

Либерален Преглед

Годишник 2012 (част 4)

ЕКСТАЗ

**Списание „Либерален преглед“
Годишник-2012
(част 4)**

ЕКСТАЗ

Берлин, 2014

Тази електронна книга ви се предоставя при условията на лиценза „**Криейтив Комънс - Признание - Некомерсиално - Без производни**“ **версия 2.5** (CC-BY-NC-ND version 2.5).

(Всички преводи, доколкото не е указано друго, са направени от издателя на списанието.)

Съдържание

Списък на авторите	9
Ноември 2012	11
<i>Етнонационализмът по време на демократичния преход в България – част 1</i> Автор: Бистра-Беатрикс Вьолги	12
<i>Има ли я Белгия?</i> Автор: Тони Джуд	55
<i>Пътят от Данциг</i> Автор: Тимъти Гартън Аш	80
<i>Като на празник – Част 2</i> Автор: Михаил Иванов	104
<i>За имената и преименуванията на българите мюсюлмани (1912-2000)</i> Автор: Евгения Благоева	118
<i>Самуел Ардити: Някой прави майчин помен с еврейска кръв</i> Автор: Самуел Ардити	142
<i>Като на празник – Част 3</i> Автор: Михаил Иванов	151
<i>За националния идеал...</i> Автор: Златко Енев	168
<i>Чий траур?</i> Автор: Светла Енчева	176
<i>Голямото ни пропадане</i> Автор: Мирела Иванова	210
<i>Как станахме по-християни и от патриарха</i> Автор: Иван Бедров	215
<i>За „ромския проблем“ в България</i> Автор: Златко Енев	221

<i>Като на празник – Част 4</i>	
Автор: Михаил Иванов.	305
<i>„Турците в България“ – или за живота на етносите отвъд политиката</i>	
Автори: София Велкова, Антони Георгиев.	323
<i>Подходът ни към Македония е погрешен</i>	
Автор: Валентин Стоянов.	347
<i>Като на празник – Част 5</i>	
Автор: Михаил Иванов.	369
<i>Куба либре</i>	
Автор: Таня Рупел – Тера.	395
<i>Обезпечено с литература</i>	
Автор: Георги Господинов.	410
<i>Жена на борда</i>	
Автор: Атанас Стойчев.	415
<i>Смъртта на поета</i>	
Автор: Кристин Димитрова.	425
<i>Похвално слово за духа</i>	
Автор: Румен Леонидов.	448
<i>Под тоталитарното тооче на политкоректността.</i>	453
<i>Законът за авторското право, нуждата от свобода на информацията и шансовете за Ново българско Възраждане</i>	
Автор: Златко Енев.	501
<i>Няма бунт, има омерзение</i>	
Автори: Деян Енев, Владислав Христов.	516
<i>Набоков или носталгията</i>	
Автор: Данило Киш.	520
<i>Завоят надясно в Елада</i>	
Автор: Михаел Освалд.	529
<i>„Негрите“ и лицемерието на левницата</i>	
Автор: Фрая Клир.	535

<i>Хюкел или идънка – част 2</i>	
Автор: Владимир Свинтила	541
<i>За неравенството</i>	
Автор: Велко Милоев	559
Декември 2012	567
<i>Бай Ганьо – бащата на всички ни</i>	
Автор: Златко Енев	568
<i>Предизвикателствата пред европейската идентичност</i>	
Автор: Франсис Фукуяма	579
<i>Какво е нацията?</i>	
Автор: Ернест Ренан	594
<i>Възвишената красота на езика</i>	
Автор: Златко Ангелов	615
<i>Пруст е важен за всекиго</i>	
Автори: Марио Варгас Лъоса, Жил Липовецки	624
<i>Постнационализмът</i>	
Автор: Мохамед Бамие	638
<i>Защо трябва да се научим да уважаваме И османското си минало?</i>	
Автор: Златко Енев	654
<i>Етнонационализмът по време на демократичния преход в България – част 2</i>	
Автор: Бистра-Беатрикс Вьолги	737
<i>Благодарните будни и сомнамбулството на неблагодарните</i>	
Автор: Илия Вълков	762
<i>Разсъждения върху историческия мит „пет века ни клаха“</i>	
Автор: Бернар Лори	767
<i>Някои разсъждения относно разсъжденията на Бернар Лори върху историческия мит „пет века ни клаха“</i>	
Автор: Вера Мутафчиева	824

<i>Само силният може да каже: „Аз сбърках“</i>	
Автор: Динчо Желязков	836
<i>За бъдещето – далечно и не чак толкова</i>	
Автор: Златко Енев	845
<i>Балканите – криза на идентичностите и межкултурни комуникации</i>	
Автори: Ивайло Дичев, Ивайло Знеполски, Георги Фотев, Богдан Богданов, Светлозар Игов	888
<i>Патриотична супа за душата</i>	
Автор: Любослава Русева	918
<i>Щрихи върху икономическия лик на свободата</i>	
Автор: Пламен Димитров	930
<i>Пренебрегнатите уроци на един исторически присмехульник</i>	
Автор: Георги Вълчев	936
<i>Спасяването на Развигор</i>	
Автор: Орхан Тахир	955
<i>Плашило</i>	
Автор: Таня Рупел – Тера	958
<i>Три дни в Камбоджа</i>	
Автор: Елена Мечка	963
<i>Юбилей</i>	
Автор: Мими Михайлова	974
<i>Ножът</i>	
Автор: Атанас Стойчев	980
<i>Кончето</i>	
Автор: Здравка Евтимова	985
<i>Зимният ден на истината и Песента на кита</i>	
Автор: Михаел Стомин	989
<i>Провалът на публичното образование</i>	
Автор: Стоян Панчев	1001
<i>Нежаргонно за жаргона</i>	
Автор: Петър Вълков	1015

<i>Ницше е мъртъв</i>	
Автор: Мередит Хиндли.....	1025
<i>Коледата и глобалния свят</i>	
Автор: Златко Ангелов.....	1035
<i>Национализмът на Балканите</i>	
Автор: Ибрахим Карахасан-Чънар.....	1041
<i>Смъртоносните национализми на Балканите</i>	
Автор: Уилям Хейгън.....	1099
<i>Ататюрк, турците и Европа</i>	
Автор: Стоян Гяуров.....	1115
<i>Израел има нужда да отпие от силния финландски коктейл</i>	
Автор: Гай Ролник.....	1122

Списък на авторите

А

Ангелов, Златко **615, 1035**

Ардити, Самуел **142**

Аш, Тимъти Гартън **80**

Б

Бамие, Мохамед **638**

Бедров, Иван **215**

Благодеева, Евгения **118**

Богданов, Богдан **888**

В

Велкова, София **323**

Вълков, Илия **762**

Вълков, Петър **1015**

Вълчев, Георги **936**

Вьолги, Бистра-Беатрикс **12, 737**

Г

Георгиев, Антони **323**

Господинов, Георги **410**

Гяуров, Стоян **1115**

Д

Джуд, Тони **55**

Димитрова, Кристин **425**

Димитров, Пламен **930**

Дичев, Ивайло **888**

Е

Евтимова, Здравка **985**

Енев, Деян **516**

Енев, Златко **168, 221, 501, 568, 654, 845**

Енчева, Светла **176**

Ж

Желязков, Динчо **836**

З

Знеполски, Ивайло **888**

И

Иванова, Мирела **210**

Иванов, Михаил **104, 151, 305, 369**

Игов, Светлозар **888**

К

Карахасан-Чънар, Ибрахим **1041**

Киш, Данило **520**

Клир, Фрая **535**

Л

Леонидов, Румен **448**

Липовецки, Жил **624**

Лори, Бернар **767**

Льоса, Марио Варгас **624**

М

Мечка, Елена **963**

Милоев, Велко **559**

Михайлова, Мими **974**

Мутафчиева, Вера **824**

О

Освалд, Михаел **529**

П

Панчев, Стоян **1001**

Р

Ренан, Ернест **594**

Ролник, Гай **1122**

Русева, Любослава **918**

С

Свинтила, Владимир **541**

Стойчев, Атанас **415, 980**

Стомин, Михаел **989**

Стойанов, Валентин **347**

Т

Тахир, Орхан **955**

Тера, Таня Рупел - **395, 958**

Ф

Фукуяма, Франсис **579**

Х

Хейгън, Уилям **1099**

Хиндли, Мередит **1025**

Христов, Владислав **516**

Ноември 2012

Етнонационализмът по време на демократичния преход в България – част 1

Автор: Бистра-Беатрикс Вьолги

Политическият плурализъм като ефективно лечение на етническите конфликти

Факултет по политология към Университета Йорк, Торонто
Програма за пост-комунистически изследвания
Документ № 003, март 2007

Увод

След падането на комунизма през 1990-те в централна и югоизточна Европа, регионът не само премина през труден период на икономически и политически преход, но освен това стана свидетел и на нов възход на етнонационализма в няколко държави, съпътстван от проблеми на националната идентичност, формиране на нови държави, както и изключване (или опити за унищожение, в случая с Югославия) на национални малцинства. Национализмът може да придобие няколко различни форми едновременно – етнически, културен или граждански – при което всяка от формите, или някаква комбинация от трите, може да доминира в дадена страна за определено време, под влиянието на различни фактори като политико-икономическа действителност, поведение на елитите, партийни коалиции, международни интереси и идеологически влияния, както и обществени умонагласи. В етническия си вариант национализмът често е водел до отчуждение и нарушаване на правата на етнически малцинства, а неговите привърженици са защитавали създаването на етнически хомогенни държави. Защитниците на културния национализъм често са опитвали да асимилират националните „ниски култури“ в руслото на доминантната национална „висока култура“. От друга страна, гражданският национализъм мобилизира народите от източноевропейските държави за търсене на общи цели

в името на демокрацията и защитата на човешките права (индивидуални или групови/малцинствени). Загрижеността относно разпространението на етнонационализма в различни страни от региона е резултат не от – както често се твърди – освобождаването на исторически сили, които са били „замразени“ от комунизма. Това разпространение по-скоро е предизвикано от политически елити, опитващи се да запълнят идеологическия вакуум или да постигнат обществена поддръжка във времена на политическа, икономическа или национална криза на идентичността, в опити за запазване на политическата власт (Anagnostou, 2005:90; Rupnik, 1996:10-16; Gagnon, 1994/95:131-132). Тези манипулативни тенденции от страна на елитите са по-слабо разпространени сред населението, особено в случая с България, където страховете около политическата демократизация, скоростта и последствията от икономическите пазарни реформи, както и гаранциите за защита на човешките права, се оказаха далеч по-належащи национални безпокойства. Както отбелязва един български учен, етническите вражди в България в началото на двадесет и първи век „намаляха до такава степен, че въпросите на малцинствата вече не представляват директна заплаха за новия режим“ (Vasilev, 2002:123). Действително, тези вражди бяха успешно овладени, благодарение на съществуването на обединена държава, чрез приложението на демократичен етноpluralизъм, положителното развитие на обществените умонагласи към етническите „други“, съпроводжани от преразглеждане на някои исторически „истини“ и взаимно помирение. Това са само някои от факторите, които изиграха решаваща роля в предотвратяването на една насилствена мобилизация, насочена срещу етническия или религиозен „друг“.

В противоположност на водещите либерални интерпретации, поставящи източноевропейските страни под общия знаменател на изключително етнически разделителни общества, измъчвани от исторически вкоренени, примордиалистски¹ разделения, взривът на насилствени етнорелигиозни конфликти в бивша Югославия беше изключение, а не правило за региона. Този реферат ще поддържа тезата, че етническият национализъм, макар и присъстващ в определена форма, не е някаква вечно доминираща, исторически и географски фиксирана черта на

1 Примордиализъм: научно направление в етнологията (етнографията), според което нациите са старинни образувания, определяни от „кръвта“, тоест съвместния произход на човешките групи. Бел. пр.

всички източноевропейски страни, че процесите на отстраняване на етническите вражди по време на прехода варират между отделните страни, в зависимост от фактори като история, култура, национална идентичност и вътрешна политика. Този вариант на уникално управление на етническия конфликт ще бъде илюстриран в случая с България, която в началото на преходния си период (1989–1991) стана свидетел на все по-голяма ескалация на враждите между най-голямото мюсюлманско малцинствено население и националното българско мнозинство. Въпреки това етническите различия бяха канализирани за посредничество в политическото и обществено пространство, без да се стигне до насилие. Етническата политика не винаги представлява „цъкаща бомба, която само чака да избухне“, ако включва неща като сътрудничество и компромис. Демократичният етноплюрализъм беше много конструктивен в българския случай, за насърчаването на гражданско единство, като едновременно с това даде гаранции за запазването на етническата идентичност и свободата на изразяването в различни сфери (образование, партийна политика и медии). По време на нестабилния преходен период в страната, демократичният етноплюрализъм подпомогна усилията за преодоляване на първоначалната ескалация на етническите напрежения.

[...]

Национализъм, национална идентичност и демократичен етноплюрализъм: концептуална и теоретична рамка

Корените и еволюцията на национализма в централа и югоизточна Европа могат да бъдат проследени назад до ранния деветнадесети век. Национализмът е модерна политическа идеология, привнесена от Запада, която първо се е появила сред английските аристократи от епохата на Тюдорите, а по-късно е получила основните си импулси от френската и американска революции, като форма на съпротива срещу монархическите привилегии и за установяване на управление, представящо интересите на гражданите. Национализмът става истински влиятелен и си пробива път към страните от централна и източна Европа благодарение на напредъка в социалната мобилност – чрез усилията на пътуващи източноевропейски интелектуалци или емигранти в европейски страни, повлияни от идеологията на национализма – а също и благодарение на увеличаващата се комуникация (Greenfeld, 1995:19; Hroch, 1996:85-86). Националното съзнание и национализмът се появяват преди формирането на национални държави в региона, които по онова време са подчи-

нени на различни имперски управления. Мирослав Хрох (1996) твърди, че „една външна властваща класа е управлявала етническите групи, заемащи компактни територии, но не притежаващи собствена аристокрация, политическо единство или продължителна литературна традиция“ (стр. 80). Следвайки постепенното разпадане на Османската, Пруска и Австро-унгарска империи под влиянието на национално-освободителните движения, съживяването на езика и културата на покорените националности, както и благоприятните външни условия, национализмът се превръща в движеща сила при отхвърлянето на „външната властваща класа“ и създаването на новите национални държави в региона (Hroch, 1996:80-83; Berend, 1996:173).

Национализмът е оспорвано понятие и то продължава да се появява под различни форми. То е било анализирано като множествен „хамелеоноподобен феномен, способен да приема разнообразни идеологически форми (Ozkirimli, 2000:61), като „разнообразен“, „течен“ и „протейски (многолик)“ (Cockburn, 2000:613). Значението на националния статус (nationhood) и етничността, разположени в един толкова променлив контекст, също може да варира. Национализмът не може да бъде определен отделно, без да се разбира какво означават нацията, държавата и етничността, които пък не са отделени една от други категории, а взаимно се пресичат при полагането основите на национализма и са ключови при разбирането на неговите разнообразни форми на изразяване. Има различни теории на национализма, както и различни определения на национализма, нацията и етничността.

[...]

Важно е да се разбира, че сред учените има различни мнения за национализма по отношение на историческата периодизация и последователността на възхода на нациите и национализма. Смит (1991) например, твърди, че нациите се основават на пред-модерни етнически ядра. По такъв начин той възприема модерните нации като притежаващи древни корени (стр. 38-42). Гелнър (1983), който е функционалист, твърди че нациите и национализма се появяват с приближаването на модерността и възхода на индустриализацията. Неговият анализ подчертава стандартизацията на образованието, езика и културата, разделението на труда в индустрията и развитието на административни и търговски структури, при възхода на национализма и формирането на нациите (стр. 19-38; 50-52; 110-122; 137-143). Според него „национализмът поражда

нациите, а не обратно“ (стр. 55). Общо казано, възходът на нациите се разглежда или като случващ се преди модерността, в която нациите са се формирали около етнически ядра, или като модерен феномен, който се е появил под въздействието на национализма и индустриализацията.

Всъщност и двете перспективи заслужават внимание. Отнасяйки ги към случая с България, по-долу ще се поддържа тезата, че въпреки политико-икономическата доминация на страната от Османската империя и гръцкото културно и езиково влияние, една определена българска националност (но не и нация в модерния смисъл) е съществувала преди възхода на национализма и формирането на независимата национална държава. Паметта за по-ранната държавност (българската средновековна държава) е стимулирала запазването на историческото съзнание и националната солидарност. Например, монаси от манастирите от планинските региони в България са успявали да запазят чрез работите си паметта за държавността, както и символни представяния (signifiers) на българския национален статус (nationhood) – като език, история и култура. Възходът на национализма през късния 18 и ранния 19 век, основаването на независима българска екзархия (1870), заедно със съживяването на българския език и образование от интелектуални будители и църквата, са ключовите фактори, подсилили националното съзнание и стимулирали национално-освободителната борба, довела до създаването на независима българска национална държава (Андреева, 1998:84). Макар че страната е индустриализирана в много по-късно време, разпространението на образованието и популяризирането на българския език и история от църковни фигури (като Паисий Хилендарски) и интелектуалци във всички сфери на живота, засилва усещането на хората, че принадлежат към една и съща нация (Ibid: 84-86). Национализмът от 19 век се превръща в движещата сила за национално-освободителните борби и формирането на независими национални държави.

Национализмът е процес на отдаване на собствените интереси на онези на политическата общност (Kemp, 1999:8). Национализмът е идеология, която е фокусирана единствено върху нацията и насърчава нейното благополучие. Значението на национализма има няколко различни измерения. Първо, национализмът е социално-политическо движение, характеризиращо се чрез съживяването на историята, националния фолклор, литературата и, както твърди Мирослав Хрох (1996), то е първата фаза от развитието на източноевропейския национализъм

(стр. 81). Езикът и националните символи също са неразделна част от национализма (националният химн, знамето или имената на националните герои). [...]

Национализмът може да приема различни форми (има различни лица), като по-известни сред тях са три вариации, граждански, етнически и културен национализъм. Гражданският национализъм има корените си в гражданското понятие за национален статус и се смята за най-съдържателния от трите вида. Гражданският национализъм мобилизира членовете от различен етнически произход, които приемат установената национална политическа и институционална рамка на страната, в която живеят и имат еднакъв достъп до политическите права и „културни придобивки“ на нацията (Nielsen, 1999:121-122). Макар че на теория гражданският национализъм представлява привързаност към общи политически принципи, на практика той може да изисква възприемането на някои културни компоненти от онези, които желаят да станат част от гражданската нация. Такива компоненти могат да включват способността да се говори официалния език, задължително образование на официалния език, познаване на историята на страната, както и на някои традиции. Въпреки това в една гражданска нация се предоставя място за запазване на езиците и културата на малцинствата (Ibid: 125-126). От друга страна, етническият национализъм е изключващ, разделящ и определя членството от гледна точка на общ произход или кръвна връзка. Без значение колко добре някой може да владее езика или да приема културните практики на доминиращата група, той не може да стане част от групата поради липсата на общ произход (Ibid: 121).

При случая с България, национализмът в неговата гражданска форма (като способен да обединява различни групи около общи граждански ценности), заедно с въвеждането на етноплюралистични методи за посрещане безпокойствата на малцинствата, бяха конструктивни компоненти за преодоляване на етническите напрежения по време на демократическия преход. Гражданският национализъм предостави условията – стабилна политическа единица с определена територия – чрез които демокрацията да може да се утвърди. Конструктивната роля на гражданския национализъм не може да бъде игнорирана или отречена. [...]

Националната идентичност може да приеме три различни форми, от което може да се съди за сложностите, с които е свързан прехода. Тя може

да съдържа граждански, етнически и културни компоненти. Гражданската идентичност включва „привързаност към обща територия, гражданство, вяра в едни и същи политически принципи или идеология, респект към политическите институции и притежание на еднакви политически права, както и волята да бъдеш част от дадена нация“ (Shulman, 2002: 558-559). Културната идентичност се определя от езика, религията и традициите, а етническата идентичност се основава на общи предци и раса. Гражданският национализъм е не-асимиляторски, не изисква културна еднаквост и е способен да свързва гражданите в една по-голяма общност. От друга страна, културната концепция за националния статус изисква възприемане на културата на мнозинството и преследва асимиляторски политики. Етническата концепция за националния статус предполага определено предпочитание към културата на дадена етническа група и не позволява асимилация, която се счита за невъзможна (Shulman, 2002: 560-561). Следователно, за една демократична държава е най-добре да въвежда и насърчава граждански ценности, около които групите с различни културни или етнически идентичности да споделят и помиряват различията си, чрез етноплюралистични средства, като същевременно се обединяват около една обща гражданска идентичност, както може би ще се окаже при този конкретен случай в България.

Обединяването на разнообразни, исторически вкоренени етнорелигиозни малцинства около някаква обща гражданска идентичност може да бъде постигнато чрез прилагането на етноплюралисткия демократичен модел. Етноплюрализмът е „последователен политически модел, който отива отвъд специалните договаряния и представи за малцинствени права. Неговата същност се състои във фокусиране на вниманието върху всички групи, включени в процеса, и насърчаване на гражданско единство при същевременно запазване на етническите идентичности“ (Karklins, 2000:219).

[...]

За да можем да разберем етническите политики по време на демократичния преход в България, необходимо е първо да разгледаме историческия произход на проблема, който може да бъде разделен на четири главни периода:

1. Османско завладяване и администрация (1393-1878)
2. Национална независимост до установяването на комунистическия режим (1878-1947)

3. Комунистическо управление (1947-1989)

4. Посткомунистически период (1989-досега).

През всяка от тези исторически фази е важно да се изследват етническите отношения и еволюцията на българския национализъм, за да могат да бъдат разбрани посткомунистическите етнически отношения и политически приемствености или липсата на такива. Различни развития на етническите отношения и форми на национализъм са били повлияни вътрешно от правителствени политики и външно, от интересите на Великите сили, а след 1947 – от политиката на Студената война.

Формулиране на българския етнически проблем: преглед на историята на българския национализъм и третирането на българските мюсюлмански малцинства

I. Българската история и възходът на българския национализъм

Опитите за консолидация на модерните национални държави на Балканския полуостров започват при условията на имперско господство. В продължение на около пет века балканските народи са били завладени и управлявани от Османската и Хабсбургската империи (Манчев, 1992:9). Българският народ попада под османско владичество през 1393 и българската държава престава да съществува до 19 век, [...], но споменът за държавническата традиция е запазен (Манчев, 1999:20).

Балканският полуостров, на кръстопътя между цивилизациите [...], е от ключово значение за османците (Eminov, 2000:130). България е поставена под директно османско политическо и икономическо управление, подлежаща на абсолютната власт на султана и неговите администратори. Имперските поданици разполагат с известна автономия единствено по религиозни и културни въпроси чрез системата на *millet* (религиозната общност, народ). *Империята е разделена в съответствие с религиозни и класови линии. „Народите на книгата“ – евреи и християни, разполагат с правото на известно самоуправление, отнасящо се единствено до религиозни и образователни въпроси, и от тях не се изисква да се придържат към Шариата (корпуса на ислямското законодателство)* (Vieber, 2000:14-15; Манчев, 1999:11).

Въпреки че християните и евреите се управляват от различни религиозни власти (в случая с християните това е Патриархатът в Константинопол), а не от Шариата, техният статус е по-нисък от онзи на мюсюлманите. Това разделение, основаващо се на изповядваната вяра, определя икономическия статус на поданиците, както и приложението на

определени закони. Например, само на мюсюлманите е разрешено да служат в армията, докато немюсюлманите са подложени на многобройни данъци (напр. джизие – поголовен данък), като за най-строг сред тях се счита т. нар. девширме (данък върху децата, наричан от българските историци „кръвен данък“), чрез който се избират бъдещи участници в еничарския корпус и евентуално в администрацията на империята (след като още в детска възраст са приели исляма). Обществото следователно е разделено на класи. На върха на йерархията се намира султанът, следван от държавните администратори (дворцови служители, войници и пр.), набирани измежду членовете на трите официално признати религии, търговци (сред тях и българските чорбаджии), като останалата част от обществото се счита за рая – подчинени на султана и неговите администратори (Bieber, 2000:14-15; Warhola & Boteva, 2003:257). По този начин, стратификацията на обществото в Османската империя според религиозна принадлежност, определен икономическия статус и законови привилегии (или липса на такива), води до известно преплитане на религиозните и етнически идентификации до 19 век. След това започва постепенна консолидация на отделни етнорелигиозни идентичности.

Този процес е улеснен от създаването на национални екзархии през 19 век, независими от гръцката Патриаршия и Константинопол. Това допринася за усилването на националното самосъзнание и ускорява проникването на националистическите идеологии от Запад. [...] Паисий Хилендарски с неговата „История славяноболгарская“ (1762) и Стойко Владиславов (Софроний Врачански), с „Житие и страдание грешнаго Софрония“ (за пръв път отпечатано през 1862 в „Дунавски лебед“ на Раковски), се считат за начинатели на българския литературен език.

[...]

Православното християнство се превръща в определител на българската етническа и национална идентичност, докато турците се идентифицират с исляма. Религиозните и национални моменти се преплитат в борбата за национална независимост и утвърждаване на българското национално съзнание (Тафраджийски, Радоева и Минев, 1992, 209-210). Тази липса на разделение между религиозните и национални елементи от османския период е пренесена в след-освободителните години, когато „правоверните“ и „гяурите“ си разменят местата. Спомените за живота на българите под Османско владичество са смесени. Макар че отношенията между българите-християни и мюсюлманите в Османската

империя са били до известна степен приятелски и съседски (комшулук), в историята на тези отношения има мрачни моменти, като например участието на башибозука в кланетата при потушаването на Априлското въстание.

Тези смесени спомени и преживявания ще засягат мюсюлманското малцинство по различни начини след Освобождението, в зависимост от формата на национализъм, която доминира в дадено историческо време, която пък е зависима от множество вътрешни и външни политически фактори.

Българският национализъм приема множество различни форми през 18 и 19 век. Интересите на Великите сили в региона (особено на Великобритания), както и отношенията на България със съседните балкански страни (що се отнася до териториални отстъпки от срутващата се Османска империя), както и вътрешните политически развития, са сред факторите, които определят върховенството на дадени форми на национализъм пред други, а те пък от своя страна засягат правителствените политики на асимилация или пасивно толериране на мюсюлманското население в страната. Ключовите събития, които определят направлението на българския национален въпрос са установяването на независима Екзархия (1870) и освобождението от Османско владичество; договърът от Сан Стефано, последван от Берлинския конгрес, разделящ българската територия (1878); съединението на Княжество България и Източна Румелия (1885); обявяването на национална независимост (1908); Балканските войни (1912-13) и двете Световни войни (1914-18; 1939–45) (Andreeva; 1998:46). През тези исторически фази българският национализъм възприема няколко различни форми: 1) анти-имперски, романтичен и етнически; 2) иредентистки, насочен към възстановяване на изгубени територии (особено Македония и южна Добруджа), довел до Балканските войни и насърчил участието в Първата световна война; 3) реваншистки и културен (от Първата световна война до падането на комунизма); 4) пост-тоталитарен – смесица от граждански, етнически и културни форми (Daskalov, 1998:217- 223).

Преди Освобождението през 1878, българските национални борби са концентрирани около постигането на независимост (религиозна и политическа). През това време българският национализъм е романтичен (с подчертан стремеж към възраждане на едно славно минало; набягане върху историята, религията, езика, фолклора; тук произходът

и културното сцеление са по-важни от територията). Той е антиимпериалистическо движение. Национализъмът се появява в отговор на чуждото господство, той бива романтизиран и по този начин допринася за укрепването на българското национално желание за автономна, етнокултурно единна национална държава. Етнокултурните националистически черти присъстват, като например акцента върху езика, фолклора, традицията, облеклото (напр. замяната на турския фес с българския калпак), създаването на революционна поезия и преса, съживяването на спомена за героичното минало, за да бъдат победени сегашните врагове (Daskalov, 1998: 214-217).

Непосредствено след Освобождението на България през 1878, на 3 март, е подписан договора от Сан Стефано, според който границите на българската национална държава съвпадат тясно с онези на епархиите на българската екзархия и етнолингвистичните граници на българската нация – от Черно море до Охридското езеро и от Дунав до Егейско море (Todrova, 1995:76). Тези териториални придобивки по-късно ще се превърнат в българска националистическа „мечта“ (Велика България или Санстефанска България) и ще имат солидно въздействие върху етническите отношения в страната. Тази „мечта“ е разбита чрез своеволното налагане на решенията от Берлинския договор, който разделя санстефанските територии поради страховете на Великите сили от прекомерно руско влияние на Балканите.

Берлинският конгрес слага началото на нова фаза в развитието на българския национализъм, който отгук нататък възприема иредентистка форма, с основна цел да се придобият изгубените територии, населени от сънародници. Съседните новоосновани държави също не са доволни от териториалните си граници и всяка от тях развива собствени „мегали“ (т. е. „велики“) идеи, стремящи се да придобият територии, населени от техни сънародници, които пък биват „исторически оправдани“ чрез границите на бившите средновековни държави. След първата, коалиционна Балканска война, насочена срещу Османската империя, Втората балканска война се превръща в междусъюзническа битка за преразпределение на османското наследство, при която всяка от страните се опитва да придобие „исторически оправдани“ територии и да реализира собствената си национална мечта. Тези цели биват възприети и в Първата световна война. Макар че България последователно губи и придобива някои територии през този период, както и по-късно след

Втората световна война, мечтата от Сан Стефано не е постигната никога и страната е сред губещите от всички войни, в които е участвала, с изключение на Сръбско-българската. (Даскалов, 1998:220-221)

След Балканските и Първата световна война, при състояние на национален колапс, българският национализъм се превръща в реваншистки и културен, в усилието за постигане на някакво възмездие за националното унижение и териториалните загуби. През този период се подчертава акцента върху културна хомогенизация, усилване на държавните и образователни институции, изтъкване на величието на българското културно наследство и история. Нещо повече, в периода между войните зачестяват случаите на насилствена асимилация и християнизация на мюсюлманското население в страната (1912-13 и 1930-те), в опити да се освободи страната от турското и ислямско присъствие. Тези асимилаторски опити са предхождани от промени в идеологическия климат в страната (либерален, консервативен, земеделски или фашистки), или в международните отношения. По време на комунизма, национализмът е културен, изразяващ се в исторически творби, литература, обществени събития, спорт и пр. Възприемайки културния национализъм, правителството се стреми да постигне културна и етническа хомогенизация на населението, необходима за постигане на желаната цел, социалистическата идентичност. Кулминационният му пункт тук са 1980-те години, с опитите за насилствено „българизиране“ и секуларизация на всички мюсюлмани, в опити да се създаде социалистическо общество (Daskalov, 1998:221-223). След падането на комунизма, в българското политическо и социално пространство придобиват влияние различни националистически форми, вариращи между етническите, културните и гражданските.

II. История на третирането на мюсюлманските малцинства (1878-1989)

Пред-комунистическите и комунистическият период в България се характеризират от случаи на разграничително третиране или сравнителна толерантност по отношение на мюсюлманското население в страната, повлияни от социално-политическото ѝ развитие, външните отношения, войните и политическите промени в съседна Турция. България включва различни етнически и религиозни малцинства, сред които евреи, арменци, руснаци, власи, украинци, македонци, гърци, както и най-големите малцинства, наброяващи повече от 10% от населението, мюсюлманите (Ivanov & Ilieva, 2005:1). Мюсюлманските мал-

цинства включват представители на етнически групи като роми, турци (с изключение на турците-християни – гагаузи), татари, черкези, както и българи-мюсюлмани, наречени „помаци“. Важно е да се отбележи, че е трудно да се установи точния брой на представителите на всяка група, тъй като някои роми, татари и черкези са включени в общия брой на българското население. Според последното преброяване на населението от 2011 г., броят на турците е 588,318 от общия брой на лицата, отговорили на доброволния въпрос за етническа принадлежност (6 680,980), ромите наброяват 325,343, а помаците, татарите и черкезите са включени в общия брой на българското население ([http://www.nsi.bg/census2011/pagebg2.php? p2=175&sp2=190](http://www.nsi.bg/census2011/pagebg2.php?p2=175&sp2=190)). Броят на хората, изповядващи ислям е 966,978 (по данни от 2001 г. – бел. ред.)

Съвместното съществуване на турците и други мюсюлмански малцинства заедно с българите и други християни в Османската империя е било направено възможно благодарение на „културното смесване“ на тези групи, а в други случаи като резултат от еволюцията на една синкретична форма на исляма, преплетена с християнски традиции и някои езически ритуали, наследени от прото-православните народи на Балканите и пред-ислямския шаманизъм. Разпространението и възприемането на не-пуристички форми на исляма (или народен ислям), както и смесването му с езически и християнски традиции, е намалило вероятността за обществено отчуждение на някои мюсюлмани, практикуващи тази форма на исляма, и е осигурило приемането им в по-голямата общност (Zhelyaskova, 2001: 283-285). Освен това годините на съвместно съществуване на различни националности в Османската империя до известна степен са размили различията между културите и „през повечето време, мюсюлманите и немюсюлманите са съ-съществували мирно или периодично са стигали до конфликт като близки съседи със споделени местни идентичности и знание“ (Neuburger, 2004:28). От друга страна, периоди на враждебност, омраза и асимилация на мюсюлмани след падането на османското владичество, предизвикани от различни български правителства, са били повлияни от неустойчивите международни отношения на онова време (Балканските войни и двете Световни войни), както и променящите се политически идеологии и национални цели. По време на периодите на правителствени политики, насочени към асимилация на мюсюлманските малцинства, акцентът се е поставял върху: а) съживяването на спомените за османското поли-

тическо и икономическо владичество; б) насилственото потушаване на българските въстания; в) твърденията за насилствено помохамеданчване на българи – една политика, която ще засяга най-вече помашкото население. Тези изблици на нетърпимост към малцинствата често са следвали различните вариации на българския национализъм в процеса на консолидация на независимата национална държава, отношенията с Турция и промените в международната конюнктура.

Непосредствено след Руско-турската война от 1877-78 и разпадането на Османската империя, около 1 милион турци и други мюсюлмани емигрират от България. Оттокът на население продължава по времето на Балканските войни и двете Световни войни (Норкен, 1997:55). Турското и останалите мюсюлмански малцинства (татари, помаци, роми и черкези) консолидират идентичностите си главно около религията и живеят в затворени и изолирани селски общности (Ibid:56). Тази изолация на мюсюлманските малцинства може да бъде обяснена с преобладаващия социално-икономически климат непосредствено след Освобождението. Национализмът от това време е етнокултурен, със стремеж за утвърждаване на онова, което е българско, съчетан с опити за модернизация и „озападняване“, стремящи се да „изтрият“ всякакви видими елементи от османското минало (например чрез преименуване на градове, носещи турски имена, преобразуване на сградите на джамии за нерелигиозни цели, прехвърляне на мюсюлмански гробища в покрайнините на градовете и пр.). Както отбелязва Волфганг Хопкен:

„Макар че тази политика е била по-скоро резултат от разбирането на българския елит за „модерност“ и това как трябва да изглежда една „европейска държава“, отколкото на преднамерена етническа или религиозна дискриминация, тя все пак има непосредствено въздействие върху условията на живот на турското и мюсюлманско население, както и на възприятията на тяхната идентичност. Тя показва, че сега вече те са „чужди“ в новата държава, която ги приканва или да емигрират или да се „капсулират“ още повече в религиозната си групово солидарност“ (стр.59)

Българският елит от периода непосредствено след Освобождението и последвалия го междувоенен период, като цяло не улеснява интеграцията на мюсюлманските малцинства сред останалата част от обществото. Макар че през този период българското правителство е задължено да се придържа към международните договори за малцинствата, под

егидата на Обществото на народите, и да осигури съблюдаването на правата на българските малцинства, на практика неговото отношение към мюсюлманските малцинства е пасивно. Тази пасивност и пренебрегване (икономическо, социално и образователно) от страна на българските правителства, заедно с опитите за модернизация и „изтриване“ на специфично ориенталските белези на страната, постепенно допринася за „капсулирането“ на мюсюлманите вътре в техните собствени общности. Този процес засилва религиозните идентичности на мюсюлманите и насочва техните симпатии към Турция (Мансев, 1992:40). Българските правителствени политики към собствените мюсюлмански малцинства се характеризират от двойни стандарти. От една страна има 1) официално признаване на мюсюлманското население като малцинство и 2) правителствено съгласие със задълженията по международните договори за третирането на малцинствените населения (мотивирано на първо място от загриженост за международния имидж на България, ревизионистки цели и третирането на собствените сънародници по чужди територии). От друга страна, 1) българската държава прави опити, чрез различни средства, да намали мюсюлманското население и да насърчи емиграцията му в Турция и 2) не прокарва никакви държавни политики, занимаващи се с образователните въпроси и икономическото развитие в регионите, населени от мюсюлмани (родопския край, Кърджали и североизточна България) (Ibid, 1992:36). Позициите на мюсюлманското население в България постоянно се намират на нестабилна основа: първо, това е група, която се асоциира с бившето Османско имперско владичество; второ, през несигурния период на войните, мюсюлманите са засегнати от правителствените опити за постигане на деликатен баланс между съблюдаването на малцинствените права и защитата на националния суверенитет и сигурност; трето, близостта на турското малцинство до неговата страна на произход е причината за трудността, с която е свързано постигането на баланс между толерирането на малцинството и загрижеността за националната сигурност и териториалната цялост (особено по времето на разцеплението между кемалисти и антикемалисти в турското малцинство през 1920-те) (Stojanov, 1998:61-62)

[...]

Търновската конституция (1879-1947) гарантира свободата на религията за последователите на други религии и обявява Православното християнство за водеща държавна религия (членове 37-41). Всички ет-

норелигиозни малцинства получават гаранции за българско гражданство и права, равни на онези на етническите българи (членове 54 и 55: Български конституции и конституционни проекти: 24-25). Мюсюлманите воюват на страната на България в различни войни, например в Сръбско-българската война и Първата световна война. Няколко договора между Турция и България по-късно гарантират определени свободи за турците в България. Службата на Главния мюфтия, религиозните съдилища и отделните мюфтийства се занимават с духовните, административни и съдебни въпроси (наследствено и семейно право) на българските мюсюлмани чак до средата на 30-те години (докато тези съдилища вече са елиминирани в съседна кемалистка Турция). Джамиите се толерират, духовните лидери получават заплати на държавни служители, а в джамиите се формират частни училища, макар че те получават само несигурна и ограничена финансова помощ от държавата. Освен това се толерира печат и разпространение на турска преса (Zhelyaskova, 2001: 286-287; Норкен, 1997:56). Като цяло, тези подредби са в услуга на мюсюлманите и им позволяват известна независимост в религиозните и културни дела. От друга страна, двойствеността на българската малцинствена политика е очевидна в пренебрегването на икономическата, образователна и политическа интеграция на мюсюлманите.

През междувоенния период мюсюлманската общност се намира в неразвито образователно, политическо и икономическо състояние. Що се отнася до образователната политика, множество етнически турци не знаят български език и така не могат да се конкурират на трудовия пазар (Zhelyaskova, 2001: 287). Степента на неграмотност сред мюсюлманите е висока, към 1930-те достигаща 80,6% сред мъжете и 90,6% сред жените (Статистически годишник на Царство България, 1938:36). Частните комунални училища се финансират най-вече от собствените членове и дарители, а програмата е с религиозна ориентация (Stojanov, 1998:70). Финансовата ситуация на училищата е напрегната, те получават нередовна и ограничена поддръжка от държавата. Например, разходите от 1907-08 на глава за ученик от българско училище са 31,8 лева, а за ученик от ислямско училище – 5,4 лева (Статистика на образованието в Царство България, 1911: 224, 250). Освен това учителите от мюсюлманските училища са слабо квалифицирани, зле платени и не могат да получават държавни пенсии (Stojanov, 1998:71). Тук трябва да се отбележи, че земеделското правителство на Александър Стамболийски допринася до

известна степен за образователния напредък на мюсюлманското население, като увеличава финансирането на частните училища, основава колеж за учители и въвежда пенсионен план за учители в частни училища (Ibid:73). Но тези усилия са краткотрайни и общата тенденция към ограничено образование преобладава, като по този начин допринася за редкостта на мюсюлманските интелектуалци. От гледна точка на политическото участие, в парламента има представители на мюсюлманските и турски общности като членове на български партии, наброяващи не повече от 20 през 1883 и не по-малко от 4 през 1933. Въпреки това те имат известни възможности за етническо договаряне в българската политика (Ibid: 66-67).

Що се отнася до икономическото развитие, в районите с концентрирано мюсюлманско или със смесено население преобладава икономическа стагнация. Както вече беше споменато, мюсюлманското население е предимно селско, зависещо за оцеляването си от селскостопански труд. Но дори и тази възможност за оцеляване е блокирана с прокарването на спорния Акт за горите в Родопите, който дава право на държавата да сложи ръка на всички гори в този район. Администрацията го използва, за да извлича данъци и налага глоби на членовете на общността, опитващи се да използват земята. При условия на постоянен глад и тормоз от държавните администратори, множество мюсюлмани са принудени да емигрират (Mansev, 1992:37-38). С други думи, макар и да има официално признание на малцинствените права, основаващо се на задълженията от двустранните договори с Турция, както и гаранции в българската конституция, политиките на българската държава от това време са незадоволителни, пренебрегващи въпросите на образованието, икономическото развитие и практическата социално-политическа интеграция на мюсюлманското население.

[...]

През междувоенния период се редуват държавни политики на сравнителна толерантност и потискане, като последните са повлияни от Освободителната война, Балканските войни и Първата световна война, от **кемалистката революция в Турция** (1919-24) и проникването на кемалистката идеология сред някои от българските мюсюлмани. Първите случаи на репресии се случват по време на Освободителната война и малко след нея (1878-80). През този период има случаи на открито насилие между българи и турци (Norcken, 1997:58). От 1880 до 1912 етни-

ческата ситуация се подобрява и сблъсъците между двете общности се превръщат в изключение. Едно такова изключение се случва през 1910, около една частна случка в Русе, където един българин, банков служител, убеждава мюсюлманско момиче да приеме християнството, за да могат да се оженят. Случаят бива раздухан извън мяра и се стига до въвличането на обществени служители, членове на парламента и граждани. Сблъсъците около този въпрос водят до нараняване и смърт на 70 души (Stoјanov, 1998:74-75). Въпреки това етнорелигиозното съжителство си остава сравнително мирно до избухването на Първата балканска война.

По време на Балканските войни насилието отново се завръща. Българското завоюване на Тракия е съпроводено от тежки репресии срещу живеещото там мюсюлманско население. Извършеното насилие е до известна степен израз на негодувание и отмъщение за миналите османски жестокости на Балканите. Цели села са изгорени; джамии са превърнати в църкви, войници изнасилват жени и осакатяват телата на хора, преди да ги убият. Междувременно, около 220,000 помаци в Тракия, Македония и Родопите са насилствено християнизирани и преименувани, като им се забранява да носят религиозно облекло (Stoјanov, 1998:77; Neuburger, 2004:41). Както отбелязва Нюбъргър (2004), „Ислямът (за разлика например от юдеизма) продължава да бъде разглеждан като фалшиво и незаконно присъствие, брутално наложено от османските господари на по същество български души“ (стр. 40). Това разбиране е подсилено от български етнографи като Стою Шишков (1914), които твърдят, че помациите (или онова, което той нарича българо-мохамедани) в България говорят най-чистата форма на български език, със стари славянски думи, и че следователно те са българи. От друга страна, той представя аргументи, извлечени от помашките турско-арабски черти на облеклото и обичаите, в полза на това, че помациите са били насилствено ислямизирани от османците и по този начин са били турцизирани (стр. 3). Тук ясно може да се открие продължението на една тенденция в след-османска България – да се смесват религиозни и етнически идентичности, както и остатъците от исторически трагедии, за да се оправдават етнонационалистически цели. По времена Балканските войни „официалните действия са материализация на академичните представи (напр. Стою Шишков)“ (Neuburger, 2004:41). Макар че случаите на насилствено ислямизиране не са нещо нечувано по време на Османското владичество, другите възможни мотиви за приемане на исляма не се

разглеждат, независимо от това дали те са въпрос на личен избор или причини от икономически и социално-статусов вид, или пък бягство от вътрешно-християнско преследване (напр. богомилите са били считани от православната църква за еретици и са били широко преследвани), както и други фактори (Eminov, 1997:32-45).

След военната катастрофа кампанията за насилствена християнизация на помаците е отменена през 1913 от либералния режим на Васил Радославов. Разрешава им се да се върнат обратно към исляма, да носят религиозно облекло и да получат обратно старите си имена. Това преобръщане на политиката е стратегически ход, целящ да спечели мюсюлмански гласове в приближаващите избори и да получи одобрението на Османската империя и Австро-германските Централни сили. Избухването на Първата световна война принуждава българското правителство да търси сближение с Османската империя, за да бъде в състояние да търси съюз с Централните сили, в опит за спечелване на изгубените Сан-стефански територии (Neuburger, 2004:42). След поражението в Първата световна война земеделското правителство на Александър Стамболийски прокарва изолационистка, анти-иредентистка, антивоенна политика на сближаване с балканските съседи и Великите сили. Освен това вътрешната политика на Стамболийски включва утвърждаване на националната култура чрез българското село. Стамболийски се опитва да обедини както мюсюлмани, така и християни в опита си да трансформира България в селска страна и да я освободи от онова, което сам счита за чуждо влияние и корупция на градовете (Stampton, 1992:151; Neuburger, 2004:44). Етническите отношения непосредствено след войната са спокойни, а българската държава се придържа към политика на ненамеса в работите на мюсюлманските малцинства.

Тази ситуация се променя в България от късните 20 години, при което вътрешната политика е повлияна от кемалистката революция и обявяването на секуларната Турска република (29 ноември 1923). Кемалистката революция засилва турската национална идентичност и отстранява всички религиозни елементи от публичната сфера и живота на гражданите. Някои от промените включват отстраняването на съдилищата на Шариата и религиозното образование (1925); възприемането на швейцарското гражданско законодателство (1926); отделянето на църквата от държавата (1928); въвеждането на григорианския календар и замяната на персийско-арабското писмо с латиницата (1928); задължител-

ното образование (1931) и всеобщото право на гласуване (1934) (Stoјanov, 1998:81). В България, след убийството на Стамболийски (1923), националистките и центристко-демократически партии формират следващите правителства (Демократичен съговор 1923-26; Демократическа партия 1926-31; Народен блок 1931/34; военно, квази-фашистко авторитарно управление – кръг Звено 1934-35; авторитарно управление на Борис III – 1935-44). Българските политици от този период за прекомерно заети с удържане действията на ВМРО и преследване на членовете на комунистическата партия (Pantev, 1996:15-16). Между 1923 и 1934 кемализмът се асоциира от различните български правителства с комунизма и правителствените елити виждат в него потенциална заплаха за териториалната цялост на България (особено в южна България) (Neuburger, 2004:45).

Част от кемалистката политика на времето е била да се привличат сънародници, живеещи в чужди страни. Кемализмът намира база за изразяване сред градските турски учители и интелектуалци, особено в североизточна България, във Варна и Шумен. Поддръжниците на кемализма основават младежки спортни клубове и културната организация Туран (1926), която е съюз на турските културни, образователни и спортни общества, с център в София, стремяща се да разпространява националистическата идеология сред членовете си. До забраната ѝ през 1936, организацията функционира активно. Мюсюлманската общност е разделена между кемалисти-модернизатори с формиращо се в момента турско национално самосъзнание, и привърженици на старите религиозни принципи, които се придържат твърдо към религиозните си, а не етнически, идентичности (мнозинството от населението). В късните 1920 години правителството лансира активна поддръжка за анти-кемалистките сили вътре в турските общности и организации като Родина (помашка организация). Родина се опитва да засили българската идентичност на помаците и подчертава нуждата от модернизация в общността. Модернизационните опити, предприети от помаци, се толерират от държавата, но същите не се одобряват сред турците. Политическите бегълци от Турция (анти-кемалисти) получават убежище в България. Целта на българската държава е да изкорени разпространителите на турска националистическа идеология, да поддържа религиозната (а не национална) идентификация на българските турци и да насърчи усиляването на българска идентичност сред помаците (чрез подкрепата за Родина) (Hopken, 1997:61-62, Stoјanov, 1998:82- 84).

Анти-кемалистките усилия стават по интензивни през 1934, с идването на власт на авторитарното военно правителство на Кимон Георгиев. Разочаровани от многобройните неуспешни опити да убедят международната общност да преразгледа мирния договор от 1919 и да подобри положението на българските малцинства в Македония, Добруджа и Тракия, българското общество и политически кръгове изпадат в дефанзивен етнонационализъм. Създава се специална дирекция за „социално обновление“, която да стимулира обновяването на културата чрез изкуството и медиите. Националистически организации се включват в политическия процес и разпространяват антимиюсюлмански и антигурски предразсъдъци. Държавата започва да преследва активно привържениците на кемализма и да забранява организации, свързани с разпространението на турски национализъм, като Туран. Междувременно се насърчава разпространението на религиозни публикации, различни конференции и други дейности сред българските анти-кемалистки мюсюлмани. Българското правителство насърчава дейностите на анти-кемалистката организация – Обществото за защита на мюсюлманската религия, създадена в 1934. Учители и държавни информанти са поставени в мюсюлманските училища, за да наблюдават и докладват за опити за разпространяване на кемалистки идеи сред учениците. Религиозното образование и дейности са насърчавани, но само за да се намали разпространението на кемалистката пропаганда, в служба на българските националистически цели (Crampton, 1992:163; Stoјanov, 1998:86-87; Норкен, 1997:62-63).

Като цяло, българските правителства от 1930-те и 1940-те не толерират правата на мюсюлманските малцинства и не прокарват никакви политики за подобряване на тяхното социално и образователно положение. Напротив, през този период българската държава поддържа активна политика на дискриминация, кампании за промяна на имена (1930, 1942), насърчава масовата емиграция в Турция, намалява броя на мюсюлманските училища и вестници (с изключение на вестник *Medeniyet* – органа на Обществото за защита на мюсюлманската религия и *Hakikat sahidi* – списание, пропагандиращо християнството), а броят на мюсюлманските парламентаристи или обществени служители намалява значително. Стартира се преднамерена политика на забавяне на образователното развитие на мюсюлманите. За неграмотността се смята, че тя ще прекъсне връзките с Турция и кемализма, а на интелек-

туалното развитие се гледа като на имащо обратния ефект – да насърчава връзките на мюсюлманите с Турция и да заплашва българската национална цялост. Фашистки групи постоянно торموжат членове на общността. Икономическите шансове са силно ограничени. Множество мюсюлмани емигрират през този период в Турция (Stoјanov, 1998: 88-90; Poulton, 2000:49).

[...]

Тази тенденция е продължена през периода на Студената война, при различни вариации на политики и идеологическа ориентация.

През 1944 е установено комунистическо управление, а през 1946 режимът става тоталитарен. Съветските политически, икономически и социални модели се внасят и прилагат без да се вземат пред вид националните особености. Религията, считана за „опиум за народа“, е забранена, а атеистическата пропаганда – разпространявана сред християни, мюсюлмани, евреи и арменци-григорианци. Българската комунистическа партия се опитва да изличи религиозните идентичности по принцип, особено ислямската. Вместо това партията насърчава укрепването на турската национална и секуларна идентичност сред мюсюлманите, като подобрява условията на живот сред мюсюлманите и възстановява мюсюлманските им имена. В началото на този период комунистическото правителство вярва, че като подобри жизнените и материални условия на мюсюлманското население (базата), ще стимулира и развитието на социалистическо съзнание (надстройката). Според БКП мюсюлманското съзнание и остатъците от османското минало са пречки по пътя към социалистическия прогрес и формирането на социалистическо съзнание (Neuburger, 2004:56-58; Poulton, 2000:49). По такъв начин в началото на комунистическия период се полагат усилия за насърчаване на националните идентичности, секуларизма и модернизацията сред турци и мюсюлмани по начин, който не заплашва българската национална цялост и сигурност. От началото на 1950-те години обаче партията започва да прави опити за постепенно отслабване на турската национална идентичност, а през 1980-те прокарва политика на асимиляция в опит за пълното ѝ отстраняване (Norken, 1997:64; Eminov, 2000:140). Сред етническите групи се позволява единствено себеизразяване вътре в рамките на комунистическата идеология или пролетарския интернационализъм. Комунистическата политика в началото на режима, на зачитане на турската култура и поддръжка на културното развитие, се

основава на предположението, че комунистическата революция може да бъде изнесена в Турция и останалата част от мюсюлманския свят с помощта на една нова, секуларизирана турска интелигенция (Ragaru, 2001: 295; Warhola & Boteva, 2003:261).

В противоположност на преднамерената образователна стагнация и насърчаване на религиозната идентичност сред мюсюлманските малцинства, прокарвана от междувоенните правителства, през годините 1946-56 БКП се опитва да укрепва секуларните идентичности сред турците и мюсюлманите и полага усилия да финансира образованието им. Правителството въвежда един вид политика на утвърдителното действие (affirmative action policy), при която на мюсюлманите се предоставя възможност за привилегировано приемане във висши училища без приемни изпити, както и различни възможности за професионална реализация. Партията стимулира културното развитие на турците и другите мюсюлмани, създава средни училища за турци и помаци, театри, библиотеки и педагогически институти, които подобряват квалификацията на учителите в турските и други мюсюлмански училища. Всички тези усилия допринасят за създаването на секуларна турска и мюсюлманска интелигенция, лоялна на партията и режима, и довежда до консолидацията на отделни етнически идентичности (Eminov, 2000:140-141).

БКП насърчава секуларизацията на турци и мюсюлмани, за сметка на ограничаване на религиозните права. В Димитровската конституция от 1947 и конституцията от 1971 се предоставят гаранции за свобода на съвестта и религията, но на практика те не се зачитат. Например член 53 от конституцията от 1971 установява, че „На гражданите се осигурява свобода на съвестта и на изповеданията. Те могат да извършват религиозни обреди и да водят антирелигиозна пропаганда.“; член 35 (2) утвърждава, че „Не се допускат никакви привилегии или ограничения в правата, основани на народност, произход, религия, пол, раса, образование и обществено и материално положение“ и забранява (4) „Всяко проповядване на ненавист или унижаване на човека поради расова, национална или религиозна принадлежност“ (Български конституции и конституционни проекти, 1990:65, 63). На практика се случва точно обратното и религиозните свободи се ограничават не само за мюсюлманите, но също и за останалите религиозни общности. Забранява се изучаването на Корана. Религиозните училища (медресета) са

затворени, малцинствените частни училища са премахнати и образователните им дейности – прехвърлени в държавни училища, където част от програмите все още съдържат изучаване на турски език, но се въвеждат дисциплини, които да облекчат асимилацията на турците в българското общество (Zhelyaskova, 2001: 287-288). Освен това се забранява спазването на религиозни празници и ритуали, както и носенето на религиозно облекло или символи (напр. шалвари и фереджета за жените и фесове или молитвени шапчици за мъжете). Обоснованието за това е следното:

1) ислямът е чуждо присъствие в България, което е било наложено на българите насила; в резултат на това някои от тях са били турцизирани и са изгубили българското си съзнание;

2) чуждестранни реакционери (т.е. от Турция) са използвали исляма, за да разпространяват „буржоазен национализъм и религиозен фанатизъм“ (имайки пред вид напреженията на Студената война, членството на Турция в НАТО, общата граница с България и териториалната близост на турското малцинство с Турция)

3) ислямът затруднява асимилацията на турци и мюсюлмани в българското социалистическо общество, а мюсюлманският бит е пречка по пътя на социалистическия прогрес и модернизация (Eminov, 1997: 52-53; Neuburger, 2004:58).

БКП успява до известна степен в опитите си да секуларизира част от мюсюлманското население, особено помаците. Но усилията за пълно изличаване на религиозната идентичност не са успешни. Без да иска, партията допринася за засилването на турското национално самосъзнание, а членове на мюсюлманската общност успяват да запазят обичаите и постоянството при упражняването на религията си. В началото на 1950-те властта стига до заключението, че със засилването на етническите идентичности те подкопават основната социалистическа цел – смесването на различните етнически групи в единна социалистическа нация, споделяща общ език, култура и пр. БКП се вижда принудена да преобърне политиката си и започва постепенно да заличава етническите идентичности или да насърчава емиграцията в Турция. През 1950, по време на масивните кампании за национализация на земята, около 150,000 турци емигрират в Турция. Този отток на население продължава до 1970-те. Както отбелязват Вархола и Ботева (2003), въпреки напрежението в отношенията между турските и български правителства, което

тази емиграция причинява, „тя послужва като социален и политически вентил, който задържа потенциалните етнически базирани конфликти в България в някакви управляеми пропорции“ (стр. 262). Процесът на постепенна асимилация на малцинствата, прокаран от комунистическото правителство, се засилва след Партийния пленум от 1958 г. Правителството осъзнава, че не може да разруши постепенно и напълно малцинствената религиозна и културна идентичност и че следователно трябва да усилва опитите си (Eminov, 2000:141).

След пленума от 1958, БКП обявява „война на всички прояви на национализъм и религиозен фанатизъм сред местните турци“ и така нареченият „възродителен процес“ се прокара с пълна сила, с цел да се изличи не само мюсюлманско-религиозната, но и турската етническа идентичност. Етническите и национални различия трябва да бъдат елиминирани, по пътя към консолидация на една универсална социалистическа идентичност (Zhelyaskova: 288). Възприемайки културния национализъм, БКП започва кампания за българизация. Върховите години на асимилацията са 1970-те и 1980-те, когато българският комунистически режим преживява криза на легитимността (Vasilev, 2002: 105; Ragu, 2001: 295).

Зад асимилационните политики и репресиите на режима срещу мюсюлманите се крият различни мотивации, зависещи от външно-политически и вътрешни фактори. На международната сцена, напрежението в отношенията между Съединените щати и Съветския съюз, както и постоянните напрежения на Студената война, усилват чувствителността на БКП по въпросите на националната сигурност. Подкрепата на САЩ за Турция и Гърция, косовските бунтове от 1981, напреженията между мюсюлмани и немюсюлмани в Югославия, турското участие в Корейската война и присъединяването към НАТО през 1951, както и ситуацията в Кипър от 1975 – всичко това води до повишени усилия за осигуряване на национална цялост (удържане на турския иредентизъм спрямо България, насочен към българското турско малцинство в южна България) и сигурност (Neuburger, 2004:66-67, 71). Някои от основните фактори, подтикващи режима да преследва асимилационни политики са: 1) демографията – утвърждаваният намаляващ брой на българското население и увеличаващият се брой на турците и другите мюсюлмани; 2) отклоняването на общественото внимание от постоянната икономическа криза; 3) увеличаващата се привързаност сред помаците и ромите

към Турция и страховете на българското правителство пред евентуалните искания на малцинствата за териториална автономия; 4) увеличаващата се привързаност към исляма сред мюсюлманите; 5) различни дестабилизиращи фактори като бомбените атентати във Варна и Пловдив през 1984 (Neuburger, 2004: 79; Eminov, 1997:92).

Първите атаки на режима се започват срещу ромите-мюсюлмани през 1950-те. Техните театри и вестници са закрити, а имената им са насилствено променени (Zhelyaskova, 2001: 288). През 1960-те се започва тотална асимилационна кампания срещу българските и турски мюсюлмани, които, според официалната партийна реторика, са българи, които са били насилствено „ислямизирани“ и „турцизирани“ през Османския период, а сега желаят да възстановят истинската си българска идентичност (Ragaru, 2001: 295; Eminov, 2000:141). [През 1980-те] турските училища, медии и театри са затворени; говоренето на турски език забранено на публични места, заедно с религиозното облекло, фестивали, ритуали и музика. Специалността Турска филология в Софийския университет е закрыта; разрушени са мюсюлманските гробища и дори имената на починалите са променени; погребалните церемонии трябва да се провеждат по нов социалистически начин; забранено е обрязването на момчетата. Само мюсюлманското мюфтийство е запазено, като главният и местните мюфтии се назначават в зависимост от верността им към режима. Асимилаторската политика кулминира в насилствената промяна на имената на помаците през 1972-74 и на турците през 1984-85. Кампаниите се провеждат от правителството чрез пропаганда и насилие, а онези, които се съпротивяват да приемат български имена са изпратени в лагери или затвори (Zhelyaskova, 2001: 288-289; Eminov, 1997:61).

[...]

Първоначалните опити на режима за секуларизация до 1950-те, както и стартирането на т. нар. „възродителен процес“ не успяват да разрушат мюсюлманската религиозна и турската национална идентичности. Асимилаторските политики засилват, вместо да отслабят, религиозната и етническа идентификация на малцинствата и още повече подкопават легитимността и способността на правителството да обвърже всички мюсюлмани около някаква социалистическа идентичност. Изправена пред такава криза, за да намали етническите напрежения, единственият път за БКП е да насърчи масова емиграция на турците и други

мюсюлмани от България към Турция, или да прокарва асимилация. Масовата емиграция причинява икономически трудности. Страната губи силно необходима работна ръка в тютюневата индустрия, в строителството, транспорта, животновъдството и земеделието. Икономическата стагнация в съчетание с други фактори води до отстраняването на Тодор Живков от власт на 10 ноември 1989.

Като цяло, историческият летопис (1878–1989) на отношението на България към мюсюлманското население варира между пасивна толерантност и асимилация, враждебност и омраза. След падането на комунистическата система през 1989 и усилването на социално-икономическите и политически несигурности във времената на смяна на режима, България става свидетел на кратък период на усилващи се етнически напрежения (1989-1992). Тук би могла да се очаква историческата неизбежност на някакъв етнически конфликт, но, напротив, той бива избегнат чрез прилагането на умели етноpluralистки демократични политики, като формиране на политически коалиции, интеграция на мюсюлманските малцинства в политическия процес, със създаването на ДПС, и прилагането на pluralистични ценности във времето на прехода, като преговори и търсене на компромиси. Освен това, политическата мобилизация на народа около една гражданска концепция за национален статус, както и зачитането от страна на хората на гражданските права, вярата в демократичната система и институции, са сред най-важните фактори, спомогнали за избягването на етнически конфликт.

(Процесът ще бъде разгледан в подробности във втората част на този материал)

Библиография

Англоезични източници:

Anagnostou, Dia. „Nationalist Legacies and European Trajectories: Post-Communist Liberalization and Turkish Minority Politics in Bulgaria“, *Southeast European and Black Sea Studies*, vol.5 (1), January 2005

Andreev, Alexander. „The Political Changes and Political Parties“, ed Zloch-Christy Iliana, *Bulgaria in Times of Change: Economic and Political Dimensions*, Aldershot Hans: Avebury

Berend, Ivan. *Central and Eastern Europe, 1944-1993: Detour from the Periphery to the Periphery*, Cambridge University Press, 1996

Bieber, Florian. „Muslim Identity in the Balkans before the Establishment of Nation States“ in *Nationalities Papers*, vol.28 (1), 2000

Cockburn, Cynthia. „The Anti-Essentialist Choice: Nationalism and Feminism in the Interaction between Two Women’s Projects“ in *Nations and Nationalism*, vol.6 (4), 2000

Crampton, R. J. *A Concise History of Bulgaria*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997

Daskalov, Roumen. „Modern Bulgarian Society and Culture through the Mirror of Bai Ganio“ in *Slavic Review*, vol.60 (3), 2001

Eminov, Ali. *Turkish and Other Muslim Minorities on Bulgaria*, New York: Routledge, 1997

Eminov, Ali. „The Turks in Bulgaria: Post- 1989 Developments“, in *Nationalities Papers*, vol.27 (1), 1999

Eminov, Ali. „Turks and Tatars in Bulgaria and the Balkans“ in *Nationalities Papers*, vol.28 (1), 2000

Fowkes, Ben. *Ethnicity and Ethnic Conflict in the Post-Communist World*; New York: Palgrave, 2002

Gagnon, V. P. „Ethnic Nationalism and International Conflict: The Case of Serbia“ in *International Security*, vol. 19(3), Winter 1994/95, 130-166

Ganev, Venelin. „History, Politics, and the Constitution: Ethnic Conflict and Constitutional Adjudication in Postcommunist Bulgaria“ in *Slavic Review*, vol.63 (1), 2004

Gellner, Ernest. *Nations and Nationalism*, Oxford: Basil Blackwell Publisher, 1983

Giatzidis, Emil. „Bulgaria on the Road to European Union“ in *Southeast European and Black Sea Studies*, vol.4 (3), 2004

Greenfeld, Liah. „Nationalism in Western and Eastern Europe Compared“ in Hanson & Spohn,

Can Europe Work? Germany and the Reconstruction of Post-Communist Societies, Seattle: University of Washington Press, 1995

Hopken, Wolfgang. „From Religious Identity to Ethnic Mobilization: The Turks of Bulgaria Before, Under and Since Communism“ in eds Poulton H. & Taji-Farouki *Muslim Identity and the Balkan State*, London: Hurst & Company, 1997

Hroch, Miroslav. „From National Movement to the Fully-formed Nation: The Nation-Building Process in Europe“, ed Balakrishnan Gopal, *Mapping the Nation*, London and New York: Verso and New Left Review, 1996

Ivanov, Christo and Ilieva, Margarita. „Bulgaria: Chapter 1“ in ed Mudde Cas, *Racist Extremism in Central and Eastern Europe*, London: Routledge: Taylor and Francis Group, 2005

Kuzio, Taras. „The Myth of the Civic State: a Critical Survey of Hans Kohn’s Framework for Understanding Nationalism“, *Ethnic and Racial Studies*, vol.25/1, January 2002

Kuzio, Taras. „Transition in Post-Communist States: Triple or Quadruple?“ *Politics*, vol.21/3, 2001

Lijphart, Arend. *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*; New Haven and London: Yale University Press, 1977

Linz, Juan and Stepan, Alfred. *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*; Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996

Karklins, Rasma. *Ethnopolitics and Transition to Democracy: The Collapse of the USSR and Latvia*; Washington D. C.: The Woodrow Wilson Center Press, 1994

Karklins, Rasma. „Ethnopluralism: Panacea for East Central Europe?“ in *Nationalities Papers*, vol. 28(2), 2000

Kemp, Walter. *Nationalism and Communism in Eastern Europe and the Soviet Union: A Basic Contradiction?*, Great Britain: Macmillan Press, 1999

Neuburger, Mary. „Bulgaro-Turkish Encounters and the Re-Imaging of the Bulgarian Nation (1878-1995)“, *East European Quarterly*, vol. XXXI (1), March 1997

Neuburger, Mary. *The Orient Within: Muslim Minorities and the Negotiation of Nationhood in Modern Bulgaria*, London: Cornell University Press, 2004

Nielsen, Kai. „Cultural Nationalism, Neither Civic nor Ethnic“, ed Beiner, Ronald, *Theorizing Nationalism*. New York: State University of New York Press, 1999

Nodia, Ghia. „Nationalism and Democracy“, *Journal of Democracy*, vol.3, 1992

Ozge, Ertem. „Rethinking Historical Perceptions in the Balkans“, *South-East Europe Review*, 2/2002

Ozkirimili Umut. *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*, New York: St. Martin’s Press, 2000

Poulton, Hough. „The Muslim Experience in the Balkan States, 1919-1991“ in *Nationalities Papers*, vol.28 (1), 2000

Ragaru, Nadege. „Islam in Post-Communist Bulgaria: An Aborted „Clash of Civilizations“?, *Nationalities Papers*, vol.29/2, 2001

Rupnik, Jacques. „The Reawakening of European Nationalism“, *Social Research*, 1996, v.63/1 (electronic journal version – page numbers may differ)

Shulman, Stephen. „Challenging the Civic/Ethnic and West/East Dichotomies in the Study of Nationalism“, *Comparative Political Studies*, vol.35/5, June 2002

Smith, Anthony. *Nationalism: Key Concepts*, Cambridge Polity Press, 2001

Smith, Anthony. *National Identity*, Penguin Books, 1991

Snavely, Keith & Chakarova, Lena. „Confronting Ethnic Issues: The Role of Nonprofit Organizations in Bulgaria“ in *East European Quarterly*, XXXI (3), 1997

Stamatov, Peter. „The Making of a „Bad“ Public: Ethnonational Mobilization in Post-Communist Bulgaria“, *Theory and Society*, vol.29, 2000

Tafrajiski Borislav, Radoeva Detelina & Minev Duhomir. „The Ethnic Conflict in Bulgaria: History and Current Problems“ in *Ethnicity and Conflict in a Post-Communist World: The Soviet Union, Eastern Europe and China*; eds Rupensinghe Kumar et al; New York: St. Martin's Press, 1992

Tanev, Todor. „Emerging from Post-Communist Chaos: The Case of Bulgaria“ in *International Journal of Public Administration*, vol.24 (2), 2001

Todorova, Elka. „Survival and Adjustment: the Main Ideology of Contemporary Bulgarians“, eds Anson, J. et al, *Ethnicity and Politics in Bulgaria and Israel*, Aldershot Hants: Avebury, 1993

Todorova, Maria. „The Course and Discourses of Bulgarian Nationalism“, ed Sugar, Peter, *Eastern European Nationalism in the 20th Century*, Washington: American University Press, 1995

Vasilev, Rosen. „Bulgaria's Ethnic Problems“, *East European Quarterly*, vo.36/1, 2002

Warhola, James & Boteva, Orlina. „The Turkish Minority in Contemporary Bulgaria“ in *Nationalities Papers*, 31(3), 2003

Zhelyaskova, Antonina. „Bulgaria in Transition: the Muslim Minorities“, *Islam and Christian-Muslim Relations*, vol.12, no.3, July 2001

Българоезични източници (оставени на латиница, с молба за извинение – бел. пр.):

Andreeva, Rumiana. *Natzia i Natzionalizum v Bulgarskata Istorija* (Nation and Nationalism in Bulgarian History); Paradigma, 1998

Daskalov, Rumen. *Megdu Iztoka i Zapada: Bulgarski Kulturni Dilemi* (Between the East and the West: Bulgarian Cultural Dilemmas); Sofia: Lik, 1998

Dimitrov, E. „Natsionalnijat Vupros na Sranicite na Harakterni Tzentralni Vestnici u Nas Prez 1991 Godina“ (*The National Question on the Pages of Central Domestic Newspapers*), *Sotciologicheski Problemi*, vol.3, 1993

Filipov, Dimitar. *Bulgarskata Natzia: Vuzhod i Drami* (The Bulgarian Nation: Upheavals and Dramas); Sofia: Formprint, 2002

Germanova, Emilija. „Promjanata na Etnicheskite Obrazi i Uchenicheskoto Vuzprihatie“, *Etnicheskata Kartina na Bulgaria: Prouchvanija* („Changes in Student Ethnic Perceptions“, *The Ethnic Situation in Bulgaria: Studies*) 1992, Sofia: Klub’90, 1992

Hilendarski Paisii. „*Istorija Slavjanoblgarskaja*“ (History of the Slavo-Bulgarians) ed Petur Dinekov, Sofia:1972

Irechek, Konstantin. *Istorija na Bulgarite* (A History of the Bulgarians), Sofia: Nauka i Iskustvo, 1978

Mancev, Krastjo. *Natsionalnijat Vupros na Balkanite* (The National Question in the Balkans); Sofia: Akademichno Izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“, 1999

Mancev, Krastjo. „*Natsionalnija Problem na Balkanite do Vtorata Svetovna Voina*“, *Natsionalni Problemi na Balkanite: Istorija i Suvremenni Razvitija* (The National Problem in the Balkans until the Second World War“ in *National Problems in the Balkans: History and Contemporary Developments*), eds Mancev, Chakurova & Bobev, Institut po Balkanistika: Bulgarska Akademija na Naukite, Sofia: Arges Publishing House, 1992

Neshev, Kiril. *Natsionalizmite* (The Nationalisms), Sofia: Filvest, 1997

Shishkov, Stoiou. *Pomatzi v Trite Bulgarski Oblasti: Trakija, Makedonia i Mizija* (Pomaks in Three Bulgarian Regions: Trace, Macedonia and Mize); Plovdiv: 1914

Stojanov, Valeri. *Turското Naselenie v Bulgarija Mejdu Poljusite na Etnicheskata Politika* (The Turkish Population in Bulgaria between the Poles of Ethnic Politics); Sofia: Lik, 1998

Tomova, Ilona. „Etnicheskata Situacija v Bulgaria prez Pogleda na Socialpsihologa i na Politologa „, *Aspekti Na Ethnokulturnata Situacija v Bulgaria* (*The Ethnic Situation in Bulgaria*

through the Perspective of the Social psychologist and Political Scientist“, *Aspects of the EthnoCultural Situation in Bulgaria*), Sofia: Fondacija Fridrih, Nauman, 1991

Документи:

Helsinki Watch Report: Destroying Ethnic Identity: The Turks of Bulgaria, *June 1986*

Helsinki Watch Report: Destroying Ethnic Identity: The Expulsion of the Bulgarian Turks; *October 1989*

Bulgariski Konstiucii i Konstitucionni Proekti (Bulgarian Constitutions and Constitutional Projects), Petar Beron Press: Sofia, 1990

Konstitucija na Republica Bulgaria (Constitution of the Republic of Bulgaria), 1991 <http://www.parliament.bg/?page=const&lng=bg>

RFE/RL (Radio Free Europe/Radio Liberty), Ashley Stephen. „Ethnic Unrest during January“, Report on Eastern Europe, 9 February, 1990

RFE/RL, Engelbrekt Kjell. „The Movement for Rights and Freedoms“, Report on Eastern Europe, May 31, 1990

RFE/RL, Nikolaev Rada. „1989: A Year of Crucial Change in Bulgaria“, Report on Eastern Europe, 5 January, 1990

RFE/RL, Shafir Michael. „Xenophobic Communism: the Case of Bulgaria and Romania“, Background Report on Bulgaria, June 27, 1989

Statisticheski Godishnik na Tzarstvo Bulgarija (*Yearly Statistics of the Kingdom of Bulgaria*), 1938

Statistika na Obrazovanieto v Tzarstvo Bulgariya (Statistics on Education in the Kingdom of Bulgaria), 1911

Източници от Интернет:

May 10, 1999 Bulgarian Press Review, Balkan Info News Reports

<http://www.b-info.com/tools/miva/newsview.mv?url=places/Bulgaria/news/99-05/may10d.bta>

Amnesty International: News Amnesty, January 1, 2005 „Europe: Discrimination against Roma“

<http://news.amnesty.org/index/ENGEUR010012005> (accessed March 10)

AL/BGR/93.001, Alert Series, Bulgaria: Movements towards Democratization, March 1993 <http://www1.umn.edu/humanrts/ins/bulgar93.pdf>

Bulgarian National Statistical Institute (*Natzionalen Statisticheski Institut*), 2001 Census (Prebrojavane 2001) <http://www.nsi.bg/SiteMap/SiteMap.htm>; (accessed, March 10, 2006)

Creed, G. „The Bases of Bulgaria’s Ethnic Policies“, *East European Anthropology Group*, vol.9(2), 1990; <http://condor.depaul.edu/~rrotenbe/aer/aer92.html> (accessed March 8)

European Commission against Racism and Intolerance/Council of Europe, Second Report on Bulgaria, 18 June, 1999

[http://www.coe.int/T/e/humanrights/ecri/5-Archives/1-ECRI's work/5-CBC Secondreports/Bulgaria CBC 2.asp](http://www.coe.int/T/e/humanrights/ecri/5-Archives/1-ECRI's%20work/5-CBC%20Secondreports/Bulgaria%20CBC%202.asp) (accessed March 12)

Karasimeonov, Georgi. „The Constitutional Rights of Minorities in Bulgaria“, <http://www.cecl.gr/RigasNetwork/databank/REPORTS/r9/BU9Konstantinov.html> (accessed March 17)

Kostova, Dobrinka. „Minority Politics in Southeastern Europe: Bulgaria“ in *Ethnobarometer*, Consiglio italiano per le Scienze Sociali (CSS) <http://www.ethnobarometer.org/pagine/Bulgaria%20paper.pdf>

Maeva, Mila. „Bulgarian Turks and the European Union“ <http://www.iccv.ro/romana/conf/conf.sibiu.2004/papers/09.%20Mila.pdf>

Movement for Rights and Freedoms (*Dvizhenie za Prava i Svobodi*)

Turkish National Liberation Movement in Bulgaria: <http://ww.dps.bg/?pit=8&it=32>

MRF History: <http://www.dps.bg/?pit=8&it=33>

MRF Political Platform: <http://www.dps.bg/?it=25&pit=7>

<http://www.facebook.com/l.php?u=http%3A%2F%2Fpi.library.yorku.ca%2Fdspace%2Fbitstream%2Fhandle%2F10315%2F1374%2FYCI0042.pdf%3Fsequence%3D1&h=TAQF0PX-v>

Бистра Беатрикс Вълги (род. 1981) е българска политоложка и социоложка, завършила образованието си в университета Йорк, Торонто, Канада. Настоящият текст е част от изследване, подготвено в университета.

Коментари (20)

- 13-11-2012|**Златко**

Най-важното послание, идещо откъм авторката на този текст (самият аз не преставам да се възхищавам на яснотата и прецизността, с която е проследена нишката на основополагащата идея в „българската идеология“ – и политики – от Освобождението насам) се състои в това, че тя се е върнала в България, където в момента живее и работи като „обикновена“ учителка. Мисля няма какво да обяснявам, че пред нея сигурно са били отворени вратите на какви ли не престижни академични заведения в Щатите и Канада – мащабът на мисленето и работата ѝ са очевидни – но тя въпреки това е решила да се върне обратно и да работи за страната си. И ме уверява, че не е единствената, че младите хора като нея – образовани на Запад, модерно мислещи, амбициозни – не са чак толкова малко в България.

Наздраве, дружина, за бъдещето на България! Щом имаме ТАКИВА деца, страшно няма!

- 13-11-2012|**Цанко** – Слаба работа

Това, че авторката работи като „учителка“, никак не ме радва – подобни хора, трагично неориентирани, могат да провалят бъдещето на не едно и две деца в училище...

Авторката е събрала куп материали по темата – и се е научила да ги цитира (с елементи на преразказ, на места) – но СОБСТВЕНО мнение тя няма (или поне не го изразява).

- 15-11-2012|**Noname**

Удивителна терминологична каша („граждански, етнически и културен национализъм“), гарнирана с банални фрази („за една демократична държава е най-добре да въвежда и насърчава граждански ценности“), натъпкана с изкуствени словосъчетания от чуждици („етноплуралистични методи“) и украсена с бомбастични умозакljučения („Обединяването на разнообразни, исторически вкоренени етнорелигиозни малцинства около някаква обща гражданска идентичност може да бъде постигнато чрез прилагането на етноплуралисткия демократичен модел.“)

Вмъкването на тази студентска компилация сред публикациите на ЛП очевидно има за цел да налее още вода (ако ще и от деветото дере да е!) в потока, наречен „Българите – етнототалитаристи и угнетители на малцинствата“. Само че тая песен почва да доскучава, като Мирча Кришан с неговата знаменита краставица. За съжаление, заглавието на Либералния Преглед все повече се отдалечава от съдържанието, превръщайки се от свободна трибуна в частен клуб, където Председателят си избира съотборниците и едновременно държи свирката и картоните. Нещо като „всички сме равни, ама някои сме по-равни“! Тъжно ...

- 15-11-2012|Златко

За да уточним нещата още от самото начало – ВСИЧКИ „терминологични каша“ тук са директно възприети от най-новото състояние на развитие на изследователската дисциплина, занимаваща се с национализма (който иска, нека погледне [статията „национализъм“ в Уикипедия](#); който пък има повече желание, може да погледне и някои от трудовете, които систематизират теориите в тази област – например [„Theories of Nationalism: A Critical Introduction“](#) от Умут Йозкиримли). Така че не ми се излагайте тук с бомбастични заявления, които още от самото начало ви показват като онова, което сте – невежи, бронирани срещу знание твърдоглавци – ами по-добре засядайте да понаучите нещо, преди животът ви окончателно да е преминал в тъпота и незнание. Никога не е късно – макар и малко да се съмнявам когато чета подобни неща.

А инак Бистра е просто ослепителен пример за великолепно образование и ерудиция, придобити на толкова млада възраст. Неудобният факт в цялата тази студия, разбира се, е исторически проследеното твърдение, че мюсюлманските малцинства в България още от самото начало са обект на сегрегация, изолация, а от време на време и чисто потисничество, в най-добър османски стил – което си го можем, можем си го! Естествено, че такова едно простичко нещо засяда като рибя кост в гърлото на всеки броненосец, който минава тъдява между две посещения до кафето, и докато чака да получи мизерната заплата, която обаче все пак успява да под-работи с нищоправене... Но нищо де, те идеите са като вируси – пуснеш ли ги веднъж по света, удържане нямат. И ако и броненосците да са имунизирани срещу знание благодарение на кората, която са придобили някъде, някога, вероятно на по-млади години, след тях идат други, дето броните им още са сравнително гъвкави и проницаеми за нови идеи

и представи. Така че, да видим. Ще си говорим когато му дойде времето, милички...

- 15-11-2012|**Българин от Мисури**

Ако основното твърдение на тази „студия“ се свежда до това, че „мюсюлманските малцинства в България още от самото начало са обект на сегрегация, изолация,“ – то значи самата студия е напълно откъсната от действителността.

„мюсюлманските малцинства в България“ са били и продължават да бъдат не „обект“, а субект на сегрегация и изолация – изцяло себеналожена. Никога никой не е пречил на тяхното доброволно присъединяване към културата на мнозинството. Впрочем, това се вижда и днес по аналогичните процеси в западните общества – там „мюсюлманските малцинства“ също активно се самосегрегират и самоизолират.

- 15-11-2012|**Борис П.**

Гледам и не мога да се начудя: авторката пише как държавата забранила на помаците „да носят религиозно облекло“!?!? И това било много лошо?

А какво е това „религиозно облекло“ помашко, мога ли да запитам? Какво „религиозно облекло“ носят вярващите в другите религии? Какво „религиозно облекло“ носят християните? Какво „религиозно облекло“ носят православните, католиците, протестантите?

Що за приумица е това – гражданинът да носи „религиозно облекло“?

Златко, в Германия ти по облеклото можеш ли да познаеш кой е католик и кой е протестант? И такава ли искаш да виждаш Германия: страна, в която от километър да личи по облеклото кой какъв е: кой е католик, кой е протестант, кой е шиит и кой е сунит?... Такава ли трябва да бъде „светската“ държава, към която се стремим?

- 15-11-2012|**Златко**

Текстът е писан за чужденци, отгук и известната непривичност на някои понятия за родното ухо. Онова, което се има пред вид под „религиозно облекло“ (за да могат да го разберат канадците), са си най-обикновените женски шалвари и мъжки фесове (които, между другото, отдавна са излезли от употреба сред българските мюсюлмани). А този тук

наш разговор си е директна улична престрелка – води се битка за всяка уличка, за всяко дворче, за всеки етаж, за всяка стая. Като не е това – оно-ва ще е, само и само да се противопоставим, да кажем „неееееееееееееееееееееее!“ Хайде сега да видим за какво ще се закачи следващият умник...

(А това, че в последно време, тоест далеч след времето, което този текст визира) и в България вече има (най-вече млади мюсюлман/ки), които избират да носят фереджета и т. нар. „арабска мода“, без съмнение е част от общия дух на глобализация и смесване на културите, който прониква във всичко и всички; хората вече държат облеклото им да бъде директно послание, включително и религиозно – по същия начин, по който немалко млади българи най-внезапно започнаха да носят по вратовете си масивни метални кръстове; Господ ги знае колко вярват, но иначе правят заявление с външния си вид, факт; ТЯХНА СИ РАБОТА).

- 15-11-2012|**Bistra**

Zabeljazvam dosta drebnavi i zlobni komentari, no e zabavno. Priburzani zakljuchenija za „kashi“ i „nevezhest“ ot nevezhi zlobari ili po-tochno kone s kapacii koito sa izgubili istinskiyat, sushtinski argument na rabotata i oshte dazhe ne sa stignali do zakljuchenieto. Sumnjavam se dazhe dali vuobshte imat najakakvi poznaniya ili da cheli neshto za teorii na nacionalizmite da se izrazja po-tochno. A na obvinenija za „prerazkaz“ mi stana oshte po-smeshno. Ami te argumentite i mnenijata mi sa mnogo yasni, i da, akademichen trud se bazira na primary and secondary sources, dokumenti, arhivi, trudove a ne na ala bala, az taka mislja zashtoto taka mi hrumna. A na gospodina po-gore za „gorkite“ mi uchenici, na kakvo bazirash mnenieto si i izvodite si? Da ne bi da me poznavash i decata ti da sa mi bili uchenici? Kak napravi paralel mezhdu tozi trud i pedagogicheskata mi deinost? I sushto taka ochakvai durzhavata da ti diktuva kak da se oblichash i kakvo da govorish, i kakvo da vuzpriemesh kato „civilni, zovano“ obshtestvo, napravno se preseli v Kuba ili Severna Korea. Zashtoto razchitate tolkova na durzhavata.

- 15-11-2012|**Златко**

Добре дошла в тукашното щастливо гнездо на осички, Бистра. Както скоро ще се убедиш сама, мечтата за някаква обективност, съдържаност или някакви по-сериозни познания, по принцип остава тук неосъществена. Единственото нещо, пред което тук има някакъв респект, е чистата brute force, тоест фактът, че след известно количество прекаляване

аз обикновено изхвърлям потърпевшите или поне не им давам възможност за повече коментари. Това, както изглежда, е духът на днешното българско Интернет-пространство (което, разбира се, не трябва да ни заблуждава и да ни кара да мислим, че България се състои изключително от неграмотници и идиоти – просто общественият климат е такъв в момента, или по-точно интеллигентните хора в тази страна, по някаква за мен необяснима причина, са вдигнали ръце и престанали да правят опити за оказване на влияние върху публичното мнение, нещо, което се надявам да се промени с годините). Ако решиш да се присъединиш към форума, само няколко идеи, които идват от дълъг опит: първо, игнорирай всякакви нападки срещу характера и личността ти, или, ако имаш усещането, че някой прекалява, а аз не реагирам, просто се позовавай на нуждата от защита на личното достойнство и чест, която по принцип би трябвало да бъде гарантирана, но рядко е, поради прекалено многото нарушители (оттам нататък ще поемам аз, тъй като друга инстанция или авторитет тук по принцип няма; не че аз го имам, просто държа копчето, това е всичко). Второ, никога не се ангажирай от своя страна с нападки от емоционално естество – те имат някакъв смисъл единствено в атмосфера, в която има поне някакъв минимум на съгласие относно морални и етически норми, а тук при нас такива няма, тук властва голата „свобода на словото“, което означава, че всеки бърбори каквото му скимне, докато накрая Златко му отнеме думата. Това е ситуацията, добре дошла в прекрасния български вариант на brave new world (който е пълна противоположност на оригинала, тоест царство не на авторитаризма, а на „свободата“ от джунглата).

(И, юнаци, не се опитвайте дори за миг да си помислите, че ще ви предоставя възможността сега да се нахвърлите колективно върху авторката на статията, само защото тя няма толкова опит с тукашните нрави и ви подхвърли кокал за гризане; с две думи: **нямаа стане**. По-добре не си губете времето, ще трия безпощадно всички тъпни, които се появяват в отговор.)

- 15-11-2012|**Златко** – ге:

Българин от Мисури писа:

„мюсюлманските малцинства в България“ са били и продължават да бъдат не „обект“, а субект на сегрегация и изолация – изцяло себеположена.

Мисурски, тъй като горният текст обосновава точно противоположната гледна точка с продължителен и подробен исторически анализ, аз възприемам голословното ти и необосновано твърдение като израз на чист инат, което за мен е достатъчно основание да наложа забрана за приказки оттук нататък. Не ти е за пръв път, имай здравия разум да не си търсиш и пълно прогонване от сайта, за по-кратко или по-дълго време...

- 15-11-2012|**Златко**

И отново към Бистра: а текстът ти се чете, което силно ме изненада, тъй като обикновено нещата с такава дължина и сложност не се радват на особено внимание. Това е единственият критерий за полезност, който в края на краищата важи тук. Инак форумът е completely hijacked by speech terrorists, срещу това средство просто няма. Далеч най-четеният текст тази седмица, при това още преди да е излязъл официалният седмичен брой (което винаги става в неделя). Поздравления! Труд зад плет не стои, както се казва.

- 17-11-2012|**Бистра** – ге:

No name пише:

Удивителна терминологична каша („граждански, етнически и културен национализъм“ – No name, obrazovai se po vuprosa i procheti trudovete na Hans Kohn za da si opravish kashata i neveshetstvoto v glavata po vuprosa za nacionalizma i teoreticheskoto mu razbirane i togava dai njakakvi po-sushtestveno mnenie bazirano na njakakvi po-solidni argumenti i izsledvanija. „натъпкана с изкуствени словосъчетания от чуждици („етно-плюралистични методи“ – koja chast ot dumite ethnos i pluralism i demokracija ne se izpolzvat v Bulgarskijazik? Dai mi primer, inache tova e prosto едно nevezho lichno mnenie pak bazirano na nishto. и украсена с бомбастични умозаключения („Обединяването на разнообразни, исторически вкоренени етнорелигиозни малцинства около някаква обща гражданска идентичност може да бъде постигнато чрез прилагането на етноплюралисткия демократичен модел.“ – ami to ne e bombastichno, a prekrasno – Bulgarija beshe primer na Balkanite za tova neshto i zatova nie ne stanahme oshte edna bivsha Yugoslavia s klaneta. „Вмъкването на тази студентска компилация“ – Tozi trud e

publikuvana i zashtitena disertacija pred komisija ot profesori i ucheni v oblastta, kum Centre of International and Security Studies kum York University.

„сред публикациите на ЛП очевидно има за цел да налее още вода (ако ще и от деветото дере да е!) в потока, наречен „Българите – етнотомалитаристи и угнетители на малцинствата“ – То ако chetesh внимателно, този научен труд се опитва да докаже точно обратното/protivnoto.

„Само че тая песен почва да доскучава, като Мирча Кришан с неговата знаменита красавица.“ – suglasna sum, тази pesen otdivana e doskuchala.

Ako iskash da uchastvash s publikacija si vinagi svoboden da napravish tova, posveti 8 godini ot zhivota si na izsledovateska deinost i zapovjadai s tvoja po-dobra, po-terminologichno yasna rabota, po vuzmozhnost priznata v svetovni akademichni sredi, citirana po konferencii v mezhdunarodni universiteti i zashtitena pred nauchno tjalo. Zapovjadai. Mnogo e lesno da dadesh mnenie bazirano na nishto, praveiki se na internet profesor po forumite, no ochakvam da vidja ti kakvo si napisal i ti dava titlata ekspert v тази sfera. Haide, lek i usmihnat den:) Budi shtastliv i potursi shtastieto v sebe si!

- 17-11-2012|Златко

Действително, втората (все още непреведена) част от текста е посветена изцяло на абсолютно положителната теза, че България може да служи като пример за образцово разрешаване на сериозен етнически конфликт чрез методите на етноплюрализма (тоест, преговори и търсене на разумен компромис, вместо насилие). Моля за извинение, Бистра, ако дотук съм създал впечатление, че трудът ти е изцяло критичен към историята на етническите отношения в България. Самият аз съм далеч по-критично настроен, в резултат на което повечето от нещата, които говоря тук се разглеждат като „антибългарски“ (впрочем, тая дума се развява толкова много из Интернет-пространството, че вече не знам кое НЕ Е „антибългарско“). Надявам се в най-скоро време да представя на публиката тази толкова важна част, която наистина дава повод за гордост, включително и у един толкова голям скептик към нашенските „гордост“, какъвто съм аз. Действително, постигането на етническо помире-

ние в началото на 90-те изглежда като нещо с исторически мащаби. Ще говоря повече за това когато текстът е готов. Засега мога да кажа единствено, че за мен това е основание за сериозна гордост – и не на последно място заслугата за това прозрение е на твоя материал...

- 18-11-2012|**Добромир** – в очакване

В очакване съм на следващата част от текста, за да видя какъв е балансът между двете публикации, анонсиран от Златко Енев. Ще чета. Респектиран съм от осемте години работа, не мога да допусна, че санкцията на научно тяло спрямо целия труд не е работещ критерий за качество. Любопитството ми към тази тематика е засилено поради разликата между отношението към „друговерци“ у нас и в съседни балкански страни. Не приемам етикета на политическата коректност, затова не се притеснявам да твърдя, че травмите от кървавата етническа касапница на 90-те години в западнобалканските държави ще отзвучават десетилетия, а за мен поразите на гражданската война си остават непознати, неизпитани, непреживени. И слава Богу! Не съм участвал в такова колективно оваряване, каквото се случи неотдавна на Запад от нас. Неговото обяснение може да бъде антропологическо, и дано политологията е намерила достатъчно работещи инструменти за анализ на ЕТНОнационализма!

- 26-11-2012|**Пламен**

Хахаха! Мацето не само е изпропреписало де що намерило, ами даже не забравило, горкото, да ожали „насила християнизирани помаци(?!?)“Ало, детето, дете толкова харесва бат Златко, май не знае, че същите помаци, т. е. българи, са насила ислямизирани. И не са били тогава 220 000, а май повече. И едното, и другото от една гледна точка е все ужасно. Но кой започна пръв, питат обикновено децата... И после има една организация „Родина“, съставена от помаци, които са се борили за връщане на погазената вяра – християнската, бат Златко, и имената български. Защо не пише детето за това – научно и качествено, според един коментатор. И не се възхищавайте на всеки, който мазно вкарва острието на ножа, ако ме разбираш...Прочетете „Зеница във Вселената“. И защо непрекъснато се напъвате да защитавате в Бг турците, мюсюлманите, някакви малцинства, които никак не им се иска някой все да ги сочи и откроява от другите и т. н. – дойде време да защитавате българите.

- 31-12-2012|**Павел** – Verba magistri

The Bulgarian national NIHILISM is boundless...

- 31-12-2012|**Павел** – Verba magistri

I am an American descendant of Bulgarians from Aegean Macedonia and Pirot.

Several of my relatives have been TORTURED TO DEATH OR SHOT (between 1878 and 1913) by MOSLEM Turks, as well as ORTHODOX CHRISTIAN Serbs and Greeks due to their staunch support for the BULGARIAN NATIONAL CAUSE.

I am shocked by this work...

To my chagrin, a very well educated and erudite young lady of Bulgarian origin had wasted her talent and scholarly grsvitas on the compilation of a new anti-Bulgarian tirade. What else is new? I see that intellectual self-flagellation in an ethnic sense is still a la mode among the „cosmopolitan“ Bulgarian literati.

ПАЗИ МЕ БОЖЕ ОТ ПРЕДАТЕЛИ, А ОТ ВРАЗИТЕ САМ ЩЕ СЕ ПАЗЯ

- 31-12-2012|**Павел** – Verba magistri

Аз съм американец -- потомък на родолюбиви и многострадални българи-политически емигранти от Егейска Македония и Пирот. Дедо ми е бил един от водачите на ВМ(О)РО. За мое огорчение, дори и днес се натъквам на трудовете на български учени, които се стараят да очернят племето ни пред света.

Вече съм на години,(около 70), и се опасявам, че ще си умра преди да видя солидни и достоверни признаци, че България има шанс да оцее през ерата на НЕООТОМАНИЗМА, ПАНИСЛЯМИЗМА И ДЕМОГРАФСКАТА ИМПЛОЗИЯ (ВЪВ ВСЕ ОЩЕ ХРИСТИЯНСКА ЕВРОПА.)

ТРУДЪТ НА МЛАДАТА БЪЛГАРКА Е ОЩЕ ЕДИН НОЖ, ЗАБИТ В ГЪРБА НА БОЛНАТА НИ МАЙКА БЪЛГАРИЯ.

АЛА ВСЕВИШНИЯТ ВСИЧКО ВИЖДА И ЧУВА..

- 05-01-2013|**Лъчезар** – Pozdrav za Zlatko i avtorkata

Искам да изкажа възхищение от монументалния преводачески труд, който неуморно полага Г-н Златко Енев, та да направи достъпни за българския читател научни трудове, написани и издавани по света – от български (и не-български) автори на други езици и засягащи българска

тематика. Преводът на тази студия е още един пример. Поздравления! Преводач съм по професия и сравних оригиналния текст, написан на английски с превода: отлична работа. Предаден е от английски на български език точно смисъла на научни понятия и тези добросъвестно и компетентно. Разбира се работата, която е научно издание на Центъра за международни изследвания по проблеми на сигурността към Университета Йорк е и богато илюстрирана, съдържа снимки, архивни единици и други материали, издадени за първи път, както и други неща, които е трудно да се вместят в рамките на това електронно издание. Не съм специалист по темата и не мога да взема отношение. Но това, което мога да кажа, е че оригиналът ме първо заинтригува, а после-впечатли с блестящо защитената оригинална теза (в която няма и отенък на национален нихилизъм; който го твърди не е чел работата) и съвесем достъпното за всеки читател интересно изложение и представяне на българската проблематика – с богата библиография. Поздравления за младата авторка!

Що се отнася до форума тук, той за кой ли път ме погнусява с невежеството и едностранчово-политизираните ураджийски емоции на някои коментари. За Бога това е либерален преглед и е редно да се чуват всякакви мнения! И все пак, мился си – откъде толкова зловонна завист, злоба и гадост накуп – в отношенията и дискусиите помежду ни! Печално е да се чете и затова не чета всичко. Едно е сигурно: че май на нас, българите трябва да измислят едно малко по-така силничко – име („бай-ганювщина вече не отразява достатъчно правдиво тоталният упадък, черната метаморфоза на нашенския т. нар. „обществен“ „дух“)а не ние -на малцинствата си, по-ще го заслужаваме. „Горките турци, как са ни търпяли 5 века!“ на Радой Ралин сега звучи вярно и с пълна сила за „горката Европа“...

Затова нека се множат в България специалистите и хората като авторката и Г-н Енев, та да се спасим, повече такива като тях и надежда за България ще има!

- 05-01-2013|Златко

Благодаря! Подкрепата е важно нещо и няма какво на тоя свят да я замени. Благодаря!

Има ли я Белгия?

Автор: Тони Джуд

1.

Белгия има лошо име в пресата. Малка страна – с размерите на Уелс, с население малко над десет милиона – тя рядко привлича чуждо внимание; когато пък го прави, чувствата, които предизвиква, са най-често укор, понякога антипатия. Шарл Бодлер, който е живял тук за кратко време през 1860-те, посвещава на страната значителна част от язвительното си внимание. Размислите върху Белгия и нейните хора заемат 152 страници в неговите *Oeuvres Complètes*. Белгия, заключава той, е онова, което би се случило с Франция, ако тя би била оставена в ръцете на буржоазията. Карл Маркс, който пише в напълно различен модус, просто отмахва Белгия като рай за капиталистите. Множество други изгнаници и емигранти са минавали през страната; само малцина от тях са намирали нещо хубаво за казване.

Аз не съм нито изгнаник, нито емигрант, но наскоро също имах възможността да прекарам сравнително дълго време в Белгия. За разлика от повечето краткотрайни посетители на страната аз не бях в Брюксел, а в едно малко фламандско селце недалеч от Брюге; освен това, за разлика от повечето днешни преходни жители-чужденци, аз можех да предявя поне някаква тъничка връзка с мястото, тъй като баща ми е роден тук, в Антверпен. Ежедневието в селска Фландрия е лишено от събития, казано най-меко; едва след известно време човек е в състояние да разбере нелеката, тревожна душа на това ъгълче от Европейския съюз. Белгия притежава много неща, които я правят интересна отвъд себеунизително разхвалваните достойнства на бирата и вафлите, но може би най-важното ѝ качество днес се съдържа в примера, който тази малка страна може да даде, когато става дума за опасностите, пред които са изправени държавите навсякъде.

Не е нужно да сте живели тук много дълго, за да си припомните, че през последното десетилетие Белгия е била нещо като рог на изобилие-

то за разнообразни скандали. Последният от тях, масовото отравяне на една от местните вериги за хранителни стоки чрез изтичане на диоксин (силно отровна субстанция) в хранителните смески за пилета и прасета, направи селските супермаркети празни, за кратко време, през миналия юни – макар и англоезичните посетители да бяха уверени, че здравният риск е нищожен в сравнение с онези, които обикновено се свързват с английското говеждо месо или генетично модифицираната американска царевица. Но преди диоксина в Белгия имаше и други скандали: пране на пари, подкупи и незаконни комисионни по високи места, политически убийства, отвличания, педофилия, убийства на деца, полицейска некомпетентност и административна корупция навсякъде.

Всичко това се случи в един малък, процъфтяващ регион в северо-западна Европа, чиято национална столица е също и Генерален щаб на „Европа“ (чиито бюрокрации са до голяма степен отделени от Белгия в едно неприятно за гледане, изградено от стъкло и бетон, гето). Но половината населени на страната – холандскоезичните фламандци – са я разделили и федерализирали до степен на почти пълно изчезване, докато другата, френскоезичните валонци, не притежават никаква отличителна идентичност. Едва ли е за учудване тогава, че има намеци, че Белгия би направила най-добре, ако просто изчезне незабелязано. Кой ли му пука?¹

Дали Белгия трябва да продължи да съществува е силно спорен въпрос, но нейното съществуване е нещо повече от историческа случайност. Страната е създадена през 1831, с помощта на Великите сили от онова време – Франция, Прусия и Великобритания, сред останалите – никоя от които не е искала да види мястото под управление на някоя друга. Територията, която тя заема, е била (и ще си остане), арена на борби в европейската история. Цезаровата Gallia Belgica лежи пряко през линията, която дели гало-римските територии от онези на франките. Когато империята на Карл Велики се разпада в девети век, стратегически разположеното „Средно царство“ – между земите, които по-късно ще станат Франция и Германия – се появява като желана териториална

1 Не е ясно къде точно ще отиде Белгия. В наши дни нито холандците, нито французите демонстрират особено желание да я придобият; въпреки това множество фламандци и валонци изпитват силна привързаност към сродните си холандско- или френско-езични населения отвъд границата. Особено за валонците проблемът за това кои всъщност са те е постоянна тема в националната им литература; по тази и множество други дилеми, свързани с това да бъдеш белгиец, виж чудесната книга на Люк Сантè, *Фабриката за факти* (Пантеон, 1998). Бел. авт.

цел за следващото хилядолетие. Кралете от династията Валоа, Бурбоните, Хабсбургите (испански и австрийски), Наполеон, холандците, пруските германци и, в най-ново време, Хитлер – всички те са нахлували в Белгия и са обявявали нейни части за свои, при което понякога са властвали в продължение на столетия. Може би в Белгия има повече бойни полета и места, напомнящи за древни и съвременни войни, отколкото в което и да било друго, сравнимо по големина парче земя в света.

Ето защо на белгийците може да бъде простена известната несигурност по въпроса за националната им идентичност. Държавата, създадена по време на Лондонската конференция от януари 1831, е освободена от контрола на холандците, снабдена с новоизпечен крал от Германия, с конституция, моделирана по образа на френската от 1791, и с ново име. Макар че названието „Белгия“ има стари корени (Ян дьо Гиз – средновековен хроникьор от 12 век, го приписва на някакъв митичен монарх, „Белгус“, произхождащ от Троя), повечето от жителите на региона се идентифицират единствено с местната общност, в която живеят. Действително, градската или комунална лоялност лежи в сърцето на всичко, което прави това място отличително. От тринадесети век нататък фламандските градове са се обединявали, за да се борят срещу паричните и териториални искания на различни местни владетели, крале и императори. Дори и днес Белгия е единствената страна в Европа, където идентификацията с непосредственото обкръжение надделява над регионалната или национална обвързаност, с която се обвързва популярното въображение навсякъде.

Новоосновената белгийска държава се базира на силно стеснено право на гласуване, ограничаващо властта и влиянието до френско-говорещата търговска и индустриална буржоазия. На практика страната се поддържа не от някакво споделено чувство за белгийскост, а от йерархично организирани социални групи – „стълбове“ (*piliers* на френски, *zuilen* на холандски) – които заместват националната държава. В частност, католиците и анти-клерикалите оформят специфични и силно антагонистични общности, представяни от католически и либерални политически партии. Тези партии, от своя страна, служат не само за печелене на избори и контрол на държавата, но и за мобилизация и канализиране на енергиите и ресурсите на техните „стълбове“. Във всеки случай един избирателен район тук има допълнителната функция и на затворена социална, икономическа и културна общност.

С появата през 1880-те на социалистическа партия, която се опитва да контролира увеличаващата се работническа класа, разделението на Белгия на либерални, католически и социалистически „фамии“ е окончателно завършено. От късния деветнадесети век до наши дни, белгийският обществен и частен живот винаги е бил организиран около тези три обособени фамии – при което антагонизмът между социалистите и католиците постепенно е замествал по значение по-стария, онзи между католици и либерали. Голяма част от ежедневието е организирано вътре в херметично отделени едни от други и всеобхватни нации-вътрешно-нацията, които включват детски градини, училища, младежки групи, кафенета, професионални съюзи, женски групи, потребителски кооперативи, застраховки, спестовни общества, банково дело и вестници.

По време на избори, особено с промяната на изборителното право (разширено до всички мъже през 1919 и всички жени, през 1948), тукашните правителства могат да бъдат съставяни само чрез мъчителни коалиционни процеси сред партиите, представящи различните стълбове. Тези коалиции обикновено са нестабилни (между двете световни войни тук е имало 18 правителства – и 37 от 1945 насам). Междувременно политическите, юридически, граждански служби, полицията и дори военните назначения се правят „пропорционално“, тоест те се дават на клиенти и приятели от собствените стълбове чрез сложна и корумпирана система на съглашения и сделки.

Части от тази история са, разбира се, познати и от други страни. Тук могат да се посочат „културните войни“ в имперска Германия и парламентарната нестабилност на Четвъртата република във Франция, както и системата *proporz* за уреждане на обществените назначения в днешна Австрия, както и **ипродажността на следвоенна Италия, задвижвана от клиентелизъм** (две страни, родени от неудобни и оспорвани обстоятелства). Но Белгия има две силно отличителни черти. Първо, всепроникващата система на покровителства и протекции, започваща от селските съвети и достигаща до върха на държавата, която свежда политическите партии до средства за разпределение на лични услуги. В една малка страна, където всеки познава някого в позиция, от която може да му бъде извършена услуга, идеята за една автономна, безпристрастна, неутрална държава, почти не съществува. Както казва в средата на осемдесетте години настоящият белгийски премиер-министър, Ги Верхофшадт, Белгия не е почти нищо повече от една партийна клептокрация.

Второ: под, над, вътре и между социалните организации и политически разделения в белгийското общество преминава зеещата разделителна бразда на езика. В северната половина на страната (Фландрия, Антверпен, Лимбург и голяма част от Брабант, региона около Брюксел), се говори холандски. В южната половина („Валония“, която се простира от Енд на запад до Люксембург на изток) се говори френски. Докато живееш в селцето Зеделгем, близо до големите туристически центрове Брюге и Гент, и само на двадесет минути от границата с френскоезичния Енд, аз срещам множество хора, които не можеха (или не желяеха) да говорят френски; от друга страна, една много по-голяма част от френскоезичното население на страната не знае холандски. Брюксел, официално „двуетичен“, е на практика френскоезичен анклав вътре в холандскоезичния сектор. Днес тези разделения са неизменими и те отговарят много точно на древната линия, разделяща общностите, които са се намирали съответно под френско и холандско владичество.¹

Но произходът на тези разделения е много скоросен. Френският – дворцов език на Хабсбургската монархия, е станал език на административния и културен елит на Фландрия и Валония по време на австрийското управление от осемнадесети век. Този процес е бил подсилен от френските революционни окупатори и техните наполеонов наследници. Междувременно селяните във Фландрия са продължавали да говорят (макар и по-рядко да пишат или четат) на местните фламандски диалекти. Макар и да споделят езиковата си база, фламандският и холандски езици са разделени от религията; подозренията на фламандските католици по повод протестантските амбиции на холандската монархия са допринесли до голяма степен за първоначалния им прием на независимата белгийска държава. Доминацията на френскоезичните белгийци е била подсилена от ранната индустриализация от деветнадесети век; обеднените фламандски селяни забягвали във Валония, сърцето на белгийското богатство от въглища, стомана и текстилна продукция. Не е случайно това, че мнозина от френскоезичните валонци днес имат фламандски имена.

Белгийската държава е била френскоезична, но френският език не е бил наложен – конституцията от 1831 заявява (в член 23), че белгийските граждани могат да използват езика, който си изберат. Френски се

1 Виж Astrid von Busekist, *La Belgique: Politique des langues et construction del'Etat* (Brussels: Duculot, 1998). Бел. авт.

е изисквал само за държавните дела и за юриспруденцията. Но когато в средата на деветнадесети век започва да се утвърждава движението за право на фламандска идентичност и говорене на фламандски език (започнало в 1847 с Декларацията на основните принципи на фламандското движение), то няма почти никакви проблеми да докаже, че на практика хората, говорещи холандски език (или местните фламандски диалекти), се намират в остро неизгодно положение в новата държава. Съдебните дела не могат да бъдат водени на собствения им език; гимназиалното и университетско образование е *de facto* почти френскоезичен монопол; френскоезичните жители на страната се грижат за собствените си интереси в ущърб на фламандските си сънародници. Когато американският зърнен внос започва да подбива цените и разрушава пазара на фламандските фермери, правителството в Брюксел отказва да установи защитни тарифи поради страха от ответни мерки срещу техния собствен (валонски) индустриален износ.

Обвързването на езиковите права с регионалните интереси значи присъства още от самото начало на фламандското недоволство от „френската“ доминация. Щом само избирателната реформа от 1893 дава право на глас на увеличаващия се брой холандскоезични граждани от севера, повечето от които са солидно организирани вътре в собствения си католически социален и политически „стълб“, държавата е принудена да търси компромис с техните искания. В 1913 холандският език е официално одобрен за използване във фламандските училища, съдилища и местно управление. През 1932 е предприета решаваща стъпка – холандският език вече е не само разрешен, но и изискван във фламандските училища. Обвързването между език и регион – създаването на две административно различни и разноезични територии, свързвани единствено чрез припокриването в Брюксел – вече става неизбежно.

Този процес, имплицитен в езиковото законодателство между двете световни войни, е забавен от Втората световна война. Както и по време на Първата, радикални фламандски активисти се опитват да се възползват от германската окупация на Белгия, за да ускорят сепаратистката кауза. И в двата случая поражението на Германия осуетява тези планове. След Втората световна война обаче споменът за военновременния колаборационизъм на ултра-сепаратисткия Фламандски национален съюз (Vlaams Nationaal Verbond – VNV) дискредитира фламандската кауза в продължение на едно поколение. В същото време следвоенните

наказания на (предимно фламандските) колаборатори отравя климата в страната – и причинява абдикацията на крал Леополд III през 1950. Двусмисленото поведение на краля по време на войната го дискредитира в очите на много белгийци, но един референдум от март 1950 води до национален вот от 58 процента за оставането му на трона (процентът сред холандскоезичните белгийци е 72 в полза на краля). Въпреки това, демонстрации във Валония и Брюксел, където мнозинството желае Леополд да си върви, го принуждава да абдикира в полза на сина си Бодуин, оставяйки множество фламандци силно подразнени от начина, по който резултатът от референдума – тоест тяхното собствено предпочитание – е било пренебрегнато.¹

Онова, което в края на краищата решава съдбата на белгийското единство обаче е преобръщането на икономическите условия. Докато френскоезичната Валония е била доминираща някога, днес тя се намира в рязък упадък. През 50-те години 200,000 работни места са изгубени в мините от региона Самбр-Мьоз. Въгледобивът, стоманодобивът, металургичната и текстилна индустрии – всички те буквално изчезват. Производството на въглища в днешна Белгия е по-малко от два милиона тона годишно, срещу двадесет и един милиона през 1961. От някогашния процъфтяващ, един от най-богатите индустриални региони в Европа, днес е останала единствено сянка, в разнебитените мини от долината Мьоз над Лиеж и изтощените, тихи минни инсталации около Монс.

Страната, която е построила първата железопътна линия в континентална Европа (от Брюксел до Малін), и която все още притежава най-гъстата железопътна мрежа в развития свят, днес няма почти нищо за показване, с изключение на безработицата във Валония, която е сред най-високите в западна Европа. В Шарлероа и занемарените индустриални селища на запад от него, мъже на средна възраст се събират ежедневно в окаяни, западащи кафенета; те и семействата им живеят от щедрата и яростно защитавана белгийска социална система, но са осъ-

1 По въпроса за следвоенното възмездие и онова, което го следва, виж Luc Huyse and Steven Dhondt, *La Répression des collaborations 1942-1952: Un passé toujours présent* (Brussels: Crisp, 1991). Точно тази година (1999 – бел. пр.) Херман Сюкебрюк, виден член на (фламандската) християндемократическа партия, настоява за прокарването на закон, който да онвили жертвите на „репресията“ – т. е. фламандските националисти, осъдени след войната за сътрудничество с немските окупатори. Бел. авт.

дени на старческо съществуване в едно екстра-продължително, нежелано пенсионерство, и го знаят много добре.

Фландрия, междувременно, процъфтява. Необременени от стара индустрия или негодна за наемане работна сила, градове като Антверпен и Гент процъфтяха с развитието на обслужващите технологии и търговията, подпомагани от разположението си в сърцето на европейския „златен банан“, простиращ се от Милано до северно море¹.

През 1947 г. над 20 процента от фламандската работна сила все още е била заета в селското стопанство; днес по-малко от три процента от холандскоезичните белгийци извличат доходите си от земята. В страната има повече хора, които говорят холандски, отколкото френски (в съотношение три към две), и те произвеждат и печелят повече, взети поотделно, на глава от нслението. Този процес, при който белгийският север е задминал юга като привилегирования, доминиращ регион, набира скорост от времето на късните петдесет години – съпровождан от кресчендо на искания от страна на фламандците за политически придобивки, които да отговарят на тяхното новопридобито икономическо превъзходство.

Тези искания са били изпълнени. Чрез седем промени на конституцията в течение на само тридесет години, единната белгийска държава е била разпокъсана и възстановена като федерална система. Резултатите са сложни до безкрайност. Има три „региона“: Фландрия, Валония и „Брюксел-столица“, всеки от тях със собствен избран парламент (отделно от националния парламент). Освен това има три „общности“: холандскоезична, френскоезична и немскоезична (представящи онези приблизително 65,000 немскоезични хора, които живеят във Валония близо до немската граница). Те също си имат свои собствени парламенти. Регионите и езиковите общности не си съответстват точно – има немскоезични хора във Валония, както и някои френскоезични градове (или части от градове) във Фландрия. Специални привилегии, отстъпки и протекции са били установявани за всички тях, което е продължаващ източник на раздражение за всички страни. Два от регионите, Фландрия и Валония, са по същество едноезични, с посочените изключения. В официално двуезичния Брюксел, 85 процента от населението говори френски.

1 Вероятно онова, което Тони Джуд има пред вид, е по-скоро така наречения „фламандски диамант“, тъй като, поне според Уикипедия, „златният банан“ е разположен по юг. Бел. пр.

В допълнение към това има и десет провинции (по пет съответно във Фландрия и Валония), и те също си имат собствени административни и управленчески функции. Но реалната власт се намира или при региона (по въпроси на урбанизацията, околната среда, икономиката, общественото строителство, транспорта и външната търговия) или при езиковата общност (образование, език, култура и някои социални служби). Националната държава си запазва отговорността за защитата, външните работи, социалното осигуряване, данъка по доходите и (огромния) държавен дълг; освен това тя управлява криминалните съдилища. Но фламандците настояват властта над данъчното облагане, социалното осигуряване и съдебната система също да бъде изместена към регионите. Ако тя им се даде, на практика единната държава ще престане да съществува.

Политиките на тази конституционна революция са засукани и от време на време – грозни. От фламандска страна се появяват крайно националистически и сепаратистки партии. *Vlaams Blok*, духовен наследник на *VNV*, вече е водещата партия в Антверпен и някои холандскоезични провинции на север от Брюксел. Традиционните холандскоезични партии съответно са принудени (или изпаднали в изкушение) да заемат по-сепаратистки позиции. Подобно на това, във Валония и Брюксел, политиките от френскоезичните основни партии са възприели една по-твърда, „общностна“ линия, за да обединят валонците, които се дразнят от фламандската доминация на политическия дневен ред.

В резултат на това всички главни партии са се разцепили според езиковите и общностни линии: християндемократите (от 1968), либералите (от 1972) и социалистите (от 1978) – всички те съществуват в по два варианта, с по една фламандска и френскоезична партия от всеки вид. Християндемократите доминират фламандската политика, социалистите си остават всесилни във Валония, а либералите са добре представени в Брюксел. Резултатът е по-нататъшно задълбочаване на пропастта между общностите, докато политиките и избирателите днес се обръщат само към своя собствен „род“.¹

1 Главните вестници, *Le Soir* and *De Standaard*, нямат почти никакво разпространение извън съответните си езикови общности. В резултат на това никой от тях не си дава особено много труд да представя новини от другата половина на страната (а когато фламандската преса наскоро спомена за слухове, че крал Алберт има незаконно дете от чужда любовница, френскоезичните издания излязоха с отговора, че това били политически мотивирани цапаници върху единствения оставащ символ на белгийското единство). Когато някой говори холандски по валонската телевизия (и обратно), отдолу се появяват

Един от ключовите моменти в „езиковата война“ е бил през шестдесетте, когато холандскоезичните студенти от университета в Льовен (Лувен) протестират срещу присъствието на френскоезични професори и лекции в университета, който се намира в холандскоезичния Влаамс-Брабант. Марширувайки под лозунга „*Walen buiten!*“ („Валонци, махайте се!“), те успяват да разцепят университета, така че френскоезичните му членове се отправят на юг към френскоезичния Брабант-Валон и основават Новия лувенски университет (Louvain-la-Neuve). Не след дълго университетската библиотека също е разделена, а съдържанието ѝ разпределено, за взаимна вреда.

Тези събития, които се развиват между 1966 и 68, и водят до падането на едно правителство, все още се помнят сред френскоезичните белгийци – също както множество фламандци се събират на 29 август всяка година в Диксмуиде, западна Фландрия, за да почетат паметта на фламандските войници, убити в Първата световна война под ръководството на френскоезични офицери, чиито команди не са разбирали. Мемориалната кула, издигната там през 1920 г., носи надписа „*Alles voor Vlaanderen-Vlaanderen voor Kristus*“ („Всичко за Фландрия – Фландрия за Христос“). На белгийския национален празник, 21 юли, когато се почита възкачването на Леополд Сакс-Кобургски на трона през 1831 като Леополд I Белгийски, знамена все още се окачват във Валония, но аз не видях особено много из дребните фламандски селца във Фландрия. Обратно, през 1973 фламандските власти решават, че ще почитат датата 11 юли в памет на победата на фламандските градове над френския крал Филип Хубави в битката при Флерус (Fleurus) от 1302 г.

Резултатът от всичко това е силно обременителен. Езиковата коректност (и конституцията) днес изискват, например, всички национални правителства, независимо от политическия им цвят, да бъдат „балансирани“ между холандско- и френскоезични министерства, като премиер-министърът е единственият, от когото се изисква да бъде двуезичен (и който по тази причина обикновено е фламандец). Езиковото равенство в *Cour d'Arbitrage* (Конституционния съд) е управлявано по подобен начин, като президентството се „прехвърля“ всяка година през езиковата бариера. В Брюксел, четиримата членове на изпълнителния съвет на столичния регион седят заедно (и говорят на език по собствен

субтитри. Вече не е шега да се каже, че единственият общ език в Белгия е английският. Бел. авт.

избор), за да разрешават въпросите от взаимна грижа; по въпросите на фламандската или френскоезична „общност“ обаче те седят разделени, двама по двама. Всеки път, когато в Брюксел се харчат пари по „общностни“ въпроси – например училищата – те трябва да бъдат разпределяни във фиксирана пропорция от 80:20, в съответствие с официално фиксираното съотношение на съответните езикови групи. Дори автоматичните информационни табла по междурегионалните влакове се превключват между холандски и френски език (или и на двата, в случая с Брюксел), щом пресекат регионалните граници.

Като следствие от това Белгия вече не е една, или дори две, държави, а неравномерен кърпеж от припокриващи и дублиращи се власти. Да се формира правителство е трудно: за това са нужни многопартийни сделки вътре в и извън регионите, „симетрия“ между националните, комунални, провинциални и местни партийни коалиции, работещо мнозинство и в двете главни езикови групи, както и езиков паритет на всяко политическо и административно ниво. И когато се оформи правителство, то има само малко възможности за инициатива: дори външната политика – на теория отговорност на националното правителство – всъщност е в ръцете на регионите, тъй като за Белгия тя означава най-вече външни търговски съглашения, а те от своя страна са прерогатив на регионите.

2.

Какво точно остава от Белгия сред всичко това е неясно. Когато влизате в страната с кола може и да не забележите доста невзрачния стълб с изписано на него умалително „België“ или „Belgique“. Но едва ли ще пропуснете голямата цветна табела, информираща ви за съответната провинция (Лиеж, примерно, или Западна Фландрия), а още по-малко информационното табло (на холандски или френски, но никога и на двата езика заедно), което указва, че сте или във Фландрия, или във Валония. Всичко изглежда така, сякаш обичайните условия са били преобърнати с главата надолу: международните граници на страната са чиста формалност, но вътрешните ѝ граници са внушителни и много реални.

Цената, която е била заплатена, за да се успокоят езиковите и регионални сепаратисти е висока. На първо място тя е икономическа: не е случайно това, че Белгия има най-високото съотношение между държавен дълг и Брутен вътрешен продукт в Западна Европа. Скъпо е да се дублира всяка услуга, всеки заем, всяка субсидия, всеки пътен знак.

Навикът да се използват обществени пари (включително и регионалните помощи на ЕС – богат източник за провинциални и местни услуги) върху пропорционална база, за да се възнаграждават клиенти на различните стълбове, сега е приспособен към политиката на езиковата общност: министри, държавни секретари, техни екипи, бюджети, има навсякъде, но само в Белгия те идват в двоен пакет, заедно с един езиков двойник. Последното правителство, свръхнатоварено с внимателно представителство на всеки възможен политически и регионален интерес, не е изключение. Както един политически коментатор отбеляза, това илюстрира „сюрреализма на различните портфолиа и преразпределението на отговорностите“.

Но цената на странната белгийска политика отива отвъд натоварването на белгийския франк, който скоро ще бъде заменен от еврото. Белгийската небрежност пред лицето на градското планиране – грубата метафора, която е позволила Брюксел да се превърне в пример за всичко, което може да се направи погрешно в един модерен град – не е нищо ново. Бодлер още през 1865 вече говори за „*tristesse d'une ville sans fleuve*“¹, докато бюргерите от Брюксел са погребали местния поток под пътна настилка. Но катастрофалното „градско обновяване“ от 1960-те, както и бездушния монументализъм на района „Европа“ в днешния Брюксел, свидетелстват за неограниченото частно предприемачество и липсващото централно управление, което е отличително федерално по характер – просто никой не е отговорен за нищо, дори и в столицата.

Аферата с диоксина през лятото на 1999 („Chickengate“ според очарованите уводни статии в *Le Monde*) илюстрират същия проблем. Тревожната черта на скандала беше не просто това, че един или повече доставчици на животински хранителни смеси са игнорирали обичайните санитарни предписания и са вкарали смъртоносна субстанция в хранителната верига. Освен това правителството е знаело за това цели седмици, преди да съобщи на Европейския съюз или на собствената си общественост; и когато новините все пак излязоха на бял свят, правителството нямаше никаква представа какво да прави или как да предотврати нещо подобно в бъдеще. Главната грижа беше как да се успокоят и компенсират гневните фермери заради животните, които трябваше да бъдат ликвидирани и изгубените продажби: мнозина фламандски

1 Печалния вид на един град без река. Бел. пр.

фермери принадлежат към Voegenbond, мощна организация на фламандския селскостопански бизнес, която е част от католическия „стълб“ на фламандската политика, тоест избирателна база на християндемократическия премиер-министър Жан-Люк Даен.

При липсата на държавен контрол, поразителното съчетание от корупция по високите етажи и подкупи не е изненада (и отново Бодлер: *„La Belgique est sans vie, mais non sans corruption“*¹). Белгия е печално известна като площадка за изтънчени престъпници с бели якички, в и извън правителството. В края на 1980-те белгийското правителство сключи договор за закупуване на 46 военни хеликоптери от италианската фирма Agusta и за отдаване на френската фирма Dassault на договора за обновяване на бойните самолети F-16; конкурентните оферти бяха изключени от търга. По-късно стана ясно, че социалистическата партия (по това време на власт) е спечелила хубавичко от рушвети и от двете страни. Един водещ социалистически политик, който знаеше прекалено много, Андре Кулс, беше убит на паркинг в Лиеж през 1991; друг, Етиен Манж, беше арестуван през 1995; един трети, Вили Клаес, бивш премиер-министър на Белгия, а за известно време (1994-95) и генерален секретар на НАТО, както и външен министър по време на сключването на сделките, беше намерен за виновен през септември 1998, за вземане на подкупи. Един бивш армейски генерал, Жак Льофевр, умря при мистериозни обстоятелства през март 1995.

Аферата Dassault/Agusta беше особено важна не само поради връзките между правителство, политика, бизнес и подкупи, но и поради очевидното участие на организираната престъпност – нещо очевидно при броя на убийства и отвличания през осемдесетте и ранните деветдесет години. Те бяха последвани от една серия широко разгласени престъпления срещу деца, която намери връхната си точка в наистина отвратителната афера с Марк Дютру. Днес в затвора по обвинения в убийство, Дютру се намираше в центъра на международна педофилска верига, занимаваща се с така наречената „търговия с бели роби“, доставяща малки момчета и момичета за удоволствията на мощни патрони в Белгия и чужбина. Той и съучастниците му, всички намиращи се в западналиите индустриални градове на южна Валония, са отговорни между 1993 и 1996 за отвличането, изнасилването или убийствата на шест момичета,

1 Белгия е лишена от живот, но не и от корупция. Бел. пр.

две от тях оставени да умрат от глад в килии, намиращи се в мазето под къщата на Дютру. Но онова, което пробуди обществения гняв с особена сила, бяха не само престъпленията, а и удивителната некомпетентност на полицията – както и широко разпространеното убеждение, че някои от хората, натоварени със задачата да издирват престъпниците, са били част от (хомосексуален) кръг, който продължава да се радва на височайши протекции

Полицейските сили в Белгия са необичайно много и силно разпокъсани. Има десетки „комунални“ полицейски части, които отговарят единствено за непосредственото си обкръжение. След това има и т. нар. *Police Judiciaire* – на теория национална, на практика разделена и управлявана от регионалните съвети. Накрая идва жандармерията, единствената истински национална полицейска сила, но състояща се от само 18,000 души.

В резултат на всичко това те често си пречат взаимно. Освен че са извънредно некомпетентни. Когато Дютру, вече осъждан за изнасилване, е бил посетен от полицаи в дома си, къщата (където децата са се намирали по това време, все още живи) никога не е била претърсена. По-късно, през април 1998, когато вече е бил под арест, той успява да избяга от жандармеристите, които са го охранявали. Това, че отново е бил арестуван, още на същия ден, допринесе само малко за успокояването на множеството белгийци, вече убедени, че Дютру се радва на протекции от високи места. Разследването на престъпленията му беше силно забавено от необяснимото самоубийство, през юли 1999, на Хуберт Маса, прокурора, натоварен със случая.

Ужасът от аферата Дютру пробуди силен гняв и фрустрация сред белгийската общественост; през октомври 1996, 300,000 души излязоха по улиците, за да протестират срещу престъпността, корупцията, некомпетентността, безсърдечната и неефективна реакция на властите, както и срещу уволняването на един служител, който беше обвинен, че е „симпатизирал прекалено много“ на жертвите. Оттогава насам парламентарните разследвания и административни реформи следват едни след други, само че без особен ефект. Но неудобният скандал с диоксина от миналото лято може да е имал по-сериозни последствия. На изборите от 13 юни тази година белгийските избиратели най-после снеха християндемократите от управлението – за пръв път от 40 години насам. Социалистите също изгубиха гласове навсякъде, а либералите (донякъде

подобни на немските Свободни демократи с политиката си на увеличена свобода на бизнеса), дойдоха на власт – първото либерално правителство от 1884 г. насам.

Днешна Белгия се държи заедно почти единствено от краля, валутата, държавния дълг – и гризящото, всеобщо усещане, че нещата не могат да продължават по този начин. Разбира се, исканията за политическо прочистване в италиански стил са много съвместими с настояването за дори още повече федерализация – както радикалните фламандски политици не пропускат да отбележат, и двете афери (Дасолт/Агуста и Дютру) започнаха във Валония. Но този аргумент вече няма тежестта, която е имал преди – и рискува да доведе до обвинения в циничен опортюнизъм. Поколението от 60-те години, днес на власт, продължава да разиграва федералистките и комунални карти. Последните изследвания обаче показват, че повечето хора, дори и във Фландрия, вече не поставят регионалните или езикови въпроси на първо място сред собствените си грижи.

Това е особено валидно за новите белгийци: деца на имигранти от Италия, Югославия, Турция, Мароко или Алжир, които имат далеч поналежащи грижи. Дори и хората, които са силно ангажирани с Фландрия или Валония, не виждат нужда да се премахва Белгия, а още по-малко пък да отдадат съдбите си в ръцете на друга страна, или на „Европа“. Езиковата политика, в такъв случай, може и да е изгубила силата си в Белгия – макар и да съществува риска, че хората, които са изградили кариерите си около нея, може и да забележат промяната сравнително късно.

И все пак, какво може да запази целостта на страната?

Един възможен отговор е благоденствието. Очевидната разлика между Белгия и други, по-малко щастливи части от Европа, където политиките използват комуналните чувствителности, а корупцията процъфтява, е в това, че Белгия е богата. Брюксел може и да е непривлекателен, слепен от различни парчета град и безработицата може да е висока във Валония, но животът на повечето хора в Белгия е спокоен и материално задоволен. Страната живее в мир – ако не със самата себе си, то поне с всички останали. Ако Белгия би изчезнала, много белгийци дори не биха го забелязали. Някои наблюдатели дори сочат страната като пост-национален модел за 21-ви век: едно буквално бездържавно общество,

със самоуправляваща се, двуезична столица, чиято многомилionна работна сила обслужва множество международни агенции и компании.

Докато навлизаме в 21 век и в едно несигурно време, в което заестостта, сигурността и гражданското и културно ядро на всички нации ще бъдат изложени на безпрецедентни и непредсказуеми напрежения, намиращи се извън местния контрол, предимствата със сигурност ще бъдат на страната на онези, чиито правителства могат да предложат известни гаранции за защита, в смисъл на сцепление и общи цели, съвместими със запазването на гражданските и политически свободи. Така че Белгия има значение, и то не само за белгийците. Далеч от това да бъде модел, тя може да се окаже предупреждение: ние всички знаем, в края на двадесети век, че може да има прекалено много държава. Но Белгия може да се окаже полезно предупреждение, че може да има и прекалено малко държава.

декември, 1999

Източник

Тони Джуд (1948–2010) е британски историк, автор и професор. Той беше директор на института Ерих Мария Ремарк към университета Ню Йорк.

Коментари (13)

- 06-11-2012|**Златко**

Както споменах вече на няколко пъти в предишни коментари, публикувам тази статия с подчертаното разбиране, че тя би трябвало да служи като пример – и то пример не за не-знам-си-кого, а за нас самите с вас, днешните българи. Ако и да очаквам с известно примирение веро-

ятно неизбежните коментари от вида „а стига сега бе, намерил си и ти с какви предупреждения да ни занимаваш!“, за мен самия паралелите между ситуацията в тази страна и някои бъдещи, напълно възможни сценарии за развитието на България, изглеждат просто очевидни. Имам пред вид, разбира се, все по-очевидното и по-напрегнато разделение на страната на етнически общности, които продължават да се капсулират и отделят едни от други, без изгледи за някакво скорошно помирение или търсене на среден път. Единственото, което слушам от сънародниците си, са горчиви обвинения по повод нечестността на „другата страна“ и това как турци, роми и всякакви други „не-наши“ само използват мизерната система за социално подпомагане, за да могат да живеят на гърба на българите.

Но! Нека само се зачетем малко по-внимателно в този текст и да се опитаме да пофантазираме – може би в черно... И така, какво трябва да се очаква от бъдещето на една страна, в която броят на социално слабите, принадлежащи към не-българоезични малцинства хора, се увеличава непрекъснато? Имайте пред вид, че всякакви силови варианти, които може би са първото нещо, за което се сеца днешният среден българин („голяма работа – ако започнат много да се надигат, ще им ударим по два шамара и готово!“) са вече част от миналото: искаме или не, България вече навлиза стремително в една нова, напълно непозната територия, в която правото – поне международното право – действително има реално значение и вече никой няма да допусне неща от вида на онези, които се случваха у нас от шестдесетте до края на осемдесетте години. С други думи – искаме или не, ще трябва да предоставяме на „другите“ сред нас права и свободи, които са пропорционално свързани с тяхното представителство сред населението. Това първо. Второ, напълно мислими са и варианти, при които именно турското малцинство, примерно, би съумяло да задмине българското мнозинство по благоденствие и успех, ако една просперираща Турция започне да инвестира усилено в България, и то разбира се най-вече в районите с преобладаващо турско население (донякъде този сценарий е вече видим, в търговищкия завод „Шише-джам“, където се наемат най-вече турски работници – турските мениджъри не говорят български език и така единствено подходящата работна сила си остава тукашното турскоезично население).

Замислете се малко, освестете се, пробудете се, докато все още има някаква възможност. От сто и тридесет години насам единственото, кое-

то правим с тези хора, е да ги потискаме всячески, да създаваме от тях една втора класа население, да не им даваме шансове за равно състезание и участие в икономическия и обществен живот, все заради пустото „робство“, и заради страховете, че току-виж пак ни „гълтнали“. Крайно време е да разберем, че времената, които ни очакват, носят непредсказуеми предизвикателства и че нуждата от сътрудничество, особено междуетническо сътрудничество, е решаваща, ако бихме искали да предоставим на децата си някакви шансове вътре в тази страна. Погледнете този текст с трезви очи, вижте какво става когато хората настръхнат едни срещу други, независимо от това, че са богати (което все още изглежда много малко вероятно за нас, поне в обозримо бъдеще) – и хубавичко си правете сметката.

Това е всичко от мен. Благодаря на всички, които участват с трезви и здравомислещи коментари, а на останалите – те май вече си знаят...

Лека вечер на всички!

Златко

• 07-11-2012|**Тодор П.**

Четох, гледах, мислих – и така и не успях да разбера – какъв точно „пример“ ни се предлага с тази статия?

Ами то щом дори тези рационалните, бизнес-ориентирани, хладни, та чак скучни западноевропейци, в случая – по-конкретно „белгийци“, или може би „фламандци“ плюс „валонци“ – на пъпа на съвременна Европа – така и не са успели да нагодят своята мулти-културна, мулти-езикова, мулти-религиозна, мулти-етническа и като цяло мулти-СБЪРКАНА СИСТЕМА така, че да работи що-годе поносимо – как можем да очакваме, че една такава система ще се окаже някак си нещо много „успешно“ и перспективно в нашата България, на Балканите!??

• 07-11-2012|**Петър Т.**

„Има ли я Белгия?“...

А защо трябва да я има? Кому е нужна? Ако на самите хора там, на място, каквито са, тя НЕ им е нужна – защо трябва да я има? (Ей тъй, само за да уйдисаме на акъла на онези „Велики сили“, дете преди време я били създали, просто защото никоя от тях не желала да управлява пряко точно тази територия?!)

Белгия в момента е географско понятие – също като „Македония“.

Както са казали хората:

This is not a nation – this is a location!

- 07-11-2012|Златко – ге:

Тодор П. писа:

Четох, гледах, мислих – и така и не успях да разбера – какъв точно „пример“ ни се предлага с тази статия?

Думата „пример“ може би е леко подвеждаща, тъй като на български език значението ѝ е най-вече положително – като нещо, което трябва да се следва. В случая може би по-подходящата дума е „поука“, тъй като Белгия очевидно е пример именно за това какво НЕ ТРЯБВА да се прави в една мулти-етническа държава. Това е и „примерът“, който се има пред вид...

- 07-11-2012|Златко

Странно наистина, колко гигантски могат да се окажат понякога разликите във възприятието. Единствената причина в случая да не е ясно на секундата, че става дума за отрицателен пример, вероятно е тотално разпространената в България умонагласа, че щом е Запад – значи ще е нещо хубаво, нещо, което трябва да следваме (едно време беше точно обратното, тоест по принцип в България никога не е имало, и очевидно все още няма, ни най-малка реална представа за Запада – има само приказки от книжки за деца: черно, бяло, „хубаво“, „лошо“). А когато се появи един текст като този, който просто представя реалността, с всичките ѝ подробности, очевидно немало хора се чувстват напълно объркани: „чакай бе, това нали беше Запада, нали от тях трябва да се учим, и така...“

Уфффф, уморителна е тая моя работа. Наистина адски уморителна...

- 07-11-2012|Златко

И отново – този път с молба за извинение към всички, които ще ме обвинят, че ги вземам за идиоти, но пък май става очевидно, че тук всяко нещо трябва да се обяснява и повтаря по три пъти, инак си ловим мухи с клечки за зъби – та, когато тук си говорим за „Белгия“, ние всъщност си говорим не за Белгия, а за това какво чака България след няколко десетилетия, ако хората ѝ не се усетят и не потърсят някакъв път през

това тотално етническо противопоставяне и вражда, което очевидно се превръща в нормата на деня...

Значи, за всички, още веднъж: всъщност тук става дума НЕ ЗА Белгия.

Ако все още има нещо неясно, питайте, аз ще гледам да отговарям... Ако мога.

- 07-11-2012|**Иван**

Аха, значи България е мултиетническа държава.

Така де, имат ли българите етнос? Имат. Имат ли турците етнос? Имат. Имат ли циганите етнос? Имат. Значи сме мултиетническа държава. Ако дойде и един негър, ще станем още по-мултиетнически. Имаме и китайци, вчера ядох при тях:))))))

Тия шопи за всичко имат приказка.

Вуте: Нане, имам цветен телевизор.

Нане: Е как бе, Вуте, че имаш цветен телевизор, като „Операта“ ти е черно-бела.

Вуте: Е анджак де. Черното цвет ли е? Цвет е. Белото цвет ли е? Цвет е. Значи телевизоро ми е цветен.

- 07-11-2012|**Златко**

Иван (който междувременно реши да напусне сайта, поради редица неприятни и за двама ни реплики, които междувременно махнах), поставя тук въпроса за това каква държава е България. В първия момент аз реагирах прибързано и отговорих, че държавата е мултиетническа, което най-вероятно не е вярно (тук трябва да говорят хора, които познават конституцията по-добре от мен). Това обаче, че българското общество, тоест разпределението на населението по етноси, е мултиетническо, едва ли може да бъде оспорвано. Оттук до въпроса: а кога всъщност ще трябва да се промени и държавното устройство (който е свързан с предсказанията относно демографското и икономическо развитие на страната, които пък всеки от нас може да си прави както иска), е само една крачка. Общо взето, темата е отворена за спекулации, от които едва ли имаме нужда. В случая ще си позволя само да обърна внимание на очевидната ирационалност на аргументацията на типичния стихийен националист (какъвто ми се струва Иван). А именно: от една страна, да се отрича мултиетническият характер на България (при всички възможни спорове

относно това що е държава и що е общество); от друга страна – непрекъснато да се говори за демографската заплаха, идееща от бързо растящите малцинства. Хайде тогава да се уточним кое от двете ще приемем за вярно: че българското общество е мултиетническо (което означава, че при определени демографски и икономически сценарии държавното устройство ще трябва да го последва, точно както вече се е случило в Белгия), или че не е такова, а следователно няма и никаква заплаха от някакъв етнически-базиран демографски взрив. Двете неща очевидно не са съвместими едно с друго.

- 07-11-2012|**Тошето**

Опитвам се да следя как върви дискусиата тук – и накъде отиват нещата. И наистина не виждам никаква смислена посока, в която да се движи разговорът (ако изобщо се движи).

Засега безспорно е само това, че Белгия е ЛОШ пример. Белгия е пример какво НЕ ТРЯБВА да се прави.

А може би – Белгия е именно пример за държава, която просто НЕ Е ТРЯБВАЛО да бъде правена!

Всъщност, кой е „направил“ Белгия?

Имало ли е „белгийци“, които да направят своя държава – „Белгия“?

Май отговорът е по-скоро: НЕ!

Доколкото разбрах от статията, никакви „белгийци“ никога не е имало, по-скоро е станало обратното: събрали са се Велики сили и са казали:

„Това петно тук на картата ... ще му турим име „Белгия“ – а вие, дете живеете там, ще ви наричаме „белгийци“. Ха, честито – радвайте се на новата си държава!“

И са започнали да се „радват“ хората – едни на други – та чак до наши дни... Такава „радост“ е настанала, че един университет не могат да изтърпят да си имат общ, пък камо ли – обща библиотека...

Но защо да ходим за „примери“ чак до Белгия?

Ние си имаме наш, собствен такъв „пример“, от нашата си история.

Не знам колцина от вас знаят, но след 1878 г. „Източна Румелия“ е била замислена, пак от великите сили, именно като ... мулти-културна държава!

Първите символи на „държавност“ на тази „държава“ са били мулти-езични: пощенските марки, издавани от администрацията в Плов-

див, са били с надписи на четири езика: отомански, гръцки, френски и ... български.

Е, днес вече всички знаем колко години е просъществувал този експеримент...

- 08-11-2012|Златко

Добър коментар, благодаря. Ще отбележа в него нещото, което намирам проблематично: изхождането от предпоставката, че неща, които веднъж в историята вече не са били могли да бъдат осъществени, по принцип нямат шансове. Значи, първо, ние **не можем да знаем** кое ще има и кое няма да има шансове в бъдеще. Всички знаем, че традиционният български менталитет е един да работи, а десет да го гледат и да викат „няма да стане!“ От това обаче не следва, че в тази страна никоой не може да работи или да свърши някаква смислена работа. Има хора, които успяват. те си знаят как, но ги има. Второ, онова, което със сигурност **можем и трябва да знаем**, че ако предпоставките за етнически конфликт са налице, и продължават да се изострят, то е твърде вероятно сценарият от Белгия да се повтори и в България. Третото нещо, което също трябва да знаем е, че единственото средство срещу такова едно развитие (за разлика от миналото, което – очевидно! – е основната мярка на мисленето на повечето хора, участващи в този разговор) е опитът за търсене на етническо помирение и феърплей, за всички в България, а не както винаги досега – един ред за българите и друг – за трите големи малцинства. Времето на насилствените решения е отминало, факт. Може, разбира се, да се спекулира, че има достатъчно варианти, при които нещата отново да бъдат „решени“ по старому, тоест с насилие, но това означава, че България би трябвало да напусне Европейския съюз. Е, в такъв случай аз казвам единствено „на добър ви път на всички“. В такъв случай наистина май ще е настанало време човек да си грабва капата.

- 08-11-2012|Златко

А сега ми се ще да поумувам малко и върху конфликта с Иван, тук по тази тема. (Хубавото на конфликтите е в това, че карат човек да се замисли, ще не ще).

И така, проблемът започна с това, че тук се появи негов коментар, който аз възприемам като злонамерен (или просто глупав) – а това е

нещо, което обикновено не пропускам да, хм, как се казваше така хубаво едно време... Ах, да, „санкционирам“...

Значи, нека отново се върнем към същността на проблема и дискусията тук. Става дума за исторически пример, който, при известен размисъл, се оказва доста подобен на условията, които в момента царят в България – мултиетническо общество, разделено от сериозно неразбиране и дори вражда, която официално се отрича от всички, но на практика се изостря все повече и в края на краищата, ако не бъде навреме осъзната и отхвърлена, вероятно ще доведе до същия резултат като там, в Белгия. И каква е реакцията на Иван (не само неговата, разбира се, защото тя ми се струва доста типична)? Всичко, което той може да каже е „какво ме интересува мен всичко това, България не е мултиетническа държава?“. С други думи – тук няма такива проблеми, съществуването на тези милион и половина (от седем!) души не ме интересува, това си е държава на българите, а не на турците, ромите и помаците, точка! Е хубаво, само че „ония“ също са нейни граждани, но след като това не е и тяхна държава, то каква е ролята, която им остава? Ами, просто е – всеки ден го виждаме. Да бъдат втора ръка хора, това им остава. С което отново стигаме до ядрото на проблема, който се състои в това, че мнозинството хора в тази страна все още отказва да види в хората от малцинствата равноправни граждани и дори същите като себе си човешки същества. В резултат на което на тях не им остава нищо друго освен да насъбират злоба и да се плодят „на инат“, с тайничката надежда, че някой ден ще ни го върнат тъпкано, когато станат достатъчно много (това последното може и да не е така, тук го постулирам само като логическо следствие от пасивно-потисническото поведение, което провеждаме всички ние).

Дали сега вече става ясно, че коментарът „България не е мултиетническа държава“, е ТОЧНО отношението, срещу което ни предупреждава съдбата на Белгия? Когато в едно село пламва къща след къща, логичното поведение би било човек да провери собствената си къща, да предприеме нещо, за да я направи по-малко заплашена от пожар. Но когато вместо това той си накривя капата и отговаря „мен това не ме интересува, такава болест мен не може да ме хване; аз съм ИМУНИЗИРАН срещу пожар“, то тогава вече е ясно защо къщите в селото пламват една след друга. Те хората си мислели, че това е болест, дето тях няма как да не ги подмине, а не нещо, което следва логично от играта с огъня.

Сега, аз вече съм достатъчно много свикнал с мисълта, че каквото и да говоря аз или други хора СЕГА, единственият шанс на тази страна е в младите хора, които евентуално някой ден ще изберат едно малко по-различно поведение, когато, дай Боже, вече ще са научили, че етническите конфликти не са историческа съдба, а директно следствие от собственото поведение, от собствения избор. Инак хората на моята възраст, да не говоря пък за по-възрастните, като Иван (с всички възможни изключения) – те очевидно вече са бетонирани до такава степен, че някакви по-нови идеи ще проникнат по-скоро в главите на юрджките в бърата, отколкото в техните. Но при младите би трябвало да бъде малко по-другояче. Освен ако...

Но хайде, стига толкова...

- 08-11-2012|**Тошето**

Парадоксът при „примера Белгия“ (т. е. при „лошият пример Белгия“), който обсъждаме тук, се състои в това, че на теория поне, тази страна, исторически погледнато, би трябвало да има всички изгледи да бъде не отрицателен, а точно обратното: възможно най-добрият пример – за Европа, а защо не и за света...

Налице са всички теоретични предпоставки. Например, в сайта на Държавния департамент на САЩ официалната информация за тази страна съдържа и следното знаменателно изречение

<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2874.htm>

„Belgium is one of Europe’s true melting pots with Celtic, Roman, Germanic, French, Dutch, Spanish, and Austrian cultures having made an imprint.“

(Белгия е един от истинските европейски „казани за претопяване“ [melting pot], където келтска, римска, германска, френска, холандска, испанска и австрийска култури са дали своя отпечатък.)

Този списък с различни културни приноси („келтска, римска, германска, френска, холандска, испанска и австрийска култури“) е дори по-дълъг и по-богат от онзи, с който може да се похвали САЩ като страна-първооткривател на концепцията за „melting pot“...

Така че когато говорим за Белгия като за „отрицателен пример“, ние на практика подписваме присъдата на цял един модел за държавно изграждане.

• 16-11-2012|**Александар**

Статията ми беше супер интересна, но ми е странно Златко как правиш аналогия с България?

Това което разбрах е, че Белгия е територия населяване от две групи от хора асоцииращи се с две други реално съществуващи държави. Малко ми остана мътно къде може да бъде конфликтната им точка? Докато там в България са група от хора асоцииращи се с държавата и убеденни, че цялата им територия им принадлежи и друга група от хора – живееща от векове в част от тая територия и спадащи културно, езиково и религиозно към регионална суперсила. И точно тази територия е конфликтната точка.

На мен вариант Белгия ми се струва напълно невъзможен и виждам бъдещето като един класически сценарии Косово.

И искам да ти споделя, че целият ти стремеж да ни внушиш на нас българите нуждата да сме по толерантни ме размива най редовно поради една елементарна причина – този бъдещ конфликт ще генерира победители и победени (условно казано) и ние българите определено няма да сме победителите. Кръвта може да се предотврати само при проявена толерантност от странна на по силния. Все едно обясняваш на хърбавия очилатко, че трябва да е внимателен и приятелски настроен със съучениците си и така ще избегне конфликтите. Каквото и да прави – ако притежава нещо което е желано от лошите момчета, той пак ще си изяде шамарите!

no offence:)

Пътят от Данциг

Автор: Тимъти Гартън Аш

1.

Няма съмнение: той е бил член на Waffen-SS. И все пак, представете си за миг, че това признание не беше засенчило публикувания преди няколко години мемоар на Гюнтер Грас, като облак във формата на гъба? Как тогава би трябвало да възприемаме Да люспиш лука? В такъв случай, струва ми се, ние би трябвало да кажем, че това е великолепна книга, едно завръщане към класическата територия и стил на Грас, след дълги години на разочаровани, дървени, а понякога и нетърпимо тиранични творби на неуморното му перо – както и перфектна добавка към чудесната „Данцигска трилогия“, започваща с Тенекиеният барабан. Това, е което трябва да кажем, на първо и на последно място.

Разказ за живота му от началото на Втората световна война през септември 1939, когато единадесетгодишният военен ентузиаст събира парчета от шрапнели след първите сражения в родния му Данциг, до публикуването на Тенекиеният барабан през 1959, Да люспиш лука изненадва, очарова и трогва, на места с изключителна описателна сила. Той ни позволява не само да видим, но и да чуем, докоснем и помиришем живота в малкия двустаен апартамент в Данциг с обща тоалетна на стълбището, където е израсъл – „една миризлива килия с петносани от пръсти стени“. Тийнейджърът мечтае да избяга от тази задушаваша теснота, да попадне в онова, което си представя като романтичния, героичен свят на службата във въоръжените сили на Фюрера. Така, на петнадесетгодишна възраст той предлага да служи доброволно в подводница, но не е приет.

Никой писател не е толкова добър при описанието на някоя миризма – тази буквална Пепеляшка сред сетивата. Малко романисти са писали така влюбено за храната, възпявайки солидния немски салам и студеноводна риба. Всичко земно на земята и телесно в тялото, принадлежи по най-естествен начин към Грас-ланда. Неговата характерна, дъл-

боко реалистична смесица от обществено и лично, е както затрогваща, така и смешна. За неговото младежко Аз, припомня си той, приливът и, все повече, отливът на немските армии на Източния фронт, ако и тревожен, е бил далеч по-малка грижа от непредсказуемите отливи и приливи на собствения му пенис. И го е разказвал, с големи подробности, на своя отец-изповедник.

Когато е призван в армията на шестнадесетгодишна възраст, през есента на 1944, и се озовава в отделение на Waffen-SS, реакцията му срещу мъките на службата се изразява в това, да се скрие в един по-далечен ъгъл на гората, през която всеки ден трябва да носи ежедневния термос с кафе за ротните си *Unterscharführer* и *Hauptscharführer* – и да пикае в него. *Прави го многократно – „моят постоянен акт на сутрешно отмъщение“ – и предполага, че това му е помогнало да продължава, да оцелява дори и през най-сладисткото обработване, „с вътрешна усмивка“, за разлика от бедния момък от една съседна рота, който се обесва с колана на противогазовата си торба.*

Разказът за отчаяните действия на тази противотанкова единица през април 1945 – почти обкръжена от напредващите руски войски – е едно от най-ярките описания на преживявания от войната, което съм чел някога: Толстой, примесен с Вонегът. Той се крие под един танк от ракетите на така наречените „сталинови органи“¹ и подмокря гащите от страх. В тишината след като ракетите са престанали, той чува отчетливо някъде до себе си шумно, продължително тракане на зъби. Тракащите зъби, както той открива след като излиза изпод танка, принадлежат на един от старшите офицери от Waffen-SS. Образът на Тевтонския герой, който малкият ентузиаст си е изработил, започва да се троши. Разпилени по земята около тях „се виждаха парчета от човешки тела“.

Изгубва се зад руската фронтова линия. Скитайки из горите, изтощен, гладен и уплашен, чува някого наблизо. Приятел или враг? Започва нервно да припява началото на немската детска песничка за малкия Ханс, който е излязъл самичък, „*Hänschen klein ging allein...*“ За негово огромно облекчение скритият непознат отговаря с продължението на стихчето, „...*in die weite Welt hinein*“. Ако другият се е оказал руснак, днес може би нямаше да има Тенекиеният барабан. Но това се оказва добродушен немски подофицер, който съветва вече седемнадесетгодишния Грас да изхвърли куртката си на

1 По-добре известни в България под името „Катюша“. Бел. пр.

Waffen-SS. Ако бъде арестуван с нея, руснаците едва ли ще се зарадват на онези двойни стрели.

Има една красиво пресъздадена сцена на моментно спокойствие, докато двамата жадно сърбат картофена супа от една полска кухня под пролетното слънце. Благодарение на неговата описателна мощ човек може да помирише тази супа, да чуе внезапната тишина, да почувства топлината на слънцето върху лицето му. А след това отново изригват всички адски тътнежи. Краката на подофицера са надробени от шрапнел. В линейката той моли Грас да опипа гащите му и да му каже дали пениса и топките му са още на мястото си. Те са, но краката му скоро ще трябва да бъдат ампутирани. Ето я човешката реалност на войната, независимо дали в Аустерлиц, Курск или в днешния Багдад. (Грас все още носи парче от шрапнел, останало в лявото му рамо от онази атака).

Има и други незабравими места. Портретът на любещата му, амбициозна майка, смъртта ѝ от рак, няколко години след войната, в някаква жалка болнична стая без прозорци: *„Lenchen...mein Lenchen“, пелтечи безутешният съпруг. Как майка му и сестра му са отказвали да говорят за онова, което са им направили руските войници в момента на „освобождението“,* но как в края на краищата той разбира, от една забележка на сестра си, че майката е предложила себе си вместо дъщерята – като обект, както разбираме, на групово изнасилване. Пресъздаването на самотните му скитания из разрушените градове на следвоенна Германия, включително и работа на смени във въглищните мини, където, по време на обяда долу в галериите, старите комунисти и старите нацисти все още спорят яростно.

Страхът и гладът са усещанията-близнаци, които определят тези страници. Главата за първото преживяване на военни действия във Waffen-SS е озаглавена „Как се научих що е страх“. Гладът му е трикратен. Първо, глад за храна, особено в американските военнопленнически лагери. Второ, глад за секс, описан с бавни, леко насмешливи физически детайли, които ми напомнят за творбите на английския поет Крейг Рейн, чието стихотворение Лукът, памет предхожда романно-дългата метафора на Грас.

Храната и секса са обединени от Грас в една ключова дума, *Fleisch*, което на немски означава едновременно месо, като например говеждо или свинско, и плът, като в *„духът желае, но плътта е слаба“*. Описвайки една четириима-в-леглото, диво пияна сватбена нощ, по времето когато е

бил миньор, той казва, че никаква лукова люспа на паметта не може да възстанови „какво се е случило сред толкова много *Fleisch*“. „*Ach ja, das Fleisch*“, казва Отец Фулгенциус, един от монасите, при които младият човек, все още формално член на Католическата църква, намира подслон, и скръства ръце в защитна поза. За Грас плътта се превръща в слово.

Обектът на последния от гладовете на Грас, след храната и секса, е изкуството. Главата, в която той описва как е станал артист, е наречена „Третият глад“. Пробивайки си път, сам, със силна воля и нескриван егоизъм, сред физическите и социални развалини на следвоенна Германия, той става първо каменоделец и любител-скулптор, след това график, поет, и едва накрая, в късните си двадесет години, писател-прозаик, вдъхновен от Берлин Александърплац на Алфред Дьоблин и Одисей на Джойс, и двете книги открити и погълнати в библиотеката на заможните, култивирани швейцарски родители на първата му жена, Ана. „Зестрата на Ана“, както той я нарича. Мемоарът завършва в момента на откриването, в Париж, на онова, което ще стане едно от най-известните първи изречения в историята на романа – „Няма съмнение: аз съм пациент в болница за душевноболни“. Останалото е литература.

Подобно на голяма част от творчеството на Грас, Да люспиш лука е прекалено многословна. Книгата сигурно би могла да спечели от зачеркванията на червен молив, размахван от някой по-смел редактор. Авторът продължава да разработва метафората за люспенето на лука чак докато ни се доще този уморителен зеленчук – щателно илюстриран, в различни стадии на люспенето, с рисунки на самия Грас в началото на всяка от главите – отдавна да е бил захвърлен в кофата за боклук. А освен това той използва на два пъти, в доста тривиални контексти, най-известната си синтактична тропа, „Няма съмнение: ...“ Със сигурност би било по-мъдро да се запази това за нещо по-важно: нещо, примерно, като въпроса за това как големият немски писател, една от основните теми на когото винаги е била впримчването на обикновените немци в нацисткото минало, е премълчавал в продължение на повече от шестдесет години участието си във *Waffen-SS*. И все пак този мемоар представлява, и ще представлява дори когато много други неща са били забравени, едно добро, зряло произведение, затварящо един кръг; небелетристично допълнение към несравнимия Тенекиеният барабан.

2.

Но какво да кажем за разкритието? На 11 август 2006 *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (FAZ) обяви на сайта си, че Грас е бил член на Waffen-SS. Писателят беше разкрил това сам в тогава все още непубликувания си мемоар, и го беше потвърдил в едно интервю за FAZ, публикувано на следващия ден. Това беше литературно-политическият еквивалент на атомна експлозия. Отчетливо си спомням собственото си усещане за физически шок. Негативната реакция в Германия беше силна и често яростна, както може да се види в документацията, направена от издателя на Грас, *Ein Buch, Ein Bekenntnis* (Една книга, едно признание). Един критик беше заявил, че Грас никога не би спечелил Нобеловата награда за литература, ако това би било известно, а един политик го призова да я върне обратно. Йоахим Фест, добре известният историк на нацизма, коментира, „Вече не бих купил дори и употребявана кола от този човек“. Канцлерката Ангела Меркел заяви, „Бих желала да бяхме уведомени пълно за неговата биография от самото начало“. Колумнистите го обвиниха, че е направил признанието, за да прави реклама за книгата си. Хенрик Бродер, един саркастичен коментатор, писа, че Грас се е изкатерил нагоре от членството в една „елитна формация“ – сатирично напомняне за това как самият Грас е гледал на Waffen-SS на шестнадесет години – до статуса на *Herrenmensch*¹ на културната индустрия.

Реакцията на самия Грас към всичко това беше любопитна смесица от изненада, объркване, и самозащита. Докато гледам телевизионното интервю, което той даде по този повод, авторът, все още енергичен и физически внушителен, въпреки почти осемдесетте си години, ми напомня най-вече за уморен стар мечок. Ако бъде притиснат в ъгъла, той се защитава яростно. Той отрича „кенгуровия съд“ на преса и телевизия, воден от културните страници на консервативния FAZ, както и „израждането“ на немската журналистика. Тази пролет той издаде томче с поезия и рисунки, наречено *Dimmer August* (Глунав август), описващо болката, меланхолията и гнева му по време на експлозията около мемоара му миналата година. В едно стихотворение, наречено *Was Bleibt* (Какво остава), той описва как е прекарал три години в писане на мемоара си: „След това обаче един човек, изкусен в умението на злата воля, измъкна едно

1 „Човек-господар“ – едно от ключовите понятия в нацистката идеология. Бел. пр.

изречение от цялата конструкция и го постави на трибуна, направена от лъжи“.

„Was Bleibt“ е заглавие, направено известно от източногерманската романистка Криста Волф, самата тя обект на една предишна атака от страна на *FAZ* по повод краткото ѝ сътрудничество с Щази като млада писателка-комунистка. Сега Грас посвещава *Dimmer August* на Волф, защото, както сам обяснява в едно интервю по време на Лайпцигския панаир на книгата, тя също е била обект на опит за литературно убийство от страна на онези ужасни литературни касани от Франкфурт. Има нещо почти болезнено симетрично в тази бойна солидарност на най-известните немски романисти от тяхното поколение: западногерманецът, омърсен от краткото си очарование от нацизма, а източногерманката – от Щази. В това интервю Грас обяснява и това как писането на онези стихотворения му е помагало да продължава да удържа психически през онова ужасяващо лято. „Ако бих бил онемял, това би било по-зле“. Шест десетилетия по-късно, красиво направеното му томче от стихотворения и рисунки се превръща в артистичен еквивалент на начина, по който младият войник е пикаел в кафето на своя *Hauptscharführer*. Само дето вкусът му е малко по-различен.

Грас е прав до известна степен относно начина, по който историята му беше представена от немската преса. По целия свят е налице един модел, при който журналистите първо издигат някоя известна личност до смехотворна висота, а след това разбиват на парчета нереалистичната статуя, която сами са създали. Случилото се с Грас е свръхголяма версия на това познато построение, „първо да го издигнем, а после да го съборим“. Освен това в част от немската критика е налице и едно поколенческо разминаване. Всъщност нетърпеливите млади критици, които са имали късмета никога да не бъдат поставени пред изпитанията и изкушенията, пред които е бил изправен Грас като тийнейджър – защото са имали онова, което Хелмут Кол веднъж нарече „милостта на по-късното раждане“ – днес възкликват: слизай от сцената, старче, и ни остави да заемем твоето място. Това е извечното литературно отцеубийство. Обвинението, че той е направил болезненото си разкритие просто като рекламен трик за новата си книга просто не е достойно за моралното и артистично усилие, което е очевидно за всеки безпристрастен читател на Да люспиш лука. Това обвинение говори повече за мисловния свят на онези, които го отправят, отколкото за стария мечок.

И все пак аз се боя, че Грас има право само отчасти. Всъщност, истински изненадващото в случая е това, че той е толкова изненадан. Припомняйки си начина, по който Грас отново и отново атакуваше водачите на Федералната република като Хелмут Кол, епископът на родния град на Кол, Майнц, цитира Библията: „Нека онзи от вас, който е без грях, да хвърли първия камък“. В продължение на четиридесетте години, откак е известен писател, Гюнтер Грас е един от най-непоправимите хвъргачи на камъни в литературния свят. В хиляди речи, интервюта и статии той е крещял против американския империализъм и капитализъм; срещу немското обединение, на което той беше яростен противник, тъй като обединена Германия „е положила основите на Аушвиц“; срещу Конрад Аденауер, Хелмут Кол и всички журналисти, които са ги поддържали. Подобно на някой от тевтонските рицари, на които се е възхищавал като дете, той е раздавал удари наляво и надясно – през последните години най-вече надясно – с боздугана си. Той се е поставил в ролята на политически и морален авторитет и е раздавал сурови присъди. Езикът му често е бил несдържан. Сега е дошъл момента на отплата за всички, които той някога е критикувал, директно или индиректно. Отплащайки се, някои от критиците му изпадат именно в състоянието, което преди това са критикували у самия него: опростенческо, морализаторско осъждане, издигащо нацисткото минало като единствена мяра на моралността или неморалността.

След всичко казано, както яростта, така и удивлението изглеждат наред. Яростта не поради факта, че като тийнейджър той е служил във Waffen-SS, а поради начина, по който се е отнасял към този факт оттогава насам. Според историка Бернд Вегнер, един от водещите авторитети по Waffen-SS, дивизията „Фрунсберг“, в която Грас е служил като танков картечар, „се е състояла най-вече от членове на RAD (*Reichsarbeitsdienst*, Работна служба на Райха), които са били набрани в армията по принуда“. И тъй като преди това Грас е бил набран в Работната служба на Райха, то изглежда вероятно, че по-ранната му доброволна заявка за служба в подводница не е имала нищо общо с изпращането му във Waffen-SS. Няма указания за това, че той е участвал в каквито и да било жестокости. По собствените му думи, той почти никога не е стрелял с гняв.

Не, военното му досие не е повод за ярост. Хиляди млади германци са споделяли същата съдба. Мнозина са умрели като резултат от това. Простъпката се състои в това, че в продължение на толкова много годи-

ни той е направил свой занаят от изобличаването на следвоенната немска неспособност за изправяне очи в очи с миналото, докато самият той така очебийно е пропускал да разкрие целия обхват на собствената си обвързаност с нацизма. Една мъчително-разочарована реакция идва от един от последните му биографи, Михаел Юргс. Грас е прекарал много часове в разговори с Юргс, и въпреки това го е оставил в неведение, така че той е повторил стандартната версия, според която писателят е бил помощник-картечар в противовъздушните войски (което той действително е бил, но само за кратко време, преди да постъпи във Waffen-SS), а след това във Вермахта. Това не е просто „да премълчаваш“ миналото си. Аз бих казал, че то може да се окачестви като лъжа. Нещо повече, ако някой консервативен немски политик би се държал по този начин, самият Грас със сигурност би нарекъл това лъжа, прибавяйки още няколко определения от себе си.

Още по-лошо, познавайки напълно собствената си биография, той въпреки това осъди съвместното посещение на Роналд Рейгън и Хелмут Кол в едно военно гробище в Битбург, където сред многото други паднали са погребани и четиридесет и девет войници от Waffen-SS. От тях тридесет и двама са били по-млади от двадесет години. Най-младите сред тях сигурно са били набрани в армията по същия начин като Грас. Той би могъл да е един от тях. Да се осъжда посещението в Битбург без да се признава, че самият той е бил член на Waffen-SS е акт на сърцераздирателно лицемерие, двойно мислене и безогледност.

Но дори още повече от ярост, налице е просто удивление. В края на краищата, Грас никога не правил тайна от факта, че е бил ентузиазизиран млад нацист. Силата на неговото писане, неговият морален авторитет, идват именно от факта, че той може да говори от личен опит за начина, по който обикновените германци са станали съучастници на злото. Ако беше казал пълната истина, някъде през 1960-те, след публикуването на Тенекиеният барабан, това само би усилило още повече въздействието на творчеството и гласа му. Всъщност, сега вече изглежда, че той е бил само на крачка от това. Един негов приятел, Клаус Вагенбах, който по онова време е планирал да пише негова биография, наскоро препрочел бележките от техните разговори от 1963, и е открил в тях споменаване на SS. Но тази биография никога не е била написана. Ако само е била. Грас изглежда е споделил тайната за участието си в SS и с още един близък

приятел по онова време. Защо тогава му е отнело четиридесет години да го признае публично?

„В продължение на десетилетия“, пише той в Да люспиш лука,

Аз отказвах да призная пред самия себе си думата и двете букви. Онова, което бях приел в глупавата гордост на младостта си, аз исках да прикрия след войната, просто от все по-силното чувство на срам. Но бремето си оставаше и никой не можеше да го облекчи. Разбира се, по време на обучението ми като танков картечар... още не се знаеше нищо за онези военни престъпления, които по-късно излязоха на бял свят, но това измъкване чрез невежеството не можеше да измести осъзнаването, че съм бил част от една система, която е планирала, организирала и осъществила унищожението на милиони хора. Дори и ако бих могъл да бъда оневинен от активно сътрудничество, оставаше си нещо, чак до днес, което твърде често се нарича с думите „споделена отговорност“ [*Mitverantwortung*]. *Със сигурност това ще ме преследва до края на живота ми.*

Когато интервюиращите са го притискали по този въпрос, отговорите му са били неясни и незадоволителни. „Това ме потискаше“, казва той на Франк Ширмахер от FAZ, в първоначалното интервю, което разпали фурора от онова лято. „Мълчанието ми в продължение на толкова много години е една от причините да напиша тази книга“. Но защо чак сега?, пита Улрих Викерт от немския телевизионен канал ARD. „То лежеше погребано в мен. Не мога да кажа точните причини“. На Лайпцигския панаир на книгата тази пролет той умува, че е трябвало да намери правилната литературна форма за признанието си и че е трябвало първо да достигне подходящата възраст за писане на автобиография. Сякаш това би могло да обясни едно шестдесетгодишно мълчание.

Поради липсата на убедително обяснение от страна на самия Грас, позволете ми да опитам тук един друг, по неизбежност спекулативен отговор. Може би той просто е пропуснал момента. Ако фактът на кратката му служба във Waffen-SS би излязъл на бял свят в биографията, която Вагенбах е искал да напише в средата на 60-те, той просто би се превърнал в част от неговата история. Предположението, че Грас никога не би получил Нобеловата награда, ако би било известно, че е служил във Waffen-SS, ми се струва пресилено. Но с хода на времето, докато са ставали известни все повече и повече факти за ужасите, извършени от Waffen-SS; докато, след 1968, осъждането на начина, по който по-старото поколение е прикривало нацисткото минало, е ставало все по-шумно;

докато самият Грас е станал един от най-резките гласове в този хор, то цената на все по-закъсняващото признание се е покачвала все повече и повече. Лутер казва някъде, че една лъжа е като снежна топка, търкаляща се надолу по някой хълм: колкото по-дълго се търкаля, толкова по-голяма става.

Но защо да се признае всичко сега? Докато се е приближавал към края на живота си – в стихотворенията му има един красив стих за кожените обувки, които изглежда се канят да надживеят носителя си – това очевидно е започнало да го потиска все повече, психически и морално. Вече се каза, че той може би се е страхувал, че изследователите могат да открият нещо в архивите на Щази, за които той е знаел, че съхраняват потенциално компрометиращ материал за нацисткото минало на известни западногерманци. (Оказа се, че Щази всъщност не е знаела за този дълбоко заровен детайл, но пък той не е могъл да знае това). Във всеки случай той трябва реалистично да е преценил, че някой ден, някой старателен немски изследовател ще попадне на записа от военнопленническото му досие, с отровните три букви W-SS. (То е представено в документалния том). По същия начин, по който Франсоа Митеран се реши да говори на стари години за своето минало във Виши¹, това е бил последният шанс на Грас да разкаже нещата от собствената си гледна точка. В началото на Да люспиш лука, Грас пита самия себе си защо е искал да напише този мемоар и завършва списъка по следния начин: „защото искам да имам последната дума“. Което, разбира се, е невъзможно.

3.

По какъв начин би трябвало да оценяваме аферата Грас? Не в „кенгуровия съд“ на непосредствената реакция на пресата, а спокойно, вземайки под внимание всички налични свидетелства, също като в бавния ход на историята. Първото и най-важно заключение, което трябва да се направи е, че постиженията му като романист са незасегнати от това. [...] Времето ще прости на Гюнтер Грас. Защото немският език живее чрез него, както го прави, по други начини, и чрез Криста Волф, както и чрез поета, с когото той се е сприятелил в Париж, докато е писал Тенекиеният барабан, Паул Целан.

Най-упоритите му защитници твърдят, че е незасегната и позицията му на политически и морален авторитет. Това ми се струва малко

1 Общоприето название на колаборационисткото френско правителство от годините на войанта. Бел. пр.

вероятно, за да се изразя възможно най-меко; но пък не всички негови дейности са еднакво засегнати. Може би най-отличителният му политически принос е в областта на германско-полското помирение. Малък символ за това му образцово поведение е фактът, че той нарича днешния Гданск, бившия Данциг, с полското му наименование – нещо необичайно сред немските автори. Поляците, както всички останали, бяха разбира се шокирани от първоначалното разкритие, и Лех Валеса спонтанно каза, че Грас трябва да бъде лишен от почетното си гражданство в Гданск.

Но след това Грас написа едно **изпълнено с болка, достойно, извиняващо се, писмо** до кмета на Гданск. За самия мен най-трогателният текст в цялата документация е разказът на кмета за това как той и колегите му са чакали нервно писмото на писателя. (Дали ще каже нужното? Дали ще намери подходящия тон?) Как са го получили, прочели с облекчение и зачитане; как са побързали да го преведат на полски, а след това помолили един актьор да го прочете пред огромно събрание в Градската зала. След като актьорът приключил, имало кратък момент на мълчание. А след това публиката избухнала в буря от овации. Така кметът приключва разказа си, напечатан в немската версия под заглавието Данциг разбира своя син.

Така че приносят му към полско-немските отношения си остава. Що се отнася до неуморната му, войнстваща критика срещу Съединените щати, то онези, които харесват подобни неща, сигурно могат да продължат да ги харесват; онези, които не ги харесват, сигурно ще ги харесват още по-малко. Онова, което е очевидно засегнато и обезценено, е моралистичната му позиция относно неспособността на следвоенните западногермански консерватори, от Аденауер до Кол, да се изправят очи в очи с нацисткото минало.

Но дори и тук, позволете ми да предприема един опит за спасение, отиващ по-далеч от областта на неговите съзнателни намерения. Какъв ще бъде ефектът от закъснялото признание на Грас? Докато той се приближава към края на живота си, докато спомените за нацизма избледняват, а военните действия на SS-дивизията „Фрунсберг“ се превръщат в обект на военни обучения в САЩ, Грас внезапно разрушава собствената си статуя – не като писател, а като морален авторитет на честното и своевременно изправяне пред нацисткото минало – и оставя руините ѝ да лежат, подобно на **Озимандиас** на Шели, като предупреждение край

пътя. Нищо друго, което той би могъл да напише или каже по тази тема, не би могло да бъде толкова ефективно колкото личния пример, който той ни дава. В продължение на шестдесет години Гюнтер Грас не е могъл да изчисти съвестта си от това, че е участвал във Waffen-SS! Гледай, пътнико, и трепери!

Когато започнах да размислям върху тази мистерия, аз я дискутирах с един германски приятел, само няколко години по-млад от писателя, но с много по-различна военновременна биография. „Знаеш ли, аз си имам собствена теория за всичко това“, каза той. „Мисля, че Грас никога не е бил член на Waffen-SS. Той просто е убедил самия себе си, че е бил“. Сигурен съм, че приятелят ми не е имал пред вид това в някакъв буквален смисъл. Аз разбирам забележката му по-скоро като поетическо прозрение за измъчената, изгубена из лабиринти немска памет. „Но не пиши това“, добави той. „Иначе Грас ще те осъди за твърдението че не е бил член на Waffen-SS“.

август, 2007

Тимъти Гартън Аш (род. 1955) е британски историк и автор на осем книги по „история на настоящето“, проследяващи развитието на Европа през последния четвърт век. Той е професор по европейски студии в Оксфордския университет и старши сътрудник към института Хувър в Станфордския университет. Негови есета се появяват редовно в *New York Review of Books*. Професор Гартън Аш пише седмична колонка за *The Guardian*. Той също пише за *New York Times*, *Washington Post*, *Prospect magazine* и *Wall Street Journal*.

Коментари (23)

- 04-11-2012|Ирина

Колко ми е приятно като намеря един такъв автор. Която и тема да засяга, винаги с разбиране, с оглед на други мнения. Не ми е нужно да съм нащрек какво ще недогледа, къде ще се изпързала, я на комплексите си, я на маниите си.

- 05-11-2012|В. К.

Че какво страшно има в това, че Грас е служил във Вафен СС? При това като мобилизиран, а не доброволец?

Днес цял един държавен глава, имам предвид Путин, е бил **доброволен** служител на КГБ, което се равнява на това да е бил в Гестапо, и никой не вижда в това нещо смущаващо. А Грас ще го изядат, защото не казал навреме, че...

Двойните стандарти не са хубаво нещо, деца. Това е двойно мислене и двоен морал. Знае се докъде водят те.

- 05-11-2012|Златко – ге:

В. К. писа:

Двойните стандарти не са хубаво нещо, деца. Това е двойно мислене и двоен морал. Знае се докъде водят те.

Уважаеми В. К., прочетете текста отново. Авторът показва повече от ясно, че онова, в което Грас може да бъде заслужено обвинен е не участието му в тези военни части, а факта, че го е премълчавал толкова дълго време, като същевременно е раздавал морални присъди наляво и надясно. Впрочем, в един свой предишен пост вие бяхте намекнали, че бихте искали да споделите с нас свои собствени разсъждения по повод „преувеличената вина“ на Германия във връзка с Втората световна война. Обикновено това е мнение, което на Запад се свързва с неприятни думички като „ревизионизъм“ или дори „реваншизъм“ (но пък повечето от нас не са „на Запад“, така че защо не?) Самият аз наистина бих искал да чуя какво мислите по този въпрос, тъй като, в най-лошия случай, аргументите ви ще ми дадат представа за начина, по който мислят част от сънародниците ми. А това е нещо, което ме интересува изключително живо.

Така че, чувствайте се поканен. Но и бъдете готов за (може би не съвсем хладни) дебати. Историята никога не е само за миналото, нали знаете?

(А що се отнася до сравнението между Грас и Путин, то не мога да се сетя за нищо друго освен нашенското „Нерде Ямбол, нерде Стамбол?“ Путин е шеф на авторитарна държава, която никога не е имала някакъв висок морален авторитет пред европейската или световна общност. Освен това той никога не е скривал тази част от биографията си. Напротив – тя е именно нещото, което го прави „герой“ в очите на множество руснаци – по същия начин, по който онзи генерал от Балканската война е герой за множество българи. Изобщо, двете фигури са напълно несравними, откъдето и да ги погледне човек. Що тогава да не вземем да сравняваме Грас и с Мобуту, примерно?)

- 05-11-2012|**В. К.**

Да де, ама защо го е премълчавал? Защото се смята за компрометиращо. А аз исках да кажа, че не е толкова компрометиращо, колкото да си служил в КГБ. Или в ЩАЗИ, да речем. Или да си бил член на ГКП, а сега да си член на Бундестага – каквито случаи има един кош.

Никога не съм намеквал за преувеличена вина на Германия за войната. Вероятно има и друг потребител с тези инициали. Но понеже зачехнахме този въпрос, ще кажа, че и при него положението е същото – вината на Хитлер се експонира пространно, докато вината на другия подпалвач – Сталин, която е също толкова голяма, се премълчава. (Мисля, че този път сравнението е между равностойни негодници.) За да се убедите е достатъчно да погледнете масовите продукции на History, NG и пр., посветени на темата.

- 05-11-2012|**Сребрин Т.**

Наистина, „заклеймяването“ на дадено поведение има този недостатък, че най-често води до ... неразкриване на истината. И цялата тази история с Грас показва именно това.

А тъй като стремежът ни към истината би трябвало да стои по-високо от стремежът ни да накажем някого, по-добре би било да избягваме всякакви „заклеймявания“.

- 06-11-2012|**Майя Маркова** – ге: ге:

Златко писа:

Путин е шеф на авторитарна държава, която никога не е имала никакъв висок морален авторитет пред европейската или световна общност. Освен това той никога не е скривал тази част от биографията си. Напротив – тя е именно нещото, което го прави „герой“ в очите на множество руснаци – по същия начин, по който онзи генерал от Балканската война е герой за множество българи.

На „онзи генерал от Балканската война“ просто е било отредено да влезе в Кърджали с частта, която е командвал, и да помогне за евентуалното присъединяване на града към българската държава. Толкоз. Не виждам с какво заслужава да бъде приравнен с Путин. Освен ако не приемем, че присъединяването на област с многочислено българско население към България е злодеяние, сравнимо с делата на КГБ, и това е било ясно още през 1912 г., с което лично аз не съм съгласна. А геройският му статут е съвсем пресен и уместен, след като ДПС се погрижи да превърне тази личност от местно значение, добър непознат за повечето българи, в символ на българската държава.

- 06-11-2012|**Златко** – ге: ге: ге:

Майя Маркова писа:

Освен ако не приемем, че присъединяването на област с многочислено българско население към България е злодеяние, сравнимо с делата на КГБ

Сложна тема, по която не се осмелявам да навляза в реален спор, по липса на достатъчно информация. Ще посоча само, че, доколкото знам, преобладаващото население в Родопите по онова време е било ислямско (турско и помашко), тоест, че именно според критерия от Сан Стефано (преобладаващо българско население), то не би трябвало да бъде част от България. Сега, разберайте ме правилно: тук става дума не за отричане принадлежността на Родопите към днешна България! България си е България и аз съм последния човек, който ще тръгне да я реже на парчета. Но кому е нужно това ГЛУПАВО възвеличаване на спорни и неясни исторически фигури, единственото ясно следствие от което е увеличаването на етническото напрежение в страната? Спорът около така наречените „факти“ просто не е най-важното в случая – нещата са отминали

и неясни, едва ли може да се намери вариант, който да удовлетвори и двете страни. Онова, което обаче МОЖЕ да се направи, е да не се разочароват историческите рани, да се щади гордостта и самочувствието на отсрещната страна, да се търси диалог, а не конфронтация. Всичко това ми звучи толкова елементарно, че отново се чувствам като на шест години, когато в детската градина се опитвах да обясня на другарчетата си как току-що съм видял как байчото се преоблича като Дядо Мраз, а никой не искаше да ми повярва. Е, кога ще пораснем най-после?

- 06-11-2012|**Майя Маркова** – ге: ге: ге: ге:

Златко писа:

Сега, разберайте ме правилно: тук става дума не за отричане принадлежността на Родопите към днешна България! България си е България и аз съм последния човек, който ще тръгне да я реже на парчета. Но кому е нужно това ГЛУПАВО възвеличаване на спорни и неясни исторически фигури, единственото ясно следствие от което е увеличаването на етническото напрежение в страната?

Доколкото знам, няма никаква причина да смятаме генерал В. Делов за „спорна и неясна“ историческа фигура освен становището на ДПС, основаващо се на някаква подписка; а истинската причина е, че той, макар и по служебно задължение, е свършил нещо за българската държава. Както казваш, Родопите са български – за добро или зло. И ако отбелязването с фанфари на 100-годишнината от присъединяването на един родопски град към България и „възвеличаването“ (чрез посмъртно даване на почетно гражданство – паметник вече си има) на национално и световно неизвестния генерал, свършил част от техническата работа, е глупаво и увеличава етническото напрежение, тогава ние наистина имаме проблемче. Кое не е тайна за никого, съжителствал известно време с ДПС.

Разбира се, ДПС не иска присъединяване на Кърджали към Турция повече, отколкото някои шумни американци от мексикански произход искат отцепване на части от САЩ и присъединяването им към Мексико – страна, от която родителите им, а нерядко и самите те, са избягали с писъци. Откритото заявяване на враждебност към собствената държава има друга функция – да насърчи (дори създаде, ако трябва) враждебност на мнозинството към малцинството и така да създаде хранителна

среда за ДПС и сродни формации, които живеят и тлъстят от етническото напрежение. Докато има хора, които гласуват за ДПС, етническо напрежение ще има – няма начин да няма. Разбира се, мнозинството не трябва да се лови на такива провокации като шаран на гола кукичка, но според мен трябва високо да заяви, че няма нищо неясно и спорно в България като държавно образувание и че дори някой да предпочита да се намира в друго държавно образувание, добрият тон изисква да си трае.

- 06-11-2012|**Златко** – ге: ге: ге: ге: ге:

Майя Маркова писа:

свършил част от техническата работа

???

Няма да коментирам, Майя. Само ще те питам – ти как ще реагираш, ако някой ти каже, че по време на, примерно, Априлското въстание, онзи там помашки бей е вършил „техническа работа“? Щото май и в двата случая става дума за едно и също нещо – „техническо“ унищожаване на онези, които не са от твоя отбор (ако се опитват да се съпротивяват, разбира се, и при условие, че се намират на територия, която си обявил за „своя“). С което пак стигаме до проблема за доброто и злото, и как да съумеем да ги различаваме едно от друго. Защото няма на света такова нещо като „добро за нас“, което същевременно е и „зло за тях“. Доброто и злото са чисти категории, независими от етнически и други пристрастия. В противен случай тях просто ги няма – а заедно с тях и морала, който започва с този най-прост и най-решаващ от всички въпроси в човешкото съществуване: „Що е добро и що е зло – и как можем да различаваме тези неща едно от друго?“

- 06-11-2012|**Златко**

А що се отнася до причините за етническото напрежение в България, то собственото ми мнение е, че то е точно толкова породено от усилията на КОИТО И ДА БИЛО български политици, колкото и някое земетресение – от дебатите в парламента. Да се твърди нещо такова е все едно да се твърди, че причината за завирането на водата в чайника, сложен над огън, е в самия чайник, щото той, видите ли, бил горещ. Реалната причина е във вековната конфронтация между двата етноса, която не е измислена от никой политик, и която мнозинството българи отказва да осъди

и отхвърли като нещо, окончателно принадлежащо на едно отдавна отминало време и начин на мислене. Не може малцинството да промени климата в една страна, не може да се очаква от притиснатата в ъгъла, при това открай време, група, да промени поведението си по някакъв магически начин. Една от най-жестоките сцени от детството, които си припомням, е как майка ми ме бие, а след това МИ ЗАБРАНЯВА да плача, и ме бие толкова повече, колкото по-силно плача...

М-да. Горчиви работи...

- 06-11-2012|**Майя Маркова** – нашата страна и другата страна

Под „техническа“ работа имам предвид военната, за разлика от дипломатическата – на масите за преговори.

За мен това са нормални неща. Да дам един въображаем пример: не знам в подробности как са се развили събитията, та Одрин (а. к. а. Едирне) да остане в Турция. Да предположим, че за това са допринесли войските на еди-кой си турски генерал. Не мисля, че би ми се сторило нередно, ако в Одрин на някоя годишнина събитието бъде отбелязано по подобен начин и генералът бъде похвален, било като личност, било като символ на присъствието на Одрин (Едирне) в турската държава.

Един по-реален пример: Генерал Гурко е участвал в потушаването на полско въстание. Чела съм, че при това той надхвърлил военната необходимост и се проявил, по-просто казано, като касапин – нещо, което 100 г. никой не е казал за ген. Делов. Трябва ли да сменяме името на булевард „Гурко“ в София? Редно ли би било поляците да ни притиснат да направим това? Според мен трябва да се знае историята, но името на булеварда да си остане. И поляците не ни притискат, защото Полша, каквито и рани да има, не е ДПС.

За вековната конфронтация не съм съгласна с теб. Аз и повечето хора от моето поколение, а по-младите още повече, никога не сме били съгласни да живеем с етническа вражда, детски паралич или друга гадост само защото хората са свикнали с нея от векове. Не казвам, че сме много добрички, а по-скоро, че имаме усет, верен в далеч повече от половината случаи, кое ни изнася. Мисля дори, че на кърджалийския кмет Хасан Азис в момента му се иска на времето да бе влязъл в друга партия.

- 06-11-2012|**Златко**

Ами хубаво. Единственото, което мога да отбележа в случая е, че очевидно имаме различни стандарти когато дефинираме неща като „етническа вражда“, пък и не само. Както се казва в милата ни родина, „Е хайде сега, напсувал съм го. Да не би да съм го ударил с тухла по носа?“

Понякога пет думи дават по-ясна представа за някое нещо от цели фермани, изписани за същото това нещо...

(Само не ме питай сега „ама кога съм псувала някого бе, човек?“ Нека да си спестим един на друг поне най-ненужните обяснения).

- 06-11-2012|**Златко**

Ах, да – как точно са протичали нещата в Родопите по време на Балканската война може да се прочете в ето това тук текстче (не че искам да оправдавам чието и да било насилие, българско или турско). И все пак е хубаво човек да знае. Хубаво си е, вярно...

Краят на Тъмраш

Който пък иска, може и да щракне върху думичката „Източник“ долу под текста, за да се запознае с цялата книга, от която съм го извадил. Казват, че била важен документ, при това писан от реален български патриот, а не някой изтърсак...

- 06-11-2012|**Майя Маркова** – ге:

Златко писа:

Не може малцинството да промени климата в една страна, не може да се очаква от притиснатата в ъгъла, при това открай време, група, да промени поведението си по някакъв магически начин.

Промени в поведението се виждат, макар не винаги да са в посоката, която желаем. В случая с Кърджали говорим за район, в който малцинството е мнозинство. Кой в случая се оказва притиснат в ъгъла? Не забравяй, че почетното гражданство на ген. Делов се е обсъждало от месеци и ако някой е имал възражения, е можел спокойно да ги изтъкне. Но идеята е била да се действа в последния момент, за да се набиват канчетата и да се показват мускули: „Вие празнувате, че Кърджали е български град, но той де факто вече не е, защото ние сме повече, ха-ха-ха!“

Нещо подобно, всъщност още по-лошо, видяхме в Ямбол, където общинският съвет първо призна, после отпризна арменския геноцид – добра илюстрация какво ни чака, ако Турция бъде приета в ЕС:

„ГЕРБ в Ямбол отмени арменския геноцид. Решението бе взето под натиска на местни бизнес организации, чиито съвместни проекти с Турция пострадали от декларацията.“

[here](#)

Бих казала, че „магическият начин“ е равноправно участие в икономиката и гражданското общество, но докато някой – все едно от коя страна – използва икономиката и политиката, за да реже по-големи парчета от баницата за своето племе, напредъкът ще буксува. Няма да спре, но ще буксува.

• 06-11-2012|**Златко** – ге: ге:

Не случайно преди малко споменах текста за Белгия, от който може да се види на практика докъде стигат нещата, когато всички тръгнат по линията на взаимните обвинения и надцаквания. Просто се чудя на умовете ви, Майа. Уж интелигентни хора, четат езици, знаят, следят света – а толкова никой не може да разбере, че промяната ВИНАГИ започва от самия себе си, че няма какво да се чака другата страна да подаде ръка първа, особено в един такъв сложен и неприятен, исторически обусловен конфликт. Всички вие непрекъснато ми говорите тук за това колко сте толерантни и как, о Боже, нямате нищо против турците (в по-малка степен срещу циганите и помаците), а от друга страна, всичко, което ми представяте **ден след ден, седмица след седмица, месец след месец, година след година**, са все нови и нови примери за това колко некоректни са **другите** и колко неблагоприятна е собствената позиция в етническото и политическо надцакване в България. Ами кога най-после ще се усетите малко бе, хора? Кога най-после ще ви мине през ума мисълта, че **НЯМА** кой друг освен самите вас, да направи жест на помирение, крачка на към другата страна, ясен и нелицемерен знак на дружелюбие, добра воля, търсене на реален общ път? Накъдето и да погледна, все едно и също – не сме ние виновните, те са! Ами хубаво, само че си отваряйте поне малко очите и умовете за нещата, които ви показвам тук (а всъщност и на самия себе си – защото аз просвещавам самия себе си точно със същото темпо, с което мога да го правя и открито пред вас). Просто защото има мноооого други, които вече са стигнали дотам, на-

където сме се засилили ние – с всичките му тотални разделения вътре в една страна, с пълната липса на разговор между двете етнически общности, с единствената перспектива за официално разделение на страната, което всички вече чакат, защото им е писнало да се правят на едни и същи – искат да са си открито различни, да нямат нищо общо едни с други и това е...

Но хубаво, стига толкова празни приказки. Хайде да си свърша сега работата, че днес от чепкане на вълна вече за нищо не ми остава време...

- 06-11-2012|**Сребрин Т.**

По въпроса за генерал Делов и Кърджали: аз лично нямам спомен преди скандала да съм попадал на каквато и да било информация за генерал Делов, така че по-скоро сега трябва да съм благодарен на ДПС, че вдигна този скандал, та да може повече българи да узнаят кой е генерал Делов и какво е направил...

Доколкото разбрах, след 1878 г., по Берлинския договор, Кърджали си е било част от Източна Румелия – но след Съединението през 1885 г. една малка част от Изт. Р. бива отстъпена обратно на Турция – и това е именно районът около Кърджали. Така че Кърджали е към България по силата на Берлинския договор, не на Сан-Стефано.

А че сегашния скандал е просто някаква игричка на ДПС, няма никакво съмнение. Защото ген. Делов не е „господин никой“ в Кърджали – в града отдавна има издигнат паметник на генерала. Не е голям – но си стои, никой не е повдигал искане да бъде премахнат този паметник. Нещо повече – тази година на 21 октомври представители на всички политически сили в града, включително и на ДПС, тържествено поднасят цветя на този паметник.

И след това, на 22 октомври, от ДПС изведнъж се дръпват и се правят на много възмутени и отказват да гласуват името на генерал Делов за „почетен гражданин“...

Така че да се търси някаква особена „принципност“ в позицията на ДПС по този случай просто няма никакъв смисъл.

- 06-11-2012|**Златко**

ОК, това ми звучи разбираемо и логично. Ще приема, че в случая става дума за политически игри. Хайде сега се абстрахирайте от конкретния случай и ми кажете какво е вашето собствено мнение – герой

ли е генералът от войната (само умната, не бързайте, а първо си помислете какво се е правило през оная война с цивилното население, и то от всички страни).

Та така. Значи, оставяме сега настрана политическите игри и се опитваме да отсъдим по съвест: герой или не?

- 06-11-2012|**Сребрин Т.**

Ами аз пък предпочитам да отговоря на въпроса с въпрос.

Адмирал Нелсън (в чест на когото в Лондон има издигната 50-метрова колона) – герой ли е?

В какво се състои „геройството“ на адмирал Нелсън? Може би е освободил британски земи от чужди нашественици? НЕ! Може би е освободил свои сънародници от плен? НЕ!

„Геройството“ на адмирал Нелсън се състои в това, че той със своя британски флот е победил френско-испанския флот в битката при Трафалгар (Испания) – с което е дал възможност на Британия да затвърди своето световно военно-морско господство и да завладява нови и нови територии (населен с не-британско население)... Това е заслугата на адмирал Нелсън, за която в негова чест на площад „Трафалгар“ в Лондон е издигната 50-метрова колона

- 06-11-2012|**Златко**

Упс! Има мъъбъничка разлика – адмирал Нелсън НИКОГА не си е имал работа с цивилно население... Изобщо, малтретирането на цивилното население по време на война е принципно нововъведение на 20-ти век (не че преди това хората зад фронтовите линии не са си патили, просто едва когато се появяват нациите се появява и тази истинска стръв за причиняване на вреда на всяка цена, просто защото ония отсреща са от „другите“).

Нищо против желанието за спор на всяка цена, но когато си кажем, че ще бъдем честни едни към други, това означава да бъдем честни преди всичко към самите себе си. Даже, ако щете, най-първо към самите себе си...

- 06-11-2012|**ivan ivanov** – neozaglaveno...
ne sudete i nqma da budete sudeni...

- 06-11-2012|**Сребрин Т.**

Става въпрос за една много по-голяма принципна разлика между ген. Делов и адмирал Нелсън.

Първият (Делов) се бие за земя, за която има поне някакви основания да претендира – земя, на която населението, или поне част от него, е българско, земя, която поне в някакъв момент в миналото е била българска. Т.е. той при всички случаи има основания да смята, че се бие за праведна кауза.

Вторият (Нелсън) се бие за земя, която никога, ама никога преди това не е била британска. (Нелсън започва военно-морската си кариера в Средиземноморието, където превзема о. Корсика – той наистина Е завоевател. Британия няма никакви основания да владее о. Корсика. В сайта на БиБиСи статията за Нелсън обяснява, че той бил герой, защото „спасил Британия от нахлуване на Наполеон“... Добър опит за героизиране, признавам – само че изобщо не е сигурно дали когато и да било е имало реална опасност Наполеон да нахлуе в Англия. И освен това битката, която Нелсън води, битката, с която Нелсън „спира“ Наполеон, не се води до бреговете на Британия – а до бреговете на Испания... При това не до северните брегове на Испания – а до южните, близо до Гибралтар... Но на британците не им пука за това, те си го имат за герой.).

Това е все едно ген. Делов да беше нахлул до Измир – ей-така, превантивно, разбираш ли, за да предотврати евентуално нахлуване на турците в България...

Изобщо, когато англичаните се откажат от своите „герои“ (Нелсън и други завоеватели), едва тогава следва ние да се отказваме от нашите си.

- 06-11-2012|**Майя Маркова** – герой ли е генерал Делов

Относно мирното население – историкът Георги Марков твърди, че то е било избягало от Кърджали и околностите още преди идването на българската войска. Не мога да знам дали е било така, но е логично и добре се връзва с материала, публикуван тук за края на Тъмръш. А поначало е изключително трудно да се докаже, че даден военен, участвал във война, НЕ Е вършил военни престъпления. Също както е изключително трудно да се докаже, че генерал Луков НЕ Е бил дупе и гащи с Гестапо и НЕ Е искал „окончателно решение“ за евреите. Бих предложила за историческите личности също както за живите подсъдими да се иска доказване на вината, а не на невинността.

Моят баща, бивш „царски“ офицер, беше доста изненадан от цялата история около ген. Делов. Не за друго, а защото не си спомня името му дори да е било споменавано в едновременните курсове по военна история. Затова нарекох генерала „личност от местно значение“, „национално неизвестен“ и „човек, свършил част от техническата работа“. Ако беше се прославил с хитроумни стратегически ходове и трудни победи, щеше да е по-известен. Затова мнението ми е: не герой, а просто човек, вършил работата си. Сега сигурно някои български пишман-националисти са повярвали на ДПС и го имат за готин пич, клал турци наред; такава първосигнална реакция навярно е неизбежна, уви.

- 06-11-2012|**Майя Маркова** – ге: ге: ге:

Златко писа:

Никой не може да разбере, че промяната ВИНАГИ започва от самия себе си, че няма какво да се чака другата страна да подаде ръка първа, особено в един такъв сложен и неприятен, исторически обусловен конфликт. Всички вие непрекъснато ми говорите тук за това колко сте толерантни и как, о Боже, нямате нищо против турците (в по-малка степен срещу циганите и помаците)...

Ако някога съм писала или намеквала, че съм толерантна, трябва умът ми да е бил другаде. Боже опази!

Относно турците и имаме ли нещо против тях – напоследък гледам вместо „турци“ да пиша „избиратели на ДПС“, защото това е точният израз. Има много турци, които не гласуват за ДПС.

Аз не разбирам какво имаш предвид, че ние, представителите на мнозинството, трябва първи да подадем ръка. Според теб трябва ли да си сменим националния празник, да направим 3-ти март и 6-ти септември работни дни и изобщо да отменим всички чествания на събития и исторически личности, допринесли за създаването и развитието на България като държава?

Като на празник – Част 2

Автор: Михаил Иванов

Продължавам с разказа за това, което става в сградата на Министерството на вътрешните работи през зимата на 1984-1985 г. На съвещанието, проведено на 4 януари 1985 г., началниците на окръжните управления на МВР в окръзите, където вече е проведена акцията по насилственото преименуване, представят своите отчети пред ръководството на министерството. Присъстват генерал-полковник Велко Палин – завеждащ отдел „Социална и национална сигурност“ на ЦК на БКП и ръководителят на представителството на КГБ в България Фьодоров. Вече проследихме част от доклада на полковник Кадирев – началник на Окръжното управление на МВР в Кърджали. Нека да започнем с втората част на този доклад.

Както и досега в курсив са дадени паралелни текстове – мои бележки и коментари, както и текстове от други източници.

Архив на Министерството на вътрешните работи (АМВР), ф. 1, оп. 12, а. е. 644

СЕКРЕТНО!

СТЕНОГРАМА

от служебно съвещание с ръководния състав, проведено се на 04.01.1985 г. в сградата на НТУ (Научно-техническо управление)

(...)

ДР. АТ. КАДИРЕВ (Продължение):

Около 12,30 часа на 27.12.1984 г. отново в Момчилград се събра тълпа от около 700-800 души. Те се държаха дръзко и агресивно. Скандираха лозунги: „Долу партията“, „Убийци“ и пр. Опитаха се да нападнат общинския партиен комитет, общинския народен съвет и други обществени сгради. Със силите на РУ на МВР – Момчилград и Гранични войски тълпата бе разпръсната. Иззети бяха 4 ножа, брадви, секири и други предмети от участниците.

Из „Сломиха хората от Момчилград...“ от Алиш Саит (в. „Права и свободи“, бр.8, 15 -21 април 1991 г.):

„(...) Фахри Сейдахет, млади агроном, един от участниците и свидетелите на събитията: През есента на 1984 г., по време на насилствената смяна на имената ни, отидох в Чанка и Токачка. Заедно с Мюмин Кьосе Юмер, Халил Мехмет и братята Бурхан и Орхан Неджип се събрахме на заседание да обсъдим положението. Измислихме и парола за похода на населението, която по-късно променихме според ситуацията. Когато армията и милицията обкръжи селяните, стана ясно, че освен да се съпротивляваме, друг изход няма.

26 декември, вторник бе пазарен ден в града. Каквото щеше да става, тогава щеше да е. Площадът започва да се запълва. Народът пристигаше тук, за да защити имената си, турското си самосъзнание. В 12.00 ч. с група от около 10 души започнахме похода. Отидохме до общинския комитет на БКП и до общинския съвет. Блъснахме вратата на общината и влязохме вътре. Имахме намерение да изгорим регистрите с имената. За да предотвратя евентуално подпалване на сградата, аз извиках: „Варварството е под достойнството ни!“ От общината не последва отговор и хората почнаха да се разотиват. Тогава пристигнаха 150 души от пограничните войски и ни обкръжиха. На пушките им бяха надянати щикове. Тръгнахме към градския площад. Откъм Кърджали пристигнаха танкове (според генарал Чиргиланов – бронетранспортъори – виж по-долу, М. И.), пожарникари и милиционери. Подкараха танковете срещу тълпата. Нервите ни се опънаха, кръвта в жилите ни замръзна. С двегодишното си дете на ръце Салиха Салих излезе напред, застана пред танковете и извика с все сила: „Какво чакате? Стъпчете ни! И да ни смажете, пак ще си останем такива, каквито сме!“

Мустафа Хюсеин от с. Хубавелка се качи върху един танк и извика „Аз съм турчин!“ Това даде морална сила на хората... За да ни разпръснат, пожарникарите използваха водни струи, примесени с чакъл. Отправихме се без страх към площада – отпред ние, зад нас – танковете. Седнахме на земята. И тогава откриха огън по нас и се разбра, че целта им е била да ни разстрелят...

Привечер се срещнахме с Мюмин Кьосе Мехмет. През оная нощ изпратихме доверените ни лица към Равен и Нановица. Сутринта на 27 декември от ония села пристигнаха около 700 младежи. Но милицията бе устроила засада и ги събра в двора на училището. Накараха ги да легнат на земята и започнаха да ги ритат и да ги бият с приклади. От София бе пристигнала Заповедта: „Бийте!“ Куршумите летяха безразборно – на месо, на кокал. В градския парк бе убит 16-годишният **Мюмин Мустафа**. Правителството изпробва силата си върху невъоръжения народ... Започнаха, арести, изтезания, изселвания...

На 28 декември около 300 жени направиха протестен поход с искане да се върнат съпрузите им, разпръснаха и тях...

Освен Мюмюн Мустафа Ахмет от село Равен загива и Юсуф Абдулах Мехмет от с. Нановица.

(...)През деня на 27.12.1984 г. групи от по 20-30 души се движеха из някои от селата на селищна система Момчилград, селищна система Джебел и селищна система Бенковски. Групите бяха разпръснати по време на събирането. (...)

Из „Те минаха през Белене – 2“ от Азиз Бей, София, 2004, стр. 111 – 115:

„23. МЮМЮН ХЮСЕИНОВ (МЮМЮН МУРАТОГЛУ)

Мюмюн Муратоглу завършва Текстилният комбинат в Габрово през 1980 година и започва работа в Текстилният завод „Орфей“ в Кърджали. Там работи до края на 1984 година. Спомените му от „Възродителния процес“ го отнасят към дата 26 декември 1984 г., когато един земляк му казва в района на завода: „Селото ти е било нападнато от войска и танкове, имало убити...“ В този момент светът се завъртва пред очите му при мисълта, че може да има убити и от семейството му. Когато идва на себе си, първата му работа е да отиде в Автогара-Кърджали, за да се качи на автобуса за с. Бенковски. Но билетопродавачката му казва, че пътищата са затворени „поради обилния снеговалеж“. Настоява за билет. С други думи си търси белята, но се намират разумни хора, които да го посъветват с нужния такт да се прибере в квартирата си в Кърджали и на следващия ден да отиде отново на работа, защото е обявено извънредно положение в окръга. Войската и полицията са завардили всички пътища.

Пред невъзможността да предприеме каквото и да било, се прибира в квартирата си и на следващия ден отива на работа. До обяд сякаш всичко е нормално както в „Орфей“, така и в съседния завод „Арда“. Но скоро става ясно, че всичко е привидно. Към обяд той вижда как като подгонени бягат мъжете-работници от съседния „Арда“. „Какво става с вас бре, хора?! Къде сте хукнали през глава?!“ – ги пресреща и пита Мюмюн. „Милицията нападна завода ни, когото хванат, му взимат паспорта и го побългаряват!“

„Аз влязох в цеха – разказва Мюмюн – и започнах да обяснявам на другарите си турци, какво става в съседния завод „Арда“. Те се разколебаха, не знаеха какво да предприемат. Тогава им казах, че аз напускам работата и излязох. Минутите по-късно гледам всички турци излизат през портала на предприятието. Скоро дойдохме на едно място със съселянина си Фахри и едно момче Фикри от с. Подкова. Тръгнахме за село Бенковски, което отстояние е около 60 км. от Кърджали. Когато тримата стигнахме Висящия мост между Мом-

чилград и Джебел, видях отдалеч как младежите от Момчилград бягат, а по петите им ги следват въоръжени с автомати милиционери и войници. Всичко това не ставаше на 26 декември, а на следващия ден – 27 декември, четвъртък. Беше жестока гледка – там, където въоръжените банди настигаха младежите, ги биеха с прикладите и ги тѣпчеха с чизмите си; навсякъде полето се огласяше от писъци и виковете.

Един по-бабаит от нашите се опита да се отбрани – тогава като лешояди се спуснаха десетина души над него: биха го, биха го, накрая го оставиха на полето и продължиха да гонят останалите. Докато стояхме тримата и гледахме от Висящия мост ужасната гледка, отбраняващото се момче не мръдна от мястото си – умряло ли беше, живо ли и днес не знам. По-късно само разбрах, че същият ден по същия жесток начин, в същия град Момчилград са убили едно 16-годишно момче – турче.

По едно време Фикри от с. Подкова ме дръпна за ръката и каза: „Виж, Мюмюн, при това положение не можем да влезем в Момчилград и да вземем влака за Подкова. Какво да правим?“ Ще чакаме – казах му аз – ако тръгнем да бягаме, милицията и войниците ще ни забележат и ще ни подгонят и нас.“ Не мина много и първите подгонени младежи от Момчилград минаха покрай мястото, където бяхме се скрили. За наше щастие по някакъв знак, който така и не забелязахме, преследвачите спряха и един по един започнаха да се връщат обратно. Въздъгнахме. Един от подгонените младежи ни забеляза и дойде при нас. В ръцете си държеше цял хляб. Докато бягал, успял да го вземе от някъде. Погледна как гледаме към ръката му с хляба, досети се и попита: „Гладни ли сте?“ „Умираме от глад“ – му отговори Фикри. Тогава той раздели върху коляното си хляба на две и ни даде половината. Ние го поделихме на три и това беше най-сладкият хляб, която съм ял в живота си!

Няма да протакам разказа си, но към 23 часа полунощ след дълъг зимен преход стигнах у дома в село Пеевско, община Бенковски. Първият човек, когото видях, беше калеко Бекир. Той ми рече: „Побългариха село Бенковски, утре ще дойдат в нашето село.“ И наистина на следващия ден към 11 часа в селото ни нахълтаха войници, водени от един майор. Поискаха паспортите ни. Дадохме им ги. Извадиха формуляри и измислиха имената ни по началната буква от турските ни имена. После ни дадох служебни бележки, с които после да си получим новите паспорти с българските имена. Беше 28 декември 1984 г.

На следващия ден 29 декември, събота чух, че са арестували Юсуф, учителя Еюб, Ибрахим, Фехим Измирли и други. Чудих се как ли ще издържат на този родопски зимен студ. Дълго обаче не се чудих, защото около 21 часа

арестуваха и мен. Обърнаха наопаки двора ни – сигурно търсеха оръжие или нещо подобно. И на студ се издържало. Няколко часа ме лашкаха напред-назад и след полунощ – 24 часа, се озовах в МВР-Кърджали. Наблъскаха ме с ритници и приклади в една арестантска килия. В килията бяха дядото на убитото седемнадесетмесечно бебе Тюркян от с. Бенковски, Кърджалийско Абдулах Хюсеинов Хасанов и учителя по история Мустафа Нуриев. (...)“ (С незначителни съкращения.)

Мюмюн Реджебов Хюсеинов с „българско“ име Марио Бисеров Топалов и настояще име в Турция Mithin Muratoglu престоява в концентрационния лагер в Белене от 31.12.1984 г. до 09.04.1986 и след това в затвора в Бобовдол – от 09.04.1986 г. до 25.05.1987. След освобождаването му от затвора е въздворен като изселен в град Бобовдол до 1989 г.

(...)На 28.12.1984 г. край с. Бенковски, селищна система Подкова бе закачено турско знаме с надпис: „Смело напред.“ Същият ден в мебелния завод „Бреза“ – Кърджали бяха намерени две листовки, призоваващи работниците към стачка и бунт.

На 29.12.1984 г. от агентите „Ицо“, „Орлин“, „Благой“ и няколко доверителни лица се получиха данни, че лица от смесени бракове от Кърджали и околните села ще се съберат на протестен митинг в 10,00 и 12,00 часа на три места в града – пред ОК (окръжния комитет, б. с.), на градския пазар и пред Автогарата. Те съобщиха, че сред младежите от предприятията и учрежденията обикаляли лица, които ги уговаряли да излязат на сборните места. Взети бяха бързи мерки за недопускане на масови вражески прояви в окръжния град. Така и в окръжния град не можаха да направят демонстрация. (...)

При тази усложнена оперативна обстановка, съставът на окръжното управление на МВР работи без да жали силите си за осигуряване на обществен ред и сигурност. Изграден е щаб под ръководството на др. генерал Иван Димитров, зам.-министър на МВР. В Окръжно управление на МВР е въведено непрекъснато работно време още от м. април, а през втората половина на м. декември работният ден е удължен до 23,00 часа. (...)

Установи се, че някои имами също са организирали демонстрациите в някои села като Горски Извор и Добромирци, където в джамиите са създавали организацията за тръгването и други подробности около метежите и масовите безредици. Установени са много други лица, които като апостоли са обикаляли с коли и пеша селата в окръга и в др. окръзи да организират хората. В Белене са изпратени 80 такива лица. В Кърджа-

ли има задържани 13, утвърдени са предложения за задържане на още 38 лица и са подготвени нови 16 предложения.

Нашето мнение е, че независимо от всичко, сравнително добре, хладнокръвно, без паника и методично беше общо взето овладяно положението и осигурихме добри условия за работата на работните групи по преименуването. (...)

Усложнената обстановка повиши бдителността и боеготовността не само на военизираните и милиционерските органи, а на всички патриоти в окръга. ДОТ (*доброволните отряди*) в Кърджали мобилизираха 100 отрядника за 10 дни и ги организираха на казармени начала. Ежедневно през нощта даваха по 50-60 души наряд на мобилизираните отрядници. Отрядниците в Кирково, Тихомир, Бял Извор, Кърджали и др. ежедневно, и през деня и през нощта, даваха 100-ци души в наряд заедно с НМ. (...)

По-голямата част от агентурния апарат остана верен на органите на МВР. В първите дни, когато оперативния състав беше ангажиран с милиционерски задачи, много агенти сами ни търсеха по телефона и предаваха информация. По техни данни възникнаха десетки нови разработки. те посочиха организаторите и активните участници в безредиците. Те подадоха информация за подготовката на масовите безредици в Момчилград, Джебел и Кърджали. Разбира се, предстои до се положат още много усилия за стабилизирането на агентурата, за да преодолее смущенията от преименуването, тъй като в същата степен засяга и нея. (...)

Завърших.

ИВАН ДИМИТРОВ:

ДРУГАРЮ МИНИСТЪР,

ДРУГАРЮ ПАЛИН,

ДРУГАРИ,

(...) Ръководството на министерството на няколко пъти на свои заседания пред началниците на централните поделения и окръжни управления на основата на решението на ЦК на партията и реалната оперативна обстановка във връзка с провежданите мероприятия по възстановяване имената на насилствено помохамеданчените българи обсъждаше и разпореждаше за изпълнение редица неотложни мероприятия от агентурно-оперативен и охранителен характер, за да не бъдем изненадани и не се допуснат усложнения и задържане процеса на възстановяване на имената. Много нещо бе извършено, но очевидно

но не всичко и от всички. Това ясно изкрystalизира на територията на окръжно управление на МВР – Кърджали, окръг с най-компактно население за преименуване. От всичко 316 хиляди души, жители на окръга, само 58 хиляди са българи, а над 220 хиляди са български турци, болшинството с доказан български корен и произход. В резултат и на основа крайно изострената обстановка в Кърджалийски окръг, другарят министър разпореди да се изгради и работи на място щаб за ръководство и реагиране на измененията в оперативната обстановка в окръга. На щаба се преподчиниха всички сили на Държавна сигурност, на Народната милиция и на Гранични войски. Дадоха се и други пълномощия за бързо и оперативно реагиране и ръководство, предислоциране и маневриране със силите и средствата. Тази форма, по наше мнение, се оказа извънредно полезна. Тя спести време и рационализира съществуващите йерархични структури за ръководство до степен съгласуване при необходимост с централните оперативни поделения, а заповедите за най-неотложните и отговорни мероприятия се отдаваха по всяко време на денонощието лично от др. министър или първия зам.-министър др. Шопов (*генерал-полковник Григор Шопов – първи заместник министър на вътрешните работи и командващ Държавна сигурност*). В началото до идването на допълнителните сили ръководството на окръжното управление – Кърджали разполагаше и оперираше общо със 175 офицери и 268 сержанти, 325 палки, 68 белезници и 37 радиостанции. Обстановката към 24 декември остро наложи да се предислоцират, настанят и поемат охраната на обществения ред допълнителни милиционерски сили. Въведени бяха нацяло сержантската школа – Казанлък, IV курс на средното милиционерско училище, сержантска школа – Долни Богров, общо с 39 офицери и 679 сержанти, 445 палки, 146 белезници, 40 радиостанции, късо и дълго оръжие, 6 арестантски коли за конвой на задържаните, 15 броя противопожарни коли. От тях няколко с водни оръдия, една специализирана машина с реактивен двигател за разпръскване на демонстрации и тълпи, 5 автопатрулни коли, 5 автомобила ГАЗ-69 и др. (..)

За да се добие по-добра представа за действията на силите и средствата за охрана на обществения ред, възстановяване и поддържане на нарушен такъв, ще се сприя съвсем телеграмно на няколко момента:

Само на 24 декември на основа на нарушение на обществения ред в с. Млечино се явиха тълпи с над 1000 души с викове: „да умрем, да хвърлим джиповете“ и др.

На 25.12. в селищна система „Бенковски“ постепенно се оформиха и нараснаха тълпи от фанатизирани, екстремистки настроени елементи от над 3500 души. Хвърляха се камъни и др. предмети към нашите служители, правеха се опити да отнемане на оръжие. Наложиха се въвеждането на 5-ти граничен отряд, на 4-ти граничен отряд. На 26.12. продължиха усложненията в селищна система „Бенковски“. Отново фанатизирани тълпи с много стотици и хиляди хора. На 25.12. се направи опит да се завземе кметството в с. Горски Извор, за което подробно говори др. Кадирев, но тук е мястото да кажем за героизма, проявен от милиционерските служители и особено от капитан Димитров, единствени останали в кметството. Наложиха се и в с. Горски Извор бе изграден временен подучастък на Народната милиция.

С особено висока степен на обществена и държавна опасност бяха нарушенията на обществения ред, масови демонстрации, опити за вземане на партийни и държавни учреждения, чупене на витрини и др. обекти в гр. Момчилград на 25 и 26.12. Виковете: „долу БКП, убийци, фашисти, ние сме турци“ ни задължават отново до се върнем към много и много въпроси от нашата работа. За да са така добре организирани, агресивни, съпротивляващи се, една от причините е вече известна на ръководството на министерството. На територията на Момчилград, като център с разклонения в окръга и извън окръга, от средата на миналата година е действала строго конспиративна нелегална организация. (...)

В резултат на проведените комплексни агентурно-оперативни, охранителни, следствени, войскови и др. мероприятия на територията на Кърджалийски окръг, независимо сериозните усложнения, се обезпечиха условия и дадоха възможност на партийните органи и организации за провеждане мероприятията по възстановяване имената на българското население от турски произход. До 04.01. са сменени имената общо на 123 618 души. (...)

Примерите на всеотдайна и безкористна служба в този върховен момент на изпитание от страна на агентите „Стоянов“, „Юрия“ и др. говорят извънредно много за необходимостта от високо квалифицирана работа с агентурния апарат и особено в подобни ситуации. (...)

Действията на силите на Народната милиция, в близко взаимодействие с Гранични войски в условията вече на нарушен обществен ред, на масови демонстрации и наличието на сериозни елементи на метеж, разбиване на кметства, партийни комитети, чупене на витрини

и стъкла на обществени сгради, предявяване на политически искания, въоръжаване с ножове, секири и др. предмети бяха напълно закономерни, в началото предупредителни и след като бяха изчерпани тези възможности вече в условията на крайна и неизбежна отбрана за защита на политическите устои и интереси на държавата, ефективни чрез средствата на насилието и разпръскването. Особено силно предупредително бе въздействието на силите на Гранични войски, на двата гранични отряда, на въведените в действие БТР (*бронетранспортъори*), другото въоръжение и кучетата.

Макар и с малко закъснение ефикасни се оказаха и с много добри резултати заградителните мероприятия от НМ чрез КПП (*контролно-пропускателни пунктове*) на подстъпите към гр. Кърджали, КПП около големите населени места, охраната на партийните комитети, кметствата, на народните съвети, особено в най-заstraшените райони, което се осъществяваше открито от органите на Народната милиция и Гранични войски, от усилените патрули на НМ, на ГВ и армията в градовете и населените места и не на последно място демонстративното, виждащо се от населението състояние на пълна бойна готовност за действие от страна на силите на НМ, на ГВ, на ПО и армията. Въведените чрез мобилизирани сили на ДОТ, чрез самостоятелни наряди и съвместни такива с органите на милицията, също оказаха респектиращо въздействие на националистическите елементи. Въведеният чрез заповед и обявяване по местните радиоуредби милиционерски час прекъсна мощното движение между населените места и силно респектира контингента. (...)

В подобни по мащаби, в сложна оперативна и политическа обстановка мероприятия, особено значение придобиват взаимодействието и координацията с партийните органи. В тази насока и сега може да се даде висока оценка на ръководството на окръжното управление, на началника на окръжното управление полковник Кадирев за постоянната информация и координация на мероприятията с ОК на партията и лично с неговия първи секретар др. Танев (*Георги Танев – първи секретар на ОК на БКП в Кърджалийски окръг*), който най-близко стоеше до всички задачи, които се възлагаха на и изпълняваха от органите на Министерството на вътрешните работи.

Взаимодействието със съседните окръжни управления на МВР и особено с ОУ на МВР – Смолян бе най-близко и оперативно, включително и чрез въвеждане на реални сили и средства на управлението

на територията на Кърджалийски окръг, например селищна система Бенковски. Тук личният пример на началника на ОУ генерал Кисъв и командирът на 5-ти граничен отряд подполковник Иванов оказаха изключително положително влияние на състава. (...)

Голяма е ролята на органите на предварителното производство, на следствието в подобни случаи. Налагат се задържания, разследвания, профилактирвания на множество враждебно-престъпни и нарушили общественния ред лица. Необходима е стройна организация, арести, конвойни и арестантски автомобили и не на последно място, надеждно охранявано място за филтър и временна изолация на тези лица, каквото се оказа Белене. Считам, че ГСУ (*Главно следствено управление*) има какво да види в себе си като нерешено и забавено за решаване в подобни случаи. (...)

ДР. П. ЧЕРГИЛАНОВ (*генарал-лейтенант Петър Чергиланов – началник на Трето управление на Държавна сигурност – Военно контраразузнаване*):

ДРУГАРЮ МИНИСТЪР,

ДРУГАРЮ ПАЛИН,

ДРУГАРИ,

(...) Оценката е, др. Димитров каза, ние нямаме нито един случай, когато нашият състав от Кърджалийски окръг в гарнизоните да не са изпълнили, както се полага, техните задължения. Определено трябва да кажем, тук малко се говори по този въпрос, но се наложи на няколко пъти да участват и поделения на БНА (*Българската народна армия*). (...)

Аз обаче искам да обърна внимание на следното: използването на войскови поделения трябва да бъде, определено мнение имам по този въпрос и ръководството на управлението, по изключение. Заангажирането на БНА с такава дейност е нежелателно по простата причина, че БНА се обучава за друга дейност, не за тази, и определено казано, намесата на армията може да доведе до сериозни последствия. Хората се учат да стрелят, да убиват, а такава пряка намеса, може да доведе до много сериозно последици. Никой не може да каже кой офицер, кой войник в дадения момент ще реши, че е дошло времето да стреля с автоматите, с оръжието и т. н. Обаче за сковаващи действия, за отделни групи, които се формират, за отделни роты, които се назначават, за такава дейност, тя се оказва изключително добре. Такива действия вече бяха проведени. В района на Крумовград мобилизация на полк се проведе и скова действията в района. По отношение на Момчилград се наложи използването

на бронетранспортъори и патрули, което също сковаваше действията, но пряката намеса е нежелателна. По тази причина ние считаме, че е назрял вече момента, може би вече е късно, трябва да бъдат възстановени и създадени Вътрешни войски, които могат и трябва да се занимават с тази дейност. Това го изисква настоящата и политическа и военна и оперативна обстановка. (...)

ДР. ДРАГОВ (*полковник Ст. Драгов – началник на Окръжно управление на МВР – Благоевград*):

ДРУГАРЮ МИНИСТЪР,

ДРУГАРЮ ПАЛИН,

ДРУГАРИ ГЕНЕРАЛИ И ОФИЦЕРИ,

(...) Оценявайки обстановката постепенно в партийните и нашите органи се утвърди мнение, че при нашите конкретни условия трябва да се счита, че всички лица, носещи турско-арабски имена, принадлежат към категорията лица от смесени бракове и съответно в изпълнение на Закона да се пристъпи към тотална подмяна. (...)

Самият процес на преименуването премина много организирано. Започнахме с хората, които имат най-голямо влияние и изобщо са барометър за невежата маса. Въпросните лица бяха извиквани, провеждани беседи с тях и поставено условие да се преименуват. Независимо, че в някои случаи срещнахме сериозна съпротива, нашата неотстъпност ги принуди да подпишат молбите. Веднага след това този акт получаваше голяма гласност в селищата и силно въздействаше върху останалите. Бяха създадени много комисии, в състава на които се наложи да влязат и наши служители наред с униформените милиционери, защото в началото се получиха известни засечки, решихме да включим и наши сили. Тези наши оперативни работници със своята настъпателност и категоричност спомогнаха много за успешната работа на комисиите. Присъствието на силите на МВР в значителна степен респектираха населението и в по-голямата си част то се стресна. Трудно им беше да мислят за каквато и да било съпротива и отказ от мероприятието. За това спомогна и пребиването в тези селища на няколко дезертъори от Кърджали. Тези хора разказваха всевъзможни измислени ужаси, които се бяха случили при тях. Ние в началото мислехме да ги гоним, но след това решихме да ги оставим да подкрепят атмосферата в този дух в нашите хора, че няма изход. Говореха се за издевателства, за насилствено

нахлуване в домовете, изнасилване на жените и всичко, което може да се каже в този аспект.

Фактически за три дни в три села на гоцеделчевски район и в самия Гоце Делчев бяха преименувани 2330 човека. За един ден премина преименуването в Петричкия район и накрая се пристъпи към турчещите се цигани. В момента на територията на окръга няма нито едно лице с турско-арабско име.(...)

Във всички случаи обаче несъмнено е едно, че туркофилските и националистическите елементи много болезнено преживяват смяната на имената. Не им е никак до добро, както се е случило в Хасково. Хранят големи надежди, че нещата могат да се променят. Годни са за една сериозна съпротива, ако има условия за това. В това не може да има никакво съмнение.

ДР. СЛАВОВ (*полковник Руси Славов – началник на Окръжно управление на МВР – Силистра*):

ДРУГАРЮ МИНИСТЪР,
ДРУГАРИ ГЕНЕРАЛИ И ОФИЦЕРИ,

(...) Извършена беше проверка на дворовете за крадена селскостопанска продукция с оглед набиране на компрометираща информация за лицата, които се готвеха да окажат съпротива при подмяна на имената. В един селски двор все може нещо да се намери, за което не може да се докаже произхода му.(...)

В деня на отпочване на мероприятиято нашите сили заедно с два граждански отряда от района бяха вдигнати, въоръжени и в 04,00 часа разставени по места. С гражданските отряди проиграхме варианта „блокада на гористи райони“. В помощ бяха привлечени членове на ДОТ, а също така бивши и нещатни служители на МВР, добре познаващи това население и обслужвали тези селища по-рано.(...)

Сериозни трудности при преименуването оказаха младите хора. Най-често те плачеха, претендираха за свобода, за интернационализъм, заканваха се да откъсват и т. н.(...)

ДР. Д. СТОЯНОВ:

(...) Искам специално да поздравя и да благодаря на др. Кадирев, началник на Окръжно управление на МВР – Кърджали, който с изключително голяма отговорност, при изключително сложна обстановка много успешно съумя да организира работата и най-близко до първия секретар на ОК на БКП, да се изпълни тази голяма историческа задача.(...)

Това в съответна степен се отнася и за другарите Г. Милушев (*полковник Георги Милушев – началник на Окръжно управление на МВР – Хасково*) и другите, които говореха, които доложиха за обстановката при тях. (...)

Аз преди малко шеговито казах: „В Белене има достатъчно места“. Но главатарите, инициаторите, подстрекателите, рушителите на реда трябва да знаят това. Това е и първият въпрос, който аз поставям, за да може всеки окръжен началник, тук и заместниците по Държавна сигурност, като се върнат да поставят тези въпроси на вниманието си. (...)

Получава се така, че ние българските попове ги смачкахме след 9.IX.44 г. и православната религия я сведохме до най-ниско ниво, а ислямската религия, която е много по-опасна да нас, позволихме именно това състояние на нещата.. Другари в това отношение трябва да се направят сериозни изводи в централните и окръжните управления по тези въпроси. (...)

Веднага искам да прибавя, някои другари много често казват по даден случай – „профилактирахме го“ или ние го профилактирахме. Сега окръжният началник ще казва, или неговият заместник по ДС, как всеки ще се профилактира, защото има профилактика и профилактика. Този път, който е попаднал в нашето полезрение, който се намира в нашите списъци, който се намира в нашите арести и в нашето следствие и който предстои да дойде в нашите учреждения, той трябва да ни запомни (*подчертано е в стенограмата*), той трябва да знае, че за в бъдеще не бива да се занимава с такава работа, защото ако ние сега допуснем либерализъм, ако сега ние допуснем така „меко и леко“ да се отгърват, същите тези хора утре ще станат още по-опасни за нас. Сега ще се решава за всеки един най-отговорно и от най-отговорните хора – кога ще бъде пуснат и как ще бъде пуснат. Аз изразявам свое становище, но това ще се обсъжда, че всички тези хора, които сега са се проявили като подстрекатели, инициатори и водачи, ако не подлежат на друга мярка, трябва да се изселят окончателно от Кърджалийски окръг, да си съберат багажа и да се изселят от окръга. Това трябва да е ясно, че който посегне на нашата власт, той веднага трябва да се изсели. Аз тези неща ги казвам условно. Това ще се обсъди и ще се реши. (...)

На 18 март 1985 г. Димитър Стоянов започва среща в своя кабинет с думите: „На днешната среща трябва да направим оценка на работата на нашите органи сред населението, което доброволно, с голям ентузиазъм възстанови своите имена.“ АМВР, ф. 1, оп.12, а. е. 654

На 1 август 1985 г. заместник-министърът на външните работи Иван Ганев дава пресконференция в зала „Финландия“ в Хелзинки. В своето изложение той по-специално казва: „Истина е, че в нашата страна всеки гражданин може сам да избира името си и, когато желае, да го подмени. Това е законно право. Обикновено за тази цел се използва подмяната на документите за самоличност, която става периодично в България, както надявам се и във всяка друга страна. Последните 5-6 години имаме такава подмяна на документите за самоличност на гражданите. Подобна подмяна имахме и преди 15-20 години. И още по-преди сме го правили. И винаги тези случаи се използват от хората да подменят името си или да си изберат ново име. Но това става напълно на доброволни начала и по лично желание на гражданите. Всякакви писания в турския печат и други средства за масова информация за насилия, убийства, изнасилвания и пр. нямат никакво основание. Те не бяха потвърдени. Всички, посочени като убити от турските средства за масова информация, се появиха пред радиото и телевизията в България и пред чуждестранни журналисти да покажат себе си, че са живи и здрави. Дори с шамар не е заплашен човек, за да бъде той заставен да си смени името.“ (Личен архив на Михаил Иванов, Бюлетин № 1)

Източник

Михаил И. Иванов е роден през 1943 г. в София. От 1969 г. работи в Института за ядрена изследвания и ядрена енергетика към БАН. Защитил е докторска дисертация, ст. н. с. II степен по теоретична и математическа физика. Научните му трудове са в областта на нелинейните явления и на приложението на теорията на симетриите за класификация на елементарните частици и атомните ядра. През пролетта на 1968 г. Михаил Иванов организира дискуссионен клуб във Физическия факултет на Софийския университет, който е разтурен от управляващите, като „трибуна за клевети и хули срещу политическата линия на Комунистическата партия“. От 1973 до март 1990 г. е член на БКП.

За имената и преименуванията на българите мюсюлмани (1912-2000)

Автор: Евгения Благоева

На насилствените преименувания на българите мюсюлмани са посветени редица исторически и етнологични изследвания. Настоящата статия е опит да се дообогати картината чрез анализ в исторически план на няколко проблемни кръга, свързани с преименуването. Първият обхваща закономерностите при избора (доколкото може да се говори за такъв) на новите български имена и кодираната в тях съпротива, утвърждаваща атакуваната мюсюлманска идентичност. Проведените от държавната администрация няколко последователни акции на принудителна смяна на имената на помаците създават серия от специфични жизнени кризи, чийто изход е търсен не толкова от отделните индивиди, колкото от техните семейства като цяло. Тъкмо тази връзка на преименуването с родството предлага един малко изследван досега ракурс към проблема, който очертава втория тематичен кръг на настоящата работа. Третият е свързан със съвременните аспекти на проблема – все още актуалният „двоен стандарт“ по отношение на имената на това население, породен вече не от политически и идеологически, а от икономически причини, както и някои показателни промени в мюсюлманския антропосомичен набор.

Теренното проучване, което е в основата на статията, бе проведено в с. Чепинци, намиращо се на 7 км от гр. Рудозем. То не бе избрано случайно – в него живеят компактно около 2500 българи мюсюлмани. Степента на благоустройство тук е много висока в сравнение с други селища в района. Централните улици са асфалтирани, в селото е развито дребното производство: има няколко месарски работилници (в които се правят колбаси за местни нужди съобразно кулинарните предписания на исляма – т. е. без свинско месо), пекарни за хляб и тестени закуски, шивашки цех и двајсетина много добре заредени магазина; училището е пълно с деца – в селото почти няма външна миграция. Най-голямата

гордост на Чепинци е построената с доброволен труд и средства голяма джамия (единствената в страната с две минарета – Алексиев 1999: 119) с библиотека за стара мюсюлманска литература към нея. Този молитвен дом бе открит официално на 22 септември 2000 г. в присъствието на премиера Иван Костов и председателя на Народното събрание Йордан Соколов. Хората в Чепинци помнят шест акции на преименуване: през 1912-13 г., 1941-43 г., 1956 г., 1960 г., 1972 г. и 1984-86 г. Като най-масови се определят кампаниите от 40-те и 70-те години и на тях ще бъде обърнато по-особено внимание в настоящата работа. При останалите вълни преименуването е частично, но също обхваща голям брой хора. При всички акции българските имена не се приемат от населението, а остават до голяма степен формални, *out-group names* (имена, използвани само извън рамките на общността) по определението на Константинов и Алхауг (Konstantinov, Alhaug 1995: 100). Въпреки това те заслужават внимание, не само поради показателните исторически промени в именния фонд, който се използва при различните вълни на преименуването, но и поради факта, че определени механизми, свързани с именуването на българите християни, се пренасят (съзнателно или механично) при преименуванията на помаците.

„Покръщаването“ 1912-1913 г.

Първата вълна за покръстване и преименуване на българите мюсюлмани датира от 1912-1913 г. Началото ѝ съвпада с първите месеци на Балканската война, а краят ѝ бележат изборите от февруари 1914 г., когато с предизборна цел либералите на В. Радославов дават възможност на покръстените да се върнат към исляма (Михайлов 1992: 75). Зад идеята за покръстване застават цар Фердинанд, тогавашното правителство на Ив. Е. Гешов, дейци на ВМРО и най-вече висшият клир на Българската православна църква. Създадени са специални духовни мисии, които покръстват около 200 хиляди души от Родопите, Западна Тракия и Македония (Георгиев, Трифонов 1995: 8). Поради липсата на необходимите условия за подобно масово кръщение църковното тайнство се извършва не чрез потапяне, а чрез поливане с осветена вода; там, където няма свещеници, покръстването се извършва без обред от светски лица (Страници... 1989: 65). Наричането с новите български лични имена става „автоматично“ от свещеника и неговите помощници, често без допитване до новопокръстените за неговото желание по въпроса. Ето защо новите

имена най-често не носят никаква, макар и далечна връзка със старите – например Ахмед става Кирил, Шабан-Иван, Асан-Никола и т. н., което естествено ги прави още по-чужди на населението (Георгиев, Трифонов 1995: 104-105, 109). Много често коренната разлика между старото и новото име се дължи на факта, че новопокръстеният по традиция получава името на кръстника си – християнин (Георгиев, Трифонов 1995: 104-105) – т. е. при преименуването се възпроизвежда един от традиционните модели на именуване, типичен за българите християни. Както ще видим по-долу, подобно възпроизвеждане се среща и при другите вълни на принудително побългаряване на имената. В някои случаи при покръстването от 1912-13 г. първата буква на старото и новото име съвпадат. Друг любопитен детайл, характерен за това преименуване, е свързан с емблематичното за мюсюлманските общности в България женско име – „пейгамберското“ Фатма/ Фатме (дъщерята на Пророка). Само при тази акция на жените с това име често се дава името Мария (Георгиев, Трифонов 1995: 71-72). В някои смесени райони образът на Богородица своеобразно се преплита с този на Фатма – факт, който очевидно е бил известен на църковните дейци¹. С конкретни писмени данни за покръстването на изследваното село (наричано по това време със старото име Чангърдере) за съжаление не разполагаме. Според информаторите много хора са се изселили в Турция в този период, тъй като според исляма при подобно положение преселването не само е позволено, но и „**ти се пише севап**“². Според смътния спомен на единствения жив очевидец на събитието – 90-годишния Раиф Моллов – начинът на преименуване в Чепинци бил аналогичен с гореизложения. Хората получавали новото си име най-често според избора на свещеника или на кръстника. Ето защо на голяма част от покръстените са дадени имената на едни от най-известните християнски светци: Георги, Иван, Димитър, Михаил, Никола, Васил и т. н. Причина за това е, че единствено при тази първа акция от 1912-1913 г. се извършва реално покръстване на населението съгласно църковния канон и придобиването на християнско име по традиция представлява елемент от него. Особено важна в този случай е

-
- 1 Например сред турците в Карловско първата пита за новородено дете се нарича „Миремаана питасъ“ (питата на майка Мария), а при турците от Пещерско обредната трапеза по същия повод е известна като „фатмаана софрасъ“ (трапезата на майка фатма).
 - 2 „Севап“ е вид благодарение, с което Алах ще дари човека в отвъдния свят за извършено на земята добро или праведно дело.

активността на свещениците, които естествено предпочитат „най-силните“ християнски имена. Тенденцията да се дават на българите мюсюлмани имена на светци е съзнателно избягвана при следващите вълни на преименуване. За тях смяната на името, а не преминаването към християнската вяра е главна цел – ето защо на хората се дават имена с български корен, които не са пряко свързани с християнството.

Дружба „Родина“ и втората вълна 1942-1943 г.

Втората вълна на преименуване е свързана с дейността на българо-момхамеданската културно-просветна дружба „Родина“, създадена в Смолян през 1937 г. с цел да подпомогне народностното осъзнаване на българите мюсюлмани и „да ги предпази от всякакви външни пропаганди и инородни внушения и въздействия“ (Христов, Караманджурков 1995: 18-21). Своята дейност „родинци“ подчиняват на последователно разграничаване на вяра и народност; те не целят християнизация на българите мюсюлмани, а интеграция въз основа на народностната връзка, която за тях е по-важна от религиозната (Караманджурков 1976: 137). Създадена от средите на зараждащата се помашка интелигенция, твърде скоро дружбата се превръща в „продължение на държавния апарат в българо-мюсюлманската общност и инструмент за въздействие върху нея“ (Груев 2001: 50)¹. През периода 1941-42 г. първоначално по метода на убеждението, а впоследствие и с насилие, дружбата провежда акции за промяна в облеклото. Идеята за побългаряване на имената съществува сред дейците на движението и по-рано, но реално идва на дневен ред по време на войната 1941-44 г.² На събрание на смолянската дружба през 1940 г. лидерът Ариф Бейски „спонтанно“ излага идеята новородените да получават „български народни, а не светийски имена“, за да може с течение на времето „да се смесим, уеднаквим и приравним с всички българи и да не оставим никаква следа от турското робство на нашия народ“ (Маринов 1994: 64, 68). „Родинци“ отдават голямо значение на разликата между верско и народностно име и тъй като осъзнават грешката от 1912-13 г., отхвърлят традиционните християнски имена. Показателен е фактът, че поради гръцкия им корен последните са отречени

1 Благодаря на колегата М. Груев за възможността да ползвам текста на дисертацията му.

2 Едва ли е случайно, че тежненията за смяна на имената, които произлизат както от отделни индивиди от българомюсюлманската общност, така и от страна на държавата, съвпадат с Първата Балканска и Втората световна война.

и от най-изявените български възрожденци от 60-те-70-те години на XIX в. (периодът на борба за църковна независимост). Те също пропагандират замяната им с „народни български имена“ и често дават пример, като лично се преименуват. Например, най-големият радетел на това движение Драган Цанков е с кръщелно име Димитър; Райко Жинзифов е кръстен Ксенофонт; П. Р. Славейков повлиял на кръщелника на брат си Панайот Типографов да се нарече Петко, а на свищовските учители Тодоран Петков и Димитър Петров – да се преименуват съответно на Божидар Петков и Асен Каменов. Д-р Иван Селимински дори подготвя речник с българските съответствия на гръцките имена, според който Ликаон трябва да стане Вълко, Деян и Киряк – Господин, Агатон – Добри, Хрисис – Злати и т. н. (Цветанов 2001: 22-23). Тази прилика отвежда към аналогичните механизми на възрожденския процес (който макар и в различно историческо време, протича както при българите християни, така и при мюсюлманите). Един от тях още от времето на Раковски е свързан с романтичното преоткриване на собственото минало и с подчертаване на неговото значение за единството на народността. И дейците на българското Възраждане и „родинци“ по свой път достигат до идеята да отхвърлят християнските имена (които се възприемат като пречка за целите, които и двата елита си поставят¹) и да приемат народните – за първите те са етноконсолидиращ фактор, а за вторите – етноинтегриращ. Подобно на речника на д-р Селимински, „родинци“ изготвят списък с подходящи за българите мюсюлмани народни имена. Като довод в полза на промяната се изтъква и фактът, че управниците в Турция захвърлили ислямските си имена с арабски корен и ги заменили със светски турски имена – факт, свързан с цялостната модернизация на турската държава, започната от Кемал Ататюрк. За да даде пример, водачът на „Родина“ Ариф Бейски дава на дъщеричката си, родена през 1941 г., името Малинка. На 30. 04. 1942 г. с окръжно на Смолянското мюфтийство всички имами се задължават да регистрират новородените единствено с български имена според приложен списък (Родина 1944: 25-28). Разширен вариант на списъка публикува главният редактор на сборник „Родина“ П. Маринов (Маринов 1994: 75,76). Предложените в

1 Дейците на Възраждането виждат в християнските гръцки имена асимилационна заплаха за българите. В стремежа си да интегрират „ломаците“ към българската нация „родинци“ се отказват да налагат християнските имена като в най-висша степен чужди на общността (българските народни имена също са такива, но в по-малка степен).

двата варианта на списъка имена могат да бъдат разделени на няколко основни групи. Първата и най-многобройна група обхваща стари мъжки имена, заимствани от българските народни песни, приказки и легенди, които по правило са изпаднали от масова употреба сред българите християни. Такива са: Видул, Войн, Велик, Вихър, Дойчин, Индже, Крум, Косан, Кубрат, Лефтер, Мануш, Перун, Рожен, Смилен, Северин, Славян, Секул, Тихол, Храбър, Чавдар. За разлика от тях имената във втората група реално присъстват в антропонимичния набор на българите християни, някои от тях са варианти на петте най-разпространени именни основи Брат-, Драг-, Добр-, Рад-, Стан- (Гандев 1989: 205228), но като цяло не са сред най-масовите български имена. По честотност те заемат второ място след традиционните християнски имена и са два пъти по-малобройни от тях (Калканова 1996: 75, 149). Към тази група спадат имена като Борис, Благо, Божан, Горан, Добрин, Драган, Драго, Звездан, Радомир, Радой, Младен, Слав, Станой, Станислав, Румена, Снежана, Росица, Биляна, Бистра и др. Освен споменатите по-горе и някои единични случаи, които не могат да бъдат обособени в група (като Дева, Дуня, Зунка, Ракшина и др.) женските имена от списъка се разделят на две: женски варианти на предложените мъжки народни имена и имена на цветя и растения без съответстващо мъжко име (Божура, Борика, Босилка, Ела, Диня, Иглика, Дафина, Дуда, Малинка, Ружа, Топола, Ягода). Като специфика на женската номинация имената на цветя и растения се свързват по своеобразен начин с „историческите“ мъжки имена – те като че ли компенсират недостига на старинни женски антропоними. „Потвърждаваната“ от „родинци“ българска идентичност при мъжете закономерно търси своя израз в „историческите“ имена поради желанието на интелигенцията да подчертае по най-категоричен начин принадлежността си към общия български корен. Както в традиционните и съвременни обичайни практики, свързани с именуването, приоритетно е мъжкото име поради връзката му с рода, така и при преименуването на българите мюсюлмани то е с по-голяма важност. Ето защо при него се проявява в най-голяма степен афинитетът към „историчността“ или архаиката като доказателство за произход. При женските имена, които по правило не са свързани пряко с продължаването на рода, т.е. те са по-маловажни, по-често се срещат описателни антропоними. Част от тях са поетични имена на цветя и растения, подходящи за женската природа. По-слабата обвързаност с „подновяването на рода“ обуславя по-голяма-

та вариативност на женските имена; в общобългарски план те по-често са нестандартни и необичайни в сравнение с мъжките (Калканова 1996: 115). Имената на цветя и растения от списъка на „Родина“ представляват частен случай на общата практика и отразяват по своеобразен начин относителната второстепенност на женското име по принцип – чрез тях не се заявява идентичност по онзи категоричен начин, по който това става с мъжките „исторически“ имена. В контекста на казаното трябва да се има предвид, че и сред мъжките антропоними, използвани при преименуването, също не липсват варианти с флорален и растителен произход. В списъка са предложени Невен и Цветан. В гражданските регистри за с. Чепинци и района на гр. Рудозем при тази и при следващите вълни на преименуването се срещат единични случаи на имена като Фидан и Филиз, а особено характерни и сравнително широко разпространени са Росен и най-вече Карамфил. Без да разполагаме с конкретни данни за „възродителния процес“ на българските турци, ни се струва, че при тях този тип мъжки имена е по-разпространен в сравнение с българите мюсюлмани. Той е един от вариантите за скрита съпротива срещу насилието. Избирайки за лично име название на цвете или растение, което не функционира като антропоним в българската именна система, преименуваните се отграничават от мнозинството вместо да се приобщат към него, каквато е официалната цел на акцията.

Макар и различни като произход и тип, „историческите“ имена на мъжете и имената на цветя и растения, характерни в по-голяма степен за жените, отразяват един и същи смисъл – в тях по своеобразен начин е кодирана маргиналността на групата. И двата типа антропоними се използват от българите християни рядко, а в миналото – и при „жизнени кризи“ – т. е. когато има опасност за живота на детето. „Историческите имена“ са редки поради своята архаичност; те се срещат повече във фолклорния фонд от легенди и приказки, отколкото в реално действащата антропонимична система. Макар и да съществуват като самостоятелен раздел от последната, имената на цветя и растения в българската традиция представляват частен случай на кръщаване на обекти от живата и неживата природа. Те са „краен вариант“ в желанието на детето да се даде „чуждо име“, непринадлежащо към семейния кръг и селището, за да не умре като родените преди него, които са „подновили“ някого от къщата. В такива случаи то се кръщава „на нивите“ – Невян, „на гората“ – Горан, „на здравеца“ – Здравко и т. н. (Кръстева-Благоева 1999: 93). Този второсте-

пенен за християните тип номинация при проведеното от „Родина“ преименуване се превръща в основен (най-вече за жените), като именният репертоар, както стана ясно по-горе, се обогатява с нови, нетипични за българската антропонимична система варианти. Освен споменатите по-горе, внимание заслужават и названия като Мадан, Рожен, Арда, Родопа и други, превърнати в лични имена. Те също са частен случай на кръщаване на обекти от живата и неживата природа. Освен с ярката си поетичност тези имена са най-пряк израз на едно от нивата на идентичност у българите-мюсюлмани – осъзнаването им като родопчани.

Към предложените от „Родина“ имена е прибавен и списък с българските съответствия на някои от най-разпространените турско-арабски антропоними. Той обяснява появата на някои редки и неподлежащи на класификация имена сред предложените – Познан (съответствие на Ариф), Твърд (Емин), Правда (Адиле), Победа (Фатме) и др. (Родина 1944: 27). Постепенно „родинци“ преминават към смяна на имената не само на децата, но и на техните родители. Членовете на дружбата дават пример, избирайки за себе си и семействата си български народни имена. Лидерът Ариф Бейски се нарича Камен Боляров, Мехмед Дервишев – Светослав Духовников и т. н. (Маринов 1994: 76). Тези два примера са показателни с оглед на буквалния превод на фамилните имена. Към неприемащите смяната „родинци“ и техните сподвижници в местната администрация прилагат различни форми на принуда, но въпреки това в определени райони – например в Западните Родопи – акцията среща активна съпротива, а другаде се радва на променлив успех. Преименуването от началото на 40-те години е видно в регистрите по гражданското състояние на гр. Рудозем и околните села, включително и Чепинци. Родените в този период деца са записвани с българско име според списъка на „Родина“ от служителите в общината. В мнозинството случаи новото име не съответства нито по значение, нито по звучене на турско-арабското име (добавено впоследствие, неизвестно точно кога, в регистъра), с което детето се нарича в семейна среда. В някои случаи първата буква на двете имена съвпада (Керим е записан Крум, Расиме – Росица, Рифат – Румен, Ариффе – Ангелина), но това все още не е масова практика. При преименуването на „Родина“ изборът на българско име е почти толкова волунтаристичен, колкото и при покръстването от 1912-13 г. Липсата на смислова и/или звукова връзка между старото и новото име е типична и за двете кампании. Според терения материал нерядко ро-

дителите изобщо не знаят какво е официалното име на рожбата им. Характерна особеност на района на Рудозем при това преименуване е, че повечето предложени имена от списъка на „Родина“ не се използват за родените през 1942 и 1943 г. Най-ярко е разминаването с „историческите“ имена. Те отстъпват място на по-обикновените народни имена от втората обособена по-горе група. Отхвърляйки тези архаични и редки имена, българите мюсюлмани „приемат“ само някои от тях – и то такива, които са актуални и сред християните – най-вече Асен, а в единични случаи Крум, Симеон, Борис и Чавдар. Разминаването между предложения от представителите на интелигенцията именен модел (най-вече в частта му с „историческите имена“) и реалните „предпочитания“ на населението е показателно. Това е естествена реакция на хората срещу романтичното, неадекватно и пресилено желание за потвърждаване на българския произход чрез остарели и легендарни антропоними. Тук е мястото да се отбележи, че споменатата по-горе пропаганда на дейците на българското Възраждане за замяна на християнските имена с народни български също не се радва на особен успех. И двата случая илюстрират рязкото разминаване между лансираните от елита именни модели и реалното номинационно поведение на хората. При българите мюсюлмани вероятно има значение и известното нежелание на общинските служители да слагат такива имена. Отхвърлянето на историческите имена отразява дълбоката вътрешна диференциация на българо-мюсюлманската общност: приоритетните и престижни за членовете на „Родина“ имена не се приемат от по-голямата част от групата, която „възприема“ някои от по-обикновените и често срещани народни антропоними. Най-често слаганото през този период „официално“ мъжко име в региона е Живко, а женско – Малина. Веднага след тях по честота се нареждат Асен и Любен, както и Росица, Милка и Роза. Срещат се и по-редки имена като Лефтер и Карамфил. Само в три случая се използва българското съответствие на турско-арабското име според списъка: в два от тях момиченца на име Фатме са записани с името Победа, а в третия новороденият Ахмед е наречен Славчо – умалително от преводното „славен“. Понякога вместо българското съответствие е предпочетен подобен или близък до турско-арабско име вариант: например вместо Алия да бъде записана Благородна, тя получава името Малина; Ахмед вместо Славен става Недко; Енвер става Явор и т. н. Като цяло тези варианти не са преобладаващи – в повечето случаи не съществува пряка

или косвена връзка между официалното и „домашното“ име. На фона на слабото използване на „исторически“ имена се появяват два единични случая на типично християнски имена или умалителни форми, които съзнателно не са включени в списъка: Георги (Шабан) и Димчо. Сред женските варианти отново се срещат имена на цветя и растения: Ма-линка, Роза, Здравка, Цвета. Когато не е преведено с „Победа“, най-разпространеното женско име в с. Чепинци и района – Фатме – е заменено с предпочитаното в този период име Роза, а също така и с Люба. Само в два случая то се заменя с умалителната форма на името Фатме, типична за българите мюсюлмани, която съвпада с народното име Минка. В това отношение преименуването на „Родина“ се отличава от следващата повсеместна акция от 70-те години, когато преминаването на Фатме в Минка е аксиоматично и масово.

Единични преименувания 1950-1970 г.

Споменатите от интервюираните данни за преименуване през 1956 г. и 1960 г. леко се разминават с предложената от някои автори периодизация на процесите. Според Константинов и Алхауг (които се основават предимно на информация за помаците в Северна България) през 1950-1955 г. са предприети антиислямски мерки срещу другите мюсюлмански малцинства в страната, от които българите мюсюлмани се почувствали застрашени, но не били реално засегнати (Konstantinov, Alhaug 1995: 29). Очевидно ситуацията в изследваната част на Родопите е малко по-различна. Теренната информация от Чепинци се потвърждава от данните за единични „доброволни“ преименувания в планината в средата на 50-те години (Лангазов 1986: 26-27; Страници...1989: 76). Според Ст. Михайлов този процес се засилва в края на 50-те години (особено след образуването на окръзите през 1959 г.), като общият брой на преименуваните до 1961 г. според него достига 10 000 души (Михайлов 1992: 90). Преименуването през 1962-1964 г. е замислено от Политбюро на ЦК на БКП като мярка срещу турчеченето на цигани, татари и българи мюсюлмани. Акцията сред последните се провежда основно в района на Западните Родопи – т. нар. област Чеч – и се натъква на ожесточена съпротива (Трифонов 1990: 10). За да изпреварят насилственото преименуване, някои помаци от други части на Родопите и страната (особено тези, които заемат важни постове) по своя инициатива сменят имената си (Konstantinov, Alhaug 1995: 30). Единичните „доброволни“ преимену-

нувания през 60-те години в община Рудозем се съпътстват от няколко случая на връщане чрез съд на мюсюлманските имена. В периода 1953-1965 г. на няколко лица, родени в началото на 40-те години и записани с български имена, по съдебен ред се възстановяват турско-арабските имена. Например родената през 1943 г. Милка през 1953 г. (когато тя е на 10 години!) по нейна молба се преименува на Сабрия; Минчо Абдулахов от с. Чепинци през 1960 г. получава името Наско (явно Минчо не е „достатъчно българско“), а през 1965 г. чрез съд възстановява мюсюлманското си име Хасан; по същото време Карамфил Трампов връща официално името си Хайри и т. н. Привидното противоречие на данните за побългаряване на имената от една страна и за възстановяване на турско-арабските антропоними от друга приблизително по едно и също време отразява вечната неустановеност и несигурност в статута на българомюсюлманското население, породила силната вътрешна диференциация на групата, за която стана дума по-горе. Едновременното съществуване и на двете тенденции, макар и в ограничени мащаби, през този период вероятно се дължи и на историческия факт, че масовата акция по преименуването по това време все още е далеч от границите на изследвания регион. Кампанията в областта Чеч е замислена от властите като експеримент, от чийто успех зависи по-нататъшното прилагане на сила в други части на страната (Karagiannis 1997). В този смисъл единичните преименувания в изследвания регион са само ехото на гърма, ударил западните части на планината, а случаите на връщане на имена чрез съд са възможни именно поради факта, че следващото масово преименуване на региона е все още далеч.

„Тоталното“ преименуване 1971-1974 г.

По обективни причини спомените на респондентите за преименуването от 1971-1974 г. са най-ясни. Всъщност според данните от регистри в региона в някои случаи то започва още през 1970 г., като началото му всъщност е продължение на единичните случаи на преименуване през 60-те години и разпространената през същото десетилетие практика родителите да „се застраховат“, давайки на децата си особени български, неутрални или смислово амбивалентни („duck-rabbit names“ според класификацията на Константинов и Алхауг: 82) имена. Последните биха могли да се възприемат и като български, и като турски. Най-разпространените в района на Рудозем варианти на този вид са: Алдин, Вели-

зар и Велин (последните две предпочетени заради умалителното Вели, което е и мюсюлманско име със значение „ангел“), Елин, Сабин, Севдалин, Севда. Те са близки до общата фонетична представа за турско име (Konstantinov, Alhaug 1995: 83); някои (като Севда и производните ѝ) са с турски корен, а същевременно са разпространени сред българите; други са български по произход. Една част от „особените български“ имена, с които се наричат новородените през 60-те-70-те години, възпроизвеждат именния модел на „Родина“, обогатявайки списъка от 1942 г. (Дафин, Дафина, Карамфил, Карамфилка, Теменужка, Фиданка, Хубен и др.). Друга обхваща редки имена (Братан, Елмира, Искрен) или слаборазпространени сред християните мъжки варианти на женски имена с висока или средна честотност (Десислав, Илиян, Евелин). Освен „особени български“, родените в този период получават и чуждестранни имена, които за първи път се осъзнават като спасителен компромис. Към предложените от „Родина“ и останали неизползвани в региона руски имена Тамара, Татяна и Красногор, през този период се добавя още едно, което се радва на известна популярност – Зинаида. По-многобройни са западните имена: Елза, Елизе, Жаклина, Жасмина, Розалина, Хари. С изключение на Елза и Хари останалите се срещат само по веднъж. Неслучайно по-голямата част от чуждестранните имена са женски. Общобългарското правило, че системата на женските имена е като цяло по-адаптивна (Калканова 1996: 80-81) очевидно е в сила и по отношение на преименуването. За разлика от женските западни антропоници, единственото регистрирано мъжко име в тази група – Хари – се среща доста често и по време на преименуването от 1971-74 г. поради звуковата близост с много популярното сред българите мюсюлмани от региона име Хайри.

Главна особеност на преименуването от началото на 70-те години е честото съвпадение на първата буква на официалното и домашното име. Голямото значение на първата буква при избора на име у българите християни е феномен на новото време (Константинов 1987: 40; Кръстева-Благоева 1999: 140-141), който се пренася в процеса на преименуване главно чрез органите на МВР (които взимат активно участие в акцията), служителите в общината – християни или „светски помаци“ (според класификацията на Караянис), партийните лидери и местните ръководители. Най-голямото разпространение на „буквуването“ неслучайно съвпада с кампанията от 70-те години – това е времето, когато окончателно се налага моделът на „подновяване“ на първата буква от

името на бабата или дядото при християните. Противно на очакванията, съвпадението на първата буква не е най-главната мотивация при избора на ново име (доколкото на хората се е предоставял такъв). Повечето информатори се стремят новото име да е близко по звучене до истинското им име, но доста често се отказват от това в полза на име със скрит или явен, реален или въобразен мюсюлмански смисъл или произход. Например Фетах вместо да стане Фидан или Филиз, предпочита името Векил (ар.-тур. „довереник“, титла на министър), което се радва на популярност през този период; мъже с имена Рифат, Раиф, Ахмед приемат името Велин; Мехмед става Алдин; Асан – Семир; а Севди и Раиф – Демир (желязо) и т. н. Заедно с амбивалентните имена Велин и Векил, Демир придобива популярност, тъй като в него според интервюираните е кодирана съпротивата срещу насилствения акт на преименуването. Същото важи и за често използваното име Ясен (вместо Исеин и Асан, но и вместо други имена без пряка връзка, като Рашид), подобно на „ясин“ – народно название на 36-та сура от Корана, чието канонично название е „Иа Син“. Тя е една от „най-силните“ сури (Коран 1999: 439)¹.

Друга особеност на това преименуване е използването на умалителни имена. Умалителните форми са особено типични за езика на родопчани като цяло. Заедно с банатските българи (Кръстева-Благоева 2000: 166), те са втората българска общност, която най-масово употребява умалителни вокативни форми до степен, при която официалното турско-арабско или християнско име почти не се използва при обръщение. Подобно на католиците, и българите мюсюлмани „снижават“ високата ислямска именна традиция чрез многобройни умалителни варианти с безспорно българско звучене (Константинов 1898: 265). В Чепинци на Исеин казват Хусьо или Иньо; на Сюлман (народна версия на Сюлейман) – Сульо, на Мехмед – Метьо, на Осман – Маньо или Манчо, на Асан – Саньо или Санка, на Хамди – Дико, на Реджеп – Джепо, на Вахди – Дичко. Галювни форми имат и женските имена – на Фатме казват Минка или Минче, на Несибе – Бинка или Бина, на Рафие – Финка, на Зехиде – Динче, на Ведиха – Менце, и т. н. Поради българския си фонетичен характер тези имена се признават от властите и се използват при преименуването, но това важи в по-голяма степен за жените. Мъжките

1 Според мюсюлманското богословие словосъчетанието „Иа Син“ е използвано като обръщение, най-вероятно към Мохамед. Смята се, че тази сура е ядро на Корана и се вярва, че четенето ѝ има голяма чудодейна сила (Коран 1997: 441).

умалителни, превърнати в официално име, са Манчо (за Осман), Митко и Недко (за Ахмед) и Банчо (за Шабан). Сред имената от този вид най-масово е разпространението на Манчо и Минка. Освен последното жените с името Фатма/Фатме в единични случаи се наричат още и Дафинка, Бисерка, Фимка, Норка. Поради големия брой жени с името Фатме в селото (128 според изборителния списък от 16.10.1999г.), както и поради това, че Минка по принцип е широко разпространено умалително име, в единични случаи по време на преименуването то е предпочитано и от жени с други мюсюлмански имена като Хайрия и Ресиме. Подобно „прилепване“ има и към често срещаното умалително Бинка (от Несибе), с което се преименуват жени с името Хаджире, Малинка и др., а също и към Манчо, което приемат и мъже на име Фаик.

Голяма част от родените в началото на 40-те години и записани с български имена хора, се преименуват отново в началото на 70-те. За разлика от слаганите от съмишлениците на „Родина“ имена, новите имена на тези хора са по-близки до турско-арабските им имена. Както Констатинов и Алхауг сполучливо отбелязват, те са и „стилистично по-издигнати“ и „по-престижни“ от имената на предишното масово преименуване (Konstantinov, Alhaug 1995: 72). Между тях и мюсюлманските имена често съществува фонетично подобие, а най-масовият вариант е първите букви да съвпадат. Тази близост вероятно се дължи на факта, че за разлика от 40-те години, на населението се дава по-реално право (колкото и относително да е то на места) сами да изберат имената си според предложения от МВР именник. Ето няколко примера на подобни „двойни“ преименувания: Здравка (Нурия) през 1975 г. се именува Нора; Малина (Алия) става Ася; Роза (Емине) – Ема; Благородна (Ресиме) – Руса; Роза (Фатме) – Минка; Крум (Жерим) – Кремен; Асен (Раиф) – Росен и т. н. Сред мъжете се забелязва силно тежнение към амбивалентните имена (Велин, Севдалин, Евелин, Векил, Алдин, Пелин), които независимо от българската си форма са или се осъзнават като турски и нямат никаква връзка с истинските им мюсюлмански имена: Митко (Ахмед) става Севдалин; Асен – Евелин; Рифат, Шукри – Велин; Раиф – Векил и т. н. Единственото име от този вид, разпространено сред жените, е Севда (вместо Хаджире, Рахиме и др.). Фактът, че съответствието и близостта на старото и новото име не са от особена важност за хората с амбивалентни имена и че последните преобладават тъкмо при вълната от 70-те години, заслужава внимание. Тези имена са проя-

ва на типичното за групата „компромисно номинационно поведение“ (Konstantinov, Alhaug 1995: 54) и отразяват маргиналността на групата. Освен от агресивните външни фактори, каквото е самото преименуване, тяхното най-силно разпространение през периода вероятно се катализира от тогавашния типичен за българското общество „бум“ на компромисните имена, съставени от двете имена на бабите или дядовците (Кръстева-Благоева 1999: 140-141). Освен този тип имена, сред мъжете устойчиво присъства и името Карамфил, което се среща в района и при предишните вълни на преименуването – в този период е пикът на неговото използване. Често с Карамфил се заменя българското Живко от 40-те години, което е израз на една по-висока степен на съпротива. Единици от родените в началото на 40-те, предимно жени, запазват старите си български имена. Преобладаването на амбивалентните имена сред мъжете съответства на множество умалителни форми, народни български имена (характерни и за предишните преименувания) и на няколко чуждестранни заемки сред жените.

В началото на 70-те заедно със смяната на личните (и съответно бащините) имена, започва и побългаряването на фамилните имена – Ахмедови и Брахимбашеви стават Башеви; Шерифови – Шукерови и Дуреви; Ибрахимови-Медадови; Асанови-Даракчиеви; Хаджимусафови-Хаджиеви; Исеинов-Инкови и т. н. Това е първото цялостно преименуване на българите мюсюлмани, доколкото предишните кампании обхващат най-вече личните имена. Членовете на големите родове, един от които в Чепинци е родът Моллови, съзнателно са принуждавани да приемат различни фамилни имена – в случая Малинови и Милеви, за да се отслабят родовите връзки.

Истинското „тотално“ преименуване 1984-85 г.

С началото на „възродителния процес“ срещу турците в България през 1984-85 г. политиката на режима спрямо имената на българите мюсюлмани достига своеобразен „връх“. Издадена е директива за частично повторно (а в много случаи то е трето или четвърто подред) преименуване на тази част от населението, чиито придобити през 70-те години имена вече не се приемат от властта за „достатъчно български“. Освен някои женски умалителни като Финка например, на промяна подлежи част от амбивалентните мъжки имена – Алдин, Велин и Векил (но не и Севдалин), арабското Семир и старозаветното Адам (използвано вместо Адем или Ахмед). Заменят ги с типично български имена (включително

и някои традиционни християнски – Васил, Стефан, Александър), чиято първа буква съвпада с тази на мюсюлманското име. Когато с първата буква на последното не може да се намери български вариант, името от 1985 г. запазва първата буква на това от 70-те години. Например Осман, наречен Векил през 1972 г., при последната акция става Веселин. В няколко единични случая хората успяват и този път да получат нетипично българско име: Мехмед, който през 1972 г. става Алдин, през 1985 г. вместо Младен си избира емблематичното за общността при последните две вълни на преименуването име Карамфил; вместо Росица или Румяна Рафие/Финка става Детелина (още едно име на цвете, което обогатява множеството на използваните при преименуване от 40-те години насетне женски имена от този тип).

Подобно на вълната от 70-те години, при частичното преименуване в средата на 80-те се сменят също бащините и фамилни имена. В регистрите са видни редица случаи, когато се променя само бащиното име, напр. от Векилов на Веселинов, Венциславов и т. н. или пък „неподходящите“ фамилии Митевски и Делиеви (каквито вероятно има в други краища на страната) се заменят съответно с Митеви, Деневи и т. н.

Родствени и психологически аспекти на преименуването

На Балканите личното име по същество винаги е родово, то се определя от рода и семейството и се осмисля като едно от символните богатства на дома. Актът на преименуването е опит да се отнеме една от основните прерогативи на семейството – монопола върху избора на имената на неговите членове. Това е нахлуване на държавата в една априори интимна сфера, което „разрушава идеята за частна сфера като нещо недостижимо за властта и конституира фигурата на силен символичен баща, който изисква послушание и наказва за неподчинение“ (Кръстева 1998: 159). Преименуването на българите мюсюлмани представлява специфичен вид жизнена криза, която се разрешава в рамките на семейството. Определянето на новите, макар и фиктивни, имена корелира с традиционната практика на именуване, характерна за общността.

Независимо от често повтаряната констатация, че „*в нашата религия няма неравенство между мъж и жена*“, в семейството на българите мюсюлмани доминираща е ролята на бащата. Неслучайно, обратно на християнските представи, при тях бащината клетва е по-тежка от майчината. От изпълнението на религиозните задължения на бащата зависи благополучието на цялото семейство. Той принася ежегодната

жертва на Курбан байрам от името семейството и в някои случаи дори я нарича на свое име. В традицията на българите мюсюлмани майката извършва определени действия, чрез които се избира името на детето (хвърля три наречени залька хляб в течаща вода; надписва три имена на три хартийки или нарича три лъжици и изтегля една от тях – Цанева 1994: 137). Обредното слагане на името обаче се извършва от бащата, който прошепва в ухото на бебето молитвите „езан“ и „икамет“¹, а след това и избраното име. По този начин той санкционира статуса на детето като нов член на семейството. Важната роля на бащата в традиционния за общността начин на даване на име на дете се използва от местните власти при преименуването. Най-често главите на семейства са привиквани в общината и заставяни на място да определят не само своето ново име, но и тези на несемейните си деца (рядко и на съпругата). Когато има време за размисъл въкъщи, в дискусиите се включва и майката. В повечето случаи властите не пристъпват към преименуване без прякото участие на бащата. Ако той отсъства, се чака завръщането му. Или по думите на един от респондентите, работил по това време в Кремиковци: *„Аз последен си смених името, защото не бях тука. Докато ме нямаше, никой не смееше да пипа семейството ми. Аз като дойдох и ме натиснаха, и аз определих имената на всички.“*² Практиката преименуването да започва от главата на семейството поражда една от формите на съпротива, при която мъжът се укрива, за да предотврати смяната на имената (Карамихова 2000: 224). В това отношение е важна и ролята на майката – през 60-те години много жени от Чепинци още по време на бременността се стараят да изберат компромисно име за бъдещата си рожба или от тогава измислят по две имена – едно официално и друго – домашно. В единични случаи, когато името на бащата се сменя, докато той е на работа (напр. в Горубсо, където работели много местни мъже) или ако той отсъства дълго, викат майката в съвета да определи сама имената на децата.

Проблемът за „избора“ на новото име е от особена важност. В някои случаи изобщо не може да се говори за такъв. Например в с. Ляска събрали децата в занималнята и им казали да си избират нови имена: *„Стояхме е училище до пет часа следобед, а накрая идват със списъка и*

1 „Езан“ (ар. „уведомяване“) – повик, с който мюезинът приканва вярващите за молитва; „икамет“ – начало на молитвата.

2 Инф. Исеин Мелезинов, 36-годишен, с. Чепинци – 14.07.2000 г.

*ти казват как ще е*¹. За истински вярващите мюсюлмани въпросът за избор на ново име изобщо не стои: *„Който е вярващ, никой не е пожелал такива имена, щото ако си избереш, значи го приемаш това име. Дори и да предпочетеш едно име пред друго – пак е грях, това е пак като да го избереш... То какво има да го харесаш или да не го харесаш – не е твое това име, остава си ти чуждо, който е вярващ. Ама има и такива, дето го приемат...*“²

В исляма (а и не само в него) името се възприема като печат за вярата на човека, то е свидетелство, че той изповядва тази религия. Името обаче не е достатъчно, за да бъде човек мюсюлманин – той трябва да изпълнява редица религиозни задължения³. Ето защо *„в Шериата не се обръща особено внимание на имената*“⁴, а в Корана се казва най-общо, че на децата трябва да се дават хубави, т. е. пейгамберски имена (на пророци), като любимите имена на Аллах са Абдуллах и Абдулрахман (неслучайно в регистрите от XVI–XIX в. приелите исляма се обозначават като „син на Абдуллах“ – Османски... 1990: 7). В исляма съществува забрана „децата да бъдат именувани така, че имената им да означават, че са раби на друг Бог или раби на Месия (Христос – б. м.) или раби на какъвто и да е друг пророк“ (Manzig 1990: 261). Не е ясно дали забраната е била известна на населението точно в този си вид, тъй като ни бе цитирана от местен младеж, студент в Саудитска Арабия, който единствен разполага с голям брой арабски богословски книги и е един от малкото, който може да ги чете.

Политиката на българската държава проблематизира до абсурдна крайност въпроса за имената, превръщайки го в крайъгълен камък на отношението си към мюсюлманите в страната. За запазването на турско-арабските имена в рамките на семейството и общността, за своеобразното „превключване“ (switching по Караянис) между „държавно“ българско и неофициално турско име е писано доста в специализираната литература. Тук ще се ограничим само с някои от записаните в изследваното село оценки и мнения за проблемната ситуация, свързана с имената,

1 Инф. Захра Манафова, 38-годишна, родена в с. Ляска, омъжена в с. Чепинци – 14.07.2000 г.

2 Инф. Моарем Ходжов, 54-годишен, с. Сопота – 16.07.2000 г.

3 „Го има мюсюлманско име, ама не влиза в джамия, не държи оръч (пост), не дава садъка (милостиня) – само името му е мюсюлманско“ – Инф. Реджеп Ходжов, 31-годишен, с. Сопота – 16.07.2000 г.

4 Инф. Севди Караахмед, 28-годишен, с. Чепинци – 20.07.2000 г.

която, както ще видим по-долу, е актуална и днес. От основно значение за тях е нивото на религиозност на интервюираните. За да бъдат разбрани мненията в цялост, трябва да се има предвид общата самооценка на хората в Чепинци, че за разлика от други близки села като Ерма река и Старцево, където българските имена били приети по-лесно, за тях това било доста трудно и никога не се осъществило докрай. На единия полюс са мненията на група хора със средна възраст 30-35 години, изключително вярващи, сред които са и създателите на сбирката от стари книги в джамията. За тях онези, които не са върнали мюсюлманските си имена, са двуличници, които вредят на себе си, защото ще бъдат наказани от Аллах: **„Сега и най-големия комунист като види, че е в болницата на умирање, иска по най-бързия начин да му се възстанови името и да го има на документ“**¹. Според застъпниците на едно умерено становище името е само едно нарицателно и човек спокойно може да бъде по паспорт с българско име, а да го наричат с мюсюлманското, защото **„Демокрацията е там, на оня свят и Аллах ще ги приеме и с новите и със старите имена, защото ни е създал всички заедно“**². Последното твърдение е контрапункт на това, че ако човек е приел в сърцето си новото име, Аллах ще го отхвърли, а ако върте в себе си не го е приел, Аллах ще го приеме.

„Демократичният“ период

С историческото решение на пленума на ЦК на БКП от 29 декември 1989 г. мюсюлманите в България придобиват правото да си върнат старите лични имена и сами да решат дали да запазят българските окончания -ов, -ев, -ова и -ева на фамилните си имена. С това ерата на насилствените преименувания се смята за приключила. Имената обаче продължават да са проблем за групата, тъй като маргиналният ѝ и неустановен, двойствен статус в обществото не се променя. Идеологическата принуда за преименуване на комунистическата власт отстъпва на икономическата принуда, характерна за преходния кризисен период в страната: **„Нас не ни интересуват вече имената, а оцеляването. Ако някой ми каже, смени си името на Ставрос и ще взимаш по 3000 марки – сменям си не само името, но и главата“**³. От 1994 г. нататък сред младите се забелязва тенденция за обратно връщане към българските имена с

1 Инф. Кадир Моллов, 33-годишен, с. Чепинци – 13.07.2000 г.

2 Инф. Исеин Мелезинов, 36-годишен, с. Чепинци – 14.07.2000 г.

3 Репортаж от с. Барутин в сутрешния блок на Нова телевизия – 12.01.2001 г.

цел по-добра интеграция в обществото (Стоянов 2000: 193-194). За разлика от началото на 90-те години процедурата е платена и доста бавна. Този процес се наблюдава и в района на Рудозем, и в изследваното село в частност. В повечето случаи се връщат имената на цялото семейство – т. е. изборът на именна стратегия отново е в голяма степен функция на семейството, а не на отделната личност. Важно е да се подчертае, че и в този период, както и по време на насилствените преименувания, българските имена не се употребяват по никакъв начин в рамките на общността; в нито един момент те не заменят турско-арабското име, което се възприема като единственото истинско име от хората. За тях българските имена са само „държавни“, „официални имена по паспорт“, необходими, за да си намерят работа извън селото (мъжете масово са строителни работници в София и в другите големи градове, където се представят с българските имена) или зад граница. Хората с мюсюлмански имена „ги гледат с по-друго око“ във вътрешността на страната, защото ги възприемат като турци, а консулствата на Гърция, Израел и дори Турция не им издават визи¹. Поради това в столичните вестници често се срещат обяви „Осигуряваме визи за хора с мюсюлмански имена“. Често пътуващите на работа в чужбина понякога дори имат и по два-три паспорта – напр. един човек от селото има паспорт с името Осман Османов Каменски и Манчо Манчев Каменски. Срещат се най-различни стратегии по отношение на върнатите българските имена. Някои семейства запазват старите си „компромисни“/ амбивалентни имена (напр. Хари (син), Савка и Сабин (родители); Хубен (баща), Севда (майка) и Дафинка (дъщеря); Невен (син), Минка и Демир – (родители и т. н.). Освен изброените, особено актуални за групата все още са амбивалентните имена Севдалин и Севда, Алдин, Манчо и модното Денис. Запазва се записването с умалителни имена: Динко, Минка и др. Срещат се и варианти, при които българското или „компромисното“ име си връща единствено бащата, който работи извън селото, в единични случаи – само майката, вероятно по същите причини. Регистрирани са случаи, при които дете на двама души с мюсюлмански имена се нарича с българско име или първоначално е записано с турско име, а няколко години след раждането му то се заменя с българско чрез съд. Например родителите Бехчет и Ведиха през 1998 г. променят името на 4-годишния си син от Меди

1 Инф. Исмет Садъков, кмет на с. Чепинци – 21.07.2000 г.

на Мирослав; синът на Алдин и Рафика, роден през 1996 г., е записан Мирослав и т. н. Очевидно мотивът за смяната е желанието да се осигури по-лесна интеграция на детето в макрообществото. Когато първото име е амбивалентно, то се запазва, а се променят само бащиното име и фамилията – напр. Денис Асанов Юмеров, роден през 1993 г., през 1996 г. става Денис Асенов Йорданов.

Освен амбивалентните и малкия брой типично български имена, на родените през 90-те години масово се слагат нови светски турски и арабски имена, както и голям брой западни антропоними, поради което именната ситуация в региона се определя от интервюираните като „мешана скара“.

Новите имена в голяма степен заменят „истинските мюсюлмански имена“ – тези на пророците и 99-те имена на Аллах като Абдуллах, Брахим (от Ибрахим), Мюмюн, които вече срещаме само в регистрите от началото на ХХ век. Тенденцията да не се слагат пейгамберски имена някои от религиозно просветените хора в Чепинци обясняват с непознаването на религията. Болшинството възрастни хора не възприемат новите имена и роптаят срещу тях: **“Объркан свят – объркани имена – тука каквито напреж ги е нямало, сега се появяват. Самите родители си ги възприемат като мюсюлмански, ама като ги чуваме по радиото – и американци, и християни има с такива имена.”**¹

Ето някои от западните имена на деца, родени в община Рудозем в периода 1993-2000 г.: Алберто, Алек, Алекс, Беатрис, Джани, Дейвид, Ерик, Емануела, Кристофър, Нанси, Сузана, Сами, Стейси, Стиван, Силвестър. В повечето случаи родителите на дете със западно име запазват българските си имена. Има и изключения, които звучат не по-малко куриозно от срещаните сред християните недомислици от типа на Ричард Груев: напр. Жанет Асанова Моллова, Елизабет Хасанова Колаклиева и т. н.

Най-разпространеното турско име в региона е Денис („море“). То придобива масовост по време на последните две вълни на преименуването поради типичния си амбивалентен и дори троичен характер, тъй като освен българска и турска, съдържа и западна конотация (свързана с френското лично име Дениз). През 90-те се появява и женският му вариант Дениса/ Дениза. Останалите турски имена се срещат в единични случаи и според традицията се заменят с „българофонно“ умалител-

1 Инф. Моарем Ходжов, 54-годишен, с. Сопота – 16.07.2000 г.

но име: Айдън (Дънчо, Дънде), Ерман, Ервин (Винка), Митхад (Хадъко), Хайридин, Юлвет; Айсел, Ейсела, Юксела/Ексела. Основен проводник на тези имена са турските кабелни телевизии и сериалите, излъчвани по тях, които се гледат много, особено от жените. Най-многобройни са новите арабски (или осмисляни като такива) лични имена, давани на новородените от региона – Билял, Вахди (Дико, Дичка), Иса (Исус)¹, Меди, Метин, Рахим, Семи, Джемиле, Лютвие, Мединети, Мерием (Дева Мария) Незиле, Тензиле и много други. Значителното количество арабски имена не е случайно. То се свързва с увеличаването на нивото на религиозната просвета и с постепенното преодоляване на схващането, че „всичко в исляма идва от Турция“. Макар че много от тях са нерелигиозни по смисъл, арабските имена на децата са израз на отхвърлянето на традиционния или битов ислям (изповядван от възрастните) от някои млади хора в Чепинци. Последните се увличат все повече и повече от каноничния ислям. Особено показателен е фактът, че по всички въпроси, свързани с вярата, младите се обръщат не толкова към групата ходжи в селото, колкото към един от студентите в Риад, който през лятната ваканция на 2000 г. се бе върнал в селото. Всяка седмица преди или след петъчната молитва в джамията той отговаряше на въпроси на събралите се там мъже, а някои млади жени го посещаваха с питанията си за вярата у дома. Стремещт към същинския ислям се изразява и в строгото спазване на религиозните забрани, задължения и норми на поведение – петкратната молива, пълното въздържание от алкохол (който е бил консумиран от мъжете в по-млада възраст и още се консумира, макар и умерено, от някои от родителите им), задължителната забранка за жените и дългите панталони за момчетата над дванайсет години и т. н. Стриктното спазване на ислямските канони е свързано с две от нивата на представителна идентичност на българите мюсюлмани. При едното от тях идентичността се припокрива само с един от своите компоненти – религията: „Ние сме мюсюлмани и това ни стига“ (Георгиева 1998: 300). Второто е свързано със съществуващата и в региона митология, основана на „исторически“ доказателства, че помаците са местно население, приело исляма много преди османската инвазия, при това от арабите, а не от османците (Лозанова 1998: 452-453) или че са араби,

1 За мюсюлманите Исус Христос е само пророк, а не Син Божий и тъй като имената на пророците са сред „хубавите имена“, името Иса е разпространено в арабския свят. Същото важи и за арабското име на Богородица – Мерием.

заселени на полуострова от Византия (Дорсунски 1998: 37-77). Арабските имена на децата са естествена последица от стремежа на една част от младите хора да открият и потвърдят своята идентичност чрез каноничния ислям. Особено показателен е случаят с 2-годишния син на един от преподавателите по Коран в селото, който се нарича Мохамед. За разлика от всички споменати по-горе имена, в това религиозно семейство името на Пророка не е заменено с умалително при обръщение. При всяко изричане на името с „неправилно“ ударение на третата сричка и добавяне на умалителната наставка -чо бяхме любезно поправяни, че името се изговаря, както в арабски – „Мохаммед“ с ясно изразено ударение на втората сричка.

При многобройните опити за преименуване на българите мюсюлмани не само им се дават народни български имена, но и се възпроизвеждат (съзнателно или не) механизми и практики, характерни за именуването на българите християни. Направеният преглед илюстрира процеса в исторически план. Видни са жалоните в развитието на именните практики на християните (от подновяването на името на кума до компромисното „буквуване“), пренесени при преименуването. Въпреки поредицата от жизнени кризи, породени от насилствената смяна на имената, семейството запазва своя монопол върху тях. В избора на българско име то кодира различни модели за отстояване на идентичността: използване на редки и нетипични за българите имена; неутрални или смислово амбивалентни антропоними; имена със скрит или явен, реален или въобразен мюсюлмански смисъл или произход и умалителни българофонни форми, типични за общността. Тези практики се развиват и променят с течение на времето и в хода на отделните кампании: някои от тях постепенно отпадат и на тяхно място се появяват други; трети се оказват изключително трайни и се използват и днес, когато отново съществуват условия за „доброволно“ преименуване, най-вече по икономически причини. „Мешаната скара“ от съвременни именни стратегии отразява силната вътрешна диференциация, колебливата идентичност и маргиналният статус на групата. Поради многоликата и мозаечна структура на общността и нейната култура е трудно да се определи до каква степен „снимката“ на процесите от Чепинци и района на Рудозем е валидна за българите мюсюлмани като цяло. Не по-малко значим е и проблемът за приликите и разликите между описаната по-

горе ситуация и именното поведение на българските турци по време на „възродителния процес“. Задълбочен отговор на тези въпроси вероятно ще дадат бъдещите изследвания.

ЕВГЕНИЯ БЛАГОЕВА

Евгения Благоева е преподавателка в Нов български университет. Защитила е докторска дисертация на тема „Личното име в българската традиционна култура“ през 1998 г. От 1994 до 2003 работи в Етнографския Институт на БАН. От 2000 г. е хоноруван преподавател в Департамента по антропология на НБУ, от 2003 г. е главен асистент, а от 2009 – доцент в същия Департамент. Основни научни интереси: именуване и идентичности, общности и граници на Балканите, постмодерна консумативна култура, етнология на социализма. Автор на монографията „Личното име в българската култура“, София, Академично издателство „Марин Дринов“, 1999, както и на над 60 статии и студии, някои от които публикувани в чуждестранни издания. Избрана два мандата за член на изпълнителното бюро на Международната Асоциация по Антропология на Югоизточна Европа INASEA (2007,2009). Била е два пъти гост преподавател в Института по етнология в Мюнхенския Университет „Лудвиг Максимилиан“ (2006 2008), както и в Лятната школа по балканска антропология в Коница, Гърция (2006, 2008). Автор на изследователски проекти в областта на антропологията, посветени най-вече на културната динамика на постсоциализма в България.

Коментари (1)

- 03-11-2012|**Помака** – Камъка от Забърдо

Браво на автора за подробното описание на мрачното и тъмно време на насилие от държавата извършено над помаците, където са описани повечето от кръстилките

Самуел Ардити: Някой прави майчин помен с еврейска кръв Автор: Самуел Ардити

Самуел Ардити е роден в София през 1935 г. Потомък на древен еврейски род от Русе, племенник е на Елиас Канети. Баща му Бенямин Ардити е водач на Ционистката – ревизионистка еврейска партия в България. В Израел е най-дългогодишният представител в Кнесета /Парламента/ от всички български евреи. През 1949 г. Самуел още като дете емигрира със семейството си в Израел. През 1960 г. завършва Техническия университет в Хайфа. Работи като инженер до 2002 г. когато се пенсионира. Изтъкнат общественик в Израел и изследовател по темата за съдбата на евреите през Втората световна война. Автор е на книгите: „Спомени от годините на Холокоста – 1940-1943“ в 5 части и книгата „Човекът, който изигра Хитлер: Цар Борис III – гонител или приятел на българските евреи“. През 2010 г. е награден с най-високото отличие на българската държава за принос в приятелските отношения между България и Израел – „Златна лаврова клонка“. Отличието е връчено лично от Министъра на външните работи Николай Младенов.

Днес (2 ноември 2012, бел. ред.) в Аулата на Софийския университет започна голяма международна конференция посветена на съдбата на българските евреи през новата българска история. Събитието се организира съвместно с участници от Софийския Университет „Св. Климент Охридски“, Университета в Хайфа, Израел, Университета в Харвард, САЩ, Комисията по досиетата, Организацията на евреите в България „Шалом“, Евро-Средиземноморския университет в Порто Рож, Словения и др. Форумът се провежда в партньорство с Посолството на САЩ и Посолството на Израел в София.

Поканени за изказване са Посланика на Израел в България Н. Пр. Шаул Камиса Раз, проф. Джоузеф Мифсуд, Директор на Лондонската дипломатическа академия, Министъра на образованието Сергей Игнатов, много авторитетни учени, изследователи и лектори от световен мащаб. Конференцията е на високо равнище и се организира, за да осветли съ-

битията около спасяването на българските евреи от геноцид преди 70 г. и неясните моменти в историята ни от това трагично време. Биволъ е отразявал темата последователно с редица публикации и мнения. По време на официалното посещение на българския президент Росен Плевнелиев в Израел, неговият колега **Шимон Перес безусловно призна безпрецедентния български принос в този акт. Думите на Перес бяха развити и потвърдени и от Премиера Бенямин Нетеняху.**

С приближаването на годишнината от спасяването на близо 50 000 български евреи, се надигнаха и изявления, че този акт не е еднозначен и съвременните българи трябва да се срамуват от унищожаването на 11 000 граждани на Югославия и Гърция от еврейски произход. Тези държави са били окупирани от хитлеристка Германия, а райони от тях са предадени за българско администриране, като бивши територии от националното ни землище. В периода до края на войната в окупираните Югославия и Гърция /включително Македония и Тракия/ германските власти са приложили официалната си политика по депортиране на евреите до лагерите на смъртта и тяхното унищожаване там, съгласно плана за „Окончателното решение“. Участието на български полицаи в тези депортации, днес се изтъква от определени среди, като съдействие в геноцид. Някои интерпретации от съседна Македония дори стигат подалеч и задават внушения, че България не само съдейства, но е и инициатор на Холокоста срещу евреите в Европа. Еманация на тази пропаганда се явява заснетият наскоро филм „Трето полувреме“, който получи държавна субсидия от македонското правителство в размер на няколко милиона евро. Филмът стана повод за изостряне на отношенията между България и Македония и бе поставен на разискване в Европейския парламент, като акт за съзнателен говор на омраза срещу България и демонизиране на българския народ, с методите на фалшифициране на историческата истина. По този повод редакцията се обърна към г-н Самуел Ардити от Израел, чието интервю следва.

Г-н Ардити, напоследък темата за съдбата на българските евреи е на дневен ред в България и в международен план. Отправят се директни обвинения, включително и чрез създаване на произведения на изкуството. Какво мислите за скандалния македонски филм „Трето полувреме“, относно депортацията на евреите от Македония през 1943 год.?

Половин истина, цяла лъжа. Спасението на българското еврейство и депортацията на евреите от вардарска Македония и Беломорието са скачени съдове. Спасяването в признатите граници на България, анулира обвинението срещу България и българския народ, че са били вампири и кръвожадни татари, хуни и т. н. Спасените евреи в България са 7 пъти повече от унищожените в Македония. „Народните обвинители“ от Скопие не са чули за спасението и се правят на балами или будали. „Не ни надувайте главата с фактите!“ – казват изследователите на история в Македония.

Какво ще кажете за създаването на музея на Холокоста в Скопие?

Това е една брънка в дългата верига на мегаломания, на която сме свидетели в Македония. Целта е да унизи българския народ, който спаси 49000 евреи от „стара“ България. Музеи в такъв мащаб имаме само един в Ерусалим и два в САЩ. Холокост е едно явление не само в Македония, но и по цяла Европа, в която както знаем са унищожени 6 милиона евреи. Моите братя и сестри, унищожени в Македония са 0.12% от числото на загиналите в Холокоста. Музеят е финансиран чрез продаването на имотите на унищожените евреи, които не са оставили наследници. Според моето мнение, тези имоти принадлежат на държавата Израел – наследничка на тези евреи. Създаването на държавата Израел бе достойният отговор на Холокоста след Втората Световна Война, а не създаването на измислената македонска държава в края на милениума.

Евреите от Вардара не бяха ли македонци?

Тези евреи не бяха унищожени като македонци, и даже не като македонски евреи, а като евреи въобще. Тяхната авария бе впоследствие на конфликта между нацизма и и еврейството. Този конфликт бе световен, а не местен между българи и македонци, или между българи и евреи. Накратко казано, тази банда която управлява Македония, прави майчин помен с еврейска кръв. Аз им казвам: Оставете евреите на мира, оставете живите и най-важно – загиналите.

Да се върнем на въпроса за музея.

Наистина има музей в Скопие и няма музей в София. Но защо? Защото в България не е имало Холокост. В България всички евреи, до един, бяха спасени. В град Кюстендил има един музей уникален по цяла Европа. Това е музеят на българските праведници по света: Димитър Пешев,

Владимир Куртев, Асен Сьучмезов, Петер Михайлов и Иван Момчилов.
Вечна им слава!

А македонци не са ли спасили евреи?

Обвинителите на България най-после откриха една македонска еврейка – скрита и по такъв начин спасена. Но този пример е случаен. Само българи спасяваха евреи в Македония. Много евреи бяха предупредени и те избягаха в Албания, където на власт бяха фашистите на Мусолини. Цар Борис трети прати в Солун своя личен адютант, за да спаси македонския войвода, един от водачите на Илинденското въстание, евреина от Битоля – Рафаел Камхи. Македонската гражданска общност не направи нищо за евреите, нито духовенството, нито прочутите партизани на Тито, които не гръмнаха даже една пушка. Това доказва, че македонците не са загрижени за евреите от Скопие, Щип и Битоля. Те само търсят политическа файда и хаир в борбата им срещу България, която ги спаси когато албанците бяха на десет минути от Скопие. Наистина институтът „Яд вашем“ даде титлата „Праведник на народите по света“ само на 20 българи и българки. Но това е друг въпрос, защо в този институт не обичат българите и българските евреи. Проверих колко македонци са провъзгласени за „Праведници“. Оказаха се само седем. Така че „другари“ не виждам причина да се хвалите и да хулите българите.

Не трябва ли България да поеме върху себе си отговорността за Холокоста в т. нар. „нови земи“?

В никакъв случай! Ако прегледаме историческите факти, ще видим че нито стратегията, нито тактиката на унищожаването на евреите в Македония бяха българско дело. Прочутата конференция Ванзее се състоя в Берлин, а не в София. Езикът, по който бе написана листата бе немски, а не български. Като български евреи бяха определени само 48,000 души, колкото бяха евреите в Стара България. През месец февруари 1943 година в София пристига немецът – есесовец Теодор Данекер, който директно организира депортацията чрез агента на гестапо – комисаря Александер Белев. Още през 1944 г., Лиляна Паница, неговата частна секретарка, заявява в нейния разпит в „народната милиция“: „...Но много пъти след това Данекер протестираше пред Белев, че не е изпълнил договора и че тези 12 000 души те биха могли да вземат и без съдействието му, тъй като те преди всичко били тяхни.“ Какво визира Данекер? Това, че македонските евреи бяха сръбски граждани, а евреите от Тракия бяха гръцки поданици, държави окупирани от Германия, а не от Бълга-

рия. Лиляна слага край на дискусията, дали България можеше да спаси евреите от „новите земи“ още през 02-11-1944 год.

Може би за това в „Яд вашем“ не искат да я признаят за „Праведница“, под влияние на лявото пространство. За съжаление българи „родо-клеветници“ настояват България да поеме върху себе си отговорността за Холокоста. Неблагодарни български евреи, нехранимайковци, се присъединяват към това искане. Срам и позор за тези хора! Българските полицаи, които физически участваха в депортацията, не представляваха истинския лик на българския народ. Истински българи бяха десетките хиляди българи, които помагаша на своите съседни и приятели евреи. Тук не споменавам българските елити: цар Борис трети – Цар на българите, духовници, народни представители, писатели, лекари и адвокати. Говоря за простите граждани, истински българи.

Какъв съвет бихте дали на тези, които днес разгръщат кампанията в Македония?

Да оставим настрана страстите и политиката. И без ентузиазъм. Да седнем братски, като съседни. Да сръбнем едно турско кафе и хапнем един кашкавалник. Нека разгледаме най-обективно исторически факти и документи и да се разделим като приятели. И нека всеки един най-кратко да хване своята пътека.

Какви мислите за конференцията „Да опознаем миналото си“, организирана в х-л „Радисън“ преди месец по темата?

За да ги разберем, трябва да прегледаме кои са участниците в това събрание в хотела. Неотговорни българи, неблагодарни български евреи и добре платени „учени“ от странство. Един „учен“ Майкл Биренбаум, мой сънародник, от Вашингтон-Скопие, нарече българите хем спасители, хем убийци. Българи не са убили нито един еврейин в Македония, убийците бяха нацисти. Убийството стана по лагерите на смъртта. Като спасен български еврейин, най-остро протестирам против този невъзможен израз. Д-р Джекил и мистър Хайд съществуват само във фантастичната литература. Участието на българската полиция във „вдигането“ на мойте братя, бе наложено от нацистите. България бе една окупирана държава след десанта на фелдмаршал Лист в Русе, през месец април 1941 год. Тогава България не можеше да се съпротиви на една модерна германска армия, която броеше 850 000 войника. Фактически и българите пострадаха от нацистката окупация. Резултатите на една българска съпротива на германските заповеди, относно депортацията, щяха да бъ-

дат военни действия. Без съмнение, десетки хиляди български войници и цялата еврейска общност в България щяха да бъдат унищожени.

Бившият президент Георги Първанов призна, че България е отговорна за холокоста на евреите от Македония.

Наистина това го чух с моите уши за два пъти в Израел. Президентът „Гоце“ направи това изявление, „на своя глава“, без да се съветва с никого в България. Вашата държава никога не трябва да вземе отговорност за никакъв геноцид, или Холокост на евреите от новите земи. Нацистите са отговорни за това проклето явление по цяла Европа, включително Беломорието и Вардарска Македония. Инициативата за убийствата беше изцяло немска.

Все пак не може да се отрекат фактите, че български служители са помагали в депортациите. Каква позиция трябва да има сегашната ни държава, според вас?

България трябва да се извини за физическото участие на български младежи в депортацията, но не пред „удбаджиите“ от Скопие, които ограбиха имотите на евреите без наследници. Трябва да се извини пред държавата Израел, тяхна духовна наследничка, която от своя страна трябва окончателно да признае държавата България и цар Борис трети, като Спасители на 49 000 евреи, български граждани. Това е.

Биволъ е запазил специфичния стил на изразяване на г-н Ардити.

Източник

Самуел Ардити е роден в София през 1935 г. Потомък на древен еврейски род от Русе, племенник е на Елиас Канети. Баща му Бенямин Ардити е водач на Ционистката – ревизионистка еврейска партия в България. В Израел е най-дългогодишният представител в Кнесета /Парламента/ от всички български евреи. През 1949 г. Самуел още като дете емигрира със семейството си в Израел. През

1960 г. завършва Техническия университет в Хайфа. Работи като инженер до 2002 г. когато се пенсионира. Изтъкнат общественик в Израел и изследовател по темата за съдбата на евреите през Втората световна война. Автор е на книгите: „Спомени от годините на Холокоста – 1940-1943“ в 5 части и книгата „Човекът, който изигра Хитлер: Цар Борис III – гонител или приятел на българските евреи“. През 2010 г. е награден с най-високото отличие на българската държава за принос в приятелските отношения между България и Израел – „Златна лаврова клонка“. Отличието е връчено лично от Министъра на външните работи Николай Младенов.

Коментари (3)

• 08-11-2012|Златко

Както е добре известно, господин Ардити е един от най-страстните привърженици на тезата за еднозначното спасение на българските евреи, без допускане на идеята за определена българска вина, или поне отговорност. По-малко известно, но пък никога нескривано е, че собственото ми мнение по този въпрос е противоположното. Всъщност, за да бъде пределно ясен, въпросът със спасяването или (частичното) унищожение на евреите от България, Македония и Беломорска Тракия според мен има смисъл единствено ако бъде разглеждан като част от цялостния ход на най-новата българска история. Изваден от този контекст, той на практика губи смисъл и се превръща в битка между две различни агитки, примерно на стадион. Едните вярват в едно – другите, в друго. Естествено, за да се намери някаква база за обща дискуссия, би трябвало да се изтъкне някакъв критерий за оценка на цялото. А такъв критерий може да бъде единствено системният подход към най-новата българска история, който евентуално да се обляга на някакъв обяснителен принцип. Изхождайки от тезата, че основният обяснителен принцип на най-новата българска история е национализмът (тоест, че всички по-големи събития от последните 130 години могат – **и трябва** – да намерят обяснение като израз на непрестанни опити за, **първо**, „постигане на националния идеал“ от Сан–Стефано, тоест обратно отвоюване на земите, които „са си наши“ и, **второ** – също толкова непрестанни опити за (според мен криворазбрана) модернизация на страната, провеждана под формата на етническа хомогенизация), самият аз не намирам ни-

какви основания да гледам на участва на българските евреи като някакъв вид „спасение“. Това просто не се свързва с никоя друга политика или, да го наречем така, „голямо обществено брожение“ в страната, през цялата ѝ следосвобожденска история, и на практика си остава напълно неразбираемо, като един вид „чудо“, някакъв порив на нечуван, невидан и необясним национален и цивилизационен героизъм, който, повтарям, не може да бъде обяснен по никакъв начин (тезите за „изконната толерантност“ на българския народ звучат просто смешно на фона на непрестанните етнически прочиствания в страната, от 1878 до 1989). Тук просто трябва да се приложи старото правило, наречено във философията „бръсначът на Окам“ – тоест, в случай на няколко спорни и противоречиви обяснения на един феномен, да се избере най-простото и най-логичното от тях. Именно това е причината, поради която самият аз предпочитам едно далеч по-просто и според мен по-логично обяснение – а именно, че съдбата на българските евреи е само един (за щастие неуспешен) опит да се реализира „Сан-стефанския идеал“ на каквато и да е цена, включително и чрез унищожаването на едно (малко и незначително) малцинство. Политиката на България малко преди и по време на Втората световна война е абсолютно обяснима от гледна точка на посочения по-горе обяснителен принцип – тя е просто пореден пример за върховенството на национализма в българската политика, а съдбата на евреите не е нищо повече от един „дребен епизод“, който потвърждава правилото. Ето това, а не някаква игра „на инат“, или опити за придобиване на политически кредит от какъвто и да било вид, са съображенията, които ме карат да гледам на инак напълно необяснимото „спасение“ като на това, което то всъщност е: пореден провал – в случая изключително щастлив! – на българския национализъм и шовинизъм.

Прочее, имате думата...

- 08-11-2012|**Дедо**

1. Българинът е расист.
2. Българинът е непоследователен.
3. Българинът е непоследователен расист.

- 09-01-2013|**Бл. Благоев**

Г-н Зл. Енев не за пръв път вменява вина на българите в холокоста. Добре че ни дава думата. С това той прави компания на Гоце и на кръго-

вете, които още навремето създадоха тази теза. Това са само леви, крайно леви политици, вкл. спасени евреи. Неминуеми са миграциите през и след войните, което е ставало навсякъде из Европа. Тук се говори за непрестанно етническо прочистване у нас от 1878 до 1989 г. Примери моля, освен голямата екскурзия през 80-те години организирана от полицията и войската. Отделни преселения към Гърция и Турция, свързани с балканските войни са придружени от масовото изселване на българи от Одринска и Егейска Тракия. Трудно мога да се съглася, че това се дължи на българския национализъм. Само пряко сила приликата е формална и не е оправдана за обобщението че българинът е почти расист. Г-н Енев е по-млад човек за да е свидетел до каква степен народът ни симпатизираше на преследваните евреи, те наистина бяха преследвани, но тук вътре. Вярно, че се говореше за депортиране но в това населението не беше причастно. Така че да не си навличаме сами качулката на престъпници.

Не че белези на расизъм са чужди за манталитета на българина, За това еврейски, арменски, гръцки, цигански общества са до голяма степен обособени, както и в много по-цивилизовани страни, Но от тук до холокоста и етническо прочистване разстоянието е от небето до земята,

Като на празник – Част 3

Автор: Михаил Иванов

Машината за тотален контрол

През 80-те години на XX век Комунистическият режим полага големи грижи за усъвършенстване на своята тоталитарна машина. Целта е пълен контрол над хората и техния личен живот.

Създадена е електронната система „Искра“, в основата на която е единният електронен масив на картотеката на „противника“. Към „противника“ по това време са причислени получените политически присъди, както и другите репресирани след 9 септември 1944 г. и въобще всички останали „бивши“ – национализираните, „разкулачените“ и т. н. В „противника“ са включени и „вражеските“ емигранти, бегълците, „невъзвращенците“, проводниците на „западното влияние“, маоистите, разобличените „врагове с партиен билет“ и не на последно място – „протурските“ националисти. Трудно е да се изброят всички категории, още повече че понятията „противник“ и „вражески контингент“ се развиват с времето – за това се правят сериозни научни изследвания (един от водещите теоретици в тази област тогава е бъдещият директор на Дирекцията по вероизповеданията в правителството на Жан Виденов – днешният професор доктор Бончо Асенов). В картотеката влизат както представителите на „противника“ (на „вражеския контингент“), така и техните близки. За всички тези хора са ограничени в една или друга степен възможностите за реализация и професионално развитие, за пътуване в чужбина и особено – в „кап.“ страните.

Изградена е и Единната републиканска система „Балкан“, предназначена да се установи тотален контрол по пътищата на страната, като в центъра на вниманието са колите с чужда и особено с „кап.“ регистрация.

Технически е усъвършенствано „мероприятието „Родопи“ – това са подслушванията в домовете и работните места на хората чрез поставени в тях „точките“.

И така нататък.

Модернизацията на методите не изключва зверските изтезания на задържаните, „когато се налага да се проведе едно сериозно следствие“.

Централно място в машината за тотален контрол по това време продължава да заема агентурата. Тя е основен инструмент при провеждането на кампанията по масовото насилствено преименуване на турците през зимата на 1984–1985 година и за потискането на недоволството след това. На разширяването, укрепването и повишаването на ефективността на агентурата сред „преименуваните“ ръководството на Министерството на вътрешните работи посвещава многобройни съвещания и оперативки, дават се заповеди и указания, правят се отчети, извършват се инспекции.

„ЗА ПАРИ НЯМА ДА РАЗГОВАРЯМЕ, ТРЯБВА ДА СЕ КУПЯТ ТЕЗИ ХОРА!“

(ЗА АГЕНТУРАТА ПО ТУРСКА ЛИНИЯ)

От началото на 1983 г. и до есента на 1984 г. в системата на МВР се извършва усилена работа за „укрепване позициите на Министерството по турската линия“ (формално „турската линия“ се състои от своя страна на „линията по турското разузнаване“ и „линията по протурския национализъм“). Проследявайки това „укрепване на позициите“, виждаме как то логично води до състоянието на пълна мобилизация на репресивния апарат, който през зимата на 1984–1985 г. е хвърлен в кампанията по масовото преименуване на турското население.

На 9 март 1983 г. министърът генерал-полковник Димитър Стоянов (по това време кандидат-член на Политбюро) издава заповед МЗ I-22-/1983, в която се определят задачите на личния състав „при новите повишени изисквания“ във връзка с борбата по „националното осъзнаване на турското население“. Впоследствие тя е последвана от нови заповеди и актуализиране на стари. В резултат на тяхното изпълнение се извършва мащабно превъоръжаване с модерно оръжие и техника за борба с безредици. Трескаво се уточнява, картотекира и поставя под агентурен контрол „вражеският контингент по линия на протурския национализъм“. (От изказване на генерал-полковник Григор Шопов – първи заместник-министър на вътрешните работи и ръководител на Държавна сигурност, на съвещание, проведено в края на 1984 г., става ясно, че към 1 юли 1984 г. в съответствие с Инstrukция № I-20 са регистрирани общо за страната като вражески контингент 21 659 лица. От тях 37% са на възраст до 50 години, 33,8% – от 50 до 60 години и 29,2% – над 60 години. „Едновременно с това, непопадащи лица по Инstrukция № I-20 се водят по различни начини в поделенията около 15 800 души. Те се назовават

оперативно интересни лица, новопроявяващ се контингент, потенциален контингент и др.“ Хората от двете групи заедно с техните близки са картотекирани в Автоматичната система „Искра“. Виж АМВР, ф.1, оп. 12, а. е. 588.)

Една година след издаването на МЗ I-22 оперативния състав „по турска линия“ е удвоен почти два пъти, като новите оперативни работници завършват специализиран курс във Висшата специална школа „Георги Димитров“ на МВР. В окръжните управления на МВР в Кърджали и Бургас се създават специализирани отделения по „линия на протурския национализъм“, а в останалите окръзи се подсилват „шестите“ (на Шесто управление) и териториалните отделения и районните управления. Второ главно управление на ДС (ВГУ; това е контраразузнавателното управление), Шесто управление и Инспекторатът на МВР извършват интензивни проверки на работата „по линията“. Тези проверки обхващат Кърджали, Шумен, Търговище, Хасково, Разград, Бургас, Русе, Силистра, Толбухин, Варна, Пазарджик, Пловдив, Стара Загора, Сливен и др.

Централно място в машината за тотален контрол продължава да заема агентурата — основен инструмент при провеждането на започналата през 1982 г. и постепенно засилваща се през следващите две години пълзяща насилствена асимилация на турското население, наричана евфемистично „преименуване на лица от смесени бракове“, както и по време на масовата кампания през зимата на 1984-1985 година. Тя играе важна роля за потискането на недоволството и изселническите настроения, предизвикани от репресиите на режима. На разширяването, укрепването и повишаването на ефективността на агентурата „по турска линия“, а по-късно „по линия на преименуваните“ (към която се добавя и „линията по терора“) ръководството на Министерството на вътрешните работи посвещава многобройни съвещания и оперативки, дават се заповеди и указания, правят се отчети, извършват се инспекции.

Ще се опитам да дам на читателите известна представа за „агентурната работа по турска линия“ на органите на МВР и ДС след 1983 г. — това, наред с другото, е впечатляваща илюстрация на методите на тоталитарния комунистически режим.

На 24 април 1984 г. в салона на Научно-техническото управление на МВР се провежда „Съвещание по турска линия за оценка на резултатите от изпълнението на мероприятията по МЗ I-22/1983 г. и на нерешените проблеми по линията“ (АМВР, ф.1, оп. 12, а. е. 570, л. л. 1 — 134).

Непосредствено преди съвещанието по окръзите с турско население са изпратени офицери от Шесто управление, които дават последна информация на ръководството за състоянието и работата с агентурата, включително с така наречените „доверени лица“ (ДЛ), чийто статут през тези години все по-плътно се приближава до статута на агентите. Запазени са докладни записки от полковник Веселин Божков – началник на Четвърти отдел на Шесто управление, и майор Владимир Божиков – началник на Първо отделение в Четвърти отдел (АМВР, ф. 22, оп. 1, а. е. 232, л. л. 1 – 19).

Съвещанието се ръководи от министъра Димитър Стоянов. Участват заместник-министри, началници на управления на ДС и други подразделения на МВР, началници на окръжните управления на МВР в окръзите с турско население.

На съвещанието генерал–лейтенант Георги Аначков – зам.-министър и началник на ВГУ на ДС прочита „Информация относно изпълнението на мероприятията по МЗ I-22/1983 г.“ В информацията централно място се отделя на агентурата:

„Особено внимание отделяме на сформирането на по-качествен и ефективен агентурен апарат. Сега работим с 3079 агента, от които 1522 по турското разузнаване и 1557 – по протурския национализъм. Използват се и 656 агенти – български турци, регистрирани по други линии на ДС. Освен това за решаване на наши задачи се използват и около 60 задгранични агенти.

...След излизането на заповедта са вербувани 211 агента, от които 106 по линия на турското разузнаване и 105 по протурския национализъм. Това са предимно перспективни агенти от средите на учащите се от средните, полувисшите и висшите учебни заведения, научната и художествено-творческата интелигенция, медицинските работници и др.

...Подобрани са позициите ни сред учащите се в полувисшите и висшите учебни заведения. В тях се учат 1051 български турци, от които агенти на ДС са 118 или 10,2%.

Активизира се вербовъчната работа сред учителите – български турци. Сред тях разполагаме с 265 агенти и 210 доверени лица или 11,5% от общия им брой. Изготвени бяха и две информации с конкретни предложения до ЦК на БКП. На основата на тях Министерството на народната просвета разработи комплексни мероприятия за възпитаването на подрастващите – български турци в патриотичен дух, както и за постепенно освобождаване от работа на онези учители, които стоят на

националистически позиции или имат изселнически намерения. Тази наша дейност сред учителите и учащите се трябва да се усъвършенства и разширява с оглед да създадем високо квалифициран агентурен апарат за решаване на стоящите пред нас задачи сега и в перспектива.

...Сега без агентура са 52 села в Кърджалийски окръг, 18 в Бургаски, 13 в Разградски, 12 в Търговишки, 4 в Хасковски и пр. Въпреки че за обслужването на непокритите селища се използва маршрутна агентура, това не решава проблема за съвременното долавяне и пресичане на всякакъв вид подривна дейност.

...Сред мюсюлманското духовенство има 51 агенти и 91 ДЛ. Това наложи вербовъчната работа по тази категория лица да бъде анализирана съвместно с окръжните управления на МВР. Оказа се, че мнозинството от духовниците са пенсионери на преклонна възраст и с ниско образование.

Необходимо е да продължим активно да работим за разширяване и укрепване на агентурните ни позиции сред мюсюлманското духовенство. Всеки новоназначен ходжа обезателно да бъде наш агент.

Бяха проведени и някои допълнителни мероприятия за притъпяване на влиянието на официалното мюсюлманско духовенство. По наше искане чрез Комитета по въпросите на Българската православна църква и религиозните култове към МВнР бе предложено на ЦК на БКП да се съкратят 32 имамски района, да се освободят от работа 18 ходжи, които са подали молби за изселване, а други 12 от началото на т. г. да не се пре-назначават.

Агентурният апарат за влияние и почти цялата останала агентура по турска линия бяха използвани за неутрализиране на изселническата психоза, която възникна през пролетта на 1983 г. Тази практика трябва да продължи още по-настъпателно и в бъдеще.

...Съвместно с партийните комитети и народните съвети продължи работата по преименуването на българските цигани и лицата със смесени бракове. Досега са сменени турско-арабските имена на 265 671 български цигани, 9988 помохамеданчени българи и 7354 лица от смесени бракове. Не се допуска провежданите мероприятия да създадат допълнителни усложнения и по-сериозни проблеми на нашето партийно и държавно ръководство.

Във вражеския контингент по линия на протурския национализъм сега се водят 3632 лица. В него съвременно се включват всички под-

будители и подстрекатели на националистически и изселнически настроения от средите на българските турци и лицата от смесени бракове.“

Картината се допълва и конкретизира от информацията в докладните записки на командированите преди съвещанието офицери от Шесто управление и направените на съвещанието отчети от началниците на окръжни управления, (обърнете внимание на темата за агентурния апарат „за влияние“, която в тях е доразвита):

„ДР. КАДИРЕВ (полковник Атанас Кадирев – началник на Кърджалийското окръжно управление на МВР – М. И.):

...В окръжното управление са регистрирани 531 агенти – турци, плюс 80 души, потомци на помохамеданчените в миналото българи. От тях нововербувани през 1983 г. са 35.

Голямо значение отдаваме на т. нар. перспективна агентура. От нововербуваните през м. г. 17 са учащи се, с възможности по различните направления в перспектива. Над 50% от приетите във висшите учебни заведения са също вербувани (този показател е незадоволителен). Повече или по-малко задачи по турска линия се разработват и от останалата част от агентурата.

През последните години активно се използва агентурата за влияние. Официално водим 65 агенти за влияние. Но по същество за влияние се използват много повече агенти. Така напр., във връзка с изселническата психоза през м. г. задачи за влияние изпълняваха почти всички агенти.“

Тази информация се допълва в докладната записка на полковник Веселин Божков за Кърджалийски окръг:

„...Кърджалийски окръг има най-голяма агентура от средите на българските турци. Работата с нея по линия на национализма се привежда в съответствие с новите повишени изисквания. По същество всички агенти – български турци (518) работят и по линия на протурския национализъм.

Наред с това съществува увлечение по-голямата част от агентурата да се регистрира по линия на турското разузнаване. От общо 309 агенти, регистрирани по ВГУ, 252 са по линия на турското разузнаване, а 57 работят по икономиката.

По линиите на Шесто управление ДС са регистрирани 237 агента български турци. От тях по протурския национализъм 126 агента (98

български турци и 28 помохамеданчени българи), ходжи – 17, а останалите агенти работят по интелигенцията, бягства и терор.

През 1983 г. са вербувани общо 35 агента, от които 14 по турското раззнаване, 4 по протурския национализъм, а останалите по другите линии на Държавна сигурност.

Съгласно указанията на ръководството на Министерството се подобрява вербовъчната работа сред учащите се, интелигенцията, мюсюлманското духовенство, кметовете български турци, жените и др. Сега студентите, които учат в Кърджали са 203, а в останалите окръзи на страната – 217. В окръга има 123 ходжи и 1 мюфтия, 188 кметове български турци, 516 лица висш и среден персонал и 2470 учители и възпитатели.

В момента сред тези среди ОУ на МВР има следният агентурен апарат: учащи се в средния курс – 17, студенти – 11, ходжи – 18, кметове – 12, учители – 89, лекари – 12, жени – 12, художествено-творческа и друга интелигенция – 67. От тези агенти 131 са по линиите на Шесто управление ДС, а 106 по ВГУ. Наред с това в окръга се използват и 65 агенти за влияние.

...Сега се работи с 90 кандидати за вербовка, от които учащи се в средния курс – 55, студенти – 9, учители – 9, лекари – 2, жени – 2, художествено-творческа интелигенция – 11.

...Като вражески контингент в окръга се водят 756 български турци. От тях по линия на протурския национализъм – 625, незаконни ходжи и сунетчии – 32, а останалите са регистрирани по линиите на ВГУ.“

Да се върнем на съвещанието от 24 април 1984 г.:

„ДР. ДАМЯНОВ (*генерал-майор Никола Дамянов – началник на Разградското окръжно управление на МВР – М. И.*):

...Към настоящия момент Окръжното управление работи с 215 агенти по турска линия, които се ръководят от 12 ОР (*оперативни работници – М. И.*), при 15–18 агенти на оперативен работник. Ръководният състав има по 4-5. Голямата част от агентурата е придобита през последните 4-5 години. След излизане на заповедта са вербувани 19 агента. Нововербуваната агентура е главно от средите на интелигенцията. Тя се придобиваше изключително прецизно, под непосредствено ръководство и контрол на началниците от всички степени. Работата по срещите с агентурата е на ежедневен отчет и контрол. От наличната агентура 10% са български туркини.

Отчитаме 26 агенти за влияние.

...След м. март 1983 г. и излизането на заповедта вражеският контингент по турска линия нарасна с 244 лица, с което достигна цифрата 647 души.“

Информацията в докладната записка на майор Владимир Божиков значително разширява картината:

„...В Разградски окръг живеят около 105 хиляди български турци, 814 помохамеданчени българи и около 14 хиляди български цигани. Всички български цигани и помохамеданчени българи са със сменени имена.

Българските турци представляват 54% от населението в окръга. Те живеят в 1032 населени места, от които в 21 села българските турци са 10% от населението, в 17 – от 10 до 50%, в 45 – от 50 до 95% и в 20 – от 95 до 100%. В гр. Разград българските турци са 23,6% от общия брой на жителите на града.

В годините на народната власт в окръга е създадена значителна на брой интелигенция – 2500 души от средите на българските турци. Тя представлява 1/3 от общия брой на интелигенцията. Най-значителен е броят на учителите – 957. Освен тях в окръга работят 4 поета, 7 художника, 21 артисти и балетисти в театъра, 14 журналисти и дописници, 32 лекари, 12 агрономи, 17 инженера, 14 фелдшера и медицински сестри, 36 кмета български турци и пр.

Сред българските турци се наблюдават и някои характерни демографски процеси. Прирастъг сред тях е значително по-голям от този сред българите. В момента 65% от учащите се в началния и средния курс са български турци.

В религиозно отношение българските турци се обслужват от районно мюфтийство, което обединява 65 имамски района с 47 щатни ходжи, от които 34 са пенсионери и не развиват активна религиозна дейност. Проблем представляват самозваните ходжи, хафъзи и сюнетчии, които провеждат активна нерегламентирана дейност. Те са в основата на изнасянето на религиозната дейност извън джамиите чрез провеждане на мевлиди, организират обучението на малки деца в наизустяване на корана. В окръга са установени 135 хафъзи, 6 сюнетчии и 243 лица, които се занимават с незаконна религиозна дейност. През тази година е отнето правото на 271 български турци да подпомагат имамите при извършване на религиозните обреди. В окръга има 71 действащи джамии и 4 месчиди. недействащите джамии са 17.

...Сега Окръжното управление на МВР – Разград разполага с 280 агента български турци. От тях 108 се регистрирани по линия на протурския национализъм. Освен това се ползват 5 агента от средите на помохамеданчените българи. За долавяне и неутрализиране на негативни процеси се използват 27 агенти за влияние.. В агентурния апарат има 25 учители, 23 жени, 6 кмета, 5 ходжи, 6 лица с възможности да работят по линия на мюсюлманското духовенство и пр. С 12 ходжи са установени доверителни отношения.

...Броят на агентурния апарат е недостатъчен. Разстановката му е неравномерна – 65% от агентите са в градовете и само 35% в селата. Без агентурно покритие сега са 20 населени места, в които живеят компактно български турци.

По данни на Окръжното управление на МВР като вражески контингент се водят 729 лица. Работи се по доустановяването на новопоявяващите се турски националисти. През миналата година в контингента са включени нови 182 лица, част от които са подбудители и подстрекатели на изселнически настроения...“

Нека да продължим с още няколко показателни пасажа от отчетите на началниците на окръжни управления:

„ДР. ИВ. ХРИСТОВ (полковник Иван Христов – началник на Окръжното управление на МВР – Търговище – М. И.)

...Въпреки кризисната ситуация за управлението продължи ръста на агентурния апарат по линията. Сега ние разполагаме със 163 агента по турска линия за двете направления, като след заповедта са придобити нови 11 агенти. Използвайки методите на моделиране и прогнозиране насочихме усилията си за агентурното обезпечаване на всички селища с компактно население от български турци. При нашите условия това са 44 чисто турски и 45 – с преобладаващо от това население места, в резултат на което, с изключение на тези, които се посочиха малки селища, някои от тях, които са махали, където нямаме или оперативно не е нужна агентура, сме създали доверителни отношения и ДЛ (*доверени лица – М. И.*) с добри членове на партията от състава на кметствата, учители, бригадири и други, които ни подават известна информация.

... В борбата срещу протурския национализъм използваме възможностите на 19 агенти за влияние, като техният брой след заповедта е нараснал с 5 агента.

На миналогодишните избори със съдействието на първия секретар на Окръжния комитет разширихме оперативните възможности на агентурата за влияние, като 6 агенти и 12 ДЛ бяха избрани допълнително по наше предложение за кметове.

На територията на окръга действат 36 щатни мюсюлмански духовници. От няколко години под наше влияние за такива се назначават лица с напреднала възраст, в резултат на което 14 от тези 36 са на възраст около 70 г. Предстои ни в близко време да изведем последните 4 вражески настроени и развиващи враждебна дейност ходжи. Пет от имамите са агенти за влияние на ДС, а с 13 са създадени доверителни отношения. Рационално използваме агентите за влияние – ходжи за пресичане на незаконно проявяващите се имами, хатиби и др. Тази агентура ни оказва неоценима помощ и за пресичане на изселническите слухове и настроения.

В управлението след излизането на заповедта направихме немалко и за изграждането на перспективна агентура от средите на учащите се български турци. Понастоящем работим с 23 кандидати, в наше полезрение са още няколко десетки лица от тази категория.

На този етап отчитаме като незадоволителна вербовъчната ни работа сред жените-туркини.

...В изпълнение на т. 3 от МЗ I-22 в Окръжното управление е създадена добра организация по установяването, регистрирането и надеждното наблюдение на контингента по линията. Своевременно са включени във вражеския контингент 224 български турци, които са обезпечени с агентура и доверителни лица над 80%. Положено е начало част от контингента по тази линия и временно пребиваващите турски граждани да се обезпечават и чрез силите на НМ (*Народната милиция – М. И.*). В бъдеще усилията ни ще бъдат насочени към средите, възпроизвеждащи вражески контингент.“

„ДР. СЛАВОВ (*полковник Руси Славов – началник на Окръжното управление на МВР в Силистра*):

...Продължава работата по установяването на контингента, а по отношение на установения – 189 лица (само след излизане на заповедта – 79) се вземат мерки за наблюдение и разработване. 70% е агентурно обезпечен и 30% с ДЛ и други източници.

...След излизане на заповедта имаме вербувани 19 агента по турска линия, а само за първото тримесечие на настоящата година 6 агента. Вербуваната агентура е предимно из средите на интелигенцията, на жени-

те-туркини. Повиши се също така да работим по агентурата за влияние. В тази насока се стремим така да работим, че да подбираме хора, които действително имат авторитет и могат да оказват съответно влияние.

След излизане на заповедта сме вербували 5 агента допълнително. Към датата на заповедта в окръга имаме 29 платени щатни ходжи. Трябва да доложа, че след излизането на заповедта ние предложихме и 10 бяха уволнени за националистически прояви, 2 сме вербували като агенти, 14 като ДЛ. Освен това със Съвета сме направили предложение за намаляване на имамските райони с оглед тяхното свеждане на 50% намаление. И докато тези щатни ходжи са малко по-лоялно настроени, другите самозвани хафъзи, сунетчи, които са над 90% за окръга, са много по-консервативни, реакционно настроени и въпреки мерките, които вземаме, отделни лица от тях, в отделни случаи, се проявяват, по което, разбира се, съвместно със съветите вземаме и мерки.

Провеждаме и немалко мероприятия за пресичане на незаконната религиозна дейност и изнасянето ѝ извън джамиите.

Наред с оперативните мерки, ползваме и административни, а така също и други. През последните избори са избрани 28 кметове – турци, 5 от тях са агенти, 3 ДЛ, другите още не са оформени, но това са общественици, комунисти и т. н.“

„ДР. КАСАБОВ (генерал майор Йордан Касабов – началник на Окръжното управление на МВР в Шумен – М. И.):

...През изминалия период са завербувани общо 34 агенти – български турци. От тях 16 са по линия на турското разузнаване, 14 по национализма, 2 – по мюсюлманското духовенство и т. н. Завербувани са още 6 агенти жени туркини и 2 ходжи.

Броят на агентурата за влияние достигна 39.

...Вражеският контингент по турска линия в общи линии е установен и понастоящем в него са включени общо 500 български турци.

...Моето лично мнение, може да не съм съвсем прав, ние при тази обстановка сега, както виждаме, че почти по-голямата част от турското население е изселническо настроено, трябва да наблюдаваме не само контингента. Ние трябва да наблюдаваме болшинството от турското население. Ако наблюдаваме само контингента, можем да бъдем изненадани. Това е едно настръхнало за изселване население, страхуващо се от асимилация и във всички села, махали и предприятия, където има турци, трябва да има агентура. Сега, както е щата, можем да решим

този въпрос. Към тази агентура трябва да проявяваме специални грижи – турската агентура. Така както оперативните работници по турска линия са по-оเนправдани, по са натоварени, денонощно работят, в сравнение с останалите (говоря за нашия окръг), така и турските агенти са в по-неизгодно положение, отколкото българските агенти. Караме ги да работят срещу турци, при тази изселническа психоза. Голямата част от турската агентура работи много честно в окръга. Но иска по-голямо внимание, повече подаръци, повече да ходят началниците на срещи, те са свикнали да признават силата, ръководството, да се ангажира ръководния състав. И понякога трябва да правим ние и компромиси при назначаването им на работа, осигуряване с квартири и т. н. Защото вършат много голяма работа, без тях нищо не можем да направим.“

По време на отчета на генерал Касабов се намесва министърът. Репликите, които двамата разменят помежду си, излизат извън тясната тема на моя разказ, но тъй като бях впечатлен от прочетеното, не мога да устоя на изкушението да ги цитирам:

„ДР. КАСАБОВ:

„...Провеждат антидържавна агитация – не само националистическа. Говорят вече и по отношение на строя, докато преди не се забелязваха такива тенденции.

Правят антисъветски изказвания, което в миналото почти го нямаше. Не почти, а въобще не съществуваше.

На много места започнаха да носят отново шалвари, за да покажат, че са турци. В някои предприятия съзнателно дават некачествена продукция. „Ние трябва да работим за Турция. Тука – колкото да си изкарваме заплатите и да не ни уволнят.“

Имаме един учител, който открито се отказа да работи за това, защото не бил съгласен с провежданата от партията политика по отношение на турското население.

Създават дружества за трезвеност, така както нашата партия навремето ги е създавала, за легално обособяване. Имаме едно такова дружество изградено. Казват, че са против алкохола, а като се съберат коментират от националистически позиции политиката, която ние провеждаме.

Мъчат се да организират надпявания. Ние противодействаме.

Това нещо не е по-малко опасно от миналата открита враждебна дейност, защото ние по-трудно можем да им противодействаме. Няма достатъчно силни законови средства, с които да ги репресираме. На ня-

кои места започнаха да ги съдят по чл. 227 или 273 за разпространяване на неверни слухове. Има полза, но има и обратна страна. Даде се една присъда от няколко месеца, а преди това вдигаме голям шум – свидетели, процес, следствие и т. н. Но в края на краищата след няколко месеца условно той вече излиза като политически герой.

ДР. МИНИСТЪР:

Законът си е много хубав и той трябва да се изпълнява. А тези съдии, които не го изпълняват, трябва да се викат в Окръжния комитет и да им се вземат партийните билети. Отгоре няма такава линия. Линията я правят в окръзите там. А има Окръжен комитет, има Военен отдел и там трябва да се оправите. Вие сте членове на бюра и поставяте тези въпроси, както трябва.

ДР. КАСАБОВ:

Може би ще трябва да внесем някакво предложение да се заостри този чл. 108, който да обхваща и турската националистическа дейност...“

Накрая думата за заключително слово взима министърът Димитър Стоянов. Той е недоволен. Той иска работата с агентурата радикално да се разшири. Той иска 100% от дееспособните имами и 100% от „избраните“ кметове да бъдат завербовани. Нека да го чуем:

„ДР. МИНИСТЪР:

...Другари, ние в страната имаме 663 селища, населени само с български турци и имаме 371 селища със смесено население, в които техният брой надхвърля 50%. Следователно се налага всички окръжни управления на своята територия добре да обсъдят как трябва да се обслужва, контролира обстановката в тези села. Ние трябва да знаем, когато селото замръква, какво става там. И този въпрос трябва да се реши през тази година. Ние не можем да бъдем органи за сигурност и да не знаем в райони и села какво става. Тук трябва да има маршрутна агентура.

Вторият въпрос. В страната има 404 ходжи, от които 49 са агенти и 96 се ползват като доверени лица. Аз трябва да изразя едно неудовлетворение на ръководството на министерството по този въпрос. Някои другари казват, че една част от ходжите били възрастни и затова не трябва да се занимават с тях. По този въпрос ние проведохме един разговор миналата година при мен с другарите от VI у-ие ДС и се разбрахме така: от тези 404 ходжи да кажат колко не са възрастни, не са болни, не са недъгави, за да знаем колко от тях трябва да вербуваме и да ги поставим в услуга на нашата власт. Тази задача не е довършена, тя не е преполовена

още. До края на годината ние с ходжите трябва да приключим. Тук не бива да има никакви поводи и обяснения, които могат да ни извинят. VI у-ие, „Инспектората“ и окръжните управления да имат предвид тази работа. Ние този въпрос ще го следим всяко тримесечие и няма да го оставим недовършен.

Още по-сериозно стои въпросът с кметовете. 440 кмета, от които 51 агенти на ДС и 179 се ползват като доверени лица. Няма такава държава в света, която да назначава кмет, да му плаща заплата и този кмет да не работи за тази държава. И този кмет утре да стане байрактар за подаване на молби за изселване и т. н. Аз смятам, че нашата работа тук боксува, стои на едно място. Мога да ви посоча за всеки окръг какво е положението. И то окръзи със сериозни началници. Или ще служи на ДС или ще си ходи! От двете едно! Няма да бъде кмет! Ние ще намерим кмет, който да служи на ДС и въпросът до края на годината трябва да бъде решен!

...Да продължи придобиването на нова агентура по конкретни обекти на разработка, по инициаторите за подаване на молби за изселване, по кметовете и ходжите, по установените контакти с посолството в София, консулствата в Бургас, Пловдив. Опити на Кърджали за вербовка на младежи ученици от училищата и студентската младеж, по изтъкнати дейци на културата и изкуството нашата вербовъчна работа трябва да продължи.

В информацията на др. Аначков се отчете, че 6% са жените – агентки. Тук има големи възможности. Има учителки, медицински сестри, служителки в съветите, бригадирки в АПК с влияние, които поддържат контакти с другите.

Трябва да се засили вербовъчната работа в заведенията за обществено хранене, хотелите, мотелите, къмпингите, разположени по определените маршрути за преминаване на транзитния пътникопоток; във връзка с преминаване на шофьорите от таксиметровите автопаркове.

Аз поддържам това, което каза др. Дамянов, че те са провели специални занятия за обучение на служителите в НМ по проблемите на борбата с протурския национализъм и каква помощ трябва да оказват служителите на НМ на ДС. Аз поставям така въпроса – цялата Народна милиция в тези окръзи, които присъстват тука, трябва да бъде обучена и сериозно подготвена, за да може правилно да се ориентира и работи с това население и да подпомага ДС. Това е организирана сила, която под нашето ръководство може да контролира и наблюдава. Става дума не

само за офицерите, а и за сержанти, милиционери. Сега, когато създадохме районни управления в по-малките селищни системи, това е много важно.“

На всяко следващо съвещание по „турската линия“ Димитър Стоянов става все по-настойчив, когато става дума за агентурата. Ето какво казва той на оперативка, състояла се на 20 август 1984 г. (АМВР, ф. 1, оп.12, а. е. 578, л. 23):

„... Очевидно е, че ние бавно работим по вербовките на наша агентура сред интелигенцията на българските турци. Др. П. Стоянов (*генерал-лейтенант Петър Стоянов – началник на Шесто управление на ДС – М. И.*) даде цифри, те са такива, аз ги имам за цялата страна. Тук бавно работим ние – и окръжните управления, и централните управления.

Така че едно е да разработим, да дооформяме и да се опитваме да разработваме едни виждания на основата на решението на ЦК за по-дълъг период. А това, което сега трябва да правим, това, което др. Т. Живков ни е казвал много пъти, и аз съм предавал тук неговите мисли, неговите думи. И пак ще ви кажа, че той каза на заседанието на ПБ: „Кажете колко пари ви трябват, за пари няма да разговаряме, трябва да се купят тези хора.“

Няколко дни по-късно – на оперативка на ръководството на министерството, проведена на 4 септември 1984 г. (АМВР, ф.1, оп. 12, а. е. 572, л. 102) Димитър Стоянов още повече повишава тона (все още за това не се говори, но министърът знае много добре, че голямата акция наближава – тоталитарната машина работи на все по-бързи обороти):

„Аз преди малко в реплика казах – да се внесе предложение за срочното въвеждане устройство във всички районни управления за записване на всички обаждания. Колкото средства и сили трябват – да се осигурят. Това се отнася и за пощите. Ние сме Държавна сигурност и това, което искаме, щом е в интерес на държавата и сигурността, всички ще се съобразяват, който не се съобразява – ще го викаме, където трябва. Има и ЦК на БКП. Ще се молим ли тук, ще падаме на колене ли на този и на онзи. Това няма да се случи. Предложения по този въпрос не са постъпили.

Във връзка с турските националисти. Тук не стана разговор, аз мисля, че в отдела във ВГУ и Шесто у-ние – ДС трябва да задели сили, хората да се изпратят в тези 5-6 окръга и там да се проработват сигналите и всички хора, които са съмнителни и могат да извършат нещо – да се

задържат, трябва да се респектират и да се знае от всички добре, че на никого прошка няма да има, турчин ли е, българин ли е, арменец ли е, какъвто и да е. Никакви компромиси да няма. Обадете се на нашия окръжен началник в Кърджали, наши коли да минат през селата, милиция с автомати да мине, да направи демонстрации, да минат през окръга, да ги видят хората и гузните да се свият на местата си. Това се отнася и за другите села с такова население.“

На 14 и 15 ноември 1984 г. се провежда Сбор по проблемите на борбата на органите на МВР срещу тероризма (След атентатите на 30 август 1984 в Пловдив и Варна, при което в Пловдив загива една жена и около 40 души са ранени и контузени, темата е гореща. Тя ще бъде гореща до 1987 г., когато най-активната терористична група на Маджаров, Чакъров и Георгиев е разкрита, а и по това време турците и помаците в България преминават към открита легална борба и се вливат в демократичната опозиция срещу режима.) На този сбор Димитър Стоянов отново прави ударение върху работата с агентурата. Ще отбележа само два акцента от неговото заключително слово (АМВР, ф.1, оп. 12, а. е. 575, л. л. 218 и 220).

Първият е върху възрастовия състав на агентурата:

„...Данните показват, че за периода 1979–1984 г. половината от досега разкритите извършители на такива актове са до 35-годишна възраст. Такава тенденция се наблюдава.

При вербовъчната работа не винаги се оценява въпросът за възрастта на агентите и за необходимостта да се покриват агентурно противобществено настроени групи и лица из средите на младежта.

Другари, ние трябва да имаме агенти и на 17 години и на 18 години и на 25 години, защото тези, които извършиха акта в пощата в банката в Хасково бяха на 21-22 годишна възраст, тези в Севлиево и Горна Оряховица – на същата възраст.“

Вторият е за вербуването на членовете на Комунистическата партия:

„...Ние с тревога отчитаме, като гледаме отчета на III отдел – ДС за м. г., че нараства броят на агентите, членове на партията. Защо? Това ли са хората, където трябва да извършим вербовки, за да знаем какво става? Откъде започнаха тези нови теоретици да се явяват и практики. Ние вербуваме членове на партията по изключение, там където нямаме други изходи.“

Това показателно изказване, което говори за ясно провеждана политика при разпределение на ролите в репресивната пирамида на комунистическия

режим, е отразено в стенограмата на сбора, но впоследствие е изпуснато от редактираното изложение на Димитър Стоянов, което е разпратено по подразделенията на МВР (АМВР, ф. 1, оп.12, а. е. 573).

Остава малко време до коледните дни на 1984 г., когато се дава старт на кампанията по преименуването на цялото турско население в България. С тази акция асимилационната политика на Българската комунистическа партия достига своята кулминация. Репресивната тоталитарна машина, която в този момент действа на пълни обороти, разчита на първо място на агентурата като източник на информация и затова работата с агентите и доверените лица, както и ускореното завербуване на нови агенти, е обект на ежедневно внимание.

Източник

Михаил И. Иванов е роден през 1943 г. в София. От 1969 г. работи в Института за ядрена изследвания и ядрена енергетика към БАН. Защитил е докторска дисертация, ст. н. с. II степен по теоретична и математическа физика. Научните му трудове са в областта на нелинейните явления и на приложението на теорията на симетриите за класификация на елементарните частици и атомните ядра. През пролетта на 1968 г. Михаил Иванов организира дискуссионен клуб във Физическия факултет на Софийския университет, който е разтурен от управляващите, като „трибуна за клевети и хули срещу политическата линия на Комунистическата партия“. От 1973 до март 1990 г. е член на БКП.

Коментари (1)

- 14-11-2012|**Боряна Пирьова** – БСП е партия на безсрамието
След всички тези данни за рътботата на ДС, организирана от БКП, преименувалата се БСП има наглостта да говори за демокрация

За националния идеал...

Автор: Златко Енев

Милият Николай Фенерски, към когото изпитвам някаква инстинктивна привързаност – пу, пу, пу – преди малко написа тези хубави редове във форума на списанието тук:

Ще ми се да се поразсъждава над предложението хората да дават нещо от себе си, да жертват време и труд и да не си мислят, че всичко се плаща, когато става дума за нещо свое, нещо собствено. Държавата е наша, лична, собствена, своя. Време е да престанем да я смятаме за принадлежност на боклуците. Време е да почнем сами да си я правим. Всички нормални и цивилизовани страни имат програми за доброволен труд. Аз бих отишъл и днес да работя безплатно за създаването на моята държава. Тази идея не е куманистическа. Ще бъдем общност, когато направим нещо заедно. От много години не правим нищо заедно. Затова сме сам юнак на коня, затова сме разпокъсани индивидуалисти, вълци единаци, затова не мислим, че сме общност, българи, Общество, нещо единно, затова имаме голям проблем и затова не можем дори да протестираме. Можем само да вземем доброто от миналото. Чудя се коя държава да дам за пример така че да не засегна нечи чувства. Но когато става дума за държавност, можете да погледнете която и да е държава, имаща устройство и подредба – Германия, Швейцария, Сащ, Русия, Турция – и само да сравните. Особено Швейцария, ако знаете какви войски имат и как ги обучават. Не разбирате ли, на хората тук не им харесва хаосът. В повечето западни страни има приемственост между поколенията от стотици години насам. Едни и същи непроменливи ценности. К. Терзийски в един свой текст от сайта на дойче веле се беше опитал да формулира проблема – ние, нашето поколение нищо не сме създали, нищо не сме имали възможност да създа-

дем и затова сме в нищото и сме се запътили заникъде. Но не носим вина, не. Аз вина нямам. Моля да не ми се вменява такава. Държавността това е да усещаш свързаност. А сегашното ни време е разпокъсано и нищо с нищо не е свързано.

След което пък аз се засилих да пиша отговор, той пък взе да расте като пословичната снежна топка, дето се търкала из баир надолу и накрая... Накрая се появи ето това тук. Странен, малко шашав текст, който обаче изразява в по-синтезирана форма от всичко, което съм писал досега, настоящите ми разбирания и убеждения. Прочее, ако някой се интересува...

* * *

Самият аз – мисля, че няма какво да го обосновавам и доказвам – съм от доста горещичките привърженици на идеята за пълно отдаване на собствената енергия в името на някаква идеална цел, дори и ако то не е свързано с почти никакво поощрение – не само материално, ами и морално, тъй като човекът, който се опитва да прокара нови идеи в едно дълбоко традиционно общество, естествено, няма какво да чака ръкопляскания. Дотук съм напълно съгласен с теб, Николай, и винаги съм изпитвал инстинктивното усещане, че двамата сме сродни души, поне в търсенето на призвание и възможност за влагане на енергия в нещо хубаво и стойностно, пък ако ще всичките магарета в тая страна да се наредят на опашка отсреща и да реват, докато ти продънят ушите...

Въпросът, реалният въпрос обаче, разбира се, е не ДАЛИ (щото човекът, който е призван да действа, той много-много въпроси не си задава, ами размахва перките, и за добро, и за зло). Реалният въпрос е КАК, по какъв начин? Как да допринесеш полза, какво точно да направиш, за да може това общество, тази страна, този народ, да има от малко-малко полза от твоята свръх-енергия, от твоята неспособност да си намериш мястото, от твоята неудовлетвореност, от твоето остро дупе? И тук вече моите собствени разбирания се различават радикално от разбиранията на комай всички българи, с които съм разговарял дотук, просто защото за мен националната рамка, около която по принцип се върти мисленето на почти всички хора в тази страна, вече напълно е изчерпала и убедителната, и притегателната, и мотивационната си сила, и всичко. Какво имам пред вид? Ами според мен е сравнително просто – българската национална идея, която винаги се е въртяла най-вече около представи за споделена етничност, произход, култура и език, тоест никога не е успяла да достигне фазата, при която хората да търсят общност въз

основа на чисто граждански, а не етнически-мотивирани идеали, вече до такава степен е доказала своята взривоопасна сила, без от друга страна да е доказала ей тонинко способност за обединяване и сплотяване на нацията около истински, нефалшифицируеми ценности, че вече никой не може да повярва в нея.

Само за илюстрация – в класическото гражданско общество на модерността, САЩ – националните идеали, поне отпреди времето на загиване и достигане на имперски статус, са се концентрирали изключително около граждански, реални човешки ценности: върховенство на закона, реално равенство на шансовете за всички, премахване на двойни стандарти, основаващи се на расови, етнически или дори икономически, предимства, и пр. Напротив, в закъсняло-националистическото общество, каквото България винаги е била, двойните стандарти – и на патриотизъм, и на участие в обществения живот, и на призови към себеотдайността и безкористността на гражданите – са до такава степен присъщи и неотделими от националната идея, че тя просто никога, абсолютно никога, не е успявала да изиграе някаква друга роля, освен като подпалвач на войни, етническа омраза, разделение на враждуващи групи вътре в страната, и всевъзможни катастрофи – от малки, та до най-големите. Кеф ти две национални катастрофи, кеф ти – не докрай реализирана – размяна на местните евреи срещу Македония и Тракия (на това у нас му викат „спасение“), кеф ти милион и половина хора лишени от елементарни граждански права (имам пред вид не само турците, а преди тях и помаците, и ромите), а останлите шест и нещо милиона потриват ръце и гледат сеир... Изобщо, каквото си поискаш, това ти кеф – все резултати от „националния идеал“, „националната мечта“...

Моля за малко по-концентриран опит за вникване в тези думи, а не за автоматични реакции на обида и омерзение. Значи, при условие, че само двадесетина години след възникването си (за мен моментът на загиване започва със Сан Стефано – иначе преклонението ми пред устрема, саможертвата и идеалите на националните ни революционери е реално, там национализъмът ни все още е „неопетнен“ и ръководен от естествения за всяко човешко същество порив към свобода; изключвам от това омразата им към турците, която не мога да приема, но мога да разбера)... та значи, при условие, че само двадесетина години след възникването си българският национален идеал не само насърчава, ами и напълно определено предполага, двойни стандарти въз основа на етнически крите-

рии (примерно: добре е за нас да бъдем враждебни срещу балканските си съседи, защото само по този начин можем да отвоюваме земите, които са ни отнети несправедливо, тоест, това, което е добро за нас, е зло за тях; същата работа и към малцинствата в страната, а оттам нататък за постулирането на фалша като основно правило на живот и поведение вече ограничения няма ...)... и отново – при това положение **НЯМА КАК** този идеал и това разбиране за националност, съответни идеали и пр., да не води само и единствено от катастрофа на катастрофа. Сега, нямам ни най-малка представа дали тази идея и това разбиране за **идентичността между националния ни идеал и националния ни проблем**, вече някога е било формулирано; единствено важното за мен обстоятелство в случая е, че кухостта на цялата ни национална идея е толкова очевидна, че просто се дивя всеки ден как е възможно хората да не виждат до каква степен **ИМЕННО** досегашният български национален идеал е основната причина за пълната развала на ценностите, сред която живеем.

Именно в това пълно несъответствие между изчерпвания потенциал на българския национален идеал и надеждите, които все още залагат на него кажи-речи всички свестни и добри българи и българки, които познавам, се състои според мен основното противоречие на времето, в което живеем, и причината за пълна неспособност за излизане от духовната, а след нея и всички други, кризи. Не може да залагаш на нещо фалшиво и да се надяваш, че това ще те доведе до някакви добри резултати. Хората може и да не го разбират съзнателно, но усещането за фалш, безизходица, перфидност и пълна развала, е познато на всички – и според мен това е така просто защото всички достатъчно ясно чувстват, не с разума, а със сетивата, със стомасите, с бъбреците, със слабините си, че нещата в тази страна, всичко, на което тя се е опитвала да се крепи комай от повече от стотина години насам, са напълно фалшиви, но пък няма нито разбиране за истинската дълбочина на проблема (не са комунистите само, не саааа!), нито пък каквато и да било готовност за раздяла с неговия източник, тоест реално подлагане на критика на досегашните български национални идеали, и нищо по-малко. Значи, това, че повече войни няма да започваме е ясно и няма какво толкова да се обяснява (впрочем, отново: пу, пу, пу!). Но другото, а именно това, че начина, по който сме разделяли това общество, тази страна, открай време, на минимум две групи граждани – от една страна българите, а от друга – всичката етническа пасмина, всичките тъпи, изостанали, мръсни,

отвратителни и пр. лузъри: ей тази най-дълбока основа на фалша и перфидността в тази страна не може да продължава повече, по същия начин, по който и робството не е можело да продължава повече в Щатите и не е имало друг изход, освен гражданска война, ако е желавало онова общество да върви напред и да се изчисти от спъващата го лъжа и измама, наречена „свобода, ама само за някои“. Ето защо аз съм обявил за себе си и вътре в себе си – и много се надявам да го направят и други хора – пълна гражданска война на българския фалшив идеал, тоест мечтата за Голямо, Велико, и преди всичко – хомогенно!, изчистено от „боклуци“ българско общество и, както виждате, я водя тая война всеки божи ден, ако и без особено очакване на победния край.

Хубаво, но само с критика никой не може да живее. Добре де, ще ме попитате, да приемем за секунда само, че може и да има нещо не напълно откачено в тия приказки, дето ги приказваш. Да приемем, че трябва да търсим в някаква нова посока, нови ценности. Ами какви да бъдат тогава, ако не български, не национални?

Е, ами че то иска ли питане? Европа, разбира се. Над-националният идеал, идеята и мечтата за реално върховенство на закона, за реални, а не само за българите, права, в собствената им страна и целия континент. Реално разделяне от етническите, расови и всякакви други „изконно български“ стереотипи, реално равенство на шансовете, реална борба за прочистване на умовете и сърцата от двойните стандарти, от непрестанното гледане в чуждата чиния, от вечните опити да изкараме себе си жертви там, където на всички ни е повече от ясно, че сме съучастници (в най-добрия случай съ-отговорници), на националистите, които се криеха под името „комунисти“ – и които ние поддържахме мълчаливичко и без особено недоволство, просто защото ударите, реалните им удари, бяха насочени не срещу нас, а пак срещу ония бедни дяволи – другите, не-нашите, чуждите... Раздяла от лъжата, раздяла от фалша, който се намира не някъде другаде, а в собствените ни умове и сърца. Решителна раздяла! Не отново и отново да си избираме от Европа точно примерите за подражание, които в края на краищата само подкрепят илюзията, че ние не сме единствените „диваци и варвари“ на тоя континент, че и другите са „също такива мърши“, само че са успели да се наплюскат преди нас, а сега ни четат литургия откъм дебелиите си банкови сметки, беembeта и нам кво още... Защото Европа си има своите собствени фалшове и измами, аз съм последният човек, който ще тръгне сега да раз-

правя приказки за дечица от детската градина, за светата европейска вода ненапита... Но при всички неизбежен фалш, при всичките двойни стандарти, при всичките задкулисни, предизвикващи гняв и разочарование машинации, за които животът европейски ни дава примери всеки божи ден, все пак има едно нещо, една искра, една надежда, която строшава на клеветата зъба и позволява на сърцето да забие отново, с нова надежда, с ново упование, с поглед напред, към бъдещето.

И това нещо, тази надежда, е европейската идея, европейският идеал. Новата ценност, новата, непозната и никога досега неизпитвана идея, че отношенията между народите и страните на този континент могат да бъдат положени на равнопоставена база, че няма само големите да печелят, а малките да си ближат сополите и сълзите, че ще има истинско право, истинско равенство на шансовете (а не гарантирано право на мързел!), истинска свобода за всички. Не една за нас, а друга за тях. Една и съща за всички – и в хубаво, и в лошо. Свобода. Равенство. Братство. Или поне борба за тях, реална борба, а не фалшиментовски приказки и жестове (и не ми разправяйте, че това вече сте го слушали – защото всички с вас знаем, че в тази наша страна още никога не е имало ни свобода, ни равенство, ни братство – просто защото винаги досега ние сами сме си ги правили правилата, а това означава, още от самото начало: фалшиви).

Ей това е, в което съм избрал да вярвам и за което се боря – и, ако щете ми вярвайте, животът ми е живот на щастлив човек.

Не защото имам много. А просто защото имам всичко. Всичко, от което май имам нужда...

ноември, 2012

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраците“ (2001–2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичния сборник „Жегата като въплъщение на българското“ (2010).

Коментари (3)

- 09-11-2012|**Тошето**

На мен ми се струва, че Златко Енев просто не е разбрал какво е имал предвид Фенерски.

Златко Енев избира една от възможните „рамки“ – „националната рамка“ и почва да обосновава тезата как тя се била „напълно изчерпала“...

Съвсем страничен въпрос е, доколко аз лично споделям точно тази теза – но по-важното е, че това е просто само една от много възможни „рамки“, в които може да бъдат разположени усилията, за които говори Фенерски, а именно: „хората да дават нещо от себе си, да жертват време и труд“. Възможните „рамки“ наистина са много – има и по-големи, има и по-дребни от конкретно „националната рамка“. Аз мисля, че и самият Фенерски, когато пише „Аз бих отишъл и днес да работя безплатно за създаването на моята държава“ няма предвид само и единствено някакви действия именно в мащаб „държава“ – а по-скоро има предвид каквито и да било действия във всеки от другите също възможни, включително и доста по-малки, мащаби: това са мащабите „моят град“, „моят квартал“, „моят жилищен блок“,..

Т.е. идеята ми е, че когато си стигнал до извода, че дадена конкретна рамка на действие – например, „националната рамка“ – се е изчерпала, НЕ Е задължително да търсиш решението непременно „нагоре“, в някаква по-голяма рамка („над-националния идеал“) – напротив, много по-човешко и естествено е да потърсиш първо какво може да се направи в мащаба на по-малките рамки (не „над-“, а „под-“: под-националните рамки, част от които вече споменах по-горе).

Иначе напълно съм съгласен със Златковите думи „Не може да залагаш на нещо фалшиво и да се надяваш, че това ще те доведе до някакви добри резултати.“ Въпросът е наистина, при толкова много фалш, с който сме заобиколени отвсякъде, как точно установяваме кое от всичко наоколо е безобразно фалшиво – и кое има все пак някаква вероятност да се окаже и не чак толкова фалшиво...

Според мен това, което има повече шансове да се окаже НЕ-фалшиво, са именно нещата, които са максимално близко до отделния обикновен човек. А това са неговите най-близки хора – независимо дали роднинско-близки, професионално-близки или приятелско-близки, културно-близки.

- 09-11-2012|**Златко** – ге:

Тошето писа:

Възможните „рамки“ наистина са много – има и по-големи, има и по-дребни от конкретно „националната рамка“. Аз мисля, че и самият Фенерски, когато пише „Аз бих отишъл и днес да работя безплатно за създаването на моята държава“ няма предвид само и единствено някакви действия именно в мащаб „държава“ – а по-скоро има предвид каквито и да било действия във всеки от другите също възможни, включително и доста по-малки, мащаби: това са мащабите „моят град“, „моят квартал“, „моят жилищен блок“,..

Точно и уместно, напълно съм съгласен. Разбира се, че има различни рамки и различни възможности за действие. Аз просто си развих моята основна теза, която зрееше от доста време насам и тук изведнъж, най-неочаквано, придоби съвсем конкретна форма. В някакъв смисъл ми светна пред очите, това е всичко. А инак, разбира се, че приветствам абсолютно всякакви опити за вършене на добра и смислена работа, независимо от рамката...

- 12-11-2012|**Дончо Аврамов**

Приветствувам енергията с която г-н Енев разсъждава, но искам да направя едно публично признание: и за умувах с подобна охота по проблемите на българското общество докато разбрах, че деградиращата посока на държава и население е неопратима и се уморих окончателно. Никой от тези, които управляваха, от тези които управляват и от тези които ще управляват утре не се интересува от мненията на тези, които умуват по електронните издания от всякакъв тип и вид – като ми пееш Пенкеле, кой ли ми те слуша! Към тях постепенно се присъединиха и всички останали прослойки и слоеве, които съставляват едно общество – от дипломираните в Лондон до неграмотните цигани. Така достигнах до една категорична и окончателна позиция: тази страна трябва да бъде запечатана от санепидстанция! Не виждам друг изход. Някой от вас вижда ли го?

Чий траур? Автор: Светла Енчева

Сред целия шум тези дни около смъртта на патриарх Максим предпochетох да не кажа нищо. Поради ред причини. На първо място, не съм православна християнка. На второ, влизам в положението и на част от защитниците на патриарха, и на част от критиците му, защото аргументите им са от различни ценностни сфери. Предпочитам да не влизам в подробности, за да не нараня нечии чувства. А и защото, както казах, не съм православна християнка.

Но – именно защото не съм православна християнка – се чувствам длъжна да кажа, че съм против деня на национален траур за смъртта на патриарха. България е светска държава. Прилагам малко цитати от Конституцията:

Чл. 6.

(2) Всички граждани са равни пред закона. Не се допускат никакви ограничения на правата или привилегии, основани на раса, народност, етническа принадлежност, пол, произход, религия, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично и обществено положение или имуществено състояние.

Чл. 13.

(1) Вероизповеданията са свободни.

(2) Религиозните институции са отделени от държавата.

(3) Традиционна религия в Република България е източноправославното вероизповедание.

(4) Религиозните общности и институции, както и верските убеждения не могат да се използват за политически цели.

Чл. 37.

(1) Свободата на съвестта, свободата на мисълта и изборът на вероизповедание и на религиозни или атеистични възгледи са ненакърними. Държавата съдейства за поддържане на търпимост и уважение между вярващите от различните вероизповедания, както и между вярващи и невярващи.

Не съм съгласна светската ми държава да ми нарежда да скърбя за смъртта на религиозен лидер. Държавата ми няма право на това.

Не съм съгласна заради решението на светската ми държава да се отменят културни събития – театрални постановки, концерти и пр. Както и каквито и да е други събития.

Попаднах на информация във Фейсбук за училище, чийто празник се отменя заради националния траур. Та нали образованието е светско? Защо се изключва едно момиче заради забрадка, а цели училища да трябва да се съобразяват със смъртта на лидера на една църква?

Според **данните от последното преброяване** 21.8% от населението отказва да отговори на въпроса за вероизповеданието си. От отговорилите, **подчертавам, от отговорилите**, православните християни са малко над три четвърти от населението – 76%. Спрямо цялото население са 59.39% (благодаря на Андрей Куртенов за уточнението). Самите те са разделени в оценките си за патриарх Максим, но за степента на разделението не разполагам със статистически данни. Но има една четвърт от отговорилите, които не са православни християни. Сред тях са 10% мюсюлмани. Може би някои от тях реторично се питат ще има ли траур, когато почине главният мюфтия. Има 7,1%, които не се самоопределят и 4,7% без вероизповедание. Има католици. Протестанти. Армено-грегорианци (и те са православни, но имат друга църква). Юдеи. И други. А като цяло **малко повече от 40% от населението** не са се определили като източно-православни.

И огромната част от тях – и от отговорилите, и от неотговорилите – са български граждани. Против този траур съм, защото държавата трябва да представлява всичките си граждани.

А на онези, които скърбят за патриарх Максим, изказвам най-искрените си съболезнования. Надявам се, че разбирате – едното няма нищо общо с другото.

Източник

Светла Енчева е анализатор в Центъра за изследване на демокрацията, София.

Коментари (83)

- 09-11-2012|**Златко**

Сещам се за „въздишката на угнетената душа“, разбира се. Само че се питам, „от кого точно е угнетена, душата бедна, в наши дни?“ Дали не от самата себе си, от собствената глупост, безпросветност и тъмнина?

- 09-11-2012|**Светла**

Благодаря за честта текстът ми да бъде препечатан в „Либерален преглед“, Златко.

- 09-11-2012|**Златко**

А стига сега, знаем се всички...

- 09-11-2012|**Вяра**

Светла, по – безумен коментар не бях чела. Не ви пиша като християнин, а като човек, който разчита на знанията си извън точките в конституцията и на човешките си възприятия за света.

Щом за вас смъртта на Патриарха е неморален акт, защо пишете на кирилица. Защо не се бунтувате и против делото на двамата „заблудени“ братя, които създадоха азбука, за да се чете Светото Писание на Български? Защо не се бунтувате и срещу това в центъра на София да има голям храм-паметник, а не „Център за изследване на.. нещо“? Какво ще кажете да забравим за Захари Зограф, Борис Христов, Паисий Хилендарски има ли смисъл да изброявам???? Тъжното, е че на принципа на общото недоволството тази статия се мултиплицира? Чий траур? Траур, на който

присъства и главния мюфтия, и равнина.. това е траур на тези, които виждат по-далече от очилата и си осъзнават, че в Бога всички сме едно.

- 09-11-2012|**Тошето**

Светла Енчева е от онези съвременни „угнетени души“, които винаги се оказват много изненадани, че в България все пак има нормативна база, има закони, има правилници – и те дори действат и се спазват.

В България обявяването на „национален траур“ е уредено в Правилника за прилагане на закона за държавния протокол.

И там, в чл. 89, е записано как се обявява „национален траур“ (с решение на Министерския съвет), както и какви ангажименти имат във връзка с редица служебни лица и гражданите.

За успокоение на Светла Енчева (която много се вълнува от факта, че „държавата ми нарежда да скърбя за смъртта на религиозен лидер“), може би трябва да уточним, че от факта на обявяването на „национален траур“, за обикновения гражданин не следват никакви последствия.

В същия правилник, в чл. 90. ал. (5) съвсем конкретно е записано:

„Провеждането на предварително организирани официални и светски събития, с изключение на тези от личен характер, следва да бъде съобразено с националния траур, отложено или отменено.“

Както виждаме, правилникът изрично прави изключение за светските събития „от личен характер“ – т. е. който гражданин (а Светла Енчева е именно гражданин) иска да си проведе някакво свое събитие от личен характер, може да си го проведе на деня за национален траур съвсем спокойно, никой не ѝ нарежда на Светла Енчева „да скърби“ – тя е напълно свободна да си спретне едно „парти“, примерно.

- 09-11-2012|**Светла** – в отговор на Тошето

Доколкото разбирам от право, в националното право има приоритет Конституцията, след нея са законите, които не трябва да ѝ противоречат, след нея са подзаконовите актове, които, от своя страна, не трябва да противоречат на законите (респективно – и на Конституцията). Правилникът за прилагане на Закона за държавния протокол определено е подзаконов акт. Да говоря за Конституцията и да ме опровергавате с това, което пише в някакъв подзаконов акт е несъстоятелно. Че има процедура за обявяване на национален траур не прави този конкретен траур нито конституционно съобразен, нито легитимен.

А за обикновените граждани, ако имат ангажимент към други „предварително организирани официални и светски събития“, има много преки последствия. Както например за онези, които са се канели днес да празнуват 135 години от освобождението на Враца.

- 09-11-2012|**Артемида**

Господи, прости им! Те не знаят какво говорят! А още по-малко какво вършат!

- 09-11-2012|**Василий**

Аз пък в момента, както си говорим пътувам към Враца, където има концерт в памет на моя приятел и главен диригент Валери Вачев. Той няма да е отменен.

- 09-11-2012|**Тошето**

Изглежда някои хора още живеят с мисълта, че конституцията, законите и всичко останало имат някакво наистина „пряко“ действие върху действителността – т. е. както слънцето огрява пряко една тревичка, така и „правото“ може самичко да „огрее“ някого директно... Не, правото не огрява никого пряко – винаги, за да бъде приложено правото, са необходими и съответните институции, които да го прилагат.

В случая, който смята, че това конкретно обявяванен на траур е противоконституционно, може да се обърне към съдилищата – с искане да бъде отменено решението на министерския съвет като „противоконституционно“. Само че докато не бъде по надлежния начин отменено, това решение си остава в сила.

А ако все пак обърнем внимание и на текста, с който Министерският съвет е обявил в официалния си сайт този ден на траур, ще намерим там и следните думи: „В знак на почит към паметта му и към скръбта на всички вярващи православни християни правителството призовава да бъдат отменени планираните масови тържества.“

За който отново се прави, че не е разбрал, повтарям: правителството ПРИЗОВАВА, не налага никому нищо.

- 09-11-2012|**Тошето**

Но има и друго. Преди малко аз пропуснах да коментирам онази част в текста на Светла Енчева, която е посветена на някакви числови еквилибристики с проценти.

Учудвам се, че Светла Енчева не е провела същото „упражнение“ и по повод на един друг национален траур: този на 18 април 2010 г.

Тогава министерският съвет на България „Обявява 18 април 2010 г. за Ден на национален траур по повод трагичната смърт на Президента на Република Полша Лех Качински, неговата съпруга и полската делегация край руския град Смоленск на 10 април 2010 г.“

Та Светла Енчева, ако иска да бъде последователна, би трябвало да атакува и това обявяване на национален траур, и то да го атакува с някакви процентни данни например за това колко от българските граждани са от полски произход, колко от тях се самоопределят като симпатизанти на политическата сила, издигнала президента на Полша Лех Качински, и т. н.

- 09-11-2012|**В. Г.**

Чл. 6.

(2) Всички граждани са равни пред закона. Не се допускат никакви **ОГРАНИЧЕНИЯ НА ПРАВАТА ИЛИ ПРИВЕЛЕГИИ**, основани на раса, народност, етническа принадлежност, пол, произход, религия, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично и обществено положение или имуществено състояние.

ПИТАМ СВЕТЛА Защо тогава мюсюлманите ползват дните на християнските празници като празнични и за себе си? А когато те имат празник и почиват – християните работят?

Трябва да има **ВЗАИМНА** толерантност!!!!!!

- 09-11-2012|**Василий**

За мен статията е излишна и ще ти кажа защо, Светле. Тази концепция за „национален траур“ е толкова в сила за религиозните лидери като патриарха, колкото и за деца, които ги блъсне автобус в село Сусурлево, например. По твоята логика в статията – аз не съм от Сусурлево, не скърбя за децата и следователно защо да е национален траур?

Траура се обявява защото е българин дадения патриарх. Всеки, който прецени, че скърби, или града му трябва да скърби, си взема решението какво да се отмени и т. н.

- 09-11-2012|**Самолет 005**

Ако допуснем обратната ситуация – умира български патриарх и ние не обявяваме ден на траур. Тогава какво става?

Няма как да стане това с липсата на траур. Аз например не съм религиозен, но съм набожен. Влизам с лекота както в черкви от православен тип, така и в протестантски сборове, така и в джамии. Имам си дори любими джамии. Влизам и в католически храмове. Вероятно това ме прави грешен. о не се считам за подмазвач на Бога. Просто съм любезен с Него, защото Го уважавам. В случая с патриарха не е до уважение на Бога, а до уважение на миряните. Нямам против да има траур и при смъртта на главния мюфтия. Законът невинаги изисква тактичност и любезност. Това е мнението ми...:))) Освен това съм абсолютно против изучаването на религия в училищата!

- 09-11-2012|**Стефан Табаков** – Мнението контра винаги е съществувало???

Този въпрос се поставя при всеки национален траур!

И твоята статистика мила ми Светлана доказва, че за смъртта на патриарха на БПЦ има доста повече скърбящи отколкото примерно за българските войници „защитаващи националните интереси“ в Ирак?

Съжалявам за ценизма, но при положение, че Традиционна религия в Република България е източноправославното вероизповедание, то главата на тази църква е достоен и за държавна почест. А защо на 18.04.2010 беше национален траур?

Тук дебата не е за Патриарха, а изобщо дали да има или няма такъв церемониал в страната.

- 09-11-2012|**Bongolobil**

За мен тази статия е продължение на призива на „Сокола“ за преразглеждане на българската история в светлината на „етническо прочистване „на балканите. Не знам какво я притеснява и дразни авторката – уважението, което показват болшинството българи към своя духовен водач ли? За това ли ни замеря с цитати от Конституцията. Смятам, че

избива някакви комплекси или иска да привлече вниманието към себе си с „по-особенния си“ поглед върху това тъжно събитие. НЕДОСТОЙНА ПРОЯВА НА ЕДНА ДУХОВНО БЕДНА ДУША.

- 09-11-2012|**Архитект**

Госпожо, ако сте си пропуснали забавлението за вечерта, съм готова да Ви възстановя сумата за закупените билети и да Ви се извиня от името на държавата. Струва си да похарча някой лев, за да компенсирам един ощетен псевдоглобалист, за да имам удоволствието да си мисля, че една вечер ще се преструваме на духовна нация с традиции и история, че за една вечер ще спрат чалготеките и фойерверките, фестиветите и хепънингите и другите „културни мероприятия“, организирани от провинциалните пиарки. А Вие бъдете спокойна. Скоро маймуницата и чалгата съвсем ще промият мозъците на поколението, което расте. И тогава никой няма да знае какво е църква и патриарх. А камо ли какво е нация или траур.

- 09-11-2012|**Тошето**

Това, което Светла (Енчева) пропуска да съобрази (а заедно с нея – вероятно и други пишещи и уж мислещи хора също пропускат) е прости-ят факт, че дори и в една напълно СВЕТСКА държава е напълно нормално в някои случаи и определени „религиозни лидери“ да изпълняват някаква роля – пак СВЕТСКА.

(Например, във Великобритания, която си е светска държава, коронацията на светския държаване глава – в случая, кралицата – винаги се извършва под ръководството на архиепископа на Кентърбъри... Е, за разлика от Великобритания, България е доста по-СВЕТСКА – в България поне НЕ патриархът връчва на президента документите му по встъпване в длъжност...)

Да, държавата си остава „светска“ – и съответният лидер си остава „религиозен“ – и въпреки това тези двете неща заедно („държавата“ и „лидерът“) си взаимодействат по СВЕТСКИ начин.

И в това няма никакво противоречие. Как се получава това? Ами много просто. Ако разгледате Правилника, за който споменах по-горе, ще видите нещо много интересно: там в чл. 87 са изброени редица длъжности и постове – т. е. лицата, които, „когато присъстват едновременно

на официални церемонии на територията на страната“, заемат места „съгласно следното подреждане“:

1. президентът на републиката;
2. председателят на Народното събрание;
3. министър-председателят;
4. вицепрезидентът на Република България;
5. патриархът на Българската православна църква;
6. кметът на общината, в която се провежда церемонията;
7. председателят и съдиите от Конституционния съд;
8. заместник-председателите на Народното събрание;
9. председателите на парламентарни групи в Народното събрание;
10. заместник министър-председателите и министрите;
11. председателите на постоянни комисии в Народното събрание;
12. народните представители;

... и т. н., изброени са общо 29 категории постове и длъжности.

Обърнете внимание, че „патриархът на Българската православна църква“ (не като личност, а като институция) е поставен на ПЕТО място – т. е. това петият по значение човек в държавата, непосредствено след президента, председателя на парламента, премиера и вицепрезидента...

- 09-11-2012|**Силвена Ставрева**

Поне да бяхте почакали един ден, та тогава да публикувате статията си. Само от добро възпитание, не поради други някакви дълбоки причини. Очевидно сте от поколението, което лично аз наричам „европейски талибанчета“ – безродници и безбожници с набити в главите празни езикови формули, които се опитват да обезличат дори и най-искрената човешка скръб... Членове, алинеи – това ли ви е в сърцето, Светла? Гледам, на български език сте написали статията си. А кой ви даде буквите, Светла? А за кого, Светла, легендата разказва, че ръката на палача му се вкаменила, когато поискала да го посече? А кой, Светла, не каза нито една болна дума срещу онези, които го поругаха приживе, заклевайки се пред „претендента“ за престола му? Млъквам, че – цитирам приятел – твърде нехристиянски думи напират...

- 09-11-2012|**Златко** – Защо публикувах тази статия?

Моето собствено отношение е определено от следното: от времето на това, което у нас се нарича „спасяването на българските евреи“ насам, аз

не знам българската православна църква да е давала на тоя народ и тая страна пример за нещо друго освен присламчване към всяка сила, която се намира на власт, превиване гръб пред силните на деня, търсене на лични изгоди, замесване в какви ли не афери с имоти и прочие, и прочие, и прочие. Съжалявам, самият аз не мога да изпитвам ГРАМ уважение към една такава институция и към нейния глава. Инак, разбира се, поклон пред онова, което някога църковните деятели са вършили за род и език, само че на тоя свят миналите заслуги не струват пет пари.

Това е собственото ми отношение, това е собственото ми решение. Инак от конституция и право не разбирам нищо и не мога да говоря. Но за мен БПЦ е смехотворна организация, която, ако би желала да служи като някакъв вид духовен водач на тоя народ, първо трябва да си заслужи правото на това. Инак фалшиви обреди и пауновски демонстрации на преклонение пред фалшиви водачи – без мен!

Поклон – винаги, но само за онези, които го заслужават.

- 09-11-2012|**Златко**

И, „Тоше“, умната така, докато тичаш да носиш вода от сто кладенеца, че да не ти падне някъде маската по пътя!

- 09-11-2012|**Златко**

И, разбира се, поклон пред онези истински смели мъже на духа, които тогава са спасили 50,000 човешки живота. Само че какво общо имат те с тия, днешните?

Дано ми е простено, че съдя така на едро, Господи...

- 09-11-2012|**Тошето**

Златко, има все пак известна разлика, и то съществена.

Твоето собствено критично отношение е към БПЦ – а позицията на Светла е критична не толкова към БПЦ, колкото към държавата (задето е уж „светска“, пък обявила национален траур по повод смъртта на един „не-светски“ човек, какъвто е патриархът)...

И в твоята критика към БПЦ има поне малко повече логика, отколкото в критиката на Светла към държавата.

Въпреки че, както се казва в такива случаи – който не харесва дадена църква (или държава), напълно свободен е да си направи по-добра (стига да съумее).

И въпреки всичките ти възражения против БПЦ, все пак трябва да признаеш, че нещо, което все пак по някакъв начин обединява 59% от населението, е за предпочитане, пред нещо, което обединява

- 09-11-2012|**Златко**

Може, „Тоше“, само че аз и на теб ти вярвам точно толкова, колкото и на нашите отчета. Или може би е вече време наистина да смъкнем маските и да си заговорим с лични имена, господин Сирков-Рангелов и не знам още колко фалшиви имена тук, от години насам...

Казвал съм го неведнъж, ще го повторя тук отново: ако има нещо, което да ме ужасява повече от вечните български разпри, то това е единствено българското съгласие. Съгласят ли се по нещо повечето от сънародниците ми, то направо подготвяй пожарогасителя!

- 09-11-2012|**Мари** – Срамувам се от вашето писание

Уважаема Светла Енчева срамувам се от това, което сте написала. Вие нямате историческа памет. Вие сте от хората, за които нищо не е съществувало преди вас. Кой ви накара да напишете това... Кой успя до такава степен да ви промие мозъка. Не си струва да се анализира това, което сте написала. Просто е невероятно в 21 век един млад човек да разсъждава толкова ограничено и елементарно!

- 09-11-2012|**Златко**

Светле, да взема да го махна тоя текст, а? Вече толкова ми се повдига от групова фарисейщина тук, че няма да издържа и ще се развикам накрая, а от това едва ли ще има някаква полза...

- 09-11-2012|**Златко**

Забравихте всичките, чеда смирени божи, фарисеи нещастни, как същите тия отци благославяха „възродителния процес“, а в Сърбия закичваха с китки дулата на четниците, които след това изтрепваха хората в Косово? Забравихте как се кланяха и продължават да се кланят на всите големи босове, като се започне от тато, през Милошевич, та чак до бащицата Путин – де що има мръсник, до него отче благодатно, да благославя и прославя! Нещастници с нещастници! Имали сте нужда от обединение. И какво ви обединява тогава? Само фалша, само измама-

та, само поклонението пред фалшиви кумири и идоли! Господи, дай ми сили да оцелея сред толкова много фалшива любов!

- 09-11-2012|Ivan – Kompetentno mnenie po Carkovni vaprosi mogat da im

Mного хора изван Църквата знаат да дават „kompetentni“ mneniq za Neq. Parvo Carkvata ne e institucia, a sabor ot hora vqrva6ti (t. e. nie), 2ro Patriarh Maxim nqma dosie, a i ako Bog gleda6e po tova dali nqkoi ima ili ne dosie, zamislete vie, koito nqmate dosie zaslujavate li Bojieto Carstvo? Az mislq,4e vseki ot nas si nosi po edno „dosie“ pod ramo!

- 09-11-2012|Ivan

Чрез Борис Панкин:

Покойният български патриарх Максим е единственият сред висшите ни архиереи, който не притежаваше лична банкова сметка, нямаше спестявания, лични ценности, имоти под формата на апартаменти, вили, земи или гори.

Единствените предмети, които е купувал и са негова собственост, са книгите, часовник „Луч“ и стара пишеща машина марка „Континентал“. На нея той работеше от 1968 година, когато я е купил на старо от свой познат адвокат.

Светейшият се возеше в 21-годишен мерцедес.

За 75-годишнината му негови подчинени му подариха собствения му гипсов бюст с позлата, но той веднага нареди дарът да бъде изнесен от кабинета му. Така подаръкът събира прах върху един от прозорците на деловодството.

Изпращаше заплатата си в дом за сираци

Светейшият патриарх Максим изпращаше заплатата си в дома за изоставени деца със зрителни проблеми в столичния квартал „Надежда“ в продължение на тридесет години. Това разкриха негови близки служители от Софийската митрополия, където йерархът обитаваше скромна стая в продължение на четири десетилетия, откакто бе на този пост. Във ведомостта той се подписваше срещу 680 лева. От тях заделяше за себе си 100 лева, а останалите веднага нареждаше на касиерката да занася в социалното заведение.

Дядо Максим беше калугер не само по одеяние, но и по начин на живот, разказа шофьорът му Стоян Крушкин, който работи при него, от-

както е избран за патриарх през 1971 година. Той беше неотлъчно до него почти през цялото денонощие, когато Светейшият не беше в болницата.

Покоите на Максим се състоят от кабинет с кушетка. Освен нея мебелировката включваше старо дъбово бюро, пишеша машина, настолна лампа и открита етажерка с книги. В единия ъгъл са подредени три стола с високи облегалки, на които присядаха посетителите, разказа шофьорът. Другият човек, който имаше право да влиза по всяко време при Светейшия, бе леля Недка. Тя беше едновременно готвачка, икономка и домакинка на скромното патриаршеско домакинство. От години тя му сервираше скромни и еднообразни блюда, тъй като дядо Максим не обичаше разточителствата. По стар манастирски обичай Светейшият избягваше да яде месо и в понеделник. Радваше се обаче всеки път на чорба от киселец, баница със спанак и прясно омесена питка с чубрица. Печената скумрия беше най-разточителният деликатес, който си позволяваше.

Подаръците и архивът му отиват в музей.

- 09-11-2012|**Златко**

Добре, добре. Аз ще гледам да си мълча оттук нататък, но то си е ясно, че няма как да се засегне такава тема, без да се разпалят страсти до тавана – което си е и хубаво, и лошо. Хайде, да се надяваме на малко повече разум и по-малко взаимни обвинения оттук нататък...

А инак Светла и сама е написала, че уважението към личността и онова към институцията (или каквато там дума ще се използва) са две различни неща.

Бог да прости патриарх Максим! Мир на праха му...

- 09-11-2012|**Дедо**

Вярвам, че авторката и издателят на сайта не са получили хонорар за този текст.

- 09-11-2012|**Гост**

„Радваше се обаче всеки път на чорба от киселец, баница със спанак и прясно омесена питка с чубрица...“

сладур, и аз като него

- 10-11-2012|**Black Wolf**

Чета коментарите на някои хора и се чудя в кой век живеем и на кой континент?

Не сме в Средновековието, нито в днешна неолшевиско-православна Русия. Намираме се в европейска СВЕТСКА държава.

Потресен съм от безумията, които се разиграват по повод смъртта на лицето Марин Минков, известно още като патриарх Максим.

Обявен е национален траур, гвардейци носят ковчега(!), държавните мъже се редят на опашка за опелото...

Откъде накъде!?! ОТКЪДЕ НАКЪДЕ!?! България е светска държава, в която църквата е отделена от държавата. Всичко, което касае църквата, включително смъртта на някакви лица в нея е въпрос, който засяга САМО въпросната църква и последователите на съответната религия.

Няма какво цялото общество да се занимава с тези неща!

Ако някой от членовете на кабинета, президентската институция или който и да е държавен орган иска да се поклони – негово право е, но следва да го направи като ЧАСТНО лице.

Всичко това, което сега се вижда и тече по телевизиите е пряко нарушение на Конституцията на Република България!

И никой от медиите не обелва и дума за това – как пред очите на всички се нарушава конституцията!

Ако умре главния мюфтия, главния равин или главата на която и да е друга религиозна общност (разбира се, пожелавам на всички тези хора да са живи и здрави), дали ще се обяви национален траур?! Едва ли. А според закона всички религиозни общности в България са РАВНОПОСТАВЕНИ. Но очевидно по стар комунистически адет всички са равни, но някои са по-равни...

По принцип не съм съгласен с много от позициите на г-ца Енчева (напр. по отношение на циганите, пришълците и пр.), за което тя ме махна от приятелите си във Фейсбук, от блога си и пр., но сега споделям напълно нейното мнение.

- 10-11-2012|**Златко**

Ето го целия проблем, най-после някой да го формулира ясно и очевидно! Онова, което, погледнато повърхностно, изглежда като някакъв призив за поклонение и обединение,, при по-внимателно разглеждане отново се оказва разделителен националистически bullshit! Ако това об-

щество иска да се модернизира и обедини около някакви всеобщо-граждански, а не разделително-етнически принципи, то в него не може да се оказва каквото и да било предпочитание на една религия пред друга. А какво правим ние? Отново разделяне на два отбора, отново християни срещу мюсюлмани, тоест българи срещу турци, както си е било открай време. В Интернет невежи и с промити мозъци млади момчета пишат за „официалната религия“ на България. А утре някой ей толкова пръст да им подаде, пак ще тръгнат да палят къщи из Катунца или в Родопите. Ей това ни е обединението, ей това ни е всичкото! Каквото си е от 130 години насам, не е мръднало и на милиметър! А после, що така не можем да станем европейци бе, мама му стара!

- 10-11-2012|**Black Wolf**

Тук не става въпрос за разделени християни-мюсюлмани, а по-скоро вярващи и невярващи. последните са много повече от 40% според мен, но на тях вече цяла седмица им се натрапва постоянно по радио, телевизия, вестници и т. н. въпроса за смъртта на един човек. Който е гражданин като мен, като вас, като всички останали – нищо повече.

Не съм вярващ, православната църква изобщо не ме интересува (е, поизлъгах, интиресува ме – смятам я за крайно вредна за България организация, а православието за опасно и вредно учение), да кажем в случая не ме интересува, затова не желая да ми се натрапват такива спектакли, още повече да ми се натрапва някакъв траур.

Нещата, определяни като „национални“ следва да засягат цялата нация. Това не е такова, и ако настоящата власт го натрапва, то тя нарушава законите.

- 10-11-2012|**Ivan**

Дори и във Франция Църквоните лица са на почит. А вие продажници на историята ни, стремите се да бъдете по-“европейци“ и от европейците. Българска му работа! Ако е наистина светска държава България да се забранят официални празници като 24 май- да се забрави делото на св св Кирил и Методий, да се забрани като официален празник 01 ноември- Денят на българските народни будители, сред които много духовници като отец Паисий Хилендарски, св Иван Рилски, Неофит Рилски, митр. Григорий Цамблак ... Продажници и промити западни мозъци! Не всичко на запад е мед и масло и манна небесна!

- 10-11-2012|**Ivan**

ПС: Във Франция Денят на Всички Светии е официален празник както и Първият ден след Петдесетница! А Франция е една от най- светските държави. Всъщност това разбиране за светска власт тръгва от там.

И ми омръзна извънцърковни лица да дават „компетентно“ мнение, колкото да се каже, че са казали нещо. Ама като не разбирате защо говорите? Вземете прочетете малко поне, преди да пишете по църковни въпроси!

- 10-11-2012|**Златко**

Иване, не изкривявай и не манипулирай темата! Никой тук не говори за забраняване на църковни или религиозни празници (защото има и религиозни празници на други религии), а за задължително равнопоставено третиране на всички религии – първо и основно изискване пред всяко общество, обединено около граждански, а не около националистически идеали. И не бързай така с пяната, че аз съм надалеч, тя няма как да ме достигне, а ти си директно под нея – така че, току-поглеж, като нищо може да се окаже, че си оплескал самия себе си, в гнева си праведнически...

А инак, нищо против гнева срещу запада и продажниците, които го проповядват, Иване. Само да те попитам – твоите деца в България ли са или извън нея? И ако не са, то защо бе, Иване? Дали няма да се окаже причината в родителите им, дете Запад не само през крив макарон не са виждали, ами и, колкото и да им го обясняват децата и други хора, те все като развален пожарогасител, друго, освен да се пенят, не могат, завалиите...

- 10-11-2012|**Ирина**

Не разбирам как някой от „Център за изследване на демокрацията“ има време да размишлява и обсъжда демократичността на един ден за траур, когато текът дебати по избиране на Главен прокурор на Държавата?

Ако може Светла Енчева да ми отговори. Ще ѝ благодаря.

- 10-11-2012|**Светла** – в отговор на Ирина:-)

Текстът ми е написан в извънработно време:-). Човек не се свежда до работното си място – е (и прави) и други неща... В противен случай

единственото Ви оправдание да четете „Либерален преглед“ и да оставяте коментари щеше да е да сте безработна или в пенсия.

- 10-11-2012|**Ирина**

Искате дса кажете, че работното ви място е извън това което ви интересува или общественият интерес е извън работното ви място?

- 10-11-2012|**Златко**

Ирина, ако един човек е болен, примерно, от няколко различни болести, това съвсем не означава, че трябва да лекува само една от тях. Изборът на прокурор е важен. А скритото над-поставяне на християнската религия над останалите, което прави от България само привидно секуларна държава, също е важно.

- 10-11-2012|**Ирина**

Не е точно така. Аз работя в чистотата, вече съм изчистила където ми плащат, изчистила съм и където не ми е работа и съм си в къщи със същото желание да почистим заедно нашата градинка.

- 10-11-2012|**Ц**

Безбожна нация се прави на набожна, и егоцентрици на деморали...

- 10-11-2012|**Ирина**

Не, не е важно в този момент дали има национален траур или не, и съм сигурна, че ако попитате хора от други вероизповедания дали им пречи, ще ви кажат, че не. По същият начин по който религиозните празници се празнуват общо от хората, които са различни, но искат да съществуват заедно. Аз уважавам твоето добро и аз уважавам твоето добро.

- 10-11-2012|**Kiril Ivanov**

Траурът не е проблем. Проблемът е неговото инструментализиране. Официалният траур е точно това. Тъгата е лична работа и предполагам, че тъгуващите нямат нужда от предложението да тъгуват официално, нито от медийна подгръвка както се случи при нас.

- 10-11-2012|Златко

Хубаво, само че в момента, в който отделите съответно време и енергия, за да прочетете двадесет и напишете четири, коментара, към тема, която смятате за неважна, вие влизате в противоречие със собственото си твърдение (ако всичко това е толкова маловажно, то защо тогава се занимавате с него?) Не че е задължително човек да бъде винаги последователен, но все пак е хубаво да знае какво и защо върши...

- 10-11-2012|Златко

Религията е разделена от държавата. Религията е нещо лично, а не обществено (човек може – и сигурно трябва) да я практикува заедно с други хора, но държавата няма право да показва предпочитания към една или друга религия, особено в едно мултиетническо общество, защото това поражда напрежения. Какво толкова има да се обяснява още, за да разбере уважаемата публика, че тук става дума не за някаква дреболия?

Между другото, дали ви прави впечатление, че всички големи обществени брожения от последните години – като се започне със „случая Батак“, като се премине през огромното възмущение срещу „обръчите от фирми“ на Доган и утвърждаваната многократно по-голяма корупция на ДПС в сравнение с останалите политически партии в България, като се стигне до историята с учебниците това лято и сегашната „дреболия“, винаги и винаги са свързани с проблеми, които в края на краищата ни довеждат до въпроса за мултиетническия характер на това общество и неспособността на българите да свикнат с мисълта, че тази държава най-внезапно „не е само тяхна, ами на всички“? Помислете малко и ще видите, че обяснението за всички публични изригвания от последно време винаги трябва да се търси в страха, че „някой – знаем кой – ще ни отнеме и последното, което имаме“ – историята, националната гордост, религията, ла-ла-ла...

- 10-11-2012|zdravich – Демократизъм от люпилнята на Сорос?

Светла, пиша за ваша информация, а не защото желая да опонирам. Смъртта на Йоан Павел II беше причина за държавен траур в Полша, Италия, Испания и т. н. В Бразилия беше обявен 7 дневен траур. Правилно отбелязвате светския характер на държавата и щом е решение на демократично избран Министерски съвет, не следва да има проблем с

деня на траур. България дори обяви траур за жертвите от 11-ти септември. Но за патриарха не може. Както и да е. Случаят с траура за смъртта на папата в католическите страни е доста нелеп, защото той се явява държавен глава на Ватикана. А да обявяваш траур за смъртта на чужд държавен глава, прилича на ритуал от епохата на социализма. Нали не искате да кажете, че Италия и Испания, Полша са нарушили конституцията и са недемократични страни? Нали?

- 10-11-2012|Ирина

Отделям време, защото тук, в този сайт намирам някакъв смисъл да се говори въобще, /пък вие си го имайте за свой собствен /.

Ако имате идея кой друг сайт събира българите за дебат, моля, назовете го и ако преценя, че има някой сайт, в който мнението на гражданинa има значение и дори можем заедно да свършим нещо от полза ще спра да губя време на присъстващите.

- 10-11-2012|Ц

България -- мултиетническа? По световните западни стандарти БГ си е чиста раса. Е, има тук таме по някой човек, който говори и турски, ама в сърцето си и културата си е баш българин. Що се отнася до циганите, ша ма простите, ама аз гледам отвереме навреме телевизия и често пъти не мога да различа циганин от българин, особено наред лето...

Златко, какво е настина съществуващото в България? Да речем, оставим тия високопарни интелектуални наддумвания и помислим какво аджеба се сручва у нащта къща.

Съществуващото в България е едно неспособно да се организира общество, една калпава, просташка култура, едно БЕЗБОЖИЕ (защото ПИШЕ В БИБЛИЯТА „МИЛОСТ ИСКАМ, НЕ ЖЕРТВИ,“ за неразбралите под ‚жертви‘ се има предвид както църковните и национални ритуали, така и размаханите либерални, национални, фундаментални, псевдо-набожни, тоталитарни, и неznam още какви си фарисейски пръсти и юмруци), една беднотия има-- материална и духовна, и един всепогълщащ самоизяждащ се ЕГОИЗЪМ...

P. S. Мойта перспектива, не е, както беше я определил, перспективата на вопъла или наивника (трябва да пална дупето на тоя или на оня булгар, та да се види, че не съм дете, е верно--злоба не ми стига)... Хубо

го беше казал „промяната започва във и от всеки един от нас“, макар и клише, това е истина... песимистична.

За да има промяна във всеки един от нас, един от нас трябва да даде пример, т. е. да направи промяната, друг от нас да го оцени, да го последва и да бъде последван от други.

В този смисъл, що не пусна този убав текст за житието и битието на Дедо Максим, как си е давал заплатата на сираците, и се е радвал на баница, ами избра да пуснеш едно текстче едnodневка, написано, ей тъй между другото, в свободното време (нищо против авторката и тезата ѝ). Примерът на дедо Максим, истинен или не, има хиляда пъти повече позитивен и духовен заряд, от членовете, процентите и параграфите... от фарисейската пяна, размахани пръсти и юмруци... в празното.

- 10-11-2012|Ц

...и пак, да не взема да предизвикам гнев незаслужен, пиша ясно НАЦИОНАЛИЗМЪТ е зло. Требе да се громи! Патриотизмът, позитивното чувство за общност, ОТВОРЕНА към всеки и всички общност, е добро. Требе да се насърчава!.. Мойте коментари, да се тълкуват либерално, спокойно, като допълващ мрачната картина детайл, контур засилващ ефекта, експресионистичен супер-модернизъм, да речем като рисуването на зъб в устата на Мунковият шедевър...

- 10-11-2012|Златко

Какво да ти кажа, Цончо? Просто се радвам, че продължаваме да си говорим след толкова години, в които отново и отново установяваме, че няма и две теми, долу-горе, по които да сме на едно и също мнение... Радостното в случая е това, че все пак успяваме да запазим дистанция и цивилизованост, за да не се сблъскаме и раздалечим завинаги, както ми се е случвало с десетки други хора (не че има гаранция за в бъдеще де). Нерадостното, разбира се, е в това, че продължаваме да мислим по много различен начин, въпреки това, че от доста години вече живеем в подобна среда – ти в Канада, аз в Германия. Ами което не може да стане, не може...

До Ирина: нещо обиденичко зазвучахте, моля за извинение. Не губите нищо време, повечето от кибиците тук вече сме сложили главата в торбата. Инак, ако продължавате да се чувствате обидена, можете да потърсите алтернатива във форума „Де зората“, само че те са на точно

противоположната страна от политическия спектър – тоест, докато това тук е ляво-либерален сайт, там е основно дясно-консервативен, с много по-силен акцент върху „родолюбие“ и „българщина“ (а май и религиозност) в сравнение с моите тук протуберанси на космополитизъм, силна критичност срещу „традиционно-българското“ (чети: национализъм) и стриктно лична, несподеляна с никое друго човешко същество, религия... Така че нищо чудно там да се почувствате „по-у-дома“; при всички случаи това е далеч по-обичан и повече посещаван форум от тукашния. Моля да ме разберете правилно – това не е опит да ви покажа вратата, дори напротив, защото ценя всеки човек, който се върти тук с надеждата да научи и разбере нещо ново (в НИКАКЪВ случай не държа посетителите да се съгласяват с мен)...

А инак, собствените ми изхвърляния... Всичко това е израз на най-различни вътрешни несигурности и неуверености, това е повече от ясно. Но пък, да ви кажа честно, какво ли значение има то? Работата, която върша, очевидно е нужна и важна... А собствените ми мерици, гладове и амбиции? Голяма работа, няколко пръдни и едно кило сополи... Утре ще си отида – но това тука нещо НЯМА! Ей толкова прости са нещата.

Ако всичко това ви помогне оттук нататък по-лесно да понасяте личните ми слабости – хубаво. Ако не – здраве на всички ни.

Поздрави,
Златко

- 10-11-2012|**Петьо**

Тази дискусия очевидно се ръководи от една безработна, която ходи на работа в някакъв измислен център за изследване на нищото, и един безработен от Германия, пратил България по дяволите преди повече от 20 години. Какво искат тези етнически безработни от тази държава?

- 10-11-2012|**Петьо**

Г-н Енев, ако се върнете в България, климатът за Вас тук ще бъде по-неудобен, отколкото когато сте заминали.

- 10-11-2012|**Ц**

Точно тъй! Дерзай!

Впрочем, ако видиш как се опитвам да втъпя на кебекарите, т. е. франко-канадците, на екстремистите от тях, че са идиоти, рушащи ИС-

ТИНСКИЯТ МУЛТИКУЛТУРАЛИЗЪМ, истинското богатство на Монреал и Квебек, и по този начин засягат егоистичното ми чувство за самосъхранение и ме карат да мисля за куфари и камиони, ще си кажаш: брех, тоя Цончо, бетер от мене бил.

- 10-11-2012|**Златко**

Светът, Петьо, основно от безработен народ е преобръщан с главата надолу – като започнеш там от разните му Диогеновци с бъчвите, минеш през Барух Спиноза, дето го отлъчили сънародниците му, спреш за минутка при дяда Маркса и стигнеш чааак до... добре де, ти си избери. То, като се позамисли човек, няма и как да е много другояче, защото всеки работещ човек е малко като куче на верига – вярно, полезно и нужно същество, но по принцип, каквото му каже стопанина, по това лае и кучето...

- 10-11-2012|**Петьо**

Г-н Енев, вие и двамата със Светла ми се струвате повече безродници, безработността е нещо временно за повечето хора. Безработният може да си намери работа, докато безродникът род не може, ако не броим роднините му, които са го възпитали като безродник.

Вие явно сте обиден на България за нещо си в миналото. Защо не потърсите причината у себе си, вместо да предлагате от чужбина промяна на държавното устройство и физическо равноправие на религиите, което ще рече на една църква да се пада една джамия и патриархът главният мюфтия да делят еднакви права върху вярата на населението.

При тези приказки, ако сте тук, ще бъдете за изхвърляне не само политически, не само обществено, а й морално.

Вие сте в Германия и доколкото знам сте германски гражданин. Защо не направите опит в онази държава, Германия, която за разлика от България не е държава, а федерация, да предложите само още една джамия, да видите какво ще ви се случи.

А тук предлагате промяна на държавното устройство. Може би ще ви хареса и ние на станем федерация, например от Смолянска турска автономна република, Кърджалийски мюсюлмански халифат, Циганска провинция Катунница и останалата част от бившата България – под общото име Българско-турско-цигански Катун.

Че се е махнал социализмът, не значи, че държавата се предлага на който за каквото му скимне, много е наивен този мираж в студа.

- 10-11-2012|Ирина

Г-н Енчев, в никакъв случай не съм обиденичка, единствено искам да свършим нещо добре за нас си, за това искам съвет къде българите се събират и организират гражданско общество, защото ми се иска да съм част.

До сега този е единственият сайт, където ми прилича нещата да приличат.

- 10-11-2012|Петьо

Има най-различни хора, освен безработните /в които включвам и всички на заплата в купа ненужни учреждения от типа център на тази и институт по онази безсмислица/. Работещите хора биват едри и дребни собственици на частни предприятия, служители и работници на такива, служители и работници на общински и държавни фирми, има и много свободни професии, и всеки /освен свободните професии/ е свободен да заповядва или да търпи заповеди, докато е съгласен с тях. Който е несъгласен, може веднага да напусне и да си потърси друго място, което да го удовлетворява.

С Вашето разбиране Вие сам се декласирате от куче на верига, което лае, в куче, което просто си лае.

Отделно, в едно списание, доколкото това тук условно може да бъде прието за списание, редакторът само публикува, а никога не лае. Той публикува, за да лаят другите – положително или отрицателно.

Мисля, че Вие искате някаква европейско-етническа форма на комунизъм, което може би ще устрои само Вас, турците и циганите у нас и безработните на континента, но няма как да стане. Дори звучи глупаво, камо ли някой да се хване да му се връзва.

- 10-11-2012|Златко

Цитат:

Вие сте в Германия и доколкото знам сте германски гражданин. Защо не направите опит в онази държава, Германия, която за разлика от България не е държава, а федерация, да предложите само още една джамия, да видите какво ще ви се случи.

Умно момче си ти, Петьо! Само дето Германия си я виждал на снимка, ама нейсе (тук джамии се строят непрестанно, Петьо – и църкви, и всичко; е, по-малко синагоги, щото по исторически причини посетителите им са малко, но пък там, където ги има – осем парчета в Берлин само – са толкова красиви, и отвън, и отвътре, че направо ум да ти зайде). Да не губим време сега в празни приказки. Чакай вместо това, докато си пия така кафето, да споделя с тебе още две мисли, дето ме удариха по челото, докато миех чиниите в кухнята.

Първата, Петьо, е за това велико изобретение на Запада, академичната свобода, дето по принцип дава на работещи хора основната привилегия на безработните – никой да не може гък да им каже, и да си говорят и пишат каквото си поискат, в рамките на закона; е понякога има и по някой нещастник като горкия Норман Финкелщайн, дето така яко настъпва мотиката, че на практика му спретват *Berufsverbot*, демек (не-писана) забрана за работа, но, какво да се прави, изкуството иска жертви. Дано и в България да се установи по някое време това нещо, макар че, като гледам за момента, май-май не смеят много да гъкат колегите академични, но нищо, бързата работа – срам за майстора.

Втората мисла, Петьо, е за това, че издание като „Либерален преглед“ **НЯМА КАК** да не бъде правено извън България, по същите причини, по които и легията на Раковски е трябвало да бъде в Сърбия, и Ботев и Каравелов е трябвало да бъдат в Румъния, и Апостолът – най-великият от всичите Българи, шапки долу, гадове! – е трябвало да умре предаден. Щото не само че в България пророк в родината не може да има, Петьо, ами и, ако се напъне някой така много да пророкува и сънародниците си на чумальци да учи, тозчас ще се намерят, Петьо, две-три копеленца като тебе такива, яки и оправни, дето я компроматец ще му спретнат, я на властите ще го предадат, я – което си е най-лесно, бързо и чисто – ще го причакат на някой по-тесен сокак, за предпочитане на тъмно, и ще му покажат бързо-бързо кой кум и кой сват.

Та, сполай ти за умните приказки, Петьо, аз сега ще поблагодаря на Бога за това, че ме държи (все още) настрана от ръчищата на доброжелателните сънародници – с устите им се справям, слава Богу! – а после ще седна да си чета, че утре, то се знае, пак трябва да ви ядосвам с нещо, а това означава, че не мога да си губя времето, щото, както е казал един не-нашенец, господин Волтер, за една мисъл е допустимо всичко друго, само не и да бъде скучна. Хайде, по живо, та по здраво!

- 10-11-2012|**Ирина**

Светла, не благодарих за отговора, защото не мислех, че сме довършили коментарите.

- 10-11-2012|**Ирина**

Чудя се защо имаме много свободно време да се занимаваме с „еврейски“ и „европейски“ въпроси, а есконците си чистят страната за един ден, без да се сърдят на телевизията, че е комерсиална.

Е, утре обещавам да вдигна две, три чужди хартийки от тротоара.

- 10-11-2012|**Весела Радева**

братя, никога и никому не е късно за покаяние – дори за флеймърство от отегчение и верово невежество. та нали дори и за представилите се пред Господа се молим

„Иисусе, прости съгрешенията му, забравени или премълчани от срам.

Иисусе, прости беззаконията по немощ или неведение.“

защо се разправяте и обяснявате.. нека стоим в трезвение и се молим за своите и за тези объркани души и – слава Богу за всичко.

- 10-11-2012|**Васик**

Колкото и да са емоционално натоварени обвиненията срещу авторката, рано или късно трябва да се запитаме коя именно е причината за присъствието пак на патриарха при откриването на новия парламент. Проблемът не се изчерпва с траура и очевидно става дума за уважението към правата на нехристияните и атеистите. Тук въобще оставям настрана въпроса за внезапно избуялата религиозност и уважение към традициите при голям процент българи, които през останалото време най-често определят православието като секта и търговско дружество и въобще контактуват с религията само на кръщенета, сватби и погребения.

- 10-11-2012|**pnik**

До Златко: С интерес следя дискусията. Изказах и своето скромно мнение, макар да не го виждам вече. Смятам, че право на всяко свободно печатно издание е да публикува всякакви мнения, вкл. простотия като тази „статия“. Но за пръв път виждам редактор /редакция/ да взема отношение и то толкова грубо. Не се извинявам за мнението си, пак можете да го делнете...

- 10-11-2012|Златко

Никът „pnik“ се появява за пръв път сред имената на коментаторите. Сигурен/сигурна ли сте, че сте писали под това име, или под някакво друго? Коментарът ВИНАГИ се появява по-бързо, отколкото аз съм в състояние да го изтрия (има няколко секунди промеждутък, като минимум), така че: видяхте ли коментара си на сайта или не? За какво ставаше дума? Обикновено хората, чиито коментари биват изтрити, знаят много добре защо и не се обаждат повече, което ме кара да мисля, че в случая става дума за недоразумение.

А инак, „вземането на отношение“ е нещо, което за последен път съм правил през комсомолските си години. Вярно е, че тук си говоря без много задръжки. Но това е очевидно, не виждам с какво мога да ви помогна.

Значи, кажете отново, за какво е ставало дума в коментара ви („скромни мнения“ още никога не съм трил).

- 10-11-2012|Златко

Компютърният адрес, от който пишете (84.40.119...), също се появява за пръв път. Съжалявам, „скромното мнение“ се е изгубило не по моя вина...

- 10-11-2012|Петьо

Така ли, г-н Енев? Не съм виждал Германия само на снимка, но съм бил само по покана на някой друг, организация или фирма, и не сме стигали до джамиите. Значи здраво сте го закъсали там. Това е следствие от германската глупост след войната да се изкуши от евтината турска работна ръка. Сега да си сърба каквото си е надробила и което вече не може да изхвърли. Това е само ясна илюстрация какво идва след подвеждането на приказките на мюсюлманите, че имали граждански права. земя искат те, и цеми държави искат, а не права. Щом сте в това положение, сменям примера – направете си предложението в някоя романска страна или в Англия. Само в Испания не знам как ще реагират, защото дълго са били под мавърско, повече от нас под турско, но се съмнявам, че и на тях ще им хареса, може да реагират по-лошо и от швейцарците.

Да ви обясня, като казах швейцарци, какво е мултиетническа държава. Това е държава, която има РАВНОСТОЙНИ ПО ОБЕМ И КОМПАКТ-

НИ ПО РАЗПОЛОЖЕНИЕ КОРЕННО РАЗЛИЧНИ НАЦИОНАЛНИ ЕТНОСИ на територията си. Това зависи от начина, по който са създадени.

В момента се сещам за две такива условно наречени държави – Швейцария и Канада, като Канада е особен случай, защото е признала, че е нашественик и плаща наем на индианците за земята.

Единствената наистина мултиетническа държава, ох, тя пък съвсем не е държава, са Съединените американски щати, защото поначало са създадени на принципа „всичко в торбата“.

Мултиетническото води след себе си и мултикултурното понятие. То също е измислено от американците по начина, по който е измислено и понятието афроамериканец /за да не бъде негър, което само и единствено там носи срамен оттенък/.

Това, че в една държава има повече етноси, задължително носи и повече на брой култури. Или техни разновидности. Например България има един основен етнос, българи, но има много етнически варианти, които се дължат на различните родови племена, от които е било съставено общото племе и общият народ българи. В България има имена на местности и хора от различен български произход, които говорят за това. Но тези хора имат един род и една обща култура. различните етнически нюанси в говора, облеклото, ястията и обичаите са само варианти на едно и също. Каквото да кажем би било ако от две съседни кооперации от едната се чува някой да свири на цигулка, а от другото някой да свири на пиано или на кларинет. Затова и песните от Родопите са по-различни от песните в Шопско, които пък от Тракийско, които пък от Добруджанско, които пък от Македонско.

Че някакви хора от бившата Османска империя са останали в България, не променя същината ѝ. За циганите, които също имат някаква племенна култура и много техни си бедни диалекти ли, наречия ли, не говоря, защото те навсякъде са или отишли, или останали.

Давате и неверни данни. Общо българското население е 7 милиона и половина, а общо турците и циганите са 1 милион, като циганите традиционно лъжат какви са – те са ту българи, ту цигани, ту турци. Ако броят всеки турчин за двама, е друг въпрос, но се броят главите на раменете /и то само пълните такива/, а не броя на фесовете в долапа. И аз имах някъде един фес, останал от някаква дипломатическа проява на дядо ми преди 9 септември, но май изгни от молци и го изхвърлихме. Иначе, уверявам Ви, съм чист българин.

- 10-11-2012|Златко

Петьо, жив и здрав да си, мойто момче. Още не е имало човек тук, опонент, имам пред вид (впрочем, думата не подхожда за нашенските табииети; нека да си го кажем по нашенски – противоговорец), с когото да съм говорил спокойно, и който след това да не се е забравил и да не е забил из сокаците на това, което една приятелка нарича със звучната думичка „ишерети“. Когато им кресна, всички се усещат, но пък каква полза?

Казано по-просто: а стига толкова, юначе. Няма в България човек, който да не вярва, че разбира от всичко; едно време, преди да се родиш ти, имаше и такъв филм, с Апостол, Бог да го прости... Слава Богу, за разлика от реалния живот, където оправия няма, и от всичкомайстори у кошарата вече ни плет, ни стока, ни стопанин останали, това тук място се управлява не точно по демокрация, а по едно друго правило, на Запад му викаат „меритокрация“, а аз – по нашенски – си му викам „по ума изпращаме – по него и посрещаме“. Ха сега седни да си починеш и поразмислиш, пък ако по някое време решиш, че може би е редно първо да послушаш, преди така, фър-насам, фър-натам, пак си добре дошъл...

Но първо – да си помислиш малко...

- 10-11-2012|Златко

Ах, да, забравих: понеже разбираш от всичко, в това число и от политически науки, и ми обясняваш какво е това мултиетническа държава, да се уточним малко по понятията.

Значи, на първо място: „държава“ и „общество“ не са едно и също нещо, Петьо и – ти не си обърнал внимание, но аз пък внимавам с тия детайли – аз говоря за мултиетническо общество, а не държава. И то не защото не би имало никакви основания да се говори за България като такава (определението е неясно и включва много неща – A multinational state is a sovereign state which is viewed as comprising two or more nations), а просто за да избегна безкрайните спорове, които ще възникнат около това дали една държава, в която повече от 10% от населението е от друг(и) етнос(и), може да бъде определена като мултиетническа (то дори „мултинационална“ и „мултиетническа“ не е едно и също). Виж, с „обществото“ нещата са по-лесни, там определението е просто (A multiethnic society is one with members belonging to more than one ethnic group, in contrast to societies which are ethnically homogenous), и тук вече спорове

не може да има, освен ако не решим да се замеряме с думи, вместо да водим разговор, пък бил той и дискусионен. (Всичко това е отправено и към Цончо, който май нещо социални науки учи в Канада, но тук според мен заслужено си получава двойката – впрочем, нека сам си съди).

Та така, Петьо. Всички сме равни, спор няма, само че пред планината на знанието всички сме РАЗЛИЧНО НЕРАВНИ, мойто момче. Анна-дънму?

- 10-11-2012|Златко

И накрая, за да избегнем и последната възможност за недоразумения (тук вече имаш право, неточни ми бяха данните), ето **резултатите от националното преброяване от 2011 г.:**

Жители

Общо за страната: 7364570

От тях:

НАСЕЛЕНИЕ ПО ОБЛАСТИ, ОБЩИНИ, НАСЕЛЕНИ МЕСТА И САМО-ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПО ЕТНИЧЕСКА ПРИНАДЛЕЖНОСТ КЪМ 1.02.2011 ГОДИНА

Лица, отговорили на доброволния въпрос за етническа принадлежност

Общо: 6680980

българска: 5664624

турска: 588318

ромска: 325343

друга: 49304

Ха сега да ходим да спим, късно стана...

- 10-11-2012|Don Pedro

Няма нищо по-силно от мълчаливото презрение! „Глухо и страшно гърмят окови...“. Чичо ми Георги от Горно Броди, когото набедиха в най-лошото, че е предател на Отечеството, на 93 години в старческият дом ми рече успокояващо: „Мило, на теб БОГ много ти е дал, от хората нищо да не искаш!“. Да не е натякващо, той изпълни дълга си. Много добре помня патриарх Кирил, после в Търново пяха в чест на новия заместник Максим: „Слава тебе, ГОСПОДИ!“. И аз пропявам: „ВИВА ДИОС!!!“, но визирам ДИОНИС!!! Чичо Георги е аналог на Хр. Ботевия брат Боян, който

загива геройски за Отечеството на Драгоман, а героят от БРОДИ спасява ротата си и три противникови подавя. Тъкмо ние брождени строяхме църкви и манастири в хубавия наш Егейски край и не от турците, а от православни гърци бягахме тогава. За нас вярата е съкровена и не бива да се разголява. Това моме Светла Енчева явно...БОГ ДА Й ПОМАГА: ВИВА ДИОС!!!! НЕ БИВАШЕ! Поне това му право като човек би трябвало да оставят! Толкова обиди сме видели, като дойдохме в ОТЕЧЕСТВОТО и врагове на РОДИНАТА НИ СПРЕТНАХА, сега какво- пак ли със злоба? Чичо Георги се премести в друго измерение на 105!!! години. Напролет ме чакат 103 години юбилей, братовчед ми Петър Димков Халембаков-народен лечител от Горно Броди имаше голямо сърце и с патриарх Кирил, па после и с Максим отваряха дума насаме за Петър Дънов. Ние, брождени ги траяхме православните скотове(според Христю Ботьов Петков-преславен сатирик“Знаеш ли ти кои сме?“ , май с байо му Либен само те са си я чели тая гениална творба за цял свят!!!) досущ както психиатър изтъпява свои пациенти. И все пак не биваше още при прясно погребение да бъде обругаван патриарх Максим Български!!! И това го казвам като потомък на брождени, които винаги са били атеисти както Христо Ботев, Гео Милев, Георги Стаматов, Ламар, Никола Вапцаров, Христо Тушев Измерлиев(известен като Хр. Смирненски, с чийто брат Тома Измерлиев в Хасково си поигравахме на сантасе)... преди време се гордееха, че са атеисти, сега какво. ДАДОХМЕ Й МНОГО НА БЪЛГАРСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА. И ТАКА ЩЕ ПРОДЪЛЖАВАМЕ, НО.. ТЯ ЗАЩО САМО В МЛЯКОТО Й Е ОКОТО? ЧЕСТЕН ЩЕ БЪДА-СЪЖАЛЯВАМ ГО ПАТРИАРХ МАКСИМ. ТАКИВА ЛИ ПО СЕБЕ СИ СЪЗДАДЕ?...Без коментар:1923г. гузна София въпреки всичко излезе на най-голямото погребение, за да си изпере съвестта, и изпрати подобаващо ХРИСТО СМИРНЕНСКИ!!! А да има прения, крушката си има опашка...ХАНС

- 10-11-2012|Ц

стига с тея двойки бре, отпусни тая душа, затвори едното око, пиши една читворка барем...

- 11-11-2012|Бла (лично)

Е, може и тройка:-)

Като изключим, че е странен текст като писан по повод на траур, познах, че тук се сбират протестантски навеи. Близките ми срещи са доста

безкомпромисни, поне на думи (така, де, какво да им тормозя човешкото).

Знае се кое как е, подредено, разграфено, как трябва да бъде, какви са хората и какъв е законът, актовете и прочие.

Знае се кой е добър човек и добрите хора не правят лоши неща; ако правят, си посипват главата с пепел. Недай Боже, да им хареса. Трябва да се срамуват, поне за пред хората.

А си кривнал по прищявка, а са те наритали в правото русло – двойка.

Не може току-така да ти простят, преди това трябва да си се извинил, измъчил и т. н.

Стане ли време за спане, отиваш да спиш. Не може да работиш по нощите. Да не говорим да се халосваш с втория си любовник – католик, на когото индулгенцията му е дадена по рождение.

- 11-11-2012|**petya ivanova**

Златко, тази дунанма тук е много гадна и не е в твоя полза, защото ти си стопанин на този сайт и не ти отива да нападаш, да обиждаш, да иронизираш. Нали искаш повече абонати, защо се разпенваш толкова и то на теми, които на теб, дето си така далече, хич не ти „вървят“... Желанието ти да тръшнеш на тепиха всеки, който не мисли като теб, трудно ще ти спечели повече читатели... И пари. Все пак става дума за нечия смърт, не трябва ли да сме по-смирени пред смъртта? Нито аз, нито някой от моите роднини и приятели, се е почувствал с нещо задължен или обиден след обявения национален траур. Както никоой не може да ме задължи да ходя на задушница да припаля свецица и да отскубна бурените на гробовете на Лилиев, Яворов, Боян Пенев, Елин Пелин, Мара Белчева... Правя го по своя воля и не ругая тези, дето не го правят.

- 11-11-2012|**Цветанка Севдина**

Боже, боже, ние ли криво се молихме, ти ли криво ни разбра?!

Адмираiram автора и статията. Изказаното мнение се основава на статистически данни, все пак! Какви внушения, какъв патриотизъм, какви пет лева? Отдавна политолози и други анализатори на обществените процеси установиха, че бившите соц. страни с католическо вероизповедание си стъпиха на краката бързо, бързо в икономическо отношение. Та нЕкак си, мога да приема, че в нечий протокол някой е пети

по значимост, ама в случая имам силни резерви, затова съм твърдо против институционализираната скръб. Освен това не поставям равенство между вяра, вероизповедание и морал (най-вече)! И смятам, че имам исконно право на това. Бих скърбила за отец Иван от Нови Хан, чието дело възприемам като наистина християнско, останалото виждам като „суета на суетите“. Освен това, да напомня на войнстващите източно-православни, че авторитет се заслужава, а не се налага.

P. S. Източноправославна съм. Но пак ви казвам, не бъркам много, много църквата с вярата, държавата и Бог.

- 11-11-2012|**гост 2** – еврейска пропаганда

Този текст, както и изказванията на Златко смърдят на еврейска пропаганда. Не им се връзвайте, те не са българи, а и някои не живеят в България, само смучат от нея.

- 11-11-2012|**Димитрия** – О неразумни и юроде!

„Поради что се срамиш да се наречеш българин [защото] По-добра е българската простота и незлобливост. Простите българи в своя дом приемат и гощават всекиго и даряват милостина на ония, които просят от тях“.

Това видя Паисий като основна добродетел на българите. Гостенино 2, дано в сърцето си да я имаш тази незлобливост, макар по думите ти да не си личи.

Разбирам защо Златко не е изтрил коментара на гост 2, но не мисля, че подобни ксенофобски изказвания трябва да бъдат отминавани с мълчаливо пренебрежение.

- 11-11-2012|**Ирина**

Вместо разбирателство и уважение тази приказвалня стигна до дъно, ама много безнадеждно. Гадно ми е, че съм чела и участвала.

- 11-11-2012|**Димитрия**

Колкото до темата на статията, смея да отбележа, че секуларизмът не означава тотално negliжиране на основните вероизповедания. Вероизповеданията имат своето място в съвременното общество, няма как това да се отрече. Постулатите на всяка религия изхождат от моралните норми, от онези неписани правила, в които се коренят началата на социума.

Присъствието на председателя на основното вероизповедание на главните за страната церемонии трябва да напомня за важността на моралните ценности, които изповядва мнозинството от населението. Статистиката няма кой знае какво значение в случая. Патриархът би следвало да олицетворява задължението на властите да се придържат към тези ценности. От тази гледна точка обявяването на траур при кончината на Патриарха не само не противоречи на Конституцията, точно обратното. Разбира се, трябва да има траур и при кончината на главния мюфтия и пр.

Съвсем отделен е въпросът доколко личностите, заемали съответния пост в даденото вероизповедание, съответстват на високото си положение. Или – доколко религиозните институции съответстват на смисъла на съществуването си. Но това важи и за светските институции с пълна сила.

Впрочем, аз не съм вярваща. Но мисля, че основното послание на всички основни съвременни религии е, че бог е любов и справедливост. Разбира се, хората са си хора и всеки си го тълкува това, както му изнася.

- 11-11-2012|**Пенка Ангелова** – Става въпрос за светска държава

Мисля, че твърде малък брой от участниците в този форум са разбрали посланието на авторката Светла Енчева: а именно, че светската държава, каквито са всички държави в Европа не е свързана с определена религия – православна, мюсюлманска, католическа, протестантска итн. Именно това е смисълът на светския характер на държавата, който предопределя и еднакво зачитане на всички религии. Това означава, че никаква църква няма какво да търси в държавните институции и да се меси в държавната политика. Това означава, че и държавните институции – университети, училища итн не могат да бъдат обвързани с една определена религия.

Именно това е и условието, което ЕС е поставил към Турция по повод кандидатстването ѝ за членство в ЕС.

Но в България новоизбухналата „религиозност“ не признава естествено никакви норми. А нейните „носители“ се заявяват с всякакви анонимни псевдоними на самолетчета и всякакви други хвъркати и земноводни, с които просто няма смисъл да се спори.

Не оспорвам ничия религиозност, но тя е лично дело, личен въпрос и може да се изнася в публичното пространство, но не и в държавните структури и траури.

- 11-11-2012|**Димитрия**

А ргорос, българските форуми се тролоризираха фатално. Много тъжна тенденция. Едно е да изразиш несъгласие, друго е да се врътнеш обиден, че са ти възразили, трето е да дойдеш само да се напсуваш на воля без значение каква е темата. Това е проблем за модераторите, разбира се, но не е тяхна вина

- 11-11-2012|**Златко**

Я гледай, аз докато съм спал, мишлетата тук се разтанцували, та даже и бал си направили. Хайде сега, милички, да ви поизненадам всичките: в знак на почит пред паметта на светия отец затварям тази тук тема за по-нататъшни коментари, че то наистина осмърдахме вече орталъка, време е да се поусетим малко, да пуснем в сърцата си малко повече любов и спокойствие – а от утре, нова седмица, нов късмет – аз пак ще намеря с какво да ви подхвърлям камъчета в обувките, защото, то се знае, който му е прекалено удобно в живота, той го проспива и така пропуска шанса, който са му дали Бог и природата: да бъде роден, да бъде жив, да се бори и движи, а не само да смърди и разнася воня като някое блато мъртво, та премъртво...

Хайде, лека ви неделя!

Голямото ни пропадане

Автор: Мирела Иванова

„Половината от българите на възраст от 25 до 64 години признават, че не са отваряли книга през цялата 2011 година“ – из новините на в. „Труд“

През цялата изминала седмица, докато скандалът около текста на една рап-песен ни шамаросваше от всички печатни и електронни медии, си задавах какви ли не въпроси. До един от тях стигнах покрай изказването на председателя на СЕМ доц. Лозанов, че идеята да се сезира прокуратурата била възникнала заради безбройните писма на възмутени и разтърсени от гняв граждани. Възможно ли е такъв глуповат речитатив да роди мощно гражданско възмущение? Същите тези граждани не чуват ли как от години ни дави циничният кич на чалгата, как мръсните думички и намеци отглеждат манталитета на дебелашката и всепозволена разгащеност, с който си подготвен да извършиш далеч поголеми кощунства от закачката с цветовете на националното знаме?

Много нищета се насъбра

Ако съществува изобщо общоприета йерархия на ценностите, кое стои по-високо: правото на протест или патриотизмът? Свободата на словото или свободата на личността? Библиотеките или чалготеките в Студентски град? Парите или достойнството? Човешкият живот или имотното притежание? Защо изобщо трябва да се съсредоточаваме върху някакво нескопосно рап-парче, щом съществуването ни крещи от напрегната и целокупна тревожност, която всеки ден намира жестоките си отдушници и дава отчетливи знаци за тотално социално изтрещяване?

Най-драстичният от тях е даденото и получено капаро от 500 лева за убийството на едно момиче. Дори фактите около роднинството и мотивите за „мократата поръчка“ не звучат така зловещо, както стойността на предплатата, свидетелстваща, че материалната и духовната нищети са свършили своето. Не бих казала, че са превърнали огромен процент от хората у нас в животни, макар да не е лъжа. Преобразили са ги в

морални чудовища, каквито помним най-вече от художествената литература. Върнали са ги в някакво предмодерно време, това на Юрталана, описан от ранния Караславов, или на братоубийствените вакханалии, разказани от Страшимиров в „Хоро“.

Няма мило и драго...

Тук обаче опираме до факта, че половината от българите не са прочели нито една книга, камо ли от своята класика, която да им даде познание за тях самите, за изпитанията на социума и тъмните сили и страсти на човешкото същество и общностното съществуване. Оставени на инстинктите си, на несигурността и телевизора, огромен процент хора у нас всекидневно деградира, пропадат в псувачески апатии, алкохолни делириуми, безизходна бедност.

Как се свързва всичко казано дотук с Мишо Шамара и песента му ли? Ами ето: за все по-оскотяващия народ няма мило и драго. Като си се нагледал на костюмирани празнодумци, които непрекъснато обясняват от медийните амвони защо поскъпват сиренето, кашкавалът, токът, парното, дървата за огрев и прочие, те напушва зверски гняв. Като не си ял от два дни и си прост, не ти хрумва нищо друго, освен да обереш, пребиеш, убиеш някого. Какъв трибагреник и какви свети символи! Те не се наливат с фуния в съзнанието, не се инжектират подкожно, а са бавен фундамент, който се гради върху възможностите и перспективите за развитие в страната ти, върху нейната култура и книгите, които са написани или преведени на твоя език и които имаш потребност да четеш, за да познаеш себе си.

И накрая, за да не останем без извод: четенето на книги също е бунт. И ми се струва, че това бе единственият и най-масов български бунт по време на социализма, когато пак ни шамаросваха всекидневно, но другояче.

Източник

Мирела Иванова е родена на 11 май 1962 г. в София. Завършва 91-ва немска гимназия в родния си град и българска филология в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Автор е на поетичните книги „Каменни криле“ (1985; 2004), „Шепоти“ (1989), „Самотна игра“ (1990), „Памет за подробности“ (1992; 2003), „Разглобяване на играчките“ (1995), „Еклектики“ (2002). Носител е на български отличия (годишната награда за поезия на СБП за 1993 г., наградата на вестник „Труд“ за 1999 г.) и на немска награда за модерна поезия от Източна и Югоизточна Европа. Нейни стихове са преведени на всички големи европейски езици и са включени в множество антологии. През 2000-та година хайделбергското издателство „Вундерхорн“ отпечатва сборник с избрани стихотворения на поетесата в превод на Норберт Рандов под заглавие „Самотна игра“, който претърпява две издания. Мирела Иванова е сред основателите на поетичното общество „Петък-13“. Пише литературна критика и публицистика, превежда от немски.

Коментари (6)

- 12-11-2012|**Ирина**

Няма мило и драго...

Не че няма, но е някъде на друго място, където не го познаваме. Ето хората четат Калин Терзийски, а не четат Любомир Канов. Нещо ни изпрости, ДС ли, ненавреме демокрация ли, Слави Трифонов ли, но нали трябва сам да припознаеш илюзията.

- 12-11-2012|**Ирина**

Критична маса няма. Защо Мирела Иванова, Теодора Димова, Любомир Канов, Златко Енев, Николай Михайлов, много неизвестни на мен куратори, критици, радетели. Много напуснали действителността ни. Защо не се събират, първо между себе си да обсъдят.

Вярно, „Тежко на народ, на който са му нужни герои“, но ние сме точно такъв народ.

- 13-11-2012|**Георги Гочев**

Чета и Любомир Канов, и Карин Терзийски (когото считам за най-добър сред съвременните ни български писатели). Но не гледам телевизия и не слушам чалга. Затова не съм „възмутен“ – т. е. – недоволен. Неосъществените са винаги недоволни. По това се и познават, а в допълнение – те все „квалифицират“ (даже без кавички). Не е необходимо да сте чели Стефан Цвайг, за да се убедите в необходимостта от четене. Сигурно около вас има хора като моя приятел С. Д., който сподели: „Четеш? Значи си губиш времето...“

- 13-11-2012|**Борис П.** – Четеш? Добре. Но помисли пак.

Интелектуалците днес просто вече няма как да имат онази значима роля в обществото, на която са се радвали те в някои предишни епохи. И причината за това е не толкова фактът, че днешните интелектуалци са в нещо по-слаби от предишните – не, днешните вероятно са не по-лоши от предишните интелектуалци – просто вече епохата се е сменила, епохата е друга.

Всъщност, колкото и да е парадоксално, именно интелектуалците много често имат по-ограничено мислене от останалите хора в обществото.

Именно интелектуалците прекалено силно преживяват собствените си, вътрешни емоции – и това им пречи да видят много неща в обкръжаващия ги свят.

- 14-11-2012|**Гост**

От историята е известна случката с бабичката, която изтичала до кладата на Ян Хус, за да хвърли и тя съчка. „Свещена тъпота!“ е следствието, което ни тегне и до днес. Но..., бели ядове, ще речем по български. Преди няколко години в центъра на Тбилиси са изгаряли книги на Чабуа Амiredжиби, автора на „Дата Туташхиа“, приел монашеството с новото име Давид. Читателите и занапред ще оредяват значително, но ще бъдат като древните алхимици-един фйтон хора, но могъщи да разклаят земята... Повече и не трябва. И да спрем с никому ненужната „масо-

визация на културните прояви“, мъртво родена още с появата си... Нека е честита и Мирела Иванова. Ето, четат я, даже и коментират... Броди

- 18-11-2012|**БС2003** – ...

Авторката нахвърля интересни неща, но не си е изяснила проблема за самата себе си. Затова противопоставя съпоставими или допълващи се неща или задава неуместни риторични въпроси. За мене кампанията или както там го наречете срещу простотията и простащината в публичното пространство все трябва да започне от някъде и ако това е „произведението“ на Мищо, нищо лошо. Но възмущението бързо затихна и всичко пак си върви по старому. Голяма е отговорността на интелигенцията за цивилизоването на населението, но за тази цел тя трябва да дава пример със своето поведение, а не да счита за шик да изпростява редом с останалите.

Как станахме по-християни и от патриарха

Автор: Иван Бедров

Точно преди 30 години си отиде генералният секретар на Комунистическата партия на Съветския съюз и председател на Президиума на Върховния съвет на СССР Леонид Брежнев. На 10 ноември 1982 година държавата смени програмната си схема и всеобща скръб завладя България.

За хората от моето поколение това означаваше следното: в училище ни накараха да почетем паметта на един непознат за нас човек, след което ни разпуснаха. По единствената телевизия излъчваха само спомени за непознатия, а от време на време прекъсваха с класическа музика. Родителите ни изпитваха силна досада от картинката.

Предварително се извинявам на искрено тъгуващите, но четирите дни между смъртта на патриарх Максим и погребението му ме върнаха във времето, когато в рамките на четири години бяхме принудени да съпреживяваме четири тоталитарни траура. Така ги беше подредила съдбата между 1981 и 1985 година – Людмила Живкова, Леонид Брежнев, Юрий Андропов, Константин Черненко.

Тук не става дума за паметта на патриарх Максим, а за нашето лицемерие. Едва ли и той си е представял краят на земния му път да стане повод за толкова грозен маскарад. В един момент се оказа, че всички са осиротели, че всички са живели според каноните, че всички са го обожавали.

Ако в тези дни беше проведено социологическо проучване, то със сигурност броят на ревностните православни християни щеше да се окаже повече от броя на населението на България. Промени се медийният език. В един момент хората се превърнахме в миряни, манастирът се превърна в обител, а телевизионните водещи започнаха да говорят на църковно-славянски.

Бивши комунисти, агенти и офицери от Държавна сигурност окупираха студиата и с изменени лица започнаха да бълват ценни мисли.

Журналисти задаваха на гостите си въпроса „Вие вярващ ли сте?“. „О, да, много даже!“, отговаряха театрално покрусените. И никой не се сети да репликира, че такъв въпрос не се задава. Че въпросът за вярата е дълбоко личен и неподлежащ на скандиране.

Свещеници разказваха в национален ефир колко скромен човек е бил патриарх Максим и как е закусвал в малка чинийка. Истина е, че покойният патриарх не е попадал в контекста на митрополитите Кирил и Николай да се обяснява за автомобили и часовници. Но ако е бил влиятелен духовен пастир, както чувахме тия дни, защо не научихме за него нещо и приживе?

В деня на смъртта на патриарха в едно столично училище децата са били принудени да пазят едноминутно мълчание. След това учителка е раздала текстове за патриарха и е карала децата да ги четат пред класа. Учениците са се подчинили, но не са разбрали защо. Вероятно подобни сцени на асистирана скръб е имало и на други места.

Помните ли как се възмущавахме, направо се подигравахме с кадрите на фалшиво ревящи на глас хора заради смъртта на севернокорейския лидер Ким Чен Ир? Не е минала дори и година от тогава, а се постаряхме да си създадем същото усещане.

Седмица по-късно доносници и мутри влязоха в открита битка за наследството на патриарх Максим. Маскарадът рязко приключи, лицемерието отстъпи пред реалността. И това е единствената добра новина в случая.

Източник

Иван Бедров е български журналист, работил в радио „Свободна Европа“, bTV, в новинарския ТВ канал RE: TV, както и в бизнес всекидневниците Пари и Капитал Daily.

Коментари (7)

- 13-11-2012|Ц

Нямам нищо против националния траур, но заедно с него, ето това трябва да се казва, и още много покрай него...

България досега е нямала истински проблем с разделението на църквата от държавата. Поне не в смисъла на големия дебат за свободата на съвестта и демокрацията. За разлика от католицизма и дори протестантството на Запад, БПЦ никога не е била опасност за светската власт, нито контестант, тя винаги е била или *подчинена* на държавата, или безобидна част от ритуалния арсенал на държавата. Защо? Не защото Църквата е калпава (ние дължим много на нея исторически), а защото българинът не е вярващ човек. „Пари ми дай, не акъл!“ е нащо мотото.

Вярата винаги е била в сферата на личното, не общественото, бих казал тя бе нещо непознато, странно, заплашително за българина... Помня, когато бях момче, ме беше срам да призная, че търся Бога. Щяха да ме обяват за луд. Сега, не ме обявяват да луд, обявяват ме за глупав, необразован... и трудно мога да обясня, нещо нормално за живеещият човек на Запад-- че да живееш с вяра, не означава да живееш с илюзии и фантазии, а да се бориш ежедневно за постигането на едни недостижими за нормалния човек морални стандарти...

И все пак, ако този траур доведе до дебат върху това кое е хранилището на българските ценности и каква е ролята на Българската Църква във възпитаването на ценности у широките маси, би било добре... Ние се нуждаем от активна Църква и духовни водачи, далеч от политическата власт, но близки до народа--до целия народ, бедни и богати.

Това е мнението ми. Знаем в какво се превръща всяко изказано мнение тук--в парцал. Нямам идея коя от казаните от мен думи ще предизвика ярост и възмущение, но знайте, че то е добронамерено...

- 13-11-2012|Васик

С потрес наблюдавам как изборът на нов патриарх се превръща в офлайн реалити шоу за народа. Това е не само най-близката аналогия, която ми хрумва за ставащото, но и най-близката до всекидневието ни концептуална схема, в която може да се напъхат събитията след смъртта на патриарха. Довчера актуалните интриги като Борисов-Станишев или Цветанов-Мирослава Тодорова вече са изчерпани. Новите герои в

лицето на митрополити и богослови са интересни „нови лица“ и още повече става дума за „избори“, които като всички избори ще повлекат след себе си прогнози и залагания, социологически изследвания и надлъжвания между мастити социолози и всякакви науколози, които знаят и могат да обяснят научно кой или какво е Българинът. Един нов сериал, който гъделичка патриотизма и историческото самолюбие на българина навярно по начина, по който „Великолепният век“ е важен за турчина. Накратко – макар и да е нова и непозната медийна тема като рядко събитие, изборът на нов патриарх беше овладян от медийната среда за броени дни и ще бъде експлоатиран още няколко месеца, но не защото медиите и обществото са силно заинтересовани от самия избор, а защото този съспенс е заместител и оръдовър преди същинското ястие – изборите за нов парламент. С учудване виждам, че анкетата във в. „Сега“, където обикновено се задават политически въпроси, днес включва: „Кой митрополит е най-достоеен да бъде патриарх на България?“. Какво означава това – да пускаме есемеси за изгонване на митрополита, когото не харесваме ли? Откога достойнството се измерва в проценти, средноаритметично или медиана? Жалко наистина, защото нито БПЦ, нито обществото печели от квазисъпричастността с религиозните дела, след като няколко години критиките към Мадона и дистанцирането от Дънов/Ванга от страна на БПЦ бяха единствено предмет на зловни подмятания отново от същите медии, които сега бутат микрофоните си току под брадите на митрополитите.

- 14-11-2012|**Българин от Мисури**

Светските хора (от типа на Иво Беров, пък и други силно „възмутени“ граждани) не разбират, че „църквата“ по принцип не само е отделена от „държавата“ – но и е нещо много по-различно от „държавата“. Църквата си има свои закони, свои правила, свои нрави и най-вече: свой дух.

Затова, когато Иво Беров задава въпрос от типа „ако е бил влиятелен духовен пастир, както чувахме тия дни, защо не научихме за него нещо и приживе?“, на него това му се струва съвсем уместен въпрос – но от гледна точка на един свързан с църквата човек подобен въпрос е, уви, напълно неуместен.

Всъщност, за да му помогнем на Иво Беров и подобните нему да разбере като как тъй патриарх Максим е наистина нещо доста повече от това, което самият Иво Беров си мисли за него, може би трябва да слез-

нем на неговото (иво-беровото) ниво и да му кажем, че има и едно чисто „биологическо“ доказателство за величието на Максим, а именно: ако даден човек е обладан от някакви нечисти страсти, той нямаше да има сили да доживее до 98-годишна възраст... Чисто светски говоря, та дано да разбере...

Така че, една препоръка към Иво Беров – да не се прави на по-голям секуларист от Волтер, че е смешен целият му този негов плач по „лицемерието“...

- 14-11-2012|**Майя Маркова** – секуларистите за дядо Максим

Не знам какво точно се разбира под „нечисти страсти“, но предполагам, че са на първо място свързани с половия живот, та веднага давам контра-пример: Бертран Ръсел, известен не само като велик философ, а и със слабия си ангел по отношение на жените, доживява точно до същата възраст – 98 години (1872-1970).

Иначе, разбира се, и вярващи, и секуларисти, дори войнстващи атеисти като мен са преизпълнени с уважение към покойния патриарх – човека, на времето изпаднал в немилост заради отказа си да сътрудничи на ДС, после дръзнал да издигне глас в защита на българските турци, след 1989 г. доброволно подал оставка и свикал църковно-народен събор в името на помирението и излекуването на църквата от нанесените от тоталитаризма щети, защитник на децата от Могилино, бежанците и всички други онеправдани...

Да-да, както веднага се сетихте, описвам не-събития, които никога не са се осъществили, а според мен е трябвало. Простете мене, грешната. И предупреждавам, че в епоха, в която все повече хора изискват от религиозните институции да служат като морални авторитети, малцина ще се съгласят, че не можем да искаме разни работи от църковния глава и трябва да оставим църквата на извисените люде, които са компетентни.

Най-малкото трябваше да отърве църквата от това недоразумение, талибана Николай. Що за шеф е, като не може да изгони негоден подчинен.

- 14-11-2012|**valentina**

точно това казах и аз преди няколко дни.. то бива, бива, ама чак пък толкоз-аман! И всенароден траур обявиха...никакво чувство за мярка.

- 14-11-2012|**Борис П.**

Ей, това големи мрънкала са някои хорица тука... „Национален траур“ в България е нещо, което е почти изцяло символично. Единственото, което по закон сме длъжни да направим, когато има обявен „национален траур“, е знамената по държавните институции да бъдат свалени наполовина (това е там, където изобщо има сложени някакви знамена – защото на повечето места вероятно просто няма и знамена сложени – никакви...). Отделен въпрос е, че почти никой в България не забелязва тези знамена – нито когато са в нормалния си вид, още по-малко пък когато са „свалени наполовина“...

Всичко останало, което някой прави във връзка с траура (отменил някакво мероприятие, или го смотал да не е толкова видно) – си е по негово собствено решение, по негова собствена преценка за нещата...

- 19-11-2012|**Боряна Пирьова**

Изпитах безкрайна досада от съзливите излияния за „Негово свейшество“. Кога каза нещо, когато комунистите закриваха черкви и преследваха свещеници, когато нещастници гниеа по лагери. За умрелите или добро, или нищо. Аз не се придържам към тази максима. Предпочитам да казвам какво мисля.

Сега вече вероятно ще влезе в черквата „Св. Александър Невски“ като в музей, след като тя не е вече на патриарха Максим (най-вероятно агент от КГБ). По принцип нямам нищо общо с църковните ритуали.

За „ромския проблем“ в България

Автор: Златко Енев

Нека бъдем откровени към себе си: страната ни тъне в тихичко отчаяние пред собственото си безсилие да се справи по някакъв начин с опустошенията и разрушенията, които „преходът“ изглежда нанесе навсякъде. Като се започне с душите на хората и се завърши с природата на тази някога тъй красива страна, всичко изглежда погребано под сиви планини от боклук: боклук човешки, боклук индустриален, боклук – да пази Господ! – комай вече вселенски, тоест неотстраним. Обществото, доколкото може да се говори за такова, е притихнало в един вид настръхнало очакване на неизбежното: „диваците“ – винаги „другите“, никога „ние“ – са не пред вратите, те отдавна вече са проникнали вътре във всяка поричка на тази страна, това пространство, това леговище, което някога може и да се е наричало „човешко място“, но днес, уви, изглежда се е превърнало в джунгла, където всеки ръфа всекиго, в очакване на неизбежния, тъпо-предвидим, сиво-погребан-под-боклуци, всеобщ край...

Така, или долу-горе така, си представям начина, по който голяма част от сънародниците ми преживяват днешното си съществуване (думата „живот“ май изглежда някак неподходяща за описание на всичко това). Във всеки случай това е картината, която ме достига в редките случаи на човешки откровения, с които се срещам от време на време – било при посещенията ми в страната, било в кратичките писъмца, които ми изпраща този или онзи приятел. Светът е подивял не на шега, спасение няма, не ни остава нищо друго, освен да чакаме неизбежното...

Принуден да се отърсвам като куче след всеки такъв разговор, всяко такова докосване, аз все пак си мисля, че някой нещо все трябва да направи – ако не друго, то поне да друсне едно самотно и зло хоро, като у Антон Страшимиров, а после...

Именно в „после“-то е проблема. Започнах това монотонно и унило въведение не защото споделям дори и частица от настроението му, а за

щото си мисля, че нерядко привидно най-непосилните и неразрешими проблеми – лични, групови, дори обществени – се разкриват като просто нежелание да се погледнат нещата в очите и да се види, оцени и признае очевидното. След което да се започне някакво действие за неговото изправяне – ако става дума примерно за някакъв „гигантски“ проблем, за какъвто изглежда цяла България е обявила своето ромско население. Няма оправия, хаосът и ентропията изглежда поглъщат всички ни – и ромите са неговият ариергард, неговият боен юмрук, който някой ден ще разбие на пух и прах всичко, което някога сме се опитвали да подредим. Абе, я подай ракията...

Добре, нека сега помислим трезво, само за момент, и се опитаем да кажем на самите себе си за какво всъщност става дума. Онова, което всички изглежда виждат, е една огромна група хора, която живее с вековна традиция на неуседналост, отказ от всякакво чувство за ред и уют, дива съпротива срещу всякакви опити за „очовечаване“ и пр. Но дали наистина е така? Кога е бил последният път, в който самите вие сте били – физически, действително – в някое ромско поселение? За самия мен това беше преди няколко години, в родното ми градче, където ромите открай време живеят в собствен квартал – бях там по покана на един от съучениците от детството, синът му имаше рожден ден. И знаете ли какво открих? Странна гледка: един вид пейзаж от Чернобил, само че някак наполовина. Кварталчето се състои почти изцяло от доста големи къщи – същите като всички останали в провинциалните български градчета: неугледни квадратни постройки без особена грижа за естетика и красота, важното е да има пространство, да е много, да е на няколко етажа... Само че, за разлика от нашите с вас къщи – недовършени. Първият или втори етаж обикновено е направен, оттам нататък започват някакви невъзможно фантастични конструкции, измайсторени от подръчни материали и, разбира се, цялото се разрушава бавно и неотклонно, просто защото конструкцията като правило няма покрив – а една къща без покрив... М-да.

Попитах Илийката – приятеля от детинство – защо е така, а той ухили беззъба уста и ми вика: „ами, колкото успяхме да построим по времето на бай Тошо – успяхме. Оттам насетне животът свърши“.

Сега, поемете си въздух, направете кратка пауза и се опитайте да разберете защо ви разказвам тази история. Ами, просто е – защото тази картина показва повече от ясно, че тези хора не са животни, не са говеда,

не са лишени от всякакво чувство за дом и уют, както ги рисува популярното въображение, обикновено невиждало обиталищата им и през крив макарон.

Може да се съгласите с мен, може и не. Аз обаче ще приема, че съм ви поднесъл първата част от аргумента си, която гласи: ромите, също като всички останали хора изпитват реална, човешка нужда от нормални условия за живот. Сигурно и сред нас има достатъчно идиоти, които и в палат да ги пуснеш, за нула време ще го осерат, само че, понеже са си наши, ние не бързаем да правим заключения. Когато се стигне до ромите обаче, всеки махва с ръка: каквото и да правиш, каквото и да им дадеш, все на пух и прах ще го направят, все ще го одрискат...

Няма да споря срещу това, ще изтъкна само очевАдния аргумент, че в такъв случай не ни остава нищо друго освен да вземем и да се обесим... пардон, да заживеем в очакване на неизбежния край на вселената – колко остава, май вече по-малко от месец е – както изглежда го правят немалко от сънародниците ми. Аз обаче за такива неща време нямам, така че продължавам тук бавно по линията, която съм си намислил.

Значи, какъв е основният проблем с българските роми в момента? Ами същият, какъвто е и на всички останали – всеобщо оскобяване, само че при тях потенцирано многократно, доведено до мащаби и измерения, които действително напъхват немалко от тях в ролята на не-съвсем-човеци. А основната причина за това е, че младото им поколение – децата, от които всички толкова се страхуваме, щото някой ден „ще ни глътнат“ – все повече и повече губи и онази тънка връзка с останалата част от обществото, която може би е позволявала на родителите им да поддържат някакво все пак човешко съществуване: елементарното образование, в смисъл знанието на български език, както и способността да се пише и чете. Без този минимум, то се знае, никой човек няма шансове, остава единствено пътя на сегрегацията, дрогите, престъпността и пр. Ах, да – и колективното очакване на края, разбира се, само че с малко повече музика – така поне твърди популярното въображение, „абе, тия и до шията в лайна да са, пак ще се веселят“... А никой изглежда не знае какъв е броят на самоубийствата сред ромите (само няколко дни преди това един друг съученик от кварталчето, Хасан Чоролу, един от най-острите умове и най-непокорни характери, които някога съм срещал – тежка, много тежка комбинация – беше се обесил вкъщи, само на няколко улици от Илийката)...

Е добре, но след като вече сме формулирали ядрото на проблема (ако сте съгласни с мен), то може би е време да посочим и очевАдното му решение: ромите се нуждаят от образование. Вече ви чувам: „ама те не щат!“... Добре, добре... Може и да е така, а може и да не е. Опитайте се само за миг да си представите какво означава да бъдеш дете от гетото, което не разбира бъкел български и което е принудено да седи в тъпо очакване до края на поредния мъчителен ден, без да разбира и думица от онова, което се опитва да му влее даскалът или даскалицата – той или тя обикновено не по-малко „наказан/а“ от самото дете, проклинащ/а лошия си късмет или тъпотията си, която го/я е принудила да бачка точно тук, в клоаката на света... И така нататък, и така нататък...

Е добре, но какво да се прави тогава? Решение няма, нали? Може да няма, а може и да има. Хайде сега да се опитаме да си представим един друг вариант – при който даскалът или даскалицата е не българин или българка, който/която се чувства тук в гетото точно като риба на сухо, че и по-лошо, а също ром или ромка – за предпочитане млад/а, за предпочитане добре образован/а, за предпочитане току-що завършил/а педагогическо образование със специализация в родния си език и – о да, о да! – пълен/пълна с желание и ентузиазъм да докаже на света, че тези тук хора са ХОРА, ХОРА, ХОРА, а не дивите, годни единствено за клане говеда, каквито изглежда вижда в тях немалка част от съгражданите им...

И ся кво, спря ли да мечтаеш?, може би ще ме попитате. И къде ги тия млади, ентузиазирани и образовани роми, дете биха могли да променят съдбата на етноса си, или поне да се опитат? От Марс ли да ги внесем, откъде?

При което вече е време да дръпна завесата – аз през цялото време ви водех за носа бе, будали, вие какво си мислите? – и да разкрия печалната истина, до която трябваше да ви доведе именно по този начин, бавно и с хиляда заобикалки, защото, ако ви я поднеса директно, вие няма да искате да слушате. Знаем си се, нали? Всичко това вече го е имало, уважаеми – имало го е реално, или поне в зародиш, като ентузиастки план, който...

Който е съборен с булдозерите, както немалко други неща у нас, ще го кажа веднага, но пък това съвсем не означава, че планът, идеята, са реално за изхвърляне. Значи, специалността „детска педагогика със специализация по ромски език“ (и то ТОЧНО с идеята, че **единствено** роми могат да се заемат с оправянето на ромските бакии, че **единстве-**

но роми ще се съгласят да се гмурнат и преподават в гетата без цялата работа да е пълен фарс, още петнадесет минути преди да е започнала)... всичко това вече го е имало и дори е изглеждало многообещаващо – в Търновския университет, допреди няколко години – преди една шепа, няма да си кривя душата и ще ги нарека както си го заслужават, „тъпи копелета с университетски заплати“, да решат, че не може да има такова чудо в България, образовани роми, хайде де, я марш оттука – и да разпилеят цялата чудесна идея и работа, и инициатива, и ентузиазъм, и всичко, бам-бам с булдозера, айде марш на мястото си, манго, ееее, видяхте ли всички, че от ром човек не става бе, аз какво ви разправях?

Ако не ми вярвате, изгледайте **ето това тук видео**. А след това си преценявайте сами кое и как. Аз само ви казвам...

Тъй върви светът, както казваше дядо Вонегът. Е да, ама не! Там, където има тъпи копелета, има и други – винаги е така, навсякъде, с всички. Хайде сега да направим следващата логична крачка и да регистрираме очевидното – че там, където веднъж е текло, не само може, ами и трябва, да потече отново. Идеята е добра, вече е опитвана, вече е давала резултати. Тъпите копелета, то се знае, са на друго мнение, но човек знае какво се случва когато слушаш тъпи копелета – ей ти я цяла България под носа... Та, значи, онова, което следва напълно логично, напълно анти-фантастично, от всичко казано дотук е, че има поне една абсолютно проста, абсолютно логична идея за някакъв вид подобряване, някакъв вид частично, колкото и да е, решение, на „ромския проблем“, и че не ромите, ами самите ние – и преди всичко тъпите копелета сред нас – са ония, които не виждат слона, дете ще им извади очите, а вместо това са се завайкали и заридали – Ботевата майка пасти да яде – за страната си горка, дете била отивала на кино и нам кво още...

Разбирате ли сега какво се опитвам да ви кажа през цялото време? Колкото по-сложни изглеждат нещата, толкова по-прости се оказват идеите за тяхното решение, колкото и частично, колкото и невъзможно да изглежда то на всички останали. Който е роден за рев – той реве. Който е роден за работа...

Та значи, да си дойдем сега на приказката. Това тук издание, така ме уверяват статистиките на сайта, се чете от сто хиляди души месечно (лъжа, истина – толкова показва). А сред тях със сигурност има и такива, дете им викат „фактори“ – пак хора с добри заплати, ха дано не се окажат и те тъпи копелета. И, ако имат за по две пари ум в главите си, то

поне някои от тях би трябвало да разберат, че тази идея не само може ами и трябва, и то НА ВСЯКА ЦЕНА, да бъде приложена на практика, реализирана. Човекът, който я е измислил и започнал, си е жив и здрав. Як, свестен, сто кила здравеняк и умник ром, който просто пращи от желание за работа, но вместо да инвестира енергията си в ромско, тоест в България, си развява шапката от конференция на конференция из Европата, поради липса на по-добра алтернатива. И то не защото не иска – не ми скачайте веднага с тъпото „циганска, пардон, ромска работа“ – ами защото тъпите копелета не само са му изяли хляба, ами са направили и всичко възможно да го направят злобно, мръснишката, унищожително – с компроматец и всичко, както си му е редът у нас – така че ромът-здравеняк-и-умник накрая се е видял принуден да зареже родината и да се залута немил-недраг където не му е работа...

Станаха много приказки, време е да приключваме. Значи, ако има сред вас хора, които могат да направят нещо реално по въпроса, то нещата са... хм, колкото прости, толкова и фантастични, разбира се, защото онова, за което говоря тук, не е нищо по-малко от национална, правителствена инициатива за подобряване на ромското образование – именно на ромското, а не някое друго – с планове, му, с националната му дирекция (евентуално под ръководството на същия той ромски професор – ако тъпите копелета съумеят да го преглътнат, разбира се), с целевото му създаване на такива специалности в поне няколко български университети, така че да се появи поне някаква следа от шанс някъде нещо си в тази страна, изгубена в превода, да се подобри и да заима шансове... Ромска интелигенция. Да го повтора ли още веднъж? Собствена ромска интелигенция, ромски, а не български даскали, това ни трябва, поне в момента. Инак, как беше – подавайте въжето, че края на света приближава...

Разбрахте ли ме сега или да започвам пак отначало? Аз така си говоря, малко нахъсано, малко агресивничко, щото дългите години на общуване с тъпи копелета са ме поизкривили малко отвътре и вече ми е комай трудно да повярвам, че може да има и някакви други, но вие не ми обръщайте внимание. Господ си знае работата и понякога избира какви ли не криви дървета, за да върши прави работи... Така че, оставете настрана повърхностните емоции, не се хващайте за глупости, ами се захващайте за работа. Както на ромите, така и на нас никой друг не може да ни помогне, освен самите ние. Така че, паре нема, действайте!

Разбрахме ли се или не?

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраците“ (2001—2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичния сборник „Жегата като въплъщение на българското“ (2010).

Детските му книги са преведени на няколко езика, между които и китайски. Живее в Берлин заедно с двете си деца.

Коментари (121)

- 15-11-2012|**Дедо**

Начална педагогика с ромски език беше най-голямата простотия в нашето висше образование. Първо, защото ромски език (в смисъл на официална езикова норма) няма и второ, защото никой не иска да го учи. Трето, изучаването на „ромски“ език, култура, фолклор и т. н. е най-префинената форма на сегрегация. Всъщност това беше апотеоз на магията на един плагиат – цигански мошеник и печалбар. Той усвои едни пари и като свършиха – избяга. Да де, поради „неразбиране, завист и дискриминация“. Връщам се на „специалността“ – целеви прием на циганчета, някои образовани, но другите – полуграмотни за сметка на истинските деца с възможности. „Преподаватели“ в частта за ромската култура и език, събрани от кол и въже. За моралния климат – забравихте ли „мъжките“ мераци на Боса? Впрочем, именно затова го изгоних; е, пардон, дискриминираха hf.

Драги Енев, прав сте в едно – циганите не са етнос със самостоятелна култура и ценностна система. Те приемат културата на мнозинството, т. е. циганията на българските цигани е българска цигания. За това, че са такива, са виновни българите, които ги използват за оправдание на своите слабости.

Изходът е много прост – да престанем да говорим за българи, роми, турци и пр. и да говорим за граждани. С равни пръва и задължения. Но тогава ще секне кранчето на Сорос. Той либерал ли беше?

• 15-11-2012|**Петър Б.** – Нещата наистина са очевАдни

Ромите били ниско образовани – и се нуждаели от образование... И това било „очевАдно“...

Хубаво де – ами то още по „очевАдно“ е и друго: българските деца, през по-голямата част от ТУРСКОТО („робство“ ли, „владичество“ ли, „присъствие“ ли – изберете си сами) СЪЩО са били без образование! Но този ПРОБЛЕМ тогава е намерил решение – и то българско решение! Самите българи тогава – през 19 век – са запретнали ръкави и са се захванали с това да решават този проблем – СОБСТВЕНИЯ си проблем.

И при това в рамките на тогавашната Османска империя НИКОЙ не е създавал за целта никаква специалност от типа „детска педагогика със специализация по български език“ – нещата са се развили по съвсем друг, много по-достоеен и много по-самостоятелен български начин.

Е, щом българите са успяли – през 19 век – защо и ромите да не успеят – през 21 век? Кой би им попречил? (Освен собственото им нежелание?)

• 15-11-2012|**Българин от Мисури**

Да започнем с нещо много просто: народът не случайно е казал „Една лястовица пролет не прави“.

Ако въпросната „птица“ („як, свестен, сто кила здравеняк и умник ром“) действително приемем, че е просто една мила „лястовица“, то от това не следва, че цялата общност ромска е готова да политне заедно с него към висините на знанието...

Истината е, че каквото ромите сами направят за себе си – това ще е. (Именно това е очевидното, което трябва да се види, оцени и признае.)

Ама то било крайно недостатъчно – да, недостатъчно е. Това е, което трябва да се вбие в главите на всички, които коментират по проблема: докато самите роми продължават да не правят ДОСТАТЪЧНО за собственото си културно издигане, няма как някой друг, отвън, да направи „достатъчно“!

- 15-11-2012|**Златко**

Статията за Белгия показва достатъчно ясно докъде стигат нещата, ако водещата група в едно общество (не е задължително да бъде мнозинство – при белгийците например не е), упорито отказва да направи каквото и да било за „другите“. Разбира се, аз не съм чак толкова идеалист та да вярвам, че мога да разбия вековни предразсъдъци с едно-две текстчета и няколко остриоти, разменени с броненосците. Но все някакви следи трябва да остават по мозъчните кори – така поне ни уверява неврофизиологията – така че, гледайте, хора, мислете и умувайте, защото онова, което дробите вие днес, утре децата ви ще го сърбат. А инак – нищо против вечното българско „ай сиктир бе, ти ли ще ми кажеш?“ – но и това в рамки де, докато ми писне от главите-булдозери...

- 15-11-2012|**Българин от Мисури**

Статията за Белгия показва, че когато едни хора не могат или не желаят да живеят „заедно“ с други хора, все в някакъв момент стигат до най-естественото и разумно решение, а именно: щом не могат да живеят заедно, ще живеят разделено.

А в случая с ромите наши решението е дори още по-лесно и просто: щом България за тях е „машеха“, щом в България има едни „гадни“ българи, които неуморно и денонощно „дискримиринат“ горките роми – то няма нищо по-естествено от това ромите да си припомнят характеристиката за тях „неуседналост“ и да си пробват късмета в някоя друга страна – може пък, след като пообиколят десетина други страни, все накрая да попаднат и на такава страна, която няма да ги „дискриминира“...

А дано – че да кротнат малко, пък и техните съседи да видят мир.

- 15-11-2012|**Джони**

Едно мислене в перспектива налага пред българското общество ултимативно и по неотложна необходимост три задължителни мерки, които да и гарантират цивилизовано бъдеще:

1. Развитие в посока към висока оценка на интелектуалния труд, образование и високи технологии.

2. Развитие на ценности свързани с правата на личността, защита на интересите и гражданската инициатива

3. Интеграция на етносите

Това не са просто приумици и западни гъзарии, ами толкова жизненоважни и нетложни мерки, които след десет години ще е късно и въобще безмислено да се започват. В противен случай ще имате необратимо мизерно, обезбългарено и етнически конфликтно общество без положителни переспективи за близкото столетие.

- 15-11-2012|**Бай Пешо**

Драги Джони, на тебе собственото ти мислене никак не е „перспективно“. Ти самият явно си от онези интелектуалци, които смятат, че народът им дължи нещо – нещо като „висока оценка“, например.

Не, в грешка си, Джони, народът не дължи на интелектуалците нищо, точно обратното е: интелектуалците дължат на народа си, и то дължат много.

И докато не се издължат, или поне докато не признаят дълга си, народът няма да изпитва никакъв респект към такива „интелектуалци“. Така че своята точка 1. по-добре я остави засега – няма да стане.

И втората ти точка е също толкова фалшива – изобщо проумей най-сетне, образован човек си, че когато народът не го иска едно нещо, то просто не става.

Виж, по третата ти точка, за „интеграцията на етносите“, може и да се получи нещо – стига самите „етноси“ да пожелаят. Защото след 10 години положението ще е: „Който се интегрирал – интегрирал, а който не е – прав му път, свят широк, да заминава – ние никого не държим насилат тук.“

- 15-11-2012|**Джони**

Нещо си в грешка – не съм споменавал никви интелектуалци. Вие компирите стоите, стоите пък някои интелектуалец Ви се привиди и почвате ленинско-селски да кълнете. Не си струва да се упражняваш в борба с толкова малобройна и разнопосочна група, която е в рамките на статистическата грешка, което не ви прави чест и е напразен труд. Пиша за труд, който създава богатство в съвременната икономика/противно на очакванията на местните компири отдавна повече 50 процента от световното богатство е нематериални ценности/ и което прави разликата между Компирия и примерно Дания. Обяснявам че става дума за переспективата пред младите да се насочват към тази печеливша дейност, а не да се изживяват като тарикати, които накрая стават слуги, които ги

цакат и не им остава друго освен да мислят „положително“ и работят на 3 места без пари. И най-важното да имат мотив да останат, за да се спре неумолимия тренд към обезбългаряване, обезмозъчаване и застаряване. И не е въпрос какво иска народа, това реалността слабо я интересува. А тя се очертава след някакви си 25 годни като „мирно“, „хармонично“ и „благоденствено“ съжителство между 2-3 милиона неграмотни мюсюлмански малцинства и 3.5- 4 милиона застаряващи и също толкова неграмотни българи. Пък ти си се бори с интелектуалците: пожелавам ти успех в дълбоко народното начинание!

- 15-11-2012|**Бай Пешо**

И аз ти пожелавам успех, Джони – щом смяташ, че като наричаш хората „компири“, това по някакъв начин решава някакъв проблем...

Все някога ще проумееш, че реалността не само се „интересува“ от народа – тя се и формира от него. Пряко. Така е навсякъде по света – така е и в България. Народът има мнение по тези въпроси и все някога ще го заяви достатъчно силно – за да можеш да го чуеш дори и ти.

- 15-11-2012|**Майя Маркова** – Браво на Джони!

Приветствам мнението на Джони и това да се протоколира, защото не се случва често! Докато българският народ иска хората на умствения труд да му прислугват за без пари, докато кара учители, лекари и учени да емигрират или да водят полугладно съществуване, тая държава няма да прокопса. (Нито пък ромите ще искат да се образуват – да не са луди?)

Само ми се ще да не завиваме все нататък, че малцинствата ни много се множат. Първо, това все по-малко отговаря на истината (демографските тенденции бързо и относително лесно се променят, за щастие; иначе всяка от тях, ако продължи неограничено време, би довела до катастрофа). Второ, у някои хора тези страхове раждат чудовища.

- 15-11-2012|**Златко**

Всичко е чудесно, но нека сега не изместваме темата към последните пръстени на Сатурн. Моля за малко по-свързани с текста коментари... Ако някой има идеи за подобряване ситуацията на ромите (ха, ха) – добре дошъл. Желаетелите да плюят – с мярка, за да не се налага да прекъсвам...

• 16-11-2012|**Историк**

Всички идеи за подобряване ситуацията на ромите трябва да изхождат на първо място от самите роми. Както вече бе казано по-горе: ако ромите не правят за себе си това, което всяка група хора би трябвало да прави за себе си – никой друг не може да им помогне.

Малък пример. Разбрахме вече, че някаква специалност към някакъв ВУЗ била закрыта. ОК, това наистина е проблем. Но има толкова много други ВУЗове. Като не е станало в един ВУЗ, трябвало е да опитат в друг. Като не става в държавен ВУЗ – може пък да стане в частен. И с частно финансиране. Например – от ромския лидер „Цар Киро“ – защо не? Сигурен съм, че доходите на „Цар Киро“ са били напълно достатъчни той да покрие всички разходи по издръжката на онази закрыта специалност – стига той самият да е пожелал да стори това.

Т.е. това, което на ромите в момента им липсва, е един техен „Евлоги Георгиев“ – който да дари съответната сума пари, за да си имат и те така нужната им специалност във ВУЗ – а защо не и цял собствен ВУЗ? Щом има „Американски“ университет в България – защо да няма и „Ромски“? Просто трябва да си го направят.

• 16-11-2012|**Гост**

ДА СИ ПОПРИПОМНИМ

Проспер Мериме в „Кармен“ има израз: „Око циганско, око вълче“... В следговора се посочват изследвания на циганската проблематика и там изпъква името на ФРАНЦ МИКЛОШИЦ. Отговор: Ако Христо Кючуков поне като намерение споделяше нравствеността в научните дирения както големия Франц Миклошиц, щеше да застави околните си да го уважават. Да не забравяме, че е съавтор на граматика на циганския говор у нас с покойния професор Мирослав Янакиев, спомням си намеренията и на професор Михаил Виденов. В „Съпоставително езиковедие“ проф. Петя Асенова отправи остри упреци за недобросъвестност, на които никой не отговори. Извод: моля най-искрено Златко Енев, ако може да преведе на български студията или части от нея на Франц Миклошиц за циганите. Предварителни благодарности! Апропо, и ненадминатият проф. Александър Теодоров -Балан е гонен, даже и унижаван, но се изгражда като модерен автор-структуралист, за времето си, пък актуален и днес, за разлика от само цитиращите го следовници...

Георги Николов Делчев(Гоце Делчев) казва, че вижда бъдещето на света „...като културно съревнование между народите“, явно визира съвременното си в турската империя. Тогава сме били наравно в конгломерата от етноси и вярвания с другите и излъчваме Христо Ботев, Любен Каравелов, Иван Вазов... В този порядък от един преследван преди 9. IX.1944г., а пребродил и лагерите на социализма, чух думи стряскащи, които той от човеколюбие приписа на Хитлер:“Една непълноценна сган носи в себе си идеята за диктатура“,“На непълноценната сган времето винаги е в изобилие“...Не приемаше вещоманията, пръкнала се през 60-те години на ХХв., сякаш негласно споделяше:“ Заради тая ли паплач зяних младостта си?“...

Съмнявам се, че Христо Кючуков е чел нещо от проф. Тодор Балкански, иначе, ако узнаеше, че Тодор Христов Ашаров по паспорт е Тодор Христов Живков от Правец, пък и Никола Чаушев е потомък на преселници от Твърдица-и двамата променили фамилиите си на Живков и Чаушеску, са потомствени цигани!, щеше да ни надуе ушите, както един симпатяга от Сливен ме убеждаваше в писателското кафене, че Маркес, Омир, даже и Христос са цигани, които е отразил в книгата си, не можех да не му стисна ръката и пожелах да подам молба и аз да стана циганин, щом като там е поставен и ...прекрасният ни Йордан Йовков... Е, поне този драскач е последователен в извежданията си от никъде и тъй като не е и чел Йордан Радичков, който най-много е писал и споменавал за циганите, щеше отмах да го причисли във фалангата на класиците според него на циганската култура по света.(„Циганинът излезе на двора и видя циганчетата да се плискат в локвата. Разпери ръце:-Лебеди мои!“-извинения, далеко съм от Отечеството и цитирам по памет).

ЛЕБЕДИ МОИ!

Че сте големи боксьори и песните са ви на сърце, нямате повод да се гневите. Преди двадесет години във вестник „Свободна мисъл“ предугадих пълната ЦИГАНИЗАЦИЯ НА КУЛТУРНОТО НИ ПРОСТРАНСТВО! Ето, стана, какво повече!

Шест серии филм има за вас в Испания“Белият ангел“, Карлос Саура направи няколко хубави филма за фламенкото и по драмите на Лорка, ваш Пако де Лусия свири там, а покойният вече Карлос Монтойя остави ненадминати образци с изпълненията си на китара. И двамата велики китаристи са цигани! Лола Флорес има паметник в цял ръст. Los gitanos

в родната им Испания са неоспорим културен факт! Що не се позами-
слят някои...

Хайде накрая пак да не обидим някои си пишещи, ще споменем
изтихичко: имаме си цигански проблем, помашки, турски, влашки, га-
гаузки, каракачански, македонски...помогнете ми в допълването, а си
НЯМАМЕ БЪЛГАРСКИ ПРОБЛЕМ, сякаш на тая свещена земя не същест-
вуваме.

Преди няколко години в Благоевград във фоайето на общинския съ-
вет видях фотография на генерал лейтенант Георги Вазов, по повод го-
дишнина от Балканската война имаше изложба. И...уредниците като че
ли се смущаваха да не засегнат някого си... Явно в опозицията чуждо:
свое ние винаги жертваме своето...Броди

- 16-11-2012|Златко

Нека да приемем горните коментари като добронамерени и да се
опитаем да разберем защо все пак те са израз на чисто отрицание и не-
желание за влагане на каквато и да било мисъл в проблема. Първо, на
всички ни е ясно, че ромската традиция и култура си има свои собст-
вени специфики, сред които не принадлежи особено преклонение пред
книгата и образоваността. Да се каже това е тривиалност, също както да
се каже, че в сегашното българско Интернет пространство властва пъл-
ната простация (ако човек би трябвало да съди за нас по нещата, които
се стрелкат насам-натам из Интернет, вероятно представата за нас би
била солидно изкривена – така поне си мисля). Ето защо лозунгите от
вида „да се оправят сами“ са израз на принципна безотговорност – и
то безотговорност не толкова към самите роми, колкото към самите нас.
Обявявайки техните проблеми за не-наши-проблеми, ние заемаме една
абсолютно щраусова, абсолютно безотговорна позиция, която лишава
обществото от възможност да предприеме нещо срещу собствения си
най-тежък проблем, тоест бавната гетоизация на големи части от насе-
лението, която НЯМА КАК да не засяга всички.

А сега, няколко думи от по-принципно естество. Всички знаем, че
тук, както и в по-голямата част от българските Интернет-форуми, се
обаждат преди всичко недобронамерени и агресивни хора. В такъв сми-
съл съм свикнал да не обръщам внимание на вечното отрицание и от-
хвърляне на всяка мисъл или предложение за подобрение. Но напоследък
започвам все по-често да си мисля, че пълният отказ на българските

интелектуалци – които и да са те – от опити за по-активна намеса, за по-активно участие, в такива и подобни на тях дискусии, е своеобразна нашенска форма на прословутото „предателство“, за което говореше Жулиен Бенда в началото на миналия век. Хора, не оставяйте това толкова важно пространство единствено на нихилистите и отрицателите! Не е достатъчно човек да се обажда от време на време с по някоя книга (която никой не чете) или статия във вестник, която изчезва в небитието след три дни. Днешната битка за умовете и сърцата се води в Интернет. И дори ако собствената ми припряност, а понякога и детинска раздражителност са обезкуражили някои от вас, то мога само да ви приканя да опитвате отново. Това тук пространство се нуждае от повече разумни и добронамерени гласове. България се нуждае от това. Време е вече, крайно време, да запретнем ръкави и да почистим поне малко тази запустяла и занемарена къща, Инак, в какво точно се състои разликата между нас и тези нещастни, забравени от всички хора, които всички сочим с пръст и отхвърляме, сигурно за да придобием поне малко самочувствие и да успеем да поставим някого под себе си в йерархията на джунглата, в която живеем...

Излизайте от скривалищата, показвайте, че ви има, че в тази страна има не само диващина и агресивност. Хората имат нужда от това. Вие самите имате нужда от това. Всички имаме нужда от това...

- 16-11-2012|**Иванка Бачева**

Първо искам да поздравя автора за смелите разсъждения. А кой е този Броди и Дон Педро? И странно: никой на него не му отговаря, а се плещи(логорея или копролалия-вид речеви разстройства, афазии) помежду им-изказване върху изказването на друг, без и да се познава или е четено по проблематиката. И да го поправа-Миклошич, а не Миклошиц,(детска учителка, която изказва скромно мнение. Просто ми направи впечатление, че издълбоко познава проблематиката и говори като човек с професионални познания.

П. С. Имаше навремето един Дон Педро от София, голям приятел на Фери Смъртта и Тодор Козарев от цирка, на които винаги натяквах, че ги пропуснал напред, за да станат това, което са. Къде избяга смехът?

- 16-11-2012|**РЙ**

ХК и научна добросъвестност... това искрено ме разсмя

• 16-11-2012|Ц

За мен решението е следното(със сигурност ще има несъгласни): изграждането на протестантски църкви, които да създават общности и възпитават морални стандарти сред роми и българи и създаването на модерни *светски* училища, в които наред с точните науки и практическите специалности се преподава изкуство и социални науки... За да няма сегрегация, по-добре е ромите да посещават училищата, в които се учат българчетата... Третото нещо е създаването на богата икономически България. Но икономическото благоденствието е винаги резултат от едно вече морално общество, създало и *приложило* справедлива и рационална законова система, също и на едно вече образовано и креативно общество, което има идеи и умения да ги приложи.

Защо протестантски църкви? Не съм срещу БПЦ или католицизма. Нито срещу светското морално образование (ако въобще съществува нещо такова; хуманизмът няма как да бъде възприет от обикновения човек по начина, по който религията се възприема и възпитава). Нито съм срещу останалите религии... Вероятно смятам така защото познавам протестанството. Протестанството, с липсата си на ритуали и властови йерархии, с голямата автономия на малките общности, с дебатите вътре в общностите върху въпроси на морала (коренът на думата протестанство е „протест“), с ежеседмичните си проповеди върху реални проблеми, и с въздигнатото в култ „образование“, е една много подходяща за предизвикване на истинско „духовно“ възраждане религия.

Не съм срещу светското образование. Напротив. Абсолютно убеден съм, че освен история на религиите, вяра не трябва и не може да се преподава в училище. Вярата и науката се две различни, взаимно-допълващи се сфери. *Поддържането на баланс* между тях води до изграждането на модерни и отворени общества. Подчертавам „модерни“ и „отворени“, не перфектни общества. Подчертавам „поддържане на баланс“, което означава непрекъснатата борба между светско и религиозно, като нито едно от двете не доминира абсолютно или за дълго. Не случайно Германия (Лутеровата революция), Швейцария (Калвинизма), Англия (Англиканството и протестантизма), САЩ и Канада (пуританизма и протестантизма), и дори Франция (с големите борби между светска власт, хуманизъм, Католицизъм и протестантизъм), са държавите, които успяха да създадат *от нищотобогатство* и демокрация...

Вебериански подход, да. В България имам приятели, завършили академии в САЩ и Англия, които тихо работят сред ромските общности, в домовете за изоставени деца, и сред пенсионерите. Преди повече от десетина години, в една протестантска църква в България, се запознах с млади роми, които говорят английски, с кротки и сдържани маниери като децата на богатите канадци, които срещам днес, дрехите тези роми светеха, очите им бяха чисти и умни... Моите приятели са християни протестанти, няколко човека... от хората, които лесно могат да бъдат демонизирани от медиите като «сектанти», и които са една от любимите мишени за така наречените „националисти“...

Знам, че моята идея за решаване на ромския проблем, по скоро на българския проблем (съгласен съм с Дедо), е утопична или може би погрешна... но така виждам нещата аз.

- 17-11-2012|**Историк**

И аз като „Ц“ не съм – не съм срещу БПЦ или католицизма, не съм и срещу протестантството, не съм срещу будизма дори (който ми се струва, като религия, дори още по-подходящ за ромите).

Но проблемът на този подход (църковно-културния) е, че не отчита особеностите на самите роми.

Ако потърсим една аналогия с положението в Сев. Америка и тези две значими малцинства там – чернокожи и местни индианци – там протестантите имат много по-голям успех сред чернокожите, отколкото сред индианците.

А ромите на Балканите като културен типаж са много по-близко до индианците, отколкото до чернокожите. (С цялата условност на подобни сравнения на мен ми струва, че тукашните „индианци“ са ромите, докато тукашните „чернокожи“ са по-скоро турците).

И може би просто трябва да приемем, че както в Сев. Америка индианците като цяло по-трудно се интегрират (в сравнение с чернокожите, например), така и в България ромите просто по-трудно и по-бавно ще се интегрират (в сравнение с турците).

- 17-11-2012|**Студент** – към Дедо

Като чета Вашия коментар оставам с впечатлението, че сте човек от университета в Търново, защото говорите с голяма „вещина“ за проблема.

Нека да се представя – аз съм един от бившите студенти на проф. Христо Кючуков и в момента живея и работя в чужбина. С ромски етнически произход съм. Паралелно със специалността „Начална училищна педагогика и ромски език“, завърших и „Социална педагогика“ – бакалавърска степен, а след това и „Публична администрация“ – магистърска степен. Докато бях в България кандидатствах на над 150 места за работа като учител, училищен педагог, във веригата на Била, и къде ли не... Когато се обаждах по телефона да питам за работата ме канеха на интервю, но когато се появявах на интервютата обикновено отговорът беше „Съжаляваме, но вече местото е заето“. Не съм глупак и не е трудно да се досетя защо ми се отказва. Аз съм ром и на мен това ми личи – аз съм с тъмен цвят на кожата и не съм красавец. Когато говоря български нямам акцент (майка ми е учителка по български език и история, а баща ми е лекар), но когато ме видят работодателите не искат дори и интервю да проведат с мен. Какво е това според Вас ако не е расизъм? А знаете ли колко много от моите колеги са извън България и не искат да се връщат точно поради тази причина. Преди да напуснат България работеха какво ли не, за да могат да оцелеят, а сега в чужбина са устроени. Имам колеги, които са в Гърция, Италия, Испания и къдели не... И са решили да останат там, но в никакъв случай да не се шръцат в България! Замислете се защо. Зорница е в Порто, Португалия завърши магистърска програма по португалски език и работи като преводачка, Славка е в Париж и преподава ромски език в ИНАЛКО, Неджибе е в Щутгарт, превела си е дипломата от Търновския университет, на която пише че е завършила ромски език и започва работа като учителка, Ангел е в Есекс, Англия и продължава в магистърска програма... Да изреждам ли още? Как същите тези хора в България бяхме третираны като престъпници заради тъмния цвят на кожата, а тук сме приети като нормални хора. Нещо твърдението Ви за полуграмотните циганчета, които са учили в специалността май не пасва.

Бившите студенти на проф. Кючуков имаме връзка по между си, а и с него поддържаме връзка и знаем кой къде е и какво работи. Знаем че проф. Кючуков живее и работи в Берлин към Свободния университет и в един друг университет в Словакия... Тук на Запад с мошеничество наука не се прави... Това върви в България... Какво искате да кажете че не знаете какво е нивото на 90 % от университетските преподаватели в България. Аз уча усилено език към един университет тук и се готвя да кандидатствам в университета. Виждам какво е нивото на тукашните преподаватели. Има

много да се учат българските преподаватели от западните си колеги...Е, онзи „мошеник- цигнин“, за когото Вие пишете, има манталитета и маниера на работа на западен преподавател, иначе едва ли биха го държали в университета. И още нещо – проф. Кючуков никога не е идвал пиян в университета докато ни преподаваше в Търново, както това често се случваше с други наши преподаватели етнически-българи. Това го виждаха всички, включително и ръководството на факултета, но никой нищо не казваше, а и по вестниците не ги пишеха. Веднъж една от преподавателките, която дойде пиана на лекции падна, не можеше да се държи на краката си. Не беше уволнена и все още преподава в Търново. За това нито се говори нито се пише, а тя не беше единствения случай. Не мога да си представя ако това се случи в западен университет какви ще са последствията за преподавателя.

Всички ние преди да напуснем България си търсихме работа като учители и не успяхме да намерим. От близо 70 човека, завършили специалността в България са останали около 20 човека, от които 2 работят в администрацията към кметствата, другите работят като учители, но онези които работят като такива са светли и не им личи, че са роми. Наскоро се чух по скайпа с Влади от София и той е много радостен, че е приет на работа в едно училище като възпитател. Училището е само с български деца (в центъра на София) и Влади крие от всички, че е ром. Единственият човек, който знае каква диплома има Влади („Начална училищна педагогика и ромски език“) е директорката. И сега знаете ли в какъв страх живее Влади, че някой от колегите му ще разбере, че той е ром. Как се живее с такъв страх? За българина няма значение колко си добър, ако имаш антропологическите черти на ром, то значи ти си лош- крадец убиец, мързелив...В България има над 500 училища изцяло с ромски деца. В тези училища няма учители с ромски произход. И ние знаем какво е нивото на преподаване и знаем как деца, зашършващи 8. клас дори не могат да четат и пишат. Нима това е защото всички ромчета в тези училища са бавноразвиващи се? Тук става дума за подхода...има нужда от промяна на подхода в обучението с тези деца и точно това проповядваше и за това се бореше проф. Кючуков. Такава беше и целта на специалността. Но в България няма как да си „циганин“ и да имаш оригинални идеи и виждания...не може да си с една глава над останалите...веднага ако си мъж ще измислят че имаш „мъжки мераци“, а ако си жена ще измислят, че си развратница...Проф. Кючуков преподаваше не само в специалността „Начална учи-

лицна педагогика и ромски език“. Той преподаваше „Етнопедагогика“ и „Интеркултурно образование“ и на другите специалности: „Начална училищна педагогика и чужд език“, „Начална училищна педагогика и Физическа култура“, „Социална педагогика“, „Социални дейности“...е как нито един студент етнически българин не каза, че проф. Кючуков е имал мераци към тях. Ние студентите роми сме наясно кой и как пушна слуха за „мъжките мераци“ – един от студентите роми – син на ромски активист, който искаше да преподава ромски език в специалността и проф. Кючуков не допусна това – ето това е в основата на целия скандал. Една голяма част от ромските активисти си мислеха че специалността е проект на неправителствена организация и от там се печелят много пари и не разбраха, че това си е редовна университетска специалност.

Ние знаем и друго-как проф. Легкоступ стана ректор. Всички в университета в Търново, включително и студентите знаеха за игрите на проф. Легкоступ с ВМРО (кой ли в България не знаеше за това!). Знаехме и за условието, което му е поставено от преподавателите-членове на ВМРО. Те не искаха в университета да има толова много „цигани“ и да се преподава „цигански език“, защото това „циганизиращо“ университета и подронвало доброто име на университета. Проф. Легкоступ обеща на ВМРО да изпълни тяхното условие, те гласуваха за него и той стана ректор. Е, след като стана ректор вече трябваше да изпълни поръчката на ВМРО и той я изпълни – много просто...какво има да умуваме и да търсим под вола теле...пито платено...Всичко друго, което се писа и говори са празни приказки!

- 17-11-2012|**Христо Кючуков** – към РЙ

В България само един единствен човек с тези инициали РЙ може да бъде толкова жлъчен и нагъл и не е трудно човек да се досети кой е той. Мисля, че форумът не е място да си правим вятър на научното его. Реша ли и аз мога да направя коментар за това как в България хора с една и съща книга стават „кандидат на науките“, „доцент“, „доктор на науките“ и „професор“, използвайки политическите промени и нагласайки се към силните на деня...нещо което в Западна Европа няма как да се случи. Мисля си, кога ли български учен ще бъде номиниран за Нобелова награда за големи научни постижения и принос към човечеството... май с една единствена книга това няма да се случи скоро:)

- 17-11-2012|**Христо Кючуков** – към Студента

Благодаря за хубавите думи и желанието да ме защитиш!

- 17-11-2012|**Христо Кючуков** – към Дедо и Петър Б.

Да пази Господ България от полуграмотни и неинформирани „патриоти“!

- 17-11-2012|**Златко**

Последните няколко коментара ме развълнуваха малко (особено онзи на младото момче с толкова прекрасен български език и толкова обич към учителя си, дай Боже всекиму!) Искрено се надявам дори и хората, които изпитват инстинктивна неприязън към темата (обикновено те започват коментарите си с думите „не съм расист/ка, но...“) да оценят думите на тези толкова културни, толкова компетентни и толкова измъчени от родината си хора – които са били принудени да я напуснат насила, против волята и желанието си, само защото навсякъде са били третираны като човешки боклук...

И още – познавам Христо Кючуков лично и мога само да кажа, че България е изгубила **много, много, много**, чрез прогонването на този човек. А колко са още такива като него? Дали някой започва да разбира от малко-малко в какво се състои основният проблем на тази страна? Че той е в главите на хората, в сърцата, в бъбреците им, в болните им от невежество и предрасъдъци мозъци, които не могат да оценят онова, което им е дадено, и отново и отново сами си запущват чешмата, като в онази стара приказка...

Но нека не изместваме темата от основното ѝ русло. Онова, което всички хора, четящи този текст, трябва поне да чуят, (ако не разберат) е, че нуждата от спешни мерки по повишаване на ромския социален статус, образование и възприятие в обществото, е продиктувана от всичко друго, но не и от някакъв идеалистически алтруизъм, от християнска любов към ближния или нещо подобно (по-късно може да се появят и такива мотиви, но засега е повече от рано). Тази нужда е продиктувана от чист егоизъм, ако щете дори, от инстинкт за самосъхранение. Едно общество, в което такава огромна маса от хора се превръща все повече и повече в гетоизирано стадо, живеещо извън всякакви норми на цивилизованост и нормалност, е сериозно застрашено. Защото тук става дума не просто за бедност. Онова, за което става дума тук – както се вижда

от коментара на младото момче – е пълна невъзможност за някакво човешко съществуване, независимо от усилия, подготовка, образование, от всичко. А това не оставя никакви други шансове, освен един вид (засега скрита) съпротива, която по същността си е гражданска война. Какво друго може да направи „циганинът“ или „циганката“, освен да постави себе си извън закона и да поведе война на живот и смърт срещу обществото, което и без това не го счита за човешко същество? И – когато станат достатъчно много – да го направят истински, реално, рано или късно? Ослепени напълно от предразсъдъците си, болшинството българи не желаят да мислят ни най-малко за „утре“, за това какво ще стане, когато вълната на гнева и недоволството на реално угнетените, етнически отхвърлените, напълно изключените от обществото, прелее и се плисне в лицето на обществото, не нежничко, нееее, а като цунами, като гигантски юмрук, изпълнен със смъртоносна омраза?

Спирам дотук, защото започвам да се увличам и „писателската“ ми страна започва да взема превес над разума. Пробудете се най-после! Разтъркайте очи, прочистете мозъците си от боклуците, с които ги е задръстила леността и невежеството. Онова, за което става дума тук е как ще живеят собствените ви деца и внуци. Нещата все още не са катастрофални, все още могат да се решат със сравнително прости и евтини средства. Самите роми, поне интелигентните и умни хора сред тях, очевидно са изпълнени с желание да направят нещо за етноса си – ТОЧНО ПО ПРИМЕРА НА БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ, ако забелязвате по тона на тези двама души. Те са готови да се върнат в гетото, да започнат да проповядват на малките зверчета, да ги пречистват, очовечват, направят хора. И кой им пречи? Кой, питам ви?

Помислете само за миг. В България те са били само „цигани“, независимо от образование и интелект. Сега, на Запад, те най-неочаквано са хора като всички останали – добре подготвени, притежаващи изключително ценни професионални познания (защото знанието на ромски език действително е силно ценена на Запад специализация – просто тук, за разлика от България, хората разбират много ясно, че ако не направят нещо за социализацията и интеграцията на полудивите хора, прииждащи непрекъснато откъм източна Европа, обществата им са изправени пред сериозен проблем). Да, тук хората го разбират добре. Кога най-после ще го разбере и България?

- 17-11-2012|**Михаил Иванов** – Михаил Иванов

Поздравявам Златко Енев за начина, по който разсъждава. Аз разсъждавам по сходен начин. За съжаление такива като нас са много малко. Обществото ни като цяло остава глухо и сляпо към същината на проблема. На повечето хора не им се занимава с „циганите“ (не им се цапа с „циганите“) и прикриват тази си отчужденост с разсъждения от сорта: „те не искат да се интегрират“, „те нямат собствена култура“ „те да си се оправят“, „те като си имат Цар Киро защо си нямат Евлоги Георгиев“ и т. н. Познавам Христо и по никакъв начин не бих се впуснал да оценявам личните му качества – „за“ или „против“. Неговият опит да утвърди тази специалност пропадна, защото макросредата беше и е враждебна или най-малкото – незаинтересувана, към подпомагане на културната еманципация на ромите. Иначе след като Христо е „лош“, щеше да се намери друг Христо. Не приемам думата „интеграция“ в този контекст (цял живот съм смятал интеграл в математиката, но там е друго). А що се отнася до интернет форумите – не ги обичам заради възможността под покривалото на анонимността да се леят потоци от злоба, отрицание, самоуверени категорични оценки и самоуверени некомпетентни рецепти. Винаги пиша с името си, но за съжаление такива като мене са много малко.

- 17-11-2012|**Златко**

Откъм Фейсбук, където се получи неочаквано оживена дискусия:

Цитат:

Robert Levy Не мога да напиша харесвам. Какво за харесване има в това, че в България съществува расизъм?

Ibrahim Karahasan-Chynar Христо Кючуков е истински учен и интелектуалец, ромската общност има нужда точно от такива като него!

Ekaterina Chamurliyska Много, много тъжно, „толерантният“ български народ е един медиен мит.

Tsanko Lalev А всички млади българи вишисти си намират веднага работа в България, така ли? Към тях не се проявява расизъм, но проблемът им е същият. А българите не търпят дискриминация в страни от ЕС и всеки го оценяват само по способностите му? Расизъм има – и в България, и в ЕС и САЩ. Да не говорим за Африка и

арабските страни. Но това литературно произведение, в жанра писмо, е само един поглед върху „реалността“. *Тя е неизмеримо по-сложна.*

Ekaterina Chamurliyska Предполагам, че авторът не е искал да прави обобщения за всички млади висшисти в България, а описва своите проблеми с нас, българите, бидейки ром.:)

Zlatko Enev Вярно, Цанко. Само че тук става дума не за лирически патос, а за съвсем конкретна идея, която е очевидно полезна и дори вече е била осъществена... Така че не може просто да махнем с ръка и да кажем „ами не са само те“. *Защото тяхното положение е върхът на всички български проблеми и злини, колкото и неприятно да е за признаване.*

Zlatko Enev И още – нуждата от специалисти по ромски език е крещяща. Тук веднага ги назначават на работа. Защо в България не става? Не ми казвай, че причините са само икономически...

Tsanko Lalev Приятно е да видиш образовани и умни хора, независимо от етническия им произход. Образованието и развитието на всеки е задължително усилие на българското общество. Но, струва ми се, че се случва нещо, което мога да опиша така. Най-префиненият расизъм е „приобщаването“ и „интегрирането“ на хора с различен от българския етнос. А, когато този процес се развие достатъчно, самият чужд етнос иска да постави границата между себе си и българите. Започва като културна автономия, после политическа автономия и стигаме до анклав Кърджали. Обърнете внимание, че се опитвам да обобщя за себе си големи обществени процеси. Не изразявам присъди, а разсъждавам.

Ekaterina Chamurliyska Какъв анклав Кърджали, бе човече, ама много образован и префинен расизъм!!!

Ekaterina Chamurliyska ПП. При това от Брюксел!

Zlatko Enev Аааа, разбирам. Този разговор трябва да го водим на четири очи, дълъг и сложен е. Но, с две думи – коя е причината евентуално хората да искат да се отделят – дали просто някакво расово или етническо „генетическо програмиране“ или това, че в ТОВА общество са втора ръка хора. От отговора на този въпрос ще зависи и какво ще правим оттук нататък

Zlatko Enev Ако са „генетически програмирани“ – ти си прав. Ако обаче причината е социална (сегрегация, липса на реални шансове, расизъм и пр.), то трябва да променим нещо в самите себе си...

Tsanko Lalev Да, Златко, трябва да се мисли по-сложно, с различни варианти. А на Екатерина ще предложи да види картата на Гугъл за България и да ми каже какви са тези имена на села в района на Кърджали и Ивайловград. А и точно Брюксел е арената, където етносите водят гладиаторски битки за пари и власт.

Zlatko Enev Във всеки случай ценя откровеността ти. Не всички се осмеляват тук...

Ekaterina Chamurliyska Погледнах в картата на Гугъл – около Кърджали са следните села: Пропаст, Сипей, Повет, Зимзелен, Скръбино, Солище, Енчец, Брош, Къосево, а около Ивайловград – нищо. Сигурно гледаме различни карти.

Zlatko Enev Етническите напрежения в България не могат да се отрекат. Просто с Цанко търсим обяснението за тях в различни посоки. Няма смисъл от обвинения, Екатерина. Проблемът е един и същ по целия свят – повечето хора все още вярват, че етническите и расови различия не могат да бъдат преодолені (прекалено много „биология“ в мисленето). Но това не може да се пребори с нападки и обиди. Трябва да се говори – и да не се очаква прекалено много. В края на краищата ние също не искаме да се помръднем от собствените си разбираня, нали?

Yana Grozeva На мен някак нещата ми се струват много прости. Делене има – има проблем. Противопоставяне има – а и за младите учители по БЕЛ важи същото, което прочетох за тези по ромски език. Честно казано, не ме интересува за кого е изгодно населението като цяло да е ниско образовано, да се бори, за да задоволи само най-въпийющите си нужди и прочее. За мен въпросът е – какво правим, всеки от нас? Докато се спасяваме поединично (включително на базата на някакви групови признаци), резултатите ще са все така плачевни. ПП Отговорът, който давам лично на/за себе си, е не по-малко критичен. Колегата поне е опитал... Впрочем, бих се радвала, ако има как да му задам следния въпрос: Ако все пак се отвори възможност – учителско място в регион, който на него му е удобен, да речем – би ли се върнал в България да преподава на ромски деца в училище?

Jordana Todorova току-що по новините чух, че при евентуални бедствия и аварии евакуационния план трябвало да бъде съобразен с религиозно-етническата принадлежност на застрашените и потърпевшите!!! Не можах да го разбера и асимилирам! Това според

някакви европейски директиви и стандарти ли е?! Не знам дали съм права, но личните ми наблюдения са, че открит и брутален расизъм, както и обществена сегрегация има в слабо развити икономики... или сред много богати общности, които започват да се изживяват като „богоизбрани“ и се самосегрегират в затворени отбрани общества:-) А образованите роми в България НЯМАТ ТЕЗИ ПРОБЛЕМИ, които са изброени по-горе в „писмото“... *Това е някакъв опит за привличане на внимание... знам ли...*

Jordana Todorova или по-скоро имат същите проблеми, които имат всички живеещи в тази страна:-) Дори и аз като се замисля, съм се чувствала дискриминирана в собствената си страна при определени ситуации... е не точно за цвета на кожата /въпреки, че не съм се замисляла/, но поради други причини – да:-)

Zlatko Enev Да разбирам ли, че при интервю за работа в България вас също ви оценяват по цвета на кожата, Йордана?

Jordana Todorova цвета на кожата е символично казано:-) Надявам се, че не измествам темата ... Още по-обидно е когато те дискриминират не заради цвета на кожата:-)

Zlatko Enev Също толкова символично, колкото и „казването“, че има мъжъничка разлика, примерно, между един неудобен, потрошен стол, и електрическият стол...

Jordana Todorova Не знам какво точно имате предвид, но работата ми е такава, че няма значение кой какъв е, а какво знае и може и вечно съм в някаква мултикултурно-религиозна /включително и ромска/ и мултинационална среда и това не прави впечатление никому... Напротив – доста забавно и интересно е! И всеки е добронамерено любопитен спрямо другите:-) Може би съм късметлийка ...

Zlatko Enev За да го изразя по-малко префърцунено: по мое мнение, когато някой казва „няма разлика между ситуацията на младите ромски и български специалисти – все същото е“, *той на практика казва „няма разлика между обикновения стол и електрическият – все столове, какво толкова?“*

Jordana Todorova Самият вие в случая се опитвате да сегрегирате младите... Може би само аз не съм някаква достоверна статистика:-) Аз само твърдя, че див и брутален расизъм спрямо различния цвят на кожата около мен няма ...

Jordana Todorova Но пък доста европейски пари се потрошиха в така наречените „цигански фондации“, които имаха за цел да интегрират ромите... Само, че много добре знаете, че „някои хора“ независимо от цвета на кожата доста се пооблажиха и отчетоха успешно приключилите си проекти:-)

Yana Grozeva А-ах, не съм Йордана, но ще дам своя отговор тук, защото така го усещам. Мисълта ми беше, че няма значение за кого бие камбаната – трябва да промени за всички. Няма значение докога ще си ги мерим кой колко и какво, да се нападаме или делим на какъвто и да било признак. За мен също е било обидно да ми казват, че съм твърде млада, за да имам каквито и да било претенции или да ми се дава шанс; че съм жена – в други структури – и затова не ставам; и прочее. Може би има ситуации, в които е правилно да изхождаш от такова нахъсване, обидено или сърдито или както там го наречем. За мен не е. За да ме отхвърля системата, кого е правилно да променя – нея или себе си? А ако не мога да променя себе си (да речем, цвета на кожата или чертите на лицето си), не мога ли да сторя друго? И какво?

Zlatko Enev За съжаление опитът на други страни показва повече от ясно, че там, където е имало вековно деление на хора от „първа“ и „втора“ ръка, простото заявяване на някакво гражданско равенство не оправя нещата. Първо, защото установените начини на мислене не се преобръщат лесно и второ, защото хората от „втора ръка“ вече са изпаднали толкова дълбоко под обществено-средното, че се нуждаят от съвсем реален импулс, който излиза над заявленията за равенство. Казано по-просто – нужни са ЦЕЛЕВИ програми, насочени към изравняване на шансовете, инак нещата са прекалено нереалистични и нефункциониращи... Навсякъде в развития свят има специални програми за подпомагане на малцинства и раси, които са били сегрегирани. Къде е проблемът да го направим и ние?

Освен в самите нас, искам да кажа...

Jordana Todorova Много красиво казано! И аз искам да е като във Финландия, например! Нещата трябва да се променят ГЕНЕРАЛНО! Дискът трябва да се преинсталира:-)

Tsanko Lalev Напълно съм съгласен със Златко, но искам да разширя темата и погледа му. Време е да помислим И за българите. Точно българите сме на социалното дъно на ЕС. Проблемите „българироми“ съществуват, но те са модел на проблемите „европейци-бъл-

гари“. *И – съгласен съм с Яна, че само общо развитие на България може да решава подобни проблеми. С едно изречение, когато се оправят българите, тогава ще се оправят и ромите в България.*

Zlatko Enev Проблемът е чисто манталитетен и според мен той има два корена. Първо – българското общество е толкова обедняло, че по принцип вече никой не желае да признае, че може да има някой друг, който да е още по-нуждаещ се от него. Второ, типично жертвената българска менталност (НИЕ сме жертвите), която най-вероятно е резултат от множеството национални поражения, особено комунизма, е направила хората напълно нечувствителни за чуждата болка. А това е свързано със сериозна психическа работа, сериозни усилия, които се извършват всеки ден от всекиго, за да може да се поддържа „изправен“ един по същество изкривен образ на реалността. Всички знаят, че мюсюлманските малцинства в тази страна живеят далеч по-зле от етническите българи – доказват го и статистики, и просто вглеждане с отворени очи – но никой не иска да го приеме, просто защото НИЕ сме жертвите, други няма, щото иначе ще станем много на клона...

Zlatko Enev Къща се строи отдолу нагоре, Цанко, не от покрива надолу. Там, където е най-зле, там трябва да се кърпи първо...

Zlatko Enev Особено когато пукнатината е зейнала така, че заплашва цялата сграда...

Tsanko Lalev А за едно общество и двата подхода са възможни.

Zlatko Enev *И, не, отново опитът на други страни показва, че нещата не се оправят за всички, когато се оправят за някои. В „Прегледа“ има обширна статия за Белгия, която показва черно на бяло, че без сътрудничество и взаимно разбиране между етносите няма значение колко богато е обществото. Богатството само по себе си не прави хората по-човечни. Само по-богати, факт...*

Tsanko Lalev Но и да отбележим, че двойката „българи-роми“ е много по-различна от двойката „валонци-фламандци“. *А те се гледат много накриво, както казва Тони Джуд – само благоденствието ги държи заедно...*

Tsanko Lalev А нас със ромите ни държи мизерията в една маса. Това пресилено твърдение е само шеговитата антитеза на прочутия историк.

Zlatko Enev И, да те питам отново, Цанко – след като прекарваш толкова време в тази страна (или поне в столицата ѝ), колко фламандци и валонци си видял да живеят в разбирателство? И не е ли това следствие именно от факта, че в продължение на векове валонците не са давали пет пари за фламандците (както в момента българите за турци и роми), след което нещата внезапно са се обърнали, сега вече валонците са бедните, а довчерашните губещи изведнъж са богати и горди, и викат „на заем брашно – тъпкано се връща! Ха сега сами да видите колко е хубаво!“

Някой случайно да вижда накъде отива приказката? (А може би и историята, да не дава господ!)

Tsanko Lalev Всички валонци и фламанди живеят в „разбирателство“, което е гарантирано от конституцията. За човешките и попити-ческите напрежения е дълга тема.

Zlatko Enev Именно това е причината да бъдем още по-загриже-ни, според мен. Общо взето, единственото оправдание на българско-то безразличие е опитът от близкото минало. Дано да греша, но според мен повечето хора вероятно си мислят, че ако „ония“ започнат да надигат глави, „ще ги набием пак – и готово“...

Е да, ама не. Вчерашна България е част от един друг свят. Тази, новата, още никога не я е имало. Още никога не е имало европейски чатал на врата и реални опити за равенство пред закона. Така че „боят“ отпада като решение. И какво остава тогава?

Zlatko Enev Ей, това за гаранциите на Конституцията пък като го чуя... Не сме деца, Цанко, и всеки от нас знае, че Конституцията не струва и хартията, на която е написана, ако хората не се придържат към нея. Хайде сега поне фалшиви неща да не си говорим...

Tsanko Lalev Белгия е държава, в която се спазват законите. Не съществува възможност за прояви на етническо „надмощие“, които могат да бъдат доказани. Но защо говорим за Белгия – тя е конструирана по друг начин. Отношенията между двете етнически групи не са подобни на тези между българи и роми.

Zlatko Enev Вярно, че разговорът за Белгия отвлича нещата в научно-фантастична посока. Само че, погледни сам и виж с какви страхотни ментални блокади се сблъсква всяко засягане на темата за малцинствата в България. Скъсах се да публикувам неща, които показват колко дълбоко в историята ни е заровен корена на пробле-ма – засега полза никаква, разбира се, но все някой трябва да вижда

и чува по нещо. Инак не спирам да се удивлявам на всеобщата разпространеност на архаични етнически и расови стереотипи, които се ширят сред ОБРАЗОВАНИТЕ хора в България. Ужасно нещо е ниската среда, очевидно.

Zlatko Enev Османската менталност се е крепяла по принцип на три основни разграничения, постулирани от Корана: воинът е нещо повече от селянина, мъжът е нещо повече от жената и вярващият е нещо повече от неверника. Понякога се питам дали днешна България не продължава османската традиция, ако и никога да не е чел Корана...

Jordana Todorova Аз предлагам г-н Енев да си дойдете в родината и да просветите тоя невеж народ! Не виждам други интелектуални водачи сред нашата „ужасно ниска среда тук“ ...

Tsanko Lalev Златко, преди да отговориш гневно, да ти кажа, че тази есен бях в Гигинския манастир, където в старата църква се заговорих с един божи служител, който те познава. Каза ми да ти предам да дойдеш в манастира да си поговорите.

Kiril Velev Нашето примитивно племе не е способно да приеме другостта сред хората от племето. Едва ли в нашия жизнен хоризонт ще видим способност да се приемат хората от другите племена.

Zlatko Enev Дистанцията на критичния поглед – физическа или психическа – изглежда е неизбежен елемент при формирането на всяка национална култура, която излиза от „люлчицата“ на затвореността и започва постепенно да развива по-критичен и по-реалистичен поглед към самата себе си. Това нерядко става чрез хора, които се намират „извън“ пространството на тази култура – докато тя се развие достатъчно, за да може да толерира и развива такива неща вътре в самата себе си, а не да реагира всеки път, сякаш е била атакувана от чужди тела. Погледнете за миг към историята на развитите култури и ще видите, че този мотив се е повтарял вече десетки пъти, с различни националности, различни хора и различни резултати. Волтер и Русо, Хайне и Маркс, Херцен и донякъде Тургенев, Казандзакис – това са само шепа примери, които ми идват на ума ей така, без да се замислям, без да ровя из мрежата, без да търся повече информация. България още никога не е имала такива хора, или ако ги е имала, влиянието им очевидно е нулево – аз поне не се сещам за никого. И, както виждате, при всеки по-критичен поглед „навътре“,

реакциите откъм вас са по принцип едни и същи – „ти не си един от нас, ти не ни познаваш, ти си чужд, махай се, не ти щем акълите“.

Не сте нито първите, нито последните, най-вероятно...

Elena Mechka Изящните стилове по-горе радват душата ми. Аз ще го дам по-сухичко. Ами да – народът е невеж и средата е „ужасно ниска“. Хората са расисти, хомофоби и са податливи на влияние предимно, ако се проповядва омраза към различните. Думи като „мангал“, „чернилка“, „чифут“, „педал“ са ежедневие в България. Съпроводени с „знам ги аз тия“, „ти ли на мен, бе“ и т. н. Жалко, но факт. Огромна част от медиите, а също и импулсивно създадени малоумни групи в социалните сайтове спомагат за това. Не Златко, ами Моисей да дойде – не ще помогне. Хармонията идва отвътре

Zornitza Kitinska И какво, господин Енев, е вашето обяснение? Всеки е „друг“ за всекиго. Дали по същия начин тук са нетолерантни към останалите малцинства – евреи, арменци, гагаузи, куцовласии пр. Ако не – защо? Ако да – пак защо? Интересен ми е вашия поглед.

Rumiana Kozhuharova Въпросните студенти и гуруто им проф. Кючуков, се държаха като една секта, с вид на недосегаеми. После май се свършиха парите от разните ромски фондации. За тяхната наглост – на фондацииите мога много да разказвам, но не му е тук мястото. В момента в катедра „Съвременен български език“ има асистент и докторант, които са от т. н. малцинства, и са много читави. Бяха предпочетени пред доста българи. Не е лошо да си проверявате нещата, за да не си чешем езиците с безкрайни глупости!

Elena Mechka докато подобна информация е поднесена като пример за толерантност – оправия няма да има. Значи от купища специалности в една се е промъкнал докторант от малцинствата и трябва да забием барабан. Отбелязването на този факт говори за неговата рядкост

Zlatko Enev Към Зорница: има радикална разлика в отношението към мюсюлманското малцинство в България (съставено от турци, роми и помаци), и останалите малцинства.

Към Румяна: действително, личностите тук не са най-важното. Важното е, че специалността е премахната, а заедно с нея и един важен опит за подобряване на ромското образование, който евентуално би могъл да доведе до някакъв вид малко възраждане, да даде ня-

какви реални шансове. Удивен съм от коментара ви, Румяна. Дотук бях свикнал на по-малко партизански гледни точки...

Мариела Милушева-Гицова За пръв път чувам, че на академично ниво се изучава “ромски“ език. И че има такава специалност. Ако този език има и писменост, значи аз просто съм тотално аут ъф спейс:)

Zlatko Enev Е, значи поне една важна работа свършихме – някой тук научи, че ромският етнос има собствена писменост и литературен език...

Мариела Милушева-Гицова И откога това?

Zlatko Enev Представям си как ли са реагирали(някои) гърци в 1860-та...

Zlatko Enev Не знам, не съм специалист. Обърнете се към професор Кючуков, той си има тук страница във Фейса...

Мариела Милушева-Гицова Професорът тази титла по ромски език ли я има? Защото, ако е така, рискувам да науча и други потресяющи новини, като да речем, че българският език е някакъв ромски диалект. Примерно:) Което ще ме хвърли пред ТВ да гледам с опиянение Биг Брадър Вип изданието:)))

Zlatko Enev Страхувам се, че сте попаднала на погрешно място, Мариела. Нека си спестим изострянето на разговора и да се разделим по живо, по здраво... Това, че знаете МАЛКО, ви оправдава само донякъде...

Zornitza Kitinska Господин Енев, не искам да чета изследвания от Торонто. Интересна ми е вашата гледна точка. И не мисля, че тук религията има основно значение. Повечето роми, които познавам, са християни, или поне така казват. Да не говорим, че християнство и юдаизъм също не са пример за благо, сплотено семейство. Просто смятам, че днес въпросът не е на абстрактно, историческо, психологично и пр. ниво, а по-скоро на битово. Мисля, че дори неособено интелигентните, начетени и пр. хора не си дават труда да мразят упорито някого, ако нямат конкретна причина за това. Или ако не са насъскани, естествено, което също е причина. Та затова ви питам, според вас, коя е причината. Предпочитам отговор отвътре, всяко научно изследване е отговор отвън

Мариела Милушева-Гицова На мен мястото ми допада. Като специалист по български език, логично изпаднах в леко недоумение по повод ромския такъв. Нищо повече. На този етап не ми е известно

да съществува официална ромска писменост. Самият ромски етнос ми е безразличен и нямам пристрастия извън романтичните литературни и филмови образи.

Zlatko Enev Би трябвало да се впусна в далеч по-дълга тирада и повече редове, отколкото го позволява това място, за да изкажа собствените си разбирания, Зорница. Общо взето, онова, което мисля е, че историята познава множество сегрегирани общности, които след това са „изплували“ с мощен откат (евреите като най-фрапиращ пример). И никога, Никога, НИКОГА хората не са били готови да ги приемат без дълга, продължителна борба със собствените си предразсъдъци (а понякога и с много кървища). Самият аз не вярвам в „биологически“ обяснения, според които някои човешки групи са генетично „по-долни“ от други (интересно колко много хора в България най-внезапно са забравили докъде водят подобни „теории“, включително и хора, които в никакъв случай не са просто глупави или изостанали; затова винаги говоря за разрушителното въздействие на средата). Израсъл съм с „цигани“, бил съм в домовете им, делил съм хляб с тях и ги познавам значително по-добре от средния градски жител на България, който обикновено не ги вижда другаде, освен на просия из подлезите, така че смея да говоря със самочувствието на човек, който знае за какво говори. Това не са друга порода хора.

Zlatko Enev Мисля да приключвам; така или иначе станаха повече приказки, отколкото планирах. Лека вечер на всички!

- 17-11-2012|Ирина

И аз искам да сложа пръст тука. Господин учителю, ето вашата награда. Колко повече работа щяхте да свършите...И господин студент, все някой ще ви прочете и ще последва примера ви.

- 17-11-2012|Ирина

Кой пример, да напуснете страната ли? Да, ако това се налага за да имате света за себе си, защото света е голям и всеки е част от него.

- 18-11-2012|geg – Студент – към Дедо:...“Замислете се защо“...

Студент – към Дедо:

...“Замислете се защо“...

Ами замислете се. Не е ли по същата причина, по която Вие сте стигнали до извода, че българите са расисти?

Срещнали сте 150 работодатели и нито един не ви е приел. Е, „българите“ колко по 150 цигани са срещали. И каква е вероятността сред тях да е бил, някой като Вас. А и всъщност, ако един (сто и петдесетият) все пак Ви беше наел, това дали щеше да промени извода Ви? Или щяхте да го смятате за изключение, потвърждаващо правилото?

По темата. Аз уважавам всеки. Не ме засяга какъв е произхода му. И точно за това, защото вярвам в качествата на циганите, смятам, че те могат и следва сами да се справят. Ама за това не трябва да има колективни права и всеки да е на ясно, че разчита най-вече на собствените си качества. (BTW, това и работи. Виждал съм го на живо)

Иначе е доста лицемерно: ТЕ са като НАС, ама НИЕ (разбирай държавата, не аз) трябва да ИМ помогнем... Да не са болни, малолетни или невменяеми? По-ниско качество ли са от турци, арменци, евреи?

- 18-11-2012|Христо Кючуков – Към Гост

От Вашето писание личи едно подценяване на моята научна компетентност.

1. Знаем кой е Миклошич и знаем какъв е неговият принос в ромската лингвистика.

2. Чел съм публикациите на Т. Балкански и се познаваме лично с него. Това, което е писал Т. Балкански за ромския произход на Т. Живков и Чаушеску не е доказано от други изследователи, така че не може да бъде прието като 100 % истина.

Мисля, че проблемът е друг. В българското общество хората са свикнали да виждат „циганите“ като певци, музиканти, боксьори, футболисти, но не и като научни работници например. И ако се появи такъв веднага започват съмнения: Не може „циганина“ да е добър колкото нас, че и по-добър от нас... Когато защитих дисертация в Университета в Амстердам през 1995 и се върнах в България с диплома за „докор по психолингвистика“ веднага беше пуснат слуха, че съм си купил дипломата. Когато спечелих стипендия по програмата Фулбрайт за 6 месечна специализация в САЩ, коледите от Търновския университет пуснаха слуха, че съм агент на ЦРУ. Иначе няма как да спечеля стипендия, ако не съм агент на ЦРУ!

Когато написах ромската граматика П. Асенова, която не знае дума на ромски и никога нищо не е писала или изследвала от ромския език, ведно с една алкохолизирана германка, която също не знае ромски, но много „компетентно“ пише за ромския език ме обвиниха в плагиатство. Аз ромския език не съм го учил от книги. Аз съм израстнал с ромския език и култура и от моите публикации такива като Петя Асенова и Биргит Игла, които ме обвиниха в плагиатство, учат каква е граматиката на ромския език и каква е ромската култура...

Когато през 50-те години на 20 в. Мартин Лутър Кинг защитава дисертация в Америка, когато расизмът към черните е много силен, той е обвинен в плагиатство. И за да е по-достоверна историята, че не може черен да бъде на нивото на белите, е пуснат и слуха, че е сводник на проституки и търгува с жени. Аз като „български циганин“ също не мога да бъда на нивото на „великите“ български учени и затова в моята книга за ромския език(!?) има плагиатство и съм „гей“ (!?)...Колко много си приличат нещата в човешката история, а!?

А иначе за никого в България не е тайна как П. Асенова като любовница на Боби Симеонов стана „кандидат на филологическите науки“ и как той ѝ написа дисертацията, как под неговото крило с една единствена книга после стана „доцент“, „доктор на филологическите науки“ и „професор“, а сега милата се вживява и като много компетентна и по ромски език...интересно защо?

- 18-11-2012|Христо Кючуков – към Петър Б.

Уважаеми Петър Б.,

През 1835 когато на територията на Османската империя се открива Априловската гимназия, за да могат българите да учат майчиния си език и това е станало с РАЗРЕШЕНИЕТО НА СУЛТАНА, а не защото българите са били по-организирани от сегашните роми, които са в България. Ако султанът не беше дал разрешение за това, нямаше да има и Априловска гимназия. Подобно на българите от 1835 в Османската империя и ромите в България през 21 в. искат да изучават майчиния си език на академично ниво. Но за съжаление някои националистически политически партии в България, университетски преподаватели, които са расистки настроени спрямо малцинствата и най-вече Националната агенция за акредитация на университетските специалности, подобно на Дедо твърдят, че ромски език няма и той не може да бъде изучаван

в унивесритет. Ако институцията ти каже че нямаш език, колкото и да си организиран нещата няма да се случат, защото...просто нямаш език!

- 18-11-2012|**Христо Кючуков** – към Михаил Иванов

Мишо, проблемът не е в това как ще се нарече процеса...проблемът не е и в това дали циганите искат да се интегрират...проблемът е в това доколко българинът е готов да приеме циганина и доколко вижда неговото различие не като проблем а като културно богатство на цялата нация...Кога ли ще стане това, а? С този манталитет, май няма да е скоро. Хайде със здраве!:)

- 18-11-2012|**Kiril Ivanov**

Езикът е незаменимо богатство. Да се загуби език е лесно. Примери колкото искаш. Ако не знаеш добре майчиния си език, не можеш да знаеш добре кой друг език. И тук примери колкото искаш. Мисля, че майчиният език трябва да бъде изучаван задължително. Тогава всеки език, на който се говори в България, ще е общо богатство и част от проблемите ще бъдат решени, струва ми се, по лесно.

- 18-11-2012|**Ц**

Съгласен с Кирил

- 18-11-2012|**Златко**

Е, тук, струва ми се, възниква лека опасност от криво разбиране на темата и патоса – и на текста, и на дискусията. Какво имам пред вид? Разбира се, че човек трябва да владее майчиния си език – това обикновено става при всеки от нас, по най-естествен начин, и в никакъв случай не е необходима предпоставка за успех в обществото, особено когато майчиният език не е официалния за страната. В смисъл, когато за работа и кариера ти е необходим даден, точно определен език, то владенето на езика на родителите в никакъв случай не е задължително. Много хубаво би било, но не е задължително. Милиони деца растат в страни, в които родителите им са пристигнали по икономически причини и израстват без да научат добре езика им (на родителите си, имам пред вид). Сега, не ме разбирайте криво – аз не твърдя, че това е нещо хубаво, просто обратното твърдение – че майчиният език е неизбежна предпоставка за по-добро образование, или каквото и да било, не е вярно; моите собствени

деца не говорят родния ми език и това в никакъв случай не е нещо, с което се гордея, но пък и не мисля, че съм ги ощетил кой знае колко: те са мои деца, но по принцип са си немци с баща-българин; за мен лично в тази ситуация няма проблем, няма го и за тях. Човек има нужда от познания, които да го направят компетентен, способен на растеж и промяна, във възможно най-широк обществен контекст, тоест чрез знание на езиците, които могат да му свършат най-много работа. Това е абсолютно валидно и за случая, който дискутираме тук. Малките ромчета по принцип ще учат в училище не ромски, а български език – той е, който им трябва, за да успеят в тази страна. Ако настояват да учат и родния си език, никой няма да им го забрани, разбира се, но ми се струва малко пресилено да се очаква държавата да намери средства за това на нивото на началното или средно образование. Ромската филология, ромският език, евентуално ромската култура, фолклор и прочие – чудесно, великолепно, но според мен – на нивото на висшето образование, там, където изучаването му вече има реален практически смисъл, защото учителите след това ще си имат работа с деца, които не владеят друг език. Само умната тук, да не би изведнъж да ме възприемете като пишман-либерал, който удари спирачките, когато нещата стигнаха до нещо реално. Ако ромските общности смятат, че изучаването на собствената им култура, традиции, бит и фолклор са много важни за децата им – чудесно, никакъв проблем няма, само че парите за това според мен ще трябва да си осигурят сами, просто защото държавата е прекалено окъсала, за да може да си позволи такъв лукс. Що се отнася до изучаването на минималните училищни знания, от които се нуждае всяко дете и всеки млад човек, за да може да има някакви шансове за работа – това вече е не само задължение, ами и жизнено важен интерес за цялото общество – и тук вече дискусии не може да има, защото създаването на огромна маса от полудиво население подкопава директно основите на цялото общество, не само на този конкретен етнос. Човек трябва да бъде идеалист в сърцето и железен реалист в главата – инак няма как да не боядисва гащите при всеки „полет на духа“, за който липсва бензинец и следователно няма как да не завърши в калта...

- 18-11-2012|Ц

В Канада държавата изсипва кошове пари за да запази изчезващите или застрашените от изчезване езици на индианците... малко късно, но все пак.

- 18-11-2012|Златко

Идеята е по принцип правилна – всички езици, всички култури, са нещо ценно и трябва да се пазят. Само че на този свят има и едно такова нещо, наречено приоритети (и конкретни възможности). Когато къщата ти гори, не можеш да си мечтаеш за нови тапети в мансардата. Нали се разбираме тук, или има нещо неясно?

- 18-11-2012|Ц

Прочети също „Bilingual: Life and Reality“ by François Grosjean

- 18-11-2012|Ц

Иначе, аз разбирам, но ти май не схващаш

- 18-11-2012|Ц

Златко, сори за кратките бележки, няма време

- 18-11-2012|Ц

Държавата, дето се е окъсала, е мит. България има пари и ресурси, няма организация и манталитет за организация... Да кажеш ромите да се оправят сами с езика и културата си, все едно не са българи и щото държавата се е окъсала, е абсурдно твърдение след целият този сърцат призив по-горе... някои изпуснати думички поставят под въпрос чистите мотиви зад цялата тази благородна, инспирираща какафония... нищо лично, просто впечатления... човек търси един по-значим смисъл в живота си, при теб това е очевидно... затуй дерзай, но за тези работи, без чисто като на дете сърце, далеч не се стига...

- 18-11-2012|Златко

Ами то човек като сее вятър, ще пожъне пак вятър. Все някой трябва да ми ги каже тия неща, а пък аз да ги преглътна – по същия начин, по който хората преглъщат много нещо от мене. А инак, няма лошо, Цончо – хората имат очи и уши, да преценяват сами кой, какво и колко...

- 18-11-2012|Ц

Не знам как е ситуацията в БГ, обаче от това, което знам, представям си какви кютюци ще хвърчат ако някой вземе, че се замисли сериозно

за институционализирано преподаване на ромски език и култура сред малките роми... война ще има...

Да отговоря и на Историк. Евангелистите (не интелектуалците, нито неправителствените организации финансирани от Европа) са сред малцината, които слагат крак на терена, влизат и работят сред ромите с успех... протестантството в България е единствената религия която расте през последните двацет години у нас, благодарение на ромите, ето тук една напосоки намерена статия по въпроса „Как църквата прати ромите при евангелистите“ <http://m.trud.bg/Article.aspx?Id=1594146> (не знам дали линкът ще проработи)

- 18-11-2012|Ц

Ето откъс от предложената по горе статия

„Изследователи на евангелските общества твърдят, че в тях има за-силен социален контрол. На фона на ширещата се неграмотност, наркомания и проституция сред голяма част от ромите животът в църквите е наистина спасение за техните събрата. Дори шанс за социална реализация. Там пасторите учат, че не трябва да се живее без брак. Говорят против алкохола, наркотиците и т. н. Не че такива проповеди няма в православните храмове, но при евангелистите всичко е много по-простичко. Практиката по време на сбирките да изобличават „греха“ на ближния осигурява контрола на общността над отделния индивид. И никак не би било пресилено, ако се каже, че интеграцията, за която властите толкова говорят, в много от евангелските църкви е факт – българи и роми се молят заедно и си помагат. Много просто и лесно обяснимо. Сега дори наши ромски пастори участват в евангелизации в чужбина. Някои дори имат амбиции и за пряко участие в политиката. От концепцията за духовна култура на Синода изобщо не става ясно как тези хора ще бъдат спечелени за православието.“

<http://m.trud.bg/Article.aspx?Id=1594146>

- 18-11-2012|Kiril Ivanov

Златко, твоите деца говорят майчиния си език и тук не виждам противоречие.

МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА
УЧЕБНА ПРОГРАМА ПО МАЙЧИН РОМСКИ ЕЗИК
ЗА

ЗАДЪЛЖИТЕЛНО ИЗБИРАЕМА ПОДГОТОВКА

за 2-ри – 4-ти клас

МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА

УЧЕБНА ПРОГРАМА ПО МАЙЧИН РОМСКИ ЕЗИК

ЗА

ЗАДЪЛЖИТЕЛНО ИЗБИРАЕМА ПОДГОТОВКА

за 5-8 клас

Държавата вече се е погрижила.

Въпросът е принципен. Голям брой турци говорят лошо турски език и съответно лошо български. При циганите е същото.

Преди много години турски се учеше в смесените райони. В часовете по турски българчетата бяха свободни, но имаше деца които оставаха в класовете заради приятелите си. Не им беше трудно да се разбират и на български и на турски. Това са спомените ми от Свищов.

Тук не става дума за интеграция а за нещо изключително важно – за достойнството, себеуважението и всички добрини които вървят редом с тези две.

- 18-11-2012|**Златко**

Да, Кире, напълно съм склонен да приема, че може да греша, защото по принцип, когато едно малцинство е достатъчно голямо, то е естествено езикът му да се изучава в училище (спомням си, че в детството ми турчетата имаха екстра часове по турски език, защо тогава да го няма и за ромите?)

- 18-11-2012|**Тишо** – Прав си ама не съвсем

Аз израснах с тях и наистина не им се учи, държавата им дава доста в момента аз се чувствам дискриминиран като българин един българин живеещ до Столипиново – 50000 рома накуп

- 18-11-2012|**Златко**

Ето какво пише по този въпрос един човек във Фейсбук:

Jordana Todorova И след като сме равни като биологични видове, искам да сме равни и като граждани на страната – да си плащаме задълженията към държавата, а не някои цял живот да живеят на гърба на обществото, получавайки социални помощи за сметка на работещите данъкоплатци. Мисля, че разбирате какво и кого визирам.

Ognyan Isaev Кого визирате, драга Тодорова? Кажете кой живее на гърба на обществото Ви, явно ние ромите не сме от това общество? Вие, всички с расистки уклони, трябва да се радвате, че имате честта проф. Кючуков да ви отговаря! Въртиме, въртиме, въртиме и пак до прословутите социални помощи стигаме! А, забравих – нещо за тока и водата няма ли да кажете?! За остарелите влакове в БДЖ? За здравната реформа? За икономическата криза? Абе вие май не можете да мислите?! Та нали за всичко сме виновни ние – ромите! Тодорова, знаете ли колко са средствата за социални помощи за цялата година? Ще ви кажа – около 25 млн. Да приемем, че над 50% от социално слабите са роми. 13 милиона отиват от солидарната ни система за социално слаби роми! До тук добре. Знаете ли на какви условия трябва да отговаря един социално слаб за да получава големите 35 лв?! Ми сигурно не знаете и аз няма да изпадам в подробности. Преди време един приятел ми каза следното относно изказванията на едни хора за великите социални помощи: „Тези господа Каракачанов и Кънчев явно са големи умници щом така говорят – че ромите имали само права, а нямали задължения. Ами това да ти дават помощ от 40лв. и да те карат да я отработваш 15 дни какво е? Примерно: Подарявам ти един хляб, но ти ще ми изкопаеш 20 м. канал. Е въпросът тука е къде е помощта? На това ли му се казва право? Кой „българин“ е работил така? Ами нека тези права да ползват и турците, и арменците, и евреите и всички други. Но не, така не става, това е привилегия за „богоизбрания ром“.“ Та, и аз ви казвам същото. Кожухарова, не знам какво знаете за фондациите, но ще ми е интересно да разбере. Щото такива подмолни подхвърляния съм виждал и чел много пъти. Не защитавам никого, но уважавам дебата с аргументи и истини, а не с кърфшицеци!

- 18-11-2012|**Златко** – ге:

Златко писа:

Е, тук, струва ми се, възниква лека опасност от криво разбиране на темата и патоса – и на текста, и на дискусиата...

Значи, ето го тук черно на бяло, официално: **съгласен съм, че горния ми тук коментар съдържа един куп глупости.** Принципно положение е, че трябва да има обучение по родния им език за ромските деца в училищата.

- 18-11-2012|**Христо Кючуков** – към Златко

Когато работех в Министерство на образованието през периода 1992-1996 г. Министерството въведе факултативното изучаване на 4 малцинствени езика: арменски, иврит, турски и ромски. Като експерт имах задължението да подготвя учебните програми и първите учебници по ромски език с моя професор по лингвистика – проф. Мирослав Янакиев. През този период бяха подготвени около 50 учители по ромски език и имаше около 5 хиляди деца, които учеха ромски факултативно. По времето, когато проф. Илчо Димитров стана министър на образованието от 4 те малцинствени езици само ромският език бе забранен да се изучава, защото на ромчетата ромски не им трябвал, ами трябвало да знаят добре български. След 1996 г вече ромски факултативно не се преподаваше, макар че ние бяхме създали двуезична методика за преподаване на ромски език, т. е. да се преподава на двата езика едновременно, за да може да се развият втория – българския език на децата. Децата които не знаят добре майчиния си език не могат да усвоят добре и втори език. Ц. в това отношение е прав – това е доказано в изследванията на редица учени, включително и в моите изследвания, които съм провеждал с ромски и турски деца в България.

Това мнение, че ромският език не е нужен да се учи се затвърди през последните години. Но не е такова отношението в България към другите 3 малцинствени езици. Те продължават да се преподават факултативно и за това се отпускат средства от държавата. Не става ясно защо едни малцинства имат право да изучават майчиния си език, а друго малцинство няма това право, при условие че с Министерско Постановление са определени 4 малцинства в България. Не става ясно защо в Софийския университет се преподава турски, арменски и иврит, но не се преподава ромски език при условие, че има индология като специалност и официално предложение да се открие ромология е правено. В много държави ромски се преподава в индологията. Значи за едни езици държавата има пари и в обществото тези езици и етнически групи не са проблем, но ромите и изучаването на ромски език, на каквото и да е ниво са проблем. Защо и коя е причината? Май нещата започват да се изесняват...:)

- 18-11-2012|**Златко**

Хваща ме яко срам, Христо, като си помисля само какви ги изръсих на бърза ръка, също като хората, срещу които ти се бориш, разлика няма

никаква. Е, дано ми е обица на ухото. Отде да знам, че вътре в мене живеело едно такова расистче – изненада ме и мен самия... Но, хайде, дано да ми е урок за в бъдеще.

• 18-11-2012|Ц

Тишо, те не знаят, че им се учи. Златко, извинения за съмненията в мотивите, вижда се, че подозренията ми са били неоснователни.

Последно включване от мен, че ставам досаден. Пускам тук един текст, той горе-долу събира две теми, които дискутирахме наскоро: БПЦ и националния траур и „проблемът“ с ромите (не харесвам изреча „проблем“, напомня за един друг „проблем“, ама няма време за по-ясно писане). Тоя текст, на който попаднах случайно днес, показва **горе-долу** какво имах предвид, казвайки, че религията е едно от решенията за роми... и българи.

Как църквата прати ромите при евангелистите

Диана Петрова

19.10.2012 13:40

Българската православна църква обяви наскоро стратегия за катехизация (вцърковяване) и религиозна просвета. Ще търси хора, които да бъдат кръстени и приобщени към вярващото паство. Стратегията предвижда „медийни участия на духовници и богослови, за да достигне до повече хора истината за православието и за вредата от разколите, сектите и лъжеученията на суеверието и неверието“. Едва сега се предвижда създаване на специален отдел „Връзки с обществеността“. Със задача да провежда „активна медийна политика, която да оборва натрапваното мнение, че БПЦ е затворена, статична институция, а напротив – че тя е жив организъм, близо до хората, с многостранна, богата и активна просветителска и социална дейност“.

Много добре, но доста късно. За 20-те години преход традиционното по конституция православно изповедание пропусна да приобщи мнозина български граждани, които първоначално потърсиха подкрепа в храма.

За да се стигне до днешния ден, когато не само чужди християнски изповедания привличат „симпатизанти“. Достатъчно е да се сетим за брадатите и забулени ислямисти от Пазарджик, за да ни стане ясно, че най-често прескачането от вяра във вяра **е свързано със съвсем земни**

благини – пари, храни, шансове за излизане от гетото и негодния живот.

Именно по тази причина голяма част от ромите избраха още на времето евангелските църкви, считани за секти от БПЦ. **64 476 души се определиха като протестанти при последното преброяване. Около една трета от тях са роми – 23 289.** При сравнение с предишното преброяване се отчита увеличение на броя на ромите протестанти.

На първо четене отчетата ще кажат: купиха ги с помощи в първите гладни години, дават им храна и пари. Ромите са езичници – вярват в магии, врачуват, а такива нямат място в нашата църква. И още: евангелизмът е лесно смилаем за разлика от истинското учение на единната, света, съборна и апостолска църква.

Истината за този процес обаче има няколко лица. Едно от тях е, че след 1989 г. протестантските църкви започнаха агресивно да привличат вярващи чрез т. нар. евангелизации. Вярно е, че се наляха много пари от чужбина. Раздаваха се библии, всякакви брошури и храни. Пасторите екзалтираха ромите с харизматични проповеди за Бога. Вярно е също, че често даваха като негативен пример дебелите, мърляви и безсловесни свещеници. Критикуваха православието като „мъртва“ църква. Вместо православните духовници да тръгнат сред страдащите и бедните и с подкрепата си да ги върнат към правата вяра, те предпочетоха да се цепят и да водят войни не за души, а за власт и имоти. И се отчетоха с няколко шествия и петиции срещу сектите, в които искаха държавата да ги забрани, за да защити традиционната вяра. Някои от младите евангелистки пастори тогава споделяха, че точно това поведение ги отблъснало.

И така много българи и роми предпочетоха евангелските църкви. Освен това там не е нужно да се изповядваш пред свещеника, а споделяш преживяното с „братята“ и „сестрите“. Всеки „свидетелства“ за някакъв знак, даден му лично от Господ, и т. н. Ромите изживяват и споделят искрено духовната си радост и болка, а пасторите не ги объркват със сложни и трудноразбираеми проповеди. Службите са радост и възхвала на Бога, пеят се песни, танцува се. **Въобще – празник на духа.** Ромите повече от всички вярват в изцелението и в това, че Господ решава всички проблеми – лекува, намира работа, създава семейства.

Никой не е очаквал свещениците да грабнат микрофоните в зала 3 на НДК и да крещят „Алелуя“, **но е факт, че не си мръднаха пръста да помогнат за интегрирането на малцинствата.** Православните дейст-

ват на принципа, че всеки сам трябва да потърси Спасение, сиреч – да дойде при нас и ще го приемем.

Пред изследователите Милена Беновска-Събкова и Велислав Алтънов пастор Павел Игнатов споделя, че още в края на 80-те години специално от Божията църква са имали мисия да привличат вярващи сред малцинствата. А след 1989 г. настава масово разпространение на евангелизма сред тези общности. Нещо повече – **подготвени са ромски пастори. Бизнесмени от този етнос подпомагат дейността на пасторите.**

Изследователи на евангелските общества твърдят, че в тях има засилен социален контрол. **На фона на ширещата се неграмотност, наркомания и проституция сред голяма част от ромите животът в църквите е наистина спасение за техните събратья. Дори шанс за социална реализация.** Там пасторите учат, че не трябва да се живее без брак. Говорят против алкохола, наркотиците и т. н. Не че такива проповеди няма в православните храмове, но при евангелистите всичко е много по-простичко. Практиката по време на сбирките да избличават „греха“ на ближния осигурява контрола на общността над отделния индивид. И никак не би било пресилено, ако се каже, че интеграцията, за която властите толкова говорят, в много от евангелските църкви е факт - **българи и роми се молят заедно и си помагат.** Много просто и лесно обяснимо. Сега дори наши ромски пастори участват в евангелизации в чужбина. Някои дори имат амбиции и за пряко участие в политиката. От концепцията за духовна култура на Синода изобщо не става ясно как тези хора ще бъдат спечелени за православието.

<http://m.trud.bg/Article.aspx?Id=1594146>

Публикация на в-к Труд

- 19-11-2012|Златко

Дааа, много от проблемите български (изобщо източни) са свързани с нефункциониращата, никога нереформирана, назадничава и фалшива църква, която в този край на света комай не е мръднала и на косъм от времето на Юстиниан. Самият аз не съм християнин, но виждам как функционира протестантската църква тук, как винаги е била водач срещу потисниците (и по времето на Хитлер, и при комунистите). А нашите отчети само целуват ръка и прибират в джоба. Но това действително е друга тема, там изглежда нещата вървят назад, вместо да се появява

някакво изясняване – като гледам само каква медийна истерия се получи напоследък във връзка с онова нещастно погребение. А ромите имат нужда от грижа и подадена ръка, факт. Имат я.

- 19-11-2012|geg – ...един човек във Фейсбук!?

Казаното от Ognyan Isaev, цитирано по-горе, е или непознаване на фактите, или обикновена лъжа. (Например: само „детските“ за деца до 20г. от семейства с нисък доход през 2011г са 358 млн. лв.+ 26 млн за деца до 1г.)

Точно „умелото“ използване на възможностите на т. нар. система за социално подпомагане е доказателство за предприемчивостта на ромите. За съжаление другата страна на монетата е, че наличието на тъкмо такава система е фактор за (само)изолация и маргинализиране.

Споменатите 35лв. са т. нар. „детски“ и са само част от помощите, 14-те дни са формално по 4 часа, а фактически масово клонят към 1-2 и то в много случаи е по-точно да се нарича „присъствие“, а не „отработване“...

Системата за социално подпомагане е порочна и е, ако не част от проблема. то поне сериозен фактор за задълбочаването му...

За изучаването на езика не знам – не съм убеден има ли обща езикова норма. Но защо да не почне и чрез спомоществателство извън държавата. Аналогията с разрешението на султана за българите в Османска Турция е налице – едва ли държавата ще забрани това...

Държавата трябва да се заеме с решаването на проблема със собствеността на земята и къщите – там без своеобразно „последно“ изключение от правилото няма да стане. Част от ромите в „махалите“ трябва да станат (и то не безвъзмездно) законни собственици на и без това владенията от тях имоти, за да престанат да се боят от потенциалния рекет да бъдат „изгонени“, да започнат да носят законовите отговорности за собствеността и наистина да се почувстват равни и горди собственици...

Това е „доброто начало“, според мен. Свободата и собствеността. Като се съчетаят със стремежа към щастие знаем какъв е резултата...

- 19-11-2012|Гост

НЕ СЕ СЪРДИ, ЧОВЕЧЕ

„Око да ти извадят, лошо име да не ти излезе“ (Балан цитира тая поговорка в „Езикови залиси“)

„Доброто име си почива, лошото отива далеч“ (Хашек в „Чжен-и вечната правда“)

„Човек за едното име живее...“

Сега слушам Джанго Райнхард, възхитен съм 50 години! вече от неговото музициране на китара, не съм чул и с ирония за него да се споменава, че е циганин! Това, което не му достигна като боксьор-игрово и технически, при доктор Чирков блестящо се реализира като медик от най-висока европейска класа-гордост за всички ни в Отечеството!...

Трите цитирания в началото като мото не са декорация или кръпки към текста, а пряка отпратка до Христо Кючуков, че нещо в сигнификата на името му е не в порядъка, в който иска да се реализира неговото самомнение, сиреч- неумелите боксьори винаги се гневят, че на тяхното нападение не съответства противниковата отбрана. Непогрешимият Ал. Балан аргументирано и с факти е защитавал тезите си. Дълбок! А като публицист е дал прекрасни образци на кратко и дълбоко слово, дори и със самоирония спрямо себе си: неологизма „гъзоседник“ за фотьол. (Всъщност тук има много финтово ужилване на опонентите, но...). Извод: в ръцете на Христо Кючуков е съдбата му, но не с обратна проекция на фиксациите му, а с индекс на цитиране в странство най-вече. Професор Петя Асенова е покрила бал отдавна за титлата си, недостойно е натякването на непроверени студентски

слухове и клевети за личния живот на преподавателите. Отдавна и аз очаквах аргументираните отговори на Христо Кючуков на всички повдигнати към него въпроси. Припомняне: дори и в дребен наглед въпрос, ако при третирането му се обвърже с общотеоретичните проблеми на науката като цяло в дадения момент, той става значим. Пример: с десетилетия напред, преди да се заговори за таксис в сегашното му разбиране, Радослав Мутафчиев в студиите си за сегашно историческо време вярно, непротиворечиво и последователно изясни едно явление от езиковата практика. Ето, спомняме си за неговия принос!...

На Радослав Мутафчиев и Ал. Балан пред имената им не приляга да се слагат протези или патериците на титли и отличия, знае се кои са, де да беше и така с Христо Кючуков.Аз го съветвам повече да не излиза на стъгдата, щото не знае правописа: на десетина реда да сгрешшиш 6 пъти в употреба на запетая и три пъти да обчлениш неправилно, да не говоря, че в случая с Петя Асенова говори като очевидец за отдалеченост във времето, когато може би Христо Кючуков не е бил и работно заглавие, това

говори за АВТОМАТИЗИРАНИ НАВИЦИ и чудя се как е минал на минимумите за аспирант, където неотменимо условие е да си безупречен в правописа. Не, не е негова работа, а обществено порицание! И пред името пришити титли и звания! Кой да му ги брани, ако не той... Има изход: да накара насрещните му пясък да дъвчат и да го признаят! (Прецитирам Рахметов от „Какво да се прави“ на Чернишевски)

И за разтуха накрая: един мой виц, който в комшийска страна под името Саид Илмаз ми спечели хонорар за три стека „Малборо“ - “Когато у някой почне да преобладава чувството за познатост, то е сигурен белег за настъпваща старост. Извод: тъпаците са вечно млади!“.

Христо Кючуков, успехите няма да ни се раздминат! (Ето, заради такива изрази бях диспансерен към ДС. Както в песента: “Живеят някои с надежди, а други със купони... “Халал да Ви е!)

НЕКА!

Петър Вълков

P. S. И да покажа, че ЛЕБЕДИ МОИ са ми на сърце, ще спомена исторически факт: Джасе Циганино от Симитли след серия медитации с мастика наедно с мен на инат, за да ми докаже, че го бива, изчете трите тома на Христо Ботев! Квинтесенцията от този процес бяха историческите му думи, издраскани на стена: “Чакам събуждането на народите, та да им тегля такава майчина и те да могат да разберат защо!“... От тогава и двамата си викаме Бай Михале в чест на Ботевия псевдоним. Де да бяха прочели по-издълбоко Хр. Ботев и българите...

- 19-11-2012|Христо Кючуков – към Гост

Уважаеми Господин Гост,

Ако трябваше Чирков най-напред да се утвърди като професор в България и ако трябваше Джанго Райнхард да бъде признат най-напред за перфектен китарист от българите, сигурно щяха да бъдат прекарани през деветте кръга на ада преди да получат каквото и да е признание. Българите това най го могат.

Зз разлика от тях двамата аз тръгнах да се доказвам на българските учени като специалист в област, която допреди 20 г. не се признаваше като такава – ромски език... Лично „великата“ П. Асенова е влизала в спор с мен и проф. Янакиев, когато бях специализант в университета в катедрата по „Общо езиковедие“, че цигански език няма. За голяма част от българските учени, които са явни расисти, аз ще остана „цига-

нина“, нищо че съм защитил дисертация по психолингвистика в Амстердамския университет, а след това и в България малка и голяма докторска дисертация.

Това, че съм пропуснал 6 пъти запетая и 8 пъти не съм използвал пълен член при писане във форум не ме прави по-малко значим учен и специалист в областта на ромския език и билингвизма. Много се съмнявам че ако Вие трябваше да пишете на ромски език дали нямаше да допускате грешки, хайде да не е на ромски ами да е на английски или дори на руски. Това, че цитирате Балан в стремежа си да ми покажете колко съм невеж не Ви прави по-добър учен, нито по-добър човек... Много ми е старно ако трябва да бъде номиниран български езиковед за Нобелова награда дали великата П. Асенова, която толкова много защитавате, ще бъде номинирана за такава, па дори и дисертацията ѝ да е била написана от нея самата, а не от Боби Симеонов, и дали единствената ѝ книга ще остане в историята на европейската лингвистика като значим принос... За Вас неznam какъв специалист сте и колко публикации имате, но аз публикувам статии в западни списания с висок импакт фактор, публикувам монографии на английски език... и съм име в световен мащаб...колкото и това да не се харесва на великите български учени, за една много голяма част от които никой нищо не е чувал в Македония или дори в Румъния, па нищо, че много точно поставят запетайте иначе...Хайде със здраве!:)

- 19-11-2012|**Христо Кючуков** – към Гост

Никой не е роден Пророк в собствената си Родина...дори и Христо Кючуков!:)Положението става тежко ако си и циганин и се бориш за човешки, езикови и образователни права на циганите, както и срещу всички форми на расизъм и дискриминация...това българите не могат да го простят току така!

- 19-11-2012|**Христо Кючуков** – Към Гост

Ако Айнщайн се беше родил в България с онова еврейско потекло и онези 13 странички „измишльотина“: „Теория на относителността“ ли беше:) никога нямаше да бъде това, което е, нали?! Все щеше да се намери една „Петя Асенова“, която и хабер си няма от физика, да го учи на „акъл“. Хайде да си го признаем!

- 20-11-2012|**Гост**

Златко Енев – вие сте един конформист. Успех в това ви начинание!

- 20-11-2012|**Христо Кючуков** – към Гост

Уважаеми Гост,

Нещо добрия тон май Ви изневерява!:)Какво искате да кажете, че Вие сте по-заинтересован да помогнете на българските роми от самите ромски активисти. Интересно как? И какво направихте, за да се подобри общуването между българи и роми, като сте толкова добронамерен.

Интересно как крада парите за българските роми, когато преподавам ромски език и култура в Берлинския свободен университет и в Братиславския университет „Св. Елизабета“. Не стигна това ами и „глупавите“ словаци ме направиха и заместник-декан на факултета! Интересно как така знаете за парите, които циганските активисти и учени откраднаха и не отидоха по предназначение, а а дума не казвате за това какви пари българското правителство открадна во главе с премиера Борисов от Европейската комисия, които не отидоха по предназначение за ромите в Бг, че дори за това Бг беше наказана от ЕС. Май скритият Ви расизъм взе да става явен! Ха-ха-ха-ха...Хубав ден!

- 20-11-2012|**Историк**

За Христо Кючуков вероятно ще е по-добре да се поспре малко, защото с всяко следващо негово изявление тук за мен става все по-обяснимо защо този човек е бил изгонен от университета, който преди това го е приел с цялата възможна доброжелателност...

Не може да не ми направи впечатление, че след като за всички е ясно, че към него има обвинение в плагиатство (и то излизащи не от някакъв български жълт вестник, а публикувани в сериозно издание), Христо Кючуков в отговор не казва абсолютно нищо по същество – вместо това той предпочита да „разкрива“ някакви подробности от биографията на друг човек (Петя Асенова).

Но да оставим Христо Кючуков и да се върнем по-важния въпрос: проблемите на ромите и финансирането на решаването на тези проблеми.

Тези дни в „24 часа“ има статия от един ромски лидер (Цветелин Кънчев, „Евророма“), който издига следния лозунг: „Парите за ромска интеграция – при всички бедни“

Става въпрос за европейски пари – и именно затова е добре, че има и такива ромски лидери, които успяват да гледат на нещата не непременно от една тясно-ромска гледна точка.

- 20-11-2012|**Гост**

Г-н Енев, и да ме триете и да не ме триете – истината лъсва някой ден. Докато има демагози, които спекулират с истинските проблеми на обикновените хорица нещата няма да се оправят – нито в България, нито в Европа. Хитреците дето си мислят, че могат да живеят на гърба на масата данъкоплатци все някой ден ще бъдат сложени на място и то точно от онеправданата маса, с която управляващи и блюдолизци спекулират в момента.

- 20-11-2012|**Златко**

Немалко зрънца попадат тук с мисълта, че са попаднали в тучна нива, а после се оказва, че то всъщност било мелница... Съжалявам, животът е прекалено кратък, за да си позволим да го прекараме в празно надприказване...

- 20-11-2012|**Ирина**

Нещата се изясняват. Да се изтъква Цветелин Кънчев като полезен за ромите е нещо, което ви праща веднага в мълчание. Вие нямате право и компетенция да разяснявате каквото и да било.

- 20-11-2012|**Христо Кючуков** – към Историка

Уважаеми Господин Историк,

Не виждам защо и пред какво да се „поспра“. Историята е следната: Когато работех във Варненския институт за повишаване квалификацията на учителите, като доцент по „Методика на обучението по български език в условия на билингвизъм“, също имаше проблеми с приемането ми от научните среди в България, защото проповядвах важността на майчиния език на децата на малцинствата за когнитивното им развитие, но проблемът не беше толкова остър. Проблемът се изостри, когато спечелих конкурс за доцент по „Методика на обучението по ромски език“ към ВТУ и най-вече тръгнах в конкурс за професор по „Методика на обучението по ромски език“. Бях минал през специализирания съвет по педагогика към ВАК с 15 гласа „за“ и 2 гласа „бели“. И когато се

разчу, че най-младия професор в България сред педагози, езиковеди и психолози ще бъде не кой да е а ми циганин (бях на 39 години) стана страшно!. Започнаха открити брожения срещу мен: ВАК каза, че цигански език няма, П. Асенова и Биргит Игла „доказаха“ че съм плагиат, но съдът не доказа това (аз инициирах дело срещу двете дами за клевета) националистите във ВТУ и новият ректор бяха против специалността, защото новият ректор нямаше как да спечели иначе избора за ректор...

Та г-н Историк, ако бях обикновен циганин от махалата пак щях да бъда мразен, че съм циганин и съм крадец на ток, вода и какво ли още не.

Ако бях циганин-научен работник, но преподавах китайски език и се криех че съм циганин пак щяха да ме мразят, защото се крия. Но когато си циганин, не се притесняваш да го кавеш, когато си учил освен в Бг, в Швеция, защитил си диертация в Амстердамския университет, работил си в Будапеща, препдоавал си в Сан Франциско, когато печелиш конкурси и си име сред научните среди в Европа и света, и се бориш за правата на циганите, не само в Бг но и в Европа, няма как да бъдеш харесван...Излиза, че западняците са глупави и прости и не могат да оценят научните качества на даден човек и всички хитреци и мошеници тук са все научни работници. Само българите са онези, които знаят всичко за всеки и са най-добрите...смешки...

- 20-11-2012|**Христо Кючуков** – към Гост

Господин Гост, след като мислите, че с хитрини и мошеничество се защитават дисертации и печелят конкурси в западна Европа, опитайте и Вие...Абсолютно съм убеден, че Ви е писнало от мизерията в България и ако имате възможност бихте се махнали, ако ще и на 100 години да сте...Не змам как си представяте, че един циганин, който се казва Христо Кючуков е защитил дисертация в Амстердамскич университет (по психоллингвистика през 1955 г. на английски език!)и това е станало не за защото има научни приноси, ами защото е мошеник и какво беше още. Не знам как си представяте и печелене на конкурси в Словакия и в Германия, където преподавам ромски език, само с мошеничество и хитрини и дето живея на гърба на данакоплатеца, да не би аз да не съм данакоплатец! Ха-ха-ха, странен начин на мислене имате!

- 20-11-2012|Ц

Проф. Кючуков, не се възвряйте на коментарите. Мога да ви уверя, че значение има какво казвате тук във форума по темата, не какво някой казал за вас и кариерата ви. Аз не ви познавам, харесва ми позицията ви и ви симпатизирам заради характера ви; иначе приказките за учени и джуджета, точки и запетайки, през едното минало през другото излязало... като знам каква е средата в академичните среди, чудя се как сте запазили характера си и не сте развили дебелокожие и гъонсуратлък...

- 20-11-2012|Златко

М-да. Това, което мога да кажа, е че тук си имаме работа с Човек, хора. Не просто някакво човече. Онези, които не го познават, сигурно ще напънат да се присмиват, ако не открито, то поне в себе си. Но, Бога ми, това е истински Човек! Радвам се, че имам честта да го познавам.

- 20-11-2012|Александър

Ако има програма за целенасочена работа с ромите трябва да е за целия ЕС а не само за България.

Искам да ви споделя впечатленията си от ромите в «моят» град.

На около 700-800 метра от вкъщи има нещо като парк, в който общината е подредила над 30 бунгала, където напълно безплатно живее част от ромската общественост. Въпреки, че получават прилични помощи, мястото не изглежда особено привлекателно.

Преди една седмица имаше погребение на 76 годишна ромка. В църквата освен скромното и семейство (13 деца, 64 внуци и 45 правнуци) са присъствали и още няколко клана. Няколко часа им бяха необходими да озвучят града с хвърчащи линейки и кръжащ полицейски хеликоптер. Близо намиращите се пъбове бяха затворени а улиците засипани от полиция.

Преди време работех в един пъб и за щастие бяхме посетени само 2 пъти от местните роми. 10 минути след влизането им – пъба се поизпразваше а около час по касно успяхме да го затворим с помоща на намиращите се пред входа патрулки (вторият път бившият ми мениджър получи малка аркада от пайнт уцелил веждата му).

Няколкото местни, които съм разпитвал за тях проявяват същата неприязън премесена със страх, както повечето българи. А самите роми,

въпреки че идват от Ирландия а не от Балканите, изглеждат агресивно и меришът ужасно.

Градът е Оксфорд.

- 20-11-2012|**Златко**

Тъй, тъй. Всекиму – своята собствена мЕризма, както би казал някой, по-умен от мен. Човекът по такива неща се познава...

- 20-11-2012|**Александър** – ге:

Златко писа:

Тъй, тъй. Всекиму – своята собствена мЕризма, както би казал някой, по-умен от мен. Човекът по такива неща се познава...

Съжалявам за правописа – късно е и аз съм уморен след работа:)

- 20-11-2012|**Гост**

СВОБОДАТА, САНЧО...

„И това все някога ще свърши, си викаше лисицата, докато ѝ смъкваша кожата.“

Явно с Христо Кючуков сме в хаотичен кръговрът като частици в брауново движение и няма изгледи да намерим межда за разбиране. Това, че той не спира да обижда, Петя Асенова ще го понесе, а той с толкова титли и отличия, той дали ще го понесе, щото маркировката му е много явна.

Под влияние на инерцията на установката като стар газетар мислех да ускоря нокаутирващо с: “Не ме е страх от заешко трополене“, но събразих какво ще чини Христо Кючуков, преди да имитира уж общуванетъкмо като сепията ще се укрие зад мътилката, която сама изхвърля откъм задното си отворстие. Та, реших в неговия двор да проникна: “Човек може и да не е Сталин, ако и да се счита за такъв, но трябва да разбира от езикознание“. И понеже се изтъква като специалист по психолингвистика, терминът установка от чия школа в психологията е и на чие име, а тази световна личност на кого е била ученик, с кой българин и къде са следвали заедно. Шах!...

Но...не започнах така, все пак не ни приляга да сме тарикати поради зачестилата напоследък ранна смъртност на баламите. Реших да използвам една хватка на любимия ми Алкивиад Нуша(цинцарин е, Христо

Кючуков, с корени от село Влахогора, но станал световно известен писател с “ нормализираното си“ по сръбски тертип име БРАНИСЛАВ НУШИЧ. ЧЕСТ И СЛАВА!) от неговата неповторима „Автобиография“. Вие всичко сте чели и я знаете, припомням Ви: там един граничен офицер в писменото си съобщение не могъл да обясни кое как е заради незнаене на правописа, началството го смъмрило и той пратил на отделен лист двадесет точки и тридесет апетай да си ги поставят сами. И от уважение на твърдия Ви характер, за което Ви похвалиха, пращам Ви сто точки, още толкова запетай, наполовина пълни и кратки членове и други още ловкости от правописа, за да си спретнете писанията. Така де, няма да се излагаме като Тута, мома уж гиздава, па тръгна заклепана на гинеколог, както и Джоре Краставицата от Банско вони на чесън и мастика, а така влиза при зъболекар. Така я сравняват схватиливи граматикари показната неграмотност, а отиват и по-далече, че четенето и знаенето на правописа са в права зависимост. А пък аз още по-нататък, че сапърорите веднъж грешат, граматичите никога! За добро е всичко...

Читалните пустинно зяят... Преди време на напъплили доцентурки давах кибрит, та да подпалят библиотеките и с нещо се прочуят, сега се измених-светена вода. След ръкуване с напористи хварипръцковци обмиването е повече от задължително, щото оглупялостта(деменцията) е прихватлива. Ето, умивам си ръцете с вода от войнишкото канче и правете, каквото си щете...

НЕКА!

П. Вълков

P.S. Прелюбопитни зяпачи ме попитаха от къде се познаваме с Христо Кючуков. Отвърнах им, че в затвора България е просто неетично да не се знаем. Дали си спомня една конференция във Велико Търново, когато му припомних думите на Антон Павлович Чехов, че „Яснотата на изказа е вежливостта на писателя“...

• 20-11-2012|Ц

Че е удоволствие да се чете писаното от тебе, Госте, няма спор. Давай още, но по други теми.

Включвам се, не да се бутам между шамарите, ми само да поясня, щото го докара на въпрос, че нито хваля, нито съдя Христо Кючуков, кой пък съм аз? на чии рамена седя?... За характера имах предвид не че е „твърд“, ами че е мек... да се занимава със зевзеци... А мекият характер,

за мен поне, е характер запазен, детски, тоя дето го имахме и го изгубихме... покрай ученето на точките и запетайките...

Дайте наистина нещо кажем и да направим за бедните и циганите в България. Аз бачкам и съм заплюл едни пари да изхарча, дай Боже повече... Не съм цвете за мирисане, нямам деца, нито брята, ни сестри, през един океан съм, горе в Севера, затова са ми широки пръстите и големи приказките... заплюл всичко да оставя за образованието на цигани и българи... ама не онова дето бии през пръстите зарад запетайките и точките, ами онова дето лъже хората, че от всяко дърво свирка става...

- 21-11-2012|**Христо Кючуков** – към Гост

Уважаеми господин Гост,

след като сте толкова умен, начетен, па и от психолингвистика разбирате, защо мизерувате в България, а не си намерите по достойнство място в някой европейски или световен университет, та наистина да си покажете знанията, уменията, които имате...Едва ли в Бг някой оценява това, че знаете къде да използвате умело точките и запетайките...а в Европа може и да го оценят това.

И междувпрочем, не помня да сме се запознавали!

- 21-11-2012|**Златко**

Моля за малко осъзнаване от всички страни. Разговорът постепенно се превръща в безсмислена демонстрация на нещо си, без връзка с основната тема на текста. Господин Вълев, аргументите ad hominem обикновено се считат за липса на аргументи, с каквито и напудрени слова да са украсени. Христо, на такива неща просто няма смисъл да се отговаря, ако човек не иска от своя страна да бъде въвличен в някакво безкрайно надприказване и мерене на... Това е точно вида разговор, който всички би трябвало да се стремим да избягваме.

- 21-11-2012|**Христо Кючуков** – към Златко

Да, прав си! Няма смисъл от този вид безсмислени монолози, то това дори и диалог не мове да се нарече! Хубав ден

- 21-11-2012|**Александър**

Ето го случая, за който споменах – http://www.oxfordmail.co.uk/news/10044831.Man_stabbed_in_fight_during_gipsy_funeral/

Очевидно е, че проблемът е общоевропейски и не трябва да се подхожда локално.

- 21-11-2012|Ирина

Ей, това чудо Бай Ганьо навсякъде се разселило,/те, през океана/, ама както му е присъщо, мозъкът му не мръдва, така си Ганьо знае, това е истина, него с приказки не можеш да го разклатиш.

Ми ти бре, Александър, с тъпия си пример. Тоя път ще ти го обясня аз, че да отменя малко Златко Енев, че пълно с народ дето елементарно не се замисля. Нема да ти вада линк към оксфордмейл, от това по-умни нема да станеме. Но като знаеш напоследък новините за световният ни шампион хванат да пренася дрога, за български кораб с дрога, ти за трафикант приемаш ли се и не мислиш ли, че по твоята логика, когато пресичаш граници трябва да те побъркат от проверки, защото си тъп българин.

- 21-11-2012|Българин от Мисури

Ирина, твоето възмущение от примера на Александър е напълно неуместно.

Ако прочетеш публикуваното по случая в Оксфорд, ще разбереш, че там става въпрос именно за характерното за ромите твърде бурно колективно отреагиране на някои ситуации. И то колективно отреагиране в най-грубия физически смисъл на думата. Нещо, което в повечето случаи е напълно безсмислено, а много пъти е и просто опасно – не само за обществения ред, но и за здравето на случайно оказалите се на това място съвсем невинни лица.

Така че примерът на Александър за Оксфорд няма нищо общо с цитирания от тебе случай за нашия олимпийски шампион, който бил хванат да пренася дрога.

- 21-11-2012|Ирина

Много общо си има, защото да се цитират характерни черти на дадена националност е доста ограничено, а тук във този контекст е напълно неуместно. И ние сме си Ганьовци, но сме все различни.

- 21-11-2012|**Ирина**

На какво отгоре ще цитирате вие, пред един човек, който се е заел да подпомага развитието на своите, пред неговите ученици, които работят социална работа и то, забележете, приети са за това в същия този Запад, където и вие живеете, но не сте научили от него нищо.

И не е нужно да ми обяснявате колко са ограничените кратуни там.

- 21-11-2012|**Александър**

Има доста върно в това, че съм Бай Ганьо и тъл.

А словоредата и правописа се дължат на това, че съм учил ВИАС а не СУ (мога да ви го начертая проблема).

Въпросът ми е: при положение, че тукашните роми нямат нищо общо с Балканите, как имат същите проблеми както българските?

- 21-11-2012|**Българин от Мисури**

Да, Ирина, и аз точно това си помислих: че тези роми в Оксфорд се хвърлят така пламенно да се бият едни други по кланово-родово-племенен признак само и само защото ... все още не са имали щастieto да бъдат обучавани на роден майчин език по методата на г-на Ключуков!

Това ще да е единствената причина за въргала в Оксфорд, каква друга би могла да бъде:-)

- 21-11-2012|**Ирина**

И аз ВИАС съм учила, този проблем не можеш да го начертаяш, защото се отнася до хора, параметрите не са ясни. Тука играят неща като морал, предразсъдъци, отреагиране, изместване на проблема, отричане на проблема.

Искате да ми кажете, че проблема на циганите е защо се събират на родови общности и им се случва да завършат с „колективно отреагиране в най-грубия физически смисъл“. Ами един бърз, общ и тъл, като за ВИАС отговор може да се намери в това, че и там е пълно с тълпи бели мозъци, които сегрегират, за да отреагират своята представа за себе си и да се възвеличат на гърба на другия.

То Запада има проблем и с българите, ти от проблемните ли си.

- 21-11-2012|**Ирина**

Проблема за ромите в Оксфорд го остави на Гай Ричи.

Знаеш ли какво ще им помогне обучението на майчин език на г-н Кючуков – да разберат, че такива келешчета като тебе учени, не струват нищо повече и да не хванат ножа след това, така че, той ти спасява тъпия задник.

- 21-11-2012|Златко

Вече помолих за повече сдържаност, отгук нататък започвам да раздавам картони. Липсата на мисли не може да се компенсира с емоции, от какъвто и вид да са. Не ме интересува дали сте на едната страна или на другата – взаимното фламбиране не е сред нещата, които се ценят на този сайт...

- 21-11-2012|Златко

Ирина, струва ми се, че по някаква причина живеете с усещането, че имате специално позволение да обиждате опонентите си тук. Моля запишете си някъде, че това не е така! Ако забелязвате, те полагат значително повече усилия от самата вас да говорят ПОНЕ учтиво.

- 21-11-2012|Гост

Ставаше дума за Дмитрий Н. Узнадзе и нашия д-р Кръстьо Кръстев, които са учили заедно при В. Вундт в Лайпциг. С името на Узнадзе се свързва теорията за установката. Налице е косвен комплимент.

Прав е Христо Кючуков, че никога няма да работя в чужбина като учен, много ми е трудно-проверявам всичко, отстранявам според тезата си несъщественото, задължително снемам от натура, а не да си измислям примери. Както казва Олга Ахманова:“...напоследък се навъдиха езиковеди без език, които говорят на един особит научен жаргон...“. После редактирам текста си по няколко пъти, най-малкият проблем ми е правописът, по-трудно е да се отгранича максимално от мъртвото слово на околните. Е, не става от раз. А за изящната словесност-там още повече се главоболя от Исак Бабел, който много пъти е заявявал, че пише трудно. Разказът му „Любка Казак“ има 20 или тридесет редакции. Къде ще се меря със сегашните, които за две недели спретват по триста страници и го наричат роман. Прав е Христо Кючуков, не се става в един ден знаменит, „А чалма, а ага“- има си и поговорка...

От мене най-добри пожелания. Мир да има!

С поздрав: П. Вълков

P. S. Когато ти дават оръжие в ръка, ти сочат и целта. Една общност трябва да се изгради така, че сама да се самоурегулира. Мен никой не ме е водил в библиотеката. И тая поза на вечно обидени не приляга на никого... Христо Кючуков, в чужбина съм и с двете си ръце припечелвам. Три деца вишисти отгледахме с жена си -двама медици и историчка, щерките ми са аспирантки. Не ми е леко, но се опитвам да преброя всекидневната пустиня...От подаяния не съм и си помислял да поминувам... Един наркотик само ми остана-четенето („Страсть к четению“ е разказ от Максим Горки). Една интимност, споделена само с Христо Кючуков: в разказа „Коновалов“ пак на Горки сме аз и покойният ми баща, уловени като характери-просто като типология, не едно към едно...

На конференцията по социолингвистика бях заедно с Боян Николаев и после Ви изпратих книги до родното място-семантика от Апресян, две статии на Мокиенко по ономастика и още нещо от Баскаков(за етнонима башкир), плюс студия за цветообозначението в тюркските езици на Никонов, които ми ги върнахте...Тогаваше и световният китаевед Софронов, който повдигна нивото на проявата. Помня всичко това...

- 21-11-2012|Златко

Не знам как са останалите хора тук, но самият аз се губя изцяло сред тия словесни вихри. Имена, автори, цитати, диво асоциативно прескачане от първо на десето, после на двадесето, после на майната си... Всичко друго, само не и някаква връзка с темата или с някакъв опит за подреденост и разбираемост... Извинете ме, господин Вълев, но наистина досега не успявам да разбера и бъкел от някой от коментарите ви. Виждам, че сте чел много, разбирам, че имате огромно желание за споделяне на наученото и преживяното, но не се ли замисляте от време на време, че хората отсреща не могат да четат мисли и, за да разберат едно или друго написано от вас нещо, им е необходима поне някаква минимална подредба, някаква рамка, нишка, каквото ще да е, само не и тези купища захвърлени думи, които – извинете, но как да го кажа другояче? – имат точно толкова общо с темите и разговорите тук, колкото мастурбацията с правенето на деца... Е хайде малко по-разбираемичко, ако обичате. Инак, нищо против чисто асоциативното писане от типа „който не ме разбира, толкова по-зле за него“, но това е по-скоро полето на експерименталната литература, отколкото онова на диалога или дори монолога, който е насочен към някой друг, а не единствено към самия себе си...

С две думи: моля да разговаряте с нас. Както казах, нищо против което и да било експериментално писане, но всяко нещо – на мястото си. Тук всеки от участниците се опитва да изкаже някакво твърдение, в зависимост от способностите и познанията си, след което се завързва разговор (или кавга, или нищо). При вашия вид писане това е напълно невъзможно, поне по собственото ми мнение.

Надявам се да не бъда разбран като дребнав контролър. Но не мога да приемам неща, които не съдържат и грам опит за диалог, просто няма как, нали разбирате?

- 22-11-2012|Ц

Малко от реалният живот. В стил П. Вълков (на който аз симпатизирам). Без много от детайлите, само релевантното.

Мястото: Монреал. Отивам на конференция, видео-конференция Монреал, Торонто, Калгари. Взимам метрото за по-бързо. Инцидент. Синята линия спряна за неустановен период от време. Излизам, но вече с платена карта/билет. Питам продавача на билети, мога ли да ползвам автобус със същата, платена вече електронна карта/билет до Жълтата линия. Казва, усмихнат и дружелюбен--няма проблем, може и няма проблем, няма нужда да плящам втори билет.

Взимам автобус, слизам на Конкордия, Жълтата линия. Тя върви. Жената на гишето, видимо Quebecois de souche (местен, тръглест, русоляв, от село, говори само френски, вероятно националист), затова запитвам на френски--(отварям дълга скоба: националистите тук бият хора; да, бият хора, ако не говориш френски може да изядеш тупаника. Преди няколко седмици, служителка в метрото напада жена, която говори с нея на английски, месец по-рано скандал между франкофон и англофон в кафетарията на еврейската болница заради езика, франкофонът националист залепя сандвич с туна и домати в лицето на англофона, англофона е приет в спешното, имал алергия от домати, едва не умрял... месец по-рано човек стреля с пушка по новия премиер-сепаратист на Квебек, Мароа, крещи „Англичаните се събуждат!“, не убива премиера, убива, без да иска, имигрант, работещ по декорите...) та, виждам кебекарката и заговарям на френски, че трябва да се кача в метрото, но билетът ми е невалиден, въпреки че съм го платил, причината за невалидността е в инцидент в метрото, не че съм го използвал, тя знае за какво говоря, знае че трябва да ме пусне, но усеща акцентът ми, почервява, и отсича, че

трябва пак да платя, ма как, протестирам аз, в метрото е проблема, не в мен; добре, казва ми тя, минавай, вика; аз минавам, мисля, че не съм платил, проверявам, оппааа, не ме е пуснала, платил съм още един билет... заради акцента, викам си, така сме ние циганите у Кебек, пардон българите, пардон всички дето не говорим перфектно старо-френски в демократичен Кебек... отивам на конференцията криво-ляво, в последната минута... Монреал, Торонто, Калгари---десетки хора, 90% от тях говорят с акцент, 50% от тях са от видимите малцинства, бизнесът върви, надприказваме се, питаме се отвреме-навреме--какво каза, не разбрех, и търпеливо си повтаряме докато се разберем... след конференцията, чакам жената. Университета МакГил. Седнал съм на едно легло, заобиколен от студенти, всякакъв цвят, език, акцент... чета китайска философия, Дао, на френски... оглеждам се, свобода, студентка боса се разхожда по мръсните мокети, монголоид с еврейска капа и 50 сантиметра, вити бакембарди, крещящи испанофонки, един заспал, друг чете, трети се целуват, четвърти философстват на висок глас, впечатляват гаджета... по стените на залите и коридорите табели със знак обърната пирамида, в цветовете на дъгата (знамето на гейовете), над пирамидата написано „Safe Place“--и още, написано, „тук, без значение на цвят, националност, секс и убеждения, се третира с уважение и достойнство“ (нещо такова по смисъл, не помня точната фраза). Огреждам се... Ама така е. Две момичета, застанали на входа на кампуса, продават био яйца (?!)... да, продават био яйца... не е нормално, но тук, ненормалното е всъщност нормалното... ако можеш да направиш кълбо и изиграеш казачок, ще ти ръкопляскаат... няма проблем... тук е Safe Place Жена ми излиза от час. Казва ми. Чакай да мине тази жена и тогава ще тръгнем. Ученичка ѝ е. 60 годишна, и тя сред студентите, няма възраст за учението, няма срам, свобода братче, страстта ѝ--бягането, разбирате нали, 60 годишна, може би повече дори, е бягането... Посещава всеки марафон в Нова Англия и Канада, сигурно завършва последна, но е щастлива... преди седмици марафона в Ню Йорк (провален заради Санди), сега се подготвя за Бостънският марафон...

Поток на мисълта, да. Но показва пъстротата на живота. Мултикултурна Канада, страната на Тейлър Бушар (популярното изследване върху етническите проблеми и мултикултурализма в Квебек; Златко ми писа двойка по тая тема, ама аз му прощавам), микс от култури, вражди и любов, най-двуезичния град в света... толерантност и дискриминация рамо до рамо, всеки знае фразата Deux Solitudes... Студеният и подре-

ден англофонски Монреал и хаотичият мръсен източен франкофонски Монреал, но контурите се преливат, тук, и в Канада, и у нас... хората трябва да направят избор между самотата и общността... Two Solitudes, Две Самоти, или Една, обща, по-лека за понасяне...

Сори, за разхвърляния пост. В такова настроение съм, настроени за споделяне, нямам време за правопис и сили за яснота...

• 22-11-2012|Гост

Как не разбрахте бе Златко /или се правите, че не разбирате/... Господин Вълков навремето е имал научен спор с въпросния кютуков, но сега кютуков се прави на ни лук ял, ни лук мирисал ... И междувпрочем спорът е бил доколкото разбирам ПОЛУ-научен, защото ученият е бил само П. Вълков, а онзи е бил некъв тарикат, който се е издържал от парите на циганските фондации... сори, но нещата са доста прости за разбиране!

• 22-11-2012|Златко

Благодаря на Цончо, това дългото много ми хареса...

А за последния коментар – не, това наистина не го разбрах, може би просто чета прекалено набързо, но доколкото разбрах от самия господин Вълков, той работи в напълно различна сфера, така че идеята за „научен спор“ нещо не се връзва с фактите, които имам дотук... Тук „разговарят“ двама души, които нямат нищо общо един с друг: единият, ако не ме лъже усетът, е напълно самоук. (Малко отклонение: Нищо против самообразованието – самият аз съм най-горещ негов привърженик. Само че собственият ми житейски опит е такъв: не успее ли човек на млада възраст да постави някаква стабилна, масивна, сравнително подредена основа за по-нататъшното си (само)образование, отиде всичко по дяволите, та се не видя. Оттам нататък човекът тъй и не успява цял живот да намери някаква система, някакъв ред и разбираемост в живота и познанията си, хвърля в главата си най-различни информации както машинист хвърля въглища в пещта на локомотив, но полза от това – мъничка. В края на краищата си остава само някаква пъстра въртележка от думи и още повече думи, която я отмива времето за две бройки. Толкова по тоя въпрос.).

Сега, другият тук човек е нещо друго. Ако не беше етническият му произход, цвета на кожата, обстоятелствата, в които живее етносът му днес, то сигурно и животът, и кариерата му щяха да бъдат напълно раз-

лични. (Имайте пред вид, че го познавам лично, вече доста отблизо, а пък аз не съм човек дето да купува жълти краставици тъй лесно, с това поне се надявам да се съгласите). Така че, уважаеми съфорумници, нека да не объркваме нещата и да си градим някакви фалшиви картинки пред очите... Всички могат и трябва да получат право на изказване – от тук нататък обаче започва нашето задължение да ПРЕСЯВАМЕ, и то да пресяваме умно, със способност за разделяне на плевата от зърно. Приказките, примерно, че Тодор Живков бил етнически ром, веднага би трябвало да ви накарат да си направите съответните заключения. Просто ви се чудя, уважаеми всички, колко неспособни сте да правите разлика между реалните и въздушно-раздутите неща на този свят...

- 22-11-2012|**Бла** (лично)

Е, аз всичко му разбирам на господин Вълков. И донякъде разбирам високите изисквания (тъй като и аз ги тая спрямо себе си), но това е малко „на гол тумбак – чифте пищови“. Расизъм в България има навсякъде.

Критиките в рецензиите са донякъде основателни, но реакцията от цели две разгромителни рецензии за нещо, което се нарича „кратко описание“, е подозрителна. В научната част не ми се ще да навлизам.

Да преминем към академичната, защото за обществото тя е по-важна.

Нападките за личния живот на някого са грозни, но ги има навсякъде, и „на запад“.

И да преминем към по-същественото – човешкият ресурс. Чудесно е да се гордеем, че сме „изучили“ децата си, но трябва да имаме предвид, че тези „деца“ са ги учили и учители, които не учат техни си деца. За съжаление, в българската академична общност учителите са все по-малко и по-малко. Според мен доц. Ключуков е бил един от тези учители и оттеглянето му е загуба за нас. Помня прекрасните си учители от университета, някои от които не бяха велики учени и вероятно не бяха най-добрите хора на света, но бяха чудесни учители. В ситуацията, в която се намираме в момента, това сякаш има по-голямо значение за обществото ни. И за „ромския проблем“. Защото вие си живеете в чужбина, но ние сме тук и това ни засяга повече, отколкото вас (колкото и пренебрежително да звучи). Нищо хубаво за всички не идва без компромиси.

• 22-11-2012|Гост

Расизъм няма – има дискриминация! И тя не е само в България...и не е само според цвета на кожата. Просто това е тъмната страна на човека! Въпросът е доколко човек може да преодолее Егото-си. А това е резултат на дълга и трудна работа! Освен това хората обичат да се групират в отбори, групи, клубове, приятелски кръгове, масонски ложи:-) и т. н. На хора с ниска вътрешна самооценка им е необходимо да се изживяват като различни! Това ще съществува, докато съществува човешкия род! Малцинство са Ония, които приемат всичко и всички...т. е. толерантните... и затова те са на изчезване, защото не са агресивни като „различните“...толкоз за сега от мен...като имам време – повече!

• 22-11-2012|Александър

Искам да се извиня на някой ако съм го обидил по някакъв начин. Този сайт ме променя, аз за това го и чета (това е личен комплимент за Златко). Явно обаче все още съм част от врага, който заслужава да бъде разгромен, за това ми хрумват такива въпроси:

Доколкото разбирам думата сегрегация е политика на отделяне на една група от обществото по религиозен, етнически и друг смисъл. Българите и румънците в УК са сегрегирани чисто юридически, защото нямаме права както останалите европейци. Предполагам всеки българин тук може да ви разкаже случай на сегрегация на интервю на работа или на обществено място (скоро имаше филм по ВВС на румънска журналистка по проблема).

Тъпият ми въпрос е: как може тъпите Бай Ганьовци, със скапан английски (дошли да мият тоалетните), да живеят по добре от група хора с британски или ирландски паспорти? Тези хора имат права за получаване на всякаква помощ от институциите, но те пак избират да живеят в края на града в нещо подобно на гето.

Това наистина е въпрос и мисля, че въпрос не може да бъде расистки. Само твърдения могат да бъдат расистки.

• 22-11-2012|Антилиберал

Не е вярно, и въпросите могат да бъдат расистки. Давам пример с такъв въпрос: „Извинете, може ли да ми обясните, ако обичате, защо циганите са такива боклуци?“ Това е въпрос и е расистки.-:-)

Мен обаче ме мъчат едни нерасистски въпроси. Завършил съм филология, но много отдавна и съм забравил дефинициите за език. Прегледах какво има в мрежата за циганския език /потърсих го като цигански и ми показва ромски/ и се оказа, че това не е език, а езици, или по-точно диалекти, варианти и други средства за общуване на общности от 10 000 до 200 000 души, в зависимост от мястото, на което живеят, главно в Европа. Знаем от други източници за цигани, които живеят в Съединените щати и нетолерирани от тамошната система, но за тях не се споменаваше.

Въпросите ми са:

– Кой е този цигански език, по който иска да специализира или специализира един човек, който език да се нарече цигански или ромски?

– Как ще се казва катедрата? Катедра „Циганска филология“ ли?

– Един човек, специалист по такъв език, който има научно звание, как ще се нарича? Професор или доцент по циганска филология ли?

– Какви учебници могат да се напишат по такива фрагментарни изразни средства и за какво биха били, след като нищо обществено не е на цигански?

– Каква е „богатата култура“ на циганите, която ще обогати и българската култура /тук не влизат изпълнителските дейности, каквито могат да се правят от всеки/? За няколко десетилетия съм чул за едно с триста зора издадено книжле с приказки, събирани по разни предания, без да е уточнено какви и чии са.

Ако идеята е тепърва да се прави език, той да се въплъти в книги, те да го разпространяват, да се направят училища на цигански за цигани, катедри за езика /а може би и цели факултети, това повече ми прилича на намиране на някакъв лүфт държавата да се заеме да харчи пари и да създава циганска нация, каквата не съществува. България ли е най-глупавата държава, в която някой да се вкопчи да си измисля нови общества?

• 22-11-2012|Златко

Това наистина е интересно, Александре, защото очевидно всички ние тук живеем с представи едни за други, които са изсмукани от някакви частички информация – тук или там, в зависимост от това кой какво и на колко ракии е писал:) А всъщност, ако ни се удаде да седнем на маса и да поговорим за час-два, като нищо може и да се окаже, че сме

си много по-близки, отколкото предполагаме. Така че, хайде поне думата „враг“ да не използваме, дори и по адрес на самите себе си, защото тя се загнездва в подсъзнанията и започва оттам нататък да оцветява всичко – малко нещо като живак в стара пломба, който бавно, но сигурно отравя цялото тяло, нали разбираш?

Така, сега по въпроса ти. Самият аз, разбира се, мога само да кажа онова, което ми хрумва на прима виста, опитвайки се да го подкрепя с аргументите, които ми се струват подходящи в случая. За меродавност претенции няма, всеки сам да си преценява.

Значи, когато спорим или просто говорим по една или друга тема тук, то винаги трябва да се предпазваме от изхвъркване нагоре до облаците, тоест правене на обобщения, които излизат далеч извън рамките на разумното и просто няма как да не бъдат бомбастични и несериозни. Затова винаги е хубаво, когато човек започне да говори, да се опитва да се придържа към по-земни, по-разбираеми неща, ако и понякога това да е невъзможно, особено когато става дума за такива гигантски въпроси като „защо някои хора – понякога цели групи от тях – са далеч по-назад в развитието си от други?“ И така, първото нещо, което ще кажа е, че, разбира се, никой от хората, които защищават ромите тук, включително и самият Христо, не си прави илюзии по отношение на общата, генерална ситуация на неговия етнос по повечето места по света (с всички прекрасни изключения, каквото например е самият той). Ромите живеят от хилядолетия насам по начини, които ги правят чужди на уседналия начин на живот, който са предпочели повечето от останалите човешки групи, етнически или други. Тук никой не се опитва да каже „няма такова нещо!“ Всичко, което казваме ние е, че не може, просто няма ни най-малък смисъл, просто да гледаме пасивно към историята и да си казваме „ами какво да направим сега, така е било и така ще си остане“. Казано възможно най-просто, всички ние – либерално мислещите хора, които вярват във възможността всяка човешка група да промени нещо в начина и обстоятелствата на живота си – се борим срещу ония, които твърдят, че по принцип смисъл в това няма и че... оттук нататък започват различни варианти, в зависимост от това колко склонни към агресивност са тези други хора.

Та така. Значи, ако би искал да узнаеш сега от мен някакви принципни отговори по въпроса защо някои човешки общества изостават, а други просперират, то ще трябва да те препратя към дебели книги, за

които едва ли ще имаш време. Ето тук, за всеки случай, две такива, едната я има и на български:

Джаред Даймънд – „Пушки, вируси и стомана“

Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty

Това не е опит да се скрия зад някаква демонстрация – просто въпросът е гигантски сложен и това трябва да се разбира ясно: не можем сега тук да се изпаткаме с някакви бързи отговорчета, в края на краищата става дума за вековни развития, които си имат определени причини, дето още никой не ги разбира напълно, но фактът си остава факт: някои групи от хора изобретяват далеч по-бързо и по-добре сечивата и средствата, включително и социални, и политически, с които да подобряват животите си, а други се туткат и не успяват. Техният ред, да се надяваме така, също ще дойде някой ден, но първо ще трябва и те като всички други преди тях да минат през училището на цивилизацията. Без това просто не става.

И така: ромите винаги са предпочитали един начин на живот, който ги е правел колкото „свободни“, толкова и уязвими за всички язви на хаоса, неподредеността и простата липса на последователни, координирани усилия. Това е факт, никой не го отрича. Защо е така могат да кажат само хора, които са се занимавали с тяхната история, антропология и пр. Ние можем само да спекулираме – което е по-добре да не правим, защото къде тогава остава разликата между нас и тъпите копелета, които и без това знаят отговора – „ам щот са тъпи и толкоз!“

Ей тука обаче идваме до най-важното твърдение от цялата тази реч, а то е, че хората, които се опитват да мислят малко по-самостоятелно, обикновено научават в живота си едно основно правило на мисленето и подхода към принципно непознати или прекалено сложни въпроси, което гласи така „post hoc – NON propter hoc“ (тук моля за извинение, защото сред нас българите всяко латинско изречение е чисто перчене и моето не е изключение). Но пък правилото е важно и то означава следното: от това, че едно нещо следва СЛЕД друго, не може да се направи заключението, че то следва ОТ НЕГО. Значи, колкото и много бели лебеди да виждаш на тоя свят, това НИКОГА не може да бъде окончателно доказателство, че ВСИЧКИ лебеди на тоя свят са задължително бели. Тоест, че на тоя свят може – а сигурно и трябва – някъде да има черни лебеди. Същото нещо се отнася до всяко друго заключение, включително и онова, което касае нашата тук тема. Значи, колкото и много „цигани“ да виждаш, които отново и отново

и отново потвърждават все същото – че тия, видите ли, са ПО ПРИНЦИП друг човешки материал, друга стока, други гени, друга кръв, това просто няма как да бъде вярно. Изключенията сред тях са емпиричен, доказуем факт – ей ти го господин професора. А щом има изключения, то значи, че има шансове и за тяхното мултиплициране, увеличаване и подкрепяне, с цел някой ден групата все повече и повече да започне да бъде оцветявана и определяна именно от тях, а не от средните индивиди, които по принцип ще продължават да си живеят по този начин, ако ги оставиш, и до края на света.

Всичко това може да изглежда и като научна фантастика – но само докато човек се вгледа малко по-внимателно в историята и види, че това е принципният път на развитие на ВСИЧКИ човешки групи, без изключения. Отначало има скотско, полуживотинско състояние, после се появяват изключения, които измислят нови неща, после тези нови неща се възприемат от групата, с което променят цялостното ѝ ниво – и така нататък, докато се стигне до нещото, което всички наричаме „цивилизация“. И единствената причина да не искаме да ги вярваме тия неща, когато става дума за „циганите“, примерно, е в това, че ние ограничаваме периметъра на погледа си до няколко десетки години, може би няколко столетия, дори хилядолетия, след което махваме с ръка – „абе, няма оправия! Докъдето и да погледнеш, все едно и също. Тия значи завинаги ще си останат същите“.

Е да, ама не. Промени има, както сред нас, така и сред тях, само че за да ги отбележи, човек трябва да си седне на задника и да се занимава, да учи, да се напряга, да работи – а това не е точно нещото, с което можеш да привлечеш повечето хора, които „не обичат циганите“. (Всъщност това означава, че те не „обичат и себе си“, защото собствената им нация също не е кой знае какъв пример за изобретателност и бърз прогрес, но нейсе).

И така, за да приключваме, че стана вечер: нещата на тоя свят са бавни и тежки, а нашите животи отминават като миг. Ей затова всички сме повече или по-малко склонни да смятаме, че всичко, което надминава границите на собствените ни животи, примерно развитието на различните етнически общности, е бошлаф работа. Само че то не е така, не ееее. Всичко, което се иска, е човек да успее да погледне малко по-далеч от хоризонта. Само че за това се иска работа, то не става със седене и чепкане на приказки...

Хайде, лек ден на всички.

- 22-11-2012|**Златко**

Към Антилиберала: през 1840 година, да речем, българската литература и книжнина също се е състояла от няколко книжлета, докато онези на много други народи вече са били гигантски. Днес, както виждате, тя се е поразвила доста в сравнение с онова време. Ромите просто са с около стотина години по-назад. И езикът, и писмото им са прекалено пресни, за да може да се очаква за толкова кратко време да се е създаде някаква културна маса. Какво толкова трудно за разбиране има във всичко това?

- 22-11-2012|**Антилиберал**

Към Златко: Не знам защо е този опит да се изравнят българите и циганите. Българите има собствен език и писменост (преди глаголицата и кирилицата) много преди заселването си на Балканския полуостров, за 2000 години назад е известно поне. Идвайки тук те носят езика си, който като основа, заедно със славянските диалекти, съставя църковно-славянския език като тогавашен аналог на книжовния език в държавата. До изобретяването на печатната преса и в България всички книги са се писали на ръка, както в цялата останала Европа. Ако вие знаете, че кирилицата е на 100 години, аз съм чувал друго. На какъв език, ако не на стар български /да не се бърка със старобългарския/, е Четвероевангелието и всички останали известни български книги отпреди 1396 година? Дори в момента по евангелия, написани на църковнославянски, разбирай стар български, и в момента се отслужват служби в Русия и около нея. На същия език са написани и книгите, с които са обслужвали културата си и околните на нас държави, без Гърция и Турция, а в Румъния именно те са използвани, както и езика ни, докато в средата на 19 век са съставили и наложили като официален съвременния нижовен румънски с латиницата, в който половината думи пак са български. Що за аналогии? Че през турско не сме имали печатни машини, е единствената причина да нямаме печатни книги в интервала, и то само, 15-18 век.

А циганите сега ще измислят език, писменост, и ние трябва да им покрием масрафа. То и това добре, но те няма какво да го правят този език и тази писменост. Къде ще пишат, после къде ще печатат и накрая кой ще го чете? Пак те? А ние какво? Трябва да дадем парите и на го направим, и да им кажем накрая „заповядайте“. И като им го кажем, ще направят с него същото, което са направили с паркета в апартаментите, които са им давали – в кюмбето.

Това е истината и не виждам защо някой трябва да се обижда от нея. Искаме ВНЕ да ни научите на езика на НАШИТЕ майки и бащи, който да ни направите, звучи абсурдно.

- 22-11-2012|**Антилиберал**

Тук изкарват, че стоте години български език са малко повече, към 1200 години, без да влиза в сметката езикът и писмеността преди кирилицата, изработена от някой си свети Климент Охридски. Малко бъркат български със славянски, иначе всичко е вярно:

http://www.pravoslavieto.com/bible/prevodi/slavjanski_prevodi.htm

Ще потърся да ви покажа и факсимилета на евангелия, които в момента са в употреба в руската църква във вида, в който сме им ги дали през 9 век, на старобългарски, позагладен до църковнославянски.

Така че работата при нас не се мери със сто години, а с хиляди, т. е. с доста повече, отколкото се мери в английскоезичната култура. Само примерно.

- 22-11-2012|**Българин от Мисури**

Като говорим за ромска интеграция: ще цитирам тук думите на един сравнително добре известен в България социолог (и социален мислител). Нарочно няма да съобщавам името му, защото знам, че мнозина го недолюбват (и има защо) – но все пак думите му са важни за разбирането на проблема – и затова ще ги цитирам. Преди две години в интервю за български всекидневник този социален мислител каза по ромския въпрос това:

„- Ще дам друг пример. Когато имаш същия проблем със страна като Гана – изостанала, но с потенциал, интеграцията тече през създаване на елит. Образовах един ганаец в Европа – в София или още по-добре в Кембридж. Той се връща в Гана като лекар и около него се завъжда кръг от заети като санитарии, медицински сестри. Това е елитообразуване. Лека-полека звеното около един лекар дърпа цялото общество. Като полагах това усилие 20 г., създавах прослойка от 2-3%, която модернизира страната си. Ако обаче образовах ромско дете, то престава да е ром. Ти произвеждаш българин. Класическите системи за интеграция при ромите не вървят.“

• 22-11-2012|Златко

А, съжалявам, не настоявам непременно да изравнявам когото и да било, просто намирам за изключително комплексарски опитите за доказване на не знам колко значително културно и историческо наследство, в сравнение с когото и да било. Хората, които нямат какво да доказват, не се опитват да унижават и омаловажават никого, това обикновено се прави от хора (или народи) неуверени и съмняващи се в себе си (тъкмо наскоро един познат ми го напомни по повод собствените ми коментари, тоест самият аз също не съм имунизиран срещу тази болезнена потребност от един вид вътрешна презастраховка, сакън да не би някой да ме вземе за нещо по-дребно, отколкото ми се ще...)

Та така. Щом за вас е толкова важно да намирате изрични доказателства за разликите между нас и ромите (които аз самият просто не намирам за нужно да отричам – разбира се, че сме различни. Е и какво от това?), то моля, заповядайте. Проблем няма, доколкото съумявате да не ставате досаден и да не повтаряте все едни и същи комплексарски неща (иначе на всекиго може да се случи, както вече споменах). Всичко, което бих твърдял самият аз е, че всеки човек (или група), които настояват с такава упоритост да изтъкват различията между себе си и ромите, най-вероятно страдат от вътрешни страхове, че тези различия не са толкова очевидни за останалите. Олеле!

• 22-11-2012|Kiril Ivanov

Писмеността, както и някои други работи, ни е дарена. По разни причини. Предимно, поради разни тънки сметки на дарителите. Това са известни работи, ако и някои родолюбци да не щат да го признаят, ма си е истина. Нема лошо. Проблем е само дето не щем да признаем правото и на други да се ползват от тези благини, писменост, равенство и разни. Нашият език има около 200,000 думи, английският три– четири пъти повече (Encyclopedia Americana, Volume 10. Grolier, 1999: 650–750,000 words). Уйлям Сидни Портър ползва 200,000 думи в произведенията си. Ако езикът не намери закрила в писмеността, си е обречен. С времето обеднява и трябва яко копане, за да заприлича на нещо. Като почнеш с разни страдаюци Геновеви, докато стигнеш до Далчев, си е зор. Това си е нашият пример. И не знам има ли място за спор дали да се учи и пише на цигански?

- 22-11-2012|**Българин от Мисури**

Като се замисли човек, съвсем логично е хората да не се доверяват много-много на концепцията за „ромски език“ – и нека Христо Кючуков не бърза да скача и да се възмущава във връзка с това – казвам го не за да го обидя него лично, а защото реалността е такава.

Всеки нормален език, който се изучава в училищата, има своя утвърдена писмена норма. Ти можеш да учиш английски език – можеш да учиш „британски“ английски, а можеш да учиш и „американски“ английски – но и в двата случая съответната норма е утвърдена по някакъв начин. В „ромския език“ това все още липсва. И липсва не защото някой им пречи на ромите да си направят какъвто книжовен език те си решат – а защото самите роми са още много далеч от това да „решат“ каквото и да било заедно (Да, заедно помежду си не могат да решат, пък какво остана заедно с другите етноси в България)...

И причината е, че между трите основни групи вътре в „ромското“ население на България има огромни противоречия на тема кой от кой е „по-“...

И кой за кого може да се жени – и кой за кого не бива да се жени... Така че всичката тази „дискриминация“, която ние по навик считаме, че българите упражняват спрямо „ромите“, едни групи от роми я упражняват, понякога дори в по-силна степен, спрямо други групи от роми. И то по един такъв неявен начин, че дори професионалните изследователи се затрудняват да определят кое как се прави. Така че истината действително е на страната на тези, които смятат, че самите „роми“ следва да изяснят някои неща първо помежду си. Това няма как някой отвън да го стори – дори и да е техен най-голям доброжелател.

- 22-11-2012|**Златко**

Мисурски, това, което казваш, просто е фактически невярно: Кючуков вече обясни по-горе, че ромският език има своя писменост от 1990 насам и че граматическите му правила са фиксирани в съответни учебници (един от които е написал самият той).

- 22-11-2012|**Българин от Мисури**

Аз не отричам, че Кючуков е написал учебник. Учебници по ромски език (цигански език) има издадени на руски например още през 1900 г. Въпросът е, че (все още) няма стандартизиран ромски език.

Според статията в Уикипедия, специално посветена на този въпрос („Romani language standardization“) положението в момента е следното:

Despite various efforts towards „universal“ standardization, the overall trend in Romani literacy is towards regional codification, with some degree of international orientation, in the choice of some graphemes as well as vocabulary.

This international orientation allows Romani readers to appreciate texts composed in other countries. At the same time, this pluralistic approach to codification is representative of the dispersion of Romani communities, and the lack of a central governmental authority. ‘Linguistic pluralism’ of this kind has been embraced as a policy by the European Roma and Traveller Forum (the elected Romani representation at the Council of Europe) in a statement on its website.

Т. е. това, което все още не е сигурно, е дали ромските деца в България учат същия „ромски език“, който учат ромските деца в Сърбия и в Румъния.

- 22-11-2012|**Антилиберал**

До Златко: Не съм чел целия сайт, а само попрегледах оттук-оттам. Направи ми впечатление обаче следното. И вие, и онзи помак с монографията, под различна форма прокарват някакво твърдение, че българите са намерили някаква идентичност преди 100 години. А те я носят от хилядолетия. Какво са донесли тук, в сегашна България, и какво са направили до идването на турците, по време на турците и след това, го има по книгите. Аз лично само се ползвам от донесеното от Аспаруховите хора и от направеното след това /с плахи опити и аз да добавя нещо, с променлив успех/, защото по онова време „още не бях жив“.:-) Но само срещу стотина-двеста лева човек може да се разходи до Букурещ, да влезе в някой музей и да види българските книги, които са били в употреба до преди стотина и нещо години като основна книжнина.

Циганите като маса не съм ги мерил по качества, но познавам единици, по които съдя, че са нормални човешки индивиди /настрана това, че по принцип смятам човешкия род за най-вреден за планетата/. През повечето време съм зает според силите си да опазвам българския, който

е заплашен да бъде пометен от това цунами от простащина, което почти недоумявам откъде се взе.

Не съм сигурен, че циганският ще проживее като писмен език. Може документи и някаква система да се направи, но някой трябва да го използва и говоримо, и писмено, и това да бъдат големи маси хора. Впечатлението ми е, че циганите масово имат други интереси. Въпросът е също и физически, сиреч практически. Навсякъде, където основното население е друго, малцинствата приемат основния език, който е и официален по същата причина. Не че не може някой български турчин да напише роман на турски. Би могло, макар и да е малко вероятно, но няма кой да го чете тук, трябва да бъде отпечатан в Турция, където главно турският е в обращение. А на цигански? Какво би станало на новия цигански, щом различните кланове и общества не говорят един и същ език дори те?

До Kiril Ivanov: Подарък ни е глаголицата, но не е могла да ни свърши работа, защото е много сложна. За да напише човек една най-обикновена бележка, че излиза и ще се върне след един час, ще му коства половин ден. Затова Климент Охридски целенасочено е произвел кирилицата. Тя се нарича така не защото е направена от Кирил и Методий, а в знак на уважение към тях. Те нямат нищо общо с направата ѝ.

В българския, ако се добавят всички думи, включително и от Волжка България, от Памир и другаде, може и ние да съберем 600 000. Но много от тях не се използват и са известни само на изследователите на старобългарския и църковнославянския.

О. Хенри едва ли е използвал 200 000 думи. Чел съм всичко достъпно от него и езикът му е сравнително прост, друг въпрос е, че пише красиво. За Шекспир казват, че използвал 250 000 думи, но много от тях също не се използват. Макар американците да са направили този труд със събирането де що има английска дума, никак не са пример за богат и елегантен език. Английският именно затова е толкова разпространен – защото е модулен и с комбинации от елементарни думи могат да се произведат много значения. И е разпространен американският вариант, не британският. Бих обърнал повече внимание на британския английски, ако искам словесно богатство, макар че повечето думи в него пък са френски и немски, и по-малко келтски. Специално думите от френски дори са запазили дори правописа си, например думата naïve се пише със знак, който в английския не се използва, много такива има.

Бих заключил, че език, който не е в писмено и особено в печатно обращение, т. е. да стига до други хора за четене и поддържане на културата на общността, не може да се развива. Всяка общност се занимава със собствения си език, другите ги учи само ако ѝ трябва за нещо. За това точно циганите не са виновни. Те имат друга култура, например музикална, макар и не от ранг на основополагаща като предкласиката и класиката, имат танци, имат умения в областта на занаятите, но езикът не е силната им страна.

- 22-11-2012|**Златко**

Така не става, уважаеми колеги и колежки. Кой откъдето дойде, все по някакво меродавно мнение изказва, все отговори иска, все за нещо настоява. Няма как да стане, особено когато нивата на знание и познание нямат нищо общо едни с други. В случая например предполагам, че под думата „идентичност“ се има пред вид образуването на нация, което действително е сравнително модерен процес и специално за нас може да бъде датирано доста точно, тъй като, доколкото ми е известно, сред българските историци има съгласие да се приеме като „рожден ден“ на нацията създаването на българската екзархия. Това, разбира се, не означава, че преди това не е имало българска етническа група или етнос или дори някакъв вид езиково-народностна общност. Проблемът със създаването на нациите е прекалено сложен, за да може да се дискутира тук; ще ви бъда благодарен ако, в случай, че всичко това ви звучи неприемливо, се информирате сами защо не може да се говори за реални нации преди времето на модерността, преди наличието на стандартизирана национална култура, език, писмо, всеобща образованост и т. н.

- 22-11-2012|**Антилиберал**

До Kiril Ivanov: За кирилицата. Дори да приемем, че са заемани букви от други азбуки, не е нито недостатък, нито беда. Изобщо не е сигурно кое е заето и от къде. Има и напълно оригинални букви, които не приличат на буквите в никоя друга азбука. Но кирилицата е единствената азбука на света, правена за конкретен език и това е българският. Че е свършила работа и на други хора, е само непланирана екстра. И само в българския език тя се употребява както е направена – на всеки звук да съответства буква. Няма друга такава азбука.

Всички използващи азбуки правят комбинации от букви или създават допълнителни украсени знаци, за да изобразят езика си – чехи, поляци, румънци, турци, шведи. И пак не се оправят удобно. Дори тези, които отдавна пишат на латиница, да кажем, пишат с изобретения или с архаични знаци и комбинации отпреди няколко века, особено французите, въпреки хубавия си език. А да се напише на немски звуковата комбинация „печено чушленце“, ще е необходим ред от половин метър. Дори руснаците /е с две точки и ы ги има също в кирилицата на Климент, но са отпаднали при нас поради ненужност/, пишат е и четат и, пишат о и четат а. Само в българския азбуката е за каквото е направена и не е никакъв подарък, а е правена „по поръчка“ за българския.

Англичаните масово са неграмотни и не могат да пишат на собствената си азбука по исторически причини. Когато ни съветват на минем на латиница, първо си задавам въпроса как ще транскрибираме Далчев, Дебелянов, Кирил Христо и Смирненски. Ще се получи някакво недоправено като македонския. И накрая се сещам да посъветвам латинско пишещите народи да минат на кирилица. На кирилица всичко може да се напише както се чува, а на латиница почти нищо. Англичаните ще се родят, ако минат на кирилица, ще им се види песен, но няма да искат.:-)

- 22-11-2012|**Антилиберал**

Стрешил съм неволно. Имах предвид, че э го има още в първата кирилица, а не е с две точки. Последното е руска направа.

- 23-11-2012|**Бла** (лично)

На филолога – отговор на филолог (който се интересува от нестандартизирания език, който си е истинският обект на нашите изследвания).

Цитат на Макс Вайнрайх (вероятно): „Езикът е диалект с армия и флота.“

Като филолози ние не можем да прегърнем това становище (колкото и да е вярно), така че по необходимост изучаваме един или множество диалекти, за да кажем, че изучаваме езика. Човек, който няма представа от диалектите на даден език, не може да е специалист по този език, затова и във всички филологии се изучават диалекти под една или друга форма – за да имат обучаващите се представа, че този език може да съществува в различни форми (те ги практикуват, но не ги признават;

защо е въпрос, чийто отговор трябва да се търси назад във Възраждането). Различаваме езиците по синтактичния строеж и по морфологичната система. Лексиката не е толкова показателна, защото се променя най-лесно.

На въпросите:

Въпросите ми са:

Кой е този цигански език, по който иска да специализира или специализира един човек, който език да се нарече цигански или ромски?

Специализира по онзи диалект или онези диалекти, които се говорят на територията, която изучава (не е задължително да е родната).

Как ще се казва катедрата? Катедра „Циганска филология“ ли?

Може да се казва всякак.

Един човек, специалист по такъв език, който има научно звание, как ще се нарича? Професор или доцент по циганска филология ли?

Професорите и доцентите са хабилитирани лица с квалификация да четат курс лекции – по една, а най-често по повече дисциплини. Спокойно може да е професор по общо и сравнително езиковедие (по настоящите класификации), по индоевропейско езиковедие, по диалектология и прочие.

Какви учебници могат да се напишат по такива фрагментарни изразни средства и за какво биха били, след като нищо обществено не е на цигански?

Учебници има, така че очевидно могат да бъдат написани. Мисля, че вече беше обяснено защо е важно да се изучава майчин език.

Каква е „богатата култура“ на циганите, която ще обогати и българската култура /тук не влизат изпълнителските дейности, каквито могат да се правят от всеки/? За няколко десетилетия съм чул за едно с триста зора издадено книжле с приказки, събирани по разни предания, без да е уточнено какви и чии са.

Изпълнителски дейности не могат да се правят от всеки. Това твърдение не е вярно, подценява труда на изпълнителите, както и нас като публика с идеята, че може да ни предложи всякакъв боклук и ние да го харесаме. А и това твърдение е проявление на проблема, не е самият проблем. Фактът, че нещо не е издавано, не означава, че не е налично.

Ако идеята е тепърва да се прави език, той да се въплъти в книги, те да го разпространяват, да се направят училища на цигански за цигани, катедри за езика /а може би и цели факултети, това повече ми прилича на намиране на някакъв лупфт държавата да се заеме да харчи пари и да създава циганска нация,

каквато не съществува. България ли е най-глупавата държава, в която някой да се вкопчи да си измисля нови общества?

Азбуката и книгите нямат значение. Ако съществуват групи от хора, които говорят на даден език, този език си съществува и си е жив и не са му необходими държавни патерици. Езикът няма проблем. Да приемем, че хората, които го говорят и са носители на съответната култура, също нямат (обективно е така, ако се замислите). Държавата ни обаче има проблем, защото тези хора са нейни граждани, те са много и са в блатото, а са ѝ необходими.

- 23-11-2012|**Златко**

Благодаря! Този коментар наистина ме възхити със спокойствието и преди всичко с компетентността си. Наистина имам нужда от подкрепа и обмяна на мнения с хора, които мислят по подобен на моя начин, особено когато знаят за какво говорят.

- 23-11-2012|**Антилиберал**

Предполагам, Златко, че отговорът ви се е видял компетентен заради частта от последното изречение „... тези хора са нейни граждани, те са много и са в блатото, а са ѝ необходими.“. Това е патетично социално, а не културно твърдение, и е лесно оборимо, защото незаменими хора няма. За който му се занимава да го оборва.

Истина е, че циганите са граждани на държавата, но като такива държавата трябва да се грижи за тях НЕ ПО-МАЛКО ОТКОЛКОТО ЗА ДРУГИТЕ, а това не включва специфични маниери като частен език например. Питайте Веселин Веселинов дали Канада се чувства длъжна да развива обучението по български, който все пак е официален език, или на вие트남ски, както наскоро тук дойде една вие트남ка, канадска гражданка, да представи книгата си, която не е написана на вие트남ски.

Работата е, че именно лексиката прави един език богат, беден или без значение. Точно лексиката дава основата на езика, върху който после да се строи морфология и синтаксис. С триста думи, различни от този до съседния окръг и от тази до съседната държава морфологията и синтаксисът не могат много да се развихрят.

Ще дам един пример: **Нивото на концептуалност на лингвистичната систематика директно корелира с лексикалните параметри и тяхното минимизиране функционира като диспергиращ и дори**

експлицитно депресиращ фактор при детерминиране на лимитите на дискурса в лингвистичния анализ.

Горното изречение, което е както много обичат да говорят псевдоучените, е образец за един напълно унищожен български език, ако и да прилича на нещо като български. Останали са само съюзите, предлозите, окончанията и физиономията на говорещия, която е важна и авторитетна, без да има за какво. При него е подменен изцяло именно оригиналният български речников запас, сиреч лексиката, и езикът е започнало да го няма. Просто е изчезнал.

Диалекти могат да се изучават, но ако има базов език. Не може да има диалекти на език, който го няма.

А при твърдението, че азбуката и книгите нямат значение, се налага да напусна разговора. Така мислят на Сточна гара, а там не е средище на много специалисти по духовни богатства.

- 23-11-2012|Златко – ге:

Ами тук вече има информация точно по този въпрос, от човек, който живее в Канада.

Ц писа:

В Канада държавата изсипва кошове пари за да запази изчезващите или застрашените от изчезване езици на индианците... малко късно, но все пак.

А между другото, подплатените с наукообразна лексика твърдения, които са абсурдни по самото си естество, като например това, че не е задължение на държавата да се грижи за запазването и поддържането на езиците на своите малцинства – поне най-големите сред тях (що за мислене от 19 век, бих попитал), са именно един от най-типичните изрази на състоянието на, както изглежда, една доста значителна част от сегашната българска „интелигенция“, която разбира доста от точки и запетайки, но не е в състояние да проумее най-простички и елементарни неща, сигурно защото мозъците на хората от вече няколко поколения са толкова промити от пропагандата на бившия режим, с нейните дивотии за „развитата личност при социализма“ например, която е напълно лишена от всякакви етнически качества (доколкото е приела да нарича себе си „българин“ или „българка“, разбира се). Жалко, наистина. Толкова много енергия, толкова много интелектуален потенциал, разпилян, разхвърлян, изхабен, без никаква полза...

- 23-11-2012|**Българин от Мисури**

С цялото си спокойствие и компетентност г-н „Бла (лично)“ е пропуснал да отговори на моя въпрос.

Затова може би трябва да го повторя:

Като се има предвид, че реална международна стандартизация на ромския език засега няма постигната (по никой начин – не само чрез „армия и флота“, ами и по всеки друг по-консенсусен начин), дали ромските деца в България учат същия „ромски език“, който учат ромските деца в Сърбия и в Румъния?

Ако г-н „Бла (лично)“ наистина е толкова компетентен, той ще разбере и какво по-конкретно имам предвид, когато във въпроса си споменавам изрично Румъния.

- 23-11-2012|**Златко**

Ще си позволя да отговоря от името на запитания, тъй като разговарях по въпроса лично с Христо Кючуков, който, надявам се да се съгласите, е единственият от нас, който може да има меродавно мнение по въпроса.

И така – в общия поток на ромския език има около седем или осем главни диалекта, които по негово мнение са напълно разбираеми едни за други (като пример той дава думата „гелем“ – отидох, която се произнася от българските роми с „г“, а от сръбските и македонски – с „дж“ – „джелем“; разбира се, проблеми с разбирането няма и от двете страни).

С други думи, неговото мнение е, че диалектите не са ни най-малка пречка за изучаването на общоромския език по което и да е място по света. Имайте пред вид, че това не са празни приказки, тъй като професорът е преподавал вече на много места по света, включително Швеция, Германия, Словакия, САЩ, а сигурно и още други места, които не е споменава в разговорите си с мен.

Надявам се това да сложи край на поне тази част от дискусията, която аз възприемам като (отново) доминирана от неподкрепени с факти предразсъдъци.

- 23-11-2012|**интересна дискусия**

Много интересна дискусия, следя я и искам да изразя одобрението си от Антилиберал.

- 24-11-2012|**Бла** (лично)

В никакъв случай не съм компетентна по ромски език и диалектите му. Нито по Румъния. В България има специалисти по румънска диалектология за езиците и диалектите там. Как аз се разбирам с хора, които говорят на трънски или бански диалект? Има хора, които не ги разбират, но държат да са български диалекти. ОК.

Антилиберале, освен че съм филолог по образование, съм такава и по професия. Прекрасно е, че повечето сте защитници на българския език, но това, което пиша, се изучава във всяка една филологическа специалност в рамките на общото езикознание, от което получавате езикова и езиковедска грамотност.

Филологията, поне от гледна точка на езикознанието (не на литературознанието), не е история, политика, идеология (макар че служи за целите им и се влияе от тях), обектът на изследване е специфичен и възникването и развитието му се подчиняват на определени закономерности. За паралел: аз може да съм много богата или бедна, красива или грозна, умна или глупава, но и аз, както останалите хора и живи същества, имам нужда да дишам, да се движа, да се храня, да пия вода и т. н. За да мога да правя тези неща, съм устроена по определен начин. По каквото и да се различаваме, строежът на тялото ни с оглед на произтичащите от него нужди се подчинява на едни принципи, с модификации в зависимост от средата, в която живеем и сме живели. В различни части на света, съобразно климата и средата, хората може да изглеждат по различен начин, с модификации на функционалността на някои органи, с различно предразположение към заболявания и прочие, но принципите си остават тези.

Вероятно 30% от думите в английския език са заети през френски. В един период те са били около 70%. Това не прави и не е направило от английския език романски. Тази тенденция може(ше) да се обърне.

Съвременните деца трудно разбират голяма част от написаното през Възраждането заради многото турски (османотурски) заемки, които в съвременния ни език ги няма, защото имаме други думи (по културни, т. е. политически причини) и защото някои от тези понятия вече ги няма в живота ни (и се обяснява значението под линия). В същото време едва ли някой има проблем да каже каква част на речта е съответната непозната дума и в каква синтактична позиция е (по начина, по който изглежда/звучи и заобикалящите я думи).

Всички ние говорим на диалект, повече или по-малко. В основата на съвременния български книжовен език са източните говори (централнобалкански и търновски), като през 19 век (когато се заражда идеята) и през последните десетилетия има влияние от западните (като родния ми шопски диалект – шопите много обичат да се присмиват на другите за диалекта им, но не се чуват).

Понятието и феноменът стандартизиран книжовен език се появява за политически цели, като основният плюс (освен национализма) на изграждането на един официален език, с единна норма, е повишаването на грамотността на

населението, което да учи едни правила и определен набор от думи в рамките на нормата. И тази норма се спазва при издаване на книги – по-евтино и по-лесно е. Има страни, в които книжовният език е само писмен, говоримо хората си общуват на диалекти. Глухите си общуват на жестомимичен език, който е различен.

При положение че ромите нямат и не са имали държава, съответно институции, които да налагат норма, нямат и кодифициран език. Историята на националните езици започва към края на 18 век (ако не бъркам), а тенденцията се утвърждава през 19 век по определени причини, по които има по-големи специалисти от мен. Същият процес тече неравномерно и в момента – ако говориш сръбски, вече си полиглот.

Вярвам, че всичко, което пиша, е разбираемо. Не пиша научна статия, предназначена за определена аудитория, но все пак сте филолог, което значи, че ме разбирате.

А сте съвсем прав, че онзи последен абзац е социален, защото ромският проблем е социален, а въпросът с ромския език и неговия подолен (едва ли не) статут е политически. За езиковеда всеки един език, дори изчезнал, и всеки един диалект е еднакво значим и важен. Ние живеем в България и следва да помислим какво да правим с нашето си неграмотно население, за населението на Канада си се грижат канадските власти. В Швеция и в Норвегия е различно – и преди да скачате, нека изясня, че обучението по майчин език там има интеграционни (асимилационни) цели (тези деца си знаят езика, защото го говорят вкъщи; това не означава, че не могат да го учат после в университет например).

Имам колеги, които с изследователски цели живеят сред разни племена в Гана (така навреме спомената тук), така че Сточна гара езиковед не плаши ...

- 24-11-2012|**Kiril Ivanov**

Бла – благодарност и задоволство!!!

- 25-11-2012|**geg** – чао

Ха. Че тя „битката“ отдавна е минала отвъд „последните пръстени на Сатурн“ Направо е като български форум по футболни теми...

И резултатът, съответно: губи време.

Както и да е. Времето си е ваше.

ПП „Аз излизям“;))

- 27-11-2012|**Хахаха**

Задължителното изучаване на ромски език в училищата би довело до етническо напрежение и е напълно излишно. Това обяви лидерът на „Евророма“ Цветелин Кънчев по време на среща с просветния министър Сергей Игнатов.

„Ромчетата трябва да учат всичко, което учат и техните връстници, които не са от ромски произход. Изучаването на ромски език в училище би било неправилно и ще доведе само до напрежение. Основната позиция на „Евророма“ по отношение на майчиния език е следната: майчин език само въщи, при мама. В училище ние искаме ромските деца да изучават всичко това, което изучават и техните връстници, но най-вече да научат един хубав български език“, обяви Кънчев.

На срещата министър Игнатов е поел ангажимента да разгледат исканията на „Евророма“ и предметът ромски език да не е част от задължителните часове. Лидерът на движението е посочил още, че няма необходимост езикът да се изучава, тъй като от 23 века ромите говорят на него, знаят го и няма да го забравят.

- 27-11-2012|**Джони**

Мислех да се включа, обаче написаното от Бла ме отказа. Поздравления за точно и изчистено обяснение.

Като на празник – Част 4

Автор: Михаил Иванов

„ВЪПРОСЪТ Е ДА ЗНАЕМ ВСЯКО СЕЛО КАК ЗАМРЪКВА И КАК ОСЪМВА“

(ЗА АГЕНТУРАТА ПО ТУРСКА ЛИНИЯ – ПРОДЪЛЖЕНИЕ)

Асимилационният натиск, упражнен от Комунистическата партия и нейния репресивен апарат върху цели турски семейства в Родопите по формулата „връщане на лицата от смесени бракове към техния родов корен“ започва пробно в някои села през 1980 г., но се разгръща като целенасочена партийна политика след 1982 г., когато на това е посветен пленум на Окръжният комитет на БКП в Кърджали. Кампанията по насилственото преименуване на „лицата от смесени бракове“ се свързва с издаването на нови паспорти и върви успоредно с кампанията по преименуването на „циганите“. Окончателно е потиснато и всичко, което би могло да се свърже с турската идентичност. Реакцията сред турското население е обособяване, отчуждение от българската държава, масова изселническа психоза, спонтанна съпротива.

Пълзящата асимилация, продължила през лятото на 1984 г., временно стихва в края на август, когато във връзка с предстоящото честване на 40-годишнината на „Деветосептемврийската революция“ министърът на вътрешните работи Димитър Стоянов дава указание: „За следващите 2 месеца – септември и октомври, особено до края на септември, както е казано, всичко да се задържи и да се спре.“ (АМВР, ф.1, оп. 12, а. е. 578, л. 22.)

През ноември всичко е подновено в много по-големи мащаби. На 21 ноември Димитър Стоянов прави инструктаж в министерството, на който дава сигнал за първия етап на масовото насилствено преименуване на турското население в България. Формулировката все още е „преименуване на лицата от смесени бракове“. (Стенограмата на този инструктаж не е включена в описа на Секретариата на МВР и досега не може да бъде намерена. За него споменават в своите отчети на проведеното на 4 януари 1984 г. съвещание началниците на окръжните управления на МВР в Кърджали, Хасково (в отчета на полковник Георги Милушев посочената дата е 20.11.1984 г.) и Бургас. Виж

АМВР, ф. 1, оп. 12, а. е. 644. За този инструктаж говори на 21 февруари 1992 г. пред Тридесет и шестото народно събрание и тогавашният министър на вътрешните работи Йордан Соколов – според него на въпросната оперативка Димитър Стоянов заявява: „През декември, януари и февруари смяната на имената на смесените бракове навлиза в решителна фаза.“ – М. И.)

Не закъсняват и първите отчети за хода на кампанията. На 10 декември началникът на Шесто управление на Държавна сигурност генерал-лейтенант Петър Стоянов информира:

„Другарю Министър, до вчера са преименувани преди обяд 33 129 души. Техният брой в Кърджалийски окръг стигна 17 437, Хасковски – 8 200, Силистренски – 3 450, Пловдивски -3 216, Бургаски – 824.

От 27 ноември досега работят активно Хасковски и Кърджалийски окръг, проведени са мероприятия и в Силистренски окръг по-миналата седмица. От 27 новопреименуваните са 17 492, главно в Кърджали, Хасково и Силистра. В Пловдивски окръг има 180 преименувани, но това са вече по-дребни цифри, които не заслужават внимание.

Трябва да доложи, другарю Министър, че се бавят партийните ръководства в Бургаски, Пловдивски, Благоевградски, Пазарджишки окръг. (...)“ (АМВР, ф. 1, оп. 12, а. е. 590, л.15)

Една седмица по-късно (на 17 декември) заместник-завеждащият отдел „Идеологическа политика“ на ЦК на БКП Т. Ганчев отчита 48 642 преименувани. (ЦДА, ф.1б, оп. 73, необработен; виж: Искра Баева и Евгения Калинова – съставители. „Възродителният процес“, том I, Държавна агенция „Архиви“, София, 2009.)

Кампанията по масовото насилствено преименуване е в пълен ход. Министерството на вътрешните работи е напълно мобилизирано. Сега вече министърът спокойно може да изрече на глас, че за този момент ръководеният репресивен апарат дълго се е готвил:

„Аз мисля, че тази подготовка, тази работа спомогна особено по линия на нашата вербовъчна дейност, нашият агентурен апарат в последните години и по втора и по шеста линия да се удвои, оперативният отчет също.

Вие знаете, наложи се два пъти да увеличаваме оперативния състав по численост, да се разработят редица заповеди, да се актуализират и т. н.“ (4.01.1984,; АМВР, ф. 1, оп. 12, а. е. 644)

Врагът е посочен – това са „пронационалистите“, „фанатиците“, „вражеските елементи“, „турското разузнаване“, „другите разузнавателни служби“, а всъщност – цялото турско население.

Духът на министъра е боен. За него командированите в навечерието на Новата година в Кърджалийски окръг „са на фронтовата линия“ (29.12.1984; АМВР, ф. 1, оп. 12, а. е. 641) Той подготвя своите подчинени за войната, в която ги е повела Комунистическата партия:

„Трябва да си кажем определено, че борбата ще бъде безмилостно жестока. Нито те ще се предадат бързо (...) Голямата битка и борба сега започва.“ (4.02.1984, 18.00 ч.; АМВР, ф. 1, оп. 12, а. е. 648)

Разчита на силата:

„Сега трябва всички сили, които са на ваше разположение, като се завърнете, да започнат тренировки и проиграване. Някъде да има и демонстративен характер, някъде и скрит характер. Трябва да се знае, че в този район, където ще се преименува, има достатъчно сили министерството и който гъкне да знае, че ще бъде лошо.“ (21.01.1984; АМВР, ф. 1, оп. 12, а. е. 645)

Димитър Стоянов формулира главната задача пред репресивния апарат – да не се допусне съпротива:

„Кое е главното? Главното е да не допуснем сега да ни изненада противникът и да се създадат някъде групи и организации, а те не се създават самоцелно, а за да извършват вражески действия.“ (4.02.1984; АМВР, ф. 1, оп. 12, а. е. 648)

Началникът на Второ главно управление на Държавна сигурност и заместник-министър генерал-лейтенант Георги Аначков допълва, обобщавайки за извършеното през втория етап на „мероприятието“ (през втората половина на януари, когато валакът на масовата репресия за десетина дни преразва Североизточна България):

„(...)За успешното провеждане на това мероприятие, на този етап, според нас има два фактора, които трябва да ги имаме предвид, когато анализираме, оценяме и когато трябва да видим по-нататък откъде идва опасността. Първо – бързината, с която го проведехме мероприятието. Аз не изключвам цялата организаторска, политическа и т. н. дейност. И второ, масовата психоза на страх, която се създаде. Нямаха време да се осъзнаят, нямаха време да се опомнят, нямаха време да се свържат с привърженици и т. н. Или нямаха време да се организират, така както бяха организирани в Ябланово, така както се получи в Кърджалийски окръг.

Според мен главната задача, която стои пред ДС и сега е: в никой случай да не допуснем да се създаде организирано подполие за съпротива и пр. (...) Успеем ли първите месеци да не позволим да се установи нелегален контакт и т. н., от противникови служби, асоциации, ние ще осигурим сигурност, че няма да се създаде подполие. Едновременно с това, което е по-опасно, както каза и др. министър, тези отделни, силно националистически настроени лица със закани трябва да са непрекъснато под наш контрол и по тях да се провеждат мерки. Един човек щом посяга на живота си, какво му пречи да извърши диверсионен акт, терористически акт, убийство и пр.

Изхождайки от всичко това нашите сили, с които разполагаме, не бива да намаляват. Този респект, тази страхова психоза трябва да продължи, докато другите партийно-политически мероприятия повлияят и на съзнанието на това население. (...)

Аз съм и за другите мерки, там където имаме основание да се прилагат, но законно, но тези репресивни мерки с арест, изпращане в Белене, следствие и пр. да продължават. Да не се получи едно успокояване, на книга им сменихме имената, всичко решихме и да намалим нашата бдителност и само след седмица, ако те почувстват това, ще ни сервираат много изненадващи неща.“

В отговор, обладан от историческата значимост на момента, министърът заявява величествено и самодоволно, забравяйки без да иска за „общия родов корен на преименуването население с българския народ“:

„Другари, това са болезнени процеси. В много грами се цитират техни мисли: „Как за 500 години ние не ги потурчихме, те за една седмица ни обърнаха.“ (28.01.1984; АМВР, ф.1, оп.12, а. е. 646)

Имайки цялата сила в свои ръце, за да постигнат пълна власт над своите жертви, майсторите на страха трябва да имат и цялата информация за тях. За това са им нужни „агенти“. Сега, когато тоталитарната машина се върти на пълни обороти, работата с агентурата се обсъжда на всяка среща, съвещание или оперативка, като през първите месеци на 1985 г. на тази тема са посветени изцяло няколко съвещания – на 6 февруари, 11 февруари (първа точка) и 20 март.

Още на първото съвещание, проведено в министерството след Нова година (на 4 януари; АМВР, ф. 1, оп.12, а. е. 644) дошлите от „фронтовата линия“ изразяват своето задоволство от агентите. Ето някои извадки от стенограмата:

„ДР. АТ. КАДИРЕВ (*полковник Атанас Кадирев – началник на Окръжното управление на МВР – Кърджали – М. И.*):

(...)По-голямата част от агентурния апарат остана верен на органите на МВР. В първите дни, когато оперативният състав беше ангажиран с милиционерски задачи, много агенти сами ни потърсиха по телефона и предаваха информация. По техни данни възникнаха десетки нови разработки. Те посочиха организаторите и активните участници в безредиците. Те подадоха информация за подготовката на масовите безредици в Момчилград, Джебел и Кърджали. Разбира се предстои да се положат още много усилия за стабилизирането на агентурата, за да преодолее смущението от преименуването, тъй като в същата степен засяга и тях. (...)

„ИВАН ДИМИТРОВ (*генерал-лейтенант Иван Димитров – зам.-министър и директор на Народната милиция – ръководител на щабана репресивните сили по преименуването в Кърджалийски окръг – М. И.*):

(...)Примерите на всеотдайна и безкористна служба в този върховен момент на изпитание от страна на агентите „Стоянов“, аг. „Юрия“ и др. говорят извънредно много за необходимостта от високо квалифицирана работа с агентурния апарат и особено в подобни ситуации. (...)

„ДР. СЛАВОВ (*полковник Руси Славов – началник на Окръжното управление на МВР – Силистра – М. И.*):

(...)За провеждане на мероприятията ние се насочихме още отрано да вербуваме агентура в тези населени места, а в някои даже насочихме готова наша, обучена, като специалисти – здравни работници, шофьори и др., като се използва обстановката, че някои лица по места не се справят добре с работата и бяха разместени и на тяхно място бяха изпратени наши агенти. (...)

Много бързо обсъждането преминава към бъдещата работа. Ето някои идеи, които лансира генерал-лейтенант Георги Аначков:

„(...)Без да получим предварителна информация за плановете и намеренията на противника и практическите им действия на нас ще ни бъде много трудно своевременно да разкриваме и пресичаме тази остра подривна дейност. Особено важно е на настоящия етап да засилим проверката на агентурата. Към онази част от нея, която е работила нечестно или съзнателно се е озовала на страната на противника, трябва да се отнесем с цялата строгост на закона. Ако е нужно, някои могат да се предложат за вдвояване за определено време и там да продължи нашето

активно въздействие за тяхното осъзнаване. Целесъобразно е подходящи агенти с цел укрепване доверието им и разработка на вдворените да се изпращат с подходяща легенда в ТВО, като за това време бъдат морално и материално обезпечени.“

На 18 януари Тодор Живков и Георги Атанасов (отговарящ в Централния комитет за цялостната дейност по асимилационната политика на Комунистическата партия) дават старт на втория етап от масовото преименуване. Три дни след това – на 21 януари – Димитър Стоянов провежда инструктаж в министерството, в който отделя централно място на работата с агентите:

„(...) Целият агентурен апарат по ДС и НМ да се мобилизира за активно влияние и провеждането на мероприятиято, като разберат неговата необратимост. За целта окръжните управления незабавно да пристъпят към запознаване на агентите със задачите, които произтичат във връзка със смяната на имената, като планират и проведат специални беседи за тяхното убеждаване, укрепване и възпитание. Ето тук е разковничето на въпроса. Тези агенти също ще си сменят имената. И тук е вече майсторството на нашия оперативен състав да използва именно тези постановки, за които говорихме, зачестени срещи и укрепване на агентите, за да получим информация.

Смятам, че нашата агентура в тези окръзи, където минахме – Кърджали, Хасково, ни подаде сериозна информация. И ние в основни линии навреме разкрихме антидържавните организации. Зависи сега качеството на оперативния състав. Агентурата трябва да знае, да разбира каква историческа задача решава, да оценява своята отговорност пред бъдещето. В никакъв случай да не се изчаква да се види каква позиция ще заемат агентите при самия процес на преименуването. В такива случаи ние можем сериозно да закъснеем. Сега имат важно значение нашите изпреварващи действия за работата с агентите, преди тези агенти да са станали жертва на вражеската националистическа агитация. (...)

Агентите да обръщат сериозно внимание на разпространяваните слухове, на това какви изяви провокират тези слухове. Да се разработват и чрез агентите и доверените лица и други средства да се провеждат мероприятия за разпространяване в посочените групи на контраслухове, чрез които да се всява респект и предотвратяват евентуални масови прояви и ексцеси.

На честните и проверените агенти, на които може да се облекнем здраво и да ни помогнат за недопускане или предотвратяване на безре-

дици, да се изплащат по-големи възнаграждения. Затова са отпуснати допълнително средства на окръжните управления, които да се използват целево за възнаграждение на агентурата.

Това е една крупна сума и, ако някъде се свършат парите, ще приведем още. Трябва да се дават сега повече пари на тези, които служат на тази работа. Ще плащате, за да имаме опорни точки. За нас това не е нищо при тази задача, която решаваме. Парите трябва да стигнат още до довечера в окръзите. (...)“ (АМВР, ф. 1, оп.12, а. е. 645)

Отчет на извършеното по втория етап се прави на 28 януари (АМВР, ф. 1, оп. 12, а. е. 646). Ето някои характерни фрагменти от стенограмата, като изборът им е фокусиран предимно върху работата с агентурния апарат, но не само:

„ДР. К. КОЦАЛИЕВ (полковник Константин Коцалиев – началник на Главно следствено управление):

Другарю Министър,

Във връзка с провежданото мероприятие към днешна дата, на територията на страната са задържани 319 лица. Една трета от тях са от територията на Кърджалийски окръг.

На фона на изнесените данни това е една незначителна цифра и един крупен успех за нашите органи. Това трябва дебело да се подчертае, независимо от това какво ни чака утрешния ден.

В Белене има 132 лица, от които 7 са от Силистра, малко по-малко отколкото посочи др. Мусаков.

Във връзка с поставената от Вас задача да се провери готовността, състоянието на това място (Белене) на място се запознах с извършената работа и внесох докладна записка, няма да отегчавам другарите. Към настоящия момент, ако наложи оперативната обстановка, има прилични условия за около 1500 човека да бъдат изолирани. (...)

Другарю Министър,

Ние направихме един много хубав филм „Борис I“. Необходимо е като че ли този филм да се покаже по-масово. Там се режат глави на старите прабългари, които не искат да се преименуват. Той би трябвало да изиграе превантивно значение.“

„ДР. П. ЧЕРГИЛАНОВ (генерал-лейтенант Петър Чергиланов – началник на Трето управление на ДС (военното контраразузнаване- ВКР):

Агентурата в огромното си мнозинство беше твърдо на наши позиции. Получаваме не малко информация. Някои проявиха колебание,

известна необуеденост. Не всичко е завършило по този въпрос, но действията, донасят. Останаха единици, които са резервирани.

В процеса на преименуването, ние използвахме този период, сме придобили 58 агента и 366 ДЛ. Ние бяхме особено зле в сухопътните и други войски в това отношение, тъй като те дойдоха в казармата през м. октомври. Трябва да кажа, че още от първия ден на придобиването дават данни, но не можем да кажем, че сме си обезпечили необходимата сигурност и конкретно за всеки човек какво мисли, тъй като не виждаме да са най-опасните само тези, които приказват, а такива, които мълчат сега, потиснати са, но могат да предприемат някакви действия.(...)

ДР. Д. СТОЯНОВ (*репликирайки Петър Чергиланов – М. И.*):

Най-отявлените, най-мръсните, които се заканват, ще ги отделите в една специална група, ще ги дадем на следствието, ще ги изпратим в затвора. Там могат да стоят 6 месеца, една година, докато ние решим. Ако ги пуснем, трябва после наново да ги гоним, да ги събираме.“

„ДР. ГР. ШОПОВ (*генерал-полковник Григор Шопов – първи заместник-министър и ръководител на Държавна сигурност – М. И.*):

(...) Нашата основна работа трябва да продължи по линия на агентурата – укрепване на наличния агентурен апарат, който не е малък и може да се отчете, че работи. Преди години, когато се говореше за изселване, нашият агентурен апарат се свиваше. Сега той в основни линии се сработи и добра роля изигра агентурата за влияние. Този, още спорен за някои другари въпрос, намери свое място и ние ще трябва да разширим нашата дейност в това направление значително. Сега трябва още повече да форсираме вербовката на нова агентура и особено внимание да обърнем на доверените лица, където не се изискват предварителни преценки и документация, за да ги привлечем за доверени лица. Това може да става по усмотрение на местна почва от началника на отделение. Никой не ни пречи да разширим този кръг от лица, които да използваме и да ни помагат, особено в позитивно отношение. За целта ще си послужим и със средствата, които са ни дадени от партията – пари, подаръци.

Другарят Лалчев знае, те спечелиха един в Мадан и той направи цялата работа, като му дадоха две-три жълтици. Ние трябва да научим нашите хора да си изхарчат парите, да усвоят парите. Те все още се стъписват, не са свикнали по този начин да работят. Това, което ни предстои да извършим напред, очевидно налага и такъв подход и по-смело и по-решително трябва да го използваме. Особено тези кметове, ходжите,

интелигенцията, когато в повечето случаи беше организатор на тези съпротивителни действия. Турчинът вземе ли 100 лв. един път от нас, той се чувства задължен завинаги с нас и ние ще трябва на тази основа да ги купуваме, да ги ангажираме и да ги впрегнем в работа, да печелим хора и по този път.(...)“

„ДР. МИНИСТЪР:

(...) Правилно се каза, че трябва да вербуваме колкото се може повече агенти. Пари пратихме достатъчно и ВГУ и VI у-ние този въпрос трябва непрекъснато да го държат на много сериозен контрол. Работата трябва да се активизира. Трябва да хванем кметовете, ходжите и да ги заангажираме материално. Държавна сигурност трябва да действа денонощно на тази тема.(...)

Всичко, което правим, трябва да го правим законно, защото след два-три месеца, когато се успокои положението, ще започнат да се обаждат от тук и от там гласове от прокуратурата, съда, от отдели на ЦК, ще започнат да ни търсят кусурите. Сега ни хвалят. Всичко трябва да бъде законно, обосновано, документирано.

По линия на ПГУ сме утвърдили мероприятия, работи се по тях. Лично др. Живков даде указания в това направление. Нямаме интерес тези, които сме задържали в Белене да им поставяме някакви рамки, да ги направим още по-големи противници. Храната – храна, отношението – отношение, културата – култура, вербовката – вербовка, преименуването – преименуване, достойнството на човека трябва да се пази.

По борбата със слуховете: вярно е, че има слухове. Трябва да се подготви телеграма до началниците на окръжни управления, с която да ги предупредим още веднъж. Тези хора не можаха ли да разберат – защо се налага да бият? Колко пъти ще се разправяме с тези неща? (...)“

В следващите заседания темата за агентурата присъства все по-наситено и все по-откровено в изказванията на министъра Димитър Стоянов. На 4 февруари от 16 часа той провежда поредния инструктаж:

„(...)При решаването на проблема за увеличаване на агентурния апарат и за усъвършенстване на агентурната работа в него следва да се имат предвид и някои основни изисквания:

На първо място това е обстоятелството, че се сблъскваме със сложни процеси, обхващащи големи групи от населението, което налага особено внимание да се обърне на агентурата за влияние. Като чрез нея се постигне скрито управление на някои процеси сред преименуваните

българи и отделни групи от тях. От позицията на тази потребност следва да се оценяват възможностите както на наличната агентура, така на кандидатите за вербовка. (...)

Породилите се вследствие на процеса на преименуването социални напрежения водят до по-интензивен обмен на информация между преименуваните. Сега редица негативни процеси и редица прояви на враждебни лица могат да бъдат забелязани от обикновените граждани. Това налага не само да се заостря бдителността на стоящите на здрави позиции граждани, но и по-смело, по-настъпателно да се отиде към увеличаване на доверителните контакти, към увеличаване броя на доверените лица.

Сериозно внимание следва да се обърне на въпросите за стимулирането на агентурата и особено на онези агенти, които проявяват твърдост и последователност в работата. За целта максимално следва да се оползотворят и отпуснатите от центъра средства за подобряването на агентурно-оперативната дейност в окръзите. Тези средства трябва да се използват най-целесъобразно и резултатно. Ние не искаме да се връщат тези средства обратно. Напротив, там, където не стигат, ще се преведат още такива средства. По-важното сега е тези средства правилно, ефективно да се изразходват.

Едновременно с това практиката показва, че невинаги и навсякъде можем да отидем към такъв вид стимулиране, каквото е материалното. Не във всички случаи това ще се отрази благоприятно и на възпитателния процес, който осъществяваме по отношение на агента. В това отношение се налага сериозно да се разнообрази и усъвършенства и системата за моралното стимулиране на добре проявилите се агенти, без да се допуска тяхната разшифровка, без да се подкопава доверието към тях на средите, в които работят.

Пак към този въпрос трябва да се вземат съответни мерки за укрепване на колебаещите се агенти. Има такива, които още са в шоково състояние и не знаят какво ще правят. Трябва да се успокои обстановката с тях и постепенно да се стабилизират. (...)

При вербовката на нова агентура трябва най-пълноценно да се използват и възможностите на следствието. В най-тясно взаимодействие със съответните окръжни и с централните подразделения следствените органи да създават условия за вербовка на изявени националисти, ползва-

щи се с доверие и престиж сред преименуваните. В тази връзка особено внимание да се обърне на разселените и разследвани лица в Белене. (...)

Налага се да се вземат най-бързи скрити мерки, за да се ограничава евентуалната подстрекателска дейност на ходжите и имамите да използват джамиите и одаите като места за разпалване на националистически настроения. Една част от ходжите са наши сътрудници, друга част трябва да се вербува и купи, но при всички случаи тези лица трябва да се привлекат за приобщаване на преименуваното население. Да не говорим общо, а на територията да се знаят точно колко са ходжите, кои сътрудничат, как са и т. н. (...)

Налага се по места с оглед конкретната обстановка бързо да се организира снемането на формираните напрежения в резултат на разпространяването на слухове чрез разработването и разпространяването по най-различни канали на „контраслухове“.(...)

Да се обърне внимание на вербовка на агенти из средите на жените. Ние продължаваме да имаме много малко агенти из средите на жените а сега видяхме, че по време на преименуването те на много места се изявяват много активно. Имат влияние – и за добро, и за лошо. (...)" (АМВР, ф. 1, оп. 12, а. е. 647)

Два часа по-късно на заседание в по-тесен кръг министърът е много по-директен:

„(...)Сега наличната агентура по брой спрямо населението е капчица в морето. По количество нашата агентура е много малко, за да решаваме тези много големи задачи. И като се прибави, че една част от нея сега е смутена, някъде изплашена и т. н. ние трябва да отидем към един набор на нова агентура, която да решава новите задачи на нашата партия, хора, които сега помогнаха открито, изявиха се или такива, които са се колебаели, ние сме ги предупредили, но могат по-нататък да работят. Трябва да се отиде по-смело към повече вербовки.

Много пъти ни е подсказвано от най-отговорно място, че сега се иска от Държавна сигурност агентура, която да е в състояние да оказва положително влияние, да разколебава някои объркани хора, да помага за приобщаването на широките слоеве от това население, агентура, която ще ни разкрива мислите на пронационалистите.(...)

Другият въпрос. Ние тепърва ще предстои да разработваме въпроса за борбата с исляма. Този въпрос ще го разработим отделно. Затова трябва нашите позиции с ходжите да ги разширим. VI у-ние има точна ин-

формация, но ясно е от тази информация, че трябва да настъпим. Щом им плаща държавата заплата и сега ги преименувахме, те ще трябва да работят за тази държава. Това се отнася за кметове и за другите из средата на интелигенцията. Ние трябва да купим хиляди хора, да ги купим, когато решаваме такава историческа задача за развитието на нашата държава и нация, това че сме дали 5-10-20 милиона, за България това не е проблем. Ние само от една търговска операция имаме направена икономия на държавата 13 милиона марки.

На нас ни е казано най-отговорно, че колкото пари са нужни за агентурния апарат за купуване на такива хора, ще ни бъдат дадени. (...)“ (АМВР, ф. 1, оп. 12, а. е. 648)

В следващите заседания градусът на темата агентура се повишава. Прозира натискът, на който е подложен министърът от Тодор Живков. Вероятно действията страхът от ставащата все по-непроницаема стена, която режимът е издигнал между себе си и турското население. На 6 февруари Димитър Стоянов е нервен (АМВР, ф. 1, оп. 12, а. е. 649):

„ДР. Д. СТОЯНОВ:

(...)Колкото и да ни е неприятно и неестествено, трябва да си признаем, че във вербовъчната работа ние тъпчем на едно място, въпреки че се дадоха щатове, извърши се обучение на хората, дадоха се указания, правеха се срещи и т. н.

(Чете справка на III отдел – ДС (отдел „Картотека и архив“; през 1986 прераства в управление „Информация и архив“ – М. И.)

Другарят Т. Живков на няколко пъти поставя въпроса в Политбюро, официално и неофициално, че на нас ни трябва агентура, особено сега, когато става въпрос да приобщаваме, да му влияем, да откъснем това население от влиянието на протурския национализъм. Това са нашите позиции.

Казвам тези неща, защото смятам, че нашата група, която сме определили за ръководство, сега трябва действително да се опита да се разберем с нашите окръжни началници по въпроса за агентурата, защото някъде работата е скандална. (...)

На първото следващо събиране, през другата седмица, да се докладва цифрово от 1 януари до 5-10 февруари т. г. да се види колко агенти са вербувани и колко се подготвят за вербовка, по окръзи и по управления, за да видим всъщност работи ли се конкретно по тази задача или нещата стоят на едно място. (...)“

Нека да чуем и някои мнения на това заседание от обкръжението на министъра:

„ДР. В. КОЦЕВ (генерал-лейтенант Васил Коцев – началник на Първо главно управление (политическото разузнаване) – М. И.):

(...) Според мен съвършено правилно се поставя в центъра на вниманието още в началото на работата на групата въпросът за работата с агентурата. Този въпрос с пълна сила важи и за нас, за разузнаването. Имам предвид това, че обстановката сега е най-подходяща за вербуване на ценна агентура, агентура от вражеския контингент, тъй като сега, във връзка с преименуването, много хора се „показаха“. Досега не сме ги виждали в тази светлина и ако използваме обстановката и вербуваме хора, които се ползват с доверие сред вражеските среди, ние ще подобрим чувствително работата с агентурата по двете линии, имам предвид това, които каза др. Шопов, за качеството на работата. Агентите, с които разполагаме, явно е, че са недостатъчни, но ако се вземе предвид това, че някои от тях не са от контингента, картината ще стане още по-черна. Един агент може да има две висши образования, но щом не е от средите на вражеската среда, не може да ни служи. Норма няма, ако имаме агент, който се ползва с доверие, чрез него можем да решим много въпроси, въпроси, които с 10-15 агента не можем да решим.

При нас, ако кандидатът не е от обекта на проникване, смятаме го за полу, половин агент.“

„ДР. Н. ЧЕРКЕЗОВ (генерал-майор Никола Черкезов – началник „Инспекторат“ – МВР – М. И.):

(...) От една страна ние казваме старите ходжи е добре, че не провеждат никаква дейност, но те не правят и другото – да ограничават посещенията в джамиите, да влияят и т. н. Понякога спонтанно изникваха проблеми – в джамиите се четяха писмата и т. н., т. е. няма определена линия, позиция и за да може да се влияе в това отношение. Затова този въпрос би следвало също да го решим.

Другият въпрос е, който го поставихме на Шуменски, Разградски и Кърджалийски окръг, за създаването на условия и формирането на първите женски резидентури от преименуваните жени. В това отношение наистина имаме малък опит, но се оказва, че към тази категория хора, ние трябва да се обърнем много сериозно, защото в дома, в семейството вече жената се явява решаващ фактор. Там, където имаме жени агенти, се оказаха много етични, много конкретни, много честни и верни.“

Само след 5 дни – на 11 февруари (АМВР, ф. 1, оп. 12, а. е. 650) се приема окръжно по въпросите на агентурата, като се поставя задачата тя да се удвои:

„ДР. МИНИСТЪР:

Раздаден е проект за окръжно във връзка с издигане на нов етап на нашата оперативна работа след преименуването на българските граждани. (...) Ние направихме допълнително проучване другарите, които работят из средата на т. нар. български турци, на насила помохамеданчените в миналото българи, които не работят само по тези две линии – четвъртите отдели на II и VI у-ние, някъде към 600-700 души. Общо са към 3000 и с тези, които работят по други линии.

Ние досега сме преименували фактически 814 000, ще стигнем сигурно 820 000. Ще дадем паспортите на над 18-годишна възраст на около 540-550 000. Досега са 460 000, към 85 на сто.

Задачата, която поставя Политбюро и др. Живков е, че ние трябва да вербуваме много повече агенти и да влияем на процеса на приобщаване на това население. (...)

Да се определи в най-тесен кръг, а не с целия оперативен състав, само с началника и заместника по ДС, къде ще създаваме агентурни групи и на колко хора можем да заплащаме. Сега е нужно да заплащаме. За парите, другари, няма да се колебаем. Където трябва резиденти, ще се заплаща. (...)

ДР. ЧЕРГИЛАНОВ:

Какво имам предвид. Да се изпратят агенти проверени, подготвени младежи, тъй като се оказва, че най-трудно върви в гимназиите, в последните класове преименувани. От тая категория догодина ще ни дойдат войници, с тях ще ни дойдат и тези, които са за военните училища. Би трябвало сега, а другарите от окръжното управление най-добре познават какво е положението, всичко, което се изпраща за военните училища или да е агент от тази категория, или да е доверено лице. Те няма да са стотици хора. Това означава, че ние ще създадем сред офицерския състав агентура още от времето, когато са курсанти.

При нас ние считаме, че, както при другарите, трябва да се купуват хора и пр. В армията за средствата, които се отпускат, трябва да се преценява всеки случай. Стои въпросът за материалната награда, поощрение и т. н., но такива средства за отпускане нямаме, те са млади хора болшинството. Когато се поставят така въпросите, ние ще разясняваме така нещата, защото не стои въпросът някого да купим в армията.

Няколко окръжни управления правилно си пратиха работници и ние сме вербували 8 души по тяхно искане от тези, които са мобилизирани. Това са най-големите националисти по техни данни.(...)

ДР. МИНИСТЪР:

Предлагам:

1. Да възложим на др. Иван Димитров да помисли и да се посъветва с други другари да дадем право на районните инспектори да водят доверени лица (особено по КОС). Вижте този въпрос как е в Съветския съюз. Той трябва да се разработи. Защото сега, когато беше големият зор, много сигнали дойдоха през НМ и ПО. Не бива да се подценяват тези резерви. Нашето министерство е единно министерство.“

Разговорът за агентурата продължава и на следващата седмица (18.02.1985; АМВР, ф. 1, оп. 12, а. е. 651):

„ДР. МИНИСТЪР:

(...) Аз ще си позволя тук едно малко отклонение, понеже миналия път се получи един малък спор колко са нашите агенти на 1000 души. Малко ли са, много ли са, недостигат ли и т. н. Тук др. Н. Серкеджиева (полковник *Нанка Серкеджиева* – началник на отдел „Архив и картотека“ (отдел III) – М. И.) ни е предала една информация, аз ще се спра само на едната страна на въпроса – колко агенти имаме на 1000 души от това преименувано население. Ще се спра на характерните окръзи, в които има концентрация на такова население.

В Бургас имаме от средите на това население на 1000 души – 2,9; Кърджали – 2,3; Разград – 2,5; Сливен – 2,9; Силистра – 3,5; Толбухин – 3,00; Търговище – 2,7; Хасково – 3,6; и Шумен - 3,00. Аз говоря за тези 7 окръга, в които са концентрирани. Сега, става дума за агенти на 1000 души от преименуваното население. Средно, ако трябва да говорим, се падат около 3.(...)“

На това заседание началникът на Главно следствено управление полковник Константин Коцалиев прави изказване, което предполагам ще бъде интересно на читателите, макар и да не е по темата:

„ДР. КОЦАЛИЕВ:

(...)И за да завърша, ще направя един пример. Примерно у нас по Закона за движение по пътищата, за да получиш свидетелство за правоуправление трябва да имаш осми клас. Известно е от практиката на нашите органи, че поголовно в страната се дават подкупи за купуване на свидетелство за завършен осми клас, за да можеш да получиш заветното

свидетелство. В страната има вероятно няколко десетки хиляди младежи, които са вече български граждани, родени в България, най-новите, на които напр. ние можем да разрушим съзнанието на техните родители и тяхното, като им кажем, че дойде време /по изключение, няма да изменяме закона/: тази есен бай Христо /вчерашния Хасан/ ще му кажем момчето ти Иван /Алията/ ще го запишем в курс за шофьори. И да хване сина си за врата и да му каже: „няма да вървиш срещу държавата!“. Аз за такива индивидуални мерки говоря, които разрушават индивидуалното съзнание. А примерите могат да са много.

Напр. 5-10 години дъщерята на вчерашния Хасан кандидатства за медицинска сестра. Вчерашната Айше е станала Ангелинка. Тя и тази година няма да бъде приета. Ние викаме баща ѝ, за да кажем, че тази есен /и така ги разселваме на оня край на България/ и казваме: на 15 септември твоята Ангелинка е записана медицинска сестра като Ангелинка. И те ще се следят едни други там в махалата. Ще отиде съседът и ще каже: „Слушай, няма да говориш срещу властта, защото момичето ти няма да отиде да стане медицинска сестра, а момчето ти ще го изгонят от училище“ и т. н.

Когато казах индивидуални мерки за разрушаване на индивидуалното съзнание, аз това имам предвид. По начин, който да ги привърже за веки-веков за този строй. Ще получи удостоверение за правоспособност, но като Иван, като Ангел и т. н.(...)“

На 25 февруари в министерството се провежда изслушване на членовете на ръководството, които са направили инспекционни посещения по окръзите с компактно „преименувано население“. Ето няколко изказвания (АМВР, ф. 1, оп. 12, а. е. 652):

„ДР. СТ. САВОВ (генерал-лейтенант Стоян Савов – заместник министър на вътрешните работи):

Другари, аз бях в Сливен. (...)

Аз отделно разговарях с другарите от центъра, там е женския затвор, работят със задържаните жени. Разказват интересен опит. Най-активната, която ги е водила от Момчилград, тя е вече готова и завербувана, макар че ще бъде съдена, и е подготвил още 4-5 за вербовка, не се пристъпва към това, докато мине следствието. Те малко време ще бъдат в затвора, след това отиват по места.

ОУ на МВР има подготвени още 9, но ги оглеждат, изучават ги. Реална е задачата за удвояване на агентурата до края на годината. (...)

Отделих и половин ден за армията. За там е характерно, че наситеността на агентура е много по-голяма, на 20-30 човека има агент. Продължават да се добиват нови агенти. Това са въоръжени хора и затова там наситеността трябва да е по-голяма. там тези, които се изявяват бързо се профилират. Те са подбирани през есента, но командира казва, че са много добри войници. От всичките само 10-15 души са се изявило като националисти и са се опъвали при преименуването. Останалите са добри войници – дисциплинирани, слушат. (...)

ДР. Д. СТОИЛОВ (*генерал-лейтенант Димитър Стоилов – заместник министър на вътрешните работи*):

Другари, от 18 до 21 февруари посетих ОУ на МВР – Шумен.

(...) По щат имат 33 агентуристи, този апарат работи с над 460 човека, 32 жени. Ако става въпрос за натовареност, съставът сега е натоварен с 16 агента и с 25 ДЛ, средно на оперативен работник. (...)

Използвали са целесъобразно и творчески мероприятиято и досега са вербувани 14 агента, те заслужават положителна оценка, те вече дават оперативно интересна информация. Придобили са още 126 доверителни връзки. (...)

ДР. Д. СТОЯНОВ:

(...) Няколко другари поставиха въпроса за среща с агентурата. На всякъде има хотели и в малките градчета има. Трябва да се видят стаи и да се плаща за това, дали сме толкова хиляди, още ще дадем, нашите хора се прибират. Съобразно местните условия трябва да ги решават тези проблеми. Ако агента трябва да се докара в окръжния град, ще му се платят пътните и дневните разноски.

Др. Черкезов, този въпрос трябва да се реши и да се дадат отговори, ако трябва един пасаж да се напише. Договаряме се окръжните началници да имат право да дават до 200 лв., а районните до 100 лв., техните заместници по 150 и 50 лв. и да се решат въпросите. (...)

Аз мисля, че още един път трябва да се прегледа от Четвърто у-ние – ДС (*Научно-техническо управление – М. И.*) – да се намалят контактите с Турция с писма. Няма какво да се смущаваме. Повече писма трябва да се задържат, повече телефони да се прекъсват и те въобще постепенно трябва да разберат, че това, което е било преди 3 години, тази история свърши. Сега имаме свършено нова обстановка. Трябва да свикнат с тази мисъл, че България повече с тях няма повече да се занимава и те с нея да не се занимават. (...)

Страховете от неясните последствия от започнатата авантюра все по-ясно завладяват по това време Димитър Стоянов. На срещата, която се провежда в неговия кабинет на 18 март 1985 г., той завършва с думите:

„(...) Няма да чакате никакви указания. Съгласувайте помежду си – Второ управление, Шесто управление, ДНМ. Действайте, ако има нещо докладвайте – бързо и задълбочено да се изучава обстановката. Да не проспим нещо, че на нас никой няма да ни прости. Проспим ли нещо, някои тенденции, някои вълнения, в някои окръзи, тръгне ли, да не сме усетили предварително, да знаете, че работата става много зле. Достатъчно са 1000 души да се изтърсят в Шумен, Разград или в Кърджали и това да се разчуе по целия свят. От това по-страшно няма да има. А това е стадо, тръгне ли никой не може да го спре. Въпросът е да знаем всяко село как замръква и как осъмва.

Трябва да кажем, че за съжаление така ще бъде до края на годината, а след това не знам как ще бъде. Тази година се очертава страшна година.“
(АМВР, ф. 1, оп. 12, а. е. 654)

Източник

Михаил И. Иванов е роден през 1943 г. в София. От 1969 г. работи в Института за ядрена изследвания и ядрена енергетика към БАН. Защитил е докторска дисертация, ст. н. с. II степен по теоретична и математическа физика. Научните му трудове са в областта на нелинейните явления и на приложението на теорията на симетриите за класификация на елементарните частици и атомните ядра. През пролетта на 1968 г. Михаил Иванов организира дискуссионен клуб във Физическия факултет на Софийския университет, който е разтурен от управляващите, като „трибуна за клевети и хули срещу политическата линия на Комунистическата партия“. От 1973 до март 1990 г. е член на БКП.

„Турците в България“ – или за живота на етносите отвъд политиката

Автори: София Велкова, Антони Георгиев

Какъв подход е избран при представянето на нематериалното наследство на турците в България и какво лично за вас беше най-интересно при събирането на материалите за книгата?

„Турците в България“ е естественото продължение на „Пътеводител за османска България“, който издадохме миналата година. „Османска България“ е фокусира предимно върху османското материално наследство по нашите земи, най-вече архитектура – обществени сгради, конаци, джамии, бани, чешми, мостове, часовникови кули. Тези архитектурни факти са част от българското културно наследство, но поради ред причини историята им, а често и местонахождението им, са слабо познати, а в много случаи – напълно непознати. С Димана Трънкова и проф. Христо Матанов ние систематизирахме това наследство и го представихме в книга, в която фотографията и текста заемат почти равно място. „Пътеводител за османска България“ излезе в два варианта – на български и на английски език. Книгата се разпродаде, и в началото на тази година издадохме нов тираж. По книжарниците, доколкото разбирам, все още има бройки на български, но за съжаление на английски вече е почти свършила.

Сега „Турците в България“ идва като „втори том“ на „Османска България“. Акцентът е върху нематериалното наследство – обща история, език, фолклор, музика, танци, обичаи, празници, кухня...

Когато започнахме работа по „Турците в България“ искахме да се опитаме да прокараме сравнително ясни разграничителни линии между онова, което наричаме „българска национална култура“ и турската култура. Много бързо обаче излезе, че това е трудно, а в много случаи – невъзможно. Нещата във всички области – от яденето, което ядем, през думите, които казваме ежедневно, до специфичната за Балканите кул-

тура на любов-омраза между комшии – са толкова преплетени, че прокарването на ясни граници е обречено.

С други думи, „Турците в България“ е книга колкото за турците, които са български граждани и живеят в България, толкова и за самите българи.

Подходът е подобен на този в „Османска България“. Това е научно изследване, базирано върху исторически и житейски факти, което е написано на разбираем за всички интелигентни хора език. Авторите са Димана Трънкова, археолог и журналист; Радко Попов, православен теолог и бивш журналист в българската секция на ББС-Лондон; и доцентите Орлин Събев, Божидар Алексиев, Галина Лозанова, Доротей Добрева, Йорданка Бибина и Иванка Влаева. Фотографията е мое дело. Английският редактор е Джейн Кийтинг в Дъблин. Издателството е „Вагабонд медия“ и от днес книгата е в книжарниците в цялата страна.

Как са се променяли отношенията между българи и турци през вековете?

След османското завоевание в края на XIII в. Тези отношения съвсем естествено са били като между завоеватели и победени. Османците са били завоевателите, българите-християни – победените. Османската империя обаче е нещо доста различно от другите световни империи, например британската и френската. Султанът се е интересувал предимно от събирането на данъци, не толкова от това кой на какъв бог се кланя. Различните националности в империята са били подредени по религиозен, не по етнически принцип. Българите не са били единствените християни в империята. Към тях в различни периоди могат да се прибавят гърци, сърби, арменци, сирийци и други. Тези етноси са били третираны еднакво когато става дума за функциите на държавата като данъци, образование, здравеопазване и пр. Като общност са били облагани със специален данък за немюсюлмани, но в повечето други сфери – религия, правораздаване – са имали много по-голяма степен на автономия, отколкото, да речем, ирландците от Оливър Кромуел насам.

На чисто битово ниво – освен когато не става дума за периодите на въстания, които обикновено са били потушавани с много кръв – отношенията са били като между комшии. В пътеписа си от 1785 г. френският граф Д'Отрив описва живота в шуменските села Дивдядово, Становец и Тъкач – „села наполовина турски, наполовина български, където мюсюлмани и християни живеят заедно, без да се презират, сродяват се, пият заедно лошо вино и нарушават рамазана и постите. Те познават,

както и техните свещеници, само кръстния знак или Аллах и при всичко това не са по-малко честни хора. Имамите и поповете се отнасят еднакво снизходително към браковете на вярващите от двете религии. Не е рядкост да се видят под един покрив чалми и икони, Коран и Евангелие едно върху друго. Най-спокойно се изповядват две толкова различни религии, а на децата се оставя изборът на тази, която е най-удобна.“

Сто години по-късно Иван Вазов, патриархът на българската литература, пише в „Под Игото“:

„Защото, при другите си лошавини, игото има и една привилегия: да прави народите весели. Там, дето арената на политическа и духовна деятелност е затворена с ключ, дето апетитът за бързи забогатявания от нищо не се дразни и широките честолубия не намират простор да се разиграят, обществото изхарчва силите си в дребни местни и лични сплетни, а разтуха и развлечение търси и намира в мъничките обикновени и лесни блага на живота. Една бъклица вино, изпита под прохладната сянка на върбите, край шумливата кристална речка, прави да забравиш робството; един гивеч, изпечен с алени патладжани, миризлив магданоз и люти пиперки и изяден на тревата под надвисналите клони, през които се гледа високото синьо небе, е едно царство, а ако има при него цигулари, то е върхът на земното щастие.“

Това не се е променило много и в наши дни. Когато завършвахме „Турците в България“, бях в едно айтоско село особено пострадало по време на т. нар. Възродителен процес. Посрещна ме ходжата със следните думи: „Господ здраве да ти дава, а Аллах да ти позлати ръцете“. Не е ли очарователно?

От изследванията, които проведохме, се налага следният звучащ леко парадоксално, но при по-внимателно вглеждане логичен извод. Те са били най-добри веднага след Освобождението, след което в различните периоди на Царство България са се влошавали малко или много, за да достигнат абсолютно падение по времето на комунизма. Парадоксално, защото би трябвало да се предполага, че след едно потушено в кръв въстание и след една война с много жертви отношенията би трябвало да бъдат лоши. Логично, защото начините, по които тези събития бяха представяни в комунистическите учебници в продължение на 45 години – а и след това – не оставяха много място за нюанс и размисъл.

Какви са причините?

Причините са много и сложни. От една страна е официалната история, такава, с каквата са били закърмени милиони български учени-

ци. От създаването на НРБ през 1945 до нейното преименуване през 1990 българските учебници по история по правило представят петстотинте години османска доминация в нашите земи като безкрайна поредица от чудовищни масови убийства, набивания на кол и реки от кръв. Малко се споменава за архитектурата, културата, обществения живот, и нищо – за либерализма на султана, който не се е интересувал чак толкова кой на какъв бог се кланя, а от това хазната му да бъде пълна с парите от данъци. Поради особено ефективната наложена и контролирана от държавата пропаганда, предположенията, представени във „Време разделно“ като историческа истина, продължават да са популярни и да се приемат за чиста монета.

От другата страна идва некомпетентността. Освен ако нямаме специални интереси, ние почти не се замисляме за турските думи, които използваме в ежедневието; за турските ястия, които ядем у дома или в кръчмата; за турските навици, например люпенето на семки, които притежаваме; за турските народни приказки и поверия, които предаваме на децата; за турската законодателна система, от която все още могат да бъдат намерени преки следи в българския съд; за турската култура на семейственост и мрежа от приятелства, които всеки в България познава до болка; за турския „светоглед“, който определя съвременния български светоглед много повече от привнесените от комунистите идеи от далечния и студен Север. Българският и турският народ (освен в периода на ранните завоевания на Османската империя през XIV-XV в. и нейното мъчително разпадане в края на XIX в.) са живеели в спокойствие и относителна хармония.

Преди малко споменах Оливър Кромвел и ми се иска малко да разширя паралела с Ирландия. Много български „патриоти“ веднага изтъкват, че ирландците са били „поробени“ от „цивилизована“ нация – англичаните. Нашата английска редакторка Джейн Кийтинг в Дъблин, както и няколко милиона ирландци по целия свят, имат преки наследници, които са пострадали от Големия картофен глад. Попитайте тях за „цивилизоваността“ на окупаторите. Когато османците напускат България, българите говорят на български, ходят на български църкви, учат в български училища, а българската икономика процъфтява благодарение на изгодните договори за снабдяване на османската войска. Когато англичаните напускат южна Ирландия, келтският език е почти мъртъв, а ирландското производство е целенасочено задушено, за да се

предотврати конкуренция с английските манифактуристи. „Златните“ времена за традиционните български възрожденски центрове като Копривщица, Карлово, Калофер и Трявна са точно тогава – в края на османската доминация.

Дали и как турските език, фолклор, ритуали, кухня са се побългарили през вековете и как съжителстват с българските?

Разбира се, че има влияния, но те са по-незначителни, отколкото обратното. Задавам прост въпрос: назовете ми едно българско ястие, което да не съществува в съвременна Турция, Гърция, Македония, Сърбия и Южна Румъния – вероятно на всички тези места едновременно. Пълнени чушки? Боб яхния? Шкембе чорба? Българската кухня, както и останалите балкански кухни, са базирани върху османската кухня, но разбира се с дребни местни модификации.

Как българската кухня е повлияла върху турците в България? Отново лесен въпрос. Турците в България, освен ако не са много традиционни, с удоволствие ядат свинско месо.

Същото се отнася за езика, за музиката, за танците, за фолклора. В „Турците в България“ пишем много по тези въпроси, например в какво се различават образите на Хитър Петър и Настрадаин ходжа при българите и при турците.

Какво е влиянието на т. нар. Възродителен процес върху настоящия живот на турците в България?

Това е тема за отделна книга, не за един параграф в интервю. Но ще се опитам съвсем накратко. Недоверието на политическо, а понякога и на битово ниво между българи и турци през 2012 г. се дължи изцяло на събитията ставали преди над 20 години по време на комунизма. ДПС е директно следствие, плод на Възродителния процес. „Атака“ и ВМРО също. Това са скачени съдове. Колкото по-гръмогласна е „Атака“, толкова по-капсулирано става ДПС. Чиста политическа игра, от която губят само българските граждани както от турски, така и от български произход.

България е страната в Европейския съюз с пропорционално най-голямо мюсюлманско малцинство, което не е имигрантско. За българското общество най-важната и потенциално опасна последица от този факт е, че страната е обречена да се съобразява с политическата партията ДПС. Като друга опасност се сочи проникването в България на радикален ислям и други несветски и екстремистки

форми на ислям. Натъкнахте ли се на такива тенденции при вашите проучвания?

Не се натъкнахме, но знам, че такива тенденции има. Обяснението отново трябва да се търси в последните години на комунизма. Сега много се говори за „емисари“ от Йордания и Саудитска Арабия, които се опитвали да насядат в България „радикален“ Ислям, който не бил „традиционен“ за нашите земи и пр и пр.

Отговорни за това са Тодор Живков, Георги Атанасов и другите „архитекти“ на „Възродителния процес“. През 1980-те години кампанията за асимилация на българските турци, която кулминира с насилствената смяна на техните имена, включва затварянето и понякога разрушаването на джамии, забраната да се говори на турски, забраната да се носи традиционно турско облекло и дори забраната да се изрисуват полумесяци на турските гробове. В същото време режимът в София се опитва да излъже Запада, че човешките права, включително колективните права на малцинствата, се защитават. Мюфтийството продължава да работи, разбира се под зоркото око на Държавна сигурност.

Няколкото студенти по ислямска теология, които ежегодно са били изпращани в Турция, се пренасочват главно към Йордания, защото режимът на Живков се страхува от всякакво турско влияние, което те биха могли да прокарат като се върнат в България. Ислямът в Йордания обаче е различен от този в Турция и съответно от този изповядван от българските турци. С други думи, корените на салафизма в България трябва да бъдат търсени в онези години, когато БКП държеше на всяка цена да разтрогне връзката между турците в България и турците в Турция.

От моите лични впечатления по време на подготовката на „Турците България“ мога да заявя следното: Турците в България имат особено силна привързаност към своята родина, тъй като те са живели тук от векове. Това е така въпреки турбулентността на първите години след Освобождението, въпреки Балканските войни, въпреки масовите миграционни вълни, въпреки непоследователната и в късните ѝ години жестока политика на комунистите към мюсюлманите в България. Въпреки всичко това, българските турци са останали лоялни към България. В същото време те категорично се определят като турци. Не просто като „мюсюлмани“, а като български турци. Между тяхната самоидентификация като етнически турци и лоялността им към България като

български граждани няма противоречие. За турците в България това е ежедневие, нещо, което е недискутируемо.

Очевидно, българските турци се чувстват най-спокойни, когато отношенията между България Турция са позитивни. Те определено не искат да бъдат използвани като разменна монета, като игра на „дърпане на въже“ в контекста на двустранните отношения. Двустранната политика не е нещо, което ги интересува особено.

Това, от което турците в България се интересуват несравнимо повече, са техните собствени възможности да се реализират като граждани. Българските турци не са представени пропорционално в науката, изкуството, спорта, държавната администрация, въоръжените сили, полицията, местните власти. Макар на българските турци да не е забранено да говорят на турски, дори няколко изречения на турски предизвикват огромен скандал, ако са казани по време на политическа кампания. Срещу българските турци периодично се провеждат различни акции като нападението при джамията в София през май 2011 и гласовитите, макар и неефективни искания да се закрият новините на турски по телевизията. Опитите, понякога успешни, на местни власти да променят турски топоними, които са съществували и са били използвани без прекъсване много векове, предизвикват опасения, че там, където се сменят имената на камъни, ще се сменят и имената на хора.

Българските турци искат на децата им да бъде дадена реална, не теоретична възможност да изучават езика си в училище. Те не могат да приемат изтъкваните от някои местни власти причини защо това не може да стане пълноценно. Те искат да могат да ходят в джамията, без да трябва да плащат за това с последваща дискриминация на работното място или в медиите. Тяхното най-голямо желание е властите и обществото да се отнася с тях като с всички други. Те ни казват: „Виждаш, че съм турчин, но аз съм български гражданин. Отнасяй се към мен подобащо.“

Как се финансира книгата „Турците в България“?

Както всички други книги издавани от „Вагабонд медия“ – чрез продажби в книжарниците и по електронен път в чужбина.

С едно изречение посланието на „Турците в България“?

Единственият начин да се освободим от предразсъдъците на миналото е чрез осведоменост за нещата, случващи се в настоящето. Отношението на много българи към собствената ни история е неконструктивно.

Да се изтъкват периодите на въстания и мъчения за сметка на времента на относителен икономически и културен възход не е полезно нито за самата история, нито за учениците, които я учат – тъй като те ще се превърнат в граждани, за който светът ще бъде съставен от простички, черно-бели послания. Това е опит да се използва миналото, за да се избяга от реалностите на настоящето и от предизвикателствата на бъдещето. С „Турците в България“ се опитваме да разчупим стереотипите и да погледнем на нещата такива каквито са от една интелигентна, осведомена и либерална гледна точка, която по презумпция изключва черно-белите кадри на пропагандата.

Източник

Антони Георгиев е български журналист, автор и издател, главен редактор на единственото българско списание на английски език в България — VAGABOND.

Коментари (14)

- 15-11-2012|**Гост** – Турците в България

Турците в България са чужд на българския народ елемент също както преди 600 години, когато ни правеха ислямски роби. Няколко заети думи не означават нищо.

- 16-11-2012|**Свилен ГАВАЗОВ**

Поздравявам автора за книгата. Редно е да се появяват повече такива книгистатии и други, които да ни помогнат да се откъснем от домораслото си пренебрежение и недоверие, и омраза понякога към малцинствата-особено към турците!

- 18-11-2012|**Крум Попов** – Популярно научно

За съжаление, текстът е като далечно писание на незапознат със съвременните проблеми автор, писание звучащо фактоподобно и научно-образно, но без анализ. Писателю, мостовете, конаците и др. изброени от вас са си били за нуждите на османската администрация, не за поробеното население. Общият резултат от 500 годишното присъствие на турците тук е ПАГУБЕН за България – тя остава недоразвита, с феодални порядки докато в западна Европа процъфтява науката, университетите и познанието. Накратко – турцизмите все повече се изхвърлят от съвременния български език, шопската салата е българска, а че съседите ядали боб и сърми, интересува само вас. А че някой те бил поздравил с Аллах?!... е същото като да те поздравя индиец с Буда.

- 18-11-2012|**Златко**

Хм, а щом е така, с какво тогава ще обясните внезапния икономически разцвет, известен в нашата история под името „Възраждане“? Или може би най-внезапно нашите хора са се научили да хвърчат по въздуха, а не да използват умно и предприемчиво възможностите за бизнес и работа, които им е предоставяла Империята? Това първо. Второ, когато заявявате, че Империята е виновна за всичко, то с какво тогава ще обясните продължаващата икономическа, политическа и културна изостаналост на България днес – 130 години по-късно? Или, каквото и да стане – все Империята е виновна? Ако не едната империя – друга ще е. Ако не пък тя – трета; империи за бърсане на собствения ..., слава богу, има достатъчно... Само че дали това помага за нещо? Ако един човек има възпаление на неудобно място, примерно, то проблемът не изчезва от това че човекът казва „Няма такова нещо!“ или „Айшетото е виновно!“, да речем...

- 19-11-2012|**Свилен Гавазов**

Като продължение на предния коментар: сегашна Румъния (Влашко + Молдова) не е била в границите на Османската империя, тя е със сходно на нас икономическо развитие. Гърция и Сърбия стават свободни държави 60 години преди нас-нима те изживяха техническата революция на Европа от 18 и 19-ти век? Явно други са причините за сегашното ни дередже, не е лошо да се замислим за ролята на нашата „спасителка“ през

вековете-праволавната ни църква, непреживяла реформацията на католицизма. Посочете ми просперираща православна държава...

- 20-11-2012|**Историк**

Разбира се, дали „Империята е виновна за всичко“ е спорно. Но е факт, че не само в България – и в други страни хората не са останали с добри спомени за Османското – като цяло.

Наскоро в Унгария е правено социологическо проучване, което показва, че сред днешните унгарци „турците“ стоят на първо място като „исторически враг“. На второ място в списъка с „исторически врагове“ за унгарците са руснаците (47% от унгарците ги смятат за врагове).

И при това за всеки е ясно, че в сравнение с нас, унгарците и териториално, и хронологически са много по-„далеч“ от пряк досег с този „исторически враг“ (турците)...

Така че когато оценяваме интензивността на нашето, българското отношение към турците, е добре да имаме предвид и такива сравнителни данни – какво е отношението към тях в други страни.

- 20-11-2012|**Златко**

Всеки път когато прочета такъв коментар и се сещам за хубавата нашенска поговорка „накарай мързеливия на работа, та на акъл да те научи“. И си викам, да ви питам така, момчета и момичета, изказващи се или не, дете май наистина си вярвате, че всичко ни е наред и няма какво толкова да се кòсим и напъваме за промяна: като как тъй, аджеба, въртите, сучите, пък все ще изнамерите някакъв начин да вземете за пример и похвала все двойкаджиите, все оставачите от тая пуста Европа? Как тъй не се намери нито един да даде за пример, да речем, отношенията между Германия и Франция, дете открай време са го подпалвали тоя континент, а днес са образец за взаимнополезно сътрудничество и преодоляване на исторически вражди и омрази, ами все ще намерите някой, който да показва, че не сме само ние говедата на това тук място, я ни погледни всичките как сме се уредили и подредили, като червеи в сланина – живеем си хубаво и прехубаво с вековните предразсъдъци и омрази, кеф ти „цигани“, кеф ти турци, кеф ти каквито там дойдат – китайци, занзибарци, майната им на всичките, марш в чувала на омразата, вашта мама проста, да се научите къде сте попаднали, та да ви държи топло!

Кажете ми, как?

- 21-11-2012|Златко

Откъм Фейсбук...

Цитат:

Petko Tsvetanov За нашата си колиба – добре. Ама нещо не съм съвсем съгласен, че по бреговете на Рейн ситуацията е коренно различна. Съмнявам се, че прикритата омраза, лицемерието и „милите очи“ правят нещата много по-наред. Не между германци и французи все пак, но пак към различните, неразбраните, пречещите. Все пак не на балканци им хрумнаха идеите за чиста раса или унищожаване на класовия враг. А пък и днес всички сме част от един смаляващ се свят, в който излиза че всички имаме сходни проблеми, макар и на различно ниво...

Zlatko Enev Ами, какво да ви кажа? Хем съм съгласен, хем не. Проблемите изглеждат всеобщи и еднакви само докато човек започне да се интересува по-сериозно и прочете, и разбере, че т. нар. „всеобщ възход“ на дясно-радикалните партии (чети „омразата“) в Западна Европа, все пак е локализиран до точно определени места (не са малко, това е напълно вярно), а по други места хората успяват някак си да се опълчат и да не дадат власт на такива чувства и на онези, които ги проповядват. Германия например е място, в което всички дяснорадикални партии (те са две де, не са чак толкова много), са пуснали някакво коренче най-вече в източната част на страната (защо ли, а? как си мислите?), докато в реалния немски Запад (който си е далеч по-либерален още от времето на Наполеон насам, докато немският изток винаги е бил по-скован, по-прусашки), за тях по принцип място няма. Същата работа в Холандия, където и Тим Фортюн, и онзи изрусения, как му беше името, не ми се търси сега, барабар с всичките им привърженици, по принцип изгряват за по една-две години, а след това изчезват – кометки дребни, незначителни). Същата работа и в Швеция. Виж в Австрия, където никога не е имало реално прочистване и отричане на нацисткото минало (дори и по времето на аферата Валдхайм), десните-бесни си живеят пак така чудесно, както и в източна Германия (мамка им на турци, азиатци, африканци и всякаква друга паплач! Къде го бацьо Адолф, ей че хубаво си живеехме при него...)

Та, какво искам да кажа? От нас самите си зависи кого ще вземем за пример и от кого ще избираме да се учим. Само че, имайте пред вид – който се учи от двойкаджии, той няма как да стане от-

личник. Не че сега настоявам да ставаме най-големите натегачи в класа, опазил ме господ. Но все пак трябва да гледаме умната и умно да избираме – щото, накъдето тръгнем сега, докато сме още незрели и неориентирани, натам ще държим и после, когато си стъпим на краката и придобием повече самочувствие. Тъй че, аз само казвам, нищо повече...

Petko Tsvetanov Съгласен съм, че да си цивилизован е по-добре, но политиката е доста изменчиво нещо. Оказа се, че десетилетната общо взето социалдемократическа политкоректност на германците взе изведнъж да се пропуква. Макар и не точно там, дето я чукат. Чужденците станаха виновни не затова, че повече германци са станали бедни, те са виновни затова че не се интегрират и остават привързани към чужди културни и религиозни традиции. Нямаше да е странно, ако всичко това не са интерпретации на уж отхвърлени политически идеи. И колелото пак се завърта...

Zlatko Enev Забравих Англия, в която също няма парламентарно представени дяснорадикални партии, ако и в страната да има поне две чисто фашистки групировки – хората ги пускат да беснеят по улиците, но не и в парламента си...

Petko Tsvetanov През 1928 година Германия е била една доста стабилна страна.

Zlatko Enev Не, никакво колело не се завърта. Има единствено ограничаване на притока на емигранти, във всяко друго отношение страната радикално отказва да се завърне към начините на мислене и действие от миналото време. Германия е може би единствената страна в Европа, в която никой политик не може да си позволи да каже „гордея се, че съм германец“ (обикновено го правят хора от крайните среди от баварските християн-социалисти), без да бъде нападнат от всички страни. Дифузните картини, които се разпространяват от медиите, представят някакви настроения на ревизионизъм и реваншизъм, които просто нямат нищо общо с действителността. Единствените моменти, в които тук ще видите да се развяват национални флаг(чета), са световните първенства по футбол – за по един месец немците си позволяват да окачат по някой и друг байрак, и то само от 2006-та насам, и само след като най-после си дадоха малко право да престанат да се срамуват чак толкова много от онова, което са извършили дядовците и бабите им. Не съм живял в скан-

динавските страни, за които също се твърди, че живеят в най-либералните общества на света, но такава предпазливост пред всякакви национализми и такава държане под око на миналото като тук със сигурност, със сигурност няма никъде другаде...

Zlatko Enev Вижте, Петко, нека да не обръщаме разговора на демонстрация на познания (или липсата им). Нека бъде достатъчно ако кажа, че нивото на информираността в България е точно същото, ако ли не и по-ниско, от нивото на общия стандарт на живот. Тия знания за неща, дето са се случили преди близо сто години, помагат доста слабо в съвременния свят, в който човек трябва да знае какво се случва сега – което означава, за България, айдеее, пак след 20 години. А инак, вярно, специалисти по Ваймар и следващите години... впрочем, и това пак в границите на шаблона... И там нещата са мноооого, много по-сложни, отколкото си има представа средния човек, не само у нас...

Petko Tsvetanov Това положение на германците е следствие на събития, случили се през 20 век. Не мисля, че те са представителният пример.

Zlatko Enev Ако все пак трябва да бъдем по-конкретни: ето тук едно изследване за възхода на Хитлер, което е модерно и ново, и поставя под въпрос доста от утвърдените стереотипи – примерно за ролята на аутобаните и преодоляването на масовата безработица, плюс цялостното състояние на националсоциалистическата икономика...

The Wages of Destruction

Lightworker Hoyewayin за мое най-голямо учудване и приятна изненада поляците не се нареждат до унгарците, в курса ми по турски език, колегата поляк изрази уважението на поляците към Турция, защото е гласувала подкрепяйки полските интереси на срещата на великите сили...националисти и промити мозъци има навсякъде, но е доста тревожеща тенденцията в България да се живее с мантилитета на 19 век и да се мрази Турция и турските ни съграждани в частност(има предвид българите от турски етнически произход, които обичат и милеят за България и се чувстват българи), просто от «любов към спорта»... все едно да се слага знак за равенство в историята между нацистка Германия и Германия по принцип...отчайващ е отказът на хората да мислят, а да живеят с наложени им

идеологеми... затова аз отдавна не проявявам симпатия към всеки българин, па бил и той мой сънародник.. първо гледам що за човек е...благодаря за възможността да споделя мисли...не се включвам в дискусиата...

Zlatko Enev А кой тогава е представителния пример, ако не страната, на която се крепи цялата икономика на общността, поне в момента?

Petko Tsvetanov Франция.

Zlatko Enev Ето тук пък една книжка, която показва как и защо Германия и Австрия са поели напълно различни политически и културни пътища след войната (докато и двете страни са били изключително заплени от Адолф преди това)...

The Politics of the Nazi Past in Germany and Austria

Zlatko Enev В какъв точно смисъл? Бихте ли развили мисълта си, ако обичате...

Petko Tsvetanov Германия геополитически е в центъра, тя е победена тъкмо защото има силни противници по периферията. Франция е страната, създала европейската политика от 17 век насам, а Великобритания си стои отделно, като се меси в европейските дела. Германската икономика е моторът, но следвоенната политическа зависимост на Германия не може лесно да се преодолее. Затова политическото ядро на Европа е Франция. Да дадем примера и с европейския бюджет – значима част от него отива за френските фермери, нали така? Франция отиде наляво, което е добре, един завой надясно сега би имал доста лоши последици. Но човек няма как да се отърве от усещането, че банките са тия, които управляват Европа, а политическата система им е нещо като придатък. Именно това би трябвало да се промени. Съжалявам за твърда схематичното изказване, но се опитват да синтезирам доста неща.

Zlatko Enev Та, по повод Ваймар – нека не забравяме, че Густав Щреземан, архитектът на германско-американските икономически отношения, на чиито усилия вероятно до голяма степен се дължи възстановяването на германската икономика между 1924 и 28, умира точно в 1929, малко преди да започне кризата, след което на практика по високите етажи в Германия няма човек, който да поддържа идеята за постепенно икономическо възстановяване и обвързаност с пазарите в Америка. Всички искат едно – да няма репарации, да

няма ограничения върху армията, на практика Германия да забравя всичко, което е надробила и да не плаща... Също като в днешна Гърция, само че малко по-друг мащаб...

Petko Tsvetanov А тази зловеща история с френската окупация на Рур? Винаги се е твърдяло, че тая история с хиперинфлацията е нагласена.

Zlatko Enev Това последното наистина изисква огромна конкретизация, за да може да послужи като някакъв ориентир за конкретни изводи и съответно избор на мислене и поведение. Ще трябва да изминат минимум десет години и първо да утихне кризата, преди всички да се наредят на опашка, за да твърдят, че са предвидили и разбрали всичко още ехехееееей, откога... Всъщност никой не може да бъде сигурен в момента коя от двете основни линии – немската, силно финансово-консервативна, или френската, с по-отчетливо наблягане върху инвестициите като изход от кризата, ще се окаже в края на краищата победител (защото, която и от двете да е, след това всички ще твърдят, че са били съгласни ИМЕННО и ЕДИНСТВЕНО само с нея, още от самото начало). А дотогава на всички ни остава само да затягаме коланите и да се надяваме, че ще ни се размине само с финансова криза...

Zlatko Enev Е, това за самоналожената инфлация ми звучи като вица за оня, дето се удрял с две тухли отдолу и като го питали защо, отговорил, че е страхотен кеф когато не улучи...

Petko Tsvetanov То е ясно, че Европа и света са в преходен период, ама пък българският преход не е свършвал от Танзимата насам...ще вземем да забравим, че може да се живее и нормално...

Zlatko Enev Ами не знам. Моите приятели твърдят, че живеят нормално... когато спрат да гледат телевизия, да четат вестници или да слушат радио...

Petko Tsvetanov стараем се...както една американка казала на мой познат преди години – София много прилича на европейски град!

Ognyan Minchev Германците и французите публично и нееднократно са се разграничили от своето имперско минало и дори са го осъдили като източник на подтисничество за огромен брой хора. Така те са поставили ново, чисто начало на своето сътрудничество и приятелство. Някои други пеят дитирамби за сияйната епоха на Османската империя и за това, че искат да я възраждат. Докато го

правят, нямат шанса да инициират нови отношения с бившите си починени народи. Защото колкото и да е било „хубаво“ по време на османците, моят народ е бил второ качество заради християнската си вяра и това не е моята представа за човешко достойнство, свобода и самоуважение. Иначе – вие можете да смесвате проблемите на човешките права и добрите междуетнически отношения с наследството на миналото и да си пишете някаква нова история. Имате право на това в демократична Европа. Но престанете да обвинявате несъгласните с вас, че са примитивни националисти – не всички несъгласни с вас са по-глупави от вас.

Zlatko Enev Да, действително все така се получава. Всъщност един спокоен и уверен в себе си човек (група, народ) не би трябвало да търси компенсация в никакви заявления, поставящи когото и да било под него, интелектуално или в някакъв друг план. В такъв смисъл всички заявления – мои или други, които са свързани с някакъв вид изказване на пренебрежение или презрение към опонентите, в края на краищата не са нищо друго, освен изяви на потиснати и прикрити несигурности. Но, както виждате, да се заяви това е лесно, а да се отстрани и надмогне – не чак толкова.

Всичко това – що се отнася до личностните аспекти на този и други подобни нему разговори тук и по други места. Що се отнася обаче до неоосманизма и свързаните с него реални или въображаеми подновени имперски амбиции на Турция, то според мен е прекалено рано и до известна степен отново израз на прастари стереотипи да се утвърждава веднага, че това е някакъв вид заплаха – културна или от друг род – за съседите на Турция. Има много други варианти на анализи и обяснения, разговорът е дълъг, сложен и вероятно няма как да завърши със съгласие или сближаване на гледните точки, поне след първите няколко пъти. Все пак бих помолил, Огняне, да ми посочиш източниците, от които черпиш информацията си по въпроса, за да мога от своя страна да представя аргументи, които поне от малко-малко да разнообразят собствената ти – според мен прекомерно едностранчива – позиция. Нищо чудно да се окаже, че всички имаме още доста да учим И ПО ТОЗИ въпрос...

Ognyan Minchev Съжалявам, че избухнах... Свидетелства за неоосманизъм има в почти всяка реч на Ахмед Давутоглу и на Реджеп Ердоган. Тъй като национализмът те вълнува като проблем, искрено

те съветвам да посетиш Турция. Великолепна страна, много добри хора, внушително развитие. И когато стане дума за национализъм – ще получиш *the real thing*. Такава националистическа мощ не си подозирал, че съществува. Стига ти само да видиш как всички застиват на място при вдигането на знамето сутрин – навсякъде...

Димитрия Йорданова Имах попътни срещи на разни места из Западна Европа и Източна Азия с млади добре образовани и интелигентни турски мъже. Мога да потвърдя думите на Огнян Минчев. Неоосманизмът в интелектуално отношение стои далеч по-високо от националистическите идеологии в западния свят. Да видим какво ще излезе от това.

Maria Bosseva Разгледайте това във фб: *Ottoman History Picture Archives*. Но по-интересен е профилът на феновете на тази страничка – от Ирландия до Индонезия доста народ са фенове на халифата. Прочетете и коментарите им – поучителни са.

Zlatko Enev О, с противопоставянето срещу всеки национализъм, включително и турския, съм напълно съгласен. Но пък от своя страна не виждам как можем да направим нещо срещу собствения, ако продължаваме мисленето и реториката му и днес. Това е най-важната причина, поради която самият аз съм решил да избягвам в списанието всякакви текстове, търсещи някакъв вид „изобличаване“ на турските нео-османистки претенции. Първо, това е по същество повтаряне на песента, която се пее у нас от 150 години насам – а всички виждаме докъде ни е довела тя. Второ, има и много други възможни обяснения за причините и естеството на нео-османизма: примерно: като балканска страна Турция е не по-малко комплексирана от всички ни пред лицето на Европа и, колкото и да не го желае, прекалява в желанието си да компенсира комплексите. После, те са жестоко разочаровани от отхвърлянето (по същество) на европейската им кандидатура. Естествено е в тая ситуация да търсят някакъв вид утешение и упование в славното си, от тяхна гледна точка, минало. И накрая, нео-османизмът според мен има най-вече културни и политически, но не и реваншистки претенции. Острата реакция срещу него е най-вече балкански феномен, както сигурно и сам забелязваш. Инак на Запад всичко това се взема сравнително спокойно. Искат да се гордеят с Империята – ами да си се гордеят, кой им пречи? Ние как влачим от сто кладенеца вода, за да се изкараме нам колко ве-

лики? Така че, Огняне, опитай се за момент да видиш и останалите аспекти на всичко това, а не само да го възприемаш като директна заплаха... Тия времена отдавна са отминали, крайно време е и ние да се разделим с техния начин на мислене...

Zlatko Enev А инак не е зле човек да зачете някои от анализите, с които мрежата е пълна... Има доста балансирани, умни и умерени оценки, идещи откъм сериозни университети, това сигурно може да уталожни едно или други съмнение или безпокойство...

Zlatko Enev Доколкото мога да разбера от рецензиите, ето тази тук книга била доста ключова за разбирането на турския национализъм (като ще сме специалисти, специалисти да сме:) *Не съм я чел още, но пък съм превеждал други текстове на тоя автор и му давам пълен кредит (това е един от най-острите критици на турската позиция по Арменския геноцид, макар че самият той е турчин)...*

The Making of Modern Turkey: Nation and State in Eastern Anatolia, 1913-1950

Димитрия Йорданова Чини ми се, че национализмът а ла Ата-тюрк няма нищо общо с концепциите на неоосманизма. Нещо повече, неоосманизмът ревизира ататюркизма. Не знам доколко неоосманизмът може да бъде вместен в рамките на коя да е съвременна националистическа концепция. Струва ми се, разговорът за неоосманизма не е разговор за национализми. Така ми се струва, не твърдя, че нещата стоят по този начин, по който си мисля, че ги виждам. И освен това, може би пак се лъжа, но не виждам никакви основания за краткосрочни безпокойства за нас.

Zlatko Enev Ами сложничко е, тъй като нео-османизмът, ако и да възстановява респекта към религиозността (нещо несъвместимо с кемализма), не може да се разглежда като просто завръщане към някаква форма на религиозно-доминирано управление, каквото има в някои арабски страни. Национализмът, така ми се струва, продължава да си бъде основната турска идеология. Но такова е положението навсякъде по Балканите, включително и у нас. Късно сме го възприели, късно и ще го превъзмогнем. Всичко тук става със солидно закъснение, колкото и банално да звучи това. Все пак аз продължавам да мисля, че изключително острите реакции срещу някакъв фантомен образ на нео-османизма (*познат у нас основно от книгата на Дарко Танаскович*), съответно преекспониран и доста почернен, са израз

както на липсваща по-широка дискусия, така и на липса на информация (или нежелание за търсене, което е същото)...

Ognyan Minchev Златко, две неща, че денят напредна, а работата не толкова... Първо, в лицето на съвременния турски национализъм имаме доктрина за възраждане на миналото имперско величие. Ататюрк мъдро им завеща „мир в Турция – мир в света“, защото *разпадащата се империя бе главното зло за самите турци. Днес империята е преформулирана като златен век, който е образец за поведение. Това, че засега публично се съдържа до културно-религиозна пропаганда е политическа тактика, а не концептуална рамка. Дали да се страхуваме? Всеки решава сам за себе си. Аз не обичам да се страхувам, за това обичам да се застраховам. Доверие в миролюбието на турския национализъм нямам – пиши ме примитив, ако искаш. Пак ще си говорим... Второ, бори се с българския национализъм, щом искаш, твое право е да подреждаш жизнените си и интелектуалните си приоритети. За мен България има нужда преди всичко от доверие в себе си, от радостно очакване на по-добри дни и от решимост да се бори за тях. На социално и политическо ниво това предполага мобилизация за доста по-широк и по-значим дневен ред, отколкото борбата с няколкото процента тесногръди хейтъри в периферията на обществото. Последно – силно си повлиян от (западно) европейския пацифизъм, породен от 60-те години мир и просперитет в тази част на Европа. За днешния либерален европеец светът е едва ли не в предверието на Кантовия „Вечен мир“. За съжаление, това не е вярно. Да бъдеш демократ и хуманист не означава да бъдеш спял пред предизвикателствата на света, в който живееш. Поне според мен е така.*

Zlatko Enev Колкото и да те учудя, аз работя точно в същата посока – търсене на някакъв вид нов идеал, който да послужи като база за обединение на българското общество. Но понеже според мен досегашният български „национален идеал“, в двете му основни изяви – веднъж като иредентистка мечта за обратно отвоюване на изгубеното (за щастие вече отживяна) – и втори път като модернизационен проект, свързан с непрестанни опити за изличаване на османското минало и всички свързани с него културни елементи, включително и носителите им, според мен окончателно е доказал неспособността си за реално гражданско обединение (той само разделя и противопоставя хората в тази страна едни на други), то самият аз предпочитам да търся в една нова посока: чисто ГРАЖДНАСКИ идеал, търсене на основания за гордост, съвместно израстване и развитие на основата на чисто граждански, а не национални (националистически?) идеали. В Германия това нещо се нари-

ча „конституционен патриотизъм“ и вече отдавна е доказало жизнеспособността и динамичността си. У нас, разбира се, хората настръхват и се чувстват някак голи при всяко споменаване на ценности, надмогващи сферата на националното, но пък, какво да се прави, задачата не е дребна, а пространството, както беше отбелязал някой, просто си изисква своето време... Така че, да видим...

Zlatko Enev Най-интересното е, че основанията и за гордост, и за изграждане на нова, обединителна, гражданска митология, която да спой и обедини хората, са буквално под носа на всички ни, но никой не иска да ги забележи и подскаже. Имам пред вид изключително важния факт на достигане на национално етническо помирение през 1989-92, който според мен трябва да бъде превърнат в основа на новата, гражданска, общобългарска идеология и митология. Да се гордеем не с храбри юнаци и омраза срещу всички, а с това, че сме хора, които успяват да надвият собствените си демони, когато ножът опре до кокала. Да си поставим за цел да изградим най-реалната, най-зряла, най-човешка демокрация на Балканите, под мотото „ние сме различните ТУК“. *Да започнем работа за реално гражданско обединение под мотото „тук при нас НАИСТИНА има уважение към другите“...* Ей това е бъдещето на българската идеология и митология, Огняне. Ако искаш, запомни ги тия думи, някой ден те ще звучат доста по-различно, отколкото може би го правят в момента...

- 23-11-2012|**Антон Гицов**

„Българската кухня, както и останалите балкански кухни, са базирани върху османската кухня“ - а османската - на арабската. „Шкембе чорба“ - това е чисто средоземноморска гозба, пренесена даже в Мексико и съществуваща и във Франция - турците нямат нищо общо с нея. И не е вярно, че всички български ястия са привнесени от Турция - че какво са яли българите, преди Турция да ни завладее, трева ли?

„Трябва да се съобразяваме с политическата партия ДПС“

Защо трябва да се съобразяваме с една етническа партия, която е ни лява, ни дясна а със всеки, който може да я вкара във власта. ДПС е отживяла като движение - турците вече имат права и свободи, задачата е постигната и турците като всички български граждани би трябвало да избират между традиционните за България и Еуропа партии - леви, десни, центристски и пр.

„Турците в България са лоялни към България но категорично се определят като турци“

Та това е трагичното. Повече от 130 години след освобождението, те не се интегрират в българското общество, живеят в свои турски села. Погледнете Америка. Такива световни известни поп певци като Франк Синатра, Ал Мартино, Дийн Мартин актьори като Роберт де Ниро, Ал Пачино, Леонардо ди Каприо- те се определят първо и преди всичко като американци- от италиански произход, нищо повече. Българският турчин би трябвало да се определя преди всичко като българин от турски произход, това е истината. Иначе, ще продължим да имаме парадокса в българската нация да съществува като самостоятелен анклав друга нация- турска.

Г-н Енев, просто непонятна ми е вашата турскофилска позиция. Та няма не е безпределно ясно и за и по-малко просветен човек, че държавното, политическо, икономическо и културно развитие на България е потъпкано през тези пет века на турско владичество? И чехите и поляците са славяни като нас и те са били окупирани, но не от османци и са изкочили напред през вековете. През 1543г. полският учен Коперник публикува своя епохален труд „За въртенето на небесните сфери“. Кажете ми, какво е ставало в България по това време, като наука и култура, като постижение е регистрирано от български ум? Та ние нямаме даже литература по това време. През 1848г. чешкият композитор Берджих Сметана, след обучение по фортепиано в музикална академи в Прага, издава свои произведения и основава своя музикална школа а по-късно става главен диригент на Чешката национална опера? Кажете ми името на един български музикант-творец по това време в покорената по това време от Турция България?

- 23-11-2012|Златко

Господин Гицов, позволете ми възможно най-меко и с най-учтив тон да ви кажа, че говорите за неща, от които просто не разбирате особено много, за да не кажа „нищо“ (още Сократ е отбелязал, че в Атина няма мъж, който да не „разбира“ от обществени дела – но само докато човек започне да го разпитва и установи, че... и така нататък).

А сега, по ред на номерата:

Първо: За балканската кухня ми е трудно да кажа нещо определено, не съм специалист. Мога само да потвърдя онова, което регистрират собствените ми очи – във всяко ТУРСКО магазинче тук в Берлин се про-

дават типичните БЪЛГАРСКИ гозби (нека всеки сам си решава кое е на първо и кое на второ място; фактът на близката връзка между двете кухни е неоспорим).

Второ: заявлението „турците вече имат права и свободи, задачата е постигната“ е, меко казано, празнословие и фразьорщина. Не сме деца, нито пък словесни фокусници, за да можем да си позволим да си говорим един на друг тук разни врели-некипели. Всички знаем че ЕДИНСТВЕНАТА причина все още турците да поддържат една партия, която отдавна вече е показала, че обслужва най-вече собствените си кадри, а не толкова интересите на малцинството, което би трябвало да представя, е в страха им пред българското етническо мнозинство, което продължава да ги третира като „чуждо тяло“ и „пета колона“ в собствената им родина. Много ви моля, ако ще говорите тук, правете го сериозно, а не от някакви детински, фантазьорски позиции. В противен случай не ми оставяте никакъв друг избор, освен да ви третирам като дете.

Трето: Съединените американски щати са общество, което е обединено около чисто граждански, а не етнически или расови, принципи и идеали. България, ако и да заявява, че в нея расовите и етнически признаци не са от значение, в обществените си практики демонстрира ясни и недвусмислени предпочитания към етническите българи, също както и ясни и недвусмислени предразсъдъци срещу хората, принадлежащи към огромното мюсюлманско малцинство (изключения са хората от малките и маловажни от етническа гледна точка малцинства като гърци, арменци или евреи; те просто не се възприемат като етническа заплаха, поради незначителния си брой). В такъв смисъл да се дава пример със Съединените щати е същото като да се дава пример с марсианци. Може би на Марс отдавна е установено някакво общество на всеобщо равенство и братство. Е, и какво значение има това за нас с вас и турците?

Приключвам дотук, с надеждата, че няма да се впуснете в допълнителни детински аргументи, които да ме принудят да ви третирам като дете не само в този си коментар...

С приятелски чувства,
Златко Енев

• 28-11-2012|**Свилен Гавазов**

Бях изпуснал за няколко дена коментарите; не се учудвам, че има толкова много. Искрено се радвам, че тонът на всички коментари е уме-

рен и толерантен, може би най-после е дошло времето по тези въпроси да се говори спокойно. Включително и обвиненията в „туркофилство“ могат да имат място, макар че те не внасят никакъв аргумент в спора.

Хубаво е да се вгледаме малко по-задълбочено в собствените си фобии като общесво и хора, наследени от миналото, и поне ние да ги преодолеем може и да не искаме това от нашите родители.

Междувременно успях да прочета книгата, поздравявам автора.

- 30-11-2012|**Антон Гицов**

Г-н Енев,

Не виждам как може да ме третирате като дете-аз съм на 70 години. Мисля, че съм и образован- имам две висши образования, публикувал съм разкази, стаии и сега пиша, бивш дипломат съм, шест години съм живял в САЩ и повече от 10 в Лондон, но никога не съм се откъсвал от родината си, не съм губил престава за нейните болки и проблеми, както се случва с хора, излезли отдавна от България.

А сега да ви припомня: през 50, 60 и 70-ти години бЪлгарската власт положи много усилия да приобщи турското население у нас, турците да станат и да се чувстват българи от турски произход а не остават етнически затворени в отделни райони. Турски студенти се приемаха с предимство в университетите, назнамаваха се на отговорни длъжности, промотираха се турски поети пишещи на български език, даже се издаваше и вестник-“Йени ашък“ мисля. Опитът не беше много успешен и Тодор Живков се притесняваше от факта, че в България продължава да съществува една нация, трудно интегрираща се- за разлика от арменците и авреите например, и предприе насилственото преименуване, което беше ужасна грешка. По това време бях Културен аташе при българското посолство във Вашингтон и като дипломат- аз както и всички български дипломати- не намирахме думи да оправдаем това недомислено и вредно за държавата ни деяние.

От Лондон наскоро донесох една рядка книга от Хенри Баркли- „Между Дунав и Черно море“, английски инженер, участвал в строежа на железницата в България. Мой приятел я преведе и сега е издадена от издателството “Свети Климент Охридски“. В нея през очите на един непредубеден наблюдател се показва пропастта между двата етноса- поробителя и поробения. Симпатийте му са изцяло на страната на българите, но разбира се описва и срещи със свестни турци. Описва и турски

села- и обичаи и отношение на мъжете към жените, което и до днес не е променено в български турски села- като например, когато мъже идват на гости, жените само да прислужват и да не седат на масата. И въпреки това- благодарение на това, което българската държава направи за турското население у нас, след „голямата екскурзия“ българските турци, преселили се в Турция масово успяха- защото бяха с образование и с манталитет придобит в една културно и духовно развита по това време България- срещал съм ги в Турция и въпреки, че се обидени от прекръстването им, остават благодарни на страната, в която са израдли и са се обучили.

Със всичкото ми уважение към вас, тонът ви към написаното от мен и самият мен, намирам за високомерен. Създали сте един on line седмичник, който е интересен, но вашата работа би трябвало да бъде да давате възможност на различни гледни точки и дебати без да взимате лично отношение- защото къде е казано, че вие сте най-умен, най-начетен и най-осведомен?

Препоръчвам ви, а и на Антони Георгиев, да прочетете „Видрица“ от поп Минчо Кръстев и „Факийското предание- Сбирки от народния живот“ на Балчо Нейков- ще ви помогнат по-добре да разберете многострадалната история на България и българите по време та турското владичество и удивителната способност на българите да оцелеят духовно и като нация през тези пет злощаастни века века на нашата история.

С поздрави,
Антон Гицов

- 30-11-2012|**Златко**

С оглед на възрастта изглежда наистина ви дължа извинение, господин Гицов. Но иначе, поради невъзможността да видя кой какъв е, аз съм принуден и да посрещам, и да изпращам хората тук само и единствено по ума. Не по дрехите, не по дипломите, нито пък по службите, които са заемали. Само и единствено по ума, нищо друго...

- 04-12-2012|**Свилен Гавазов**

Г-н Гицов,

Има различни гледни точки на съвременници на онова време: несъмнено сте чели „Записки...“ на Захари Стоянов, просто си припомнете

...

Подходът ни към Македония е погрешен

Автор: Валентин Стоянов

Някак изненадващо тези дни България излезе с категорична позиция по отношение на Република Македония и перспективите ѝ за членство в Европейския съюз. По-изненадващо е, че страната ни очевидно се постави в услуга на гръцката дипломация, с което окончателно се разсеяха илюзиите, че София е в състояние да преодолее инерцията в отношенията със Скопие и да води една по-смислена и национално отговорна политика към най-близката ни в народностно, езиково и историческо отношение държава.

Ето ги някои от формулировките, подкрепени от българска страна. Цитираме: „Външните министри на България и Гърция ... потвърдиха, че няма да допуснат Македония в Европейския съюз, ако Скопие не докаже добросъседските си намерения“; „... стана ясно, че това минава през решаване на спора с името на Македония, заради който Гърция спира от години евроатлантическата интеграция на Скопие и спирането на националистическото говорене и нападките към България.“ Кратък коментар тук. Как се доказват „добросъседски намерения“ при положение, че **прословутият език на омразата не идва от институциите и официалните власти, а от шепа малотиражни таблоиди, които все пак са частни? И не се ли поддаваме твърде лесно на плитко скроени провокации, при това съзнавайки, че идват от среди, които до голяма степен са привнесени отвън за самата Македония?** Трябва ли да държим отговорно **официално** Скопие за поведението на шумна и агресивна група, която нито е представителна извадка на македонското общество, нито пък в крайна сметка е македонската държава? Този въпрос важи и в контекста на призива за „спиране на националистическото говорене и нападките към България“.

По-нататък – **какъв е националният интерес на България от намеса в измисления спор с името, още повече пък застъпвайки позициите на Атина?!? Каква е ползата за нас от това? Защо София отъж-**

дествява своята позиция с гръцката? Нека не забравяме, че стратегическата концепция за забавяне на евро-атлантическата интеграция на Република Македония е насочена именно срещу България, а и срещу геополитическата ос по Коридор №8, в която именно Република Македония се явява най-слабото звено. Умишленото нерешаване на спора за името, в което охотно участват и македонски политически кръгове, свързани с миналото, поставя младата република в един постоянен омагьосан кръг, от който вече две десетилетия няма изход. Стратегическата цел на старите кръгове е Македония да не влезе нито в НАТО, нито в ЕС, поне докато Сърбия не я догони и не „опакова“ нея и други бивши югорепублики в общ интеграционен процес. До тогава обаче в Македония преходът няма да свърши, а страната ще остане в орбитата на старите и чужди стратегически влияния. Това от своя страна отслабва и позициите на България в региона.

Според официалното ни изявление се оказва, че „**имаме проблем с националистическото говорене на някои политически лидери в Македония**“. **Това сериозно ли звучи? И достатъчна причина ли е за пълна и категорична неподкрепа на евро-атлантическите перспективи пред Скопие? Какво значи „националистическо говорене“ и кои са тези „политически лидери“? Националистическо говорене е характерно за поне един-двама български политически лидери, но никоя съседна държава не е обвързала политиката си спрямо официална София с вербалните им изблици.** Защото това би било най-малкото несериозно.

Въпреки всичко, пак според официалното изявление от страна на родната дипломация, се надяваме „да избягаме от образа на Балканите като регион, в който не можем да си сътрудним, и да покажем, че и тук приносът на ЕС е в посока на по-доброто сътрудничество и координация“. Странно е обаче как си „сътрудним“ без да се подкрепяме или когато една държава оспорва конституционното име на друга.

Трябва да сме наясно, че този тип реторика доминира отношенията между България и Македония вече двадесет години, като изключим един кратък, но изключително ползотворен период, когато за около три години съвпаднаха правителствените мандати на ОДС и ВМРО-ДПМНЕ. С други думи това е фразеологията на статуквото. Същото статукво, което доведе връзките между София и Скопие до сегашното незавидно състояние.

Кого спираме всъщност? Никога няма да спрем една определена креслива група в Скопие да провокира официална София. „Условията“, които поставяме, само подхранват статуквото, те не го променят, но за сметка на това допълнително влошават и без това недостатъчно интензивните контакти между България и Македония. Трябва да сме наясно с едно. Евро-атлантическата интеграция е единственият шанс за започване на оздравителни процеси в Република Македония, както и за преодоляване на някои от натрупаните проблемите в миналото. Тези процеси ще са бавни и мъчителни, но само чрез тях по един естествен път ще се променят нагласите и подменят елитите. Както това се е случило с обратен знак преди десетилетия и в рамките на десетилетия.

Нека си зададем и някои въпроси. На нас харесва ли ни статуквото в отношенията между България и Македония? Надали мнозинството и от двете страни на границата е удовлетворено. Даваме ли си сметка продукт на коя епоха е това статукво? Да. Искаме ли тази епоха да приключи? Да. Но за да стане това, Македония трябва да получи ясна евроатлантическа перспектива. А с „поставяне на условия“ които нито са ясни, нито пък обслужват някакъв реален интерес на България, тази перспектива ще остане само в сферата на добрите пожелания.

Най-после трябва да проумеем, че провокациите срещу България от определени среди в Македония няма да спрат. Независимо от „поставянето на условия“ и политически коректните послания. Подобни механизми няма да спрат подобни хора, но пък наказват целокупното македонско общество. Формулировката за „моркова и тоягата“ е много хубава, но трябва да си дадем сметка, че водената от страната ни политика към Република Македония не носи никакъв морков, а само една голяма тояга, с която в крайна сметка наказваме и самите нас. **Разбира се, че решително трябва да се противопоставяме на отделни инциденти и провокации, но това не трябва да прераства в генерално оттегляне на подкрепата за евро-атлантическа интеграция на Скопие.** Разбира се, че трябва остро и категорично да реагираме на скалъпени съдебни процеси и на опитите за подмяна на исторически истини, идващи от **официално** Скопие. Но това не значи, че са необходими истерични и първосигнални реакции при всяка глуповата и безсмислена вестникарска публикация, насочена против България.

Първосигналните реакции не служат на националния интерес, а само за постигане на краткосрочни предизборни цели. Да не говорим, че

остават изцяло безрезултатни. „Поставяните условия“ никога няма да доведат до никакъв положителен резултат, както и не доведоха вече 20 години. Но затова пък перфектно обслужват статуквото на безвремие в отношенията между България и Македония. Нека тогава си зададем въпроса дали от цялата тази концепция има смисъл и дали не е време за поставяне на българо-македонските отношения на друга принципна основа.

Материалът е изпратен от автора.

Валентин Стоянов е завършил право в СУ „Св. Климент Охридски“. Дописник е на сп. „България-Македония“.

Коментари (13)

- 25-11-2012|**Колев** – За Македония

Чудя се, че авторът все още не е оплут. Изглежда, че у нас преобладават първосигналните. Съдя по правителствата, които си избираме, както и обругаването на всяко, различно от насажданите митологеми мнение.

- 25-11-2012|**Проф. Благоев** – несериозно

Не е въпросът за „националистическото говорене“, а за цялостната антибългарска позиция на властта в Македонско. Цялата ни история крещи против това. А кръвта на дедите ни с цървулите? Не може да се промени фактическото положение със съществуването на нова държава, но поне да не сме дупедавци. Достоинството ни на народ го изисква. Спомни си авторе колко българи от Македония пълнят историята ни. Или и ти си от Коминтерна?

С такъв автор спорът е невъзможен. Загрижил се за единна Европа!

• 25-11-2012|**Михалаки**

Колев писа

„Чудя се, че авторът все още не е оплют.“

Защо да го плюем, бе Колев? Какъв смисъл има да „плюеш“ по човек, който преди това вече сам се е „оср*л“?

Този автор използва цитат („да избягаме от образа на Балканите като регион, в който не можем да си сътрудничим,“ и т. н.) без дори да спомене, че това е цитат от една среща на външните министри на България, Гърция и Румъния на 12 ноември 2012, в официалната декларация от която среща няма никакво споменаване на „Македония“ (там се говори по-общо за „Западни Балкани“). И без дори да спомене, нашият прекрасен автор, че въпросната среща на тримата външни министри, въпреки че на нея не бе казано нищо по адрес на „Македония“ (нито добро, нито лошо), бе посрещната в скопската преса веднага „на нож“, с крайни коментари, че „В София България, Гърция и Румъния се съюзи-ха, за да ни наложат вето“.

И други безумия има в статията на Валентин Стоянов. Той категорично (и голословно) твърди, че „водената от страната ни политика към Република Македония не носи никакъв морков“...

Напротив, г-н В. Стоянов, „морковът“ в политиката на България към Република Македония е достатъчно голям и съвсем ясен за всички, които по-добре от Вас познават реалните отношения между България и Македония.

Съвсем наскоро – на 15 ноември 2012 г. – в София се проведе поредната среща в рамките на подписания между двете страни през септември 2011 г. съвместен меморандум, посветен конкретно на двустранното им сътрудничество в областта на европейската и евро-атлантическата интеграция.

За да се информирате сам, г-н Стоянов, доколко България „нищо не прави“ по въпроса за евроинтеграцията на Р. Македония, ще ви цитирам тук това, което самото Македонско министерство на външните работи (не българското – а именно македонското министерство) е написало за срещата на 15 ноември 2012 г. (пък дано след като го прочетете, успеете да разберете дали политиката на България носи или не носи „морков“):

<http://www.mfa.gov.mk/?q=node/1693&language=en-gb>

Macedonian and Bulgarian Ministries of Foreign Affairs Hold EU-Related Consultations in Sofia

15.11.2012

Delegations of the Ministries of Foreign Affairs of the Republic of Macedonia and the Republic of Bulgaria, led by their Directors in charge of EU matters, have held consultations today in Sofia on various EU-related issues.

At the consultations, the two delegations have discussed specific initiatives aimed at diversifying the cooperation between the two countries within the context of European integration, as well as intensifying the dialogue between experts with a view to Bulgaria sharing its experiences from the accession process, as provided for under the Memorandum of Cooperation in the Field of European and Euro-Atlantic Integration between the Government of the Republic of Macedonia and the Government of the Republic of Bulgaria.

The Macedonian delegation has presented to its Bulgarian hosts the tentative Plan of Activities and List of Chapters and Issues Relating to the EU Acquis, aiming to specify in detail the way of acquiring the Bulgarian expertise.

Continuing their discussion, both delegations have reiterated the importance of cross-border cooperation and efficiently putting to use European funds by implementing a series of purpose-oriented projects under the IPA Component II.

Furthermore, the Macedonian delegation has briefed its Bulgarian hosts on the ongoing activities aimed at implementing the recommendations from this year's EC Progress Report on the Republic of Macedonia. In that context, the Macedonian delegation has underlined the importance of the fact that the European Commission has once again renewed its recommendation for opening accession negotiations with the Republic of Macedonia, emphasizing, as well, the Macedonian expectation that the European Council will finally adopt a decision to open the said negotiations with Macedonia at its next meeting in December. Moreover, expressing their appreciation to the Republic of Bulgaria for the support it has thus far been offering to the Republic of Macedonia on its way to full-fledged EU integration, the members of the Macedonian delegation have expressed their confidence that friendly Bulgaria will also support a decision to open accession negotiations with the Republic of Macedonia.

The Bulgarian hosts have, on their part, informed of their country's stated objective of pursuing an active policy in the region, as well as of its commitment to supporting the EU enlargement process and admitting the Balkan countries to EU membership once they have fully met the Copenhagen membership criteria of the Union.

The two delegations are expected to hold their next consultations on EU-related matters in the course of the first half of 2013 in Skopje.

- 25-11-2012|**някой си** – Между чука и наковалнята

Проблемът е доста спорен. Ако това „националполитическо“ говорене е само от определени кръгове в Македония, защо тогава определени хора, родени и израснали в Македония, се притесняват да се самоназовават и самоопределят като етнически българи?

От друга страна, влизането на Македония в Европейския съюз би повлияло благотворно върху отслабване на подобно напрежение. Просто тези, които си мислят че могат да си позволят да прекаляват с определени волности под шапката на Европейския съюз, могат да останат крайно разочаровани. Но пък и това не е особено сигурно, защото свободата в Европейския съюз може да даде още по-голяма свобода на тези хора и тогава: „Беж, лиске, да бягаме!“ . През последните двадесет години, в България какви ли не различни групи надигнаха за да се самоопределят, но сбъркаха в посоката и държавите, от които потърсиха подкрепа. Така например, арумъните или куцовласите се обърнаха към Румъния, заради езика, но те имат не по-малки права в днешните територии на Република Македония и Северна Гърция, откъдето са корените им. Та нима Римската империя не е владеела и тези земи и е стигала само до Дакия? Могат ли илири или траки да се назоват даки? Като етнос, куцовласите са по-близо до каракачаните, отколкото до румънците- езикът им да е различен, но музиката, танците и обичаите им са сходни. Какви привилегии предложиха гърците и македонците на потомците на тези хора, преселили се някога в България, заедно с огромните групи пришълци от Македония и Западна Тракия, бягайки от несгодите в Османската империя? Но Крушево и Сирма воевода са известни на историята, както и Питу Гули. Какви ли не още не малки и интересни етнически и културни групи обитават Балканите? Мисля че е глупаво да не се поддържат и подпомагат, за да се съхрани тяхната идентичност- такива, каквито са, независимо в коя балканска държава се намират. Нарочно давам при-

мер с малко по-различните народностни групи, за да стигна до основната идея, че Македония, борейки се за своите права да остане самостоятелна държава, започва да повтаря грешките на държавите, на които се е противопоставяла до този момент. Тя е като едно дете, което търсейки самостоятелност е било в конфликт с родителите си. Ставайки обаче родител, тя започва да се държи с децата си досущ като нейните родители някога към нея. На много балкански страни им липсва зрелост в отношенията към собственото им население и политиката им към съседите. Как може една Швейцария да бъде съвкупност от толкова различни народи, говорещи един език, а на един Полуостров, на който има място за всички, непрекъснато да се самоизяждаме за някакви дребни противоречия. Както и да бъде прекроена политическата карта, горите, реките, планините, равнините, моретата... ще си останат там, където са. Балканският полуостров и той нито ще стане по-голям, нито ще се премести в Индия или Америка. На Земята има място за всички хора и те са такива, каквито Бог ги е създал. Затова имат право да живеят където изберат и да бъдат себе си. И когато някой (една държава) предявява претенции за самостоятелност и идентичност към останалата част от света, в който се намира, нека признае самостоятелността и идентичността на по-малките и по-различните от него, които живеят на неговата територия -отделните хора. Защото Аз съм от АЗ-ИЯ, страната на собственото ми АЗ, а Ти си от твоята АЗ-ИЯ, която аз наричам: ТИ-СИ-Я.

- 25-11-2012|**Надежда**

Радвам се, че един млад човек мисли в тази посока и още повече, че така аргументирано

предлага алтернатива на агресивното политическо говорене.

- 25-11-2012|**някой си** – ге:

Пояснение:

Под един език за Швейцария имам предвид едно негласно разбиране, въпреки различните (немски, френски, италиански, стар романски) езици. Докато за тези, които общуват на български, е характерно това, че не могат да се разберат правилно помежду си (въпреки общият език). И колкото по-близки са някои народи до нас като език и начин на изразяване (в случая Македония и Сърбия), толкова по-трудно се разбираме и с тях.

- 26-11-2012|**Митре Шатаров**

Авторът ни убеждава, че България „очевидно се постави в услуга на гръцката дипломация“... А с какво е известна гръцката дипломация – главно с факта, че настоява за промяна на името на „Република Македония“.

Е, какво толкова.

„Македония“ ли? „Република Македония“ ли? Абе хора, когато на една държава почти всичко ѝ е напълно измислено (историята ли не щеш, културата ли, политиката ли, икономиката ли ... всичкото ѝ) – какъв е проблема да си измисли тя и някакво наистина НОВО име?

Като ще си играем на „примък-отмък“, защо да не се казва „Примъкедония“?

- 26-11-2012|**Пламен**

Браво на автора! Точна оценка на случилото се! За непросветените по темата – приятно четене и на друга литература, дето ще им каже каква е истината, дето така и не са я проумели.

- 26-11-2012|**Пламен**

България и Гърция заедно поставиха условията си за еврочленството на Македония София, Букурещ и Атина ще подготвят заедно дипломати за председателството на ЕС

15:15 | 12.11.2012 | 4401 прочитания mediapool

Външните министри на България и Гърция Николай Младенов и Димитрис Аврамопулос потвърдиха, че няма да допуснат Македония в Европейския съюз, ако Скопие не докаже добросъседските си намерения. От думите им стана ясно, че това минава през решаване на спора с името на Македония, заради който Гърция спира от години евроатлантическата интеграция на Скопие и спирането на националистическото говорене и нападките към България

- 26-11-2012|**Пламен**

Президентът Желев: Съседите нямат право да преименуват Македония

Платформата на ЕС не бива да се използва от балканските държави за регионален империализъм спрямо Македония

Това е некоректно. България би трябвало по-скоро да настоява ЕС да си смени начина на вземане на решения по такива интимни въпроси за всеки народ като името на собствената му държава, каза в интервю първият демократично избран президент на България д-р Желю Желев по повод срещата на външните министри на България, Гърция и Румъния на 12 ноември, когато се коментира на какви условия трябва да отговаря Република Македония за членство в ЕС.

Никои друг народ няма да се съгласи да му нахлузят някакво друго име, защото не са съгласни с наименованието на неговата държава, каквото то съществува и е съществувало от по-рано, допълни д-р Желев по повод условията, поставени от Гърция пред западната ни съседка. Принципно той категорично не одобрява такъв тип срещи, на които се коментира държава в отсъствието на нейни представители. И се върна във времето преди 20 години, когато България първа призна независимостта на Република Македония.

Такава среща при разпадането на Югославската федерация се опитаха да направят гърците в лицето на Константинос Мицотакис. Той беше инициаторът да се свика среща на държавните ръководители и ръководителите на правителствата на съседите на Македония, на която да се обсъди какво ще правим с Македония, при това, без да е поканен представител на тази страна. Тогава си спомням, веднага казах, че ние няма да участваме в такава среща. Това прилича на някакъв империализъм – как така съседите ще седнат да решават твоята съдба, когато ти не присъстваш на тази конференция. Ние бойкотирахме конференцията и тя беше провалена. Смятам, че постъпихме правилно, категоричен е с днешна дата д-р Желев.

Ние признахме първи Македония / 15 януари 1992 г. – бел. ред./ по редица причини. Имаше исторически причини, географски причини, политически. Нашите отношения с Македония са един много сложен възел. Както у сърбите, така и у македонците съществуваше подозрението, тогава особено силно, че ние няма да ги признаем, защото имаме задни мисли, имаме други мисли, които са в тяхна вреда. Точно тогава това съвпадна с работата на комисията „Бадентер“. /Тя бе под председателството на бившия председател на френския Конституционен съд и бивш министър на правосъдието Робер Бадентер. Тази комисия беше на Европейската общност, още нямаше ЕС. Тя трябваше да препоръча на страните – членки кои от четирите югорепублики, които бяха по-

искали да станат независими, отговарят на критериите, изработени от Общността – бел. ред./ . Комисията „Бадентер“ дойде с доклад в ЕС, където каза „има само две републики – едната е Словения, другата – Македония“. Условието беше на територията на дадената република, която се оценява, да няма гражданска война – било на етническа, на религиозна, на националистическа или политическа основа. Да няма участие на техни военни части в боевете в някоя от съседните републики. От този род бяха критериите, по които може да се оценява дали дадена република може да бъде призната, или не. Когато ние научихме за доклада на „Бадентер“ и на гласуването в Комисията на ЕС Гърция използва правото на вето и бламира кандидатурата на Македония, макар че Македония отговаряше във всяко отношение на всички изисквания да бъде призната. Нас това ни вбеси много и решихме против ЕС, против неговото решение, че ще я признаем, подчертава и днес тогавашният български президент.

Първо, как може да подлагаш на такъв тип гласуване, по такъв механизъм да се взема решение, което позволява на някои от съседите да те спънат. Освен това, тук става дума за едни от най-интимните проблеми на всеки народ, на всяка държава, как да се казва своята държава. Откъде – накъде някой от съседите, който не е съгласен, ще те лиши от правото... И ние гласувахме, признахме и другите републики, защото трябваше да се действа по такъв начин, а не да се гледа от страни сеирджийски и да се дават оценки, да се вземат решения за съдбата на съответната република. Македония вече беше решила преди това, че излиза с името си – Република Македония, с което тя е била половин век, както и другите републики, в пределите на Югославската федерация. Откъде – накъде ще се променя това и по такъв начин, с такъв натиск да се взема решение, аргументира и днешната си позиция д-р Желев.

Тогава ние не само я признахме. Слава богу, тогава и парламентът, и президентът, и правителството бяха категорично с мнението, че България трябва да признае Македония и трябва да я признае първа, за да покаже, че тя няма никакви амбиции, никакви задкулисни намерения спрямо Република Македония. Ние не само признахме Македония първи, тогава ние убедихме министър-председателя на турското правителство Сюлейман Демирел, 15 дни след нас убедихме турците да признаят Македония. И турското правителство наистина взе такова решение, че правителството на Република Турция признава Република Македония

като самостоятелна, независима суверенна държава. Веднага след това се хванахме с Русия, с Борис Елцин. Аз лично съм убеждавал и Демирел, и Елцин да се признаят Македония. При Елцин използвах една слабост на руснаците, които като кажат, че този народ също така пише буквите на Кирил и Методий, това вече сваля всички бариери. Това беше един от мотивите. В Турция, на съвещанието в Истанбул на Съвещанието на Черноморското икономическо сътрудничество разговаряхме с Елцин. Казах му тези неща и че е много важно Русия да признае Македония, защото тя е една малка държавица, а която и да е от тези страни, като не е призната, тя може много лесно да стане жертва на агресия, на вътрешни неуредици, да прерасне след това в гражданска война, дявол знае на каква основа, и да загине много народ. Той се съгласи.

Това беше през пролетта в Истанбул, беше 2 или 3 юни 1992 г. Втория път пак разговаряхме с него, той беше малко позабравил за това, защото тогава Русия имаше много проблеми, на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа (тогава се казваше така, а не Организация за сигурност и сътрудничество, бел. ред.). Съвещанието беше в Стокхолм. Аз говорих с него и го попитах – „Какво става, много е важно да се бърза, защото агресията, войната приближава границите? И българската граница. Нашите националисти ще скочат, ще се формират паравоенни части и ще стане голяма попара, войната ще излезе извън пределите на Югославската федерация, което беше много изгодно на Слободан Милошевич, и да подпалим поредната Балканска война.“ Той се съгласи и когато вече дойде в България да подписваме Договора за двустранно сътрудничество между Руската федерация, нямаше вече Съветски съюз, той го беше зачеркнал, както и ние го зачеркнахме и Република България и така стана. Русия призна Република Македония, не без справедлива гордост припомня фактите д-р Желев.

Много пъти се опитахме да кандърдисаме американците да признаят Македония като самостоятелна и независима държава. Обяснявам им, че е много важно и ако Америка признае, край. Още повече, че Америка не е член на ЕС и не е обвързана с начина на гласуване, с пълния консенсус, който се изисква в такива случаи. И те обещаваха. Г-жа Олбрайт /тогавашен държавен секретар на президента Бил Клинтън – бел. ред./ на няколко пъти казваше: „О, много сериозен въпрос, да. Ние непременно ще го обсъдим. Ще гледаме да вземем решение, колкото се може по-бързо.“ Обаче така и не стана. 15 години по-късно Буш-младши, новият тогава

президент на САЩ призна Македония с нейното име като Република Македония, припомня и този немаловажен детайл д-р Желев.

Според него Македония не бива да говори срещу България. Да се приписват работи, които не са истина. Още повече, че ние вече 10 години, Балканският политически клуб, на който аз съм президент, сме декларирали категорично, всички Балкански държави, с изключение на Гърция, че подкрепяме и Македония и че никой няма правото да иска смяната на нейното име, защото не харесва на някой от нейните съседи. В това отношение гърците много се дразнят. Веднъж дойдоха журналисти при мен от Атина с телевизионен екип и питат: „Защо вие поддържате така македонците?“ Аз им казах – “Тук не става дума да поддържаме македонците, това е тяхно право. Какво ще бъде името на тяхната държава, това е техен въпрос.“ Когато избираха Киро Глигоров за президент, първият президент на държавата Македония, те тогава и гласуваха името на страната си. Откъде – накъде други ще искат подобно нещо?

И аз им казах и те малко се поразлютиха: „Добре, ние с вас сме били 450 години под османско робство, сега сме членове на ЕС и искаме, предлагаме да си смените името, защото вашата държава вече няколко пъти си е сменяла името. Единствено България от европейските държави не е сменяла своето име. За какво име говорите вие сте били Елада, след това Източна Римска империя, Византия и т. н. Например, ние искаме, настояваме вашата държава, поради това, че е била не 45 години, както Македония е била член на Югославската федерация, а 450 години сте били под османско робство, вашата държава, вместо да се казва Гърция, по-добре е да се казва, по-чиста работа е, например, не Гърция, а Бившата османска провинция Гърция.“ Те скочиха, взеха си чукалата и избягаха, през смях разказва д-р Желю Желев „злополучното“ интервю.

Аз мисля, че тук вината е на ЕС, на ЕК е най-голяма. Как може тези въпроси да се решават с пълен консенсус, да държат такъв механизъм, чрез който друга държава да налага, да определя името на своята съседка. Това е безобразие, категоричен е първият демократично избран български президент.

източник: БГНЕС

Temadaily/ Калин Боянов

Тагове: д-р Желю Желев президент ЕС Македония Балкани империализъм

попалексов лдп

Една достойна позиция, една българска позиция, позиция на достоен президент, на български президент. Президент Желев закъсна. Продажни български политици /премиера Бойко Борисов и неговите външен министър и президент / свършиха своето-предадоха Македания, предадоха

- 27-11-2012|**Пламен**

Л. Трохаров: За „червените линии“ и политиката към Македония

Обявяваните от официална София напоследък публично намерения за приемане на „принципен документ“ и налагане на „червени линии“ в отношенията с Р. Македония, както и лансираната идея – двете страни „да оставят историята на историците, а политиците да гледат в бъдещето“ „са ненавременни и недалновидни.

Те създадоха впечатление вътре и вън от страната, че България възприема нов подход в политиката към съседната държава, което реално не би могло да се очаква. Много бързо стана ясно, че авторите им са или с недостатъчна компетентност относно същността на македонския въпрос и произтичащите от него реални проблеми днес между двете държави и в региона като цяло или, че са склонни да продължат следваната до сега конформистка линия на бездействие, която е във вреда на българските държавни и национални интереси. Защо?

Първо. Необходимо е да се напомни, че приемането на документи от българска страна по македонския въпрос до 1989 год. винаги е било посрещано с недружелюбни и даже враждебни действия на Белград или Скопие, въпреки, че същото в повечето случаи е било с отбранителен характер по повод на неоснователни антибългарски нападки. Тези документи не са били елемент от национална доктрина, стратегия или ясна визия на управляващите. Както е известно, редица документи и решения на БКП, меморандуми и декларации на Народното събрание и на МВнР не са помогнали за нормализация на отношенията. Точно обратно – резултатите са били негативни. Властите в Скопие са ги използвали като повод за масирана антибългарска кампания, засилване на напрежението около общата граница и нови репресии срещу македонските българи.

В продължение на 20 години след установяването на дипломатически отношения с новата държава не бе приет основополагащ документ, който да насочва стратегически развитието на отношенията с тази дър-

жава, да направлява дейността на държавните институции, на външната политическа и дипломатическа активност, да осигури финансово научната и изследователска дейност, да гарантира пълното осветляване на обществеността в България и информирание на нашите партньори по линия на НАТО и ЕС. Вината за това носи българският политически връх /президенти и премиери/, който следваше линия на мълчание или отбранително плахо реагиране на демонстративно неприятелската политика на Скопие към България и българите в Р. Македония. Нито една от управлявалите политически сили не показва смелост и воля да наложи в дневния ред на двустранните отношения решаването на откритите въпроси, създадени след 1945 год. от внедряването на сърбо-коминтерновския македонизъм във Вардарска Македония. С такъв подход се подхранваха илюзии в българите и в двете страни, че съществуващите проблеми ще се решат лесно, безболезнено и безконфликтно.

Приемането до края на годината от НС на необходимия на България „принципен документ“ предполага сериозна предварителна работа на експерти /дипломати, историци, юристи и др./, консенсусно приемане на позиции за преговори от всички основни политически сили, целенасочена политико – дипломатическа активност в Брюксел и сред страните членки на НАТО и ЕС, информирание на обществеността, че се възприема нов подход в отношенията с Р. Македония. Това е невъзможно да стане като се вземе предвид сегашната политическа конюнктура в страната, края на мандата на правителството и състоянието на българската дипломация. Приемането на някакъв документ по бързата процедура, без предварителна подготовка, би било с неблагоприятни последици за двустранните отношения и без одобрение от нашите съюзници.

Второ. Какво би означавало обявяването сега на „червени линии“ в отношенията с Р. Македония? Във външнополитически план „червена линия“ се възприема като официална позиция на една страна, водеща преговори или диалог с друга, като позиция, внушаваща, че компромис и отстъпление от нея е невъзможно. /Подобни примери имаме днес и на Балканите/. Следователно, с възприемането на някакви „червени линии“ България обявява „окопна“ позиция с внушение за невъзможен по нея диалог.

Не трябва да се забравя, че още през 1945 година, под диктата на Белград и ЮКП, в Скопие възприеха македонистката доктрина и отвориха неприятелски фронт срещу България и българите в Областта с използ-

ване на всички възможни репресивни методи на тоталитарния режим. Обявените тогава „червени линии“ в отношенията с България – да признае исторически съществувала македонска нация, македонски език и македонско етническо малцинство на своя територия, бяха определящи в политиката за фалшификация на историята, за ликвидация, терор и прогонване на българи, за изкореняването на българското историческо, църковно и културно наследство във Вардарска Македония. За съжаление тези „червени линии“ останаха в сила и след като бившата югославска република стана независима държава. При това, вече 20 години управляващите в Скопие демонстративно показват и във вътрешен и в международен план, че компромиси и отстъпление от тях не може да има. България не би следвало да очаква след десетилетия мълчание и бездействие, че с „червени линии“ ще ги стресне и принуди да спрат езика на омразата и поемат курс към нормализация на отношенията с България. Това, което сигурно ще се случи е засилване на окопната вербална конфронтация от двете страни на границата, подхранваща неприятелските чувства сред слоеве от населението и действия на екстремни сили в двете държави. Илюзорни са надеждите на тези български политици, които твърдят, че в процеса на преговорите за членство или след като стане член на ЕС, Скопие ще коригира отношението си към България и българите в собствената държава. Вече е пределно ясно, че македонизмът в досегашния му вид може да оцелява единствено подхранвайки се с антибългаризъм.

Накрая, възниква въпросът – какви „червени линии“ възнамеряват да обявят авторите на тази идея? Готови ли са ясно и категорично да заявят, че България не е признала и няма да признае исторически съществувала македонска нация в географска област Македония, че претенциите за наличие на македонско етническо малцинство на територията на България са недружелюбен акт, че нормални отношения между двете държави не може да има докато Р. Македония не гарантира конституционни права на българите /сегашната конституция признава етнически „македонци, албанци, сърби, власи, бошняци, турци, роми и други“ /, че България няма да позволи по-нататъшна фалшификация и присвояване на българската история и унищожаване на българското историческо и духовно наследство на територията на Вардарска Македония. Готови ли са да отстояват тези „червени линии“ пред Брюксел и Вашингтон? Нали декларирахме преди членството в НАТО и ЕС, че България няма проблеми със съседните държави. Очевидно не са готови. Доказва го постепенното

„снишаване „на министър Николай Младенов в реториката и идейното му еволюиране. Сега вече намеренията му се свеждат до „формиране на работна група“, „изработване до края на годината на план, с който България и Р. Македония да работят заедно за членството в ЕС“ и най-накрая – „връщане към принципите на Съвместната декларация от 1999 година“ /Документ, подписан от премиерите на двете държави, не е одобрен от парламента на Р. Македония/.

Трето. Идеята обявена в София /президент, министър на външните работи / – „да се остави историята на историците, а политиците да гледат в бъдещето“, макар да е логична и привлекателна за широката общественост, е неосъществима при съществуващите специфични, уникални по своя характер отношения между двете държави. Невъзможна би била мисията, както на историците, така и на политиците. Защо?

След Втората световна война управляващите в Белград и Скопие политици възложиха на историците да напишат нова история на етническите българи в окупираната от Кралство Сърбия Вардарска Македония. Самозвани историци под диктат изпълниха поръчката и сътвориха чрез безпрецедентни за науката и морала фалшификации и буквално присвояване историята на българския народ и българската държава – „История на македонскиот народ“. Тази история бе внедрена във всички области на науката, в образованието, културата и изкуството, в църковната дейност и се превърна в главно средство на антибългаризма в цялостната вътрешна и външна политика на републиката. За съжаление тя отвори и най-трагичната страница в историята на македонските българи, изпълнена с терор и убийства на тези, които са защитавали единствено своята българска етническа принадлежност. Тя се превърна в основа и средство за перманентна антибългарска индоктринация на населението и особено на младото поколение, последиците от която виждаме днес. Значителна част от младежите вече са се отчуждили, а други се страхуват да признаят и открито да заявят своите български етнически корени. Следователно, в случая виждаме пример на симбиоза на политика и история за осъществяване уникален експеримент за насилствено формиране от средата на 20 век на нова нация на Балканите. Този експеримент продължава до днес. Поради това не може да се очаква, че историците от Р. Македония доброволно, чрез диалог с българските историци, ще приемат историческата истина и ще коригират историята – фалшификат, а политиците, „гледайки в бъдещето“ ще се съгласят за ревизия на македонистката доктрина,

ще осъдят извършените престъпления, ще лустрират виновниците и ще поемат пътя на нормализация на отношенията и добросъседството с България. Не трябва да забравяме резултатите от единствените след 1945 год. сериозни преговори между България и Югославия по същностните открити проблеми, свързани с македонския въпрос, състояли се през 1976 год. в София. /Срещата на делегации водени съответно от А. Лилов и Д. Видич, Л. Мойсов / И тогава българската страна предложи „историята да се остави на историците“ и да се тръгне към подобряване на отношенията. Категоричният отговор на другата страна гласеше – България трябва най-напред да признае съществуването на македонска нация и македонско малцинство на своя територия, а след това историците да разговарят. Не трябва да има никакво съмнение, че на евентуална среща на историци от двете страни днес ще чуем същите позиции. Те могат да се променят само с решение на политическият връх в Р. Македония, а то е невъзможно без натиск от вън.

Последвалите изявления от Скопие в подкрепа на идеята „да се остави историята на историците, а политиките да гледат в бъдещето“ е само един фалшив тактически ход за заблуда главно на София и Брюксел и за печелене на време. Той им е необходим в момента, защото една проактивна политика на България за решаване на откритите проблеми, възникнали по вина на Скопие, би сринала усилията им за членство в ЕС. / Решението за започване на преговори за членството на Р. Македония се очаква към средата на декември т.г./

Разглежданите до тук изявления, както и последвалите ги публично разяснения, уточнения и нови идеи на официална София, станали в отговор на натиска от медиите и реакциите от Скопие, Атина и Брюксел, подсказват, че вероятността да имаме сериозен държавен „принципен документ“, „червени линии“ и диалог между историци е нищожна. С такъв извод, в никакъв случай не се оспорва необходимостта от първото, второто и третото. Те биха били възможни и логични в определен етап на воден от управляващите диалог със Скопие по същностните проблеми. Това не се случва, както не стана и през последните 20 години. На многобройните политически срещи, включително на най-високо равнище, се разговаряше за всичко друго, но не и директно по откритите въпроси и тяхното разрешаване. Не беше ли пределно ясно на българските политици, че тези въпроси са блокиращ фактор за нормални междудържавни отношения. Не беше ли пределно ясно, че македонизмът се утвърждава

и оцелява благодарение на „берлинския зид“ по строго контролираната граница и с антибългаризма, че той се страхува, не желае и не позволява отваряне на държавата на Изток? Накрая, още ли не е ясно защо не се изгражда ж.п. линията София – Скопие и коридор №8, защо не се отваря напълно границата за свободна комуникация на гражданите на двете страни, за безпрепятствено навлизане на български стоки и капитали, за каквото и да е българско медийно присъствие в тази съседна държава. Обяснението следва да се търси в поведението на управляващите в София, които по време на прехода, с малки изключения, бяха подвластни главно на страха от грешки и произтичащите от него комплексираност и конформизъм в политиката по македонския въпрос. Рискована се смяташе каквото и да е проактивна дейност по македонския въпрос, било поради очаквана негативна реакция от Брюксел и Вашингтон, от Белград или Атина, било поради „сложната международна обстановка“, поради партийни, семейни или личностни грешки по въпроса от минал период. По удобно и приемливо се оказваше мазохистичното мълчание и бездействие по отношение на случващото се в Р. Македония. Правеха се често мъгляви декларации и внушения за възможно противодействие на македонизма, /оценявани понякога публично като „размахване на пръст“ или „разлайване на кучета“/, но те бяха главно за вътрешна употреба или с кариеристични подбуди и не носеха успокоение нито в българската общественост, нито за българите край Вардара. Какво ни даде заявеното от един бивш президент, че „Македония е най-романтичната страница в историята на България „, без да посочи и осъди трагичните страници от насилствената денационализация на македонските българи? Какво последва от заявлението на бивш външен министър, че „България няма да подкрепи безусловно еврочленството на Р. Македония като не намери смелост да посочи какви условия следва да изпълни тази държава? Какъв сигнал дава министър Младенов на обществеността в България и в Р. Македония, в Брюксел и Вашингтон с изявлението за налагане на „червени линии“, с последвалата го декларация, че „България няма да подкрепя на всяка цена кандидатурата на Р. Македония за членство в ЕС“ и накрая – с категоричната позиция, че „България в никакъв случай няма да блокира членството на Р. Македония в ЕС“?

Без съмнение управляващите в Скопие точно са разгадали какво им казва българският дипломат – „червени линии“, „принципен документ“ и блокада от страна на България няма да има. Подобно говорене е кон-

кретният принос на Министъра в българското „шикалкавене“ /негов израз/ по македонския въпрос.

С всичко казано до тук се пояснява, защо лансирането на споменатите идеи е прибързан и грешен външнополитически ход, а също така посочва, че първо и задължително условие /кондицио синекванон/ за нормализация на отношенията с Р. Македония е директният диалог на най-високо държавно равнище, при който българската страна открито, ясно и категорично представи и отстоява позиции в защита на държавните и национални интереси. Става дума за свободен от идеологически догми и предразсъдъци, доброжелателен и конструктивен диалог, какъвто България може да води сега като член на ЕС и НАТО, като страна, разполагаща със силата на аргументите относно причините за сегашното състояние на междудържавните отношения и като страна, която може да посочи пътя към разбирателство и добросъседство. Именно при такъв диалог при съпротива на другата страна да отстъпи от досегашната си политика и България може и ще бъде в правото си да обявява своите „червени линии“ и да търси подкрепа от Брюксел. Ако не намерим сили да започнем този диалог сега, ще бъдем принудени под натиск от вън, да направим това утре, когато Р. Македония вече преговаря или е член ЕС, но тогава той ще се води в друга политическа обстановка и българските позиции по трудно ще намират разбиране и подкрепа в рамките на Съюза и извън него. /БГНЕС

Любчо Трохаров е дипломат от кариерата и един от най-добрите познавачи на Македонския въпрос. Той е бивш посланик на България в редица страни от Западните Балкани.

Коментарите в рубриката „Без филтър“ изразяват личната позиция на автора и не ангажират по никакъв начин редакцията на Агенция БГНЕС.

• 27-11-2012|някой си

Да, България направи много компромиси, за да допринесе за добруването на Македония. И както се вижда, никой не признава този факт. Мои писма до приятели в Македония, писани през 93/94 година, с мартеници и картички не бяха пристигнали до получателите си. Какво им пречеха толкова едни писма между деца? Разваляха им политическата обстанов-

ка с обикновени коледни и новогодишни пожелания за здраве и успех?! Мнителни и подозрителни към всичко и всички до комичност. И какво като се отделиха от Югославия? Те си останаха в нея, макар и като държава с отделно статукво. Може би, тази самостоятелност им трябваше, за да могат да бъдат в определени моменти опозиция и за сърбите. Интересно какви ли са съседските им отношения с Косово и Албания, при условие, че с Гърция, България и Сърбия все нещо не е както трябва?

- 27-11-2012|Златко

Моето мнение на човек, живеещ надалеч, е че именно всички тези трудности, липсата на добра воля отсреща и пр., ни задължават да бъдем двойно по-тактични, гъвкави, добронамерени и твърдо поддържащи линия на добросъседство (което не означава да оставим на произвола на съдбата хората, които страдат там по етнически причини). Как се комбинират в едно две толкова противоречиви неща нямам представа, но всеки от нас знае колко определяща е основната, базисната умонагласа, с която човек пристъпва към даден проблем, дадена ситуация. Македонците се чувстват силно застрашени, като отвътре, поради огромното албанско малцинство, така и отвън, поради реална или въображаема враждебност от страна на съседите им. Ясно е за всички, че в една ситуация, при която липсва основната предпоставка за нормален диалог (ДВЕ спокойни и уверени в себе си страни), инициативата за подобряване на отношенията винаги трябва да идва от онези, които са по-добре и по-напред в историческото и донякъде социалното си развитие (моля всички македонци, които четат това, да не скачат да се обиждат – целта ми не е такава). С други думи – наше задължение в тази ситуация е да намерим линия, която да ги убеди, че не им желаем зло и че сме готови да ги поддържаме в общия стремеж към европеизация, но и че те самите трябва да направят нещо за това, а не само да очакват, че някой друг ще свърши работа вместо тях. Ситуацията е сходна с онази в някакво скарано, но по принцип здраво семейство – големият брат трябва да отстъпва където трябва, но и да показва на малкия, че е стабилен и че няма да приема неговите настроения и евентуални криввания в тази или онази посока. Това може и да дразни от време на време, но ако е направено от реална позиция на доброжелателство и желание за взаимно добро (както мисля го показва позицията на Желю Желев – благодаря на Пламен, изключително ценни коментари!), то няма как в края на край-

щата да не го разбере и отсрещната страна. Крайно време е България и българите да осъзнаят ролята си на център в това тук място, Балканите, и да започнат да я играят уверено, без излишно перчене, без драми, без даване на поводи за подозрения и нападки. **Ние сме хората, които работят за мир и добросъседство, точка** – това трябва да бъде и лозунга, и ориентира за политическата линия и поведение. След толкова години, да не кажа десетилетия и столетия на неувереност в собствената роля, място, позиция тук на Балканите, вече е време да намерим онова, което сме изгубили. България трябва да стане център и източник на добра воля, доброжелателство, силна увереност в способността за постигане на регионален мир и сътрудничество, постепенно отживяване на враждите, които разкъсват региона от повече от век насам. Тази роля ни пасва идеално, нужно е само да я осъзнаем и повярваме в нея. Страната има огромен потенциал, тя вече на няколко пъти е успявала да избегне най-тежките етнически катастрофи (макар че пък постоянно е причинявала други, не чак толкова тежки). Помислете за спасяването на евреите, помислете за постигането на етнически мир през 92-ра – и ще видите какво имам пред вид. Всички ние носим със себе си огромен товар, огромно психическо бреме, идещо от поредицата тежки катастрофи и загуби, които страната и народа ни са преживели в резултат на криво-разбрани „национални интереси“, които винаги са ни водили до конфликти със съседите или малцинствата в страната, последвани от тежки катастрофи. Ако само веднъж успеем да се освободим от инерционното мислене и най-после осъзнаем, че енергията отпреди Балканските войни не е изгубена, тя само трябва да бъде открита наново и отправена към нещо положително, към изграждане на мир и добросъседство, а не дразги и дребнаво търсене на собствени интереси, ние можем да станем ИСТИНСКИ големи. За мен това не са празни приказки, аз вярвам в страната и народа си.

Като на празник – Част 5

Автор: Михаил Иванов

„ДА ИМАМЕ ВТОРА ПРОГРАМА, КОЯТО НЕ БИВА ДА ПУБЛИКУВАМЕ“

Политиката на предвожданата от Тодор Живков комунистическа върхушка към малцинствата, целяща претопяването им в „Единната българска социалистическа нация“, се провежда последователно и методично в продължение на 20 години. Основите на тази политика „Първият“ поставя в изказването си пред завеждащите на отдели на Централния комитет на БКП на 4 декември 1967 г.:

„Значи ли тази наша политика асимилация? Да, от наша марксистко-ленинска гледна точка значи. Защо? Защото ние, провеждайки тази линия, създаваме единна комунистическа нация. Ленин говори за прогресивна асимилация. Именно в случая се касае за прогресивна асимилация на националностите в България, в това число и на турската националност, и тяхното сливане с българската и създаване постепенно на единна комунистическа националност. Ние не говорим сега за асимилация и не е необходимо да говорим. Ние говорим за сближаване на турското население като съставна част от българския народ. Като строители на социалистическа България.“ (Сравни с: Ялъмов, И., 2002, стр. 371)

Впоследствие в така поставената цел се променя изразът „единна комунистическа нация“, който се трансформира в широко пропагандирания „единна българска социалистическа нация“, а вместо „асимилация“ се използват евфемизмите „приобщаване“ и в по-твърдия вариант – „преодоляване на етническите различия“.

Достигнало до окръзите със смесено население, изказването на Тодор Живков предизвиква брожение сред местния партиен актив. Това кара неговия началник на кабинета по това време Милко Балев да преправи текста на изказването, така че горните думи да отпаднат. В Партийния архив са запазени няколко различаващи се помежду си преработки на стенограмата, но не и самата тя. Заместник завеждащият Отдела за работа с масовите организа-

ции и турското население към ЦК на БКП Ахмед Арунов успява обаче да вземе и запази едно от оригиналните машинописни копия.

В края на същата година – на заседание на ЦК от 28 декември 1967 г. – Тодор Живков отново използва думата „асимиляция“:

„(...) нашата линия и в бъдеще трябва да бъде линия на приобщаване и сливане на това население с българската нация. ... Значи ние не сме за асимиляция на турското и циганското население, но за каква асимиляция? Ленин говори, че има асимиляция и асимиляция. Има груба, реакционна, шовинистична, империалистическа асимиляция, но има и прогресивна асимиляция. Ние сме за създаването на една комунистическа нация в НРБ, но не около турското и циганското население, а около българското население.“

И малко по-късно на същото заседание лукаво добавя:

„Не е удобно да употребяваме думата асимиляция, но тук на заседанието може.“

(ЦДА, ф. 1б, оп. 34, а. е. 89; Баева, И. и Е. Калинова, 2009, стр. 66)

Един месец по рано – на 21 ноември 1967 г. – на заседание на Политбюро той вече е поставил задачата: „да имаме втора програма, която не бива да публикуваме“.

Десетилетието след „Априлския пленум“ на ЦК на Комунистическата партия е време, когато основната тенденция в политиката към малцинствата е променена в сравнение с периода преди това, но все още не е ясно очертана – асимиляционният натиск е на приливи и отливи.

Стартът се дава с Решение № 84 от 25 февруари 1969 г. на Политбюро на ЦК на БКП „За по-нататъшното подобряване на работата сред турското население и пълното му приобщаване към българския народ в борбата за социализъм и комунизъм“. От този момент до 1989 г. политиката на унификация на различните – на принадлежащите към малцинствата – се провежда целенасочено и методично. Това се прави на последователни стъпки, за да се стигне до кулминацията през зимата на 1984 – 1985 г. Сега знаем, че не всички от партийната върхушка са приемали тази политика (в повечето случаи само в отделни нейни аспекти), но като част от тоталитарния режим те е трябвало да изразяват съгласие и да участват в нейното провеждане или – алтернативата е отстраняване от заеманите ръководни позиции и отлъчване от комунистическия елит.

В изпълнение на Решение № 84 (Иванов, М. и И. Ялъмов, 1998; Ялъмов, И., 2002):

- *Периодичният печат на турски език е силно ограничен. Закриват се четири централни периодични издания, излизащи на турски език. Остава вестник „Йени ъшък – Нова светлина“ и списание „Йени хайат – Нов живот“, които започват да се списват на български и турски език. Спрени са притурките на окръжните вестници. Само кърджалийският вестник „Родоп мюджалеси“ („Родопска борба“) се задържа до 1974 г., когато е заменен с притурка на турски на в. „Нов живот“ (през 1984 г. и тя е ликвидирана).*
- *Прекратява се книгоиздаването на турски език. Турският отдел към издателство „Народна просвета“ е закрит.*
- *Времето за радиопредавания на турски език се съкращава от 5 на 3 часа дневно.*
- *През 1975 г. се закриват турските естрадни театри в Шумен, Разград и Кърджали, като те се трансформират в естрадни състави, които до окончателното им ликвидиране през 1984 г. изпълняват български и съветски фолклор.*
- *Силно се ограничава дейността на читалищата в районите с турско население и на техните фолклорни състави.*
- *Министерството на просветата приема свои мероприятия. След 1969 г. в указанията на министерството преди началото на всяка учебната година вече не се дават подробни указания за изучаването на турски език, както е било до тогава. Провеждат се събрания с учителите турци, които да инициират „доброволен отказ“ от изучаването на турски език. Тези, които изразяват несъгласие, са обявени за националисти и уволнени. От учебната 1973 – 1974 година този предмет е изваден от учебните планове. Към средата на 70-те години турски език не се изучава никъде.*
- *През 1971 г. се създава комисия, „относно наречието на литературния турски език, което следва да се използва от средствата за масова информация, предназначени за населението от турски произход, в училищата и при книгоиздаването“ (ЦДА, ф. 1б, оп. 40, а. е. 272). В резултат на работата на комисията е наложена модификация на турската книжовна норма, която е максимално отдалечена от съвременния литературен турски език.*
- *За да се заличат религиозните обреди и народностни традиции, особено при кръщаване, сватба и погребение, се налагат нови „социалистически граждански ритуали и традиции“. Във връзка с това на 11 март 1971 г.*

Секретариатът на ЦК на БКП утвърждава решение, което предвижда мерки за „внедряването на гражданските ритуали и преодоляването на влиянието на религията в бита на хората“ (ЦДА, ф. 1б, оп. 36, а. е. 1345).

Докато се изпълнява тази програма, в годините от 1968 г. до 1978 г. се провежда втората (след 1950–1951 г.) мащабна изселническа кампания по време на комунистическото управление. По силата на спогодба между България и Турция през този период се изселват около 115 000 турци (ЦДА, ф. 1б, оп. 63, а. е. 152; Трифонов, С., 1993).

Рязкото ограничаване на етнокултурните и религиозни права на мюсюлманите е в правилната посока за Тодор Живков и неговото национал-комунистическо обкръжение, но не е достатъчно. Крайната цел е пълната асимилация. За това трябва да бъдат премахнати всички мюсюлмански имена и да се прекрати всякакво обозначаване на етническата принадлежност (в личните паспорти в началото на 70-те години все още съществува графата „народност“).

Започва се с помаците. (Виж основаващия се на богат документален материал анализ в: Иванова, Е., 2002, а също така Груев, М. и А. Калънски, 2008.) При помаците е „най-просто“, защото въпросът с народността не стои – според възприетата през 70-те години в партийните документи терминология те са „българи с мохамеданска вяра“ или „потомци на помохамеданчени българи“. Остават само имената. В по-ограничени мащаби преименувания на помаци се извършват (на редица места с насилия) през 60-те години – главно в периода 1962 – 1964 г. (в изпълнение на Решение на Политбюро № 101 от 5 април 1962 г., с което се утвърждават „мероприятия против турчезенето на цигани, татари и българи с мохамеданско вероизповедание“ – виж ЦДА, ф. 1, оп. 6, а. е. 4749). След като е натрупан известен опит – след като почвата е опипана – през 1970 г. в Родопите се преминава към тотално повсеместно преименуване на помаците. Съпротивата е смазана с насилия. До 1974 г. са сменени имената и издадени нови паспорти на около 220 000 души (Гочева, П., 1993). Към 30 март 1977 г. в цялата страна остават непреименувани 6718 помаци според справка на „Комисията за изпълнителните комитети на народните съвети при Министерския съвет“. (ЦДА, ф. 1б, оп. 36, а. е. 595).

За да се заличи етническата принадлежност на другите две групи – роми и турци, тя трябва да отпадне преди всичко от личните паспорти. Най-сигурното решение е, ако от тях просто отпадне графата „народност“. Така се стига до Разпореждане № 56 от 29 септември 1978 г. на Министерския съвет „за подмяната на личните паспорти на гражданите на Народна република България“,

което е с гриф „Секретно“ (Протокол № 36 на БМС от 14.9.1978 г.). Към материалите на разпореждането е приложен доклад на министъра на Вътрешните работи Димитър Стоянов до председателя на Министерския съвет Станко Тодоров, в който то се обосновава. Ето началото на този доклад:

„Другарю Председател,

С Решение № 264 от 27 юни 1978 г. Политбюро на ЦК на БКП дава съгласие да бъдат подменени личните паспорти на гражданите на НР България с нов образец, като подмяната започне през 1981 г. и приключи през 1985 г.

Възлага се на Министерския съвет да утвърди проект за нов образец на паспорт на гражданите на НРБ и издаде съответно разпореждане за осигуряване на необходимите материали и съоръжения за изготвянето на паспортите.

Новият личен паспорт ще отговаря на настъпилите изменения в общественото развитие на страната и ще осигури цялостно изпълнение на Разпореждане № 337 на Министерския съвет от 27.IX.1975 г. Същият ще има наименование „личен паспорт на гражданин на Народна република България“, с което ще отпадне необходимостта в паспорта да се отбелязва народността на гражданина.

В новия личен паспорт се предвижда графа за вписване на единния граждански номер на лицата в съответствие с Единната система за гражданска регистрация /ЕСГРАОН/, въведена с Разпореждане № 20 на Бюрото на Министерския съвет от 7.II.1976 г. Подмяната на личните паспорти ще допринесе за подобряване на отчета на населението, свързан с въвеждането на тази система, както и за подобряване контрола над извършителите на престъпления и други противообществени прояви и над неупражняващите общественополезен труд. (...)

Важно е дапомним периода, в който се предвижда подмяната, защото той говори за планираните бъдещи намерения: 1981–1985 г. Действията стават още по-директни през 1981 г., когато техническата подготовка за извършването на „паспортизацията“ е напреднала значително:

„Поверително!

НАРОДНА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

МИНИСТЕРСКИ СЪВЕТ

РЕШЕНИЕ № 171

от 19 ноември 1981 г.

за решаване на някои въпроси по паспортизацията

БЮРОТО НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ РЕШИ:

1. Подмяната на паспортите и другите документи на българските цигани, когато това е съпроводено със сменяване на турско-арабските имена с български, да се извършва безплатно за гражданите.

Таксите, определени за издаване на паспортите и другите документи, в тези случаи да се изплащат от бюджетите на окръжните народни съвети и на Столичния народен съвет и от министерствата и другите ведомства.

2. Разрешава ползуване на 95 допълнителни щатни бройки по сменяване имената на българските цигани, до приключване на тази дейност, но не по-късно от края на 1985 г., съгласно приложението. Изпълнителните комитети на окръжните народни съвети и на Столичния народен съвет да разпределят бройките по общини.

В другите населени места с над 500 души български цигани, изпълнителните комитети на окръжните народни съвети и на Столичния народен съвет могат да разрешават ползуването на една допълнителна щатна бройка на обществени начала до края на 1985 г. За извършването на тази дейност да се привличат пенсионери с необходимия политически и организационен опит или работили в органите на Министерството на вътрешните работи.

3. Министерството на финансите да предостави необходимите средства на изпълнителните комитети на окръжните народни съвети и на Столичния народен съвет, на министерствата и другите ведомства.

София, ноември 1981 г.

(следват подписи – М. И.)

Към материалите във връзка с решението е приложено и писмо от Секретаря на Комисията по териториалното и селищното устройство К. Карамитрев до председателите на изпълнителните комитети на окръжните народни съвети с гриф „Строго поверително!“. С това писмо на тях им се изпраща „справка за отговорите на поставените въпроси относно сменяване имената на българските цигани на срещата със секретарите на изпълнителните комитети на окръжните народни съвети и на Столичния народен съвет, състояла се на 27 октомври т. г. в с. Воняца вода, Великотърновски окръг“. Тази справка обаче отсъства от архивираната преписка.

Сега вече може да се пристъпи към масово преименуване на ромите.

ПРЕИМЕНУВАНЕТО НА РОМИТЕ

Както при помаците, така и при ромите първите преименувания при комунистическото управление се извършват през 60-те години и затова нека да се върнем в това време.

Подготовката за тях започва през 1959 г.:

ЦДА, ф. 1б, оп. 6, а. е. 4034, л. 1-3

„ПРОТОКОЛ „А“ № 229 НА ЗАСЕДАНИЕТО НА ПОЛИТБЮРО НА ЦК НА БКП ОТ 31. X.1959 ГОД.

Присъстват другарите: Боян Българанов, Райко Дамянов, Тодор Живков, Енчо Стайков, Георги Цанков, Вълко Червенков, Димитър Димов, Младен Стоянов, Тодор Прахов, Станко Тодоров, Митко Григоров и Пенчо Кубадински.

ВЪПРОСИ НА ДНЕВНИЯ РЕД:

(...)

IV. Относно уреждане положението на онези трудещи се цигани, които желаят да се регистрират като българи. Докладчик др. П. Кубадински

РЕШЕНИЯ:

(...)

IV. Смята за правилно да се уреди положението на онези трудещи се цигани, които се чувстват българи и искат да се регистрират като българи или да заменят мохамеданските си имена с български. Във връзка с това Министерството на правосъдието да внесе в едномесечен срок предложение за изменение за правилника за водене на регистрите за гражданското състояние, в смисъл да се даде възможност на народните съвети да извършват промени в графа „произход“ по писмена молба на трудещите се от националните малцинства, които желаят да се регистрират като българи. Да се даде възможност на родителите, които желаят, да регистрират новородените си деца като българи.“

Следва подписът на Тодор Живков.

Към решението е приложена и следната обосновка:

ЦДА, ф. 1, оп. 6, а. е. 4034, л. 47, 48

„ДОКЛАДНА ЗАПИСКА

В Народна република България живеят около 207,000 български граждани от цигански произход. Съвместният живот на циганското население с българския народ в продължение на стотици години е довел до съществени изменения в бита, съзнанието и културата на значи-

телна част от това население. Процесът на приобщаване на циганското население към българския народ и българската националност обаче бе възпрепятствуван съзнателно преди 9.IX.1944 год. от българската буржоазия, която провеждаше към тях политика на расова дискриминация. В условията на феодализма и капитализма циганите бяха поставени във от обществото. Едва след 9.IX.1944 год. при бащинските грижи на Партията и народната власт за циганското население се откри широк простор за всестранно развитие и се създадоха предпоставки за най-тясно сближение на трудещите се, независимо от техния произход и вяра.

Значителен брой цигани са възприели българския език като матерен език, приобщили са се към българската материална и духовна култура, децата им учат в български училища. Много от тях са приели български имена, женят се за българи и българки, чувствуват се българи. В годините на народната власт особено се засили процесът на приобщаване към българската нация сред циганите християни, които са повече от 100,000 души. Участието в социалистическото строителство, общите идеологически цели и задачи, общият труд в производството, общите политически, масови и културно-просветни организации, богатата българска култура и пр. – всичко това неотразимо въздействува на циганското население и най-тясно го приобщава към българския народ. Това е естествен, закономерен и прогресивен процес на нашето обществено-политическо развитие. В резултат на това най прогресивната част от циганското население поставя въпросът, че те се чувствуват българи и искат да извършат промяна в своето гражданско състояние, като се регистрират като българи. В ЦК на БКП постъпват молби от цели групи цигани, които настойчиво изтъкват, че те фактически са българи и искат да отстранят формалните пречки за приобщаването им към българската нация.

Известна част цигани-мохамедани през 1946–47 год. се регистрираха като турци. Приобщаване на част от това население към турското население, като се има предвид по-ниската култура на турското население, религиозните и националистически влияния и анкарската пропаганда, задържа развитието на тези цигани. Част от кадрите сред тази категория от циганското население също поставя въпрос да се регистрират като цигани или българи. Такива искания има и от някои евреи, турци и др. Пречка в това отношение се явява фактът, че промяна в гражданското състояние може да се извърши само по съдебен път.

Освен това при дописването в регистрите на гражданското състояние новородените деца трябва да се регистрират по произхода на своите родители, въпреки желанието на последните да ги впишат като българи. Тези процесуални изисквания в настоящия етап се явяват затруднение в удовлетворяването желанието на трудещите се от националните малцинства.

Отделът на ЦК на БКП „За работа сред националните малцинства“ предлага да се извърши промяна в правилника за водене на регистрите за гражданското състояние, като се даде възможност на народните съвети да извършат промяна в графа „произход“ по писмена молба (а не по съдебен ред) на трудещите се от националните малцинства, които искат те самите или своите деца да регистрират като българи.

Да се проведе и разяснителна работа сред тази част от циганското население, което в миналото, стремейки се да избегне прозвището „цигани“, се е регистрирала като турци. Перспективата на развитие и на тези цигани е свързана не с реакционна Турция, а с българския народ.

17.IX.1959 г.

София, ЗАВ. ОТДЕЛ „ЗА РАБОТА СРЕД НАЦИОНАЛНИТЕ МАЛЦИНСТВА“ НА ЦК НА БКП: (п.)
/Ив. Господинов/“

На ръка е написано: Съгласувано с Министерството на правосъдието

След приемането на решението от 31 октомври 1959 г. започват конкретни действия по преименуването. Тласък на тези действия дава споменатото по-горе Решение № 101 от 1962 г. В него, като се констатира, че „подтиквани от турската пропаганда и религиозния фанатизъм, и улеснявани от неправилните действия на редица органи на народната власт, над 130 хиляди цигани и десетки хиляди татари и българи мохамедани в много райони на страната са се регистрирали като турци“, се постановява да се изработи инструкция към Правилника за водене на регистрите за гражданското състояние, в която „да се разяснят правата на гражданите от небългарски произход, които при пълно вътрешно убеждение и открито изразено собствено желание могат да регистрират себе си и своите деца като българи, да променят своите собствени, бащини и фамилни имена без решение на народния съд, а само с писмена молба до съответните народни съвети“.

В своите спомени „Един циганин в ЦК на БКП“ Господин Колев, който от 1958 до 1990 г. е инструктор в ЦК на БКП, отговарящ за работата с циганското население, описва по следния начин изпълнението на партийните решения сред циганското население по онова време:

„Първото решение за смяна на имената е от януари 1960 година. (...)

За улеснение на процедурата по смяна на имената бе изменен съответният текст в Наредбата за гражданско състояние. Дотогава смяната на имената можеше да стане само чрез съда. Въведоха опростена процедура, която изискваше само попълването на един формуляр. Ето го и текста на декларацията, пазя го:

„Декларация

*Долуподписаният..... заявявам, че доброволно
желая да си променя турското име..... с българско,
от.....на.....*

Подпис, дата, град“.

Циганинът попълваше тази декларация и след кратко време получаваше безплатно паспорт с новото си име.

Отначало всички бяха стъписани. Хората на глас задаваха въпроси. Как така ще ни сменят имената? Защо? Кому пречат? Нали работим и си гледаме децата?! Във всяка къща, във всеки дом хората разсъждаваха по новия правителствен казус и, естествено, спореха. Някои изчакваха какво ще направят съседите. Други питаха по телефона или с писма близките си от други селища. (...)

В началото се спазваше принципът на доброволността. Много хора, предимно млади, направиха необходимото и даже с гордост и радост демонстрираха новите си имена. Истина беше, че значителна част от по-младите хора още преди това в махалата или на работното си място са ползвали вече избраните имена. Но със старите хора беше по-друго. Те бяха съгласни децата им и по-младите да носят български имена, но за себе си с просълзени очи кротко питаха: „Не е ли грехота на нас – 70-80-годишни хора, вече с единия крак в гроба – да ни сменят имената и да ни правят за резил?!“...Имаше обаче и цигани, които открито заявяваха, че за нищо на света няма да се съгласят да си сменят имената. И дълго време, чак до 1985 година запазиха турските си имена.

Разяснителна работа се водеше устно. Този акт се пропагандираше индивидуално. Вестниците, радиото и телевизията не споменаваха и не

пишеха нищо по този въпрос. Вестник „Нов път“ – въпреки че в много махали и квартали темата „вреше и кипеше“ – също мълчеше.

Отначало се разчиташе на личната инициатива – които желаеха, отиваха в общината или в кварталния клуб, където дежуреха служители на съвета, и попълваха декларациите. Не след много време обаче административните и стопански ръководители – видимо и по нечие указание – започнаха да толерират тези свои работници, които бяха с нови имена. Към ония, които не желаеха да си сменят имената, нескрито изразяваха негативното си отношение. Такива упорити цигани често бяха наказвани за най-дребни прояви, забавяха авансовото им заплащане, имаше даже случаи на уволнени... – всичко това, виждате ли, ставало поради „съкращения“. На упоритите цигани не изплащаха редовно социалните помощи. По това време (1962 – 1963 година) се завършваше строителството на „Филиповци“ край София. От районните съвети и от Софийски ГНС идваха сигнали, които недвусмислено даваха да се разбере, че новодомци могат да станат само тези, които са си сменили имената. Сравнително по-леко премина кампанията във Врачанско, Видинско, Плевенско, Перник, Кюстендил и София. В тези градове и райони отдавна имаше цигани със смесени имена: личното им – българско, а бащиното – турско. Много трудно, даже драматично премина кампанията в Хасковско, Бургаско и Русенско. В квартал „Столипиново“ в Пловдив на многолюдно събрание, на което говори зам.-завеждащият отдел „Малцинствен“ Димитър Генов, през прозореца хвърлиха голям камък, който по една случайност не го улучи. В Нова Загора колата, с която пътувах, бе атакувана с градушка от камъни. Главният аргумент на яростните противници за смяната на имената беше: „Ние не сме цигани, ние сме турци! Когато смените имената на всички турци, тогава и ние ще сменим нашите!“ И това беше истина. В официалните документи за самоличност те бяха вписани като турци, макар че в интимни разговори не отричаха циганския си произход.

За година и половина бяха сменени имената на 120 000 човека. (...)
(стр. 157 – 159)

„СТРОГО И ПОСЛЕДОВАТЕЛНО ТРЯБВА ДА СЕ СПАЗВА ПРИНЦИПЪТ НА ДОБРОВОЛНОСТТА“

Една от първите задачи на провежданото от комунистическия режим след 1969 г. етническо инженерство е да се направи публично невидима малцинствената етническа и религиозна идентичност. Моделирането на етно-

религиозния състав в страната, започнало с масовото преименуване на помаците през първата половина на 70-те години, продължава със заличаването на ромската етническа група. При преброяването от 1975 г. данните за броя на ромите са грубо манипулирани и се оказва, че те са само 18 323 души. За сравнение предишните две преброявания дават за броя на циганите у нас 197 865 души през 1956 г. и 148 874 през 1965 г. (Национален статистически институт, „Преброяване на населението и жилищния фонд към 4 декември 1992 г. Резултати от преброяването на населението, Том I“, София, 1994, стр. XXV.)

Но за политическата полиция на една тоталитарна държава е типично воденето на двойно счетоводство. Следвайки въведени от „циганолозите“ на Държавна сигурност „обективни“ критерии и като се използват данните на Единната система за гражданска регистрация (ЕСГРАОН), ромите в България се броят, без те да знаят това, човек по човек. Ето какво четем в справката „Оперативната обстановка сред българските цигани и задачите на органите на ДС и НМ“, изготвена въз основа на докладна записка на началника на „Инспекторат“ – МВР с дата 5 май 1980 г. и публикувана в „Бюлетин за ръководния състав на МВР – бял“ (АМВР, ф. 1, оп.12, а. е. 185, л. 24 – 28):

„(...) В Н Р България живеят около 510 000 български цигани (обърнете внимание – не 18 323, както е според проведеното само 5 години преди това преброяване – М. И.), от които: в Пловдивски окръг – 52 000, Варненски – 34 000, Сливенски – 32 000, Бургаски – 30 000, Пазарджишки – 29 000, Старозагорски – 28 500, Михайловградски – 23 500, в столицата – 26 300 и др.

При последното преброяване на населението и при подмяната на личните паспорти по-голямата част от българските цигани приеха без особени усложнения български имена.“

Последното изречение съдържа важна информация. Това е единственият текст, на който съм попаднал, от който да се вижда, че по време на преброяването през 1975 г. са провеждани, без да се вдига шум, асимилационни действия по отношение на ромите мюсюлмани, като са им променяни имената. Е, отбелязва се, че това е ставало „без особени усложнения“. Както ще видим по-долу, една година по-късно главният отговорник от Политбюро на ЦК на БКП по „заличаване на етническите различия“ Георги Атанасов даже подчертава, че това е ставало „напълно доброволно“. Интересно е, че през 1994 г. Националният статистически институт коментира по аналогичен начин силно занижения брой на ромите според преброяването през 1975 г.: „Причината за това е самоо-

пределянето на значителна част от тези лица като принадлежащи към българската етническа група.“ (Виж цитираната публикация, стр. XXVII.)

Но да продължим с текста на справката:

„В окръзи, където живеят компактни маси български турци и български цигани, под влиянието на протурския национализъм циганите продължават да се турчечат и да запазват арабско-турските си имена. Така например, във Великотърновски окръг от 23 150 български цигани се турчечат 14 860, в Старозагорски от 28 320 – 10 440, във Врачански от 23 600 – 7 110, в Хасковски от 16 550 – 3 100. Всички живеещи в Кърджалийски окръг 5920 български цигани се турчечат, а в Търговишки от 10 530 – 9 600.“

Цитираният тук документ е изготвен като част от подготовката на репресивния апарат за окончателното решаване на задачата: „при замяната на паспортите да завърши процесът на приемането на български имена“. Ето още няколко пасажа от него:

„(...) Българските цигани все още изостават от общото развитие на българския народ. Сред отделни лица и среди от тях се наблюдават отрицателни прояви от политически характер, които се свеждат главно до:

- опити за създаване нелегални организации на националистическа и религиозна основа;
- опити за издирване и установяване на връзки между по-будни, образовани и заемащи отговорни постове български цигани с цел водене на борба против „асимилаторската“ политика на партията и правителството и отстояване на „циганската самобитност и националност“;
- издигане на искания за национална автономия, създаване на цигански самодейни художествени колективи и спортни клубове, организиране на цигански национални вечери и срещи;
- вражески прояви по адрес на партийно-правителствените мероприятия и по-специално за приобщаване на българските цигани в социалистическото строителство.

Има данни, че отделни български цигани се стремят да установят връзки със задгранични цигански центрове в Париж, Лондон и Югославия и да вземат участие в провеждани от тях международни мероприятия (конгреси, симпозиуми и срещи).“

Дейността на международните ромски организации, между които централно място заема особено активната през този период „Международен

ромски съюз“ („*International Romani Union*“), се е следяла внимателно от българските специални служби. За тези организации виж по-подробно: Лиежоа, Жан-Пиер, 1999, както и Марушиакова, Е. и В. Попов, 1993. Да продължим със справката:

„Наблюдава се известно активизиране на баптистките и евангелските църкви в някои райони и квартали, населени предимно с български цигани.

Софийското градско и окръжните управления на МВР провеждат мероприятия за пресичане, ограничаване и неутрализиране на нелоялната дейност сред българските цигани. Установеният вражески контингент обаче е малък и не създава необходимата оперативна база за по-разгърната, ефективна и перспективна работа. По-добри резултати имат в това отношение окръжните управления в Ямбол, Пазарджик, Ловеч и Михайловград.

При извършената проверка от „Инспекторат“ – МВР през октомври 1979 г. е било констатирано чувствително изоставане в Софийското градско, Софийското окръжно и в окръжните управления на МВР – Пловдив и Стара Загора, където не е бил установен вражеският контингент сред българските цигани и нито едно лице не е било взето на оперативен отчет.

Агентурата по тази линия не достига, независимо че в повечето окръжни управления се ползват и агенти, работещи и по други линии. Това важи главно за окръжните управления в Габрово, Ловеч, Велико Търново, Разград, Кърджали, Благоевград и Кюстендил.

В информацията на началника на „Инспекторат“ – МВР от 28 ноември 1979 г. до др. министър се прави общата констатация, че получаваните сигнали, водените на оперативен отчет дела, количеството и качеството на агентурата (в това число с маршрутни възможности и за оказване на влияние) и работата с нея са далеч под изискванията на Окръжно № I-44. Счита се за целесъобразно ВГУ (*Второ главно управление – М. И.*) и VI управление – ДС да вземат допълнителни мерки за оказване помощ на място, особено по перспективните разработки и сигнали.(...)

По-голямата част от негласния апарат на Народната милиция е с добри възможности и при условията на компактни маси от български цигани един агент може успешно да контролира поведението на повече лица. Много от сътрудниците, които имат маршрутни възможности, са картотекирани в ДНМ (*Дирекция на народната милиция – М. И.*) и при необходимост се използват успешно. Работата по придобиването, ръ-

ководенето и възпитаването на негласния апарат е под изискванията в окръжните управления – Благоевград, Кюстендил, Враца, Варна, Пазарджик, Сливен и Стара Загора.

Ползването на доверени лица сред тази категория български граждани дава добри резултати. Въпреки това в окръжните управления в Хасково, Пазарджик, Пловдив, Силистра, Шумен, Стара Загора, Кюстендил, Благоевград и София тази задача е подценена.

Отпечатано на печатница в 60 екз. (на ръка – М. И.).“

И така, след като са предприети мерки за мобилизиране на Държавна сигурност и милицията (включително тяхната агентура), може да се премине към действие. На 7 юли 1981 г. в ЦК на БКП се провежда инструктаж с окръжните партийни секретари, с което започва кампанията по поредното (този път окончателно) масово преименуване на ромите мюсюлмани:

Централен държавен архив (ЦДА), фонд 16, опис 59 (II), архивна единица 66.

СЪДЪРЖАНИЕ

на стенографския протокол на съвещанието на първите секретари на ОК на БКП и отговорни дейци от други ведомства, 7 юли 1981 г.

„(...)

ПРЕДС. АЛЕКСАНДЪР ЛИЛОВ (Александър Лилев – член на Политбюро и секретар на ЦК на БКП по идеологическите въпроси, член на Държавния съвет):

Другари, днешното съвещание с първите секретари на окръжните комитети на партията, на което са поканени и отговорни дейци на други ведомства, има инструктивен характер. Ще разгледаме два въпроса. По първия, който е посветен на някои въпроси от изпълнението на плана в селското стопанство, ще говори др. Гриша Филипов – председател на Министерския съвет.

Има думата др. Гриша Филипов.

ГРИША ФИЛИПОВ:

(...)

ПРЕДС. АЛЕКСАНДЪР ЛИЛОВ:

(...)

По втората точка от нашето съвещание – работата сред българските цигани във връзка с подмяната на паспортите в Народна република България, има думата др. Георги Атанасов.

ГЕОРГИ АТАНАСОВ (*Георги Атанасов – секретар на ЦК на БКП и председател на Комитета за държавен и народен контрол /с ранг на министър/*):

Другари,

Както е известно, в продължение на 5 години ще се извърши замяна на паспортите на гражданите на Народна република България. Това е значително мероприятие на нашата държава с важно, преди всичко, възпитателно и политическо значение. Основната част от подготвителната работа вече е завършена. Целта на настоящото съвещание е да обсъди някои въпроси по-специално за подмяната на паспортите на тази част от българските цигани, които имат турско-арабски имена.

Секретариатът на ЦК на БКП смята за целесъобразно да се отговори положително на изявеното желание от български цигани да заменят турско-арабските си имена с български или да ги приведат в българска транскрипция. Този процес е започнал отдавна и е напълно обосновано в периода на петгодишния срок на паспортизацията да бъде доведен докрай(*Подчертаното тук и по-надолу е както в оригинала – М. И.*).

Българската комунистическа партия провежда последователно класова, марксистко-ленинска линия и политика към етническите групи у нас. Социалистическият обществен строй създаде и създава все по-добри условия за преодоляване на тежкото наследство в тази област, оставено ни от капитализма, в това число и към българските цигани, за пълното им приобщаване към делото на социализма и българския народ.

Проблемите на българските цигани винаги са били обект на специални грижи и внимание на партийното и държавното ръководство, лично на др. Тодор Живков. (...)

В резултат на коренните преобразования в цялостния живот на страната, на измененията, които провеждането на ленинската априлска линия на партията внесе в живота на българските цигани, сред тях се развива и формира българско народностно съзнание, ускорено протичат обективни процеси на пълно и необратимо приобщаване към българската нация. Преобладаващата част от тях се считат за българи, съзнателно се стремят да бъдат изразители на онези традиции и добродетели, които са характерни за нашия народ. Това е крупно завоевание. Това е такова завоевание, което изразява високохуманната същност на социалистическия обществен строй, неговата способност да създава реални условия и предпоставки за развитието, усъвършенствуването и реализацията на всеки свой гражданин. (...)

Задачата на настоящото съвещание не е да обсъжда мероприятия за цялостното решаване на проблемите. Нашата цел сега е да поставим един единствен въпрос – при замяната на паспортите да завърши процесът на приемането на български имена.

Какви са съображенията за поставяне на този въпрос?

Както е известно, на преброяването през 1975 г. огромната част от българските цигани напълно доброволно изяха своето българско национално самосъзнание, записаха се като българи.

Едно социологическо изследване от 1979 година показва, че над 300 000 души са вече напълно интегрирани към нашия народ. Това намира израз и в приемането на български имена, в обстоятелството, че те разглеждат все повече този въпрос като важен и необходим елемент на принадлежността си към българската социалистическа нация.

И наистина името на човека е непосредствено свързано с чувството за национална принадлежност и национално самосъзнание, то отразява историческата традиция на народа, израз е на приемствеността между поколенията. Следователно има важно не само лично, но обществено и политическо значение както за държавата, така и за всеки гражданин.

В случая е съществено и друго. Сред голяма част от българските цигани съществува силно изразено желание за скъсване с всичко, което е свързано с циганското в отрицателния смисъл на тази дума.“

Да се замислим какво казва Георги Атанасов на това място. Според него „циганско“ е дума, която има и отрицателен смисъл. От друга страна малко преди това той заявява, че „преобладаващата част от тях (циганите – М. И.) се считат за българи, съзнателно се стремят да бъдат изразители на онези традиции и добродетели, които са характерни за нашия народ“. Ето как се придава отрицателна натовареност на названието на една цяла етническа група, за да се противопостави тя на другата – на добрата (българската) – с нейните „характерни традиции и добродетели“. Това е възглед, който се основава на идеята за превъзходство на една етническа група спрямо друга или – простичко казано – расизъм. Не на последно място така се насаждат у „другите“ отрицателни нагласи към ромите като към група, а у самите роми – чувство за малоценност, „защото са цигани“.

Да се върнем към аргументацията на Георги Атанасов с характерната за тогавашния партиен стил риторика:

„Трябва да се има предвид и обстоятелството, че практически в цял свят (с изключение на Югославия и Гърция) циганите носят имената на националностите, сред които живеят.

Ето защо ние смятаме за правилно този естествен обективно обоснован процес да не се задържа, а да се създават условия и предпоставки за ускореното му протичане, така че тези български цигани, които имат турско-арабски имена, да получат възможност при подмяната на паспортите да ги заменят с български или да ги приведат в българска транскрипция. Това е задачата, която трябва да решим. Това са и съображенията, за да оценим тази задача като назряла. Поради предстоящата паспортизация, нейното решаване не бива да се отлага.“

След това Георги Атанасов дава количествените параметри на задачата (има известно различие с данните на инспектората на МВР, цитирани по-горе, но трябва да се обърне внимание, че там са дадени цифри за онези цигани, които се „турчечат“, а по-долу – за тези, които имат „турско-арабски“ имена; освен това за изминалата близо една година данните са били доуточнявани):

„(...) в редица окръзи броят на българските цигани с турско-арабски имена е значителен. В Кърджалийски окръг те съставляват 94,8 на сто от общия брой на това население; във Великотърновски – 64,3 на сто; в Ловешки – 57,4 на сто; в Плевенски – 68,7 на сто; в Разградски – 70 на сто; в Силистренски – 58,8 на сто; в Търговищки – 70 на сто; в Старозагорски – 47,6 на сто; в Шуменски – 63,6 на сто; в Ямболски – 44,9 на сто и т. н.

Работата, която трябва да се извърши, не е нито лека, нито кратковременна и не бива да се подценява от никого. Това е труден въпрос, а за някои хора ще се окаже и болезнен (*курсивът е мой – М. И.*). той е труден и поради някои специфични обстоятелства.

Първо, става дума за значителна група – за около 180 хиляди души. Организацията на политическата работа, както се вижда, ще засегне значителен кръг от хора.

Второ, основната част от тези наши граждани живеят компактно, в обособени квартали и махали. Това е особено характерно за големите градове, където вероятно ще се срещнат и повече трудности. Трябва да се има предвид и обстоятелството, че значителна част от циганите с турско-арабски имена са в райони с преобладаващо турско население, някои се намират под влияние на религиозния фанатизъм, турчечат се.

Трето, може да се предполага, че при непълноти и грешки от наша страна националистически настроени български турци няма да про-

пуснат да се възползват от тях, като представят нашите действия за насилствена асимилация. На такава основа те ще се опитват да внасят несигурност и сред българските турци, да приобщават българските цигани към своите нечисти действия.

Ясно е, че успоредно с индивидуалната политическа работа трябва зорко да се следи поведението на националистическите елементи, на време да се парира всяко вражеско действие.

Що се отнася до българските цигани, които изповядват ислямска религия, то на тях трябва търпеливо и аргументирано да се разяснява, че смяната на имената не засяга религиозната принадлежност, както преди години смяната на имената на потомците на помохамеданчените в миналото българи с нищо не накърни техните религиозни чувства.“

Разбира се е цинично да се твърди, че смяната на името на един мюсюлманин с друго – немюсюлманско име, с нищо не накърнява неговите религиозни чувства. Да не говорим, че това става в условията на тотална репресия по отношение на мюсюлманската религия (виж: Иванова, Е., 2002, както и Груев, М. и А. Калъонски, 2008). Но да проследим по-нататък инструктажа:

„Четвърто, както е известно, международната реакция и шпионско-диверсионните центрове на САЩ, а също така и някои органи в съседна Югославия, активизират своята дейност по т. нар. цигански въпрос, използват го срещу нашата страна. Паспортизацията на гражданите ще увеличи не само техния интерес, но и стремежа им политически да ни злепоставят пред международната общественост, стига да има и най-незначителен повод за това. (...)

(...) Това е задача политическа и тя се нуждае от политическо ръководство, от политически подход на всеки, който я провежда. Практически тя трябва да се изпълни чрез първичните партийни организации, организациите на Отечествения фронт, Комсомола и професионалните съюзи, но не глобално от тези организации, а от кадри и дейци, на които ще бъде поставена. Първите секретари на окръжните комитети на партията носят лична отговорност за точното спазване на указанията. Тези указания единствено ще се дават по линия на партийните комитети.

По поръчение на Секретариата на ЦК искам да обърна вашето внимание на няколко момента:

– Пристъпваме към завършване на едно важно дело. Въпросът се поставя от самото население и е резултат на дълбоките промени в неговото

съзнание. Това обаче в никакъв случай не трябва да отслабва нашата активност, нашата точност и прецизност в организацията и провеждането на работата. Необходимо е да вървим към осъществяването на поставената цел последователно, но много внимателно, без шум, да не допуснем в никакъв случай изостряне на обстановката и въпросът за българските цигани да се интернационализира, да стане повод за обсъждане от други страни и на международни форуми.

– Строго и последователно трябва да се спазва принципът за доброволността. Точно този принцип обаче предполага действена политическа работа, индивидуална работа с всеки човек. Тук няма място нито за шумни инициативи, нито за събрания на много хора, нито за общи и голословни приказки. С всеки гражданин следва да се работи конкретно и целенасочено. Ще се наложи с някои да се провеждат многократни срещи и разговори, търпеливо и аргументирано да се разяснява, *да се постига вътрешна убеденост (курсивът е мой – М. И.).* Работата трябва да бъде възложена като лично поръчение на кадрите и да бъде лично извършена от тях.

Необходимо ще бъде да се опрем на комунистите от средата на българските цигани, да се отнесем с доверие към безпартийните, да търсим най-авторитетните и най-влиятелните сред тях, те да създадат пробива, първи да дадат пример, без да се ръководим от правилото дали е дошъл техният ред да получат нови паспорти.

– Подмяната на турско-арабските имена не е кратковременна кампания. Този въпрос трябва да се реши през петгодишния период, през който ще се сменят паспортите на всички български граждани. Имаме и време и търпение.“

Тук ясно проличава как е разположено във времето планираното от комунистическия режим преименуване на всички български граждани с мюсюлмански имена – петгодишният период, за който става дума, е синхронизиран със срока, в който трябва да се извърши смяната на паспортите (виж доклада на министъра на вътрешните работи Димитър Стоянов във връзка с Разпореждане № 56 на МС от 1978 г.).

В края на своя инструктаж Георги Атанасов сменя темата, преминавайки върху довършването на кампанията по преименуването на помаците, което илюстрира тоталния и безпрекословен характер на осъществявания замисъл:

„(...) Наред с подмяната на имената на българските цигани, Секретариатът на ЦК на БКП намира за целесъобразно да се доведе докрай

възстановяването на имената на потомците на помохамеданчените в миналото българи. Сега сред тях са останали около 4 000 души с турско-арабски имена – главно онези, които са напуснали Родопите и живеят в други краища на страната. Това са най-упоритите, някои от които се турчечат. Те трябва да бъдат убедени да възстановяват българските си имена. За онези, които ще упорствуват, трябва да се отложи срокът за подмяната на паспортите в рамките на обявения срок.“

Или иначе казано – който не си смени името в рамките на обявения срок, ще остане след това без валиден паспорт с всичките произтичащи от това последици.

Инструктажът завършва с думите:

„(...) Задължително е едно – организацията на изпълнението и практическата работа, която ще се проведе под непосредственото ръководство на първите секретари на окръжните комитети на БКП, да се осъществи напълно в съответствие с политическата същност и значение на задачата.“

След инструктажа Александър Лилов прави заключително изказване:

„(...)

ПРЕДС. АЛЕКСАНДЪР ЛИЛОВ:

(...) Днес ние поставяме въпроса за имената по простата причина, че не можем да отлагаме повече издаването на паспортите в Народна република България. Поради това Секретариатът се съгласи да разгледа частично този въпрос, за да се даде ясно указание и ясна линия за неговото решаване.“

Забележителна логика на Секретариата – тоталното преименуване на ромите мюсюлмани, като задължително условие за издаването на нови паспорти в държавата. По силата на някакви неназовани правила не е възможно да има паспорти и други документи с мюсюлмански имена. Щом има граждани с такива имена, „паспортизацията“ трябва да се отложи. По-нататък Александър Лилов с императивен тон подчертава, че инструктажът на Георги Атанасов е от името на цялото комунистическо ръководство:

„Указанията, които изложи др. Атанасов, са абсолютно ясни и работата трябва да се постави именно върху тях. Това е базата, която Секретариатът на Централния комитет, съгласувано с др. Тодор Живков, вижда сега за поставянето и решаването на този въпрос, и те трябва да се спазват стриктно поради важността им. Ние ще номерираме тази инструкция и

ще я дадем поименно на всеки първи секретар. Вие ще прецените как по-нататък ще я ползвате, за да може тя да се спазва строго.

(...)Нашата преценка е, че ние имаме възможност не само да поставим, но и да решим успешно този въпрос, тъй като проучванията, които се направиха, показаха, че близо половината от това население вече изявява желание да се реши този въпрос, говори български не само в обществените си изяви, а и в семейната си среда. Има възможност да решим този въпрос, но само ако умно организираме осъществяването на тази дейност. Централният комитет настоява именно за такова отношение към тази задача.

Така че ви моля да прецените най-напред в по-тесен кръг, а след това и съответните специалисти от Отечествения фронт, от Министерството на вътрешните работи, от съответните образователни, стопански и други органи, където има такова население, начина, по който ще се действа на всяко място. Особено е важно да се внимава в големите махали, в Пловдив да речем, където има над 50 хиляди цигани, в Сливен, Пазарджик и някои други места.

Ето такива са допълнителните неща, на които исках да спра вашето внимание и още веднъж да ви кажа, че Централният комитет гледа на този въпрос с много голяма сериозност и ще изисква такава сериозност и от окръжните секретари.

Има ли допълнителни съображения? – Няма.

Закривам съвещанието.

Стенограф: (п.)“

(Значителен фрагмент от тази стенограма беше за първи път публикуван във в. „Дром дромendar“, брой 5, юли-август 2001 г.)

Няколко месеца след съвещанието от 7 юли (през ноември 1981 г.) излиза поверителното Решение № 171 на МС, с което се урежда „подмяната на паспортите и другите документи на българските цигани, когато това е съпроводено със сменяване на турско-арабските имена с български, да се извършва безплатно за гражданите.“ Отпускат се и допълнителни щатни бройки „по сменяване имената на българските цигани“. (Виж [решението](#) в предходния файл.)

Кампанията по „доброволната“ смяната на имената на ромите в България завършва по-рано от предвиденото. В Синия периодичен информационен бюлетин на МВР, представен на 22.7.1983 г. за одобрение от Министъра на вътрешните работи, е публикуван отчет за извършената дейност, изготвен от

Централното информационно-организационно управление на МВР. Отчетът е с гриф СТРОГО СЕКРЕТНО! на всяка страница:

АМВР, ф. 1, оп. 12, а. е. 506, л. 71 – 74

„СТРОГО СЕКРЕТНО!

СЕКРЕТНО!

СМЯНАТА НА ТУРСКО-АРАБСКИТЕ ИМЕНА И ПАСПОРТИЗАЦИЯТА НА БЪЛГАРСКИТЕ ЦИГАНИ

Смяната на турско-арабските имена на българските цигани, която започна от началото на 1981 година, вече окончателно приключи.

Към 31 май 1983 г. са сменени имената на 230 897 български цигани – всички, които са установени по регистрите за гражданското състояние. От лицата със сменени имена, 141 414 са над 16 години и подлежат на паспортизация. До тази дата са издадени нови паспорти с български имена на 125 171 лица. Паспортизацията им продължава в съответствие с установените графици.

Успешно беше проведено едно от важните мероприятия в изпълнение Решението на Секретариата на ЦК на БКП от 9 октомври 1978 г. „За по-нататъшното подобряване на работата сред българските цигани. за тяхното още по-активно включване в изграждането на развито социалистическо общество“.

Съответните служби на Министерството на вътрешните работи оказваха необходимото съдействие на местните народни съвети и другите държавни органи и организации за нормалното протичане на смяната на имената и паспортизацията, за недопускане на остри вражески прояви и негативни настроения.

В процеса на смяната на имената и паспортизацията на българските цигани бяха срещнати редица трудности, породени от съпротивата на протурски настроените националисти, от все още ниското идейно-политическо и културно равнище на това население, от грешките, допускани от отделни служители на местните административни органи и др.

Още при започването на преименуването се установи, че известна част от лицата с турско-арабски имена са били считани от местните административни органи за турци, за което има и удостоверения, издадени от местните съдилища през 50-те години. Поради това някои дори са се изселили в Турция.

Това обстоятелство наложи да бъдат прегледани старите регистри на населението и да се уточни допълнително етническата принадлежност

на тези лица. Бяха издирени по регистрите над 23 000 български цигани, считани неправилно за турци.

Отделни протурски настроени лица, предимно от средите на интелигенцията, в отговор на активизирането на разяснителната работа на партийните, обществените и държавните органи и организации по преименуването, се стремяха да създават негативни настроения сред циганите в селищата и кварталите, където живеят. Категорично отказваха да се преименуват, заявяваха, че насилствено им сменяли имената, твърдяха, че политиката на партията в това отношение не била правилна, обвиняваха като изменници тия, които са си сменили имената. Някои от тях подстрекаваха към съпротива, организираха групи и делегации и пишеха жалби до различни партийни и държавни органи, чужди представителства и т.н.

Неблагоприятно отражение върху нормалното протичане на смяната на имената и паспортизацията на тая група български граждани дадоха и някои нецелесъобразни административни мерки, нетактични действия и прояви на пренебрежително отношение към българските цигани. Особено болезнено посрещаха това отношение онези от тях, които имат по-високо образование и добро обществено положение.

В резултат на всичко това смяната на имената на българските цигани в началния период беше посрещната с неодобрение и дори с изразена по различни начини съпротива от тях в отделни селища на Габровски, Плевенски, Разградски, Силистренски, Старозагорски, Шуменски, Ямболски и други окръзи.

За да избягнат преименуването, отделни лица и семейства се укриваха, временно напуснаха селищата, в които живеят, и заминаваха на работа в други окръзи. Търсеха начини за удостоверяване на „турската“ си принадлежност с помощта на ходжи, чрез опити за подкупване или изнудване на длъжностни лица и др. При повикването им в общинските народни съвети и кметствата отказваха да подават документи за издаването на нови паспорти с български имена.

Паспортизацията на българските цигани и мероприятията по преименуването им широко се коментираха и сред българските турци, което доведе до създаването на страхова и изселническа психоза сред значителна част от тях.

Тези негативни настроения в голяма степен бяха преодолен и през 1982 г. и първото шестмесечие на т. г. проявите на съпротива се сведоха само до ограничен кръг протурски настроени лица.

С приключването смяната на имената на българските цигани беше премахнат един формален белег, който способстваше за тяхното етническо отделяне и обособяване от останалата част на българския народ.

Все още обаче значителна част от българските цигани възприемат българските си имена формално. В ежедневно общуване помежду си продължават да се назовават със старите си турско-арабски имена.

Нужна е по-нататъшна системна идейновъзпитателна работа за преодоляване на психическата бариера и за осъзнаване необходимостта от българските имена.

Органите на МВР със специфичните си методи и средства ще продължават да оказват действена помощ на партийните, комсомолските и профсъюзните органи и организации за повишаване на политическата съзнателност, за класово-партийното, патриотичното и интернационалното възпитание на българските граждани от цигански произход.“

На 24 април 1984 година началникът на Второ главно управление на ДС генерал-лейтенант Георги Аначков съобщава пред Ръководството на Министерството на вътрешните работи, че в резултат на приключилата кампания са сменени имената на 285 671 български цигани и необхванати по-рано 9988 помохамеданчени българи (АМВР, ф.1, оп. 12, а. е. 570, л. 128). С това преименуването на помаците и ромите приключва. Остават имената на турците.

ЛИТЕРАТУРА

1. Баева, И. и Е. Калинова (съставители). „Възродителният процес“. Българската държава и българските турци (средата на 30-те – началото на 90-те години на ХХ век). Том I. “ Държавна агенция „Архиви“, София, 2009.

2. Гочева, П. „Загадки от последното преброяване“. В. „Дума“, бр. 96 от 27.IV.1993 г., стр. 7.

3. Груев, М. и А. Калъонски. „Възродителният процес. Мюсюлманските общности и комунистическият режим“. Сиела, София, 2008.

4. Иванова, Е. „Отхвърлените приобщени“. Институт за източноевропейска хуманитаристика, София, 2002.

5. Иванов, М. и И. Ялъмов. „Турската общност в България и нейният периодичен печат (1878 – 1997)“. В: „Българско медиа знание. Енциклопедично издание за медианаука и медиапублицистика, Том II“. Съставител и главен редактор: Р. Милев. Балканмедиа, София, 1998.

6. Колев, Г. „Един циганин в ЦК на БКП. Преживелици, терзания, размисли“, Рекламно-издателска къща „Вини-1873“, София, 2003.

7. Лиежоа, Жан-Пиер. „Роми, Цигани, Чергари“. Издателска къща „Литавра“, София, 1999.

8. Марушиакова, Е. и В. Попов. „Циганите в България“. „Клуб ‘90“, София, 1993.

9. Трифонов, С. „Мюсюлманите в политиката на българската държава (1944 – 1989)“. В: „Страници от българската история. Събития, размисли, личности“. Редактор М. Босева. Просвета, София, 1993.

10. Ялъмов, И. „История на турската общност в България“. София, 2002.

Източник

Михаил И. Иванов е роден през 1943 г. в София. От 1969 г. работи в Института за ядрена изследвания и ядрена енергетика към БАН. Защитил е докторска дисертация, ст. н. с. II степен по теоретична и математическа физика. Научните му трудове са в областта на нелинейните явления и на приложението на теорията на симетриите за класификация на елементарните частици и атомните ядра. През пролетта на 1968 г. Михаил Иванов организира дискуссионен клуб във Физическия факултет на Софийския университет, който е разтурен от управляващите, като „трибуна за клевети и хули срещу политическата линия на Комунистическата партия“. От 1973 до март 1990 г. е член на БКП.

Куба либре

Автор: Таня Рупел – Тера

В началото, когато се обичаха, имаше усещането, че се къпе в хладко мляко. Този път се бе потопила в нещо като бъчва и млякото бе прокиснало. Нито дълбочината ѝ достигаше, да се гмурне истински, нито можеше да изскочи навън. Ръцете му я притискаха като две нерендосани дъски и тя престана да изпитва угризения, че заради нея едната е с крив пръст. Той не беше побойник, ситуацията тогава го бе принудила да я защити. И тя бе благодарна. Ала скоро откри, че благодарност и страст са две различни монети. Едната имаше символична стойност. Другата бе излязла неочаквано бързо от употреба. И вече не можеше да се начуди как е могла да се заклеци в такова тясно пространство. Дали различността не бе виновна за всичко? И сигурността, която той все пак ѝ даваше? Същата, която я задушаваше напоследък.

– Какво ти е? – Нищо няма, върши си работа. – И таз добра, да не лежа под някоя ламарина, та да си върша работата. Къде си? – Не ми ли виждаш? – Не ме ли виждаш. – Престани да ме преправяш. Ако не щещ, остави го. – Не можа ли поне курса да довършиш, че да се разбираме като хората. – Хора не се разбират. – Е, няма що. Уморена ли си, какво ти е? – Спи ми се. – Че какво правиш, докато аз ремонтирам чуждите коли! Все ти се спи. – Не е така. – Хайде, лека ти нощ.

Тя стисна клепки и видя бели плажове, с изсъхнали палми, без вълни. Ах, германската есен е великолепна, с обилните си дъждове, с мириса на кравешки фъшкии и подрънкването на звънците... Не, не я издържам вече тая идилия! Поне да бяха в града, където бързи возила къртеха улиците. А от някои дори изтрещяваше като бомба музиката. Музиката, която така ѝ липсваше!

Къде е музиката тук? – бе запитала още в началото, търсейки ключа в тишината, да я запали. Дълго не откри нищо освен битови шумове и звуци. По-късно, на първия ѝ празник в селото, бяха свирили две рок-групи, съставът на белобрадите духови музиканти и китарно трио. То-

гава тя още нямаше кураж да участва и само слуша. За втория път подготви две неща, успя да изпълни едното. Ала на третия, пъ и се въртя до забрава. Румба, мамбо, стари любовни песни, китаристът и тя. Липсваше ѝ някой тромпет или саксофон. Но най-сетне бе напипала ключа и бе пустила музиката на воля.

Оказало се бе, че е заключена у нея. В мига на освобождението нещо затрепери между гърдите ѝ. Мъжът ѝ си помисли, че ще заплаче. Тя само извика и грабна с две ръце микрофона. Накрая получи аплодисменти. Бурен-културен аплауз и одобрителни усмивки. Никой не се бе осмелил да затанцува с нея или да пляска по време изпълнението. Ала тя пъ. И усети колко е далеч от дома. Колко е сама.

Ходеше често в града. В началото заради курса. После, когато реши, че е научила достатъчно, просто така. Забеляза, че въпреки граматическите грешки вече я разбираха и загуби мотивацията си. Но обичаше да пътува с автобуса, да гледа през прозореца, а там да кръстосва улиците и да открива любими кътчета. От скоро бе почнала да се сбoguва вътрешно, с местата, които предчувстваше, че ще ѝ липсват. Твърде съм млада, за да остана тук – казваше си.

А те се забиваха като тръни под ноктите и пресекваха за миг дишането ѝ. С това ѝ даваха знак, че когато се върне, там, под родното небе, от което пак ще се сипят дъждове, ще почнат да я въртят и да се обаждат като стар ревматизъм, потъвайки все по-навътре в костите на паметта ѝ.

Както и тези подивели кестени, които внезапно се пускаха от клоните и се пръсваха в нозете ѝ. Както сладкият мирис на препечени, захаросани бадеми и канела. А по-късно и на греяно вино, макар гръклянът ѝ все да бе пресъхнал за ром... Тя вече знаеше – неочаквани повеи ще носят през океана пръсчици от тези предколедни ухания, на нея ще ѝ се свива стомахът, а устата ѝ ще се пълни със сълзи. И ще си купи сладолед. С необичаен вкус, несъзнателно търсейки далечната нотка, която бе парнала небцето ѝ тук. Но дори някой ден да намери тези неща по тяхната улица или някъде из Хавана, пак нямаше да изпита същата сладост, която я бе връхлетяла първия път. Навярно ще върви по следите ѝ дотогава, докато проумее, че е била щастлива. Крачейки из чуждия град сама, тъгувайки по дома, била е все пак щастлива.

Но това ще бъде там, някога. Сега и тук – тя се е отдала с цялата си душа на тази печал и не желае за нищо на света да я загуби. В ушите ѝ кълтят родни мелодии. Две малки жички правят чудото и тя не може да

повярва, че явно и преди е била щастлива. У дома. Колко сляпа и глупава е била ... Един глас раздира мъглата, прави въздуха златист и затрептява над нея. После отведнъж хлътва. В тайната ѝ яма. Приглушен, но топъл, почва да я пълни с Куба. Тя приглася тихо и вдига глава. Непознати я гледат озадачено. Колко хубави са тия песни! Едва сега го чувства. Едва сега се познава в тях.

Не, тя не е готова за тая ранна есен. Дори кожата ѝ не се е наситила на слънчеви хормони. Карибските звуци са тъпкани с мелатонин. Те са самото слънце – мисли си и разбира, че вече няма да се върне към гневния рап на младостта си. Сега е ред на песните, които е слушала като дете.

– Ще намеря от твоята музика, чика. Може да сложа и черна преръзка на окото, че да не тъгуваш – каза ѝ старият кръчмар една вечер. – Каква връзка? – Пиратска. – Ние не сме пирати! И не казва „чика“. Сега почне и кубински пури продава и ще ми се реве. – Права е, те са революционери – обади се някой от по-младите посетители. – Страната на революцията и на победата. Не помниш ли, Фидел Кастро и Че? Къде ти, в тая дълбока баварска провинция! Нали затова и нейният човек отиде там с приятелите си. Искаха да видят последната истинска социалистическа страна. А и да си упражни езика. Аз не отидох. Мене ме влече Китай. Но те бяха и разказваха ... – Какво има да разказва, нали виждаме какъв сувенир си донесе! Хитрецът... – Старче, не се занасяй, по-добре ми наточи бира. – Ето, пий, та сетне да ми обясниш откъде знае наш Щефан кубински? Множеството прихна, чак самият питащ бе завладян от смеха ...

Само тя не. Напротив. Жегна я, че хората не знаят много за родината ѝ. Не че тя знаеше нещо за мястото, за където тръгна през глава, все едно цял живот го е жадувала. Ала напоследък бе станала неестествено чувствителна на темата. Затова изчака да се успокои пулсът ѝ, отпи дълга глътка и още преди да събере разхвърчалите се мисли, каза: – Не е вярно... Хора гледат, лежат по плажове, купуват тениска с Че Гевара, отиват из музея на революция, вечер в кръчма и знаят, че това е страна. Аз съм там роден, живял, а не знаех... Аз сега вижда повече, по-истински. – Ооо, миличко, това е носталгия? – Какво е? – Мъчно ти е. Трябва да кажеш на Щефан. Време е да гостуваш на мама и тате. Аз ще поговоря с него – закани се жената.

Да, тя тъгува. Тя, която през цялото си съзнателно време бе живяла там в недоволство и страх. С мисълта да се махне от тоя остров на пустотата, набеден за романтичен рай. Боеше се, че не вижда нищо от красотата и прогреса на света. Че скуката на тяхното битие ще я довърши. Бе сърдита на всичко около себе си и бе започнала да пее бунтарски рап като част от връстниците си, макар да усещаше, че няма сили да промени каквото и да било.

После си спомни, че на всяка добре изглеждаща жена ѝ се отваря поне още една врата в живота. И за да не се окаже някой ден в положението на майка си, почна да заглежда туристи. С това отслаби, и без друго, неголямата симпатия към силния пол. Още кавгите с братята ѝ бяха вгорчавали дните на детството. А коварството на мъжете от широкия свят, без малко да я накара да ги намрази. Докато не срещна германецът.

Той се представи и обясни, че минавал за южняк в страната си. Тя каза името си, подаде ръка и сякаш нещо се запали в дланта ѝ. Той бе лошо изгорял. Ала едва ли бе това огънчето, което я опърли. През ума ѝ се стрелна – бъди внимателна. Но сърцето ѝ позна, че това е мъжът на живота ѝ. – Фернанда – изрече той – хубаво име. Тази изтъркана реплика го издаде. Беше покосен. Не можеше да откъсне очи от нея и не спираше да говори на своя нескопосан испански, убеден, че го прави добре. Тя се вгледа в чертите му. Сториха ѝ се отдавна познати. И съжали, че той съсипва млечната си кожа така. Когато се усмихваше, червеникави бразди по лицето му ѝ подсказаха как ще изглежда след години. Допадна ѝ. С добър мъж се остарява по-лесно – мина из през ума.

Да, да, да! – бе извикала у дома. Значи все пак ще успее. Ще си тръгне от тук и ще имам свободата. И то с мъж, който е влюбен в мен ... Да, всичко, от външния му вид до начина, по който се отнасяше към нея, я очарова. Без да изпитва страх и съмнения, тя се видя щастливо омъжена, в просторна къща в неговата страна.

Звездите им помогнаха. Всичко се уреди с обичайните трудности. Ала висенето по опашки и тревогите бяха забравени. След няколко месеца започна съвместният им живот. Тя откриваше новата си родина, изпаднала в нещо като захлас. Без да ще правеше сравнения. Мислеше си колко учудващо различни или еднакви бяха нещата с онези у тях. Позираше пред забележителности, сетне се взираше в снимките на екрана и дълго не можеше да проумее, че е истина. Тя е другаде, омъжена е. Може да прави, каквото си ще. Да тръгне, накъдето ѝ видят очите...

Това особено усещане не я напусна до една вечер, когато някакъв пиян крещя непонятни слова. Компанията му се смя, а съпругът ѝ скочи и се би... за нея. По-скоро набиха го заради нея. Ала с тази пиянска история, свърши и опиянението.

Тя почна да вижда нещата реално. Осъзна, че не е на гости, а живее на това място. В къщата, която бяха построили неговите родители. Заедно с тях и по-малката му сестра. Те помещаваха едната половина. Но в началото тя изкарваше доста време при новото си семейство. Опитваше са да разговаря, да помага в домакинството, ходеше на пазар със свекървата или зълва си. Скоро започна да се заседява с нея повече на компютъра. След като Петра завърши училище и бе абитуриентка, излязоха няколко вечери заедно.

Веднъж момичето я запита: – Добре ли ти е тук, при нас? – Да – каза бързо тя. Но усети, че няма от какво да се плаши. – Трябва да ти е доста трудно. Не ме разбирай погрешно. Аз обичам брат си и му желая щастие. Ама ти не го познаваш. Разбираш ли ме или да говоря по-бавно? – По-бавно. – Казвам, че вие заживяхте изведнъж заедно, без да се познавате. Той е добър, но си има своите странности. А ти си тук сама, и явно си... малко объркана. – Да, малко ... – призна си. – Моля те, да не се притесняваш да ми кажеш, ако имаш нужда от нещо. Ако мога с нещо да ти помогна.

По-късно Петра замина за няколко месеца при роднини на север и тя болезнено усети липсата ѝ. Шефан го забеляза и я попита. Тя потвърди с половин уста и се затвори в себе си. С него не можеше да разговаря открито. Не можеше да споделя грижите си. Дните станаха тегави, а тя не знаеше какво да подхване. Ученето не я теглеше особено. С бързото зачеване нищо не се получаваше. И докато една част от нея се надяваше да стане майка и най-сетне да пристигне истински, друга вече стягаше багажа.

В началото на втората година почна работа. Без много да му мисли, прие предложението на стария собственик на кръчмата, в която и без друго бе почнала да ходи през ден. Щеше да помага няколко часа вечер, когато имаше повече за вършене. По-късно той ѝ предложи и да пее за гостите.

Шефан недоволстваше от работното ѝ време. От това, че тъкмо в края на седмицата, когато е свободен, не можеха да бъдат насаме. Ако искаше

да са заедно, трябваше да я дели с всякакви кибизи. Тя не знаеше какво да отговори. Прибираше се късно и сънуваше дома и близките си.

На тях се обаждаше по веднъж на месец. Най-често разговаряше с майка си. Питаше как са, какво ново, какво е готвила напоследък. За себе си не казваше много. Отговаряше кратко, внушавайки радост. Щом затвореше, дълго в ума ѝ се въртяха различни мисли. Не усещаше липсата им болезнено. Но все нещо от преди, оттам, не ѝ даваше покой. Ту детайли от родния пейзаж, особено облаците, морето, миризмата му. Ту лица на конкретни хора, приятели, старата съседка с котките ...

Ала дните, когато се бе чувствала там като в затвор, не бяха толкова далеч и оня спазъм пак минаваше през тялото ѝ. И тя пак се боеше да не сгреша. В самотата, която я преследваше, без да зачита държавни граници и географски ширини.

Издаднеше ли в подобно настроение, нямаше желание да разговаря с никого. Гледките от прозореца трябваше да я спасят. Те трябваше да изтрият и нощните ѝ видения. Нещо, което не бе по силите им. Наскоро ѝ се бе присънил такъв сън, че нямаше изглед, който би могъл да го изличи от съзнанието ѝ.

Бе сънувала как става от сън. Оглежда обстановката и си спомня, че е при чичо си. Обичаше да ходят у тях. Там всичко бе по-хубаво, отколкото у дома. Облече се, хапна от фруктиерата плодове, пи вода и се втурна към плажа. Там бяха всички. Още от далече долавяше врявата. Денят бе прекрасен. Слънцето грееше от върха си. Морето бе спокойно и с оня наситен цвят, който мами погледа.

Тя тръгна по бордюр, разделящ плажната ивица от улицата. Стъпваше внимателно и си тананикаше Гуантанамера, гуарира гуантанамера ... После скочи и се загледа в пясъчните кули на полуразрушен замък. Насреща се виждаха палми и шарени чадъри. Повечето бяха паднали и тя с любопитство надзърна зад първия.

Изведнъж я налетя рояк мухи. Чу толкова близко бръмченето, че не знаеше дали да размахва ръце или да запуши ушите си. Като по знак черният облак изчезна и тя видя в сянката да лежи жена. Лицето с вечерен грим. Бял бански на алени точки. Очите оцъкдени. Устата зейнала. Нещо пърха в нея.

Следващият катурнат чадър е съвсем близо. Внимателно поглежда. Двама млади, лежат прегърнати и безжизнени. В краката им още стои надпис в пясъка „Обичам те“. Под друг чадър мъж, с вестник, седи като

балсамиран. Очите му гледат през нея. Тя се шура из този бряг на смъртта. Навсякъде само разлагащи се трупове. Души я тежка смрад.

Със свито сърце търси своите близки. Вика баща си. Гледа за лодката му във водата. Неочаквано отново се оказва на онзи бордюр. Той е много по-висок. Това е вълнолома на Хавана. Вие ѝ се свят. Някакво бучене я доближава. Поглежда и първите огромни вълни вече отварят паст. По тесния ръб не може да бърза. Няма къде да се скрие. Водата приижда с рев. Тя само разтваря ръце и нещо тъмно я грабва със себе си...

След такъв кошмар, денят не можеше да бъде кой знае какъв. Тя излезе да се разходи и стигна края на селото. Всичко тук е коренно различно – помисли си – и въпреки това подобно. Не можеше да забрави и се опитваше да разтълкува преживяното през нощта. Ужасът дни наред се спотайваше в нея. Бяха изминали почти три месеца, а тя все още го помнеше. Отрязъци от него изневиделица изскачаха в съзнанието ѝ. Когато Петра се върна, сподели с нея.

– Боже, само като ми разказваш, ме побиват тръпки. Аз рядко сънувам лоши неща. Какво може да означава? Човек чувства понякога ... – Не знам, но веднага се обади у нас. Слава богу, всичко е наред. – Каза ли на майка си? – А, не, не ѝ казва. Само да ги чуя. – Може би все пак е носталгията. Трябва нещо да предприемем. Повече да се веселим, че да се оправим. Шефан не е най-забавният мъж на света. Ние, жените, ще се погрижим за себе си!

Междувременно с Шефан бяха започнали да се карат истински. После се сдобряха. Настъпваше мир. Угризенията ѝ стихваха. Сетне отново изпитваше гняв към него. А понякога и плахата си любов. Всичко я объркваше. Толкова непознати страни откриваше у себе си, че нямаше сила да открива, и без друго, непознатите у него.

Често отиваше на края на селото, сядаше до някое дърво и записваше поредния сън. В тетрадката се трупаха нощни картини. Пред очите ѝ предалпийски възвишения. Бе отново есен. Гората почваше да се обагрят в жълто и червено. Ала това не я стопляше...

И този следобед, за кой ли път, остави молива и се взря в надиплените хълмове. Приличаха на зелена вода. Не беше виждала така живописно разстлани поляни. Тук-таме по тях се излежаваха или пасяха крави. Светли, бежово-кафяви, всяка със свой звънец. При всяко помръдване на главата, той пропяваше и се вливаше в звука на останалите. И тъй часо-

ве наред. Човек можеше да забрави за всичко друго на света, заслушан и нечуващ непрестанния звън. Беше красиво и тъжно.

Не искаше да попада в плен на тая омая. Напомняше ѝ болест, от която не може да се предпази. Дрънченето не напускаше ума ѝ. Някаква обреченост тегне във въздуха – помисли си. При гледката на непрестанно мляскащите добичета ѝ се свиваше стомаха. Да преживяш така дните си и същевременно да звъниш, в подножието на върха, пълен с топло мляко и доброта, а някой ден да те направят на пържола – това е гавра.

И в главата ѝ пак се разля песента за оная селянка от испански произход, стария кубински танц и тъжните строфи. Като ранен елен, който се крие в гората ... Повече ме радва планинския поток отколкото морето... Нищо, нищо не е забравила. Всички песни, места, и звуци по света я връщат все там.

Спомни си детството. Когато нещата ѝ се струваха толкова прости. Нейният дядо свири, седнал на прага. Слънцето вече пада, той не се прибира. Минувачи му подвикват, жена му го хока, наоколо се сбират още деца и съседи. Той поспира за миг и отвръща. – За къде да бързам, жено, защо? Има толкова време! Има повече време от живот. Думите са така пресни у нея, като току-що уловени в заливчето риби. Блестят в паметта ѝ, мятат се. Ала не успява да ги задържи дълго. Изплъзват се и потъват обратно в морето на миналото.

Да, животът върви, времето си остава. Остават и спомените. И тя се вижда отново. Вече ученичка, на екскурзия в столицата. В парка на Ленин учителят им вдига ръце и декламира: – Гледайте, внуци на революцията! Обичайте и се гордейте с родината си! Тя е най-голямото ни богатство. А тя вече долавя она особен звук. Като да е изпуснала фалшива монета. Кухият ѝ глас не отеква. Нещо зее отвътре ѝ.

Неведнъж през годините бе мислила. Беше се питала и не знаеше как да си отговори. Какво всъщност бе родната ѝ страна за нея? Революцията? Волята и честта им пред американски и други неприятели? Чудните дни, изкарани до морето. Несбъднатите надежди на майка ѝ. Нейните... Тя чувстваше жива рана в душата си. И тази рана бе нейната Куба.

Ах, как мразеше политиката. От нея идваха всички злини. Тя искаше просто да диша свободно. Да пътува и да живее, както сама реши. Без разрешение от някакво си правителството... Сякаш всичките, хиляди километри пръст и водата до Карибите се бяха струпали тоя следобед върху нея и не ѝ позволяваха да диша. Дори кристалният въздух не по-

магаше. И земята въздъхва под тялото ѝ. Тя чувства. Зелената ѝ гръд се издига, снижава. Пред очите ѝ се раждат нови хълмове, други потъват в забвение, като в приказка. Кротки добичета докосват с влажни муцуни почвата и се опитват да я успокоят.

Добре, че са тези луди – сепва се изведнъж. Неколцина катерачи с раници прекосяват погледа ѝ и тя се съвзема. Защо драпат и се мъчат по стръмнината? – мисли почти с възмущение. Кой нормален се бъхти, ей така, по байрите! Като обречени от някакъв зъл бог? Какъв смисъл има? Ходиш нагоре, надолу, без конкретна задача. Не вършиш нещо или поне да се срещнеш с някого там, на върха?...

– Да няма горе злато? – попита веднъж полу на шега мъжа си. Той не разбра. Засмя се. Ала внезапно спря и отвърна: – Да, точно така. Златна свобода има там. По пътя нагоре, надолу. Права си.

А тя неволно видя пак баща си. Как се качва с други двама в лодката. Изхвърля нещо от стара кофа във водата. Нагласява шапката на главата си и ѝ маха. Тя стои пред брат си. Облечена е в шарена рокличка. Той я дърпа за косата. Силно назад. Болезнено. Лодката се отдалечава бързо. Напред, навътре в морето. Става все по-малка сред необятното синьо. Хлътва в прииждащите вълни. Извисява се. Друга се приближава. Като изскочила от самия хоризонт. Отиват и се връщат. Само тя стои на брега. Брат ѝ скубе косите ѝ. Нея я боли.

Добре, че идва уикенда – мисли и бавно се връща към селото. Ще попея малко утре вечер, ще се срещна с весел народ... Оказа се, че Щефан има други планове. Вместо това предупреди, да не разчитат на нея. Щяха да ходят на малко пътешествие. Зарадва се. Имаше жизнена нужда да се измъкне от това заспало село.

Всичко ѝ хареса. Старите къщи, разкопките, модерния център с пълните кафенета. Почти бе забравила Куба, докато вечеряха романтично в гостилница. Ала вечерта, както става понякога, неочаквано избухна скандал. След такъв хубав ден, невинно изтървана думичка развали всичко. И съпрузите заспаха без да си пожелаят Лека нощ, без целувка. Утрото се опита да ги помири с мъдростта си. Тя пак усети грапавите му ръце, пронизващия поглед и разбра, че и той знае. Усилията му бяха като наказание за нея. Тя го заслужаваше, но въпреки това страдаше. Ала дори наказана, си оставаше доволна. Бързаше да плати, каквото може, за да откупи съвестта си. Свободата отдавна я имаше.

На следващия ден ненадейно се обади майка ѝ. Тя изтръпна. Само съдбата можеше да я накаже справедливо – профуча ѝ през главата. Но далечният глас звучеше ведро. – Мамо, защо звъниш, нали знаеш, че аз се обаждам? Майка ѝ нямаше търпение да съобщи нещо. Хосе, който работи в Хавана, ѝ го бе казал. А това значеше, че скоро ще е факт. Той винаги бе имал влиятелни приятели... Жената бе превъзбудена. Край. Още една голяма, решителна промяна. Няма връщане назад – бе прошепнала. Ще може да се пътува без разрешение. За дълго. Навсякъде, разбираш ли, Фернанда!

Тя не можеше да мисли за нищо друго. В главата ѝ дързък папагал повтаряше – има връщане назад, мамо. Аз се връщам! Тъкмо когато за другите се отваря светът, аз се връщам. Умът ѝ не го побираше. Някаква съдбоновност, мистичност имаше в това стечение на обстоятелствата. Всичко, което бе изживяла тук, нямаше да го има, ако това се бе случило по-рано. Но явно така е трябвало.

Веднага щом се прибра Щефан, тя заяви, че е взела решение. Умореното му лице се изопна и по страните му изби червенина. – Няма да те пусна! – изкрещя той. – Ние сме женени. Това да не е игра. Къде може така! – Къде?! – Какво „къде“?! Нищо не разбираш! Мързи те да научиш езика дори. Като всички ленивци от юг. – Не, Щефан... – Какво ще стане с нас? Нали искахме деца? Разбираш ли ме? Или пак ти е много бързо...

Тя мълчеше, с буца в гърлото. На вратата се показва Петра и почна да го успокоява. – Недей, Щефан, мълчи, на сила не може. Сутринта на спокойствие ще премислите. Не викай, моля те. От всяко положение има изход.

– Първо да ми каже истината. Защо се ожени за мен? Само за да се махнеш оттам, нали? Само заради това. Тя сведе глава. – Ти ме измами. Ти и ии... Петра с усилие го избута навън. – Аз не искам, Петра, съжалявам така... Очите ѝ се замрежиха. – Щефан прав. Но аз трябва да се върна. – Разбирам, не се тревожи.

Призори мъжът ѝ се прибра пиян. Тя беше будна, но се направи, че спи. По-късно седна на любимото си място и написа прощално писмо. В него му казваше, че го обича. Понеже ѝ помогнал да открие любовта към страната, където се е родила. Да открие себе си. Обещаваше да се моли за него и близките му. Искаше само да вземе няколко снимки. И нека да ѝ прости.

Когато Петра влезе в стаята, тя гледаше пак албумите. – Не се при-теснявай. Можеш да вземеш всички. Тук ги имаме на компютъра, така че... Аз проверих и мога да те информирам за няколко възможности. Има два доста евтини и скорошни полета до Куба. Само трябва да решиш и да ми кажеш. – Добре, това е хубаво. Наистина ли всички? Или само някои? Ето, тази, и тази. Аз го обичам брат ти. Но не като мой мъж. Като другар. – О, не казвай това пред него. По-добре... и аз не знам. Не вземаш ли някоя от сватбените? – Но ако кажеш, ще ги вземам. Да, да, ще ги вземам. Правилно е.

– Гледам тези тук. Последните. В тоя град имаше хубави къщи, високи... Много градини и стари отломки, камъни. – Да, той наистина е стар и това са останки от римско време. И аз го харесвам особено. – Там бяхме под една сграда. На покрива ѝ имаше човешки фигури. По ръба стояха и гледаха долу. – Ааа, ти имаш предвид статуите горе. Ясно. Тук има доста такива пострройки с украса, със статуи и изображения на животни. И у вас има. Ако не същите, подобни. – Да, аз гледа и ми бе мъчно за наште рухнали, ожулени, разрутени, а също хубави къщи. – Хубави, но неподдържани, да, няма пари. То и тук отива натам работата... – И си казва, Петра, ако остана, ще съм като онези горе. Ще се хвърля. Кажи на Шефан. Стоя на ръба и ако остана, падам. – Разбирам, Фернанда, не се терзай. Аз наистина те разбирам, миличка. Ела да те прегърна. Поплачи си спокойно. – Жал е за брат ти. – Той ще се оправи. Ще му трябва време, но ще се оправи. Не се безпокой.

След два дни тя се сбoguва със свекъра и свекърва си. Шефан бе отишъл на работа. С него нямаха какво да си кажат. Той бе плакал, увещавал, обещавал, че ще я последва, чака, прокълне... Тя мълча, вълн от себе си. Бяха две безкрайни денонощия. Не успяваше да се съсредоточи и да мисли за там. Почти не се бе сетила, че и нейните близки ще искат отговори. Нямаше желание да мисли за нищо. Чувстваше. И това ѝ стигаше.

Само веднъж ѝ се промъкна уплашеният въпрос: Ами ако и този път бъркам? Ала тя го избута встрани, за да може да гледа спокойно през прозорчето на самолета. Щом казаха „Затегнете коланите“, ръката ѝ стисна Петра и с блеснал поглед прошепна: – Най-сетне! Обичам те, Куба! Фернанда! Моторът забръмча и гласът потъна в облаците.

Таня Рупел (Тера) е родена в Благоевград, България. Основното и средното си образование получава в София. Следва българска филология в Софийски университет „Св. Климент Охридски“, София, където завършва и свободния факултет по Журналистика. Първата поетична книга на Таня – „Земя, небе и по-нататък“ излиза от печат 1994г. Същата година следва втората част от поредицата, по-късно – трета. 1996г. – първият ѝ роман – „Прошка“; 1997г. – новелата „Край реката“; 1999г. излиза сборник разкази и новели „В тишината на залива“; 2001г. стихосбирката „До скоро“; 2004г. „Знак“.

Коментари (14)

- 01-11-2012|**hubav razkaz**
kakto vinagi tera namira interesni i originalni temi. moite pozdravlenia TERA!!!

- 02-11-2012|**Иван**

Златко, разкази не се пишат така, а така...

(Остатъка можете да получите лично от Иван)

От Златко:

Иване, не обичам и не мога да понасям фалшиви хора. Не знам още дали ти си един от тях, трудно ми е да преценя, но постовеите ти са изградени от „пластове“ – ту остроумни, ту откровено злобни – което ме кара да подозирам, че и ти някой ден ще смъкнеш маската, също като оня естетко, Кирил Кръстев. Така че бих те помолил, за доброто на всички в този форум, да си пишеш нещата, в които наистина си добър (остроумни наблюдения и забележки по живота и ежедневието), и да не се опитваш да насочваш вниманието – мое или на публиката – върху собствената си личност (освен ако го умееш по някакъв

свестен, неагресивен и не в стил „моля, другарко, нека аз!“, начин). Някой ден със сигурност ще надделея и тази си раздражителност, но поне засега всеки човек, който се опитва да предизвика вниманието ми с някакъв вид „виж ме!“ пост, обикновено свършва зле. Съжалявам и сам, но е така.

- 02-11-2012|**Златко**

Между другото, копнежът по видимост, разбира се, е нещо, заложено във всеки от нас (и началото на всяко творчество). Дребничкият проблем е в това, че, първо, 99,99% процента от хората, които го изказват в публичното пространство, обикновено не са направили нищо, за да го заслужат и, второ, докато човек стигне от голото заявление до там, където няма нужда да приказва повече, защото хората вече не могат да не го виждат – щат не щат – изминава долу-горе толкова време на растеж, колкото е нужно на малкото семенце, за да се превърне в голямо, отвсякъде видимо, дърво.

- 02-11-2012|**ana**

bezsporno hubav razkaz. kato vsi4ki ostanali RAZKAZI NA TERA. OBRAZI, KOITO SE POMNIAT I VALNUVAT. S MNOGO POEZIA V TIAH. VSI4KO NAPISANO OT TERA MI HARESVA. MOGA DA KAGA SAMO BRAVO!!!

- 03-11-2012|**Иван**

Златко, бъркаш, нямам нужда от повече видимост. Камерен човек съм. Никак не разчитам на Интернет за самоосъществяването си. Каквото пиша, са някакви случайни рефлексии. Аз съм по детайла, не по бомбастиките.

Когато Интернет се появи, имахме някакъв наивизъм, че може да се направи нещо чрез него, но после лесно разбрахме, че всеки си знае неговата си. Дори който пише сериозно, някакси олеква, защото вече всеки пише нещо. Хартията си е хартия.

Мисля, че дървото е голям залък и с него трябва да се внимава, ако разбираш какво искам да кажа.

За Кирил Кръстев нямам впечатления, но ако е този, който те наруга напоследък, последното изречение, което изтри, с непраните чаршафи, имаше идеална лексическа и стилова постройка:) Беше интересно само

по себе си. Аз не бих го изтрил, ако се отнасяше за мен. Надживявай ги тия неща.

- 03-11-2012|**Златко**

Благодаря ти, Иване, тази спокойна и дружелюбна реакция ми дава надежда, че съм грешил в досегашна си оценка и че може би с течение на времето дори ще успеем да заобиколим несъгласията си, за да намерим общи неща и теми. Както и да е – добре си дошъл тогава, с всичко, което можеш да допринесеш за общото добро настроение и взаимна полза в този форум.

- 04-11-2012|**Radka Falk**

Hubav razkaz. Zavede me v Germaniia i Kuba. Poviarvah na geroiniata, Poviarvah na Tania Rupel. Dokazatelstvo, che actorkata e postignala neobhodimata sila an vnushenie.

- 05-11-2012|**сухи**

бодуарии;

не може да пише и това си е;

абсолютно клиширан изказ, досада, пише като човек, наkogoto българския не му е майчин език...

преди имаше едни муфтаджия рупел, тая да не му е дъщеря?

- 05-11-2012|**Златко**

Суживанов, отивате на скамейката за размисъл докато се научите да говорите с малко повече уважение и разсъдък, поне тук. Коментарите ви без изключение са пропити от дух на кавгаджийство и безпардонност, който нямам намерение да търпя повече. ТУК ще се учим да говорим с взаимно уважение и зачитане на чуждия труд – или да си мълчим, ако не можем другояче!

- 05-11-2012|**Пангелов**

Уважаеми Златко, едва ли бих взел отношение към настоящата проза, ако не бях провокиран от заглавието и до Вашата (според мен) несиметрична реакция. Според моите разбириания и вкусове в най-добрия случай този разказ бих го класифицирал като „чиклит“ и затова ми е необяснима Вашата реакция на критическите бележки, а от друга страна

на премълчаването на откровенно агресивните по отношение на „Малекон“ на Палми Ранчев (също публикуван в ЛП). Едва ли бих тръгнал да съпоставям двата типа писане, но бих препоръчал на читателя да прочете разказа на Ранчев, за което се извинявам.

- 05-11-2012|**Златко** – ге:

Пангелов писа:

затова ми е необяснима Вашата реакция на критическите бележки

Очевидно наричаме различни неща с думите „критически бележки“. А „Малекон“, доколкото си спомням, беше публикуван преди няколко години, тогава все още се опитвах да търпя подобни неща. Сухиванов тук има толкова дълга предистория на непрестанни грубости – пардон, „критически бележки“ (за които съм го предупреждавал неведнъж), че просто не си струва да се започва.

- 06-11-2012|**това не е чиклит**

Включвам се, за да изразя несагласието си. Този разказ не би могъл да се причисли към т. нар. чиклит. Всеки може да погледне в Уикипедия и ще се убеди сам. Тук определено липсва типичната романтичност, героинята изобщо не може да мине за борбена и силна, нито пък е представен света на жените по хумористичен или някакъв друг розов, весел и прочие начин. А и намирам за некоректно подобно противопоставяне. Аз харесвам доста неща от споменатия автор, също от други бъл. млади и от старото поколение ...въпрос на вкус. Но разказът, по мое мнение, е наистина силен, и стилът, и самата история, има великолепни поетични места. Поздравления!

- 25-11-2012|**maria**

Разказа ми хареса и то много. за мен тази авторка е нова. поздрави.

- 30-11-2012|**po4itatel**

Hubav razkaz! No neka kagem,4e Emil Rupel e goliam poet i mnogo dobar 4ovek! A tove,4e i da6teria mu e mnogo talantliva 6te triabva da go poeglatnete drugari...

Обезпечено с литература

Автор: Георги Господинов

Първата ми Европа беше едно старо дървено радио. Лампите, градовете които светеха меко на скалата. Очакването, че като сложа стрелката на Лондон, ще чуя самия глас на Лондон – файтони, Дикенс, леко мъглив и дъждовен глас, прегракнал от лулата на Шерлок Холмс. Веднъж, когато останах замалко сам при старото радио, сложих стрелката на Лондон и... нищо. Не се чу нищо. Само неясно прашене и шум. Европа беше няма. Нямах я Европа. Лондон не съществуваше. Нито Париж, както установих след малко. Или ние бяхме изгубили ушите си.

Европата на баща ми беше направена от един по-нов транзистор и кухня с райбер на вратата. Това беше минималното условие да се появи Европа – транзистор и кухня с ключ. И да е вечер. И да няма никой наоколо, или поне съседът да не е. Само при тези условия се появяваше, през много шум и смесване на гласове, една едва доловима Свободна Европа.

Най-реална беше Европа на дядо ми. Той беше щастливецът. Роден с късмет, викаше баба ми, завиждайки му тайно, че е изръскал „половината свят“. Половината свят беше Сърбия и Унгария по време на Втората световна. Голям щастливец наистина. Неговата Европа представляваше стар грамофон с фуния, който слушал в една унгарска къща, между боевете. Хората слушали музика от грамофон с фуния и пиели чай в стъклени чаши, това той никога нямаше да забрави. Грамофон дядо ми така и не успя да си купи, т. е мечтата му по Европа си остана неизпълнена, както става с истинските мечти.

Така всеки от нас тримата имаше своята мечтана и непостижима Европа. Европа, която съчинявах през шумовете на старото радио и през Дикенс, Андерсен, Артър Конан Дойл, през всичките книги в библиотеката ни... Европа, която успях да посетя за първи път, когато бях на 21, стената беше паднала и гледах жадно, с цялото трупано и несбъднато желание на детството и юношеството си. Европа, която баща ми съчиняваше като място на свобода. Европа, която за дядо ми беше грамофон с

фуния и музика. Европа, която поради липсата на друга война не го поканиха да посети отново. Нашата лична, биографична, мечтана Европа.

Да сменим сега станцията. Какво става, ако пуснем европейското радио днес, през 2012. Вече всички радиостанции са достъпни, ето Лондон, ето Париж, ето Берлин... Я да чуем какво казват на тази станция – аха, *Европейската централна банка, 30 милиарда, криза, испанските банки, спасителен заем, ще има ли европейски облигации...* Да сменим станцията... *европейски облигации, спасителен заем, криза, испанските банки...* И разбираш, че не можеш да смениш станцията.

Някой е взел микрофона и ми разказва Европа на непонятен финансово-счетоводно-банкерски език, някаква абра-кадабра от термини, половината от които не разбирам. Ликвидност, фискалност, лоши кредити, ипотека, джирос, стипулант (съвсем не знам какво е) и пр. Този език ме обърква. Представям си как ги изпитвам върху средновековна поезия, алби, менестрели, сонетен венец, станси, тоническо и силаботоническо стихосложение.

Нещо в света се е променило, а политиците, финансистите, еврократите не са разбрали... Нещо, което не се измерва с фискална политика, нито с фискални устройства, нито с бюджетни дефицити, нито с макроикономическата рамка. Моят финансов министър ме убеждава от същото радио, че тази рамка при нас е много добра (при все че сме една от най-бедните страни в ЕС). Но моят живот не е макроикономически. Днешната криза е провал тъкмо на този експертен език и мисъл. Да, кризата в Европа е и криза на езика за нея. Защото като филолог знам, че ние мислим в рамките на един език. Защото като читател знам (от Хайдегер), че езикът е дом на битието. Но това, което чувам, не е моят дом. И което се описва на безумен макроикономически език като криза, не е моята криза. Странно е, че тези, които са замесени в кризата, хомо икономикус, хората от страната на финансите, сега същите те ми обясняват кризата. Със същата увереност, че знаят за какво говорят. Не вярвам в уверени хора. Хората, на които разчитам за моята криза, са от страната на литературата и несигурността, на колебанието и терзанието. И те са истинските експерти по кризи, днес и през ХХ век. Техните имена са Песоа, Кафка, Елиът, Борхес, за да спомена само част от тях.

Европа е твърде важна, за да я оставим на финансистите и политиците.

Митът е нищо, което е всичко, казва Песоа. Според древногръцкия мит Европа беше красиво момиче, похитено от самия Зевс, престорил се на бял бик.

Днес трябва да си върнем Европа, похитена от един друг бик, бика на банките (виж паметника му на Wall Street), от финансови експерти и еврократи.

Европа е невъзможна без „нищото“ на мита, без преизмисляне на желанието ни по нея, без поне малко страст (тази на белия бик). Това е криза и на начина, по който съчиняваме Европа, криза на нашия разказ за нея. И тук, както винаги когато нещата станат безнадеждни, можем да кажем: да влезе литературата. Най-малкото заради старата ѝ функция – да утеши, да разкаже история, която ще отложи края, както прави Шехерезада. Отлагането на края е всекидневна и еженощна работа, знае литературата. То не е веднъж завинаги. Няма такъв голям еднократен спасителен заем, който изведнъж да реши завинаги всяка криза. Но банкерите и политиците не четат Шехерезада или са я забравили.

Не е случайно, че в средата на Европа са на път да открият (или вече откриха, Бог мълчи) Хигс бозона, тази слепваща частица, без която, твърдят физиците, светът ни би се разлетял на всички посоки.

Дефицитът на бъдеще е по-тежък от дефицита на финансови средства. Изчерпването на залежите от смисъл е по-страшно от изчерпването на нефтените залежи. Изгубването на мечтата по Европа е по-непоправимо от падането на курса на еврото. Или поне всичко това е свързано.

Изправени сме пред неща, които не се изчисляват с икономически термини, не ги лови икономическата везна, нито фискалните апарати, нямат бар код. Няма как да измерим европейската тъга, радост, смисъл или усещане за провал... Тук трябва друга експертност и друга гра грамотност. Твърдя, че литературата знае повече за кризата.

Правителства идват и правителства си отиват, би казал днешният Еклисиаст. И най-големите банки могат да бъдат обявени в несъстоятелност. Дори и държавите могат да фалират. И Европейският съюз е нетраен. Само едно нещо не може да обяви банкрут – литературата.

Представям си един Литературен европейски съюз. Място, където ценните книжа са просто ценни книги. На фондовите борси се търгува с истории, пазарът е стабилен по индекса на Джойс. Икономическите притурки на вестниците се превръщат в литературни. Файненшъл

таймс става борсов лист за най-търсените книги. Премиерите на Европейските държави обсъждат на дълги среднощни заседания водещите тенденции в испанския роман и ролята на новоприетите източноевропейски литератури. Ангела Меркел рецитира вдъхновено стихотворението на Кавафис „В очакване на варварите“. Гръцкият премиер отвърща с току-що написано стихотворение от Гюнтер Грас. А ФАЦ излиза с водещо заглавие „Ами сега какво ще правим без проблеми?“, перифразирайки гръцкия поет.

Гледано откъм брутният литературен вътрешен продукт, няколко страни, доскоро смятани за закъсали, се изстрелват рязко нагоре. Ирландия, Испания и Гърция търсят къде да инвестират своите литературни излишъци.

Включвам моето старо дървено радио, въртя европейските станции и чувам как всички започват централните си новинарски емисии със стихотворение. Бивши банкери и финасисти са се преквалифицирали и обясняват последните борсови движения в хекзаметър. Това ще е тяхното чистилище.

Ако това ви изглежда невъзможно днес, ще говорим пак утре. Във всеки случай Европа няма по-дълготрайни активи от своята литература (добре, култура). Европа, обезпечена с литература.

*Текстът е четен на Международния Берлински фестивал (ILB),
15. 09. 2012.*

Георги Господинов е български писател и поет. Романът му Естествен роман (специална награда на конкурса за нов български роман „Развитие“) е преведен на няколко езика и се радва на добър прием в Германия и Франция.

Коментари (2)

- 04-11-2012|**Боряна Пирьова**

Георги Господинов е автор, който в творчеството си обединява съвременна философия за смисъла на живота, език, който предава смисъл и емоция на поет.

Винаги чета неговите книги с удоволствие!

- 22-11-2012|**Ясен Б.**

Болезнено вярно.

Страхувам се че вече е късно.

Радио „Лаксембург“ отдавна не предава последните рок парчета в съпровод на кадесарски заглушител. Масите, огромните маси, се вълнуват от цената на петрола, а не от цената на печатарското „мастило“.

Може би все пак ще намерим загубената поезия между звездите, когато съвсем скоро се втурнем натам.

Може би, търсейки петрол на Марс, ще срещнем

Поета – Създаател.

Жена на борда

Автор: Атанас Стойчев

Макар че сега сме принудени да бъдем по-добри към нея, продължаваме да си говорим за краката ѝ. Казваме, че те бяха причината да я забелязваме. Бяха най-характерното нещо в нея и като следеше движенията им, човек можеше да я опознае много по-добре, отколкото ако се вторачи в лицето ѝ. Не е толкова чудно, че Марина дойде на корабите, с такива крака може и до главен механик да стигне.

Но да се върнем към деня, когато тя за първи път стъпи на борда. Разбира се, бяхме по местата си и не изпуснахме нито една подробност. Черната ѝ широкопола шапка и черният гащеризон в непоносимия пек този ден веднага ни изпълниха с подозрения. Енергичният жест, с който помахаша с шапката пред лицето си, ги засили още повече. Обичаме новодошлите да се държат намаханно, така ни дават възможност да ги поставим на мястото им без особени угризения. Но тя все пак беше жена. Дори не „все пак“, а жена с дълги и хубави крака. По този въпрос малко по-късно ще се изкаже най-изисканият мъж между нас – Пашата.

Дежурен механик беше Стойчо и Марина влезе в неговата каюта. Но тъй като той се изчервяваше само при мисълта за жена, за по-сигурно изпратихме Весо. Нямаме топла вода в момента, започнал веднага той, но дежурният механик ще бъде така добър да запали котела извънредно. Копнеете за един душ след пътуването, нали? После, ако не смятате, че е прекалено дръзко, едно кафе в моята каюта... Благодаря, прекъснала го Марина, не пия кафе. А душ наистина може.

След като влезе в банята, изчакахме я десетина минути и Весо спря крана за топлата вода. След малко Марина излезе, леко зъзнейки.

– Стават такива работи, моето момиче – осведоми я Весо, който случайно минаваше по канижелата.

Марина го погледна недоверчиво, но нищо не каза. На другата сутрин очаквахме да я видим нацупена, но тя се държеше така, сякаш сме ѝ поднесли закуска в леглото. Едва ли би се перчила толкова, ако знаеше,

че ние току-що започвахме, студеният душ беше само старт към всичко, което щеше да ѝ се случи по-нататък. Тя не подозираше колко ни помага с поведението си на мъж, който не може лесно да бъде прегазен.

Още първата вахта Марина вдигна хубавите си крака на масата пред пулта и се втренчи в приборите – за това е учила. И други механици го правеха, но не беше там работата. В института ли ти казаха, че така се дава вахта, моето момиче? Долу! Долу при машините. Всеки час температурите и наляганията на място, за всеки случай на лагерите една ръка, в камерата при четирийсет-петдесет градуса, както се случи, помпи, компресори, всичко трябва да ти види окоето. Малко сме като старите майстори, осведомявахме я, смятаме, че човек трябва да мине през всякаква черна работа и едва тогава да си качи краката на масата. Весо, който приемаше вахтата от нея, стана толкова взискателен, че тя трябваше цял час да отстранява забележките му.

– Щом имаш дупе да дойдеш в океана, ще делиш всичко наравно с нас. Ние сме кавалери на брега, тук нямаме намерение да ти вършим работата – казваше ѝ Весо.

Марина се усмихваше и единствено по време на бурята край Канарите не намери сили за това. Морската болест я направи парцал за тия три дни и на вахта си ходеше с кофата...

– От кой край си, Маринке – попита я на четвъртия ден Весо, като се мъчеше да изглежда състрадателен.

– От софийския – успя да му отвърне Марина.

– Аха! – И след малко: – Не е като каруцата из равното Софийско поле, а?

Марина се опита да се усмихне, но явно бяхме надминали очакванията ѝ. Не беше и сънувала, че ще срещне на корабите чак такива говеда. Но ние бяхме непреклонни. И така, ден след ден, вахта след вахта, докато се стигна дотам, Марина сама да пренася кофите с масло за хидравликите, а ние да я сподиряме с умилени и безучастни погледи.

От друга страна, бяхме я оставили да се катери дръзко с късите си поли по траповете и да обърсва носовете ни с тях, както се казва. Вярно, че ангелите, дето ни пазят, много бързо отлитат при подобни случаи, но Марина не знаеше, че можем цял рейс да се правим на светци, само защото някой си е научил да ни предизвиква.

Един ден решихме да я зарадваме. Казахме ѝ, че е опасно да ходи така, все пак, не сме пожарни сандъци, да слага някоя по-прилична дре-

шка, щото... ей така, не че сме пламнали, но някоя нощ от нямане какво да правим... След това Марина още по-рядко започна да слага панталон. Нещо повече. Три-четири дни преди да стигнем екватора скалпихме на кърмата нещо като басейн, където се топяхме в свободните часове, за да се спасим поне малко от адската горещина. Всяка нощ в дванайсет Марина се връщаше от вахта и се прибираше в каютата. Само след минута излизаше по бански костюм и отиваше да се къпе в басейна. Разбира се, сама. Но малцина от екипажа заспиваха до дванайсет. По един, по двама се промъквахме безшумно на лодъчна палуба, загасяхме навсякъде и гледахме. Марина се бавеше около половин час, после подскачаше леко, за да седне на стената, заставахе за миг като за снимка и стъпваше безшумно на палубата. Повдигаше ръце, за да оправи косите си и тръгваше към каютата, където най-вероятно бързо заспиваше. Но ние – не! Поне не веднага. Оставахме още малко да преживяваме. В една от тези прелестни нощи, както си бяхме надупени и гледахме – Марина я нямаше, но ние все още я виждахме, изведнъж чухме нехайния ѝ глас:

– Добър вечер.

Само че гласът не идваше отдолу, а някъде зад нас. Обърнахме се като един и замръзнахме. Марина беше минала по вътрешните канижели, все още беше по бански костюм и мокрото ѝ тяло се открояваше в тъмното достатъчно ясно, за да торможим излишно изостреното си въображение. Вместо да се правим на препарирани, трябваше да я наругаем, да ѝ кажем: абе, гледаме си, ей така, от нямане какво да правим, да не си мисли, че... Не успяхме, само чухме тихия шум от босите ѝ прелестни крака, проследихме я, докато хлътна в канижела и въздъгнахме.

– Почакай! – гласът на Пашата я настигна и отново я върна на лодъчна палуба.

Разбрахме, че Пашата не може да преживее малката победа на Марина и непременно ще се опита да измие срама ни. Той се приближи до нея и се наведе към краката ѝ, сякаш имаше намерение да ги разглежда с лупа.

– Включете прожекторите – викна, – не се вижда добре.

Лодъчната палуба се обля със силна светлина. Марина беше заслепена и запримигва като при разпит.

– Наистина хубави – каза Пашата. – Кожа? – посегна, за да разбере каква е кожата, но Марина го цапна през ръката. – Вероятно гладка. Нищо лошо не можем да кажем и за мястото, където свършват краката.

Приятно закръглено, откъдето и да го погледнеш. – Пашата мина зад гърба на Марина, за да види по-добре това място. – По-нататък плавно се преминава в нещо много тънко и крехко наглед, но всички сме виждали как с това тънко и крехко нещо се вдигат две пълни с масло кофи. Нагоре е по-скромно, но това просто е една мила особеност на високите елегантни дами. На финала сме, господо. Но какво виждат очите ни? Пустош! Гол остров! А с какво може да ни привлече един гол остров, господо? Обиколиш го веднъж-дваж, хвърлиш по едно око наляво-надясно и вече ти е скучно. Не че си падаме много по загадъчните лица. Нямаме толкова време да разгадаваме нечий поглед, изражение и, не дай си боже, усмивка. Ние си харесваме поразсъблечените лица, тези, на които очакваш всеки миг да им падне дрехата. Ако наистина беше дреха, досега сто пъти да сме я разкъсали, да видим какво толкова има под нея. Но имаме ли какво да разкъсваме в случая, господо? Рядък случай! Ето го, то е пред нас, голо лице, няма какво да разгадаваме, всичко е ясно и скучно.

– Не е голо, грозно е – каза тихо Марина.

Изведнъж от групата се отдели Дебелото момче Жорж, приближи се до Пашата, завъртя го и го засили към близката бухта въжета.

– Не бях свършил – каза той, след като се изправи.

Жорж не си направи труда да му обяснява.

– Хайде, прибирай се – побутна грубо Марина, – прибирай се, защото тези говеда могат да те накарат да се хвърлиш през борда.

Марина вдигна глава, погледна го, после всички останали, и преди да тръгне, каза:

– Това е идея.

Сепнахме се. После се успокоихме, бяхме сигурни, че един от нас тази нощ няма да си легне. Първо ще тръгне да се разхожда в канижела пред каютата на Марина, като се стареа да не вдига шум, после ще реши, че може да седне и да опре гръб, ей така, само малко да затвори окото, по някое време ще се свлече на пода, нищо няма да ми стане, ще си каже, и докато се убеждава, ще захърка. Няма да усети как Марина тихо ще отвори. Мъж пред вратата ѝ! Това вече е пределът на нейното самообладание, това е върха за тази нощ и тя е готова да нададе вик, с който да събуди целия кораб. Викът стига до гърлото ѝ, но не излиза, остава в нея и сякаш минава цяла вечност, докато заглъхне. Умората идва изведнъж, Марина се обляга на вратата, свърши, и тази нощ свърши, нощ като всички останали... Какво толкова? Мъж пред вратата ти, грамаден,

но беззащитен, няма причини да викаш. Какви чувства изпитва Марина, гледайки спящия Жорж, никак не е лесно да се отгатне. Защото видът на Дебелото момче трудно може да предизвика нежни чувства както в сънно, така и в будно състояние. Марина дълго го наблюдава, докато ѝ дойде наум да го побутне с крак.

– Ало! – повиква го тихо, но Жорж не помръдва.

– Ало! – виква по-високо.

– А! – надига се Дебелото момче и, след като разбира къде е, промърморва: – Какво правя тук?

– Сигурен ли си, че аз знам?

– Може би ако изпия едно кафе, ще се сетя.

– Нямам кафе.

– Ще отида да взема.

– Ела!

– Обикновено – казва Жорж, още щом се тръшва на дивана, – дебелите момчета са много мъдри момчета.

– Е, и? – пита лукаво Марина и кръстосва небрежно краката си срещу него.

– Знам всичко за тебе.

– Всичко?

– Повече, отколкото ти знаеш.

– Слушам – казва Марина и кръстосва краката си обратно.

– Само че престани да ми ги размахваш.

– Не ти ли харесват? Чувала съм да казват, че са хубави.

– Хубави са, но не искам да мислиш, че съм легнал пред вратата ти заради тях.

– А за какво друго?

– За да ти кажа, че и ти си глупачка като всички останали.

– Не ти вярвам.

Както иска, но все пак да си сложи една дрешка отгоре и да го изслуша. Първо, да си избие от главата, че някога може да достигне тия катили от корабите, да ги накара да я признаят и да им натрие носовете. Друго. Тя никога няма да може да върти някой от тези мъже на малкия си пръст, ако ще да е два пъти по-дебел от него, а краката и да са три пъти по-дълги. Никога двама мъже няма да се скарат заради нея. Никой няма да поиска да я убие от ревност или да забегне с нея в чуждо пристанище. Решила е, че на корабите най-последно ще си разчисти сметките с мъжете.

Няма да стане. Мъжете никога не плащат, а ако все пак плащат нещичко, то не е на жени като нея. Но да оставим това. Да кажем, че след два, пет, десет рейса, тя ги достигне, знае ли какво значи това? Значи, че те ще я приемат все по-малко като жена и все повече като един от тях. Ще псуват пред нея, ще я питат дали може да пикае през борда, ще я канят на мъжките си запивания, ще ѝ показват мацките си, които ще я гледат със страхопочитание, но това ще бъде единствената ѝ радост. Може би ще си купи кола, с която ще развежда из баровете шумните им компании, ще я потупват по раменете, давай, Маринке, ще ѝ казват, когато искат да кара по-бързо, така, така, момичето ни, когато са доволни от нея. Тайно тя ще продължава да се оглежда за някой от тях и покрай това годините ще минават, ще се пристрасти към хубавите питиета, хубавите цигари, хубавата музика и ще започне да казва, че този живот ѝ харесва. Понякога ще има нощи като тази, когато ще ѝ се иска да се хвърли през борда, но алкохолът, цигарите и музиката ще я отвличат от подобни мисли.

Разбира се, това, което ѝ казва Дебелото момче няма да я излекува. Тя непременно ще направи някоя глупост и колкото по-голяма, толкова по-добре за нея, ще излезе оттам съвсем попарена и тогава пак могат да изпият по едно кафе и да си поприказват. Дебелото момче обича да си приказва с попарени момичета.

После коремът на Жорж е потресен от пъргавината, с която той става, но Марина го спира. Сега е неин ред, нека бъде така добър...

Защо повечето студентки с крака като нейните винаги вземат с лекота изпитите, а тя трябва да чете като побъркана. Понякога слага мини, но нито един от асистентите не поставя ръка на коляното ѝ, да я окуражи или да я посъмври: колежке, колежке... Дори в задимените студентски мансарди, където всичко е толкова несериозно и приятно, никой не намира за нужно да я покани на танц. От онези години ѝ остава само дъждовната нощ, когато избягва на стоп от бригадата, за да е в тон с една лудешка компания. За мъжа, който я приема в луксозно обзаведения си апартамент, тя е една от поредните жертви. Знае това, но след ваната, цигарата и коняка го оставя да разтвори хавлията ѝ. Всичко около нея е толкова изискано, дори дъждът преди това сякаш е валял заради тази нощ, дори мъжът е внимателен, макар на другия ден да се прави, че не я забелязва. И това е... Защо му го разказва ли? Защото ѝ е писнало от глупаци, които те гледат, а не те виждат. Защото, нека и той да го знае, тя не е само крака и лице, и все един ден някой мъж ще го разбере. Един

ден ще запуши устата на тия катили. Да го знае, от това никога няма да се откаже.

На ремонта в Лисабон имаше един наш траулер и Венци, третият механик там, дойде да търси някакви резервни части. Отказахме му, не ни се слизаше да ровим долу из склада.

– Елате – каза Марина, – ще потърся.

Тя го покани в каютата си и така не я видяхме да слиза до склада. После само си представяхме как Венци още от прага ахва, колко му е на един мъж след осеммесечен рейс да ахне. Виждахме как Марина се прави, че нищо не забелязва, докато погледът на Венци пълзи по краката ѝ. Кафето и коняка в малки чашки върху поднос с бяла салфетка. Каятата ухае на чисто, а Марина – на дискретния „Авон“, който се бяхме излъгали да ѝ препоръчаме. Какво още? Музика от касетофона. Венци след осеммесечния си рейс, вмирисаният на риба и масло Венци има чувството, че сънува. Толкова време само вода, желяза и досадни хора, в каюта, която е толкова малка и никога много чиста. Знае ли, на траулера не е като на другите кораби. В смисъл, няма нищо излишно, нищо, което да пречи на ловенето на риба, нищо, което да те разсейва. Килим, това е смешно, представя ли си, с ботушите от рибцеха върху килима. Картина, ще те вземат за луд. Музика и порноснимки, това е прието. Още след месец всичко ти омръзва, все ти е едно, единствената ти радост е да дразниш другите. И в един миг някой да докосне онази най-тънка струна в тебе, която всеки миг е готова да се скъса. Слушала ли е „Циганските напеви“ на Сарасате, но не на концерт, а в някоя кръчма, когато пред циганина няма никакви ноти, когато той си позволява да вдигне още по-високо, да импровизира с каменно изражение и да те наблюдава под око как се прехласваш. Слушала ги е, но сама. Музиката е нещо истинско. Тя си е твоята музика, винаги е до теб, когато поискаш да я чуеш... Марина все повече се увлича и нарушава правилата на играта, която сама е измислила.

Към полунощ двамата стават толкова близки, че Венци не се колебае да каже:

– Искам да живея в тази каюта.

– Наистина ли? – пита весело Марина, което значи, че е забравила всякакви предпазни мерки.

– Наистина.

Венци остана до сутринта в каютата на Марина, а на другия ден двамата обявиха, че ще се женят.

Не припаднахме, но между нас казано, доста се умърлушихме. Повъртяхме се, повъртяхме се, издебнахме Марина на кърмата и я наградихме. Не че искаме да ѝ се месим, в края на краищата нищо не губим...

– Ами да! Все едно да изгубите пожарен сандък.

Не така, момичето ни, и пожарния сандък да вземеш, не си го забелязвал наистина, ама я да дойде някой и рече да ти го грабне... Чакай, бе, ще го дръпнем веднага и ако не ни разбере с добро, може и да опита колко е студена водата. Та, не че искаме да ѝ се месим, но толкова ли не може да разбере, че Венци го е блъснал хормонът в главата за тия осем месеца и сега не знае какво прави. Като му се проясни малко, съвсем друга ще я запее.

– Вижте какво, моите момчета – каза Марина, – аз не съм ви пожарен сандък, аз съм жена, ако все още не сте забелязали, човек, ако нямате нищо против, и ще правя това, което намеря за добре. Тъй че приберете се в каютите и си отворете списанията с голите мацки. А утре ви каня на сватба.

Въпреки всичко получи се страшна фиеста. Бяха поканени двата екипажа. За наша изненада Марина посочи Весо за кум, той вдигна първия тост, после без тостове, музика, първия танц на младоженците, нищо не пропуснахме, дори успяхме да им поднесем подарък. Венци, високо стройно момче с лице на гимназист, щедро се усмихваше, но погледът му преминаваше през нас, сякаш ни нямаше. Марина също раздаваше усмивки, но сдържано и дискретно.

Към полунощ Весо се приближи до младоженците и каза:

– Искам да целуна роклята ѝ.

Венци му подари една от сънените си усмивки и кимна. Весо хвана края на роклята и го повдигна високо, за да го допре до устните си. Отново пред нас се откри прелестната гледка, заради която бяхме дрямали толкова нощи на лодъчна палуба. Марина гледаше някъде напред и се усмихваше тънко. Нека още веднъж видим какво сме изгубили.

Но ние не мислехме, че сме изгубили всичко, поне не мислехме да я оставим дълго да тържествува.

– Добра ли е? – попитахме Венци още на другия ден.

Сънената му усмивка помръкна.

– Щото спорим. Половината екипаж твърди, че е много добра, другата половина не е съгласна.

Вечерта двамата отидоха да спят в мръсната каюта на Венци, а след няколко дни Марина се върна сама. Очаквахме я, пак бяхме по местата си, както първия ден, когато пристигна. Но този път тя не ни даде възможност дълго да ѝ се любуваме. Качи се направо при капитана, бави се около час, после се прибра в каютата си и докато се усетим, беше вече на трапа с куфарите. Отново с черната широкопола шапка и черния гащеризон. За нула време се струпахме на трапа и ѝ пресякохме пътя. Къде бе, момичето ни? Много бързо свърши меденият месец. Отиваш си, няма ли по едно прощално питие... едно чао поне няма ли да ни кажеш? Толкова ли не сме заслужили?

Марина остави куфарите и се изправи. Хубава беше, по дяволите, в тоя черен гащеризон. Най-важното, никак не приличаше на изоставена, както очаквахме.

– Събраха ли се всички? – попита.

Огледахме се, май само вахтените ги нямаше. Марина разпери ръце.

– Отивам си, моите момчета. Не намерих това, което търсех, и си отивам. Какво търсех ли? Щях да ви кажа още в началото, но не ме попитайте. Понеже не намерих мъже на брега, дойдох да ги търся на корабите, разправяха, че тук много ги имало. Колко мъже мислите, че има на борда? Еди-колко си мъже и една жена, така ще кажете, нали? Не, моите момчета! Сред вас има само един мъж, с когото някой ден бих изпила едно кафе. Други няма. Кажете ми, толкова ли са мъжки мръсните ви номера, мъж ли е този, който вярва, че съм спала с целия екипаж, мъже ли са тези, които са му го казали? Добре, че на брега не знаят какви сте мухльовци и умеете да се пъчите. Сега вече ви е ясно защо си тръгвам. Но къде отивам, това и аз не мога да ви кажа. Може би на друг кораб, друго място, отвъд океана, ако трябва околосветско пътешествие ще направя, все някъде трябва да ви има, проклети мъже. Накрая ще ви кажа, че ми се плаче. Най-малко за вас, повече за мен и най-много за това, че ви няма. Няма ви.

Атанас Стойчев живее във Варна. Първата му книга с разкази – „Нон стоп“, излиза през 1988 г. в Профиздат. Още като ръкопис е наградена в Националния конкурс за произведения на морска тема. Следват „Пясък от дъното“ (Факел, 1993), „Не ми вярвай, скъпа“ (Факел, Свободно поетическо общество, 1995), „Слаби ангели“ (Факел, 1999), „Тъмната страна на жената“ (Славена, 2003), „Тъмната страна на мъжа“ (Славена, 2008). Автор е на пиесата „Скандал в рая“, която през 1994 г. получава Голямата награда в Националния конкурс за произведения на морска тема, а през 1996 г. е поставена на сцената на Фестивалния и конгресен център – Варна. На същата сцена през 1999 г. се играе и втората му пиеса „Задник, змия и бич“. Пиесите му „Плебеи и аристократи“, „Морски шах“ и драматизациите по Алеко Константинов „Разни хора, разни идеали“ и по Йордан Йовков „Шибил“ са излъчени в ефира на радио Варна през 2011 и 2012 г.

Смъртта на поета

Автор: Кристин Димитрова

Първата мисъл на поета Геран Бисеров след смъртта му беше: „Чакай сега, как да се върна назад?“ Болката от инфаркта разцепи сърцето му на масата в кръчмата „Баджанаците“, където се събираха с колеги, за да одумват липсващите. Приятелят му Стамен Стаменов, изгърбил се като морско конче над пепелника, тъкмо му припомняше един славен рецитал от седемдесетте, в който двамата бяха обиколили три града, заедно с цяла тумба млади поетеси. Стамен, нежен в римите и твърд в алкохола, само искаше да разсее Геран от обидата, че не е включен в антологията на литературния критик доц. Грозданов „Времената пеят“. Сутринта наперен млад поет – чието име Геран винаги казваше, че забравя, но всъщност помнеше много добре – беше минал на пръв поглед случайно през „Баджанаците“ и бързайки уж да плати, беше забравил прясното томче на масата. Геран имаше време само колкото да прегледа съдържанието и да се изуми. Той и още няколко от познатите му поети липсваха.

Все едно го плисна гореща вълна. Другите липсващи, разбира се, не бяха чак толкова добри, но все пак редно ли беше така да ги обидят? Този доц. Грозданов пък е един критик – нещастник! Всички го помнеха как на времето колеше, бесеше и раздаваше оценки по политическа линия, ама беше много важен, защото тъст му беше министър. Сега пък беше редактор на спонсорирано литературно списание, което дори плащаше хонорари, и пак беше успял да докара работата дотам, че да го слушат. А освен това се пишеше и приятел. Колко пъти го беше черпил Геран с парите на жена си, но като не си човек, как от черпене да станеш? Тези мисли се въртяха в кръг в мозъка на Геран, докато очите му напразно възприемаха Стамен Стаменов. Той бърбореше нещо, смееше се през раздалечените си зъби, тупаше Геран по рамото и за поанта вдигаше чаша да се чукнат. Геран го гледаше като телевизор без звук.

Тogaва усети, че сърцето му се разпаря, нещо го стисна за гърлото и докато се притесняваше за душенето, нова болка го прониза откъм гър-

ба. Геран почти очакваше някакво острие да излезе от гърдите му, когато изведнъж спря да усеща. Причерня му. Бяла светлина го повлече напред и след изумителното пътуване, което по негови изчисления трябваше да го е отвело в друга галактика, Геран се намери до тялото си. Главата му се беше топнала в преполовената порция лютеница с кълцан лук, а дясната му ръка още стискаше чашата.

– Геране, Геране... какво става бе – тръскаше го Стаменов, но Геран нямаше как да му отговори.

Вместо това се позавъртя в новата си форма между масите и видя на една от тях повече хора, отколкото беше запомнил да седят. След по-подробно взирание забеляза, че един от седящите беше покойният белетрист Чавдаров. Бузите и носът му бяха все така зачервени, а погледът му копежно галеше чашите.

– А, Чочко, какво правиш тука бе? – попита Геран.

– Ей, добре си ми дошъл! Така де, Бог да те прости! – зарадва се Чавдаров, стана и го прегърна.

Геран се озърна боязливо.

– Има ли други от нашите? – попита той като човек, подранил за смяната си в почивната станция.

– Абе има, ама те вече отидоха.

– Къде? Нали ще седим тука във вечността!

Зачервеното лице на Чавдаров потъмня.

– То вечността... Забрави я засега. По-добре да я няма.

– Как бе, Чочко, нали за това се борихме?

Чавдаров по навик опита да надигне чашата с вино до него на масата, но ръката му мина през нея.

– Ще видиш, братко – каза той. – Аз още не съм готов да се изправя.

И с жаден поглед се сви между живите си колеги. Те спореха за литературни стойности и жестовете на по-буйните от тях минаваха през главата му.

Геран приседна на края на свободен стол в тъгла на заведението. Едва сега забеляза колко опушени бяха ъглите му, колко лекьосани покривките, колко кокали се търкаляха под масите. „Един живот имах и го пропилях в тази кръчма. Беше ми по-скъпа от роден дом.“

Словесното съчетание „роден дом“ го наведе на мисълта за жена му, с навити до лакти ръкави пред умивалника с чиниите. Тя в очите на Геран беше божество с два аватара: дама от Министерството на култу-

рата и женище с навити ръкави пред умивалника. Дълго време Геран се беше надявал, че някоя нощ, както е по романите на колегите му, тя ще се появи в съпружеската им спалня в трети образ – полупияна, в прозрачна нощница, с пухкави чехли на високи токчета, тлъсто червило и цигаре, – но като че ли тази функция липсваше във фабричния ѝ модел. Самият Геран никога не мислеше, че и той може да има нещо общо с тази функция, но колкото до него, даваше своя принос, като си лягаше полупиян. Ако през деня беше написал нещо, оставяше го на нощното шкафче на жена си.

Няколко дена преди да умре завърши един сонет. Той не беше сонет като сонет, а модерен, екстравагантен сонет, такъв, който ще го остави в историята на сонетното движение. Беше полузаспал, когато усети жена му да се приближава с уморените си плоски стъпала по килимчето от нейната страна на леглото. Пиене на вода. Проскърцване на матрака, който поемаше нощното си бреме. Настройване на будилника. Повторно проскърцване на матрака и светлината угасва.

– Прочете ли новите ми стихове?

– Моля? – стресна се жена му, която го мислеше за заспал. Геран наистина често придремваше на рецитали и конференции, макар че винаги се събуждаше, когато чуеше да му споменават името.

– На нощното ти шкафче съм ти оставил новия си сонет. Ей така, ако те интересува.

Въздишка.

– Интересува ме, но сега ми се спи. Утре ще го видя.

– Утре, утре! – каза Геран пророчески. – Утре аз може да не съм жив! Тогава ли ще ми четеш стиховете?

Мъртъв, Геран си спомняше дума по дума разговора и му се щеше да не беше подсказвал тъпи идеи на съдбата. Даде си сметка, че жена му и докато беше жив не бързаше да му чете стиховете, камо ли пък сега, когато няма кой да я подтиква.

Тя светна отново лампата, надигна се тежко и прочете сонета.

– Че това не е сонет!

– Как, не виждаш ли, че е четиринайсет реда? – ядоса се Геран.

– Е, и какво от това, няма рима.

– Някъде има.

Жена му остави страницата до лампата и се приготви отново да се вмъкне под юргана. От улицата долетя лай на бездомни кучета, сякаш

някакъв животински караул беше поел нощната смяна и юрисдикцията му не включваше будни хора.

– На повечето места няма. И освен това, каква е тая рима накрая „топъл“ с „наточени“. Всъщност това броиш ли си го за рима?

Очертаваше се дълга нощ на обясненията.

– Разбира се, че е рима! Само че трябва да си чел повече, за да я видиш. Внасям нови елементи в устойчивата, но вече поизхабена структура, взривявам, така да се каже, формата отвътре. Какво ли се занимавам и аз с тебе, като ти и без това нищо не четеш...

– Е как да не чета, от сутрин до вечер какво правя по цял ден в министерството – възрази жена му, но вече се чудеше дали да го поощрява с повече приказки. – Моля ти се, нека да поспя малко. Днес съм станала в шест.

– Спи, спи. Само ти дай да спиш. Аз като че ли съм лежал. До единсет и половина успях да щрихирам структурата, до три направих и римната схема и влях съдържанието. Метафорично, стегнато, на места язвително. Не ти ли се стори прекалено язвително?

– Неее – чу се приглушен звук под юргана.

Геран, който вече беше изкарал един сън, сега не можеше да заспи. Втренчи се в тавана и се впусна в свободна асоциация.

– Поезия, поезия, вечност, гениалност. Епохи, еони, но кой ти разбира от истина, когато делите мига на днешния ден?

Стана, записа си го, и пак легна, но настроението му вече вървеше в друга посока.

– Ех, как мечтая поне да имаше един критик на света, дето да прочете какво съм искал да кажа. Ама не просто да го прочете, а да го декодира, да го прокопае, да го изследва, да го преброди, да схване намеците, литературните асоциации, скритите цитати, да разлисти алюзиите. Един истински критик...

Откъм леглото на жена му се чу далечно хъркане.

Това бяха тъжни спомени от живота, който трябваше да осмисли сегашното състояние на Геран. „Странното е, че докато бях жив, се надявах на обратното“ помисли си той и затърси химикалка, за да си запише мисълта. Оказа се, че е умрял без нищо за писане. Стана и зарови ръце в джобовете на тялото си, около което вече се бяха насъбрали няколко човека и викаха „Геране... Геране“. Бутаха го по раменете и се взираха в

неподвижно отвореното му око по-скоро с интригантско любопитство, отколкото с тревога, отбеляза си той.

– Ха-ха-ха – закиска се прозаикът Чавдаров. – Искаш да си допишеш нещо, а? Не си прави труда, и да намериш химикалка, няма как да я хванеш. Пък като си помисля как ще го пратиш до редакцията...

Нови тласъци на смях разтърсиха широкия гръб на Чавдаров и той захлупи лице в шепите си – лице, което дори в този нематериален вид не можеше да се отръска от ситната картография на кръвоносните съдове и камбестия нос. Квадратните му бузи бяха все така месести, както приживе, а около очите му имаше някакви удебеления като парчета от автомобилни гуми, захвърлени край ремонтна база. За втори път Геран си помисли, че смъртта май не оправя нищо. Когато Чавдаров свали ръце от очите си, в тях имаше сълзи.

– С писането беше дотука, братко. Обаче, повярвай ми, много скоро ще ти се иска да не беше писал толкова много.

– Не те е срам, и на тоя свят да завиждаш – скастри го Геран, но това че колегата му продължи да го гледа тъжно и сякаш не се засегна, леко го разтревожи. Барманката от предишния свят се засили към тялото му и лисна вода на главата му от кофа за изстудяване на бяло вино. С това успя само да прехвърли лютеницата от чинията на Геран в скута на Стаменов, но тялото не помръдна и настана всеобща паника.

– Добре де, какво му е толкова страшното тук? В ада ли съм попаднал? – отмести поглед Геран от сценките с бившето му тяло, като от спортно предаване, в което мачът вече е свършил. – Ще ни варят ли, ще ни пекат ли? Не виждам наоколо някакви дяволи...

Чавдаров вдигна пръст към устата си, но твърде късно. От всички посоки на кръчмата прозвуча сигнал от три камбанки, подредени във възходяща терца, и един много мек, много мелодичен глас полупрошепна:

„Зададохте въпрос, на който ще ви бъде незабавно отговорено.“

И докато се мъчеше да отгатне дали гласът беше мъжки или женски, Геран видя висок прозрачен човек да влиза през стената. Къдравата му коса се мяташе в постоянно движение. Целият беше съставен от някаква материя като желиран въздух с ясни очертания и зад него част от предметите се виждаха издължени и обърнати, като през бутилка. От очите, косата и почти невидимия контур на кожата му се излъчваше златиста светлина.

– Аа! – извика Геран и стрелна показалец към новодошлия.

В отговор на това или по-скоро като безсъзнателен рефлекс срещу резкия жест, иззад гърба на съществото се стрелнаха чифт широки криле. На Геран му се стори, че при разгъването си изплюяха като брезента на военна палатка. Всъщност той не чу нищо, а само долови горещо-ледения полъх на размествения ефир.

– Ангел?

Съществото се усмихна с празни очи и прибра крилето си зад гърба. Дясната му ръка, която крепеше някаква дръжка на рамо, направи широк кръг във въздуха и подпря дълъг меч в пода. Острието, макар и прозрачно, се вряза в мозайката и от двете му страни се пусна бримката на пукнатина между плочките. Кръстът на дръжката се извисяваше до гърдите на съществото и доста над главата на Геран.

– Михаил. Архангел Михаил.

Гласът сякаш не излизаше от устата му, а се лееше от всички посоки. Геран не можеше да прецени колко силно говори архангелът, защото беше сигурен, че ще чуе до последната звукова вълна и най-тихия му шепот.

– Значи... съм в рая?

– Зависи – каза архангелът, вдигна отново меча си на рамо и направи няколко крачки из кръчмата. Там, където се застояваше, посетителите, без признаци да го виждат, започваха да си веят с ламинираното меню. От Бърза помощ вече бяха изнесли тялото на Геран и сега всички освен Стамен Стаменов си бяха по местата и си разговаряха така, сякаш нищо не се е случило. Само антологията „Времената пеят“ беше останала на масата като единствен спомен за бившето присъствие на Геран и той отсъстваше от нея.

– От какво?

Архангелът спря да крачи напред-назад и разчисти с един замах на меча си една маса от празните чаши. Барманката се спусна, разтревожена от шума, но на около два метра от натрошените стъкла се спря и като човек, прекъснат в унеса си от телефонен звън, тръгна заднешком към тезгяха.

– От вътрешната ти жажда. Всеки се ражда с една вътрешна жажда, която на онзи – Михаил многозначително огледа кръчмата наоколо – или на този свят трябва да бъде удовлетворена. Понякога това е много дребно желание. Понякога е жажда, по-голяма от океаните на Земята,

по-гореща от огнените разливи на Алдебаран и по-тъмна от азотния лед на Плутон.

– Ммм... слънцето не е ли по-горещо от Алдебаран? – попита Геран, който беше чел „Десет стъпала към астрономията“, за да си помогне в метафорите.

– Стремя се да се нагодя към вашия начин на изразяване, за да ме разберете по-правилно. Нали сте поет? Макар че на мен, честно казано, фразата „този вик, вкаменен в младостта“ ми изглежда още по-абсурдна. Не съм много сигурен какво искате да кажете.

– Това е от записките ми – пардон, архивите ми – още непубликувано. Нямам право...

– Нямам право да тълкувам смисъла, да. Той си е ваш избор. Но имам достъп до всички архиви. Поддържам и копие на всичко написано, казано или помислено в собствената си картотека. Вашето досие, въпреки всичките ви публикации, не е крайно дебело.

– Вижте какво, няма да стоя тук пред вас, за да ме обиждате – каза Геран и хукна към вратата. Оскърблението беше добър повод да се измъкне от златистия поглед на архангела и понеже никой не направи нищо, за да го спре, крачките му полутичешком се ускориха към изхода. Отвори рязко кръчмарската порта и увисна на нея във въздуха.

Долу, вместо обичайната улица, зееше пропаст от стотици метри и краката му се разклатиха в бягащи движения над дълбочината. Наоколо светът приличаше на жълта пустиня, окъпана от несвойствено ярка светлина и сред нея се стрелкаха крилати фигури. Вкопчен в дръжката от ковано желязо Геран успя да промълви: „Какво означава това?“

Архангел Михаил се пресегна и затвори вратата.

– Ти вече не съществуващ в света, който познаваш. Кръчмата, като най-яркият ти спомен от живота се задържа най-дълго, но и тя ще изчезне. Заедно с твоя приятел Чавдаров.

Геран се обърна и успя да мерне избледняващата му фигура в ъгъла. Миг преди да се стопи напълно, белетристът помахаша с гузна дружелюбност.

– Остава в преддверието – предвиди въпроса му архангелът. – Не смее да продължи пътя си, но ние не бързаем за никъде. Впрочем тук вече трябваше да е писарят Метатрон – на Геран почти му се стори, че прозрачното същество пред него поглежда часовника си. – Да, ето го. Беше ми много приятно.

На излизане той предпочете да използва вратата и прекрачи навън, сякаш улицата беше още там.

Новодошлият беше дори още по-висок, леко синкав на цвят и съвършеното му лице носеше белезите на вроден педантизъм. Прозрачният му поглед не оставаше съмнение, че двамата с Михаил бяха от една раса. Крилете му седяха на гърба, добросъвестно прибрали, като рядко използван чадър. Лека усмивка трепна в крайчетата на устните му.

– Седнете, ако обичате, макар че няма да отнеме много време.

Метатрон подреди пред себе си свитък, перо и мастилница. Всички мебели от кръчмата наоколо бяха изчезнали, с изключение на масата под лактите на Метатрон и стола под задника на Геран.

– Коя беше най-голямата ви мечта в живота?

Геран се зарови в бившите си мисли. Разбира се, той много добре знаеше коя беше най-голямата му мечта в живота, но сега му беше трудно да я произнесе наведнъж. Има нещо срамно в това да произнесеш голямата си мечта наведнъж. Метатрон стоеше насреща наклонил глава на една страна, готов да запише.

– Ами... исках да преведат поезията ми на много езици.

– На колко по-точно?

– Е, на двайсет-трийсет.

– На двайсет или на трийсет?

– Всичко ли мога да кажа?

– Абсолютно.

– Тогава на петдесет.

Метатрон си записа. Върхът на перото му като че ли не се допираше до свитъка и все пак на свитъка се образува огнен знак.

– Друго има ли?

– Да! Да. Искам всички хора да се възхищават на написаното от мене.

– Бихте ли говорили в минало време?

– Искях всички хора да се възхищават на написаното от мене.

– Какво означава всички? Това включва ли поколенията преди вас?

Геран се усмихна като човек, който не пада лесно в капана.

– Не, разбира се. Става дума за всички съвременници. Без пеленачетата, то се подразбира. И като се сметне напред в бъдещето – около двадесет милиарда човека. Пишете ги сто.

– Записах.

Нов светец знак се появи върху свитъка. По-надолу започнаха да проблясват и други точки.

– Сега ще чакаме резултата – усмихна се Метатрон.

Светецките точки постепенно образуваха поредица от знаци и той зачете:

– Ваши произведения са прочели общо четиристотин и дванадесет човека. Когато извадим тази цифра от 100 милиарда, ще се получи 99 милиарда 999 милиона 999 хиляди 588 човека. Всичко това естествено се разделя на 50 езика.

Геран закима в знак на съгласие, но общо взето стоеше с отворена уста.

– Последвайте ме.

Метатрон се отправи към бара и мина направо през редиците от бутилки на задната му стена. Геран го последва, като за всеки случай се опита да мине през уискито. Тези бутилки с Джони Уокър той дълго време ги беше наблюдавал приживе, но връзката им беше платонична. Едно е да излъжеш жена си, че си купил половин кило кайма и с разликата от сто грама да пиеш една ракия, друго е да си поръчаш уиски и да го прикриеш в домашните разноски. Всъщност жена му знаеше, че той заделя от храната за ракия. Но ѝ беше неудобно от това, че на Геран му е неудобно, че на нея би ѝ станало неудобно, ако разбере, и въпросът за потъналите в пиенето пари се заобикаляше като кърваво петно върху килима. Докато минаваше през бутилките, Геран за момент стана едно с уискито. Усети само, че е фалшиво. Без опиянение, без главоболие. Просто фактът се появи в съзнанието му и не му принадлежеше – като погледа на Метатрон.

Зад бара двамата се озоваха в празна зала с осветена сцена и седалки за публиката. Геран се заглежда.

– Ще гледаме филм за живота ми ли?

– Не, вие ще слушате поезия.

– Чия?

– Вашата собствена.

– Че защо да си я слушам?

– Защото току-що казахте съкровено си желание. Заповядайте.

Геран се хвърли предпазлив поглед из празната зала.

– Не помня да съм казал, че искам да си слушам поезията.

– Слушането е улеснение от наша страна. Иначе трябваше да си я четете. Назовахте точния брой на хората, които трябва да се запознаят с творчеството ви. И понеже няма такъв брой, които да направят това доброволно, а ние все пак не сме концлагер, за да ги насилваме, разликата между пожелания и реалния ви брой читатели ще се поеме от вас.

– Как така от мене? Аз казах други хора да ме четат.

– Не сте ли чували, че по думите си ще бъдете съдени? Вие го пожелахте на другите. То се връща при вас. Можехте просто да пожелаете на другите да бъдат щастливи и да се радват на живота който както намери за добре.

Геран не беше сигурен до каква степен да се разтревожи. Метатрон казваше всичко с еднакво спокоен глас.

– Е, това ли било? Не да желая нещо за себе си, а да пожелаая на другите да си гледат кефа?

– Да. Нима не знаехте?

Геран се замисли и погледът му зашари насам натам.

– Всъщност това въобще не ми е истинското желание. Аз сега си го измислих.

– Всички така казват. Заповядайте, седнете. Някой ще изслуша стиховете ви на петдесет езика. Два милиарда пъти. В случая това сте вие. Няма да е толкова лошо, нали?

– Ами... другите? – попита Геран и посочи празните седалки.

– Ако дойдат такива, ще има къде да седнат. Всеки доброволен външен слушател ще намалява от сметката ви, разбира се. Да не забравя да ви предупредя, от вас се очаква да участвате с пълното си внимание.

Метатрон замахна с перото си към сцената и там се появи възрастна жена с първата стихосбирка на Геран. Всичко на корицата беше същото освен заглавието, което беше на латиница с ударения над е-тата. Жената зачете на френски с дълбок, резониращ тембър, много по-пищен от изсушената ѝ фигура.

Щастие заля Геран в първите мигове, когато разпозна стихотворението си за родината, преведено на този свободололюбив език. Речта се лееше с всичките ѝ гърлени р-та и носовки и опияняващите ѝ звуци пълнеха душата на Геран, който от време на време си припомняше, че вече няма какво друго да му се пълни.

Метатрон беше прав: това, което се случваше, съвсем не беше чак толкова неприятно. Седалките бяха удобни, а светлината – приглушена.

За съжаление авторът не знаеше никакъв чужд език, така че колкото и да се напругаше, всичко, което можеше да оцени, беше ромонът на думите. Но колко приятен ромон, как се лееше като кристален поток под надвиснали вишневи клони, като повеи на планински ветреци в петлето-ветропоказалец на малка къщичка сред букаците. Около петдесетото стихотворение очите на Геран започнаха да се затварят. Миг преди да се нанесе мислено в къщичката, ярка светкавица го изтръгна от дрямката и от всички посоки на салона прозвуча познатият тих глас:

– Геран Бисеров, вие заспахте на последното стихотворение, заради което ще ви го прочетем отново.

Жената на сцената се върна страница назад и зачете с присъщата си прилежност. Миг преди погледът ѝ да се сведе към текста, Геран долови онази нечовешка прозрачност в него, от която вече се беше научил да се страхува. Всичко беше някакъв театър, нагласен специално за него. Една измишльотина. Геран нямаше да им се остави. Още никой не беше успял да го събуди по собствена прищявка. Облегна се назад и още в рамките на същото стихотворение захърка. Този път светкавицата блесна още по-ослепително и беше придружена с известна болка. Проникна в съня на Геран и го догони чак в детството му, върху велосипед на три колелета.

– Геран Бисеров, ще се наложи да започнем книгата ви отначало.

След третия опит за бягство чрез сън нещо се пречупи в Геран. Разбра, че колкото и нематериални да бяха клепачите му, в мига, в който ги затвореше, от „управата“ имаха начин да го усетят и да го върнат в салона. За съжаление никой не му помагаше да остане там, а напевният глас на четящата жена почти веднага го вкарваше в полусънен транс. Геран започна да се бори срещу съня с всички сили и първата му победа беше, че успя да надживее френския. Следваха преводите му на италиански, които жената зачете без антракт или почивка.

Геран клима на унгарския, щипа се да не заспи на полския, хърка с отворени очи на шведския, държа си клепачите с два пръста на китайския и прави мини-лицеви опори върху облегалката на предната седалка по време на турския превод. Докато повторно слушаше поемата си „Тежката наша орис“ на холандски, се огледа и на последния ред в дъното видя белетриста Чавдаров. Вълна от скръбна благодарност се плисна из тялото му и понеже сега то се състоеше от съвсем рядка материя, не се намери нито една клетка, която да ѝ се противопостави.

– Чочко, какво правиш тука бе, човек?

Чавдаров му направи знак с ръка да мълчи и да си слуша спокойно. Беше дошъл с присъствието си да отнеме поне още един читателски прочит. Геран се люшна напред и изтощен от вълнението заспа. Гласът го събуди, Геран заспа, гласът го събуди и Геран се разкрещя:

– Не искам! Не искам повече! Не трябваше да пиша толкова. Не мога! По-добре никога нищо да не бях писал! Не издържам повече!

И се разхлипа.

Малката зала се разлетя в различни посоки и Геран се оказа на върха на златиста кула сред лъчите на незалязващо слънце. Пред него беше Архангел Михаил, вперил поглед някъде надолу в бездната при основите. Там, като от самолет, се виждаха малки градове с движещи се коли, вероятно пълни с хора, заети с грижите си. Във всеки случай очите на поета не различаваха чак толкова дребни фигурки, за разлика от Михаил, който имаше вид на човек, зачетен в книга. Леките, почти недоловими промени в изражението му говореха за конкретна, макар и неземна ангажираност.

– Имате право на поправка – каза Михаил, без да го погледне.

Геран вече се отнасяше с ужас към всяка инициатива, която идваше от вечните усти на крилатите. Не каза нищо.

– Имате право да се върнете на земята в тялото на който и да е човек, да останете там до залез слънце и свършите нещо, с което ще облекчите положението си. Естествено, няма да ви бъде разрешено да навредите крайно много на тялото. Когато решите в кого искате да се възплътите, кажете ни. Междувременно се връщате в салона за литературни четения.

Първоначалната мисъл на Геран беше да възстанови земното си присъствие в тялото на жена си Валерия и да унищожи архива си. Така стихотворенията щяха рязко да се намалят. Умът му обаче, трениран да обобщава на едро, веднага препусна към последствията. Едно е смърт, съвсем друго – аниhilация. Страданието не е най-важното нещо в живота, защото винаги има нещо по-важно от него. Нещо, заради което хората страдат доброволно. Те го пазят до последния си дъх, а ако случайно го загубят, те се превръщат в мъртвци преди да са умрели истински и после бродят из света с избелели, невиждащи очи. Стиховете бяха точно тази скъпоценност за Геран и той разбра, че не може да ги унищожи, не може да накъса своя фиш за тотото на вечността и не може, и няма да понесе да умре повторно.

– Избрах. Искам да се вселя в тялото на литературния критик доц. Грозданов.

Архангелът го изгледа с изражение, което приличаше на заинтригувано.

В този момент Геран усети как духът му полита надолу, връзва се в някаква влажна и топла материя, като меко желе, и се покашля от лек задух. Доц. Грозданов страдаше от лека астма, заради което от време на време ходеше на санаториум и литературният свят си поотдъхваше. Геран отвори очи – изцъклените очи на доц. Грозданов. Намираше се в кръчмата „Баджанаците“, а срещу него седеше нежният поет Стамен Стаменов. Отстрани, в леко отдалечен ъгъл на триъгълника, седеше младият поет, на когото Геран уж все му забравяше името, и го гледаше предано в образа му на критик. На масата имаше мезе от пилешки кожички и каничка наливно, а срещу всеки – начената чаша с изпомазан от устните ръб. Геран обгърна с пръсти облото стъкло. Хладно. Прокара ръка по покривката. Грапава, с трошички, залепнали по фолклорните орнаменти. Пипна си лицето. Отпуснато. Двойна гуша. Костюмът му беше от скъп гладък плат и покриваше импозантното му повехнало тяло.

– Всичко може да се докосне и да се оцени какво е – промълви той.

Стаменов мигаше насреща му с лъскави сини очи като оплешивяваща кукла Барби. Беше вързал тънките си крака под стола на осморка, която създаваше впечатлението, че колената му се пресичат на няколко пъти. Хлъгналите му тютюнджийски бузи не изглеждаха здравословно дори според преценката на посвикналия с отвъдното Геран.

– Е, как ще може да се оцени всичко бе, Грозданов? Как! Някои неща, като изкуството например, не могат да се преценят.

– Аз... хм-хм ХМ-Хм – прочисти си гърлото Геран, но от устата продължи да излиза оперния глас на доц. Грозданов – аз мисля, че някои неща могат веднага да се оценят. Ето, знаеш, че винаги високо съм ценил твоите работи. Те са от малкото, с които ще влезем в следващото столетие – зарадва приятеля си той.

Стаменов закима скромно и сведе поглед встрани.

– Благодаря ти, Грозданов, благодаря ти. Ти виждаш повече от другите.

Геран си спомни, за какво беше дошъл в точно това тяло.

– Да, така е. А най-големият от вашето поколение беше Геран.

Идеята му всъщност беше по-мощна. Тя се състоеше в това да напише на бърза ръка страхотна хвалебствена статия за себе си от името на доц. Грозданов и да я разпрати за публикация. По възможност две или три статии, в зависимост от времето. В тях той щеше да разкрие всичко това, което критиците не благоволиха да забележат в стиховете му. Всички скрити алюзии, които проспяха, както читателите, така и университетските тълкувачи на новата литературна словесност. Да се обяви твърдо зад единственото име на епохата – собственото си – и да въвлече поколенията в неизбежно четене, облекчавайки квотата си на оня свят. Само дето не очакваше да обсеби тялото на доц. Грозданов в кръчмата.

– Геран ли? Геран? Доц. Грозданов, ти носиш на пиене, ама май те хвана. Геран, мир на праха му, от двацет години пишеше едно и също стихотворение и все не можа да го доизкусури. Теза – антитеза. И все в хорей. Той друго освен хорей не можеше да докара. „Месецът се осребри в небето, но не е небето месечна заплата“ и т. н. Пък като вземе за родината да ги каканиже едни...

Геран, свит в чуждото тяло, не можеше да повярва.

– Ей, Стаменов, недей така за мъртвец бе! Той си отиде човекът, вече дори не може да се защити!

Главата на младия поет се въртеше ту наляво, ту надясно, следвайки пинг-понга на пререканието им.

– Че за какво му е, като има, гледам, кой да го защитава! Животът си е едно, изкуството – друго. В края на краищата всички ще умрем. Но нали се борим за трезва оценка! А това сега какво беше? Починал някой, та дай да го разхвалим за сметка на другите. Той, докато беше жив, ти хич не го харесваше, монотонен бил, семпъл бил, високопарен бил, а сега обърна плочата. Никой друг вече не струва!

– Не съм казал „не струва“.

– А, каза го! Направо си го каза!

– Не съм! Казах само, че той беше...

– На сега, виждаш ли? То е същото. В България докато си жив, всеки те подритва. Чакаат те да умреш, че да им станеш симпатичен. И какво – хайде махалото назад с обратен знак. „Мъртвият не ни е вече враг“! – процеди Стаменов с иронична усмивчица и запали нова цигара, въпреки, че в пепелника му вече димеше една.

– Ти ли бе, куче мръсно, така ще говориш за приятеля си, а? – извика Геран и се нахвърли върху изпъкналата адамова ябълка на бившия си приятел. Новото му тяло, което беше в по-добра форма от бившето, се стрелна напред с непривична бързина и обърна Стаменов заедно с пластмасовия му стол назад. Двамата се търкулиха на пода вкопчени като кучета. Внезапно сред пъшкане, скубане и спънати удари покрай главата на Геран – технически погледнато, на доц. Грозданов – прелетя непознат юмрук и се стовари върху лявата скула на Стаменов. Лицето на младия поет му се ухили отблизо в очакване на похвала. Геран, който отдавна го мразеше, а и го подозираше, че някакси намира по-точните думи, го фрасна по носа отдолу нагоре. Младият поет се смая от такава черна неблагодарност, но ръката му не участваше в смайването и метна челюстта на критика назад с право кроше.

Настана чернота. Когато Геран дойде на себе си, някакъв мъж го пръскаше с вода, а той самият лежеше на пода. Почти до главата му стигаше цепнатината в мозайката, направена от меча на Архангел Михаил. Стамен седеше гузен и обиден отстрани, а младият поет надничаше притеснено иззад страничната колона на бара.

– Колко е часът? – извика Геран. През набраздените от миналогодишните дъждове прозорци се виждаше предупредително притъмняване. – Колко е часът?

– Спокойно, спокойно – натисна го обратно да лежи мъжът. – Аз съм доктор и нищо ви няма. Скоро ще можете и да си вървите. Сега само си починете.

– Доктор... доктор, аз ви помня от някъде. Не спечелихте ли вие миналата година конкурса „Паисий Хилендарски“ за кратък разказ?

– Защо, разказът не ви ли хареса?

„Боже, напаст“, помисли си Геран. От един час беше в тялото на критика и вече не можеше да се отърве от помощници. Изправи се рязко и високото му туловище се олюля. Главата го болеше. Беше се ударила веднъж в юмрука на младия поет и втори път в земята. Залитна и си удари главата за трети път в саксията с изкуствен бръшлян, която висеше от тавана. „Оставете ме. Оставете ме на мира“ заповтаря той и тръгна навън. Боязливо отвори вратата, в която отвъдният му опит го беше научил да се съмнява. Пред прага на кръчмата го посрещна софийския уличен шум и голямата кална локва, която говореше, или по-точно лъжеше, че всичко е солидно и си е наред.

Снегът се топеше и тротоарите блестяха от кишата като натурален шоколад. Покрай бордюрите все още се издигаха преспи, чието разчистване беше поверено на собствената им немощ. С делова крачка Геран се отправи към светофара на „Граф Игнатиев“ и „Раковска“ и едва по време на червената светлина му хрумна, че няма план. Ключовете на доц. Грозданов подрънкваха в джоба на кашмиреното му палто, но за съжаление, Геран не знаеше адреса му. Тялото на критика просто нямаше как да се прибере у дома.

И поетът тръгна накъдето му видят очите. Краткият зимен ден изтъняваше. Зад сергиите на пазарчето по протежение на „Графа“ стояха продавачи, облечени в по няколко якета едно върху друго, и гледаха унило над пирамидите от портокали. На тъгла един просяк си духаше на ръцете, но според Геран преиграваше, защото температурите все пак бяха над нулата. Денят, в който се върна на земята, приличаше на целия му живот – като за зима беше топъл, но като за лято – студен. На Геран му се дощя да изрецитира: „Но в бурята ще бъдем пак със теб, народе мой, защото те обичахме“. Обаче нямаше и буря, а „обичахме“ седеше пресилено. Погледът на приходящия развиваше ако не друго, то поне вкус към истината, а тя беше, че нито на народа му пукаше за Геран, нито на Геран за народа, и дори не беше ясно кой е народът и как трябва да бъде обичан. Хората се разминаваха начумерено с пазарски пликосе в ръце. Жена с карирана престилка излезе от магазин за колбаси и плисна кофа топла помия в краката му.

Всичко беше така нетържествено, че Геран загуби чувството за окончателност, което краткото завръщане му даваше. Отново стъпваше по земята, отново дишаше, уви, само за броени часове, а нито знаеше какво да направи, нито къде да отиде и главата му пулсираше от неразрешим проблем: как да уплътни времето си, което и без това нямаше да му стигне за нищо. Когато човек не знае къде да отиде, той се прибира у дома.

Краката сами го отведоха до малката уличка, където между магазин за въдичарски принадлежности и едноместен фризьорски салон зеленееше познатата входна врата. Върху нея, прикрепен с безцветни лепенки, потреперваше на вятъра пресен некролог. Геран се стресна да види собственото си име отгоре, затворено между две окончателни години свързани с тиренце. Погали хартията като писмо от далечен любим. Сълзи избиха във вътрешните ръбчета на чуждите му очи. Снимката беше от рецитал от 80-те години и съхраняваше образа на покой-

ника възторжен и разчорлен пред микрофона. Беше подбрана уместно и с грижа – хем да е по-млад, хем да не е неузнаваем спрямо последните си дни. Отдолу имаше и четиристишие, което Геран отначало зачете, а после продължи да шепти със затворени очи:

„Не е земята за нозете
на тези, дето я сънуват.
Те пеейки ще съществуват,
а тя чрез тях – във вековете.“

Беше го писал преди двадесет години, по време на почивката в Трявна. Стаменов да си яде ушите, какъв хубав ямб беше това. Бяха им дали тогава едни вили да творят и те – няколко колеги – творяха, а вечер се събираха на духовни разговори и самобитна ракия. „Талант съм имал – дал Бог, ами късмет съм нямал“ помисли си той, а мозъкът му, като програма, която отказва да бъде изключена, продължи да декламира четиристишието на френски, а после на холандски.

Бавно отвори очи и видя под трагичното съобщение „Твоя съпруга Валерия“. Блъсна вратата и с буца на гърлото запрепуска нагоре по стълбите до втория етаж. И ако в джоба му дрънкаха ключовете за апартамент, чийто адрес му бе неизвестен, то за собствения си дом той нямаше ключ и натисна звънеца с цяла длан. Над шпионката с карфица беше окачена черна панделка.

„Момент!“ чу се отвътре, заедно със ситни стъпки. Вратата се отвори и Валерия – с дълбоки ресници, с копринено кимоно, с кокетни малки чехли – застана на прага като тропически остров, сънуван в трюма и видян наяве. Очите ѝ се напълниха с радост.

– Не те очаквах толкова скоро – прошепна тя и хвана ръката му.

Геран я прегърна – отначало нежно, после стисна ръце около наед-рялото ѝ тяло и вдъхна миризмата по повърхността му. След толкова скитане отново си беше у дома. Целуна Валерия по врата, а устните ѝ потърсиха неговите и потънаха в тях с такава нежност, каквато не бе изпитвал от години.

– Не те очаквах толкова скоро – повтори тя – и още не съм готова с вечерята. Но можем да пийнем по уиски.

Геран последва като хипнотизиран кръшните извивки на ханша ѝ и изведнъж се сети, че уискито не е било приготвено за него.

– Ах, мръснице! Мъжът ти още не е изстинал в гроба и ти вече каниш пръчове в дома му.

Тя се обърна с намръщено от обидата лице, но после се разсмя и накъдрената ѝ коса се разтресе. Беше си сменила дори цвета на фалшивите букли – сега те бяха лешниково-жълти.

– А, „пръчове“, харесва ми как се наричаш. Ти си най-буйният доцент, който съм виждала. Макар че миналия път не бях много доволна от тебе.

– Защо? – попита Геран, внезапно гъзен от името на цялото мъжко съсловие.

Тя не отговори веднага. Явно беше доста засегната, защото известно време остана с гръб под предлог, че налива уискито.

– Защото ми обеща, че ще влючиш стихове на Геран в антологията си, а не го направи. Включи Сульо и Пульо, но не и него.

Геран изпита задух. Политна назад и се вкопчи в ръкохватките на фотьойла, за да не се преобърне заедно с него. Знаеше, че вместо заден ляв крак има бурканче от детски храни. Докато беше жив, все обещаваха да го поправи. Така и не намери време. Допреди малко беше решил да разкрие истинската си самоличност пред Валерия, за да я накара да се влачи на колене за прошка. Сега само опипващо смутолеви:

– Други хора не искаха да са вътре заедно с него...

Валерия сви вежди в изражението, което Геран познаваше като собственото си лице в огледалото допреди няколко дена.

– А ти какъв мъж си? Защо не се наложи? Нали ти пише отгоре името на съставител? Все гледате да не си развалите отношенията с някого! А Геран го мразеха – тук в очите ѝ избликнаха сълзи и тя извади носна кърпичка от чекмеджето на бюфета – защото беше талантлив.

– Наистина ли така мислиш?

– А ти не мислиш ли? Ако и по този въпрос не си наясно, аз наистина не знам какво правя с тебе. Критик! Ще видиш ти утре програми от министерството и финансиране на оная брошура, дето я издавате на два езика, нещастници такива. Толкова добрини от мен си видял...

Хълцане прекъсна речта ѝ и тя предпочете да замълчи, отколкото да стане смешна с неподвидимо накъсани думи.

– А сега защо ме повика? – попита тялото на доц. Грозданов.

– Първо на първо ти ме повика. Второ просто исках да се видим. Трето исках да ти дам на Геран ръкописите, за да ги прегледаш. Когато видиш колко са хубави, да направиш едно посмъртно издание на непубликувани произведения. Това си е работа за професура. Аз ще ти съдействам

за отпечатването. Втори том ще сложиш избрана поезия, а трети том – писма.

В този момен Геран разбра, че е имал шанс да се прослави чрез критиката на доц. Грозданов, ако не беше дошъл на земята точно в неговото тяло точно в този момент. Толкова скръб наведнъж никоой не можеше да понесе. Геран извика „Валче“ и се хвърли като удавник в прегръдките на бившата си съпруга.

– Защо ме нарече така? А? Защо ме нарече така? Само той ме наричаше така! – извика тя и го блъсна настрани.

– Добре де, дай ми ръкописите му – каза Геран, защото последната му възможност да се спаси от безкрайния вселенски рецитал беше да ги унищожи.

– Ще ти се, циник такъв. Няма да получиш нищо. Ще ги дам на някой друг, когото преценя за свестен.

– Но аз съм най-добрият – излъга Геран.

– Това вече е без значение – хладно каза Валерия. – Върви си и не ме търси повече.

Геран вдигна поглед от кучото кресло и видя, че Валерия се е изправила над него с шапката и балтона му в ръка. Взе ги машинално и под прякото ѝ изпращане, което по-скоро приличаше на отвеждане под стража, се озова на стълбището. Вратата едва дочака гърбът му да прекося линията на прага, за да се тръшне зад него. Геран излезе на улицата и се огледа безпомощно. В този момент духът му се отдели от тялото, за да се намести веднага след него, като в затоплено легло, духът на законния собственик.

Доц. Грозданов се позавъртя озадачено, потърка натъртената си брадичка и като не можа да се сети как е попаднал на пресечката на „Хан Аспарух“ и „Ангел Кънчев“, взе такси и каза домашния си адрес. Реши на никого да не споменава за случката.

Геран крачеше направо през сградите по златиста пътека, която се издигаше нагоре. Някъде над Ректората го пресрещна познатата фигура на Архангел Михаил. На лицето му трептеше прозрачна усмивка. Архангелът го прегърна и двамата продължиха заедно разходката си над града. Долу сред тъмносиния здрач вече светеха жълти прозорчета и хората – все по-малки – се прибираха по къщите си. Високият Михаил леко се беше привел настрани към поета, а лявата му ръка безтегловно

полягаше върху ключицата му. С дясната си ръка, както му беше навик, крепеше дългия си меч на рамо. Двамата мълчаливо се изкачваха неизвестно къде и Геран чувстваше печално облекчение, като ученик с двойки, който се прибира у дома за да си получи шамарите, но знае, че там все пак някой ще се погрижи за него.

– Е, доволен ли си от връщането си? – попита архангелът.

– Не.

– Защо?

Звездите на нощта ставаха все по-ярки, защото двамата вече се разхождаха над нивото на облаците.

– Ами нищо не можах да свърша.

– Обикновено е така. Но по-важното е дали си научил нещо.

– Научих много неща. Научих, че Валерия ми изневерява. Че през цялото това време, в което аз съм се тровил с гроздовата, за Грозданов е имало уиски. Че не съм имал приятели. Такива работи. Това малко ли е?

– Не е много. Можеше да го знаеш и докато беше жив.

– Виж какво. Нямам представа какво искате вие от мене, но аз бях роден плешив и с коремче, при това съм кръстен Трайко, и като си помисля колко много съм направил в живота, и колко далече съм стигнал, вие трябва шапка да ми сваляте.

– Значи си доволен от себе си. Тогава какво искаш от нас?

Геран падна на колене на пътеката и под прозрачното ѝ сияние видя дълбоко долу града.

– Искам просто да бъда щастлив.

– Това ли било? Защо не каза по-рано?

– Ами като те питат какво искаш, обикновено казваш най-трудното, за да си сигурен, че ще се уреди.

– А всъщност искаш по-лесното?

– Вероятно.

– Тогава защо цял живот тормози близките си с тоя твой талант?

– Защо, нямах ли?

– Откъде да знам? Аз съм военен.

Геран затвори очи и пак ги отвори. Разтърка ги. Ако друг човек можеше да мине през тях, за него си бяха достатъчно материални. Изведнъж му се стори, че разбира всичко.

– Знаеш ли – каза той на архангела, – ти не съществуаш. Метатрон, Гавраил, Рафаил, каквито там сте се кръстили, вие не съществувате.

Архангелът се усмихна.

– Възможно е. Но желанията ти са си истински и затова ти сега се връщаш в литературната зала, за да си ги доизпълниш.

Пътеката под тях стана непрозрачна и наоколо се сглобиха стените на затъмнения салон. На сцената беше познатата говорителка с готови листа в дясната си ръка. „Сигурно са преводите ми на суахили“, помисли си Геран. Обърна се към Михаил и се разрида на глас:

– Чакай, моля те, недей, не мога така да вляза във вечността. Не мога. Нямам ли право на втори шанс?

– Втори шанс за какво? – попита архангелът и нещо като мелодия от малък ксилофон прозвуча от колана му. – Извинявай, викам ме по работа. Забавлявайте се.

Множественото число накара Геран да се обърне към празната зала. Отвътре с деликатно кимване го поздрави доц. Грозданов. Беше седнал в края на първия ред и с праметнат крак върху крак се беше приготвил да слуша. Още носеше палтото, чиято мекота наскоро Геран успя да оцени. Жената на сцената нагласяваше микрофона на необходимата височина и от време на време повтаряше „Едно две три проба“

– Какво правиш тук?

Доц. Грозданов сви рамене, както му се стори на Геран, с известно неудобство.

– Ами качих се на едно такси, но за да избегне задръстванията шофьорът мина по страничните улици и пред дискотека „Ел Греко“ попаднахме в престрелка. Аз съм, така да се каже, единственият резултат от нея, докато шофьорът, както разбрах, вече бил във от опасност.

– Благодаря ти, че дойде в тази зала.

Доц. Грозданов се посмути.

– Не виждам за какво. Аз просто казах, че искам да се занимавам с литература на много езици, така, да преценявам, да помагам с компетентността си, и те ме изпратиха тук. А ти какво правиш в тази зала?

В това време жената започна да чете. Геран зае поза, в която да издържи буден възможно най-дълго. Пък и за пръв път не чувстваше нужда да отговаря на Грозданов. Тук имаше достатъчно време човек сам да си изясни отговорите.

Кристин Димитрова е българска поетеса, писателка и журналистка. Автор е на множество стихосбирки, разкази и романа *Сабазий* (2007). Носител е на многобройни литературни награди. Нейни стихове са публикувани в антологии и литературни издания в Австрия, Англия, Германия, Ирландия, Исландия, Канада, Литва, Македония, Полша, САЩ, Сърбия, Унгария, Холандия, Хърватска и Швеция.

Коментари (6)

- 18-11-2012|**Стефан Бонев** – Невероятна си, Кристин!

Това е едно от най-хубавите неща, които съм чел в последните няколко години! Невероятна си, Кристин! Благодаря ти!

- 18-11-2012|**Антон Миленков** – Истинско е

След като го прочета още десетина пъти, ще докоментирам, документирам и разпространя...

Има и неясни публикации в „Изданиято“, но това ми хареса невероятно. Не казвам „Това е добро“, щот не съм литературен критик, а четящо, и (май си вярвам) мислещо същество.

- 18-11-2012|**Колев**

Хареса ми от първия прочит, макар че беше 2 часа през нощта. Не е нужно да си поет, за да се замислиш над житейските български истини, за които Кристин ни разказва. Браво!

- 18-11-2012|**Стоянов**

Много хубав разказ! Хем имаш някакви очаквания и трепетно чакаш да се сбъднат, хем никак не те е яд, че твоята прогноза не се сбъдва

съвсем точно. Бъзик и с перспективното четене, и с литературния живот, и с „психологията“ на „литературното творчество“. А пък на „гост“ да му напомним Бешков, който казва, че шанс да бъде оригинален е имал само Господ Бог. Всички след него вече са имали произведения пред себе си и е нямало начин да не се влияят от тях.

- 18-11-2012|**Парпулов**

Много интересен и приятен разказ! Благодаря Ви. Отдавна не бях се зачитал така, с такова удоволствие!

- 21-11-2012|**Емил Стоянов**

Ммм...това съм го чел някъде...Е, нищо. Никой не може да бъде оригинален постоянно. Освен Господ Бог...

Похвално слово за духа

Автор: Румен Леонидов

Похвално слово за духа

Днес е Велик понеделник, началото на Страстната седмица. Понятието „страсти“ идва от старобългарски и някога е означавало страдания. Обаче седмицата на Христовите страдания е не само традиционен, ритуален, почти дежурен повод за личното ни състрадание и признание към Сина Божий.

Разпятието и Възкресението са преди всичко причина за нерадостен, но честен размисъл за всичко около нас, над нас, зад нас и пред нас. За бича на бита и несъвършенството на битието, за изпълнената ни с грехопадения плът, тази тленна сестра на безсмъртната ни душа, за непознатия дух, който много рядко каним на чаша вино, за да разговаряме със себе си. За какво да разговаряме със себе си ли? За своите малки и големи грешки, за грешните ни помисли към ближния, за седемте смъртни гряха, които бъркаме с десетте Божи заповеди. За неумението ни да се погледнем отстрани и да се съзрем през зора на Бога – мънички, четирикрайнички, тичкащи насам-натам, обсебени от делничното, от преходното, от грижите за физическото оцеление, но не и за духовното изцеление. Затова освен телата ни и душите ни са затлъстели. Кандилцето на съпричастието, на състраданието, на съболезованието ни към човека до нас липсва на задушевната ни трапеза. Живеем живота си без помисъл за следващото изпитание, а е казано: „Щом животът не е вечен, и смъртта не е безкрайна!“

Живеем за удоволствие на телесата си, а в раните на душевността ни пируват червеи. Възкресението Христово е победа на духа над месото. Ние не сме богоизбрани за подобни свети неща, пасхални подвизи и не ни е дадено да бъдем героични примери... Поради което не щем и да се отнасяме праведно към физическото си здраве, както и към вътрешната си хигиена, наречена морал, почтеност, чест, нравственост, читавост...

Без вяра в себе си, без уважение към организма, който сме получили като дар от божествената природа, макар и без да го желаем. Без уважение и преклонение и към собствените ни родители, които са ни пренесли като малък, но тежък кръст през годините – от люлката в двора до първото школо, през първите любовни трепети до собственото ни бащинство и майчинство...

Затова, който съзнателно или несъзнателно убива здравето си, той убива труда на своите създатели – физическите и Душевния.

Нека собствената ни Тайна вечеря да бъде светла и паметна – да се самоопознаем и провидим. Нека открием собствения си мъничък Храм в себе си и от там да прогоним търговците. Нека потърсим покаяние чрез любовта си към ближните, да се отвърнем от Гнева и Чрево – угодничеството, от Алчността и Леността, от Завистта и Високомерието. И от вярата в безверието, в това, че никой не очаква нищо от нас като обществен пример и обживяване безпримерното в себе си.

Нека липсата на праведност в правовата ни държавица не вземе връх над личната ни душевна територия – там ние сме си господари и слуги, пазачи и крадци, поети и тълпи. Имаме пълна свобода да изберем собствената си роля, защото Свободата не се нуждае от паметник.

Бог помага на победените

Добро утро, момичета,

Часът е шест сутринта, денят е 3 януари, петък, последен срок да си напиша и предам текста, който четете в момента. Ще го прочетете във вторник някъде между дните на Йордана и Ивана, малко след Бъдни вечер и Коледа по стар стил. В Скопие моят приятел поетът Мишо Ренджов ще запали една свещ и за своите софийски приятели, както и аз благодарих на Бога на 24 декември, че този човек пише и пее като ангелогласен... Братята македонци ще отметнат своя Божик, те празнуват по стария юлиански календар заедно с русите, както и със сърбите, с които кой знае защо от векове искрено не се обичаме, но и те също ще тръгнат след своя неоспорим патриарх Павле – да пеят, да пият и да плачат. ...

Абе Нова година е, сняг ни прати Господ, идат именни дни – в индийска нишка са се наредили, като хлебарки изпълзват от стария телефонен указател на януари, изпълзят, постоят, тропнат едно хлебарчесто хорце и отминат. Тази година и хлебарките ни решиха да емигрират... В

САЩ, казват, отивали, но и там щастието им не е пълно, нито е за завиждане...

Уж наоколо е ново, новогодишно, уж безделнично, а ми го няма бялото. Липсва ми другото бяло, то отсъства. Както казва друг мой велик приятел, художникът Стефан Десподов, „отсъствието на бялото е цвят“. Виждам едно черно конче да тича из българско, жребче малко, арапско, радва се, че не е бяло, радва се, че има девет цвята черно... Добър знак ли е? Не разбирам езика на предчувствието, а го чувам да ми говори, говори, говори...

Нещо не мога да се израдвам. Нещо не е така, не е както трябва, мамка му, свито ми е отвътре, нито ракията ме пали, нито червеното ме гали... Нещо иде, но не знам какво... Необяснима е тази убийствена безпричинна печал – наричам я обществена депресия. За пръв път я усетих в началото на 2000-та година – що фойверки, що пукот и плямпане, че идва новото хилядолетие и новия век... После ни казаха, че пристигането им се отлага за догодина, защото е така било от край време... Същата пролет се видя, че сините победители вече са победени. И че новото Възраждане отново се отлага...

Днес продължаваме да се надяваме някой да дойде и да ни възроди – по европейски, по американски, по еврейски. Хората от пустинята направиха рай, ние от рая – пустиня.

Не, не става дума за политика. Става дума за нази си, за българята, които тук ще си мрем, за нас става дума – за най-нерешителните и за най-вкоренените в това парче плът на име България.

2.

Докато гледах с презрение стария си телевизор, новият беше окупиран от малолетния ми син, докато гледах как се мъчат артистите ни да пеят и да се гевезят в новогодишната скукотевина, си казах: отвикнал съм да живея естествено, отвикнал съм да се радвам на факта, че мога да ходя, да тичам, да гледам, да говоря, да мълча непринудително.

Чакай, тъпако, си викам, ако беше се родил инвалид, или беше се родил още по-тъп, тогава какви щеше да ги ръсиш? Я си целуни децата, без повод, дай им (без да ти искат) пари, да ги изхарчат за техни си щуротии, подай на кучето лапа, и на себе си дай ново сърце за душата...

От сто години не съм изпял нито една песен, не само до докрая не съм я изпял, ами дори до предназначението ѝ не съм стигал. Вместо да се бях забил в Троянския балкан или в Тетевенския му събрат, където цял

живот само се каня да хвъркна, вместо да газя сняг до кръста, да вия като вълк в полето, аз пак се самозарих в лавината от многоканална скука.

Отвикнали сме поне веднъж-дваж в годината да не сме делнични, след като не щем да сме празнични.

Чудя се – кой ни отучи да плачем и да се смеем, как се разучихме да летим, да ни се сервира силно разрежена уж българска ракия... Дори и бачкатор като Хачо се сбабичоса, от плейбоя вече остана само дистанционното...

Сякаш нацията ни е уморена. Печална в примирението, че нищо кой знае какво няма да се промени до края на живота...

А не е точно така – Бог помага на победените! След големите страдания идват и много хубави дни с прости радости и прости измерения – цветно камъче, цъфнало цвете, домашна животинка, помощ от приятел.

3.

Не разбирам собствените си предчувствия, но логиката ми е елементарна – в България останахме само победените. След толкова години клатене и люшкане, стана безпощадно ясно – изпита чашата, смехът – изсмян. Бедните – още по-бедни, богатите – малко по-бедни. Ние, редовите българи и българки, не сме толкова бедни, колкото победени. (Армията на победените крачи, беше писала една поетеса!) Но победените нямат армия.

Те имат право на помощ, право на последно щастие, право за последен тото шанс.

Ще ми се нашата победена нация да си излекува болното самочувствие, недостатъчно якото си достойнство, окуцялата си духовност. Нужна ни е осветената водата на единението, хляба на личното дело, но като част от семейното, а семейното като част от общонационално... Боледуваме поотделно, зъзнем в глупавия си завистлизъм и не се сещаме да опрем гърбовете си един о друг.

Всъщност ние сме остаряващи деца, които все чакат нещо да им подскажат. Или за кой ли път – групово да ни накажат.

Хайде, този път сами да се накажем! Да се самонакажем с любов към простите неща, към природните неща, към хубавата книга, към остатъка от този безкраен живот...

4.

Бог помага на победените, ако те вярват в него.

Румен Леонидов (род. 1953) е български поет, писател и публицист.

Под тоталитарното токче на политкоректността

Междувременно колегите от „Литернет“ отказаха да дадат разрешение за препубликуване на текста тук, в резултат на което аз го махам, разбира се.

Онези от вас, които желаят да прочетат статията, могат да я намерят на този адрес:

http://liternet.bg/publish8/ves_veselinov/lea-koen.htm

Коментари (46)

- 21-11-2012|Златко

Първоначалната ми реакция към този текст беше да го прескоча – посочи ми го Ники Фенерски, който очевидно е на страната на автора, докато аз съм на отсрещната... След това обаче се замислих и реших да го публикувам. Просто защото той НАИСТИНА ме накара да се замисля, а в резултат на това се появиха следните тук неща, които може да се окажат интересни, а може и не... Кой както си прецени.

И така, нека започнем със заглавието. Тук, твърди авторът, става дума за политическа коректност. Аз пък се замислих и стигнах до извода, че, откъдето и да се погледне тезата за „не-само-спасяването“ на българските евреи, тя е израз точно на обратното, тоест на „политическа некоректност“. И понеже, оставено по този начин, заявлението ми изглежда просто като опит за оригиналничене, ще побързам да обясня какво точно имам пред вид.

Значи, нека на първо място започнем с това какво всъщност е политическата коректност. Тя е конформно мислене и поведение – искрено или престорено, няма значение. Важното при нея е, че човекът, който се придържа към изискванията ѝ, със сигурност говори и действа по начини, които са възприети като повече или по-малко задължителни в даденото общество, по едни или други причини. Да бъдеш политически коректен на практика означава да бъдеш конформист – именно това, най-вероятно, обяснява силното раздражение, което нейният диктат

предизвиква у толкова много хора – те не искат да бъдат (чак толкова) конформисти, вътрешното им усещане за справедливост се бунтува срещу наложеното им отвън задължително поведение, особено в случаите, когато живеят с ясното усещане, че в резултат на този наложен диктат в обществото най-неочаквано са се появили нови „печеливши“: обикновено хората, които до вчера са били обект на някакъв вид сегрегация или открито преследване. И понеже никой от нас не е бил жив по времето, по които същите тези хора, или по-точно техните предци, са били „жертви“, и всичко, което сме в състояние да видим днес, са не жертви, ами точно обратното (поне погледнато отвън), то ние сме склонни да отхвърляме цялата идея за политическата коректност, колкото и благородни да са мотивите зад нея...

Такааа. Дотук обаче, ако ви е направило впечатление, ние говорим само и единствено за един тип политическа коректност, която на практика не съществува извън високо развития свят. Нито към индианци, нито към чернокожи, нито към „цигани“ или дори евреи, в България се изпитва някакъв особен пиетет, дори напротив – тук у нас си царува голата реалност, тоест, виж ся кво, мой човек, ония там може и да си ва глежат, обаче à сте ни дошли тука да ни се перчите, à сме ви показали за две бройки кой кум и кой сват, така че умната, за да няма после кой ми сра в гащите! Така, или долу-горе така, звучи българската форма на пресрещане на тенденциите, идещи откъм западния свят и – както може да се види добре от горния текст – когато тя не притежава реална възможност за открито изразяване, а възприема себе си като форма на живот под наложен отгоре диктат, също като у нас по времето на Тато, примерно, то носителят ѝ може да развие доста силни чувства относно валидността, или липсата на такава, у политическата коректност.

Но, след като в България западната политическа коректност не само не се радва на някакво широко обществено приемане, ами напротив, тук дори е станало някак задължително хората да заявяват на висок глас, че не са съгласни с нея и не желаят да я приемат, то значи в случая ние говорим за два напълно противоположни по съдържание (но не и по форма) феномена. С други думи – конформното, тоест общоприето в България поведение, е именно противопоставянето на политическата коректност, докато на Запад тя изглежда е общоприетият модел на обществено поведение (с определени вариации между отделните страни, разбира се). Но, ако си спомняте, малко по-горе ние вече казахме, че по-

литическата коректност не е нищо друго освен вид конформизъм, тоест на практика се оказва, че българският вариант на политическа коректност е именно политическата некоректност на Запада. Ако ви трябва малко време, за да се върнете назад и да проследите отново нишката на аргумента, дайте си го, моля, защото е изключително важно всички тук да осъзнаем и разберем, че в случая става дума не за словесна еквилибристика, а за регистриране на реален обществен феномен: онова, което за тях е некоректност, си е за нас именно политическа коректност (и обратно). Примерно: вече няколко български автори са ми споделяли, че не пишат за „възродителния процес“ не защото темата не ги вълнува, а просто защото не виждат никакви шансове подобни писания да получат някакъв вид обществено признание или дори разпространение; това е особено валидно за хората, които се опитват да пишат примерно за театъра. И в двата случая става дума за обществени табути, само че съдържанието им е директно противоположно...

И отново: да бъдеш политически коректен в днешна България не означава нищо друго, освен да мразиш, БУРНО, „циганите“, дори и когато си от онзи вид милозливи хора, които са склонни да им мушнат по някоя пара в ръката ако не ги гледа никой; да се възмущаваш, ШУМНО, от „нечуваната корупция в ДПС“, дори и когато вътрешно си мислиш, „хвани едните, та блъсни другите – няма турци, няма българи, братко!“; да се гордееш, ПО ИНЕРЦИЯ, със „спасяването“ на българските евреи, ако и последните дебати в Интернет може би са те накарали да се замислиш дали, аджеба, ако днес примерно ни предложат отново Тракия и Македония, няма отново да се съгласим да изпратим „някого“ в някакви концлагери (добре де, да не са евреите, ама що пък да не си изпратим циганетата, примерно; с един куршум – два заека, мамка му!)

С това вече стигам до сърцевината на собственото си твърдение и, ако и да не държа да се съгласите с мен, вече спокойно мога да повторя онова, с което започнах този коментар: да се ПРОТИВОПОСТАВИШ на (непроблематизираната) идея за „спасяването“ на българските евреи през Втората световна война означава ИМЕННО да се противопоставиш на общоприетото, конформното, тоест политически коректното, мнение и поведение, което царува в днешна България. При това, забележете, някои от централните обвинения, отправяни от страна на „конформните“ критици срещу „неконформните“ теории, по удивителен начин повтарят реакциите и поведението на множество предишни протагонисти

от различни пост-тоталитарни общества (да вземем Русия и Германия като двата най-фрапиращи примера), в които всички опити за преосмисляне на миналото, поне до известно време, са били възприемани без изключение само и единствено като опити за вменяване на историческа вина, независимо от това колко съдържана и внимателна може и да е била критиката (примерно: в книгата на Румен Аврамов такъв патос липсва напълно, но въпреки това авторът ѝ редовно се обвинява в това, че „се опитва да ни вменява чувство за вина“ – точ-в-точ думите на канцлера Кизингер по повод студентските бунтове от 60-те години в Германия, например).

И така, за да приключвам: политкоректността и нейното обратно са с разменени места в България – и в такъв смисъл критиката на Веселин Веселинов пропуска реалната си цел, или поне обърква нещата доста сериозно, описвайки като „позиция на политкоректността“ ИМЕННО онова, което в днешна България е всичко друго, но не и конформно, не и политически или дори човешки удобно, поведение. Напротив, силно напредив...

- 22-11-2012|**Иван Д.**

Доколкото разбрах, позицията на Златко е такава: да се противопоставяш на „общоприетото“ е по принцип нещо добро и заслужава похвала – особено когато го правиш конкретно в българска среда – т. е. това е нещо добро, когато се противопоставяш именно на БЪЛГАРСКОТО общоприето...

Само не разбрах дали е също толкова добро, когато българи се противопоставят на нечие ЧУЖДО „общоприето“ ... Май доколкото разбирам, според Златко това вече никак не е добро, това е просто някакво българско „няма пък“...

Така е то – това е то „равнопоставеността“ в съвременния свят.

- 22-11-2012|**Златко**

Общите приказки навсякъде водят до едно и също – езиков шум. Само по себе си противопоставянето – срещу нещо „българско“, „чуждо“ или „марсианско“, още не съдържа никаква ценност, тъй като, за да придобие такава, на всяко противопоставяне е нужен смисъл и посока. Безсмисленото противопоставяне от видя „няма пък“ е безсмислено навсякъде, не само в България. Също толкова безсмислени са и подобни

обвинения, тъй като те поставят думичките „е **по принцип** нещо добро“, което е безсмислено преиначаване на инак напълно конкретни твърдения. Самият аз се противопоставям на няколко неща – сред тях човешката агресивност, потисничеството, глупостта – където и да ги срещна, в България или извън нея. А това, че много хора тук възприемат мислите ми като насочени само и единствено против тях, сигурно си има някаква конкретна причина... Примерно това, че се чувстват обвързани, а може би и донякъде идентични, с някои от изредените неща.

Празните обобщения са първия признак на глупостта, разбира се. Навсякъде, не само в България...

- 22-11-2012|**Дамян Георгиев**

Какво има да се обсъжда дали било „полит-коректност“ или „полит-некоректност“ – и дали е „токче“, или е направо „желязна пета“ – за мен е ясно, че авторът Веселинов е ПРАВ – за всичко, което е написал тук. И де факто е прав, и де юре е прав. И морално е прав, и исторически е прав. Отдавна трябваше да се появи такава статия тук – защото просто това е истината: Леа Коен е недобросъвестен автор (ако щете: НЕКОРЕКТЕН автор), това е ясно – просто трябваше да се намери някой, който да го каже високо и ясно – и максимално конкретно: „право, куме, та в очи!“.

- 22-11-2012|**Златко**

Е, ако не друго, то поне много хора днес най-после ще си кажат „ей, най-после и аз веднъж да прочета СОБСТВЕНОТО си мнение в това списание“...

Да живее политическата КОРЕКАТУРНОСТ, значи...

- 22-11-2012|**Златко**

А темата за политическата коректност действително е само странична в този текст (всъщност онова, за което става дума е спорът около оценката на историческото събитие, наречено „спасяване на българските евреи“). И така: самият аз мога да повтора само онова, което съм казвал винаги: всякакви опити да се говори в случая за героизъм, надминаващ делата на няколко, **точно известни и действително заслужили благодарността и на евреи, и на собствения си народ, хора**, е изкривяване на истината, тоест – източник на спорове и дразги, именно защото е измислена преди около петдесет години пропагандна идея, а не исто-

рическа истина. Има спасение, слава Богу, и това не се отрича от критиките на общоприетата теза. Онова, което се отрича, са, **първо**, неговите мащаби; **второ**, моралният му патос, тоест дали не принизяваме смисъла му напълно, като го разширяваме и раздуваме като балон, до степен, при която едва ли не „целокупният български народ“ се оказва герой от... някакъв театрален водевил (няма морална заслуга в хвалипръцовството, нито в правенето на помен с чужда пита – ония, които имат заслугата, са добре известни, поклон! Останалите най-после трябва да осъзнаят, че това не ги покрива със слава, а ги набутва във вечната им роля на хора, които трябва да доказват на себе си и света, че не са чак такива смешни дребосъци); **трето**, твърдението, че то е следствие от някаква особена, необяснима „българска толерантност“, от която инак следите в историята ни са повече от оскъдни; истината в случая е, че българските евреи са третираны от тогавашното българско правителство – **със съгласието на обществеността** – като разменна монета в търговията между нацистка Германия и прото-фашистка България (първо Македония и Тракия срещу живота на евреите, пък после ще видим; това, че игричката не се осъществява докрай, е една от големите сполуки в най-новата ни национална история); **четвърто**, все по-истеричното отричане на факта на мълчаливото съучастие на тогавашното общество в „играта“ на гигантомански национални амбиции, изразяващо се в това, че в името на постигането на „националния идеал“ (Македония и Тракия), хората очевидно са били готови да пожертват и съвест, и морал, и всичко – и да изпратят на заклание евреите като гергьовски агнета (което и става в окупираните земи).

Това, в конспективен вид, са основните пунктове, около които според мен се върти критиката на национално приетия и силно удобен мит за „всенародното спасение“. Какво ще преценявате и си мислите самите вие оттук нататък е, разбира се, ваша собствена работа...

- 22-11-2012|**гнян Минчев**

Политическата коректност не е просто конформизъм – тя е безпринципен конформизъм, защото несправедливо обезправява едни за сметка на други. Що се отнася до текста, накратко мисля следното. Първо, не разбирам логиката съдбата на част от българските евреи да се поставя във фокуса на разгорещен дебат едва днес – 70 години след Холокоста и 23 години след като в България бе гарантирана свобода на

словото. Второ, събитията от годините на Втората св. война са получили многократно оценката на всички заинтересовани страни и идеологически направления – знаем какво мислят комунистите, монархистите, както и всички останали. Трето, ако оставим настрана очевидните фалшификации от типа „другарят Янко спаси евреите“, има доста широка сфера на съгласие относно това, че както в обществото, така и в българската държава е имало както антисемити, така и множество малодушни хора, неизразили позиция, така и достойни защитници на българското еврейство. Ако не изброяваме поименно, можем да кажем, че са надделяли – и в обществото, и в държавата – тези, които са се борили за каузата на спасяването. Това не отменя факта за наличие на нацисти, антисемити и безразлични. Победили са обаче спасителите. Този факт има важно значение главно в едно отношение: това е пример не просто за толерантност, а за гражданска жертвоготовност в една много мрачна епоха. Вярно, не са спасени евреите от Македония и Беломорието. Нека упеците да дойдат от тези, които в тази епоха, в тези обстоятелства са успели да направят повече.

- 22-11-2012|**Николай Сисоев** – ге: политическата коректност на Златко

Златко писа:

И така, за да приключавам: политкоректността и нейното обратно са с разменени места в България – и в такъв смисъл критиката на Веселин Веселинов пропуска реалната си цел, или поне обърква нещата доста сериозно, описвайки като „позиция на политкоректността“ ИМЕННО онова, което в днешна България е всичко друго, но не и конформно, не и политически или дори човешки удобно, поведение. Напротив, силно напротив...

Златко, толкова много писане, за да изкажеш толкова грешно твърдение.

Политическата коректност няма глобален (световен) характер.

Политически коректното в Китай, не е такова в България.

Когато обаче говорим за международни, или междунационални взаимоотношения, политическата коректност придобива дипломатически език и коректност.

Когато обаче става дума за Холокоста, нещата са много рехави и балансират по острието на националното достойнство на народите, общо-

приетите морални ценности и безцеремонността на евреите (не еврейския народ, а неговите политически и финансови лидери, които успяха да станат политически и финансови глобални/световни лидери)

За да ти е по-ясно, ще ти кажа, че горното не е политически коректно спрямо евреите, но е политически коректно спрямо много народи, пострадали от евреите.

Ако се чудиш кои са тия народи, ще посоча само към Русия и Палестина.

Останалите ти си ги издири в историческите книги.

Та, няма такова нещо като абсолютна политическа коректност, което между другото съвсем не е в основата на тази статия, и се чудя какво искаше да кажеш с дълбокомислените си разсъждения.

- 22-11-2012|Златко

Огняне, присъединяваш се към дискусия, която се води тук от месеци насам и съответно би било прекалено затормозяващо сега да започваме всичко отначало. Накратко: собственото ми мнение е, че основният проблем с историята за спасяването на евреите е системен, тоест тя е напълно извадена от контекста на историята ни и направена да изглежда като нещо блестящо и достойно за преклонение, докато реалността е, че тук става дума за изключително преплетена бъркотия от погрешно разбрани „национални интереси“, голямоформатна политическа игра и реално, наистина достойно за преклонение гражданско неподчинение на няколко души, което се обезсмисля напълно от тезата за „всенародното участие“. Освен това: ЦЯЛА източна Европа, не само България, е изправена пред нуждата да преосмисля и преоценява близкото си минало. Това не са игрички, а абсолютно необходими крачки по пътя към изграждането на реална демокрация и реално гражданско общество. Не можем да си позволим да оставим зад гърбовете си никакви пропагандни версии на историята, всички имаме нужда от това да я разбираме, и то да я разбираме реално. Без това не може да се върви напред. Ето, между другото, един от по-раншните ми коментари по темата, за допълване на информацията:

Цитат:

...самият аз не намирам никакви основания да гледам на участието на българските евреи като някакъв вид „спасение“. Това просто не се свързва с никоя друга политика или, да го наречем

така, „голямо обществено брожение“ в страната, през цялата ѝ следосвобожденска история, и на практика си остава напълно неразбираемо, като един вид „чудо“, някакъв порив на нечуван, невидан и необясним национален и цивилизационен героизъм, който, повтарям, не може да бъде обяснен по никакъв начин (тезисте за „изконната толерантност“ на българския народ звучат просто смешно на фона на непрестанните етнически прочиствания в страната, от 1878 до 1989). Тук просто трябва да се приложи старото правило, наречено във философията „бръсначът на Окам“ — тоест, в случай на няколко спорни и противоречиви обяснения на един феномен, да се избере най-простото и най-логичното от тях. Именно това е причината, поради която самият аз предпочитам едно далеч по-просто и според мен по-логично обяснение — а именно, че съдбата на българските евреи е само един (за щастие неуспешен) опит да се реализира „Сан-стефанския идеал“ на каквато и да е цена, включително и чрез предаването на поколение на едно (малко и незначително) малцинство. Политиката на България малко преди и по време на Втората световна война е абсолютно обяснима от гледна точка на посочения по-горе обяснителен принцип — тя е просто пореден пример за върховенството на национализма в българската политика, а съдбата на евреите не е нищо повече от един „дребен епизод“, който потвърждава правилото. Ето това, а не някаква игра „на инат“, или опити за придобиване на политически кредит от каквато и да било вид, са съображенията, които ме карат да гледам на иначе напълно необяснимото „спасение“ като на това, което то всъщност е: пореден провал — в случая изключително щастлив! — на българския национализъм и шовинизъм.

- 22-11-2012|**Огнян Минчев**

Не знам, не познавам добре тази част от историята. Това, което зная е, че в условията на окупираната от нацизма Европа, няколко граждански активни хора не могат да спасят 50 000 души, определени от нацистката машина за унищожение. Без активни действия на българската държава — с цялата противоречивост на политическия режим, без категорично преобладаващо обществено мнение в защита на еврейската общност,

отмяната на депортацията не е била възможна. Това се случва в същото време, когато в съседни държави се предприемат инициативи за ускорено ликвидиране на еврейските им съграждани, да не би настъпващата Червена армия да ги освободи. Иначе, можем да отречем всичко случило се – щом прогресивният прочит на историята го изисква го изисква... давай да „деконструираме“ ...

- 22-11-2012|Златко

Има добра и обективна книга по въпроса, без „деконструкции“, без нищо.

Tzvetan Todorov: The Fragility of Goodness: Why Bulgaria's Jews Survived the Holocaust

Моята позиция е силно критична, отчасти поради прекалено „системен“ подход към историята, отчасти поради непрекъснатите културни войни, които водят тук. Изобщо не е задължително да се приема. Но пък да се остава при пропагандната версия, разработена от бившата система, ако и да е приета на много места по света, според мен не е признак за кой знае каква интелигентност. Тя е удобна и донякъде глади самочувствието, Малко нещо като добро ядене с две-три ракии към него.

А инак това, че без съгласието и директните разпоредби на царя нищо не би било възможно, е напълно вярно. Друг е въпросът, че неговата роля в цялата тази история е буквално непроницаема – на 24-ти май например е изчезнал в планината, за да не могат да го намерят и питат директно за инструкции. А след това действително е спрял изпращането на вагоните. Не че неговата е била лесна, но...

Както и да е – позицията на Цветан Тодоров е умерена и благоприятна към България и българите, но окончателното му мнение също е, че други герои освен Пешев и хората, които са го подкрепили, плюс високите църковни сановници, няма. Впрочем, тия дни ще седна и ще превода основната част от тезата му, крайно време е вече...

- 22-11-2012|Златко

Като гледам така различните начини, по които всеки от нас реагира на опитите за ново преосмисляне на историята, понякога си мисля, че всички ние сме като осиновени деца, които по някое време узнават, че биологическите им родители им са „някои други“: един крясва, „на всяка цена трябва да разбере кои са истинските ми родители!“, друг пък

вика „ха, тия ли бе, дето са ме изоставили, не ща и да ги погледна даже!“ а трети вече е толкова обрулен от живота, че всичко му е все едно...

А накрая все пак единственото, което ни свързва, е че сме деца... **нейни** деца.

- 22-11-2012|**Антилиберал**

Ще се въздържа да кажа мнението си за Леа Коен, защото няма да ми отива на грижите за българския да използвам език от товарните депа и коловози.

Иска ми се обаче да кажа, че този човек, Веселин Веселинов, на чието име попадам за първи път, има богата, разнообразна и кристално ясна мисъл, изразена на съвършен български език. Това е голяма рядкост за поколенията, родени след 1970 година. Част от обяснението може да бъде, че той е от времето, когато културата значеше нещо. Но несъмнено има и сериозни лични качества. Не е необходимо да си професор по когнитивна лингвистика, за да го видиш.

Ще се радвам от чисто културно любопитство да попадна пак на нещо, написано от него.

Бих го посъветвал да опита в прозата.

- 23-11-2012|**Манол Глишев** – Отличен текст

Конкретно по въпроса с българските евреи фактите са горе-долу ясни и нямат нужда от особени страсти. На институционално ниво има предизвикан от Райха антисемитизъм. На междуличностно ниво цари разнообразие: симпатия, безразличие, по-рядко омраза, често снизходително отношение, тук-там и примитивни митове за евреите. Нищо особено, може би само доста по-малко антисемитско вторачване в евреите, каквото е традиционно, например, за Испания, Германия, Полша, Хърватско, Словакия, Унгария и Русия. През самата война евреите от старите граници са спасени от гибелна депортация благодарение на усилията на български поданици. Не на последно място – и на Българската православна Църква. Към евреите от освободените земи обаче действително не е проявен никакъв интерес. Така че нашата история, както винаги е двусмислена – в нея има и благородство, има и смразяващо безразличие към човешки животи. Има обаче и подвизи, които не са възможни. Остава фактът, че освободените земи всъщност не са точно част от българските територии, както и че България просто не е в пози-

ция да се противопостави на Райха. Това не бива да се забравя, за да не се измислят лесни обвинения.

Спасяването на петдесетте хиляди български евреи от самата територия на страната е заслуга на нацията ни; една от малкото български заслуги към света.

Иначе, за политкоректността – напълно съм съгласен. Тя е все по-голяма заплаха за свободата на словото. Между другото, политкоректните често са политически некоректни към всичко консервативно. Явно е политически коректно да ругаеш белите, хетеросексуалните, мъжете и християните. Това е двоен стандарт, който ме кара да смятам политическата коректност за страшна форма на скудоумно лицемерие.

- 23-11-2012|Златко

Според мен ВСИЧКИ коментатори на тази тема пропускат – съзнателно или не – да отбележат директната връзка между съдбата на българските евреи и опитите на ВСИЧКИ наши следосвобожденски правителства да реализират „идеала от Сан-Стефано“. Отказвайки да видим този епизод като частичка от нещо много по-голямо, много по-системно и принципно заложено в цялата ни следосвобожденска история, ние на практика отказваме да го разберем. Естествено, че в такъв случай не остава нищо друго освен голо приемане или отхвърляне на тезата за „спасението“. **А реалният въпрос около всичко това всъщност е не дали евреите са били – или не – спасени.** Реалният въпрос е „А защо на първо място се е стигнало дотам, изобщо да има нужда от спасение? Дали всичко това е просто резултат от една чужда, привнесена отвън и механично приета за известно време, антисемитска идеология, или, напротив, то няма нищо общо с какъвто и да било антисемитизъм (който действително е бил ВИНАГИ сравнително слаб у нас, за щастие), тоест е просто следствие от факта, че в името на реализирането на „Сан-стефанския идеал“, българското общество комай винаги е било готово да заплати **каквато и да било** цена – включително и сериозно количество трупове, ако се наложи.

Крайно време е да разберем реалното естество на този въпрос. Съдбата на българските евреи от Втората световна война е следствие не от антисемитизъм а от криворазбрани национални интереси и идеали. И тези неща вървят назад, като минимум, до времето на Освобождението. Вече сме достатъчно отдалечени и дистанцирани от всичко това, наис-

тина е крайно време да започнем да разбираме по-добре собствената си история!

- 23-11-2012|**Роберт Леви**

Златко, мисля, че не съм единственият еврейин, несъгласен с тезите на г-жа Коен, или на Сони Бали. например. Много ми миришат на коректност от позицията на политическото ляво.

Когато аз категорично неприемам тезата за оцеляването и защитавам тезата за спасяването, аз се базирам на лични разкази – баба ми и дядо ми са разказвали, баща ми е бил на възраст да помни. Помнеше българският ми дядо.

И не, Златко, случилото се през първата половина на 40-те не е репетиция за „Възродителния процес“. Защото, каквото и да говорят Аврамов, Коен, Бали, в защита на моите сънародници е скочила немалка част от българското общество. И при оксиморона „монархо-фашизъм“ е действало онова, което наричаме гражданско общество.

Не се наемам да съдя поради какви причини в последно време се поставя под въпрос нещо, което е потвърдено документално на процеса срещу Айхман. Не мисля, че проблемът е да се „плащат компенсации на Израел“. По-склонен съм да мисля две неща – желание за лична слава и реабилитация на теорията, че комунистите и червената армия са спасили българските евреи.

- 23-11-2012|**Дамян Георгиев**

Миналия месец президентът на България посети Израел. И какво са си говорили там с премиера на Израел аз не знам, но знам, че след това премиерът на Израел е казал дословно следното:

http://www.mfa.gov.il/MFA/Government/Communiques/2012/President_Peres+meets_President_Bulgaria_22-Oct-2012.htm?WBCMODE=PrUzi+BaramDavid+LibaiMichael+HarishUzi+Baran?DisplayMode=print

Prime Minister Benjamin Netanyahu, on Tuesday morning (23 October 2012), made the following remarks at the start of his meeting with Bulgarian President Rosen Plevneliev:

We have a thriving Bulgarian Jewish community here. I'm lucky to count many of my friends among them, and I think this friendship was tested in the darkest times of history: in World War II with the exemplary action of so many in Bulgaria to save the Jews of Sofia, at a time when no one

else was doing anything. No one was lifting a finger throughout Europe – or practically no one. I think this is a badge of honor for the people of Bulgaria, and we never forget that.

Аз не знам какво повече да добавя. Гледната точка на Нетаняху е ясна: за него е важно не дали сме спасили всички евреи, които евентуално е било възможно да бъдат спасени (при най-най-най-благоприятно стечение на всички обстоятелства) – за израелския премиер е важно нещо съвсем друго: че българите изобщо са положили някакви усилия в момент, когато почти никой друг не е полагал такива усилия (или както се е изразил Нетаняху: „никой не си мърдаше пръста“)!

- 23-11-2012|**Българин от Мисури**

Да, май отново се оказва, че досега не сме обсъждали най-важния въпрос – защото най-важният въпрос всъщност бил: „А защо на първо място се е стигнало дотам, изобщо да има нужда от спасение[на евреите]?“

Добре, нека да поразсъждаваме малко по този въпрос. Защото за мен той наистина е важен – така поставен, въпросът става много по-обхватен (и териториално, и времево) – и вече не се свежда само до това какво са правили в един или друг момент обикновените българи, българските правителства, българските митрополити, българските интелектуалци и т. н.

Така поставен, въпросът е европейски. Нали в наши дни е много модно да се говори за Европа – е, точно такъв и този въпрос: европейски!

Най-първият, и най-реален, и най-близък до ума отговор на въпроса „защо“ е: защото евреите не са християни.

И това си е нещо, които си зависи изцяло от тях. През цялото време, през всичките векове от 2000 години насам, това си е нещо, което си е зависело изцяло от тях самите.

Това е, което ги отличава от останалото население на Европа – не са християни.

В Европа е имало десетки, може би стотици различни племена и народи – всеки със своите си традиции, със своите си вярвания. Всички тези народи в Европа по един или друг повод, по-рано или по-късно, са приели християнството.

Евреите – не.

Затова се стига до там – да се налага да бъдат спасявани.

Нещо повече. Ще си позволя да кажа още една друга истина: че и българите, ако не бяха приели при княз Борис християнството, най-вероятно също щяха да бъдат заплашени от изстребление – в един или друг момент от своята история. И тогава вече надали щеше да се намери кой да спасява българите. Най-малко пък евреите биха се втурнали да спасяват българите (не че някога са спасявали някой друг народ...).

Това е истината, и който отказва да я види, или по някакъв начин тази истина му се струва „неприемлива“, е свободен да продължи да търси други причини, други „защо“, други „ама как тъй“... но няма да намери. Тази истина всеки може да я разглежда от неговата си гледна точка – например, че тя говори много лошо за Европа, за християнството, или за човешкия род въобще – но истината си остава истина.

- 23-11-2012|Златко

Към Роберт: благодаря, позицията ти по този въпрос ми е известна. Приемам я, нямам проблеми с нея, тя не оказва никакво влияние върху приятелството ни. Радвам се, че ти също си в състояние да приемаш моята без да позволяваш това да помрачи добрите ни отношения.

Към Дамян Георгиев: официалната позиция на държавата Израел е добре известна, както са добре известни много други официални позиции на тази държава. Самият аз се опитвам да ги оценявам една по една, без да поставям непременно всички в една и съща кошница. Специално тази по въпроса за съдбата на българските евреи не споделям, по причини, които съм изтъквал тук многократно. Моля ви, ако желаете да изтъкнете някакви аргументи, направете го съдържателно, тоест изхождайки от логиката, която аз описвам, когато разглеждам проблема (или някаква собствена, ако сте в състояние да предложите такава). Позоваването на външни авторитети, ако и не директно некоректно, има някакво значение само в случай, че самите тези авторитети познават аргументацията, използвана при съответния диспут, и са изказали някакви собствени аргументи срещу нея – което не е валидно в случая.

Както, надявам се, **НЯКОЙ ДЕН** може би ще се съгласите да поразмислите (вие, или по-скоро децата ви; ако не те – внуците им), онова, върху което настоявам аз е не толкова дали тук става дума за „спасение“ или не, а осъзнаването на факта, че съдбата на българските евреи през Втората световна война е директно предопределена от съществуването на така наречения „Сан-Стефански идеал“ и готовността на **ВСИЧКИ**

следосвобожденски български общества и правителства да заплатят каквато и да е, включително и някаква напълно нечовешка, цена за постигането му. Ако размислите още малко, може би по някое време ще осъзнаете, че тук всъщност става дума не за евреите (които попадат повече или по-малко случайно в месомелачката на нашия национализъм; напълно съм склонен да приема твърдението, че особена омраза срещу тях по нашите земи никога не е имало). Тук става дума за САМИТЕ НАС и за собствената ни готовност да тръгнем на всякакви мерзости в името на така наречения „национален идеал“. Силно се надявам тази умонагласа да бъде осъзната в най-скоро време и хората в България най-после да разберат, че идеалите – национални или не – не могат да бъдат такива, ако влизат в директно противоречие с най-базисните изисквания на морала, религията и най-простичките правила на съвместното човешко съществуване. Няма идеал там, където постигането му се заплаща с невинна кръв, чиято и да е тя...

Извинете ме, тук се виждам принуден да говоря с високо патетичен тон – нещо, което обикновено не обичам и се стремя да избягвам.

С почит...

Златко Енев

- 23-11-2012|Златко – ге:

Българин от Мисури писа:

Най-първият, и най-реален, и най-близък до ума отговор на въпроса „защо“ е: защото евреите не са християни.

Съжалявам, в случая изглежда се налага да си обясняваме някои от най-простичките правила за цивилизовано общуване и взаимно мирно съществуване, едно от които е, че в Европа от столетия насам (най-късно от времето на Вестфалския мирен договор – това е 1648 година!), не се допуска религията да се използва като аргумент за преследване или охулване на който и да било народ или малцинство (изключения не липсват, но те по принцип биват отхвърляни и наказвани, рано или късно). Господине от Мисури, тук не е достатъчно човек да се въздържа от ругателски думи. „Защото не са християни“ е аргумент, който с право принадлежи към тъмното средновековие. Имайте сега добрината да се приберете там, където ви е мястото – в Средновековието!

Нека слушат всички, защото с подобни нещица шегички не може да има. Тук не е нито детска градина, нито курс по ограмотяване и очо-

вечаване. Всеки, който настоява да мисли по един толкова отдавна изхвърлен „на бунещето на историята“ начин, просто няма място тук!

- 23-11-2012|**Борис Милев**

Извинявам се, но тук виждам нещо, което просто недоумявам какво би трябвало да означава. Значи застава един човек и почва да твърди, че „съдбата на българските евреи през Втората световна война е директно предопределена от съществуването на така наречения „Сан-Стефански идеал“!?!?

И после – че те „попадат повече или по-малко случайно в месомелачката на нашия национализъм“!?!?!?

Нима наистина някой сериозно си мисли, че през Втората световна война, съдбата на евреите в Европа, независимо български или не, би била някак си по-друга, ако го е нямало българския „Сан-Стефански идеал“? Как точно си го представяте това нещо? Ами погледнете която и да е друга страна в Европа – там също ли са имали Сан-Стефански идеал? И какво – ако не бяха „случайно попаднали“ в месомелачката на нашия национализъм – щяха всички да са живи ли??

Изобщо що за „логика“ за разглеждане на проблема е това? Що за логика е да не държиш сметка за цялата военно-временна ситуация?

Значи израелският премиер успява да съобрази простия факт, че никой (или почти никой) в Европа по онова време не си мърда пръста – а ние тук не можем да съобразим това, ние търсим някакви други „причини“ за холокоста? И ги намираме в Сан-Стефанския идеал? Не, наистина, просто съм потресен!

- 23-11-2012|**pecheneg**

браво златко браво

отдавна очаквах на страниците на твоето списание една такава статия

- 23-11-2012|**Златко** – ге:

Борис Милев писа:

Нима наистина някой сериозно си мисли, че през Втората световна война, съдбата на евреите в Европа, независимо български или не, би била някак си по-друга, ако го е нямало българския „Сан-Стефански идеал“? Как точно си го представяте

това нещо? Ами погледнете която и да е друга страна в Европа – там също ли са имали Сан-Стефански идеал? И какво – ако не бяха „случайно попаднали“ в месомелачката на нашия национализъм – щяха всички да са живи ли?

Добър коментар – или по-скоро въпрос. Просто се чудех защо никой не го задава до този момент. Действително, защо никой досега не се решава да запита „А каква точно е връзката между съдбата на българските евреи и Сан-Стефанския идеал? Нещо не мога да я разбера“.

И така, ето каква е логиката на моя аргумент (може би тук най-после ще се завърже някакъв по-съдържателен спор, защото тезата ми засяга по принцип цялото след-освобожденско развитие на България, което пък е доминирано от следната определяща тенденция):

Ще започна от самото начало, което отива доста назад. Моля имайте търпение и изчетете всичко, преди да започнете да отговаряте.

И така, според разбирането за българската история, което се оформя в главата ми от доста време насам – и което рано или късно ще получи формата на книга, но всяко нещо с времето си – развитието на българското общество от последните сто и петдесет години е определяно от нещо, което самият аз наричам „Български национален проект“. Какво точно имам пред вид?

„Българският национален проект“ (който никога не е бил формулиран експлицитно, или поне на мен не са известни негови експлицитни версии), се състои в преследването на една определена идеология, първоначално национално-освободителна, по-късно все по- и по-отявлено националистическа, основаваща се на две базисни предпоставки, от които произтичат всички решаващо важни по-нататъшни следствия и развития на българската политическа и идеологическа мисъл, чак до влизането ни в Европейския съюз (което не ѝ слага край, разбира се, то просто създава първата възможност за открито дискутиране и поставяне под съмнение идеологията на цялото ни досегашно развитие).

Тези предпоставки са:

Първо: високоблагородната и неизбежна идея за национално освобождение, която много скоро след постигането му, вследствие на реда несправедливости, наложени от Великите сили, се превръща в силно компенсаторна, по същество реваншистка и заредена със силна доза шовинизъм, идея за политическо обединение на всички „български“ земи (поставено в кавички, защото много скоро след това те вече не са толкова

„български“, а биват етнически хомогенизирани от новите си заселници; оттук нататък въпросът за това „чий“ са тези земи, губи смисъл и води единствено до безсмислени кръвопролития).

Второ: идеята за модернизация и европеизация на страната, разбрана отново в силно националистически дух, тоест като необходимост от изличаване на всички следи от османското владичество по нашите краища, което пък от своя страна води до дълга поредица от опити за етническа хомогенизация и „прочистване“ на страната.

Не знам дали е нужно да се обяснява до каква степен тези два основни компонента на „Българския национален проект“, всеки по своему, са допринесли за множеството национални катастрофи и тежки поражения върху мисленето и психиката на, да ги наречем така „редовите граждани“ на тази страна. Накратко, те са причината у нас да се утвърди почти без алтернатива един вид мислене, основаващо се на цели, а не на ценности. С други думи, „целта оправдава средствата“. Щом искаме модерна, силна и европеизирана държава, то значи трябва да поемем определени жертви. По принцип това е същото мислене като онова на комунизма, само че тук целта е стеснена до по-тесни рамки и обхваща не целия свят, а само нашето си собствено тукашно добро, независимо от това, че то се намира в директен сблъсък с доброто на съседите ни вън и вътре в страната, щом те не са „българи“. „Целта оправдава средствата“ е мислене, което винаги води до авторитаризъм и тоталитаризъм, в зависимост от това колко далеч са готови да стигнат хората в преследването на целта.

Сега, връзката между всичко това и съдбата на евреите е в това, че по принцип българската политика от времето на Втората световна война е напълно определяна от целите на „националния проект“, както винаги преди това. В частност, при избора на страна и съюзници в назряващия тогава световен конфликт, правителството и царят избират точно онази от „наддаващите страни“ (условно – „либералният Запад“ и „фашистката Ос“), която им предлага повече, тоест по-високи изгледи за осъществяване на „националния проект“ (или „националния идеал“ – тук използвам двете фрази като взаимозаменяеми). От тук до съдбата на евреите вече е само една крачка, тъй като, още от момента, в който България (в лицето на правителството и царя, НО И обществеността, която по мое мнение ги поддържа еднозначно, именно поради изгледите „най-после да си върнем изгубеното“), вече е готова да плати съответната цена, в смисъл да изпълнява условията на съюзниците си, в отговор на привилегията, която

те ѝ обещават (придобиване на Македония и Тракия). Разбира се, това не означава сляпо подчинение – неучастието ни на Източния фронт, както и забраната за пропаганда против режима на Сталин, показват повече от ясно, че българските правителства не са склонни да изпълняват ВСЯКАКВИ искания, но пък е очевидно също и това, че съдбата на евреите не е сред приоритетите и че, ако не би било съответното развитие на войната, то тя би била решена по съвсем друг начин. От позицията на това разбиране „спасяването“ на българските евреи не е нищо повече от поредното – в случая изключително щастливо – поражение на „българския национален проект“. Понякога историята обича да се шегува...

Това е разбирането ми по този въпрос. Надявам се да съм го обяснил достатъчно ясно и нагледно. Между другото, изключително важно е да се подчертае МНОГО ДЕБЕЛО, че през време на съществуването си, „националният проект“ е довел до МИНИМУМ ЧЕТИРИ национални катастрофи – двете известни, плюс катастрофалния завършек на участието ни във Втората световна, плюс позорните етнически чистки по време на целия комунистически период и особено онази от края му, която ни доведе до ръба на гражданска война (и последващ „безкраен преход“ – поради липсата на елементарно разбирателство в страната, именно защото РЕАЛНАТА идеология на миналото – не комунизма! – още никога не е била изяснявана и изобличавана). През цялото това време, след всяка поредна катастрофа, обществото отново и отново е търсело виновници и се е опитвало да ги наказва, стоварвайки вината ВИНАГИ върху гърбовете на определени хора или политически групи, без обаче да поставя под съмнение достоверността и валидността на самия проект. Казано по-просто: вместо да търсим причината в принципно погрешния си избор на път, ние винаги я търсим в „погрешно избраните водачи“ (на които преди това ВИНАГИ сме давали всички правомощия и насърчения за реализация на проекта – от Фердинанд, та чак до Тато). Естествено, това ни води отново и отново все до един и същи резултат – поредна национална катастрофа. Кога ли най-после ще осъзнаем, че причината е не във водачите, а в самата погрешно избрана и поставена цел? Пътят е грешен, а не хората, които сме избрали да ни водят по него.

Това е засега. Както вече казах, всичко това зрее бавно и постепенно – и рано или късно ще се превърне в книга. Останалото – от Господа...

• 24-11-2012|**Михалаки**

То хубаво, че зрее книга – аз дори мога да предложа да автора един възможен сценарий за историческото развитие на България, пък и на цяла Европа, като предварително махнем от уравнението сан-стефанския идеал...

Та значи връщаме се обратно в 1878 г., забравяме за Сан-Стефано, и добросъвестно приемаме Берлинския договор като последна дума на човешката цивилизация. Изрично записваме в конституцията си, че България – това ще е каквото и е предписано по Берлинския договор, и нито крачка повече...

По този начин, естествено, отпада Съединението от 1885 г., а след него – отпада и Балканската война от 1912 г. (Всъщност, за Балканската 1912 не съм сигурен, дали трябва да отпадне, защото подозирам, че Сърбия и Гърция и без нас щяха да направят нещо подобно, но айде, от нас да мине, приемаме, че те ще да са били толкова възхитени от нашия пример на невоюване, че и те да се кротнат. Т. е. балканска война нямаше да има, и Албания, например, щеше още да си е част от Османската империя.)

Виж, по-нататък, за Първата световна, не съм сигурен, че тя щеше да отпадне от дневния ред на Европа само поради нас и нашата въздръжаност...

Така че Първата световна най-вероятно пак щеше да си се разрази, пък макар и без наше участие. Разбира се, след Първата световна пак щеше да си има Велика Депресия, (това някак си не зависи точно от нас и от нашия национален идеал). Хитлер пак щеше да си дойде на власт в Германия – само че, внимание – тук е голямата разлика: още в първата си реч след изборната си победа Хитлер щеше да каже на своя народ следното:

„Германци! Ние трябва да се поучим от успехите на мирните и трудолюбиви българи! Никакъв Аншлус не ни трябва – нали виждате как българите добре се развиват в малкото си княжество, след като се отказаха да присъединяват Източна Румелия! Това е пътят! Колкото ти е по-малка държавата, толкова по-добре живееш в нея! Затова предлагам да разделим отново Германия на по-малки държави – за начало на Източна и Западна. Източната ще я дадем на Сталин, а Западната – на САЩ и Англия. Айде по живо, по здраво!“

• 24-11-2012|Златко

М-даа. Темичката е болезнена, спор няма, и подобни реакции са напълно разбираеми и оправдани. Не е лесно да се преглътне и приеме нещо толкова радикално, толкова отхвърлящо всичко, на което са ни учили и в къщи, и в училище, и на улицата, навсякъде. Пък и, откровено казано, то едва ли е възможно, поне от една определена възраст нататък. Единици ще са онези, които ще се съгласят изобщо да мислят, поне в най-близкото, обозримо бъдеще. Оттам нататък – каквото сабя покаже...

Но да се върнем на темата. Като всяка друга идеология, като всяко друго масово движение, вълнение, убеждение, национализъм си има периоди – в нашия случай буйна младост, разочарована зрялост, горчива, злостна старост. Погрешно, дори глупаво би било да отричаме положителната му, дори решаваща роля, за националното ни освобождение, за истински чутовните дела на масов героизъм; да престанем да се гордеем с Шипка и Плевен, Шейново и Стара Загора. Тук, мили мои, аз съм напълно с вас, дори много по-пиян и окрилен от вас, колкото и странно да ви прозвучи това на фона на непрестанните критики, с които ви замерям от години насам. И ще дойде времето, в което ще заговоря и за нова вяра, за ново Възраждане, за ново пробуждане и времена на българска гордост. Но за това е още мноооого, много рано. Къща се гради на чисто място. За да започне градежа, човек най-първо трябва да изчисти хубавичко всички боклуци и парчетии, с които мястото е затлачено от край време. А след това вече може да дойде време и за градеж, че и за празник, когато видим с очите си, и повярваме, че не само имаме сили и вяра за ново начало, ами и, комай, можем да надминем всичко, което сме вършили някога, и с право да заемем мястото, което иначе ни е отредила природата: ЦЕНТЪР на Балканите! Но не злостен, дребнав, отмъстителен център, който отново и отново дава поводи на всички само да го бият и презират, а онзи център, на който всички могат да се възхищават и следват примера му, без завист, без злоба, без дребнави игрички. Център на демокрацията! Център на правата и правдините, място, където всички хора, етноси и раси се ценят еднакво, всеки според ума и заслугите си, а не според цвета на кожата или историческото наследство, което етносът му влачи със себе си. Център на свободата, център на зрялата, спокойна увереност в собствените способности и собствената роля – мястото на Балканите, където за пръв път реално, действително е възприета новата, европейска, човешка, свободна идеология. И мястото,

което дори и наред тази мъчителна и изпълнена с поражения и горчиви загуби история, все пак е успявало, поне на два пъти, да покаже на всички, че е в състояние да сложи юзда на демоните си, щом само на кантара на историята бъде поставена човешката му съвест, а не пиянския му национализъм. И тук идва време да ви изненадам може би за пръв път, защото, о да – аз също съм съгласен с вас, че като символ, като основателски мит и нещо, върху което можем да градим бъдещата си идеология на анти-национализъм и обединение около идеята за защита и почит към ценността на човешкия живот и права, независимо чии, значението на 24 май 1943 година не може да бъде надценено. Да, има смисъл да се гордеем и търсим упование в това събитие, ако и то да е засенчено от множество други, които – рече ли човек да бъде безпощаден и последователен до край – затъмняват славата му и отново привнасят горчивия вкус на жлъчка, злост, нещо фалшиво... Необходимо е първо да го разберем в целостта му, с цялото му националистическо падение, последвано от кратък момент на граждански героизъм, който действително води до едно от малкото неща в историята ни, с които можем и трябва да се гордеем. Но, както вече казах – всяко нещо с времето си. Къща се строи на чисто място.

Нека сега се завърнем малко към историята на българския национализъм и да се опитаме да разберем защо наистина е необходимо да го разбираме като процес, който губи безспорната си начална положителна и обединителна енергия едва в хода на времето; да се опитаме да разберем отделните му етапи и прозрем защо днес, в началото на 21 век, той вече не е нищо друго освен един беззъб, зъл, отвратителен старец, който отдавна е трябвало да си отиде, но продължава да властва не защото има авторитет или сила, ами просто защото е успял да излъже всички, че е закопал някъде нечувано имане – и тъй продължаваме ние, деца наивни, да му се кланяме и да го почитаме, но не защото чак толкова го обичаме или дори му вярваме, ами защото сме избрали да бъдем слуги на собствената си лакомия и глупост.

До Освобождението, включително и по време на Освободителната война, нашият национализъм е млад, изпълнен със сили и енергия, убедителен, чаровен, силен. Хората му вярват като на Господ, те са готови да дадат животите си за него и неговото дело без никакво съмнение – и така е редно, и така трябва. Защото, няма какво да се теглят тук локуми, свободата е благо, което принадлежи всекиму и което никой няма право да от-

нема на другите. И за свободата човек може и трябва да умира, това го знаем всички. Но тук започват ударите, един след друг, първоначално идещи отвън, а после, все по-често и по-често – откъм самите нас, откъм помътените ни от непрестанни поражения съзнания, откъм пречупената гордост, откъм желанието да докажем на ВСЯКА ЦЕНА, на инат, на смърт, а не на живот, че все пак МОЖЕМ, МОЖЕМ, МОЖЕМ... Толкова енергия разпиляна, толкова животи пожертвани, толкова дела напусто, че и по-лошо: на ЗЛОСТ! Още след войната, в която за пръв показваме и доказваме на самите себе си, че, когато сме преизпълнени от вяра в собствените сили и справедливо желание за свобода, ние сме способни на всичко – вече започват първите проблеми. Границите на екзархията, приети като определител на новата държава, са неясни и спорни, по много прости причини: за разлика от нас сърбите нямат своя екзархия в рамките на империята (ако и да имат автономна страна със собствена Патриаршия). А това означава, че вероятно немалко хора, които инак биха предпочели да се самоопределят като сърби или някакви други, няма как да го направят – за това просто липсва официалния орган, липсва екзархия. В резултат на краткотрайното слънце, което ни огрява в Сан Стефано – с право или без – ние завинаги биваме белязани със знака на Каин: завистта, отмъстителността, желанието за връщане тъпкано на онова, което са ни причинили Големите. Няма значение, че в част от областите, определени от Сан Стефано като български, населението е смесено, а в Македония с не чак толкова определено българско национално самосъзнание, колкото ни се иска да вярваме и твърдим. Не бързайте да скачате сега, зачетете се в историята, вижте сами колко противоречиви и неясни са нещата, колко този фатален момент на може би не по ръста ни териториална амбициозност, ни е осъдил завинаги след това да гледаме със завист, а понякога и с ненавист, към съседите си...

Разбира се, Берлинският договор е несправедлив. В това самият аз не се съмнявам ни най-малко, нито пък смятам, че е трябвало да наведем глава и да го приемем като закон Божи. Но дяволът, мили мои, както винаги се крие в мярата, в детайлите, в баланса. Обединението? Чудесно, великолепно, чутовно! Илинден? Първи опит, за съжаление нереалистичен, да подпомогнем освобождението на братята и сестрите си. Но нека не забравяме, че, както пише Дейл Карнеги в прочутия си доклад след войната, нито гърците, нито сърбите, са гледали на Македония като на онова българско място, каквото сме го виждали ние. Изгонете поповете и

даскалите – и от българското няма да остане и следа – това е било всичко, което те са виждали. И най-важното в случая е не дали тогава то е било истина или не, а фактът, че по-късното историческо развитие го ПРЕВРЪЩА в истина. Искаме или не, след известно време на разделение и множество травми, в сравнение с които нашите собствени са като леки ядове, Македония наистина се откъсва от България – първоначално външно, а по-късно и вътрешно, в душата си. Няма смисъл днес да ровим старите рани, да натякваме какво е било някога, да се присмиваме и разлютяваме отдавна погребани кости. Нека махнем с ръка, отдадем почит на героите, и оставим хората да живеят така, както са избрали. Не е нужно техните ядове да бъдат непременно и наши, ние си имаме достатъчно собствени...

И тук стигаме до Балканската война. Еееех, мъко! Време на подвизи, време на падение. След като целият народ е тръгнал буквално на заклание, на смърт, а не на живот, в името на Великия идеал – пак свободата, пак братята и сестрите, пак величавото, истинското... Какво се случва след това? Нека проследим нещата едно след друго.

Две големи битки, две големи победи, при Люлебургас и Лозенград, спечелени не толкова с военно умение (след всяка от победите българските войски лекомислено разпиляват постигнатото, като пропускат да преследват отстъпващите безредно и в пълна паника турски войски, с което може би биха приключили войната още тогава), а с неимоверен героизъм, със саможертвеност, с пълно презрение към болката, страха, смъртта. С вярата, че това дело е ПРАВО. Радко Димитриев, българският Наполеон, води войниците си в боя, също както великия си предшественик. Хората са пияни, в буквалния смисъл на думата, от непознатото дотогава усещане за собствена мощ, за вяра в силите си, за съдбовност, за мисия...

И какво се случва? Когато, унизени и объркани, османците предлагат мир, ние решаваме да превземем Цариград, да надминем всички, да бъдем най-великите на този свят, да направим онова, което дори Русия не е успявала да постигне никога и което се е случвало само на два пъти през цялата история на града. И то не само защото Фердинанд е толкова суетен, оперетен човек, и настоява да „пие кафето си в Цариград“, като дори си е поръчал портрет във византийско-императорски одежди. Нееее, не е само той. Самият Радко Димитриев пише в едно писмо, доколко си спомням, следното: „българите хиляда години не могат да простят на Крум и Симеон това, че, когато са имали възможност, не са опитали да превземат Цариград; няма да го простят и на нас, ако не се опитаме“.

Буууум – Фъссссс! Национализъм в действие. Силната, опияняваща идея, която действително изпива умовете на хората. Чаталджа слага край на лудостта, разбира се. И това – след като войната е можело да бъде приключена при възможно най-изгодни условия, без хилядите ненужни жертви (немалко от тях умрели не в бой, а от холера и тиф). Нека не забравяме, че само двадесетина години по-рано, в една също такава ситуация, руските войски не правят тази грешка а приемат предложението за мир, в резултат на което получават почти всичко, което искат. Сан Стефан. Но ние сме прекалено млади, прекалено заслепени от усещането за новопридобита мощ, за историческа мисия и задача, спусната някъде отгоре, „откъм славното минало“. Е хубаво, на ти сега едно славно минало...

Чаталджа е първият удар, който започва да съсипва енергията и смисъла на българския национализъм. Оттам нататък започва дългата, унищителна и добре известна на всички ни история на непрекъснати поражения и катастрофи, която ни преследва и до днес, за да се стигне дотам, че напълно да изгубим каквато и да е вяра в собствените сили и способности, каквато и да е друга обединителна идея, освен споделената омраза към съседите и „разните му там остатъци от Империята“. За да се стигне до време, в което у България и българите не е останала и капчица гордост. Само умора, безверие, униние и злост, злост, злост... Е, какво още трябва да се случи, за да разберем най-после, че поне от сто години насам всичките ни „национални идеали“ са съсредоточени около една напълно фалшива, напълно безполезна идея?

Първа национална катастрофа, Втора национална катастрофа, съюзници на Хитлер в Голямата война, ревностни национал-комунистически потисници на малцинствата си, фалшификатори на всяка идея и възможност за вяра в някаква справедливост, някакво бъдеще – какво ОЩЕ трябва да направим, за да успеем най-после да се пробудим, най-после да покажем на самите себе си, че Великите моменти в историята ни – Възраждането, икономическия и културен подем, националният героизъм в борбата за свобода, борбите за национално обединение – но САМО до Първата балканска война – не са никакви случайни проблясъци из мътилката? Как да си докажем, че можем, и ТРЯБВА, отново да тръгнем по пътя на разума, сърдечността, спокойното добруване, българската ЗЕМНОСТ и мъдрост, която отново и отново ни предпазва от лудостите, до които достигат съседите ни?

Какво ОЩЕ трябва да се случи, кажете ми?

• 24-11-2012|Гост

Причина-следствие

Явно ретардацията (забавяне-стилистичен похват от фолклора) не е търсена, а възниква от само себе си, но пък най-после се изясни позицията на Златко Енев. Значи, несполучливо избраната стратегия (Български национален проект-става и така) поражда серия тактически грешки-изброените от Енев могат да се допълнят, дори на тая основа няма да е безинтересен един евристичен модел. Но това предполага по-обстойна обосновка на избраната теза, като контрадикторно се посочат и други евентуални или реално съпътстващи я в историческото ѝ битие. С други думи, освен тази склонност(тенденция), която е избрана в Българския национален проект, кои са другите склонности наедно с компенсаторните прояви в обществото ни и коя е алтернативата на този проект, поточно -Не Сан-Стефански идеал?. От това полагане следва детайлно да се изяснят опозициите вътрешно-външно и чуждо- свое с целия набор от диференциални признаци на отделните членове в тези бинарни опозиции(двоични противопоставяния), като се предвидят и случаите на неутрализации, но не като пародийното: дирижирано-спонтанно в дирижирана спонтанност(нещо като „Сценарий за непринудено посрещане на делегация“ при времето на Тато). Освен това в заявената бъдеща книга да не стане така, че реалните факти от историята да разбръкат съотношението фигура и фон наедно с поредица компенсаторни прояви, както е случаят с „незнаещия и объркан“(точно пък той) Атанас Буров на 9. IX.1944г. и недомислията на Милеви скали, събитие, зад което стои тъкмо Англия с намерение да ни остави само княжество България-събитие от 5септември 1944г. Ще използвам баналното „уговорени мачове“, които се оказват от решаващо значение. Пример с въстанието във Варшава и последвалата го трагедия. Да не натяквам епопеята край Дойран.

По отношение на евреите правилно се отбелязва, че се жертва темп за качество, то е доминатно, другите прояви са съпътстващи. Уговорката за съдбата на тези нещастни хора е решила съдбата им на съвсем друго равнище. С какво може да се противопостави на това обикновеният човек? Подаяние за баламите: телефонната връзка между Сталин и Хитлер не е прекъсвала през войната... Колкото андалуските селяни и сега не знаят за онези 36тона злато, харизано 1936г. на сталинските палачи...

Поздравления за Веселин Веселинов! Има леко перо и ще ни радва в бъдеще.

Пожелание за Златко Енев: нека най-после напише книгата си!

А ние сме доволни, че се размислихме.

Вълев

P. S. Причинно-следствените отношения придобиват друг израз в схващанията на неевклидовата геометрия на Лобачевски. Или:

Но сатана недолго ждал реванша.

Пришел Эйнщейн-и стало все как раньше.

Дж. Сквайр

- 24-11-2012|**Веселин Веселинов** – Самото начало

Влизам еднократно тук, поради появяването и изтриването на статията ми. За яснота. Дал Господ документи – ето цялата кореспонденция между господин Енев и мен.

--- Оригинално писмо -----

> >От: Zlatko Enev

> >Относно: ОтЛиберален преглед“ > >До:

> >Изпратено на: Сряда, 2012, Ноември 21 20:28:13 EET > > >Здравейте, господин Веселинов, > >

Надявам се да познавате „Либерален преглед“, за да няма нужда да се представям надълго и нашироко. Николай Фенерски препоръча нещата ви като готини, така че бих ви помолил ако имате под ръка нещо, което не е чак толкова познато в мрежата, да ми го изпратите, за да мога да ви представя в списанието. Извинете лаконичността ми, вечер е и съм малко уморен&

Поздрави,

Златко Енев, Берлин

----Ursprüngliche Nachricht-----

>Von: vesselin vesselinov [mailto:sache@abv.bg]

>Gesendet: Freitag, 23. November 2012 10:57

>An: Zlatko Enev

>Betreff: Re: От „Либерален преглед“ >Здравейте, господин Енев,

>Благодаря Ви за поканата! Отговорът ми е малко усукан, но частите му са свързани пряко. Обикновено реагирам с настояване за изтриване на публикация просто прехвърлена от ЛитерНет другаде без нито автор, нито ЛитерНет да са питани може ли, не може ли. И сега така щях да направя – въздържам се единствено заради начина на представяне и

употреба: като част от дебат, който отдавна и интересно тече у Вашето списание.

>А дали ще Ви пратя материал зависи от тънка специфика – по лични причини публикувам изключително в ЛитерНет. Нямам особено желание за „разширяване на дейност“, но всичко става на тоя свят. Във всеки случай ще обсъдя предложението Ви с Георги Чобанов от ЛитерНет – както изобщо правя в подобни случаи.

>Поздрави!

> Веселин Веселинов

----- Оригинално писмо -----

>От: Zlatko Enev

>Относно: AW: От „Либерален преглед“

>До: ‘vesselin vesselinov’

>Изпратено на: Петък, 2012, Ноември 23 12:04:10 ЕЕТ > > >Здравейте отново!

>Благодаря ви за толерантността! Щеше да бъде жалко, наистина, ако би се наложило да махна публикацията, заедно с вече многобройните коментари под нея. Ако смятате, че това ще облекчи донякъде ежедневието ви (в смисъл, да не ви се налага сега да водите други дълги и усукани разговори с хората от „Литернет“), то считайте поканата ми за невалидна (но само в случай, че наистина нямате желание – инак от моя страна тя си остава, разбира се).

>А инак, що се отнася до разпространението на текстове в Интернет, аз съм твърд привърженик на разбирането, че поне в тази (вече не толкова тясна) част от комуникационното пространство, утвърдените в момента разбирания за авторски права са не само остарели, но и напълно ретроградни, особено в страна като България, където и без това културната преса е почти несъществуваща. Задачата на всички ни, по мое разбиране, е да се грижим за разпространението, а не ограничаването, на мисълта и информацията. Но пък съм свикнал да не бъда приеман, така ч и с това нямам проблеми.

С приятелски поздрав!

Златко Енев

Петък, 2012, Ноември 23 12:12:01 ЕЕТ

А инак съм напълно съгласен с вас, че да се публикува съвсем без питане е просто неучтиво (като оставим настрана принципните разлики в разбиранията за начините на публикуване в Мрежата). В такъв смисъл

поднасям извиненията си. Просто не успях да потисна нетърпението си, особено след като ми хрумна идеята за онзи дълъг начален коментар, който сигурно щях да забравя, ако бях го оставил за по-късно...

З. Е.

---Ursprüngliche Nachricht-----

Von: vesselin vesselinov [mailto:sache@abv.bg]

Gesendet: Freitag, 23. November 2012 13:59

An: Zlatko Enev

Betreff: Re: AW: От „Либерален преглед“

Здравейте!

Отново благодаря за поканата. Нищо не мога да Ви обещаю – както никому, впрочем.

За авторските права в интернет материята е мътна, както регулативно, така и в личните виждания. Предполагам обаче, че след като могат да ми търсват по летища компютъра с намерението да открият пиратски придобити материали в него, то на автора остава избора кому да дава или дава своята продукция. Това е широката рамка – свобода на разпространение, несвобода на консумиране. Освен ако наистина единствената днешна мярка е паричната... тогава излиза, че това което предварително е заявено, че струва пари не може да се пипа, а другото, нямайки ст ойност, то – свобода да се борави с него на който както му хареса. Но пък като няма стойност що трябва да се разпространява? Прощавайте, ей така убивам малко дъждовно време в странични мисли. В сериозен план обаче – аз решавам къде и кога да публикувам. Редакцията има думата в това да приеме или отхвърли. Не съм съгласен с Вашето виждане по следната причина: ако сте прав, трябва да съм щастлив примерно сайт на Атака също да ме публикува. В името на разпространението – това добро или лошо би било? А евентуалните епитети, идещи с подобни прилепвани я? А отговорността? Нея кой я носи в крайна сметка? Моралната как и да е, а юридическата?

Поздрави!

В. Веселинов

Петък, 2012, Ноември 23 15:30:39 ЕЕТ

Интересно стана. За обещания не сме говорили, нека имаме взаимно уважение към интелигентността си. Нито вие имате нужда от мен, нито аз – от вас. Ако вие или „Литернет“ настояте за премахване на текста, ще го махна на секундата (след като обясня, както намеря за до-

бре, разликите в мненията ни по въпроса). Което означава, че ще оставя мястото на текста празно, но не и коментарите под него. Както виждате, свободата винаги върви в минимум две посоки. Надявам се да не възприемете всичко това като израз на недоброжелателност – просто аз също съм свободен човек, при това човек с немалко влияние върху общественото мнение в тази страна, и настоявам да бъде третиран със съответната доза респект.

Толкова по този въпрос.

Що се отнася до свободата на разпространение в Мрежата – в това отношение аз винаги съм се намирал точно в същото състояние на малцинство, в което по принцип се намира и списанието ми, особено когато става дума за контакти с колегите от „художествено-творческата интелигенция“. Простете ми, но обикновено това ме размива, тъй като според мен то е израз именно на неразбирането на простичкия факт за МАЛОВАЖНОСТТА на собствените ни мнения и желания, особено пък по този въпрос. Разбира се, ваше абсолютно право – и блажена илюзия – е да настоявате, че ВИЕ сте онзи, който в крайна сметка може и трябва да определя кой има и кой няма право да го чете, коментира, оценява и прочие. Няма да споря. Просто се сещам за момата, дете хем иска да играе на хорото, хем да я щипят момците, които само ТЯ си харесва. Е, няма как да стане, нали разбирате? Ако е прекалено много инат, момата просто ще си остане стара мома и ще я забравят всички. На този свят човек трябва да има – преди всичко останало – правилните инстинкти, просто защото повечето истински важни решения в животите ни се вземат при условия на липсваща достатъчна информация, а това означава, че, ако не работят добре инстинктите, човекът ще избира все глупости, колкото и да му се ще иначе да може и знае много. Така че, разбира се – достатъчна е само една-единствена ваша или на Чобанов дума, и текстът ще изчезне от „Прегледа“. Както всички знаем, няма разлика дали стомната ще удари камъка или камъкът – стомната. Просто няма как да има някакъв друг резултат от това решение – също както и от принципното ви решение да пускате нещата си само при едно издание – освен да ви четат ЗНАЧИТЕЛНО по-малко хора. Разбира се, придружено от блажената илюзия, че това може да ви спести някой и друг яд, примерно защото не са ви загризали дивите националисти. Не споря, нито пък се опитвам да поучавам, когото и да било. Самият аз мисля, че в момента, в който изпрати накъм света някое хартиено гълъбче, всеки автор губи кон-

трола над него, и така е РЕДНО, и така ТРЯБВА да бъде, също както човек трябва по някое време да изгуби контрола над собствените си деца, ако не иска да ги изгуби напълно – и като хора, и като приятели. Разбира се, нищо против желанието и способността на онзи нищожно малък брой хора, живеещи в цивилизования свят, които са в състояние да живеят от плодовете на интелектуалната си работа. Но за нас, чедата балкански, подобно настояване е – отново с молба за извинение, но аз така си говоря когато се разпаля – израз на неработещи инстинкти, за да не кажа по-точната дума. Пари от интелектуална работа в България, особено пък в тия мътни времена, могат да правят най-вече (ако не и единствено) хора, които са склонни да продават и съвест, и задник, и всичко. Всички останали са ДЛЪЖНИ да разберат, че по принцип е израз на най-гигантски, невероятен, късмет (и немалка доза интелигентност, упоритост, пробивност, проста способност за разделяне на плевата от зърното, ако щете) – ИЗОБИЩО да бъдат четени, от когото и да било – приятел, враг, това няма никакво значение. При условие, че в тази страна (а и не само в нея) броят на четящите хора е толкова нищожен, то интелектуалското заслепение, да си мислиш, че ти си онзи, който определя нещо си, след като веднъж си пуснал един текст по белия свят, е точно същото нещо като думите на онази кралица, дето на времето казала; „Тъй ли? Амчи да ядат пасти тогава, като нямало хляб!“ Нали знаете какво се е случило с кралицата, Веселине?

Хайде, със здраве. Интересно ми беше, но – отново с молба за извинение – инстинктите ми още никога не са ме лъгали при срещите с непознати хора. Няма да се получи нито връзка, нито дори диалог между нас с вас двамцата, на прекалено различни слънца се печем, за да е възможно нещо такова. Не че има нещо лошо в това де... Слава Богу – мястото под слънцето много, няма защо да се ръчкаме и бутаме едни други. Срегнахме се разговорихме се, поодушихме се един-друг като две ски-тащи кучета. Оттук нататък: всеки по пътя си!

Желая ви само успехи по пътя!

Поздрави,

Златко Енев

-----Ursprüngliche Nachricht-----

Von: vesselin vesselinov [mailto:sache@abv.bg]

Gesendet: Freitag, 23. November 2012 14:01

An: Zlatko Enev

Betreff: Re: AW: От „Либерален преглед“

Прието, прието. Ще Ви помоля обаче да известите Георги Чобанов от ЛитерНет.

-----Ursprüngliche Nachricht-----

Von: vesselin vesselinov [mailto:sache@abv.bg]

Gesendet: Freitag, 23. November 2012 16:01

An: Zlatko Enev

Betreff: Re: AW: AW: От „Либерален преглед“

Вярно, няма как да се получи диалог – елементарното условие е да има обща тема. Доказателство за отсъствие на такава – по-долу.

Липсват два мои лаконични отговора – в единият предлагам да се поиска разрешение и от ЛитерНет, другият е последният ми отговор на частично цитираното сега от господин Енев последно негово писмо, и гласи, че наистина няма как да стане диалог, след като не е изпълнено елементарното условие: единна тема.

Съжалявам, но обяснителният текст на господин Енев за свалянето на статията е меко казано „избирателен“. Да не говорим за невероятният подход да се иска разрешение СЛЕД публикуване, като аз трябва да напомням, че трябва да се поиска и от ЛитерНет.

(За пълнота добавих липсващите два отговора – З.Е.)

- 24-11-2012|**Златко**

Приемам и критиката, и допълненията ви, господин Веселинов. Действително кореспонденцията ни трябва да бъде представена пълно. Не мисля, че има нещо в нея, от което някой от двамата ни да се срамува. Съжалявам, че се наложи да махна текста ви, но пък дискусиата под него, ако простите суетата ми, и без това вече отдавна надхвърли рамките му, така че нещата продължават да си имат своя смисъл.

Пиша това с истинско уважение и зачитане правото и на двамата ни да се придържаме към различни, може би дори противоположни мнения.

- 24-11-2012|**Златко**

А сега, ако позволите, да се върнем към основното русло на дискусиата. Господин Вълев (комуто благодаря за коментара) пита в какво

евентуално ще се състои същността на „новата българска идеология“. Разбира се, на този етап е прекалено рано да се опитвам да говоря в подробности, но принципните положения, така поне ми се струва, вече са повече или по-малко ясни.

Процесът на изработване трябва да се състои от три части:

Първо: критика на досегашната национална идеология (формулирана конспективно в коментара за „Българския национален проект“; сложна и изискваща огромни исторически познания работа, която едва ли ще успее да направя така детайлирано, както ми се иска; не виждам проблем в това – ако идеята заслужава живот и разпространение, винаги ще се намерят хора, които да я подхванат и доразвият, включително и на много по-високо от моето, професионално и експертно ниво)

Второ: търсене на посоки за създаване на новата национална идеология, чрез (колкото е възможно по-пълно) анализ на следвоенното политическо развитие на западна Европа, с особен акцент върху разликите между развитието в Германия и Австрия, които са изключително поучителни ИМЕННО от гледна точка на създаването на граждански, а не националистически, ценности и начин на мислене в една страна – и неуспеха да се направи същото в другата, ако и езиците и културите на двете страни да са изключително близки).

Трето: опит за очертаване на новата идеология, новия граждански идеал, по примера на моделите, които вече са изградени и функционират в страни като Швейцария и САЩ, а също и в Европейския Съюз (който обаче е над-национално тяло и само условно може да бъде приет като някакъв модел; за нас самите, струва ми се, подробното изучаване на швейцарския и американски обединително-граждански модели би трябвало да бъде достатъчно).

Това е засега.

- 24-11-2012|само да попитам

А новата идеология ще включва ли изисквания мъжкото население задължително да подлежи на обрязване след 6 годишна възраст/при отказ-кастриране?/ и преминаване към задължително изучаване на цигански език в училищата с приемане на латиницата и изхвърляне на задържащата развитието кирилица? Може би трябва да помисли и за създаване на нов език, който да обедини/смеси/ етносите в България, на

основата на софийския ерлийски, на който да се полага задължително матура след завършване на средното образование.

Във всички случаи създаването на нова идеология, която да позволи на един народ простичко да му се каже „Ти си вече нов народ“ е едно вълнуващо начинание. Така наистина може да се остане в историята.

- 24-11-2012|**Златко**

Благодаря за последния коментар. Напълно е възможно да греша, но собствената ми интуиция е, че такива реакции само облекчават задачата ми, защото показват на всички колко лишени от аргументи, та дори и каквато и да било логика са (някои от) опонентите ѝ.

- 24-11-2012|**Манол Глишев** – ге:

Златко писа:

Според мен ВСИЧКИ коментатори на тази тема пропускат — съзнателно или не — да отбележат директната връзка между съдбата на българските евреи и опитите на ВСИЧКИ наши следосвободенски правителства да реализират „идеала от Сан-Стефано“. Отказвайки да видим този епизод като частичка от нещо много по-голямо, много по-системно и принципно заложено в цялата ни следосвободенска история, ние на практика отказваме да го разберем. Естествено, че в такъв случай не остава нищо друго освен голо приемане или отхвърляне на тезата за „спасението“. А реалният въпрос около всичко това всъщност е дали евреите са били — или не — спасени. Реалният въпрос е „А защо на първо място се е стигнало дотам, изобщо да има нужда от спасение? Дали всичко това е просто резултат от една чужда, привнесена отвън и механично приета за известно време, антисемитска идеология, или, напротив, то няма нищо общо с каквото и да било антисемитизъм (който действително е бил ВИНАГИ сравнително слаб у нас, за щастие), тоест е просто следствие от факта, че в името на реализирането на „Сан-стефанския идеал“, българското общество комай винаги е било готово да заплати каквато и да било цена — включително и сериозно количество трупове, ако се наложи. Крайно време е да разберем реалното естество на този въпрос. Съдбата на българските евреи от Втората световна война е

следствие не от антисемитизъм а от криворазбрани национални интереси и идеали. И тези неща вървят назад, като минимум, до времето на Освобождението. Вече сме достатъчно отдалечени и дистанцирани от всичко това, наистина е крайно време да започнем да разбираме по-добре собствената си история!

Златко, тоест какво ни казваш? Че евреите от Македония са щели да си останат живи и здрави, ако България мъжествено беше отказала да влезе в Оста?

- 24-11-2012|Златко

Нека все пак уточним, че думата „идеология“ действително е прекомерно натоварена от негативни смисли, поради историята на миналия век. Използвам я тук просто по липса на друга, по-подходяща (другите, които ми хрумват – „митология“, „религия“, „вяра“), ми се струват още по-неподходящи. Разбира се, тук става дума не за някаква революционна или каквато и да било друга войнствена идея. Както споменах, вече сме го правили, на два пъти (при спасяването на евреите и при постигането на граждански мир през 1989–92). Това са велики събития, велики жалони в историята ни – и според мен те ТРЯБВА да бъдат митологизирани и превърнати в символи, които да обединят България около новата ѝ, напълно непривична роля – първопроходец на гражданските ценности, на реалната демокрация и реалното, плуралистично, мулти-етническо общество, тук на Балканите (мисля, че съседите сърби и гърци вече са имали своите шансове за това – и поне до този момент изглежда са ги проиграли; да видим каква ще я свършим ние). Общество на свободни хора, общество, в което етническите и расови различия се отхвърлят не само на думи. Една Швейцария на Балканите (с всички възможни уговорки, тъй като швейцарският национализъм е нещо, с което тепърва ще се запознавам и изследвам, тоест, напълно е възможно да се окаже, че и в този модел има аспекти, от които трябва да се разграничим и предпазим). Но по принцип тук става дума за една идеология, която си поставя за цел не да разделя хората, по каквито и да било признаци – расови или класови – а да ги обединява и сплотява, всички!, под идеята за реален етнически и ценностен плурализъм. Няма нужда отново да откриваме колелото, тези неща отдавна вече са открити и приложени

от други нации. Ние просто трябва да се научим да го правим от своя страна.

- 24-11-2012|**Златко** – ге: ге:

Манол Глишев писа:

Златко, тоест какво ни казваш? Че евреите от Македония са щели да си останат живи и здрави, ако България мъжествено беше отказала да влезе в Оста?

Предполагам, не. Просто в този случай ние нямаше да бъдем принудени да споделяме отговорността по унищожението им.

- 24-11-2012|**Златко**

Но, като ме питаш така, Маноле, да те попитам и аз: Означава ли твоят въпрос, че според теб не сме имали друг избор и че поради географското си положение (централно място, няма как да остане настрана от събитията, трябва да вземе страна), ние сме някак освободени от историческа отговорност за случилото се тогава?

- 24-11-2012|**Златко**

Между другото, замисляли ли сте се някога коя ли е причината за това, че в днешния разговорен български език думи като „морал“, „чест“ и „дълг“ или почти не се използват, или, ако бъдат използвани, обикновено звучат толкова кухо и безсмислено, че човек по-добре да не ги употребява, ако не иска да изглежда като някакъв смешник и перко. Е добре – ей в такива въпроси, като този по-горе, се крие отговора. Просто защото в течение на десетилетия, ако не столетия, всички сме предпочитали да си задаваме въпроса не така: „кое е ПРАВИЛНО и кое не?“, а ето така: „в кое ИМА СМЕТКА и в кое не“...

Така поне си мисля аз.

- 25-11-2012|**Emil Terzijski**

Dobre de, dobre -avtora e dal nespolutchivo zaglavie koeto vi otkloni vnimaniето. Mozhe bi po dobro bi bilo: „the holocaust industry discovers bulgaria“ ne znam dali knjigata: „the holocaust industry“ -norman g. Filkenstein- e publikovana v germanija, no tuk -v us, predi 12 godini beshe goljam hit. Avtora -evrein s roditeli prezhivjali varshavskoto geto, opisva i dokazva dosta ubeditelno kak sled 1945 amerikanskoto evrejsko lobi

eksploatira spomena za holokosta s opredeleni finansovi i politicheski celi. Ako iskate da razberete pozicijata na koen /i glednata tohka na mr. Vesselinov/ – tova e naj-podhodjashtata kniga. A inache ne vizhdam nishto tolkova drazneshto v „mita“ na spasjavaneto na nashite evrei. Vseki narod se nuzhdae ot takiva sladki sanishta, mechti i legendi. Spielberg napravi edin ot naj-uspeshnite si filmi razduvajki istorijata na edin neizvesten nemski fabrikant do neuznavаемost. I ne se interesuva che ne e napalno istina -vazhното e che mladite gledali filma shte zapomnjat che ne vsichki nemci sa bili nazis i e imalo schindlers mezhdu tjah.

- 05-12-2012|**Манол** – ге:

Златко писа:

Но, като ме питаш така, Маноле, да те попитам и аз: Означава ли твоят въпрос, че според теб не сме имали друг избор и че поради географското си положение (централно място, няма как да остане настрана от събитията, трябва да вземе страна), ние сме някак освободени от историческа отговорност за случилото се тогава?

Мисля, че наистина не е имало друг избор пред България.

А историческата отговорност е на убийците и на предаващите. Някой е убил, някой е издал евреин (или циганин, или поляк, или все тая какъв). Този някой има отговорност.

Ние с теб нямаме такава отговорност. Не знам за теб, но предполагам, че не си убиец и така нататък. Аз също не съм. Ние всички днес одобряващи или неодобряващи влизането на България в Оста, нямаме отговорност за смъртта на беломорските и македонските евреи. Просто сме родени след събитията. Ако е имало отговорност (да, имало е), тя е на самите издайници и убийци. А те са мъртви и не мисля, че някой днес ги реабилитира, така че не знам изобщо къде е проблемът. Е, да, ако не говорим за скинарите, разбира се, но скинарите са просто шайка идиоти и не четат „Либерален преглед“.

Лично аз смятам влизането на България в Оста за неизбежно, без да го оправдавам. И без да го осъждам. Просто не е ясно какво бъдеще би могъл да има българският неутралитет, когато в 1941 нацистите нападат Югославия и продължават към Гърция – на по-малко от сто километра западно от София.

Вече отделно минаването на Вермахта през дадена територия преди съюзническите на Оста сили автоматично означава край на местното еврейско население. Не че нашите не колаборират, но е добре да се види с какво. В какво можем да обвиним тогавашните български власти? В това, че не са изправили страната пред проблеми с Райха, които е можели да излезе адски солено на още няколко милиона българи, евреи и прочие? Днес е лесно да си играем на морализъм.

Цяло чудо е това, което е извършено. И то не бива да се омаловажава. В България са спасени много хора. Повече отколкото където и да е в Европа. Да, не са всички. И да, България не е с особено героична роля в тази грозна война. Но направеното е много.

Има и още по-тъжен епизод от ролята на страната ни в тази война: участието срещу Райха в 1944-45. Ето това е епизод, за който трябва много да се замислим. Близко 35 000 безмислени жертви в противна на морала, а и на интересите ни кауза. За тези хора кой ще жали?

Разбирам, че ние сме длъжни да „се гордеем“ (някак небуквално) с османското „си“ наследство. Разбирам, че не трябва да се гордеем с това, че дядовците ни все пак са опазили живота на 50 000 души, а че трябва да се покайваме горчиво за други 12 000, въпреки че те на практика са били невъзможни за спасяване. Разбирам, че още от 1912 насам национализмът на България е „изконно-разрушителен“, вреден, жесток и циничен. Сега да разбирам ли, че трябва да сме толкова заети да се гордеем с всичко чуждо и да отхвърляме всичко свое, та да презрем и безсмислено дадените български жертви от края на Втората световна? Питам само за тях, защото с мнението си за Балканските войни и Чаталджа ти вече така или иначе си отписал българските жертви от 1912-1918.

Извинявай, но подобен радикализъм в либералното преобръщане на ценностите ме шокира. Не, той ме отблъсква. Неестествен е. Силно се надявам, че пишеш, както пишеш по искрено убеждение, а не заради някаква изгода. Нека да е така. Но дори мненията ти да са искрени, Златко, в тях има нещо дълбоко извъртяно, дълбоко нередно. Ти смяташ, черното за бяло и обратно.

Не можем да имаме колониален или колаборационистки комплекс. България никога никого не е колонизирала (даже напротив). И България никога не е имала тези възможности да бъде модерна империя като Великобритания, Югославия, Третия Райх или СССР, за да изпитваме

вини и отказ от традиционни поводи за гордост, каквито вини и откази днес са на мода.

Ние вече дори нямаме старите си териториални претенции. Имаме нещо като спомен от разумно съставена историография – е, да, не без романтизъм в нея, това е нормално. И това ти се струва вредно? Застрашително? Антихуманно? Моля ти се, това твоето са превземки. Казваш, че България нямало да може да бъде наистина съвременна страна, ако не сме се били научели да отхвърляме негативния образ на османската епоха. За Бога! Все едно минните концесии и вносът на газ зависят от приказките на шепа интелектуалничещи стипендианти! Връх на лицемерието. Или, хайде, не на лицемерието, а на безотговорното приказване.

Някакъв чист късмет е, че фактите относително често, макар и невинаги, стоят в полза на нашето поотгъняло самочувствие. За мое собствено удовлетворение не ми се налага да правя компромиси с почтеността или с историята като наука, за да смятам, че нашите интереси и нашето традиционно представяне на историята са, в общи линии, близо до истината. Разчитайки не на идеология, не на платформа, а само на четенето и на естествените си чувства, ти казвам: твоето мислене е изцяло погрешно. То е противно на историята, противно на фактите, противно на всичко, което можем да приемем по интуиция, а съвсем отделно от това може да бъде и вредно, ако стане популярно.

Зная, че лесно ще махнеш с ръка: този е млад, този е неначетен, на този му промиват мозъка с остарял национализъм от пелените, този не знае колко задушен е българският климат, особено погледнато от Берлин. Но ще сбъркаш. Възрастта, четенето и пътуването ми дават достатъчно гръб, за да мога да преценя кога човек просто не разбира от темите, по които говори. Златко, въпреки че си разумен мъж на много по-сериозна от моята възраст, просто си се влял в нова мода. Е, надявам се, че това поне прави по-гладък живота далеч от страната, за която все още продължаваш да четеш и пишеш. Не е лошо, че в Берлин правиш като берлинчаните. Но е нелепо, че учиш софийанците как да правят като марсианци. Прощавай за грубостта. Вероятно е добра идея да си дам известно време почивка от списанието ти, че се изнервям като го чета.

- 05-12-2012|**Манол** – Пуснах го в блога си, известно време няма да досаж

<http://mglishev.blog.bg/politika/2012/12/05/1027848>

- 05-12-2012|**Манол** – Верен линк

<http://mglishev.blog.bg/politika/2012/12/05/quot-liberalen-pregled-quot-istoriia-s-hastara-navyn.1027848>

- 05-12-2012|**Златко**

Това тук нещо ми звучи значително по-разумно от ония, които ми пишеш днес цял ден, затова ще се опитам да отговоря така: абсолютно приемам правото ти да се чувстваш шокиран, когато тезите ми придобият крайно заострена форма. Значи, ако аз или някой друг дойде при теб и ти каже „ти ТРЯБВА да се гордееш с Империята“ или „ти ТРЯБВА да се срамуваш от единадесетте хиляди жертви“, самият аз ти давам пълно право да му/ми обърнеш гръб. Именно това е, струва ми се, начинът, по който ти четеш нещата. Той е напълно възможен и самият аз не отричам правото ти да ги тълкуваш така (именно затова вчера се опитах да ти намекна, че може би си струва и да помислиш за това дали тук някой не се опитва нарочно да те шокира, но тогава пък ти обърна нещата на 180 градуса и ми каза „а, то било майтап, ти що не каза още от началото?“) С две думи, Маноле – по една или друга причина двамата с теб тежнеем към **вкаменияване** на отсрещните тези – аз в моето настояване, че (вероятно) при твоя начин на мислене става дума за нещо повече от „добър консерватизъм“; ти – когато твърдиш, че нещата, които пиша, търсят само евтин ефект, мода и може би популярност на всяка цена.

Но! Но, Маноле. Вече на няколко пъти ти намеквам, че във всички случаи на разногласия досега ти предпочиташ да останеш строго на повърхността на нещата, да ги дефинираш бързо като „радикални глупости“, след което да си спестиш необходимостта да мислиш повече. В частност: и в двата тези текста се съдържат много други послания, намиращи се под или около шокиращите тези, които ти предпочиташ да възприемаш като техен единствен смисъл. Примерно – в текста за Османската история се казва черно на бяло, че – с или без гордост – ние се нуждаем от нов прочит на историята по простата причина, че досегашният е силно разделителен и агресивно настроен срещу съгражданите ни от турски произход (тезата за това, че именно този начин на мислене

ни е довел до четирите национални катастрофи). За това ти не казваш нито дума, просто защото – надявам се ще ми позволиш да интерполирам тук нещата, които наскоро написа за мюсюлманите в Пакистан – изглежда си настроен дълбоко антагонистично към тях, смяташ ги за примитивни и назадничави, точно по модела на „Българския национален проект“, който описвам в статията. Виждам, че полагаш усилия да не го показваш открито, но по начина, по който говориш за исляма, вече е очевидно, че за теб той е нещо силно ретроградно и опасно. Оттук и отношението ти към турците, така поне си мисля.

Спирам дотук, за да не изкривя нещата накъм лични нападки. Всичко, което искам да кажа е, че мисленето ти е силно програмирано на вълна, абсолютно доминирана от „проекта“. Начетено и умно момче си, и това те предпазва от лозунги като „турците под ножа“, но по принцип отношението ти към тях е същото. Не под ножа, ама да ми се махат отпред очите, не ги ща около себе си.

Това, според мен, е нещото, което ти пречи да видиш, че ако само човек „пусне покрай ушите си“ радикалните мои убождания и опита да се замисли върху по-дълбоките послания на тия текстове (примерно: Защо все пак сме такива? Защо все пак сме на тоя хал? Може ли все пак да има нещо вярно в това, че тук става дума не просто за поредица от исторически случайности, а за неизбежно следствие от погрешно избрана – и поддържана с биволска упоритост – свърхзадача и произтичащи от нея стратегии?), то те изведнъж може и да придобият смисъл, който далеч да надхвърли евтините словесни еквилибристики, като каквито ти ги квалифицираш.

Същата работа и в случая с евреите. Пуснах тук множество текстове и, в моменти на по-голямо спокойствие се опитах да кажа ясно и разбираемо, че целта ми е не да се опитвам да насаждам чувство за вина, а просто да представя и другата, силно засенчвана, страна на монетата. Важно е, когато оценяваме събитията от онова време, да не изпадаме в пиянска гордост. Инак, както го повторих поне десетина пъти вече, за мен това е грандиозен пример за граждански героизъм (вероятно не масов, но тук вече съм склонен да „затворя едно око“ и да не споря). Може би дори си забелязал, че, в опитите си да нахвърлям очертаванията на един нов възможен патриотизъм, аз предлагам именно спасяването на евреите като прекрасен основателски мит, върху който можем да заложим при изграждането на новото мислене. Но за теб всичко това

изглежда е второстепенна работа – ти твърдо настояваш да виждаш в тези неща само и единствено предизвикателствата на един човек, който търси или евтини сензации, или просто начин да избегне скуката.

Толкова по тези неща, Манол. Ако не ме лъже интуицията, с теб така и ще си се разминаваме до памтивека. Усещам ги аз тия неща с бърбреците си и още никога не съм се лъгал, ако и понякога да опитвам, ей така, просто за да проверя нещата. Но не – оцет и олио не се смесват и срещу това не може да се направи нищо.

И все пак, да направя един опит (губя времето и на двама ни, знам, но да опитам де): нито те карам да се гордееш, нито те карам да се срамуваш (както излиза от твоя прочит на двата текста). Онова, което ми се ще да те накарам, е да се замислиш. Засега не успявам, не вярвам да успея и някога в бъдеще. Но ти все пак опитай. Виж какво ще се получи примерно, ако допуснеш, че все пак има нужда от опит за обяснение на тоталния хаос, на катастрофите, на отчаянието и безсмислието, на целия ужас, в който изглежда е потопена днешна България – не защото материалният ѝ живот е толкова тежък, а защото е напълно изгубена и не може, и не може да разбере с какво е заслужила всичко това. Е добре – аз правя опит да ѝ го покажа. Заслужила го е с това, че е поставила омразата и отрицанието в самия корен на националното си чувство. За теб това може да е дрън-дрън, поне в момента. Но ти все пак опитай да помислиш върху това... Кой знае, може пък и този път да са ме излъгали бърбреците...

- 05-12-2012|**Манол** – Тук пише „трябва“:
[here](#)

Златко Енев, „Защо *трябва* да се научим да се гордеем И с османското си минало?“

Пък и аз също смятам, че има плъзгане по повърхността, при това не от моя страна. Защото не аз казах, че историята може да се пренебрегне. А всъщност – не може.

Не че защитавам всяка българелска скудоумщина, още по-малко институционалната инерция. Но не виждам нищо конструктивно при теб. Виждам, за съжаление, само неестествени, даже тъжно неестествени мисли. Дори най-желязната логика води до абсурди, когато тръгва от погрешни предпоставки, както е при теб. Ако се опитваш *просто да звучиш*

шокиращо (при това, парадоксално, *без да искаш да си самоцелно ефектен... моля?!),* това за мен прави текстовете ти ненужни. Не изпитвам необходимост от шокове – нито съм пациент на заведение, където лекуват така, нито вярвам в ползата от подобни похвати. За мен е важно всяка теза да бъде ясно поставена, така, както авторът ѝ я вижда. И добре защитена, с аргументи, които не могат да бъдат оспорени на чисто фактическо ниво. Посланието на една статия или на едно есе е онова, което е изразено ясно в тезата, а не е нещо, скрито в неуловим подтекст на фактически невярно твърдение. Повърхностно ли чета? Не, за мен това е просто здрав разум. В крайна сметка тук намирам статии и есета, а не мистични поеми, които имат езотеричен или алегоричен смисъл (или точно това да търся?). Още се учудвам как ти първо написа черно на бяло, че **трябва** да се гордеем с османското **си** (в какъв смисъл „си“? Та то в не е наше, поне не ние сме го създали) минало, а после заяви, че това не трябвало да се чете **буквално**. То било значело просто *да се отървем от комплексите си и да се отнасяме по-човешки с българските турци*. Хм, някак ми се губи тъждествеността на тия ти две твърдения. Смятам, че между твоето „трябва да се гордеем с османското си“ и пак твоето „ама то не е така“ зее огромна смислова разлика. Добре, че е Златко, та да изтълкува казаното от г-н Енев.

Ако работата опира само до човешината и до свободата от минали травми – аз съм твоят човек. Но ти просто написа нещо друго и после, казвайки, че не се отказваш от текста си... се отметна от него. Убягва ми тази твоя диалектика:)

Май бърбеците не са те излъгали. Или да отдадем всичко на лоша литератерна форма и да напишеш някаква друга статия, по-буквална, в която да пише просто, че трябва да спрем да се държим зле с турците и да страдаме от рани на по двеста години. Или пък да нахвърляш мистична поема, в която „трябва“ да означава „свободен си“, а „османското ни наследство“ да се претълкува като „турското ни малцинство“. Но тогава ще имаме списание „Либерална муза“. С удоволствие бих пратил на „Либерална муза“, да речем, фантазия в три части за мистичния брак между османския дух и българската материя. Или обратното.

Но – шегата настрана. Вероятно наистина бихме си допаднали на живо, но на писане все повече се учудвам и то неприятно. Не, по-скоро тъжно. Неприятно е да четеш инак нелошо красноречие, в което обаче светът се обръща с главата надолу.

Мисля да си остана при това, което наистина смятам за добър консерватизъм. За съжаление, той също не е присъщ на днешната опростачена и злобна България.

- 06-12-2012|**Златко**

Както искаш. Сега поне сме наясно и двамата.

- 06-12-2012|**Тук**

Национализмът не бива да бъде възвеличаван, нито осъждан.

Национализмът трябва да беде разбран.

Външно той води до разделение на хората, до класификации, войни и разрушения, което е ясно за всеки наблюдателен човек.

Вътрешно, психологически, това отъждествяване с нещо по-висше, с родната страна, с една идея, е явно форма за повдигане на самочувствието.

Ако живея на село или в голям град или където и да е, аз съм нищо, но ако се отъждествя с нещо по-голямо – със страната, това ласкае моята суета, удовлетворява ме, дава ми престиж, чувството за благоденствие.

Отъждествяването с по-голямото епсихологическа необходимост за онези, за които самочувствието е важно, но то създава конфликти и сблъсъци между хората. По този начин национализмът предизвиква не само външни конфликти, но и вътрешно чувство на безизходица.

Когато човек разбере какво е национализъм, целия процес на национализма, той изчезва.

Разбирането какво е национализъм идва в резултат на интелигентност,

когато човек грижливо наблюдава и проучва национализма.

В резултат на това се стига до интелигентност, а не до подмяната с нещо друго.

Ако подменим национализма с „гражданско общество“ или накакъв друг „идеал“, те стават избор на самочувствие.

Интелигентността не функционира, когато има подмяна.

Подмяната е просто форма на самоизмама

– изкушаваме се да правим това, а не онова.

Национализмът може да изчезне само когато има интелигентност,

а интелигентността не се постига като изучаваме книги и взимаме изпити.

Интелигентността възниква, когато разберем проблемите в процеса на тяхното появяване.

Когато разберем проблема за национализма на всичките му нива, не само неговите външни, но и вътрешни аспекти, тогава, в този процес, се проявява интелигентността.

Ако разгледаме отблизо живота си, нашите отношения един към друг, ще установим, че животът ни представлява процес на изолация.

Не сме истински загрижени за другите,
макар и много да говорим за това, другите не ни интересуват.

Ние поддържаме отношение с някого само докато
това отношение ни удовлетворява, докато ни дава убежище и ни задоволява.

Но в момента, в който се появи някакво смущение в него, което ни създава неудобство, ние слагаме край.

С други думи, дадено отношение съществува, докато ни задоволява.

Това може да звучи остро, но огледайте живота си отблизо и ще видите, че е факт.

Човек живее в невежество, когато си затваря очите пред фактите, а невежеството не води до добри отношения.

Ако огледаме живота си и нашите отношения,
ще открием, че той представлява процес
на изграждане на противодействия между хората,
на изграждане на стена, над която наблюдаваме другите. Стената
може да е материална, да е психологическа, икономическа, национална – ние я пазим и стоим зад нея.

Докато живеем в изолация, зад някаква стена,
няма да имаме истински отношения с другите.

Живеем затворено и смятаме, че това ни дава сигурност, защото сме доволни от положението.

Процесът на изолация е процес на стремеж към власт. Независимо от това дали става въпрос за лична, расова, национална или групова власт – тя винаги води до изолация, защото желанието за власт, за положение, означава отделяне.

Светът е толкова разрушителен, в него има толкова много мъка, болка, войни,

опустошения и страдания, че искаме да избягаме

и да живеем зад стените на сигурността на нашето съществуване, така че отношенията за повечето от нас са процес на изолация, а такива отношения неизбежно създават общество, което разделя хората един от друг.

Това точно, става в целия свят -

вие живеете изолирани, протягате ръка над стената, която можем да наречем национализъм, братство или нещо друго, но правителствата продължават да си съществуват с техните армии.

Гледате ограничено на нещата и въпреки това мислите, че можете да постигнете единство, мир – това е невъзможно.

Докато има граници, било то национални, икономически или социални, няма съмнение, че не може да има мир в света.

- 06-12-2012|**Добромир**

Разсъжденията на „Тук“ са интересни и дори полезни – особено в онази си част, където съвсем открито

заявява, че ако национализмът е някаква „форма за повдигане на самочувствието“, то стремежът за принадлежност към нещо по-голямо („гражданско общество“, или „Европа“) е на практика просто друга форма на същото това „повдигане на самочувствието“...

Наистина, хубаво е да се имат предвид тези съотношения – как лесно се обръщат нещата, щом успееш да ги погледнеш наистина непредубедено!

Защото често се твърди, че национализмът „разделя хората“.

Да, национализмът разделя хората.

Само че и либерализмът също разделя хората – и то дори по-силно.

Не вярвате? Проверете!

Вземете което си искате „постижение“ на либерализма – и ще видите, че то неизменно разделя хората.

Да, либерализмът дава на хората индивидуална свобода.

Тази свобода обаче е повече свобода да се отделиш, а не свобода да се присъединиш!

Например, едно от постиженията на либерализма е, че много неща стават „по-лесно“.

Ще кажете: какво лошо има?

Няма лошо. Просто това води главно до ... по-лесно разделяне на хората!

Днес е по-лесно да се ожениш – но е още по-лесно и да се разведеш.

Днес е по-лесно да имаш деца – но е по-лесно и след като родиш децата си, да ги изоставиш! И за децата също е по-лесно – да напуснат своите родители, да ги изоставят, да забравят за тях...

Така че, като теглим чертата, какво се получава: ако национализмът разделя хората „на едро“, то либерализмът ги разделя по-изтънчено, „на дребно“ – на все по-малки и по-малки части, до най-малката единица!

Либерализмът разполага с неограничени възможности да разделя – той е способен да раздели буквално всеки човек от всеки друг!

- 10-12-2012|**avacum** – Клоунът...

„Каква е разликата между мъж, изживяващ кризата на средната възраст и клоун в цирка?

Отг.: Клоунът знае, че е облечен в смешни дрехи.“

От време на време влизам тук за да се почувствам „нормален“. Този път просто не издържах... Връх на изтънченото интелектуално извращение!

Законът за авторското право, нуждата от свобода на информацията и шансовете за Ново българско Възраждане

Автор: Златко Енев

Вече на два пъти изпадам в ситуации на неприятни недоразумения между мен и колегите, които също работят в дигитално-духовната българска сфера – и това ме кара да мисля, че е крайно време да изложя принципните си разбирания по този толкова важен за бъдещето на всички ни въпрос. В края на краищата, от това как ще разбираме нещо толкова важно като един закон, директно касаещ начините, по които се разпространява информацията в обществото ни, ще зависи до голяма степен бъдещето и на културата, и на просветата, и просто на информацията, с която ще разполагаме оттук нататък.

И така: що се отнася до „класическите“ културни браншове, в които все още се работи с материални продукти и носители на информация, мнението ми е неутрално: не съм аз онзи, който ще казва на колегите си как точно да организират бизнесите си, още повече, че те сами най-добре си знаят с какви точно трудности, разходи и пр., е свързано всичко това. Все пак ще напомня на всички, че часовниците чукат навсякъде и навлизането на дигиталните технологии не може да бъде отлагано до безкрайност. В края на краищата ВСИЧКИ носители на информация, на култура, на дух, ще бъдат дигитални, а това означава, че рано или късно всички ще се окажат точно в същата ситуация, в която вече отдавна работя и аз, и колегите от останалите чисто дигитални издания в България. А това означава: добре дошли в прекрасното царство на свободата, където никой не плаща и където информацията настоява да бъде свободна. Как ще се оправяте в него си е ваша работа, само имайте пред вид, че това бъдеще е неизбежно.

Публикувал съм в „Либерален преглед“ вече доста материали, които се опитват да представят донякъде състоянието на нещата в по-разви-

тия свят, включително и все още теоретичните, все още неясни търсения около новата икономическа база, на която евентуално ще се крепи дигиталното бъдеще. Самият аз набрах изключително важен, ако и скромен, опит, в областта на това, което всички в Америка изглежда смятат за бъдеще на книгоиздателския бизнес – самостоятелно направени (коригирани от приятели, оформени на компютъра и дигитално публикувани книги), които след това биват предлагани на някакъв вид публика в един вид „guerrilla marketing“ – тоест самостоятелно организирани рекламни и информационни кампании, провеждани в мрежата със собствени сили и изобретателност, най-вече с помощта на Туитър и Фейсбук. Задържах се в този пъстър и хаотичен свят само около два месеца, след което много скоро установих, че поне моята роля в живота не е онази на продавач на книги. Но опитът беше наистина зашеметяващ. Хората продават по този начин милиони книги – по долар парчето – и това не са никакви шегички! За съжаление цялата тази атмосфера ме отвращава прекалено много с неприкритата си, лакома комерсиалност и пълна липса на уважение към онова, което самият аз считам за добра, класическа литература: там се преследват мангизи и толкова.

Впрочем, както и да е. Нека отново слезем на земята, тоест да се върнем обратно в България и нейните си, доста по-различни проблеми. Досега никога не съм си давал труда да формулирам това си убеждение изрично, но сега вече ми се струва крайно време: за мен като създател, издател и разпространител на дигитални съдържания, идеята за настояване на ексклузивност върху правата на издателя в тази конкретна област е неприемлива. Точно толкова просто – неприемлива. Тя е неприемлива първо защото разходите за дигитално публикуване, за разлика от онези при традиционното, са нищожни. На второ място тя е неприемлива просто защото няма как да се осигури нейното функциониране, поради което в наше време законът за авторското право, поне в сферата на дигиталните технологии, с неизбежност се превръща в някакво подобие на сухия режим в Америка: никой не вярва в този закон, никой не го спазва (с изключение на хората, които печелят от него), но обществото продължава да го поддържа, с немалка доза лицемерие, чак докато накрая стане ясно за всички, че съществуването му е много по-скъпо от директната му отмяна. Именно това е логиката, която обяснява внезапната популярност на Запад на така наречените „пиратски партии“ – все повече хора започват да се чувстват разгневени не на шега от това,

че някой си ги обявява за престъпници само защото се възползват от свободно предлаганите из мрежата дигитални продукти, които същият този закон се опитва да защитава. Добре, но как? Как именно? Нещата са свободни – именно свободни – за ползване от всякаква гледна точка. Те са под носа на всекиго, 24 часа на ден, седем дни в седмицата. Оттук нататък позицията, че това нарушава свещения закон за авторските права, автоматично се превръща в безсмислица. Щом едно нещо е налице и всеки може да го ползва, хората ще го ползват независимо от всякакви заявени, но необезпечими, закони. Ако сте прокарали пътечки в парка, които не минават през най-кратките и удобни места, хората ще газят през тревата колкото и да ги глобявате. Така че, вместо да харчите пари за полицаи, които да раздават ненужни и дразнещи глоби, по-добре сменяйте мястото на пътеките. В края на краищата никой не може да командва течението на една река. А великите съветски експерименти от миналия век би трябвало да са ни научили какво се случва с природата, когато големите вождове си въобразят, че все пак те могат да контролират И реките.

Предполагам, че за немалко колеги, живеещи в България, в една култура на традиционна крадливост и неспазване на законите, придържането към закона за авторското право е един вид въпрос на чест – „ние сме от хората, които въвеждат тук западни порядки!“ Само че, както неведнъж се е случвало в милата ни родина, цивилизаторските напъни, поне в този конкретен случай, изглеждат безнадеждно остарели и ретроградни – просто защото същият този Запад отдавна вече се движи с шеметна скорост именно по посока на отмяна или сериозна промяна на същите тези закони. И ако това не се случва до момента, не и открито, то единствената причина за това е, че все още не са изобретени икономическите и организационни лостове, които ще позволят премахването на „сухия режим“. Никой в момента не знае как да се печелят пари от технологии, които по принцип правят информацията безплатна или поне безумно евтина. И хората се придържат към съществуващия закон поради липсата на алтернатива, а не от убеждение – доколкото изобщо го правят, разбира се, защото и тук всички „ползват“, особено по-младите хора.

Но има и един друг, далеч по-важен аспект на нещата, който според мен е решаващ в този спор, поне от гледна точка на сравнително бедната и комай парцалива, българска култура. А именно: дигиталните технологии, с възможността за тотално поевтиняване на информацията,

която дават, са може би единствената надежда и за това общество да постигне някакъв нов вид „скок напред“, „дигитално Възраждане“, наречете го както искате. Това не са празни приказки, защото всички ние с вас идем по принцип от една такава култура и такава традиция – българското Възраждане, доколкото го познавам, е преуспяло именно поради широко разпространената култура на щедрост, спомоществователност и търсене не толкова на печалби, колкото на дух, образование и култура НА ВСЯКА ЦЕНА, дори когато печалбите от тях са били само въображаеми. В една толкова малка страна и култура, това вероятно е и единствената стратегия, която има някакви реални шансове за успех. Онези от нас, които в наши дни започват да работят в сферата на дигиталната култура, според мен трябва да се откажат по принцип от идеята за печелене на пари от нея. Как и от какво ще живеят си е тяхна работа – всички се борим и оцеляваме на магия. Но идеята, че, видите ли, това тук сме го публикували ние и значи никой друг не може да го пре-публикува, ме впечатлява като дълбоко ретроградна, дълбоко назадничава (друг е въпросът, че трябва да има колегиалност и феърплей: всеки от нас е длъжен да указва кой е източника на информацията, да не я изкривява, преиначава и предлага на читателите като „своя“; от друга страна, всеки от нас е длъжен да предлага „своята“ информация, точно при същите условия, на всички; целта на всичко това, разбира се, е максимално обогатяване и просвещаване и на публиката, и на самите себе си – безумни ми се привиждат в тази ситуация напъните да се ограничи публичния достъп до информацията, чрез издигане на ненужни бариери). Освен всичко друго аз не виждам и кои точно са основанията, въз основа на които издателят в тази област може да настоява на някакви авторски права. Авторските права си остават у автора; участието на самия издател в този специфичен, изключително бърз, изключително краткотраен процес, е толкова минимално, че да се настоява върху някакво право според мен е израз на остаряло, инерционно мислене. И, много моля, нека не се опитваме да се залъгваме с приказки за големите разходи, които имаме в дигиталното издаване. В него няма пари, не и в България, и това е факт, с който всички трябва да живеем и да се съобразяваме. И, което е по-важно, ексклузивността на публикуването не увеличава приходите по никой начин, тя само ограничава броя на читателите. Онова, което изобщо прави цялата работа възможна, са минималните разходи. Оттук нататък, кой как ще организира финансите си – дали ще търси спон-

сори, рекламодатели, дарения от читатели, финансиране чрез „проекти“ или просто ще компенсират загубите чрез хартиени издания – това си е негова работа. Но ролята на пионера в тази област носи със себе си неизбежни задължения, и най-важното сред тях е онова за осъзнаване на нейната същност – а тя си е по принцип апостолска, колкото и помпозно да звучи това. В тази страна, на това място, тя винаги е била такава. „Щастливото“ изключение на реалния социализъм, при което апостоли-те продаваха душите си в замяна на постове и сигурност, все трябва да ни е научило на нещо.

ноември, 2012

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраците“ (2001–2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичния сборник „Жегата като въплъщение на българското“ (2010).

Детските му книги са преведени на няколко езика, между които и китайски. Живее в Берлин заедно с двете си деца.

Коментари (14)

- 25-11-2012|**Веселин Веселинов**

Налага се да Ви сваля за миг от възвишените размишления за Ново Българско Възраждане в баналността на ежедневно, г-н Енев, но почва да ми писва да Ви гоня из интернет като пъдар цигане в бостан. Имате да сваляте материал – и в сайта Ви, и във Фейсбук. Чужд материал, за който единствения Ви труд е бил да натиснете `copy/paste` и да прибавите „публикация в Либерален преглед“. Сега направете обратното движение, пък после се върнете във Възраждането.

- 25-11-2012|Златко

Веселине, материлаът ви беше махнат на 30-та секунда след като се обади Чобанов. Или нещо тотално се разминаваме, или още не сте видели. На сайта ми има само връзка към вашия текст. Що за глупости? Или сега трябва да ви обяснявам като на първолаче, че линковете към текста ви са пълно и свободно право на ВСЕКИГО и че кой и как ви коментира си е негова работа, доколкото няма директни обиди срещу личността ви? Наистина започвам да мисля, че разликите в мненията ни са не само личностни, а и образователни...

- 25-11-2012|Веселин Веселинов

Като на първолаче – който където. Снимка, биографични данни, фейсбук. Никой не Ви говори за линк! Никой не Ви говори за коментари! Или още не сте стигнали до урока по четене? Нищо, лека-полека.

- 25-11-2012|Златко

Откъм Фейсбук:

Цитат:

Evelina Andreeva Тъй като текста ми хареса, смятам да копирам части от него, да прибавя и разкрася с нещо от себе си и да го публикувам като свой! Разбирам, че на автора това няма да му пречи. Друго поведение е ретроградно.

Zlatko Enev Упс! „Като свой“ сте добавили от себе си. Прочетете отново текста, там изрично е казано следното:

„всеки от нас е длъжен да указва кой е източника на информацията, да не я изкривява, преиначава и предлага на читателите като „своя“

(Ще приема забележката ви като израз на невнимателност, а не зла воля)...

Zlatko Enev А освен това, както могат да потвърдят всички хора, с които работи „Либерален преглед“, текстовете винаги идват или от самите автори, или от сайтове, които питам. (Тук също питам, между другото; вече бях публикувал един или два текста от автори на „Литернет“ – винаги със съгласието им – при които нямаше никакви проблеми с договарянето; тази странна реакция може би е предизвикана от собственото ми перчене в разговора с автора, за

което съжалявам; но това е нещо напълно различно от неуважение към чуждия труд)...

Evelina Andreeva „Зла воля“ няма, защото аз съм от същата страна на барикадата, но...!!!! Казвам „като свой“ тъй като „ще добавя нещо от себе си“. Какво против тогава бихте имали да не ви посочвам като източник?!? Работа с тази материя повече от 10 години и повярвайте, това което пишете е много и изключително теоритично.

Zlatho Enev Това, което пиша, е обект на ХИЛЯДИ дискусии тук на Запад и е израз на простичкия факт, че законодателството не работи и се е превърнало в плашило за гарги. Никой няма интерес от това, нито пък от липса на дискусии и спорове. Как иначе може да се помръдне нещичко и да се измисли нещо ново, бихте ли ми подсказали?

Alexander Krastev Евелина, тъй като това е аналитичен текст, ще е трудно да си го припишете без проблем. Но можете да го пренапишете, като само следвате основните идеи, и тогава Златко няма да може да бъде обиден:)

Evelina Andreeva Ако го бях открила, щях да го приложа в работата си. Дори вчера публикувах на стената си поредица от крадци на текстове. А това се случва по 10 пъти на ДЕН! Извинете за мнението ми, но предложението Ви да не наричаме крадците КРАДЦИ е неприемливо за мен. И мнението всеки да се оправя финансово както може – също. Това е продукт и той има своята себестойност. Не бих искала да споря с никой от вас, просто си позволих да изразя мнение. Не е нужно да го приемате.

Evelina Andreeva Александър, повярвайте ми точно аналитични текстове е най-сладко да си припиша!:) ... и не би трябвало / според текста/ да ме обвинявате в нищо!

Zlatho Enev Няма да имам и проблем – по същия начин, по който нямам проблеми с НИКОЕ пре-публикуване на текстове от моя сайт, при условие, че се спазват условията за феърплей, които изреждам в статията. С удоволствие казвам веднага, че това е начинът, по който работят и повечето колеги от бранша. Сред издателите на дигитално съдържание в България човек се среща изключително рядко с позицията, която поставям под въпрос в текста си. Чувал съм и за случаи на недобросъвестно използване (имаше някакво дело между е-вестник и някакви копи-пейстър-

ри, които са опитвали да правят пари за негова сметка, но това е напълно различен казус). Самият Иван винаги предоставя текстовете си за честна употреба без никакви трудности. За което го поздравявам, разбира се!

Alexander Krastev Това, което се нарича *copy/paste* журналистика, е болест по целия свят и понеже всички публикуват едно и също, става безсмислено. Но е въпрос на редакционна политика и се отнася до информационните текстове. От тази гледна точка, хората от Литернет в общия случай биха били прави, но като се има предвид, че ЛибРев обикновено работи като *digest* – отбира само качествените материали, едно препубликуване, наблягаме на С РАЗРЕШЕНИЕ, не би трябвало да е проблем на всеки нормален редактор.

И пак според текста на Златко, той е цитирал това, което иска да каже – споменаване на автора. Има си и *creative commons* признания и т. н. – не е чак толкова сложно, стига да има воля

Zlatho Enev Има и още един аспект, който според мен е критичен в случая – тук става дума за ВИСОКО интелектуално съдържание, за което по принцип публика няма или е много малко. Така че опасността от кражба е последната грижа на хората, които работят в тази област. Много по-важен е реалния в случая проблем – КАК ИЗОБЩО да се достигне онова ядро от четяща публика в България, което евентуално има нужда от тези неща. Тук проблемът е не защитата, а разпространението!

Alexander Krastev Да, но ако някой иска да се наложи като водещо място за такова съдържание, няма да иска то да се появява навсякъде. За пет сайта като твоя в България няма бизнес, ако трябва да съм конкретен

Zlatho Enev Бизнес-аспектът на едно такова начинание според мен е само пречка за реализацията и поддържането му. Всички, които се опитват да правят пари от РЕАЛНО интелектуално съдържание тук у нас или се отказват много скоро, или започват да правят обичайните компромиси („боклук“ за масите – за да има от какво да се живее, и „качество“ за малцината избрани, за да се поддържа реномето или собственото усещане за смисъл). За мен това са несъвместими неща, по чисто лични причини (не мога да понасям „боклука“, създава ми душевни алергии), поради което начи-

нанието ми е напълно некомерсиално (древните дарения от читатели не са „бизнес“, те са израз на чиста добра воля и оценка за труда, нищо повече; от тях така или иначе не може да се живее).

Е, има и хора със спонсори – но при мен това също не върви, прекалено съм буйничък за такова нещо. Не че не го одобрявам, просто не виждам кой спонсор ще може да ме търпи:)

- 25-11-2012|Златко

Вижте, Веселине, откровено казано, никога не бих започнал целия този спор – и моля вас също да не го продължавате, защото никой тук няма полза от това непрекъснато отклоняване на вниманието откъм реално важните теми накъм нещо не чак толкова важно – та, никога не бих настоявал върху всичко това, ако съдържанията, които се появиха в резултат, не ми се виждаха далеч по-важни от нашия с вас спор. Възможно е да греша, разбира се. Имайте добрината, здравия разум и простата способност за съждение да видите, че във всичко това става дума не за вас, мен или „Литернет“. Това тук място се опитва да върши работа, полезна за ВСИЧКИ, така наречената общественополезна работа. Вече признах открито, че съжалявам за високопарния текст от онова злополучно писмо, който с право може би ви е огорчил. Съжалявам за това най-искрено, поднасям ви за пореден път извиненията си – имайте малко разбиране за моята собствена глупост, тя сигурно е единственото обяснение за разнобоя помежду ни. Нека приключим с това дърпане на коси на публично място (още повече, че и двамата не ги притежаваме в изобилие:)

Подавам ръка за помирение, моля за извинение, обръщам се към ума ви на гражданин, а не само към засегнатото лично достойнство. Надявам се да ме разберете. От моя страна лоши чувства няма. Има само желание за работа – общественополезна работа...

- 25-11-2012|Златко

А инак срещу оправданите ви искания нямам нищо против – както снимката ви, така и автобиографичните ви данни вече не са част от никой от моите сайтове. Надявам се с това да съм удовлетворил всички искания...

- 25-11-2012|**Веселин Веселинов**

Freely given, freely received.

Приемам извиненията Ви, стискам Ви ръката, и Ви желая успехи и щастие. Никакви лоши чувства.

- 25-11-2012|**гергана**

В момента чакам отговор от едно мое запитване за това къде е моят текст. Ако е публикуван, защо не съм получила сборник? Или ако не е, защо не са ми върнали досега текста?

Може и да е есеистичен, но си е мой. И в крайна сметка някои не крадат текстове, а идеите от тях, посоките на изследване. И на това също трябва да се обърне внимание.

Добре е, че все пак има кой да се занимава с тези въпроси.

Поздрави!

- 26-11-2012|**Добромир**

Част от аргументите против „авторското право“, изложени по-горе, са просто наивни.

Например, аргумент от типа „щом едно нещо е налице и всеки може да го ползва, хората ще го ползват независимо от всякакви заявени, но необезпечими, закони“. Ако наистина искаме да живеем в що-годе нормално общество, такъв тип аргументи не би следвало да се използват, независимо каква благородна цел си поставяме.

Защото с точно същия „аргумент“ може да се обоснове и ...легализиране на убийствата, така да се каже. Положението там е точно същото: „Щом възможността да убиваш е налице, и всеки може да извърши убийство (съответните технически средства са достатъчно напреднали), то няма смисъл от някакви заявени, но необезпечими закони“... Наистина, това ли желаем, в крайна сметка – и за себе си, и за обществото?

Освен това, дълбоко наивни са и надеждите за някакъв нов вид „скок напред“, „дигитално Възраждане“, и т. н.

Нещата далеч не са толкова еднопосочни: „Дигиталното изобилие“ засега върви главно в посока на все по-голяма достъпност, по най-различни технически начини, на едно все по-развлекателно съдържание. И тъй като възможностите на обикновеният човек да възприема още и още съдържание все пак не са неограничени (времето, с което ние като хора разполагаме, за да потребяваме цялото това лесно достъпно диги-

тално изобилие, не се е увеличило много – денят пак има само 24 часа, не повече), на практика резултатът от изобилието много често е точно обратен на очакванията: вместо да стават по-изтънчени и по-начетени, хората масово „изпростяват“, както казваме днес. И това е съвсем естествен процес: просто самите днешни технологии дават на човека все нови и нови възможности да погледне и още нещичко, да чуе и още нещичко, да прочете и още нещичко – и всичко това е на един „клик“ разстояние. (А един „клик“ – това е три пъти по-бързо, отколкото, ако четеш една хартиена книга, прелистваш към следващата страница... и около 9 пъти по-бързо, отколкото, ако четеш една хартиена книга, ти я оставяш и отваряш да четеш друга). Така че съвременната дигитална среда става все по-слабо „четивна“, съвременният читател чете много по-хаотично и фрагментирано, т. е. съвременната среда става все по-слабо „читателска“ (пък и виждаме тук колко е силно изкушението вместо да четеш цялата тази простотия, сам да напишеш някаква).

- 26-11-2012|Златко – ге:

Добромир писа:

Част от аргументите против „авторското право“, изложени по-горе, са просто наивни.

Например, аргумент от типа „щом едно нещо е налице и всеки може да го ползва, хората ще го ползват независимо от всякакви заявени, но необезпечими, закони“. Ако наистина искаме да живеем в що-годе нормално общество, такъв тип аргументи не би следвало да се използват, независимо каква благородна цел си поставяме.

Защото с точно същия „аргумент“ може да се обоснове и ... легализиране на убийствата, така да се каже. Положението там е точно същото: „Щом възможността да убиваш е налице, и всеки може да извърши убийство (съответните технически средства са достатъчно напреднали), то няма смисъл от някакви заявени, но необезпечими закони“... Наистина, това ли желаем, в крайна сметка – и за себе си, и за обществото?

Напълно е възможно да сте прав. Само че точно това са **аргументите на Пиратската партия тук в Германия** – и тя печели все повече привърженици. Може би немците и шведите най-внезапно са полудели. А може би има и друго обяснение...

- 26-11-2012|**Златко**

Вчера някой изтъкна във Фейсбук според мен по-смисления аргумент, че заявлението „да се оправя кой как може“ не може да бъде прието. Действително, то звучи прекалено рязко и може би някак безотговорно. Но същностният проблем, който стои зад него, се състои в това, че отново поради прекалено лесната „копируемост“, днес вече хората не могат да очакват да си осигурят прехраната дори и с такива доскоро считани за твърдо интелектуални професии като журналистика и новинарство. Факт е, че голяма част от информационния поток по света се произвежда доста механично (една и съща новина се мултиплицира милиони пъти, на различни езици), поради което претенциите за оригиналност и авторство са вече доста по-трудно защитими и обосноваеми, отколкото в близкото минало. Чувам често от колеги от журналистическия бранш (най-често от БТА, чиято работа не познавам достатъчно добре, но пък самите те най-добре могат да си преценят до каква степен работата им е творческа и до каква просто пресъздават новини от големите международни агенции)... Та, често се чуват оплаквания, че малките „агенции“, с които е пълен българският Интернет, „им крадат работата“. Собственото ми мнение е, че да се „крадат“ лесно могат единствено новинарски продукти, които не съдържат достатъчно голямо творческо съдържание. Един истински задълбочен, аналитичен, творчески материал, с неизбежност носи стила на автора си до степен, която го прави „некрадим“ или поне труден за откраждане. Напротив, набързо направената новина, повече или по-малко копирана на свой ред от, примерно, Ройтерс, разбира се, просто приканва да бъде копирана и разпространена от някой друг, по същия или подобен на първоначалния начин.

Повтарям, не познавам достатъчно работата в новинарския бизнес. Но пък е ясно, че единствената работа, която има реално бъдеще в един свят, в който копирането става все повече въпрос на натискане на едно копче, е творческата.

- 26-11-2012|**Добромир**

Фактът, че Пиратска партия печели привърженици (в Германия, Швеция и т. н.) е само поредното доказателство за трудно-обратимия характер на вече настъпилото „оконсумативизиране“ на западните общества (и особено прехвалената Европа). В едно наистина продуктивно общество би трябвало по-популярни да бъдат партиите, които защитават

интересите на по-продуктивната (а не на по-консумативната) част от населението – партиите, които защитават интересите на създателите (а не на консуматорите) на някакъв продукт (пък бил той и изцяло дигитален, каквото е голяма част от днешното медийно съдържание)...

Ако нещата продължават все в същата посока, след десетина години просто няма да има (в Европа) кой да създава качествено съдържание – не само литература, но и от другите, все още сравнително по-печелившите днес жанрове (касово кино, касова поп-музика). Разбира се, масовият потребител още известно време след това няма да усеща особена лишеност откъм съдържание, което да потребява (все пак достатъчно качествени книги, филми, песни, със свободни или с вече изтекли срокове на авторски права, има и сега предостатъчно, и занапред ще има) – но подобна тенденция не е добра за обществото като цяло. Не е добре, когато хората като цяло получават все по-големи стимули почти безплатно и почти без усилие да консумират – без паралелно с това да съществуват поне също толкова силни стимули, които да ги карат и да творят.

За мен именно този обществен проблем – реалното, повсеместно, практическо де-стимулирането на творческите усилия – е много по-важен.

- 26-11-2012|Ц

Моята прогноза е, че постепенно, но сигурно, технологиите ще бъдат променени, системата ще бъде променена, и голяма част от качествено съдържание ще стане платено. Това няма да означава, че безплатното качествено съдържание ще изчезне. По-скоро държавни и неправителствени организации, както и отделни обществено настроени хора и артисти, ще са тези, които ще създават продукт, безплатен и свободен за разпространение...

Не съм убеден напълно, но мисля, че ако нещата продължават по същия начин, както досега, т. е. всичко безплатно, „възраждане“ няма да има... по-скоро свободата и липсата на адекватно възнагръждане ще възпитава и отглежда една шумна посредственост и ще пренасочи огромно количество талант към онези индустрии, които носят пари...

Помня например качеството на музиката от 90те и по-рано, и слушам музиката днес--разликите са огромни; дори един цял, прекрасен жанр, като производството на видеоклипове изчазва... вярно е, че оскъдицата създава изкуствени лидери, но забелязвам, че днес няма нито

едно забележимо име--появава се талант и бързо изчезва в кабафонията... Наскоро, в големият мръсен, шумен МакДоналдс на Таймс Скуеър, бяха пуснали музика и клипове (по стените на закувалнята) на Принс, беше сюрреалистично преживяване--junk food & high culture, и тогава се сетих, че Принс, и тези като Принс, ги няма отдавна и няма да ги има както изглежда.

Освен това, има и чисто технически и практически проблеми при препечатването на материали... Политиката на Гугъл, например, да наказва така нареченото duplicate content понякога се стоварва върху главата на производителя на съдържание, вместо на копиращите; оригиналният сайт страда от липса на посетители заради кражбите, статии отпадат от високият листинг на търсачката заради масово препечатване...

В Канада и Америка започна една тиха политика на запушване на силозите, един по един капаците падат, не се говори много, не се дискутира тази промяна, същевременно Гугъл, наясно с тенденцията, публикува манифести за свободата на информацията като в същото време души създателите на съдържание с тоталният си монопол си върху дигиталният рекламен пазар и класификацията на информация...

Интересни неща се случват. Темата е супер интересна.

- 27-11-2012|Ц – още няколко думи

Наред с масовото вдигане на paywalls, нещо което започва да изглежда все по-реално и осъществимо в Канада и САЩ, ключовите интернет доставчици също градят стени (аз лично не мога да ползвам data-sharing websites от 2008, т. е. не е новост за мен)

Една новина от днес:

Company collects data on millions of illegal downloaders in first step to crack down on piracy in Canada

Case marks beginning of crackdown on Internet piracy in Canada

If you're watching an illegally downloaded movie, someone could be watching you.

A forensic software company has collected files on a million Canadians who it says have downloaded pirated content.

And the company, which works for the motion picture and recording industries, says a recent court decision forcing Internet providers to release

subscriber names and details is only the first step in a bid to crack down on illegal downloads.

„The door is closing. People should think twice about downloading content they know isn't proper,“ said Barry Logan, managing director of Canipre, the Montreal-based forensic software company...

Read more: <http://www.vancouversun.com/entertainment/movie-guide/Company+collects+data+millions+illegal+downloaders+first+step+crack+down/7613175/story.html#ixzz2DSBAFcBm>

Няма бунт, има омерзение

Автори: Деян Енев, Владислав Христов

Няколко дни след премиерата на новата ви книга „Деян Енев – стихотворения, Бойко Ламбовски – разкази“, може ли да се каже че тя е вече в историята? Колко дълго живее една книга?

Книгата има свой собствен живот. Усилията на автора и на издателството около излизането на нова книга са важни, особено в България, където информационните канали за новите книги са затлачени от блудкава преводна книжнина. Но ако книгата не струва, тези усилия в крайна сметка няма да чинят пет пари. Книгата е особена стока. Иска се време, за да издълбае тя своето място сред останалата книжнина. Затова нека да оставим историята да говори дали една книга е влязла в историята.

С тази книга правите голям завој и вместо разкази, издавате поезия. Става ли от всеки прозаик поет и обратното? Какво е нужно за да се случи това?

Не мога да обобщавам на едро. Но е факт, че тласъкът, който ни кара да пишем, минава категорично през поетичното. Нека да си спомним, че Йовков е дебютирал като поет, Иван Бунин освен велик прозаик, е и прекрасен поет, стихове са писали и Фридрих Дюренмат, и Хемингуей, и Чарлс Буковски, да споменем само няколко имена.

Ако прозата е каменоделство, поезията е ювелирство. Но става дума все за един и същ вид труд – ваятелство на словото. Безспорно е едно – за прозаиците е много ценно да четат поезия, защото тя връща живото чувство към езика, което понякога рутината и професионализмът на белетриста убиват.

Може ли да се каже, че съвременната поезия заприличва все повече на проза?

Може да се говори за такава тенденция. Но един истински поетичен къс не може да бъде сбъркан с лирична миниатюра. Наскоро Марко Ганчев ми припомни фразата на един голям поет – може да има поезия

без рими, може да има поезия и без ритъм, може да има поезия и без смисъл, но не може да има поезия без тези три съставки едновременно.

Каква е тайната на късия разказ? Какъв е първият съвет, който бихте дали на начинаещ автор?

Аз винаги съм подхождал към късия разказ като към стихотворение. Може би това е и един добър отговор на по-предишния въпрос. Какъв съвет бих могъл да дам на начинаещите разказвачи? Всеки автор, преди да пропише, трябва да изгради себе си като един добър, много взискателен читател, най-взискателния читател. А когато посегне към белия лист, да не забравя, че текстът му трябва да се хареса първо на този най-взискателен читател. Ако това се случи, оттам-нататък е лесно.

Доколко един писател трябва да се съобразява с публиката си или с други конюнктури? Срещу какво се бунтува съвременният български писател?

Ако се съобразяваш с вкуса на публиката, можеш да спечелиш битката, но ще загубиш войната. Трябва да се съобразяваш единствено с личните си литературни вкусове. За бунт при българския писател не можем да говорим – защото той е полужив, полуудушен от невъзможността да съществува чрез паричния еквивалент на своя труд. Няма бунт, има омерзение.

Изгуби ли социалната си роля литературата в днешно време?

Литературата никога няма да изгуби социалната си роля. Тя не е на предната линия вече, защото изгуби битието си на медия, но единствено в изкуството литература като в кехлибар се утаяват раните и копнежите на хората. Литературата е холограма на социалната памет, на това как живеят хората. Била е такава и винаги ще е такава.

Журналистика и литература, помагат ли си те или си пречат във вашия случай?

До време журналистиката помага на писателя – като теми, като жизнен опит. След това започва да пречи, защото къса живо месо от ограничения житейски лимит на твореца. Орелът на журналистиката е граблив и всеяден и лесно може да се отучи да лети.

Съществува ли цензура в литературата, както съществува и в журналистиката?

За разлика от журналистиката, в литературата не съществува цензура.

Има ли възраждане на българската литература, след като се издават толкова много книги, или количеството е за сметка на качеството?

Според мен възраждане има. Появиха се нови имена, които общуват по-добре с читателските слоеве, които събудиха интереса изобщо към българската литература.

Какви литературни поколения идват след вашето? Имате ли надежда в тях?

Литературните поколения след моето поколение на петдесетгодишните са много интересни. Те са строго разчленени. Четиридесетгодишните, които сега са на гребена на вълната, не изпиха до дъно нашата горчива чаша на хора, изхвърлени извън борда, но съумяха да съхранят нещо от нашата тъга по България. Едно не трябва да забравят пишещите от всички поколения – че една национална литература е сурова щафета, където всички участници са важни. И ако ти не зачетеш успеха на твоя предшественик и се направиш, че си роден от морската пяна, отливът може да те завлече на дъното.

Какво трябва да се промени в държавната политика по отношение на българската книга?

На първо време нещо просто и елементарно. 3 000 са читалищните библиотеки в България. Ако обновяването на техния книжен фонд се обвърже генерално с тиража на българските книги, това ще бъде една значима помощ изобщо за българската литература.

В един свой текст се питате къде изчезна радостта. Къде изчезна радостта?

Човек не може да живее без радост. А радостта не може да живее в кланицата. Всеки ден хиляди надежди и пориви влизат в българската кланица – за смислен живот, за сигурност, за достойнство. Радостта изчезва там – на прага на кланицата за надежди.

Ще дойдат ли някога хубави дни за страната ни или с времето това заприличва все повече на утопия?

От утопията също става литература, и то добра литература. Нашата е лесна – има за какво да се пише. Да му мислят политиците – как предпочитат да останат в паметта на хората – под грамада от камъни или под триумфални арки.

Източник

Деян Енев е български писател и журналист. Той е автор на сборниците с разкази „Четиво за нощен влак“ (1987), „Конско евангелие“ (1992), „Ловец на хора“ (1994), „Клането на петела“ (1997), „Ези-тура“ (2000) и „Господи, помилуй“ (2004).

Набоков или носталгията

Автор: Данило Киш

Кой е Данило Киш

Данило Киш (1935-1989) е сръбски писател от еврейски произход. Роден е на 22 февруари 1935 г. в Суботица, Сърбия. Баща му – Едуард Киш е унгарски евреин, а майка му – Милица Драгичевич е черногорка. По време на Втората световна война Данило Киш изгубва своя баща и други членове на своето семейство, които загиват в немските концентрационни лагери. Тази травма предопределя някои от основните теми в неговото творчество. До края на войната, той живее в Унгария заедно с майка си и сестра си, след което семейството се премества в Цетине, Черна Гора, където живее до 1954 г.

През 1958 г. Данило Киш завършва висшето си образование по литературознание в Университета в Белград. През 1962 г. излизат първите му два романа – „Мансарда“ и „Псалм 44“. От 1965 до 1972 г. Данило Киш създава своята автобиографична трилогия „Градина, пепел“, „Ранни рани“ и „Пясъчник“, посветена на търсенето на изгубения баща. За романа „Пясъчник“ Данило Киш получава НИНова награда – най-престижната литературна награда в Югославия. Следват книгата с есета „Поетика“ (1972) и сборникът с разкази „Гробница за Борис Давидович“ (1976). Този сборник с разкази, който критиката нарича и роман (самият Киш в подзаглавието го определя като „Седем глави от една и съща история“), поради необикновената свързаност на разказите в него, е посветен на насилието – било то причинено от средновековната инквизиция, в немските концентрационни лагери или в сталинските лагери, което го превръща в една брилянтно написана история на злото. Тази книга носи на Данило Киш международна известност, но в родината си писателят е обвинен в плагиатство и е подложен на жестоки нападки и критики. Своята позиция в този конфликт Киш излага в следващата си книга „Час по анатомия“ (1978). Последните му книги, издадени приживе, са книгата с есета „Ното poeticus“ и сборникът с разкази „Енциклопедия на мъртвите“ (1983). През последното десетилетие от своя живот писателят живее в Париж, където умира от рак на белия дроб през октомври 1989 г. Посмъртно са издадени няколко негови

книги — сборниците с интервюта, есета, стихове и преводи „Животът, литературата“ (1990), „Стихове и преводи“ (1992), както и сборника с разкази „Лютня и драскотини“ (1995). През 1989 г. е номиниран за Нобелова награда за литература.

Данило Киш е също така известен преводач и познавач на френската и руската литература. Именно той превежда на сръбски език поезията на Лотреамон, Верлен, „Упражнения по стил“ на Реймон Кьоно, стихове на Марина Цветаева, Николай Гумильов, Андрей Бели и др.

Върху творческия стил на Данило Киш огромно влияние имат Бруно Шулиц, Владимир Набоков, Джеймс Джойс, Хорхе Луис Борхес. Предложеното есе изразява почитанието на Киш към Набоков, макар че, обратно на Набоков, в своето творчество Киш често изразява и творчески защитава социални и исторически тези, например антикомунизъм и антинационализъм. В своите произведения той разглежда историческите факти от две противоречащи си позиции — от една страна от позицията на „йогата“, която Киш дефинира като метафизично и онтологично състояние и обзетост от въпросите за живота и смъртта, а от друга страна е позицията на „комисаря“, т. е. позицията на обществената функция и човека, който намира цялост чрез социалния си статус и реализация. Тези позиции в неговото творчество непрекъснато се преплитат. Книгите на Данило Киш са писани с надеждата, да не позволяват на читателя да се примири с основните престъпления на 20 век — концентрационните лагери (без значение дали са хитлеристки или сталински) и да успокоява съвестта си с идеологически формули за „историческата необходимост“, „расова чистота“ или „новия човек“. Защото, както твърди Киш в своето есе „Между надеждата и отчаянието“: „Литературата все пак служи за нещо. Тя служи на човешката съвест“.

На 15 октомври 2009 г. се навършиха 20 години от преждевременната смърт на Данило Киш.

Бележка: Соня Андонова

Набоков или носталгията

Данило Киш

До публикуването на скандалната „Лолита“, последвано от скандално лошата ѝ филмова версия, Набоков бил известен като писател единствено в средите на руската емиграция и в тесен кръг посветени. В онова превратно време неговият голям талант не попадал в „хоризонта на очакване“ нито на критиката, нито на читателите, докато второра-

зредни писатели блестели на литературния небосклон под кръстосаната светлина на прожекторите, а публиката се надпреварвала за техните политически алегии, разтеглени в разкази и разводнени в романи.

По същото време Набоков стоял аристократично самотен (в бодлеровия смисъл на думата, като аристокрация на духа), далече не само от световните събития, но и от политическите борби, от онези традиционни емигрантски борби, в които се влиза с цялата душа и тяло, с последния атом на своите сили, и от които остава само горчивият вкус на поражението и главоболието на махмурлука. И в Берлин, и в Париж, той виждал как големи таланти изгаряли в огъня на политическите страсти и носталгията, как затъвали в разправии, скандали, беди и лудост, как търсели убежище в месианизма, панславизма, западната култура, в спиритичното призоваване на руското минало, в православие, в национализма, антисемитизма, в предателството и шпионажа, в хиромантията и нирваната, или пък, подгонени от носталгията, поставяли знак за равенство между болшевиизма и народничеството и се завръщали в „Русия“, в духовно пленничество, право под ножа или пък се самоубивали.

Сирин¹/Набоков навреме разбрал безсмислието на тези страсти, видял колко са гротескни всички руски емигрантски правителства, клубове, партии и кръгове, които се съюзявали и с фашистите, и с болшевиките, и с троцкистите, или пък с НКВД (които между другото тогава в навечерието на войната, имали на Запад, и особено във Франция, свое приоритетно *terrain de chasse*², където еднакво добре отстрелвали едър царистски дивеч и дребни „троцкистки“ яребици). В своите брилянтни разкази, публикувани в руските емигрантски вестници, той обрисова точно този нещастен емигрантски свят, еднакво неспособен както да се интегрира с местното население и да постигне нещо в политически план (дори и само това да отвори очите на някой от вечните френски пътници и да ги увери, че там са му показали Потьомкинови села), така и да постигне нещо в духовен план, въпреки всички свои таланти. Той разбирал, че на тази витлеемска звезда, изгряла от изток като отговор на всички надежди на нещастното човечество, като край на сляпата власт на историята, която най-сетне ще бъде поведена от човешката воля (а не от ирационалните сили на необходимостта), на този Хегелов „световен

1 Владимир Сирин е псевдоним, с който Владимир Набоков е подписвал произведенията си по време на престоя си във Франция.- Бел. пр.

2 *Terrain de chasse* (фр.) – ловно поле. Бел. пр.

дух“ в онзи момент, нищо не може да се противопостави, а на писателя му остава единствено да копае своята градинка, все едно че тази Голяма Илюзия и нейната лунатична привлекателност изобщо не съществуват.

Това е причината Набоков да се отдалечи от всички. Именно той, който по логиката на своя произход можел да постави своето перо и ум в служба на „по-висши неща“, да пише за старата слава, за подвизите на победените, за кръвта до коленете, за престъпленията. Би бил мразен и почитан, месия и жертва, би предизвиквал скандали. Един подранил Солженицин, Кьостлер¹, Панаит Истрати² и Виктор Серж³ едновременно. Но Сирин/Набоков пише за болшевиките (които се появяват в романи-те му съвсем между другото) без омраза, от същата онази дистанция, от която е писал и за онези, на чиято страна биха могли да бъдат (или са били) неговите симпатии. Пише така сякаш наблюдава света от страни, под ъгъл, като обръща обектива на своята камера ту към бримката на чорапа на бивша примадона, ту към розовата плешивина на уважаван генерал, ту към треперещите пръсти на поета-алкохолик, или пък увеличава космите в носа и гнилите зъби в устата на някоя графиня, която дъвче сандвич (бутербродик) в купето на вагона.

В интерес на истината, през двадесетте години в Берлин, както и през тридесетте и четиридесетте в Париж, Набоков имал на разположение достатъчно очевидци, както и устни, и писмени свидетелства от първа ръка, (дори и по-достоверни от тези на Кьостлер, например) за съветската действителност, чрез които би могъл да се превърне в ключов свидетел на една епоха, като свидетелството не изключва майсторството (например Бабел, Пилняк и т. н.) За него, обаче, историята е само илюзия на илюзията. И ако Набоков пропуснал и отхвърлил като материя, недостойна за неговото перо, най-важния факт на двадесети век – концентрационните лагери, той направил това не защото не искал да си

-
- 1 Артур Кьостлер – (1905-1983), британски писател и журналист, прекарал около година в СССР. В своята книга „Заслепяваща тъмнина“ той пише за това как вътрешните събития в СССР и сталинският терор вредят на международния престиж на социализма и комунистическото движение.
 - 2 Панаит Истрати – (1884-1935), румънски писател, посетил СССР през 20-те години, автор на книга с очерци, в които критикува съветската бюрокрация.
 - 3 Виктор Серж – (1890 – 1947), истинско име Виктор Лвович Кибалчич, руски революционер и деец на Коминтерна. След Октомврийската революция Серж попада сред вътрешнопартийната опозиция, заради което е многократно арестуван и интерниран. Известен е и като писател, автор на романи за сталиновите чистки.

губи времето в безсмислени полемики, а защото залагал на вечността, не на мига. (Руската литература от 19 век му давала достатъчно примери за славни победи и не по-малко славни поражения).

Концепцията на Набоков за света и за човека е идеалистическа – светът е само илюзия, а изкуството – отражение на платоновия първообраз, картина от изгубения рай. Творецът е двойник на Демиурга, а неговият свят е в далечна зависимост от външните форми на живот. „Въображението е само форма на паметта.“ Поради това той отхвърля всяко изкуство, което се основава на актуалност. „Работата на твореца няма никакво значение за обществото... Това, което предпазва произведението от червеите и ръждата не е неговото социално значение, а единствено неговата стойност за изкуството.“ Набоков гледа с презрение на политическото животно (zoop politikon), защото то е лишено от идеализъм, неговият свят е изпразнен, опростен до такава степен, че не може да бъде творчески предаден (а за онова, за което не може да се мечтае трябва да се мълчи). По някакъв свой начин Набоков е бил уверен в надмощието, във всемогъществото на изкуството (културата), и следователно когато се е натъквал на реакцията на политическото животно, е ставал подигравателен и пародиен, уверен, че тираните могат да бъдат унищожени чрез присмех, така както пороците са били изкоренявани чрез присмех. Също така вярвал, и може би е бил прав, че на варварския свят може да се противопостави единствено света на изкуството, че изкуството дори и да не действа непосредствено върху хората и събитията, може със своето по-бавно въздействие, както музиката, да укроти природата.

Подобно разбиране за изкуството можел да открие в сърцето на своята „богата носталгия“ – светът, който го обкръжавал в Русия, бил светът на добротата, красотата и милосърдието (което може би е едно и също), светът на културата, където изкуството, поезията и музиката оказвали своето въздействие върху сърцата на хората. Разбира се, Набоков виждал само светлата страна на нещата – дворянските имена, русокоси княгини, изтънчени и образовани хора, докато мрачната Русия – онази на мъжиците и бедняците, суровата и груба Русия, му се изплъзвала като гледана през прозорец на Пулманов вагон. Така с течение на времето тази негова „извънвремева Русия“ ще се превърне в една митична страна, в *Зембла*¹, в някакво географски неопределено царство

1 Зембла – измислена страна от поемата на Набоков „Блед огън“, бел. пр.

от приказките, във „Винландия“¹, в „Курландия“, в „Зоорландия“², в Тера Набоковиана, където, съответно се говори някакъв „нордически език“, измислена детска реч.

Емоционалният заряд в творчеството на Набоков произтича от първите двадесет години от неговия живот, от годините, прекарани в Русия; оттам произхожда целият арсенал от негови образи, там е изворът на неговото богато въображение, на цялото му вдъхновение. Русия от неговото детство е един изгубен рай. *Paradise Lost*, чиито картини и архетипове той ще запази до края на своето литературно творчество, а изгнаничеството само ще подхранва неговата носталгия. Също като Алиса/Аня³ Набоков преминава през вълшебното огледало и се озовава в страната на чудесата, в една приказна и подобна на приказка страна, която му се сторила позната, като че ли става въпрос за някакво пниновско⁴ езиково неразбирателство, тъй като това всъщност е *Vaterland*, толкова приличаща на Русия от началото на века. В тази вълшебна страна се издигат замъци, обкръжени от паркове, из които летят пеперуди и се разхождат истински принцеси като в романите на Толстой (една от които така прилича на Машенка⁵/Лолита, че човек би помислил че принцеските, когато прекратят обратно през вълшебното огледало, за наказание се превръщат в кокетки и развратници).

Набоков е схващал изгубения рай на своето детство схоластично – като падение на ангелите и в това падение – дело на божията намеса, ролята на историята е нищожна.

Целокупното творчество на Набоков не е нищо друго освен едно разпръснато, разностранно Прустовско търсене на изгубения рай, а неговите пеперуди – тези от книгите, както и онези, които е ловил по белия свят (и една от които, подобно на далечна звезда, носи неговото име) са само знак за вечната носталгия, единственото доказателство, че раят е

1 Винландия – название на територия, намираща се в Северна Америка, открита от викингите и споменавана често в техните саги.

2 Зоорландия – измислена страна, описана от Владимир Набоков в романа му „Подвиг“.

3 Аня – Героиня от „Аня в страната на чудесата“, превод на „Алиса в страната на чудесата“ на Луис Карол.

4 Тимофей Павлович Пнин е главният герой от едноименния роман на Набоков „Пнин“, роден в Русия, но живеещ в САЩ. Романът проследява трудностите на университетския преподавател Пнин в приспособяването към американския начин на живот и английския език.

5 Машенка – героиня от едноименния роман на Владимир Набоков, издаден през 1926 г.

съществувал. Неговият лепидоптеристичен мит, подхранван съзнателно и упорито, е само отговор и предизвикателство към един „зверски век“ (изразът е на Манделщам), знак и послание – докато целият свят вие заедно с вълците, Майсторът-Демииург излиза от Кулата от слонова кост, кулата-идея, толкова подобна на шахматната, и лови пеперуди – тези летящи цветя, това присъствие на изкуството в един свят без Бог и дребно (материално) доказателство, схоластичен аргумент за съществуването на рая, за *възможността* на съществуването на рая.

Набоков не е искал да разглежда ада като антитеза – радикалното зло на нашия век, нито да се приближи до пламъка повече, отколкото е позволено на обикновения смъртен. Защото там властват хаосът, шумът и гневът, а пейзажът е суров и сив като в Колима на нещастния Варлам Шаламов¹. Там, където цивилизацията и културата изчезват, където човешките духовни и морални качества са унищожени, Набоковите герои няма какво да търсят. Там няма място за пародия и игра, няма място за спомени. Светът на Набоков е прекалено питомен, прекалено хуманен, прекалено policé². „Естетическата тръпка“, онова гъделичкане, което се изкачва по гръбначния мозък, „тази най-висша форма на емоция, постигната от човечеството, когато е открило чистото изкуство“ (В. Н.), вече отдавна е изгаряща треска, тремор, смъртен страх. Поради това, поради своята интемпоралност, романите на Набоков ни се струват прекалено анахронични, като романи от 19 век. Те, по своите теми и конструкция, са леко фриволни приказки, *contee de fees*³. Чудесно, комплексно и стерилно изкуство, ако трябва да перифразирам дефиницията на Набоков за изкуството да се решават шахматни задачи.

Набоков е искал да противопостави реда и формата на света на варварството и разложението, да върне на изкуството неговата демииургична роля, да реабилитира класическия пример на майсторството и майстора. Както и „прокълнатите поети“ той е създал един изкуствен рай, в който поезията е единственият опиум, и е населил този рай с хуманоиди. Всички негови образи са донякъде сомнамбули и видения от сънищата. Всички те се движат в един свят на привидения, отвъд доброто и

1 Варлам Шаламов – руски писател, автор на „Колимски разкази“ (1954-1973), трагични свидетелства от сибирския концлагер Колима, спечелили му прозвището „Данте на 20 век“.

2 Policé (фр.) – културен, Бел. пр.

3 Contee de fees (фр.) – вълшебни приказки, Бел, пр.

злото, и до тях едва достига страшното бучене на историята. Тези образи от сънищата и спомените, тези паднали ангели, са безкръвни, но имат синя кръв, синя и виолетова като индиго, те са плод на някакво непорочно зачатие, но в тях съществува вечният еротичен копнеж, средновековният еротичен сън, децата се раждат без болка, а хората умират – в последната глава, при последния ход – леко, както когато се събори фигура на шахматната дъска, и се връщат в небитието.

Присъдата на Набоков над определен вид литература и определени писатели е, въпреки всичко, по-скоро морална, отколкото естетична. Цялостното му творчество, неговите разкази и романи, есета, лекции и интервюта, цялостното му отношение, са една жестока пледоария за запазване на духовните ценности, борба против хаоса на духа, против глупостта на века, против лъжовните ценности, против критиката, която оценява художественото произведение с извънестетически критерии – социологични, психологични или (не дай, Боже!) психоаналитични. И ако днес критиката не е изпаднала напълно в състояние на бълнуване, а литература не е станала слугиня на идеологията, а все още е сън и бягство, игра на духа и игра на фантазията, културно действие *par excellence*, то в голям степен трябва да благодарим за това на майстора-вълшебник Владимир Набоков.

(1986)

Превод от сръбски: Соня Андонова

Данило Киш (1935-1989) е сръбски писател от еврейски произход. Известен преводач и познавач на френската и руската литература. През 1989 г. е номиниран за Нобелова награда за литература.

Коментари (5)

- 23-11-2012|**светла**

Хубаво есе за Набоков. Тъкмо затова ми е така любим, защото залага на вечността, а не на мига.

- 25-11-2012|**Асен Кожухаров** - Браво на преводача!

Браво на Соня Андонова, че е превела това великолепно есе! И е намерила начин да публикува превода си!

- 25-11-2012|**Проф. Благоев**

Отлично. За Набоков е трудно да се пише, толкова е чудноват. Едва ли за някого е любимия писател, но е учител.

- 25-11-2012|**Ц**

За мен един от любимите писатели

- 26-11-2012|**Бисер Стоянов**

Прекрасен превод. Набоков-Киш, руско-балканска-славянската интерпретация на емиграцията в стария и новия свят се покриват перфектно с образа на българската емиграция по света от този период и до днес. Потресаваща прилика и прозорливост на духа Набоков-Киш.

Завоят надясно в Елада

Автор: Михаел Освалд

От седмици насам цяла Европа очаква доклада на Тройката за икономическото положение в Гърция. Но Елада отдавна вече е не само икономическо огнище на пожар: сравненията с последната фаза от Ваймарската република, направени от премиер-министъра Антонис Самарас, в никакъв случай не са изсмукани от пръстите. Все по-безнадеждното икономическо положение усилва екстремистките тенденции в страната, включително и една радикална десница, която все по-често прокарва политиката си чрез насилие по улиците.

В продължение на повече от 30 години консервативната Нова демокрация (НД) и Пан-елинското социалистическо движение (ПАСОК) си разменяха местата при управлението на страната. Те често получаваха повече от три четвърти от избирателните гласове при общонационалните избори. Но като следствие от кризата тази двупартийна система започва да се замества от един краен партиен плурализъм – включително и от значителни обществени протести.

Причината за това се крие в мерките за реализиране на икономии, изисквани от кредиторите и осъществявани от двете стари партии. А последиците от това изглеждат така: намаляване на минималните заплати, съкращения на работни места и заплати в държавния сектор, съкращения на пенсиите и икономии в здравеопазването. Пакетът от икономии доведе до мощни изстъпления в Атина: множество сгради бяха подпалени, полицаи бяха нападани отново и отново със запалителни бомби.

Най-вече младите гърци изпадат във все по-дълбока несигурност и песимизъм. Тяхната съпротива, ако не изберат другата алтернатива и не напуснат родината си, говори за страха от едно все по-задълбочаващо се влошаване на и без това тежкото положение. Защото далеч не всички гърци бяха, както често се говори, печеливши от развитията през последното десетилетие, дори напротив: от въвеждането на еврото насам,

разходите за живот се покачиха драстично, а заплатите спаднаха, докато безработицата се увеличи до 23,1 процента (при хората под 25 години – 54,9 процента). Курсът на икономии води до все по-голяма бедност с драматични последици, непознати до този момент за гръцкото общество: бездомничество, самоубийства и престъпност.

Неспособността на големите партии да решат проблемите на страната, твърдата им политика на икономии и масивната корупция доведоха до значителни печалби за левите и десни страни на политическия спектър: при изборите през май ПАСОК изгуби повече от 30 процента от клиентелата си и спадна до 13,2 процента, а НД, с 18,9 процента, стана водеща сила. Но и двете заедно не успяха да достигнат изискваното за управление мнозинство. Дясно-популистките „Независими гърци“ получиха 10,5 процента, а дясно-радикалната „Златна утринна зора“ (GM) – 7 процента, което в сравнение с 2009 е 24 пъти повече. В левия спектър Коалицията на радикалните левичари (SYRIZA) и комунистическата партия (ККЕ) спечелиха съответно 16,8, респ. 8,5 процента. Едва повторните избори през юни дадоха на НД, ПАСОК и Демократичната левица необходимото за управление мнозинство.

В края на краищата фрагментацията на партийната система произлиза от драматичната ерозия на политическия център. Съгласието на правителството с икономическите предписания на Тройката силно разделя днешното гръцко общество. Докато една част от хората се надяват на социална справедливост чрез лявата политика, завоят надясно означава все по-увеличаващо се насилие срещу имигрантите. Ако преди кризата расистки мотивираните нападения бяха само единични, съюзът на гостите-работници в Гърция изброява вече 500 нападения в течение на шест месеца. Действително, през август се съобщаваха почти ежедневно за тежко ранени или дори убити имигранти.

Най-често през нощта, чужденците са нападени от маскирани нападатели на мотоциклети, за които се твърди, че принадлежат към обкръжението на GM. Освен това за някои членове на партията се подозира, че са организирали нападения срещу магазини на имигранти и една временна джамия. Партийният шеф Николаус Михалолякос отрича подобни обвинения. През юни обаче бяха арестувани мотоциклетисти, нападащи един пакистанец – а сред тях се намираше, освен двама народни представители на GM, и дъщерята на Михалолякос. Други партийни функционери вече бяха осъдени за различни актове на насилие.

Говорителят на партията, Илиас Касидиарис, зашлеви плесница на една политичка от Комунистическата партия по време на телевизионни дебати, а народният представител Ефстатиос Букурас нападна през август заедно с други активисти на GM един лагер за бежанци.

Комисарят по човешките права в ЕС Нилс Муизниекс вече призова Гърция да провери дали GM не нарушава конституцията; според него това е най-екстремистката партия в цяла Европа. Но такива партии се радват в Гърция на сравнително голямо свободно обществено пространство; за забрана тук не говори почти никой. Вместо това насилието по улиците се увеличава все повече.

Насилието на улицата

Неотдавна GM призова гръцките мъже да се присъединят към нейните сили за сигурност. По собственото ѝ разбиране, тези сили действат като доброволци, които защитават гражданите чрез патрулиране в проблематичните райони и прогонване на имигранти. При това активистите от GM се опитват напълно съзнателно да вземат правото в свои ръце: след като например гръцката преса съобщи за изнасилването на 15-годишно момиче от пакистанец на остров Парос (при което момичето едва оживя), активисти на GM нападнаха в средата на август ферибота, с който пакистанецът беше транспортиран до Пирея. Само благодарение на това, че полицейската кола много бързо е напуснала кораба, националистите са успели единствено да счупят предното стъкло, но до жертви не се е стигнало.

Желанието на мъжете с черни фланелки да вземат в свои ръце възстановяването на обществения ред среща широко разбиране в центъра на обществото, но най-вече сред жителите на квартали със социални напрежения: един собственик на магазин например разказва в личен разговор, че продавачите на пиратски дискове – най-вече нелегални африканци – открай време са му трън в око и че те действат без да бъдат преследвани от полицията. Но когато се появят момчетата от GM, ония хукват. Именно това са реакциите, на които GM се надява.

Но партията не ограничава действията си само до насилие срещу имигрантите. След като отдавна вече се е превърнала в признат център на радикалната десница, днес тя се опитва да полира имиджа си с раздаване на храна за нуждаещите се. Макар че това им е било отказано от

властите, активистите от GM раздават хранителни припаси пред сградата на парламента – но, разбира се, само на гръцки граждани.

Целта на GM е да се използва кризисната ситуация, за да може да се прокара мост откъм сегашната ѝ позиция на екстремистка партия към средата на политическия и обществен живот. В центъра на Атина това е особено лесно: Гърция вече отдавна е една от главните страни-приемници на имигранти в Европа и тук почти ежедневно се появяват нови бегълци. В момента в страната, наброяваща малко по-малко от 11 милиона души, има около 800,000 легални и 350,000 нелегални имигранти. А според споразумението Дъблин-II, отговорността за хората, търсещи политическо убежище, се носи от конкретната страна-членка, в която те са влезли за първи път – в този случай следователно Гърция.

Крайт на „гостоприемството“

Освен броя на бежанците, в столицата се покачва и престъпността. В едно изследване от 2011 г., 86 процента от жителите на центъра твърдят, че са били жертва на нападение, кражба или обир чрез взлом. Пресмятанята, базиращи се на полицейските статистики показват, че за първата половина от 2012 само в Атина е имало средно по 144 кражби с взлом и 12 нападения с цел грабеж на ден. Всичко това означава драстично увеличение в сравнение с годините отпреди кризата, в които страната се смяташе за една от онези с най-ниска престъпност в Европа.

Дори и ако повишената престъпност в никакъв случай не може да се приписва единствено на имигрантите, една част от престъпленията със сигурност отива по сметката на така наречените *survival crimes*, тоест престъпления, наложени от нуждата от оцеляване сред бегълците. А това прави недоволството на местните хора да нараства многократно, отново в полза на дясно-радикалните партии. От началото на август правителството въведе решителни мерки срещу нелегалната емиграция. Малко след описания случай с пакистанец бе проведено претърсване в цялата страна, в резултат на което до края на месеца бяха контролирани 12,000 имигранти, арестувани повече от 2,000, а 654 вече изселени от страната. Подобно на Amnesty International и Human Rights Watch, SYRIZA и ККЕ осъдиха остро тази акция, което пък от своя страна предизвика остри протести от страна на жителите на кварталите с висок процент от имигрантско население: в едно отворено писмо те обвиниха двете партии, че допринасят за развалата на града.

Министърът на правосъдието Никос Дендиа, който заедно с това е и министър по защитата на гражданите, защити по телевизията мерките, предприети срещу нелегалните имигранти с аргумента, че тя служи като превантивна мярка срещу самоволното насилие срещу тях от страна на местното население. Ето защо операцията е била наречена „Xenios Zeus“ – по името на бога на гостоприемството. И действително, опасенията на правителството по повод собственото население не са неоснователни: след като през 2011 един атинянин беше убит от имигранти, бойни групи на десните започнаха истински лов на имигранти по атинските улици и нападаха техните магазини. Също като опит за отмъщение те се опитаха през май да премахнат с багер полицейските заграждения около един имигрантски лагер. Дендиас заяви ясно, че бойните групи на Михалолякос няма да бъдат повече толерирани. Последният обаче, който е бивш армейски офицер, заяви веднага, че ще създаде свои собствени „щурмови отряди“. С това страната окончателно би навлязла в някаква фаза, силно подобна на онази в Германия от времето на Ваймарската република.

Независимо от това дали ще се получи по-нататъшна радикализация на обществото или не, едно е ясно – стратегията на омразата, на която залага ГМ, засега се радва на успех. Множество имигранти и кандидати за политическо убежище живеят в голям страх от нападения и принудителни изселвания. Но колкото и мрачно да изглежда положението, мнозинството гърци в никакъв случай не е враждебно настроено срещу чужденците; повечето граждани осъждат ГМ и нейните политически позиции. Въпреки това нарастващият десен радикализъм в никакъв случай не може да се окачестви единствено като някакво протестно или младежко движение. Високото ниво на организираност, все по-нарастващият брой на нападения, както и изострянето на обществения климат, предизвикват оправдана загриженост. Поради увеличаващата се бедност и безработица, съкращения на работни места и увеличаваща се престъпност, национализмът и ксенофобията в страната междуременно са се придвижили решително към обществения център.

Политиката на утвърдените партии реагира на всичко това прекалено късно. И когато най-после те все пак реагираха, го направиха прекалено грубо и едностранчиво. Понеже продължаващата политика на икономии осуетява всякакви противоположни стратегии, вечно безпомощното гръцко правителство се опитва да си помогне с „Xenios Zeus“ –

с „гостоприемството“ на новите гранични заграждения. Политическата некомпетентност едва ли би могла да изглежда по-очевидно.

Източник

Михаел Освалд е немски политолог и преподавател в университета Пасау, Бавария.

„Негрите“ и лицемерието на левицата

Автор: Фрая Клир

През 1993 председателят на германската дясно-радикална партия на Републиканците, Франц Шьонхубер, попълни тъничката си откъм западен персонал партия с кадри от Изтока. Особено подходящ за целта му се струваше един професор, който преди това е бил дългогодишен член на ГЕСП (бившата Комунистическа партия в ГДР, бел. пр.) и ръководител на специалността социология към секцията по научен комунизъм в Университета Карл Маркс в Лайпциг. Същият този стана местен предводител на дяснорадикалните републиканци. През юни 1993 в Аугсбург те проведоха свой партиен конгрес, а заедно с него и един „акт на национално помирение“.

В съответствие с всичко това партийният шеф е възхитен от бившата ГДР. „ГДР е била много по-немска от Федералната република. Там е царяло усещане за семейство, а не тукашното общество на бутането с лакти“. Той разхвалява ту „добрата маршова стъпка“ на ГДР, ту тяхната „почти пълна свобода от чужденци“. Тези си възгледи Шьонхубер сподели с множество граждани на опърпаната ГДР, както и с множество социалистически другари.

При това Шьонхубер изглежда все още не беше разбрал напълно какво точно му носят тези другари от Изтока: един повече от четиридесет години грижливо поддържан антисемитизъм, както и желязна хватка за малцинството чужденци, на които беше позволено временно да остават в най-далечните ъгълчета на ГДР.

И то само защото, след като милиони граждани на ГДР бяха забягнали на Запад и в страната цареше постоянна липса на работна ръка, социалистическото ръководство беше решило към края на 70-те години, с тежко сърце, да пусне в страната определени контингенти вьетнамци и мозамбиканци – съответно за по три години, след което те трябваше да бъдат изпратени обратно и заменени от други.

„Фиджитата“ обаче бяха настанявани в специални общежития, официалните хотели бяха им забранени. Те не можеха да напускат града без разрешение, в предприятията изпълняваха само неквалифицирана работа и на първо място не трябваше да научават дори и малко немски.

И преди всичко друго – а това е нещо, което изпълва с ликуване сърцето на всеки дяснорадикален – жените им се намираха под принуда за задължителни аборти. Дали е възможно да има някаква по-дяснорадикална от тази програма? Онези, които я практикуваха, днес играят ролята на леви. И веднага след падането на стената те започнаха да обвиняват Запада в упражняване на техните собствени гадости.

А десният радикализъм започна да се разпространява из Изтока без особени ограничения. След като през септември 1990 „Общият еврейски седмичник“ беше публикувал моето есе върху антисемитизма и ксенофобията на Изток, която бях написала още в най-тъмните ГДР-ски години, аз съм се оказала на осмо място в списъка на хората, които е трябвало да бъдат убити, както ми призна години по-късно един от хората, напуснали дяснорадикалните среди.¹ Бях описала какво се случва в нашата добре организирана среда от блоклайтери² още по времето, когато от ГФР нямаше и следа.

Писах за виетнамките и моята стара еврейска приятелка, Йохана, която беше открила да седи пред нея, в ролята на партиен секретар, нациста, който през 1935 я беше изнасилвил и хвърлил в Елба, за да я удави. Писах за нашата малка антирасистка пиеса, която бях разучила през 1986 заедно с двама берлински младежи, и която беше възникнала от една немско-суданска връзка между студенти.

Оттук нататък момчетата растяха като „негри“ и „чернилки“, и в края на краищата трябваше да бъдат скрити в специална армейска част, за да могат да минат живи и здрави през националната армия. Тази малка пиеса също беше разучена по времето, в което защитната „антифашистка“ стена ни делеше от западните нацисти.

1 Това не е голословно заявление. Един от най-големите политически скандали в Германия през последната година беше свързан с разкриването на добре организирана и отчасти подкрепяна от източногермански полицаи дяснорадикална терористична организация, която е провела серия от множество убийства, в продължение на много години, без да бъде разкрита досега. Бел. пр.

2 Блоклайтер е най-ниската организационна единица в системата на националсоциалистическата партия, ръководител на малка група, блок. Бел. пр.

Пред очите ми все още е напълно жива онази нацистка орда, която през октомври 1987, с викове „Зиг Хайл!“ и „Евреите въвн от немските църкви!“, беше атакувала съседната до нас църква и набола пънковете с гърла от счупени бутилки. Една година преди това пък бях събирала, заедно с още няколко приятели, подписи срещу планираното премахване на еврейското гробище Берлин-Вайсензее.

„Намираме се пред купчина развалини“, писах през 1990, „и трябва да направим равносметка – равносметката на едно неправдоподобно общество. През 1990 в градовете на ГДР цари климат на открито насилие“.

Малко преди това беше ми се наложило да бягам из влака на метрото по посока към кабината на ватмана, защото някакъв дивак с военни ботуши и бомбено яке беше ме разкрил като „еврейска путка“, заради тъмните ми коси. Почувствах се в сигурност едва когато стигнахме на западноберлинска земя. Никога не бих могла да очаквам, че някой източногермански полицаец ще ме защити.

Политиката на властващите в ГДР социалисти беше хранителна почва за омразата срещу всичко, различаващо се от нормата. Така по улиците на ГДР човек никога не можеше да види бездомни хора – който не искаше да работи, набързо се оказваше зад решетки, като асоциален елемент, а там вече беше принуден да работи, срещу робско заплащане. За хората с увреждания не мислеше никой, а специализираните училища бяха по принцип чужда дума.

Почти веднага след падането на стената видях как отговорните социалистически другари започнаха да освиркват цялата тема за „Запада“, „ГФР“ и „капитализма“. Пропагандната им машина се въртеше толкова бързо в хода на годините, че днес изречения като „след падането на стената младежта изгуби всякакви корени“ са се превърнали в стандарт за цяла Германия, както и приказките за великолепните детски градини от ГДР. Което си е научено, то си е научено. В същото време другарите мутираха от ГЕСП към ПДС¹, а накрая – към медено-сладката партия Левицата.

Колко дълго време се съхраняват и възпроизвеждат дълбоко запечатаните поведенчески шаблони? Неприязънта на гражданите от ГДР беше отправена срещу всичко, което се различава от нормата – независимо дали това бяха ярките цветове в косите на пънковете, „негрите“ и „фи-

1 Партията на немския социализъм – наследниците на източногерманските комунисти. Бел. пр.

джитата“, хората с увреждания или просто такива, които са избрали да носят на главата си някаква по-необичайна шапка.

През 1993 бях на едно гражданско събрание в Кьопеник, по време на което жителите на едно от по-богатите предградия, Венденшлос, узнаха, че в скоро време близо до тях ще се изгради общежитие за босненски бегълци от войната. По онова време бившите жители на ГДР още не познаваха политическата коректност и така местният социален съвет беше изправен още от самото начало пред омразата на 300 кьопеникци. В началото всички крещяха безразборно едни през други, след което се установи единен тон: хората от бившето ГДР и без това вече живеели достатъчно зле. Те отказвали решително да допуснат близо до себе си тези „свини“ – имаха се пред вид бегълците. Две години по-късно в Бранденбург се събра половин село, за да подкрепя един младеж, който се канеше да подпали току-що завършеното там общежитие за бегълци. А ето и коментара на един от жителите: „По-добре отрано, преди вътре да са се настанили хора“. Колко време се съхраняват у човека подобни неща?

Днес мнозина бивши граждани на ГДР все още мислят по този начин. Но вече не са толкова прости да си го кажат открито. Езиците са се оттеглили назад, към личните сфери – там те достигат младежите по време на вечеря. С изречението „чужденците ни отнемат работните места“ са израснали множество деца от Изтока.

А също и с поведенчески стереотипи, които касаят далеч не само чужденците: също и тогава, когато някой е „ошамарил спазматика“ или е сритал бездомния, в домовете между Франкфурт на Одер и Магдебург, Росток и Гера, не се надига кой знае каква олелия. Вече двадесет години ни делят от прелома и все още не малко селища избират до 20% хора от НПД.¹

От 90-те години насам вода в източногерманските училища дискусии по въпроси като диктатура и демокрация, толерантност и ксенофобия. Една от срещите, в техникума в Нойрупин, завърши с изречение, което вече бях слушала доста често, отправено към мен като колективно оплакване: „ние сме заобиколени от чужденци!“ Когато помолих онези около 60 ученици да покажат с вдигане на ръка, кой от присъстващите не е роден в Германия, не се вдигна нито една ръка.

1 Националдемократическа германска партия – другата голяма дяснорадикална партия в Германия. Бел. пр.

Може би никой от младежите, с които се срещнах, не е участвал в расистки нападения. И все пак е неизбежен въпроса откъде идва това изкривяване на възприятието, кой подхранва тези ирационални чувства за прекомерно присъствие на чужденци?

Преди няколко месеца, по случай 50-ата годишнина от издигането на Стената, вестник „Младежки свят“ ни изненада с поразителна начална страница. На нея се виждаха мрачните лица на някакво бойно поделение от 1961: с оръжия пред гърдите, готови за бой, другарите блокират Бранденбургската врата.

А след това – специална благодарност за 28-те години съществуване на Стената! „Младежки свят“ е любимото издание на партията „Левицата“ и нейното подрастващо поколение. Не мога да си спомня някой от читателите на вестника да е протестираше или може би прекратил абонамента си, заради тази подигравка с жертвите на Стената.

Тази партия трябва да престане да лицемерничи и най-после да признае, че до голяма степен е подготвила почвата за десния радикализъм от Изтока. За нейните членове човешките животи са важни само тогава, когато могат да бъдат използвани политически. Впрочем, това също е част от една стара традиция от ГДР: също и през 1987 „Младежки свят“ писа за нападението в църквата Цион едва след като то беше широко оповестено на Запад.

Между другото, в онзи случай ние – борците за човешки права в ГДР – бяхме хвърлени в една и съща тенджерата заедно с нацистите. Би било фатално да се отрича, че дори и при условията на ГДР имаше хора, за които думи като толерантност и гражданска смелост не бяха просто фрази. На Изток също имаше хора, които заставаха смело пред приютите за чужденци, присвивайки се под дъжда от камъни, когато от местните пазачи на реда наоколо не можеше да се види и следа.

Да, тези хора ги има, само че те са прекалено малко, за да могат да се противопоставят на духовната ограниченост и бруталност чрез просвещение и широка съпротива. Все още в почти пълна изолация, отделни свещеници, улични работници и хората от дребни граждански инициативи продължават да се борят срещу потайното злорадство и спиралата на мълчанието. Незначителният им брой указва и една друга причина за злополучната разпокъсаност в Изтока – десетилетното кръвопускане, напускането на страната от достойни за уважение и необходими авторитети.

Защото, по един почти съдбоносен начин, и до днес ние изживяваме отмъстителните последствия на факта, че сред онези три милиона прогонени граждани на ГДР, се намираше почти цялата ни критична интелигенция. Тук става дума за цели поколения изнесени навън хора. А от един назадничав, потискащ климат, разбира се бягат най-вече и поинтелигентните хора от следващите поколения.

Тук биха могли да бъдат изключително полезни онези хора от поколението на 68-те, които някога не са били сред възхвалителите на социалистическата диктатура. За да можем да разпространяваме дори и в най-затътените провинциални гнезда, в източните младежки клубове и училища, онези основни ценности, като уважението към живота на други хора, ние имаме нужда от онези демократи, сред забягналите, които умеят да работят с млади хора.

Хората от поколението на 68-те, които днес седят в различни институции, трябва да помислят за това в кои международни проекти биха могли да ангажират „тъпанарите“ – да, именно тях. Днес ние с удоволствие критикуваме хората от 68-те. Но не за това, че са премълчавали съучастието и мълчанието на родителите си по времето на нацизма. Това е заслуга на онова поколение, която всички признават – и днес Изтокът също трябва да се възползва от нея.

Защото при нас нямаше такова нещо като 1968-ма. Нещо повече: немската вина от времето на войната беше категорично прехвърлена върху Запада, където, разбира се, бяха избягали всички нацисти, както учеше в училище всяко дете от Изтока. Сега пък е ред на източногерманската история да бъде премълчавана. Онова, от което страда Изтокът, е историята, която си остава непреработената вече за втори път.

Източник

Фрая Клир (род. 1950) е немска авторка, режисьорка и гражданска активистка от бившата ГДР.

Хюкел или идънка – част 2

Автор: Владимир Свинтила

Наистина, защо дават нови форми на локомотивите, защо се променя вида на леките коли, защо се правят нови машини? Мания, мания! Защото на Запад са „преситени“ и си „изострят вкуса“ с такива работи!

Нищо не стига до тази глуха буржоазна провинция, нито учението за функционалната архитектура, нито каквито и да било сведения за промишлена естетика. Българският буржоа, който следва на Запад, е негоден да види нищо, ю освен XVIII в. Един-единствен прогрес е направен може би в хирургията.

В училището все още преподават Кант-Лапласовата хипотеза и не като хипотеза, а като доказана теория. Имаше слухове, че преподаваната наука за устройството на атома не е вярна, че е стара и преодоляна. Някой казваше, че преподаването в гимназията за Африка и Азия не е вярно, че това са представи от преди едно столетие – и в Африка и Азия е станало значимо развитие.

А в университета? Плахи гласове казваха, че и там „е същото“. Любознателният може да прегледа различните тогавашни курсове в областта на точните науки и да сравни тези курсове със съвременните им на Запад.

Аз си спомням в Алианса студенти, които наричаха себе си „еретици“, които идваха да вземат някаква книга по химия, по работа на мозъка или по биохимия с някакъв свян, с чувството, че правят нещо нередно, а може би и опасно.

Сега се разказват разни блестящи спомени за софийския университет от 30-те години. Аз искам да разкажа един неблестящ. Един професор, от тия дето късаха всички студенти по три пъти и така си създаваха авторитет, тъй като научна продукция те нямаха, един от тях бе станал известен с това, че постоянно цитираше някакъв изследовател, Доктор Дерс.

Действието става в Юридическия факултет.

Търсеха студентите д-р Дерс в Далос, търсеха го в юридически речници и енциклопедии и не можеха да го открият. А д-р Дерс, както соче-

ше българският професор, бе „магистрален учен“, защото пишеше и по гражданско и по наказателно право и по теория и по история на правото. Каква ерудираност! И нийде за д-р Дерс ни думичка.

Тази тайна я разкри един друг професор. Студентите го запитаха след лекция: „Кой е д-р Дерс?“ Отговорът бе гръмогласен смях: „Колеги, вашият професор знае много скромно немски. Съкращението под линията „дерс“ означава „дер зелбе“, ще рече „същият“. Вашият преподавател го приема за собствено име“.

В университета дълго след това бе особено приятно да се поговори за д-р Дерс.

В университета мразеха тези студенти, които не се задоволяваха с Хволсоновата физика. На част от професурата новите идеи се струваха често пъти и смешни. Помня тирадата на един професор в коридорите: „А пък, господа, русинът Павлов говори за кортико-висцерални заболявания. Язвата в дуоденума не се образува вследствие на въздействието „ин локо“ за концентрирани стомашни киселини, а, представете си, имат своя причинител в мозъка, в мисленето, в процеси, които не са материални“.

Моята майка бе биолог, аз живях в медико-биологическите среди. Помня този манталитет: основното в науката е приключено. През грандиозният XIX в. е решено почти всичко. И ако сега се говори примерно за ендокринология, то това е мода и не бива да се приема сериозно.

Това го говореха млади лекарки, които носеха мъжки ризи и вратовръзки, бяха еманципирани и обожаваха университетското преподавателско тяло.

„Светът е изчерпан“ – това бе дълбокото убеждение на „Моя гръцки профил“.

Той има едно кредо, с което тормози подрастващите: антисептиците ще сложат край на заболяванията. Хигиената сама ще ни предпази от останалото. Дъвчи всеки залък тридесет и два пъти. Само след като направим храната „на кашичка“, ще я пуснем в стомаха. Това е край на стомашните и чревните заболявания.

В лятната детска колония на чиновническото дружество ми се бе случило да попадна под такъв един контрол: един учител идиот заставаше пред някой от нас и казваше: „Сложи тази хапка в устата. Ха сега да видим: тридесет и два пъти!“

Това бе една наивистична редакция на европейския позитивизъм – тя засягаше еднакво университета и бита, науката и живота.

Още имаше случаи, когато прането се сушеше в стерилизирано помещение, за да не попаднат в него болестотворни бацили. Още не можеха да смелят краха с туберкулина на Кох. Защо принципът на ваксинацията да не може да се проведе „с последователност“? Каква е природата на имунитета?

Отнасяха се скептично към всичко ново в науките. Когато бе внесен в аптеките първия сулфонамид, пронтозила, какви вълнения бяха! Не е ли това просто мошеничество? И когато резултатите се оказаха фантастични за онази епоха, какъв възторг! Неизвестно защо с пронтозил ме лекуваха от малария!

Българската буржоазия ставаше неадекватна към времето, не само към общоисторическите процеси. Тя бе неадекватна за по-новите обществени практики.

За нея ранният позитивизъм и вулгарният материализъм бяха единствени синоними на науката. За нея развитието бе разбираемо само като минало време. За нея прогресът бе станал, отминал, „консолидиран се“ процес. Българските буржоа не можеха да приемат идеята за развитие като бъдеще, в което да бъдат вплетени и те. Първо защото те бяха „романтици“. Второ, и това бе решаващото, защото тяхната реалност бе измислена. В политиката, както и в науката, те живееха с митове.

Единият мит бе наследствеността.

Човек не може да си представи днес до каква степен тази тема владееше умовете. Проблемите на наследствеността се третираха в брошури, в статии, но най-вече в прословутите сказки. Буржоата предпочиташе пред четенето говоренето. И ако някой професор чете сказка в някакво читалище, нашият трътльо бе обезателно там да събира ум!

Идеята за съдбата и предопределението бяха минали в това биологично понятие: наследственост. Буквално като при Жак фаталиста на Дидро. Всичко, което ще стане с теб, развитие, страдание, смърт е предопределено от наследствеността. На наследствеността човек сляпо се подчинява. Тя е неговата орисница.

Този мит бе станал популярен главно чрез Емил Зола: „Творбата“, „Човекът звяр“, „Вертеп“. Навсякъде у Зола е доказано как човекът е наследствено предопределен.

Другият мит бе крайният детерминизъм. Буржоазният интелегент се мятеше между Зола и Мендел, между Халбвахс и Огюст Конт. Крайният детерминизъм играеше също роля на богинята Фортуна. Защото Халбва-

хс, мисля, беше предсказал за 50 града на Прусия (за 10 години напред!) броя на самоубийствата и техния вид (отрова, светилен газ, хладно оръжие) на базата на чисто статистически данни (гъстота на населението, среден доход, и стойност на живота). Що се касае до италианската антропологическа школа, тя бе още по-категорична. Човек бе абсолютно детерминиран. „Човек не може дори да убие по желание, както не може да полудее по желание“ (Енрико Ферми).

Българският буржоа бе хванат в капана на посредствения позитивизъм. Понеже тази доктрина е донесена също от прословутия Запад, където досега не е станало нищо погрешно, то и тези позиции и тези становища, естествено, не подлежат на критика.

Какво струваше този ужасен догматичен дух на новите поколения? Истините на науката по нищо не се отличаваха от божествените истини. Само че тук нямаше персонален бог. Имаше само една зловеща неопровержима доктрина, насочена против личността, но „ползваща рода“, това, което в науката се нарича, мисля, номоκραция, властта на „закона“.

Затова ни съветваха: „Не поглеждайте към Хегел!“ Той е поет, абсолютно неудобен за каквато и да било научна методология. Братият и мустакат лекар, приятел на семейството, сякаш още размахва пръста си под носа ми: „Никога не съм изпускал случай да пиша против вашия бог Хегел, млади момко“ (докторът бе и свирач на цигулка).

Човешкото същество го няма в тази „обективна“ научна атмосфера. Изучава се природата, елиминира се човека. Това значи да се посветиш на науката: да престанеш да съществуващ.

Трябва да се признае, те имаха този идеал да се жертват за им-персоналната наука. Вкъщи постоянно се чуваха разкази за трагедиите на ранните рентгенолози, „дали живота си за човечеството“. Или за трагедията на тази прекрасна жена Мария Кюри, която обаче защо настоява, че атомът е делим? Какво собствено означава това?

Имаха ужаса от движението, от хода напред. Нито крачка навън от познатата наука на XIX в., единствена, която заслужава името наука.

На новите големи научни центрове, на Пастьоровия институт, на Едисоновия, на института Маркони гледаха като на „престаравания“. Не можеха да допуснат работата в екипи – какво означава това? Учените са Фарадей, ловците на микроби, Рънтген, какво е това „смешение на науките“? По-благородна от офицерско-еснафската среда, много по-благо-

родна несъмнено, научната среда имаше същия нисък, тесен, близък хоризонт.

Деперсонализиране в науката и индивидуализмът на изследователя – тези крайности се съчетаваха у тях. Но имаше случаи, когато лекарят гледаше „имперсонално“, обективно на себе си, когато правеше опити, неопасни за живота, но опити върху собствения си организъм, и то от истински научен интерес. И това дори бе по-разпространено, отколкото се мисли. В моето семейство се разказваха доста такива случаи, върху които сега не мога да се спра.

Аз не казвам, че в България нямаше научни среди, които бяха в крак с времето си. Но веднага искам да кажа, че това бяха самотници, че нямаша особено обществено отражение.

Така че тук се разглежда масовият случай, хората, които бяха направили от научната си подготовка тип практика.

И все пак нека припомня някои неща. През 30-те години известното списание „Философски преглед“ не даде информация нито за съществуването на Хусерл, нито въобще за феноменологичната философия. Аз попаднах случайно на изложението на Гурвич, в който той представяше Хусерл. Проблемът за Хусерловата редукция не ми бе много ясен и попитах в едно кафене един професор по философия за разяснения. Професорът се разхили: „Понятие редукция, млади човеко, не съществува. Вие сигурно имате предвид дедукцията“. Обожателите на професора се изсмяха с цяло гърло на моята неграмотност. Но очевидно неграмотни по въпроса бяха всички те, начело с професора.

И офицери, и търговци, и научната интелигенция имаха още един мит: мита за простотата.

Българският буржоа се отличаваше по това от европейския позитивист, че той бе довел изискването за яснота до крайност. В името на тази яснота той бе отхвърлил и развитието, защото каква яснота може да има в едно развитие? А българският буржоа искаше яснота преди всичко. Той искаше пълна яснота, а пълната яснота – това е простотата. Той си бе създал един постулат, че всичко велико е просто. Прост е Нютон, прост е Архимед, прост е Евклид, прост е Платон (трудни са коментаторите му!), просто е евангелието, прост е Омир. Цялата голяма култура е непременно общодостъпна.

Буржоазията се бореше инстинктивно за един лесен живот. На нея и се искаше всичко да е лесно, обяснимо, достъпно, решимо, защото така

нейното съществуване би било вечно. Днес, след толкова години, изправен пред една песен от Илиадата, как бих искал да повярвам, че това творчество е лесно, просто, достъпно, като диханието на боровия лес за дробовете на детето!

Българската буржоазия, влезнала по-късно в „европейското“ развитие, възприемаше буквално Гьотевия оптимизъм. Още едно, още две десетилетия и царството на разума на Кант и на Огюст Конт ще се установи на българската земя. (Ако не беше този демонизъм на диалектиката!)

Духовният консерватизъм в науката, носталгията по „златните времена“ е еднотипна с „романтиката“ на офицерското съсловие и на двореца. Това е доверието, с което е възприет познатия, четен в учебника по история урок, който гласи, че всички събития в политиката са еднотипни и познати. Политиката е дала всичко, което е можела да даде. Не може да възникне никаква нова непозната на историята политическа или обществена ситуация.

Тука са съгласни офицерите, царските съветници и университетските среди.

Така за България пак се оказваше необходимо само едно: възприемане на европейското минало. Това минало не бе вече XVII в. и „романтиката“, независимо от това пак беше минало, златният XIX в. Заедно с „романтичния“ XVII в., той трябваше да се реализира в нашия живот. И понеже обичаха „простотата“, решенията на проблема бяха прости: да се разпространи и в селата носенето на „европейско облекло“ като възражение срещу простацината; да се разпространи образованието, разбира се, съразмерно с възможностите (няма да правим „нормалиени“ от шопите, я!); да се разпространят идеалите на търпимостта, които възпитават хората да не действат с насилие, ако имат апетити.

А политическият XIX в., демокрациите, парламентите?

Тук също може да бъде отговорено с простота: принудени сме да ограничим свободите, правата, да организираме и поддържаме само видимостта на парламента. Но това е само временно, докато трае кризата (коя криза?). Като потъпкваме старите свободи, ние продължаваме да вярваме в тях. Като суспендираме търновската конституция, спасяваме устоите на държавата.

Но нали вече се каза, че всичко е просто: Омир, Шекспир, конституционното право?

– Е-е-е-делвайс цъфти с-а-амотен...

Бившата добронамерена позитивистично мислеща буржоазия се разделяше с конституцията „неусетно“. Тя бе поддържала Търновската конституция, а днес поддържаше суспендирането на политическите права. Тя по принцип вярваше в републиката, но сега намираще, че за България била „по-подходяща“ монархията. Тя бе говорила за индивидуализма, правата на личността, а днес посрещаше с нескривани симпатии личния режим на Борис III. Тя се „адаптираше“ към новата обстановка (тя, която винаги е била принципен враг на тиранията). По начало бе имала славянофилска ориентация, но след като немците влязоха в Прага и Варшава, какво да се прави? И професорът, който бе водил студентските демонстрации против немското нападение срещу Чехия, същият стана министър на просветата. С простото обяснение, че „такава била сега политиката!“, което пък е част от мита за простотата.

У тази късна буржоазия, родена и възпитана в кризи от всякакво естество, нещата странно се смесваха. Тя пазеше още много идеи от буржоазния прогресизъм на миналото столетие. Тя искаше да бъде патриархална, но се зачиташе във „фашисткото учение за държавата“.

Тя водеше борба с маларията, но борба с хинин, не с пресушаване на блатата. По стар тертип тя се бореше е невежеството чрез разпространение на европейския бит и на европейските „привички“. И вероятно в името на мита за простотата водеше борба срещу изостаналостта, чрез поддържане на изоставането – еднокраве стопанство, поощрения не за индустрията, а за „индустрията в занаятите“. Тя искаше „напредък“ за България и същевременно даваше своя ултиматум, че нашата страна ще остане селска, защото предстои да влезем в европейското минало, което е наше бъдеще.

И тази обърканост на движението, в това смешение от понятия читателят вероятно ще види благоприятната почва за разпространението на комунизма!

В тази обстановка се пазеха от всичко ново. В тази обстановка бе прогресивно да изповядаш дори възгледите на Лок. В тази обстановка бе престъпление да четеш примерно Кроче и Уилям Джеймс, защото те не са усътои на толкова стария, толкова романтичния, български буржоазен свят.

Гледани бяха с подозрение всички, които се отклоняват от „традицията“, а това бяха предимно младите. Младите откриваха новите книги, донасяха научните новости, говореха за Макс Планк и за Нилс Бор и се

опитваха да създават от новата физика доктрини, които в края на краищата поставяха под съмнение „съществуващия строй“.

Полицейското наблюдение върху младите започваше от дома (в този свят всичко бе просто!). Таткото с хюкел, сладък и убедителен, не може да склони сина си за истините на своя свят. Тогава започваше знаменитото тръшкане „умори баща си“, мръсните, недостойни семейни сцени, отровили живота на цели поколения, в които се искаше да признаем за несъстоятелна новата критика на физиократите!

И ако младият студент по право или политическа икономия не признаеше, тогава започваха репликите: „Далече няма да идеш“, „Ще се мъчиш за кора хляб?“, „Върви при червените“. И разбира се „Ще се откажа, от тебе чрез „Държавен вестник“ (Начин за върховно въздействие!).

Колко бе глупаво и уморително всичко това. Младите хора в оная обстановка не можеха да не търсят лъха на някакви нови идеи, някакви хоризонти. Но всичко бе запретиено, защото трябваше да се поддържа чувството за сигурност в живота (а това значи да се поддържа съзнанието, че няма нови неща!), за да може буржоата да излиза тържествено от дома си на главата с хюкел.

В онази задуха единственото, което можа да проникне на нещо ново, незапретиено, бяха романизираните биографии, често излезли от перото на спекулативни автори – въпреки това те носеха предчувствието за едно ново събуждане на човека. Те се четяха навсякъде и в бедните квартали бяха единствената култура на гимназистите, От тези биографии можеше да се почерпи само един стимул към действие, но колко бе важен той! Когато цензурите усетиха това, те започнаха да насочват издателите към биографиите на малко по-стари и по-безопасни люде. Не Робеспьер, а Цезар, не Русо, а Метерних. В името на своята сигурност.

Колкото повече търсеше сигурност буржоазията, толкова повече губеше всяка сигурност. За нея тя направи ужасната грешка – премахването на политическите партии в България. За своята сигурност тя предприе военни действия, които не и бяха по кесията.

Тя проведе мобилизация в името на националната сигурност, а това я разстрои стопански и разголи – войниците вече носеха платнени обувки с дървени подметки. Движението на войсковата част в населено място бе гръм от нальми, което предизвикваше горчиви и иронични усмивки. Какво казвам аз? Тези нальми будеха ужас в душите.

За да бъде сигурна, буржоазията посегна на собственото си бъдеще. Буржоазията, така да се каже, се хранеше, като режеше и ядеше от собствения си труп, собствените си меса.

С книгите на Конт в ръката, с теориите на Дюги и Есмен, с доктрините на физиократите, тя бе стара, осъдила се и същевременно бе за окайване.

По време на войната българската буржоазия нямаше вече нищо позитивно в касата на духа. Нямаше надежди, нямаше възможности, нямаше нищо реално, на което да се опре. Години подред са култивирали смешни възгледи. Години наред са „създавали“ в царската алхимическа лаборатория празни, глупави, за нищо негодни хора, които можеха само да се подписват и да казват: „да“. Нито индустрия, нито търговия. Пайовете от знаменитите клирингови спогодби се определяха най-напред в двореца, преди да стигнат до търговската камара. Царската канцелария! Отново! Тук се определяше коя фирма колко ще изнесе, какво ще изнесе. Ако някоя фирма не е доволна, ще и се отнеме и това, което и е дадено.

Вървеше и корупцията. За подписването на тръжните книжа индустриалецът трябваше да даде 400-500 хиляди лева. После той ще си ги изкара от работниците, защото при този подкуп той наистина не може да спечели. Така се смъкват допълнително работническите надници. Ако работниците протестират, индустриалецът се обръща към полицията не защото има вкус към доноса, а защото няма друга възможност. Законната му печалба я е прибрал висшият бюрократ, който е назначен в Министерството на търговията от двореца.

Никой (с изключение на промишлениците, разбира се) нямаше съзнанието за този ад. Всички се тъпчеха и газеха помежду си като животни. И ако човек ги запиташе: „Добре, за какво е всичко това? Какъв е тогава смисълът на живота?“ – какво можеха да кажат. Това било така, защото животът бил „борба“, животът бил „сражение“, животът бил „битка“. Разбира се, за никаква борба не може да става въпрос, освен за борбата за просъществуване. И тя ставаше все по-страшна с всеки изминат ден.

В това напразно бъртане, буксуване, тичане на едно място, в цялата тази привидна динамика нямаше капка истински живот, капка истинско съществуване. Вече нито професиите бяха „призвание“, нито предприемачеството представляваше някаква дейност. Всичко бе грабеж.

Лекарят не те лекува, а граби, прилага ти терапия, която не ти е нужна. Адвокатът не се грижи за твоите работи, а те граби, учителят не те просвещава, а те лъже (а лъжата е съществена форма на грабеж!), търговецът не

ти продава, а те избира, предприемачът не строи за тебе, а те изтупва като брашнен чувал.

Социалната сигурност ставаше възможна за все по-тесен кръг. Пауперизацията продължаваше, но не я признаваха. Преправяха старите дрехи, кърпеха грижливо обувките, но продължаваха „продаването на важност“. Ще мине лошото време, ще грейне едно слънце, че ще видите...

Дейността на радикалната интелигенция, на младежта не я вразумяваха, не и се струваха никакъв изход. Българската буржоазия бе получила условен рефлекс министрите да идват от Двореца. Тя бе с опериран мозък, Тя не можеше вече да прояви никаква самостоятелност, най-малко да съди здраво за събитията.

Вече не разбираше събитията, само се страхуваше от тях. Изпитваше само едно чувство – ужас. И внезапно един ден сякаш някакъв клапан се отваря и започват признанията: Дворецът, престъпленията, мизерията ни убиват (при Багрянов всичко се коментираше!). Но никой не е виновен за това. Виновни са престъпленията и мизерията. Буржоата имаше алиби. По време на войната е „помнел“ демокрацията, по времето на диктатурата на Борис III бе спасрил някакво „възпоминание за републиканизъм“.

Българската буржоазия се нуждаеше от такава сигурност, каквато българската нация и българската държава по традиция не можеха да дадат. Това бе твърде характерна особеност за българския буржоа и същевременно бе една загадка за психологията.

Българските буржоа търсеха една икономическа и политическа сигурност, каквато могат да дадат само империите във възход. И понеже българският народ не можеше да даде такива гаранции на българския буржоа, той биваше оплют.

Буржоазията мразеше българския народ, тъй като очевийно той не бе създал една империя като например английската. „Не сме народ, а мърша“ е известна ругатня. Защо мърша? Защото не влязохме в Цариград и Дарданелите?

Българският народ не можеше да осигури, да гарантира перспективите на българския буржоа, имащите в България не можеха да си отдъхнат с една надежда от три столетия пред себе си -три столетия, през които никой да не посяга на наследствените имоти и те да се увеличават постоянно за радост на поколенията. Българският народ не носеше никаква сигурност и исторически, защото бе „ирационален“ – той не искаше да

се подчини на интересите на бюрократичната йерархия и също така не даваше на йерарсите в бюрократията никаква сигурност за две столетия напред. Буржоазията не можеше да живее „като хората“, ще рече, като френските или английските си събратя.

Затова презираше българския народ и се денационализираше, защото не виждаше в българския народ гаранции за това, че правнуците и ще живеят в благоденствие и на топло.

Буржоата обичаше други народи, които според него давали на собствената си буржоазия такива гаранции. Това бе Германия на Кайзера, Англия на Чърчил. В тези страни човек наистина можел да вярва, че неговата винарска изба ще има трайността на католическата църква или на малтийския орден. Тази надежда буржоазията наричаше традиции, „Ние нямаме традиции, ние сме народ без традиции“ – тези думи можеха да се чуят всекидневно до революцията. Защо да сме народ без традиции? Нима нямаме хилядолетна традиция в живописата, музиката, литературата? Да, но нашите държавни образувания не представляват такава непрекъсната линия в историята. И попречило ли е това на запазването и развитието на традициите ни?

Тайно някъде в гънките на душата си българската буржоазия пазеше страха, че ще изчезне и ще се стопи безвестно като някога българското болярство, че ще изчезне по най-лошия начин: като се слее с народа и бъде „обезличена“. А можеше да бъде обезличена, защото не беше творец. А не беше творец буржоата, защото бе „човек на делото и реалността“. Не искаме мечти, картини и стихове, научни теории и революции във физиката, а политическа и социална сигурност. И тука ние се натъкваме пак на нейния Хекел: „Добър ден!“

Всичко е така просто.

Много странно, но буржоазията не разбираше основни неща. Примерно че сигурността се създава в действието. Архитектурата е сигурност, фабриките са сигурност, всичко, което човешката ръка направи, носи или прибавя сигурност. Но българската буржоазия искаше най-напред сигурност, след което само тя ще запретне ръкави. Ако вие и кажехте, че такава сигурност в историята няма, тя се усмихваше обидено. Българската буржоазия познаваше една страна, където имаше такава сигурност. Това бе Англия.

Не Англия, каквато съществува, а една митологична Англия. В продължение на няколко столетия либералната пропаганда на континента,

която се е опирала предимно на примера на английския двукамерен парламент е създавала цяла една митология. В някакви невероятни книжки от англицисти, които не могат да бъдат намерени в нито една енциклопедия, са се родили необичайни описания на английската история и на английските институции. Част от тия книжки – пет-шест на брой – бяха преведени и разпространени у нас. Те носеха такива едни заглавия: „Мъглива Англия“, „Далечна Англия“, „Загадъчна Англия“.

Според тези книжки английският народ е народ вълшебник, точно какъвто трябваше на всяка буржоазия. Той бе непроницаем за каквато и да било социална пропаганда. Той стачкуваше наистина, но никога против господарите.

Английският народ живееше съобразно закони, създадени преди осем столетия и бе много доволен – не искаше ново законодателство. Английският народ тачеше перовете като традиционна безсмъртна институция на английската земя. Англия бе невъзможна без перове и това бе ясно на английския народ.

На улицата човекът, който стои социално по-долу, поздравява пръв. Работникът е доволен от заплатата. Господарят е справедлив и дава на работника необходимото. Най-талантливите хора от народа получават меценатство и стават също така буржоа. Това също тъй се разбира и се поощрява от самия народ. Когато бившия пролетарски син се върне на посещение вкъщи, баща му го нарича „сър“, а братята и сестрите целуват покорно ръка на преуспелия и талантливия човек.

В тази Англия вестникарите бяха умни, а политиците – „тънки“. Тя печелеше всички войни и ако понякога си позволяваше да загуби, то бе с цел да заблуди. Но тя командваше света. С нея се съветваха всички, включително и нейните противници.

Ако изгубеше нещо, то бе, за да спечели двойно.

Това се казва страна! Там политиците могат да разчитат на едно постоянно настроение на народа, който е търпелив и обича скуката (мрази промените, което е най-важно!). Там генералите могат да разчитат на истински войници, които не само се бият, но не критикуват началството. Ако генералът е направил някакъв пропуск, войниците плащат за този пропуск с живота си, при това шегувайки се.

В тази утопична Англия политиците разказваха остроумни вицове, а вестникарите съобщаваха тия вицове в печата. В парламента се произна-

сяха само мъдри речи. Там буржоазията бе гарантирана за няколко столетия напред...

Тази Англия бе създадена изцяло от вътрешните нужди на българските пасмантеристи. „Ах, каква сигурност, просто да се пукнеш“. А на въпроса защо не се устрои „такава Англия“ и другаде, отвърщаха, че всичко зависи само от темперамента на хората. Бедата е, че българите сме такива дръвници...

Българската буржоазия бе англофилска, приятелка на своята митична Англия. Но тъй като тая митична Англия съществуваше само в идиотски книги (последната от които, за съжаление, е „История на Англия“ от Андре Мороа), българският буржоа бе митичен англофил.

Вторият начин, по който българската буржоазия преодоляваше липсата на сигурност, бе вярата в една бъдеща световна държава, която на първо време ще се реализира като Европейски съединени щати. Тези Щати ще отворят за българските търговци всички врати.

Калпавото ни производство ще се котира задължително на високи цени. България ще внася самолети срещу домати. Бензин за тези самолети пак ще добива с домати и въобще доматите ще заменят златото като всеобщ еквивалент.

Така поколения се хранеха с фалшив „космополитизъм“. Не правеха вече разлика между романски и германски култури, за тях всичко бе „европейско“. После с изненада научаваха, че в самата Европа работите не стоят точно така, че там национализма съвсем не е преживян и че за англичанина френския писател или философ си оставаха все така недостъпни, както по времето на кралица Виктория.

Тази българска буржоазия имаше странен, почти съмнителен произход. Тя идеше предимно от компрадорски среди. Да си припомним увода към „Строителите на съвременна България“, тезата на Симеон Радев за изключителната омраза спрямо българския чорбаджия. В зората на българското Възраждане сред тази буржоазия имаше много гръкомани. Когато пробуждането на духовете доведе до чудото на българското книгопечатане, до създаването на цяла една нова култура, без да съществува държавна и национална самостоятелност, компрадорската буржоазия не капитулира. Една част от нея стана туркоманска, ламтеше за ордените на турския султан, постове в империята, в най-висшата администрация.

По-късно компрадорската част от българската буржоазия разви един опасен политически дуализъм. И най-накрая, като докара Фердинанд, се

успокои: зад нея застана Прусия. Компрадорската българска буржоазия никога не е вярвала в българския народ и никога не бе искала да действа чрез него. Тя разчиташе на външни сили. И те и помагаха повече или по-малко да отстрани националната буржоазия от живота. По време на Втората световна война такава като да не съществуваше. Компрадорската буржоазия си бе разчистила терена.

Тя винаги е плакала и търсила сигурност. Тя бе търсила сигурност в султанска Турция, този палач на българския дух, на българската култура. Тя бе искала от Русия да гарантира търговията и. От Германия тя бе търсила пак „липсващата и опора“. Всичко друго, само не самостоятелни действия от страна на българския народ.

Тя никога не му бе вярвала. Тя не вярваше на нрава му, не вярваше на характера му. Той е бил вечно един подсъдим пред нея, тя го обвиняваше, „четеше му конско“, искаше подчинение от него и не искаше да чуе мнението му.

Класическата буржоазия ние не срещяхме, не срещяхме в живота. За нея знаехме почти само от „Строителите“ на Симеон Радев.

Буржоазията, която знаехме, бе анархистична, нихилистична прослойка, която не бе имала никога други идеали и цели освен голия прагматизъм и безумните военни съюзи. Тя бе късогледа и късоумна. И тъй като сама чувстваше, че „нещо не е в ред“, носеше идънка, за да изглежда „по-солидна“.

Бе скапана от мързел, спеше до обед. Към обед само тия рентиери, тия собственици на недвижими имоти, тия участници в съмнителни предприятия в разни дружества с ограничена отговорност, за които никой не можеше да каже с какво точно се занимаваха, към обед само тия мързеланковци се раздвижваха: по пижами или по бретели подаваха дебели вратове през прозорците и се прозяваха в лицето на света. Ядяха оставеното от дедите им. И каквото не успяваха да изядат, проваляха.

Беше време на глад, но тези синковци добре си похапваха. И след една порция следобеден сън, опреснени и освежени, тръгваха с бодра стъпка нанякъде си – с тържествения хюкел на главата.

Хюкелът или идънката (тъй като хюкел носеше известният английски държавник Идън!) играеше много голяма роля в нашия обществен живот. На всякъде тази шапка бе претенция за сигурност. Тя бе много потържествена от някогашното буржоазно бомбе. Бомбето бяха носили с рединготи. Хюкел носеха с шлифери или с костюми. Той придаваше на

човека някаква особена, почти властна осанка. Пред човек с идънка се чувстваш, как да кажа, по-нисш.

Хюкелът ги придружаваше във всичките им безумни начинания. Сякаш се бяха заклели да разтворят вратата пред комунизма. Но когато засвириха сирените, хюкелите се понесоха бързо-бързо по улиците. Човек имаше впечатлението, че хюкелите се спасяваха.

И после хюкелите се понесоха по пътищата на евакуацията. От конските вагони надничаха хюкели, сякаш оглеждаха тревожния зимен пейзаж. После се носеха каскети.

После хюкелите възкръснаха тревожно върху главите на пенсионирани комунистически генерали и червени „бизнесмени“, отново с претенция за сигурност, за непреходност...

Историята не предлага нищо ново.

Владимир Свинтила е роден на 29 април 1926 г. в София. През 1949 е въдворен в концлагера Богданов дол, след това Куциян. Завършва право в СУ „Св. Климент Охридски“ (1952 г.). Работи като редактор във в. „Народна култура“ (1957-1959 г.), в издателство „Български художник“ (1960-1964 г.), драматург в Театъра на въоръжените сили (1964-1969 г.), редактор е във в. „София-нюз“ (1969-1971 г.), заместник-главен редактор е във в. „Софийска правда“ (1974-1977 г.). Сътрудничи с литературнокритически и публицистични статии, рецензии, есета и студии на български и чужди вестници и списания – „Сенчъри“ и „Таймс в Индия“ (Индия), „Унидад“ (Перу), „Нева“ и „Всесвит“ (СССР), „Ревиста джеографика универсал“ (Бразилия), „Тайди“ (Финландия), „Бюлетин на ЮНЕСКО“ (Париж) и др. Умира в София на 15 януари 1998 г.

Коментари (6)

- 11-11-2012|**Гост**

Четейки тези текстове, човек има чувството, че Свинтила ги е издиктувал едва вчера от отвъдното. Не е за вярване прозорливостта на Гения!

- 12-11-2012|**яжтемику расчесън** – отново и отново

и първия път, когато Златко пусна нЕкви спомени но този странен човек, го писах и ще го повтора: нещата явно са писани през комунизма, за да може човечеца да си оправи положението и да се нагласи към новата власт. Съответно трябва да оплюе доволно старата. Повечето му неща са обобщения и то доста крайни. А обобщенията са обикновено неточни. Ако наистина е живял в условията, които описва – нещо, в което силно се съмнявам, заслужава искрено състрадание за мизерния и задръстен семеен и приятелски кръг, който е имал.

Но особено обобщенията му за научните среди са смехотворни – и до днес може да отворите книги особено от 30-те години на наши професори, които са на световно ниво. И това е най-силното доказателство.

Ще отбележа само едно още7 той обижда някакъв човек, който не споделя неговите възгледи като „свиращ на цигулка“... един от най-сложните инструменти? що той кво е владееел – да свири на орган? въпросът е на чий и полов?

- 12-11-2012|**Златко**

„Яжте“, смени си ника с нещо по-малко грубиянско и предизвикателно. И, ако обичаш, оттук нататък започвай вече да премерваш приказките. Защото аз започвам политика на нулева толерантност към всички грубияни, които идват тук, за да си изливат фрустрациите. Ти се оформяш като един от тях. Ако искаш, прави си някакви заключения. Ако не – добре дошъл в отбора на „анти-златковците“. Можете да си се чешете един друг по гърбовете, докато размисляте така...

- 14-11-2012|**Дончо Аврамов**

Владо Свинтила трябва да се чете, защото е доста забавен. Но не трябва да му се вярва. Във всеки негов текст, дори във всяко изречение ще откриете неговият неизлечим порок: обобщението. А всяко обобщение е лъжа. Този безпорно симпатичен човек беше и безпорно интелигентен и

наред с това – много остроумен и доста ерудиран (за съжаление хаотично). Но той беше диагностиран циклофреник и не го криеше (ако това е боледуване, което се придобива, възможно е да го дължи на трудния си и усложнен живот в цивилизацията на страха). Веднъж, когато някой му бе направил някаква бележка, го чух да казва: „Моля ви, не вярвайте на всичко което говоря – аз съм циклофреник и е съвсем възможно е днес да твърдя обратното на нещо, което съм твърдял вчера.“

- 15-11-2012|**Златко**

Сега вече разбираш ли, бай Дончо, защо на времето си се отказал да будиш народа български? Когато единственото нещо, което имаш да кажеш на хората е „кво го зяпате бе, и той е същото лайно като всички ни?“, то най-вероятно ти си и единственият човек, който не вижда, че всъщност нямаш нищо за казване...

- 15-11-2012|**Дончо Аврамов**

Разбира се, Златко, мога и въобще да не реагирам, но не виждам какво ще спечели изданието от замлъкването на един рядко обаждащ се представител на увеличаващия се скептицизъм в България. Нека пък и един такъв загубеняк да проговаря! Ти се опитваш да ме формулираш в едно измислено от тебе неточно и грубо изречение. Не, разбира се – Владимир Свинтила беше една много необичайна и цветна личност в ония равни, сиви времена, но имаше своята осакатеност, като всичките тогава. Защото страшната истина е, че няма неосакатен интелегент през онази брутална епоха, като изключим някои личности от предишно поколение, формиранни при други условия като Атанас Далчев, Константин Константинов, Константин Петканов и някои други. За съжаление, вие, по-младите се отдалечавате стремглаво от възможността да тълкувате културата, създавана по време на насилие, отказвате да се вгледате в страха не като треперене, а като нормално действащ телесен орган. До този момент никой не иска да признае, че има двама Георги Марков – единият до емигрирането му и втория – от „Задочните репортажи“. Никой не иска да разгледа шизофреничната радвоеност на авторите от онези времена. Тогава властта не понасяше интелектуално неучастие в престъплението, което вършеше, интелегентът трябваше да бъде най-малкото непротивящ се на абсурда на несвободата. Аз имам страшно много за казване, Златко, но то е пропито от тъга, а ако съдя по

реакцията ти, вие не искате да бъдете товарени с това. Съветвам те да прочетеш току що излязлата книга на Пламен Дойнов „1956 г.: Унгарското въстание и българската литература“ – ако не на мене, предполагам, че на него му вярваш – там, в страниците на тази книга ще намериш моите основания за скептичност.

За неравенството

Автор: Велко Милоев

Американският учен Дийн Хеймър твърди, че е открил „гена на Бога“. Наличието на гена VMAT2 е свързано с действието на определени химически вещества в мозъка като серотонин и допамин, което пък влияе върху способността на индивида за духовни и мистични изживявания. Хипотезата, както подчертава самият Хеймър, няма нищо общо с въпроса дали Бог съществува или не; просто според нея склонността ни да вярваме е нещо дадено ни биологически, по рождение и дори – според американеца и други по-късни изследвания, – носи известни еволюционни предимства.

Значи тъй, казах си, не само талантът да свириш на цигулка, да решаваши математически задачи или да надскочиш ръста си, но и способността за дълбоко религиозно чувство е въпрос на наследствен късмет.

Това може да изглежда като ужасна несправедливост, особено ако се замислим, че пак от играта на гените зависят предразположеността ни към рака и други нелечими заболявания, към алкохолната зависимост или към насилствено поведение.

От времето на социалистическата си младост си спомням критиките към теорията на Ломброзо. Не съм я чел и не вярвам тогавашните идейно-възпитателни работници да са я били чели, но ставаше дума май за форми на черепа и връзката им с вродени престъпни навици. Расизъм, откъдето и да го погледнеш.

Тогавашната оптимистична идеология наблягаше на възпитанието, на средата, за сметка на наследствеността.

Днес едно гугъл търсене за genetic predisposition to violence ми връща 332 хиляди резултата за 0,25 секунди, а в някои западни съдилища се направиха първите опити наличието на определени гени, свързани със склонността към насилствено поведение, да се използва като смекчаващо вината обстоятелство. Изобщо истината за факторите, обуславящи човешкия характер и способности, се вижда някъде около петдесет на пет-

десет между наследствеността и възпитанието. При това става дума не за наука на нивото на Ломброзо или Мендел, а за мощни интердисциплинарни усилия, съчетаващи генетиката със социални изследвания, с когнитивната психология и невробиологията, подкрепени от фантастични технологии, с които все по-ясно, като на карта се виждат структурата и процесите в мозъка.

Знанието за наследствеността и биотехнологиите ще поставят все по-мъчни етични въпроси. На мен ми се видя особено отрезвяваща една съвременна хипотеза за вродената склонност към насилие. Смята се, че комбинациите на гените определят познавателните ни процеси, което ще рече, между другото, как оценяваме ставащото около нас; дали някаква случка ще я приемем като неутрална, като незначително предизвикателство или като сериозна заплаха, на която се реагира с гняв и агресия. Тоест според въпросната хипотеза, мозъкът сам си дооформя средата, която уж би трябвало да ни влияе по един или друг начин. Тъжно, обезкуражаващо може би, но евентуално логично обяснение защо братя, близнаци дори, родени в една и съща среда и гледани уж горе-долу еднакво, се развиват тъй различни за почуда на родители и познати...

Не мога да се сетя за друга добронамерена идея в историята на човечеството, която толкова да е напакостила колкото идеята за всеобщото равенство. Основана на абсолютно недоказани предпоставки, които науката вече категорично опроверга, тя стана основа за комунистическата идеология, провалила се в почти половината свят, тоест при всички народи, съблазнили се да я опитат. Престъпленията, извършени в нейно име, са сравними само с престъпленията, вдъхновени от анти-идеите на расизма и нацизма. Но дори провалът да бе станал безкръвно, пак щеше да е много жалко за десетилетията пропиляна обществена енергия в експерименти, за които другата половина от света винаги си е знаела, че това няма как да стане.

Покойният ми баща, принадлежащ към трезвата половина, но принуден да живее с първата, предлагаше такъв мисловен експеримент. Дайте на двама мъже, еднакво здрави и прави, ама единият – трудолюбив, другият – не чак толкоз; та дайте им еднакъв брой декари еднаква по качество земя и чакайте да видите какво ще стане след няколко години. Единият ще е заможен, другият ще се вайка и завижда край неработената си нива.

Баща ми бе видял с очите си експроприацията и колективизацията, довели социалистическото ни общество до относително равенство в относителна бедност и до привилегията някои да бъдат „по-равни от другите“.

Аз пък имах аналогичен донякъде и отрезвяващ за мене си опит доста години по-късно, когато работех за голяма европейска организация – добре плащаща и формално посветена на правилото за еднаквите шансове (equal opportunities). Случайно се оказах слушател на разговор, в който шефът ми коментираше за друг, неприсъстващ колега, подал заявка за повишение.

„Работлив е. Може да свърши маса неща наведнъж. Но не го бива постоянно да работи под максимално натоварване.“

Оценката му беше желязно вярна и ми помогна да разбера защо не ми бе минало през ума аз да кандидатствам за въпросното място.

Не е трудно идеята за равенството да се види като реакция на крещящи социални неправди – например по времето, характеризирано с липсата на хляб и излишъка на пасти отпреди Френската революция. Жал ми е обаче, че оттогава равенството е влязло в идеен пакет с много по-близките ми разбираня за свободата и братството.

По-пресен пример. Съветът на Европа имаше преди няколко години програми за обучение и възпитание под мотото „Различни сме, но всички сме равни“ (All different, all equal). И това бе реакция на нетолерантността и на растящите днешни радикализми. Общественият организъм трябва да реагира на крайните дисбаланси, които го застрашават, това си е в реда на нещата, а в модерния свят на равенството се гледа по-прагматично: като на равни шансове, сиреч всеки трябва да има възможност да се пробва – в образованието, в кариерата и т. н.

Какво по-хубаво от това? Само че точно предпоставката за еднаквите възможности е сред причините за тревожностите и други душевни злочестини на съвременния западен човек, за което ми отвори очите швейцарският писател и философ Ален де Ботон (Alain de Botton).

Ще сложа тук един по дълъг цитат, резюме на тезата му от негова лекция на любимите ми ТЕД конференции. (http://www.ted.com/talks/alain_de_botton_a_kinder_gentler_philosophy_of_success.htm)

Де Ботон разсъждава върху личните кризи заради разминаването между очакванията за себе си и реалността на живота.

В никои други времена, казва писателят, очакванията за това какво може да направи човек през живота си не са били толкова високи. От всички страни ни повтарят, че всеки може да постигне всичко. Премахнахме кастите и създадохме система, в която всеки може да се издигне до която и да е позиция. И това е една красива идея, която върви с духа на равенството (the spirit of equality).

Има обаче един голям проблем с това и този проблем е завистта. Завистта е табу, не е прието да се споменава, обаче е доминантна емоция в съвременното общество. И тя е свързана с духа на равенството.

В обществото, в което всички носят джинси и уж са еднакви, да станеш богат и прочут като Бил Гейтс е може би също тъй малко вероятно, както през 17 век да се издигнеш до върха на френската аристокрация. Но ние си представяме положението иначе. Списанията и всякакви други медии ни натрапват убеждението, че ако имаш няколко бляскави идеи в областта на технологиите и гараж, можеш да наченеш нещо голямо. А последниците от това се виждат в книжарниците, където в секциите с книги за самопомощ има два вида заглавия. Едните ти казват „Ти можеш! Всичко е постижимо!“, а другите – как да се справиш с ниската самооценка и усещането за провал.

Има още една причина, продължава Де Ботон, днес да сме по-тревожни за кариерите си и за социалния си статус от когато и да било преди. И тя пак е едно добро нещо, наречено меритокрация. Политиците от ляво и от дясно са съгласни, че трябва да направим обществото си истински меритократично, основано на способностите и заслугите. Тоест ако имаш талант, енергия и умения, да можеш да стигнеш до върха. Нищо не бива да те спира. Прекрасна идея... и сериозен проблем. Защото ако вярваш, че заслужилите да бъдат на върха стигат до върха, то имплицитно приемаш, че заслужилите да са на дъното ще се озоват на дъното и ще си останат там. Кое то пък прави личния неуспех особено болезнен. Прави го личен.

В средновековна Англия бедният човек бил наричан „несретник“ (unfortunate), сиреч – неблагоприятен от съдбата. Днес в Америка хората на дъното на обществото най-често се описват като лузъри. (На български – загубеняци).

Убеждението, изградено за изминалите 400 години, че човек държи съдбата в собствените си ръце, е силно вдъхновяващо, ако се справяш добре, и съкрушително – ако не се справяш. То е причината процентът на самоубийствата да е най-висок в развитите индустриални страни. Защо-

то хората взимат частта си твърде лично. Всеки си признава заслугата за собствения си успех. Както и отговорността за провала.

Със съжаление пропускам още много интересни идеи на Де Ботон, но ще добавя поне две-три от мислите му как да си помогнем срещу огромния психологически натиск, произтичащ от предпоставката за равните възможности. Нужна е една по-добра и по-човешка философия на успеха – както свободно може да се преведе заглавието на лекцията. Да се въздържаме да съдим прекалено строго неуспелите. Защото страховете ни от провал не са толкова заради загубата на доход или социален статус, а са опасения от присмеха на околните. Полезно е също да си признаем и да приемем, че е невъзможно да сме успешни във всичко – преследването на една цел или желание неизбежно ще е за сметка на постигнатото в нещо друго. Няма универсална сполука.

Колкото пъти препрочетох лекцията на Де Ботон през месеците, докато са канех да започна да пиша това есе, толкова пъти ми стана жал как лесно се забравят такива очевидни истини. И толкова пъти преоткривах за себе си утехата срещу моите си напрегнатости и недоволства...

По същото време излезе поредното световно социологическо проучване за самооценката на разни народи като щастливи и нещастни – българите пак бяхме сред най-окаяните; състоя се още един световен форум за измерването на усещането за „национално щастие“ като алтернатива и допълнение на универсалния БВП. Много са ми интересни тези теми и ще им отделя някое следващо есе. Но сред информацията в българския печат се намери и следният цитат от комисия на президента Саркози: „Ако неравенството се увеличи достатъчно на фона на растящия БВП на глава от населението, повечето хора може да са по-зле, въпреки че средният доход се увеличава.“

Това заключение изглежда достатъчно очевидно дори само поради факта, че ниските доходи свиват достъпа до образование, здравеопазване, култура, развлечения – основни потребности, без които човек трудно може да е удовлетворен. Сетих се обаче и за една евентуално по-дълбока причина – същностен елемент на изживяването ни за щастие може да е и чувството за равнопоставеност и справедливост. И заради всичко това политиките на преразпределяне и изравняване на крайните неравенства не са марксистическа отживелица. Обаче пък се конфронтирам с въпрос от споменатото световно проучване – как така бедни нации могат да са щастливи, като знаят, че на света има богати държави?

Свободата, братството и равенството – колко универсални са тези идеали, Санчо?

Утешително или обезпокояващо е, че в общества, традиционно несвободни и от векове екстремно разделени на бедни и богати, човечествът някакъв среден статистически се чувства по-щастлив от западния меритократ? И по-рядко му идва на ум да се самоубие заради туй че не е придобил това или онова...

Виждам за себе си възможно обяснение в традицията. Идеята за равенството – красива, но неосъществима, – е продукт на западната ни цивилизация – от площадите в Древна Гърция до бащите на американската демокрация, допусkali, че в обществото на свободните граждани може да има робство. Сещам се пак за Френската революция и за социалистическото меритократично „От всекиго според способностите, всекиму – според нуждите“. И на този исторически фон си обяснявам проблема на днешния българин с бронзов световен медал по нещастност.

А проблемът за мен не е толкова в размера на неравенството у нас, а че то нарасна твърде бързо, пред очите буквално на моето и предишното поколение. И ни шокира, и ни кара да негодуваме по-силно от африканеца. Въпрос на обективна динамика срещу наследената традиция.

В Уганда, в резервата за шимпанзета Нгамба – остров в езерото Виктория, – видях нагледното доказателство за наследеното ни неравенство, видях в действие алфа-самеца, който е по-едър, по-зъбат и съответно води и въдворява ред в групата.

Това бе едnodневна екскурзия в рамките на едnodседмичната ми почивка от прашасалия Судан, където дискриминираната черна половина от човеци се бореше за равенство и след почти петдесет години гражданска война си спечели свободата от другата, полу-черната половина на същата огромна страна. Обаче равенството и справедливостта във всяка от двете разделени вече половини си остават под голям въпрос.

Та къде е поуката?

Равенство няма и не може да има, обаче модерната меритокрация без здравословна доза солидарност е капан, защото гладът за справедливост – природен или божествен, кой знае? – може да е силен колкото гладът за хляб и сигурност. В края на краищата, и в егалитаристичните или индивидуалистични общества, и в най-голямото неравенство остава достатъчно много свобода за братството.

Източник

Велко Милоев (56) е бивш журналист (най-дълго работил за вестниците „АБВ“ и „Континент“), а от 1996 година е консултант на свободна практика за международни организации. Работил е по различни проекти на Балканите, а в последните години – в Ирак, Йемен, Афганистан и Судан. Автор е на няколко книги, сред които сборникът с разкази „Където не сте били“ (2001) и публицистичните „Салата от глухарчета. Босна между две войни“ (1990) и „Балкански случки, войни и легенди“ (2007).

Коментари (2)

- 12-11-2012|**Гост**

Избягвам да коментирам в интернет, особено в подобни издания, които поощряват плурализма на мненията и различността на гледните точки. В случая съм провокирана от наблюдението как в България интелектуалците (със и без кавички) внезапно откриха дясната идея, докато на Запад все повече се обръщат към онова, което сме свикнали да наричаме ляво. Ами да, хайде под влияние на тезата, че почти всичко е предопределено от гените ни и че природата така или иначе си знае работата, да се лоор-нем няколко стотин хиляди години и да тестваме дали може да се превърнем отново в маймуни. Звучи наивно, нали? Защото много хора бъркат равенство с еднаквост, а общество без идеал за равенство и стремеж към меритокрация, е просто една глутница с алфамъжкар начело. Уви, България може да се послужи за пример и по тази теза.

- 13-11-2012|**Васик**

Цитат:

добронамерена идея в историята на човечеството, която толкова да е напакостила колкото идеята за всеобщото равенство

Идеята за равенството и справедливостта не може да се определи другояче, освен като показател за възхода на човешката цивилизация – от талиона до любовта към ближния, от Златното правило до категоричния императив, всичко това са стъпки напред в историята на човешката мисъл. Единственото възможно равенство между разумни същества може да е само *фундаменталното морално равенство*. Оттук нататък е само схоластика да се посочва, че хората са неравни по този или онзи биологичен или социален признак – това само ще ни вкара в задънената улица на признака за признаците. Науката няма как да опровергае идеята за равенството, защото спонтанността не се корени в биологичните причинно-следствени зависимости. Не комбинацията от гени е това, което доведе до появата на моя коментар на това място, което преди това беше пусто – този коментар е резултат единствено на свободния ми избор, а това е способността, която ме сродява и изравнява с всяко друго разумно същество, защото и моят собствен коментар е отговор на нечия друга, също толкова достойна волеизява. Същинското равенство няма нищо общо с дебелината на портфейла, бил той комунистически или капиталистически, а е равенство на моралния статут. Равенство не само винаги е имало, но ще има задължително и във всеки възможен свят, населен от разумни същества.

Декември 2012

Бай Ганьо – бащата на всички ни

Автор: Златко Енев

Бай Ганьо е може би най-остро уловеният образ на една от основните черти в националния ни характер – дълбоката потребност от себеотричане. „Българското“, още от самото начало на съществуване на **Българския национален проект**, е било дефинирано преди всичко като набор от отрицания, от негации, свързани с факта – реален или възприеман – че сама по себе си българската култура, през цялото време на следосвобожденското си съществуване, не е била в състояние да посочи някакви glaubwürdige, believable, croyable¹ варианти на нещо сравнимо със Запада – вечния еталон за... хм, да, всъщност за всичко – в националния ни характер и битие. Бидейки принципно догонваща култура, тя винаги е била характеризирана от рязка неудовлетвореност, може да се каже, дори неудовлетворимост. И неспособността за истинска вяра във възможността за предлагане на нещо дори отдалечено сравнимо с високите образци на онова, което у нас винаги е било безусловно приемано като еталон, тоест „Западът“ (и безкритично, поради перманентна липса на близък контакт и досег с него) – тази неспособност е, и до днес, нейна основна характерна черта.

Оттук и силната склонност към едно раздвоение, което граничи с патология, с шизофрения: както изглежда, на неподправено, нераздвоено, невгорчено наслаждение от живота и битието в България, открай време са били способни единствено хората, освободени от тежестта на непосилното, тъй премазващо и отравящо живота, сравнение със Запада. Хората на „чалгата“. Невежите или ония, които сме наплюли като

1 Фактът, че тук използвам думата в три различни чужди езика никак не е случаен, защото по мое мнение българският език – в никакъв случай не случайно – не съдържа тясно точно съответствие (най-близката по значение българска дума е „достоверен“, но тя далеч не изразява онова, което заковават с по една-единствена дума повечето западни езици). За да се изрази същото значение на български, според мен е необходима фразата „достоеен за доверие“ (буквален превод на немската дума), която единствено е в състояние да изрази именно това: че дадено нещо е достойно за доверие.

такива – „циганите“, „селяните“, „простаците“, „идиотите“. Всички останали (ако тези, първите, изобщо съществуват още някъде извън теоретизиращото съзнание на автора на това есе – защото, то се знае, в наши дни вече не са останали такива, които да не са имали досег със „Запада“, пък било то и само чрез телевизора)... всички останали, включително и самият той, са перманентни жертви на неспособността за освобождаване от българския, от балканския комплекс за непълноценност.

Ето защо образът на Бай Ганьо се е превърнал, почти начаса след появата си, в едно от основните оръжия в тукашната борба за надмошцие и власт. По принцип Бай Ганьо винаги е бил първообразът на българското „не-аз“, той по дефиниция винаги е „другия“, никога „аз“. Всеки човек у нас, който бъде по някакъв начин заплют с някаква, евентуално намирисваща на „Ганьо“, конотация, е вече принципино лишен от друг вид реакция, освен някакви опити за защита и самоотбрана. „Кой, аз ли бе? Ти си Ганьо!“, е първата мислима реакция в такива случаи. С това, на първо място, топката е прехвърлена в другата половина и сега вече отсрещната страна е поставена в ситуация да отбива атаката, нападението, нарушаването на личната неприкосновеност. На второ, и далеч по-важно място, тази реакция демонстрира основния модус на съществуване на този образ, тази метафора, този начин на национална анти-идентификация. Разбира се, за всички нас той е първообразът на „българското“, но само в някакъв абстрактен, лишен от досег с личните ни пространства смисъл: той може и да е „българското“, но в никакъв случай не е „аз“. Бай Ганьо – това е българското „не-аз“.

Силно характерно за образа и метафората „Бай Ганьо“ е това, че някак по неизбежност търсим обясненията за появата му – или поне винаги досега сме го правили – в „тежкото историческо минало“. Бай Ганьо е най-очевидният пример за колективната ни неспособност да възприемем миналото си без прекомерни комплекси и задължително отрицание. Неговата генеалогия по неизбежност включва такива предварително заредени със силна отрицателна емоционалност понятия като „раята“ (Герхард Геземан), „еснафът“ (Петър Пондев), „чорбаджията“ (Иван Мешеков) или техните наследници в по-модерни, след-османски времена: „капиталисти“, „експлоататори“ дори „фашисти“ (Георги Бакалов)¹.

1 Цитирано по Румен Даскалов: „Бай Ганьо – идентификации и употреби“. В: „Между Изтока и Запада“, изд. „ЛИК“, София, 1998, стр.161.

Но дали всичко това е неизбежно необходимо? И дали вече не си струва да се замислим върху въпроса за неговото преодоляване?

Преодоляване? Това пък защо? И ако да, то как?

Отговорът на първия въпрос е сравнително лесен: защото актовете на себе-отричане и себе-осмиване, доколкото са лишени от положителна, способна да посочи друг, различен път и модус на себе-преживяване, алтернатива, само усилват още повече и без това нечовешкото усещане за безизходица и неспасяемост пред смазващото ни, непосилно битие на българи. Защото изгарящата ирония, поставяща всеки от нас в ситуацията на „не-аз“, в края на краищата води до тежка психическа травма, която в момента изглежда е придобила размерите на епидемия. Една много специфична, не само българска, но при всички случаи нуждаеща се от лечение, болест на душата, на духа.

За да се придвижим напред, ние изглежда се нуждаем от колективна, национална терапия. А какъв е принципът на всяка психотерапия? Да се даде на пациента¹ възможност за друг, алтернативен, тип себе-преживяване. Да му се позволи да види нещото, което винаги е възприемал като източник на срам, на травма, в напълно нова светлина: като нормална и естествена, ако и може би не силно естетическа, част от самия себе си. От себе си, а не от „другите“.

За да получи най-после шанс да се види като част от семейството на „нормалните“, България най-първо трябва да се научи да възприема самата себе си като нещо нормално. Не непременно нещо „най-“ (което и без това е възможно най-вече в отрицателния край на ценностната скала). А просто нормално. Бай Ганьо – това съм аз. Ето фразата, с която трябва да започне колективната ни национална терапия. Не бързайте да подскачате, след малко ще ви обясня, че не всичко е толкова просто, колкото изглежда дотук. Засега само ще повтора, че за да станем способни да се съизмерваме със смазващите образци на „нормалния Запад“ (който все още познаваме много зле, тъй като за това, поне от гледната

1 Моля за извинение за това, че оттук нататък ще говоря предимно в мъжки род, когато всъщност имам пред вид множеството от „всички българи“, тоест и жените сред тях. Българският литературен език, както изглежда, все още не е достигнал онова ниво на родово-специфична коректност, което задължава всеки автор/всяка авторка в Германия, например, да използва задължително и двата рода при подобни ситуации (подреждането им все пак остава мъжката част на първо място, поради специфичната граматика на немския език). Прочее, аз ще се възползвам от този недостиг в съвременния български, в името на по-елегантния и по-прост език, който той все пак позволява.

точка на над-индивидуалното, националното, не са достатъчни някакви двадесетина години на срамежливо чукане пред вратата; най-първо са необходими няколко поколения, които да са живели с реалното усещане, че малко по малко стават част от него)... та, за такова съизмерване, най-напред е необходимо да започнем да възприемаме себе си без нужни психози.

Разбира се, всичко това не може да стане с някакво помахване на вълшебна пръчица, à la Harry Potter. За да съумеем да го направим, без да затънем в тресавището на себевъзпяващата се чалга, ние първо трябва да установим с достатъчна сигурност, че между Бай Ганьо и самите нас е налице достатъчно много разстояние. Именно това – разстояние. „Но как е възможно?“ сигурно вече се питате, „да приемем вътре в себе си и като неразделна част от себе си нещо, от което ни дели разстояние, при това може би немалко разстояние?“ Просто е, поне според мен: като го превърнем от символ на национален срам и себе-отричане, в символ на онова, от което сме произлезли всички. В бащинската фигура. В онова, което ни е създало – и което без съмнение сме, но без да бъдем идентични с него, а напротив: което надживяваме и над-деляваме (в смисъл, което надминаваме с делата си). И което заедно с това непрекъснато носим във всяка частица от телата и душите си, защото то е огромна част от нашето наследство, генетично и културно.

Бай Ганьо е бащата на всички ни – и чрез това, самите нас.

Кое то не означава, че самите ние сме Бай Ганьо. Ние го носим в себе си по същия начин, по който носим и останалото си наследство – от първите човекоподобни същества, та чак досега. Това не ни прави идентични с тях. Но то носи със себе си задължението да не ги отричаме и отхвърляме – просто защото в такъв случай бихме отричали и отхвърляли самите себе си. Необходимо е единствено да се освободим от Едиповия си комплекс. Да приемем бащата, който ни е избрала съдбата. И да направим от всичко това възможно най-доброто.

Но как? Как точно може да стане всичко това?

Отново просто: трябва да се учим от самия Алеко.

Авторът на Бай Ганьо, за разлика от повечето от нас, очевидно е бил напълно способен, още от ден първи, да приеме героя си без прекомерно отрицание. Не знам дали е успявал и да се идентифицира с него, поне от време на време, но поне за самия мен стои извън всякакво съмнение, че огромната притегателна сила на този герой, на този национален образ,

идва именно от топлия, човечен начин, по който го е обрисувал неговият автор.

Вижте първо това:

„Прощавай и ти, бай Ганьо! Бог ми е свидетел, че винаги добри чувства са ме въодушевявали при описването на твоите истории. Ни чувство на злобно порицание, ни презрение, нито лекомислен смях не са ръководили моето перо. И аз съм чадо на своето време и известни отделни събития може би неволно са ме отклонявали от строгата обективност, но аз се старах да възпроизведа есенцията на печалната действителност. Твоите братя, вярвам, не са такива, какъвто си изобразен ти, бай Ганьо, но те са засега на втори и трети план; те едва сега почват да заявяват за своето съществуване, а пък ти, ти си налице, твоят дух лети и обгръща целия обществен строй и дава свой отпечатък и на политика, и на партия, и на печат. Аз питая в себе си вяра, че ще дойде един ден, когато ти, след като прочетеш тази книжка, ще се позамислиш, ще въздъхнеш и ще речеш:

Европейци сме ний, ама все не сме дотам!... Прощавай, не е за чудо пак да се срещнем.“

А после това:

„И представете си, господа, в този момент аз съжалих бай Ганя! Вярвайте! Съзнавах, че постъпката му е безобразна, че той е отвратителен скъперник, егоист, лукав хитрец, лицемерен експлоататор, грубиян и простак до мозъка на костите... но съжалих го: в тънките вибрации на тона, с който той изговори последните думи, моето ухо схвана една нежна нотка, която се таила и се таи в сърцето на бай Ганя, но рядко – боже, колко рядко! – се появява... Не зная, може да ви се покаже смешно, неестествено, но ще ви кажа, господа, че в този момент аз иначе погледнах на бай Ганя; като че някой ми внуши: „Недей презира този прости-чък, лукавичък, скъпичък нещастник, той е рожба на грубата среда, той е жертва на груби възпитатели; злото не се таи в него самия, а във влиянието на околната среда. Бай Ганьо е деятелен, разсъдлив, възприемчив – главно възприемчив! Постави го под влиянието на добър ръководител, и ти ще видиш какви подвиги е той в състояние да направи. Бай Ганьо е проявявал досега само животната си енергия, но в него се таи голям запас от потенциална духовна сила, която очаква само морален импулс, за да се превърне в жива сила...“

И това е, на което трябва да се научим!

„Но защо?“, може би ще попитате отново. Защо ни е необходимо всичко това? И защо точно сега, в едно време, в което България най-после изглежда започва да навлиза в някаква по-малко оспорима модерност, ще се нуждаем от спокойно приемане, че дори и идентификация, с един образ, когото винаги сме възприемали като израз на старото, отминаващото, нуждаещото се от почистване, а може би и изхвърляне?

На първо място – защото изхвърлянето му е невъзможно и ненужно. По начина, по който аз разбирам и чувствам Бай Ганя, той е част от наследствения материал на всеки от нас. Да се опитваме да го изхвърляме би означавало да се опитваме да изхвърляме самите себе си. Вече са го правили не един и двама. Правили са го, доколкото мога да преценя, всички досегашни критици, опитващи се да го осмислят. Е и какво? Критиците ги няма, а Бай Ганьо си е сред нас – жив-живеничък, както преди сто и толкова години. Това най-малкото би трябвало да ни накара да се замислим.

Втората, и много по-важна причина е тази, че – поне така се надявам аз – ние сме първото поколение, което може да си позволи да опита този винаги досега тъй непосилен акт на salto mortale: едновременно и овътрешностяване, и дистанциране, от най-видимия и може би най-болезнен символ на националната ни идентичност. За самия мен поне, достигането на това толкова нормално заключение е нещо напълно естествено: защо трябва да се срамувам и да отхвърлям нещо, което най-спокойно мога да възприемам като част от себе си, от историческото си и културно наследство? И което е способно не само да ме обременява, а и да ме обогатява, в зависимост единствено от собствената ми зрелост и способност за трезва, балансирана преценка? Бай Ганьо, в края на краищата, е човек, чиято основна черта е способността не само да оцелява, но и да надделява. Вярно – по начини и във форми, които са всичко друго, но не и приемливи; но пък в именно това е най-големият тънеж на операцията – че ако съм достатъчно зрял, гъвкав и цивилизован, аз без страх мога да възприема от неговото наследство само съдържанието, само екзистенциалното послание („Никога не се предавай!“, примерно), но не и формата, не и неговите начини. А това – при условие че от формата, в която ни го е предал Алеко, ме делят повече от сто години, тоест огромно количество исторически и културен опит, вече ми дава някаква гаранция (да се надяваме – неилюзорна), че опитът ми не трябва да

завърши непременно катастрофално. Трябва просто да вярвам в себе си и страната си, това е всичко.

И забележете – едно от най-важните обстоятелства при този безспорно нелесен мисловен експеримент се състои в това, че образът на Бай Ганьо е достатъчно универсален, достатъчно гениално конструиран от своя създател, така че да може да поеме в себе си всички предпоставки и атрибути на онова гражданско, национално обединение, **за което ви говоря от известно време насам**. Бай Ганьо не е задължително и само българин. Той е образ мащабен, широкообхватен, всебалкански. В него има място и за турчина, и за рома, и за евреина, и за арменеца (допълнете сами ония, които съм пропуснал). Всички са добре дошли, при опита за колективно препрограмиране на собственото подсъзнание, при тази привидно лудешка идея, зад която се крие единствено най-нормалното, най-естествено и най-разбираемо, желание за неспъвано от психически травми, нормално, естествено и разбираемо, човешко съществуване. Доста сме се тръшкали, доста сме се блъскали, доста сме скубали коси и извърщали отвратени очи от образа, който ни показва огледалото. Такива сме – и вече е крайно време да направим от себе си и страната си нещо повече от това тъй любимо на всички ни, тъй жално и жалко, всеобщо посмешнице.

Крайно време е!

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраците“ (2001—2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичния сборник „Жегата като възплъщение на българското“ (2010).

Детските му книги са преведени на няколко езика, между които и китайски. Живее в Берлин заедно с двете си деца.

Коментари (10)

- 23-12-2012|ivan muljashki

Dragi mi zlatko, az poznavam baj ganiovci i moga da ti kazha – ti ne si ot tjah! Razlikata e che te ne bjaha tolkova lovki semantichni gimnastiori kato teb. Tvardenijata sa ti originalni, flamboyant, iznenadvashiti, shokirashti i...nedokazuemi! Plus tova ne struvat i 1 evro na svobodnija pazar. A baj ti ganja noseshe v disagite produkt kojto v evropa se kupuvashе. Ne ti znam personalnata istorija, no moga da se obzalozha – ne si zaminal v germanija predi 89-ta; pri preselvaneto ne si nosel disagi s neshto cenno; poluchil si pomoshti, grantcheta, milostinja i trohite koito evropejskija kulturno-snobski elit drobi nad redkite ptici kato: feministka ot afganistan, supermodel ot maroko, pedal ot dubai i pisatel kosovar; ot publikacijata na knigi i svobodna prodazhba /bez subsidii/ si napravil zero; i nakraja -100% imash druga rabota da se izdarzhash -i zatova si za uvazhenie /osven ako i tja ne e njakakav mickey mouse/!

Zabrazil si tozi vazhen aspekt- pazarnata poleznost na baj ganio za kojato toj trjabva da se uvazhava – taka che ne smjataj che vsichki nie se sramuvame ot nego.

Plus tova, za men, zhiveejki 30 god. V edno ot naj raznorodnite demografski mesta na planetata – kalifornia -i imajki si rabota vseki den s klienti ot desetki strani, moga da ti kazha – vsjaka nacija ima dosta na broj baj ganiovci. No mnogo po malko ot tezi nacji imat pisатели ala konstantinov koito smjatat che tova e opredeljashtoto ot nacionalnija karakter. Ili mozhe bi toj ne go e mislel a prosto e opisal veseli sluchki na edin seljanin s pari iz evropata. A gimnastiori kato teb zapochvat da pre-talkuvat i over-analizirat neshtata. Stiga s tezi amatorski psiho-nacionalno- karakterovi lobotomii. Malko e arogantno da se samonaznachavash za national brain surgeon i terapevt. Shto ne posavetvate domakinite vi da si priznajat che vav vseki ot tjah ima edin nacist. Ili che dneshnite tchehi vchera sa bili praveni ot shvejk.

Mislja che vsichko koeto ste izdumali v statijata se svezhda do: ne se sramuvaj che si balgarin, no ne se i gordej osobeno!

- 24-12-2012|**сем. Люцканови**

Златко, страдаш ли заради такива като това „калифорнийско“ туйле, докато пишеш страстно онова, което мислиш? Молим те, не му отговаряй с думи! Пази ги, те са по-ценни от мускалите на бай Ганя.

Цитат по памет:

/“Откъде ги взимате тия круши? – Ами, купуваме ги, бай Ганьо. – А-а, купувате ги, значи. Браво! Я да видим сега тъй както съм легнал, мога ли да лапна една./

- 24-12-2012|**Златко**

Рядко съм получавал по-ценен съвет от този тук, скъпи приятели. Действително, дребното човече вътре в мен нерядко се подлъгва и се заплита в една или друга обмяна на люти погръжни, с което само пречи на голямото дело. Казвайте ми ги по-често тия неща, че не винаги се усещам...

- 25-12-2012|**Radka Falk**

Shte dobavia kam semeystvo Luckanovi.

Ima drugi hora v California. koito ochakvat napisanoto ot teb, Zlatko.

- 26-12-2012|**Историк**

Ами аз лично нямам нищо против такъв подход: първо приемаме себе си такива, каквито сме – и след това вече, доколкото е възможно, започваме да правим нещо – ЧРЕЗ това, което все пак сме.

(И тук няма нужда от особени персонификации – дали сме потомци на Бай Ганьо или на Васил Левски – все българи сме.)

- 26-12-2012|**Историк**

И в помощ на автора: още през 2007 г. един друг български литератор (Пламен Дойнов) написа и публикува текста „Бай Ганю – човекът без граници“.

Там четем и такива редове:

„През 30-те години австриецът Роберт Музил пише романа „Човекът без качества“.

Неговият герой – Улрих – е човек, който е поставен в ситуация на постоянен избор. Това е драмата на съмняващия се и търсещ човек, на разколебания от европейската криза Аз, на човекът, който „няма усет за

реалност, а за възможност“ (по дистантната реплика на самия Музил). Десетилетия по-рано, в края на XIX век обаче Алеко изобретява човека без граници – бай Ганьо, който отдавна непоколебимо е извършил своя избор – уверен и непроменим. Направил избора си, на него не му остава нищо друго, освен да „прави избори“, да произвежда ситуации на избор за другите, от които безскрупулно да се възползва. Точно обратното на героя на Музил – бай Ганю няма усет за възможност, а за реалност.“

- 26-12-2012|**Златко**

Благодаря МНОГО за това ценно подсказване. Не бях чувал дотук за текста на Дойнов, веднага започвам да го чета.

- 26-12-2012|**Крум**

Скъпи Златко, поздравявам те за сайта! Днес го открих за първи път и мисля да го чета редовно!

Виждам, че приемате препоръки, затова ще си позволя една основна. Нека не бъдем сурови с хората, които живеят и работят в България. Все пак излезлите извън страната, особено за постоянно, не са най-добрият пример за подражание. В известен смисъл те са дезертъори. Добре, че все пак останаха много достойни хора, които не мрънкат, не обвиняват, работят си и си гледат семействата. Успех!

- 26-12-2012|**Гост**

Като че ли чувам продължение да думите на Иван Хаджийски: „Историята е градена не от хамлетовци, а от хора на волята и на историческото мъжество.“, пък и парафраза на тази мисъл също е актуална и днес. Повече от ясна е мисълта на Златко Енев за онзи вътрешен подтик да приемем битката със себе си, без да се търсят каквито и да е оправдания. Отпратката е Бай Ганю.

Това е едната страна на явлението. Чисто художествената страна на творбата е другата: от самооценката на автора, през мастития Кръстьо Кръстев, многобройните литературоведски тълкувания преди и след 9 септември (виж библиографията под името на Алеко Константинов в Речник на българската литература, последно издание) до работите на проф. Н. Георгиев, доц. Цанко Младенов преди пет години и изследването на проф. Светлозар Игов „Бай Ганю“ и Бай Ганю“. Тридесетте години на XX век М. Горки отказва да я включи в редактираната от него поре-

дица „Всемирная литература“, но... едно голямо „НО“ „Книгите си имат своя съдба“ и ориста на „Бай Ганю“ именно бележи едно необичайно явление в литературния процес. Персонажите Чичиков на Н. Гогол, Швейк на Хашек, Шмекера Паблос на Франсиско де Кеведо, Кола Брьонон на Р. Ролан, шриховите ескизи в цариградската тюрма на типични балкански характери в „Прокълнатият двор“ на Иво Андрич, който е имал подчертан интерес към „Бай Ганю“, са блестящо художествено защитени характери, но нямат частта на Бай Ганю...

Имам обяснение за неоснователния упрек на съотечественика ни в Калифорния спрямо Златко Енев, макар че, ако се изключи подчертаното лично отношение, той поддържа подхванатата от автора на статията линия. И другите отзиви по материала съдържат в себе си мисълта, че един човек или общност не може да бъде унижен, ако не се себеунижава. Подкрепям с примери – „С цървули по дивия Запад“, сръбска кинокомедия, и друга – „Испанци в Париж“, но нито испанци или сърби освен очистващия смях нямат негативна реакция спрямо явните им недъзи. В този порядък може да се посочат Иван Хаджийски, К. Петканов, Антон Страшимиров, та и Пантелей Зарев със своите студии за народопсихологията...

Алеко Константинов е роден 1863 г., Б. Нушич 1864, двадесет лета след тях се ражда Ярослав Хашек 1883г. Най-младият от тях като че ли го осеня пророчество: „Не зная дали ще успее да постигна целта си с тая книга. Веднъж чух един човек да ругае друго, като му казваше: „Ти си идиот като Швейк“, това обстоятелство не говори особено в моя полза. Но дори ако думата „Швейк“ се превърне само в нова ругатня от пъстрия венец попръжни, ще трябва да се задоволя и с това обогатяване на чешкия език“. (Послеслов към първата част „В тила“). Алеко има за какво да е доволен, ние също, но в тълкуванията на Бай Ганю не бива да се бъркат равнища, за да не се получават порочни кръгове... Къде сега са прочутите оратори да дойдат тука да си кажат мислите, защото темата предполага не само способност да се тълкува, а и гражданска смелост. Да благодарим на Златко за началото...

П. Вълков

• 28-12-2012 | **Стоян**

За Иван Муляшки изглежда ПАЗАРНАТА ПОЛЕЗНОСТ е най-важното нещо. Пък дали тази на Бай Ганя или неговата собствена – все едно...

Предизвикателствата пред европейската идентичност

Автор: Франсис Фукуяма

Както вероятно всички знаем от репортажите във вестниците, Европейският съюз преживява опасна за съществуването си криза. Това не е просто технически въпрос, който е по-добре да бъде оставен на финансистите и икономистите. В много отношения това всъщност е криза на идентичността на ЕС, а освен това и на идентичността на Европа, както и на задълженията и отговорностите, които европейците имат едни към други.

Но, разбира се, проблемът за идентичността съществува не само на европейско ниво; той съществува и във всяка отделна европейска държава. Въпросът за националната идентичност беше нещо, което европейците се надяваха да успеят да избегнат в десетилетията след Втората световна война. Но в резултат на емиграцията и нарастването на културното разнообразие – възхода на мултикултурализма – това става въпрос, пред който трябва да се изправят всички.

В тази лекция бих искал първо да разгледам историята на понятието идентичност – откъде идва то и защо съществува. След това искам да разгледам значението му – както на нивото на отделните европейски общества, така и на общоевропейско ниво – а също и значителните политически въпроси, повдигани от това понятие.

Нека да започнем с това откъде идва политиката на идентичността. Първото, което трябва да се каже в тази връзка е, че тя е модерен феномен. Идентичността такава, каквато я разбираме ние, просто не е съществувала в средновековна Европа. Ако сте били например селянин, израстващ някъде в покрайнините на Женева, в Саксония или някъде в Средна Англия около 1500-та година, вие не сте се питали каква е идентичността ви, защото тя е била напълно предписана от заобикалящото ви общество, включително и това каква е била религията ви, за кого ще се ожените, каква ще бъде работата ви и под чия власт попадате. Това не са били решения, които отделният човек би могъл да вземе за самия

или самата себе си. Следователно въпросът „Кой съм аз? Кой съм аз на истина?“ никога не е стоял пред хората от този период.

С настъпването на модернизацията това започва да се променя. Горещо ви препоръчвам книгата на канадския философ Чарлз Тейлър „Източници на Аза“, която е едно от най-добрите въведения в понятието за идентичност. Тейлър смята, че модерното разбиране за идентичността в много отношения започва с Реформацията и Мартин Лутер. Лутер твърди, че същността на това да бъдеш вярващ християнин е не приемането на ритуалите на католическата църква, а онова, „което вярвам вътре в себе си – не дали следвам ритуалите, диктувани от обществото ми. Бог гледа вътре в душата ми [за да провери] дали имам вяра или не“. А това открива възможността за поява на различие между нечия вътрешност и външност – и че автентичното „аз“ е нещо, намиращо се под всички пластове на социалния конформизъм.

Една светска версия на това понятие се появява в писанията на Жан-Жак Русо – гражданин на Женева – който в „Разходките“ и „Разсъждение върху неравенството“¹ твърди, че истинското „аз“ е не социалното „аз“, създадено в хода на историческото време. В действителност социалната еволюция само изкривява природата на човешките същества. Истинското вътрешно аз се изразява в онова, което той нарича „*sentiment de l'existence*“ (чувството за съществуване): там, където всеки от нас е различен от онова, което заобикалящото общество ни казва, че трябва да бъдем. Очевидно е, че има множество други мислители със собствени версии на същата идея. При Йохан Готфрид Хердер има националистическа версия на това, твърдяща, че истинското „аз“ всъщност е биологическата общностна реалност. Модерната представа за идентичността е направлявана и от социологическата реалност на модернизацията. Една конкурентна пазарна идеология изисква „*la carrière ouverte aux talents*“ (кариера, отворена за таланти): онова, което човек постига в хода на кариерата си е не ролята, предписвана му от родителите и социалната ситуация. Социалната мобилност е възможна и – следователно – вътрешното „аз“ е нещо, което се развива в хода на времето. В много отношения, цялата възможност за правене на разлика между вътрешното „аз“ и индивидуалната идентичност, от една страна, и съобразяването с

1 Фукуяма използва тук съкратени названия на „Бленувания на самотния пешеходец“ (*Les Rêveries du promeneur solitaire*) и „Разсъждение за произхода и основите на неравенството между хората“ на Русо. Бел. пр.

околните, пред което сме изправени в обществото, от друга, може да се получи едва с появата на мобилно, конкурентно, плуралистично, модерно общество.

Признанието е нещо изключително важно от гледна точка на идентичността: не е достатъчно само да се зададе насочения навътре въпрос „кой съм аз?“. Необходимо е освен това и други хора да признаят интерсубективно моята идентичност и моето достойнство така, както ги разбирам аз като – например – украинец или афро-американец. Ето защо борбата за идентичност е по същество политически акт. Това е нещо, което философът Хегел е разбирал добре. В своята философия на историята той поддържа, че самата история е задвижвана от борбата за признание, от желанието на човешките същества да получат признание на фундаменталното си достойнство от други човешки същества, и че модерната демокрация се появява едва когато бъде постигнато равно за всички достойнство – а не само достойнство за господаря.

В този контекст се получава и такъв феномен като модерния национализъм – една форма на признание, на идентичност – която е била доминираща в Европа в хода на последните няколко стотин години.

Ернст Гелнер, британският социален антрополог, твърди, че феноменът на национализма е вид политика на идентичността и като такава е модерен феномен. В едно аграрно общество хората са обвързани от социалната си класа, религия, от местни връзки с господаря на имението. Всичко това започва да се променя с възхода на индустриалното общество; тези по-стари връзки се разпадат и обществото се нуждае от друг вид спойка, която да го държи цяло. Тази спойка обикновено са били езикът и културата, защото това е общата матрица, чрез която хората могат да общуват едни с други и да живеят в плуралистичния комплекс на модерното разделение на труда, чрез който се характеризира модерният свят.

Мисля, че повечето от нас познават примерите за оформяне на нации, които са се случили в Европа през последните 500 години. Френският пример е онзи, който бих искал да запомним. Създаването на френската нация се е нуждаело от няколко столетия, за да бъде завършено. **Династията на Капетингите** започва като дребно начинание около Ил дьо Франс, което започва да присъединява все повече и повече територии, където хората са говорели различни езици и са имали много различни обичаи. Необходима е била висока степен на политическа воля, за да се

създаде оформената като шестоъгълник страна, която всички разпознаваме като модерна Франция – с обща администрация, общ език и обща култура. Всичко това е било продукт на целево социално създаване.

Двадесети век очевидно е свидетел на гигантски ексцеси на национализма, а Европейският проект е поставен в ход от мъдри хора, осъзнаващи факта, че в известен смисъл август 1914 е сигнализирал края на Европейската цивилизация: славната Европейска цивилизация от 19 век. Европа не е можела да оцелее след две ужасяващи Световни войни освен ако – както го формулира Юрген Хабермас – европейците не са преминели към постнационална идентичност. В Европа, дискусиите и насърчаването на идентичност на нивото на отделните страни се превръщат в много политически некоректна тема. Немците не се насърчават да развяват национални знамена по футболни мачове и подобни събития. Но това прави неадекватна и идеята за национално изграждане вече на пан-европейско ниво. А това е въпрос, който в наши дни започва да преследва Европейския съюз.

Познато ни е разрушителното въздействие на национализма, онази форма на политика на идентичността, която включва агресивно утвърждаване на националната идентичност и доминацията на една нация над други. Но националната идентичност и изграждането на нацията са неща абсолютно решаващи за успеха на всяко общество. Прекарал съм много време в разглеждане проблемите на развиващите се страни – много бедни и разпокъсани – и пропаднали страни като онези от под-сахарска Африка. Буквално във всеки един от случаите, централната слабост е липсата на национална идентичност, липсата на държава, както и липсата на обединяващо усещане за цел, което да позволи на правителствата действително да формулират и прилагат политики. Споделената култура е необходима като средство за комуникация – като начин, по който да се позволи на индивидите, живеещи в действително сложни и многостранни общества, да общуват едни с други. Не можете да имате модерно, успешно общество, без някаква степен на изграждане на нация и национална идентичност.

Феноменът, който се появи по време на последните няколко поколения е появата на под-национални идентичности и утвърждаването на идентичности в контекста на малцинствата в плуралистичните общества. Това е произходът на мултикултурализма. Всеобщото признаване на „моето достойнство като човешко същество“ е в основата на либе-

ралната демокрация. Оказва се, обаче, че това не е достатъчно за много хора. Хората вече искат да бъдат признати като квебекчани, като местни американци,¹ или като гей-личности – с равно достойнство. Това доведе до мултикултурни политики от вида, който ние с готовност признаваме днес навсякъде по света – в най-типичния случай, групово етническо признаване. В много отношения всичко това беше измислено в Канада, придружавано от формулировката, че френскоезичната общност в Квебек е различно общество вътре в канадската федерална система, както беше предложено чрез споразумението от езерото Мийч,² с което бяха установени като конституционен принцип отделни правила за начините, по които Квебек трябва да бъде управляван – различни от онези, които се прилагаха в англоезичната Канада. Това признание на групови права за Квебек е много важно отстъпление от либералния принцип, според който либералната държава признава индивидите, но не и групите.

Всяко общество, което е по принцип мултикултурно, се бори оттогава насам с въпроса за това как да се признаят адекватно исканията, предявени от етнически и религиозни групи за специален статус като група. В моята собствена страна, Съединените щати, това придоби формата на двуезичност сред латиносите и други групи, но също и мултиезичност в училищната система на Ню Йорк, където се преподават над 100 езика. Исканията за групови права предизвика спорове около утвърдителните действия,³ защото заплахата срещу собственото достойнство винаги е изпитвана по-силно от групи, които са изключени или маргинализирани. Изправянето на тези несправедливости се превръща в една от най-големите сили в модерната политика.

-
- 1 Възприетият в САЩ израз за онова, което в България все още се нарича „индианци“. Бел. пр.
 - 2 Пакет от политически промени в конституцията на Канада, договорени през 1987 от тогавашния премиер Брайън Мълроуни и премиерите на десетте канадски провинции, с които се е целяло да се убеди Квебек да не се отделя от Канада. Преговорите завършват неуспешно, след което сепаратистките настроения в Квебек се усилват многократно. Бел. пр.
 - 3 Под „утвърдителни действия“ в САЩ се разбират специалните квоти за хора от малцинствата при разпределение на държавните помощи, особено в областта на образованието. На практика тази система беше поддържана и от социалистическа България, в която много хора от малцинствата бяха допускани в сферата на висшето образование чрез специални квоти. Същото обаче се отнасяше и за така наречените „работнически факултети“ (рабфак), които на практика предоставяха същата възможност и за етнически българи. Бел. пр.

Има много важни теоретически въпроси, които бяха повдигнати и дискутирани в контекста на дебата около мултикултурализма. В едно либерално, толерантно, плуралистично общество – дължим ли в него защита единствено на индивидите? Държат ли се правата от индивиди, или от групи? Този въпрос се появява в Европа когато, например, някое мюсюлманско семейство желае да ожени дъщеря си за някого обратно в Мароко или Турция, а момичето не желае. Ако тя се обърне към държавата и каже „искам да защитя правото си да вземам сама решенията в живота си“, то трябва ли държавата да подкрепи нея, или семейството ѝ? Това е въпрос, с който европейските съдилища се борят отдавна. По моето собствено мнение, няма как да се поддържа традицията на модерен либерализъм, ако не се вземе страната на момичето, а не онази на семейството. Но това не е начинът, по който всеки съд в Европа е интерпретирал правата; някои поддържат правата на семейството в знак на зачитане на културните практики на групата, замесена в случая.

Въпросът за националната идентичност не беше обект на големи дискусии в Европа до миналото десетилетие, в което въпросът за имиграцията – и особено имиграцията на хора от мюсюлмански страни – започна да се обособява като важен политически въпрос. Той стана по-остър след терористичните атаки от 11 септември, както и другите атаки, които се получиха или бяха опитани в Испания, Великобритания, Холандия и п други места. А всичко това откри възможността за радикални ислямистки групи да се опитат да подкопаят самите основи на демократичните общества...

Мисля, че си струва да се помисли малко върху предизвикателството, което представлява религията в наше време. Вярвам, че модерният ислямизъм в много от неговите прояви всъщност не трябва да бъде разбиран като форма на религиозност, ако под религиозност се разбира това, че хората внезапно биват убедени да вярват в Бога, придвижени към някаква религиозно-вдъхновена вътрешна промяна. Според мен, всъщност феноменът на възхода на ислямизма може да бъде по-добре разбран като вид политика на идентичността – по същия начин, по който и национализмът е политика на идентичността. Това е аргумент, който е изтъкван и от редица други хора, особено от **Оливие Поа**, френският експерт по въпросите на ислямизма. Той твърди, че традиционната религиозност в мюсюлманските страни е много партикуларистична. С други думи: вашата религиозна идентичност ви е приписана; тя не е

нещо, което можете да избирате свободно. Тя е продукт на местната ви джамия, семейство и околна среда; нямате избор при въпроса за избор на религия. Но онова, което започва да се случва в процеса на урбанизация на мюсюлманските страни и особено с емиграцията на хора от тази част на света към немюсюлмански страни, е нещо, което Оливие Роа нарича „де-териториализация на исляма“. Особено за мюсюлманските имигранти или техните деца, живеещи в немюсюлмански страни, въпросът за идентичността започва да ги преследва по особено изострен начин. Те вече не живеят в общество, което отдава на религията някакво много специално значение – такова, което да определя собствената им социална роля, което да им казва за кого могат да се оженят и как трябва да се държат. И именно по тази причина се получава нещото, което Емил Дюркхайм нарича „феномен на аномията“. Вие губите контакт с нормите, които са управлявали социалния живот – живота на вашите родители, баби и дядовци – и най-внезапно се оказвате поставен в нова ситуация: „Какво е харам¹ или халал²?“, защото такива неща никога не са се случвали в Мароко или в Пакистан.

Именно в този контекст радикалният ислям може да запълни един определен вакуум, тъй като хората от Ал Кайда и други софистки проповедници могат да дадат отговор на въпроса „Кой съм аз?“. Те могат да кажат на хората от имигрантските общности, намиращи се в тази ситуация: ти не си традиционен мюсюлманин, ти не практикуваш исляма на предците си, нито пък си приет в обществото, в което си имигрирал. Онова, което всъщност е твоя идентичност – това е една много по-чиста и много по-универсална форма на исляма: ти си член на уммата³, на една огромна общност, която се простира от Танжер до Индонезия. Ето това си ти. Това е една по-абстрактна форма на исляма и тя има огромна привлекателност, особено за хората от второто или трето поколение мюсюлмански имигранти, които вече не са вкоренени в локализиращия суфизъм или преклонението пред местни светци, което е характеризи-

1 Харам – свято място (в исляма). Бел. пр.

2 Халал – буквално преведено: „разрешен“. Обикновено се отнася до месо, подготвено по специален начин, така че да бъде признато като „чисто за употреба“ от гледна точка на ислямските повели. Бел. пр.

3 Общността на всички мюсюлмани, обвързвани от религията си; универсалното „световно семейство“ на исляма. Бел. пр.

рало религията на родителите им, и които не се чувстват приети от европейското общество, сред което живеят.

А това води до нещо, което Оливие Роа нарича протестантизация на исляма, защото – за тази група от хора – ислямът вече не е социална норма, наложена от околното общество; той е нещо, в което човек вярва вътре в себе си. Когато останалата част от секуларното общество около тях върши много и различни забранени неща, именно вътрешната вяра е нещото, което прави от човека мюсюлманин. И това може да обясни защо набирането на членове за екстремистките групи е толкова успешно сред хората от второто поколение мюсюлмани в Европа.

Позволете ми сега да премина към въпроса за европейската идентичност и защо тя представлява особен проблем за европейците от това поколение; както казах, европейската идентичност е проблематична, понеже целия европейски проект е основан на базата на антинационалната идентичност. Той е възнамерявал да отиде отвъд националния егоизъм и да преодолее антагонизмите, които характеризираха двадесетия век в европейската политика. Като следствие от това е имало увереност, че ще се появи нова, универсална европейска идентичност, която да замени старите идентичности – да бъдеш италианец, германец или французин. Но пък тези стари идентичности никога не са изчезвали – макар че от политическа гледна точка те не са нещо, за което някой ще говори прекалено много. Особено на едно популярно ниво, аз не мисля, че някой жител на европейска страна през всички тия години е забравял, че той или тя всъщност са германци, холандци, датчани или швейцарци.

Духовете на тези стари идентичности всъщност се превърнаха в реален проблем едва след притока на имигрантите и растежа на имигрантските общности, които не споделят непременно традиционните европейски ценности. Мисля, че нещото, което терористичното насилие направи, беше да накара европейците да мислят, че сред общността се намират хора, които не споделят основните ценности, с които всички са израсли – че те са принципно враждебни и че желаят да използват насилие, за да подкопаят усещането за общност. Отгук и важността на въпроса за идентичността и националната идентичност. „Кое е нещото, което дължиш на общността, в която живееш?“ е въпрос, който излиза не преден план.

Всъщност налице е огромно различие между европейските реакции срещу всичко това, с много различни въздействия върху степента

на интеграция и успеха при създаването на национални идентичности сред различните страни в Европа. Позволете ми да ви представя различни примери от Франция, Германия, Холандия и Великобритания.

Френската национална идентичност е, в определен смисъл, най-малко проблематичната, понеже е налице единна републиканска традиция, идеща от Революцията, тази традиция е секуларна и тя третира всички граждани по един и същи начин. В много отношения френската концепция е единствено валидната за едно модерно общество, което приема гражданите си не въз основа на етничността, расата или религията им, а въз основа на абстрактни политически ценности, към които могат да се придържат хора, инак принадлежащи на различни култури.

Френската национална идентичност е до голяма степен изградена около френския език. Винаги съм бил силно впечатлен от начина, по който **Леополд Сенгор**, сенегалският поет, е бил приет във Френската академия на науките през 1940-те години: това е изключително важен символ – нещо, което демонстрира ясно начина, по който французите виждат своята идентичност. Ако говорите френски език и можете да пишете красива поезия на френски, то това ви квалифицира за Френската академия на науките. Следователно, онзи републикански смисъл е нещото, което лежи в основата на френското гражданство.

Много хора посочиха бунтовете, които се случиха във френските предградия през 2005 година като свидетелство за отчуждение, както и за това, че ислямистки заплахи съществуват и в самата Франция. Аз мисля, че това е абсолютно неразбиране на нещата, които се случиха в тази страна. Действително имаше ислямистка заплаха, идеща откъм Алжир в ранните 1990 години, която беше премахната до голяма степен от френските разузнавателни служби. Онова, което се случваше във френските предградия, беше нещо много по-различно. Това бяха хора, които не отхвърляха френската идентичност; всъщност те вярваха в целите, които френското общество им предписваше, но не бяха в състояние да ги постигнат. Те не можеха да получат работа; бяха изключени, чрез расизъм, от достъп до възможностите, открити за белите французи, и това беше причината за тяхното неудовлетворение. В много отношения тези бунтове бяха много по-сравними с бунтовете на афро-американците от американските градове, които са се случвали многократно в най-новата американската история. И, между другото, аз си мисля, че от всички европейски страни, в много отношения французите са най-близо до Съ-

единените щати, тъй като са поставили набор от политически ценности в центъра на идентичността си¹. И двете страни показват какво може да се направи в един по-широк европейски контекст.

Случаят с Германия е много различен. Германската национална идентичност се е развила много по-различно от онази във Франция. Отчасти поради факта, че германците са били разпилени из цяла средна и източна Европа, процесът на германското обединение е изисквал определяне на германскостта от етническа гледна точка. Така че, от юридическа гледна точка, техният закон за даване на гражданство доскоро беше базиран на законовия принцип *jus sanguinis*.² Тук вие ставате гражданин не ако сте роден/а на германска територия, а в зависимост от това дали сте имали германска майка. До 2000-та година, ако бихте били етнически германец, идещ от Русия, вие бихте получили гражданство далеч по-лесно, отколкото ако бихте били второ или трето поколение турчин, който е израснал в Германия, говори перфектен немски език и почти никакъв турски. Германците вече измениха тази практика, но културното значение на фразата „аз съм германец“ е много различно от онова на фразата „аз съм французин“. То има конотация, която е дълбоко вкоренена в кръвта. Това означава, че когато Ангела Меркел казва, че мултикултурализмът е пропаднал в Германия, според мен тя е само наполовина права. Тя би била абсолютно неправа да описва този провал едностранчиво като нежелание на мюсюлманските емигранти и техните деца да се интегрират в германското общество: тежестта на провала на интеграцията е разпределена по равно между германското общество и имигрантските общности.

След това обаче имаме две много проблематични места: Холандия и Великобритания. В Холандия националната идентичност винаги е била определяна от разделянето на обществото на така наречените „стълбове“: протестантски, католически и социалистически. Холандците са известни с толерантността си, но това е странен вид толерантност. Хората са толерирани, докато вършат нещата там, в собствената си общност, но

1 От друга страна обаче, особеността на френския акцент върху културата и езика (а не етническият произход,) като спояващ фактор за националното единство, води във Франция до силен антиамериканизъм. Това е общоизвестен факт, който Фукуяма пропуска в дискусията си, по напълно разбираеми причини. Бел. пр.

2 Буквално: „закон на кръвта“: принцип на закона за националността, според който гражданството се определя не от мястото на раждане, а от това дали един или двамата родители са граждани на страната. Бел. пр.

не и тук, в „моята“. В определен смисъл, за мюсюлманите в Холандия е било напълно нормално да започнат да си изграждат собствен „стълб“, тъй като това е начинът, по който са организирани самите холандци. А това води до създаването на така наречените „черни“ училища, в които учат само мюсюлмански ученици – без възможност за общуване с местни хора от Холандия. Според мен това е едно от най-големите препятствия пред насърчаването на по-бърза и по-голяма интеграция на имигрантите в холандското общество.

Неуспехът на интеграцията на имигрантите е бил в определени отношения най-голям във Великобритания – европейската страна, която възприе мултикултурализма с най-отворени обятия! Това се дължеше на едно погрешно разбиране за мултикултурализма. Във Великобритания съществуваше увереността, че плурализмът означава необходимост от зачитане на автономията на отделните имигрантски общности; правителството няма работа да се опитва активно да ги интегрира в по-широката британска култура. Имам един колега – Робърт Лийкън – който написа книга на име „Гневните мюсюлмани на Европа“ (тя ще бъде публикувана много скоро в САЩ), и той дава някои впечатляващи статистики относно броя на членовете на малцинствени групи, които са се записали в екстремистки организации. Като брой на опити за насилствени актове от страна на членове на тази общност, на глава от групата, той отбелязва, че Великобритания има засега най-високите проценти – далеч по-високи от ония във Франция, Холандия или Германия. Причината за това е, че британският подход към мултикултурализма просто оставя радикалните имами да проповядват в местните си общности без никаква намеса от страна на властите, и без каквито и да е опити на държавата активно да използва образователната система за създаване на хора, които да изпитват преданост към великобританската държава. И отново, британците промениха тези политики през последните няколко години, след бомбените атентати в метрото и други терористични актове. Но отношението между страната и нейните имигрантски общности все още е силно проблематично.

Ако разгледаме тези различни примери, то кой сред тях е по-успешен? Аз смятам, че французите са били най-успешни. Малко трудно е да се съди за тези неща, тъй като те са силно зависими от абсолютната големина на имигрантските общности. И все пак смятам, по много причини, че републиканската, либерална политическа идентичност, която

Франция поддържа, е моделът, който трябва да бъде следван и от други страни. **Басам Тиби**, който е учен в университета в Гьотинген, е автор на понятието *Leitkultur* (водеща култура), което по-късно беше използвано от християндемократите в Германия като дефиниция на онова, което те биха желали имигрантите да възприемат. С понятието по-късно беше злоупотребено, но идеята на Тиби е много близка до френския републиканизъм. В противоположност на това, британците имаха най-лошия опит, защото в определен смисъл те изобщо не са се занимавали с въпроса за националната идентичност, която да обедини хората със силно различен религиозен и културен произход.

Позволете ми сега да се върна към въпроса за създаването на нация на нивото на ЕС. Когато минем от нивото на тези индивидуални европейски страни към въпроса за европейската идентичност като такава, то каква е тя и какъв е дефицитът, който имаме? Всички, които днес преминават през икономическата криза осъзнават, че в договора от Маастрихт има много грешки, както и в целия процес на създаване на Европа – като например липсата на дисциплиниращ механизъм, както и липса на механизъм за напускане на еврото или на самия *Европейски съюз*. *Голяма част от тази дискусия е доминирана от хора от финансовите и икономически кръгове, защото това е краткосрочният проблем, пред който сме изправени – новата рецесия и колапсът на европейската банкова система, като резултат от пропуската на Европа да се обърне по политически начин към тези проблеми.*

Не искам да омаловажавам финансовите проблеми ни най-малко, но в определен смисъл на европейско ниво има по-дълбок провал – провал на европейската идентичност. С други думи, никога не е имало успешен опит за създаване на европейско усещане за идентичност, европейско усещане за гражданство, което да определи задълженията, отговорностите, дълговете и правата, които европейците имат едни към други отвъд простото формулиране на договорите, които се подписват. ЕС – в много отношения – е бил създаден като технократски опит за целите на икономическата ефективност. Но онова, което виждаме днес е, че икономическите и постнационални ценности не са достатъчни, за да обединят истински тази общност. Така че богатите германци действително имат чувството, че дължат нещо на по-бедните си сънародници; тази социална солидарност е основата на германската социална държава. Но те не изпитват подобни задължения към гърците, на които гледат като на не-

дисциплинирани и силно не-германски хора, в подхода им към финансовите дела – а следователно не изпитват и никакво чувство на задължение към тях. Така че няма солидарност в този широк европейски смисъл. Мисля – по различни причини – че Европа се ориентира към краткосрочно решение на тази криза. Но не смятам, че каквато и да е форма на задълбочаване в сегашния момент има някакви шансове освен ако някой не започне да обръща повече внимание и е в състояние да отговори – и то по някакъв по-съществен начин – на въпроса какво всъщност означава да бъдеш европейец. Не само в отрицателен смисъл – че не желаем конфликти и стари национализми, отново заплетени във война – а какво означава от гледна точка на някакви положителни ценности.

А сега, позволете ми да приключа с твърдението, че въпросите, за които говорих дотук – имиграцията, идентичността на национално и на европейско ниво – ще се смесят през следващите няколко години в едно и също нещо, един и същи въпрос, защото това са централните въпроси на новите популистки партии, които възникнаха навсякъде в континента Европа. Имам пред вид, опозицията срещу имиграцията и евроскептицизма. Националистическите партии като Front National във Франция, National Front във Великобритания и Vlaams Belang в Белгия, съществуват от дълго време. Но през последното десетилетие ние станаме свидетели на появата и на нови такива: Party of Freedom в Холандия, датската People's Party, Sweden Democrats, True Finn Party, и Swiss People's Party (SVP) тук в Швейцария. Опозицията срещу Европа и имиграцията е обща нишка сред всички тези партии. Тук става дума за един принципно популистки импулс. Това е чувството, че обикновените хора са били игнорирани от елитите що се отнася както до задълбочаването на *Европейския съюз*, така и до *въпросите на имиграцията*. *Във Франция, много хора, които гласуваха за Front National*, бяха изключително разгневени от факта, че – например – в Марсилия има голяма престъпност и държавата не желае да се заеме сериозно с проблема, тъй като той е свързан с мюсюлмански банди. Тази история се повтаря в много други европейски страни. Основните партии са прекалено политически коректни, за да признаят тези проблеми и в резултат на това, тези популистки партии трябваше да вземат нещата в собствените си ръце и да се организират. И, честно казано, целият европейски проект винаги е бил нещо, осъществявано от елити. Ние знаем, че в няколко различни случаи, когато въпросът за приемане на някакъв договор беше

поставян на референдуми, и когато хората даваха неправилен отговор, елитът казваше, че хората са неправи и че ще трябва да гласуват отново. Така че, според мен възходът на популизма в определен смисъл отразява задълбочаването на демокрацията в Европа: хората няма да се оставят да бъдат водени от елитите си, както са го правили в продължение на десетилетия след Втората световна война. Но това означава, че пред европейската демокрация има огромни опасности, в непосредствено бъдеще. Мисля, че всички разбираме, че това е *важен процес, който или ще задълбочи Европейския съюз, или ще го разкъса, Днешното средно положение не може да бъде поддържано.*

Ще ви предоставя сега следния факт: сегашният проект на задълбочаване – с други думи, придвижването откъм монетарен към фискален съюз – може и да има смисъл от гледна точка на икономиката, но той ще донесе със себе си огромно количество политически разходи, които ще трябва да бъдат поети. В Европа няма абсолютно никаква поддръжка на най-ниско ниво за този проект на задълбочаване; той отново ще трябва да бъде направляван от елити и предприет по изключително технически причини. А всъщност той е нещо, което насърчава ре-национализирането на Европа. Хората вече говорят, че фискалният съюз означава по принцип германизация на Европа. А освен това той принуждава приемане на условия, които по принцип означават отмяна на демокрацията в Европа – сега, когато правителствата в Италия и Гърция се ръководят от технократи, които не са били избрани по нормален начин от избирателите си. Причината, поради която те са на власт, са поставените условия – не от италианската и гръцка общественост – а от други части на Европа. Този вид задълбочаване – както в северните, така и в южните страни – ще доведе до съмнения относно политическата отговорност и в двете половини. А всичко това се провежда на фона на една продължителна и задълбочаваща се икономическа криза. В много отношения, този проблем с идентичността е нещо, за което трябва да се замислим много дълбоко; той е нещо, което ще се завръща отново и отново – гарантирам ви го – в политическите дебати от близкото бъдеще.

Лекцията е прочетена на конференция в университета в Женева и фондацията Лацис през декември 2011.

Франсис Фукуяма е един от най-известните и общопризнати съвременни философи и социолози. Понастоящем той е професор по международна политическа икономика в университета Джон Хопкинс в Балтимор, Мериленд. Фукуяма е най-добре познат като автор на Краят на историята и последният човек, в която защитава тезата, че историческото развитие на човечеството като борба на идеологии до голяма степен е приключило с края на Студената война и победата на либералните демокрации над комунизма. Той предсказва евентуалната победа на политическия и икономически либерализъм в целия свят.

Коментари (1)

- 23-12-2012|e-ink

„Особено на едно популярно ниво, аз не мисля, че някой жител на европейска страна през всички тия години е забравял, че той или тя всъщност са германци, холандци, датчани или швейцарци.“ А защо не и българи? Ами защото говорим за Европа, но имаме предвид Западна Европа...

(Колкото до това, че Фукуяма си е повторил 2 страници от „Кои сме ние“, прощава му се.)

Какво е нацията? Автор: Ернест Ренан

(Доклад, прочетен в Сорбоната на 11 март 1882 г.)

Бих предложил днес да проанализирам заедно с вас една идея, която, ако и привидно ясна, често предизвиква опасни недоразумения. Формите на човешките общества са безкрайно разнообразни. Огромните човешки струпвания като Китай, Египет, най-древния Вавилон; племената, като например еврейските и арабските; градове като Атина и Спарта; съюзи на различни страни като империята на **Каролингите**; общините без родина, поддържани единствено от религиозни връзки, като например онези на израелитите или последователите на Зороастър; нациите като Франция, Англия и болшинството от съвременните европейски автономии; конфедерациите като швейцарската и американската; както и други връзки, като например онези на расата¹ или още повече на езика, установени между различните разклонения на германците и славяните – ето ви съществуващите или съществували някога групи, които не могат да бъдат смесвани едни с други без огромни неудобства. В епохата на Френската революция се е смятало, че институциите на малките независими градове, като например Спарта и Рим, могат да бъдат приложени и към нашите огромни нации с по тридесет или четиридесет милиона жители. В наши дни се прави една още по-голяма грешка: да се смесва нацията с расата и да се приписва на етнографските или по-скоро езикови групи, един вид суверенитет, подобен на онзи на действително съществуващите народи. Нека се опитаме да постигнем малко повече прецизност в тези трудни въпроси, където дори и най-дребното объркване при смисъла на думите в нача-

1 По онова време понятието „раса“ още не е придобило днешното си значение и през цялото време Ренан го използва като синоним на онова, което ние по-скоро бихме нарекли „националност“. Освен това разпаданията на трите големи империи – Австро-Унгарската, Руската и Османската, все още предстоят по онова време, а това по неизбежност ограничава полето на разбиране на феномена, в което авторът оперира. Бел. пр.

лото на разсъждението може да доведе в края му до най-груби грешки. Онова, което се опитваме да извършим тук е доста сложно, почти като вивисекция; тук ще третираме живите почти по същия начин, по който обикновено се третират мъртвите. Нека да го направим хладнокръвно, с възможно най-голямата безпристрастност.

I

От края на Римската империя насам, или по-точно от времето на разпадането на империята на Карл Велики, западна Европа, както изглежда, се е разделила на нации, някои от които са се опитвали през определени епохи да упражняват хегемония над други, без особено продължителен успех. Онова, в което не са успели Карл V, Людовик XIV, Наполеон I, вероятно няма да се удаде никому в бъдещето. Създаването на нова Римска империя или империя на Карл Велики е вече невъзможно. Разделението на Европа е отишло толкова надалеч, че всеки опит за всеобщо господство би довел незабавно до създаване на коалиция, която скоро ще върне амбициозната нация обратно в естествените ѝ граници. Установен е един вид равновесие за дълго време. Франция, Англия, Германия, Русия, без оглед на евентуалните случайности, ще бъдат исторически индивидуалности в течение на много още столетия; главни фигури върху една шахматна дъска, чиито квадрати варират по значението и големината си, но никога не могат да бъдат объркани едни с други.

Разглеждани по този начин, нациите са нещо доста ново в историята. Античността не ги е познавала; Египет, Китай и древна Халдея в никакъв случай не са били нации. Това са били човешки групи, водени от някакъв Син на слънцето или Син на небесата. Нито в Египет, нито в Китай не е имало граждани като такива. В класическата античност е имало републики, градски царства, конфедерации от локални републики и империи, но това не са нации в смисъла, в който ние употребяваме това понятие. Атина, Спарта, Тир и Сидон са били малки центрове с възхитителен патриотизъм, но те са били просто градове със сравнително ограничена територия. Галия, Испания и Италия, преди да бъдат абсорбирани от Римската империя, са били съвкупности от народности, които често са били съюзени помежду си, но не са имали централни институции или династии. Асирийската империя, Персийската империя, както и онази на Александър Велики, също не са били отечества. Никога не е имало асирийски патриоти, а Персийската империя не е била нищо друго освен една феодална структура. Никоя нация не може да

проследи корените си назад до краткото приключение на Александър Велики, колкото и плодотворно да е било то откъм последствия за всеобщата история на цивилизацията.

Римската империя е била много по-близо до понятието отечество. Римското владичество, макар и в началото така сурово, скоро е било заобичано, защото е донесло със себе си всеобщото благо на прекратяването на войните. Империята е била огромна асоциация, синоним за ред, мир и цивилизация. В заключителните ѝ стадии сред възвишените умове, сред просветените епископи, сред образованите класи, е имало истинско чувство за *Pax Romana*, „римски свят“, противоположен на заплашителния хаос на варварството. Но империята, дванадесет пъти по-голяма от съвременна Франция, не е представлявала държава в съвременния смисъл на думата. Разривът между Изтока и Запада е бил неизбежен. Опитите за създаване на галска империя през III век не са се увенчали с успех. Едва германското нашествие е въвело в света принципа, който по-късно ще послужи за създаване на нациите.

Но какво всъщност са постигнали германските народи, от времето на великите си нашествия през пети век до последните нормански завоевания през десетия? Те са променили само малко основите на отделните раси, но са наложили династии и военна аристокрация върху повече или по-малко значителни части от старата Западна империя, които са получили имената на своите завоеватели. В началото Франция, Бургундия и Ломбардия, а по-късно и Нормандия. Бързото разрастване на франкската империя дори успява да възстанови за един момент единството на Запада, но тя е непоправимо разбита около средата на девети век. Договорът от Вердюн¹ очертава разделенията, които се оказват по принцип непреодолими и оттогава насам Франция, Германия, Англия, Италия и Испания са поели, по често объркани пътища и през хиляди приключения, посоката към пълното си национално съществуване, каквото го виждаме да разцъфтява в наши дни.

Но коя всъщност е определящата черта на тези различни страни? Това е смесването на населенията, които ги съставят. В тези страни вие няма да откриете нищо аналогично на Турция, където турци, славяни, гърци, арменци, араби, сирийци и кюрди са днес също толкова различни едни от други, колкото и в дните, в които са били завоюва-

1 Договорът от Вердюн (11 август 843 г.) е съглашение за [разделението на империята на Карл Велики](#), сключено от тримата му сина. Бел. пр.

ни. Две критични обстоятелства са подпомогнали достигането на този резултат. Първо, фактът, че германските народи са възприели християнството щом само са преминали през някакъв по-продължителен контакт с гръцки или латински народи. Когато завоевателят и завоюваните имат една и съща религия, или по-скоро, когато завоевателят възприема религията на завоюваните, турската система – тоест абсолютното разграничаване между хората според тяхната религия – вече не може да възникне. Второто обстоятелство е забравянето, от завоевателите, на собствения им език. Внуците на Кловис, Аларик, Гундебалд, Албоин и Роланд вече говорят на романския език. Този факт пък следва от това, че франките, бургундците, готите, ломбардците и норманите са водели със себе си много малко жени от собствената раса. В продължение на няколко поколения, водачите са се женили само за германски жени; конкубините им обаче са били латинки, както и гледачките на децата им; племето като цяло се е женело за латински жени; а това пък означава, че *lingua francica* и *lingua gothica*, езиците на завоевателите, не са се запазили особено дълго време. Това обаче не е така в Англия, тъй като завоевателите-саксонци без съмнение са довели със себе си много жени; келтското население се е съпротивявало, а и латинският език вече не е бил, или може би никога не е бил, доминиращ в Британия. Ако в Галия от пети век разпространеният навсякъде език би бил галският, то Кловис и неговите хора едва ли биха се отказали от германския заради галския.

Решаващият резултат от всичко това е, че въпреки крайната насилственост на обичаите на германските нашественици, смешението, което те налагат, се превръща, в хода на вековете, в реална база на нацията. „Франция“ се превръща съвсем легитимно в име на една страна, в която са дошли буквално незабележимо малък брой франки. През десети век, в първите епически поеми, така наречените *chansons de geste*, които са толкова перфектно огледало на духа на времето, всички жители на Франция са французи. Идеята за различие между отделните раси сред френското население, толкова очевидна за Грегори от Тур¹, вече по някакъв начин не е очевидна за френските писатели и поети след Хуго Капет². Разликата между благородника и крепостния селянин е толкова

1 Свети Грегори от Тур (538-594) – гало-римски историк и епископ на Тур, една от водещите свещенически длъжности в тогавашна Галия. Бел. пр.

2 Хуго Капет (939-996) – първият „крал на франките“ от едноименната династия на Капетингите. Бел. пр.

остра, колкото е възможно, но тя в никакъв случай не се представя като етническа; по-скоро тя е разлика в куража, обичаите и образованието, като всичко това са неща, които се предават по наследство; никому не би могло да хрумне, че произходът им е в някакво завоевание. Фалшивата система, според която благородничеството дължи произхода си на привилегии, дадени му от краля за заслуги към нацията, така че всеки благородник е направен такъв – тя е установена като догма едва през тринадесети век. Същото се случва след почти всяко от норманските завоевания. След едно или две поколения, норманските нашественици вече не се различават от останалата част от населението, макар че влиянието им не става по-малко значително поради този факт; те дават на завоюваната страна благородничество, военни навици и патриотизъм, който хората не са познавали преди това.

Забравянето и, бих се осмелил да кажа, дори историческата грешка, е решаващ фактор при създаването на една нация, което е и причината, поради която напредъкът при историческите изследвания често се оказва опасен за принципа на националността. Действително, историческите изследвания изкарват на бял свят насилнически събития, които са се случвали в началото на всички политически формации, дори и онези, които след това са били благотворни. Единството винаги се постига чрез брутални действия; обединението на северна и южна Франция е резултат от кланета и терор, които са продължили почти цял век. Макар че кралят на Франция е бил, ако мога да се изразя така, перфектен пример за кристализиране на нация в един дълъг период от време; макар и той да е осъществил най-перфектното национално единство, съществувало някога – все пак, разглеждан прекалено отблизо, той губи своя престиж. Нацията, която той е оформил, го е проклела, а днес само образованите хора познават истинската му стойност и постиженията му¹.

Единствено контрастът позволява тези велики закони от историята на западна Европа да станат видими за нас. Много страни не са успели да постигнат онова, което кралят на Франция, отчасти чрез тиранията си, отчасти чрез справедливост, е довел така забележително до разцвет. Под короната на Свети Стефан маджарите и славяните са си останали също толкова различни колкото и преди 800 години. Вместо да се опитват да смесват различните етнически елементи, намиращи

1 В случая, разбира се, Ренан има пред вид не някой конкретен френски крал, а кралската институция като такава. Бел. Пр.

се в техните владения, Хабсбургите са ги държали различни и противоположени едни на други. В Бохемия, чешкият и немски елементи са наложени едни върху други като масло върху вода. Турската политика на разделяне на националностите според религията им имаше много по-тежки последици, защото тя доведе до разпадането на Изтока. Ако вземете някой град като Солун или Смирна, ще намерите там пет или шест общности, всяка от които си има свои собствени спомени и които нямат почти нищо общо едни с други. А същността на нацията е, че всички индивиди имат много общи неща; също така, и че са забравили много неща. Никой френски гражданин не знае дали е бургундец, алан, тайфал или вестгот, но пък и всеки френски гражданин е трябвало да забрави клането от нощта на Свети Вартоломей, или пък онова, което се е случило в южна Франция през тринадесети век. Във Франция няма и десет семейства, които да могат да представят доказателства за произхода си от франките, а и всяко такова доказателство би било със сигурност фалшиво, като следствие от безбройните неизвестни съюзи, които с неизбежност разрушават всяка генеалогическа система.

Модерната нация следователно е исторически резултат, постигнат чрез серия от пресрещащи се факти. Понякога единството е било постигнато от някоя династия, какъвто е случаят във Франция; друг път то е резултат от директната воля на провинциите, както е в Холандия, Швейцария и Белгия; другаде то е постигнато чрез всеобщо национално съзнание – закъсняло, но победило капризите на феодализма, както е в Италия и Германия. Тези формации винаги са имали дълбока причина за появата си. Принципите, във всички случаи, винаги възникват чрез най-неочаквани изненади. Така например, в наши дни ние виждаме Италия обединена от пораженията си, а Турция – разкъсана в резултат на победите си. Всяко поражение подпомагаше каузата на Италия; всяка победа само увреждаше Турция още повече; защото Италия е нация, а Турция – извън Мала Азия – не.¹ Франция може да претендира за славата, чрез Френската революция, да е обявила съществуването на една нация сама по себе си. Но какво е нацията? Защо Холандия е нация, докато ХанOVER, или Великото херцогство от Парма, не са? Как е възмож-

1 Текстът, естествено, произхожда от времето преди появата на младотурците и турския национализъм. Ренан не е могъл да знае по онова време, че много скоро и Турция ще се присъедини към обществото на нациите (и национализмите) – и аз добро, и за зло, както навсякъде другаде. Бел. пр.

но Франция да продължава да бъде нация, когато принципът, който я е създал, вече е изчезнал? По какъв начин Швейцария, която има три езика, две религии и три или четири раси, е нация, докато Тоскана, която е толкова хомогенна, не е? Защо Австрия е държава, а не нация?¹ По какъв начин принципът на националността се различава от онзи на расите? Това са въпросите, върху които би трябвало да се съсредоточи мислещият човек, за да постигне съгласие със себе си. Световните дела едва ли се управляват от разсъждения като тези, но все пак разумните хора се стараят да внесат известен порядък и в тези неща и да разплетат недоразуменията, в които са се заплели повърхностните умове.

II

Ако трябва да се вярва на някои политически теоретици, една нация е преди всичко династия, която представлява някакво по-раншно завоевание – такова, което е било предварително прието, а след това забравено от повечето хора. Според тези теоретици, групирането на провинциите, предизвикано от династията, чрез нейните войни, женитби и договори, завършва с династията, която го е установила. Напълно вярно е, че повечето от модерните нации са били създадени от семейства с феодален произход, които са сключили брачен договор със земята и в известен смисъл са били ядро на централизацията. Границите на Франция от 1789, сами по себе си нямат нищо естествено или необходимо. Широкият пояс, който домът на Капетингите е добавил към тясната ивица земя, гарантирана от Вердюнския договор, е бил лично завоевание на този дом. В епохата когато са били направени тези придобивки, не е имало представа нито за естествени граници, нито за права на нациите, нито за желанията на провинциите. Съюзът на Англия, Шотландия и Ирландия също е династически факт. Италия е забавила толкова дълго превръщането си в нация само защото никой от многобройните ѝ властващи домове, поне до този век, не е успял да се утвърди като център на единството ѝ. Странно явление е затънтеният остров Сардиния – земя, която почти не е италианска, и която е получила кралска титла.² Холандия, която е създала себе си чрез акт на героична решителност, въпреки

1 Австрийската националност (като различна от германската) все още не е възникнала по онова време. Бел. пр.

2 Чрез дома Савой. Бел. авт.

това е влязла в тесни брачни отношения с дома Оранж и ще изпадне в истинска опасност в деня, в който този съюз бъде компрометиран.¹

Но дали един такъв закон е абсолютен? Без съмнение, не. Швейцария и Съединените щати, които са се оформили сами, като конгломерати, чрез последователни придобивки, нямат династична база. Няма да дискутирам този въпрос във връзка с Франция, тъй като за това би трябвало да познавам тайните на бъдещето. Позволете ми само да кажа, че този велик френски кралски принцип е бил толкова възвишено свързан с нацията, че още на следващия ден след падането му тя беше в състояние да продължава и без него. Нещо повече, осемнадесети век беше променил всичко. След дълги векове на унижения, човекът беше се завърнал към духа на античността, към чувството на уважение към самия себе си, към идеята за собствените си права. Думите „родина“ и „гражданин“ бяха преоткрили предишните си значения. По този начин беше извършена най-смелата операция, провеждана някога в историята на човека – операция, която бихме могли да сравним с опита, във физиологията, да се възстанови в първоначалното си единство тяло, на което преди това са били отстранени мозъка или сърцето.

Ето защо трябва да се приеме, че една нация може да съществува и без династически принцип и че дори нации, които са били оформени от династии, могат да бъдат разделени от тях, без при това да престанат да съществуват. Старият принцип, който взема под внимание само правата на принцовете, вече не може да бъде поддържан; освен династическите права съществува и национално право. Но на какъв принцип трябва да се основава това национално право? По какъв признак трябва да се разпознава то? От какъв осезаем факт може то да бъде изведено?

I. От расата, отговарят някои уверено.²

Изкуствените разделения, произлизащи от феодализма, от владетелските женитби, от дипломатически конгреси, според тези автори се намират в състояние на разпад. Постоянна и определена си остава единствено расата на населението. Това е, което конституира право, законност. Германското семейство, според теорията, която излагам тук,

1 Както е добре известно, Холандия все още е официална монархия, и все още кралското семейство произлиза от този начален дом Оранж. Бел. пр.

2 В тази част от изложението си Ренан има пред вид немската теория за националността, базираща се на разбирането ѝ като произхождаща преди всичко от родова, езикова и културна близост на „участниците в нацията“. Бел. пр.

има правото да събере отново разпилените си части, дори и ако тези части не настояват непременно да бъдат събрани. Правото на германизма (германския ред) над тази и тази провинция е по-силно от правото на жителите на провинцията над самите себе си.¹ По такъв начин тук се постулира някакво примордиално право, аналогично на божественото право на кралете; етнографският принцип се постулира като национален. Това е много груба грешка, която, ако би станала доминираща, би разрушила европейската цивилизация.² Примордиалното право на расите е също толкова тясно и вредно за истинския прогрес, колкото националният принцип е справедлив и легитимен.

При племената и градовете от античността, фактът на расата, признавам, е имал много голямо значение. Племето и градът тогава са били просто разширения на семейството. В Спарта и Атина всички граждани са били роднини, в по-голяма или по-малка степен. Същото важи и за бени-израелитите; такъв все още е случаят сред някои от днешните арабски племена. Нека сега се придвижим от Атина, Спарта и израелитското племе към Римската империя, където ситуацията е напълно различна. Формирана отначало чрез насилие, а по-късно поддържано от взаимен интерес, тази огромна агломерация от градове и провинции, напълно различни едни от други, е нанесла най-тежкия удар върху идеята за расата. Християнството, с неговия универсален и абсолютен характер, работи още по-ефективно в същото направление. То сключва тесен съюз с Римската империя и, чрез въздействието на тези два несравними двигателя на обединението, етнографският аргумент е бил отстранен от управлението на човешките дела в продължение на векове.

Нашествието на варварите също е крачка в същата посока, макар и на пръв поглед да изглежда обратно. В създаването на варварските империи няма нищо етнографско, тяхната форма е била определяна от мощта и прищевките на завоевателите. Те са безкрайно равнодушни към расата на населенията, които са подчинили. Карл Велики е пресъздал по свой начин онова, което преди него вече е било създадено от Рим, а именно, единна империя, съставена от най-различни раси. Онези пък,

1 Тук, разбира се, се визират Елзас и Лотарингия, които току-що са били присъединени към обединена Германия, след поражението на Франция във Френско-пруската война от 1870-71 г. Бел. пр.

2 Забележителна прозорливост. Само петдесет години по-късно думите на Ренан щяха да бъдат безусловно потвърдени от хода на европейската история. Бел. пр.

които са отговорни за разделението от Вердюн, докато спокойно са теглили двете дълги линии от север на юг, не са се грижели ни най-малко за расата на хората, които ще се окажат вдясно или вляво от тях. Промежите на границите през Средновековието също са се извършвали без съобразяване с етнографските тенденции. Ако политиките на дома Капет в края на краищата са обединили, под името Франция, териториите на древна Галия, то това съвсем не е било резултат от естествената тенденция на тези земи да бъдат присъединявани към подобните на самите себе си. Дофин, Брес, Прованс и Франш-Конте вече не са си припомняли никакъв общ произход. Всякаво галско съзнание е изчезнало през втори век от новата ера, и в наши дни индивидуалността на галския характер се възстановява единствено чрез някаква чисто учена перспектива.

Етнографските съображения следователно не са играли роля при създаването на модерните нации. Франция е едновременно и келтска, и иберийска, и германска. Германия е германска, келтска и славянска. Италия е страната, в която етнографският аргумент е най-объркан. Гали, етруски, пеласги,¹ гърци – да не споменаваме множеството други елементи – се объркват тук в неразбираемо смесение. Британските острови, считани за едно цяло, представляват смесица от келтска и германска кръв, чиито пропорции са изключително трудни за определяне.

А истината е, че няма чиста раса – и да се прави политиката зависи-ма от етнографски анализ означава да се предадем на някаква химера. Най-благородните страни, Англия, Франция и Италия, са онези, в които кръвта е най-смесена. А дали Германия е изключение в това отношение? Дали тя е чисто германска страна? Това е пълна илюзия. Целият ѝ юг някога е бил галски; целият изток, започвайки от Елба – славянски. Дори онези части, за които се твърди, че са истински чисти – дали те наистина са такива? Тук се докосваме до онези проблеми, при които е от изключителна важност да се запасим с ясни представи, за да избегнем недоразуменията.

Дискусиите по въпросите на расата са безкрайни, защото филологически настроените историци и физиологически настроените антрополози интерпретират понятието по два напълно различни начина. За антрополозите, расата има същото значение както и в зоологията; тя служи за обозначаване на реален произход, кръвна връзка. Но изслед-

1 Пеласги – името, с което древногръцките автори са наричали народите, населяващи Гърция до XII век пр. н. е. Бел. пр.

ванията на езика и историята не водят до същите разделения, до които води физиологията. Думи като брахиоцефален и долихоцефален¹ нямат място нито в историята, нито във филологията. В човешката група, която е създала арийските езици, са били представени както брахиоцефалите, така и долихоцефалите. Същото се отнася и до първобитната група, създала езиците и институциите, познати като семитски. С други думи, зоологическите начала на човечеството са безкрайно по-стари от източниците на културата, цивилизацията и езика. Примитивните арийски, семитски и турански² групи не са притежавали психологическо единство. Тези групи са исторически факти, които са се случили в определена епоха, може би преди 5,000 или 20,000 години, докато зоологическият произход на човечеството е изгубен в непрогледна тъмнина. Онова, което е познато филологически и исторически като германска раса без съмнение е специфично семейство от човешкия род, но дали то е семейство и в антропологическия смисъл на понятието? Със сигурност не. Появата на някаква специфично германска идентичност се е случила само няколко века преди Исус Христос. Очевидно е, че германците не са се появили от земята през тази епоха. Преди това, смесени заедно със славяните в огромната неопределена маса на скитите, те не са притежавали своя собствена отделна индивидуалност. Един англичанин действително е определен тип в целостта на човечеството. Но типът на онова, което съвсем неправомерно се нарича „англосаксонска раса“ не е нито британецът от времената на Юлий Цезар, нито англосаксонецът от времето на Хенгист³, нито датчанинът от времето на Кнут Велики⁴, нито пък норманът от времето на Вилхелм Завоевателя; той е по-скоро резултат от смесването на всички тези елементи. Французинът не е нито гал, нито франк, нито бургундец. Той е по-скоро нещото, което се е получило от онзи казан, в който, под началството на краля на Франция, са

1 Брахиоцефален (късоглав) и долихоцефален (дългоглав) са понятия от антропологията и особено от различните расови учения, обозначаващи различни видове черепи, въз основа на които се правят заключения за расови признаци. Бел. пр.

2 Противоречиво понятие, с което са били обозначавани различни човешки групи. Понастоящем се използва във връзка с тюркските езикови групи. Бел. пр.

3 Хенгист и Хорха са митични англосаксонски фигури от времето на завоюването на Британските острови през петти век от н. е. Бел. пр.

4 Кнут Велики (985-1035) – крал на Дания, Англия, Норвегия и части от Швеция. Бел. пр.

къкрели най-различни елементи. Човекът, роден в Джърси или Гърнси¹, не се различава ни най-малко, що се отнася до произхода му, от норманското население на противоположния бряг. През единадесети век дори най-остроото око не е можело да забележи и най-дребна разлика между хората, живеещи от двете страни на Ламанша. Дребни обстоятелства са попречили на Филип Август² да завземе и тези острови заедно с останалата част от Нормандия. Разделени едни от други в продължение на по-голямата част от 700 години, двете населения са станали не само чужди едни на други, но и напълно различни. Расата, така както я разбират историците, следователно е нещо, което се създава и разваля. Изследването на расата е от ключово значение за учения, занимаващ се с историята на човечеството. За нея обаче няма място в политиката. Инстинктивно съзнание, предшествовало конструирането на картата на Европа, не се е съобразявало с расата, а водещите европейски нации са по същество нации със смесена кръв.

Фактът на расата, който първоначално е бил ключов, по този начин става все по-маловажен. Човешката история е принципно различна от зоологията, а расата не е всичко, каквато тя е сред гризачите или котките, и никой няма право да се разхожда по света, сочейки с пръст човешките черепи и да сграбчва хората за гърлото с думите „Ти си от нашата кръв; ти ни принадлежиш!“ Освен антропологическите характеристики има и неща като разум, справедливост, истина и красота, които са едни и същи за всички. Бъдете нащрек, защото тази етнографска политика не е по никакъв начин нещо стабилно и, ако днес вие я използвате срещу някои други, утре можете да я видите насочена срещу самите себе си. Можете ли да бъдете сигурни, че германците, които са вдигнали толкова високо знамето на етнографията, няма на свой ред да видят славяните да анализират имената на селата в Саксония и Лаузиц³, за да търсят следи от вилетите или ободритите⁴, и да изискват компенсация за кланетата и поробванията, които немските Отовци са извършвали срещу техните предшественици? Добре е за всички да се научат как да забравят.

1 Джърси и Гърнси – британски острови в непосредствена близост до френското нормандско крайбрежие. Бел. пр.

2 Филип II Август (1165-1223) – последният крал на франките от 1180 до 1190 и първи крал на Франция от 1190 до смъртта си. Бел. пр.

3 Лаузиц или Лужица – област в днешна Германия, между Саксония и Бранденбург, в която живее обособено славянско малцинство, т. нар. „лужичани“. Бел. пр.

4 Вилети и ободрити – имена на древни славянски племена. Бел. пр.

Много обичам етнографията; това е наука от рядък интерес, но, колкото и да желая тя да бъде неограничавана, все пак искам тя да бъде свободна от политически импликации. В етнографията, както и във всички форми на изследване, системите се променят; това е условието за прогреса. Но тогава границите на държавите биха следвали измененията в науката. Патриотизмът би зависил от някоя повече или по-малко парадоксална дисертация. Тогава биха казали на патриота; „Вие сте сгрешили; проливали сте кръвта си за такава и такава кауза; вярвали сте, че сте келт; няма такава неща, вие сте германец“. А след това, десет години по-късно, някой ще ви каже, че сте славянин. Ако не бихме желали да изкривяваме науката, ние трябва да я изключим от необходимостта да се дава мнение по тези въпроси, в които са преплетени толкова много интереси. Можете да бъдете сигурни, че ако заставим науката да предоставя на дипломатията някакви принципи, то много често ще я изненадваме в тежкото престъпление на услужливостта. Тя има по-важни неща за вършене; нека просто искаме от нея да казва истината.

II. Онова, което току-що казахме за расата, се отнася и за езика.

Езикът приканва хората да се обединяват, но не ги принуждава да го правят. Съединените щати и Англия, Латинска Америка и Испания, говорят едни и същи езици, но не принадлежат към едни и същи нации. Обратно, Швейцария, така добре направена, тъй като цялото е било създадено със съгласието на отделните съставляващи го части, наброява три или четири езика. Има неща у човека, което стои по-високо от езика, а именно, волята. Волята на Швейцария да бъде обединена, въпреки разнообразието на нейните диалекти, е факт с по-голяма важност от подобие, често придобито чрез различни мерки на принуда.

Един почетен за Франция факт е, че тя никога не се е опитвала да постигне единство на езика чрез принудителни мерки. Възможно ли е хората да имат едни и същи чувства, и да обичат едни и същи неща на различни езици? Допреди малко говорех за недостатъците от поставянето на международната политика в зависимост от етнографията; те не биха били по-малки, ако политиката би била поставена в зависимост от сравнителната филология. Нека да предоставим на тези интригуващи науки пълна свобода на дискусията; нека да не ги смесваме с неща, които биха подкопали тяхната яснота. Политическата важност, приписвана на езиците, произлиза от разглеждането им като признаци на расата. Нищо не би могло да бъде по-погрешно. Прусия, в която се говори

само немски, е говорела славянски само допреди няколко века; в Уелс се говори английски; Галия и Испания говорят примитивните диалекти на Алба Лонга; Египет говори на арабски; има безброй много други езици, които човек може да цитира. Дори ако се върнете обратно към източниците, сходството на езиците няма да означава и сходство на расите. Нека да разгледаме например прото-арийското или прото-семитско племе: там откриваме роби, говорещи същия език като господарите си, и все пак робът достатъчно често е принадлежал към раса, различна от онази на господаря му. Позволете ми да повторя, че тези разделения между индо-европейските, семитски или други езици, създадени с такава възхитителна прозорливост от сравнителната филология, не съвпадат с разделенията, създадени от антропологията. Езиците са исторически образувания, които ни казват много малко относно кръвта на онези, които ги говорят и които във всеки случай не могат да сковават човешката свобода, когато става дума за това да се реши кое ще бъде семейството, с което човек ще реши да се обвърже на живот и смърт.

Тази изключителна загриженост за езика, също както и изключителната загриженост за расата, си има своите опасности и недостатъци. Такива преувеличения затварят човека вътре в една специфична култура, считана за национална; човек се самоограничава, човек се затваря. Той напуска свободния въздух, който диша в огромното поле на човечеството, за да се затвори в някакво тайно събрание на собствените сънародници. Нищо не би могло да бъде по-лошо за ума; нищо не може да бъде по-пагубно за цивилизацията. Нека не се откъсваме от фундаменталния принцип, че човек е разумно и морално същество, още преди да бъде затворен в такъв и такъв език, преди да стане член на такава и такава раса, преди да започне да принадлежи към такава и такава култура. Преди френската, немска или италианска култура стои човешката култура. Помислете за големите мъже на ренесанса; те не са били нито французи, нито италианци, нито германци. Те са преоткрили, чрез заниманията си с античността, тайната на истинското извисяване на човешкия дух, и са ѝ се посветили, с душа и тяло. Колко добре са постъпвали!

III. Религията също не може да предостави подходяща основа за конституирането на модерна националност.

Първоначално религията е била свързана със самото съществуване на социалната група, която пък е била продължение на семейството. Религията, ритуалите, са били семейни ритуали. Религията на Атина е

била култът към самата Атина, нейните митични основатели, на нейните закони и обичаи; тя не е включвала никаква теологическа догма. Тази религия е била, в най-силния смисъл на думата, държавна религия. Човек не е бил атинянин ако е отказвал да я практикува. Тази религия е била, по същество, култ към персонифицирания Акропол. Да се закълнеш пред Аглавра¹ е означавало да се закълнеш, че ще умреш за родината. Тази религия е била еквивалент на онова, което е за нас тегленето на жребий (за военна служба), или култа към знамето. В нашите модерни общества отказът да се вземе участие в този култ би бил еквивалентен на отказ от военна служба. Това би било като декларация, че човек не е атинянин. От друга страна, очевидно е, че такъв култ не е имал значение за хората, които не са от Атина. Ето защо не е имало никакви опити за привличане на чужденци или опити за заставяне те да го приемат; робите в Атина не са го практикували. Нещата са били много подобни и в някои от малките средновековни републики. Човек не е бил считан за добър венецианец ако не се е кълнял в свети Марко; нито пък добър амалфитанец,² ако не е почитал свети Андреас по-високо от всички останали светци в рая. В тези малки общества онова, което по-късно се е разглеждало като преследване или тирания, е било напълно легитимно и не е имало по-тежки последици от нашия обичай да се пожелава на бащата на семейството честит рожден ден или Нова година.

Състоянието на нещата от Атина или Спарта вече не е съществувало в царствата, възникнали след разпадането на империята на Александър, а още по-малко в Римската империя. Преследванията, поставени в ход от Антиох Епифан³, за да се спечели Изтокът за култа на Юпитер Олимпийски или онези в Римската империя, целящи да запазят някаква предполагаемо държавна религия, са били погрешни, престъпни и абсурдни. В наше време ситуацията е перфектно ясна. Вече няма маси, които да вярват по някакъв перфектно еднороден начин. Всеки човек вярва и практикува по собствен начин каквото може и каквото желае. Вече няма „държавна религия“; човек може да бъде французин, англи-

1 Аглавра, според Ренан, в случая означава символ на самия Акропол; тя се е посветила на спасението на отечеството, тъй като е загинала за него. Бел. пр.

2 Амалфи – малък южноиталиански град, недалеч от Неапол. Бел. пр.

3 Антиох Епифан (215-163 пр. н. е.) – сирийски цар от македонски произход, провеждал политика на елинизация, довела до въстание в Юдея и т. нар. „Макавейски войни“. Бел. пр.

чанин или германец, както и католик, протестант, ортодоксален евреин или да не практикува изобщо никаква религия. Религията се е превърнала в лична работа; тя е от значение единствено за съвестта на всеки отделен човек. Разделението на нациите на католици и протестанти вече не съществува. Религията, която преди петдесет и две години играеше важна роля при формирането на Белгия, запазва цялата си предишна важност във вътрешния трибунал на всеки от нас; но тя е престанала почти напълно да бъде един от елементите, които служат за определяне на границите между народите.

IV. Общността на интересите със сигурност е мощна връзка между хората.

Но дали все пак интересите са достатъчни, за да конституират нация? Аз не мисля така. Общността на интересите води до търговски споразумения, но националността притежава и сантиментална страна; тя е едновременно и тяло, и душа; един *Zollverein*¹ не е отечество.

V. Географията, или онова, което познаваме като естествени граници, със сигурност играе значителна роля при разделението на нациите.

Географията е един от ключовите фактори в историята. Реките са водели нациите напред, планините са ги задържали. Първите са насърчавали движението в историята, докато вторите са го ограничавали. Но дали може да се каже, както смятат някои, че границите на една нация са изписани на картата и че тази нация има правото да преценява какво точно трябва да се направи, за да се закръглят някои контури и да се достигне тази или онази планина, тази или онази река, които по такъв начин биват обявявани за един вид *a priori* гранична функция? Не познавам друга доктрина, която да е толкова произволна и фатална, тъй като тя позволява да се оправдае всяко, каквото и да е, насилие. На първо място, дали наистина планините или реките са онези, които трябва да разглеждаме като определящи за тези така наречени „естествени граници“? Несъмнено е, че планините разделят, но пък реките по-скоро обединяват. Нещо повече, не всички планини могат да разделят държавите. Кои трябва да бъдат използвани като разделители и кои не? От Биариц до Торнеа няма нито едно речно устие, което да е по-подходящо от някое друго като граничен

1 *Zollverein* (Митнически съюз) е специфичната форма на вътрешногерманско икономическо обединение, предшестваща, но и продължила след, политическото обединение на Германия през 19 век. Бел. пр.

разделител.¹ Ако историята би решавала нещата по този начин, то Лоара, Сена, Мьоз, Елба, Одер, а също и Рейн, биха имали този характер на естествена граница, който е причинил толкова много нарушения на най-фундаменталното право, което е човешката воля. Хората говорят за стратегически съображения. Нищо обаче не е абсолютно. Напълно ясно е, че в името на необходимостта трябва да се правят множество отстъпки, но в тези отстъпки не трябва да се отива прекалено далеч. В противен случай всички биха започнали да настояват върху собствените си военни прищевки и би се стигнало до непрестанна война. Не, земята е не по-валидно основание от расата, когато става дума за създаването на нация. Земята предоставя субстанцията, полето за борба и труд; човекът обаче предоставя душата. Човекът е всичко при формирането на това свято нещо, наречено народ. Нищо чисто материално не е достатъчно за него. Нацията е духовен принцип, резултат от най-дълбоки исторически усложнения; тя е духовно семейство, а не група, определяна от формата на земната повърхност.

Вече видяхме кои са нещата, недостатъчни за формирането на един такъв духовен принцип, а именно расата, религията, материалните интереси, религиозните връзки, географията и военната необходимост. Но какво повече е нужно? Като следствие от онова, което вече беше казано, няма да бъде нужно да задържам вниманието ви още дълго време.

III

Нацията е душа, духовен принцип. Две неща, които всъщност са едно и също, съставят тази душа или духовен принцип. Едното се намира в миналото, а другото в бъдещето. Едното е общото притежание на богато наследство от спомени; другото е съгласие в настоящето, желание за живот заедно, воля да се увековечи стойността на наследството, получено в неразделна форма. Човекът, господата, не се появява на голо място. Нацията, също като индивида, е кулминация от продължително минало от различни начинания, жертви и себеотрицания. От всички култове, онзи на предшествениците е най-легитимният, защото предшествениците са ни направили онова, което сме. Едно героично минало, велики

1 В тази връзка е интересно да се отбележи, че един от аргументите в полза на българските искания за северна Добруджа от началото на миналия век е този, че „Дунав е прекалено важна международна артерия, за да се остави устието му в ръцете на само една страна“. Виж Maria Todorova, „The Course and Discourses of Bulgarian Nationalism“. In: Peter Sugar (ed.): „East European Nationalism in the Twentieth Century“. The American University Press, 1995.

хора, слава (при което разбирам истинска слава) – това е социалният капитал, върху който се основава националната идея. Да притежавате обща слава в миналото и обща воля в настоящето; да сте извършвали велики дела заедно, да желаете да извършите още повече такива – това са същностните предпоставки за създаването на един народ. Хората обичат в съответствие с жертвите, на които са се съгласили, както и с бедите, които им се е наложило да понесат. Те обичат дома, който са изградили и който са предали на следващите. Спартанската песен – „Ние сме онова, което вие сте били; ние ще бъдем онова, което вие сте“, е, в своята простота, краткият химн на всяка родина.

Далеч по-ценен от общите митнически пунктове и границите, придържащи се към стратегически идеи, е фактът на споделянето, в миналото, на славно наследство и общи съжаления, както и притежаването на споделена програма за бъдещето, на съвместни страдания, радости и надежди. Това са нещата, които могат да бъдат разбрани въпреки разликите в расата и езика. Току що говорих за „съвместно страдание“ и, действително, споделеното страдание свързва по-силно от радостта. Там, където става дума за национални паметни, траурът има по-голямо значение от триумфите, защото те налагат задължения и изискват общи усилия.

Нацията, следователно, е солидарност в голям мащаб, конституирана от жертвите, направени в миналото и онези, които сме готови да направим в бъдеще. Тя предпоставя миналото, но е обобщена в настоящето от един осезаем факт, а именно: съгласие, ясно изразено желание за продължаване на съвместен живот. Съществуването на една нация е (моля да извините тази метафора), ежедневно гласуване, по същия начин, по който съществуването на един човек е вечно утвърждаване на живота. О, аз зная, че това е далеч по-малко метафизично от божественото право, по-малко брутално от предполагаемото историческо право. В порядъка от идеи, които ви очертавам, нацията има не повече право от краля, да каже на някоя провинция „ти ми принадлежиш, вземам те“. Една провинция, за нас, са нейните обитатели; ако някой има правото да бъде питан в такава една ситуация, то това е обитателят. Една нация никога няма реален интерес да присъединява или държи някоя страна против собствената ѝ воля. Желанието на нациите е, всичко на всичко, единственият легитимен критерий, към който винаги трябва да се завръщаме.

Ние сме прогонили от политиката метафизическите и теологически абстракции. Но какво остава тогава? Остава човекът, неговите желания и потребности. Разделението, може би ще ми кажете, както и, в дългосрочен план, разпадането на нациите, ще бъде резултатът от една система, която оставя тези стари организми на произвола на волите, които много често не са особено просветени. Ясно е, че при такива въпроси никой принцип не трябва да бъде довеждан до крайност. Истините от този ранг са приложими само като цялост и то само по много общ начин. Желанията на хората се променят. Но какво остава неизменно тук на земята? Нациите не са нещо вечно. Те имат своето начало и ще имат свой край. Много вероятно е, че някой ден ще ги замени някаква европейска конфедерация. Но това не е законът на столетието, в което живеем ние. В настояще време съществуването на нациите е нещо добро, то дори е необходимост. Тяхното съществуване е гаранция за свободата, която би се изгубила, ако светът би имал само един ред и само един господар.

Чрез своите различни и често противоположни способности, нациите участват в общото дело на цивилизацията; всички те внасят собствена нота във великия концерт на човечеството, който, в края на краищата, е най-висшата идеална действителност, която сме в състояние да постигнем. Поотделно, всеки от нас си има своето слабо място. Често си казвам, че някой човек, който би притежавал онези недостатъци, които при нациите се възприемат като добри качества – който би хранил славолюбието си, който би бил до такава степен ревнив, егоистичен и свадлив, и който би вадил меча при най-дребен повод – би бил най-непоносимият от всички хора. И все пак всички тези дисхармонични подробности изчезват в цялото. Бедно човечество, колко си страдало! Колко много изпитания те очакват още! Дано те ръководи духът на мъдростта, за да те предпази от безбройните опасности, с които е осеян пътя ти!

Позволете ми да обобщя, господа. Човекът не е роб нито на расата, нито на езика, нито на религията си, нито на хода на реките, нито на посоките на планинските вериги. Една голяма общност от хора, здрави по разум и с пламенни сърца, създава онзи вид морално съзнание, което ние наричаме нация. И докато това морално съзнание дава доказателство за силата си чрез жертвите, които изисква себеотрицанието на индивида в полза на общността, то е легитимно и има право да съществува. Ако възникнат съмнения относно границите му, съветвайте се с населенията, въввлечени в диспута. Те без съмнение имат право да кажат

думата си в спора. Тази препоръка ще накара да се усмихнат политиките-метафизици, тези непогрешими същества, които прекарват животите си в самоизмама и които, от височината на висшестоящите си принципи, поглеждат със съжаление към нашите земни грижи. „Да се съветваме с населенията, за Бога! Колко наивно! Хубав пример за онези злощастни френски идеи, които искат да заменят дипломацията и войната с някакви детински-прости методи“. – Нека изчакаме за миг, господа; да оставим царството на метафизиците да отmine; нека понасяме с търпение презрението на силните. Може би, след дълги и безплодни опити, все пак ще се завърнат към нашите скромни емпирически решения. В определени епохи, най-добрият начин да получиш право в бъдеще, е да съумееш да бъдеш несвоевременен в настоящето.

Ернест Ренан (1823–92) е френски историк, лингвист, философ и писател, автор на няколко влиятелни истории на религията. Есето му върху същността на нацията е класическият текст на т. нар. „граждански“ национализъм – френската противоположност на „етническият“ немски национализъм на немски мислители като Фихте и Хердер.

Коментари (1)

- 19-12-2012|**Историк**

Ернест Ренан е казал тук едно нещо, което всеки трябва да запомни: „В настояще време съществуването на нациите е нещо добро, то дори е необходимост. Тяхното съществуване е гаранция за свободата, която би се изгубила, ако светът би имал само един ред и само един господар.“

Другото, което също не трябва да се забравя, е това: „От всички култове, онзи на предшествениците е най-легитимният, защото предшествениците са ни направили онова, което сме. „

Третото: „Желанието на нациите е, всичко на всичко, единственият легитимен критерий, към който винаги трябва да се завръщаме.“

Е, покрай тези три неща Ренан е казал и някои други, от които авторитетът му няма как да порасне (просто защото тези неща не са верни).

Напълно неуместна е, например, критиката му срещу немската теория за националността, базираща се на разбирането ѝ като произхождаща преди всичко от родова, езикова и културна близост на „участниците в нацията“.

Всъщност, ясно е, че няма как да има нация без КУЛТУРНА близост.

Другото слабо място у Ренан е твърдението му, че „Освен антропологическите характеристики има и неща като разум, справедливост, истина и красота, които са едни и същи за всички.“

Може много да ни се иска, но просто не е вярно – такива неща като разум, справедливост, истина и красота – различните по своята култура групи от хора ги разбират по съвсем различен начин. (Това се наблюдава включително и днес, вътре в „обединена“ Европа – например, германци и гърци по съвсем различен начин разбират какво значи „справедливост“...)

Възвишената красота на езика

Автор: Златко Ангелов

Мисли по време на четенето на „Възвишение“ от Милен Русков, подредени след това...

Най-после да се намери някой, който да сложи нещата по местата им.

Нарочно започвам със заключението. Това е неочаквана книга, на която подхожда неочаквано ревю.

Неочаквано е досещането, че изобщо такава книга може да се напише. Но веднъж започнал да я пише, на Русков сигурно му е станало ясно, че такава книга *трябва* да се напише. Трябва, в смисъл че българската литература сега неочаквано се дели на преди и след „Възвишение“. Изведнъж си даваш сметка каква дупка е съществувала в тъканта ѝ преди. И какъв монолитен текст я запълва след.

Лично аз започнах да я чета с предубеждение. За какво ми е този език, казвах си, който няма да ме обогати и който няма никога да употребя устно или писмено. За какво ми е тази хайдутска приказка, когато светът днес се пита какво идва след Фейсбук и ай-фон технологиите? С една дума, зачетох я като стихотворение: прочувствен етюд на поредния влюбен или страдащ индивид, който иска да ми съобщи в мерена реч колко любовта (към народа) и страданието (за народа) са важни. За него! А евентуално и за мен. Като читател, към стихотворенията нямаш ангажимент; можеш при първото отегчение да ги захвърлиш.

И още едно признание. Пристъпих към „Възвишение“ – какво тривиално заглавие на всичкото отгоре – отегчен и обезверен от растящия брой съвременни автори, които смятат своя живот за литературно значим и го описват многократно, дори без да скриват своя нарцисизъм.

И ме удари гръм! Тътенът се чу отпърво издалеч, езикът зашумя и вятърът на изненадата ме събори – засрамен от предубежденията ми, потресен, възвишен – и целият дълбок смисъл на тази огромна българ-

ска метафора ме тресна, точно както когато облаците и земята сключат електрическата си верига през тялото ти.

Две качества отличават тази книга: музиката на езика и отсъствието на автора ѝ.

Езикът! Кой би могъл да си представи, че езикът, с който е започнало себеосъзнаването на българската нация – усвоен и употребен от Русков с ювелирна прецизност – може да звучи толкова красиво?

„Аз тѣй мълча и слушам и какво си мисля хич даже не ща да казвам, че да не му разваля хатъра на момчето. Вуйка му Димитра ... Ти празнословец и вятърничий человек ако искаш да знайш що е, трябва с него да ся запознайш. Иначе тѣй ще си биля умреш, без да разбереш какво е празнословец и вятърничий человек. Ти може да си мислиш, че знайш, но не знайш! Иди в Жеруна и речи: „Абе мене са ми неции люди рекли, че тук при вас имало някой си празнословец и вятърничий человек, що го вятър веел на бял кон кат' бодил в поле, но кой ли ще е той?“ – Не бой ся, абие при Асенчовий вуйчо щат те заведат, не мож' пропусна. Но Асенчо го има за някое еллинское божество едва ли не. Вуйка ми Димитра, кай, това, вуйка ми Димитра онва. Малко просто момче е Асенчо. Но инак добро, и най-важно – има заложба. Само малко трябва да ся тѣй ошмули и изпеденца, и ще стане същинский европец. Или най-малкото полу-европец. В секи случай не ще той остане прост жеруненский овчарин, за туй си аз чепиците залагам. И тѣй от приказка на приказка не щеш ли ний стигнахме до Ичера. Отстрани се види Луда Камчия, тече реката, но замръзнала по бреговете на десетина стѣпки навѣтре, а накрая на замръзналото ся види тѣнка ледена кора, прозрачна вече, а край нея и под нея водата тече.“

И този сладкогласен разказ се лее без прекъсване, като се започне от „Извинение за неблагоприятност описания“, един кратък цитиран увод за високия смисъл на сладката реч, която, за да се разбере от „общия народ“ трябва да бъде употребявана „просто – толкова, колкото е възможно“, и се свърши със самоубийството на разказвача Гичо. Структурата на разказа е течна, без глави, заглавия и подзаглавия; тя следва извивките на пътя, по който вървят Гичо и Асенчо, и усукванията на мислите, които се въртят из главата на Гичо. Подчинена е на едно словесно тактуване, което повлича душата като бавна фолклорна песен в неравноделен

ритъм. Неравноделни са и Гичовите мисли: ту дребни – ту извисени; ту прости – ту наукоподобни; ту смешни – ту трагични; ту в полза на личната изгода – ту с вяра в народното дело.

Езикът на „Възвишение“ покорява с красотата си. Но това е само първото ниво: онова, на което езикът те приковава към текста и не искаш никога да свърши. По-значително е дълбокото, метафорично значение на красивия език. Красотата, забравен идеал в постомодерната демократизация – фактически погрозняване – на изкуствата, тук е сякаш възстановена в нейните класически, Платонови измерения: да неутрализира страданието (да изкупва неизбежната греховност на човешката природа), да прибавя към него духовност и по този начин да служи като морална мярка. Красотата придава достоверност на съдържанието. Книгата зазвучава като метафора на българския национален характер.

И този красив език излиза от устата на Гичо – не изпод перото му. Човек забравя, че в действителност не Гичо говори, а Милен Русков е създавал този текст на компютъра си. Авторът се е отделил от героя си в едно стигащо до съвършенство отсъствие от текста. Гичо не е алтер его на Русков.

Това е постижение на тази книга, което автоматично я нарежда в класиката. Гичо от Котел е българският аналог на Дон Кихот от Ла Манча: възторжен с мярка, по български скептичен, лишен от лудост, да не говорим за наивност, полу-грамотен, полу-смел, здраво-разумен, оцеляващ, безцелен, средно-статистически случаен революционер. И все пак накрая, преди да си тегли куршума, молитвата му е Господ да го „възвиси“.

Гичо тръгва от Котел заедно със своя български Санчо Панса, Асенчо, за да се присъединят в Гложенския манастир към „юнаците“ на Димитър Общи, който планира обира в Арабаконашкия проход, за да набави пари за „революцията“. Вместо на коне, пътуват с каруца, теглена от стара кранта, кръстена от тях Дядо Юван. Пътуват бавно през Балкана до обира и след него, докато Гичо намери своята безполезна смърт, постоянно удивен от чревоугодството си, от природните красоти и от метафизиката на „революцията“. А самият Асенчо присъства на „високото възвишение“, където юнаците загиват от турски или свой куршум, само в (неизбежната?) роля на български предател.

На това възвишение

„... гледам, ... че гората ся разделила на два цвята, по-светло и по-тъмно зелена, и не мога да разбера дали там ся смесват дъбове и букове и затуй гората изглежда разноцветна, или изглежда така зарад сенките на облаците, кои падат върху нея. Бая ся зачудих. И тогава забелязах, че и дърветата са различни, и сянката пада върху тях. И двете съвпадат! Сянката пада почти точно там, където са и по-тъмните дървета. Съвпадение, едва-едва отместено в края, иначе не би го и различил! И не на някое си голямо обло или право парче, ами извито така в причудлива линия по баира! Викам си: Туй не може да бъде! Не, туй не може да бъде! Туй, рекох си, е знак! Знак от боговете и от Съдбата съща — за нещо си. Но за що? Ей ту ся не разбира.“

Гичо е самоук философ и наблюдател на живота, който подкрепя своите разсъждения с цитати от Рибния Буквар и от текстовете на своя кумир Г. С. Раковски. Неговото единствено писмено постижение е писмото, което най-сетне решава да напише до Каравелов, за когото *„има едно на ум, но туй не е времето чиляк да проявява честнот и да показва, че има едно на ум, ами ся тия работи правят по определен един начин, ако може да е по-вълнуващо и по-художествено, и трогателно тъй.“* Целта на Гичо е, въпреки че не вярва на просветителските идеи на Каравелов, да му покаже по лицемерен начин, че все пак оценява неговия вестник: *„... Да знаете, брате, че наши българи с ръкоплескание четат вашта „Свобода“ навред по Българско. А то е въистина трогателно позорище да гледа човек старици с бели бради и даже селци да приубъртат вестника ви ту от тук, ту от там и да го непрекъснато цалуват, благославяйки оная ръка, коя го е писала. Излишно е да кажиме, че нямаме покой да изчетеме сичките бройове. Да знаете и да ся възмъжавате, че сие почтениит ваш самий патриотический вестник „Свобода“ ще го прочитаме всегда като топлия хляб. ... Група български юнаци, в Балкана понастоящем находящи ся.“*

Образът на Гичо предстои да бъде анализиран и изучаван като синтез на най-устойчивите черти на националния ни характер: лицемерието; келепирджийството; предимството на личното оцеляване пред общественото; живеенето на тихо, в златната среда, от където не се ражда нито една голяма обединяваща идея, или, ако се роди, тя плаши със съдържащото се в нея предписание за голяма промяна и поради това увяхва, неполивана от мнозинството; в същото време чувствителност, състрадателност, доброта и човечност, съчетани с половинчата ангажираност

в общото дело – половинчатост, която обрича делото на провал. В края на „Възвишение“ юнаците, които шетат из гората, подценяват силата на редовната турска потеря и се оставят по най-безсмислен начин да бъдат убити.

Малко преди това обаче Гичо, запленил от слънчевото септемврийско спокойствие полегнало над планината, разсъждава за най-важните неща:

„Чудиш ся: какъв е смисълът на сичко туй, което виждаш окол'теб да става, па и на туй, кое ти сам правиш? Какъв? ... От Балкана туй ся види ясно: Брате, человеческий свят е като крѣпка връз телото на земята. Хора са малко излишни. Нищо няма никакъв смисъл. И не защото накрая фѣрляш топа и сичко, за кое си ся трудил и старал, кое си обичал и мразил, и прочия, вече е без значение, барем за теб. Не зарад нелюбезна смѣрт нещата губят смисъл, ами ей тѣй, сами по себе си. И вечно да ся живееше, пак нищо не би имало никакъв смисъл. ... Пък и тая революция, с коя сме ся ний зафанали юначно – какъв е нейний един смисъл? Свобода народа? Какво та той интересува? Никой ся не интересува от народа, а и народ ся не интересува от никого. ... Народа го измисли мой велик съгражданин Раковски, мене ако питаш, или поне български народ го той измисли. И бача ти Паусия преди това. Десетина души да са тез, кои измислиха българский народ. Хайде двайсет. Сто да са. Но туй си е измислица, мечтайност, или пък е грешка. Ей на, язык, на кой пиша, е българский язык, криво-ляво и той съществува – на, чети, ако ти е кеф; ей туй на е българский язык, туй е истина неоспорима. ... Български язык има, но български народ няма.“

Какво би се променило ако книгата беше назована „Възвисяване“ вместо „Възвишение“? Възвисяване дори резонира по-добре с избрания от автора език. А възвишение може да означава и издигнатина на земята, не само издигане в очите на морала и историята. Оценката несъмнено зависи от личния прочит. В моя прочит Русков е вложил в тази книга адекватна доза ирония, а тъкмо амбивалентността на думата „възвисяване“, в която отсъства времевото измерение – напротив, възвисяването е процес в движение, незавършен – предава тази ирония по най-тънък начин. Възвисяването е свършило, героят е паднал убит на възвисяване-

то, но дали се е възвишил в очите на читателя остава открит въпрос, който би трябвало да не ни дава мира. Дори предпочитанието на звука „ш“ вместо „с“ – възвисяване със „с“ е модерната дума – демонстрира невероятно тънкия усет на автора за семантиката на българския език.

Как щеше да ни изглежда Гичо, ако Русков го беше кръстил, да речем, Велимир? Ами щеше да отслабне иронията. Нямаше да се подсказже негероичността на този обикновен котленец, който няма самосъзнанието че „прави история“, но има неизтощимо любопитство към света. Човек с името Гичо не може да бъде мъченик, колкото и обстоятелствата на неговия живот и гибел да подтикват към такова заключение. Гичо и падежната форма Гича са изящна словесна характеристика на българина, който върви подир историята, леко смутен от това, че тя го взема сериозно; има мнение за хората с полюсни характери, но не иска да им подражава и, най-сетне, усеща, че интелектуалните му способности надвишават тези на другарите му, но не иска да ги употреби за действия.

Патриот ли е този Гичо или не? – това е въпросът, който „Възвишение“ задава, но на който, като всеки голям роман, не отговаря. Остава на нас да търсим отговора или отговорите.

Въпросът, който има недвусмислен отговор, е къде в йерархията на литературните ценности стои романа „Възвишение“. Високо? Да, но ако останем само с това прилагателно, все едно, че не сме казали нищо. Немалко български писатели и техните книги стоят високо.

Романът „Възвишение“ стои отделно.

Преди всичко, настоявам на това, че е роман – въпреки безспорните стилови и структурни отклонения от жанровия канон. Но ако, както е според Кундера, първите романи – основополагащи жанра – в световната литература са написани от Рабле, Сервантес и Стърн, не е ли по аналогия първият роман в българската литература написан от Милен Русков? Написан е 150 години след времето, когато е трябвало някой да го напише, но слава богу, появи се! Всички сме наясно, че българската история и съпътстващата я писмена култура, са прекъсвани многократно, насечени са на парчета, между които има огромни отрязъци празно време. Тяхното запълване, доколкото е възможно, е и патриотичен дълг, и културно мъченичество. Например, езикът на романа, въпреки плахите надежди на Русков, го прави непреводим на чужди езици.

Този роман, обаче, ще изпълнява своята нароодообединяваща функция тепърва. Чудото на неговата съвременност – пост-модерност, ако

щете – се състои в това, че ние можем да прочетем един възрожденски роман за българския характер със знанието и чувствителността на хора от 21 век. Внезапно сме получили подарък: сякаш книга за нас, за това какви сме били и какво от онова, което сме били, все още ни е присъщо, е била намерена от един културен археолог на най-непосещавания рафт в някоя стара библиотека, предстояща за събаряне, и той ни я поднася с извинението, че нейните граматически и правописни стандарти не отговарят на днешните.

В този смисъл Милен Русков слага ред в историята на нашата литература. Но той – дали го съзнава или не само той би могъл да каже – въвежда порядък и по въпроса за формата и съдържанието. Не в баналния теоретичен смисъл, обаче. Работейки върху и със своята техника, той извайва от българския език онова съвършенство, което може да придаде универсалност и метафорична сила на всяко съдържание. Той пише така както, да речем, Бах в упражненията за своите ученици, които днес имат съответни жанрови имена, е употребявал математическия език на музиката, стопявайки егото си в него. Когато четем Възвишение, ние преживяваме само красотата на езика и драматизма на сюжета без да се сещаме кой и как ги е сътворил.

Да се стопиш, да изчезнеш в своето благоговение пред занаята – едва ли има по-голямо постижение за един човек на изкуството! Красотата на езика *евъзвишение на писателя*. Тя изкупва творческите му страдания и гарантира, че името му ще се помни.

Златко Ангелов (1946) е лекар, преводач, журналист и писател. Автор е на мемоарната книга „Communism and the Remorse of an Innocent victimizer“ (Texas A&M University Press, 2002), сборник с новели „Еротични спомени“ (Сиела, 2012) и сборник с разкази „Любов на Boogie Street“ (Скалино, 2013). Негова публицистика и литературна критика четете на [www. antipropaganda. net](http://www.antipropaganda.net).

Коментари (3)

- 11-12-2012|**Кръстина**

Красотата на езика като възвишение на писателя: прекрасно ревю:) на романа.

„Гичо и падежната форма Гича(...)изящна словесна характеристика на българина, който върви подир историята, леко смутен от това, че тя го взема сериозно; има (...), но не иска (...), усеща (...), но не иска да ги употреби за действия.“

- 14-12-2012|**A –?**

Но ако, както е според Кундера, първите романи – основополагащи жанра – в световната литература са написани от Рабле, Сервантес и Стърн, не е ли по аналогия първият роман в българската литература написан от Милен Русков?

???

- 11-02-2013|**Марияна Георгиева** – „Помогни ми да тя възвися“

„Помогни ми да тя възвися“

Този надпис стоял на входа на училището на даскал Сава Доброплодни... в Котел...

В това училище героят на Милен Русков от романа му „Възвишение“ взел две години за една като създал свързан текст от зададени думи...А после... после същият този дотам „ся възвищил“, че се посветил на ДЕЛОТО... И покрай себе си посветил в Делото и възвисил и един свой другарин Асенчо... Този Асенчо обаче накрая от алчност, взел, че предал юнаците, дете под мъдрото ръководство на Димитър Общия извършили политическия обир в Арабаконак... И българската „револуция“ отишла, че се не видяла...

Книгата е смях през сълзи и сълзи през смях...Разказ за едно минало, в което спокойно може

да огледаме и себе си и собствения си свят... И повярвайте, сравнението няма да е в наша полза... Защото твърде малко сме „ся възвисили“ в изминалия век и 42 години!!! Ето, Гичо изважда от торбата „Пътника“ („Горски пътник“ на Георги Раковски) и го цитира:

Народ достигнал в скотско търпение

Тяжко насилие, невежество

Докарали го до недвижение.

Люто не усеща губителство!

Робски го дух веки владее

.....

Що е туй народ? Има ли го изобщо? Има ли свобода и струва ли си
тя живота? Роман, който поставя вечните екзистенциални въпроси в на-
ционалния ни контекст!

Прочетете и „ся възвисете“!

Горният текст е моето кратко представяне на романа в страницата
на ученическия клуб „С болка по изчезващата родина“... Не можете да
се представите как „сработва“ тази книга заедно с „Под игото“, „Епопея
на забравените“, „Записките“... в учебния час, как довършва, уплътнява
и усложнява образа на българската „революция“ за младия читател на 21
век...

Единственото, което ме притеснява, е това, че неподготвеният чита-
тел може да остане само при смеха на историята и да пропусне трагич-
ната ѝ гримаса по повод жалките ни и величави напъни към великата
илюзия СВОБОДА. А точно в това е голямото постижение на Милен Рус-
ков...

Пруст е важен за всекиго

Автори: Марио Варгас Льоса, Жил Липовецки

Марио Варгас Льоса: „Цивилизацията на спектакъла“ е опит да се изрази чувството на загриженост, един вид безпокойство, когато виждам как онова, което се разбираше под думата „култура“ когато бях млад, се е превърнало днес в нещо принципно различно. Книгата се опитва да опише тази трансформация и да изследва последствията и превратностите на онова, което наричаме култура днес, във връзка с различни аспекти от човешката дейност – социални, политически, религиозни, сексуални и т. н. – като се предполага, че културата е нещо, което оцветява всичко, което вършим през живота си.

Книгата не е особено песимистична, но тя си поставя за цел да бъде смущаваща и да окуражава хората да мислят за това дали доминиращата роля, която развлечението и кресливостта (distraction) са придобили в наше време, ги е поставила и на централно място в културния ни живот. Самият аз считам, че е точно така и че това се е случило с благословията на големи части от обществото, включително и онези, които по традиция са представлявали неговите институции и културни ценности.

По мое мнение Жил Липовецки е един от днешните мислители, които са анализирали тази нова култура в най-голяма дълбочина и с най-голяма вискателност. В книгата си *Империята на модата: обличането на модерната демокрация*, той е описал по експертен начин нещата, от които тази нова култура се състои. И за разлика от мен той е подходил към нея без страх и ненужно усещане за тревога, а със симпатия, виждайки в нея черти, които той разглежда като силно положителни. Например, демократизиращият ефект на културата, която достига всекиго – една култура, която, за разлика от традиционната, не прави разграничения, не е монополизирана от някой елит, от котерии от учени или интелектуалци, а прониква в цялото общество, по един или друг начин.

Освен това той казва – и това е интересна и спорна гледна точка – че тази култура е довела до по-голяма индивидуална свобода. За разлика

от миналото, в което индивидът е бил, в известен смисъл, затворник, израз, на една култура, днешните индивиди могат да избират сред широко разнообразие от културни възможности, като по този начин упражняват не само независимостта и свободната си воля, но и вкуса, и личните си склонности. Той твърди, че тази култура позволява на хората да търсят собственото си удоволствие в дейности, които са категоризирани като културни, но в миналото не биха били разглеждани като такива. Тези идеи са спорни: има моменти, в които те ме убеждават; в други моменти ме оставят колеблив. Мисля, че един диалог между нашите две позиции – които са различни, но могат да се допълват до известна степен – би могъл да бъде много плодотворен.

Жил Липовецки: Благодаря много, Марио, за това чудесно представяне в което се разпознавам напълно. Вие подчертавате факта, че това общество на спектакъла изправя пред предизвикателство благородния смисъл на културата. В това отношение съм съгласен с вас. Ще си позволя да доразвия тази гледна точка малко повече, понеже тя отива в посоката, върху която наблягате вие. Какво е било благородна, култура, висока култура, за хората от начеващата Модерност? Културата е представлявала новия абсолютен. Докато хората от Модерността са започвали да развиват научното и демократично общество, немските романтици са създали една форма на религия чрез изкуството, чиято мисия е била да даде онова, което нито религията, нито науката са могли да предоставят. Изкуството се е превърнало в нещо свято. През седемнадесети и осемнадесети век поетът – и артистът изобщо – са онези, които сочат пътя, които казват онова, което преди тях е казвала религията.

Когато наблюдаваме какво представлява културата в света на потреблението, в света на спектакъла – онова, което вие удачно наричате „цивилизация на спектакъла“ – то това е именно срутването на този романтичен модел. Културата се превръща в единица за консумация. Вече не очакваме от нея да променя живота или света, както е смятал Рембо. Това е била задачата на поети като Бодлер, които са отхвърляли света на утилитарното. Те са вярвали, че високата култура е онова, което може да промени света, да промени живота. Днес вече никой не може реално да вярва, че културата ще промени света. Всъщност в тази посока именно обществото на развлечението, на спектакъла, е спечелило. Онова, което очакваме от културата е развлечение, една малко по-възвишена форма на забавление; онова, което реално променя живота днес е по същество

капитализмът, технологиите. А културата се оказва коронната слава на всичко това.

До известна степен ние двамата споделяме една отрицателна визия за тази цивилизация на спектакъла и изобщо потребителското общество. Но в течение на годините аз се опитвах да демонстрирам и нейния положителен потенциал, въпреки всичко. Разглеждан откъм традиционния зрителен ъгъл на културата, отрицателният аспект е неоспоримо по-голям. Но животът не е само култура. Животът е и политика – за нас, демокрация – тоест нашите взаимоотношения с другите хора, със самите себе си, с нашите тела, с удоволствието и много други елементи. На това ниво вече можем да кажем, че обществото на спектакъла, потребителското общество, е създадо поведенчески стереотипи, е довело до по-висока степен на автономия на индивида. Защо? Защото то е означавало срыв на мега-дискурсите, на големите политически идеологии, които са ограничавали индивидите до тесен набор от правила, и ги е заменило със свободно време, с културен хедонизъм. Общо взето, хората вече не желаят да се подчиняват на авторитетите: те искат да бъдат щастливи и да търсят това щастие с всички средства, които се намират на тяхно разположение. Хедонистичното, потребителско общество, е позволило на тези стилове на живот да се увеличат и разпространят. Телевизията например е един вид гробище за високата култура, но пък тя снабдява хората и с други, различни ориентири, и открива нови хоризонти: тя позволява на индивидите да правят сравнения. На това ниво обществото на спектакъла е позволило на индивидите да станат автономни, да създадат един вид общество *à la carte*, в което хората сами конструират стиловете си на живот.

Мисля, че това е важен аспект, защото обществата, в които спектакълът доминира, са по принцип общества, основаващи се на съгласието, на демократичния договор. Днес социалните борби вече не завършват с кръвопролития и по всички тези места фигурата на диктатора е била отхвърлена. В този смисъл, мисля, обществото на спектакъла е позволило на демокрациите да живеят по един по-малко-трагичен, по-малко шизофреничен начин, отколкото преди. И все пак то не ни е освободило напълно от двете основни черти – двата големи порока – на модерната епоха: революцията и национализма. Национализмите съществуват навсякъде, където преобладава обществото на спектакъла, но те не са кървави; революцията пък – голямата епопея на марксизма, великата

есхатологическа¹ революционна надежда – вече не притежава много верни последователи. Припомнянето на онова, което национализмите и революциите са означавали за двадесети век ни позволява да избягваме апокалиптичните визии за обществото на спектакъла, макар че можем да продължаваме да го разглеждаме критично.

МВЛ: Това са положителните аспекти на, да я наречем така, цивилизацията на спектакъла – онези, с които аз съм напълно съгласен. Но нека да разгледаме и някои от отрицателните. Изчезването – или срутването – на високата култура е довело и до триумф на объркването. Заедно с колапса на високата култура ние станяхме свидетели и на срутването на определени естетически ценности – йерархиите, които старата култура беше установила и които бяха повече или по-малко зачитани; приетият канон или ред, или степени на превъзходство, вече не съществуват. Бихме могли да кажем, че това е нещо изключително, тъй като то означава, че в настоящия момент притежаваме неограничена свобода в областта на културата, но вътре в тази свобода ние можем да бъдем и жертви на най-лошия вид простащина. И това е нещо, което наблюдаваме ежедневно. Може би най-драматичният случай са визуалните изкуства. Свободата, която те са придобили, означава, че всичко може да бъде изкуство и нищо не е; че изкуството може да бъде красиво или грозно, но няма начин да се различи едното от другото. Старият канон, който ни позволяваше да правим разлика между превъзходното, обикновеното и отвратителното, вече не съществува: днес той зависи от прищевките на потребителя. В света на изкуството объркването придобива понякога комични измерения. Както великият талант, така и мошеникът, са жертви на различни машинации; например на рекламата, която има последната дума. Вярно е, че в други области объркването не е достигнало тези крайности, но до известна степен то също си е пробило път и е създавало огромна несигурност.

Ако културата е чисто развлечение, то нищо не е истински важно. Ако е въпрос за развлечение, то един измамник без съмнение може да ме развлече повече от някоя истински автентична личност. Но ако културата означава нещо повече от това, то има основания за тревога. А аз вярвам, че културата означава много повече, не само поради удоволствието, което можем да изпитаме при четенето на някое велико лите-

1 Отнасяща се до края на света. Бел. пр.

ратурно произведение, или при гледането на великолепна опера, при слушането на красива симфония или посещението на изтънчен балет, а поради вида чувствителност, вида въображение, видовете влечение и желание, които високата култура, великото изкуство, поражда у човешките същества и им дава сила и способност да живеят по-добре. Тя ги прави способни да осъзнават много по-ясно проблемите, в които са потопени, да виждат по-ясно кое е право и кое погрешно в света, в който живеят. Чувствителността, оформена от изкуството, им позволява да се защитават по-добре и да се наслаждават повече на живота – или поне да страдат по-малко.

Говоря от личен опит. Мисля, че поради това, че съм могъл да чета и се наслаждавам на Гьонгора¹ или на джойсовия *Улис*, животът ми е бил обогатен в огромна степен. И не само поради удоволствието, което съм получил от тези културни преживявания, но и защото те са ми дали по-добро разбиране за неща като политика или човешки взаимоотношения, какво е справедливо и несправедливо, правилно и погрешно – и какво е много, много погрешно. Религията изчезна от живота ми когато бях много млад и на нейно място дойде една духовност, която, без онези книги, не бих притежавал. Говоря от лична гледна точка, но ако разширим това до обществото като цяло, то когато тази култура и нейните носители изчезнат, за да бъдат заменени от чисто развлечение, какво се случва с останалото? Дали чистото развлечение е в състояние да направи обществото способно да се справи с всички тези проблеми?

Аз не съм против капитализма, на негова страна съм; той е направил възможен за човечеството един невероятен напредък. Той ни е дал по-високи стандарти на живот, един вид подкрепено от наука развитие, което ни позволява да живеем несравнимо по-добре от предшествениците си. И въпреки това големите теоретици винаги са казвали, че капитализмът е студенокръвна система – такава, която създава богатство, но също и егоизъм. А това трябва да бъде балансирано от изключително богат духовен живот. Мнозина теоретици на капитализма са смятали, че този духовен път е религията; други, които не са били религиозни, са посочвали културата. Ако не искаме да достигнем точката, към която днешното общество се движи – някаква духовна празнота, в която всички отрицателни аспекти на индустриалното общество, цялата де-

1 Луис де Гьонгора, испански бароков поет. Бел. пр.

хуманизация, която то носи със себе си, стават все по-очевидни с всеки изминал ден – аз твърдо вярвам, че най-добрият начин за противопоставяне на този егоизъм, тази самота, тази ужасна конкуренция, достигаща до крайности, е един изключително богат културен живот, в най-възвишения смисъл на думата „култура“.

За разлика от Жил аз не вярвам, че цивилизацията на спектакъла е донесла мир, ведрина и съгласие, които ще елиминират, или поне намалят, насилието. Напротив, насилието все още е тук, то е постоянно присъствие в нашите измъчвани от престъпност градове, при сексуалните престъпления и дискриминацията от всякакви видове. Има фантазми, произлизащи от икономическата криза, които водят до ксенофобия, расизъм и дискриминация. Насилието срещу сексуалните малцинства присъства, с много малки изключения, навсякъде по света. Как да обясним всичко това? Един от начините, по които това насилие се проявява, е именно срива на високата култура. Тя е, която обогатява нашите чувствителности и ни води към загриженост за големите въпроси. Една култура, която освен че е развлекателна е и ангажираща, смущаваща; която насърчава неконформизма и критическото мислене, е нещо, което изкуствата на чистото развлечение никога не би могла да бъде.

Нямам нищо против спектакъла; за мен той е нещо фантастично и ме развлича великолепно. Но ако една култура стане само това, то нещото, което ще доминира в края на краищата, ще бъде единствено конформизмът, а не ведростта; това ще бъде един вид пасивна резигнация. А в модерното капиталистическо общество чистата пасивност на индивида означава не засилване на демократичната култура, а колапс на демократичните институции; такова отношение е противоположност на творческото и критично участие на индивида в социалния, политически и граждански живот. За мен един от най-смущаващите феномени на днешното общество е откъснатостта на интелектуалците и артистите от обществените дела, тяхното абсолютно презрение към политическия живот, на който те гледат като нечист, низък и корумпиран – нещо, на което трябва да обърнат гръб, ако желаят да останат неопетнени. Как може едно демократично общество да оцелее в дългосрочен план, без участието на мислещия вид личност, на по-чувствителните, творчески, с богато въображение хора?

ГЛ: Ние често свързваме обществото на спектакъла с изчезването на идеалите. Това без съмнение е един аспект на нещата, но той не е един-

ствия. При новото поколение ангажирани хора е налице една основа, която вече е не политическа, а е обвързана с императива на щедростта, на взаимната помощ. Съвременното общество не е синонимно с пълния цинизъм или нихилизъм. Това може и да е доминиращия му аспект, но съществуват и противоположни тенденции. Виждаме това при неправителствените организации, при доброволците, хората, които се ангажират, жертват времето си и се опитват да направят нещо и за другите, а не само за себе си. Съгласен съм, че това не е всеобщо явление, но съм удивен, че въпреки всичко обществото на спектакъла насърчава тези изяви на щедрост по целия свят. Обществото на спектакъла създава не само егоизъм, то създава и други феномени, които му помагат да балансира везните.

Имаме една по-различна версия на висока култура. Виждаме я като противотежест, като един вид спасение или противоотрова срещу смъртоносното излизане извън контрол на спектакъла и капитализма. Вие не сте против капитализма, но търсите начин да го хуманизирате. Тук ние сме в съгласие. Но не сме еднакво оптимистични. Вие смятате, че високата култура е фундаментално и същностно средство за изправление на този аспект на капитализма. Аз съм по-скептичен; може би просто имам по-малко доверие от вас във високата култура.

Казахте много интересни неща за насилието: че в обществото на спектакъла, което е свързано и със забавлението, се появяват всевъзможни видове насилие. И въпреки това, в един от важните моменти на високата култура, Оскар Уайлд е прекарал две години в затвора, а остатъкът от краткия си живот в изгнание. И високата култура е била неспособна да защити човешките същества от нацията на Гьоте и Кант от нацисткото варварство.

Аз съм човек от академичните среди, аз защищавам високата култура, но мисля, че трябва да предложим и други, по-различни пътища. Имайки пред вид объркаността на съвременния свят, онова, което трябва да направим, е да възстановим достойнството на хората и вярата им в действието. Не просто вяра в знанието и наслаждението от велики произведения. Високата култура действително помага да се създават индивидуалности, но същото прави и фактът, че индивидите се действат лица, които конструират собствения си свят. Преподаването, обучението, трябва не просто да замира пред или да бяга от телевизията. То трябва да предостави средствата, чрез които индивидите да станат тво-

рци не само на изкуство и литература, а на всичко. Високата култура и хуманизмът трябва да функционират заедно с други неща, но ако предпоставим, че те са централни, ще се сблъскаме с проблеми. В обществото на развлечението за масите е по-трудно да участват в този културен фермент. За хора без нужното образование, да се чете *Улис* е трудно – но не и невъзможно. При това ние можем да живеем добре, по достоен начин, дори и ако не познаваме класиците.

Ние сме в съгласие що се отнася до диагнозата за обществото на спектакъла като произлизащо от срутването на естетическите йерархии. Но тук трябва да отстъпим малко назад и да видим, че обществото на спектакъла не е единственият виновник. Нещата са започнали с най-високата култура, с авангарда. Именно тук се е получила атаката срещу академичното изкуство, срещу „красивото“. Дюшан не е бил част от обществото на спектакъла, но именно той е открял вратата към идеята, че можем да сложим каквото поискаме в една изложба и то ще бъде наричано „изкуство“. Семената на колапса на естетиката и високата култура се намират вътре в самата тази култура.

В края на краищата, обществото на спектакъла не е променило естетическите йерархии особено много. Какво всъщност е направило то? Модерното общество от двадесети век е създадо нещо нечувано в историята: „изкуството за масите“. Да вземем например киното. Един филм е творба, предназначена за всекиго, независимо от културния му багаж; не е нужно човек да е чел класиците, за да може да я оцени. Киното не е променило естетиката; то е създадо нещо по-различно. Създадо е изкуство на развлечението, което може да ни даде посредствени творби, но също и велики неща. И във все по-голяма степен, именно средните филми – творби, които не са нито велики, нито лоши, пораждат емоции и карат хората да мислят.

МВЛ: Радвам се, че Жил засегна темата за нацизма. Първото нещо, което нацизмът е извършил след идването си на власт е било гигантското изгаряне на книги пред университета в Берлин, при което практически цялата велика културна традиция на Германия е била захвърлена на огромна клада. Нацизмът не е единственото тоталитарно движение, което е изпитвало огромно недоверие към артистичните творби, философското мислене или артистите, отнасящи се повече или по-малко критично към собствените си времена, към собственото си общество; артисти, които то разбира се е преследвало по най-брутален начин.

Поради огромното им недоверие към културата, първото нещо, което вършат всички авторитарни общества е да създадат системи за цензура. И те имат право да виждат огромна заплаха в културата. Оттук и Инквизицията – институция, създадена за да потиска свободното разпространение на идеи и вярвания, да затвори мисълта, интелектуалния и духовен живот в рамките на определени норми, които отговарят на разбиранията на властта. Това е нещото, което са правили комунизмът, фашизмът, нацизмът, всички диктатури, които са съществували някога. Тук имаме демонстрация на важността, която притежава една богата, високо творческа и свободна култура. Всъщност, това, че богатата и високо творческа култура може да бъде единствено свободна, е едно от основните положения на свободата. Ако тази култура изчезне, то е защото свободата е изчезнала в сърцето на онова общество. Свободата може да изчезне в ръцете на един брутален тоталитарен режим – Хитлер, Сталин, Фидел Кастро, Мао Цзе Дун – но тя може да изчезне и по други начини. Ако достигнем разбирането, че за определени хора, които не притежават необходимата култура, Джойс, Елиот и Пруст са напълно безполезни и не служат за нищо, и че тези хора имат непосредствени грижи, които са много по-належащи, обществото става все по бедно, чрез една комбинация от лекомислие и снобизъм. Този вид мислене е опасно. Аз вярвам, че Пруст е важен за всекиго; и макар че някои хора може и да не могат да четат, онова, което Пруст казва, е от полза и за тях, въпреки че не са в състояние да го четат. Той е създал един вид чувствителност към определени неща, която прави хората, способни да бъдат достигнати от това, да бъдат и по-чувствителни към ситуацията на по-бедните от тях хора. И той ги е накарал да осъзнаят, че има определени човешки права. Този вид чувствителност е резултат от културата. Когато културата не стои зад този вид чувствителност, тя е изключително отслабена. Това обяснява защо, въпреки че Европа е преминала през бруталното преживяване на Холокоста, антисемитизмът не само не е изчезнал, но и периодически се появява отново. То обяснява защо ксенофобията, която е универсална слабост, избухва отново, и то не в примитивни, некултурни общества, а в изключително развити, и то именно в онези техни части, които Пруст, Елиот или *Улис* на Джойс никога не достигат.

Високата култура е неотделима от свободата. Високата култура винаги е била критична, винаги е била резултат от неконформизъм и негов източник. Човек не може да чете Кафка, Толстой или Флобер и да не

бъде убеден, че светът е зле устроен, че в сравнение с неща, които в литературата са толкова красиви, перфектни, елегантни, където всичко е елегантно – грозното и лошото също е елегантно и красиво – че реалният свят е посредствен. Това създава у нас мощно чувство за неконформизъм, за съпротива и отхвърляне на действителната реалност. Това е основният източник на прогреса и свободата, не само в материалната област, но и в областта на човешките права и демократическите институции. Защитата на високата култура е свързана с тази велика загриженост за свободата и демокрацията.

Вярно е, че в култивираните общества от миналото са се случвали чудовищни социални и икономически несправедливости. Но какво ни е накарало да осъзнаем, че тези несправедливости са се случвали? Културата. Културата ни е дала чувствителността и рационалността, които ни карат да осъзнаваме какво се случва наоколо. Културата е онази, която ни е накарала да осъзнаем, че робството е нещо несправедливо и че трябва да му сложим край; че колониализмът е несправедлив, че трябва да приключим и с него; че всички форми на расизъм и дискриминация са несправедливи и насилствени. Когато Пруст е пишел *В търсене на изгубеното време*, той не е знаел, че работи за свободата и справедливостта, но го е правел. Това са правила и Рембранд и Микеланджело, а също и Вагнер, когато е композирал музиката си, ако и да е бил расист. Същото се отнася до всички велики артисти, велики мислители, велики начинатели. Тяхната функция не е същата като на технократите и учените, въпреки изключителния принос на тия последните за човечеството; те са специалисти и тяхната работа се движи по права линия. Работата на великите хуманисти, от друга страна, се движи в повече от едно направление; тя е ориентирана към обществото като цяло и до известна степен определя общите знаменатели, които са се изгубили с модернизацията и индустриализацията. Модерното общество сегрегира и разделя индивидите; ето защо е важно да се има общ определител, който да ни кара да се чувстваме свързано-отговорни и настроени братски, защото именно това е, което създава общността на интересите ни. Само културата създава тази общност на интересите; тя никога не е утвърждавана чрез технологията или науката, които създават специалисти с взаимно несъвместими, водонепроницаеми разделителни стени помежду им.

Защитата на високата култура изисква да се защитава не само един малък елит, който се наслаждава на продуктите на високата култура, но

да се защитават и неща тъй фундаментални за човечеството като свободата и демократичната култура. Високата култура ни защитава срещу тоталитаризма и авторитаризма, но също и срещу сектанството и догмата.

Жил Липовецки внушава, че идеологиите – пред които аз изпитвам същото недоверие и страх – са били подкопани от културата на спектакъла; че обществото на спектакъла е било по-ефективно от рационалните, демократични аргументи в борбата против великите утопични идеологии. Ако едно от постиженията на обществото на спектакъла – и неговата необходимост от отвличане на вниманието, развлечение, мода, моментално удоволствие – е било постепенното разпадане и изчезване на много идеологии, то това наистина е нещо, което трябва да възхваляваме. Колапсът на големите идеологии е колапс на един от големите източници на война и насилие в модерното общество.

ГЛ: Марио засегна един пункт, с който съм в пълно съгласие: фактът, че ние сме модерни мъже и жени е нещо, което дължим на високата култура. Дължим го на философията и литературата. Демокрацията, човешките права и хуманизмът не са се появили просто така. Те идват от едно огромно смешение на идеи, от една модерна чувствителност, създадена от философи и писатели, а именно това е нещото, което е оформило хуманистичния, индивидуалистичен и демократичен космос. Модерният свят произлиза от умовете на определени мислители, които са посели семето; хора, които са предоставили кода за едно общество, притежаващо основанията си не в Отвъдното, а вътре в самото себе си, чрез признаването на свободата, достойнството и равенството на всички. Това интелектуално изобретение е нещо, което дължим на високата култура. По този въпрос сме на едно и също мнение, също както и при твърдението, че творческите способности трябва да бъдат защитавани като мотор на свободата.

От друга страна, аз не съм напълно убеден, че високата култура ни предпазва от изблици на тоталитарно насилие от един или друг вид. Високата култура поражда свобода, но тя често може да бъде, както би казал Кант, осакатена от заплахи на властта или частни интереси. Днес не само високата култура е онази, която защитава ценностите, които самият вие обичате и цените също толкова, колкото и аз; телевизията, киното и един широк спектър от продукти на масовите медии също възхваляват човешките права и достойнство. Не е нужно това да бъдат не-

пременно произведения, които ще бъдат осветени от историята, но въпреки всичко те разпространяват хуманистична идеология. Изненадан съм когато гледам филми на Спилбърг. Те не са висока култура, това са касови хитове, които струват милиони долари, за да бъдат произведени. Но те разпространяват хуманистични идеи и демократични образи, а ценностите, които първоначално са били оформени от високата култура, се предават в обществото.

Потребителското общество, обществото на спектакъла – те са до голяма степен едно и също нещо – е допринесло с много неща: то е създавало благосъстояние, позволило е на хората да споделят мненията си, разрушило е големите идеологии и е дало на хората повече автономност. Но това не е достатъчно. Обществото на спектакъла, което обещава щастие, не може да изпълни обещанието си. Но пък ние не можем да демонизираме потребителското общество, не трябва да изхвърляме бебето заедно с водата от ваната. Трябва да търсим положителните неща в това общество – свободата, дългия живот, разнообразието от житейски стилове – но също така трябва да разбираме – и тук вече сме в съгласие – че светът на потреблението не е в състояние да изпълни най-високите стремежи на хората. Защото те не са само консуматори, но потребителското общество ги третира като такива. Каква е разликата между потребителя и индивида? Много голяма. Имайки пред вид хуманистичната перспектива и наследството на високата култура, ние очакваме хората да бъдат съзидателни, да измислят нови неща, да имат ценности. Потребителското общество не се грижи за тези неща, така че ние виждаме множество движения, които се ангажират, предлагат идеи, действат. Хората имат нужда да се ангажират.

Чрез Интернет и новите средства за комуникация ние виждаме огромното развитие, постигано от млади аматьори, които създават неща – видеоклипове, кратки филми, музика. Не всички тези неща са брилянтни, но тази дейност ни показва, че онова, което Ницше наричаше „воля за власт“ днес е воля за творчество. Тази воля е нещо, което потребителското общество не е разрушило, нито пък е успяло да превърне хората в единици, желаещи маркови стоки. Хората продължават да искат да направят нещо от животите си. Именно това е нещото, което преподаването, обучението, трябва да направи: да предостави на хората, където и да са, инструментите, с които да направят нещо от животите си, а не

просто да бъдат потребители на маркови имена и моди. Имаме да изпълняваме огромна задача.

Глобалната система на капитализма смалява пространството за маневриране, стеснява възможностите за действие, но в културата ние можем да вършим различни неща; образованието може да действа. Това е едно от големите предизвикателства на двадесет и първи век. Обществото няма да бъде оформено единствено от технологиите, а и от хора, които имат свои собствени представи и желания. Образованието трябва да помогне на хората да постигнат това. Високата култура е едно от средствата, но тя не е единственото. Трябва да преосмислим начина, по който преподаваме в ерата на Интернет. Трябва да мислим за онова, което образованието е в едно дезориентирано общество, което вече не притежава ориентири, които е имало някога. Това е гигантска задача, но пък тя ще оформи утрешния свят.

МВЛ: Напълно съм съгласен. Модерното индустриално общество, пазарно общество, обществото на напредналите страни, е подобрило условията за живот на отделните човешки същества в огромна степен. Но то в никакъв случай не е дало щастието, което хората търсят като своя окончателна съдба. Липсва именно нещото, което минава под името „богат духовен живот“. Религията предоставя това за част от обществото – частта, която смята, че материалното ѝ съществуване е довеждано до пълнота чрез вярата – но все още си остава и една огромна част, която религията не докосва, на която тя не казва нищо, и именно там културата трябва да играе фундаментална роля.

Образованието, съгласен съм, трябва да бъде един от основните инструменти, чрез които модерното общество постепенно да запълва този духовен вакуум. Но ако има нещо, което се намира в криза в модерното общество, то е именно образованието. Няма нито една страна по света, чиято образователна система да не говори за дълбока криза, поради простата причина, че не знаем коя е най-добрата и практична система – системата, която от една страна ще създаде техниците и професионалистите, от които обществото се нуждае, а от друга ще запълни дупките, които това модерно общество има в духовната сфера. Образованието е в криза, понеже е неспособно да намери формула, която може да сведе до едно тези две цели. Именно тук трябва да работим, ако искаме модерно общество, способно да задоволи материалните нужди на мъже и жени, но и да запълни духовния вакуум. Образованието е абсолютно

фундаментално, но заедно с него са фундаментални и семейството, и индивида – а това изисква постигането на определен консенсус когато става дума за създаване на програми, които да направляват живота на нашите училища, институти и университети. Тук цари огромно объркване, но ако би имало поне осъзнаване на факта, че именно в образованието трябва да бъдем креативни и функционални, според мен вече ще сме направили гигантска крачка напред. Във всеки случай, макар че на повърхността различията между двама ни може и да изглеждат големи, Жил и аз сме съгласни, че е необходимо да се четат Пруст, Джойс и Рембо; че онова, което са мислили Кант, Попър или Ницше, са ценни неща, в този ден и в това време, и че те могат да ни помогнат да създадем онези образователни програми, на които да се облекне обществото на бъдещето, ако би искало да бъде по-малко насилническо и нещастно от днешното.

Източник

Разговорът е проведен в института Сервантес в Мадрид, на 24 април 2012

Марио Варгас Льоса (1936) е перуански писател, политик, журналист и есеист. Льоса е един от най-значителните романисти и есеисти на Латинска Америка.

Постнационализъм

Автор: Мохамед Бамие

Изследванията на глобализацията едва сега започват да очертават начините, по които хората създават нови солидарности в един по-глобализиран свят – свят, в който нацията и държавата вече не са толкова надеждни ориентири, колкото са били преди. За да се очертаят вероятните пътища на постанационалните солидарности, първо трябва да се върнем назад и да изследваме начините, по които самите национални солидарности са започнали тихо да се отдръпват на заден план. Историята започва следователно в Европа, макар че тя касае не само Европа. Но тъй като Европа е мястото, което е запознало света с национализма, тук може да се види по-ясно как националистическата логика за пръв път е стигнала до задънена улица и е започнала да бъде замествана от постнационални структури. Европейският съюз е далеч най-напредналият институционален показател за съществуването на някаква постнационална структура в днешния свят. И макар че почти навсякъде по света се правят множество опити за формиране на регионални блокове, отдалечено вдъхновени от модела на ЕС, трябва да се има пред вид, че най-успешните модели в глобалната епоха най-вероятно ще бъдат онези, които не просто определят себе си като кооперативи от суверенни нации, но и преосмислят самата идея за суверенитета на всички страни-членки, големи или малки.

От философска гледна точка има две важни разлики между национализма и постнационализма, които трябва да бъдат изяснени от самото начало. Първата касае ценностните оценки, а втората – многообразието на формите. Първо, в наше време е невъзможно човек да се докосне до темата за национализма без някаква форма на морално съждение – той или е добро, или зло – тъй като историята му е ясно разположена в нашето зрително поле и продължава да определя гледната ни точка. Второ, национализмът беше определен по характер, тъй като се е разпространил по света във формата (или като точно копие) на модела, заимстван

от Европа. Този модел е трябвало да се конкурира активно с най-различни други форми на солидарност, като например интернационализъм, глобални духовни учения или вътрешно-национални автономии, които са били оставени сравнително недокоснати в продължение на много векове преди възхода на глобалната модерност.

Постнационализъмът, напротив, избягва тези две ограничения. Не е лесно към него да бъде приложено някакво морално съждение или да му бъде наложена някаква единична етноцентрична форма, отчасти поради това, че историята му започва едва сега, а от друга страна, понеже, за разлика от национализма той предлага множество различни форми на солидарност. Както е добре известно, стандартизацията на националните рамки на солидарност е изисквала ужасяващи войни, унищожаване на пространствата за смесване, етническо прочистване далеч преди Холокоста и все по-голяма непроницаемост на границите. Поради всичко това национализъмът се оказва необичайно скъп проект – всъщност той е най-разрушителната идеология, изпитвана от човечеството когато и да било. Ако има дори една-единствена причина за приемане на глобализацията в наши дни, то тя е, че чрез нея се премахват механизмите, които подкрепят националистическите идеологии. Вършейки това, тя въвежда отново в света алтернативни начини за смесване и солидарност. Някои от тях са нови, други са били блокирани в продължение на седем десетилетия между 1919 и 1989.

Тук има нужда от едно терминологично разяснение, тъй като в последно време се появяват доста много други понятия, които притежават привидна близост до постнационализма, като например транснационализъм или глобализация. Постнационализъмът се занимава най-вече с начина, по който се променят въпросите на глобалната идентичност, отчасти като следствие от по-високата динамика на глобалните процеси. Той касае рамки на солидарност и сдружаване, надхвърлящи или предлагащи себе си като алтернативи на национализма в модерната държава. Като такъв, постнационализъмът е един по-конкретен резултат от глобализацията. Самата тя е по-общо понятие, използвано за описване на множество процеси на смесване в областите на икономиката, политиката и културата. Транснационализъмът пък обикновено се използва във връзка с институции и движения, създадени за улесняване на комуникацията, координацията и вземането на решения между отделните национални държави. Но за разлика от перспективата на

постнационализма, която се опитва да търси алтернативи на модерните нации и държави, транснационалната перспектива поддържа принципа на националния суверенитет и, макар и да подчертава важноста на глобалната откритост, разглежда груповата идентичност като нещо, което по същество се определя от националността и политическата форма на модерната държава. Постнационалната рамка, напротив, се опитва да преодолее тези граници. И макар че източниците, които доведоха до появата на постнационализма са глобални по естеството си, то все пак някои специфични и важни уроци могат да бъдат научени от днешната европейска история, в която, вместо да се води борба, държавата и нацията постепенно биват изпразнени от смисъл и съдържание.

Европейският път

Семената на постнационализма са били посетени за пръв път в Европа след Втората световна война – войната, в която Европа беше окончателно разрушена, след като националистическата логика, която самата тя беше създала, беше доведена до логичния си край чрез типично немската концептуална последователност. Резултатите от Втората световна война се различаваха дълбоко от онези от Първата, въпреки факта, че и двете войни бяха националистически и че запалителните материали, довели до Втората, са били предоставени от Първата. И тъй като за всички участници беше ясно, че дискредитираният модел от Версай не може да гарантира мира между народите след Втората световна война, в годините след нея бяха модифицирани три важни принципа, отнасящи се до мира. Тези три променени принципа неумишлено предоставиха материалните основания за днешния постнационализъм. И трите принципа бяха по-скоро европейски, отколкото американски, което помага донякъде да се разбере разликата между европейското и американско отношение към постнационализма, което може да се отбележи в наши дни. Всъщност, както ще се опитам да покажа по-долу, след Студената война САЩ изглежда се опитват да изградят инфраструктурата за един нов вид империализъм, а не постнационализъм.

Първият общоевропейски принцип от следвоенния период беше, че мир се постига чрез гарантиране на взаимни зависимости. Това разбиране замени концепцията от времето след Първата световна война, според която триумфът и последващото господство на победителите над победените бяха разглеждани като единствените сигурни средства

за постигане на дългосрочен мир. След Втората световна война методът за избягване на бъдещи войни изискваше отказ от репарации, заменени от изграждането на структури и институции, които да осигурят дълбока взаимозависимост между икономиките в Западна Европа – до степен, при която европейските народи вече дори не можеха да си представят да водят война едни с други. Господството над „другия“ вече не се считаше за гаранция за мир. Втората световна война представи тази истина пред европейците по много нагледен начин – но не и пред американците, които си обясняваха войната чрез собствения си неуспех да достигнат световна хегемония след Първата световна, и чийто опит с хегемонията при всички случаи се намираще още в детските си години, в сравнение с онзи на вече изчезващите европейски империи. За европейските политици отказът от принципа за господството в полза на взаимната зависимост беше доразвит по време на деколонизацията, която протече за удивително кратко време след войната и от която се очакваше да замести колониализма чрез всевъзможни междудържавни споразумения; все пак ангажимента към новото мислене на взаимната зависимост беше демонстриран най-силно вътре в самата Европа, а не между нея и бившите ѝ колони.

Вторият принцип, установяващ предпоставките за постнационализма беше размиването на суверенността. Концепциите за държавата от деветнадесети век, които гледаха на нея като на неподлежаща на изменение симбиоза между общество и икономика, и които често я представяха като физически организъм, по подобие на човешкото тяло, тежееха по самото си естество към поощряване на фанатични и нереалистични претенции за суверенитет. Това стриктно настояване носеше със себе си гаранции единствено за война, тъй като държавата се сблъскваше с постоянни нарушения на собствения си суверенитет, които се увеличаваха с неизбежност, особено в по-ново време, във връзка с новите условия на взаимозависимост и възход на глобално взаимодействащия си свят. Именно с оглед на това в един момент бяха въведени наднационални източници на идеали, които да служат като легитимни сборни пунктове, където да се поставят под въпрос държавните суверенитети и привилегии. Това бяха, разбира се, на първо място Обединените нации, но също и различните харти, като Международната декларация за правата на човека, новите военни съюзи като НАТО и Варшавския договор, като и двата дефинираха държавната сигурност от гледна точка на гло-

балните стратегии и задължаваха страните-членки да приемат възможността за собственото си унищожение по време на война, за да спасят съюза като цяло.

В продължение на дълго време държавите бяха прекалено горди, за да признаят, че правят плановете си в съответствие с този принцип на намаления суверенитет и че редовно се отказват от суверенитета си в такива жизнено важни области като отбраната, човешките права, търговията и – в края на краищата – паричните и финансовите си политики. Във всеки случай, след повече от един век на националистическо обучение, повечето граждани не бяха особено подготвени да приемат отказа от суверенитет – нещо, което държавните функционери често се виждаха принудени да вършат. Тази тайна беше разкрита едва напоследък, под натиска на глобализацията, която най-после направи ясно за всички, че принципът на суверенитета е бил нарушаван вече в продължение на толкова дълго време, че за държавата не остава почти нищо друго освен да формализира собственото си признание за господството както на осезаемите, така и на неосезаемите глобални сили. И все пак на множество места, в продължение на много десетилетия, държавата трябваше да ходи на пръсти около този деликатен въпрос. Трябваше да имаме предвид, че Европейският съюз се нуждаеше от почти четиридесет години търпелива работа, за да направи сигурно, че след формалното обявяване на новия принцип, никоя от държавите, засегнати от него, не би била в състояние да защищава суверенитета си до такава степен, че да направи невъзможно функционирането на целия Съюз.

Размиването на суверенитета изискваше специална стратегия и тази стратегия описва **третия принцип**, поддържащ бавната поява на постнационализма след Втората световна война. Тъй като европейският национализъм беше научил света, че национализмът трябва да бъде възплетен в държавата и че всяка държава трябва, в идеалния случай, да представя по една нация в света, то държавата вече не можеше да изрази прекалено открито отказа си от визията за „героичната държава“, която самата тя беше насаждала в културата в продължение на повече от сто години. Като следствие от това, националната държава в Европа трябваше да се отдръпне назад от центъра на сцената, преди националните култури да пожелаят да направят същото или дори да осъзнаят какво изобщо се случва. Щом само веднъж националните култури се окаже-

ха на студено, така се смяташе, те няма да имат друг избор освен да се приспособят към постнационалния свят.

Държавата трябваше да се отдръпне от сцената внимателно и почти на пръсти. Малцина през 1950-те биха повярвали, че нещо като днешния ЕС би могло да се появи от една толкова техническа и бюрократична организация като Европейската общност за въглища и стомана. И все пак именно това е начина, по който днешният ЕС гордо очертава генеалогията си, често представяйки нещата така, сякаш през цялото време те са били някакъв съзнателен план – и каквито те действително са били, поне от гледна точка на общите принципи, ако ли не и в последвалите ги детайли. Идеята беше, че постнационалният свят би могъл да бъде създаден единствено чрез поредица от стъпки прекалено дребни или безсъдържателни, за да могат да бъдат забелязани, прекалено технически или сложни, за да бъдат в състояние да предизвикат широк интерес. Но в течение на времето тези дребни стъпки утвърдиха достатъчно нови факти – повече укрепени системи на икономическа взаимозависимост, по-голяма национална уязвимост за международни юридически предизвикателства, повече общи черти между националните политики и култури, повече общи структури, изложени на глобални тенденции, повече възможности за международно-настроените предприятия да реализират печалби и така нататък – така че дори хората, противопоставящи се на интеграцията, вече нямаха друг избор освен да живеят с нея.

Макар и почти неизразяван, този процес не беше неосъзнаван и неразпознаван. Известният и успешен лозунг на Конрад Аденауер, че в следвоенна Германия „няма да има експерименти“, сигнализира реалния край на модела на героичната държава и окончателното му заместване от обикновена технократическа администрация, като определяща етика на управлението. **Александр Кожев** предвиди края на историята в дребните детайли на следвоенните европейски съглашения за сътрудничество. Той беше толкова убеден в окончателния резултат, че предпочете да се откаже от прочутата си кариера на философ, за да работи като технократ в сферата на ЕИО, за да може да допринесе за утвърждаването на разговорите по Генералното съглашение по тарифите и търговията. Както се твърди, той се е радвал неимоверно на сключването на всякакви дребни търговски споразумения и се е гневял ужасно когато предложенията му не са били приемани от хората, стоящи над

него в йерархията на френското Министерство на икономиката, където е работил до смъртта си през 1968

Търпеливото скърпване на транснационалния съюз чрез хиляди технически подробности, което изглежда прекалено досадно, за да предизвика особени дискусии сред днешните интелектуалци, за Кожев удостоверява функционирането на хегеловата диалектика в края на историята. Действащото лице в края на историята вече е не героичната фигура от ранга на Наполеон. В наше време то би могло да бъде единствено технократ, работещ върху този или онзи дребен детайл в някакво забравено малко бюро, вътре в някое определено негероично министерство. И все пак основната работа около края на историята би могла да бъде извършена единствено по този непретенциозен начин, а значението ѝ може да бъде осъзнато единствено от някой, който е едновременно толкова наблюдателен и толкова непретенциозен, за колкото Кожев е смятал самия себе си. (Стенли Розен твърди, че Кожев обичал да казва на секретарката си, че е бог и се чувствал засегнат когато в отговор на това тя се смеела).

Американският път

Европейският опит е много важен в едно съществено отношение, а именно, че той включва както размиването на държавния суверенитет, така и прехвърлянето на важни пълномощия към една транснационална бюрокрация. Уникално-европейският характер на трите току-що изредени принципа стана още по-очевиден след края на Студената война. На други места по света обществата все още се сграбчват за държавни системи, зле подготвени за справяне с новите реалности на глобализацията и взаимозависимостта. Държавите, които не са преминали през изключително важните цикли на разрушение, през които е минала Европа, често откриват, че са започнали да действат като „прекомерно развити“ държави. Заситена с националистическа митология, държавата разбира себе си като естествен сборен пункт за изразяването на „колективни“ културни ценности и противоречиви икономически интереси. При един важен случай, а именно онзи на Съединените щати, можем да открием решаващо отклонение от Европа след 1989, по отношение на избора на най-добър подход към постнационалните възможности. В САЩ виждаме появата не на постнационални ориентации, а на една

по-различна траектория – и това е траектория, която замества национализма не с постнационализъм, а с един напълно нов вид империализъм.

Понятието за империализъм е особено остро в този контекст и човек трябва да внимава то да бъде използвано по много прецизен начин. САЩ винаги са подхранвали едно силно течение на несъзнателен национализъм или, както го нарича Брус Робинс, „национализъм, който не разпознава самия себе си като такъв“¹. Бенедикт Андерсън всъщност идентифицира появата на национализма с умонагласата на онова, което той нарича „креолски пионери“ – колонистите от Новия свят, чието национално съзнание се формира в отговор на безнадеждното им изключване от имперската йерархия на държавата-майка. И все пак, поне до този момент, преобладаващият по света вид национализъм е бил съзнателния европейски, който в момента се намира под силна критика, а не неосъзнавания американски, който представя себе си не като национализъм, а като разширяващата се и включваща всички културна емблема на нашето време. След Втората световна война експлицитното формулиране на глобалната роля на Съединените щати като световен водач на капитализма в допълнителна степен омаловажи националистическото оправдание за упражняването на тяхната хегемония. За разлика от европейската хегемония, която беше оправдавана и поддържана чрез националистическа реторика, американската световна хегемония беше прокарвана в съзнателна борба с конкурентните икономически доктрини – и преди всичко социализма – и в името на една глобална капиталистическа идеология.

Поради твърденията им за всеобщо включване, експанзионистки тенденции, сляпо подчинение на пазарната логика и историческата връзка между техния империализъм и обобщаващия дух на капитализма (вместо изключващия дух на национализма, както в Европа), Съединените щати първоначално изглеждат като страната, притежаваща по-добри строителни материали за постнационалната култура, и която има по-добри шансове да ги продаде на световния пазар. От 1989 нататък обаче се случи нещо много опасно, което промени страните на уравнението по драматичен начин. Студената война завърши неочаквано, оставяйки войните, които считаха себе си за победители в нея, без ясна

1 Полезна за разбирането на американския тип национализъм е влиятелната студия на Анатол Лийвън, „Америка, права или не: изследване на американския национализъм“. Бел. пр. [Lieven, Anatol. „America Right or Wrong: An Anatomy of American Nationalism“](#)

идея какво да правят със самите себе си, след като вече нямат война за водене, но пък военните им играчки, както и бюджети, са останали непокънати.

Онова, което имаме в Америка след 1989 изобщо не е аналогично на нещата, които откриваме в Европа след 1945. Напротив, тук имаме реторика за „празнота на властта“, която трябва да бъде запълнена с активна имперска хегемония, вместо логиката на взаимозависимост между победител и победени. Налице е известно размиване на суверенитета, но не и осъзнаване на пълния обхват от последствията, поне що се отнася до политическата рационалност. Почти нищо не се прави за свеждане на държавата до чиста технокрация, така че постнационалната култура да получи реални шансове за поява. Вместо това сме изправени пред една политическа сфера, в която доминиращият стил е онзи на символичната – вместо материална – политика.

От американската страна на Атлантика, следователно, ние се срещаме не с постиндустриална култура, а с някакъв вид странен и ирационален нов империализъм. Държавата съществува на много по-грандиозно ниво, отколкото може да бъде оправдано от нейната правоспособност за рационално действие или от обичайния социален мандат. Изглежда така, сякаш тя може да оправдае глобалното си величие единствено върху основата на един нов стил на империализъм. И този стил се различава от стария по това, че не притежава стратегически или цялостен план или смисъл, а по тази причина е силно ирационален. Когато и доколкото е бил обвързан с интересите и плановете на някоя определена държава, капитализмът е служел за предоставяне на извън-политическа логика и стратегическа последователност на имперската идеология. С това състояние на последователност днес е свършено.

При новия империализъм можем да идентифицираме шест главни ирационални черти, като всяка от тях го различава от стария империализъм от времето допреди края на Студената война. Първо, способността за принуда от страна на имперската държава не е намаляла, макар че вече няма нужда от принудителна сила за интегриране на регионите и народите в единна глобална икономическа система, тъй като обвързаността днес се търси доброволно. Второ, макар че глобалният капитализъм вече не разбира понятия като „ядро“ и „периферия“, а подхранва мъдростта за страничния подход към света, имперската държава е запазила и дори усилила предаността си към една йерархична визия. Трето,

макар че капитализмът вече не се идентифицира със благополучието на никоя конкретна страна, както по неизбежност го правеше по времето на Студената война, имперската държава продължава да утвърждава някакъв общ „национален интерес“ и обединена национална цел – в същото време, в което силите на глобализацията фрагментират нацията отвътре и противопоставят интересите на някои членове на всяка от нейните класи на онези на други членове на същите класи.

Четвърто, макар че капитализмът исторически е изисквал нашествията и войните на неговите политически поддръжници да имат подлежащи на пресмятане разходи и изгоди, а победените да бъдат обвързани в общата му глобална игра, (както по време на колониализма или след Втората световна война), новият империализъм, както видяхме при последните войни в Персийския залив и Косово, всъщност настоява да върши точно обратното, а именно: фанатично да изолира победените и по този начин да прави големи пазари и възможности за инвестиции недостъпни за глобалния капитализъм. Концепцията за хегемония, упражнявана по този начин, изглежда като чисто упражняване на власт – власт заради самата себе си, а не за системни и рационални цели. Пето, макар че глобалният капитализъм днес изисква слаба държава с намален суверенитет и прерогативи, имперската държава реагира на това чрез намаляване на социалните си отговорности, но поддържа военната си мощ. И това въпреки съгласието между военните стратегии, че „националните интереси“, които ще се защитават чрез нея, са много по-трудни за дефиниране в епохата на глобализацията, отколкото през Студената война.

Шесто, както хората, изкушени в мултикултурните дебати вече знаят, категориите, дефиниращи неща като конфликт и съвместно съществуване, вече са изместени от икономически към културни, благодарение на коментатори като Бенджамин Барбър, Самуел Хънтингтън и напоследък Томас Фрийдман. Говори се малко за борба между капитализъм и социализъм, но се вдига много шум около конфликти между култури, цивилизации и традиции. Хората по света вече не са представяни, както в близкото минало, като глобални модернизатори, способни да асимилират или възприемат всяка глобална идеология. По-скоро те биват описвани като вътрешно статични културни единици, безнадеждни пленници на локални традиции и начини на мислене. И макар че това може и да е така, разглеждано откъм новата имперска перспектива, то

не е оценката на глобалния капитализъм, който днес е изпълнен с желание да върши бизнес с всяка култура, религия, етнос, пол, сексуална ориентация, или какъвто и да е друг вектор на разнообразието.

Трите общи черти на постнационалната култура

Кои са основните съставни част на постнационалната култура, чието поява държавата затруднява? В началото могат да бъдат идентифицирани три черти: постнационалната култура е перспективно фрагментирана, а не цялостна; тя не притежава обща граница с държавната идеология; тя третира всички възприети идентичности като спънки и подчертава експанзивното действие. Първата черта, перспективистката фрагментация, може да бъде най-добре разбрана в сравнение с идеологията, която цареше по времето на Студената война. По онова време от всяка страна по света се очакваше да се самоопредели от гледна точка на позицията си в глобалната борба между големите идеологии на капитализма и социализма – включително и онези държави, които наричаха себе си „необвързани“. Като концепция, Студената война беше много ефективна. Тя изпълваше света само с два лагера, всеки от тях населен от народи и държави, по-обвързани с едната или другата идеология, а не толкова с някакъв особен национализъм. Това правеше възможно конфликтите да бъдат обозрими, а съюзите да придобиват по-голяма стратегическа съгласуваност. Освен това то позволяваше да се мисли на нивото на големи тоталности – в смисъл такъв, че както капитализма, така и социализма се разбираха не просто като икономически доктрини, а и като описания на широк спектър от политически и културни практики и вярвания.

Моята теза е, че перспективата на тази тоталност е изчезнала от зрителното ни поле с края на Студената война. Иронично е, но днес е трудно да се мисли на нивото на тоталностите именно защото светът е по-тясно интегриран икономически. Капитализмът вече не се нуждае от държавата или, за да изразим нещата в по-внушителни концептуални рамки, икономическото вече не се нуждае от политическото. Перспективистките възможности, с които разполагаме днес, са не онези на тоталността, в която икономиката, политиката и културата следват някаква координирана логика. Вместо това ние разполагаме с фрагментирани визии и нерешителни политически и културни действия.

От политическа гледна точка, тогава, това състояние на нещата подсказва, че когато мислим за „ред“ в един глобализиран свят, ние може би трябва да изхождаме от модели за частичен контрол – или дори модели, които могат да бъдат описани като варианти на „организирана анархия“. Характеризирана от икономическо единство и перспективистка фрагментация, глобалната ера не ни подтиква да си представяме как светът би могъл да бъде контролиран по-добре, а обратното: как да се отучим от модернистките фантазии за тоталния, всеобхватен инструментален контрол над обществото. А това ни води до втората черта на постнационалната култура, която се гради върху току-що появяващото се разбиране в гражданските общества навсякъде, че онова, от което светът се нуждае най-много, е не повече управляемост, както твърдят някои, а въвеждането на пространства на неуправляемост. Такива пространства биха били повече в съответствие с изискванията за развиване на пълния потенциал на постнационалната култура, която е по-малко податлива от националната, на включване в някаква държавна идеология. С други думи, належащата културна задача в момента е как да се окуражи глобалната поява на автономно, не-държавно центрирано, действие по света.

Четири вида постнационална солидарност

Досега само описвах периметрите, обграждащи въпроса за постнационалната култура, но не казвах нищо за това какво самата тя е или би могла да бъде. Бих искал да продължа с очертаване на нейните контури, като подчертавам веднага, че тук се занимавам само с един от векторите на културата, а именно, как хората създават нови видове солидарност отвъд или над нацията. Други вектори, като въпросите на стила на живот или комуникация, са, разбира се, също важни. Но въпросът за новите солидарности е централен за настоящата дискуссия, тъй като той показва как една толкова твърда форма на солидарност като национализма, може да бъде задмината от солидарности, притежаващи потенциал да бъдат по-хуманни и по-гъвкави, или по-малко податливи на институционализация в държавните системи.

Твърдението тук е не че старомодният национализъм се намира в процес на изчезване, а че днес той е само една от съществуващите стратегии за постигане на солидарност, но не и неин изключителен определител. Дори и там, където национализмът е изразяван най-шумно,

като например на Балканите, неговата програма е да обвърже нацията с нещо по-голямо от самия себе си – по същия начин, по който Шотландия, ако се откъсне от Великобритания, няма да бъде независима, а незабавно ще кандидатства за присъединяване към Европейския съюз. Никой не желае да бъде независим в наши дни и реториката на независимостта служи единствено като символично утвърждаване на суверенитет в един свят, в който суверенитетът е невъзможен.

От днешната гледна точка можем да идентифицираме четири изходни точки за постнационални солидарности, като всяка от тях произлиза от една централна човешка ценност: свободата, водеща до появата на живото-освобождаващи (life-empiratory) солидарности; универсалността, водеща до появата на хуманистични солидарности; интересите, водещи до появата на материални солидарности; накрая, дълбинния смисъл, водещ до появата на духовни солидарности.

Духовни солидарности

Глобалният ръст на религиозните солидарности и усилията за спечелване на нови привърженици, припомнят за един модел на солидарност, който предхожда националната държава. Тази тенденция, която започна да набира сила в различни части от света през късните 1970 години, се характеризира от едно по-различно ниво на религиозен плам в сравнение с онзи, който характеризира традиционните духовности. Този нов плам се характеризира не просто от, както изглежда, по-дълбоки и по-комунални чувства, отколкото при предишните поколения, но е свързан – и това е силно характерно – с едно по-енергично усещане за глобална мисия

Има две непосредствено различими версии на тези духовни солидарности. Първата от тях, „слабата“ версия, се демонстрира например в тълкуването, което източната духовност получава на Запад: наблягането върху личното израстване и свързването на последователя, чрез лични, доброволни и медитационни усилия, с по-големи космически потенциали, на които въпреки това се гледа като на лежащи вътре в индивида. Втората „силна“ версия се характеризира от онова, което някои наричат „фундаментализъм“, както на Изток, така и на Запад. За разлика от слабата версия, силната включва по-подчертано обвързване с групови начинания, при което духовните усилия са свързани с изграждането на социални институции – училища, болници, благотворителни организации, банки, общества за взаимопомощ и други подобни – кои-

то сплотяват участниците в такива движения, като същевременно имат значение за ежедневието на вярващите.

Материални солидарности

Постепенното западане на организираниите класови солидарности и съпровождащото ги западане на властта на професионалните съюзи в много страни през последните няколко десетилетия често засенчваха ръста и укрепяването на такива солидарности на глобално равнище. Лесно е да се пропусне този факт, тъй като най-утвърдените мрежи на материалната солидарност обикновено са ония, които са най-малко очевидни. Засега транснационалните класови обвързаности изглеждат са развити най-добре сред по-малко видимите, горни етажи във всяко общество. **Елмар Алтфатери** и **Робърт Райх** са само двама от учените, които показват, че глобалните групи, най-тясно осъзнаващи връзката си едни с други, обикновено са сред професионалните класи, особено във финансовия сектор, в компютърното програмиране и други видове „символен анализ“. Тези класи обикновено са сред най-откъснатите и най-малко обръщащи внимание на отрудените класи, които може би живеят само на един квартал от тях. Дори и когато правят благотворителни жестове, те са склонни да се изолират колкото е възможно повече от класите, които са географски близо до тях, но икономически и образователно далечни, като в същото време поддържат свои собствени връзки, пазарни възможности и общи интереси сред своите равни – сравнявани по класова прилика – на глобално ниво.

Хуманистични солидарности

Идеята за „интересите“ като основа за солидарността може да бъде обобщена като включваща хората, които действително биват определяни като „материалисти“ по природа, но е споделяна отвъд най-различни разделителни линии, включително и класовите. Движенията, които имат такива черти, включват различните варианти на екологизъм, пацифизъм, човешки права, феминизъм и т. н. Въпреки голямото разнообразие от каузи, такива движения обикновено следват ценностна линия, която е по-различна от онази на духовните движения, които се съсредоточават върху неяснотите в различните култури, или от онази на движенията, основаващи се на класови привързаности, определящи интересите по класови признаци. Движенията, ориентирани към човешки каузи обикновено ги артикулират въз основа на ценности, на които се гледа като на безкомпромисно универсални по същността си.

В наши дни този вид солидарност е най-видима и най-организирана в т. нар. „глобално гражданско общество“. Тя е и вида солидарност, за която е най-вероятно да бъде официално призната от ориентирани към държавите организации като ООН, която понастоящем е признала над 2,000 неправителствени организации, над 70 от които притежават консултативен статус. Хуманистичната линия на подчертаване в глобалния живот насъбира огромни ресурси чрез стипендии от частния сектор. Тя успешно се е наложила – и продължава да оформя – дневния ред на множество глобални срещи, посветени на различни каузи, като например Конференцията по въпросите на Земята в Рио де Жанейро, където дневният ред беше определен до голяма степен чрез съдействието на различни екологически организации, или Конференцията на жените в Пекин, която привлече 35,000 участнички и доразви отдавнашната глобална свързаност на жените-активистки от целия свят.

Живото-освобождаващи солидарности

Това са движенията, ориентирани към индивидуална свобода на избора, която е в противоречие или в несъгласие с основните културни модели. Някои от най-активните арени на живото-освобождаващи ориентации са съсредоточени около младежки движения и обикновения начин, по който се изразява новата дефиниция на освободеното „Аз“, са музикалните стилове. Ако наблюдаваме глобализацията на рап-музиката например, ще забележим, че тя може да бъде открита буквално във всички страни по света, макар че от самия рап, като жанр, който разчита изключително много на текста, не би могло да се очаква да бъде глобално разпространен. Но този пример разкрива решителността на ориентирани към свобода вектори на глобалния живот да извличат нови възможности за изразяване от не-локални източници, именно защото те изразяват локални проблеми и грижи – както обикновено го прави рапът. Моделите на свободния живот, циркулиращи като глобални тенденции, позволяват на старите грижи да бъдат изразени в нова светлина. В един такъв свят например, човек бива поканен да се научи как да се разкрие като гей в съгласие с опита на освободените хора по други места, вместо просто да практикува една древна форма на сексуалност по начините, по които тя винаги е била практикувана.

(Това есе се появи донякъде от недоволството ми от отговора на Бенедикт Андерсън, известният автор на *Въобразените общности*, на въпроса, който му зададох по време на едно публично събитие в университета

Корнел през есента на 1998 – ставаше дума за бъдещето на национализма в епохата на глобализацията. Андерсън отказа да разпознае каквито и да било алтернативи на национализма, тъй като според него той представлява най-успешната модернистка идеология на солидарността. Аз обаче си мислех, че една от централните истории, разгръщащи се в нашето собствено време – може би не чак толкова по-различно, отколкото предишните епохи – касае социалната динамика, намираща се малко по-дълбоко под нивото на видимия институционализъм. Тя засяга по-трудно доловими социални формации, които, когато им дойде времето, ще се утвърдят, защото отговарят по-добре на реалностите на своето време, отколкото го правят утвърдените институции и дискурси. Последните може и да не разбират още, че са създадени за целите на реалности, които са вече приключени или отминаващи. Ето защо западащото значение и цели на национализма и държавата не означават, че някой от тях внезапно ще изчезне; те ще продължават да съществуват, но само като призраци, които не разбират света на живите).

Източник

Мохамед Бамие е професор по социология в университета Питсбърг, САЩ.

Защо трябва да се научим да уважаваме И османското си минало?

Автор: Златко Енев

*Now shalt thou feel the force of Turkish arms,
Which lately made all Europe quake for fear.
Christopher Marlowe, Tamburlaine the Great, Part I*

Ще ми се да започна този вероятно нелесен за продаване текст с две истории. Поучителни, надявам се. Едната идва от миналото, а другата – от бъдещето. Първата със сигурност е истинска (разказа ми я един познат, това е част от семейната му история), а другата, надявам се, със сигурност ще бъде истинска. Някой ден...

И така, пра-пра-бабата на този мой познат, Маруша от Дупница, била нападната от двама турци, в късна и зла доба, ясно е за какво. Жената била наскоро овдовяла, мръсниците изглежда са си мислели, че ще попаднат на лесна плячка...

Но не им излязъл късмета. Маруша ги претрепала, и двамата, с кремъклийката, останала от мъжа ѝ, а после, сигурно смятайки, че вече няма какво да губи, простряла труповете им на дувара – да гледат всички и да помнят.

За да не гъделичкам любопитството ви, ще кажа веднага, че Маруша не само оцеляла, ами и била покрита с чест и слава – и то защото местният кадия застанал на нейна страна. Но тук ми се ще всички да направим кратка пауза и да се замислим. Значи, нека си представим какво се случва в малкото градче, рано сутринта. Хората излизат, виждат кървавата гледка, някои хукват, други стоят като заковани, трети може би седят и чакат да видят какъв точно сеир ще се получи. Не ще и дума, по някое време сигурно се е появила хайка от отмъстителите (не знам как точно са се развивали нещата, просто се опитвам да си представя някаква достоверна картина). Значи, приближават се юнаците към къщата, въоръжени до зъби, готови да режат престъпницата парче по парче... Но

тук пред вратата ги чака изненада – там вече се е настанил старият кадия, може би с охрана, а може и без – и ги гледа преспокойно, може би подръпва от лулата си, може би не казва нито дума, изчаква те да направят първата крачка. Настъпва мъчителна пауза, после някой от юнаците, по-ербап така, се осмелява да попита защо уважаемият кадия се е настанил точно пред тази къща, точно в тази утрин. Да не би той да смята, че гяурката...

И тук, така си представям картината, старецът на свой ред пита юнаците защо пък те са дошли в ранна доба в българската махала, на което те естествено отговарят, че тук има кръвна глоба да се плаща, ей ги там двете окървавени тела на дуvara... При което старецът ги прекъсва и пита, а защо ли, аджеба, са убити двамата? Юнаците мълчат, начумерени, тук май някой на будали се опитва да ги прави, но няма как – кадия е това, не е шега работа, зад него стои Законът... И тук, по липса на отговор, той ги пита отново дали знаят какво повелява Законът за мъж, който посегне да насили жена. Те пак мълчат, а кадията продължава: смърт повелява законът, всички го знаят, няма нужда човек да е кадия за такова нещо. Е тогава, пита ги той пак, за какво сте дошли тука? Жената-гяурка сама е извършила повелята на закона, няма какво да се умува повече тука, а сега хайде всички обратно въщи, та да не стане работата истински дебела...

Сега, кой как ще си я тълкува тази история си е негова работа. За един в съзнанието може да остане само фактът, че „ония са ни клали и насилвали“ а друг някой може да се позамисли повечко и да си каже „а стига бе, тия да не би да са зачитали Закона в империята?“ При което ви оставям така да си мислите, и се придвижвам към втората си история, защото времето напредва, пък и чак толкова дълга не ща да си правя приказката – знам колко ви е кът времето на всички.

А втората ми история, тя си е чисто измислена, но, както вече казах, аз живея с живата вяра, че някой ден такива истории ще си бъдат най-чиста истина. Та така. Събрали са се в тази история три дечица, може би малко след училище – едно българче, едно турче и едно ромче, и си приказват така, преди да се впуснат в игра (децата от бъдещето, то се знае, не се делят по цвят и произход, но това вече си го знаехте, нали така?)... Та, пита българчето турчето: „Абе, Хасане, ти с какво се гордееш най-много от българската история?“ А Хасан му отговаря, „Не ми се бързикай така, с Левски се гордея най-много, и аз като тебе, защото Левски

се е борил за свобода и правдини за всинца ни, а не само за българите“. След което се усмихва и пита на свой ред, „Ами ти бе, Иване, ти пък с какво се гордееш най-много от българската история? След Левски де, искам да кажа?“ А Иван му отговаря, „Със закона се гордея, Хасане, със закона на империята, който не е правел разлика между българи и турци, ами е съдел за всички по право, няма наши, няма ваши, има само право и криво, и това е. Е, и със султан Сюлейман Законодателя също се гордея, щото той ги е създал и въвел тия закони, ама това вече е сложна работа, щото нали знаеш, ония времена са били много кървави и едната ръка е раздавала закони, а другата – смърт и кървища. Но така е било тогава по цял свят, това всички го знаем“. При което и двамата се обръщат към ромчето и го питат, тоя път заедно, „Ами ти бе, Алико, ти пък с какво се гордееш най-много в българската история?“. А пък Алико се усмихва хитро и им отговаря така, „Аз, момчета, най-много се гордея с моето си семейство – чак до десето коляно назад, щото въпреки вашите герои и султани нашите хора все са успявали да оцелеят, преследвани от всички, но непокорни и свободни като птици. Ей с това аз най-много се гордея“.

След което тримцата се прегръщат и отиват да ритат топка – в ЕДИН И СЪЩИ отбор, забележете. И играят срещу деца, които също биха били в техния отбор, ако правилата на играта го разрешаваха. Но поне в спорта е така – не може всички заедно, трябва да сме разделени на две противникови групи, за да има стръв за победа, да има борба, да има битка. Но САМО в спорта. Защото, то се знае, свърши ли се играта и спорта, всички отново сме в един и същи отбор, всички теглим едно и също въже, всички дишаме и се борим за една и съща кауза. България, демократичната. България, домът на всички, а не само на етническите българи. България от бъдещето.

Звучи прекалено хубаво, за да е истина, нали? Но защо, защо нещо толкова просто и естествено като дружбата между здрави и прави деца или възрастни хора, не може да бъде реалност в днешна България? Защо всеки е настръхнал срещу всеки, защо всеки те пита не колко знаеш и можеш, ами от какъв сой си, каква е КРЪВТА ти? Защо?

И тук вече идва време да стана напълно сериозен и да ви изложа собствената си обяснителна концепция за това състояние на нещата, за тази тотална какофония, която в никакъв случай не е неизбежна и задължителна, както, надявам се, ще се съгласите с мен след като изложа аргументите си, ами е резултат от точно определени исторически об-

стоятелства, които за съжаление не са мръднали и с милиметър напред през последните сто и петдесет години, не и що се отнася до отношенията между отделните големи етноси в България. А това пък означава – в тукашния живот изобщо. Защото отношенията между етносите, тук и навсякъде другаде по Балканите, са решаващият пункт в обществения живот на всяко тукашно мъничко гнездо на оси, наречено „независима и свободна нация“. Но нека оставим настрана историите на съседите си и да се занимаем малко по-подробно с нашата си собствена. И така, нека да видим какво точно означават думите

Български национален проект,

с които лично аз се опитвам да си обяснявам цялото основно течение на историческото ни развитие от последните сто и петдесет години (професионалистите сред читателите безспорно ще ми се смеят, но аз ще си продължавам, няма как другояче, след като вече съм се хванал на хорото).

„Османската история“, твърди известната американска българистка Мери Нюбъргър, „както и историите на всички мъртви империи, често бива четена като посмъртна реч за някакъв злостен, осъден от съдбата динозавър. Много често последното причастие на империята е заменено от доклад за аутопсията ѝ, от едно изреждане на причините за смъртта, вместо припомняне на дългия ѝ живот. Смъртта, в края на краищата, е нещо по-значимо от живота, за изпълнителите на завещанието или за онези, които биха желали да имат статуса на победители на историческото бойно поле. Имайки това пред вид, османската история най-често се тълкува като назадничаване от онези, които се опитват да живеят с поглед напред. И разбира се, винаги е ставало дума само за края на османския период, за късния осемнадесети и ранния деветнадесети век, когато новопоявилите се български гласове са започвали да реконструират мястото си в османската история“¹.

Нека се опитаме да разберем какво точно означава това. Още от ден първи на българската *национална* история, тоест от първото произведение, с което тя започва², *История славяноболгарская* на Паисий, ние сме

1 Neuburger, Mary. *The Orient Within: Muslim Minorities and the Negotiation of Nationhood in Modern Bulgaria*, London: Cornell University Press, 2004, p. 23.

2 Под „национална“ история тук разбира се имам пред вид историята на оформянето на българската нация от края на 18-ти век насам, а не цялостната българска история.

определяли себе си винаги и само във връзка с – или по-точно в отрицание на – онова, което *не сме желали да бъдем*. Паисий, за да бъдем обективни, започва с гърците и сърбите, но идещите след него съсредоточават цялото си внимание върху основния негативен образ в съзнанието на всеки българин, живеещ с разбиране за собствената си, различна от всички други, националност – образът на „прогнилата империя“, който в популярното съзнание много бързо бива заместен от образа на Турция и Турчина. За нас открай време е било много по-лесно да кажем кои не сме, вместо да се напъваме и да си измисляме изсмукани от пръстите неща, които биха показали някому кои всъщност сме. Пък и кой ли има нужда от това? България и българите – в един инстинктивен опит за себеразграничаване от „губещите“ в световната геополитика на деветнадесети век – винаги са желали да виждат в себе си „не-ориенталци“, дори „не-балканци“. Ориентът, открай време стигматизиран и „идеологически укротяван“ от колонизиращия европейски Запад от осемнадесети и деветнадесети век, винаги е бил постулиран като отрицанието, като „другото“ на Запада¹. И естествено, първата реакция на всички ни, открай време, винаги е била, „НЕ! Ние не сме *това!*“ А какво точно сме? На това вече следва логичният български отговор, „Е, все аз, все аз, нека сега и другите да кажат нещо...“

Българският национален проект, който в моето разбиране не е нищо друго освен събирателен образ, а може би и метафора, за дълбинната мотивация и целеполагане, които стоят под цялата структура на сегашното ни национално съзнание, и който в хода на този текст ще използвам като синоним на много по-разпространения и познат на всички ни израз „национален идеал“, има в основата си именно това: *отрицанието на другия, на чуждия*. Пътят към търсенето на ценностна система и посока, в която младата тогава (а и до днес не пораснала) нация, се е опитвала да види възможностите за собственото си израстване, за присъединяването си към кръга на „почитаните и напредничавите“, винаги е преминавал най-първо през отрицанието на огромна част от собственото ѝ минало, на която всеки от нас е програмиран от най-ранно детство да гледа като на черната дупка в българската история. „Робството“ е онзи гигантски камък, който виси над главата на всеки от нас, досущ като у Достоевски,

1 ВижпотозиповодкласическиятруднаЕдуардСаид.ЗаСаид,въввсекислучай,проблемътима дълбоките си корени още в античността, а не е просто порождение на колониалната епоха. Said, Edward. *Orientalism*. London: Penguin books, 2003.

то е онази „клевета“, на която поетът ни е завещал „да строшим зъба“, то е нещото, което при всички случаи, при всякакви обстоятелства, не на живот, а на смърт, ние сме длъжни да изличим от историята и съзнанието си, да отречем, да отхвърлим по магически начин и да превърнем в нула, нищо. А това разбира се означава, че заедно с него трябва да бъдат премахнати и всички символи, всички асоциации, всички елементи от живота, бита и обкръжението ни, които по някакъв начин ни напомнят за неговото съществуване. За да бъдем европейци – или поне за да можем да си позволим да бленуваме за нещо такова – ние винаги сме се чувствали абсолютно задължени да отхвърляме всичко ориенталско, всичко османско, всичко турско, в себе си и около себе си. Няма значение, че всеки от нас, който е прекарвал някаква по-значителна част от живота си сред турци, има прекрасно усещане за дружелюбието, доброта и дисциплинираността на тези толкова почтени, толкова *свестни* хора. „Какво тук значи някаква си личност?“ далеч не е просто някаква красива фраза, изречена от един смел човек малко преди смъртта. По един магически начин, както често се случва с гениалните поети, той е успял да улови в едно-единствено изречение може би най-дълбинната умонагласа на всеки един от нас, българите: конкретният човек, конкретните неща в живота, всъщност нямат ни най-дребно значение, щом само се стигне до идеала, до битката за осъществяване на изконната цел *навсинца* ни. Там, на нивото на идеала, на идеологическата свръхзадача, била тя комунистическа или чисто национална, единственото нещо, което има значение, е идеята. *Този тук* турчин може и да е свестен – но *турското у нас* е по дефиниция осъдено завинаги като изостанало и назадничаво, то е част от черната дупка, а следователно трябва да бъде изчистено с всички сили и средства.

Именно това е основната характеристика на българския национален проект, на националния ни идеал. По същността си това е модернизационен проект, целящ да изтръгне (sic!) страната и жителите ѝ от състоянието на *ориентализъм*, в което, то се знае, ги е потопила Империята, инак те винаги са си били най-чисти европейци, дори по-рано и от самите европейци. Друг е въпросът, че ориентализмът на Византия, който е идея също толкова близка до ума, колкото и ориентализма на Османската империя (в края на краищата, Византия е била достатъчно много разглеждана като същото това „друго“ на Запада, за да бъде нападната и опустошена от него; немалко учени твърдят, че завземането

на Константинопол от османците е било по-малко опустошително от първото, онова на кръстоносците¹)... та, същата тази Византия, тоест още по-дълбокия ни корен, изглежда никога не е била подлагана на сериозно осмисляне от *обобщаващото ни национално съзнание*. Но, добре, добре, нека сега не издребняваме.

От тази основополагаща ценностна идея на българския национален идеал следват и главните му специфики, свързани с преследването на модернизационния проект: след като сме (целено)положили себе си и националността си като не-ориенталски и не-турски, ние разбира се трябва да ги доведем до логичния им завършек, „изчиствайки“ страната от всичко ориенталско и османско, турско. Това е едната му, вътрешна страна. Другата, външна страна, се изразява в това, че, разбира се, ние имаме дълбоко благородната задача (Зададена от кого? В името на какво, освен на самата себе си?), да „българизираме“ заобикалящите ни хора, групи и етноси, дори и когато тяхното собствено съзнание за самите себе си или не е „баш съвсем българско“ (македонци?), или си е на право различно от българското, ако и породено от същите или подобни, географски и исторически обстоятелства (гърци или сърби, доколкото те обитават земи, обявени от нас или някой друг за български – в Сан Стефано например, от самата Висока порта, ако и под тежестта на една току-що изгубена война, ако и в съгласие с границите на българската екзархия, но пък какво точно означават „границите на екзархията“, примерно, при условие, че сърбите от онова време нямат изобщо никаква екзархия в границите на Империята?) С други думи, външната страна на българския национален проект и идеал се изразява в неумиращата мечта по Сан Стефано и непрестанните ни опити, до края на Втората световна война, да я осъществим на каквато и да било цена.

Резултатите от всичко това са добре известни на всички ни. Преминавайки на бегом през историята, и поне засега оставяйки настрана онези разумни хора, разумни българи, които са се опитвали да се противопоставят на пианството на национализма (Александър Стамболийски например – единственият български премиер, който не е желал да живее в София и е предпочитал пред нея родното си село; дали е случайно това, че годините на неговото управление са едни от малкото

1 Виж например Lewis, Bernard. *Europe and the Turks: The Civilization of the Ottoman Empire*. <http://www.historytoday.com/bernard-lewis/europe-and-turks-civilization-ottoman-empire> (2.12.2012)

в най-новата българска история, в които изглежда са правени някакви реални опити за третиране като равни граждани, на българските турци?)... та, на бегом през историята, ще побързам да достигна до печалната равносметка: ЧЕТИРИ! национални катастрофи – краищата на трите печални войни (само най-първата от които може да се разглежда като справедлива и освободителна, но само докато опиянението от победите не замъглява разумите на всички български военачалници и политици и ни довежда до Чаталджа, а по-късно и до трикратни откази за мирни договори с турци и гърци, които биха могли да доведат до избягването на Междусъюзническата), плюс двете Световни, и накрая печалния край на българския комунизъм, с катастрофалното противопоставяне между българи и турци, довело ни едва ли не до гражданска война, и продължаващо да разделя хората в страната и до днес.

Какво още трябва да ни се случи, за да проумеем най-после – след всичките пъти, в които сме стоварвали колективната отговорност за поредния катастрофален провал все върху раменете на отделни хора, групи или партии – че проблемът е не в лошите водачи, които си избираме, а в самата свръхзадача, която преследваме заедно с тях, отново и отново, до поредната национална катастрофа? Колко още пъти трябва да стигнем до ръба на върховно национално падение, на пълно отчаяние и загуба на вяра в собствените сили, дори на най-простишка способност „да бъдем нормални“, за да проумеем най-после тази толкова очевидна истина?

Колко още пъти?

Оставям ви засега, ако имате желание, да поразмислите малко върху този въпрос, а междувременно сам се завръщам към заглавната идея на този текст, а именно неотложната необходимост от това да преосмислим радикално отношението си към собственото си целеполагане и ценностна система. Българската идентичност, открай време полагана като не-ориенталска и не-балканска, губи чрез това рязко откъсване на корена ни от почвата, в която той по неизбежност е предназначен да расте, връзката със земята, с реалността, и по такъв начин отново и отново ни лишава от тъй решаващата в моменти на кризи и катаклизми способност за запазване на здравия разум, на простишката, земна и народна, способност за съждение. Дай на българина някакъв висок идеал – а след това се пригответе да изнасяш трупове. Такава, или някаква

близка до тази, изглежда равносметката от сто и петдесетте години (или двеста и нещо, ако трябва да броим от Паисий), в които всички ние живеем с този национален проект, с този идеал.

А това означава, че е крайно време да променим нещо. Нещо много дълбоко, много решаващо, за собствения ни образ, за идентичността ни. Най-после да приемем самите себе си без комплекси и страдания, ако щете. Най-после да започнем да разделяме плявата от зърното. Да открием ценното в Ориента, в Изтока, в Балканите, в себе си, а не механично да отхвърляме всичко с думите „Ой на мама френчето!“

Това, разбира се, не означава да се откажем от мечтата по Запада. Всичко, което трябва да направим, е да престанем да гледаме на нея като на толкова несъвместима, толкова изличаваща, изконната ни природа на хора от Изтока, на ориенталци. Защото Ориентът в никакъв случай не означава само и единствено липса на цивилизация. Както всички знаем отлично, до един определен водораздел в историята, в лицето на Византия, той дори се е считал за водещ в световната култура (никак не е случайно това, че киевските варяги, далеч не толкова притискани колкото нас от географските и политически обстоятелства, са избрали напълно свободно източноправославното, а не католическо християнство – кой по онова време би могъл да предполага, че историята в края на краищата ще обяви този избор за „по-малко изгоден“, поне от гледна точка на днешните реалности?) Никак не е трудно, ако само запретнем ръкави и се потрудим малко повече, с малко по-малко замъглени от мечти по Запада глави, да открием предимствата на Изтока. В края на краищата ние не сме единствените, които са изправени пред тази задача. Заедно с нас е и целият, реалният Изток, или поне неговата по-близка до Европа част...

А това означава, че, на първо място, ние се нуждаем от радикално преосмисляне на собственото си минало. От нов поглед към онези петстотин години, или поне на първите триста от тях, в които Империята не само не е била загниваща, ами напротив, е била може би най-динамичната в Европа – и за добро, и за зло. В откриване на нова гордост, ново самочувствие, ново усещане за себе си, идещо именно от осъзнаването на простичкия факт, че в историята, в съзнанията, в идентичностите на всички ни, просто няма каквато и да било черна дупка. Ние сме това, което сме, и голяма част от него се дължи на факта, че в продължение на векове сме били поданици на гигантска империя. Наш собствен

избор, а не някаква наложена от съдбата неизбежност, е да се научим да гледаме на това със спокойствие, а – защо не – и с гордост? В края на краищата Османската империя, колкото и очите ни да са помътнени от образа на загниващата, беззъба старица, осъдена на рапарчетосване от най-различни велики или не чак дотам велики сили, е нещо, което е просъществувало цели седемстотин години, и през по-голямата част от това време тя съвсем не е била това, което прави от нея непосилно бързото развитие на Западна Европа, в съчетание със собствената ѝ неспособност от своя страна да предложи някаква идеологическа и икономическа база за подобно развитие. Империята е била здрав, силен и гъвкав обществен организъм в продължение на много дълго време – и само силната избирателност на родната ни историография, като следствие от пълното промиване на колективното национално съзнание от идеята за *първородния грях* на Империята, не ни позволява да си изградим един много по-реален, много по-достоеен за уважение, неин образ. Тук ще изредя, в съвсем конспектна форма, поне няколко основания за реална гордост от принадлежността ни към тази истински мощна и до известен момент в развитието си прогресивна – именно прогресивна – обществена структура, определяла битието и живота на етноса ни в продължение на толкова много векове.

И така:

1. Във времена, в които в Западна Европа религиозната толерантност е нещо напълно недопустимо, в Османската империя цари просто невероятна за онези времена търпимост. Това е факт, добре известен у нас, но винаги някак набутван под килима.

2. Също така във времена, в които селяните в Западна Европа са повече или по-малко напълно закрепостени, напълно приковани към парчето земя, което обработват, в Империята цари една сравнително прогресивна, сравнително свободна система за обработка на земята, свързана с така наречените *тимари* – форма на поземлена собственост, предназначена да запази върховното господство на султана върху най-важния капитал на онова време, земята. Като следствие от това в Империята съществува и добре разработена законова система за защита на селяните от нечовешка експлоатация (основаната ѝ форма са *вакъфите*, но по принцип свободата на придвижване и избор на поминък и занимание от вековете на разцвета на Империята, тоест до началото на седемнадесети – е далеч по-голяма от онази в Западна Европа. Мнозина

учени дори смятат, че принципната причина за спокойствието вътре в основните граници на Империята – а това означава директно по нашите земи, които много рядко, за да не кажа почти никога, не са разтърсвани през това време от войни или въстания – е в това, че стандартите на живот са били сравнително високи)¹.

3. Законодателството на Империята, също от гледна точка на онези времена, е било сравнително напредничаво и оставящо доста голямо свободно пространство за немюсюлманските поданици, които са притежавали значителни културни и религиозни свободи, гарантирани от закона.

Това, в най-общи линии, са някои от основанията за отхвърляне на остарялата и откровено изкривена представа за Османската империя и реалностите от нейното съществуване, с които израства всяко българско дете (и която е кодирана в главата на всеки българин и българка, като по този начин напълно блокира способността им за *нормално отношение* към една огромна част от собствената история, а следователно и собствената идентичност).

Едва след като сме успели, поне донякъде, да изчистим съзнанията си от баласта на едно удивително остаряло, а всъщност директно ретроградно мислене, което буквално ни връзва за ръце и нозе, ние ще станем способни да търсим нови основания, нови форми, на българския проект (но този път не „национален“, а граждански), и да се заемем сериозно с най-наложителната задача на деня – обединяването на всички граждани на Републиката под действително общ, действително обединяващ всички ни, идеал. При което не е нужно да изобретяваме отново колелото. Идеалът *за доброто гражданско общество* е нещо, което вече е изпробвано и осъществено на много места по света. За нас самите това означава просто идеалът на функциониращата демокрация, зависеща не толкова от добрата воля и уменията на управляващите, колкото от свободната, но мъдра, зряла воля на гражданите, които вече на няколко пъти в ис-

1 Виж по тези въпроси Adanir, Fikret. *Tradition and Rural Change in Southeastern Europe during Ottoman Rule*, в Chirot, Daniel (ed.). *The Origins of Backwardness in Eastern Europe: Economics and Politics From the Middle Ages Until the Early Twentieth Century*. University of California Press, 1991. За по-машабен поглед върху въпросите и проблемите на икономическото развитие на Империята може да се види Inalcik, Halil and Quataert, Donald (eds.). *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*. Cambridge University Press, 1996. Разбира се, най-близкото до ума решение е да се прочете *Османска социално-икономическа история* на Вера Мутафчиева. Изд. „Жанет 45“, 2008.

торията на тази страна са успявали, в моменти на почти неизбежни катастрофи, да се обединят и противопоставят на лудостта, за да останат в историята, веднъж като спасители на евреите и втори път – като граждани на онази балканска страна, която успя да спаси мира си сама, без помощ отвън, противно на мощните етнически импулси, които я разкъсваха в същото това време, в точно същия исторически момент.

Ще се опитам да опиша идеята с по-близки до сърцето думи. Онова, около което можем и трябва да се обединим, е заслужената гордост на хора, които познават и могат да оценят ценностите на човешкия живот, човешкото съществуване, особено в моментите, когато тези ценности се намират в непосредствена заплаха. България е единствената страна на Балканите (а може би и в Европа), която на два пъти е успявала да избегне заплахата от извършване на нечовешки престъпления (първия – все още непълно, все още наполовина, като едновременно и спасява, и унищожава, части от еврейското си малцинство; втория – когато избягва непосредствената опасност от гражданска война в началото на 90-те години). Това са сериозни, уникални основания за изграждане на напълно нова, по същество гражданска, българска митология и идеология, под мотото „Ние сме РАЗЛИЧНИТЕ хора тук, на Балканите!“. Ние сме онези, които са успявали да не се поддават на националистическите си демони, които – при всички уговорки и признания, свързани с инак доста окървавената ни история – все пак са успявали да дадат пример на всички останали (а може би и на самите себе си). Ние сме не само географският център на Балканите. Ние сме и неговият граждански център, ние сме онези, които желаят да се обединят не под идеята за изключването на „другия“, а под идеята за реални, всеобщи човешки правдини, ние сме наследниците на Апостола Васил Левски – най-модерният, най-съвременният от всички български герои, а не на хилядите националисти, които отново и отново са ни хвърляли в пламъците на един или друг убийствен конфликт. Ние сме ХОРАТА.

Всичко това може и да звучи наивно и глупаво в сегашния момент, но самият аз съм уверен, че в тази толкова простичка идея е заложен огромен потенциал. Изключително важно е да се отбележи, че тук става дума не за отричане и отхвърляне на националното чувство, а за изчистването на същото това чувство, на реалния български патриотизъм; за един нов, също толкова български, само че изчистен от омраза към другите и търсене на собствени изгоди за чужда сметка, патриотизъм.

Да, именно патриотизъм. Български граждански патриотизъм. Патриотизъм, включващ всички граждани на страната, в РЕАЛНА независимост от произход, религия, пол, сексуални предпочитания и прочие. Патриотизъм за всички, а не само за избраните малцина.

Както казах, вече сме го правили, вече сме го постигали. Колкото и хилаво, колкото и младо да е гражданското общество в България, то има в историята си два гигантски примера за своя собствен героизъм – и трябва да съумее да ги превърне в реалната основа за новата вяра, новата идеология, новата митология, новия български проект. Тази страна трябва да докаже – първо на себе си, а след това и на всички останали – че е в състояние да надмогне миналото и да се превърне в онзи център на демокрацията и човешките правдини тук на Балканите, от който всички имат толкова неотложна нужда.

Няма да е лесно. Няма да е лесно да убедим дори самите себе си, камо ли пък другите. Ще има много скептици, много сеирджии, много подигравателни, а може би и враждебни, гласове и воли. Но ние трябва да го постигнем. Просто защото на всички ни е ясно, че така изгубени, така лишени от вяра в самите себе си, в ролята, в съдбата, в пътя си на това място, в този живот, ние просто не ставаме за нищо. Както е казал поетът: „ако би бегали – да мрем по-добре“.

Ние можем! Ние трябва! Ние ще!

Помнете ми думите!

(И – ах, да – опитайте са да помислите малко повече за Империята и нейната история. Кое то най-вероятно ще означава, че ще ви се наложи да замените голяма част от информационния си и ценностен багаж с нов. Но пък, хей, кой от нас няма нужда от малко духовно пречистване, особено когато залогът е толкова гигантски, толкова решаващ за всички ни...)

декември 2012, Берлин

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраците“ (2001–2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичния сборник „Жегата като въплъщение на българското“ (2010).

Детските му книги са преведени на няколко езика, между които и китайски. Живее в Берлин заедно с двете си деца.

Коментари (92)

- 03-12-2012|**Хахаха**

Този текст е доказателство, че изборите приближават, а преди това и Краят на Света.

- 03-12-2012|**Кадаиф и петмез**

Златко, Златкооо, Златко...колко ти платиха от АНКРА за тази ма-нафска статия – един тон боза ли? Ако сме живяли толкова охолно, свободно и прогресивно през турското робство и османския геноцид, защо за 500 години броят на населението на България не се е увеличил? През 1397 сме били малко под 3 милиона, колкото Великобритания например, а 500 години по – късно на Острова живеят 30 милиона, а ние пак сме си 3 милиона...нали била много „демократична“ и „толерантна“ тази турска империя? Напоследък зачестиха изявите на национални предатели – отродници като тебе, явно Анкара дава и баклави към бозата като заплащане, а кой знае – може би и мъжка любов в традициите на аналния дол.

- 03-12-2012|**Златко**

Всекиму – собственото си разбиране за национално величие и национални катастрофи...

- 03-12-2012|**Владислав Георгиев** – статията

„През 1397 сме били малко под 3 милиона“ това в архивите на Османската администрация ли го намери. не знаех, че е имало тогава преброяване...

- 03-12-2012|**Sevcan Kence**

Поздравления!... Чета собствените си мисли, в реч...

- 03-12-2012|**Emko**

Завършвате текста с думите, че „се нуждаем от духовно пречистване“ - Извинявайте, но тезата ви не е „пречистване“, а омерзяване на миналото ни. Знаем, че всичко е въпрос на гледна точка, уважавам вашата, уважавайте и моята.

- 03-12-2012|**Златко**

Между другото, аз в никакъв случай не съм привърженик на идеята за „принципната ни некадърност“, която се е превърнала в една от най-унищожителните мантри на сегашното ни българско безвремие. Очевидно е, че има нещо много погрешно, нещо дълбоко подлъгващо във фалшива посока, някъде в самата основа на националния ни светоглед (както и в онези на най-близките ни съседи, инак едва ли всички щяхме да бъдем така колективно и печално известни като майстори на някои от най-хубавичките – и поддържани с тукашно дебелоглавие – катастрофи в най-новата европейска история). Но пък не може да се отрече и факта, че просто не изчезваме, не се губим, вече толкова много векове – а това все ще означава, че сме успявали и да вършим по нещо правилно, да се учим от грешките си. **Защо тогава да не успеем да го направим и този път?**

- 03-12-2012|**В и К** – Кому е била удобна идеята за „робство“

Една държава на изток от нас все иска да ни „освобождава“, и в наши дни даже. Междувременно, за поддържане на формата „братята“ от изток се занимават да „освобождават“ части от бившите съвецки републики, отхапвайки парче по парче от тях.

Доколкото ми е известно в техните архиви се пази кореспонденцията в първата половина на 19ти век между двореца и дипломатическото им представителство в Цариград, в която са давали напътствия, как да

се обърка и блокира нарастващото в България националноосвободително движение, с цел да се накарат българите да осъзнаят необходимостта от големия брат освободител. След Освобождението пропагандната война продължава и най-забележителният резултат от нея е терминът „турско робство“. Години след това съвецките подмазвачи и национални предатели започват да ги наричат „двойни освободители“.

Тази статия е добро начало за да приключим веднъж завинаги с митовете за „турското робство“ и да направим прагматичен прочит на историята ни. Ясно е, че хората с промити от соцобразованието мозъци ще се гърчат, по същия начин по който децата се разреват, когато преждевременно се сблъскат с грубата истина, че няма Дядо Коледа.

- 03-12-2012|**Златко** – ге: Кому е била удобна идеята за „робство“

В и К писа:

Една държава на изток от нас все иска да ни „освобождава“, и в наши дни даже. Междувременно, за подържане на формата „братята“ от изток се занимават да „освобождат“ части от бившите съвецки републики, отхапвайки парче по парче от тях.

Доколкото ми е известно в техните архиви се пази кореспонденцията в първата половина на 19ти век между двореца и дипломатическото им представителство в Цариград, в която са давали напътствия, как да се обърка и блокира нарастващото в България националноосвободително движение, с цел да се накарат българите да осъзнаят необходимостта от големия брат освободител. След Освобождението пропагандната война продължава и най-забележителният резултат от нея е терминът „турско робство“. Години след това съвецките подмазвачи и национални предатели започват да ги наричат „двойни освободители“.

Интересна гледна точка. Моята собствена, във всеки случай, няма нищо общо с нея. Не виждам по какъв начин бихме получили възможност да променим нещо в начините си на мислене, ако просто заменим досегашния „виновник“ за проблемите си (турците) с един нов (руснаците). Не може все някой друг да ни е виновен, рано или късно ще трябва да пораснем и поемем отговорността за собствената си съдба...

- 03-12-2012|**В и К**

Цитат:

Интересна гледна точка. Моята собствена, във всеки случай, няма нищо общо с нея. Не виждам по какъв начин бихме получили възможност да променим нещо в начините си на мислене, ако просто заменим досегашния „виновник“ за проблемите си (турците) с един нов (руснаците). Не може все някой друг да ни е виновен, рано или късно ще трябва да пораснем и поемем отговорността за собствената си съдба...

Според мен имперцината на руснаците е важна подробност по който и път сме решили да поемем, защото почти не се е променила от 19ти век насам. Ако знаейки какво представляват, не се съобразим с това и като следствие се провалим, отговорността си е наша.

- 03-12-2012|**Добромир**

За да не преоткриваме поредната „топла вода“, нека припомним вече известното по този въпрос.

Едни от възможно най-силните думи в ПОЛЗА на Османската империя, при това думи ставащи дважд по-силни от това, че поставят Османската империя като ефективност на държавната администрация НАД съвременните ѝ европейски държави, са на ... нашия класик Захари Стоянов.

В своите „Записки по българските въстания“ (глава VI, „Агитацията в IV окръг“) Захари описва цялата преплетена сложност на междувластовите отношения в късната османска империя така:

Захари Стоянов, „Записки по българските въстания“

ГЛАВА VI. АГИТАЦИЯТА В IV ОКРЪГ

http://chitanka.info/text/3748/7#ref_3-9

Ако попитате селяните българи, то нарядко ще намерите помежду им човек, който да каже лошава дума за Гюмюшгердана. „Бог да прости майка му и баща му – казват тия. – Ако не беше той да каже на пашата, че съм бил луд и постоянен негов роб във фабриката, то досега гробът ми не щеше да се познава.“

Това се обяснява твърде просто. Практичният грък, който е имал авторитет да разваля всяко кадийско решение, на когото думата не е ставала две, гдето и да отиде, незначителна работа е била за него да каже

на бинбашията: „Освободете тоя пезевенгин, че имам голяма нужда от кюмюр.“ Справедливостта го изисква обаче да признаеме и това, че въобще Гюмюшгердашж е направил и много добрини на българите. Така например във време на въстанието той е запазил много български села по Рупча от хищните башибозуци. Ако неговите богатства да ги притежаваше някой българин, то едва ли и той щеше да бъде по-добър.

Турското население обаче, което не е обръгнало да прави темане пред никакви потомствени и стълбови дворяни; което не знае какво ще да каже лорд, барон, помещик, чокой и пр. и което е навикнало да гледа, че довчерашият паша и аенин е слязвал от своето величие само с един махзар, подписан от няколко души, скоро решило по кой начин да се отърве от дермендерейския фабрикантин, въпроси, които в Европа се решават подир сто години в камарите, след като се изпишат хиляди оки книги за различни проекти.[9]

И на това място в текста, във формата на бележка под линия, следва обобщението:

„Турското правителство при всичката си деморализация, завинаги е държало страната на народа против тиранията на различни забити, аени, чорбаджии, па даже и подвластни князове. Много паши и каймаками са били изгонвани и сваляни от своите постове вследствие на най-малкото оплакване от страна на населението, без разлика на вяра и народност. Достатъчно е било един махзар, и забитинът отивал да се не види. Чумата на търновските кадии са били няколко бебровски мюзюхири, които са си играели е тях, както искат. В Сопот, Калофер и Панагюрище мюдюрите не са смеели да доведат и своя любим харем, от страх да не разсърдят населението. Когато някой от подвластните, сръбският например или румънският княз, са поисквали да покажат зъб на народа, ние виждаме, че Турция взема страната на слабите. И така, турските халифи с белите чалми са се съобразявали много по-добре с евангелието, отколкото християнските господари, на които скипърът и короната са били покрити с кръстове и с изречения от същото това евангелие! Право казва покойният Макушев, че Турция е развратена от християнските владетели.“

• 03-12-2012|**Добромир**

Дааа... Както обичаме да казваме обаче ние, българите: „дотук – добре!“ Като са били такива нещата, тогава защо изобщо се стига до въстанието от 1876 г.?

Отговор, ама не абстрактно-философски, а до болка исторически-конкретен, ни дава друг важен български автор: Иван Хаджийски.

През 1943 г. той ни дава в своята студия „Психология на Априлското въстание“ своето виждане за нещата:

Турската власт, като всяка власт, беше точка, която събираше недоволство и проклетия, които би събирала и една българска власт, по силата на това, че е власт, че нейното предназначение е да управлява, да иска подчинение, да събира данъци, и при това да върши тази дейност чрез не вина ги нравствено изправни хора.

...

По този начин в течение на векове се напласти омраза, свързана с името «турчин», като в съзнанието често избуяваха чувства, несъответни на истинското положение на нещата. Върху основата на тази омраза срещу турчина потисник, омразен и поради битовите и верските различия,

дойдоха новите условия, за да превърнат тази омраза във въстаническа ярост и решителност.

Кои бяха тия условия?

Участници в революционните комитети и във въстаническите редици идеха по следните шест главни линии:

1. Неспособността на разлагащата се турска феодална държава да осигури имота и живота на своите поданици, особено на българите. А сигурността за търговия и съобщения бе станала вече крещяща необходимост за младия български търговски капитал, за разширяващото се у нас от XVIII век насам разменно стопанство. Нашите занаяти от местни бяха станали износни и всички точки на турската империя, дори чужбина, бяха пазар за българските стоки. С една дума, зараждащото се у нас капиталистическо общество изтъкваше негодността на старата феодална политическа организация. Тази негодност се разкри най-

вече, когато след Кримската война (1856 г.) в България бяха преселени към 200 хиляди черкези, които подложиха на грабеж селяни, търговци и занаятчии. По тази линия в революционното движение влязоха заможни еснафи, имотни селяни и малкото чорбаджии в Габрово и Тетевен.“

И по-нататък в студията си Иван Хаджийски поставя въпроса вече „ребром“:

Във всяко въстанало място поставях ясно и разбрано въпроса: „Без черкезките обири щяхте ли да въстанете?“ Отговорът навсякъде бе един: „Никога.“

Сега остава да видим дали днешните управници, тукашни и тамошни, европейски или турски, ще си извадят правилните поуки от тази история...

- 04-12-2012|**Александър**

Поздрави за текста, но искам да задам въпросите, които си мисля.

Съсредоточавате се на това което е било, а аз не мисля, че само това ни оформя отношението към Османската империя.

Каква е била съдбата на търновската школа на Евтимий? Защо ренесанса се случва във Флоренция, а не в Търново? Защо земята родила богомилството да не създаде и литерианството?.....

Не сме ли историческо измамани от османците? Решението на Сюлейман Законодателя и предшестващите го султани, да разширяват империята в посока Европа, не предопределя ли съдбата, манталитета и културата ни? И точно това им решение не е ли акта залагащ етническите бомби, които продължават да избухват на Балканите и в наши дни?

Дори и да намерим сили да преосмислим историята си, ще можем ли да простим за неродените сценарии (точно за това, че са неродени са винаги положителни), за не осъществената България?

- 04-12-2012|**Д-р Карев**

Емко не е разбрал много добре позициите на автора и затова настоява да бъдат уважавани и неговите; Добромир пък (чрез цитата от Хаджийски) прави точно това, което Златко обяснява защо не бива да се

прави – да се концентрира само върху упадъчните явления в Империята през последните десетилетия от съществуването ѝ. Да не говорим за просташките нападки на „Кадаиф и петмез“, заимствани от идеолозите на ОКЗНИ и Разградската република (тогава бях народен представител и много добре ги помня). Много добре помня и „контрапротестите“, например какво говореха „ораторите“ на митинга в родния ми Велики Преслав, които бяха рекрутирани от активни „възродители“ и ченгета от ДС, а публиката им в градове като Преслав и Нови Пазар беше главно от хора, които бяха изкупили за жълти стотинки имотите и стопанските животни на изселващите се турци и трепереха да ни си изгубят „придобивките“.

Мога да се подпиша под всяка дума, написана в тази статия и се надявам, че нейните истини постепенно ще стигнат до съзнанието на все повече хора. Изразът „турско робство“ ще остане повече като метафора и все повече българи ще разбират, че (като изключим последните стотина години от него) селяните от западноевропейските феодални и руските мушкетерски са били стократно повече „роби“, отколкото българските селяни и занаятчии.

- 04-12-2012|Златко

Благодаря на всички, изключително зарадван съм от преобладаващо добронамерените реакции. Без съмнение това не е тема и проблем, които могат да бъдат „изчистени“ с няколко статийки и дискусии в едно може би „изгубено в превода“ форумче. Но всяка идея – така ни учи историята – е само дотолкова добра, доколкото отговаря на реалните потребности на времето си. Ако България действително е стигнала до дъното, ако хората в нея действително имат нужда от някаква нова, хуманистична, човешка, просто сваятна идея, около която да се получи ново българско обединение, ново възраждане на духа, самочувствието и способностите на всички ни, то нищо на тоя свят няма да може да спре разпространението и приемането ѝ. Ако не – ако идеята не е достатъчно добра или просто не отговаря на реалните потребности на хората... Е какво пък, поне ще сме се опитали.

А сега конкретно. Въпросите на Александър, колкото и смислени да са, ни отвеждат в сферата на алтернативната история, която обикновено се класифицира като раздел на научната фантастика. Не можем да знаем какво би се случило, ако не бихме прекарвали онези петстотин годи-

ни под едно владичество, което Европа традиционно е свикнала да възприема като назадничаво и варварско. За тях това може и да е оправдано, тъй като не е част от собствената им идентичност. Но за нас, хората, които са до голяма степен оформени от него, които го носят вътре в себе си и насън, и наяве, такъв вид отрицание е напълно недопустим. Единственият резултат от него е онзи вид национална шизофрения, която ту ни кара да се поддадем на естествените си човешки, здравомислещи импулси, и да се противопоставим на разрушителните идеологии, които сме си измислили или възприели отвън, ту пък – да се нахвърлим отново върху някого и някои, защото, видите ли „те са ни виновни“. Крайно време е да се стегнем, да си припомним добрите, обединяващи митове от националната ни история, да приемем кои сме, без тупане по рамото или ненужни комплекси, да осъзнаем, че това тук място ВИНАГИ е било най-спокойното и мирно на Балканите, каквото и да означава това, и да поемем историческата роля, която никога до този момент изглежда не сме вземали на сериозно: ролята на РАЗЛИЧНИТЕ хора на Балканите. Ние няма да бъдем като всички останали, няма да гледаме непрестанно в чуждата чиния, няма да преследваме всички, които не са „баш съвсем наши“, ние ще се опитваме да бъдем други. Знам, че само година след Катунца всичко това звучи като много, много изкуствена музика. Но все някой трябва да започне. Все някой трябва да се изправи, да каже без страх „А аз все пак си мечтая за нещо хубаво, нещо човешко“, и да остави хората сами да преценят дали и те биха искали да вярват в нещо такова, или по-скоро ще приемат, че страната им е осъдена на обезлюдяване и постепенно подивяване...

Не знам какво повече да кажа. Ние сме ХОРАТА. Повярвайте го, и бъдещето може да се окаже далеч по-красиво, отколкото сме в състояние да си представим в момента. Отхвърлете го – но тогава поне намерете силите и откровеността да не се сърдите никому. Всеки човек, а това означава – и всеки народ – в края на краищата сам кове съдбата си. Дори и когато много му се ще да прехвърли отговорността на някого другото.

Сами сме, други няма. Също като Апостола. Оттук нататък всичко си зависи от нас. Само от нас.

- 04-12-2012|Златко

А на земяка си Д-р Карев ще благодаря по нашенски: „Жив да си, градски! Благодаря ти за рамото!“

- 04-12-2012|Златко

Между другото, осъзнавам напълно, че подчертаването на „различността“, а не близостта ни, с останалите балкански народи, е потенциално заредено с нови бомби на етническа конкуренция и борба, която няма как да не доведе до нови конфликти. Необходимо е много ясно да се подчертае, че това не е опит за омаловажаване на човечността, доброта и цивилизоваността на съседите ни. Ние просто искаме да бъдем различни на фона на досегашната ни обща история, а не да обявяваме себе си за „избрани“ или някак „по-добри“ от останалите. „Различността“, на която настоявам тук през цялото време, не е някакъв специален прерогатив на България и българите. Тя просто е призив към всички – били те „наши“ или „чужди“, за възприемане на едно ново отношение към миналото, настоящето и бъдещето, които винаги сме споделяли и ще продължаваме да споделяме, докато ни има. „Различността“ е нещо, което живее дълбоко вътре във всеки от нас – бил той българин, турчин, ром, грък, сърбин, румънец или какъвто и да е друг човек, живеещ на това тук място. Тя е човешкият ни корен, желанието за близост, доверие, сътрудничество, общо дело, обща борба, а не вечните дразги около наше и чуждо, които разкъсват това място от стотици години насам. Ние искаме да бъдем първите по един нов път, който всички рано или късно ще приемат като единствен – ако той е истински и достатъчно добър за всички ни. Тук няма ни най-малки претенции за някаква българска „изключителност“...

(Моля да ме извините за постоянната употреба на това „ние“, която ме поставя в смешната роля на човек, който говори пред огледалото. Всъщност, разбира се, мога да говоря единствено от собствено име).

- 04-12-2012|Златко

А ето и разговора от Фейсбук:

Цитат:

Mihail Krastanov Ти можеш да се гордееш и от османското си бъдеще, но не разбирам защо си хабиш перото напразно... Или по-бистро казано -пиши нещо занаят, а не заотзад, защото ако не знаеш какво е тафталогия, то това е да дъвчеш хляб, картофи и качамак едновременно ...

Kiril Velev Г-н Енев, подхващате много деликатна за българите тема. Аз дори не мога да изброя повече от трима човека, които биха могли да разсъждават трезво по проблема.

Племето е силно комплексирано и никога няма да се откаже от тази „спасителна сламка“ – неудачите ни (нашата лична некадърност) са следствие на турското робство.

Mihail Krastanov Това комплексирано племе, както го наричаш е люлката на ренесанса в исторически план... А ти, Кирил, ако се чувстваш цар на друго племе, това не значи, че не си слязъл от някой клон ...

Zlatko Enev Всекиму – собственото си разбиране за национално величие и национални катастрофи...

Mihail Krastanov А личната некадърност не я приписвай на цяла нация, че това не е смешно, а просто просто отвратително нелогично...

Zlatko Enev Виж какво, в профила ти пише, че си „професор“. Хайде сега опитай се, ако обичаш, да се изкатериш малко по-наблизо до заявения си социален статус и да ми кажеш нещо съдържателно (в текста ми има аргументи, ако си прочел нещо повече от заглавието му). В противен случай професорството заплашва да се превърне в нещо като новите дрехи на царя, нали разбираш?

Инак плюнки *ad hominem* – бол, разбира се. Но с това професорска титла не се защитава.

Mihail Krastanov Изгубих си няколко минути да ти прочета текста. По-скоро, това не е текст, а фантасмагария... А царят никога не е имал нови дрехи... А за професорските титли, хайде да оставим това на другите, не на продажниците:)) Камо ли на теб да обяснявам нещо...

Zlatko Enev Жив и здрав тогава. Всеки по пътя си...

Kiril Velev Благодаря на Михаил Крастанов, че потвърди думите ми.

Evgenii Dainov Кръстанов, учтивостта краси човека...

Snejana Georgieva Имате предвид Михаил Кръстанов може би?

Zlatko Enev Между другото, аз също не съм привърженик на идеята за „принципната ни некадърност“. Очевидно е, че има нещо много погрешно, нещо дълбоко подлъгващо във фалшива посока, някъде в самата основа на националния ни светоглед (както и в онези на най-близките ни съседи, инак едва ли всички щяхме да бъдем така колективно и печално

известни като майстори на някои от най-хубавичките – и поддържани с тукашно дебелоглавие – катастрофи в най-новата европейска история). Но пък не може да се отрече и факта, че просто не изчезваме, не се губим, вече толкова много векове – а това все ще означава, че сме успявали и да вършим по нещо правилно, да се учим от грешките си. Защо тогава да не успеем да го направим и този път?

Ognyan Minchev Имам чувството, че съм водил този спор със Златко Енев не по-малко от 15-20 пъти и не настоявам да прибавя още един път. Златко има свръх-ценната идея да разруши българския национализъм каквото и да струва това – не само на него, но и на всички останали. Същевременно той не възразява на други национализми, фундаментализми и имериализми – както виждате не му пречи и османския империализъм. Въпрос на вкус ... беше казал някой. Понеже е понеделник, понеже е работен ден, а не време за чесане на езици – във виртуалното пространство или в кръчмата – бих искал да дам малък и скромнен принос към тази дискусия. Обяждавам незабавно да интегрирам Османската империя като интегрална позитивна част от моята идентичност, веднага след като: индийците интегрират Британската империя като позитивна част от своята национална идентичност. Когато датчаните направят това по отношение на Германската империя, алжирците – на френската, поляците – на руската, а индианците – на испанската. Междувременно, през краткия период, в който това предстои да се случи, препоръчвам на автора и на участниците в дискусията да прочетат във всеки обикновен, но добър учебник по история ЗАЩО възникват нациите, каква е логиката на националната идентичност и какво поражда свързаните с националната идентичност ексцесии като шовинизъм, нацизъм и национален нихилизъм.

Zlatko Enev „Същевременно той не възразява на други национализми, фундаментализми и империализми – както виждате не му пречи и османския империализъм“.

Упс, упс, упс... Прочети предишния ми коментар, Огняне. Това, че не вярвам, че можем да променим себе си, като критикуваме ДРУГИТЕ, е едно. Но да ми приписваш принципна склонност към двойни стандарти и търпимост към чуждото зло, за сметка на принципна нетърпимост към собственото ни... М-да, това ми звучи силно несправедливо и избирателно. Но пък, хей, къде е проблемът? Различните хора ще

виждат и оценяват работата ми по различни начини, каквото и да правя. И оценките им, ща не ща, ще бъдат винаги директно свързани с това кои и какви са тези хора – на каква възраст, с доколко твърдо формиран традиционен български мироглед, и прочие. Нито мога, нито пък искам, да променям ВСИЧКИ. Достатъчно е ако се вслушват по-младите от нас...

Zlatko Enev А по АБСОЛЮТНО интересната тема за начините, по които новото време просто ИЗИСКВА преодоляване на тясно националистическите мирогледи, точно в момента превеждам ЖЕСТОКА статия (казва се „Постнационализъм“ и ще бъде горе на сайта най-късно след два дни). Който иска – нека чете. Който не – не. Лошо няма, аз не бързам за никъде...

Ognyan Minchev Да, извини ме, че съм пресолил супата – нека е принципна нетърпимост към национализма. Но той е необходим етап в развитието на човешката идентичност и нетърпимостта към него със задна дата няма как да го премахне като мащабен исторически процес. На теб ти е непоносим национализма, на други – глобализацията, трети не обичат зимата – студено им е... А младите поколения без съмнение ще имат своя визия за всичко това. Опитвал съм се и друг път да ти подсказва, че е в известна степен арогантно да се идентифицираш с прогреса и бъдещето, а опонентите си да предпоставяш като реакционери. Тази позиция за «спор“ не е нова – живял съм в нея през първите 30 години на живота си и я припознавам във всяка категорична левичарска позиция, откъдето и да идва тя.

Иван Иванов Златко, айде сега да ни светнеш и за „Баташкото клане“!/?

Zlatko Enev Не, не ми е толкова непоносим. Ако се вгледаш по-внимателно в това, което пиша, няма как да не забележиш, че аз отбелязвам изрично, че в онова, което предлагам, НЯМА отрицание на националното чувство, и че предлагам именно един нов вид патриотизъм – граждански, а не националистически. С други думи, националната рамка си остава определяща и за мен, поне на този етап (а ние двамата с теб друг едва ли ще доживеем).

Това първо. Другото нещо, което ми хрумна, докато четях коментара ти е, че позицията „ще го направя, но само СЛЕД като го направят останалите“, с неизбежност те осъжда да играеш ролята на ВЕЧНО ДОГОНВАЩ, тоест те лишава от каквито и да било принципни основания да търсиш причините за собственото състояние в нещо друго освен

СОБСТВЕНИЯ манталитет (говоря не толкова лично за теб като човек, колкото за абстрактния представител на този тип мислене). А това пък, по една неизбежна ирония на логиката, е именно основното твърдение в критикувания от теб текст – че именно собственият ни манталитет, формиран под влияние на едно дълбоко погрешно, изключващо „другите“, целеполагане, е и основното обяснение за начина, по който е протекла, и продължава да тече, най-новата ни национална история...

Kiril Velev Много интересно какви нации са останали след инвазията на Западната цивилизация на Американския континент. Хайде някой да ми светне за „Баташкото клане“ над ацтеки и прочее местни там, които съвсем убедено не са ги считали за човешки същества. Кога ще се случи тяхното национално пробуждане?

Zlatko Enev Нека не отвлечаме темата. По въпроса за особеностите на латиноамериканските национализми има обширна литература... Би било хубаво също, ако имаме поне малко взаимно уважение към интелигентностите си и не си поставяме „задачи“, които свеждат разговора до разправия от детската градина (това последното към господин Иванов, с когото между другото май се познаваме вече – не особено приятно – откъм сайта на списанието)...

Ognyan Minchev Нещата не са толкова прости колкото изглеждат. Нацията възниква като отрицание на определено статукво – Османска империя, абсолютистка френска монархия, колониална окупация. Затова анти-тезата е част от генотипа им. Мераклиите за генно инженерство върху този генотип са доста, но евгениката е крайно опасна както на индивидуално, така и на национално равнище. Същевременно генотипите се надстрояват от ежедневието – не от левичарските идеолози. В ежедневието десетки хиляди българи отиват на море и на екскурзии в Турция, гледат филми и могат сами да правят разлика между Османска империя, нео-османизъм, туски и български национализъм и реален всекидневен живот – и в България и в Турция. Една група от 20 българи посетила Кушадасъ има по-голяма стойност за еволюция на българската визия за турците и Турция, отколкото хиляда клетви против национализма. След испанската инвазия в Америка са останали: Болиевия, Колумбия, Венецуела, Перу, Еквадор ... пропускам още доста, повечето от тях възникнали в резултат на Боливарианското национално-освободително движение на Симон Боливар и като анти-теза на испанския колониализъм.

Emil Hurmuzov Първо – идеята ми се струва прекалено „християнска“ (добър каламбур се получи)

И още – всички сме чували или чели за това колко прогресивна е била Османската империя за времето си. Обаче защо трябва да се гордеем с нещо, което не е наше постижение или завоевание?

Zlatko Enev @Огнян: Процесът на социалното (и национално) развитие е като минимум двустранен – и винаги е бил такъв. Като груб, останал от времето на марксизма исторически материализъм ми се привижда тезата, че обществата се придвижват напред само и единствено в зависимост от хода на материалния и технологически прогрес. ПОНЕ също толкова важно е и да са се появили нови идеи, нови перспективи. Инак обществата просто затъват в самодоволен консумеризъм. ВИНАГИ има нужда от хора, които да се изправят и да кажат „I have a dream!“...

Zlatko Enev @Емил: по различни причини, като например тази, че радикалното отхвърляне на собственото минало ни осъжда на един вид перманентна шизофрения: кои сме ние, щом петстотин години от историята ни са на практика зачеркнати и отречени като „черната дупка“ в историята ни?

Второ: ако няма основания да се гордеем с участието си в Империята (примерно като нейни добри и съвестни граждани, докато тя ни е осигурявала нормално човешко съществуване, тоест някъде докъм края на седемнадесети век), то какви тогава ще бъдат основанията ни (наши или на наследниците ни) да се гордеем с участието си в Европейския съюз? Ситуацията, ако човек я разгледа исторически, не е чак толкова по-различна...

Zlatko Enev И, разбира се, най-важната от всички причини е тази, че без възможност за приемане на ОБЩАТА ни с другите тукашни етноси история ние НИКОГА няма да бъдем в състояние да предложим някакъв обединяващ всички ни граждански идеал, което пък просто запущва пътищата към бъдещето.

Emil Hurmuzov Първо: Не съм казал, а и не мисля, че липсата на гордост е „радикално отхвърляне“.

Второ: Много слаб пример. 1) „Тя“ ни е осигурявала това, което ѝ е било изгодно. Нека тя да се гордее. и 2) „Тя ни го е осигурявала“ не по наше желание, било е наложено със сила. За разлика от Европейския съюз.

Иван Иванов Златко, в детската градина сигурно си се харесвал на другарката си, но на децата-едва ли!

Zlatko Enev @Емил: Е, разбира се, че един пример от 21-ви век трудно може да се побере в тесничките рамки на 15-17. Важното при осъзнаването на целостта на османското ни минало е преди всичко да се разбере, че, казано най-просто, нас са ни „оставяли да живеем“ (не просто да оцеляваме) в едно време, в което най-честият модус на отношението завоеватели-завоювани е бил „оставянето да мрат“ (Южна Америка, религиозните войни в Европа и т. н.) С което не искам да кажа, че Османската империя е била някакво чудо на хуманността и човечността. Османците, като всяка друга империя от онова време, са изпълнявали повелите на Свещената си книга, а това е означавало, че основното им занимание е било да разширяват границите на държавата и религията си. И в това отношение са били безпощадни, доста свършени машини за водене на непрестанни войни. Но онези от поданиците им, които не са създавали прекалено много ядове, са били оставяни на сравнително спокойствие, доколкото са плащали данъците и са осигурявали средствата за войската. Погледнато от гледната точка на наше време може и да не изглежда като много, но като си помисли човек, че в същото това време примерно Германия е опустошена до такава степен, че човек е можел да язди дни наред на кон, без да срещне жива душа, нещата изведнъж придобиват съвсем различно звучене. Демонизирането на Империята при всички случаи е нещо, от което ние нямаме никаква полза. А това, че от 18-ти век нататък тя започва рязко да изостава от Западна Европа и в резултат на общия ѝ упадък престават да функционират и механизмите, които до този момент вероятно са правели живота в нея атрактивен – това е напълно различна тема...

Иван Иванов Така и не разбрахме имало ли го е, или го е нямало БАТАШКОТО КЛАНЕ!??

Zlatko Enev НИКОЙ, НИКОГА и НИКЪДЕ не е заявявал, че не е имало Баташко клане. Хората бяха обвинени в неща, които никой не е казвал.

А сега, понеже ми писна от глупости, хайде и с вас да си поемем по различни пътеки, господин Иванов. Мозъчното вещество си е мозък, а бетонът – бетон. Между тези две субстанции има известна раз-

лика и няма защо носителите им непременно да си мислят, че имат нещо общо едни с други...

- 04-12-2012|Златко

И отново откъм Фейсбук:

Цитат:

Peter Patrikov „ако би бегали – да мрем по-добре“

Да защитаваш неоосманизма с цитат от Вазов. Тоя или е шизофреник или е абсолютен платен демагог.

Boyko Gargov Можеш да го попиташ:) *Твърдо не съм привърженик на версията за тъжната робия, денонощните резове и побиванията на кол в сряда и петък.*

Peter Patrikov Аз пък не съм привърженик на неоосманизма. Като противовес на Европа, можем да се ориентализираме, но без да се османизираме.

Boyko Gargov Не виждам *Zlatko Enev* да говори за османизъм. Може и да не съм внимавал, но така ми изглежда:)

Peter Patrikov Годенето с османското минало какво е?

Peter Patrikov Между другото, може за разнообразие да се гордеем и с гръцкото си минало. Или сръбското. Даже и с румънското.

Boyko Gargov За мен не става дума за гордеене с османското ни минало, а преразглеждане на онова налагано толкова години робство. И двамата знаем, че не е било точно така. Не бих се гордял с османско, турско или румънско минало, по-скоро искам да се знае, че прадедите ни са живяли обичаен за времето си живот. С права, задължения и тогавашните мутри и беззакония.

Peter Patrikov Концепцията за роб при исляма се казва гяур. Това е човек, но с много по-малко права от правоверния. Още по-ниско стъпало е съдружаващ, който вече няма права, а трябва да се убива. Има доста текстове от Корана за това. Погрешно е да се сравнява с концепцията при християните, където роб е нещо като добитък. Това не променя същността че и при исляма робът си е роб. И при двете концепции, когато робът приеме съответната религия той става формално равноправен.

Колкото до успешите българи-чорбаджии – и в Рим е имало високоставени роби и в християнският свят е имало.

Boyko Gargov Роб има конкретна дефиниция.

Peter Patrikov Това е дефиниция от християнския свят.

Boyko Gargov Не мисля:) *Коя е дефиницията на атеистите, които се предполага, че са независими от верските догми?*

Peter Patrikov Че всяка дефиниция е променлива и е валидна само за времето за което е приета.

Boyko Gargov Включително и дефиницията за дефиниция.

Peter Patrikov Възможно е. Примерно дефинициите днес са с думи, а може в бъдеще да съдържат други средства за комуникация.

Peter Patrikov Между другото, ако приложим правото на свободно самоопределяне, роби са само хората, които осъзнават че са роби. Т. е. *и робитев САЩ, които не са знаели що е то роб, не са роби.*

Ето ти типична илюстрация как не може да се разсъждава със съвременни категории за минали събития, когато е имало съвсем друг начин на мислене.

Boyko Gargov Като в Параграф 22, но затова има и психиатри.

Peter Patrikov Нямах това предвид. За всяко минало е добре да се разсъждава от позициите на хора, живели в това минало. Сегашните ценности и сегашния начин на разсъждение, пренесени в миналото, само изкривяват нещата. За това, колкото и да е странно, много помага фантастиката. Исляма е съвсем различен свят от това, което си мислиш че е. Нашите предци са живели в него, докато ние само сме чували. Те са казали че това е робство. Кои сме ние да ги оспорваме?

Zlatko Enev *(С молба за извинение – видях този разговор съвсем случайно и обещавам да се обадя само един-единствен път).*

Та значи – когато става дума за една толкова болезнена и трудна за обмисляне тема, каквато е основната на всички ни национална травма, „робството“, *то става очевидно, че за оценката ѝ – ако тя изобщо е възможна – са необходими някакви практически, а не абстрактни или емоционални критерии. (Инак споровете около дефиницията изместват вниманието от единствено важния в случая въпрос, който е „а как можем да преодолеем травмата?“)*

Ще се опитам да дам следния пример – ако, примерно, двама души от времето отпреди космическите полети и снимките откъм космоса спорят за това дали земята е плоска (както ни показват собствените очи) или кръгла (както го доказва доста по-абстрактната математика), то единствено възможният аргумент е: нека тогава да видим какви са СЛЕДСТВИЯТА от едната и от другата теория.

Това е единственият начин да ги оценим – по тяхната практическа полезност, а не по емоционалните ни предпочитания. Значи, ако едната теория води дотам, че изчисленията ни в такива области като инженерство, корабоплаване и балистика, се оказват с неизбежност погрешни (както става, ако приемем, че земята е плоска), то значи тя трябва да се отхвърли и да се приеме онази, от която имаме реална полза. А полза имаме не по някаква друга причина, а просто защото – така става в живота – тя е и обективно по-истинската. (Съвсем друг е въпроса, че на едно друго, макро-космическо ниво, вече пък не функционира нютонова теория и там сме принудени да изберем Айнщайн, пак по същата причина).

Нека сега се върнем към нашия собствен проблем и да разгледаме какви са последствията от „теорията“ за робството и от евентуалната друга, която ни казва простичко, „доста сме се тръшкали, време е да пораснем и да приемем миналото си без ненужни травми. Имало е лошо, но е имало и добро, като при всички други“.

И какви са следствията от двете неща? От първото вече ги знаем – четири национални катастрофи, плюс невиждана конфронтация между етносите в страната в наше време. Е и какво ѝ е толкова хубавото на тази теория тогава?

(А между другото, предците ни също са вярвали, че Земята е плоска. Кой сме ние, че да ги оспорваме?)

Това е всичко, върху което ви моля да помислите. Изводите, разбира се, са си ваша собствена работа...

Десислава Бетова Само направете дори сравнение на Османската с другите империи преди нея или съвременни и /Австро-Унгарската да кажем/ – ако гледаме нещата от този ъгъл – българите са си живяли доста добре по време на Османското владичество. Имало е цели села, в които не е стъпвала армия, а просто са плащали данъци, Робството е било предимно икономическо, но като цяло е било – плащаш и си живееш без особен тормоз /с изключение на някои населени места при определени ситуации – заради, които са и емоциите и са били много удобни за пренаписването на историята или по-скоро за преувеличаването на някои неща.../

Peter Patrikov Ползата има много гл. т.

Ползата от теорията за робството е че България, в края на краищата е освободена и се възстановява като държава, а недостатъка от

евентуално „другата теория“ е че може толкова да си харесаме хубавия османски живот, че пак да ни завладеят.

Всичко е *PR*опаганда, както обичам да казвам, а историята е само вид религия.

От трета гл. т. *проблемът е че България не се възстановява като държава на българите, а като държава на всички етноси, които живеят тук.* Т. е. проблемът ни не е травматата робство а теорията на Левски за чистата и свята република, дето всички щели ...тинтири-минтири. Смислът, ползата от национална държава е в защита на общите ни български национални интереси, а не в игричките на турче, циганче и българче. Няма турчин, или циганин, който да се гордее с България. Това са фантазии. Турците се гордеят с провинцията Булгаристан, а циганите че живеят на гърба на българите.

Ние живеем на кръстопътя на империи и оцеляването ни зависи само от способността да използваме една империя срещу друга. Единствения противовес на османистите са руснаците, на руснаците са европейците, а на европейците са османистите. В този смисъл неоосманизмът е също толкова вреден, колкото русофилството и еврофилството.

Онова, което е добре да направим е да отричаме упорито османизма, независимо какви са фактите и докато сме в ЕС да си присвояваме някои негови хубави черти, но да ги преписваме на българизма.

Примерно чалгата е българска. турците са ислямизирани българи и т. н.

Така правят всички.

- 04-12-2012|**Златко**

Между другото, самият аз не съм привърженик на идеята сега на всяка цена да се опитваме да представяме Османското владичество като нещо особено мекичко и приятно, от чисто желание да преобърнем нещата с главата надолу. Османците са били сурови и нелесни господари, в това едва ли може да има съмнение. Но пък в никакъв случай не са били чудовищата, в които ги е превърнала нашата национална идеология. В никакъв случай не е ясно дали някакви потенциални български господари от онова време биха били по-добри (пък и целият въпрос е лишен от смисъл, той е фантастика). Както обаче се опитвам да посоча в един от коментарите по-горе, пък и в целия текст, постулирането на

„зловредността“ на Османското владичество, което е заложено в самия корен на Българския национален проект, е довело до толкова много катастрофи и злини, че нуждата от преосмислянето и отхвърлянето му е просто вадеща очите.

- 04-12-2012|**Самолет 005**

Споделям мнението на Огнян Минчев, че всяко поколение има своето виждане за даден проблем. Аз съм от поколението, в което всички в България бяха българи в смисъла на културна идентичност. Имаше както Йълдъз Ибрахимова, така и Милчо Левиев. Защо тези двамата не станаха Йълдъз Ибрахим и Милчо Леви? Защото имат българска културна идентичност, въпреки турски или еврейски произход. Да се игнорира силното българско самосъзнание на нашето поколение с оглед на бъдещ културен прочит на историята е толкова опърничаво, колкото и вярата в светлото бъдеще... Не знам кой какъв dream има, но аз вярвам в новия Съветски Съюз просто защото историята се повтаря, но винаги смехотворно. Смехотворно в случая не означава смешно, а тъжно. Познавам достатъчно български турци, живеещи в Турция, за да си мисля, че те се държат точно както биха се държали и хиляди българи на тяхно място, тоест те не се държат като български турци в Турция, а като българи, говорещи турски език и изпъдени в Турция. За някои това беше дори втори шанс. Кое е еднаквото с турските турци на българските турци освен езика, а даже и несъвсем...? Друг е например феноменът с претопените българи в Гърция. Те се държат като гърци. Следователно има скрити особености на националния характер на всяка нация, които не се познават дори и от учените. А да си учен не непременно означава прогледал и знаещ. Понякога това означава яхнал дадена идея. Въпросът кой и как натрапва идеите не е обект на тази тема. Обект на тази тема е дали национализмът е изконно зло или е имал добри резултати... Бих искал в този форум да прочета статия за Иларион Макариополски, ама дали...:)

- 04-12-2012|**Добромир**

Честно казано, изумявам се от „логиката“ на някои коментиращи тук...

Значи, д-р Карев смята за особено важно, че аз с цитатите, които съм дал, не съм спазил предупреждението на Златко Енев, че не следва да се фокусираме „само върху упадъчните явления в Империята през послед-

ните десетилетия от съществуването ѝ“ – и веднага след това същият този д-р Карев показва, съвсем нагледно, че за него някак си днес няма по-важно от това, което той е видял на някакъв митинг във Велики Преслав (родния му град) вероятно през 1990 г. – т. е. той сам се фокусира много по-силно върху някакъв епизод, който е много по-ограничен и като география, и като хронология, в сравнение с последните десетилетия на Османската империя...

Отбелязвам това, защото тук постоянно ми се случва да виждам коментарите на хора, които сами смятат себе си вероятно за много „отворени“, много широко-гледащи на нещата, много „издигнати над“ нещо си, което на тях им се струва примитивно и долно – а в същото време, от собствените им думи най-често веднага проличава, че всеки от тях си върви със своята си ограниченост, която не само не вижда, но и не възнамерява да преодолява...

Същата противоречивост много често се забелязва и начина на мислене на самия Златко Енев. Ето сега по-горе той сам прави уговорката, по повод на допускането, че някакви евентуални „български господари“ по онова време биха били по-добри от съответните османски такива, че такъв тип въпроси са просто лишени от смисъл, те са „фантастика“.

И малко по-надолу той сам влиза в точно същия на канал на мислене.

Според него историческото явление „X“ (например, „постулирането на „зловредността“ на Османското владичество, което е заложено в самия корен на Българския национален проект“) е довело до резултата „Y“ („толкова много катастрофи и злини“).

Да приемем, че това е така. Само че от равенството „X води до злината Y“ по никакъв начин не следва, че някакво евентуално НЕ-X би довело непременно до някакво НЕ-Y (и то до такова НЕ-Y, което да е „по-малко зло“ в сравнение с вече известното ни Y). Напротив, здравият разум би трябвало да ни подсказва, че и този тип въпроси също са „лишени от смисъл“, това също е просто една „фантастика“.

Според Златко Енев, той самият предлага „именно един нов вид патриотизъм – граждански, а не националистически.“

Но за мен е очевидно, че всеки „патриотизъм“ (колкото и да е „граждански“) при всички случаи е нещо по-слабо (и оттам – по-неефективно) в сравнение с всеки национализъм.

Понятието „патриотизъм“ (за разлика от „национализъм“) предполага привързаност към определена територия (а не култура). Т. е. „па-

триотизъм“ предполага териториален, а не културен принцип на обединяване/разделяне на хората. Само че именно в днешните модерни времена принадлежността на човека към дадена територия е нещо много по-несигурно и неустойчиво, в сравнение с принадлежността му към определена култура!

- 04-12-2012|Златко

Патриотизмът може да бъде дефиниран по различни начини – и привързаността към територията е само един от тях. Много по-силна от нея ми се струва привързаността към споделените граждански идеали, която вече е постановена като обединяващ върховен принцип в САЩ, а вероятно могат да се намерят и други примери (в това няма отрицание на принципа за териториалния патриотизъм, тия две неща са напълно съвместими). Съгласен съм, че това е гражданска връзка, която е по-слаба от онази на национализма, особено на национализма, разбираан в примордиален смисъл, като родство на етноса, на кръвта. Но за мен този аргумент е лишен от смисъл, тъй като той ни връща в началото на разговора. Именно защото е толкова силна и емоционално заслепяваща, идеологията на национализма с лекота води до пренебрегване на най-елементарните изисквания на морала и човешката солидарност, в името на частно-групови интереси (един етнос против всички други).

А инак, липсата на гаранции за успех, която по-горе се изтъква като аргумент „против“:

Цитат:

„Само че от равенството „X води до злината Y“ по никакъв начин не следва, че някакво евентуално НЕ-X би довело непременно до някакво НЕ-Y (и то до такава НЕ-Y, което да е „по-малко зло“ в сравнение с вече известното ни Y).

ми се струва като минимум трудно разбираема. Естествено, че гаранции няма. Е и какво? Тук не се предлага някаква утопия, а нещо, което е изпробвано по други места и което функционира, стига само хората да повярват в него и да го поддържат. А освен това то надмогва ограниченията на национализма – или поне се опитва. А това никак не е малко, особено в един свят на все по-раздробяващи се групови интереси, а съответно и възможности за конфликт.

- 04-12-2012|**Манол** – Това дори за мен е прекалено

Първо, текстът е малко нещо хаотичен и скача от тема в тема. Но това – как да е.

Второ – ние всъщност отдавна се гордеем с османското си минало или поне с онази част от него, която може да се признае за наша, тоест за създадена, а не само изтърпяна от нашите деди: Възраждането и Екзархията стават в империята. Да не говорим вече за романтичните и героични представи около Чипровци, Карпош, Фружин и т. н.

Трето, в самата османска епоха може да се намерят много героични и романтични епизоди, но самата империя с нейната цивилизация (каквата и да е тя) няма начин да бъде разпозната като българска. Не българи създават тази империя, не те са неин елит и тя всъщност така и не става така разбираема и достъпна за българите, както е, да речем, Австрия за маджарите.

Четвърто, нека не попадаме в ефекта на махалото – видите ли, понеже до вчера някой много лош е представлял турците като лоши хора и врагове, днес ние направо сме длъжни да умираме от любов по всичко турско. Това е някаква по-скромна балканска версия на колониалния комплекс. Само че тук, парадоксално, колонизираните трябва внезапно да прегърнат бившата колониална сила. Все едно индиец да се гордее с британското си минало. Има нещо нередно тук. Хайде преди да бързаме да се гордеем с Османската империя (и преди да се отказваме от гордостта спрямо Дойранската битка, да речем), просто да четем историята. Ама не политически, не защото трябва да сме добри и мили, а просто от почит към фактите. Фактите, за съжаление, няма да ни покажат прекрасни кръстокуполни български джамии, великолепни църковнославянски Корани, българо-османски законодатели, султани с майки-българки или български ренесансови художници в двора на падишаха. По-скоро ще видим краха на културата, езика и етноса си в XV-XVII в. и едно все по-отдалечаващо се от империята Възраждане. Добросъвестният историк не борави с гордостта, но може да прецени кога известна проява на гордост е уместна... или не.

Като аналогия – да, Англия от XIV-XV в. има прекрасна късносредновековна цивилизация, но би било абсурдно французите от времето на Стогодишната война (или днешните) да се гордеят с Кентърбърийската катедрала. При това Кентърбъри все пак е рожба на френската култура,

а не мисля, че някой ще намери нещо особено българско в османската цивилизация.

Пето и последно. Нека не бъркаме турците като хора с империята, създадена от някогашния османски бейлик. Човек не е длъжен да изпада в любов по културите на всичките си приятели и няма никаква, ама никаква нужда непременно да се възхищава от делата на предполагаемите прадеди на съседите си. В крайна сметка човек е приятел с приятелите си, а не с дядовците им. Дори да не е запален патриот, дори да го е срам от „Възродителния процес“ (и с право), дори да има адски много приятели турци, дори да изпитва недоверие към патриотарския кич, дори да е познавач-османист, един българин надали има разумни причини чак пък да се гордее с османското „си“ наследство. Защото то просто не е негово.

Златко, знам, че сега пак ще ме заподозреш в дълбока скинарщина. Не съм скинар. Когато стане дума за модните напоследък ултранационалистически моди, свързани с обявяването на България за едва ли не най-древната държава в света, аз се подигравам на такива глупости. Съответно разни идиоти ме обявяват за безродник и турска подлога. На това отгоре съм чел някакво количество османска литература и дори съм изкарал курс по османотурски. Съмнителен „резняк“ и „фес“ съм отвсякъде.

Но като те чета, почвам да се чувствам някак ултрапатриот, хайдутин, борец против османския поробител, абе направо Балканджи Йово.

Според мен и футболната ултращина, и пълният отказ от национално чувство са еднакво погрешни. Противоположни са, но са еднакво неразумни. Във всеки случай и двете крайности нямат нищо общо с историята като наука, а най-много да имат някаква политическа цел. Хайде, да не е „политическа“, нека да е „цивилизационна“.

Хайде да оставим на турците да си се гордеят с Османската империя, а ние, ако ще се гордеем с нещо, да е с нещо такова, което все пак е създадено или от самите нас, или поне не от чужди, а от наши прадеди. Достатъчно е днес никой да не мрази никого; достатъчно е да съществува взаимноизгодно или пък неутрално съществуване. Не е задължително, даже е вредно насила да се възпитаваме в неестествена, дори абсурдна любов помежду си.

Манол е българин, а Мустафа е турчин и двамата вероятно могат да общуват, без да им се налага да си се извиняват за неща, ставали преди двеста години между други хора. Единият празнува Коледа, а другият Байрям, без да им се налага да изразяват постоянно куртоазно възхищение от чуждите традиции.

Хайде да си оставим малко собствено пространство, където да не ни е срам да бъдем себе си. Хайде да ценим собствената си култура. Без превземки и без мания за величие, но да държим на своето. При всички случаи църквичката в Бояна е по-наша от Селимие джамеси. И поп Минчо Кънчев е по-разбираем за нас от Мехмед Нешри (когото аз съм чел, а за теб, виж, не съм толкова сигурен).

О, да, естествено, остава място и за учтивост. Разбира се, че хапваме турски ястия. Разбира се, че когато се съберат историци-риенактъри, османските доспехи се радват на огромен интерес и всички възбудено обсъждат детайлите на османското въоръжение или тактика без сянка от враждебност. Но – всичко с мярка. Прекрасният Георги Марков не напразно е предупреждавал, че българите прекалено лесно стават по-католици от папата... и по-турци от султана.

- 04-12-2012|AI – За статията

Не ме шокираха твърденията на автора, не ме шокираха и разнопосочните мнения, които се явиха в тази дискусия.

Шокира ме и в двата случая пълното пренебрежение към фактологията.

Авторът привежда ТРИ основни точки в подкрепа на своята теза, но за съжаление те в основата си представляват сбор от лъжи и/или полумистини.

Много от участниците в дискусията привеждат всякакви цитати от различни автори, но почти липсва позоваване на сериозни изследователи или исторически извори. Историческата истина не се гради от мнения на писатели, а от историческите извори, които се анализират от сериозни изследователи – професионалисти.

Погледнато от този ъгъл тезите на автора на скандалната статия, губят своята убедителност.

Само спомените на западни пътешественици през българските земи XV...XVII в. в. са достатъчни в това отношение /немски, френски, венециански, генуезки, католически т. н и т. н/. Да не говорим за масови-

те и спорадични насилствени помохамеданчвания, за „Кръвния данък“ /девширме/ и т. н. и т. н. Явно в главата на автора е пълна каша по отношение на историческата истина за периода на османското владичество.

Трябва да се знае, че в световната османистика има „туркофилско“ направление представено разбира се на първо място от турски и ислямски изследователи /но също и от западни/, което не си поставя за цел да изследва положението на християнското население в империята, още по-малко неговите страдания и нещастия. За съжаление тук може да се отбележи и нашата видна османистка В. Мутафчиева, чиито особени и дори скандални възгледи по някои въпроси от бълг. история са добре известни /тя е написала сценария на полуфантастичния/полуизмислен филм „Хан Аспарух“.

Боя се, че статията е поръчкова и отразява определени политически настроения и както обикновено в края на крайщата става дума за пари...

- 04-12-2012|**Манол** – Пуснах горния дълъг коментар и в блога си:

<http://mglishhev.blog.bg/politika/2012/12/05/zlatko-enev-quot-zashto-triabva-da-se-nauchim-da-se-gordeem-.1027567>

- 04-12-2012|**Златко**

Чудесно изказано, обосновано и компетентно мнение (Манол Глишев). Словосъчетанието „гордост от“ е подбрано нарочно, с оглед на ситуацията, в която живеем сега, с оглед на нуждата от пробуждане, от шоква терапия. Радвам се, че то постига целта си и в никакъв случай не настоявам на буквалното му приемане. Все пак е хубаво обаче да се замислим – всички – върху по-съдържателните части на текста, като например тезата за изконно-отрицателния характер на „Българския национален проект“, която е и единственото основание за силно драстичното заглавие. За да прогледнем за факта, че целите ни същности са изтъкани от едно заложено в самата основа на националния ни мироглед себе-отричане, ни е нужен шокът от предложението най-внезапно да заобичае онова, което винаги сме отричали. Бих искал най-после да чуя и някой, който да не се впусне веднага в (дори и добри) аргументи по линията на емоционално-шокираното (все едно съм предложил на религиозни мюсюлмани да заядат свинско), а да каже нещо и по сериозните твърдения в текста, свързани например с това, че ЦЯЛАТА ни най-нова история е

определяна от една свръхзадача, която по принцип може да води – отново и отново – единствено до колапс. Не задължавам никого да заобича нещо толкова абстрактно като една отдавна изчезнала империя, но най-сериозно настоявам всеки, който чете текста, да се запита: а дали наистина не е напълно логично това, че се намираме именно на този хал – въпреки огромния потенциал, който нацията ни е заявявала в годините, преди да потъне окончателно в черната дупка на собствената си фиксация върху „прочистването“ от нещо, което няма как да бъде прочистено. Просто защото то означава прочистване от самите себе си. Да, добре известно ми е, че най-голямата обида за един българин е някой да го попита (примерно в Германия): „извинете, вие турчин ли сте?“ Но пък може би наистина е време да престанем да се гнусим чак толкова много от възможността за такова сравнение (иначе отдавайки устна дан на сегашната политическа коректност, която вече не разрешава да се говори за открита омраза срещу турците, освен под анонимността на разните форуми) – и да осъзнаем, че в края на краищата НЕ СМЕ чак толкова по-различни от тях, и че в това няма нищо лошо, нищо унижително. И че с неистова спешност се нуждаем от идея, която най-после да ни обедини под някаква обща цел, общо дело. Не настоявам да заобичате нито империята, нито турците. Не настоявам дори да го заявявате тук, просто защото ми звучи лицемерно. Но настоявам да се замислите за това как бихме могли да успеем някога, когато и да било, да постигнем мечтания блян за европейска идентичност, когато още от първото посягане към него ние сами се удряме през пръстите, отново и отново, забранявайки си с всички сили да виждаме в себе си – за Бога! – някакви си там ориенталци. Скритото презрение към самите себе си не се облекчава ни най-малко от това, че го изразяваме повече или по-малко открито към друго-етничните си съседи, че децата ни могат да си позволят да крещят по улиците „Циганите на сапун, турците – под ножа!“

Но стига толкова! Както вече казах – крайно време е да се започва да се МИСЛИ, а не само да се ЧУВСТВА. България се нуждае от нов път и от нови идеи. Всеки от нас е напълно свободен да възприема от написаното тук единствено призива за ядене на свинско, щом това е единственото, което го достига. Но пък поне не пречете на другите, по-малко гнусливите, да видят по-важното послание на този текст, като го засенчват с приказки, оставащи единствено по повърхността. Онова, над което би

трябвало да се замислите истински е не КАКВО ви карам най-внезапно да заобичате, а ЗАЩО го правя.

Отговорът, разбира се, се намира вътре в текста...

- 04-12-2012|**Златко** – ге: За статията

А! писа:

Само спомените на западни пътешественици през българските земи XV...XVII в. в. са достатъчни в това отношение /немски, френски, венециански, генуезки, католически т. н и т. н/. Да не говорим за масовите и спорадични насилствени помохамеданчвания, за „Кръвния данък“ /девширме/ и т. н. и т. н. Явно в главата на автора е пълна каша по отношение на историческата истина за периода на османското владичество.

Трябва да се знае, че в световната османистика има „туркофилско“ направление представено разбира се на първо място от турски и ислямски изследователи /но също и от западни/, което не си поставя за цел да изследва положението на християнското население в империята, още по-малко неговите страдания и нещастия. За съжаление тук може да се отбележи и нашата видна османистка В. Мутафчиева, чиито особени и дори скандални възгледи по някои въпроси от бълг. история са добре известни /тя е написала сценария на полуфантастичния/ полуизмислен филм „Хан Аспарух“.

Боя се, че статията е поръчкова и отразява определени политически настроения и както обикновено в края на крайщата става дума за пари...

Бихте ли посочили малко по-конкретни източници, уважаеми. Мнението ви изказва неприкрита амбиция за авторитетност, без да я подкрепя с нито едно-единствено фактоподобно твърдение. Кажете ни къде точно сте прочели нещата, за които твърдите, че са „историческа истина“, за да можем да прочетем и дискутираме... Кои истории на империята имате пред вид, кои спомени на западни пътешественици, описващи огромните страдания на българския народ, кои факти за кръвния данък – и така нататък. Аз например се позовавам на „Въобразявайки си Балканите“ на Мария Тодорова, в която има, доколкото си спомням, най-досконално изреждане на пътеписите на поне десетина различни западни пътешественици от ония времена – но никакви описания на

ексцесии или нещо подобно. Та, отново – откъде точно черпите информацията си?

• 04-12-2012|Златко

Понеже повечето хора, които идват тук, очевидно считат себе си за експерти по българска история, и са склонни да отхвърлят собствените ми (далеч от експертни) познания, слагам тук още веднъж коментара, който написах под текста на Бернар Лори. Той представя в най-общи черти логиката на мисленето ми по отношение на имперската история.

И така:

Цитат:

Нека оттук нататък започнем да си говорим малко по-подробно за българската история от Османския период. Значи, грубо казано, имаме пет века, които трябва да изпълним с някакво познавателно съдържание, някаква информация, за да можем да правим смислени изказвания. И така, да започнем по ред.

Първо, базисният факт около българската история до Възрождението е, че тя не притежава писмени паметници. Споровете около „летописи“ като ония на поп Методи Драгинков вече се считат за приключени; във всички тези случаи, идещи най-често откъм Родопите, става дума за по-късни фалшификати, чиято невалидност е доказана. Остават си значи единствено оригиналните турски документи, които обаче са строго данъчни по съдържание (има и летописи и различни други писания на турски средновековни автори, но те – тук вече не съм специалист, но това е, което зная – не се занимават толкова много с историята на Румелия и в никакъв случай с точно този румелийски под-етнос, за чието съществуване по онова време не е знаел никой („българи“ просто не е имало, имало е само рум-миллет).

С други думи: българската Османска история е история, която се гради въз основа на приблизителни догадки и допускания, които могат да се направят най-вече въз основа на данъчната информация – и това, доколкото ми е известно, основно от 16 век нататък, тъй като турските регистри, ако не ме лъжат познанията, не засягат петнадесети век (напълно е възможно

да греша, ще приема с удоволствие всяка корекция, идееща от експерт).

Този вид история в никакъв случай не е по-малко достоверен от онзи, който се базира на директни писмени източници. В края на краищата огромна част от изследванията на Фернан Бродел например са направени точно на същата база — чрез приблизителни догадки и изчисления, направени въз основата на сравнително груба статистическа информация.

Този факт обаче ни задължава да подхождаме към проблематиката по точно определен начин. Според мен е задължително още от самото начало да се каже, че повечето твърдения относно ранната и средната ни османска история са въпрос на повече или по-малко логично обосновани предположения. Кои обаче са основанията за тези предположения? Те са ясни и разбираеми.

Първо принципно положение: Османската империя е общност, която през по-голямата част от съществуването си води почти непрекъснати войни за разширяване и отвоюване на нови земи. А това означава, че основната част от терора и насилието в нея е съсредоточена по границите ѝ — или там, където има бунтове. Най-важното логично следствие от това е, че поне през два века от петте — 16-ти и 17-ти — няма основания да се смята, че в България е царял някакъв особен терор. Тя е била солидно в центъра на империята, била е мирна и спокойна провинция, живееща в сравнително спокойствие наред всичките войни, които са се водели отвъд нея (основно във Влашко, Трансилвания и Сърбия), както и в източната половина от Средиземно море.

За петнадесети век, както вече казах, е трудно да се каже нещо, тъй като през него България е все още периферия, а освен това Империята все още е не съвсем стабилна, особено в началото му (голямото поражение на Баязид през 1402 и периода на междущарствие до 1414, плюс големия бунт и схизма в Лудогорието, под ръководството на шейх Бедредин). Тук има основания да се очакват по-големи размирици и неуредици — а съответно и терор, но фактът, както и през останалите периоди е, че не можем да знаем със сигурност.

От друга страна обаче, икономическата история на Империята дава изобилни и убедителни основания да се смята, че двата следващи века са били векове на сравнително благополучие и спокойствие. Империята води почти само успешни войни, във вътрешността ѝ цари добре уредена система на един особен вид собственост върху земята – така наречените тимари – които осигурява на селяните значително по-голяма мобилност и независимост в сравнение с ония от Западна Европа. Има немалко основания да се счита, че през тези два века животът по Балканите е бил по-добър от онзи на Запад – като се имат пред вид непрекъснатите религиозни войни там, както и факта, че завладяването на Америка е довело до неимоверно увеличаване на терора в цял един континент, но и до 150 години на почти непрекъснати войни в Европа: Хабсбургите, испански и австрийски, срещу всички останали (Пол Кенеди нарича това най-голямата война в историята на човечеството).

Остават, значи, двата последни века, за които, с изключение на онази малка част, наречена Възраждане, по принцип знаем също толкова малко. Има безспорен общ упадък в империята, има го и този ужасен период, около който се върти дискусията между Лори и Мутафчиева, но по принцип твърда, солидна информация, липсва. Дори по въпроса за това дали е имало масови помохамеданчвания не могат да се направят еднозначни заключения – Евгений Радусhev, най-големият български експерт по въпроса, **стига до уклончивото заявление**, че не може да се каже кои точно са причините за БАНХОТО увеличаване на броя на мюсюлманите в Родопите през 17 и 18 век, но е много по-вероятно те да са икономически, отколкото политически. И така, какво е заключението, което можем да направим от всичко това? Според мен то е само едно: ние сме напълно свободни да оценяваме историята си в зависимост от собствените си предпочитания. „Твърда“ информация липсва, могат да се правят само догадки. А това означава, че всеки от нас – а и цялото общество – разполага с доста голяма свобода на интерпретация (без да се отрича валидността на историческите факти като принципна база за заключенията – тук не става дума за някакви постмодернистки игри от типа „всичко е ед-

накво върно“; просто в нашата история има огромно празно пространство и нашата задача е да го напълним със смисъл). Какъв точно смисъл ще му изберем е въпрос, по който може да се спори дълго и упорито. Моята собствена теза е, че досегашните интерпретации са ни довели до множество катастрофи и че, ако искаме да имаме шансове да се присъединим към Европа, трябва да променим изцяло отношението си към собствената си история. Трябва да я заобичае и да се научим да се гордеем с нея, с всичките ѝ висини и падения. Ако някой би искал да възприема това като акт на предателство – няма лошо, все пак живеем в реално свободно общество. Ако пък някой би желал да се позамисли повече – толкова по-добре. Това е всичко от мен.

- 04-12-2012|**Манол** – ге:

Златко писа:

Съкращавам цитата, за да е хигиенично за четене.

Но, Златко, първо пишеш един текст, а после го обявяваш за някакво шоково лечение, което не трябвало да се приема буквално. Тук няма как да не повдигна вежда. И все пак – е, хубаво, благодаря Ви, д-р Енев.

Иначе, ако даден аргумент е добър, то нека не го подминаваме с кимване. Добър похват, но не съвсем задълбочен.

Иначе, както казах – каквото е за обичане, вече отдавна е заобичано. Дори от османската епоха в историята ни. В крайна сметка Васил Левски е немислим без османците, а се радва на всеобща почит.

Не е вярно, че националният идеал от 1878-1944 бил по същество „изконно-отрицателен“ и че свръхзадачата, заложената в него води до колапс по необходимост. Такова мнение отхвърля целия XIX в. с неговата мечта за нация-държава. Човек може да не вярва в нациите, но не може да пренебрегне факта, че този идеал се оказва толкова продуктивен в Германия, Италия, Сърбия, Гърция, Румъния и България поне до 1914. „Хайде да омаловажим XIX в.“ е някаква интелектуална мода, която обаче означава само дълбок личен антиисторизъм. Отвращение от историята? Стига вече царе, дати и битки? Чудесно. тогава направо да спрем да четем и пишем, да станем хипари и да развиваме устни философски школи за ползата от прегръдките... Лъвът и агнето ще легнат заедно.

- 04-12-2012|**Златко**

Хм, става интересно. Предполагам си пропуснал няколкото коментара тук, в които се постарях да обясня разбирането си за национализма – включително и българския – като не изконно отрицателен, а станал такъв в хода на времето. Писах по това дълги и обширни неща. До Първата балканска война национализмът у нас действително играе обединяваща и прогресивна роля. Оттам нататък започва загиването му. Същата работа и със съседите ни. В нашия конкретен случай то е напълно неизбежно – вероятно и при всички останали също. Единственият национализъм, който е успял да се продържи близо двеста години без очевидно загиване е американският – макар че техният е толкова дълбоко скрит и труден за анализиране, че изобщо не се знае дали действително става дума за реален национализъм, напук на Бенедикт Андерсън. Писах толкова много за всичко това, не ми се повтаря сега отново...

- 04-12-2012|**Златко**

А текста си не отричам. Може би заглавието му е прекалено шокиращо за днешната публика, това е всичко, което ти предложих като компромис...

- 04-12-2012|**Златко**

Може би трябва да внимавам с метафорите, защото не съм сигурен дали ще бъде в състояние да защитя това си твърдение, но национализмът, колкото и мощен да е като идеология, отразява и отговаря на теженията на едно определено историческо време, което отдавна е отминало. Нещо като ябълка с червейче вътре – ако го откриеш и премахнеш рано, като нищо ябълката може да си бъде чудесна за ядене. Оставиш ли го обаче да расте сто и петдесет години...

- 05-12-2012|**Манол** – Разбира се,

че национализмът е част от историческа епоха. Дали тя е отминала – не знам, надявам се, че не. Но не може да бъде омаловажаван. Национализмът е бил и може би е силен двигател.

А проявява недостатъци (както и всеки друг такъв двигател) най-вече там, където нацията губи... войните си. България е очевиден и тъжен пример в това отношение.

• 05-12-2012|**Историк**

Учудвам се, че Златко Енев отново и отново поставя въпроса за „изконно-отрицателния характер на „Българския национален проект“.

Все пак Огнян Минчев по-горе вече пределно ясно (и кратко) обясни, че това е закономерност, характерна за всички национализми:

„Нацията възниква като отрицание на определено статукво – Османска империя, абсолютистка френска монархия, колониална окупация.“

(И това си е точно така – дори и прехваленият „американски национализъм“, който обикновено ни се дава за „пример“, също възниква като отрицание – отрицание на колониалната окупация. Отделен въпрос е, че следването на подобни „примери“ не винаги се оказва възможно – виждаме, че дори съседна Канада не е възпроизвела „американския“ пример...)

Някои други твърдения на Златко Енев също се нуждаят от коментар:

„базисният факт около българската история до Възродението е, че тя не притежава писмени паметници“ – всъщност истината е, че базисният факт е, че, да, до нас не са достигнали никакви значителни писмени паметници (което не значи непременно, че такива напълно са отсъствали на времето си – просто не само преднамереното създаване, но и преднамереното унищожаване на писмени паметници също е един от характерните белези на онази епохата – всъщност, на всяка епоха, това историците го знаят.)

Освен това аз съм сигурен, че дори и при отсъствието на писмени паметници пак в народа остава нещо, което е дори по-устойчиво и от писмени паметници, а именно: народна историческа памет.

Не твърдя, че народната историческа памет по принцип е особено конкретна и точна. Напротив, много често тя е твърде абстрактна. Тя запазва само основните факти. Но и те са предостатъчни. В нашия случай основните факти касаят държавата и религията – и техните структури, в най-общ смисъл.

По времето на Османската империя, народната историческа памет е запазила два такива основни факта:

1. Че „турците“ (в най-общ смисъл – „турците“, независимо дали се влага в това название някакъв по-конкретен етнически, религиозен или политически смисъл) не винаги са били тук, т. е. те не са тук „откакто свят светува“, те в някакъв момент са дошли. И както един ден са дошли,

така един ден могат и да си отидат (стига ние самите подobaващо да им „помогнем“ за това – сами, а защо не и с подкрепа отвън).

2. Че „църквата“ също не винаги е била това, което е сега – т. е. не винаги владиците са били гърци, напротив, владиците-гърци също в един момент са дошли – и съответни в един следващ момент може и да си отидат.

Това са двата основни исторически факта, които са присъствали в главите на българите дори и през онези времена, за които ние днес казваме, че нямаме „писмени паметници“: че нещо, различно от османската държава, е съществувало тук, и че тази предишната държава е била с български цар начело – както и че някаква по-друга църковна йерархия е съществувала преди това, с български патриарх начело.

И като погледнем на историята точно по този изчистен начин – изчистен от спорна конкретика и емоции – виждаме, че точно това е и посоката, в която поема българското Възраждане – то „възражда“ именно тези два основни факта: наличие на държава – и наличие на църковна йерархия.

Така че това не е някаква „свръхзадача“, за каквато пише Златко Енев.

- 05-12-2012|**Златко** – ге: Разбира се,

Манол писа:

че национализмът е част от историческа епоха. Дали тя е отминала – не знам, надявам се, че не. Но не може да бъде омаловажаван. Национализмът е бил и може би е силен двигател. А проявява недостатъци (както и всеки друг такъв двигател) най-вече там, където нацията губи... войните си. България е очевиден и тъжен пример в това отношение.

Страхувам се, че в момента говориш за неща, за които или знаеш прекалено малко, или просто не си мислил върху тях. С какво са по-добри от българския национализмите на най-близките ни съседи, които, за разлика от нас, могат да се похвалят с (поне частично) изпълнение на националните си проекти?

- 05-12-2012|**Манол** – Не с какво са по-добри,

а с какво са по-полезни на нациите си. Именно с жизнеността си.

Но, така или иначе, гордеенето с чужди постижения не е особено разумно.

• 05-12-2012|Златко

Време е вече, струва ми се, да отклоним погледите от дребнавите спорове по „исторически“ факти и да се съсредоточим върху реалния проблем, реалното послание, на този текст. А той е:

Не можем да очакваме, че ще успеем да навлезем в модерното време, в новия век, в новото, включващо всички европейски нации, мислене и действие, без да сме се разделили със стереотипите на сто и петдесет годишното си мислене!

Как точно ще го правите, си е ваша работа. Дали ще се гордеете с нещо чуждо или просто ще преставате да се отнасяте към собствената си история като към нещо срамно и нуждаещо се от „почистване“ и „рз-красяване“ – отново, ваша си работа. Но разберете го най-после: ние не можем да си позволим повече да третираме една сериозна (и все по-увеличаваща се) част от народа си като чуждо тяло в собствения си организъм (както го правим с турците), или директно да настояваме за премахването ѝ (както го правим с ромите). Такъв вид мислене и поведение е единствената сигурна гаранция, че НИКОГА няма да станем „нормални“. Защото нормалността, тя е точно това, което казва думата – НОРМАЛНО отношение към себе си и другите, липса на комплекси, липса на неща, от които се срамуваме, които бихме искали да изличим, да скрием, да изтрием (което пък с неизбежност ни кара отново и отново да нападаме „другите“ около себе си). За да станем нормални, е нужно най-първо да започнем да възприемаме себе си като нормални. А това означава, както и при всички други народи, най-първо да се научим да приемаме историята си без страхове и комплекси. Така са се развили историческите обстоятелства, такива са ни направили, точка. Преставаме да се блъскаме и тръшкаме, преставаме да презираме себе си и хората около себе си – и започваме да мислим за начини как да възприемем най-доброто от света, откъдето и да идва. Запад, Изток, Америка, Турция – отвсякъде има да се учи, отвсякъде има да се приема и да се предава. Стига толкова страхове, стига толкова комплекси. Разберете го най-после. Ние няма от какво да се срамуваме! Балканите НЕ СА нещо автоматично осъдено на назадничавост и мракобесие. От нас зависи какви ще ги направим, не от филанкишията.

Но за това е нужно най-първо да се осъзнаем и да престанем да отричаме и зачеркваме тези петстотин години от историята си. Защото, зачерквайки тях, ние зачеркваме единствено самите себе си.

- 05-12-2012|**Златко** – ге: Не с какво са по-добри,

Манол писа:

а с какво са по-полезни на нациите си. Именно с жизнеността си.

Но, така или иначе, гордеенето с чужди постижения не е особено разумно.

„Полезни“ е хубавичък евфемизъм, Маноле. Струва ми се, че май е крайно време да се усетиш, че спорът изглежда те завлича към твърдения, които може и да те накарат да заговориш съвсем в духа на евгениката или други подобни изобретения на миналия век. „Полезността“ винаги е била основен аргумент в защита на какви ли не лудешки „интереси“. Помисли за миг за историята на антисемитизма и ще видиш какво имам пред вид.

А инак, за гордостта – тук съм склонен да се съглася, че може би да се иска такова нещо от сънародниците ми може би е прекомерно. Говорих вече за нуждата от шоково пробуждане, не искам да се повтарям. Наречи го тогава „лишено от комплекси отношение към собствената си история“ – и може би идеята в един момент ще престане да те впечатлява като толкова непосилно абсурдна.

- 05-12-2012|**Манол** – Не, не,

не ме бъркай с някой нацист. Мен простаците ме имат за туркоман, а либералите – за шовинист. Всъщност изглежда, че просто се придържам към мнения, които не са на мода сред никоя крайна група. Умерени, средни, консервативни. Както щеш ги наречи.

Историческата фактология не е нещо „дребно“. всичко, което се опитаме да помислим или направим днес, е резултат от историята ни. Нашето минало ни определя дори и като личности. Това ще го потвърди не някой евгеник, а някой съвсем нормален биолог или психолог. Също – и историк.

Тъй че ако дадена теза за нашето настояще бива защитавана с исторически примери, то доказаната неверност на тези примери по необходимост ще обори и тезата. Ето защо добрите (както сам ги наричаш) аргументи от историческа гледна точка не са никак маловажни. Част от занаята на историка е да предупреждава какво може и какво не може да стане в обществото.

Историята е онова, което е ставало, а не просто повод за празници и гордеене. Онова, което ни влияе по много начини. Който не се съобразява с това, може да има своите представи за обществото, но никога няма да разбира силите и възможностите на това общество. Какво ти казвам всъщност? Че идеята за некомплексирано изживяване на миналото е добра, но че до това се стига постепенно. И, разбира се – има огромна разлика между това просто да приемем факта, че някога страната е била част от една чужда империя, от една страна, и да обявим този факт за нещо възхитително – от друга. Няма нужда, освобождавайки се от травмата, да развиваме Стокхолмски синдром.

Мисля, че тъкмо историците най-добре осъзнават миналото. За мен не е никакъв проблем да разговарям с истанбулски колега за девширмето, за битката при Черномен или за Карпошовия бунт. Но имам нещо против както омаловажаването, така и истерията около по-мрачните страни на османската епоха.

Колкото до обществената полезност на национализма – е, тя не е някакъв лозунг, а само още един исторически факт. Разбира се, не става дума за крайната ултращина (тя е вредна), а за обикновения, старомоден, дори бих казал просветен национализъм. Не „изконно-отрицателен“, а конструктивен. Това дори няма нужда да се обсъжда. Без него днес направо нямаше да съществува, например, голямата общност, наречена Германия и ти може би щеше да живееш в малка Прусия, оградена от малка Саксония, малка Бавария и така нататък. О, да, забравям – това е исторически тип аргумент, а историята за теб е нещо мъртво или декоративно: нещо, което може да се моделира, както искаме, оставяйки нежеланото навън. За съжаление, не е така. И наистина е за съжаление.

Историята продължава и днес (досега който е вярвал в края на историята и в идващото царство на щастието – е сгрешил). Историята е като природен феномен – животът на огромни групи хора, които непрекъснато си влияят една на друга и непрекъснато търпят бавните резултати от по-ранни влияния. Човек би трябвало да гледа с известно уважение към този процес. А ако иска да го изследва, просто да подбере рационален набор от критерии за работа. Всичко друго е наивно.

- 05-12-2012|Златко

Хайде сега, като ще водим интелектуален спор, да бъдем и интелектуално честни, какво ще кажеш? Не разбирам например защо при всяко

засягане на тезата за ползите и вредите от национализма ни завръщаш към времената на относителната му младост (Наполеон също дължи огромна част от успехите си на опияняващата по онова време младост на национализма. Е и?). В същото време упорито отказваш да обърнеш внимание на логичното историческо развитие на национализма, доведено до ужасяващ край именно от непоколебимата немска концептуална последователност. Какво сега, да започнем да си обясняваме защо точно не трябва да се повтарят умонагласите, довели до повечето големи войни, включително и нашите, от последните сто години, така ли?

Или да се питаме защо ли, аджеба, сме си натресли четири национални катастрофи? Струва ми се, че е крайно време да промениш образа за самия себе си и да престанеш да гледаш на това, което поддържаш като на „добър старомоден консерватизъм“, а да видиш откровените предпоставки за мракобесие вътре в него. Никога не съм те срещал и съм сигурен, че извън теоретичните спорове си добър и свестен млад човек, но пък съм срещал толкова много хора, които едно време бяха добри и свестни момчета, а днес са ужасяващи мракобесници, ревящи срещу „чуждите“, че не мога да не си мисля „уф, още един умен мъж, потенциално унищожен от средата, в която живее“...

- 05-12-2012|**Златко**

Нека да го формулирам така: С огън си играят само хора, чиято къща доста отдавна не е горяла. А аз живея в страна, чиято къща едва-едва е възстановена от най-мощните пламъци в историята на човечеството. Може би това е най-просото обяснение за невъзможността за взаимно разбиране?

Кое то отново поставя на преден план единствено важния въпрос: Абе, разбирателство, неразбирателство – ваша си работа, момчета, ама с къщата какво ще правим сега, ще я палим ли? Или може би все пак по някое време ще решим, че може и да позапретнем ръкави, та да я поремонтираме така малко?

- 05-12-2012|**Манол** – Ама то за това ли ставало дума?

да не си палим къщата? Да сме добри съседи с турците? Ми дадено. За момента сме прилични съседи.

Аз пък мислех, че било ставало дума за османското наследство... Пък то за съвсем друго било ставало дума.

Златко, ако смяташ, че има някакви нерешени въпроси между българи и турци днес – говори за днес. А ако се хващаш да говориш за османското наследство – нормално е да ти бъде отговорено именно за него. Що трябва да се смесват нещата?

Съвсем скоро ми напомниха, че България е една от страните с най-добре запазена османска архитектура извън Турция. Е, винаги може и по-добре, разбира се. Но можеше и много по-зле.

- 05-12-2012|Ц – Малко простичко мнение, но около темата...

Златко върти на пръста си цялото виртуално пространство, създава рядко гравитационно поле на привличане-отблъскване. Поздравления за уменията и волята и най-вече за резултата--дебат наистина се получава, интересна информация и мнения за кибици като мен. Аз като зрител, не-емоционално обвързан и невеж по темата, стигам до заключението, че всички сте на много близки позиции, но се правите, че не разбирате...

Сериозният проблем е, че простакът комплексар дете ходи фърля димки по стадионите и бие циганите нито ще прочете, нито ще разбере за какво си говорите... Единственият начин да вкараш този индивид в пътя, т. е. да излекуваш омразата му, е да му дадеш работа, няколко материални фетиша и един идеал за бъдещето на децата му, за които ще бачка цял живот до безпаметност... Да, човекът ще пак ще остане глух към разговорите на кибика, но ще бъде глух и за омразата към другия.

- 05-12-2012|Златко

Чети книжки, Маноле. Това е всичко, което мога да ти кажа. Инак сега да започна да те просвещавам в какво точно се състои връзката между начините, по които се преработва миналото, и онези, по които се живее настоящето, ми се струва някак непосилно. Дали наистина цялата тази тема ти е табула раза или в момента представяш нещата така, като един вид похват в спора, не мога да съдя. Ще посоча само ОЧЕВИДНИТЕ разлики в начините, по които две централноевропейски страни – Германия и Австрия, са избрали да преработват миналото си, и абсолютно логичните последствия, идещи от тези избори. Германия, която е избрала да гледа открито, критично и честно на миналото си, днес е една от най-либералните демокрации в Европа. Австрия, напротив, която винаги е избутвала под килима антисемитизма си и е избрала ролята на „жертва“,

днес е страна с една от най-ксенофобските култури в цяла Западна Европа и единствената страна, в която очевидно дясно-радикална партия е получавала почти една трета от гласовете на общонационални избори.

Така че, щом си избрал да се представяш в тези наши разговори ту като образован и сведущ човек, ту като някой, който не познава елементарни реалности от политическите и обществени реалности на днешния свят (или се прави на такъв) – това си е твоя работа. Но не искай след подобни ескапади да се отнасям с чак толкова голям респект към мненията ти. Ignorantia non est argumentum!

Впрочем, ако все пак ти се чете, мога по всяко време да ти изпратя ето тази тук книга. Много отваря очите за различните исторически отношения, уверявам те.

The Politics of the Nazi Past in Germany and Austria

А ето тук и още няколко книги, пак по същата тема:

Guilty Victims: Austria from the Holocaust to Haider

German Intellectuals and the Nazi Past

Ambiguous Memory: The Nazi Past and German National Identity

- 05-12-2012|**Златко** – ге: Малко простичко мнение, но около темата...

Ц писа:

Сериозният проблем е, че простакът комплексар дето ходи фърля димки по стадионите и бие циганите нито ще прочете, нито ще разбере за какво си говорите... Единственият начин да вкараш този индивид в пътя, т. е. да излекуваш омразата му, е да му дадеш работа, няколко материални фетиша и един идеал за бъдещето на децата му, за които ще бачка цял живот до безпаметност... Да, човекът ще пак ще остане глух към разговорите на кибика, но ще бъде глух и за омразата към другия.

Цончо, колкото повече история чета, толкова повече се убеждавам, че тя се прави не от простаците и диваците, а именно от интелигенцията. Още от Възраждането насам простаците и диваците у нас не са имали хал-хабер за това какво се случва някъде из някои закътани соби, в които междувременно други, малко по-различни от тях хора, са подготвяли една или друга радикална промяна в националната ни история. Е, след това те, диваците, обикновено бързат да се присъединят към победителите и да обявят себе си за гръбначен стълб на обществения прогрес. Чета такива неща и, да ти кажа, все по-малко ми пука за това какво

мислят или не мислят диванетата. Онези, които идват тук, поне не са от най-мътните пластове на българското общество. А това означава, че надежда има, и то не малка...

- 05-12-2012|Ц

Абсолютно съгласен. Затова насърчавам дебата между вас... Просто давам едно „класическо,“ направо скучно, решение на проблема. Бих се радвал, когато темата за национализма се изчерпи, да дискутираме икономиката и бедността в България... Гарантирам, ако този дебат стане, той ще е жегав и дори може да повлияе на реалната политика... по добър или лош начин. Защото икономиката не е като културата. Културата на нацията не се променя от един човек, група или вестник, за пет-десет години.

Впрочем, защо не коментирате неща, които правителството прави днес? Не опозицията, а правителството. Как мислите, Бойко и сие, добри ченгета ли са или лоши? Някак си анализа на днешната **реална политика** се губи в тези дискусии...

- 05-12-2012|Манол – Златко,

извинявай, но на краставичар краставици продаваш. Това, че доста хорица инструментализират историята, не значи, че и ние трябва да го правим. Инак нищо ново не ми казваш.

- 05-12-2012|Добромир

Цялото това обществено „преработване на миналото“ (независимо по кой начин, в коя посока и с какви средства) е само по себе си вече ... остаряла работа, както казваме ние на български. Не знам дали забелязахте, но известното българско медийно знаково лице Иван Кръстев наскоро обяви, че „бъдеще вече не съществува“. И е прав, в общи линии.

А щом бъдеще вече няма, то и преборването за миналото губи всякакъв смисъл. Както губят смисъл и всякакви концепции за „пост“-едикакво си. (Визирам тук и новата статия – тази за „постнационализма“)

Какъв ти „пост-“ – няма вече „пост-“, съвременният свят вече не върви по тази схема: „ще загърбим миналото, за да се отдадем на бъдещето“ – не, вече нищо не можеш да загърбиш – всичко е на масата, всичко е възможност, всичко има потенциал. Дори и най-„назадничавото“ – и то днес има шанс да изскочи напред, най-неочаквано.

Достатъчен е примерът с религията.

За това говори и Иван Кръстев в интервюто си:

„...връщането към религията е нещо, което щеше много да учуди теоретиците на модернизацията от 50-те и 60-те години, които като цяло бяха съгласни, че секуларизацията е част от модернизацията и че религията не може да оцелее в свят, доминиран от пазара, науката и демокрацията.“

В това отношение теоретиците на модернизацията сгрешиха. Но това, което наблюдаваме днес, поне според мен, е не толкова връщане към традицията, колкото завръщане към общността, което е подпомогнато от появата на интернет. Макар да говорим за пазари, мултикултурализъм и всякакви други форми за дистанциране от общността, данните показват, че самозатварянето е фундаментална черта на глобалния ни опит.“

- 06-12-2012|**Самолет 005** – ... за преди социализма...

Ето нещо като податка към гледището на поколенията. Едно време имаше игра от времето на баба ми, в която децата се редяха в кръг и наричаха:

„Бабо, продаваш ли си гърнето?“

Продавам, залагам, на турчин го давам, на теб пак няма да го дам...“

Това какво е! Стереотип ли?

- 06-12-2012|**Историк**

Ами стереотип си е – и защо да не е?

И си е точно от преди социализма. И от по-преди.

И не е само у нас.

Същия стереотип се проявява и у ...

Ярослав Хашек, „Приключенията на добрия войник Швейк през Световната война“

(където, между другото, добре е описан и типичният виенски кръчмарски мултикултурализъм)

Ето как стават нещата:

- Станалото в Сараево - подхвана Бретшнајдер - е сръбска работа.

- Имате грешка - каза му Швейк, - това е само турска работа, заради Босна и Херцеговина.

И Швейк изложи становището си за международната австрийска политика на Балканите. В 1912 година турците загубили срещу Сърбия, България и Гърция. Поискали Австрия да им помогне, а щом това не станало, застреляли Фердинанд.

- Обичаш ли турците? - обърна се Швейк към Паливец. - Обичаш ли ги тия кучета погански, нали не ги обичаш?

- Клиентът си е клиент - рече Паливец, - па бил той и турчин. Ние, кръчмарите, не признаваме никаква политика. Плати си бирата, па седи в кръчмата и дрънкай, каквото ти скимне. Такъв е моят принцип. Дали нашият Фердинанд е убит от сърбин или турчин, от католик или мохамеданин, от анархист или младочех, на мен ми е все едно.

(Пояснение за днешните читатели: героят Бретшнайдер всъщност е „таен агент“, ама събеседниците му не знаят това)

И по-нататък развързката на разговора:

Швейк си пийна здравата и продължи:

- Да не би да мислите, че негово величество императорът ще остави това така? Малко го познавате. Война с турците трябва да има. Вие убихте чичо ми - на ви сега по мутрата. Войната е сигурна. Сърбия и Русия ще ни помогнат в тая война. Има да падне пердах.

В тоя пророчески миг Швейк бе знаменит. Простодушието му лице, усмихнато като месец в пълнолуние, сияеше от ентусиазъм. Всичко му бе така ясно.

- Възможно е - продължи той да чертае бъдещето на Австрия - в случай на война с турците да ни нападнат немците, които ги поддържат. Те са такива мръсници, че нямат равни на света. Но ние можем да се съюзим с Франция, която има зъб на Германия още от седемдесет и първа година. И работата е опечена. Война ще има, повече няма какво да ви разправам.

Бретшнайдер стана и каза тържествено:

- Не е нужно да говорите повече, елате с мен в коридора, ще ви кажа нещо.

Швейк последва тайния агент в коридора, където го очакваше малка изненада. Другарят по пиене му показа двуглаво орле [детективска значка] и заяви, че го арестува и веднага ще го закара в Дирекция на полицията. Швейк се опита да обясни, че навярно господинът греша, тъй

като той е напълно невинен, че не е произнесъл нито дума, която би могла да обиди някого.

Бретшнаyder обаче му каза, че той наистина е извършил няколко наказуеми деяния, между които фигурира и престъплението държавна измяна.

Да... политическата коректност не е от вчера...

- 07-12-2012|**Златко**

В знак на респект към множеството шокирани реакции промених заглавието на текста от „Защо трябва да се научим да се гордеем И с османското си минало?“ на „Защо трябва да се научим да уважаваме И османското си минало?“

Давам право на критиците, не е нужно нещата непременно да бъдат поднасяни под формата на удар с юмрук между очите.

Вътре в текста не е променена нито дума. Оставям на вас да прецените дали това променя нещо в собственото ви възприятие или не. Самият аз останах с впечатлението, че прекалено много хора не могат да видят гората поради това чепато дърво, което бях изпречил на входа й...

- 07-12-2012|**гост 2**

Мдаааа, г-н Ердоган много иска да върне Османската империя и с радост би ви приел в правителството си.

- 08-12-2012|**Radka Falk**

Pochувstvаh se emocionalno svarzана s temata...no emocii v diskusiata ne sa neobhodimi, а danni. Shte se varna v nachaloto i, kadeto „Kadaif i petmez“, taka i ne otgovori kade e chel(a)dannite za prirasta na naselenieto na Balgaria, po vreme na „turskoro robstvo“.

V neerudiranaata mi glava iznikna prostichak vapros.

Kolko deca e imalo v balgarskoto semeistvo ot onia godini- okolo desetina. Kolko mojehme da si pozvolim po vremeneto na socializma, naprimer? Naimnogo dvehki.

E?

- 08-12-2012|**Златко**

Без да съм я чел, ми се струва, че в ето тази книга могат да се намерят доста по-ерудирани отговори именно на този въпрос:

Maria Todorova: Balkan Family Structure And the European Pattern: Demographic Developments in Ottoman Bulgaria

- 09-12-2012|**Марко**

Време е за референдум за присъединяване към проспериращата Република Турция. И без това за ЕС не сме правили референдум.

- 09-12-2012|**Българин от Мисури**

Изглежда повърхностното мислене, или дори направо невежеството, са нещо заразно – и се предават от интелектуалец на интелектуалец по въздушно-капков или компютърно-файлов път...

Вижте само какви въпроси задава Радка Фалк по-горе... (Имайте предвид, че Радка Фалк не е някой „прост“ човек – тя е нещо като „поет“, че и отгоре...)

Радке мила наша родна ненагледна, би ли била така добра да съобразиш, че по времето, когато българските семейства са раждали и отглеждали по десетина деца, самият поминък техен е бил такъв, че е имало и смисъл, и полза да се раждат и гледат по десетина деца. Защото на един селски човек ежедневната му работа е такава, че той и 4. годишно дете да има, пак може да го включи да му помага в работата... Докато по-късно, при социализма, с цялата му индустриализация, каквото и да работиш, просто няма как да включиш детето си да ти помага в работата... Всичко това е очевидно, дори и за най-простия човек, но за интелектуалеца, естествено, не е очевидно – и затова се и налага да им разясняваме такива неща, постоянно...

А иначе, който се е интересувал, знае: по времето на османците по нашите земи лека-полека християнското население нараства, а мюсюлманското намалява. И причината за това е разликата в културата на двете населения – да, включително и здравната култура. Защото чумните епидемии, каквито е имало доста по онова време, винаги са удряли по-силно мюсюлманското население... Познайте защо.

- 09-12-2012|**предател** – о да

Еничарино, бог вижда, предателите лежат в ада, в казана на вечната плюнка на целокупният народ!

- 09-12-2012|**Radka Falk**

Vaprosat beshe, ne kakvi sa prichinite v balgarskoto semeistvo da ima poveche deca, a dali e imalo po desetina takiva. Zashtoto „Kadaif i petmez“ kaza, che balgarskoto naselenie za 500 godini, ne e imalo prirast.

No, kakvito i da sa vaprosite, otgovorite, napadkite i poddrajkite, zad tiah stoi samo edno- ideyata za obedinenieto na horata, jiveeshti v Balgaria.

I, ako ti, Balgarino, naistina jiveesh v Missouri, imash model pred sebe si, kak jivee obedineno edno mnogonacionalno obshtestvo.

Az viarvam, che svetat varvi kam obedinenie, viarvam, che Balgaria sashto shte tragne kam obedinenie, dokazvame go, daje nie s teb, obedineni ot тази diskusia.

Izprashtam svoite priatelski pozdravi na vsichki uchastnici v тази stranica!

- 10-12-2012|**И** – Повечко фактология

Няма лошо в мечтата за бъдещата история. Едва ли някой си представя, че в съвременна или бъдеща България е възможен възродителен процес, или пък някаква форма на гонения или насилствена асимилация, каквито от мнооого време се прилагат в страните около нас.

Но когато говорим за миналото, нека се ползваме от факти, а не от пожелателно преиначени истории. Османската империя (извън конкретиката на някакви отделни примери) не е била пример за правова държава. както не е и съвременна и демократична правова държава и съвременна Турция, където има мнооого голямо значение, дали си турчин или не, дали си мюсюлманин или православен.

Така че докато отвъд южната ни граница мачкат здраво, включително и българското малцинство, да не ставаме твърде съвременни, а да се огледаме за действителността.

А справедливият, мъдър и уважаван кадия е герой преди всичко от приказките.

- 10-12-2012|**Българин от Мисури**

Айде пак... Много упорита е тази Радка Фалк – сега отново настоява:

„Vaprosat beshe, ne kakvi sa prichinite v balgarskoto semeistvo da ima poveche deca, a dali e imalo po desetina takiva“

Ами Радке, не схващаш ли, че ако въпросът ти е дали в българското семейство е имало по десетина деца, то за да направиш валидно сравнение, трябва да сравняваш тогавашните български семейства с турските семейство от същия период (а не с българските семейства от времената на социализма, както направи ти)

Защото истината е, че в българските семейства са се раждали по десетина деца, но в мюсюлманските са се раждали и още повече (но пък са оцелявали по-малко)! Т. е. разбери най-сетне, че благоденствието зависи не само от раждаемостта, но и от смъртността след това!

Тук май е време да цитираме малко данни и факти.

Споменаха се вече пътеписите на западните пътешественици.

Аз ще цитирам не точно пътеписи – а едни писма – лични писма – от една известна англичанка, съпруга на английски дипломат. Дамата (Мери Уъртли Монтегю – Mary Wortley Montagu) посещава османците през 1716-1718 г.

Пътешествието ѝ започва от Ротердам, и продължава през Хага, Кьолн, Нюрнберг, Виена, Прага, Белград, София, Пловдив, Одрин, Константинопол.

Т. е. дамата доста е видяла и има на основата на какво да прави сравнения.

За Ротердам пише: „Всички улици са настлани с големи каменни плочи. ... Холандските прислужнички мият уличните плочи с по-голямо усърдие, отколкото нашите мият спалните ни. ... Тук няма нито мръсотия, нито просяци. ... Тук обикновените прислужнички и дребни продавачки са по-чисти, отколкото повечето от нашите дами...“

Цитирам това, привидно без връзка с нашия въпрос, просто за да видите откъде тръгва дамата – и къде стига накрая...

От Прага изпраща такова писмо: „Кралство Бохемия е най-пустото от всички кралства, които видях в Германия. Селата са толкова бедни и пощенските станции толкова окаяни, че чистата слама и бистрата вода са благодат, която не се намира винаги, и на подобни удобства не можеш да се надяваш.“

Постепенно стигаме и до Балканите: Унгария.

30 януари 1717: „Наистина няма нищо по-тъжно от пътуването през Унгария, като си помислиш за миналото цветущо състояние на това кралство и виждаш това прекрасно място на земята почти необитавано.“

1 април 1717 г.: Сърбия.

„Преминахме пустошите на Сърбия, почти изцяло обрасли с гори, въпреки че страната по природа е плодородна и жителите трудолюбиви. Гнетът върху селяните обаче е толкова голям, че са принудени да изоставят къщите си и да занемаряват нивите си, защото всичко, което притежават, е плячка на еничарите, които грабят, щом поискат. Охраната ни се състои от 500 еничари и като гледах наглостта им в бедните села, през които минавахме, почти всеки ден проливах сълзи.“

„Пустите гори в Сърбия са обикновено убежище на крадци, които по 50 души в дружина така грабят, че наистина имахме нужда от всичките си стражи, за да се опазим. А селата са толкова бедни, че необходимите хранителни припаси може да се измъкнат само насила.“

Тук Мери Уъртли Монтегю отново споменава жестокостта на еничарите:

„Тези потисници не се задоволяват само да изядат всичко, каквото има за ядене, принадлежащо на селяните. Слек като самите те и многобройните им придружители са се натъпкали, имат безочieto да искат така наричания зъбен данък – заплащане за износването на зъбите им, защото са им направили честта да погълнат храната им. Това е буквалната истина, колкото и невероятно да изглежда. „

Описание на Пловдив: „Този град е разположен на възвишение близо до р. Хебрус и е почти изцяло населен с гърци. Тук все още има някои стари християнски черкви. Християните си имат епископ и някои от най-богатите гърци живеят тук, но са принудени много грижливо да крият богатството си, тъй като външният вид на бедността (който включва и част от неудобството ѝ), е единствената им защита срещу изпитването ѝ в действителност.“

Описание на българско село: „В подножието на тези планини отседнахме в малкото село Киской, цялото населено с християни, каквито са всички селяни в България. Къщите им са всъщност малки колиби, направени от печена на слънце кал, които изоставят и бягат в планината няколко месеца преди всеки поход на турските войски, защото иначе биха ги разорили напълно, като отмъкнат всичките им стада. Тази пред-

пазливост им осигурява известно изобилие, защото огромни площи земя лежат необработени.“

(Според коментара към българското издание на писмата на лейди Монтагю, село „Киской“ е днешното Мало Конаре, Пазарджишко)

Та това е положението, дами и господа – виждате какъв е контрастът – от Ротердам през Бохемия – до Сърбия и България (под османска власт).

- 10-12-2012|**Българин от Мисури**

А сега малко и по въпроса за раждаемостта в Турция: (писмо от Константинопол, 4 януари 1718 – става въпрос за положението във висшето общество в столицата, където лейди Монтагю придружава съпруга си, който е английски посланик)

„... в тази страна е по-позорно да си омъжена и безплодна, отколкото у нас да родиш преди женитбата“ ... „Без преувеличение, всички мои познати жени, които са женени от десет години, имат по 12 или 13 деца. А старите се хвалят, че са имали по 25 или 30 и биват уважавани съобразно броя, който са произвели. Когато очакват дете, обикновеният им израз е, че се надяват този път Бог да бъде по-милостив, и да им прати две. Понякога ги питам как смятат да се грижат за такава челяд, каквато желаят, а те отговарят, че чумата сигурно ще убие половината. Това обикновено се случва действително, без родителите много да се тревожат, тъй като суетата им, че са раждали обилно, е задоволена.“

- 10-12-2012|**Златко** – ге: Повечко фактология

JJ писа:

А справедливият, мъдър и уважаван кадия е герой преди всичко от приказките.

Склонен съм да се съглася. Но също такива са и „хайдутите – народни закрилници“, и „Крали Марко страховити“, че и „трите синджира роби“.

Всичко, на което настоявам е, че ако бихме искали децата ни утре да постигат нещо по-различно от нас (за което е нужно и да мислят по-различно от нас), то крайно време е да се позамислим поне малко какви точно приказки им разказваме...

- 10-12-2012|**Свилен Гавазов**

Браво! Поздравявам автора за така добре поднесенният материал! Съчувствам на автора за ругатните, които ще отнесе... Но крайно време е да погледнем на нашето минало отвъд клишетата в учебниците.

- 10-12-2012|**Златко**

Е, не мога да не го пусна тук това нещо. Пристигна в лично писмо, така че искреността му е извън всякакво съмнение. Е, от време на време поразбирам така, по малко, защо всъщност работя...

Цитат:

Господин Енев,

вашата статия за националното съзнание дълбоко ме трогна. Ей богу, поплаках си... Иска ми се да повярвам, че вие не сте единственият човек, който проповядва подобни идеи. Трудно е това, уви, като съдя по хората които познавам, дори обичам в родната кочинка. Все пак, вашето съществуване е факт извън всякакво съмнение и дискусии и това вече не е малка надежда. Може би, може би един ден гласът на разума и хуманността ще се чуе и по нашите земи. Ще се стреснем, ще се очовечим, ще се покаем и тогава ще станем истински господари на съдбата си.

Благодаря ви за радостта от интелектуалното преживяване и надеждата, която запалихте у мен.

Господ да ви благослови!

С величайшо уважение!

В. Г.

- 10-12-2012|**Добромир**

Всякакви приказки за някакво въображаемо уникално по своята толерантност отношение на османците към християнската религия са наистина силно преувеличени.

На линка, който ще дам по-долу, можете да видите колко проблематични са били отношенията дори между султана и това, което всички ние възприемаме като най-привилегированата част от християните в Османска Турция, а именно: цариградската гръцка патриаршия...

<http://www.thesis.bilkent.edu.tr/0003656.pdf>

„Co-Existence And Conflict Between Muslims And Non-Muslims In The 16th Century Ottoman Istanbul“

A Master's Thesis By HASAN ÇOLAK

Department of History

Bilkent University

Ankara

September 2008

(Оказва се, че дори положението на християнските храмове в Константинопол никак не е било стабилно и гарантирано – периодично мюсюлмани са искали конфискуване на църковното имущество – и то на „основание“ на факта, че през 1453 градът Константинопол не се бил предал доброволно, а бил превзет със сила...)

- 10-12-2012|Златко

Хубаво е малко по малко да започнем да се освобождаваме от тези детински навици, които в огромната част от случаите говорят единствено за... м-да, то си е ясно и без обяснения (еееей, вижте сега какво си намерих в мрежата!) Империята е била, възможно най-меко казано, силно автократична институция и личната неприкосновеност в нея не е била гарантирана буквално никому, като се започне със самия султан. И случаите на насилие срещу едни или други личности или групи – религиозни и етнически – са буквално безчет, особено пък в Истанбул, където по принцип тълпата нерядко е била почти неконтролируема сила. Всичко това в никакъв случай не може да се приеме като „доказателство“ за каквото и да било, не и сред една публика, която би искала да гледа сериозно на фактите и теориите, които ще приема. По въпроса за несравнимо по-голямата от пред-просвещенческа западна Европа религиозна толерантност в Османската империя е писано толкова много (направете елементарно търсене в Гугъл с ключови думи „religious tolerance in Islam“ и ще видите сами), че оспорването ѝ е просто смешно, особено пък по този начин...

- 10-12-2012|Златко

Едва ли е случаен и фактът, че търсещата примери просвещенческа Европа се насочва именно към исляма, когато започва да гради идеологията на бъдещата европейска толерантност (в момента се сещам само

за „Задиг“ на Волтер и „Натан мъдрецът“ на Лесинг, но списъкът лесно може да бъде обогатен с множество други ключови заглавия)...

- 11-12-2012|**Добромир**

„Задиг“? Препоръчвате ми „Задиг“ на Волтер?

Моля ви, та това произведение е ЧАЛГАТА на своята епоха!

Не знам дали някой го е чел – но който не е, добре е направил.

Като оставим настрана простия факт, че в „Задиг“ всъщност по никакъв начин не става въпрос за „ислям“, в книгата наистина има и някои много весели моменти ...

Например този:

„Пратиха хора чак до Мемфис да повикат великия лекар Хермес, който пристигна с многобройна свита. Той прегледа болния и го увери, че ще загуби окото си, предсказа дори деня и часа на това злокобно събитие.

- Ако беше дясното око - рече той, - щях да го излекувам, но раните на лявото око са неизлечими.

Оплаквайки съдбата на Задиг, цял Вавилон се възхищаваше от дълбоките знания на Хермес. Два дни по-късно циреят се проби от само себе си, Задиг беше напълно излекуван. Хермес написа цяла книга, с която му доказва, че не е трябвало да оздравее.“

Така е и днес – някои пишат статии и дори цели книги, с които доказват, че българския народ не е трябвало да оздравее.

- 12-12-2012|**Самолет 005** – ге:

Българин от Мисури писа:

Тук май е време да цитираме малко данни и факти.

Аз ще цитирам не точно пътеписи – а едни писма – лични писма – от една известна англичанка, съпруга на английски дипломат. Дамата (Мери Уъртли Монтегю – Mary Wortley Montagu) посещава османците през 1716-1718 г.

===

Та това е положението (под османска власт).

Първа част на отговора – сериозна!

Положението си е кофти отвсякъде. Трябва веднъж завинаги (леле, колко мъжки израз ползвам, бидейки немъж – но както и да е...) та трябва веднъж завинаги да се каже, че империите се раждат и умират в кръв.

Въпросът е колко века продължава раждането и колко века продължава агонията на Османската империя. Византийската империя ли е родител на Османската империя? Национализмите ли са лешоядите на нейния труп?

Втора част на отговора – не чак толкова сериозна!

Вторият въпрос, макар тъпичък, ми е мило да го задам. Как и защо един човек може да се гордее с миналото на народа си... Ами моите братовчеди всичките до един са идиоти. Те, например, могат да ме взимат с техните коли до работа или до пазар, но с нескрита радост не го правят... те са шопи и за тях е валидно „Не е важно я как съм, важно е Вуте да е зле!“. При условие, че братовчедите ми са идиоти и са се разплодили с малки идиотчета... при условие, че селото ми е от идиоти, разплодени с малки идиотчета... при условие, че градът ми е съставен от идиоти, разплодени в малки идиотчета, защо трябва да се гордея с миналото на народа си? Аз се гордея, че имам приятели неидиоти. Недоумявам за разните видове гордост! Единият от възможните отговори е, че много съм бит и тормозен и затова съм такъв черноглед. Този отговор допускам, че е верен. Дайте обаче да видим и другите отговори...

Трета част на отговора ми – липсваща (защото е абсолютно несериозна)! Българите принадлежали ли са през петте века духовно към Османската империя или всичко турско ни е натъгрозено по неволя. Няма отговор, защото не можем да прогнозираме колко „велики“ щяхме да сме без турците... Но българите казват „Не сме турци, не сме гърци, не сме сърби!“... Финландците също казват „Не сме шведи, не сме руснаци!“... Но резултатите от тези сходни твърдения са фрапантно несходни. Защо?

- 12-12-2012|**Свилен Гавазов**

Когато говорим за толерантност, религиозни права и други днес общоприети ценности, нека да говорим, сравнявайки нещата с другите региони по това време. По време на Османската империя, през 16 и 17-ти век в настоящата „просветена“-тогава! западна Европа са изгорени десетки хиляди предимно жени, но и мъже с обвинението че са вещици; католическата църква въздига в култ изтезанията на хора; разбойничеството е било нещо обичайно; в цели региони хората буквално са умирали от глад ...Дайте да прочетем какво пише Захари Стоянов в своите „Записки...“ за спокойният и безметежен живота на българите до

50-те на 19-ти век; да прочетем Иван Хаджийски какво смята за причината за избухването на Априлското въстание. Да, ние сме изостанали безвъзвратно от разцвета технически, културен и т. н. преживял останалият свят през това време; но дали ако я нямаше Османската империя щеше да бъде по-различно? Нима Русия в края на 19 век не беше и тя толкова изостанала? Или Украйна преживя бурна техническа революция? Или съседна Румъния преди това Влашко и Молдова беше светъл пример? Царе сме да обвиняваме другите за собствените си проблеми, от Освобождението насам турците са ни виновни почти за всичко...

- 12-12-2012|**Добромир**

Самолете, втората част от твоя духовит отговор (тази, дето братовчедите ти се оказали такива идиоти), нагледно показва колко относително гледаме на нещата. Защото през онези времена, за които е писала цитираната Mary Wortley Montagu, същите тези „идиоти“ (а може би и по-ЛОШ техен вариант) са живели по описания начин: „къщите им са всъщност малки колиби, направени от печена на слънце кал, които изоставят и бягат в планината няколко месеца преди всеки поход на турските войски“ (забележи: „НЯКОЛКО МЕСЕЦА ПРЕДИ“ – т. е. на практика няколко месеца те живеят дори не в тези колиби от кал, а в нещо още по-лошо горе в планината) – и въпреки това именно тези „идиоти“ са успели за следващите 1-2 века лека полека да докарат нещата дотам, че бляскавата османска империя да се окаже твърде остаряла и негодна за ТЕХНИТЕ разбирания за живот – и да пожелаят да живеят в отделна държава.

- 13-12-2012|**Габриела Цанева**

Поздравления за статията! Допадна ми темата, а и разработката ѝ. Дискусията доказва, че е и общественозначима. Само едно изречение от нея не мога да приема – „Но защо, защо нещо толкова просто и естествено като дружбата между здрави и прави деца или възрастни хора, не може да бъде реалност в днешна България?“ Мисълта ми е за думичките „здрави и прави“, мисля си, че може и без тях, ако искаме да не се делим не само по расов, етнически и религиозен признак, а да не делим от „здравите и правите“ онези, които не са такива – те не са по-малко хора.

• 15-12-2012|Николай

Винаги съм се чудел защо хора, които нямат историческо образование, се занимават с история. Да твърдиш, че трябва да се гордеем с османското си минало е наглост, която няма равна. За националните катастрофи, които уж сме били преживявали заради нашия национализъм няма нужда да коментирам – единственото по – сериозно крушение е след ПСВ, когато губим Южна Добруджа и си я връщаме 22 години по – късно с помощта на Хитлер, който всички либерали мразят, а в случая ни е помогнал за житницата на България. Какви национални катастрофи са Сръбско – Българската, Балканската или Междусъюзническата война? Хайде, последната завършва зле (не на бойното поле, обаче – там противникът е удавен в кръв), но след нея имаме излаз на второ море. Истината е, че България не е претърпявала никакви по – сериозни крушения и териториални ампутации и най – важното – чудовищни загуби на население, каквито претърпяват всичките ни съседи. Ние имаме крушение по отношение на „сврхзадачата“, както се е изразил г-н Енев, но реално след всяка война България остава голяма европейска държава и фактор на Балканите. През ПСВ загиват около 1.1 млн. сърби, около 610 хил. румънци и над 4 млн. турци. Огромна част от сърбите и румънците загиват благодарение на разгромът и окупацията на страните им от могъщите български армии. След войната Румъния и Сърбия са много по – опустошени от България и са дали в пъти повече жертви. Същото важи за ВСВ – около 750 хил. загинали румънци и около милион загинали сърби. Нашите жертви са 30 хил. и сме единствената „победена“ страна, която увеличава територията си след войната. Какви национални катастрофи, какви пет лева?! Да, огромни изконни български земи не бяха включени в държавата, но тя стана, след създаването на югофедерацията най – крупната териториална единица на Балканите. Много хора не се замислят, че бивша Югославия беше по – голяма от България, но вече не представляваше монолитната сръбска империя отпреди ВСВ, а държавен съюз от шест по – малки държави, като всяка една от тях беше в пъти по – малка от България. След разпада на този съюз се появиха седем нови държави на Балканите – от 11 до 2 пъти по – малки от България. Това препотвърди реалното положение от 1945г., а именно България като най – голямата балканска държава и абсолютен териториален лидер. Нито Румъния, нито Турция са балкански страни, както и половината от Хърватия и гръцките острови – всичко е извън Балканите, които се простират от Дунав и Сава до Егейско море и

от словенските Алпи до Босфора. България е не просто сърцето на Балканите или неговият геостратегически център – тя доминира териториално абсолютно всички на п – ва и това е естественото състояние на нещата. Нещо повече – територията на Англия, едната от трите велики западно-европейски сили, е 128 хил. кв. км, а българската е 111 хил. кв. км – практически идентични по големина държави, с тази разлика, че нашата земя е много по – красива и по – плодородна, но това са подробности. България е по – голяма от Чехия, Унгария, Португалия, Австрия (която всъщност е федерален съюз, а не унитарна държава), три пъти по – голяма от Холандия и Швейцария (конфедерален съюз от 26 по – малки държавици), четири пъти по – голяма от Белгия, два пъти по – голяма от Дания, Сърбия, Хърватия, Босна и Херцеговина, Словакия, четири пъти по – голяма от Албания, пет пъти по – голяма от Македония, шест пъти по – голяма от Словения, осем пъти по – голяма от Черна гора, единадесет пъти по – голяма от Израел и Косово, три пъти по – голяма от Литва, Латвия и Естония... За какви национални катастрофи говорим? България е голяма европейска държава, най – голямата балканска държава и единствените ѝ проблеми са икономически и демографски. Българският национализъм, г -н Енев, не е проблем, той е част от имунната система на нацията. Не са проблем и турците чак такъв, че да трябва да припознаваме османското си минало. Турците в България са вече само 588 000 души, през 2001г. бяха 747 000, 1992г. – 800 000д., а преди голямата екскурзия бяха около 1 100 000 души. За 20 години турците намаляха двойно, г-н Енев. И продължават да намаляват, раждаемостта им е ниска и има масова емиграция. Отделно няколко десетки хиляди турци по големите градове са в напреднал процес на асимилация и до едно десетилетие ще бъдат българи, най – малкото децата им, които са от смесени бракове, ще бъдат български. Впрочем, дори тази цифра от 588 000 е силно завишена. В България към момента живеят не повече от 300 000 турци. 150 000 са турските цигани, които при всяко преброяване се определят за турци – но не са. 25 000 са татарите, 75 000 – къзълбашите плюс около 70 – 80 000 българомюсюлмани (помаци), които се определят като турци. Турците са изчезващ от България етнос, г-н Енев, това не е Германия. И, като стана дума за нея, какво толкова ни я дават за пример Германската федерация? Слаб съюз от 16 по – малки германски държави, най – голямата от които е Бавария, с ужасяващо висок процент имигрантско население и измиращо коренно. Това е вашата либерална федерация, от жалка по – жалка. Най – ниската раждаемост в

Европа и в света, не защото нямат пари – както е при нас, – а защото не искат да имат деца. Германските народи – саксонци, баварци, тюрингци, прусаци (защото никога не е имало и няма да има такова нещо като германска нация) – измират и от 75 млн. преди 30 години днес те са 66 млн. души, а имигрантите са се увеличили съответно от 3 млн. на 15 млн. души, от които 4 млн. турци. Това ли ни дават за пример, г-н Енев? Турските и арабските квартали в Берлин? Хората, които отказват да станат част от Германия и с всяка година става все по – лошо и все по – лошо – това ли е вашият пример? Натръхнах, когато четох материал на „Дойче веле“ за училищата в Берлин, в които вече 80 процента от децата са от турски и арабски произход и където германоезичните местни деца, вече в положение на малцинство, са подложени на обиди, унижения и дори побой от по – многобройните деца на ислямски имигранти, включително неща от рода на „Ядеш свинско, значи си свиня!“ – това ли е вашият пример за бъдещето, което ни чака? Меркел каза: „Мултикултурализмът е мъртъв“, но либералите никога няма да го проумеят. Те живеят в някаква много глупава щастлива утопия, те не са здраво стъпили на земята и не виждат реалността. Няма да има мултикултурна Германия, г-н Енев. Забравете това. Ще има или германска, или турска Германия. Няма такова нещо като мирно съжителство и равноправие между културите. ВИНАГИ И НАВСЯКЪДЕ има една култура, която доминира над останалите и те се нагаждат спрямо нея. В мига, в който доминиращата култура отслаби хватката си, зарази се от либералния вирус и отвори място за други култури, тя започва да губи позиции и в един неособено далечен момент бива изместена от другите култури, на които е позволила да бъдат равноправни. Защото те не са толератни и либерални розовомислещи и мъглявовиждащи глупаци, а просто представители на култура, като ислямската, която е здраво стъпила на земята и завладява там, където ѝ позволят да завладява. България не е Германия, г-н Енев. Тук турците намаляват, мислете му вие.

- 16-12-2012|**Свилен Гавазов** – До Николай

Съгласен съм с повечето казани от Вас неща, но не виждам с какво статията, която коментирате, Ви противоречи. Основната идея на Г-н Енев е, че ние трябва да приемем своето минало, без да демонизираме тези петстотин години и че е крайно време да направим преоценка на начина, по който се преподава този въпрос в училищата, да престанем да гледаме на

турците като враг и т.н. и т.н. Мисля, че написаното от Вас е твърде балансирано като позиция-и като факти -и стои много на място тук...

- 17-12-2012|**Добромир**

До Свилен Гавазов:

Трябва да се реагира – на всяка неточност, дори и когато не е умишлена.

Защото, в противен случай, една лъжа, повторена 100 пъти, един ден може и да се превърне в „истина“ (или да бъде приемана за такава, от хората у нас или в Европа).

Това се е превърнало напоследък в някаква медийна тенденция – да се изтъква постоянно как Османската империя уж не била нещо чак толкова лошо... Вече става напълно очевидна цялата медийна целенасоченост по този въпрос.

Наскоро ми попадна в сайта на „Дойче Веле“ един подобен материал – със заглавие „Животът в годините на българското Възраждане“.

Там също привидно обективно се цитират едни данни.

Цитират се така:

изследването на проф. Щелиан Щерионов

„недвусмислено доказва, че в онези десетилетия имотното състояние на българите нараства. Съвременна България определено може да завижда на възрожденската си „средна класа“, смята професорът. През 1848 г. делът на средноимотните българи е 71%, а през 1871 г. възлиза вече на 75%.“

На пръв поглед – чисти данни са това.

На практика обаче това е най-елементарна пропаганда.

Защото да твърдиш, че „Българите са живеели сравнително добре под властта на

султана“ БЕЗ заедно с това да споменеш факта, че това е било изцяло благодарение СОБСТВЕНИЯ им труд (ежедневен труд, в най-буквалния смисъл на думата) – си е чиста манипулация.

Да, българите през Възраждането на живеели сравнително добре – но не благодарение на никакви привилегии, не за сметка на (и на гърба на) други групи от населението на Османската империя.

Това трябва да се разяснява постоянно, защото днешният потребител на медийна информация е свикнал да мисли, че ако един човек живее добре – то е защото държавата му се е погрижила за това.

И наистина, в някои съвременни държави социалната система (все още) е такава, че човек може да живее сравнително добре дори и ако е само потребител на услугите на „социалната държава“...

Само че Османската империя НЕ Е БИЛА социална държава.

Българите са живеели добре от създаване на блага – а не от отнемане на блага.

За разлика от други групи от населението на тогавашната империя, които са участвали активно в отнемането на блага от останалите – по най-различни начини: или по „данъчния“ начин, или по „рушветчийския“ (корупционния) начин, или по „военния“ начин...

- 18-12-2012|**Свилен Гавазов** – До Добромир

Напълно съм съгласен с Вас: Османската империя не е социална държава, това си е една тирания, в истинският смисъл на тази дума! Но: всички държави по това време-Средновековието -са били такива. Българите, както казвате, са живели добре благодарение на своя труд, а не по благоволенieto на султана-абсолютно вярно!. Но Вие знаете в нашето съзнание какво е Османската империя: три синджира роби, даваш ли хубава Яна на турска вяра, Индже, Крали Марко и т. н. Османската история на нашите земи -500г.- е представени в нашите учебници съвсем схематично-и догматично: завладяване, въстания, възраждане, освобождение. Какво става с българите през това време, как се развиват като етнос, какви сгради са строени, какъв е бил бита на човека и т. н. искаме обективно, без клишета да бъде изследвано, публикувано, без политическа окраска. Не искам Османската империя да бъде представена като ангел в бяло облекло, но ще се съгласите, че твърде едностранчиво е разглеждането и досега. Мисля, че това иска и авторът-без да съм негов апологет. Радвам се, че такава дискусия днес е възможна, както и на тонът, зададен в коментарите...

- 18-12-2012|**Серкан**

Вижте сега какво аз чета в коментара на Добромир (в познатия, преобърнат на 180 градуса стил):

„Българите са живеели добре от създаване на блага – а не от отнемане на блага.

За разлика от други групи от населението на тогавашната империя, които са участвали активно в отнемането на блага от останалите – по най-различни начини: или по „данъчния“ начин, или по „рушветчийския“ (корупционния) начин, или по „военния“ начин...“

И ето ти на, готово. Българите, работили здраво, живели в някакво над средното Икономическо Достоянство.

Турците, които са работили, не са ли живели Достойно? А помаците, а другите?

Обаче за тях както винаги „собственика“ Добромир не се и сеща. Те са по подразбиране в категорията „Други“, а в случая и дори директна манипулация, като „Другите“ са превърнати 1:1 в експлоататори, спекуланти и бандити.

Тривиално и Жалко.

И нарочно използвам термини от нашето съвремие „експлоататори, спекуланти и бандити“.

(Добромир и тук е смесил Османската империя и нейната НЕсоциалност с държави от ДНЕС. А е забравил Русия, Англия или пък Щатите какви социални държави са били по същото време, 19 век.)

А сега защо не живеят Достойно (нито икономически, нито социално, нито никак) нито българите, нито турците, нито никой???

Много причини има, определено, но една от тях БЕЗСПОРНО е това самоунищожително мислене на „Ние“ (собствениците, добрите, работливите, страдалните, и да... вечно прецаканите) и „Другите“ (абе всички останали, които собственика не вижда като „Ние“).

...

Подобно мислене имаше и нагоре в коментара на Манол, с всичкото уважение и симпатия към него:

„Манол – Ама то за това ли ставало дума?

да не си палим къщата? Да сме добри съседи с турците? Ми дадено. За момента сме прилични съседи. „

Не е достатъчно да сме само „съсед с турците@.

Трябва да сме едно цяло.

Едно общество.

Дори и в мисленето си.

Имам предвид българските турци, както и всички малцинства в България.

Но не е така.

И всички добре знаем, че не е така.

Аз преди време писах за етнически прочистената българска литература. И за това как може да се надгражда нещо с толкова изкривен фундамент.

Тук Златко е писал за историята.

Да видим кога ще запише и за българската интелигенция и нейната роля днес.

Да надграждаш над фалшивото, над лъжата и манипулацията не е пътя да живееш Достойно и докато продължаваме така, не ни чака нищо добро. Дори и с европейски дрехи.

- 18-12-2012|**Добромир**

Серкан, именно за да се избегнат манипулациите, съм и направил по-горе важното уточнение, че когато се говори кой е живял добре и кой не е живял добре, трябва да се има предвид и типа на държавата, в която съответния човек живее.

Просто това е факт: в османската империя е имало няколко начина да живееш добре на гърба на другите. Единият начин е да си в администрацията (гражданската), другият е да си в системата на армията. Ако си в администрацията, ти живееш добре от данъците, с които се облага „раята“ – а доста често припечелваш и от „рушвети“ (корупция). Ако си в армията, пак живееш на гърба на останалите – пак от данъци, но също така и от директен грабеж понякога (независимо дали този грабеж насочен към християнското население вътре в Империята – или извън нея).

По едни съвсем обективни причини (свързани с „религиозно-дискриминационния“, както бихме казали днес, характер на Османската империя) българите не са принадлежали към привилегированите слоеве – и затова са били принудени да търсят други начини да живеят добре. Това е – няма тук нищо фалшиво, самата история е такава, турците и помаците не са виновни, че са мюсюлмани – но си е факт, че мюсюлманите са имали определени предимства в рамките на Империята.

• 18-12-2012|Добромир

Наскоро четох Симеон Радев, „Ранни спомени“. С. Радев ни е познат повече с по-мощното си произведение („Строители на съвременна България“), но и спомените му са доста интересни, особено във връзка с темите на нашите разговори тук.

Ето какво пише той за положението в родния си град Ресен (днес в Р. Македония), през османско време:

””””

Турците в Ресен изобщо постоянно отпадаха икономически. Богатите, без занятие, продаваха малко по малко своите имоти. Чиновниците не бяха плащани редовно и живеяха от малки подкупи. Имотната класа в града бяха християните. Турците се чувствуваха в зависимост от тях. Спомням си как една седмица преди байрама някои от тях, измежду по-видните, идеха в дюкяна на баща ми да купуват басми, коприни и сърма. Стеснението им се четеше по лицата, но баща ми гледаше да отстрани у тях това чувство. Той се отнасяше към тях с доверие и голяма любезност. Те бяха впрочем добросъвестни платци, макар понякога със закъснение.

Турците в Ресен не живеяха в отделни махали, както например в Охрид. Къщите им бяха размесени с българските и между тях имаше добро съседство. По празниците си разменяха любезности. На турците пращяхме на Великден козунак с червени яйца, а те на байрам ни пращяха баклави. По такива случаи се правеха и посещения. Туркините и българките си отиваха едни у други. Туркините тъчеха най-тънките платна, които българките им поръчваха за прикря на дъщерите си. У туркините също се поръчваха бюреци и баклави. Но нито българките, нито туркините излизаха на пазара: майка ми докрай не беше видяла дюкяна на баща ми. По махалите обаче ходеха свободно, без някой да ги безпокои. Има нещо, което и досега ми е останало загадка. За обикновените туркини българите казваха „анка“, високопоставените наричаха „божа“. Какъв е произходът на тази дума и какво значеше, и досега не ми е ясно.

Мъжете се срещаха по чаршията. Отиваха по дюкяните на българите да разговарят и да пият кафе. Те канеха по някой път българите на вечеря, но никой път не идваха у християните освен на кафе. Очевидно се бояха от това, че българите готвеха със свинска мас. Отвращението от свинете съставлява, както е известно, една от проявите на мюсюлманското религиозно чувство. Между турците имаше и фанатици, които зле

гледаха на напредъка на българите, на тяхното богатство и на тоя дух на свободно държане, който все повече се забелязваше у тях.

Особено се дразнеха от волността, показвана от интелигенцията. Учителите и учениците на връщане от Солунската гимназия ходеха на групи по улиците, водеха шумни разговори и не спазваха етикетните учтивости, установени между двете вери. Те кипяха от яд, като виждаха учители с бастун и брада. За правоверните турци брадата не бе украшение на тялото, а едно лично достойние, което се даваше с дълъг, благочестив живот. Когато един турчин рече да си пусне брада, той се подготвяше с дълги посещения в джамията, на уречения ден канеше роднини и приятели на угощение и един ходжа му четеше молитва. Не е чудно, че брадата на учителите им се виждаше като едно поругание на техните обичаи.

- 19-12-2012|**Мария**

Ботев, Левски, Чинтулов, Славейков, Волов, Каблешков, Петлешков и др. и др. ИЗВИНЯВАЙТЕ!

с поздрав Енев

- 19-12-2012|**Гост**

Симеон Радев винаги ми стопля сърцето. Езикът му звънти, няма едно изречение заносано, една дума излишно добавена... Мисля си, от такъв тип историци имаме нужда.

- 19-12-2012|**петър стоянов** – османската империя

преди време четох интервю на финландски аристократ – та той казваше, за голямо учудване на интервюиращия го руски журналист, че историята на руската империя е и история на финландия и руската империя е толкова руска, колкото и финландска. доста се учудих, но после ми просветна. по аналогия – османската империя е част от нашата история, точно толкова, колкото и втората бг държава. и е време вече да започнем да изучаваме и да приемаме тази част от историята си

- 20-12-2012|**Здравко**

Автора на статията теоретизира върху градски легенди, а истината е доста различна. Будния и възрожденски малък град Елена е запазил доста факти за историята ни през 17-19 век. Аз съм от малцината бъл-

гари, които знаят родословното си дърво от около 1700 година. Всичко е „подплатено“ с документи. Праотците ми са били предимно свещеници и учители(даскали). Един от тях поп Дойно Граматик е направил един от първите преписи на паисиевата история, а неговия син поп Анрея Робов е бил от участниците през 1836 г. във Велчовата завера и нарекол се умишлено Робов – поробен, заради заточението си за 7 години в Диарбекир(Мала Азия) Неговия син Стоян Робов е сподвижник на Левски (касиер) на Тайния революционен комитет в Елена. След предателство също е заточен в Мала Азия почти до Освобождението. Всички тези мои праотци са били имотни и с добро положение в обществото. Защо ли са си причинявали това, да участват в опитите за организиране на въстания, а не са си гледали рахата?

- 21-12-2012|**дела и документи**

Можем да се научим поне да познаваме османското си минало по-обстойно:))) най-малко за да не изпадаме в културен шок когато в днешните туристически времена се озовем в „дивата“ Анадола и видим там...“нашите“ възрожденски къщи и се потресем, научавайки за пръв път че рхитектурните ни чудеса в Копривщица, стария Пловдив, Жеравна и Арбанаса са всъщност...османска архитектура; а озовавайки се на екзотиче круиз по Принцовите острови, видим „нашите“ несебърски и созополски къщи откъде са дошли:))))))))))

- 21-12-2012|**Добромир**

За да узнаем по-добре „османското“ си минало, добре е първо все пак да прочетем какво собствените ни автори са писали по въпроса.

Аз тук отново ще цитирам някои откъси от Симеон Радев („Ранни спомени“).

Симеон Радев е роден 1879 г. и разказва това, което е запомнил от разговорите с дядо си в младежките си години.

„Дядо ми, който ме учеше в градината на природознание, беце и първият мой учител по история. Роден в самото начало на миналия век, той бе съвременник на много големи събития в Турция и ги знаеше ако не в истинския им вид, то поне по ходещите сред народа мълви. За тях, разпитван от мене с жадност, той не се уморяваше да ми разказва. Унищожението на еничарите той бе го видял с очите си в Цариград. Те били

гонени като диви зверове, измъквани из скривалищата им, избивани, клани: „Страшно беше – разказваше той. – Като кога земята се тресе!“ Повдигането на някои феодали против султан Махмуд бе му оставило също жив спомен. Той ми разказваше за Али паша Янински, за неговата участ.

Чудно нещо, тоя кръвожаден тиран, чиято биография – има я на няколко чужди езика – човек не може да чете, без да тръпне от ужас пред нечуваните му жестокости, не остави след себе си проклятията, които заслужава неговото име. Напротив, всички народи наоколо са го възпявали. Фактът, че той бе въстанал против властта на султана, трагичният му край, докаран чрез измама, всичко това вероятно бе поразило въображението на съвременниците. Трогателният образ на неговата любима жена – християнка, останала докрай нему вярна – хвърляше също един лъч върху мрачната му легенда. За нея се пееше една песен в Ресен, но под името Фросина. Неведнъж съм чувал по гощавки и сватби да се извиват гласове:

Фросино, моме Фросино,
писмо ти пишит пашата...”

- 21-12-2012|**Добромир**

И още нещо пак от Симеон Радев – по темата за кризата в Османската империя и как точно се е стигнало до нейния разпад:

„Най-много дядо ми обичаше да ми разказва за Кримската война. Разказваше ми и после ме разпитваше какво съм разбрал. „Колко царщини се биеха против московеца?“ – питаше той. Аз отговарях „Против московеца се биеха три царщини: Инглитера, Франца и Сардиня.“ Той говореше с удивление за чуждестранните войници, за техните високи коне, за униформите им. Но най-силно впечатление бе оставило у него дръзкото им държане спрямо турците. Еднъж той видял как един френски войник дал ритник на един чалмалия турчин в една от най-многолюдните улици на Стамбул. Ударът бил толкова силен, че турчинът залетял и чалмата му паднала.

– Ами какво направи турчинът след това? – питах аз.

– Какво ще направи? Взе си чалмата, обърна се, погледна уплашен французина и търти да бяга.

– Ами имаше ли наоколо други турци?

- Имаше.

- Ами що направиха те?

- Що ще да правят? Наведоха си главите, хванаха си брадите и се разотидоха.

Тоя ритник, тъй мълчаливо понесен, бе поразил дядо ми като едно знамение на времето. „Тогава видох, казваше ми той, оти Турция ќе паднит.“

И по-нататък, в кратка бележка под линия, Симеон Радев неочаквано ни разкрива нещо, което мнозина от „историците“ съвременни наши май гледат да поспестят:

„През време на Кримската война поради продоволствуването на съюзните войски от местното население, след нея веднага поради големите заеми, които турското правителство сключи в чужбина, много пари влязоха в Европейска Турция и на края минаха в ръцете на християните. Това им помогна да откупват от турците владенията от тях земи. Така се захвана една промяна в поземлената собственост.“

- 21-12-2012|**Серкан**

*„За да узнаем по-добре „османското“ си минало, добре е първо все пак да прочетем какво **собствениците** ни автори са писали по въпроса.*

Аз тук отново ще цитирам някои откъси от Симеон Радев („Ранни спомени“).“

Човеко (шахматен), забелязваш ли, че един след друг даваш отново и отново доводи за това, че българската литература, история, култура е „етнически прочистена“?!?

Положителните герои са само и винаги едни и същи, човече? Не го ли схващаш това?

Щом дори и хора като Симеон Радев, който е един от българските интелектуални титани, не може да се надхърлят нито в своето, нито в бъдеще време?

Ами погледни, от каквито се учиш, такъв ставаш.

Толкова е просто.

Особено ако не можеш да отсееш и взимаш „за напред“ красивото, човешкото.

- 30-12-2012|**Крум**

Тази статия е още едно доказателство, че най-продажната част на всяко общество е интелигенцията. Не съм го открил аз-Оруел е описал тази особеност подробно в 1984! Авторът разбира се дълбоко в себе си знае това, личи му на физиономията!

- 30-12-2012|**Явор** – ге:

Крум писа:

Тази статия е още едно доказателство, че най-продажната част на всяко общество е интелигенцията. Не съм го открил аз-Оруел е описал тази особеност подробно в 1984! Авторът разбира се дълбоко в себе си знае това, личи му на физиономията!

Не, Господине, тази статия показва как се става „европеец“. На мен лично ми напомня за „Криворазбраната цивилизация“ или казано с прости думи „Пази, Боже сяпо да прогледа“!

Показва също, че авторът ѝ е безродник и не познава българската литература, за история да не говорим.

Енев, ето какво „прекрасно битие“ са имали християни като родителите на Петко Р. Славейков, което той сам описва в разказа си „Майка ми“. <http://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=277&WorkID=14425&Level=2>

С това минало се гордеят мюсюлманите СЕГА, в този миг в България, те даже все още живеят в ония времена и силно мечтаят да се върнат.

- 31-12-2012|**Божил Яначков** – Относно статията на г-н Енев

Авторът на статията Енев имам чувството, че расте в саксия на балкона. Той не чу ли, не видя ли и не разбра ли какво се случи съвсем наскоро в бивша Югославия, където се кръстосаха инетереси на шовинисти, общества, наследили различна култура от Австро-Унгарии и Отомонската империя и различни религиозни общности. Брутални неаргументирани насилия, убийства, ужасяващи изнасилвания, прогонвания от родните места, етническо прочистване и то между хора, които довчера са живели заедно съвсем нормално. Какво още е необходимо за да сработи въображението на г-н Енев и да си представи какво е било едно време. А това, че Тракия е хранила Анадола и предприемчиви българи са обличали турската армия, благодарение на което са забогатели и имат своята дан в българското Възраждане е съвсем друга тема. Изглежда г-н Енев не

е достатъчно добре запознат и с историята ни след Освобождението. Вярно е че непосредствено след 1878 г. крупните български търговци са загубили пазари, поради наложените от турска страна ограничения. След това обаче държавата е започнала стремително развитие, в сравнение с периода под турско управление, намерила е своя Стамболов и е достигнала своя връх в Балканската война. Младежи са пристигали от Америка за да станат доброволци в Българската армия. Не си ли задава въпрос г-н Енев, кое е породило цялата тази изключителна обществена енергия против Турция, ами дрънка врели-некипели за българчето, цигането и турчето. Разговорът с него ми се вижда абсолютно безмислен. По-скоро въпросът е още колко други такива като него са расли по балконите и дали в един момент няма да станат твърде много. Защото ако те не могат да разчетат тази част от българската история, какво ли въобще ще могат и ако не дай Боже нещо зависи от тях докъде ли ще ни докарат?

- 01-01-2013 | **Свилен Гавазов**

Статията е публикувана на 3.12.; последните коментари са близо месец след това...Това показва още веднъж колко е важно да разглеждаме въпроса за османското ни минало извън плакатно-учебникарските клишета, загнездени дълбоко в нас: още от най-ранната детска възраст и през цялото време до формирането ни като мислещи хора.

Освен със значимостта на информацията, която поднася-и която за някои очевидно е новост, подиграваща се с историята ни-тази статия е важна с желанието и умението на автора да провокира полемика-нормална, с уважение към различното мнение.

А относно последният коментар на „Крум“, допълнен от „Явор“: лепенето на етикети-“най-продажната част“ в случая- на цели съсловия е още едно клише и не носи никакъв довод в тази дискусия. А мюсюлманите в България как се гордеят с това минало не е ясно, толкова много хора мюсюлмани познавам, не искам да сипя примери, та не знам откъде черпи „Явор“ тази увереност. Смятам, че това е още една изява на нашето твърде явно неприемане на българските турци като част от нас като нация и възприемането им като „чужди“, които да си ходят там в Турция, те са ни клали и са виновни за това и т. н. А думата „безродник“ е един чудесен спомен от марксистко-ленинското ни минало, терминът беше „безроден космополит“. Или пък не е все още минало...

Етнонационализмът по време на демократичния преход в България – част 2

Автор: Бистра-Беатрикс Вьолги

Крахът на комунизма, кризата на националната идентичност и първоначалното третиране на етнонационалистическия обрaт (1989-1992)

Проведеният от българските елити преход от комунизма не се сблъска с проблема за „държавността“, тъй като страната вече се намираще в предварително установено, обединено състояние. Вместо това обаче беше преживяна криза на българската национална идентичност и проблем с „националния статус“ (nationness), който вероятно е удължил прехода към демокрация. България, както и значението на българската история, на това какво означава да бъдеш българин, се нуждаеха от ново преосмисляне и утвърждаване. Нетърпеливите западно-ориентирани български елити започнаха процес на откъсване от своето „ориенталско“ и комунистическо минало, в стремежа си за установяване на по-близки връзки със Запада. Повечето българи се намираха в процес на преосмисляне на идентичностите си, колебаейки се между западни и български културни влияния. Присъствието на последователи на исляма и турско малцинство в страната – религия и страна, която българите в продължения на столетия са асоциирали с икономическа изостаналост и историческа окупация, усилваха това откъсване от „другия“, особено чрез постоянното занимаване с „националните трагедии“. Този процес, който на времена се е оказвал доста вреден по целите Балкани, е познат под името „пренесени начини на историческо възприятие“. Това е процес на създаване на врагове и съюзници чрез представянето на исторически „списък от мъки“, чрез който даден народ се стреми да подчертае специфичността и уникалността си в сравнение с други, като по този начин оформя националната си идентичност (Ozge, 2002:52). „Българскостта“ винаги е била, и до известна степен все още е, подчертавана чрез издирването и принизяването на чуждия „друг“, като в същото

време не е съвсем ясно какво точно означава да бъдеш българин. Както отбелязва Озде (2002), „негативното възприемане на националното съзнание винаги е проправяло пътя за високото оценяване на собствената история, произход, култура и народ, като същевременно е представяло другия като лишен от ценност“ (стр. 54)

Междуетническите вражди в страната нараснаха през началния период на прехода (1989-92), при което обществото и политиците се оказаха силно поляризиращи по българския национален въпрос. Българската национална идентичност се намираше в криза и единственият начин да се утвърди нейната уникалност беше чрез припомнянето на историческите мъки и съществуването на чуждия „друг“ вътре в нацията. Този процес на „одругостяване“ се получи защото предишните правителства и интелектуалци не бяха успели да разделят една от друга етническата и религиозна идентификация. Принадлежността към някоя етническа група се разглеждаше като принадлежност към дадена религия и обратно (т. е. помаците са етнически българи и следователно не могат да бъдат мюсюлмани или пък мюсюлманинът е турчин и нищо друго). Държавните репресивни и асимилаторски политики стимулираха затвърждаването на отделни турско-мюсюлмански и българско-християнски идентичности, а това доведе до формирането на различни групови солидарности (Норкен, 1997:71). Но пък страхът от налагането на нов авторитарен режим изискваше обединяване на представителите от различни етнически и религиозни групи около една обща гражданска идентичност. Всички споделяха общите цели на демократизацията, зачитането на човешките права за всички български граждани, социално-икономическите и политически реформи, както и европейската интеграция (Warhola & Voteva, 2003:268). Тази най-важна грижа за преодоляване на каквито и да било авторитарни попъзловения към политическото управление, засилваше разбирането за необходимостта от разрешаване проблема на мюсюлманските малцинства в страната и въпроса за националната идентичност, чрез използване на етноплюралистически, демократични средства.

Както показва **анализът от предишната част**, България притежава немалко историческо наследство на етнически напрежения и правителствени политики на репресии, асимилация и експулсиране на мюсюлманското ѝ население. Примерите за етнически напрежения винаги са били съпроводени и от доминация на различни форми на на-

ционализъм – антиимпериалистически, иредентистки, реваншистки, етнически или културен. Следователно имаше много основания да се очаква, че след разпадането на комунистическия режим би се стигнало до неизбежен етнически конфликт. Но вместо това се случи точно обратното. Етническите разделения бяха преодоленни чрез канализиране на различията вътре в демократическия плуралистичен политически процес. Основна тежест беше поставена върху избягването на по-голямото „зло“ – появата на друг тираничен режим, в сравнение с по-малкото „зло“ – допускането на представители на мюсюлманската общност в парламента като организирано политическо движение. Разрешаването на етническия конфликт се получи на две нива:

1) политическо/външни отношения – основаващо се на официални политики и въздействия отвън

2) социално – основаващо се на взаимоотношения между самите групи вътре в страната (Warhola & Boteva, 2003: 265).

На първото ниво решаващи бяха пре-конфигурациите на политическите партии; даването на възможност на мюсюлманското малцинство за политическа мобилизация и парламентарно представяне; липсата на опити за насилие и отмъщение от турските и други малцинства; накрая, външният натиск от страна на ЕС за зачитане на правата на малцинствата. На второто ниво решаващо беше постепенното положително развитие на обществените нагласи към етническия „друг“ (българин, турчин, ром, помак и т. н.).

Мнозина българи, особено сред градската интелигенция, бяха възприемали „възродителния процес“ като мрачен и срамен период от историята на страната, причинен от шовинизма на бившия режим. [...] Изправено пред сериозни протести от страна на новоорганизираните групи, както и международен натиск, на 29 декември 1989 новото комунистическо ръководство на страната прокара решение, което преобърна асимилаторската кампания и разреши обратното получаване на турско-арабските имена (RFE/RL 9 February, 1990:5).

Тази внезапна смяна на политиката обаче беше посрещната от националистически контра-протести, които започнаха през януари 1990 в Кърджали и се разпространиха из останалите етнически смесени райони и главни градове като София, Пловдив, Русе, Шумен, Търговище и др. (RFE/RL 9 February, 1990:7). Бяха създадени националистически групи и партии, като Българската националистическа радикална партия и Оте-

чествената партия на труда, които издигнаха лозунги като „България за българите“, „Не на турския сепаратизъм“, „България не е Кипър“ и „Турци, ходете си в Турция“. Те организираха т. нар. Комитет за защита на националните интереси (КЗНИ) в района на Кърджали. Комитетът обвини турското население в стремеж към териториален сепаратизъм, отхвърли новата политика на комунистическата партия като недемократична и несъобразяваща се с мнението на българското население, след което призова за референдум по националния въпрос. Политическият климат в страната беше допълнително дестабилизиран от националистите, които си играеха с публичните страхове, че Турция ще нахлуе в България и ще се опита да „киприотизира“ страната. Това пък доведе до ответна мобилизация сред групите и организациите за човешки права (Stamatov, 2000:555-556; Vasilev, 106-107; RFE/RL 9 February, 1990:7-8).

Етнонационалистическите протести бяха удържани благодарение на създаването на социални и политически съюзи, както и въвеждането на ново законодателство, насочено към разрешаване на националния проблем в страната. Новото комунистическо правителство, заедно със СДС, ДПС, някои профсъюзи и още 65 други организации, се обединиха в опозиция на исканията на КЗНИ за референдум. Освен това Главният мюфтия Недим Генчев излезе на 11 януари с декларация, отхвърляща националистическите обвинения, че турците се опитват да постигнат териториално разделение на страната. Той изрази твърда подкрепа за единството на българската държава и запазването на българския като единствен официален език в страната (RFE/RL 9 February, 1990: 4; 710).

Общественият съвет по националния въпрос беше създаден през януари 1990, с представители от правителството, политическите партии и независими групи и асоциации. В резултат на постигнатия по този начин политически компромис, първата вълна от националистически стачки и протести беше преодоляна. Съветът публично осъди „възродителния процес“ и в същото време изрази противопоставянето си срещу малцинствения сепаратизъм или сепаратистки организации, заплашващи териториалното единство на страната. Всъщност, когато някои от по-умерените националистически представители, като Минчо Минчев или Роза Симеонова, бяха интервюирани, те изразиха подкрепа за демократичния плурализъм и върховенството на закона, като казаха, че основната им критика е била породена от факта, че решението от 29 декември е било взето зад закрити врати, без консултации с обществеността.

На 15 януари Народното събрание излезе с Декларация по националния въпрос, в която се потвърди връщането на турските имена, права и религиозна свобода, при едновременна забрана за всякакви искания за териториална автономия, публично показване на турското знаме и осигуряване на гаранции за българите, живеещи в етнически смесени райони. Беше дадена амнистия на всички турци, хвърлени в затвора във връзка с „възродителния процес“. Освен това беше създадена парламентарна комисия по националния въпрос, с представители от етно-политическите движения и СДС. Комисията направи проектозакон за имената на българските граждани, който беше приет на 5 май от парламента. Освен това той регламентираше правата върху домовете и собствеността на български граждани, които биха желали да се върнат обратно от Турция (Tafradjiski, Radoeva & Minev, 1992:217; Karasimeonov: 3; RFE/RL 9 February, 1990:9-10).

[...]

Въпреки успеха на тези предварителни етноплуралистични усилия, съчетани с гарантирането на политическо представителство за мюсюлманските/турски малцинства чрез ДПС (в първото Велико народно събрание през 1990 от тази партия бяха избрани 24 депутати), националистическите вълнения в страната не намаляха. На 12 юли 1991 беше избрано ново комунистическо правителство, което гарантира определени права за малцинствените групи, но и с определени ограничения, които националистическите групировки използваша, за да предизвикат национални дебати (AL/BGR/93.001:8-9).

Конституцията гарантира културни права и свобода от дискриминация за етническите и религиозни групи, но не признава изрично колективните малцинствени права и забранява колективните политически права. Фокусът в нея е върху индивидуалните права. Член 6 постановява, че „Всички хора се раждат свободни и равни по достойнство и права“, и че „Не се допускат никакви ограничения на правата или привилегии, основани на раса, народност, етническа принадлежност, пол, произход, религия, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично и обществено положение или имуществено състояние“. Членове 13 (1) и 37 (1) гарантират свободата на съвестта и практикуването на всяка религия, доколкото тя не представлява заплаха за обществения ред, правата и свободите на други хора, или националната сигурност. Член 29 (1) постановява, че „Никой не може да бъде подлаган на мъчение,

на жестоко, безчовечно или унижаващо отношение, както и на насилствена асимилация“. Нещо повече, член 36 (2) гарантира на гражданите, чийто „майчин език не е български“, „имат право наред със задължителното изучаване на българския език да изучават и ползват своя език“. От гледна точка на културните права, член 54 (1) постановява, че „Всеки има право да се ползва от националните и общочовешките културни ценности, както и да развива своята култура в съответствие с етническата си принадлежност“.

От друга страна конституцията ограничава колективните политически права с член 11 (4), в който се постановява, че „Не могат да се образуват политически партии на етническа, расова или верска основа, както и партии, които си поставят за цел насилствено завземане на държавната власт“, и че се забраняват „организации, чиято дейност е насочена срещу суверенитета, териториалната цялост на страната и единството на нацията, към разпалване на расова, национална, етническа или религиозна вражда, към нарушаване на правата и свободите на гражданите“.

През октомври 1991, член 11 (4) от конституцията даде на националистите законови основания да продължат атаките си срещу ДПС и турските или мюсюлмански малцинства в страната. Националистическите организации и някои депутати от Великото народно събрание твърдяха, че ДПС е етническа партия, с председател (Ахмед Доган) и членство, съставени от хора с турски и мюсюлмански произход. Според тях ДПС представлява заплаха за териториалната цялост и сигурността на българската държава, която пък е гарантирана от конституцията. Деветдесет и трима членове на Народното събрание – повечето от тях от бившата комунистическа партия – изискаха от Върховния съд, който по закон е задължен да се произнася „по спорове за конституционността на политическите партии и сдружения“ (член 149.5), да постанови незаконността на ДПС (Ganev, 2004:6972).

По време на процеса на вземане на решение съдиите бяха разделени на две групи – едните отдаваха приоритет на националната териториална цялост, а другите – на необходимостта от демократичен плурализъм. Окончателното решение беше взето въз основа на множество фактори, сред които: тълкуванието на член 11 в най-широкия му конституционен контекст (отнасящ се до демократическия плурализъм); неспособността на съдиите да се споразумеят по точното определение на широката фраза „етническа, расова или религиозна основа“; заклю-

чението, че, макар и програмата на ДПС да включва позовавания на мюсюлманското членство, тя не поставя изрични бариери пред етническите българи, които биха желали да постъпят в партията. Като следствие от това на ДПС беше разрешено да се регистрира като официална партия, петицията на националистите беше отхвърлена с постановление на Върховния съд от 21 април 1992, и конституционността на ДПС беше потвърдена. Трябва също да се отбележи, че и самите националисти си служеха през този период със закони, а не с насилнически средства за решаването на онова, което според тях беше национален проблем, и основаваха протеста си на конституционни предпоставки. От друга страна, решението на Върховния съд за признаване на ДПС беше повратна точка в историята на етническата политика, при която обратното би могло да доведе до трагични последици за етническите взаимоотношения в България (Ganev, 2004: 72-84).

В отговор на съдебното решение, националистическите партии, най-шумни сред тях Българската националистическа радикална партия и Отечествена партия на труда, заплашиха да формират „гражданско народно събрание“ и се заканиха да водят борба „на живот и смърт“ срещу въвеждането на турски език в българските училища, като се противопоставяха яростно срещу участието на депутати от ДПС в Българското народно събрание, както и срещу самото съществуване на партията (Vasilev, 2002: 110-111). Те стигнаха дотам, че обявиха „независима република“ в Разград, която заплаши да се обяви за независима от България и да се присъедини към Гърция (Ibid: 109). Въпреки това националистите не получиха масова подкрепа в страната, където например на всеобщите избори през 1990 БНРП получи 1,5% от гласовете, ОПТ получи само едно място в Народното събрание и две места на изборите от 1993, благодарение на съюза им с БСП, а Българската национал-демократическа партия си остана невидима в политическия спектър чак до 1997, когато получи 0,16% от гласовете (Ragaru, 2001: 300).

Въпреки слабото представяне на националистическите партии в България, обществените нагласи към турците и другите мюсюлмани си останаха отрицателни. Според едно социологическо изследване, проведено през 1991, 51,1% от българите са виждали в лицето на турците „реална заплаха за националната сигурност“ (съответните цифри са 21,5% за помаците и 36,2% за ромите), а 83,8% от християните са отговорили, че турците са „религиозни фанатици“. По отношения на мненията за

„възродителния процес“, 35,5% са смятали, че той е бил „необходим за постигане единство на българската нация“, а 56,2% са твърдели, че „на потомците на потурчените българи трябва да се помогне да преоткрият своето българско съзнание“; 60% са отхвърляли начина, по който асимилаторските политики са били прилагани, но са одобрявали целите, които те са се стремели да постигнат (Ragaru, 2001: 300).

[...]

Предотвратеният етнически конфликт

Етнонационалистическите протести заплашваха политическата стабилност на страната. Фактът, че това не се случи, се дължи на четири важни обстоятелства. **Първо**, слабостта на националистическите партии и неспособността им да институционализират политическите си искания (Ragaru, 2001: 301-302). **Второ**, създаването на ДПС и неговата еволюция към превръщане в центристка партия. Освен това ДПС се превърна в балансиращ фактор в българската политика и трета политическа сила в страната (Vasilev, 2002:113-121). **Трето**, вътрешната либерална подкрепа за малцинствените права, заедно с външното влияние от страна на Европейския съвет (Anagnostou, 2005:98-101). **Четвърто**, постепенното развитие в обществените нагласи към турците и другите мюсюлмански малцинства, което също изигра своята роля при преодоляването на етническите напрежения.

Слабостта на националистическите партии и неспособността им да институционализират политическите си искания

Една от причините за първоначалната неспособност на националистите да се представят по-силно беше липсата на финансови средства, както и присвояването на техните аргументи от страна на двете най-големи политически партии – БСП и СДС, както и фактът, че мнозинството българи бяха по-силно загрижени за икономическите си интереси (Neuburger, 1997:12-13). Нов появилите се националистически партии бяха неопитни и им липсваха финансови средства. Единствената партия, способна да се утвърди по онова време на политическата сцена, беше БСП. Националистическите протести се превърнаха в отдушници не само за изразяване на антитурски настроения, но и на общото недоволство от политическата и икономическа ситуация в страната. Сред хората, които вземаха участие в тези демонстрации и съставяха националистическата общност, бяха елитни членове на комунистическата партия, бивши участници във „възродителния процес“, нелегално заели собственост на

турци, избягали от страната по време на комунистическия режим, както и „не-елитни“ българи от региони със смесено население (които обикновено обвинявах турците за недоброто икономическо състояние на региона си). Бившите поддръжници на „възродителния процес“ се страхуваха от преследване или прогонване от незаконно заетите турски имоти, поради реституция на бившите им собственици. Но щом само стана ясно, че няма да има преследвания срещу бившите участници в процеса, тази група протестиращи се оттегли от националните организации и демонстрациите (Stamatov, 2000:557-560; Creed, 1990: 4-5).

Възприемането на националистическа реторика от други, по-масови партии като двете основни политически сили, също отслаби поддръжката за националистическите партии. В началото на прехода политическият спектър в България беше силно поляризиран между БСП и СДС, като всяка от партиите се стремеше да монополизира властта. Въпреки публичното отричане на „възродителния процес“, БСП и нейните привърженици все още си оставаха разделени по националния въпрос. В зависимост от политическия климат по време на избори, от време на време българските социалисти използваша националистическата реторика. При първите всеобщи избори през 1990, тогавашното социалистическо правителство се въздържаха от използване на националистическа реторика в кампаниите си и не се противопостави на регистрирането на ДПС (с платформа, основаваща се на осигуряването на човешки права за всички малцинства), въпреки конституционната забрана върху създаването на етнически и религиозни партии. Участието на ДПС беше от полза за БСП, тъй като с това се отнемаха гласове на СДС. Тази стратегия действително донесе изборна победа на социалистите. Липсата на ксенофобска реторика в кампанията им беше тактика, целяща да им спечели международно признание, както и да се избегне дестабилизацията на атмосферата в страната (Ragaru, 2001:302-303). Но след внезапно избухналото недоволство срещу правителството, поради рязко влошената социална и икономическа ситуация в страната, която доведе до искания за нови избори през 1991, БСП също възприе ксенофобската реторика на националистическите партии. Резултатите от това обаче се оказаха само вредни за БСП, която изгуби изборите поради антитурската си и антиреформистка програма. Програмата на СДС, обхващаща малцинствата, демократична и ориентирана към реформи, се оказа по-привлекателна за избирателите.

Ранните 1990 години се оказаха период на продължаващи партийни ре-конфигурации, с чести смени на правителствата. Между 1991 и 1994, ДПС играеше балансираща роля в българската политика, като се съюзяваше или с СДС, или с БСП при формирането на правителства. Антитурската реторика беше използвана избирателно и от двете големи партии, в зависимост от това с кого се е съюзило ДПС. Приблукването до ксенофобска реторика се превърна в нещо обичайно в българската политика, като част от изборните платформи на масовите партии.

Еволюцията на ДПС като масова „трета политическа сила“

Постепенната еволюция на ДПС от изключително малцинствена, до центристка и масова партия, доведе до смекчаването на крайно националистките настроения и реторичното атакуване на турското и другите мюсюлмански малцинства. Фактът, че ДПС възприе умерена платформа, доведе до приемане на партията в българското социално и политическо пространство. Предшественик на партията беше нелегалната Турска национално-освободителна организация в България (ТНООБ) с ръководител Ахмед Доган, която беше основана през 1985, като знак на съпротива срещу комунистическата асимилационна кампания. Главната задача на организацията беше ненасилствена политическа съпротива. През 1986 тя беше разкрита от държавна сигурност и ръководството и членовете ѝ бяха хвърлени в затвора или изпратени в лагери. Ахмед Доган беше хвърлен в затвора по обвинения за предполагаеми опити за убийство на сина на Тодор Живков и Пенчо Кубадински. По време на престоя си в затвора той продължи да работи за организацията и да се противопоставя на репресивните политики на режима. През 1989 той проведе серия от гладни стачки в затвора, в знак на протест, и изискваше от българското правителство следното:

„Амнистия за политическите затворници, противопоставящи се на „възродителния процес“; 2) възвръщане на турските имена; 3) прокарване в Народното събрание на закон, гарантиращ на хората правото да говорят родния език на малцинството си, включително и турски, на публични места; 4) свобода на вероизповеданията; 5) свобода за емиграция в Турция. (ТНЛОБ: <http://ww.dps.bg/?pit=8&it=32>).

Накратко, целта на ТНООБ беше да се изисква възвръщането на правата и свободите на българското мюсюлманско население, а не да се търси териториално разделение на страната. [...] ДПС беше създадена през декември 1990 с политика, продължаваща онази на ТНООБ, в за-

щита на правата и свободите на турското и останалите мюсюлмански малцинства.

[...]

ДСП се дистанцира (и продължава да го прави) от сепаратистката националистическа Турска демократическа партия на Адем Кенан (създадена през 1990, но недопусната до регистрация), която защитава идеята за създаване на федерална република България, с еднакъв статус за българите и турците (Vasilev, 2002: 114-115). Освен това Кенан не признава конституцията на България. [...] В противоположност на такива позиции ДПС поддържа умерена и всеобхватна програма.

[...]

В резюме, ролята на ДПС като балансиращ фактор в българската политика, както и еволюцията на партията от изолационистка, ориентирана основно към правата на малцинствата, към по-широка и всеобхватна политика, се оказва благоприятна за етническите взаимоотношения в страната. Включването ѝ в парламентарните институции и местното управление послужи добре за успешното включване на проблемите на малцинствата в политическия процес. По такъв начин, етноплюралистичната политика, характеризираща се с междупартийни съюзи, търсене на преговори и компромиси, заедно с ролята, еволюцията и интеграцията на ДПС, бяха решаващи за преодоляването на етническите вражди в България.

Влияние на европейския интеграционен процес

През 1991 България подаде молба за членство в Европейския съвет. По времена процеса на оценяване, от страна на Съвета бе изразено неодобрение за конституционната забрана върху формирането на етнически партии, която ограничава възможностите на малцинствата да бъдат представяни и да изразяват безпокойствата си по въпроси, свързани с техните културни, религиозни и образователни права. Либерално-ориентираните български елити, към които принадлежаха бившите президенти Желю Желев и Петър Стоянов, публично осъдиха „възродителния процес“ и други минали нарушения на правата на мюсюлманските малцинства, и започнаха работа по достигане критериите за членство в ЕС (Anagnostou, 2005: 100-102).

През 1990-те години българските правителства дебатираха и подписаха няколко различни европейски конвенции. Целта да се получи членство в ЕС накара политиците да осъдят предишните нарушения

на човешките права в страната. На 7 май 1992 България ратифицира Европейската конвенция по човешките права. През 1997 беше създаден Национален съвет по етническите и демографски въпроси (Maeva: 3-4). Макар и да предизвика значителни обществени и парламентарни дебати върху дефиницията на понятието „малцинство“ и неговата юридическа съвместимост с българската конституция, през 1999 беше приета и Рамковата конвенция за защита на националните малцинства. През 2003 Народното събрание гласува да се осъществи и Акта за защита от дискриминация (Kostova: 18-19; Maeva: 4).

Макар че ратификациите на европейските конвенции са факт, въпросът за тяхното практическо внедряване си остава неясен. От една страна, след интензивни парламентарни дебати и социално недоволство, бяха предприети значителни усилия за напредък в областта на образованието на турски език и представянето му в медиите. През 1991-94 българското правителство издаде постановление, разрешаващо доброволното образование на турски език от първи до осми клас. В страната бяха създадени ислямски колеж и четири ислямски средни училища. От 2001 г. се започнаха предавания на турски език по Българската национална телевизия и по радио „Христо Ботев“ (Maeva:2-3). От друга страна, дискриминацията срещу етническите малцинствени групи, особено ромите, продължава.

[...]

Повечето международни закони и конвенции могат да предложат единствено законови напътствия за начините на желателно третиране на малцинствата, но не притежават механизми, с които да се осигури тяхното практическо прилагане. Множество страни, в които има нарушения на човешките права, се крият зад принципа на националния суверенитет, и единственият начин за осигуряване на придържане към международните конвенции на ООН и ЕС е да се обвиняват и посрамват нарушителите, както и икономически санкции. Законите положения могат само да създават база за групово сближаване, но реалните промени, в смисъл на променено отношение и толерантност към националните малцинства, може да дойде единствено отвътре, откъм самото общество. Образованието, между-културния диалог и обмен са нещата, които могат да улеснят постепенното изличаване на предразсъдъците срещу „друга“.

Постепенна еволюция на обществените нагласи към етническия „друг“

Макар че предразсъдъците срещу турското и останалите мюсюлмански малцинства (особено ромите) все още продължават да съществуват сред етническите българи, съпроводжани от отделни актове на насилие, извършвани от полицията или отделни граждани, може да се каже, че е налице важна тенденция по посока към отслабване на тези предразсъдъци и осъзнаване на равенството между човешките същества, независимо от тяхната раса, религия, пол или социален статус. Значителни усилия бяха положени от цялото общество, интелектуалците и някои неправителствени организации като например *Българския хелзинкски комитет*, *сдружението Български адвокати за правата на човека*, *Проектът за правата на човека*, *Фондация толерантност*. Отношението към малцинствата се променя в положителна посока, макар и с много бавно темпо.

Според допитванията до общественото мнение, негативните умонагласи срещу турците и другите мюсюлмани сред българското общество намаляват. Например, 84% от етническите българи през 1992, в сравнение с 72% през 1994 и 63% през 1997, са твърдели, че „българските турци са религиозни фанатици“, а 84% през 1992, 72% през 1994 и 46% през 1997 са смятали, че „на етническите турци не може да се има доверие“. 84% през 1992, 55% през 1994 и 37% през 1997 са били съгласни, че „етническите турци са враждебно настроени към българите“, а 37% през 1992, 6% през 1994 и 29% през 1997 са смятали, че „трябва да се направи всичко възможно, за да емигрират повече турци“ (Ivanov&Ilieva,2005:23). Съдейки по тези допитвания, може да се каже, че етнически-базираните предразсъдъци на българите намаляват в хода на годините.

[...]

В резюме, макар че дискриминацията и насилието, основаващо се на етнически предразсъдъци все още са разпространени в българското общество, има свидетелства, че се предприемат усилия по посока на постепенно премахване на нетолерантното поведение чрез дейностите на неправителствения сектор. Както изглежда, все повече българи смятат за по-наложително да се справят с „бай ганювщината“ вътре в себе си, измествайки фокуса на вниманието си към себе си, а не към етническия „друг“. Повечето българи постепенно са възприели гражданските аспекти на националността, запазили са до известна степен културния си национализъм, но пък са оставили по-настрана разделителните етнонационалистически умонагласи.

Библиография

Англоезични източници:

Anagnostou, Dia. „Nationalist Legacies and European Trajectories: Post-Communist Liberalization and Turkish Minority Politics in Bulgaria“, Southeast European and Black Sea Studies, vol.5 (1), January 2005

Andreev, Alexander. „The Political Changes and Political Parties“, ed Zloch-Christy Iliana, Bulgaria in Times of Change: Economic and Political Dimensions, Aldershot Hans: Avebury

Berend, Ivan. Central and Eastern Europe, 1944-1993: Detour from the Periphery to the Periphery, Cambridge University Press, 1996

Bieber, Florian. „Muslim Identity in the Balkans before the Establishment of Nation States“ in Nationalities Papers, vol.28 (1), 2000

Cockburn, Cynthia. „The Anti-Essentialist Choice: Nationalism and Feminism in the Interaction between Two Women’s Projects“ in Nations and Nationalism, vol.6 (4), 2000

Crampton, R. J. A Concise History of Bulgaria, Cambridge: Cambridge University Press, 1997

Daskalov, Roumen. „Modern Bulgarian Society and Culture through the Mirror of Bai Ganio“ in Slavic Review, vol.60 (3), 2001

Eminov, Ali. Turkish and Other Muslim Minorities on Bulgaria, New York: Routledge, 1997

Eminov, Ali. „The Turks in Bulgaria: Post- 1989 Developments“, in Nationalities Papers, vol.27 (1), 1999

Eminov, Ali. „Turks and Tatars in Bulgaria and the Balkans“ in Nationalities Papers, vol.28 (1), 2000

Fowkes, Ben. Ethnicity and Ethnic Conflict in the Post-Communist World; New York: Palgrave, 2002

Gagnon, V. P. „Ethnic Nationalism and International Conflict: The Case of Serbia“ in International Security, vol. 19(3), Winter 1994/95, 130-166

Ganev, Venelin. „History, Politics, and the Constitution: Ethnic Conflict and Constitutional Adjudication in Postcommunist Bulgaria“ in Slavic Review, vol.63 (1), 2004

Gellner, Ernest. Nations and Nationalism, Oxford: Basil Blackwell Publisher, 1983

Giatzidis, Emil. „Bulgaria on the Road to European Union“ in Southeast European and Black Sea Studies, vol.4 (3), 2004

Greenfeld, Liah. „Nationalism in Western and Eastern Europe Compared“ in Hanson & Spohn,

Can Europe Work? Germany and the Reconstruction of Post-Communist Societies, Seattle: University of Washington Press, 1995

Hopken, Wolfgang. „From Religious Identity to Ethnic Mobilization: The Turks of Bulgaria Before, Under and Since Communism“ in eds Poulton H. & Taji-Farouki Muslim Identity and the Balkan State, London: Hurst & Company, 1997

Hroch, Miroslav. „From National Movement to the Fully-formed Nation: The Nation-Building Process in Europe“, ed Balakrishnan Gopal, Mapping the Nation, London and New York: Verso and New Left Review, 1996

Ivanov, Christo and Ilieva, Margarita. „Bulgaria: Chapter 1“ in ed Mudde Cas, Racist Extremism in Central and Eastern Europe, London: Routledge: Taylor and Francis Group, 2005

Kuzio, Taras. „The Myth of the Civic State: a Critical Survey of Hans Kohn’s Framework for Understanding Nationalism“, Ethnic and Racial Studies, vol.25/1, January 2002

Kuzio, Taras. „Transition in Post-Communist States: Triple or Quadruple?“ Politics, vol.21/3, 2001

Lijphart, Arend. Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration; New Haven and London: Yale University Press, 1977

Linz, Juan and Stepan, Alfred. Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe; Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996

Karklins, Rasma. Ethnopolitics and Transition to Democracy: The Collapse of the USSR and Latvia; Washington D. C.: The Woodrow Wilson Center Press, 1994

Karklins, Rasma. „Ethnopluralism: Panacea for East Central Europe?“ in Nationalities Papers, vol. 28(2), 2000

Kemp, Walter. Nationalism and Communism in Eastern Europe and the Soviet Union: A Basic Contradiction?, Great Britain: Macmillan Press, 1999

Neuburger, Mary. „Bulgaro-Turkish Encounters and the Re-Imaging of the Bulgarian Nation (1878-1995)“, East European Quarterly, vol. XXXI (1), March 1997

Neuburger, Mary. The Orient Within: Muslim Minorities and the Negotiation of Nationhood in Modern Bulgaria, London: Cornell University Press, 2004

Nielsen, Kai. „Cultural Nationalism, Neither Civic nor Ethnic“, ed Beiner, Ronald, *Theorizing Nationalism*. New York: State University of New York Press, 1999

Nodia, Ghia. „Nationalism and Democracy“, *Journal of Democracy*, vol.3, 1992

Ozge, Ertem. „Rethinking Historical Perceptions in the Balkans“, *South-East Europe Review*, 2/2002

Ozkirimili Umut. *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*, New York: St. Martin's Press, 2000

Poulton, Hough. „The Muslim Experience in the Balkan States, 1919-1991“ in *Nationalities Papers*, vol.28 (1), 2000

Ragaru, Nadege. „Islam in Post-Communist Bulgaria: An Aborted „Clash of Civilizations““, *Nationalities Papers*, vol.29/2, 2001

Rupnik, Jacques. „The Reawakening of European Nationalism“, *Social Research*, 1996, v.63/1 (electronic journal version – page numbers may differ)

Shulman, Stephen. „Challenging the Civic/Ethnic and West/East Dichotomies in the Study of Nationalism“, *Comparative Political Studies*, vol.35/5, June 2002

Smith, Anthony. *Nationalism: Key Concepts*, Cambridge Polity Press, 2001

Smith, Anthony. *National Identity*, Penguin Books, 1991

Snavely, Keith & Chakarova, Lena. „Confronting Ethnic Issues: The Role of Nonprofit Organizations in Bulgaria“ in *East European Quarterly*, XXXI (3), 1997

Stamatov, Peter. „The Making of a „Bad“ Public: Ethnonational Mobilization in Post-Communist Bulgaria“, *Theory and Society*, vol.29, 2000

Tafrađjiski Borislav, Radoeva Detelina & Minev Duhomir. „The Ethnic Conflict in Bulgaria: History and Current Problems“ in *Ethnicity and Conflict in a Post-Communist World: The Soviet Union, Eastern Europe and China*; eds Rupensinghe Kumar et al; New York: St. Martin's Press, 1992

Tanev, Todor. „Emerging from Post-Communist Chaos: The Case of Bulgaria“ in *International Journal of Public Administration*, vol.24 (2), 2001

Todorova, Elka. „Survival and Adjustment: the Main Ideology of Contemporary Bulgarians“, eds Anson, J. et al, *Ethnicity and Politics in Bulgaria and Israel*, Aldershot Hants: Avebury, 1993

Todorova, Maria. „The Course and Discourses of Bulgarian Nationalism“, ed Sugar, Peter, Eastern European Nationalism in the 20th Century, Washington: American University Press, 1995

Vasilev, Rosen. „Bulgaria’s Ethnic Problems“, East European Quarterly, vo.36/1, 2002

Warhola, James & Boteva, Orlina. „The Turkish Minority in Contemporary Bulgaria“ in Nationalities Papers, 31(3), 2003

Zhelyaskova, Antonina. „Bulgaria in Transition: the Muslim Minorities“, Islam and Christian-Muslim Relations, vol.12, no.3, July 2001

Българоезични източници (оставени на латиница, с молба за извинение - бел. пр.):

Andreeva, Rumiana. Natzia i Natzionalizum v Bulgarskata Istorija (Nation and Nationalism in Bulgarian History); Paradigma, 1998

Daskalov, Rumien. Megdu Iztoka i Zapada: Bulgarski Kulturni Dilemi (Between the East and the West: Bulgarian Cultural Dilemmas); Sofia: Lik, 1998

Dimitrov, E. „Natsionalnijat Vupros na Sranicite na Harakterni Tzentralni Vestnici u Nas Prez 1991 Godina“ (The National Question on the Pages of Central Domestic Newspapers), Sotciologicheski Problemi, vol.3, 1993

Filipov, Dimitar. Bulgarskata Natzia: Vuzhod i Drami (The Bulgarian Nation: Upheavals and Dramas); Sofia: Formprint, 2002

Germanova, Emilija. „Promjanata na Etnicheskite Obrazi i Uchenicheskoto Vuzprihatie“, Etnicheskata Kartina na Bulgaria: Prouchvanija („Changes in Student Ethnic Perceptions“, The Ethnic Situation in Bulgaria: Studies) 1992, Sofia: Klub’90, 1992

Hilendarski Paisii. „Istorija Slavjanoblgarskaja“ (History of the Slavo-Bulgarians) ed Petur Dinekov, Sofia: 1972

Irechek, Konstantin. Istorija na Bulgarite (A History of the Bulgarians), Sofia: Nauka i Iskustvo, 1978

Mancev, Krastjo. Natsionalnijat Vupros na Balkanite (The National Question in the Balkans); Sofia: Akademichno Izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“, 1999

Mancev, Krastjo. „Natsionalnija Problem na Balkanite do Vtorata Svetovna Voina“, Natsionalni Problemi na Balkanite: Istorija i Suvremenni Razvitija (The National Problem in the Balkans until the Second World

War“ in National Problems in the Balkans: History and Contemporary Developments), eds Mancev, Chakurova & Bobev, Institut po Balkanistika: Bulgarska Akademija na Naukite, Sofia: Arges Publishing House, 1992

Neshev, Kiril. Natsionalizmite (The Nationalisms), Sofia: Filvest, 1997

Shishkov, Stoïou. Pomatzi v Trite Bulgarski Oblasti: Trakija, Makedonia i Mizija (Pomaks in Three Bulgarian Regions: Trace, Macedonia and Mize); Plovdiv: 1914

Stojanov, Valeri. Turskoto Naselenie v Bulgarija Mejdú Poljusite na Etnicheskata Politika (The Turkish Population in Bulgaria between the Poles of Ethnic Politics); Sofia: Lik, 1998

Tomova, Ilona. „Etnicheskata Situacija v Bulgaria prez Pogleda na Socialpsihologa i na Politologa“, Aspekti Na Ethnokulturnata Situacija v Bulgaria (The Ethnic Situation in Bulgaria through the Perspective of the Social psychologist and Political Scientist“, Aspects of the EthnoCultural Situation in Bulgaria), Sofia: Fondacija Fridrih, Nauman, 1991

Документи:

Helsinki Watch Report: Destroying Ethnic Identity: The Turks of Bulgaria, June 1986

Helsinki Watch Report: Destroying Ethnic Identity: The Expulsion of the Bulgarian Turks; October 1989

Bulgarski Konstiucii i Konstitucionni Proekti (Bulgarian Constitutions and Constitutional Projects), Petar Beron Press: Sofia, 1990

Konstitucija na Republica Bulgaria (Constitution of the Republic of Bulgaria), 1991 <http://www.parliament.bg/?page=const&lng=bg>

RFE/RL (Radio Free Europe/Radio Liberty), Ashley Stephen. „Ethnic Unrest during January“, Report on Eastern Europe, 9 February, 1990

RFE/RL, Engelbrekt Kjell. „The Movement for Rights and Freedoms“, Report on Eastern Europe, May 31, 1990

RFE/RL, Nikolaev Rada. „1989: A Year of Crucial Change in Bulgaria“, Report on Eastern Europe, 5 January, 1990

RFE/RL, Shafir Michael. „Xenophobic Communism: the Case of Bulgaria and Romania“, Background Report on Bulgaria, June 27, 1989

Statisticheski Godishnik na Tzarstvo Bulgarija (Yearly Statistics of the Kingdom of Bulgaria), 1938

Statistika na Obrazovaniето v Tzarstvo Bulgariya (Statistics on Education in the Kingdom of Bulgaria), 1911

Източници от Интернет:

May 10, 1999 Bulgarian Press Review, Balkan Info News Reports

<http://www.b-info.com/tools/miva/newsview.mv?url=places/Bulgaria/news/99-05/may10d.bta>

Amnesty International: News Amnesty, January 1, 2005 „Europe: Discrimination against Roma“

<http://news.amnesty.org/index/ENGEUR010012005> (accessed March 10)

AL/BGR/93.001, Alert Series, Bulgaria: Movements towards Democratization, March 1993 <http://www1.umn.edu/humanrts/ins/bulgar93.pdf>

Bulgarian National Statistical Institute (Natzionalen Statisticheski Institut), 2001 Census (Prebrojavane 2001) <http://www.nsi.bg/SiteMap/SiteMap.htm>; (accessed, March 10, 2006)

Creed, G. „The Bases of Bulgaria’s Ethnic Policies“, East European Anthropology Group, vol.9(2), 1990; <http://condor.depaul.edu/~rrotenbe/aeer/aeer92.html> (accessed March 8)

European Commission against Racism and Intolerance/Council of Europe, Second Report on Bulgaria, 18 June, 1999

[http://www.coe.int/T/e/humanrights/ecri/5-Archives/1-ECRI’s work/5-CBC Secondreports/Bulgaria CBC 2.asp](http://www.coe.int/T/e/humanrights/ecri/5-Archives/1-ECRI’s%20work/5-CBC%20Secondreports/Bulgaria%20CBC%202.asp) (accessed March 12)

Karasimeonov, Georgi. „The Constitutional Rights of Minorities in Bulgaria“, <http://www.cecl.gr/RigasNetwork/databank/REPORTS/r9/BU9Konstantinov.html> (accessed March 17)

Kostova, Dobrinka. „Minority Politics in Southeastern Europe: Bulgaria“ in Ethnobarometer, Consiglio italiano per le Scienze Sociali (CSS) <http://www.ethnobarometer.org/pagine/Bulgaria%20paper.pdf>

Maeva, Mila. „Bulgarian Turks and the European Union“ <http://www.iccv.ro/romana/conf/conf.sibiu.2004/papers/09.%20Mila.pdf>

Movement for Rights and Freedoms (Dvizhenie za Prava i Svobodi)

Turkish National Liberation Movement in Bulgaria: <http://www.dps.bg/?pit=8&it=32>

MRF History: <http://www.dps.bg/?pit=8&it=33>

MRF Political Platform: <http://www.dps.bg/?it=25&pit=7>

ИЗТОЧНИК

Бистра Беатрикс Вьолги (род. 1981) е българска политоложка и социоложка, завършила образованието си в университета Йорк, Торонто, Канада. Настоящият текст е част от изследване, подготвено в университета.

Коментари (7)

- 29-11-2012|Златко

И така, този текст полага за мен един особен момент в собственото ми разбиране за националната проблематика на България, тъй като той беше първият, който ми позволи да видя в каква посока би било възможно да се търсят ПОЛОЖИТЕЛНИ идеи, около които да се намери обединение и възможност за постепенно утвърждаване на цяла една нова, вече гражданска, а не националистическа, идеология и митология на българите. Факт е, че през последните няколко години вниманието и усилията ми се концентрираха предимно върху КРИТИКА на това, което според мен съставлява ядрото на досегашната българска идеология – национализмът. Разпилени из десетки, ако ли не и стотици коментари из този сайт, представите и идеите ми за българско, национално, отрицателно и положително, се изчистваха и уталожваха много бавно в хода на годините – и безспорно ще продължат да го правят – но специално текстът на Бистра беше като онзи пословичен удар между очите, защото в него за пръв път открих онова, което бях търсил в продължение на години – простата идея, около която би могло да се търси гражданско обединение в бъдещето на България и българите.

За какво става дума? Национализмът, като водеща българска идеология от последните 150 години, е преминавал през много и различни фази на развитие – от положителната, обединителна роля, която със сигурност е играл до Освобождението и, само донякъде, до Балкански-

те войни, та чак докато придобива онази форма на реваншизъм и национал-шовинизъм, в която докарва България и българите до все нови национални катастрофи, без никога да бъде в състояние да предложи формула, около която да се обединят всички етнически групи в страната. Напротив, той винаги е служил като мощен разединителен момент, като източник на все по-нови и по-мощни конфликти – външни и вътрешни – докато накрая ни доведе до онова, което самият аз разглеждам като Четвърта национална катастрофа – пагубният край на социализма, и то по начин, който остави страната в състояние, близко до гражданска война и все още – двадесет години по-късно – продължава да разпалва взаимната омраза и недоверие до степен, непозната от времето на самото Османско владичество (помислете сами и вижте дали ще откриете някой друг период от следосвобожденската ни история, в който напрежението между етносите в България да е било толкова голямо).

И така, всички ние имаме остра нужда от нова, свежа и обединяваща идея, около която да сплотим нацията и да навлезем в новия век по начин, правещ възможен съвместния напредък и работата на всички ни за доброто на страната и нейните жители. Но единствената позната до този момент идея – онази за националността – очевидно вече не работи за обединението, а напротив, силно насърчава етническата омраза и разделението в страната. Каква тогава може да бъде новата идея?

И тук на помощ идва историята, описана в този текст, която на практика ни дава пример именно за такъв тип нова идея, нова идеология, която да позволи обединението на всички етноси и граждани на страната под един нов, чисто граждански, а не етнически-разединителен, идеал. **Идеалът на доброто гражданско общество.** Идеалът на функциониращата демокрация, зависеща не толкова от добрата воля и уменията на управляващите, колкото от свободната, но мъдра, зряла воля на гражданите, които вече на няколко пъти в историята на тази страна са успявали, в моменти на почти неизбежни катастрофи, да се обединят и противопоставят на лудостта, за да останат в историята, веднъж като спасители на евреите и втори път – като граждани на онази балканска страна, която успя да спаси мира си сама, без помощ отвън, противно на мощните етнически импулси, които я разкъсваха в същото това време, в точно същия исторически момент.

Ще се опитам да опиша идеята с по-близки до сърцето думи. Онова, около което можем и трябва да се обединим, е заслужената гордост на

хора, които познават и могат да оценят ценностите на човешкия живот, човешкото съществуване, особено в моментите, когато тези ценности се намират в непосредствена заплаха. България е единствената страна на Балканите (а може би и в Европа), която на два пъти е успявала да избегне заплахата от извършване на нечовешки престъпления (първия – все още непълно, все още наполовина, като едновременно и спасява, и унищожава, части от еврейското си малцинство; втория – когато избягва непосредствената опасност от гражданска война в началото на 90-те години). Това са сериозни, уникални основания за изграждане на напълно нова, по същество гражданска, българска митология и идеология, под мотото „Ние сме РАЗЛИЧНИТЕ хора тук, на Балканите!“. Ние сме онези, които са успявали да не се поддават на националистическите си демони, които – при всички уговорки и признания, свързани с инак доста окървавената ни история – все пак са успявали да дадат пример на всички останали (а може би и на самите себе си). Ние сме не само географският център на Балканите. Ние сме и неговият граждански център, ние сме онези, които желаят да се обединят не под идеята за изключването на „другия“, а под идеята за реални, всеобщи човешки правдини, ние сме наследниците на Апостола Васил Левски – най-модерният, най-съвременният от всички български герои, а не на хилядите националисти, които отново и отново са ни хвърляли в пламъците на един или друг убийствен конфликт. Ние сме ХОРАТА.

Всичко това може и да звучи наивно и глупаво в сегашния момент, но самият аз съм уверен, че в тази толкова простичка идея е заложен огромен потенциал. Изключително важно е да се отбележи, че тук става дума не за отричане и отхвърляне на националното чувство, а за изчистването на същото това чувство, на реалния български патриотизъм; за един нов, също толкова български, само че изчистен от омраза към другите и търсене на собствени изгоди за чужда сметка, патриотизъм. Да, именно патриотизъм. Български граждански патриотизъм. Патриотизъм, включващ всички граждани на страната, в РЕАЛНА независимост от произход, религия, пол, сексуални предпочитания и прочие. Патриотизъм за всички, а не само за избраните малцина.

Както казах, вече сме го правили, вече сме го постигали. Колкото и хилаво, колкото и младо да е гражданското общество в България, то има в историята си два гигантски примера за своя собствен героизъм – и трябва да съумее да ги превърне в реалната основа за новата вяра, нова-

та идеология, новата митология, новия български проект. Тази страна трябва да докаже – първо на себе си, а след това и на всички останали – че е в състояние да надмogne миналото и да се превърне в онзи център на демокрацията и човешките правдини тук на Балканите, от който всички имат толкова неотложна нужда.

Няма да е лесно. Няма да е лесно да убедим дори самите себе си, камо ли пък другите. Ще има много скептици, много сеирджии, много подигравателни, а може би и враждебни, гласове и воли. Но ние трябва да го постигнем. Просто защото на всички ни е ясно, че така изгубени, така лишени от вяра в самите себе си, в ролята, в съдбата, в пътя си на това място, в този живот, ние просто не ставаме за нищо. Както е казал поетът: „ако би бегали – да мрем по-добре“.

Ние можем! Ние трябва! Ние ще!

Помнете ми думите!

- 29-11-2012|**Добромир**

През юни 2009 г. във в. „Дневник“ бе публикувана статия от Огнян Минчев (политолога). Заглавието беше: „Етно-политическият Франкенщайн и кризата на държавата“

Там Огнян Минчев даде следната характеристика на Доган:

„Доган и ДПС представляват един от най-успешните политически проекти на

службите за сигурност на бившия комунистически режим. Първоначално готвен за агентурна работа в чужбина като представител на турския етнос, Ахмед Доган е пренасочен към кариера вътре в България след началото на т. нар. „възродителен процес“. Когато през 1989 г. в смесените райони се разрастват протестни демонстрации на турското население, ДС арестува техните лидери и ги екстрадира от страната. Междувременно на Доган е създадена легенда на борец за правата на турците, той излежава присъда за „антидържавна дейност“. Високото образование и интелигентност, съчетани с целенасочено изградената легитимация на борец за свобода го издигат до ръководна позиция в т. нар. Турско национално-освободително движение. След 10 ноември Доган излиза от затвора и оглавява публично движението, преименувано в ДПС.“

А сега да видим как е описано същото в статията на Бистра-Беатрикс:

„Предшественик на партията беше нелегалната Турска национално-освободителна организация в България (ТНООБ) с ръководител Ахмед Доган, която беше основана през 1985, като знак на съпротива срещу комунистическата асимилационна кампания. Главната задача на организацията беше ненасилствена политическа съпротива. През 1986 тя беше разкрита от държавна сигурност и ръководството и членовете ѝ бяха хвърлени в затвора или изпратени в лагери. Ахмед Доган беше хвърлен в затвора по обвинения за предполагаеми опити за убийство на сина на Тодор Живков и Пенчо Кубадински. По време на престоя си в затвора той продължи да работи за организацията и да се противопоставя на репресивните политики на режима.“

Съжалявам, но като поставим едно до друго двете тълкувания на едни и същи събития, много по-достоверна ми се вижда първото (на Огнян Минчев).

Самият факт, че Бистра-Беатрикс се позовава единствено и само на „информация“ от официалния сайт на ДПС (т. е. на практика това е „информация“ лично от г-н Ахмед Доган), е предостатъчен, за да започна да си мисля, че просто и в момента тук се прави същото, за което говори и Огнян Минчев: че за Ахмед Доган целенасочено се изгражда легитимация на „борец за свобода“...

- 30-11-2012|**Помака**

Добра статия, но има не съвсем точно или объркано мислене и непознаване на въпросите за Помаците.

- 01-12-2012|**Dimitar Barbov**

Г-н Енев, аз напълно споделям мислите Ви изложени в коментара след статията. Всъщност отдавна следя тази платформа и съм много респектиран от знанията и начина Ви на мислене. Идеята Ви е това, което искам да виждам в хората около мен, а то е човечност. Искам да знам, че когато се наложи, аз мога да разчитам на тяхната човечност и че те ще бъдат човеци и ще постъпват като човеци. Същото се отнася и за мен. Звучи елементарно и просто, но на практика е рядкост. Няма смисъл от много думи и разтягане на локуми, само размиват нещата и накрая не се знае кой-какво. Важни са постъпките. Някой трябва да даде пример, да покаже, че може и по друг начин. Мисля в много отношения Вие сте такъв пример. С огромен интерес ще продължавам да чета това издание.

Благодаря Ви!

- 01-12-2012|**Златко**

Благодаря ви, господин Барбов! Рядко се трогвам от коментарите, обикновено се стремя да поддържам колкото се може по-голяма дистанция между себе си и тях, но този път наистина съм силно трогнат. Благодаря ви!

И, разбира се, нека отново благодарим на авторката, която е написала нещо толкова задълбочено и вдъхновяващо на такава млада възраст!

- 01-12-2012|**Sevcap Kence – ...**

Да, нека отдадем някои неточности и грешки на младостта и неопитността ѝ, а може би, защото не ги е изживяла...

Присъединявам се към мнението на Добромир, респективно към Огнян Минчев, но в същото време си мисля, че това не е пречка, а причина и повод за изграждането на съвместно бъдеще в България.

Аз също се присъединявам към пожеланието Ви, г-н Енев и то, с цялото си сърце и ум...

- 02-12-2012|**Евгени**

Новата, свежа и обединяваща идея за българите, трябва да бъде истинското разбиране на Христос на основата на истинското езотерично християнство-Антропософията и Учителя Беинса Дуно. Всякакви други тъй наречени национални идеали са вятър и мъгла. Но си давам сметка, че за това трябва да минат още около 21 години, да се случат нещата, които предстоят и тогава, след като ценностната система на човечеството ще се е понаместила в правилната посока, България ще даде на света това, което се очаква от нея.

Благодарните будни и сомнамбулството на неблагодарните

Автор: Илия Вълков

Тук ще стане дума за „благодарните“, „принудените“ и „спящите“. Говоря за онези, които се припознават като компаси в обществото – някой ги наричат интелигенция или интелектуален елит.

Не харесвам тези думи, защото създават претенциозно разделение. Интелигенцията води, насочва ценности, норми и поведение.

Днес представителите на българската интелигенция могат да бъдат видени в три категории: едните „благодарят“ на властта; другите са принудени на „говорят на езика“ на властта, за да бъдат разбрани от нея; а третите спят – дълбоко и унесено в своето омерзение.

Българската интелигенция е толкова дъвкана и употребена

През последните години духовни водачи са изместени от псевдо-герои, наложени от медийни рупори и шоу програми. Хора със спорна репутация кичат на ревера си академични титли, хвалят се с археологически находки на фаланги на християнски светци.

Интелигенцията беше изтребена през тоталитарната епоха, която в следствие си създаде и нова „духовна номенклатура“ през 70-те и 80-те години. Началото на 90-те водачите на новата демокрация бяха употребени при голямата подмяна.

Днес българската интелигенция е създала поле на „островно мислене“, апатична към социалните проблеми, вгълбена в собствената си самота. Медиите не се интересуват от тяхното мнение, защото не са интересни. Знанието няма място там, защото не провокира интерес. Затова и ще научите повече за Златка и познанията ѝ по география.

Тази ситуация налага нови модели. Изоставени от моралните компаси,

сред песимистичните българи упорито се налага едно благодарно мнозинство

Старейшините на управляващата ГЕРБ благодарят на премиера Бойко Борисов „човекът, който е един истински строител на нова България, изключително достоен човек, който с апостолски труд изгради структурите на нашата партия“.

И академици, и професори се присъединяват към благодарствените слова. Академик Чавдар Руменин (БАН) се обърна към премиера Борисов с думите: „Искам да ви кажа нещо интересно, д-р Борисов. Вие днес прекарахте нова магистрала – магистралата на духа“.

А ректорът на университета по библиотекознание проф. Стоян Денчев подкрепи колегата си с една лична история: „През лятото пътувах до Елхово. Аз съм родом от там и от 1973 г. пътувам, бидейки студент, на работа и т. н. Изведнъж разстоянието, което изминавах за четири-четири и половина часа до Ямбол, аз изминах за 2 часа и 10 минути без да нарушавам закона. Искрено почувствах, че България е направила нещо повече“.

Българската академична интелигенция гъче на два стана

Едни са превити от любезни слова и тънки заигравки с властта, други открито ѝ се противопоставят. Вторите обаче практикуват и играта на Двудкият Янус.

„Не си създавайте кумири измежду самообявилите се за съвременни строители на демократична България“, обяви доц. Пламен Митев, декан на историческия факултет на Софийския университет. И в последствие участва в организирането на конференция по повод 70-годишнината от рождението на дъщерята на тоталитарния лидер Тодор Живков – Людмила.

В търсачката „Гугъл“, независимо от недоверието, което изпитвам към нея,

счетанието „благодариха на Бойко Борисов“ – има около 122 хил. връзки

Там ще прочетете за всички футболни клубове, които благодарят на премиера. Ще намерите и благодарственото писмо на природозащитници, които също му благодариха, защото лично се ангажира със спасяването на конфискуваните от митницата в Свиленград 1600 папагала.

Културният Вежди Рашидов (министър), който – ако някой е забравил – лично предложи Борисов за почетен член на Съюза на художниците, обобщава преди време: „някой си уредиха живота с подмазване“.

Ако българският интелектуалец не избере пътя на благодарността („подмазване“ – цитат по Рашидов), той е принуден да усвои реториката ѝ. Астрономи, зарязаха звездни карти и телескопи и набързо събраха смелчаци в отбор „Роженски мечки“. И отправиха предизвикателство към премиера и неговите „Бистришки тигри“ за футболен двубой.

Те бяха принудени на този ход

след като финансовият министър Симеон Дянков отказал да осигури допълнителни 260 хил. лв. за заплати и поддръжка на апаратурата обсерваторията в Рожен, нужни за разходи до края на тази година. „Роженските мечки“ трябваше да играят футбол, за да финансират с пари от мачове и телевизионни права научноизследователската си дейност.

Премиерът оцени и разбра иновативния им подход. И отговори чрез тяхната реторика: „Нито една звезда не трябва да бъде изпусната. Мигар и след десет години да се взриви, ядреният синтез трябва да се контролира“.

Някога руският алегорист Юз Алешовски написал:

„Другарю Сталин, Вие сте велик учен, с езикознанието нямате проблем“

Третата категория български интелектуалци, не са успели да се насладят на тези етюди.

Защото спят, дълбоко

Едни мълчат омерзени, други не ядат тиквеник – „от политически съображения“ (по Димитри Иванов). През 70-те години на тоталитаризма, поетът Константин Павлов решил да се справи с инерцията на комунизма като спи до безкрай.

Днес този сблъсък на „благодарните будни“ и „сомнамбулството на неблагодарните“ поражда общество на обезверените, които намират подкрепа единствено в мъртвите поети. Защото живите са ги изоставили – те спят, подмазват се или са унижени и безгласни.

Източник

Илия Вълков живее и работи в София, но е израснал в Благоевград. Наближава 30 години. Завършил е „Връзки с обществеността“ в Софийския университет, а след това е защитил магистърска теза по социология, отново в Алма Матер. В момента е докторант по „Комуникация при криза“ при проф. д-р Тодор Петев в Софийския университет. Близо две години е събирал думи като репортер във в. „Дневник“. Също толкова време е записвал звуци за „Дарик“ радио. В момента се занимава с публични комуникации и академични приключения. Пише за в. „Сега“, в. „Култура“ и E-vestnik.

Коментари (5)

- 27-11-2012|**TODOR POPOV** – За „Благодарните умни...“

Браво на този младеж! Изненада ме с логичните си съждения! Не, че е родил нещо гениално, но на тази възраст е прозрял истини, които повечето от нас не искат да си признаят! Синът ми е на 24 г. и доскоро го мислех за изключение, заради отличаващите го от масата мисли, мечти и действия. Браво, господин Вълков, Вие ми допривнесохте/ужасна, но точна дума/ допълнителна вяра, че бъдещето може и да не е толкова черно! Когато Иво-моят син, се върна втория път от САЩ, аз го попитах не му ли се остава там, в по-уредена и по-богата страна. Отговори ми, че иска да оправи България! Ако всички, които видят „чужбината“, остават някъде, кой ще оправи страната? Е, чак сега, като видях възрастта на автора, осъзнавам, че имаме и прекрасни деца, макар и да не са много. Знаем, че историята се прави от личности. Знаем, че у нас масите/поне засега/ не се отличават с особена интелигентност и прозорливост, та има нужда от талантиливи, анализиращи и действени млади хора. Анализ като този, който е сътворил Илия Вълков, сигурно ще накара доста заспали хора да се замислят. Макар, че няма открит зов за бунт/мирен, интелигентен, разбира се/, даже само да пишем, да „човъркаме“ в рани-

те на злободневието – пак ще свършим нещо! И все пак – явно, че младите ще свършат работата. Дано са повече като автора! А пък и като моя син Иво! Ха, май добре сме го възпитали, поне според нашите/може би – вече архаични/ разбираня...

- 27-11-2012|**Силвърмен**

Ех ти, кадър на ФЖМК! Още от заглавието ти личи къде си си загубил студентските години. И що не кандидатства социология още на 18? Или тогава беше неориентиран?

- 02-12-2012|**petya ivanova**

Илия, Илия... много на едро режеш и кълцаш бе, момче, глей да не се порежеш...И ти в коя група се слагаш? На спящите, подмазващи се или унижени и безгласни? Май в юношеския си патос си пропуснал една последна, явно малобройна група от тръбачи на новото време, дете направо ни отварят очите, гурелясалите... Жив и здрав да си, писачо на разсънващи статии. Като написах „тръбачи“, че се сетих – даже авторът на „С тръба зовем своите братя – всички на оружие...“, даже и той на стари години хвърлил ръкописите си в огъня, май го е дострашало да препаше тънка сабя... То лесна работа да кажеш „доста робство и тиранство“ ...ама след това? Май се изживяваш като „сам юнак на коня“.

- 02-12-2012|**Гост**

Браво, момко! Точно така е. И не си сам.

- 03-12-2012|**спящ** – ,37'+84'=2012...

Ползвай огледало, калинке, за да видиш туй, за което пишеш.

Разсъждения върху историческия мит „пет века ни клаха“

Автор: Бернар Лори

Болката, с която българите разглеждат миналото си, е факт, който не може да убегне от погледа на страничния, дори повърхностен наблюдател. Те го представят неизбежно в трагичен план, като поставят ударението върху прекъсването на историческия континуитет.

Трагичното в българската история е синтезирано най-вече в идеята за „петте века турско робство“. Веднага премахваме термина „робство“, който принадлежи към романтичната терминология и не може да даде научнообоснована аргументация на действителността (белгийският национален химн също започва с думите: „След векове на робство...“, които не биха могли да се възприемат в буквалния смисъл). Да заместим и думата „турско“, чието семантично значение се е променило коренно през XX век, с по-точната „османски“. Получаваме израза „пет века османски режим“.

Пет века обхващат период от време, който надхвърля възможностите за възприемането му от обикновения човек, които се простират хронологически най-много до спомена за предишните пет-шест поколения, или около сто и петдесет години. Страдание, продължило пет века, е прекалено голямо, за да може да се осмисли. Това е прекалено обширен обхват за изследване дори за професионалния историк.

При един по-задълбочен анализ се вижда, че в историческите изследвания османският период в България продължава четири века и половина плюс половин век, като диспропорцията в обема на научните разработки за тези два подпериода е очевидна. Информацията за XVII век например е толкова оскъдна, че ни навежда на въпроса, дали изобщо в България е имало такъв. За сметка на това годините 1824–1878 са обект на задълбочени и многобройни изследвания. Причината за това е, че периодът на Възраждането, който хронологически принадлежи към османския, не се вписва в мъглявата и размита представа за „османската трагедия“. Това е исторически период, чиято динамика е добре известна,

а същността му е подробно документирана. Възраждането е част от историята и, което е по-важно, част от националната история. Нещо повече – това е основополагащ период, през който се създава и формира българската национална идеология.

За мен Българското възраждане започва към второто десетилетие на XIX век (ако непременно е нужна дата, можем да приемем за негово начало появата на Рибния буквар през 1824 година), а не през 1762 г., както е прието в историографията. Защо не приемам за начало на Възраждането написването на широко нашумялата напоследък „История славянобългарска“ на Паисий? Разбира се, то има своите предшественици, но за него не може да се говори в годините на „кърджалийското време“. Ролята на Паисий Хилендарски и Софроний Врачански е значима, но те си остават изолирани случаи. Съсредоточавайки се върху тях, българските историци оставят на заден план период от възлово значение за българската история. Дискусиите от 70-те години за наличието на „ранно Възраждане“ са интересни, но почиват на погрешни предпоставки, произтичащи от механично привнасяне на марксистката теория: наличието на български търговци (оттук и буржоазия) през XVIII век не води автоматично до наличието на национална идеология.

Периодът 1393–1824 г., тази „terra incognita“, не подлежи на национално историческо тълкуване. По време на този дълъг период от време българското население няма собствена история. То споделя общата съдба на останалите християни в Османската империя. Единствено една общобалканска история (на Румелия) може да ни даде вярна представа за историческата действителност в империята през тези четири века и половина. Да се говори за „чуждо иго“ е опит за дистанциране на национална история, която отказва да приеме спецификата на съществуване и управление в една империя. Този подход е напълно анахроничен и пренася късни политически категории в общество, което функционира по съвсем друг механизъм. В една империя не съществува понятието „чужд“, а само „различен“.

Темата за „петте трагични века“ не е монопол единствено на българската историография. Тя присъства и в историческите изследвания на сърби, гърци, румънци, албанци и т. н., но все пак с твърде многозначителни нюанси на ударението, което се поставя. Моето лично виждане е, че именно в българската историография трагедията е предадена в най-черни краски. Общото мнение в България е, че именно тук условията

за живот са били най-тежки, защото българските земи са се намирали в сърцето на империята, в непосредствена близост до столицата. Този аргумент е твърде странен за мен. Чуждите пътешественици подчертават, че българските земи, отдалечени от бойните полета, достигат сравнително добро ниво на живот. Трагичната съдба на пограничните зони е спестена на българските земи. Не може да става и дума за сравнение с непрекъснато подложените на военни действия европейски крайгранични области на империята, като например Босна. Българските земи не изпитват разрухата от дългите австро-турски войни, няма масови преселения, както при сърбите от 90-те години на XVII век, нито редуване на латинска и османска власт, като в Пелопонес в началото на XVIII век и в Белградския пашалък (1718–1739), нито познават фанариотския гнет във Влашко и Молдова. Тези злини ги подминават през XVII и XVIII век и от тук впечатлението за относителното спокойствие, което е разрушено от „кърджалийското време“.

Българската историческа мисъл незаслужено подминава като обект за изследване „кърджалийското време“, или аянските размирици. А това е един важен исторически период (от 1779 до 1813 г., според периодизацията на Вера Мутафчиева), който съвпада с преломен момент от първостепенно значение в западноевропейската история. Съществуват цели библиотеки с книги за Френската революция и войните на Наполеон в Европа, докато изследванията за същите години в България са десетина. А тогава се развива остра, продължителна криза, съвсем несинхронна със събитията в Западна Европа.

Именно „кърджалийското време“ – слабо проучен и малко познат период, представлява за мен тази българска специфика, която отделя историята на страната от останалите балкански държави, включени в Османската империя. В съседна Сърбия, където събитията в случая са най-близки до българските, те се възприемат не като част от едно смутно време, а са представени епично от сръбската историография като въстанието, положило началото на модернизацията на страната. За българите това е период на продължителна, остра криза, която се пада в късен хронологически период.

Необходимо е да се направи разграничение между „обикновеното, всекидневно“ насилие и това, проявяващо се в екстремни ситуации. Всекидневното насилие присъства навсякъде в Османската империя. То може да бъде степенувано – от обиди и унижения през побой, грабежи до

отвлечане на девойки и убийства. Християните са основните жертви, но изключение не правят и бедните мюсюлмански селяни, циганите и др. От XV до XVIII век това насилие не се различава особено от прилаганото из цяла Европа върху селячеството и градската беднота. През XIX век то вече изглежда архаично и неоправдано явление в Османската империя (но също и в Русия).

Екстремното насилие се проявява само в определени кризисни моменти чрез кланета, опожаряване на села, грабежи, поробване. То съпътства по принцип войните и въстанията. Проявите на екстремно насилие в Османската империя не се различават по своята същност от поредицата жестокости, с които е наситена европейската история – в миналото и днес.

Затова пък „кърджалийското време“ с неговите тридесет години на непрекъснато екстремно насилие представлява историческа реалност, на която е трудно да се намери еквивалент. Трябва да се върнем към Тридесетгодишната война в Европа (1618–1648), за да намерим подобни дълги и опустошителни смутове. Или да търсим извън Европа подобни аналогии в междуособиците в Китай през 1916–1928 г., или може би при конфликта в днешен Афганистан.

Историята ни дава множество примери за това, как човечеството успява да преживее войни, траещи една, три, пет или дори десет години. Затова пък примерите за продължилите дълго остри кризи са много редки. Трудно можем да си представим какво означават цели тридесет години на безредици, беззаконие, глад и несигурност, на непрекъснато насилие. Цяло поколение израства и се формира в контекста на постоянни размирици. Насилието вече не е кратък епизод от живота, а става градивен елемент на мирозрението.

За „кърджалийско поколение“ приемаме хората, родени приблизително между 1770 и 1790 г., чието съзряване и първите зрели години са по време на аянските бунтове. Концепцията за поколение трябва да се използва внимателно от историка, защото само хронологичният принцип не е достатъчен, за да бъде дефинирано това понятие. Необходим е опит от преживяването на общата драма за обособяването на едно отделно поколение.

В българската историография не се говори за „кърджалийско поколение“. То не е идентифицирано като такова, защото не е оставило свидетелства. С изключение на спомените на Софроний Врачански и някои

откъслечни бележки, липсват други спомени на съвременници. По-късно, след края на смутовете, неговите представители не обръщат поглед назад, защото не искат да разравят миналото. Сякаш цари всеобща амнезия. „Кърджалийското поколение“ е поколение, лишено от памет.

Изглежда, че за съвременника практически не е възможно да направи смислен разбор на толкова продължителен драматичен период. По същия начин днес участниците в гражданската война в Босна не могат да определят дали дадено събитие е станало през 1992 или 1994 година. В такъв момент липсват отправни точки. Затова не трябва да се учудваме, че достигналите до нас свидетелства за кърджалийското време са противоречиви и неточни.

„Кърджалийското поколение“ заема особено място в хронологията на Възраждането. Дейците на църковно-националното движение от 1820–1840 г. са деца или внуци на неговите представители. Техният романтичен и често наивен ентузиазъм непрекъснато е спъван от старото, скептично настроено и подозрително поколение. Чорбаджиите от 40-те години нямат доверие в Танзимата. Те не вярват, че Османската империя може да се реформира. Възгледите им за общественото развитие са неправомерно деформирани от трагичния опит на младостта им.

Те предават своето крайно отрицателно виждане за Османската империя на младите национални идеолози. Изграждането на едно национално историческо виждане е в основата на Възраждането. Всъщност липсата на писмени извори е определяща (откъдето и митът за изгорените книги). Поколението на идеолозите се обръща към своите родители, т. е. към амнестичното „кърджалийско поколение“. Картината, която се оформя от фрагментарните им и объркани спомени, е на хаос, насилие и беззаконие, и то в неограничен период от време.

И така попадаме в сърцевината на мита, че „пет века са ни клали“. Този мит е широко разпространен сред българското население и се поднася на всеки чужденец от добронамерени и искрени хора, които се мъчат да му обяснят спецификата на българската национална психика. Научната литература обаче го отхвърля като лишен от научна обосновка. Но като всеки мит и този съдържа в себе си и скрита истина.

Смятам, че изразът „пет века са ни клали“ всъщност съдържа следната идея: „Докъдето стига паметта ни, става дума само за кланета.“ По този начин формулирана, мисълта е научно защитена. От една страна, колективната памет се фокусира върху периодите на „екстремно“ наси-

лие, а, от друга, „кърджалийското време“ спуска дебела и плътна завеса, през която по-далечното минало не може да проникне.

Възрожденските българи са разполагали само с елементарни научни познания, за да оценят османското минало (най-доброто е историята на Хамер, която рядко се използва). Като част от империята, за тях е невъзможно да излязат от рамките ѝ, за да погледнат обективно към миналото и да направят критичен анализ на нещо толкова монолитно и неоспоримо за тях. Предците им от „кърджалийското поколение“ са им оставили само разкази за ужаси и мизерия. А това служи на тяхната революционна и романтична идеология, която представя нещата само в черно и бяло.

Сто и двадесет години след Освобождението на България с учудване констатираме, че „кърджалийското време“ продължава да играе същата роля на черна и непроницаема завеса, която закрива историческия хоризонт и хвърля трагическа сянка върху цели пет века, т. е. върху половин хилядолетие.

И като исторически парадокс в последната фаза на османския режим в България, през 1876–1878 г., отново има кланета, сякаш за да потвърдят идеята за непрекъснатата верига от зулуми. Тези кланета, и по специално Баташкото, заемат централно място в българското национално историческо виждане. Без тях голяма част от аргументацията за Освобождението става безпочвена и губи от убедителността си (и това както в българските писмени свидетелства – Захари Стоянов, Иван Вазов, така и при външните наблюдатели – Гладстон, Юго). От „петте века на непрекъснати кланета“ са документирани точно само тези от 1876–1878 г., но това е достатъчно, за да се оправдае общата картина, която историческото съзнание рисува.

* * *

Вече по-добре разбираме в какво се състои същността на историческата болка на българите, за която говорихме в началото. През периода 1779–1813 г. българското население изпитва в много по-голяма степен от останалите народи, населяващи Османската империя, продължителни и жестоки насилия. На един народ е необходимо много време, за да се излекува от тези исторически травми (както Германия през XVII век, Китай през XX век) Националното съзнание, което изгражда възрожденското поколение, разпростира страданията от „кърджалийското време“ върху цялото османско владичество, т. е. върху пет века. Това преувеличаване е обосновано от революционната борба; тя позволява по-късно

да се оправдае освобождението на страната от чужда държава. Берлинският договор и „националните катастрофи“ са други тежки травми, които още повече усложняват разбирането на българите за тяхната колективна съдба. Но от 1878 г. до днес това представяне на османския период в българската история не е било поставяно под съмнение: все още в манталитета на българина основно значение има представата, наричана през Възраждането.

С риск да изглеждам като човек, даващ смешни и претенциозни съвети, бих искал да предложа една „историческа психотерапия“. Петвековната болка е наистина непоносима. Нека да я намалим на тридесетгодишна, което пак е много в колективната съдба. Но тази тридесетгодишна мъка трябва да се опише подробно, да се анализира, да се коментира. Тя трябва да бъде извадена от общото трагично, смъртно усещане за необхватния период от пет века, за да стане исторически материал, върху който може да се работи градивно.

„Кърджалийското време“ е специфичен период от българската история. Ужасна специфика, която се губи, ако се разтвори в останалите пет века. Кърджалиите не само са плякосвали и опожарявали, изнасилвали и клали, те също така са изолирали българските земи от кардиналните промени, които стават по същото време в Европа. Отзвукът от Френската революция достига до Балканите – в Сърбия, в Гърция, във Влашко и Молдова, но като че ли напълно подминава България.

Бих направил една смела хипотеза: не в 1393 г. е причината българите да се смятат изоставени от Западна Европа, да се представят като сираци, лишени от западната духовна авантюра. Не толкова от Ренесанса, Бароковата епоха или Века на Просвещението лишава българите Османската империя, а от участието в големия европейски трус от 1789–1815 г., с който започва Новото време. Отговорни за това са не „абстрактните“ турци, а румелийските аяни и тяхната наемна милиция в една изключителна социално-политическа обстановка.

Следователно е необходимо да се разсее мъглата, която покрива „кърджалийското време“. Всъщност става въпрос за близък до нас исторически период, за който съществуват исторически извори. Освен османските документи, главно използвани от Вера Мутафчиева, чиято роля на пионер в тази област трябва да отбележим, съществуват и западни, а също и сръбски и румънски извори, които все още не са привлекли вниманието на българските изследователи. Необяснимо е как напри-

мер личност от европейска величина като Осман Пазвантоглу все още не е бил обект на научно документирана биография.

Историята на „кърджалийското време“ не може да бъде разглеждана само като част от българската национална история. Ако в краен случай можем да говорим за история на Възраждането, обхващаща само българската общност, повече или по-малко абстрахира се от османския контекст, този подход не е приложим за един по-ранен период. Историята на „кърджалийското време“ изисква българското население в Османската империя да бъде разглеждано като неразделна част от имперската общност. Размириците на аяните засягат цялото румелийско население, без разлика на език или религия. Това е колективен трус и историкът, който иска да го изследва, трябва да го направи в наднационален план.

Точното, детайлно и нюансирано изследване на „кърджалийското време“ ще позволи позитивната преоценка на българската история. Историческото познание за най-черния период от османското владичество ще позволи да се уравни картината за по-ранните векове. Целта е не „да се реабилитира“ Османската империя, а да се получи по-нюансирано виждане, което ще разграничи периодите на подем и благосъстояние от тези на упадък и кризи. Вътрешната периодизация на Османската империя още е обект на спорове между специалистите. Подоброто познаване на „кърджалийското време“ ще ни позволи да видим възрожденските автори в реалната историческа светлина, отговаряща по-вярно на действителността от тяхната епоха. Това ще позволи да се даде нова оценка на влиянието на този период на екстремно насилие върху изграждането на българското национално историческо виждане. По този начин може да се покаже реторичният, а не документален характер на някои известни текстове от българската литература. Много от тези текстове досега са разглеждани безкритично и издигани на пиедал от литературоведите. Всъщност възрожденските автори описват не съвременната им действителност, а стилизирано, абстрактно във времето „турско иго“.

Изучаването на „кърджалийското време“ трябва да позволи на съвременните изследователи да изградят вярна историческа представа, съответстваща на края на ХХ век, а не на романтизма през Възраждането.

Париж, декември 1996 г.

Превод: Георги Пеев

Източник

Бернар Лори е френски историк, специалист по история на Балканите и асистент-професор в Националния институт по ориенталски изследвания, както и ко-директор на Центъра по славянски изследвания към Сорбоната. Собствената му специална област е България.

Коментари (50)

- 04-12-2012|Златко

Откъм фейсбук:

Цитат:

Lightworker Hoyewayin много е тънка линията...има много наслагвания, но не съм съгласна и с неотдавнашните опити да се омаловажи случилото се в Батак, нека чистенето на наслагванията не е за сметка на костите на жертвите на онези времена...но пък и да не се гради култура на омраза...нека има историческа памет и да се върви напред...да се градят отношения на добросъседство и да не се правят грешни паралели между онези времена и хора и сегашните такива...хубав ден!

Ognyan Minchev Е, хайде, честито, не били пет века, ами само нищо и никакви 30 години кланета. Пък и да не би да се е случвало всяка неделя в една и съща къща, или всеки ден в едно и също село (Христо Ботев)? Това е хубава концепция, с която да се включим към тържествата на поредния юбилей от създаването на Османската империя. А през останалите 470 години – кеф и равноправие. Не мога да разбера едно нещо – има едни 5 века, в които носителите на българска идентичност (каквото и да означава това) са били под господството на една чужда религия

Ognyan Minchev и една чужда култура в лицето на Османската имерия. Не разбирам какво трябва да ревизирами какво трябва да празнувам – човек се чувства добре когато е СВОБОДЕН. Свободата е живот и действие, мотивирано от собствената воля, а не от чужда воля и чужд дневен ред. Що за безумие е всичко това? Скоро ще трябва май да обясняваме защо $2+2=4$ – само защото някой си много иска слънцето да изгрива от запад. И с каква ли мотивация го иска...?

Georgi Antonov ... и са били насилствено извадени от пътя на развитието на Европейската цивилизация, на която принадлежат, и то в периода на най-големите ѝ постижения до момента.

Kiril Velev А, защо е станало всичко това? Защо не са били само 30 г., ами цели 5 века? В това ли е нашата гордост?

Zlatko Enev Четете книжки, хора. Както е казано, „то сляпото окато прави“. Няма как човек да мисли другояче, когато знае прекалено малко за историята на собствената си страна. „Пет века“ звучи много готинко така, когато човек го изпатка на масата като каре асаци. А какво е било през тези пет века, какво е било в ТОВА определено време, в ОНОВА определено време и така нататък – това вече иска засядане и четене, не става с приказки из Интернет. Инак може да си се дърлим тук до утре...

И винаги ще опираме до старата приказка, че като накараш мързеливия на работа, той ще те научи на акъл.

Georgi Antonov А, вие спорите от позицията на „чел книжки“? Е, аз познавам и Бернар Лори като автор, но това не променя убеждението ми, че най-голямата трагедия в историческия път на България е попадането ѝ под турска власт.

Kiril Velev Ако приемем, че ренесансът в Европа започва в началото на 13-ти век, възниква въпроса каква „историческа трагедия“ е пречила на ренесанса в България до 1393 (краят на 14-ти век). Какво е правила България през тези два века?

Zlatko Enev @Георги: А, тук си имам работа с човек, който знае... Чудесно, чудесно. Хайде тогава, като двама души, които са направили тук някакви не съвсем скромни заявления – а именно, че знаят за какво говорят – да обменим малко информация. (Първо, ще приема на доверие твърдението ви, че знаете френски език достатъчно добре – защото книгата на Лори, която е преведена на български, се

занимава с Балканите след 1945, тоест няма особена връзка с това, за което говорим). Но, нека да приемем, че всичко е ок.

Нека отгук нататък започнем да си говорим малко по-подробно за българската история от Османския период. Значи, грубо казано, имаме пет века, които трябва да изпълним с някакво познавателно съдържание, някаква информация, за да можем да правим смислени изказвания. И така, да започнем по ред.

Първо, базисният факт около българската история до Възраждането е, че тя не притежава писмени паметници. Споровете около „летописи“ като ония на поп Методи Драгинков вече се считат за приключени; във всички тези случаи, идещи най-често откъм Родопите, става дума за по-късни фалшификати, чиято невалидност е доказана. Остават си значи единствено оригиналните турски документи, които обаче са строго данъчни по съдържание (има и летописи и различни други писания на турски средновековни автори, но те – тук вече не съм специалист, но това е, което зная – не се занимават толкова много с историята на Румелия и в никакъв случай с точно този румелийски под-етнос, за чието съществуване по онова време не е знаел никой („българи“ просто не е имало, имало е само рум-миллет).

С други думи: българската Османска история е история, която се гради въз основа на приблизителни догадки и допускания, които могат да се направят най-вече въз основа на данъчната информация – и това, доколкото ми е известно, основно от 16 век нататък, тъй като турските регистри, ако не ме лъжат познанията, не засягат петнадесети век (напълно е възможно да греша, ще приема с удоволствие всяка корекция, идеща от експерт).

Този вид история в никакъв случай не е по-малко достоверен от онзи, който се базира на директни писмени източници. В края на краищата огромна част от изследванията на Фернан Бродел например са направени точно на същата база – чрез приблизителни догадки и изчисления, направени въз основата на сравнително груба статистическа информация.

Този факт обаче ни задължава да подхождаме към проблематиката по точно определен начин. Според мен е задължително още от самото начало да се каже, че повечето твърдения относно ранната и средната ни османска история са въпрос на повече или по-малко ло-

гично обосновани предположения. Кои обаче са основанията за тези предположения? Те са ясни и разбираеми.

Първо принципно положение: Османската империя е общност, която през по-голямата част от съществуването си води почти непрекъснати войни за разширяване и отвоюване на нови земи. А това означава, че основната част от терора и насилието в нея е съсредоточена по границите ѝ – или там, където има бунтове. Най-важното логично следствие от това е, че поне през два века от петте – 16-ти и 17-ти – няма основания да се смята, че в България е царял някакъв особен терор. Тя е била солидно в центъра на империята, била е мирна и спокойна провинция, живееща в сравнително спокойствие наред всичките войни, които са се водели отвъд нея (основно във Влашко, Трансилвания и Сърбия), както и в източната половина от Средиземно море.

За петнадесети век, както вече казах, е трудно да се каже нещо, тъй като през него България е все още периферия, а освен това Империята все още е не съвсем стабилна, особено в началото му (голямото поражение на Баязид през 1402 и периода на междуцарствие до 1414, плюс големия бунт и схизма в Лудогорието, под ръководството на шейх Бедредин). Тук има основания да се очакват по-големи размирици и неуредици – а съответно и терор, но фактът, както и през останалите периоди е, че не можем да знаем със сигурност.

От друга страна обаче, икономическата история на Империята дава изобилни и убедителни основания да се смята, че двата следващи века са били векове на сравнително благополучие и спокойствие. Империята води почти само успешни войни, във вътрешността ѝ цари добре уредена система на един особен вид собственост върху земята – така наречените тимари – който осигурява на селяните значително по-голяма мобилност и независимост в сравнение с ония от Западна Европа. Има немалко основания да се счита, че през тези два века животът по Балканите е бил по-добър от онзи на Запад – като се имат пред вид непрекъснатите религиозни войни там, както и факта, че завладяването на Америка е довело до неимоверно увеличаване на терора в цял един континент, но и до 150 години на почти непрекъснати войни в Европа: Хабсбургите, испански и австрийски, срещу всички останали (Пол Кенеди нарича това най-голямата война в историята на човечеството).

Остават, значи, двата последни века, за които, с изключение на онази малка част, наречена Възраждане, по принцип знаем също толкова малко. Има безспорен общ упадък в империята, има го и този ужасен период, около който се върти дискусията между Лори и Мутафчиева, но по принцип твърда, солидна информация, липсва. Дори по въпроса за това дали е имало масови помохамеданчвания не могат да се направят еднозначни заключения – Евгений Радусhev, най-големият български експерт по въпроса, стига до уклончивото заявление, че не може да се каже кои точно са причините за бавното увеличаване на броя на мюсюлманите в Родопите през 17 и 18 век, но е много по-вероятно те да са икономически, отколкото политически.

И така, какво е заключението, което можем да направим от всичко това? Според мен то е само едно: ние сме напълно свободни да оценяваме историята си в зависимост от собствените си предпочитания. „Твърда“ информация липсва, могат да се правят само догадки. А това означава, че всеки от нас – а и цялото общество – разполага с доста голяма свобода на интерпретация (без да се отрича валидността на историческите факти като принципна база за заключенията – тук не става дума за някакви постмодернистки игри от типа „всичко е еднакво вярно“; *просто в нашата история има огромно празно пространство и нашата задача е да го напълним със смисъл*). Какъв точно смисъл ще му изберем е въпрос, по който може да се спори дълго и упорито. *Моята собствена теза е, че досегашните интерпретации са ни довели до множество катастрофи и че, ако искаме да имаме шансове да се присъединим към Европа, трябва да променим изцяло отношението си към собствената си история. Трябва да я заобичае и да се научим да се гордеем с нея, с всичките ѝ висини и падения. Ако някой би искал да възприема това като акт на предателство – няма лошо, все пак живеем в реално свободно общество. Ако пък някой би желал да се позамисли повечко – толкова по-добре.*

Това е всичко от мен.

- 04-12-2012 | **някой си**

Аз уважавам тезите на всички и мисля, че е добре да се направят по-задълбочени проучвания в пластове на времето. Имало е йерархии. Една империя с толкова разнородно население не се управлява току така.

Да, не могат да се правят изводи от емоционално натоварени страни, но не могат да се пренебрегнат фактите от историята на тези страни. Що се отнася до 19 век не може да се каже, че това е време на робство. Робство е имало поне в първите три века, оттогава е останал и споменът за 3, 6 или 9 синджира роби, които Марко Кралевич освобождава. И като пиша „робство“ имам предвид онези млади хора, които са отвлечени от селата си, за да бъдат продадени като добитък на пазарищата за роби. Хора от мирни села, които не са влизали в битки. Увеличаването на броя на мюсюлманските домакинства за сметка на християнските, без да има заселници, е по свидетелство точно на османските архиви. Но както споменавате, селяните като собственост не са характерни само за Османската империя. Селяни, които са били собственост на някакъв господар, е имало и в Русия, т. нар. „крепостни селяни“. Но тогава трябва да се направи съпоставка между две империи, доколко управлението на една империя прилича или се различава от управлението на друга империя. Познати от Ирак ми споделиха, че някога иракчаните също са били угнетявани от османлиите, затова че не говорили на официалния, за империята, език. И макар че в тази йерархия по религии, мюсюлманите са били най-отгоре, а след тях- християните, юдеите и най-накрая всички останали, това не е пречело мюсюлманите да третират дори и своите, щом е трябвало да докажат и утвърдят по този начин своята власт. Нима в един харем, братята не се избиват помежду си, за да остане най-силният като султан?

Но монголското робство със сигурност надминава по насилие и жестокост това, което на Балканите ние наричаме робство.

- 04-12-2012|AI

Ерудиран автор. Изглежда сериозен изследовател.

Но нещо не ми стана ясно:

Кои са тези пътешественици през XV в. например, които твърдят, че положение на християните в бълг. земи на Осм. империя е добро. Ние сме чели обратното /Ханс Дершвам например/

Масовите и перманентните спорадични насилствени помахамеданчвания XV...XVII в. в. как да ги разглеждаме? А „девширмето“ /кръвния данък/? А фактът, че българинът-християнин няма никакъв съдебен шанс срещу мюсюлманин и че първият заема най-ниското стъпало

на социалния статус, а за да се издигне необходимото и достатъчно условие е да приеме исляма...

И тук идваме изглежда до най големият недостък на авторите разсъждения – той почти не познава исляма, неговата структура, моралните ценности, правните норми. Това е основната предпоставка за неуспех на такова едно изследване

- 04-12-2012|**Манол** – Адски слаб текст,

жалко за френската историография, ако днес се пише така.

Робер Мантран (един образец френски османист) тутакси би обори отхвърлянето на понятието „робство“ като просто припомни системата капъ куларъ, при която всички поданици са роби на падишаха, а той е не просто монарх, а собственик на държавата.

Кой е суверен на Османската империя? Турците? Мюсюлманите? Аллах? Не. Суверен е Османовият род. Цялата империя принадлежи на семейството на султана. Това положение се запазва поне до 1829 г. Днес така е конструирана Саудитска Арабия, в която суверен е Саудовият род. Бернар Лори просто не познава материята си.

Оттам нататък текстът показва толкова силна обремененост не с историзъм, а с идеологическите клишета на антиисторизма, че просто не си струва да се коментира.

По-добре да се върнем към „История на Османската империя“ от Робер Мантран.

Християните и евреите в империята дължат джизие за издръжка на мюсюлманите.

- 09-12-2012|**Веселин Л.** – Защо?!

...защо изобщо публикувате статии от такива „историци“ с доста съмнителна репутация?! Нека добавим само, че въпросния драскач е еврейче...

- 15-12-2012|**Prof. Ivan Shopov** – Жалка статия на автор, мъчещ се и той да открие не

Ако трябва да се преразкаже тази „научна“ публикация то ще звучи така: „Какво толкова се оплакват българите, чудесно и на спокойствие са си живели цели 500 г., само тридесетина години от тях са били лоши, кърджалийски, а пък те ги използват за да очернят целия период и да

оправдаят нац. освободителните си борби“. Но да си дадем сметка: от 1393 г. до времето на Паисий (1722-1773) са минали ЧЕТИРИ ВЕКА и през този период има САМО едно значимо българско име-Петър Парчевич и то станало известно в чужбина! Пълно прекъсване на историческото и културно развитие на българския народ, който в края на следващия век даде Левски, Ботев, Вазов, а по-късно, а и днес дава плеяда от хора, достойни за всяка европейска цивилизация.

- 15-12-2012|Златко

Няколко уточнения към горния коментар: първо, НЕ Е само Парчевич, за щастие. Нека не забравяме и другите католически интелектуалци от 17-ти век – хора като Петър Богдан (1601-1674), авторът на първата българска история, *Historia Bulgariae* (1667), от която за съжаление не са се запазили екземпляри, както и Филип Станиславов, авторът на първата българска печатна книга, *Абагар*. Но, макар и да не може да се отрече факта, че преди средата на 18-ти век в България няма почти никакви други културни и национални пориви, освен онези на българските католици, то какъв точно е изводът от всичко това? В края на краищата, в съседните ни страни организирани културни и национални движения започват значително по-рано, отколкото у нас. Това пък с какво да си го обясним? Пак с Империята ли?

И после, следва ли от това, че Империята без съмнение е била силно авторитарна и военизирана социална система, в която културните пориви на рум-милета не са били насърчавани особено много, и това, че животът в нея е бил „робство“? Достатъчно е човек да се запознае малко по-добре с икономическата ѝ история, за да се замисли доста сериозно над едно от почти непознатите у нас, но пък широко застъпвани в западната историография, твърдения, а именно, че османското владичество е продължило толкова дълго просто защото хората не са имали особени основания да се надигат срещу него, чак докъм средата на 18-ти век.

- 15-12-2012|Николай – Смешка

Преди османското нашествие в 16. век Унгария е имала 4 млн. население. След османците са останали живи 2.2 млн. унгарци. Преди османците България в съвременни граници е имала 2.3 млн. население, един век по – късно – около милион. Преди османското нашествие гърците в Мала Азия – днес наричана Анадола – са били около 10 млн. д. Два века

по – късно са останали по – малко от 2 млн. гърци. Средновековна Сърбия е имала около милион население преди османците, след тях – по – малко от половин милион, в някои източници – едва 300 хил. сърби са останали живи. Преди османското нашествие арменците в Анадола са били около 3 млн., след него – около милион. Да продължавам ли???

- 15-12-2012|**Златко**

Ами няма как да не продължите, защото ще трябва да ни посочите ИЗТОЧНИКА на данните си, ако желаете да не стане истинска смешка... Първо ще трябва да ни обясните какво точно означава „преди“ и „след“, а след това и да ни кажете къде да прочетем, та да се посмеем заедно.

- 15-12-2012|**Николай**

Направи си справката в Уикипедия по всички въпроси, а там са посочени и всички източници, които те интересуват. Специално за БЪЛГАРСКОТО население, което е най – важното в случая и във всички случаи по принцип, ти препоръчвам статията на Д-р доцент Димитър Аркадиев преподавател по статистика и демография във ВТУ“Св. Св. Кирил и Методий“- Велико Търново,, „Растежът на населението«. Ясно ми е, че като либерал за теб е трудно да преглътнеш историческата истина, но това не я прави по – малко вярна. Историческите демографи изчисляват населението на Ромейска Анатолия на 12 млн. д. ПРЕДИ селджукските турци да нахлуят там след битката при Манцикерт от 1071г. Около 3 млн. от тези християни са живяли в източната част на малоазийския п – в и са били преобладаващо арменци. Останалите 9 до 10 млн. ромей са били гръкоезични, от всякакъв етнически произход, вкл. тракийски, славянски, келтски, германски, арабски, но вече са имали предимно гръцко самосъзнание. Когато турците – селджуци идват и разсипват целия п -в след 1071г. християнското население започва постоянно, в продължение на близо 1000 години да намалява, а мюсюлманското, вече турскиговорещо население се увеличава и в края на краищата около 1900г., ПРЕДИ избиването на арменците в 1915г. и ПРЕДИ изгонването на гърците в 1923г. имаме 9 млн. турскиговорещи мюсюлмани в Анадола и едва 1.5 млн. арменци и 1.7 млн. гърци. Как едно християнско население намалява от 12 млн. до около 3 млн. за 1000 години и как едно мюсюлманско население се увеличава от около милион до девет е въпрос, който оставям на просветените либерали и защитници на неосманизма да

отговорят. Аз знам едно – френските брътвежи са продиктувани от вековната протурска политика на Франция, на свой ред следвана поради историческата традиция Турция да е съюзникът, който още от времето на Сюлейман Великолепни пречи на Австрия да се разправи с Франция. Та, когато става въпрос за приказки между приятели, могат и такива недоразумения като горното да се пръкнат на белия свят. Същото важи и за френската историография по Югославския въпрос – никога – или хайде много рядко, – няма да прочетеш честна позиция на френски историк по отношение на безспорния исторически факт, че Македония е българска. Защо? Не знаят за какво става дума ли? Не, знаят, но тъй като Сърбия е съюзник през ПСВ и ВСВ, а България е враг на Франция, при това враг, който унищожава 50 000 френски войници на Солунския фронт в периода 1915 -1918г. и причинява не едно и две унизителни поражения на френската армия, то и позицията на френската историография по югославските въпроси е почти винаги просръбска. От френски историк никога няма да чуеш простичкият факт, че цялото население от Белград до Охрид е съставено от три големи западнобългарски етнографски групи – торлаци – преобладаващи от Белград до днешната българска граница на Тимок, примесени впрочем обилно с власи в тоя регион, шопи – преобладаващи в почти цялото Поморавие и Понишавие и македонци, преобладаващи в Повардарието. Същите етнографски групи ги има от другата страна на границата, при това точно на същите географски ширини – торлаците преобладават във Видинско, точно срещу Белградско – Тимошката област, шопите преобладават в Софийско, точно срещу Поморавието и Понишавието и македонците преобладават в Пиринско, точно срещу същото западнобългарско население, живеещо във Вардарско. Но всичко това са неудобни факти, а Сърбия трябва да се подкрепя, както и Турция, както и Румъния, също френски съюзник и франкофонска страна, така че защо да казваме истината, че Румъния е била част от Първата Българска империя, както и от Втората Българска империя, че до 18. век официален език във Влашко е старобългарският, наричан незнайно защо славорумънски... Типичен пример за отколешните антибългарски и антинаучни френски позиции е наричането на старобългарския, „църковнославянски», докато за германоезичната историография това е, „altbulgarish”, езикът, официален в Сърбия, Русия, Дунавските княжества чак до 17.-18. век и езикът, от който по – късно се родиха и произлязоха руският, украинският, беларуският, сръбският,

хърватският, босненският (бошняшкият) и черногорският, а след 1944г. – и македонският. Днес, след 100 години високомерно мълчание, представителите на Руската православна църква и някои честни руски историци признават, че ние сме им дали и азбуката, и езика (днешният руски е на практика старобългарски Търновска книжовна норма от 14. век, със запазена падежна система и източнославянски лексикални и фонетични особености)и православието, както и идеята за славянска православна империя, доминираща над целия свят – идея, чийто родоначалник е Симеон Велики. Но, ако питаш френските историци, всичко това Русия е получила от гръкоезична Византия, не от нас. Толкова за френската историография, справедливо подиграна и от Вера Мутафчиева.

- 15-12-2012|**Prof. Ivan Shopov** – Петър Парчевич

Благодаря на г-н Енев за допълнението, но аз не случайно съм написал „значимо българско име“. Другите споменати имена са ми известни, но и те са от същото време и също са католици, а най-значимият от тях е Парчевич. Затова не съм споменал и повече велики българи, а само трима от тях. За малко повече от век вече свободният български народ роди забележителни поети, писатели, художници, учени, прояви се във всички области на съвременната цивилизация. Защо това не стана през петте века на османското владичество, нима тогава не са се раждали способни българи? Отговорът е само един: СВОБОДАТА!

- 15-12-2012|**Златко**

Цитат:

Когато турците – селджуци идват и разсипват целия п-в след 1071г. ...

Между битката от Манцикерт (1071), която открива път на турците към Анадола, но не и към Балканския полуостров, и завземането на Галиполи (1354) – първият укрепен форт на турците на европейска земя – изминават над три века, през които тук на полуострова просто не е имало турци. Какво разсипване на полуострова от 1071, какви пет лева? Как искаш да вземам думите ти на сериозно, когато започваш с една толкова недопустима и груба грешка още в началото? Второ, още от печално известната монография на Христо Гандев за демографските развития през XV век, склонността на българските историци към груби манипулации с данни и изчисления е повече от добре известна. Това е всичко, което

ще кажа на това място, с молба за НЕ-прекаляване със страстите и прочие. Мненията са си мнения, а добросъвестността си е добросъвестност.

Всеки, който иска, може да види съответната статия в Уикипедия и да си прецени сам...

Demographics of the Ottoman Empire

- 19-12-2012|**Катя** – ге: Защо?!

Веселин Л. писа:

...защо изобищо публикувате статии от такива „историци“ с доста съмнителна репутация?! Нека добавим само, че въпросния драскач е еврейче...

Бернар Лори, а не Леви, както е написано името на 1-ва страница, е езиковед, а не историк, това донякъде обяснява непознаването на българската история, липсата на задълбоченост.

Преподавател е по български език в Иналко, ама нали някои французи си въобразяват, че всичко знаят и могат... Пробва да се изказва и по исторически проблеми.

Същото важи и за онази францужойка, защитила дисертация за „Частичката в българския език“, което ѝ даде самочувствието да се упражнява в писане на литературни анализи в българската литература.

- 19-12-2012|**Златко**

Много неща за монитране тук. Не знам защо по-голямата част от коментаторите изпитват такова неудържимо влечение да представят изненадата, гнева и възмущението си като израз на някаква компетентност. В края на краищата, много по-честно би било да си кажем „абе аз не ги разбирам много тия неща, но това тук все пак ме ядосва, защото в училище друго са ме учили“. Това, И САМО ТОВА, би било единствената честна позиция в случаи като този. Защото, уважаеми господа и дами, колкото повече се опитвате да представяте гнева си като израз на знание (а не обратното, което е реалното положение на нещата), толкова по-смешни изглеждате в очите на хората, които все пак поназнайват по нещичко, ако и да не е чак толкова много. Впрочем, няма как да не изглеждате смешни и в собствените си очи, ако и може би да не го осъзнавате... Особено последната тук дама, която хладнокръвно заявява, че Лори... не е историк. „Слушай думи и пълней“, както се казваше по моите тийнейджърски години.

Но да си дойдем на приказката. Бернар Лори, по думите на Мария Тодорова – надявам се, че няма нужда да обяснявам коя е Мария Тодорова – е отличен историк. Цитирам:

Цитат:

Although dealing only with Bulgaria one has to mention here the excellent study of Bernard Lory, Le sort de L'heritage ottoman en Bulgarie.

*Maria Todorova, „The Ottoman legacy in the Balkans“. In: **L Carl Brown (ed.). The Imperial Legacy: The Ottoman Imprint on the Balkans and the Middle East**, p. 75.*

Разбира се, вашите мнения са си ваши, и аз съм далеч от мисълта да ви оборвам тук с каквито и да било аргументи. Онова, което би ми се искало, е поне от време на време да се измъкваме от тази атмосфера на селска вечеринка, в която завистливите моми одумват местната хубавица само защото „всите момци сал нея гледат“. Хайде да се уговорим така: не е нужно да се правим на знаещи, за да изказваме мненията си тук. Достатъчно е да кажем, че не сме съгласни, без да украсяваме нещата с пискюли и звънчета, купени от някоя близка сергия. Подобни неща, хм, имат значение само по селските вечеринки...

- 19-12-2012|Златко

Ето и още една оценка за работите на Лори като историк, идеща от един от признатите немски експерти-българисти, Шефан Трьобст. Надявам се с това да приключим глупостите от вида „тоя хабер си няма“...

Цитат:

Lory, Maître de conférences am Pariser Institut National des Langues et Civilisations Orientales (INALCO), ist einer der profiliertesten und produktivsten Südosteuropahistoriker Frankreichs. Mit seiner Monografie „Le Sort de l'Heritage Ottoman en Bulgarie. L'Exemple des Villes Bulgares 1878-1900“ erregte er 1985 nicht nur in der internationalen Geschichtswissenschaft, sondern gerade auch in der nationalistischen Nomenklatura der damals herrschenden Bulgarischen Kommunistischen Partei Aufsehen, ging diese doch zeitgleich daran, ihr osmanische Erbe in Gestalt der ca. einer Million bulgarischer Türken durch Zwangsassimilation auszulöschen.

Bernard Lory: Les Balkans. De la transition post-ottomane a la transition post-communiste. Istanbul 2005. (Rezension)

В превод:

Лори, Maître de conférences (доцент) в парижкия INALCO, е един от най-ярко открояващите се и продуктивни френски историци на югоизточна Европа. Със своята монография „Le Sort de l’Heritage Ottoman en Bulgarie. L’Exemple des Villes Bulgares 1878-1900“, през 1985-та той предизвика възбуда не само сред международната общност на учените-историци, но и сред тогавашната националистическа номенклатура на управляващата комунистическа партия, която тъкмо в същия момент се канеше да изтрие окончателно османското си наследство, в лицето на онези приблизително един милион турци, чрез принудителна асимилация...

Интересно защо уважаемата тукашна публика, която, сигурен съм, е съставена до крак от заслужили борци против социализма и комунизма, поддържа с такава упоритост позицията на бившето си любимо правителство и най-любимия Тато, щом само стане дума за османската империя и нейното наследство в България? Дали всъщност нещо се е променило или нещата са си все тия?

Казано по-простичко: ако не искате да ви третират като туземци, не се дръжете като туземци!

- 19-12-2012|**Добромир**

А Вера Мутафчиева? И нея ли трябва да я причислим към „националистическа номенклатура“, за да угодим на Щефан Тръобст?

- 19-12-2012|**Златко**

Хайде тогава да се опитаме да прочетем малко по-внимателно текста на Вера Мутафчиева. Нищо чудно и да се окаже, че при по-близко взирание нейното несъгласие всъщност се оказва до голяма степен съгласие с твърденията на французина.

И така:

Цитат:

1. Тук бихме възразили на френския колега, че съвсем не всички българи споделят такова виждане, и подчертано не всички наши историци...

Цитат:

2. Вярно, след като фронтовата линия ни отминава, същата участ сполита и тях, а тук настъпва относително затишие. Относително, понеже походните войски, настървени за плячка и дезорганизирани, както бива навсякъде през Средновековието, все пак почти ежегодно прекосяват и нашите земи. Впрочем анализ на казаната ситуация е направил още преди края на миналия век Макушев, когото марксистката историография необосновано отрече. Нови изследвания доказаха обаче два факта, които тушират тезата му, възприета и от Б. Лори. Първо: румелийските християни съвсем не били изключени от османската военна система, понеже върху тях лежал трудът по фортификация и обслужване на подвоза, по строителство на пътища и мостове, по поддържане на конете и дори участие с гарнизонна служба из новозаетите от османците крепости на Средна Европа. Второ: затуй, че земите ни – за разлика от Анадола – лежали в близкия тил на фронта, тъкмо тук реквизициите на провизии, производството на барут и оръжие били най-интензивни. Тъй че ако из граничните зони положението е било „трагично“, по нас весело то не ще да е било.

(Разбирам: снабдявали сме войската, и това е било невесело...)

Дори и при най-внимателен прочит на текста на Мутафчиева аз не успявам да открия в него директно несъгласие с основната теза на французина, а именно, че сумарното описване на 500-те години като период на „черно робство“ НЯМА КАК да отговаря на историческите факти, просто защото през по-голямата част от това време България е била вътрешно-имперска провинция (с изключение на XIV и началото на XV век), а терорът и войните са се водели ПО ПЕРИФЕРИЯТА на Османската империя. Тя, разбира се, е прекалено добре информирана, за да отрича нещо толкова очевидно. Онова, в което го опровергава последователно, е ниското му мнение за българската историография и българските историци, което си е нейно пълно право като представителка на гилдията. Опровергаване на основната му теза НЯМА, защото няма и как да го има. Приказките за „черното робство“ не подхождат на един сериозен, научен подход към наследството на Османската империя. Това се доказва и от напълно различния подход на Мария Тодорова, водещата българска историчка от настоящето и първата световноизвестна бъл-

гарска интелектуалка (с изключение на не-съвсем-българските Цветан Тодоров и Юлия Кръстева – аналозите с ранното ни Възраждане тук са неизбежни), която в студията си (споменавам я по-горе) представя периода на Османското владичество и неговото наследство по напълно различен начин.

- 19-12-2012|**Добромир**

Добре, хайде тогава и аз да напиша какво аз виждам в отговора на Вера Мутафчиева.

Тя по един много фин и елегантен начин го „пързала“ този Б. Лори. И напълно заслужено!

Тя е успяла да каже много неща, но някак ненатрапливо – казала ги е така, че да ги разберат почти всички – но все пак не съвсем всички читатели.

Трябва ли отново да повтаряме тук оценката на Вера Мутафчиева, че въпросното произведение на Б. Лори е буквално „негодно за употреба“ от ИЗСЛЕДОВАТЕЛИ? (А щом не може да служи на изследователи, сещате в услуга на кого е написано произведението на Б. Лори, нали?)

Цитирам какво пише Вера Мутафчиева:

„Във визираното му произведение си личи онази лекота в обобщаването, категоричност в съжденията за събития и процеси – характерни черти на френската историопис, които създават очарованието ѝ и я правят неизползваема за изследователска употреба. В нея обикновено има идеи, но не и познание.“

(Помислете отново: в какъв тип текстове се съдържат не познание, а главно идеи? Сещате се, нададявам се, че не в научно-изследователски текстове се наблюдава едновременно и липса на познание, и присъствие на „идеи“... Това е присъщо на един съвсем друг „жанр“.)

По-нататък Вера Мутафчиева отново прави прозрачен (за нас) намек какво точно е това, което е написал Б. Лори: според нея френският изследовател твърде често си служи с „аксиоматичния“ метод... Т. е. той постулира нещо – след това не си дава труд да го доказва. (Това също е присъщо на онзи, другия жанр.) На друго място Мутафчиева отново много елегантно взима на подбив Б. Лори, като нарича използвания от него метод „артистичен“...

И категорично заявява своята позиция, че „Норми и традиция в духовното общуване трябва и ще бъдат спазвани дори на фона на обединяваща се Европа. Вероятно по-коректно тъкмо заради този фон.“

Вера Мутафчиева прави и важно обобщение за разликата между балканските изследователи и „европейските“:

„Ако разлика има, тя е в това, че ние четем европейска история, а европейските колеги с лека ръка ни поучават, без да вникнат в историографията на днешните Балкани.“ (т. е. разлика има, тя определено не е в полза на „европейските“ изследователи)

И като цяло текстът на Вера Мутафчиева е много фин: дори и днес, вече толкова години по-късно, той отново е актуален и звучи като: „Казвам ти, Б. Лори, сецай се, Щ. Тръбост!“

- 19-12-2012|Златко

Всичкото хубаво, само че не успях да разбера къде точно във всичките тези приказки е опровержението на тезата на Лори, че идеята „500 години ни плаха“ няма нищо общо със сериозната историческа наука...

- 20-12-2012|Катя – ге:

Златко писа:

Много неща за монирание тук. Не знам защо по-голямата част от коментаторите изпитват такова неудържимо влечение да представят изненадата, гнева и възмущението си като израз на някаква компетентност. В края на краищата, много по-честно би било да си кажем „абе аз не ги разбирам много тия неща, но това тук все пак ме ядосва, защото в училище друго са ме учили“. Това, И САМО ТОВА, би било единствената честна позиция в случаи като този. Защото, уважаеми господа и дами, колкото повече се опитвате да представяте гнева си като израз на знание (а не обратното, което е реалното положение на нещата), толкова по-смешни изглеждате в очите на хората, които все пак познайиват по нещичко, ако и да не е чак толкова много. Впрочем, няма как да не изглеждате смешни и в собствените си очи, ако и може би да не го осъзнавате... Особено последната тук дама, която хладнокръвно заявява, че Лори... не е историк. „Слушай думи и пълней“, както се казваше по моите тийнейджърски години.

Но да си дойдем на приказката. Бернар Лори, по думите на Мария Тодорова – надявам се, че няма нужда да обяснявам коя е Мария Тодорова – е отличен историк. Цитирам:

Цитат:

Although dealing only with Bulgaria one has to mention here the excellent study of Bernard Lory, Le sort de L'heritage ottoman en Bulgarie.

Maria Todorova, „The Ottoman legacy in the Balkans“. In: **L Carl Brown (ed.). The Imperial Legacy: The Ottoman Imprint on the Balkans and the Middle East**, p. 75.

Разбира се, вашите мнения са си ваши, и аз съм далеч от мисълта да ви оборвам тук с каквито и да било аргументи. Онова, което би ми се искало, е поне от време на време да се измъкваме от тази атмосфера на селска вечеринка, в която завистливите моми одумват местната хубавица само защото „всите момци сал нея гледат“. Хайде да се уговорим така: не е нужно да се правим на знаещи, за да изказваме мненията си тук. Достатъчно е да кажем, че не сме съгласни, без да украсяваме нещата с пискюли и звънчета, купени от някоя близка сергия. Подобни неща, имат значение само по селските вечеринки...

А къде е научният апарат на въпросния „изследовател“? Или може би сте пропуснали да го публикувате?

Дори не сте погледнали в сайта на Иналко – по образование е „българист“, преподавател във въпросния институт, който в момента води дисциплината „Увод в балканистиката“.

Явно имате ниски критерии, но разбирам защо ви допада писанието на Б. Лори – не е научно издържано, което е видно от заглавието. Явно става въпрос за „лични разсъждения“, а не за научна статия.

Липса на дълбочина, **но с много претенции от ваша страна**, дори не и от страна на автора, ако се съди по вида на публикацията в сайта ви, да не говорим, че дори сте сгрешили името му.

Поздрави – Катя

• 20-12-2012|**Катя** – Нови думи ли измисляте, г-н Енев?

Забравих да ви питам какво означава думата „мониторане“?

Предварително благодаря за пояснението.

- 20-12-2012|Златко

„Монирам“ идва от латинското „monere“ – критикувам, коригирам и пр. Рядко използвана, но не съм непозната в българския език дума...

И хайде стига толкова надприказване, ако обичате. Не знам защо преподаването на български език ви кара така яростно да смятате, че по образование той е българист, а не историк. Ето, във всеки случай, представянето на Лори на сайта [BiblioMonde](#):

Citatum:

Bernard Lory

Historien, spécialiste des Balkans

Maître de conférence à l'Inalco et directeur-adjoint du Centre d'études slaves de l'Université Paris IV Sorbonne, Bernard Lory a plus particulièrement étudié la Bulgarie (époque ottomane, XXe siècle), la Macédoine et la Serbie.

Après un mémoire de maîtrise sur La Roumélie Orientale 1878-1885, il a soutenu une thèse de 3e cycle intitulée: Le sort de l'héritage ottoman en Bulgarie 1878-1900. L'exemple des villes bulgare. Il a aussi publié Le sort de l'Empire ottoman en Bulgarie (Isis, Istanbul, 1985)

- 20-12-2012|Златко

А за сгрешеното име сте права, разбира се – предполагам, че в онзи момент съм мислил нещо за далеч по-известния му сънародник, Бернар Леви...

- 20-12-2012|Златко

Може би трябва да формулирам нещата малко по-другояче, за да станат по-разбираеми? Просто е: не можем да бъдем НАПОЛОВИНА европейци. Никой не може. Не можем хем да искаме да станем „нормални“ и „като всички“, хем в същото време да отказваме да приемаме правилата за поведение, които са възприети в нормалното общество, към което бихме искали да се присъединим. Не можем да искаме да бъдем уважавани и приети като равни, след като продължаваме да се държим като диваци. И първият, най-ясен показател за това, в цяла съвременна Европа, е отношението към собственото минало. Това е водоразделът, това е границата, това е пробният камък, на който в наши дни се проверява кой на коя страна се намира. Онези, които продължават да

подхранват стари исторически вражди, да ръмжат и настояват да виждат себе си като жертви на нечия агресия, стотици години след края на събитията, които са дали основания за такова мислене, нямат място в модерна, цивилизована Европа. Това е всичко. Оттук нататък всеки сам си решава на коя от двете страни ще избере да принадлежи. При едно неизбежно условие, разбира се: избере ли „тъмната страна“, няма защо да се сърди на някой друг, че хората виждат в негово или нейно лице нецивилизован/а дивак или дивачка...

Виновно е не огледалото, уважаеми!

• 20-12-2012|Гост

Левски е изражение на една сила, излязла из цели векове страдания, из цял океан унижения(Вазов)А ето и целия текст, четете внимателно и с вникване думите на великия, за да не се литкате по разни едnodневки..

НЕМИЛИ-НЕДРАГИ

Иван Вазов

XI

Едничкият фотографически портрет, който имаме от Васил Левски, по злочестие, не дава ни най-малка идея за един човек, надарен с такава силна воля и характер. Изкуството не е могло да представи изразителното му лице, осветлено от величието на една идея, която го вдъхновяваше и гореше.

Левски имаше ръст среден, тънък и строен; очи сиви, почти сини; мустаци червеникави, коса руса, лице бяло, околчесто и изпито от непрестанната мисъл и бдение, но което се оживяваше от една постоянна и естествена веселост! Странно! Тоя момък, който проповядваше опасната мисъл за свобода, за смърт, който се излагаше всеки ден на опасности; тоя син на нощта, на пустинята, на премеждията имаше весел нрав! Той беше като Тотя войвода голям песнопоец; и не един път букаците на Стара планина са еквили от гласа му1. Когато посещаваше Букурещ, той заедно с известията за устрояване комитетите донасяше Каравелову в дар шарени, криви, читашки чибучки. Това щастливо настроение беше нужно негли да крепи бодростта му сред всегашната борба с апатията и подозрителността на роба.

Но когато беше потребно, ставаше друг. Ясността му изчезваше от лицето, погледът му добиваше сериозно изражение, гласът му беше глас, който налага, който заповядва; словото му, просто и безизкуствено, въл-

нуваше, смущаваше, убеждаваше. Отдето помина (а той мина навсякъде), по дирята си остави нови ламтения, повдигнати въпроси, разбудени жажди. Известността му бързо порасна, влезна в хижата, развълнува градовете, изпълни планините. Словото му будеше хората, името му будеше населението. Една нощ той в Пазарджик говори: резултат беше записването на един милион гроша самоволни пожертвования! Той често беше груб, не гъделичкаше никого, защото проповядваше една длъжност, а не едно учение. Недостатъкът на знанията му се изкупуваше с напредничавостта на понятията му. Огорчен еднаж от дивотията и суеверието на някои селяни, той им каза гневно:

- Вие ще станете хора само когато проядете месо в сряда и в петък!

Попитаха го един път селяните от Софийско, дето той устройваше трескаво комитети:

- Бай Василе! Когато се освободи България, кого ще си турим цар?

- Ако се бием с турците само за цар, то сме глупци. И сега си имаме султан. Нам трябва не господар, а свобода и човешко равенство - отговори Левски навъсено.

- Ами ти каква служба ще вземеш тогава?... Зер, пада ти се най-първа служба.

- Никаква. Ще ида у други поробени народи, да правя това, което правя тук сега.

И той говореше искрено.

Дяконът беше безстрашив, до явно рискуване живота си. Всекичасните опасности, в които няколко години се намираше, бяха му станали като свой елемент, в който се чувствуваше по-бодър и черпеше нова самоувереност, както един генерал, привикнал да слуша безсилните пичения на куршумите край ухото му. В Сопот, в стаята на учителя, имаше комитетско тайно събрание. Ненадейно се озова един гост, познат като турски шпионин, и сяда. Всичките мълчат, но гостът не си отива. Левски кипи, става и залепя плесница на това досадително лице, като му изрева:

- Навън! Подлец!

- Как? С кое право удряш? - попита зашеметеният господин.

- Навън! Иди ни предай на турците. Аз съм Левски!

Цялото събрание потрепера от ужас при тия думи.

- Не се бойте! - каза той спокойно, когато гостът се излезе: - Аз съм уверен, че тоя мазник нищо не ще смее да направи.

И продължиха разискванията си.

Никой не дойде да ги безпокои.

Всички жители от същото село помнят каква невероятна дързост и риск показа. Палтото му падна в ръцете на полицията и в пазвата се намериха няколко бунтовнически прокламации, печати от восък, преправяни тескерета, отрова и портофелчето му. Властта го търсеше под камък, жандарите сновяха въоръжени из улиците. А Левски, предрешен като селянин, с една лисича кожа, провисната въз лявото око, зяпаше простодушно пред самата полиция и питаше минувачите: „Дека стои хекимина?“

Левски обладаваше по нещичко от ентузиазма на Каблешкова, от твърдостта на Бенковски и от силата на Караджата. Но той имаше и друго, което отсъствуваше у тях: непобедимо търпение и постоянство. Първите бяха като внезапни метеори в мърчината на нашето небе, които блеснаха, смутиха душите и изгаснаха. Би казал човек, че тия хора дойдоха само да турят по едно голямо име в историята и да си отидат. Попрището на Левски беше по-дълго и по-плодотворно. Своеволието на съдбата иск, щото един прост турски кятипин, едно полуграмотно дяконче да покаже на света какво може да извърши ентузиазмът на една велика идея, каквато беше идеята, що създаде тоя грамаден лик пред нас. Защото, каквото и да казват някои скептици, Левски е изражение на една сила, излязла из цели векове страдания, из цял океан унижения. Седем години той обикаля България, посети стотина села и градове, устрои им комитети, уч, насърчав, плаш богатите, наддумв учените, сърд турците, постоян до невъзможност, упорит до безумство; властите се умориха да го преследват - той се не умори да им се изпречва; противостоя на препятствията, убеди неверующите, разпали заспалите. Само против измяната остана безсилен; един поп, поп Кръстьо от Ловеч, го издаде коварно. Паднал веднъж в ръцете на тираните, той, наранен с два куршума, както казват, изял отрова, за да остане верен на клетвата си; но като ядът не подействувал, той си блъснал главата о тъмничния зид в София, но тя излязла по-твърда от камъка и той полумъртъв бе провесен на въжето.

Такъв беше човекът, познат под имената Дяконът, Васил Левски, Апостолът, който беше пратен от съдбата начело на цял рой проповедници и мъченици на свободата да разклати масите, да предизвика събитията, да създаде бъдещето!...

Един мъничък Хус, който не стана гигант, защото нямаше простор къде да се развърти; и който в Юдея би бил разпнат, в средните векове би бил жив изгорен, както в деветнайсетия биде обесен... Три мъчила, три символа: разпятие, Торквемадов огън, бесило – три смърти, които вековете измислиха, да наказват безчестните и безсмъртните...

1. В едно свое писмо Ботев казва следующото за Левски, с когото намира подслон в една ветрена мелница накрай Букурещ: „Приятелят ми Левски е нечут характер. Когато ний се намираме в най-критическо положение, той и тогава си е тъй весел, както и кога се намираме в най-добро положение. Студ, дърво и камък се пука, гладни от два-три дена, а той пее и все весел. Вечер, дордето ще легнем, той пее; сутрин, щом си отвори очите, пак пее. Колкото и да се намираш в отчаяност, той ще те развесели и ще те накара да забравиш всичките тъги и страдания. Приятно е човеку да живее с подобни личности!“ [обратно]

© **Иван Вазов, 1882-1884**

© **Издателство LiterNet, 24.10.2001**

=====

Публикация в „Събрани съчинения в 22 тома“, С., 1976, т. VI.

• 20-12-2012|**Св. Гавазов**

Много добра статия; трудно ми е да разбера ентусиазма на част от коментиралите, с който я отричат! Става въпрос за доста ерудирано изложение, което съществено допълва нуждата от познание за Османското време („присъствие, робство“ и т. н.) по нашите земи. И не е нужно да обяваме за неисторик, т. е. лаик всеки, който бърка с пръст в раната на нашето свещено чувство на гордост, че сме преживели пет века на клане и пак сме останали българи...

• 20-12-2012|**Л**

Изчетох доста от коментарите, но реално започвам да си мисля само едно... никой от коментиращите не е живял през тия пет века в империята. Никой не може на 100% да каже какво е било, как са го чувствали хората, и как да тълкуваме отделния исторически факт. Ясно е, че не може 5 века хората да живеят помежду си в непрекъсната омраза и насилие. Ясно е. Но е ясно и че българите не са били така да се каже „пълноправ-

ни“. Факт е, че е имало и насилие. Не мисля, че „робство“ е удачен термин, но не мисля и че трябва да омаловажаваме това, което е станало и едва ли не само 30 години гадости, през другите- безпроблемно съществуване.

Има ужасно много гледни точки- и тъй като никоой не е бил там, никоой не го е видял, то за мен истината е някъде по средата.

- 20-12-2012|Златко

„Историческата истина“ е нещо много по-различно от онова, което се мержелее в съзнанието на средния четящ човек, който вероятно си мисли, че нещата стават така – четем документите, които са останали, сравняваме – и ето ти я истината. Всъщност всяка историческа истина, всяко разбиране за дадено време, включително и собственото, е социален конструктор и въпрос на обществени конвенции и отношения. Истина е онова, на което в края на краищата се съгласим, че е истина.

Впрочем, нека чуем какво има да ни каже по въпроса един безспорен авторитет: Мария Тодорова, световно известната българска историчка, авторка на може би най-авторитетната книга по история на Балканите, „Imagining the Balkans“ (преведена на български под странното заглавие „Балкани и балканизъм“)...

Цитат:

Any tradition is a process of interaction between an ever-evolving and accumulating past, and ever-evolving and accumulating perceptions of generations of people who are redefining their evaluations of the past. Whether in historiographical or literary works, it is a question not of reconstructing, but of constructing the past, with more or less pronounced allegorical motifs. This important development is at the center of securing present social arrangements, and above all legitimizing the state and searching for identity at all times, the present included. It cannot, therefore, be dismissed on grounds that it is the distortion or falsification of history. A characteristic of tradition is that it is being constantly invented and reinvented.

Maria Todorova, „The Ottoman legacy in the Balkans“. In: L Carl Brown (ed.). The Imperial Legacy: The Ottoman Imprint on the Balkans and the Middle East, p. 69.

В превод:

Всяка традиция е *процес* на взаимодействие между едно вечно-развиващо и натрупващо се минало, и вечно развиващите и натрупващи се възприятия на поколения от хора, които дефинират отново и отново своите оценки за миналото. Независимо дали става дума за историографски или литературни творби, въпросът е не да се реконструира, а да се конструира миналото, с повече или по-малко ясно формулирани алегорични мотиви. Това важно развитие е централно за осигуряването на настоящите социални договорености, и преди всичко за легитимизацията на държавата и търсенето на идентичност във всички времена, включително и настоящето. **То не може, следователно, да бъде отхвърлено по причини, че е изкривяване или фалшификация на историята.** (удебеляването мое – З. Е.) Една от характеристиките на традицията е в това, че тя е постоянно изобретявана и преизобретявана.

- 20-12-2012|Златко

И още нещо във връзка с така нещастно изкривената дискусия около личността на Бернар Лори: винаги съм си мислел, че аргументите, насочени срещу личността, а не идеите, на даден автор, говорят за липса на аргументи срещу реалните му твърдения. А твърденията, поне в този текст, са прости като леща:

1. Стига сте се блъскали и тръшкали, с това само показвате на целия свят колко слабо познавате собствената си история.

Или, в случая със специалистите по българска история, представяни тук от Вера Мутафчиева:

2. Вие сте отговорни за това, че българите познават толкова слабо собствената си история, защото никога не сте се осмелявали да им я разкажете напълно, а сте се задоволявали да танцувате хорото на националистите, скрити под етикета „комунисти“. А може би и самите вие сте такива...

- 20-12-2012|Добромир

Забележете обаче как Златко поставя въпроса: за него ние тук „продължаваме да се държим като диваци“ – когато просто казваме истината!

Да, да кажеш истината – това е достатъчно, за да ти кажат „ти се държиш като дивак!“

Златко ни обяснява: „не можем да бъдем НАПОЛОВИНА европейци“...

Добре, Златко: а кои са тези, които са ИЗЦЯЛО европейци?

Има ли изобщо такива?

Бернар Лори ли е този, който е ИЗЦЯЛО европейец?

„Европейско“ ли е да си невежа?

„Европейско“ ли е да пренебрегваш всичко, което народът пази като спомен – само и само за да не би то да послужи за „подхранване на стари исторически вражди“?

Не разбирате ли, че всяка вражда, която евентуално би могла да избухне, ще има за своя причина и повод много повече неща от съвременността – а не някакви сенки от миналото?

Кое е по-важно за мира днес: едни неясни и съмнителни спомени от миналото – или едни ежедневно видими, безспорни, явни събития от съвременността?

Когато в Египет мюсюлмани (днешни!) убиват християни (днешни!) – това какво е? „Мит“ някакъв? „Историческа заблуда“, излизава изпод перото на „номенклатурни историци“?

Когато турският премиер (днешният!) Ердоган заявява, цитиран и от „Дойче Веле“ (виж в сайта им материала „Бълнувания за нова Османска империя“ от 28.11.2012),

„Трябва да отидем там, където са били дедите ни“ (тоест – от Сърбия до Каспийско море, от Йемен до Алжир) – това какво е? И това ли е нещо, което просто ни се „мержелее“ на нас, „непрочелите“ и „необразованите“?

- 20-12-2012|Златко

Всичко зависи от това КАКВО човек избира като източник на знанията и убежденията си. Когато всичко, което знаеш за Египет, Турция или Пакистан, се изчерпва с шокиращи репортажи от телевизията или бедната българска мрежа, то няма как да не изпаднеш в позицията на елементарен човек. При това най-важният момент е не във филтрите от вън, а в ония отвътре...

Турция поддържа от десетилетия насам една от най-мирните и добросъседски политики на Балканите. След всички безкрайни вълни от бежанци, които сме им изпращали в продължение на 100 години!, и огромното търпение, с което те са ни понасяли през всичките тия годи-

ни, да се вземат като единствена отправна точка за преценката за тази страна (силно филтрираните) представяния на най-новата турска културна политика, може да означава само едно: слепота, предизвикана от идеология. Идеологията на национализма. Същата, която е властвала и продължава да властва на Балканите от около 200 години насам.

Е докога, питам аз? Специално теб, „Добромир“, или като там ти е реалното име, мога ли да те питам само едно-единствено нещо: „Като толкова малко приемаш посланията и идеите на този сайт, като ден след ден не се уморяваш да влачиш какви ли не аргументи – често напълно ирационални, да се чуди човек да се смее ли, да плаче ли – то ЩО ЦЕШ ТОГАВА ИЗОБЩО ТУКА?“

Толкова ли няма други места в българската мрежа, където да се срещаш и обсъждаш идеи със себеподобните си, та си избрал комай единствения либерален сайт в тази страна, за да демонстрираш ден след ден колко непробиваем е черепът ти и колко непреклонна – волята ти да не се учиш на нищо и от никого?

- 20-12-2012|**Добромир**

Напротив, Златко – аз лично постоянно се уча, или поне се старая да се уча – включително и от публикацията на Бернар Лори тук.

Например, сега отново я прочетох, и попаднах на следното:

„Чорбаджиите от 40-те години нямат доверие в Танзимата. Те не вярват, че Османската империя може да се реформира. Възгледите им за общественото развитие са непоправимо деформирани от трагичния опит на младостта им. Те предават своето крайно отрицателно виждане за Османската империя на младите национални идеолози.“

Да приемем, че всичко е точно така, както го е написал Б. Лори. (Въпреки че са ни добре известни противоречията между „чорбаджиите“ и „младите национални идеолози“)

Но да приемем, че всичко е точно така, както Б. Лори го вижда.

Какво се оказва? Кой е виновен? Чорбаджиите ли са виновни, че са били „непоправимо деформирани от трагичния опит на младостта им“? Кой носи отговорност за този техен „трагичен опит“?

По-нататък: научаваме, че тези тъй „увредени“ чорбаджии нямали доверие в способността на Османската империя да се реформира...

Пак виновни са, нали? Според Б. Лори, явно е трябвало да имат доверие, длъжни са били да имат доверие...

Само че от днешна гледна точка вече е напълно ясно, че те правилно НЕ са имали доверие – защото Османската империя наистина НЕ успява да се реформира. И проблемът НЕ е само в периода на кърджалийството.

По-горе вече цитирах някои неща от Симеон Радев – но явно ще се наложи да цитирам още:

„Едно голямо зло за селата бе десятъкът, или както го наричаха в Ресен, спахилъкът. Десятъкът бе десятък само по име. В действителност държавата вместо десет на стоте взимаше до дванадесет и после прибави към тая цифра и една четвърт. Бедата обаче не беше толкова в размера на данъка, колкото в начина на събирането му. Десятъкът се даваше на търг, както едно време октроатът и бачът в България. Спахиите (това старо име, неотговарящо вече на историческата действителност, се даваше по традиция на откупвачите) събираха данъка в натура; те отиваха по нивите, по лозята и пр. и пред тях или пред техни хора се оценяваше колко се е родило и какво има да се взима. Оценката беше произволна, без никакъв контрол отникъде. Собствениците, тъй ощетени, не можеха да се оплакват, нямаше кой да ги чуе, а и опасно беше да се протестира, тъй като откупувачите бяха обикновено турци или арнаути някои дошли от други околии – и можеха да отмъщават. Понякога спахиите закъсняваха да се явят. Снопите оставаха по нивите изложени на дъжд; гроздето, събрано, гниеше. Спахиите обаче не искаха да знаят. Никой не им пречеше да определят своето вземане, когато щат и както щат. Оплакванията пред властта от тия злоупотребления оставаха напразни. Самата власт имаше често дял в това грабителство. Злото от този начин на събиране на десятъка беше общо във всички християнски области на Европейска Турция, както бе общо, в по-голяма или по-малка степен, и разбойничеството. Посланиците в Цариград неведнъж са изтъквали пред Портата тия две злини на турското управление без никакъв резултат от техните постъпки. Известно е, че във всички проекти на великите сили за реформирането на Турция две точки неизменно са фигурирали: преобразуване на жандармерията, за да се тури край на разбойничеството, и заменянето на десятъка с поземлен данък.“

- 20-12-2012|Златко

Абе каква вина, какви столовки бе, човеко? Поне от месец насам се старая да не обръщам внимание на неизбежно абсурдните тълкувания,

които се изхитряваш да намираш на най-различни текстове тук, но вече просто не мога да избегна асоциациите с Петкан, който все успява да изнамери някакви такива „обяснения“ на нещата, които му показва Робинзон, **че онзи с неизбежност се оказва захвърлен в тъча**, всеки път, отново и отново... Каква вина? Тук става дума за опит за някакъв вид обяснение, ако и чисто психологическо и спекулативно (това например би бил някакъв РЕАЛЕН аргумент срещу тезата на Лори – тя е прекалено психологистка и отказва да вземе пред вид наличието на огромната традиция на ИЗКЛЮЧВАНЕ на раята от реалния обществен живот в Империята, включително и след Танзимата) – опит за обяснение на острата ненавист срещу властта, която характеризира българското освободително движение, и която почти напълно липсва при съответните движения в Австроунгарската империя, например (виж в тази връзка ето този тук текст на Мирослав Хрох, там нещата са обяснени далеч по-подробно: **THE NATION-FORMING PROCESS IN THE OTTOMAN AND HABSBURG EMPIRES**).

Опит за обяснение, а не за обвинение.

Изобщо, каквото и да се каже тук, теб все на вина те избива, все някой се опитва да те изкара виновен, теб или предшествениците ти. Иди след това, та не говори за комплексирано мислене, комплексирано битие, комплексирани мозъци! Колкото и да разбира човек, че всъщност всичко това е една вероятно типична реакция, характерна може би за стотици и хиляди хора, които се сблъскват тук с непознати и дразнещи неща, то някак невъзможно е пък човекът от другата страна да не изпада в ежедневен шок. Е кога най-после ще се научиш да гледаш спокойно, без страхове, комплекси и несигурности, на собствената си история, на себе си, човеко? Или паралелите с времето на Паисий не са толкова очевидни, че е буквално смешно човек да ги посочва? Защо тоя вечен срам, защо тази вечна гузност, защо това вечно търсене на начини за измъкване от някаква вина, която всъщност никой не ти приписва? Било е такава и такава, и такава време. Било е каквото е било. А сега спокойно, всичко това е минало...

Е, тук вече идваме и до реалното обяснение и на твоето, и на много други хора, поведение. Кое то се състои в наличието на онова дребно гласче отвътре, което не престава да пита:

„А дали всъщност е минало? Дали НАИСТИНА Е МИНАЛО, а?“

- 20-12-2012|**Добромир**

Аха, разбрах. За Б. Лори е важно да намери някакво психологическо обяснение – за острата ненавист срещу властта... Защото, видиш ли, у народите на Австро-Унгария нямало такава остра ненавист. И щом между случилото се в Османската империя и в Австро-Унгария се забелязва такава разлика, то разликата трябва да е именно в българското реагиране на едни такива неща, нали?

Някак си за Б. Лори е много трудно да проумее, че РАЗЛИКА действително ИМА – ама разликата е много по-голяма не между народите, а между ДВЕТЕ империи...

- 20-12-2012|**Джони**

Забивате в изцяло грешна посока, направо се дразня. Кога в средните векове простолюдието си и избирало владетел и власт. Народът, включително и българският не е бил въобще политически субект и субект на власт, камо ли да си избира управниците. Народът е предопределен да копа и това е отреденото му от бога място и той и не претендира да нарушава този ред, камо ли пък да си избира владетелите или пък не дай си боже толкова да наруши божия ред, че да му хрумне да управлява, камо ли пък да си прави етническа държава. Управлените е тясна сфера на една аристокрация, която за това е предопределена от божията воля – да управлява, това и е службата и тази група -аристокрацията не е етническа, ами е по-скоро общохристиянска, дори повече с идването на османците става и османска и въобще не се иска да се омешва с никакъв народ и да си разпределя с него властта, нито леглото, нито да си сменят шапките и да му дават права той да избира нито управлението, нито организацията на обществото, щото това е прерогатив по Божия воля на запазен за нея и срещу това няма протести. Затова и когато тази аристокрация се бори за повече власт не си мери работническо селския произход, ами към кой стар аристократичен род принадлежи/спомнете си стария римски произход на цар Калоян/. Тази аристокрация е надетническа и не се ограничава с никакъв народ или етнос. Аристокрацията се занимава с разширяване или запазване на властта си и не се ограничава с владението си само на определен етнос и народ, тя е отвъд етноса и затова се сдружава, сродява и заема служби при различни владетели, с които ги свързва лоялност, като по-скоро има общност между българския, унгарския или ромейския аристократ, отколкото между тях и орачите и

занаятчиите. Както казват обичат да казват историците: тя е отделна нация, нация на превъзхождащите, които божия ред е предопределил да изпълняват тази служба-управлението. Тъй че няма как нито българите нито сърбите, нито гърците да си имат владетел – това противоречи на средновековното политическо устройство. Точно обратно владетелят има под себе си етноси и в този смисъл почти всички политически формации са надетнични. Българският цар си има славяни, българи, власи, гърци. Цар на българите е политоним, а не етнически тремин, по скоро българи стават тези които той управлява отколкото българите да си произведат цар. Цар на българите /по-точно архонт на българите/ обаче не е върха на сладоледа. И затова повишавайки властта си се стреми да разширява претенциите, а не да ги ограничава и етнизира. Така Симеон от първоначално съгласно печатите му „архонт на българите“ изведнъж в 12 печата се заявява като „василевс на ромеите“, т. е. засилил властта си и станал претендент за най-престижната власт в йерархията на властите – тази която има претенцията да управлява всички християни и цялата вселена, а не както откровено лъжат старите историци въпреки всички налични артефакти- виждате ли Симеон бил станал цар на българите, което го изравнило с византийския император. Дрън, дрън, че пляс първо няма документ документ от негово време, който да го определя за цар на българите, пък 12 печата Симеон – василевс на ромеите, ще ни изкарат очите-човекът се бори за византийския престол и то как, а не както се привижда на болните мозъци- България да завладее Византия и да се изпълни възрожденския идеал българския селяк да управлява гръцкия селяк. Селякът във Византия и България никога не управлява, него го управляват, няма идея за селско управление и произход на власт от простолюдието, а от Бога, по произход или за заслуги. Виж Цар Петър вече станал цар на българите, т. е. намалил претенцията и настанал траен мир, щото не искал да вземе мястото на василевса. Всичко това го пиша, защото всички явно изпадат в романтичната заблуда, че етносите в средните векове си ИМАТ цар и на българския етнос му отнели царя. ИМАНЕТО е обратно владетелите СИ ИМАТ, които управляват, най-често не един. Ако четете българския исторически летопис, ще видите, че българските и ромейските царе си управляват в някакво историческо пространство заедно без ромейските да са чуждите и лошите, а пък българските да са имани като свои и добри. Българският Свети Цар Петър и Светият император Константин/приелият християнството/ си упра-

вляват по едно и също време, въпреки разликата от 600 години, а Василий II Българоубиец е представен почти като светец, при който народът живял добре, българите били пък третата част от куманите, каквото и да значи това и въобще друг свят и менталност, която няма нищо общо с романтичната и нац. соц. историографията, която се опитва да натика в главите на тогавашното население няква борба за национална държава и прочие немислими по това време глупости. Българите, както през средновековието не са си произвеждали етнически цар, така и през Османския период, който си пак средновековие нне са имали идеята да си произведат етнически цар или държава и нищо не се променило до 19 век Тъй че ако трябва да говорим за несъвместимост с османсия ред, то това може да бъде само по линията християнство – ислям и съответни представи за власт, а не на етническа основа. Именно по тази линия не съм срещал сериозно изследване: как се възприема от християнското население управлението на османската династия /а не етнически и религиозни взаимодействия българи – турци/ и наложения ислямски властови модел, как се преплита с християнските представи за власт?

- 20-12-2012|Златко

Джони, сигурен ли си, че не си объркал текста, под който си искал да пуснеш този коментар? Честно казано, не успявам да откроя връзката нито с текста, нито с коментарите под него.

Първо, каква средновековна България и народ-аристокрация, когато тук става дума за българското национално-освободително движение от 19 век и начините, по които то е предопределило мисленето на следващите поколения?

Второ, досега мислех, че си специалист по османска история, но този тук коментар ме озадачава силно. Добре известно е например, че едно от най-продължителните наследства от османското владичество е именно липсата на потомствена аристокрация, навсякъде на Балканите, с възможни малки изключения в Румъния. В Османската империя потомствена аристокрация няма, има само привилегирани класи, които обаче не могат да предават имуществото си на следващите поколения (и макар че тази система започва да се изкривява от 18 век нататък, все пак никъде на Балканите, включително и в Турция, не може да се говори за потомствена аристокрация).

После, това тук нещо ми издуха шапката:

Цитат:

Тъй че ако трябва да говорим за несъвместимост с османския ред, то това може да бъде само по линията християнство – ислям и съответни представи за власт, а не на етническа основа.

Тук направо откриваш Америка, ще ти дадат Нобелова награда, защото цялата историография на Османската империя се гради на разбирането, че в нея е царяло сравнително спокойствие САМО във времената преди появата на различните национализми, които на практика разрушават системата на милета (основаваща се на различие по религия, а не по етнос), и започват да разпокъсват империята на отделни етноси. Оттук и основната специфика на национално-освободителните движения – те са по същество националистически движения.

Добре известно е също, че ролята на църквата, поне в българското национално-освободително движение, е силно оспорвана (виж по тия въпроси [Jacqueline Anette Sampimon, „Becoming Bulgarian“](#), примерно).

Изобщо, тоя път се спусна малко нещо като ястреб в дискусиата, само че дали не си се объркал нещо? Помисли си...

- 20-12-2012|**Джони**

Николай, откъде ги взе тези 2.3 милиона българи, някакви скрити български данъчни тефтери ли четеш, отвори ни очите, Откривателю. Щото чуждите пътешественици пишат, че през 14 век от Пловдив до Одрин не видяли нито едно селище, пък и имало над десет чумни епидемии и нестихващи междуособици в едни нацепен на повече от 10 регион. Как ги определи кое е българска територия, щото историците и досега не знаят, кой какво е владял и кой владетел да се смята българин, а пък вече, кой от безименните му и нечути поданици, като какъв се е определял и баба Ванга ще се затрудни да определи. Спокойно можеш да кажеш и 10 милиона българи, че имало и пак ще си толкова „прав“. Въобщо в нашия регион наука статистиката си има собствена методология: там където няма исторически данни развиваме никому неизвестни супер „статистически“ методи, там пък където бъка от исторически данни, не ги ползваме, ами изведнъж ставаме съчинители на епос. Един известен историк / Христо Гандев/ изкара средновековните българи малко над милион и го направиха на пестил не „вражеските“ френски исто-

рици, ами българските му колеги/Мутафчиева, Страшимир Димитров/. Интересно, че реакцията срещу тази наполовина на твоята българска средновековна народност е боркинята срещу френските клеветници-българомразци-Вера Мутафчиева. На специалистите тогава явно тази цифра им се е видяла кошунствуна лъжа, та реагирали, пък ти удвояваш лъжата. Спазвай малко приличие.

- 20-12-2012|**Джони**

Златко, точно на място пиша, защото отношението на българите към османската власт до Възраждането, а за болшинството от тях и през Възраждането, не се е различавало от отношението на другите християни в империята, отношението е общохристиянско и ако има нещо специфично българско едва ли е значимо и ако някой иска може да го отличи. Същност липсва основното: как християнският светоглед, който е общ за етносите и който определя отношението към властта и света вижда империята, а не как виждат властта българите, гърците, сърбите, власите и пр., тъй като етническо виждане категорично няма, отношението е само християнско и общо за тези етноси. А пък дискусиата и статията е българите как се отнасяли към властта, как се отнасяла властта към българите, все едно имало специално отношение към видовете рая и и на различните видове рая към османците. Такова нещо не виждам нито в статията нито в коментарите, нито пък знам да е изследвано, виждам етнизация на изцяло християнския светоглед, който е доминирал през цялото ни османско управление и е продължение на предосмански. Виж: дори когато пият кръв по време на въстанието българите казват, че е за комка, Левски не говори просто за република, ами трябва да я прекара през християнското – през чистотото и святото, затова чиста и света република – за да го разберат като християни, каквито са слушателите, отделянето от гърците минава пак през религията през църквата, дори турци не е етнически термин. Разбирай, че дори т. нар. национално осъзнаване минава през християнството, а какво да говорим за преди това и въпреки това продължаваме – българите имали не знам си кво отношение към властта, все едно гърците са имали друго до 19 век и все едно има специално българско, гръцко и сръбско отношение. Губи се общохристиянското, а то е основно, докато малка група интелектуалци през 19 не започва да си съставя национална митология, но и тя не променя християнската база.

• 20-12-2012|**Добромир**

Кои са тия „историци“, бе „Джони“, дето „НЕ ЗНАЯТ“, „кой владетел да се смята българин“?

Вие изобщо как я карате – така, тръгвате от някакви най-обща представи за средновековието, и смятате, че всичко там можете да сложите под един знаменател? Ами сори, съжالياваме, г-да „историци“, но ние, българите, просто не се вместиае във вашите тъй общи схеми!

И това се признааа дори от историци, които са като цяло от Вашето котило, Джони!

Наскоро един такъв историк, който аз лично не мога да нарека „български“, защото той е

докторант в Грегорианския Папски университет в Рим, Италия (Захари Конкьов), си позволи да напише следното в годишника на НБУ:

Българската православна църква и национализъмът според средновековните и съвременни аспекти на балканските държавно-църковни отношения

The Bulgarian Orthodox Church and Nationalism According the Medieval and Contemporary Aspects of the Balkan State-Church Relations

Захари Конкьов | Zahary Konkyov

– виж <http://ebox.nbu.bg/hist/ne3/12%20Zahari%20Konkov%20+%20г.pdf>

„„„„„„„„„„

Новозаветната църква на християните през първите три века на своята история не носи никаква национална идея в дейността си. Идеята за

Църквата като съкровищница на култура, етноса и националността на определена държава с ясни териториални граници и народ с явни отличителни черти се пояааа за първи път към средата на IX в. при християнизиранието на българите. Те веднъж вече са обединили религиозната и държавната власт в ръцете на техните ханове. Когато ханските родове започват да се покръстват тайно, идеята за подобно управление на новата религия се пренася и върху християнството. Оттогава през славните и трагични периоди в българската история, местната църква носи, пази и култивира българската националност и национална идея. Може да се спори доколко това е един от приносите на България като византийска провинция за съхранението на създадената култура при упадъка на империята. Без да се преувеличааа българското наследство,

като имаме предвид мобилността на границите на тогавашните царства, исторически значимият процес е приложимостта на същите принципи за съседните народи, църкви и държави, които се оформят като нации, филетични църкви и конфесионални държави в модерната епоха.

При проучване на балканската история в сравнителен план, може да се види, че народите, които по-късно идват на същата територия и се заселват трайно ще легитимират своята национална, етническа и културна идентичност чрез своите национални църковни общности. За по-късните държавници е определяща не принадлежността на локалните църкви към вселенската, което им дава духовен авторитет, а националният характер на клира и възпитанието на вярващите в единност, което преследва светски цели. Тези особености се отразяват при учредяване на древните балкански патриаршии при славянските царства през средновековието и възобновяването им през възраждането.

„„„„„„„„„„

Така е, „Джони“, дори учен от ПАПСКИЯ университет признава, че „Идеята за Църквата като съкровищница на култура, етноса и националността на определена държава с ясни териториални граници и народ с явни отличителни черти се появява ЗА ПЪРВИ ПЪТ към средата на IX в. при християнизирването на българите.“ – но ти, защото си просто един „Джони“, така и няма да посмееш да признаеш това!

- 21-12-2012|**Джони**

Думата християни се среща само веднъж в текста и почни никак в коментарите, което трябва да ти говори, че нещата не са нормлани, да пишеш за отношение на християнско население към управлението и нито веднъж да не споменеш мирогледа, от който се формира това отношение, си е чиста етнизация. Нямам специално отношение към статията и автора, това е общо наблюдение към проблема. Тук аз не виждам изследване, пък не съм и срещал, по какъв библийски модел християните осмислят управлението на султана през периода до 19 век и след това ако има разлика. Как като християни преживяват властта на османците, как се вписва в християнските им представи, как тушират противоречията, как осмислят съдбата си като християни, а не етнизирани от наша гледна точка, точка която те нямат. Знаем много изследвания за християнското осмисляне на управлението през средните векове в християнските държави -Мойсеев, Давидов, Константинов, но тук съ-

щите тези християни едва ли си представят султана през някои от тези основополагащи за християнството персонажи. През какъв библейски сюжет минава осмислянето на общохристиянската съдба и как османската власт се гледа през призмата на водещия за християнина път към спасението - това ми липсва = Пък то е основно.

- 21-12-2012|**Добромир**

Ето, тук вече добре си личи колко дълбоко сбъркани са представите на някои историци, и Джони заедно с тях, за нещата в историята.

Значи, според Джони, откакто е дошло тук християнството, всичко останало някак си автоматично изчезва, няма го вече...

„Етническото“ се изпарява – и вече има само „християни“ и нищо повече...

Аз не отричам, че се е оформила известна културна близост, културна общност, културно сходство – на основата на общата религия – християнството.

НО, тази общност и близост не трябва да се абсолютизира! Християнството, независимо по какъв начин е прието или наложено на дадено население, просто няма как да заличи, да затрие всички предходни особености на това население!

Такова „заличаване“ не се случва дори в Западна Европа, където християнството се налага на основата на богослужение на един език – латински език – пък камо ли такова нещо да се случи при нас, на Балканите, където част от населението е покръстено много по-рано (на основата на гръцкия език), а друга част от населението приема християнството много по-късно (и то на основата на богослужение на славянски език, който, по стечение на редица обстоятелства, е де факто старобългарския език към момента). Само това да вземем предвид, веднага става ясна цялата изкуственост на мисловните построения на Джони (те очевидно не са само негови, но това не ги прави по-малко изкуствени).

- 21-12-2012|**Златко** – ге:

Джони писа:

Златко, точно на място пиша, защото отношението на българите към османската власт до Възраждането, а за болшинството от тях и през Възраждането, не се е различавало от отношението на другите християни в империята, отношение-

то е общохристиянско и ако има нещо специфично българско едва ли е значимо и ако някои иска може да го отличи. Всъщност липсва основното: как християнският светоглед, който е общ за етносите и който определя отношението към властта и света вижда империята, а не как виждат властта българите, гърците, сърбите, власите и пр., тъй като етническо виждане категорично няма, отношението е само християнско и общо за тези етноси. А пък дискусията и статията е българите как се отнасяли към властта, как се отнасяла властта към българите, все едно имало специално отношение към видовете рая и на различните видове рая към османците. Такова нещо не виждам нито в статията нито в коментарите, нито пък знам да е изследвано, виждам етнизация на изцяло християнския светоглед, който е доминирал през цялото ни османско управление и е продължение на предосмански. Виж: дори когато пият кръв по време на въстанието българите казват, че е за комка, Левски не говори просто за република, ами трябва да я прекара през християнското – през чистотото и святото, затова чиста и света република – за да го разберат като християни, каквито са слушателите, отделянето от гърците минава пак през религията през църквата, дори турци не е етнически термин. Разбирай, че дори т. нар. национално осъзнаване минава през християнството, а какво да говорим за преди това и въпреки това продължаваме – българите имали не знам си какво отношение към властта, все едно гърците са имали друго до 19 век и все едно има специално българско, гръцко и сръбско отношение. Губи се общохристиянското, а то е основно, докато малка група интелектуалци през 19 не започва да си съставя национална митология, но и тя не променя християнската база.

Джони, нещата, които говориш, са безспорно интересни, но те при всички случаи се различават радикално от доста твърдо установения начин на обяснение на разпада на Османската империя, който навсякъде – подчертавам, Джони – НАВСЯКЪДЕ – се разглежда като следствие от надигането на национализмите, първо балкански, а после и арабски, и съответните национално-освободителни движения. Недей да се ина тиш сега, моля те, и да си измисляш какви ли не исторически хипотези,

защото още малко и ще задминеш наш Добромир тука. В края на краищата, в случая говорим не за някаква езотерика, а за една от най-най-базисните постановки при разглеждането на имперската история – и книгите, написани в тази връзка, са безчет (буквално не разбирам това „нито пък знам да е изследвано“). Ето ти тук един основен набор от книги, ти си в Америка, доколкото знам, така че не би трябвало да има трудности да си ги намериш за брoени дни.

Mark Mazower, The Balkans: A Short History

(Всъщност само тази вече е достатъчна, тъй като е силно кратка и достатъчно нова, така че може да се разглежда като есенция на днешното разбиране за имперската история, което е доста по-балансирано от някогашното пренебрежително отношение към Турция и нейната история).

Същото обаче се отнася буквално до ВСЯКА друга книга по история на Османската империя или отделни нейни части, която съм чел дотук. Историята на Балканите на Миша Глени, която препоръчвам на всички, ако и да е доста голяма тухла, е доста добро уводно четиво, ако и според мен на България в нея да се отдели ненужно малко място.

The Balkans, 1804–2012: Nationalism, War and the Great Powers

Ключът към разбирането на разпада на империята обаче е в доброто познаване на съвременните теории на национализма, и най-вече онази на Мирослав Хрох, който е единственият световно признат специалист о въпросите на национализма, който се занимава специално с национално-освободителните движения в Югоизточна и Източна Европа, и чиято теория е възприета навсякъде като меродавна при обяснението на разпада на империята. Ето тук основния му труд:

Social Preconditions of National Revival in Europe: A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups Among the Smaller European Nations

На руски е преведена една по-кратка негова студия, която пак съдържа силно ключови моменти към разбирането на процеса на национално-освободителните движения в Югоизточна Европа – и тя може да се намери в отделен файл в мрежата, ето я тук:

От национальных движений к полностью сформировавшейся нации: процесс строительства наций в Европе

Ако все още храниш съмнения относно валидността на онова, което ти поднасям като информация, то ти предлагам да отидеш на страни-

ците на специализираната холандска група за изследване на Балкани-те и Югоизточна Европа под ръководството на професор Джоеп Леерсен, където има поне три или четири доста конкретни и важни статии по въпроса, включително и една на признатия експерт по Балканите Рай-монд Детрез. Ето тук адреса:

Cultural nationalism in the Balkans during the nineteenth century: Scholarly and intellectual institutions and networks in a multi-ethnic region

Мисля, че това е достатъчно. Спорът всъщност е толкова странен, поне от моя гледна точка, че се учудвам на това, че изобщо го водим...

(Само един въпрос, накрая: коя точно религия, според теб, е накарала арабите да се откъснат от империята? А албанците?)

- 22-12-2012|**Джони**

Златко не пиша за националзмите и техния генезис. Не пиша и за възраждането, въпреки че и през него броя на свещените истории над-хвърля българските, любимата книга е за Алексей, Човек Божи, а според Захари Стоянов християните в най-възрожденкия град- Пловдив чакали огнено кълбо да дойде и да ги поведе и да им покаже пътя, като спорили от земята ли ще се появи кълбото или от небето. Пиша за безусловното домониращото през 500те години християнско отношение към света на 100 процента от българите от които примерно един процент през възраждането, предимно в чужбина станали станали национали-сти. Пиша за това, че нямаме все още при цялата пъстрога от анализи дори опит за анализ на основното: как християните, а християнството е единствения мироглед за християнските поданици на Османската им-перия през 500 години, та как християните възприемат като христия-ни османската власт. Простичко, но явно супер сложно и като изследва-не и като ментална нагласа. За средновековието вече имаме образцово изследване, което препоръчвам горещо-Сказание на Исаяя Пророка и формирането на политическата идеология на ранносредновековна Бъл-гария, поредица История и книжнина, ПАМ Пъблишинг Къмпани, 2010, ISBN 9789549252682

/виж рецензия на проф. Георги Каприев на [//www.kultura.bg/bg/article/view/18950](http://www.kultura.bg/bg/article/view/18950)

За Византия имаме издаденото в България култово изследване на Жилбер Дагрон – „Императорът и свещеникът“. За Западна Европа

имаме също култовите и също издадени на български Ернст Канторович - „Двете тела на Краля“ и Марк Блок „Кралете чудотворци“. За антрополгията на средновековието и неговата менталност имаме невероятни изследователи създали школа на европейско ниво – професорите от СУ Цочо Боявжиев, Георги Каприев, Калин Янакиев, Иван Христов и още поне двадесет учени техни последователи. Препоръчвам всичко по средновековна антропоология на Цочо Бояджиев, който води и такъв курс в университета, също „История и метафизика“ на проф Каприев, както и излязлата наскоро

„Светът на Средновековието – генезис, история, общество (университетски курс лекции)“ на проф. дфн Калин Янакиев, който води и курс по политическа теология на средните векове. Същите тези християни, които влизат в Османската империя изведнъж почват да се гледат като българите, сърбите, гърците и прочие, все едно, че има български светоглед, сръбски, светоглед и прочие. Ами няма такова нещо: има християнски светоглед, може на едно място да преобладава един модел за осмисляне на новото положение-османската власт, другаде друг регионален, но всички са християнски, защото има само християнски мироглед, модели и философия, а все още няма национални митологии.

Положението ще да е било доста сложно, защото ако през средновековието управляващи и управлявани са споделяли общ мироглед,, то тук властта има друга религия и християните са били в сложно положение, от една страна всяка власт е от бога, но тя не може да бъде осмислена по традиционните християнски модели на средновековието. Те са разпънати между лоялност и представата за християнски цар и християнско спасение в което трудно може да се впише султанът въпреки твърдяната справедливост Противоречие между примирение и християнско осмисляне на случващото се, чувство за вина, интеграция и дезинтеграция. Ето този сложен комплекс и анализа му се губи и подменя с някакви несъществуващи до възраждането идологии и някви си български сръбски, гръцки прочие мирогледи. Какви християнски модели, образи и стратегии използват християните, за да примирят тези противоречия и да осмислят случващото се. Ето това липсва като изследване и това е много сложна задача за изследователите, която предполага значителни натрупвания и познания на източници и езици. Това което ме дразни изключително е, че това дори не се задава като постановка, ами се продължава: българите така, пък другите иначе и прочие глупос-

ти. ХАйде да прочетем монах Исай например и да видим къде е българският мироглед, сръбският или гръцкият/такъв няма и не може да има, нито е засвидетелстван и на косъм/, а не християнския поглед върху събитията.

- 22-12-2012|**Джони**

Въпрос към Добромир- кой светоглед виждаш в приложения текст на вонач Исай- български, сръбски, гръцки или общ за всички християни?

Но бях принуден да превеждам от оня божествен мъж, преосвещения, говоря за митрополита на богоспасения град Сяр кир Теодосий ... А тази книга на св. Дионисий започнах да превеждам в добри времена, когато божествените църкви и Света гора процъфтяваха като рай, като някаква постоянно напоявана градина. Свърших я обаче през най-злочестото от всички зли времена, когато бог бе излял гнева си над християните от западните страни, и вдигна деспот Углеш цялата сръбска и гръцка войска и брат си крал Вълкашин, и много други велможи, някъде около шестдесет хиляди избрана войска, и потеглиха в Македония да изгонят Турчинът, без да разсъдят, че срещу божия гняв никой не е мощен да се противопостави. Те не само не ги изпъдиха, но те самите от тях бяха убити и костите им там паднаха и останаха непогребани; и друго много голямо множество умряха от острието на меча и други бяха закарани в плен; а някои от тях пристигнаха като бегълци⁵. И такава нужда и люто зло обля всички градове и западни страни, каквото нито ушите са чували, нито очите са виждали.

След като убиха този мъж, храбрия деспот Углеш, измаилтяните се посипаха и полетяха по цялата земя, като птици по въздуха, като едни от християните с меч заклаха, други бяха отведени в плен, а останалите покоси безвременна смърт; останалите пък от гладна смърт бяха погубени. Такъв глад беше по всички страни, какъвто не е имало по всички страни от създанието на света, нито след това, Христе милостиви, да бъде. А които пък гладът не погуби, тях по божие допускане вълци нападаха денем и нощем и изяждаха. Уви! Какво умилително зрелище се виждаше! Земята остана опустяла от всички блага: и людете, и добитъка и другите плодове. Нямаше нито княз, нито вожд, нито наставник сред людете, нито който да избавя, нито който да спасява; но всички беше изпълнил измаилтянския страх и храбрите сърца на доблестните мъже се бяха превърнали на слаби женски сърца. Пак през това време настъпи края, мисля че на

седмия род на сръбските господариб. И наистина, тогава живите облажаваха умрелите по-рано. И вярвайте ми, не аз, който съм невеж във всичко, но и премъдрия сред елените Ливаний7 не би могъл с писане да представи нуждата, която споходи християните от западните страни ... И името ми пък, на най-недостойния сред иноците, ако желаете да видите то неговото начало е осмото число, а средата двеста и едно, а краят завършва с десет с единица8. Тогава течеше годината 6879 (=1371), индикт 9. На Бога, който даде да се начене това и благоволи да бъде завършено, слава, чест и поклонение в безконечните векове. Амин.

Добромире, сред хилядите текстове български средновековни текстове посочи ми един, който да излага етнически светоглед. Няма такъв филм, ето какво има: части от Библията, богослужебна литература, жития на светиите, теология, християнска философия, християнски хроники с вписани в свещената история български царе споменати все едно са чужди, похвални слова, слова на свети отци, поучения, апокалитични и есхатологични съчинения и прочие. Има дори нещо като романи, но никой не е сметнал да хаби мастило и кожа за да създава или удостоява с внимание национални или етнически фундаменти. Дори Именника на българските ханове е включен в християнски контекст между 4-та книга Царства и християнска хроника.

Ето един кратък текст от преди 13 години, за да ти светне за какво иде реч научните среди на Алма матер, която върви към Европа, а не в медиите, които ни зациклят в яка балкан чалга: http://www.kultura.bg/media/my_html/2081/b_kap1.htm

- 22-12-2012|ц

Прав си Джони. Идеята за нацията, т. е. народът суверен, започва, грубо казано, с Русо и Френската революция. Всички теории, които се опитват да припишат някакво национално самосъзнание преди 18 век, са празни приказки. Ясно е, преди Наполеон, пак грубо казано, имаме Царе и Владици, самоопределението е по верски признак: каквато вярата на Царя, такава и на Владиката, такава **трябва да е** и на простолудieto.

Не съм чел статията по-горе, и от многото приказки се обърках кой какво мнение има, но доколкото разбирам, Златко се занимава със следосвобожденския национализъм. А след освобожденският национализъм на Балканите, без да съм Балканист, е вдъхновен и оправдан преди

всичко от идеята за народния суверенитет, не народната вяра или светската власт. Това не означава, че вярата и светската власт не играят роля, напротив, играят голяма роля, като вярата е преди властта (по простата причина, че независима българска аристокрация не е имало от години, затова пък се е погрижил Паисий)...

Обаче, аз се радвам, че насочваш дискусиата в правилно посока, посока към вярата и реалността на пред-освобождението, това всъщност ще даде дълбочина на Златковите търсения. И Златко надявам се ще разбере колко важен и полезен е въпросът ти за разбирането на българският национализъм, защото ако ще се пише книга за национализма, то трябва да се почне от източникът му. Наистина, как християнският светоглед се превръща в национален светоглед, и как европейското просвещение и история се пречупват в християнското българско самосъзнание... Мда, малко по Хегелиански, но интересно... И друго, ако ще се мисли за християнския светоглед и неговите метаморфози, то трябва първо да се познава християнството, като религия, идея и интерпретация, и история, а това е голям труд, човек трябва да има сили да изчете и промисли огромно количество книги, задача почти непосилна... но си струва труда.

Впрочем Каприев и Калин Янакиев са голяма работа, радвам се, че ги препоръча...

- 22-12-2012|ц – към Джони

Да, прочетох текста от в-к Култура, авторът е Георги Каприев, и всъщност се покрива с моето разбиране (разбиране на не-специалист, въпреки че имам образование на политолог и историк). Благодарности за линка.

- 22-12-2012|Златко

По принцип разсъжденията и на двама ви са интересни и правилни, доколкото става дума за периода от османската ни история **отпреди започването на национално-революционните борби**, тоест буквално до самия ѝ край. В никакъв случай не искам да ги отмахвам с лека ръка. Религиозността безспорно е нещо безкрайно важно за целия период на османското владичество и, макар и да не знам кой знае колко много по този въпрос, не съм срещал някой изследовател да отрича това. „Проблемът“ (предполагам, че за религиозни хора това може да се окаже проблем, затова го слагам в кавички – самият аз не виждам никакъв проблем в

това)... та, „проблемът“ е в това, че в българските национално-освободителни борби, както е добре известно, има два много различни клона – от една страна, борбите за религиозна свобода, които завършват с грандиозна победа, извоювана действително чрез поддръжката на цялото население, със създаването на Екзархията през 1870... Това е големият, мощен клон от народното движение, който обаче, по странно стечение на обстоятелствата, се оказва далеч по-малко решаващ от гледна точка на националното освобождение, което се постига буквално против волята на „народните маси“, от шепа революционери, вдъхновени от новите по онова време националистически идеи, идеци откъм Запада, но и от руското пан-славянство, което също е форма на национализъм, този път руски, но прикриван под идеи за уж всеобщо обединение на славяните (под руско ръководство). Сега, след това въведение се надявам вече да стане малко по-ясно защо през цялото време аз наблягам толкова много върху национализма като решаващ за българската история, включително и за освобождението от Османската империя. Действително, за някакъв масов национализъм в България, както и навсякъде по Балканите, може да се говори едва след създаването на самостоятелни национални държави, при което той започва да бъде буквално масово произвеждан, чрез институциите на образованието, армиите и (по онова време държавната) религия...

Но по принцип Освобождението е постигнато, така да се каже, „по чудо“. За революционното движение – „малкият“, революционен клон на национално-освободителното движение, извън борбата за църковни свободи – не е имало почти никаква поддръжка, което се показва най-ясно от съдбата на Априлското въстание. По-голямата част от българската интелигенция е била против идеята за въстание, а по-скоро е поддържала някаква (според мен напълно утопична) надежда за постигане на „австроунгарско решение“ вътре в Османската империя – при което България да заиграе ролята, която е играела Унгария в империята на Хабсбургите. С две думи – лудите глави, решени да дадат животите си за свободата, действително успяват да преобърнат целия ход на българската история (за което не се знае дали непременно е нещо чак толкова прогресивно или не – има едно отлично изследване на Майкъл Паларе, преведено на български език: **Балканските икономики 1800-1914: Еволюция без развитие**, в което се показва черно на бяло, че икономически България само губи от Освобождението). Самият аз не съм

стигнал дотам да подлагам на съмнение такъв грандиозен факт от историята ни като Освобождението (в което, признавам, може би се крие просто частица непрехивяна идеология): не ми се ще да се отказвам от гордостта от Освобождението, пък ако ще и да е било загуба от чисто икономическа гледна точка...

Та, онова, което през цялото време поддържам като твърдение е не, че религията не е имала значение за националното оцеляване през всичките 500 години (опазил ме Господ!), а просто, че не е имала значение при самото Освобождение, което си е чиста проба историческо чудо (или, от моя гледна точка – идеологическо чудо; чудо на национализма, който по онова време е млад и прогресивен, поне в България). Тук става дума за нещо, което не може да се обясни чрез нищо друго освен чрез директното приемане на тезата, че някои исторически развития, включително и изключително решаващи такива, просто нямат нищо или почти нищо общо с тезите на историческия материализъм (база, която винаги определя надстройката и пр.). Ролята на Макгахан, например, е напълно случайна, разбира се, и все пак едва ли има съмнение, че без неговите репортажи Европа, и по-специално Англия, никога не би дала на току-що пребитата след Кримската война Русия да нападне отново Османската империя и да ѝ потроши кокалите от бой заради едно парче земя, за което буквално до вчера никой в Европа не е чувал и гък...

Сега, обръщаме се на 180 градуса и се завръщаме към текста на горната статия, в който се настоява само на едно: най-после да престанем да се скубем и плачем, че „500 години са ни клали“... Това не отговаря нито на историческите факти (които в по-голямата си част са непознати на българската широка публика: тя си знае единствено българската история от Възраждането насам, защото това е единственото нещо, което се преподава в българските училища), нито на изискванията на времето, в което живеем... По принцип властващото в България виждане за „робството“ е резултат от 150 години националистическа пропаганда, която е изличила успешно от обществената памет стотиците години на сравнително спокойно съществуване вътре в Империята, и е оставила само образа, създаден буквално насила, от (в началото) сравнително малка група хора, която – както говоря през цялото време – дори не се е радвала на широка подкрепа преди самото Освобождение. Тук имаме случай на масивно производство на силно идеологизирана история,

за целите на Българския национален проект – **но за това съм говорил вече достатъчно много на друго място.**

И вече е време да се пробудим. Време е да видим, че тази идеология само ни спъва и не ни позволява да отидем напред, в Европа, към която толкова много се стремим. Национализмът просто не върши вече работа никому, днес живеем във време на опити за постигане на над-национално европейско обединение и старата идеология само спъва и пречи. Толкова е просто, че буквално ми излиза вече скомина от повтаряне на все едно и също, но очевидно друг начин няма. 150 години идеологическа обработка не се премахват с няколко приказки и с усилията само на един човек. Тук вече **Серкан е напълно прав**, когато твърди, че трябва да се създаде някакво ядро от хора, които да проповядват новата идея и идеология... Но самият аз нямам представа как може да стане това; единственото, което мога, е онова, което и без това правя.

Така че да видим. Ледът рано или късно ще се пропука, просто времето го изисква, но засега поне съпротивата е голяма, както и инерцията. Хората си искат робството и това е. Но, както казах – времето го изисква, а това означава, че няма как да не се случи. Вече сме ЧЛЕНОВЕ, вече шега няма, няма и празни приказки, извън интернетските форуми. Така че, който има ум в главата си, ще се подготвя полека-лека за раздяла с „робството“. Който не – ей го къде е ъгъла за лузъри. Колкото и да е препълнен, винаги ще се намери местенце и за още някоя и друга душа заблудена, инатеста...

- 22-12-2012|Златко

А тезите на Джони, разбира се, са напълно правилни, но само що се отнася до времената отпреди появата на национализмите, тоест докъм края на 18 век. Пред-националистическият мироглед, по принцип във всички монотеистични религии (което на практика означава в 99 процента от света, в който се е създавала писана история, тоест кажи-речи всичко, за което имаме някаква информация) е универсалистки и не дели хората по етнически принцип. Това е факт, който поне в момента е приет навсякъде като меродавен, може би под влияние на сегашното състояние на теорията на национализма. Цялата първа част на „Въображаемите общности“ на Бенедикт Андерсън се занимава именно с това разграничение, между религиозния, универсалистки мироглед на Средновековието и партикуларисткия, тоест етнически разпокъсан, ми-

роглед на Модерността. Но много хора се надяват, че в наши дни се появява нова мощна вълна към универсалност и търсене на обединяващи общочовешки ценности, с крайна цел – идеологическо и политическо обединение на цялото човечество, някъде в не много близкото бъдеще. Може и да е утопия, но е силно привлекателна утопия, поне от моя гледна точка...

- 23-12-2012|**Катя** – ге: Монере има съвсем друго значение

Златко писа:

„Монирам“ идва от латинското „monere“ – критикувам, коригирам и пр. Рядко използвана, но не съвсем непозната в българския език дума...

И хайде стига толкова надприказване, ако обичате. Не знам защо преподаването на български език ви кара така яростно да смятате, че по образование той е българист, а не историк. Ето, във всеки случай, представянето на Лори на сайта

BiblioMonde:

А именно предупреждавам, призовавам, съветвам. Проверих в няколко речника.

Явно сте се заблудили.

Не съм я срещала на бълг. език, и според мен вие е ваша неуспешна измислица, която използвате буквално чрез пряко фонетично пренасяне.

Затова и в българския език на всяка дума се използват „перфектно“, „абсолютно“, „визия“, „мониторинг“, „О. К.“

От немислещи и незнаещи преводачи, задръстени журнала, сноби търсещи блясък наричащи себе си „Ентелектуалци“ Елин Пелин, Вазов, Гео Милев, Йовков, ще се обърнат там, където са.

А за живите да не говорим.

- 23-12-2012|**Златко**

Всичко е наред, Катя. Гневът ви сигурно е заслужен, нека се надяваме, че времето ще ви помогне да го преодолеете. Ще бъде хубаво, във всеки случай, ако не си поставите за лична цел оттук нататък да ме дебнете за всевъзможни грешки и простъпки, защото това няма да ни доведе до нищо хубаво, и двамата. В края на краищата, за да мога да работя, аз се

нуждая от един минимум на спокойствие откъм повече или по-малко гневни (а понякога и злостни) нападки...

А ето какво казва една от страниците с превод на думата „monere“, която открих набързо в мрежата:

Цитат:

monere

Bedeutungen:

[1] *ermahnen, auffordern*

[2] *erinnern, auf etwas aufmerksam machen*

<http://de.wiktionary.org/wiki/monere>

Някои разсъждения относно разсъжденията на Бернар Лори

върху историческия мит „пет века ни клаха“

Автор: Вера Мутафчиева

Под горното заглавие в първия брой на новото списание „Историческо бъдеще“ френският българист публикува своите интригуващи виждания за нашата история, и по-точно историография. Преподавател по български в известното парижко Висше училище за живи източни езици, Б. Лори многократно е пребивавал у нас, както и в съседни балкански страни, смятан е за познавач на тяхното минало. Във визираното му произведение си личи онази лекота в обобщаването, категоричност в съжденията за събития и процеси – характерни черти на френската историопис, които създават очарованието ѝ и я правят неизползваема за изследователска употреба. В нея обикновено има идеи, но не и познание.

Не може да не се съгласим с Б. Лори, че българите „представят неизбежно в трагичен план“ своето минало, свеждайки тази трагика до „петте века турско робство“ (с. 92). Като означение за въпросния период авторът предлага „пет века османски режим“, което е също неадекватно – режими поддържат разни партии и движения, а не цяла империя в течение на половин хилядолетие. Доста по-точно е формулирано то от турската историография: „България под турска власт“. А най-приемливо беше онова, съществувало в общите съчинения по българска история до 60-те години на века ни: „османско владичество“. Оттогава насам то изчезна, упорито замествано с „турско робство“. Буйната обществена реакция срещу еднократно употребеното и във връзка с конкретна историческа ситуация „османско присъствие“ стана израз на странен психологически феномен. Оказа се, че множество българи настояват да са потомци на роби, а не на поданици на една чужда власт – статус, типичен и почти без изключения през Средновековието. Но факт е, че терминът „робство“ бива предпочитан именно заради трагичния му оттенък.

Тук бихме възразили на френския колега, че съвсем не всички българи споделят такова виждане, и подчертано не всички наши историци. Освен туй бихме запитали кой народ не митологизира своето минало в две основни тоналности: героика и трагика? Надявам се Б. Лори да е наясно, че и родната му историопис в голяма степен се придържа към този тон. Не само тя, разбира се. Ред героизъм, ред страдания. Изглежда обаче, че на своята митология човек вярва, а открива несносни емоционални построения в чуждата.

Пак категорично авторът заявява, че период от пет века бил прекалено дълъг, за да бъде осмислен; обикновеният човек пазел спомен за преживяното от пет-шест поколения преди него, за около 150 години. Как е била пресметната тази трайност, не знаем, пък и историографията се гради не върху лични спомени, а въз основа на източници, затуй познаваме доста добре времето отпреди османците, както и техния „режим“. Ала има и друг метод – аксиоматичния; с него ще се сблъскаме на много места в изложението на Б. Лори. Като: „Информацията за XVII век например е толкова оскъдна, че ни навежда на въпроса, дали изобщо в България е имало такъв“ (с. 92). Не взимаме твърдението за сериозно, ами за френска духовитост, но относно информацията за този век бихме спорили – тя не е оскъдна, а вероятно не е дотам известна на автора. Ако доскоро голяма част от историците пренебрегваха изследването на XVII век, причини имаше: католическата и проавстрийска ориентираност на българските дейци. Един българист е в състояние да се досети защо е било така.

Веднага по-долу авторът противоречи на своята основна теза – преднамерено трагичното осветляване на османския период: историята на Възраждането била детайлно разработена, понеже „не се вписва в мъглявата и размита представа за османската трагедия“ (пак там). От което излиза, че не поначало търсим доказателства за страданията си, ами предпочитаме светлите, оптимистични явления от миналото ни.

За бодростта, с която Б. Лори прекроява, заменя, премълчава бегло узнатото, свидетелства предложението му да бъде приета като начало на Възраждането годината 1824, а не 1762. „Нашумялата напоследък История славянобългарска“ (сиреч до нейното откраждане не е стояла в центъра на научен интерес), нито делото на Софроний били значими, понеже си оставали „изолирани случаи“. Прочее, начало на Възраждането представлявал „Рибният буквар“ на П. Берон. На това се казва откритие. Разбираме, че формулирането на национална идеология, че създаването на печатна

книга на новобългарски, че появата на белетризирана автобиография у нас са недотам маркантни, колкото трогателното букварче на пофранцузения доктор, комуто – всички наши уважения, понеже не носи вина за цитираната чудновата претенция: основоположник на българското Възраждане.

И така, според Б. Лори периодът 1393-1824 представлявал „терра инкогнита“, затуй „не подлежи на национално историческо тълкуване. По време на този дълъг период българското население няма собствена история“ (с. 93). Пак – откритие, дори принципно. А пък дотук по цял свят специалистите включваха в националните истории и периодите, през които дадено „население“ се е намирало не под своята (в етнически смисъл), а под чужда власт. Дали да смятаме, че голяма част от Франция, окупирана от нацистите през Втората световна, не следва да бъде обект на френската история? Ако френският колега би бил версиран в изследванията на голям брой балкански историци върху османския период, всъщност епоха, можеше да си спести препоръката да сме го разглеждали като „общобалканска, на Румелия история“ (с. 93). Че ние сме правили именно това, изучавайки битието на балканските християни и балканските мюсюлмани, неговите специфики и еволюция. Дотолкова детайлно, че в ред чужди университети вътрешната история на Османската империя бе преподавана въз основа на българските и югославските, а не на турските изследвания за нея.

Преднамерено негативното отношение към нашите историци, някои от които действително поставяха прекалено тежък акцент върху „робството“, проличава и по-нататък. Ако те говорят за близостта на земите ни до султановата столица като фактор за нашата по-зла участ, това е въпрос на елементарна логика. Тъй или иначе създаването на национални държави на Полуострова съвсем обективно е било благоприятствано от тяхното отдалечение от имперския център. Колкото до оригиналната теза на Б. Лори, че според чужди пътешественици „трагичната съдба на пограничните зони е спестена на българските земи“, които, „отдалечени от бойните полета, достигат сравнително добро ниво на живот“, че те „не изпитват разрухата“ през XVII век, тук артистичният метод на автора е твърде уязвим. Той ту говори за „пет века ни клаха“, ту гради твърденията си върху конкретен исторически отсек. Ето обаче простите, постижими също и по логически път факти: преди да бъдат затворени в сърцето на Румелия, земите ни през почти целия XIV и поне до средата на XV век са

били не дори погранична зона, а т. нар. „дар-ул харб“ – пространство, подлежащо на завоюване чрез неспирни налети, грабежи и отвличания на роби. Неведнъж е изтъквано, че въпросният период е подчертано тежък за нас. Не смея да изрека „трагичен“, понеже така авторът окачествява ситуацията на граничните зони западно от България. Вярно, след като фронтовата линия ни отминава, същата участ сполита и тях, а тук настъпва относително затишие. Относително, понеже походните войски, настървени за плячка и дезорганизирани, както бива навсякъде през Средновековието, все пак почти ежегодно прекосяват и нашите земи. Впрочем анализ на казаната ситуация е направил още преди края на миналия век Макушев, когото марксистката историография необосновано отрече. Нови изследвания доказаха обаче два факта, които тушират тезата му, възприета и от Б. Лори. Първо: румелийските християни съвсем не били изключени от османската военна система, понеже върху тях лежал трудът по фортификация и обслужване на подвоза, по строителство на пътища и мостове, по поддържане на конете и дори участие с гарнизонна служба из новозаетите от османците крепости на Средна Европа. Второ: затуй, че земите ни – за разлика от Анадола – лежали в близкия тил на фронта, тъкмо тук реквизициите на провизии, производството на барут и оръжие били най-интензивни. Тъй че ако из граничните зони положението е било „трагично“, по нас весело то не ще да е било.

Да се спори кой какво и колко бил изпатил преди Ново време, не само е наивно, но и изразява онази зависимост от митологеми, срещу които френският колега се обявява, като обаче ги оправдава и подкрепя, стига те да имат корена си западно от Балканите. Това отношение е толкова традиционно, колкото Б. Лори май не подозира. Европейските пътешественици, на които той се позовава, изказват и следната присъда над балканските православни: според Ханс Дерншвам (XVI век) българите, които го приемали по домовете си, за да се изплачат пред християнин все пак, всъщност заслужавали своята участ, загдето не били се покорили на маджарския крал, а на султана – сякаш реална алтернатива е съществувала. През века на яростните религиозни войни в Европа подобна присъда може да бъде разбрана, но аналогично отношение в края на нашия век звучи най-малкото демодне. Политиката обаче е била и е политика, а историографията е нейна покорна слугиня.

Взискателността на чужди балканисти към тукашните им колеги намирам необоснована не загдето ние отказваме на чужденеца право на

мнение, а затуй, че той познава слабо фактите, но предимно трудовете ни. Едва ли една студия, където тукашен познавач на религиозните войни в Средна Европа или на Френската революция би обнародвал концепцията си по тези събития, щеше да бъде по-толерантно реципирана в съответните страни. Норми и традиция в духовното общуване трябва и ще бъдат спазвани дори на фона на обединяваща се Европа. Вероятно по-коректно тъкмо заради този фон.

Боя се, че френският българист, търсейки ключа към възникването на мита „пет века ни клаха“ в реалността на „кърджалийско време“, не е версиран в нашата историопис от последните десетилетия. Иначе как да си обясним твърдението му, че „изследванията за същите години (кърджалийските – б. м., В. М.) в България са десетина“. Тогава според автора тук се развивала криза, „съвсем несинхронна със събитията в Западна Европа“ (с. 94). Оттам – от онази тясно специфична за Румелия дълга криза – Б. Лори вади заключението си, че „кърджалиите не само... (изброявайки събития и практика на насието – б. м., В. М.), но те също са изолирали българските земи от кардиналните промени, които стават по същото време в Европа. Отзвукът от Френската революция достига до Балканите – в Сърбия, Влашко и Молдова, но като че напълно подминава България“ (с. 97). (Влахия и Молдова до края на Първата световна война не са вписани в сред балканските страни – б. м., В. М.) Сумарно казано, налице е още една теза, която изолира националното ни битие от европейския исторически процес, включително и от това на останалите подвластни на султана народи. Ние по правило сме сочени като изоставащи.

За сведение на френския колега, през 50-те години у нас кипя шумна дискусия за характера на кърджалийството, в която Щерю Атанасов бе го въздигнал до начало на националнореволюционното ни движение. Надделя обаче концепцията на акад. Д. Косев, определил го като разгърнато и масово разбойничество. Така че още преди половин век бяха налице над десетки съчинения по въпроса, да не изброяваме издадените още до войните дипломатически документи от френски, немски, австрийски и руски архиви, влезли в обръщение оттогава и третиращи въпросните събития.

Поради това, че проблемът за същността на кърджалийството бе дискутиран, без то да бъде изучено в конкретните му прояви, етапи и резултати, през следващите два десетина години публикувах дузина частни студии върху тях. Започвайки с институцията на аялъка, убедена, че

точно тя е била предпоставка за „Трийсетгодишната гражданска война в Румелия“, синхронна на голямото раздвижване в Западна Европа от края на XVIII и началото на XIX век. По-нататък се опитах да въведа вътрешна периодизация за „кърджалийското време“ – един термин, дотогава несъществуващ в историографията ни. (Види се, Б. Лори познава само нея.) Описах проявите му в отделни ареали на Балканите, връзката им със събитията в съседните на Румелия земи; извънредно противоречивите корелации между аяни, кърджалийски главатари и Високата порта, и много прочие. И накрая през 1977 излезе монографията „Кърджалийско време“, където така наричаната дотогава „феодална анархия в Османската империя“ бе описана в максимални детайли, анализирани бяха компонентите ѝ, развитието им, взаимодействието между отделните сили – предимно олицетворени от Пазвантоглу – осуетените реформи на Селим III и капитулацията му пред сепаратистите. Като основен извод (за разлика от аксиомата у Б. Лори, че въпросният период давал основание за митологемата „пет века ни клаха“) изтъкнах позитивния резултат от размириците в Румелия. И още, и още.

Ако си позволих нескромно да изброя в сумарен вид собствения си принос за изучаването на един доста тъмен дял в историята на Румелия, то бе неслучайно: френският колега ни съветва да извършим тъкмо онова, което вече е извършено. Случайност или преднамереност? Недоумение – от наша страна. Защото препоръките на Б. Лори точка по точка повтарят реално изнесените анализи и изводи от моите (пардон!) трудове. Дори терминът „кърджалийско време“ получи гражданственост именно там. Тоест, предизвикани сме да заключим, че авторът донякъде познава българската историография по проблема, но веднага я зачерква, за да ни предложи своите прозрения.

Вече май се досещаме защо: за лишен път Румелия, а всъщност България следва да бъде извадена от контекста на един съществен за европейската история период. Нека обаче се обърнем към тогавашните реалности и извършим необичаен паралел между кърджалийското време и Френската революция с нейните производни, понеже според Б. Лори то изключвало нейното влияние тук, у нас.

Той знае, че революцията от 1789 е била предхождана от небивало разгръщане на „разбойничеството“ във Франция. Les brigands се развихрили дотолкова, че застрашавали периферията на Париж. Самият факт, че Луи XVI решава да свика Генералните щати подир прекъсване от 175 го-

дини, означава много: обстановката е нажежена до степен на вътрешна война. Това, че там бунтовниците са наречени „разбойници“, напълно съответства на ситуацията в Османската империя, където аянски съединения и кърджалии носят същото определение. Оттам насетне аналозиите са също немалко: двама владетели (да не забравяме, че Селим III заема престола във важната за Европа 1789 г.) инициират известни „реформи“ – и крал, и султан всъщност отстъпват пред агресията на провинциални бунтовни сили. Вярно, че във Франция Третото съсловие дръзко развива тази инициатива, та Законодателното събрание се впуска да изработи нормативни актове, целящи да ограничат кралската власт. По нас пътят е по-кратък: аяни и главатарии просто изземат властта на султана, за да наложат своята.

Следва във Франция Конвентът. Кой би заявил, че акциите из Вандея, където се развихря типично кърджалийство, в Лион и Бордо не ни дават право да определим репресиите му като тържество на аяните? Усилията на жирондинците, преди тях на Мирабо, не отговарят ли по същество на Селимовите опити да опитоми разрушителните тенденции? В състояние сме да изброяваме още дълго съвпадения между хода на Френската революция и на гражданската война в Румелия, стига да не ни води аксиомата, че едното и другото нямат нищо общо.

Тук може дапомним, че сериозна част от френската историография не е възхитена от практиката на революционерите в родината си; може да подчертаем, че онези събития във Франция, следвани от неизвестната дотогава Наполеонова агресия, а после и от жестока реакция срещу буржоазията пак над цяла Европа, представляват низ превратности, белязали родилните мъки на Новото време. Напред-назад. Смисълът да се позовем на елементарни истини е следният: тук не се е случило нищо коренно различно от социалните движения западно от нас. Ако разлика има, тя е в това, че ние четем европейска история, а европейските колеги с лека ръка ни поучават, без да вникнат в историографията на днешните Балкани.

Свикнали сме. Ала Б. Лори би следвало да се информира поне от докладите на отечествените му дипломати в Истанбул през същия отрязък време. В тях те наричат кърджалиите „демократи“, Селим III – „султана якобинец“, размирието „демократическа хидра“. И това ли е неизвестно? Не е ли описана връзката между Кара Сен-Сир и Пазвантоглу? Или пък между Тепеделенли Али и Директорията? От Пазвантоглу се интересува

чрез агентите си Бонапарт, парират проектите му Хабсбургите, давайки на видинския сепаратист по-надеждни обещания. От отцепения от Портата Видин се интересува и Русия. Тоест: през въпросните години европейската политика фиксира интереса си върху Видин. Било за да се възползва от гражданската война в Румелия, било за да я осуети в полза на легитимизма. И само това, че Наполеоновите войни отвличат вниманието на Австрия и Русия от Балканите, и само това, че след 1815 над Европа затяга примката си реакцията срещу всичко революционно, позволява на османските султани да избягнат раздела на Империята с малка загуба: Белградския пашалък, най-отдалечен от Истанбул.

Когато историографията говори за паралели и аналогии (а цитиранията са публикувани преди два-сет години), тя няма предвид огледално сходство. Извън съмнение е обаче, че и трайните революционни сътресения, и тържеството на консервативната реакция са се състояли както на запад, така и на изток в Европа по същото време. С не дотам взаимно изключващи се резултати, както ги вижда Б. Лори. Нежеланието да бъде забелязан този успореден ход в европейския исторически процес доказва още веднъж стремежа на някои професионални среди да аргументират именно митологемата, че балканци и западноевропейци нямат сходства в развитието, че следователно не биха могли да съществуват равноправно.

Източник

Вера Мутафчиева (1929–2009) е българска историчка, специалистка по османистика и история на България по време на Османската империя, академик на БАН (2004), доктор на историческите науки (1978), ст. н. с. I ст. (1980), с десетки научни публикации в България и чужбина. От 1961 г. публикува художествена проза – романи, повести, есета на историческа и съвременна тематика. Историческите ѝ романи са многократно преиздавани в България, преведени са на над 10 езика и са удостоени с множество български и международни награди.

Коментари (11)

- 04-12-2012|**Манол** – Мда, Мутафчиева може да беше всякаква, но нейната „Османска социално-икономическа история“ си остава добра.
- 06-12-2012|**мелничар**
Вера Мутафчиева е българският Карло Гинзбург.
- 09-12-2012|**Гост**
Поклон, госпожо Мутафчиева!
- 11-12-2012|**БС2003** – ...
Аналогиите между събитията във Франция и у нас са изсмукани от пръстите и нищо не доказват.
- 11-12-2012|**Цанко**
БС2003, аналогиите между събитията във Франция и у нас показват колко изсмукани от пръстите са претенциите на Бернар Лори да поразбирва нещичко от история изобщо...
- 20-12-2012|**Св. Гавазов**
Наистина на Вера Мутафчиева подобава да опонира на посоченият автор. Пред авторитет като нея не върви да изказваш някои свои дребни несъгласия. Двете нейни книги „Османска социално-икономическа история“ и „Кърджалийското време“ според мен си остават най-добрите исторически изследвания на Османската история на нашите земи от наши автори.
Прекрасно е, г-жо Мутафчиева, че Вие се включихте в тази дискусия!
- 20-12-2012|**Златко**
Странни думи... Искрено се съмнявам, че има и пет души сред аудиторията на „Прегледа“, които да са чели „Османска социално-икономическа история“, която е една от най-нечетивните и най-консервативни книги по българска история, които някога са ми попадали. Всеки човек, който има представа от тази книга, има представа и от идеологията, която е подкрепяла Вера Мутафчиева. При което нямам пред вид кому-

низма, разбира се, защото в България комунистическа идеология има единствено допреди 9 септември (и донякъде до 58-ма година). Вера Мутафчиева е доста яростна етническа националистка – а на всички, които не са съгласни с това, без да са чели и ред от научните ѝ трудове, препоръчвам да прочетат само и единствено главата „Вакъфът“ от споменатата по-горе история...

- 24-12-2012|**Свилен Гавазов**

Смятам, че независимо от леко националистическият уклон в посочените от мен две книги, те са едни много сериозни трудове върху Османската история на нашите -днес-земи. Не мисля, че по времето, когато г-жа Мутафчиева е писала тези книги, беше възможно за се мине без това. „Османска социално...“ действително е трудно четивна, но това е нормално за този тип книги. Относно идеологията: не съм срещал материали на тази тематика, които да са напълно безпристрастни, включително и чуждите автори.

- 26-12-2012|**Златко**

Бояне, понеже очевидно живееш с усещането, че си бил несправедливо „накаран да замълчиш“, тук няколко думи относно мотивите, които ме накараха да махам специално твоите коментари (преди да се заинатим и двамата, което вече не се нуждае от обяснения).

Значи, конкретната причина в случая беше онзи коментар, в който ти говореше нещо и за „нас, белите хора...“ и пр. Знаем, че в България това все още се смята за нормален, може би малко грубоват, начин на говорене, за който хората смятат, че в него „няма нищо лошо“. Това обаче не е така в света, в който живея аз (а и ти твърдиш, че живееш някъде на Запад, тоест сигурно го знаеш и сам). С други думи, тук в този форум това си е расистко говорене и толкова. Няма „ама какво толкова“, няма „абе ти от майтап не разбираш ли“. Расизмът си е расизъм, дори и когато се практикува уж на майтап.

Другата, вече по-стара причина е тази, че от ден първи на обажданията ти тук ти възприе един тон на пренебрежителна „свобода“, който е силно дразнещ лично за мен. Тези приказки за „главният“ и за това колко сме непукуисти и как на никого евалла не даваме, може и да ти изглеждат много cool и да са за теб израз на свободата ти да не зачиташ

никого и нищо за пет пари. Такива са нещата в родината ни, още от дните на първите сесии при създаването на Търновската конституция. Тук всеки е баш майстор и никой на никого евалла не дава, пък ако ще и Господ да слезе от небето долу на земята. Проблемът е в това, че такъв тип поведение е силно дразнещ, защото зад него се крие пълно нежелание за признаване и съобразяване с това, че когато зад едно дело се крие толкова много работа, труд и всеотдайност, то обичайните за българската сцена отношения на взаимен „ай сиктир“ вече не могат да бъдат прилагани. За теб това може и да е израз на свободата ти да не даваш пет пари за ничие знание или мнение, независимо откъде идва. За мен това е израз на популисткия и лумпенпролетарски манталитет, който властва в нашата с теб страна откак я има. Това не само ме дразни и обижда, то е израз на дълбок, принципен проблем: пълната неспособност на хората да отдадат някакво уважение на нечий усилия и знания, не защото не могат да ги почувстват или видят, а просто защото у нас така е прието: първо му казваш „ай сиктир“, а пък после може и да си помислиш малко за това, което той е казал.

Това са моите мотиви, това са и причините за това, че напоследък махам всеки твой коментар, дори и когато полагаш усилия да звучиш по-сдържано. Това не е достатъчно, за съжаление. Ако искаш да бъдеш изслушван, най-първо трябва да покажеш, че наистина уважаваш срещната страна – просто защото ти не си новобранец тук и знаеш колко труд, усилия и воля за преглъщане на нещата, които хвърлят тук хора като теб, се крият зад всичко това. Като заставаш в позицията на човек, който непрекъснато изпраща посланието „да ти пикая и на труда, и на всичко“, ти просто си отрязваш всякакви пътеки за постигане на някакъв вид споразумение. Както може и да си забелязал в хода на годините, тук се обаждат стотици хора, и само някои от тях получават от мен остра реакция. Това винаги се дължи не на различие в мненията, а на това КАК хората изказват несъгласието си. Ако е направено с уважение и такт, с разбиране за това, че някой тук е вложил – и продължава да влага – живота си, то проблеми няма. Ако обаче идваш тук като представител на онзи вид непукисти, за които е важно преди всичко да покажат, че не зачитат никого и нищо на тоя свят, то, сорри, уважаеми, няма да стане. Може и да не си съгласен, но не можеш да ми говориш като на някой парцал. Или ще говориш с реално уважение и зачитане, или ще бъдеш принуден да мълчиш. Това е простата база на отношенията тук.

- 26-12-2012|**Златко**

Сега, след като написах всичко това, бих искал да добавя, че осъзнавам факта (и проблема), че самият аз не винаги успявам да се придържам към собствените си стандарти и нерядко се поддавам на провокации, при което напускам собствените си изисквания за взаимно уважение и зачитане. Това тук място – казвал съм го много пъти – е предназначено за ВЗАИМНО просвещение и израстване. Ако ми бъдат показани ясно и нагледано, моите собствени прегрешения стават видими и за мен. Не винаги, понякога дори изключително трудно. Всичко зависи отново от това кой го прави и как го прави. Ако сигналът идва примерно от човек, който ме е обиждал и предизвиквал в продължение на години, то е сравнително ясно, че ще му обърна сравнително малко внимание, колкото и разумно да е отправен. Но за всяко нещо си има начини. Помагайте ми да раста заедно с вас – и в края на краищата всички ще получим шанс да се издигнем поне малко над нивото, на което се намираме днес. Така поне се надявам...

- 30-12-2012|**Свилен Гавазов**

Приветствам предпоследният коментар на „Златко“, макар очевидно да е извън темата, но затова пък е много значим. Не знам дали това е проблем на живеещите извън България, но очевидно е изключителен проблем за живеещите тук. И ако войнстващата посредственост на полуграмотните, стареещите се с това поведение да надскочат нивото си и да принизят всички до собственото синиво е обяснима-донякъде-, то поддържането на непросветената надменност на хората, реализирали се в широкият свят извън домораслото връзкачество е слабо разбираемо...

Само силният може да каже: „Аз сбърках“

Автор: Динчо Желязков

Уважаеми господин консул, уважаеми гости на Кюстендил, уважаеми приятели от „Академични приятели на Израел“, господин кмете, господин Андонов, дами и господа,

Преди 68 години в Кюстендил се развиват драматични събития. По план на българското и германското правителство на 9 март трябва да се депортират над 8 000 евреи от старите предели на България (акцията в Македония започва на 4 март, а в Егейска Тракия предстои). С тази цифра общият брой става 20 000 души. Избрани са градове с по-големи и компактни еврейски маси, между тях и Кюстендил – става дума за над 1000 души. Това – от първия път, вторият се отнася до всички останали, с което се постига холокст, а България става юденрайн. За услугата България плаща в райхсмарки.

На 26-и февруари 1943 година старши инспекторът от Комисариата по еврейските въпроси д-р Иван Попов пристига в Кюстендил заедно с Борислав Тасев, шеф на полицейската агентурна група в КЕВ. Самият Александър Белев посещава Кюстендил няколко дни по-късно. Тасев остава, за да проведе депортацията.

На 5-и март той изпраща официално писмо до кмета, с нареждане да събере от евреите голямо количество инвентар. Вечерта списъкът е изпратен за незабавно изпълнение до Пинхас Комфорти, секретар на еврейската община.

Тасев възнамерява да изпрати инвентара в Радомир, където вече е готов транзитен лагер за евреите от Стара България. Той прави решаваща грешка – в момента, в който Комфорти вижда списъка, секретната операция престава да бъде тайна.

На 8 март се събират възмутени граждани, 40-50 души и решават да търсят справедливост в София. Делегацията на следващия ден е от трима – лидерът от ВМРО и учител Владимир Куртев, влиятелният търговец Асен Суичмезов и адвокат Иван Момчилов. В София към тях се присъединява

и кюстендилският народен представител Петър Михалев. Те отиват при кюстендилеца Димитър Пешев, подпредседател на Народното събрание.

Междувременно той е осведомен за конспирацията и от дупнишкия народен представител Димитър Икономов.

Пешев с делегацията е приет от вътрешният министър Петър Габровски. Този създател на интересната организация Ратник се прави на силно изненадан, разговорът е напрегнат, но скандалът е налице, тайното става явно и министърът телефонира на кюстендилския областен управител Герджиков да спре депортацията. Агентите на КЕВ се връщат в София.

Вечерта на 9-и срещу 10-и март се развива драма и в Пловдив. Не вярвам на версията, че заповедта, с която се отменя депортацията, закъснява с 20 часа там. Просто са опитвали къде ще стане.

Сутринта на десети март пловдивските евреи са събрани в двора на едно училище. Моят професор Исак Паси, лека му пръст, си спомняше ясно появата на митрополит Кирил, думите му „Братя и сестри“ и обещанието му хората да се приберат по домовете си скоро.

Ето, това става в България преди 68 години – събитията в Кюстендил и Пловдив са причина депортацията в частта план Б, който се отнася до близо 50 хиляди български евреи, да се отложи.

Както следва после?

Всичко се развива бързо в следващите месеци. Германия настоява договорът да се изпълни, Филов, Габровски и Белев – също. Но се развива широка съпротива. Тук е акцията на Пешев в парламента с писмото до Филов, подписано от депутати от управляващото мнозинство. Включват се елити като българският ПЕН-клуб, съюзите на лекарите и на адвокатите, особено внушителна е намесата на Светия Синод на Българската православна църква и на екзарх Стефан, и на други авторитети, както и намесата на стотици и стотици обикновени хора. Тази съпротива е толкова широка и многообразна, че може да се обхване само с една дума. Думата „народ“, тази дума, която не се използва от днешните български политици.

Трябва да помним и авторитетната външна намеса – на английския крал Джордж Шести, заекващият крал, който обаче не заеква в ясното послание, което изпраща на братовчедата си Борис III чрез посланика на Швейцария. Или прекалено ясните послания и по радиото, и чрез същия посланик на президента Рузвелт. Или още неизяснената намеса на светския посланик Лавришчев, неговите косвени контакти с посланика на Райха Адолф Бекерле с посредничеството на Атанас Буров.

През 43-та година стават и важни събития като битката при Курск, дебаркацията на американците в Сицилия, краят на Мусолини, смъртта на Борис. Есента идеята за депортация увяхва.

Дами и господа,

От фактологична гледна точка имаме пред себе си множество от събития, имена и версии. То е огромно и защото в продължение на четири десетилетия темата е потисната със силна партизация, и защото след промените тази тема често попада в окоето на българския политически тайфун. Днес тя е богата с емоционални, лични, семейни, групови и партийни пристрастия, носи изобилие от спорове и конфликти. Затова е недовършена като фактическа яснота и плаче за професионални истории.

Но тя е недовършена в още един смисъл. За мене той е по-важен.

Отношението към Холокоста след 1945 г. е променлива величина, от 25-30 години в него определено преобладава моралната страна. А това изисква работа с понятия на етиката като свобода, достойнство, отговорност, вина, съвест.

Ще споделя няколко мои гледни точки. Етиката на един от най-интересните философи на 20 в., Жан-Пол Сартр, се основава на три състояния – свобода, отговорност и безпокойство. Ако запазваш свободата само за себе си, а я отричаш на другия, си неморален. Обратно, ако се освобождаваш от отговорност, а я търсиш само при другия, също си неморален. Ако потискаш безпокойството си, съвестта ти не е чиста.

Има една истина, която се знае под сурдинка, за нея не се говори официално. Истината, че животът на онези 11 343 мъже, жени и деца от Вардарска Македония и Егейска Тракия, както и няколкото години живот в гранична ситуация на отнети права и унижения, ограбени и в очакване на най-лошото, на евреите в старите предели, са една цена. Цената за постигането на български национален идеал – държавната граница да съвпада колкото може повече с границата на нацията. Но тази цена е тежка и тежестта с годините нараства, тя е всичко друго, но не и нормална. Тя е резултат от българско действие – на администрация, полиция, за съжаление – и на войската, за още по-голямо съжаление, и на българските учители в Македония и Тракия. За нея трябва да се поеме вина. Това, че го правят и в други страни, не е оправдание. А да се прехвърля цялата вина на Хитлер и германците просто не е сериозно.

Само силните могат да кажат „Аз сбърках“. Поне това, ако не стигат сили за християнското, изпълнено с покаяние, „Моя е вината“.

Фактът, че българските евреи имат демографски прираст в края на войната, в сравнение с началото, е изключителен. Можем да питаме защо Европа на университетите, науката, на музеите и библиотеките, родината на човешките права, демокрацията и изключителната идея за човека като висша ценност; защо тази Европа не направи за евреите това, което направи малката и слаба България, която не беше навършила и сто години от своето възстановяване като държава. С това сме уникални.

Но сме уникални и с още нещо – ние сме единствените, които отмениха присъди над антисемити. Факт е, че преди десетина и повече години бяха отменени и присъдите на Седми състав на Народния съд, включително присъдата срещу Александър Белев. И присъдите, и отмяната им имат, освен юридическа, и морална страна. Белев и останалите са реабилитирани. Все едно, че нищо не е било!

Защо стана така?

Няколко думи са думата спасение. Тя е хубава, но я използваме много – и лесно, и изобилно, с което я изхабяваме. Освен това трябва да я уточним. Българските евреи не бяха пасивен обект на едно спасение. Те направиха всичко, каквото можеше да се направи тогава. Те се бориха да оцелеят – и като активирание на общественото мнение във и извън България, и като впечатляващо участие във въоръжената съпротива.

Затова предлагам да използваме и думи като „оцеляване“ и „помощ“. Думата „спасение“ е ценна, когато с нея не се злоупотребява.

Отношението към холокоста е важно за нашата идентичност – то ни помага да си отговорим на въпросите откъде идваме и какви сме сега. Но е важно и за въпроса къде отиваме?

Напудреният, стерилният, предпазеният от фактически и други истини патриотизъм рухва при първото по-сериозно изпитание.

Патриотизмът и националната идеология са силни, когато са имунизирани. Когато минават през катарзис, когато не са предпазени от другата страна на медала, а я познават и осмислят. Ако оставим една честна национална идеология на младите, ще бъдем по-спокойни за нашето бъдеще в глобалния свят.

Накрая, дами и гопода, ще ви припомня и думите на Стоян Михайловски в оня светъл химн – народността не пада там, където знанието е живо.

Благодаря за вниманието!

11 март 2011 г.; слово на събрание в читалище „Братство“

Динчо Желязков (род. 1952 г.) е завършил философия в СУ; доктор по философия (специализация по философия на религията). До 1994 г. – научен сътрудник в Институт за философски изследвания, БАН; от 1994 г. – учител по философия в Природоматематическа гимназия „проф. Емануил Иванов“, Кюстендил. Общински съветник в мандат’1991-1995 г., председател на Общинския съвет- Кюстендил в мандат’1995-1999 г.

Коментари (7)

- 10-12-2012|**някой си**

По-силните са делили хората и териториите, когато са имали тази възможност. След това тези по-силни са попаднали в ръцете на други още по-силни, които на свой ред са ги делили. И така колелото на живота се върти и смяната на позициите се редува- веднъж горе, веднъж долу и после пак до безкрай. Взимайки примери от това какво се случва с други народи, все си мисля, че българското колело ще да е било дълго време в позиция горе някога в древни времена, за да бъде сега в позиция долу. И сигурно ще да е по-голямо, като за народ, претендиращ за по-голяма от приписваната му на този етап от историците, древност. Веднъж говорих с един историк по професия и по призвание по този въпрос. Говорихме си за това, че някога българските войни са били голяма и респектираща сила, вдъхваща страх и ужас сред азиатските народи. Оставихме жестокостите, които са били характерни за времето тогава и акцентът падна върху надменността на българите в онези времена. Високомерни сме били, не сме били безгрешни, затова имаме още да се учим. Лошото обаче е, че тези, които понасят на плещите си тежките уроци, не са виновни за деянията на предците си. Погледнато в глобален план всеки народ в една или друга степен има определена участ, за

която до голяма степен допринася и самият той. Затова е казано: „...по децата им ще ги познаете“. Щом децата страдат или не са възпитани – грешките са в предците им. Затова нека преди всичко да бъдем човеци, а след това да се разграничаваме по етнос, религия, образование, професия, финансови възможности и т. н.

- 12-12-2012|**Самолет 005**

Поемаме вината и ставаме по-пречистени, по-мъдри, по-добри... Боже-е-е-е! «Ми той животът бил много проз!»

Не ме разбирайте погрешно. Дълбоко съжالياвам за онова, което се е случило на множество евреи, но факт е, че моето лично съжаление не е толкова важно в сравнение с общественото съжаление. А моето лично съжаление според мен е много по-важно от общественото. Защо това е така е доста спорен въпрос. Освен това поемането на вина в атмосфера на гробовна вселенска бездуховност е недомислица. Предлагам да се създаде атмосфера на осмислено приемане на вина и тогава ще съм за общественото приемане на вина. Но такава атмосфера се изгражда с десетилетия. В противен случай моето лично съжаление и емпатия към евреите от онова трагично време си остава доста по-ценно от обществените фойерверки и присъствието на паради...

- 12-12-2012|Ц – ге:

Самолет 005 писа:

Освен това поемането на вина в атмосфера на гробовна вселенска бездуховност е недомислица.

Добре казано... Аз така, като стоя и гледам отдалеч, се чудя как не се виждат престъпленията и глупостта на днешния народ и водачите негови. Ма то оттам трябва да се тръгне... вече кусур колко месеца конституционен съдя търсят и все на престъпник удрят... Ма това е абсурд. Вчера, гледам по телевизията някакви тъмни субекти, депутати, политици, неспособни да конструират ясна фраза, мисъл да изразят от началото до края, и ние очакваме некой некъде си да се събуди за миналото, че и срам да изпита, вина да признае... Ми ние сме слепи, и глухи, за настоящето, за нещата дето стават под носа ни, кой му пука за миналото... Мда, „атмосфера на гробовна вселенска бездуховност.“

• 16-12-2012|**Дончо Аврамов**

Не заявявам позиция, коментирам текста: вероятно фактите не са измислени и бих искал да им повярвам, ако обобщенията и заключенията не са така повърхностни, с преувеличавания или омаловажавания. Напр. „за услугата България плаща райхсмарки“ Кому, колко, защо, платила ли или е уреждала плащане, от какъв документ е извадена информацията? „Да се прехвърля цялата вина на Хитлер и на германците е просто несериозно?“ Т. е. без германския натиск българите пак биха депортирали евреите си, така ли? „Полицейският инспектор Тасев прави решаваща грешка като изпраща списъка на Комфорти и операцията престава да бъде тайна.“ А ако не е грешка на опитния полицай, а негов добре намерен начин да опита осуетяване на операцията? „Делегацията от Кюстендил представляваща 40-50 души (откъде информация за броя им?)начело с Пешев отива при министъра Габровски, който се уплашва (от кого, бе, от какво се уплашва този могъщ министър – от група граждани зад които няма никаква организация ли?)и отменя депортацията.“Вечерта на 9-и срещу 10-и март се развива драма и в Пловдив. Не вярвам на версията, че заповедта, с която се отменя депортацията, закъснява с 20 часа там. Просто са опитвали къде ще стане.“ Много хипотетично за един така отговорен текст – автора просто „не вярва“ на никакви свидетелства и дори „предполага, че...“!“Ето, това става в България преди 68 години – събитията в Кюстендил и Пловдив са причина депортацията в частта план Б, който се отнася до близо 50 хиляди български евреи, да се отложи.“ Доста преувеличен и съмнителен извод, изключващ ролята на Димитър Пешев и владиката Кирил.“Или още неизяснената намеса на съветския посланик Лавришчев, неговите косвени контакти с посланика на Райха Адолф Бекерле с посредничеството на Атанас Буров“. Защо изобщо се споменава нещо, за което нищо не се знае? Ами ако Лавришчев, също е антисемит от болшевишки тип? „Но сме уникални и с още нещо – ние сме единствените, които отмениха присъди над антисемити. Факт е, че преди десетина и повече години бяха отменени и присъдите на Седми състав на Народния съд, включително присъдата срещу Александър Белев. И присъдите, и отмяната им имат, освен юридическа, и морална страна. Белев и останалите са реабилитирани. Все едно, че нищо не е било! Защо стана така?“ Преструва ли се авторът или не знае – присъдите на всички състави на народния съд са отменени, тъй като той е създаден противокостиционно,

не е възможно един единствен състав да бъде отделен и изваден защото справедливо съдел, той е бил също така противозаконен!“ Няколко думи са думата спасение. Тя е хубава, но я използваме много – и лесно, и изобилно, с което я изхабяваме. Освен това трябва да я уточним. Българските евреи не бяха пасивен обект на едно спасение. Те направиха всичко, каквото можеше да се направи тогава. Те се бориха да оцелеят...“ Може и да е верно, но моля – бъди подробен и в тази посока, авторе, посочи аргументи, примери, резултати... Ще ти повярвам, засега това изречение е в стил „Ободряваща, комунистическа недоисказаност „от някогашните времена. Така, че в моите очи текста е несериозен, съжалявам.

- 17-12-2012|**Добромир**

По този повод българският премиер днес се е изказал достатъчно ясно и категорично:

„Ако сме могли, да сме спасили всички евреи в света, но сме могли и сме спасили тези 50 000. Другите държави и това не са направили – далече, далече по-малко – една, две държави, са спасили по 300-400 души. И България да заслужи да се правят филми срещу нея за спасяването на евреите?! Заради приятелството си, заради обичта си, заради своята откритост... Това е все едно сега да обвиниш някой, че в Африка има бедстващи от жажда или от глад хора“.

- 18-12-2012|**Борислав** – IСамо силният може да каже: „Аз сбърках“

Изявлението на премиера не решава въпроса за отговорностите и го оставя открит. Грубата аритметика – толкова спасихме, толкова не мояхме, не отменя факта, че българските власти по време на Втората световна война имат своя дял от съучастие в трагичната съдба на 11 343 евреи от новите земи. Такава участ щеше да сполети и предвидените за изселване 8 500 евреи от старите предели на България, ако не бяха се надигнали български общественици, интелектуалци, предстоятелите на Българската православна църква. Сътрудничеството на българските власти, независимо по какви причини и как е наложено, не ни освобождава от извършването на толкова дълго отлагания морален акт – да изразим в някаква форма съжалението си за това сътрудничество. Защото една Франция, който има може би много по-големи основания да каже: Какво можехме да направим, ние бяхме окупирани“, не го направи, а поиска прошка за причинените от нейните власти страдания на еврейско-

то население. Ако ние направим това, нищо няма да засенчи моралния подвиг на българската нация със предотвратяването депортацията на евреите от старите предели на България. Ще затворим веднъж завинаги и устата на онези отродители от Скопие в тяхната антибългарска пропаганда. Но ако продължаваме да си заравяме главите в пясъка и гледаме на опита за осмисляне на тези събития като посегателство върху националното ни самочувствие, то ще сведем това самочувствие до нивото на защита на домашната ракия и шкембе-чорбата като негови опори. Нека вземем пример от европейските нации, които, окупирани или сателити на Германия, веднъж завинаги приключиха с този въпрос. Време е вече и ние да затворим тази мрачна страница от историята. Позицията, която днес официалната власт заема, не помага за това.

- 18-12-2012|Златко

Въпросът е изключително деликатен, тъй като от една страна ние имаме нужда от примера със спасението като основателски мит за евентуалното гражданско общество, което ще градим оттук нататък. Проблемът обаче е именно в това, което казва Борислав – мит, положителна митология, основания за гордост и гражданска активност не могат да се градят върху половинчати основи. Необходима ни е строга СОБСТВЕНА преценка върху миналото, с всичките му аспекти, а не само вечно да се защитаваме срещу всяка критика на принципа „цапате ни!“ Такава позиция е израз на комплексирано мислене, което не е в състояние да направи реална разлика между собствените си заслужаващи уважение дела и действителните простъпки и исторически престъпления. Разглеждането на казуса със спасяването (или предаването) на българските евреи само като такъв или обратно, онакъв, е израз на незрелостта на гражданското общество, съзнание и мислене в България. Спасяването на евреите е заслуга на точно определени личности и донякъде организации. Те са добре известни и това е всичко. „Активните народни маси“ са клише от комунистическите учебници по история, крайно време е да се научим да делим реалните от измислените неща в историята си...

За бъдещето – далечно и не чак толкова

Автор: Златко Енев

Наскоро прочетох някъде, че кампанията на Мит Ромни, тазгодишният кандидат-президент на републиканците, вероятно ще остане в историята с това, че никои републикански кандидат след него няма да води кампанията си по „класическия“ републикански маниер, който се провали така *гръмотресавично* на тези избори. Но какво всъщност означава това? В продължение на десетилетия, като се започне с Ричард Никсън и се премине през Роналд Рейгън, за да се стигне до двамата Буш, републиканските кандидати печелеха кампаниите си чрез прилагането на една сравнително проста, но затова пък силно ефективна стратегия: натрупване на огромно предимство сред белите американски гласоподаватели. Голяма част от тези последните – бивши демократи от американския консервативен Юг – бяха се присъединили масово към републиканската кауза, прекъсвайки продължителната демократическа традиция на Юга, в знак на протест срещу правителствените политики на поддръжка за Движението за граждански права, американският еквивалент на нашето собствено такова (тук следва смях...) И, понеже демографското развитие на САЩ от последните няколко десетилетия беше се наклонило рязко в полза на Юга, републиканските кандидати по правило държаха по-добри карти от демократическите си съперници (и съответно бяха държали президентството през двадесет и осем от четиридесет години).

Онези от вас, които познават нещата, сигурно вече са готови да възкликнат: но същото направи и Мит Ромни! Да, разбира се – кампанията на републиканския кандидат, концентрирана в традиционната републиканска посока, към печелене гласовете на белите избиратели, всъщност успя напълно в това отношение и Ромни спечели три пети от „белия вот“, с което изравни или подобри постиженията на всичките си мастити предшественици, включително и ония на Рейгън от 1980 и Буш-баща от 1988. Чудесно, само че...

Само че това се оказа недостатъчно. Оказа се, че междуременно демографията е изиграла поредната си лоша шега и бялата част от електората, която беше 87% през 1992, спада бавно, но сигурно – с около три пункта при всеки поредни избори оттогава насам. А това означава, че ако тенденцията се запази, през 2016 г. белите избиратели ще бъдат само около 70% от общия избирателски вот. Изборното поражение на Мит Ромни най-внезапно изправи Американската републиканска партия пред неприятното заключение, че десетилетната ѝ стратегия за печелене на президентските избори вероятно трябва да бъде радикално променена. В противен случай...

Да се нарече „паника“ мрачното настроение, което в момента цари сред немалко поддръжници на републиканската кауза в Америка, би било силно преувеличено, разбира се. И все пак едно неприятно отрезвление е повече от очевидно, и то именно в големите южни щати, вече традиционни опори на американския републиканизъм – просто защото непрестанното увеличение на избирателната сила на американските „латиноси“, тоест испаноезичните американци, идещи откъм различните латиноамерикански страни (или наследници на латиноамерикански емигранти), е най-очевидно именно тук, в дълбокия американски юг.

Деца на десетилетното идеологическо промиване на мозъци, каквито са повечето хора от моето българско поколение, тук вероятно немалко от нас вече си представят добре отрепетираните в съзнанията ни картини на някакви американски Катунци – бели фермери, изравящи пушките, латиноси и чернокожи, потопени в дълбок ужас пред надигащите се нови расистки вълни, предстоящи намеси на армията, опитваща се да запази някакво подобие на ред сред бушуващата с нова сила расова омраза...

Момент, момент, моля! Светът все пак е по-голям от Катунци и Балканите. От подобни неща в днешния американски Юг следите всъщност са малко. Искам да кажа, личните любви и омрази на американците, също както и на всяко друго място по света, са си тяхна работа. Виж, възможностите за обществено приети изяви на расизъм или етническа омраза са нещо напълно различно – и в това отношение днешна Америка очевидно е толкова различна от онази отпреди, да речем, петдесет години, колкото... Тук оставям на вас да си изберете подходящото сравнение, самият аз предпочитам да изкажа научно-фантастичното „колкото и България след петдесет години ще бъде различна от днешната“ (следва

отново смях – или може би плач, в зависимост от етническата ви принадлежност и положението ви в днешна България)...

Вместо различни расистки параферналии и подобни скъпи на днешното българско въображение картини и обяснения за хода на нещата и порядъка във вселената, американците-републиканци, оказва се, се подготвят усилено за бъдещето – и то *именно* за едно бъдеще, в което белите гласоподаватели в Америка евентуално не само няма да бъдат преобладаващо мнозинство, ами, напротив, ще трябва малко по малко да приемат ролята на малцинство „в собствената си страна“. (Тези последните думи са сложни в кавички не случайно, защото всъщност белите американци, също както и всички други жители на тази страна, по принцип не хранят монополистични претенции за „собственост“ върху страната си и са напълно наясно, че и те като всички други са само емигранти, само пришълци на това тук място, ако и, евентуално, от някакви по-ранни исторически моменти; може вече би се досещате защо обяснявам тази толкова елементарна истина – ако не, четете по-нататък, едно малко по-подробно обяснение следва по-долу). А това пък по-горно твърдение (че републиканците не дремят и работят за собственото си бъдеще), се онагледява по най-простицък начин от факта, че все повече млади, високообразовани и амбициозни политици от латиноамерикански произход – като например сенаторът от Тексас Тед Круз, губернаторката на Ню Мексико, Сузана Мартинес, губернаторът на Невада Брайън Сандовал, сенаторът от Флорида Марко Рубио – придобиват все по-голяма видимост и влияние сред американското републиканско политическо тяло: несъмнено указание за това по какъв начин републиканците очакват да се спасяват във все по-заплитащата се демографска джунгла от бъдещето (която между другото очаква не само тях, разбира се... но вие и без вече това си знаехте накъде отивам, нали така?)...

И така, нека да изплюем камъчето и да стигнем до реалното ядро на днешното ми писание, до нещото, което няма как да ви кажа без да съм ви подготвял в продължение на петнадесет минути чрез ръсене на пъстри картинки откъм вечния Дисниленд на всички ни, благословената Америка. Защото онова, за което искам да говоря днес, мили мои, е разбира се България, а не Америка... Вълнува ме мен Америка, дренки. Също колкото и вас, предполагам. Виж, България е друга работа, разбира се...

И така, нека най-после дръпнем настрана пъстричката уводна завеса и да се изправим пред нерадостната родна картинка, за която всъщ-

ност ще иде реч оттук нататък. Демографията българска, не ще и дума, е ако не най-важната, то поне една от най-важните и най-дълбоко табуизирани теми на настоящото българско ежедневие. Знаем го всички – „ония“ заплашват да ни претопят, откак ги има по „нашите земи“ (тук прочетете отново абзаца за американците и отношението им към „собствената им страна“ – той е сложен там не случайно, разбира се). От време на време по телевизията се изправя по някое благообразно старче – все стожери от доброто старо време, все заслужили борци срещу комунизма и социализма – което ни показва, въз основа на различни изчисления, как ни остават толкова и толкова години, преди...

Преди какво, всъщност? Преди следващата гражданска война? (Това откъм ложата на българските оптимисти). Песимистите, напротив, сигурно си представят как „собствената им страна“ престава да бъде собствена, как някой им я открадва, нагло и арогантно, шепа по шепа, подобно на затворник, копаещ таен тунел откъм килията си накъм свободата... А реалистите... Момент, впрочем, има ли го и това животно – българският реалист? Да вярваме ли на различните етнографи от прастари времена, които – глей ти! – открай време са хвалили племето ни за неговия безпощаден реализъм, и дори са избрали да го наричат „прусаците на Балканите“, да се чуди човек да се смее ли, да плаче ли...

Впрочем, всичко по реда си. Нека засега оставим на други да си чешат черепите над въпроса за „националния ни характер“, а ние с вас да дръпнем напред, накъм истински важните въпроси на тази тема, че времето напредна... И така, демографията тиктака под краката на всички ни – американци, европейци, балканци, разлика няма кажи-речи никаква, навсякъде „варварите“ са вече не само „пред вратите“, ами директно вътре в крепостта, настанили са се в нея и нямат ни най-малко намерение да я напускат... И светът собственически трепери целокупно... упс, не навсякъде, разбира се. Както вече ви показах, Америка примерно не трепери, ами работи за бъдещето. Както го е правила винаги, между другото. Докато България...

Какво, пак ли ще започваме с оплакванията? А стига де, спести ни ги тия поне! Хе! Да сте ме чували *някога* да съм се оплаквал? Глупости, братя, какви оплаквания, какви пет лева? Онова, за което всъщност искам да ви говоря, ще ви накара да се поопулите, предполагам, ако не над друго, то поне над собствената ми наивност, да не кажа направо глупост...

Защото нещото, с което ми се ще да ви занимавам тук, са основанията за моя оптимизъм. Български оптимизъм, потен и задъхан, а не някакъв напарфюмиран, изфренчен. Защото, о да, България, така ми се привиди, държи в ръцете си неочаквано добри карти, ако и може би все още да не го осъзнава. И то именно защото – не точно като Америка, но все пак и не като, да речем, Дания, която допреди няколко десетилетия не е знаела какво е това да живееш с „чужди“ в „собствения дом“, при това от векове насам – и днес, подобно на комай цяла Западна Европа, се поти не на ужким, в усилието да съчетае собствените си хуманни, общочовешки, либерални принципи, с все по-прииждащите вълни от чужденци, които... Но тук вече знаете какво следва, така че няма да ви губя времето.

Повтарям отново: нека бъдем реалисти! Няма вече чест и слава в люта любов и омраза, няма почит в ненавистта към „чуждите“, никъде по света. И ако немалко от нас очевидно живеят с несмущаваната от нищо увереност, че най-нормалното нещо на тоя свят е човек да си говори приказки като „Абе виж сега какво, не съм расист, но...“, то това се дължи само на провинциалността ни, разбира се. Всеки, който произлезе малко по-задълго навън, се научава бързо-бързо ако не на друго, то поне да си държи ченето (ако и на ум да си псува „политкоректността“ колкото си ще – между другото, все се питам защо ли точно най-големите противници на този тип мислене са толкова склонни да използват тази по съветски удобна абривиатура, вместо нормалното „политическа коректност“...). А по-младите, току-поглеж, комай вече започват да ги вземат и на сериозно тези изфренчени коректности, та дори и ни се поскарват така, когато започнем да си говорим по нашенски... Модерни времена, какво да правиш?

Но да си се върнем на приказката. Навсякъде по света, повтарям – или поне по онези негови части, от които всички се учат – хората изглежда са започнали да разбират, че няма полза от господарски фасони и перчения, дори и в „собствената къща“ (за която не всички разбират толкова ясно колкото американците, че всъщност в нея няма нищо „собствено“, но пък всички започват, полека-лека, да го осъзнават – една от „крилатите фрази“ тук в Германия например, звучи така: „Ние всички сме чужденци – почти навсякъде по света“). Няма полза от разделянето на „свои“ и „чужди“, ако и да не е лесно, разбира се. Няма полза от разделянето на два, пет или сто отбора вътре в „собствената страна“, няма

смисъл от опити за разделяне на погачата така: „онова там крайче за вас, останалото за нази си“, колкото и хилава да е тя, пустата клисава балканска погача. Знаят вече хората докъде води всичко това, наситили са му се до гуша и се напъват, колкото и да е трудно, да престанат да се перчат с нациите и националностите си, в ущърб на въображаемите „други“. Ернест Ренан, ако не се лъжа, беше казал, че нацията, това е група хора, които са успели *да забравят* много неща заедно – и, както се надявам да се съгласите с мен, ако не сега, то може би някога по-късно, то може би е време и за нас вече да се позамислим малко и да решим дали, аджеба, нашите с вас неокончаеми балкански паметни, особено когато става дума за зло и мъст, не е време да се поподрежат така малко, да се пофризируют и поевропейчат, ако не ви дразнят тия ми тук думички...

А всъщност, като се позамисли малко човек, то предпоставките за всичко това съвсем не са чак толкова нищожни. Пери Андерсън, един от по-интересните американски историци, твърди, че кемалистката революция в съседна Турция е уникална с това, че е културна революция, несъпровождавана от социална такава – нещо безкрайно рядко в световната история. Е добре – аз пък се замислям така и, гледайки към днешна България, установявам, че в нея пък, през последните двадесет и нещо години, се е случило точно обратното – една социална революция, несъпровождавана от културна такава. И че, ако питате мен, именно това е причината за неокончаемостта на нашия с вас български преход. Иронията на цялото ни привидно отхвърляне на грубия исторически материализъм се състои в това, че, след като сме „променили базата“ (дано ми е простено използването на този толкова ненавистен за мен жаргон от миналото), ние някак автоматично сме заочаквали, че след нея ще се „промени и надстройката“, ще не ще... Е да, ама не! Не ще да се променя, пуста надстройка, не и автоматично, стои си в главите на хората по-тежка от какъвто и да е базов бетон, и тежи, та се къса! Искане си работа, искане си чоплене, искане си разбиране, искане си реална, а не само на приказки, раздяла с миналото и с неговото мислене. Инак не става, защото миналото, останало в главите, оказва се, е по-реално и по-тежко от всякакви диалектики на производителни отношения и нам кво още... А това води до тежка, подобна на лют махмурлук, фрустрация и обърканост, води до отчаяние, до пълна загуба на увереност в собствените сили, до пасивно очакване на някакво чудо, до чудесен бизнес за всякакви врачки, астролози и прочие гадатели... И единственото хубаво нещо в

цялата тази преобъркана галиматия е това, че хората вече до такава степен са изгладнели за *някакванадеждица*, за *някаква светлинка*, за *някакво* обещание за бъдеще, че – хм, хм! – току-виж се оказало, че главите и мозъците им са далеч по-отворени, отколкото сме в състояние да повярваме в момента. Отворени, именно. Отворени за всякакви изфренчени и чужди идеи, били те политически коректности или просто призови за всеобщо обединение под идеята за *еднагражданска*, а не *етнически дефинирана*, нация. За действително равенство на всички ни пред закона, за действителни права и свободи, за действително уважение едни към други, без разлика на пол, вяра и етнически произход... Смейте ми се вие, смейте се! Да видим кой все пак ще се смее най-последен, ако и може би озъбено, откъм гроба (тук отново следва смях, ако още не сте се досетили)...

И все пак, нека се замислим малко. Не е ли ситуацията на България – именно тази, днешната, а не някаква измислена, дотърена откъм „бъдещето“, България – изключително изгодна, поне в сравнение с всичко и всички, които ни заобикалят наоколо. Съседите сърби? Какво да говорим, няма какво да говорим. Съседите гърци? Оплескаха се и те, завалиите; в края на краищата надхитриха, както винаги става в живота, не някой друг, ами самите себе си, за да се стигне дотам, да ходят нощно време по атинските улици на лов за чернокожи хора, пфуй тойфел, както казват германците... Съседите румънци се надпреварват във взаимно надплюване с по-далечните съседи унгарци, хвани Букай, та блъсни Коелю... Съседите турци, свестни и дисциплинирани хора, не ще и дума, но пък европейската идея, да ме прощават, и те като нас и през плет не са я виждали – и не само това, ами са се заинатили в наше време да доказват на всички колко велики могат да бъдат в собствените си очи, кеф ти империя, кеф ти превелико минало, направо да си отхапеш (тук отново следва смях, защото самият аз ви подбъзикнах миналата седмица на същата тази тема – само за да се убедя много скоро, че което може, то си може, а което не – не; само да не сте посмели сега, като онова момче младо, то си се знае самò, да изкарвате сега *цялата ми идея* чист майтап; предизвикателството си е предизвикателство, а сериозните приказки под него са си сериозни приказки).

И така, кой остава тогава на Балканите? Кой, ха кажете ми де? Има ли някой друг освен нас, който в момента да бъде дори в състояние да си мечтае за някаква европейскост, за цивилизованост, за веене на байрака,

най-отпред пред цялата дружина-пасмина, може и да са на гол тумбак, ама пищови са, не са кашкавалки, мамка му! Кой друг, осен нас? Има ли някой друг?

Позамислете се малко за това, ако ви отърва, а после поразгърнете някоя и друга книжка по история, пък вижте, и *повярвайте най-после на очилата си*, че тази страна, този народ, тази тук човешка смесица, колкото и дива и глупава, колкото и фалипръцовска и скудоумна в решаващите моменти от историята си, все пак е имала и други времена. Имала е! И тук няма да ви говоря за царе и армии превелики, няма да ви говоря за врагове повалени и черепи, направени на чаши. Неее, не познахте, милички... Няма да ви говоря за ония българи, които пишат кървави писма с кръвта на нещастни, никому не виновни цигани (голяма работа, един циганин по-малко!). Нито пък за ония, дето колят децата си собствени, ако и за да ги „спасят от позора“, та да научат нацията си любознателна след това да мъсти и отплаща чак до памитвека... Ония хора, за които ще ви говоря аз, са други. Ще ви говоря за хора отрудени и честни, по цял ден превити на запетая над рабоша, останали без кръст и без очи, но блъскащи залудо, вместо да лежат залудо. Ще ви говоря за хора, които развързват кесията и дават за род и език, за четмо и писмо, за светлина, учение и знание, ЗА БЪДЕЩЕ, МАМКА МУ! За хора, които казват „свобода за всинца ни по равно, няма българи, няма турци, няма арменци!“ За хора европейци – протестанти по дух и призвание, без да го осъзнават дори за секунда, хора дишащи и живеещи за едната чест, хора, които сядат под моста, докато отгоре тътне артилерията – ако падне моста, от мене нищо да не остане, МАМКА МУ! За тях ще ви говоря, за тихите, малките, незабележимите, а не за гигантите ни национални, да ме прощава Господ, които обичам до безсмислие, къде ще ходя инак, но които не мога да приема като светлина и показалци на пътя напред... Неее, видели сме вече често и пречесто докъде води тоя път, крайно време е сега да потърсим друг, по-нов... а всъщност толкова стар, колкото е и народът ни, ако питате мен (не „нацията“, гръм да я удари тая пуста „нация“, дето само се зъби като зло пале на всички и всичко комай вече сто години – и си яде пердах ката ден, и продължава да се зъби, пале глупаво, на нищо да се научи неспособно)...

Тъй. Излях се. Не можах да се сдържа, поизпуснах си юздите накрая, но пък и вие не ми връзвайте чак толкова кусур, ако и да сте, примерно, твърде млади. Ще дойде време за всинца ни – може би много по-скоро,

отколкото смеем да се надяваме – в което ще трябва да се дели плява от зърно, боклук от семе, знание от тъмнина. Ще дойде, чуйте ми приказката.

А след това, ако имате желание, помечтайте си малко. Отпуснете душите, повярвайте – и наше ще бъде царството небесно, то се знае. Тъй е било откак свят светува, тъй и ще продължи да си бъде. Свобода и живот заслужават само ония, които успеят да си ги извоюват. Всеки ден, ден след ден – и най-паче от самите себе си.

Останалото – от Господа!

Берлин, декември 2012

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраците“ (2001–2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичния сборник „Жегата като въплъщение на българското“ (2010).

Детските му книги са преведени на няколко езика, между които и китайски. Живее в Берлин заедно с двете си деца.

Коментари (41)

- 13-12-2012|Добромир

Не трябва да се преувеличава ролята на президента на САЩ. Да, президентът на САЩ е най-видимата (за останалия свят) фигура в САЩ – но въпреки своите значителни формални пълномощия, една много голяма част от ежедневието на хората в САЩ зависи не от президента, а от разни институции на доста по-ниско ниво (и щатско, и още по-ниско). Освен това в момента именно на федерално ниво бюджетът на САЩ е доста издънен, и то трайно издънен, така че президентът, който и да

е той, дори и много да иска, пак по чисто финансови причини няма как да направи много от нещата (които той иска). Така че и в Америка, както и навсякъде по света, благополучието на обикновения човек зависи най-много от характеристиките на местната общност, към която принадлежи. Защото има щати, които на практика нямат проблеми със своите бюджети (не са много, но все пак: Alaska, Arkansas, Montana, North Dakota, West Virginia, Wyoming) – а има и такива щати, в които дефицитите са по-високи от тези в Гърция, например. Още по-големи разлики има във „фискалното здраве“ на по-ниските нива на местно самоуправление – общинските бюджети.

Така че, както това се е случвало вече и на други места по света (и у нас): малцинствата (латиносите и чернокожите) в САЩ си избраха президент (техен си човек) – да, така е. Но точно тези две групи заедно не са никак в състояние с данъците си да финансират всичко онова, което „техният“ президент му се иска да направи с държавата (им). Отново по-голямата част от данъчната тежест ще се стовари върху белия човек – който обаче няма до безкрайност да търпи това. И самата Конституция на САЩ дава достатъчно възможности нещата да се поправят.

- 13-12-2012|**Серкан**

„Но да си се върнем на приказката. Навсякъде по света, повтарям – или поне по онези негови части, от които всички се учат – хората изглежда са започнали да разбират, че няма полза от господарски фасони и перчения, дори и в „собствената къща“ (за която не всички разбират толкова ясно колкото американците, че всъщност в нея няма нищо „собствено“, но пък всички започват, полека-лека, да го осъзнават – една от „крилатите фрази“ тук в Германия например, звучи така: „Ние всички сме чужденци – почти навсякъде по света“). Няма полза от разделянето на „свои“ и „чужди“, ако и да не е лесно, разбира се. Няма полза от разделянето на два, пет или сто отбора вътре в „собствената страна“, няма смисъл от опити за разделяне на погачата така: „онова там крайче за вас, останалото за нази си“, колкото и хилава да е тя, пустата клисава балканска погача. Знаят вече хората докъде води всичко това, наситили са му се до гуша и се напъват, колкото и да е трудно, да престанат да се перчат с нациите и националностите си, в ущърб на въображаемите „други“. Ернест Ренан, ако не се лъжа, беше казал, че нацията, това е група хора, които са успели да забравят много неща заедно – и, както се надявам да се съгласите с мен, ако не сега, то може би някога по-късно, то може би е време и за нас вече

да се позамислим малко и да решим дали, аджеба, нашите с вас неокончаеми балкански паметни, особено когато става дума за зло и мъст, не е време да се поподрезжат така малко, да се поффризират и поевропейчат, ако не ви дразнят тия ми тук думички...“

Чето го туй нещо, чета и онова за „българчето, турчето и циганчето в един отбор“ и колко още подобни, **НАИСТИНА ЦЕННИ, ЧОВЕШКИ МИСЛИ...**

И после виждам друго.

Интелектуалци, които единственото, което могат цял живот е да правят „мълчалива опозиция“

Интелектуалци, със заключени коментарни форуми (нашълнили гащите от **НАИСТИНА** тоновете чужда смард, **НО НЕ САМО**)...

Интелектуалци, които могат да предлагат **НЕ**сериозно „да се отворим към света, като почнем да се делим още повече“ – за теб „Турска редакция“, за теб „патагонска“, ..., **И НА ВСИЧКИ ВАС, ЕСТЕСТВЕНО, ШЕФАЩЕ СЪМ АЗ, БАШ ИНТЕЛЕКТУАЛЕЦА.**

Щото така е било и така ще бъде.

И чета и това:

„Иронията на целия ни привиден анти-марксизъм се състои в това, че, след като сме „променили базата“ (дано ми е простено използването на този толкова ненавистен за мен жаргон от миналото), ние някак автоматично сме заочаквали, че след нея ще се „промени и надстройката“, ще не ще... Е да, ама не! Не ще да се променя, пушта надстройка, не и автоматично, стои си в главите на хората по-тежка от какъвто и да е базов бетон, и тежи, та се къса! Иска си работа, иска си чоплене, иска си разбиране, иска си реална, а не само на приказки, раздяла с миналото и с неговото мислене. Инак не става, защото миналото, останало в главите, оказва се, е по-реално и по-тежко от всякакви диалектики на производителни отношения и нам кво още... А това води до тежка, подобна на лют махмурлук, фрустрация и обърканост, води до отчаяние, до пълна загуба на увереност в собствените сили, до пасивно очакване на някакво чудо, до чудесен бизнес за всякакви врачки, астролози и прочие гадатели... „

И единственото хубаво нещо не е това, с което продължават мислите на автора след това.

Поне за мен.

Щото аз в продължението му виждам точно същите „врачки, шамани и гадатели“ пред Коледа.

Единственото хубаво е, че ме боцва тъй дълбочко, че се наканвам да напиша два реда.

Туй и нищо, нищо друго.

- 13-12-2012|**Добромир**

А по въпроса за (псевдо)марксистката терминология – обективно тя не е толкова лоша, трябва просто в нея да се разменят местата на „база“ и „надстройка“ – и всичко си идва на мястото. Не е вярно, че „битието определя съзнанието“ (както обичаха да цитират) – цялата човешка история подсказва, че по-скоро е точно обратното. Защото НЕ материята създава култура (тя и не може да я създаде) – а именно Културата (там, където я има) създава постепенно и съответните материални условия.

(А каква е културата? Чия е? Има ли над-национална култура? Няма. Или може би все пак има, но е още в някакъв отчайващо незавършен вид, най-мекко казано. Претънък слой, който се крепи, едва-едва, върху съвсем други, много по-яки от него неща.)

Културата, когато е напълно функционална, е винаги национална.)

- 14-12-2012|**Златко**

Когато човек се е разделил в продължение на толкова дълго време с начините на живот и мислене от родната си страна, то някои неща по неизбежност започват да изглеждат силно парадоксални, дори абсурдни. И то съвсем не нещата, които всички кичат с тази вече толкова изтъркана думичка, „абсурд“. Нека вземем за пример, да речем, българската конституция.

Има ли нещо по-абсурдно от една конституция, съдържаща членове, породени единствено от желанието за отрязване достъпа на малцинствата до политическия живот (прословутия член за забрана на „етнически партии“), като в същото време цялото общество колективно отказва да осъзнае простичкия и очевиден факт, че на практика този член поставя ИЗВЪН закона практически ВСИЧКИ български политически партии (с парадоксалното изключение на ДПС, която е УЖ смесена, но само защото я дебнат от всички страни). На практика всички български партии са етнически – българо-етнически, но именно в това е парадокса – че преобладаващото мнозинство българи в момента изглежда идентифицира понятията „етнически“ и „малцинствен“ – това си личи дори в езика на управляващите – наскоро прочетох някъде ОФИЦИА-

ЛЕН коментар за „кварталите с етническо население“. Изобщо, неразбирането на модела за гражданско общество и гражданска нация, който е решаващ за бъдещото развитие на Европа, а вероятно и целия свят, е определящият факт на сегашното българско общество – и нещата, естествено, няма да се помръднат и на милиметър напред, докато хората не започнат да разбират, че проблемът с българските малцинства е основен израз на колективния отказ да се възприеме закона като върховно правило в начина на живот и че той, законът, стои НАД всички, а не само над „чуждите“.

А всъщност българските политици, ако не от това поколение, то поне от следващото, би трябвало да виждат повече от ясно, че единствения начин за избягване на **ДЕЙСТВИТЕЛНО** силно етническият характер на вътрешните български политики, е в постепенното привличане на политическа работа – във всички големи партии – на хора от етническите малцинства. Това е нормалният ход на нещата по цял свят – такъв той трябва да стане и в България. Имате някакъв значителен малцинствен електорат – имате и негово представителство в политическия живот на страната. И, ако не искате вотът на това малцинство да бъде определян от напълно ирационални, етнически съображения, то давате видимост и реални политически правомощия на негови представители в големите политически партии в страната. В противен случай малцинствата просто нямат друг избор, освен да си създават чисто етнически партии. Какво друго им остава?

При цялата острота на тази неизбежна критика, самият аз съм силно впечатлен от готовността на удивително много хора – поне онези, които се обаждат при мен – да започнат да се разделят с вековните предразсъждения, стига някой да им предложи някаква от малко-малко убедителна концепция за постигане на гражданско единство. Нещата може би са много по-зрели, отколкото всички сме в състояние да предположим... Самият аз съм твърдо убеден, че новата, може би напълно незабележима, реално-гражданска революция, е на път в това общество и може би само след няколко десетилетия нещата ще бъдат много по-различни.

Да видим...

- 14-12-2012|**Добромир**

Златко, ти просто не си разбрал смисъла на съществуването на про-словутия член за забрана на „етнически партии“.

Наличието на тази разпоредба в Конституцията („Не могат да се образуват политически партии на етническа, расова или верска основа, както и партии, които си поставят за цел насилствено завземане на държавната власт.“) е напълно в духа на твоите призови за именно гражданско (а не етническо) разбиране на политиката и обществения живот като цяло.

Затова стоят тези думи в Конституцията. Ако искаш, разгледай ги и във връзка с друг текст от нашата Конституция, който също се отнася до партиите: „Партиите съдействуват за формиране и изразяване на политическата воля на гражданите.“

Ако една партия бъде създадена на „етническа основа“ – то каква „политическа воля“ ще формира тя у гражданите?

А по въпроса за политическото участие на малцинствата – всеки човек участва в политиката дотолкова, доколкото неговите собствени разбирания за „политика“ му позволяват. Ако даден човек смята, че най-изгодно за него е да продаде гласа си по време на избори (и то да го продаде на който дава повече пари) – то неговото „участие“ в политиката ще се изрази именно в това – и в нищо повече.

- 21-12-2012|**Боян**

Код:

Златко, ти просто не си разбрал смисъла на съществуването на прословутия член за забрана на „етнически партии“.

Чини ми се, четейки от доста време еднопосочните дитирамби на Главния (и с риск отново да ме сложи „в карантина“), че той всъщност не е разбрал нещо доста по просто: Non quovis ligno fit Mercurius. Иначе казано, по нашенски, „от секо дърво свирка не става“. Въпрос: а защо у нас тая мъдрост не говори за статуя на Меркурий, ами за свирка? Ами щото толкова са му били възможностите на народеца -- свирка да издяла, къде ти там статуя, та и на Меркурий...

Прочее, напълно е прав др. Добромир с тезата за битието и съзнанието: на малцинствата от етническите квартали не им е битието виновно за съзнанието, което имат, а обратното. Въпросът е: от къде идва съзнанието? А да видим кой ще отговори!

- 21-12-2012|**Боян** – ге: За културата

Добромир писа:

НЕ материята създава култура – а именно Културата (там, където я има) създава постепенно и съответните материални условия.

(А каква е културата? Чия е? Има ли над-национална култура? Няма. Или може би все пак има, но е още в някакъв отчайващо незавършен вид, най-меко казано. Претънък слой, който се крепи, едва-едва, върху съвсем други, много по-яки от него неща.)

Култура е дума от латинския и означава ОБРАБОТКА. Това, което отличава житото от тревата, е че първото е резултат от работа (об-работка), а второто е диво. Проблемът на бъдещето, поставен от Главния, всъщност стои наопъки: ние, белите люде, може и да се дообработим до предлагания ни общочовешки идеал да не си делим земята и да не се праим на чужденци. Дотук добре, ама кога ще ги дочакаме и другите да дораснат до тез високи идеали?

- 21-12-2012|Серкан

„Проблемът на бъдещето, поставен от Главния, всъщност стои наопъки: ние, белите люде, може и да се дообработим до предлагания ни общочовешки идеал да не си делим земята и да не се праим на чужденци (? Собственици?). Дотук добре, ама кога ще ги дочакаме и другите да дораснат до тез високи идеали?“

За съжаление, Бояне, „вие, белите хора“, които пишете тези горни прозрения няма да може да се „дообработите“ дори до материал за „свирка“...

И забележи типа си на разсъждение:

Едните, вази си, „се дообработват“. (Пък аз виждам как ВИ (НИ) обработват от малко малко на хора да заприличае...)

Другите „чакате да дораснат“.

Работа трябва Бояне, много повече работа и по-малко пълни с помпозност и протърканост ЕГО мисли.

Работа ден след ден. Съпричастна, интелигентна... споделена.

И тук е отговора на въпроса ти „От къде идва съзнанието“?

- 21-12-2012|**Златко**

Едно време, по социалистическо, поне не знаехме, че сме расисти. Сега вече копеленцата нови хем го знаят, хем изглежда се изхитряват някак и да се гордеят с това, майка му стара. Човек направо да се замисли дали в природата не съществува някакъв потаен закон за запазването на общото количество световна омраза, също като при масата и енергията. Ами да, помислете си само: колкото повече ония го изтръгват и надвиват на Запад, толкова повече изглежда тоя плевел, расизмът, се присажда и привива при нас, на Изток...

- 21-12-2012|**Добромир**

На кривата нива на либерализма все плевелът „расизмът“ ѝ пречи...

Къде точно видяхте „расизъм“ тук? Може би в думите „ние, белите люде“? Каква точно „омраза“ видяхте в думите „ине, белите люде“?

Да не би да имате нещо против самоопределянето на хората? Или против белият цвят на кожата?

Може би „права“ трябва да има за всички – с изключение на „белиите“? Или може би искате да ни кажете, че „расизъм“ е нещо, което само белите могат да изпитват към не-белите – и никога не е имало обратни случаи?

(Ами задайте си и въпроса: „Какво би представлявал светът БЕЗ белите хора?“

Навярно: просто една „глобална Африка“? Прекрасен нов свят, освободен от всичко бяло?)

- 21-12-2012|**Серкан**

Много от българите за първи път в живота си разбраха какво е то туй „етническа дискриминация“, когато излязоха самите те да си дирят съдбата в чужбина.

Нелек момент е този сблъсък, особено когато виждаш, че си в една и съща „редичка“ с всякакви други хора.

Това радикално преобразуване от „собственик“ и „доминант“ към „чужденец“ и всичко, което произлиза от това приспособяване, оставя дълбоки рани и води до неочаквани размишления.

„Базата“ обаче е много тежка, особено при „белиите“ бивши собственици.

И трябва да се преглъща („горчилката“) доста честичко за да останеш на Запад, а не да си хванеш чантата още утре и обратно на Изток.

(Разсъждавам защо Боян е писал „чужденец“, където ако си беше в Бг би писал гордо „Собственик“.)

...

От месеци чета отново, но този път на каталунски (за да практикувам) „Името ми е червен“, на Памук.

И сега се сетих за един момент, който ми се струва много подходящ за случая.

Сцената, когато убиеца отива в къщата на „Чичо“ (Бащата на Шекюре; възрастния майстор, който по заповед на султана наема калиграфи за да създадат великолепна книга и да покажат на Запада, че Изтока може и това и отгоре).

Преди не бях обърнал толкова внимание на момента, когато „Чичо“ казва:

И Изтока и Запада принадлежат на Аллах. (една от трите сури от Корана, с които започва книгата). И как описва на убиеца, един от четиримата най-добри калиграфи, който се раздира от противоречия дали не е съгрешил, като е участвал в създаването на книга в стила на Запада, че това да **СМЕСВАШ КРАСИВОТО, да надграждаш учейки се от всеки, не е грях.**

И се сетих в него момент за миналата година, когато спорехме за „Качеството“ на Либерален Преглед. Сетих се и за това колко много „пещери“ (като Altamira) има и може да има един „собственик“, но трепери да не остави и една да „разработваш“ ти, „чужденец“.

Не е лесно да се научи човек „ДА СМЕСВА КРАСИВОТО“ и да надгражда, „Иска си работа, иска си чоплене, иска си разбиране, иска си реална, а не само на приказки, раздяла с миналото и с неговото мислене“.

И така е, струва ми се, и на Изток и на Запад.

Споделената, съвместна работа между майтор и ученици, оставя най-ценното, което можеш да предадеш на следващото поколение.

- 21-12-2012|Златко

Серкане, понеже отново и отново се връщаш към този момент от миналата година, когато мненията ни се разминаха по въпроса за това как трябва да се прави това тук списание...

Очевидно това много те е наранило, за което съжалявам, но ми се струва крайно време да се опиташ да разбереш, че в случая причината за отказа да получиш участие в правенето е НЕ ЕТНИЧЕСКИЯТ ТИ ПРОИЗХОД. Ти инак си умен мъж и упоритостта, с която вече година и нещо настояваш (пред себе си най-вече), че си бил дискриминиран етнически, е наистина удивителна. Опитай се да видиш нещата така, както ги виждам аз: самият аз никога не бих се осмелил да дойда при теб с акъли и предложения как ти да си вършиш работата, защото съм напълно наясно с факта, че не съм компетентен в областта на строителното инженерство и че, ако бих се опитал да се представям за такъв, ще получа отказ и отрицание. Ти обаче – а и много други хора – очевидно смяташ/смятате, че за правенето на това тук списание или каквито и да било други духовни и идейни произведения, не е нужно нищо повече от здрав разум и смелост човек да каже открито мнението си. Е хубаво – казах ти го преди една година, казвам ти го и сега – това НЕ Е достатъчно. Искане се много голяма подготовка, искане се много концентрирано и целенасочено хуманитарно образование, искане се огромни културни познания, искане се много неща, които се постигат по същия начин, по който се постига компетентност и във всяка друга човешка област... Ти обаче изведнъж реши, че щом са те отблъснали, това се дължи не на липсата на такива предпоставки, ами на етническия ти произход – нещо, което е безкрайно обидно за мен и не ме питай какво ми струва всеки път да чета в постингите ти все същото обвинение, че видите ли, тоя проповядва братство и дружба между всички, а сам сегрегира когото му падне...

Та така, Серкане. Позволи ми за сетен път да ти изкажа мнението си, че каквито и принципи за всеобщо равенство да издигаме между хората, една причина за разделение и неравенство ще си остава винаги, по неизбежност: **знанието и неговата липса**. И в това разделение, в това неравенство, няма никаква сегрегация и никакъв расизъм, а има проста неизбежност: не може без знание да се прави нищо на тоя свят – и ако някой човек си мисли, че притежава знание, което всъщност не притежава, то негова си остава вината, че вместо реалната причина за недопускането си в определена област, предпочита да вижда някаква друга, напълно измислена и политически удобна: сегрегация или расизъм.

Нали разбираш, че ако аз бих се опитвал да давам акъли при строителство на мостове и канали, хората ПО НЕОБХОДИМОСТ трябва да ми

затворят вратата, защото ако не го направят, утре съоръженията ще паднат?

- 21-12-2012|**Златко**

Това обаче засяга само и единствено сферата на производството на това тук списание. Мненията ти по темите, които разглеждаме тук, са си напълно твоя лична работа и там, както виждаш и сам, никой не ти се меси. Напротив – в повечето случаи поне аз ги намирам напълно уместни и сполучливи, и обикновено съм съгласен с тях. Това изобщо не важи за всички мнения в този форум и – по същата причина, поради която не допускам никой да се меси в начините на правене на това списание – аз често не допускам във форума и определени мнения, тъй като според мен те се спускат далеч под ВЕЧЕ УТВЪРДЕНИТЕ в цивилизования свят стандарти за мислене и поведение. С други думи – НЕЗНАНИЕТО в някои мнения е толкова фрапантно, че просто няма смисъл те да бъдат излагани тук.

Пиша всичко това, за да те насърча и занапред да участваш в дискусиите, и да се опиташ най-сетне да направиш разлика между тези две неща – 1. производството на самото списание и, 2. дискусиите в неговия форум. Първото няма никаква връзка с второто, по същия начин, по който възхищението на хората пред някое архитектурно произведение (или критиките към него) нямат никаква връзка с начина на производството му.

- 21-12-2012|**Серкан**

Имаш СЕРИОЗНА грешка Златко.

Никога не съм се чувствал дискриминиран от теб етнически.

Нито пък съм се чувствал отхвърлен по този повод.

За което съм ти безкрайно благодарен.

Но определено считам, че не развиваш списанието си в посоката, която проповядват идеите ти.

Позволи ми да ти го опиша, от моя гледна точка.

Ти казваш, че това тук списание е твое.

Но... от поне една година тук се подвизава човек, който съвсем ясно ти дава да разбереш, че ти не може да се справиш ДОРИ с него САМ.

Иска се помощ.

Твоите идеи, текстове без да се завъртят в някакъв минимален диалог се обезценяват. Искат се хора, които да помагат. Къде са, защо ги няма? Имаше такива хора, малко, но ги имаше.

Сега ги няма. И знам перфектно как се чувстват.

Така както се чувствам и аз.

Ако искаш може да говорим за това.

Как може да се промени политическата класа (писал си за конституция и политика), без учителите на новата генерация да се променят?

Ти си от тях, ти си един, да не кажа единствен, който последните години освен горчилка ми е дал и повод за оптимизъм.

Обаче виж се как реагираш дори и ти?

Вместо да се опиташ да анализираш критиката към теб, към света на интелегентните хора, ти насочваш топката към политиката.

А след критиката, може би е необходим и диалог, но без самоанализ и лична преоценка на СЪРЕМЕННИЯ СВЯТ И РОЛЯТА НА ИНТЕЛЕКТУАЛЦИТЕ В НЕГО, няма как да тежат текстовете и идеите, които проповядваш.

Ето, така стоят нещата в мои очи.

Накратко.

- 21-12-2012|**Боян Г.**

Според мен трябва всички тук малко по-скромно да го дават откъм всякакви свои претенции за интелектуалност, подготвеност, познания и т. н.

Наистина не виждам кому са нужни тези взаимни претенции за някакво по-висше познание, или по-висша хуманност, или каквото е там пак нещо „по-“ ...

Светът в момента не е в най-интелектуалното си състояние – и скоро няма да бъде.

Все повече става ясно, че само с интелектуалничене нещата не стават. Интелектуалецът може интелектуално да си се самоизвисява колкото си иска – останалите хора обаче, дори и при най-добро желание от своя страна, просто няма как да го последват.

Затова на мен ми се струва, че трябва наистина да има една по-голяма широта на приемането. На взаимното приемане. Не си мислете, че всеки, който не е прочел точно тези книги, които вие сте прочели, непременно е „по-назад“ от Вас в нещо си.

Разберете, че не остана вече историческо време за голямо четене и голямо научаване и голямо интелектуално извисяване – просто вече няма време за големи, мащабни въздействия върху горкия среден, обикновен човек. Той е толкова презатрупан с въздействия откъм най-различни посоки, че е пълна илюзия да можете по някакъв много категоричен начин да му въздействате с едно списание или с някакъв коментар под някаква статия и т. н. По-скоро се насочете към обратното: събирайте мнения, повече мнения, от повече хора, от по-различни хора – за да си очертаете поне какво все пак има като някаква „наличност“ в умовете на хората – защото това ще е, на което ще трябва да се опрете в бъдеще.

- 21-12-2012|Златко

Хубаво, сега те разбирам по-добре. Но е сложно. Скоро ще напиша един текст, в който ще представя собствените си разбирания за сегашната културна ситуация в България, поставена в един сравнителен исторически контекст (в сравнение с ранното българско Възраждане, казано по-точно). Може и да възприемам нещата силно погрешно, но според мен паралелите са просто зашеметяващи. И колкото повече се запознавам с историята на страната си (в случая Възраждането), толкова повече започвам да разбирам и сегашния културен и политически контекст. Казано накратко: будителите на тая страна ВИНАГИ са били отхвърляни, отритвани и принуждавани да живеят встрани, в самота, в отрицание и неприемане. Така е било открай време, така е и днес. Единствената разлика – гигантска, без съмнение и, слава Богу, напълно достатъчна – е в новите технологически възможности, които действително позволяват и на такъв един вълк-единак като мен да упражнява въздействие, да играе историческата си роля, без никой да може да му попречи, за разлика от едно време, когато са били нужни пари и помощ. А инак, разбира се, би било хубаво, ако с времето би се създал кръг от съмишленици, но и това, честно казано, ми се привижда като илюзия, тъй като дори и произведенията на водещите ни интелектуалци от момента (с изключение на ония, пред които се прекланям и които по правило живеят навън: Мария Тодорва преди всички други, поклон доземи!), ми се струват безкрайно провинциални и незадоволителни. Чета в момента усилено историческите студии на най-новите български автори и в повечето случаи съм жестоко разочарован. Не че хората нямат достъп до информация – тия времена, слава Богу, вече са отминали – но по няка-

къв начин средата просто запечатва мозъците и те не са в състояние да надскочат сериозно средното за страната ниво, което по принцип означава: ужасяваща, убийствена провинциалност. Оказва се, че наличието на информация може чудесно да се съчетае с липса на връзка с идеите, които човек е прочел. Не знам как става това, но е факт: хората четат и УЖ разбират, а после поглеждаш – пак същото. Нищо не разбрали, продължават си с онова, което си знаят от детството, искат си петстотинте години, и това е!

Е, човек все пак трябва да познава средата, към която са насочени усилията му, така че аз работя като къртица и поглъщам хиляди страници, които ме вбесяват с ограничеността, страхливостта и тоталната си липса на някакъв вид обясняваща идея. Всички пишат описания, всички са се отказали тотално да търсят обяснения и идеи, които да предложат път напред, към бъдещето. Е добре – това не ме удовлетворява. Като няма други, ще трябва да си изнамеря свои собствени. Нека историята след това показва чия работа колко пари е струвала...

Та така. Благодаря отново за предложението, но не виждам с какво точно можеш да ми помогнеш ти или някой друг, Серкане. Списание то печели популярност бавно, но постоянно. Не знам на какво точно се дължи това, тъй като разстоянието между мен и читателската публика не се е съкратило и на йотичка през всичките тия години, пък и хората не са идиоти и чувстват много ясно хилядите светлинни години, които ни разделят – оттук и това непрестанно отдръпване на едни или други ентусиасти, които идват тук, сблъскват се с моето равнодушие или дори отхвърляне, разочароват се и си отиват. Затова вече си мисля, че е по-добре да няма ентусиасти. По-добре да идват хора, които нямат никакво отношение към мен и нещата тук. Те си четат в продължение на години, не се водят, не се карат, няма спорове, няма взаимно огорчение, няма размяна на обиди. А междувременно идеите проникват в черепите, независимо от това какво можем да си мислим ние с теб... И така светът си върши работата както сам си знае, без значение какви точно са собствените ни разбирания за право и криво...

Това е. Съжалявам, ако звуча студено и отблъскващо. Всъщност горя от желание за откриване на съмишленици, за общо дело, обща борба, общ напредък... Но всеки път, с неизбежност, се сблъсквам все с едно и също нещо: всичко е прекрасно, но само до момента, в който отворим уста и започнем реално да си говорим какво всъщност мислим. След

което всички се хващат за главите и си се връщат обратно въкъщи. България е една мъничка Вавилонска кула, това май е всичко...

Хайде, със здраве, че пак стана много, а работата ми е наникъде.

- 21-12-2012|Златко – ге:

Боян Г. писа:

По-скоро се насочете към обратното: събирайте мнения, повече мнения, от повече хора, от по-различни хора – за да си очертаете поне какво все пак има като някаква „наличност“ в умовете на хората – защото това ще е, на което ще трябва да се опрете в бъдеще.

Човекът, който познава историята, не може да приеме подобен начин на мислене. Простичко е: представете си, че Раковски – или, нека отидем по-назад, дори Берон или Чинтулов, Априлов – биха приели като меродавни мненията на „обикновените“ си сънародници. Разбирам желанието ви да бъдете взети на сериозно, с все майсторство в надуването на дудук и овчарлък, и дори производство на аби, и прочие. Само че това, уважаеми, не е точно идеята за култура и просвещение, която някога е получавала шансове да стане доминантна, в която и да било част от света...

- 21-12-2012|Златко

За да не бъда голословен, говорейки за състоянието на днешната социална и историческа наука в България – бих посочил като пробен камък разбирането на според мен ключовата за българската история тема за национализма и национализмите. Чета студия след студия на историци, работещи вътре в страната, само за да се убедя, отново и отново, че няма НИТО ЕДИН/НИТО ЕДНА специалист/ка, които поне отдалечено да осъзнават ключовата важност на тази идея за обяснението на историята ни от последните 150 години (с изключение на госпожа Тодорова, разбира се, чиято студия за българския национализъм скоро ще преведа и пусна тук, дано само да е живот и здраве). Нещо повече – инак много симпатичният Огнян Минчев вече ми казва, че съм ставал като Мирча Кришан и неговия виц за краставицата: каквото и да кажеш, Златко отговаря все едно и също: НАЦИОНАЛИЗМЪТ. Звучи логично нали? Егати и тъпото копеле, навило си една идея на пръста и нищо друго не го интересува.

След което зачитам КОЯТО И ДА Е ВЪНШНА студия, занимаваща се с Балканите и балканска история, само за да прочета ЕДНО И СЪЩО: НАЦИОНАЛИЗМЪТ!

Единственото място в света, което не може да проумее, че това, и само това, е единствената властваща идея тук, от около двеста години насам, изглежда са именно Балканите. Няма комунизъм, няма либерализъм, няма аграрно движение, няма нищо – ВСИЧКИ ТЕ СА УНИЩОЖЕНИ от национализмите, понякога и директно, физически (Ал. Стамболийски, плюс единиците интелектуалци, опитали се да се противопоставят на властващата националистическа лудост; комунистите след това просто я подхващат сами, далеч по-жестоко и последователно). А след това ми се изправят насреща маститите наши учени и ми казват „а стига с тая краставица бе!“

Направо ми иде да кресна понякога: „Абе, хора, вие имате ли си поне НЯКАКЪВ хал-хабер от това как ви вижда светът отвън, или не?“ Пък и що ли ви е да знаете? Той светът и без това от нищо не отбира...

Е как тогава ще има напредък, как ще има разделяне с миналото, как ще има европеизация, като дори образованите, уж учени, хора в тая страна, не знаят и грам за реалната ѝ идеология, за реалното нещо, което определя – и винаги е определяло – мисленето и начините на живот в нея?

Няма да стане, милички. Не и с моето поколение.

Но пък светът си има свои си начини да преде вълна – и, както споменах по-горе, паралелите между нашето време и Възраждането ми се виждат повече от шокиращи. В известен смисъл ние вече го ЖИВЕЕМ, пустото му НОВО БЪЛГАРСКО ВЪЗРАЖДАНЕ, само че се иска прекалено много оптимизъм и вътрешна, пък и външна, дистанция от повърхността на живота в България, за да може човек да види онова, което вече отдавна си върши работата, малко по-дълбоко под повърхността.

Прочее, весели празници на всички!

- 21-12-2012|**Боян Г.**

Е, щом е така, пълни празници и на Вас, Златко!

Аз се опитах да ви дам някаква по-реалистична насока – но щом не поемате, явно няма да стане.

Само ще ви уведомя, че разликата между днешната обществена ситуация и възрожденската такава е огромна. Просто днес четящата пуб-

лика, доколкото изобщо я има, не е като възрожденската. Днешните интелектуалци може и да са като възрожденските (или поне да се чувстват, субективно, такива) – може дори да са по-умни, по-ерудирани, по-всякакви – но публиката им вече не е същата.

Днешната публика вече не е онази „попиваща прочетеното“ публика от Възраждането – просто времената са други, идеите днес вече не се предават чрез „попиване“ – а по малко по-съвременен начин.

Т. е. ако навремето е вървяло това: ще им повтаряме на нашите читатели „робството, робството – нека се освободим от робството“, то днес вече не върви просто да повтаряш „национализмът, национализмът – нека се освободим от национализма“...

- 21-12-2012|Златко

Ами това пак е въпрос на виждане относно българската история, Бояне. Подкрепа за идеята за отхвърляне на робството почти не е имало – което се показва най-ясно от плачевния изход на Априлското въстание. С други думи – ситуацията и тогава, и сега е една и съща: предаването, доколкото го има, се извършва от шепа хора, а приемането, доколкото го има – също. Българската история винаги е правена от дребни шепички хора (които са плащали здравата за това, разбира се). Идеята за това, че „народните маси“ били творец на историята, е една от най-ефективните промивки на мозъците, останали от времето на комунизма.

Така че у мен илюзии, поне в това отношение, няма почти никакви. Приказвам си за шепа хора – така е било винаги, така и ще си бъде, във всички толкова затворени и микроскопично дребни общества, каквото е българското. Но пък това е напълно достатъчно. Бъдещите революционери растат под носовете на всички ни – и само след десетина-петнадесет години, ако не ме лъже усетът, вече ще се появи поколението, което съответства на централното революционно поколение отпреди 150 години – онова на хлапетата, които вече няма да си играят като нас, емигранти-драскачи, да раздухват жаравата отвън, ами ще подхванат нещата отвътре, директно откъм гърлото на неподвижната българска политическа сцена. И тая страна ще види тогава звезди посред бял ден, точно както ги е видяла и тогава, и точно по същия начин: който си е роден за лудост, той си лудува. Който е роден за робство, той си иска робството.

А сега му цапнете едно питие и ми се посмейте. Ха-ха-ха-ха-ха. Дока се умни наумуват, лудите пък вземат, та се налудуват. Всекиму своето. Така е било винаги, така и ще си бъде, докато има на тоя свят хора...

- 21-12-2012|**К. П.** – ге:

Златко писа:

Чета студия след студия на историци, работещи вътре в страната, само за да се убедя, отново и отново, че няма НИТО ЕДИН/НИТО ЕДНА специалист/ка, които поне отдалечено да осъзнават ключовата важност на тази идея за обяснението на историята ни от последните 150 години (с изключение на госпожа Тодорова, разбира се, чиято студия за българския национализъм скоро ще преведа и пусна тук, дано само да е живот и здраве).

Простете да попитам – кои точно автори/изследвания четете, та общавате така рязко? Просто ми е познато това да се казват крайни критики без поименно адресиране, а поименни да са само хвалбите.

Впрочем на вас ви харесва Мария Тодорова, а на мен ми се струва, че тя стана много популярна точно сред разни националисти и провинциалисти от/на Балканите с книгата си от 1997, защото пасна на техните собствени комплекси и фрустрации. Колегите ѝ на Запад обаче говорят за нейните публикации със зле скрита ирония и снизходителност. Във всеки случай тя има една статия за филма „Време разделно“ – намирам я за просто отвратителна.

- 21-12-2012|**Златко**

Предпочитам да не коментирам. Действително се увлякох и започнах да обобщавам по недопустим начин. Не е редно да се говори така. Нека се надяваме, че с времето ще успее да стигна до разбиране на онава, което пишат в момента сънародниците ми...

- 21-12-2012|**К. П.**

Всъщност тази статия на Тодорова е публикувана и при вас, има и критични коментари, с които съм съгласен:

http://www.librev.com/index.php?option=com_content&task=view&id=460&Itemid=38&ed=23

Та на този фон има по-аналитични работи на изследователи, работещи и в България, и извън България. А че има несравнимо повече старомодни патриотарски глупости е ясно, но точно затова призовавам към конкретизиране.

- 21-12-2012|Златко

Както вече казах, надявам се това подхлъзване отпреди малко да бъде разбрано като онова, което е: подхлъзване. Тепърва започвам да добивам представа за по-модерните български историографски писания от последните години. Силно ме впечатлява мащабността на Румен Даскалов например (в момента на нощното ми шкафче лежат три от големите му тухли, плюс още две, които имам на английски, на Киндъла). Освен това съм приготвил за четене „Нация и национализъм в българската история“ на Румяна Андреева. Чета и по-стари неща, като спомнатата вчера „Османска социално-икономическа история“ на Вера Мутафчиева. Нещата вървят много бавно, много мъчително, тъй като начинът на писане, специално онзи на Даскалов, очевидно е силно повлиян от престоите му в Германия (или може би той си е принципно немски възпитаник), което прави нещата безкрайно тромави (гигантски забележки под линия, силно накъсана мисъл, която непрекъснато привнася все нови и нови детайли към основната мисъл в изречението, докато накрая вече си забравил началото). Това обаче са забележки към стила на писане, а не към дълбочината на мисълта. Признавам, че студията му за национализма (от „Между Изтока и Запада“) ме разочарова силно, но може би той никога не си е поставял за цел нещо повече от това да предостави сравнително по-нова информация на читателите си, без да се опитва да прави съждения около българските аспекти на проблема. Инак нещата му са безкрайно добросъвестно изследвани и подготвени, по чисто немски маниер; обемът на пресетия материал е впечатляващ, студиите са наистина обогатяващи, човек научава изключително много неща за страната и себе си (студията за Бай Ганьо е чудесна, а онази за българските представи за Европа – силно информативна).

Онова, което ми липсва, е концептуалност. Няма видима обща концепция зад излагането на историческите факти (още съм съвсем в началото на големия му труд, „Българското общество 1878-1939“, но усещането за неразбиране на това какво точно би желал да ми каже авторът чрез гигантския труд, в който инак почти няма пропусната частица от

обществения живот, е потискащо). Нещата вървят някак като вестник – събития, дати, факти, всичко хубаво, всичко прегледно, но как да се ориентирам сред всичко това, когато не виждам никаква ръководна нишка от страна на автора? Слава Богу, аз примерно си имам своя собствена – всичко, което е важно за самия мен, е да откривам потвърждения или опровержения на собствените си хипотези относно движещите сили в тази част от българската история, и в такъв смисъл четивото е великолепно. Но какво правят хората, които четат тази книга с надеждата да разберат нещо повече за самите себе си и за времето, в което живеят те: защото интерпретациите на миналото винаги са основния ключ към настоящето. Ей това ми липсва в тази историография. Историците и философите са възпитателите на всяко общество – вземете Захари или Симеон Радев като примери. Добре, но каква точно идея за България и самия мен се опитва да възпита у мен тази книга?

Напротив – малката по обем, но пределно ясна като послание **студия за историята на българския етнонационализъм**, която публикувах наскоро тук, задоволява всичките ми очаквания по отношение на онзи тип ангажирана историография, от която самият аз имам нужда. Разбирам, че след четири десетилетия на „ангажираност“, хората от специализираните среди у нас сигурно са безкрайно алергични срещу всичко, което дори отдалеч намирисва на „идеология“, но пък каква ще бъде тази история без идеология зад нея? И това младо момиче, авторката на този материал, според мен показва на всички как трябва да се пише история: заемаш си позицията, избираш начина, по който представяш нещата – а след това си плащаш цената. Друг начин по принцип никога не е имало, през никое човешко време.

Добре значи, разголих се в цялата си наивност пред вас, изказах един куп мнения, от които нищо чудно и да се откажа по-късно, когато порасна малко повече, но засега това е всичко, което мога да кажа. Днешна България и българите, по собственото ми усещане, буквално копнеят за някаква посока, която най-после да могат да изберат и последват. И липсата на такава посока, липсата на личности, които да са в състояние да предложат някаква достойна за уважение и следване идея, е основният проблем на времето в което живеем, както и основната причина за усещането за всеобщ хаос. И историците ни, както винаги, са онези, които до голяма степен носят отговорността за тази липса.

Съзнавам, че по принцип обвинявам хората в това, че отказват да поемат водачески роли, което в тази страна и при тази история може би за мнозина ще прозвучи кошунствено. Но това е, от което има нужда. Има нужда от духовни водачи, и те не могат да бъдат политиците. Работата на политиците е ежедневен альш-вериш, постигане на сделки и компромиси в името на обществения мир (а при повече късмет – и напредък). Но те не са ония, които могат да предложат базисните идеи. Това, надявам се ще се съгласите, е работа на философите и историците. А те, засега поне, изглежда не виждат никаква яснота сред мъглата...

А Мария Тодорова, разбира се, вече е отвъд добро и зло, така че всякакви приказки за нея ще бъдат принципно изкривени – или от преклонение, както е в моя случай, или от отрицание, което пък е като минимум незаслужено. Във всеки случай големите ѝ книги имат върху мен по-слабо влияние от по-малките студии. Признавам, че прочетох *Imagining the Balkans* по време, в което просто не бях достатъчно подготвен за такъв труд (проблемът с книгите на Тодорова е, че те наистина изискват огромна подготовка, за да бъдат изобщо разбрани, а понякога – както при книгата за Левски – дори и това не е достатъчно, тъй като според мен тази книга принципно не може да бъде разбрана от небългари). Друг е въпросът колко разбрах примерно самия аз – необятен материал, представен в шест напълно различни като стил и послание части, просто убийствена работа.

И все пак мащабът е световен. Тази жена просто **знае** какво е движело България и Балканите. Няма шест-пет, тук има дълбоко разбиране, и то става очевидно, ако човек е склонен да извърви подготвителния път, който пък е необходим за разбирането на нейните неща. Само по темата за национализма материалът е необозрим – а, каквото и да пипне, тя просто предварително е изчела и преосмислила всичко, това е направо удивително; понякога се питам дали изобщо спи). Нивото е напълно съизмеримо с всеки от историците, с които тя работи заедно из различните сборници, за които изглежда я канят непрекъснато: то и да си единственият видим човек от страната си не е лесна работа.

Уморих се вече, пък и лека-полека започвам да надхвърлям границите на компетентността си. Нивото, на което се намирам в момента, е долу-горе достатъчно, за да започна да придобивам някакво дифузно усещане за това какво ме чака, ако някой ден бих искал да напиша книгата, която ме тормози отвътре от известно време насам: книгата, която

да обясни защо сме там, където сме, и да посочи път напред. Не знам дали ще успея, пък и фактът, че толкова много бърборя за това, не е никак окуражителен: човек обикновено говори импулсивно единствено за неща, в които се чувства неуверен. Но при всички случаи срещите с нещата на Мария Тодорова за мен са ориентири за мащаб на мислене и подход. Ако човек не би искал да **обясни** на хората това, за което се е заел да пише, по-добре хич да не се захваща.

- 22-12-2012|**К. П.**

Румен Даскалов е много солиден автор. Наистина книгата за българското общество е една енциклопедична панорама, но няма цялостна идея. Като че ли най-силната му книга засега е тази за Възраждането. Странно ми е само, че ви се вижда труден за четене...

При Тодорова пък си има ясна идея, но може би аз просто не съм съгласен с много неща в подхода ѝ.

Мутафчиева е изключително силна личност, но като историк тя е работила при много трудни условия, с ограничен достъп до съвременните тенденции. Все пак нейни неща, писани в края на 50-те и началото на 60-те години, са използвани и днес, което е забележително.

А като друг поглед към проблематиката на „Българското общество“ на Даскалов бих препоръчал Румен Аврамов „Комуналният капитализъм“ – огромна е, но може и кратката книжка за Стопанския XX век на България. Човекът си има послание, не че трябва да го приемаме, но работата му е наистина сериозна и пише само за неща, от които разбира.

- 04-01-2013|**Серкан**

„Благодаря отново за предложението, но не виждам с какво точно можеш да ми помогнеш ти или някой друг, Серкане.“

Нямам много време Златко... Ще се опитам да бъда конкретен и да се насоча към най-важното.

В България властва **„екстремното разделение“**. Хората са разделени в крайности, доминирани от „СИЛНО МРАЗЯ“ (недоверие, отчаяние, омраза). „Силно любя“ за съжаление е изключителна рядкост. Но го има, от време на време четем и за него.

Та това, което искам да те попитам е дали слагайки ТОЛКОВА СИЛНО акцента върху НАЦИОНАЛИЗМА и предизвиканото от него разделение не правиш (сериозна) стратегическа грешка?

Ето и причините, поради които считам, че горния въпрос е риторичен (дори ми се струва удивително, точно както на теб други неща ти се струват удивителни, че ти не представяш нещата в такъв по-мащабен план):

Аз съм „субект“ в нещата, за които пишеш. И то неедностранен. От етническо малцинство, „смесен“ до максимум (жена, дете) с мнозинството. Не виждам кой по-добре и по-бързо е схващал наоколо писанията ти, по тези теми, от мен. Просто те са били в мен много преди да се зародят в теб.

Аз съм живял в България до края на 2002г. Няма как да може да разбереш какво изстрадва една държава, ако не живееш в самата нея. **ПОНЕ НЕ ТОЛКОВА БЪРЗО И ТАКА ДЪЛБОКО НАСЛОЕНО.**

Аз видях всички тези политически, икономически и социални „доайени“, които „изграждаха новото демократично поколение на България“. Много преди теб съм знаел, колко обречена кауза е да очакваш промяна от хора, които „миришат на отмиращо, на обречено“. Опитвал съм се, нееднократно, да ти го кажа, но явно всеки сам трябва да си извърви пътя.

За да останеш обаче жив като ВЯРА, трябва да продължиш напред. И така започваш да се надяваш в невъзможното. Да разчиташ, че това, което съвсем ясно съзнаваш, че няма да се промени, ще се промени **НЯКОГА.**

Виждам, подобни развития и тук и в теб персонално...

Ако Екстремното Разделение в едно общество е най-сериозният проблем за него, как постъпват отделните съслойки в него, защото България е едно силно разделено на съсловия общество?

Примерно интелектуалците. В съвременният информационен свят те са се превърнали в жалки просяци. Шутове, взаимно непонасящи се клоуни. И това го виждат останалите съсловия. В началото, може да се изтърпят, дори може да им повярваш за някои „Красоти човешки“, за които ти говорят, но след това просто никой „не ги ... за двацет“.

Това се случи в България.

Единствения начин за „Промяна“ е да изградиш „СИСТЕМА“ (например „Банкова Система“).

Системните образования са жизненоважни, точно защото са системни, защитават ги дори и „враговете“. С цената на всичко друго.

Единствения начин да има промяна от вида, за който „мечтаем“ В СЪВРЕМЕННИЯ СВЯТ е от ОТВОРЕН ТИП. Влизачи и излизачи хора, които имат интерес от това начинание.

Не „малка група хора“, не „този/тази държава/труд/сайт е мой“, не „моя лична идиосинкразия“, която за мнозина много скоро става скучна, нетърпима, изкривена, несправедлива, сбъркана...

Общ интерес, контрол, справедливост.

А, и да не забравя, финансирането. Началото и края.

Ами, какво да го кривя, аз нали съм строител, май най-добре да го изложа директно, поне за тема за разговор.

Трябва да се работи и то така, че да се изкарват реални пари. Просто няма друг начин.

Пълно е с хора, които са учили за нещо, което сега не може да ги изхранва. И това го казвам с огромна, лична болка, не със злоба.

Но точно за това считам, че трябва да има повече хора като мен, „бачкатори всякакви“, които ходят ден след ден да работят ЗА РЕАЛНИ ПАРИ за да могат тези, които зависят от тях да живеят РЕАЛНО, В РЕАЛНИЯ СВЯТ.

ДА БЪДАТ РЕАЛНО ПРИОБЩЕНИ КЪМ СЪЗДАВАНЕ НА ЕДНО ГРАЖДАНСКО ОБЩЕСТВО.

Невероятно е, че това не се прави!

Невероятно е, че не само не се прави, но дори, когато хора като мен, дето могат да отидат с още 100 неща да се занимават ЩОТО СА ИМ В ЛИЧЕН ИНТЕРЕС, да идват да си предлагат помощта си, да бъдат третирани с такова неразбиране.

Аз уча толкова много други специализирани неща, които ми трябва за да съм конкурентноспособен в ЛИЧЕН ПЛАН, но аз живея в реалния свят и виждам проблеми, които в изолирани „съсловия“ се оказва, че е невъзможно да видят.

Има ли значение за нещо моето мнение, това което мен ме вълнува?

Това е Златко, което си мисля, че исках да ти кажа. Писал си че не знаеш как да го направиш – развитието, видях, че си „реагирал“, писал си за Бай Ганьо, разбрах всичко...

Виж обаче аз как виждам нещата – трябва да се сближат в обща философия идеите на хуманизма с реалния съвременен свят. Национализма е подниво, което в държави с екстремно разделение в обществото

е експлозивно. Национализма в тези държави е Част от СИСТЕМАТА. (САМО)Унищожение? Или замяна?

Да, но какво става все пак с липсата на справедливост (екстремното разделение е подниво на СПРАВЕДЛИВОСТТА). Би ли могло едно силно несправедливо общество да се реорганизира сАмо в областта на НАЦИОНАЛИЗМА, да го замени?

- 04-01-2013|Златко

Серкане, аз работя най-вече с история, и това е училището, на което мога да се позова и облегна. Сложна и дълга тема, която е безкрайно зависима от познаването на огромни купища информация, без чието наличие няма как да се започне разговор, поради липса на допирни точки. Онова, което живеем ние днес, е според мен нова форма на балканското (не само българско!) Възраждане – което, като се запознае човек малко по-отблизо с него, комай е било въвеждано по нашите краища най-вече от отделни хора, без особени комуникационни качества. Кабинетни мишоци, примерно Кораис, а дори и Велестинлис, ако и последният да не се вписва чак толкова точно в тази картина. Не знам на какво се дължи това и дали не преувеличавам, но пък паралелите са удивителни, ако човек е склонен да ги търси.

Това първо. Второ, ако се опиташ да се вгледаш малко в собствената си позиция и това, на което настояваш от години насам, то няма как да не се удивиш и сам на това до каква степен всеки от нас повтаря едно и също, с дребната разлика, че при мен има и практически следствия от думите, докато при теб – така поне аз виждам нещата – няма нищо друго освен едно неподплатено по никакъв начин настояване „аз мога, мога“ (което обикновено представяш под формата на „демократичното“ изискване списанието да се отвори „за правене“ от страна на „всекиго“, тоест всеки да се изкаже тук както може, а пък накрая някой да се грижи за събирането на трупове; (опитвам се да го поднеса шеговито, ако и да разбирам, че не звучи много като виц). На всичкото отгоре, когато в един момент сам ти предложих да се включиш в работата на изданието (да видим пък какво ще излезе), то изглежда проработи и собствения ти здрав разум (и слава Богу!), защото ти отказа – предполагам, за доброто и на двама ни, че и на списанието.

Е какво повече да ти кажа след всичко това? Ако искаш да направиш нещо и да допринасяш с нещо, прави го – събирай единомишленици,

разпространявай идеите на тукашния форум сред други хора, опитвай да намериш пари... Каквото ти хрумне. Но недей, ако обичаш, да въртиш все тая изтрита грамофонна плоча, че качеството на списанието ще се повиши много, ако пуснем на свобода „демокрацията“, тоест всеки да си издава свои си материали, а накрая то няма как от миш-маша да не излезе нещо хубаво. **Серкане, така не става!** Хоп-хоп, по веднъж на някой и друг месец исципем каквото там междувреме се хванало в мрежата (най-често горчилка вселенска), а после си хванем шапката и кажем „е, от мене толкова; дайте сега да дадем“. Нали разбираш, че при такива предпоставки шансовете някога и при някакви условия да взема на сериозно нещата, с които ме занимаваш тъй упорито (ако и, слава Богу, през големи промеждутъци от време), са изключително ниски? Ако иска да свети, човек трябва да има светлина вътре в себе си, а не само да отразява каквото го прасне по челото, по време на почивките между „сериозната работа“...

- 04-01-2013|Златко

А популярността на изданието не ме вълнува особено, както и не ме е вълнувала никога. Национализмът е ключът към най-новата българска история и към настоящето, а следователно и основната тема на това тук издание, поне докато не се появи някаква отмяна, тоест хора, които да подхванат и доразвият идеята вече и практически, под формата на конкретна българска политика (предполагам най-рано след двадесет-тридесет години). Това отново са уроците на историята, така се е стигнало на времето до създаването на българската национална идея, с много инат, с много настояване на това, че трябва да се учи, да се учи, да се учи... Така е било тогава, така е и днес – само че сега е ред самата тази идея да бъде разпарчетосана и разкрита като причината за основните злини оттогава насам, след което да се предложи модерна алтернатива. Малко печално заключение, като си помисли човек, че междуременно нещата по разни места по света са се мръднали с по сто и петдесет години напред, а у нас всичко си е на нивото на Възраждането, но така е, братко: който не му харесва, да не се е раждал по тия краища...

• 04-01-2013|**Серкан**

Писах ти Златко неща важни, глобални, които не касаят само „твое-то начинание“. Ще ти оставя някое и друго време, може да има някаква по-късна реакция.

Нека да уточним нещо обаче, по-отношение на „твоята покана и моя отказ за участие“.

Ти ме покани да участвам в изграждането на „нещо като турска редакция“, „за да се отвори списанието към света“, заедно с още един човек, който аз дори не познавам?!!

Това, за човек като мен, който **ВИНАГИ** е бил жегосван от **РАЗДЕЛЕНИЕТО** си е равносилно на **ПЪЛНО НЕРАЗБИРАНЕ**.

При това живея от години в Испания, мога да **УЧАСТВАМ** с много повече от „турска редакция“.

Ама да, как ще ти стигна на нивото...

Ти обаче въобще не разбра и не пожела да разбереш какво си направил.

И това е факт защото вече на няколко пъти цитираш това, което направи **РЕАЛНО**, под някакви твои, въобразяеми форми.

Това е недопустимо Златко, и въпреки цялата ми толерантност към теб опитай се да разбереш, че **ТОЧНО ТОЗИ ТИП ПОВЕДЕНИЕ**, е абсолютно неприемлив. Той е в пълен противовес на идеята, че хората в България трябва да се научат да живеят по-задружно...

Аз определено считам, че е некоректно да се говори за личната кореспонденция публично **И ТО ПО ТОЗИ ПРЕИНАЧЕН НАЧИН**. Все пак писмата за какво са? Аз ги пазя.

ОК, ще спра с това, понеже няма да отидем на нищо добро.

А по темите, които повдигам, нямам никакво притеснение да говоря, и след няколко години вече трябва да си разбрал, че има И хора, които успяват да надживеят някои лични недостатъци в името на по-висши цели.

Цели, които нито почват нито свършват тук, с теб, мен или който и да е наоколо.

Така, че тези цели определено ще ги популяризирам, така както счета за нужно, без да се отъждествявам с определена трибуна, определено хрумване, интерпретация или просто моментно житейско състояние.

- 04-01-2013|**Златко**

Хубаво, ще се опитам да те послушам, но опитай и ти най-после да разбереш, че, поставяйки себе си отново и отново все в тази силно дразнеща поза на човек, който идва тук, за да ми дава акъли как да си върша работата, ти ставаш изключително труден за понасяне. В повечето подобни случаи просто спирам достъпа на съответния съветник, но при теб ми е някак неудобно, просто защото говориш искрено, ако и все за неща, за които ще направиш по-добре да си мълчиш...

- 04-01-2013|**Цанко**

Да, уви, не е лесно човек да следва извивките на мисълта и на двамата – и на Серкан, и на Златко...

Нека се опитам да помогна малко.

За да разбере един обикновен човек какво точно се опита да каже Серкан по-горе, е необходимо да положи усилия доста по-големи от онези, които съвременният човек има нагласата да полага, особено пък когато чете в Интернет. (То неслучайно вече се провеждат и такива обучения – специално за „писане в Интернет“ – „Writing for the web“ – просто защото четящата аудитория в Интернет, дори и когато тя на практика поне формално поименно съвпада с една четяща аудитория извън Интернет, по самия си начин на консумиране на текста се отличава твърде значително от до-виртуалния си прототип. Има вече цели книги по въпроса, такива например: *Writing for the Web: An Introduction to Online Journalism*, ISBN 9955-12-097-5).

Но да си дойдем на думата: това, което Серкан се опита да каже на Златко беше, че в съвременния свят се върви към един друг тип генериране на интелектуален продукт (който тип беше и принципно невъзможен в пред-Интернет-епохата), а именно: „crowdsourcing“.

И тъй като Златко е голям фен на всичко що е европейско, отдалеч се вижда, че най-добре ще му обясним що за птица задморска е туй „crowdsourcing“, като му цитираме обяснението от сайта на Еврокомисията:

„The idea behind crowdsourcing is that ‘the many’ are smarter and make better choices

than ‘the few’, and that the ‘crowd’ has a huge potential for which they often find no

outlet. There are more and more people who have knowledge and competences but do not have the chance to use them in their professional lives. Now, crowdsourcing offers them the opportunity to pursue their interests at amateur level. And indeed, its growing popularity shows that many are willing to provide their skills, time and energy without expecting any financial compensation in return; the possibility of cultivating their interests and passions, and the appreciation and recognition they get for their work are sufficient rewards.“

- 04-01-2013|**Златко**

Ами тук – вероятно неслучайно – си има конкретно текстче по тази точно тема, Цанко. Казва се – пак неслучайно – „**Дигитален маоизъм**“. Разни хора, разни идеали...

- 04-01-2013|**Гост**

Без да взимам отношение и страна в тоя разговор, се сещам, че доколкото знам, така наречените „отворени системи,“ са непредсказуеми и не могат да се управляват току така от един-двама човека. Я се отвори Златко за гълпата, я се е изгубил в нея и сайта загинал...

А за „дигиталният маоизъм,“ чудесна статия, която при публикуването си вървеше с една друга позиция/статия, и която доколкото помня, Златко до известно време споделяше (като либерал). Сега виждам, със Златко сме на едно мнение...

Преди няколко месеца Филип Рот трябваше да се обяснява по страниците на Ню Йорк Таймс с идиотите-“редактори“ от Уикипедия за това кой е характерът зад героя на негова популярна книга. Уики-зомбитата се опитваха да го(ни) убедят, че членовете и параграфите на Уики протокола не позволяват редакцията на текст дори от самият автор, ако не неподкрепено от останалите редактори или не е посочен „независим източник/цитат“, така, водени и тълкувайки перверзно (буквално, без мозък) директивите на водача Уелс и неуморно редактираха текста в погрешна посока... Ха, ха, ха...

Интересното е, че Рот, само задето отвори уста, беше осмян като надут старчок и оплют от част от тълпата във форуми, тук и там, включително и във форума на NYT... толкоз за crowdsourcing-а, хубава идея, ама както демокрацията и пазара, успешна само при определени условия на общо ниво на културно развитие и знание... В тълпата, гласът на разума и знанието загива, не мислете, че ще го намерите там...

• 04-01-2013|**Златко**

Ами не може всичко да се слага в един и същи кюп. При Уики, например, нещата функционират желязно – crowdsourcing-а там работи без никакви проблеми, може би защото става дума най-вече за фактологична информация (опростявам, разбира се, но Уики наистина работи желязно). Сега, на всеки човек, който иска да участва тук, по принцип вратата е отворена – както виждате, списанието се състои до 70-80% от български текстове, а и няма как да бъде друго, тъй като досега не се намериха никакви ентузиастични да блъскат и превеждат залудо, всички искат това, което изглежда иска и Серкан – да дойдат и да се наприказват на воля, а пък на качеството е. и му майката, без извинение... Да сортира публиката, като толкова иска информация. Ами то затова го има и този форум – макар че и в него, както виждате, всякакви приказки не се допускат, просто лумпенпролетарската традиция в България е толкова мощна, че няма как човек да ѝ противопостави нещо друго освен чиста забрана. Аз поне друго не успях да открия, през всичките тия години. Идват тук много хора, всеки с негов си ум и образование, с негови си разбирания. Изобилие голямо, липсва само едно: някакво, дори най-елементарно, съгласие по критериите, според които ще разделяме плява от зърно, качествено от празно говорене. Ами това няма как да стане, просто няма. Говорилня няма да правим, за сметка на ограничения върху свободата на говорене. Това е, казано черно на бяло: свободата не е липса на ограничения, уважаеми. Тя просто е израз на ограничения, които са пренесени от сферата на външната принуда, на тупаника и набиването на канчетата, навътре, на ниво морал, самоконтрол, взаимно уважение и прочие. Е тия неща ние с вас не ги притежаваме, милички. Не се барам много европеец, на мен те също ми липсват. Избухвам лесно, губя контрол, не мога да търпя дълго – и прочие, и прочие... Та затова така – с остена, като не става друго. Всички уж се сърдят, всички ме обвиняват в липса на реален либерализъм (или това, което хората в България

си представят под тази думичка) – а накрая всички идват тук, отново и отново, твърдейки, че това било единственото място в българската мрежа, където имало някакви реални дебати и усещане за реално свършена работа... Е, какво сега? На кого да вярваме? Налага се, както виждате, да работим на акорд: каквото сколасаме – сколасаме; другото ще го вършат ония след нас, които – да се надяваме – ще бъдат малко по-цивилизовани, щото примерно не бити с точилката и маркуча на пералнята в детството или не знам какво още...

Толкова от мен. Чета на времето си сме всички, дано ония, които идват след нас, да са малко по-напред. Реално, а не само с по-големите си мераци...

- 04-01-2013|**Гост**

Да, при Уики „нещата функционират желязно“... в погрешната посока... като се започне от фактите (па затова понаписах за Рот), та се свърши с нивото на „редактора-всичколог-ентузиаст“

- 04-01-2013|**Златко**

Мога да кажа само това, че ползвам Уики МИНИМУМ по 20 пъти на ден – и в онзи нещастен ден, в който бяха затворили сайта, за да протестират срещу АКТА, светът ми се стори черен... Не мога да си представя повече живота без това нещо. Не знам как е при вас – очевидно има и други мнения, ако и анонимни – но за мен светът без Уики би бил свят без знание...

- 04-01-2013|**Златко**

Същото нещо се отнася и до Киндъла, същото и до онези големи руски сайтове, в които човек намира по няколко милиона книги, готови за четене (добре, че все още я има Русия на този свят, инак не знам какво щяхме да правим с толкова малко пари и толкова много глад за знание:) Аз съм убеден познавателен анархист, страстен почитател на anything goes и Пол Файерабенд. Човек никога не може да знае кое ще проработи и кое – не (доколкото е в състояние да надвие страховете си, разбира се – за да не подминаваме темата за принципния едноличен контрол над това издание, която е несъвместима с философията ми, но пък единственото нещо, което запазва някакъв смисъл в живота ми: ха кажете ми какво ще правя утре, ако някой ми отнеме това най-важно

нещо, на което – това пък никой не може да го отрече, съм се посветил с цялата абсурдна всеотдайност на която са способни единствено хората от нашите краища а Европа – диви мечтатели, анархисти и коне, дето обзядване нямат, ако ще и сал сухи трънки да гризат ката ден...)

Тъй. Да си дойдем на приказката. Познанието, мили мои, още никога в историята на човечеството не е било толкова достъпно и толкова евтино, какъв късмет да се родим в такова време! Ако биха ме попитали за основната причина, поради която не ми се умира, то тази е тя: гладът на главата, този неудържим сърбеж отвътре, това треперене по върховете на пръстите и вътре в червата, при срещата с някоя нова, възхитителна и напълно непозната до този миг идея; усещането, че си направил още една малка стъпчица от вида, за който на времето говореше Нийл Армстронг, мир на праха му; усещането, че вървиш напред, че не само дишаш, ами и пердашиш здраво през просото на познанието. Усещането, че си жив. Нито секс, нито манджи, нито пари, нито не знам какво друго, не са в състояние да ми дадат това усещане. Само гладът на главата, парещото нетърпение да седна с читанката и да се заровя в света на непознатото, на гигантските познания, които са събрали други хора, на – може би измамното – усещане, че съм част от единствения елит на този свят, пред когото изпитвам някакъв респект – елитът на знаещите, елитът на притежателите на знание.

Това – и почти нищо друго. Все повече и повече, с напредването на годините.

Наздраве за идещата старост! Какво удоволствие, а – постепенно да придобиваш усещането, че десетилетията работа най-после те присъединяват, малко по малко, към онзи, единствено реалния, елит...

- 04-01-2013|Гост

Е, аз също ползвам Уики--днес три пъти: Hydrogen, Water, Harvey Mansfield... Редактирам текстове също, отвреме-навреме... Имам преки впечатления от нивото и знам, че ако да речем Мисурски реши да насочи енергията си там, след като е бил изгонен от тука, ще има значителен успех... защото в Уики значение има свободното време, упоритостта, инатлъка, грубата, „желязна“ сила, да наложиш своя факт...

Идеята ми е, че Wikipedia, не може и никога няма да стигне стандарта на една енциклопедия създадена от хора с истинско експертно знание... безспорно е.

Иначе, за общи приказки, насока, въвеждане в темата, Уики върши работа...

- 04-01-2013|**Серкан**

Гост (канадски приятелю?!), почнал си и си завършил с „тълпата“...

Познато ми е това мислене, друже, няма да доведе до добър край на ниво „човеци“.

Овлабяваната комуникация не е нещо лесно, но е единствения път, който може да бъде споделен от някакъв вид единомишленици.

Контролът е сила, справедливостта е задължение.

Единствено под тази форма може да се получава Реформация.

...

Един сайт, каквито и ограничения да има, винаги може да се намери „терен“ за да бъдат стимулирани да пишат **добронамерени хора**. И да се повишава качеството КАТО ЦЯЛО – И НА ТЕМИТЕ И НА МЕЖДУЧОВЕШКИТЕ ОТНОШЕНИЯ.

Злонамерените, най-голямото зло, което правят е да смесват всичко.

Понякога става и неволно, като „тълпа“ по-горе...

И покрай калпавите си отиват и свестните. А като се има предвид как са пропорциите и колко трудно се изгражда „качество“, се оказва още по-трудно да се наваксват предходни грешки.

...

Тук виждам и поста на Златко, ето му и на него включването към коментара ми.

Сайта е уникален за България, поради специфичните качества на човека, който го прави. Точно същите качества, които определят подбора на темите и цялостната насоченост.

Точно същите качества обаче, съчетани с тази обилна (взаимна) негативност, понякога направо злина, довеждат до НУЛЕВО развитие на МЕЖДУЧОВЕШКИТЕ ОТНОШЕНИЯ.

На идеите да „споделиш своето, а не само да даваш за пример чуждото“.

Когато нещо се държи с теб, до степен да ти опротивее, ти спираш да го четеш/слушаш/виждаш. „Взимаш“ само най-дразнещото, всичко останало, на заден план.

А и нямаш време – перфектното оправдание, понеже почти винаги е вярно.

Почва да расте ЕГОИЗМА.

Това ли е ползата на всички тези години работа? Не беше ли, не е ли все още идеята една така, по-различна, дето не те оставя да заспиваш нощем...

...

ОК.

Аз перфектно разбирам, че хората са всякакви, но „АЗ не съм ВСЕКИ“. „Аз“ имам МОЕ, специфично прибавено качество, което МОЖЕ да „помага“.

Вярвам в това за мен самия, вярвам, че има хора, които виждат себе си по-подобен начин.

И не мога да се отрека от моя собствен път.

Много пъти сме се въртяли около това, но единствения начин, по който хората могат по някакъв начин да крачат заедно е да се чувстват заинтересовани. Да не говорим, че в някои отношения бих казал „не-опротивели си един друг“. Понякога е невероятно трудно да си представиш какви напълно контрастни чувства може да доведе един и същ обект в съвсем различни хора.

Дори и къшей прясно изпечен хляб...

Всичко е там в онова специфично „АЗ“ и какво то носи със себе си.

И няма никакъв друг начин, да се докосваш до тези „аз“-ове, ако не се докосваш по някакъв достоен начин с „тълпата“.

- 04-01-2013|Гост – ге:

Златко писа:

Тъй. Да си дойдем на приказката. Познанието, мили мои, още никога в историята на човечеството не е било толкова достъпно и толкова евтино, какъв късмет да се родим в такова време!

Ха, откри Америка. Прав си. Аз обаче се притеснявам от съкращаването на така нареченият attention span. Ето тук, Серкан призовава за взаимно разбиране, прав е--знанието достъпно и евтино, а осмислянето му все по-невъзможно... и се стига до неразбиране. Пък и какво е знание? Всяка информация и мисъл, която се изпречи пред очите ни? Или няколко стотици книги, на които се гради цялата хилядолетна човешка култура?

• 05-01-2013|Златко

Значи, евентуалното участие в изданието действително е отворено за всички, и то си има определена форма, която функционира, по мое мнение, отлично, още от създаването му насам: пишеш текст, изпращаш го, той или се публикува, или не (в Интернет има достатъчно други места, където може да се публикува на практика всичко, така че ничии усилия не са заплашени от напрзност). При липсата на постоянни сътрудници, щат и финансиране, това е единствената форма на съвместна работа, която мога да си представя. Дискусиите около евентуална по-друга форма, най-вече от страна на Серкан, които се изразяваха в, според мен бомбастичната претенция да се предостави възможност за някакво колективно правене, под формата „ние ти казваме какво искаме, ти вършиш работата“, вече до такава степен се доказаха като фантасмагория (при това силно дразнеща, тъй като непрестанно настоява за внимание, без да предлага нищо конструктивно, фантасмагория), че по-нататъшното им дискутиране ми се струва повече от ненужно. Има един начин за правене на културни издания – с пари, след което вече може и да се дискутират различни варианти. Когато нещата се правят като тук – без пари – то избор очевидно няма, няма и възможност за някаква колективна работа, тъй като липсва обичайната спойка за координиране на човешките усилия: материалния интерес. Това е реалността такава, каквато я виждам аз. И непрекъснатото отвличане на вниманието откъм темите, които предлагат текстовете, накъм тази псевдо-тема, „дай сега да те пробваме колко можеш да търпиш мъдри наставления“, лека-полека започва да става повече от досадно. Моля това да се счита за официално предупреждение. Всичко е чудесно, но там, където няма възможност за каквото и да било взаимно разбиране, трябва да последва взаимно оставяне на мира. Другото е просто пасивна агресивност, прикривана под формата на „загриженост“... Нарича се още „опит за манипулация“. Причина за мнооожество разводи по целия свят, между другото.

Балканите – криза на идентичностите и междукултурни комуникации

**Автори: Ивайло Дичев, Ивайло Знеполски,
Георги Фотев, Богдан Богданов, Светлозар Игов**

Кръгла маса с участието на Ивайло Знеполски, Богдан Богданов, Георги Фотев, Ивайло Дичев и Светлозар Игов. Отпреди десет години, днес също толкова актуална...

Ивайло Знеполски: Нека в този разговор се опитаме да разсъждаваме върху проблемите на нашия регион. В международен план ние сме най-често обект на коментари и размисъл и рядко – субекти на размисъл. Консумираме пасивно един нетраен и негативен образ, който рискува да се превърне в наша същност. Напоследък участвах в един международен форум и се изумих до каква степен към Балканите се подхожда теоретично, без необходимото детайлно познание, и на тази база се търсят рецепти за проблемите им. Ето защо идеята ми е настоящият разговор да се разположи в точката на пресичане между историческата реконструкция и съвременната проблематика. Смятам за уместно той да има за изходна точка финалната глава на полученото заслужила известност изследване на Мария Тодорова „Imagining the Balkans“ (на български е преведено като „Балкани и балканизъм“). Суперзадачата на Тодорова е историческа реконструкция на възгледите за Балканите, както и един опит в самия финал на книгата да се осмисли т. нар. османско наследство. Проблем, който продължава да съществува и след разпадането на Османската империя и обособяването на националните държави. Едно политическо доминиране може да се отхвърли, но наследството в известен смисъл се е превърнало в твоя природа – то може само да бъде преодолявано във времето. Предлагам ви нашият разговор да се разгърне като едно продължаващо изследователските усилия на Мария Тодорова размишление. Очертавам няколко основни тематични кръга. Първият от тях засяга проблемите за наследството и традициите, кои-

то определят гледната точка на Балканите и към Балканите. Те очертават това, което условно може да бъде наречено структурна сложност на Балканите. Отношението между национализъм и национална идентичност очертават втория кръг проблеми. Тук може да прибавим и въпроса за гледната точка на Запада като елемент на кризата на идентичността на Балканите. Третият кръг обхваща проблема за малцинствата и мултикултурализма: може ли на Балканите да проработи една концепция от типа на познатите ни американски теории за мултикултурализъм и в каква степен малцинствата са носители на култури, които образуват равноправен хетерогенен конгломерат? Предлагам ви някои мои размишления по първия тематичен кръг.

Гледни точки към Балканите: между традициите и промените

Ако през почти целия XIX век Османската империя беше именувана „болния човек“, то днес в очите на западния свят „болният човек“ са Балканите. Преди да формулираме цели и да предписваме рецепти за нормализиране на ситуацията, трябва да изясним характера на болестта. Възниква въпросът: как да мислим страните от Югоизточна Европа, до каква степен имаме основание да продължаваме да разглеждаме Балканите като общност, като неразчленимо цяло. Дали тези подходи не са част от традицията и част от инерцията на гледната точка?

Ще припомня някои от тезите на Мария Тодорова в „Балкани и балканизъм“. Проследявайки разгръщането на образа на Балканите през вековете, от ранното Средновековие до днес, тя констатира слабата динамика на промяната във възприемането им, т. е. устойчивостта на образа на Балканите, консервиран в стереотипите, оставени ни от пътешественици, журналисти, политици и т. н. Това я води до извода, че времето е превърнало Балканите в „склад за негативни характеристики“, че терминът „Балкани“ е напълно откъснат от назовавания от него обект и ретроспективно са му приписвани различни характеристики. Тоест Балканите не са толкова „другия“, колкото лошото у тях самите, лошото европейско друго, което биха искали да отстранят. Общата гледна точка води до гетоизирането на Балканите. Това е основният извод от изследвания от нея процес на „конституиране на Балканите като могъщ символ, удобно плуващ извън историческото време, напълно откъснат и независим от неговия обект и ретроспективно приписван на идеологически натоварени назовавания на района“.

Може ли да кажем, че тази констатация е докрай точна и справедлива, бидейки един вид психоаналитичен механизъм, който води до освобождаване от неговите представи, или Балканите действително дават основания за подобни характеристики, макар отчасти да изглеждат преувеличени и едностранчиви? Образът на балканската изостаналост се конкретизира в няколко пункта, първият от които е балканската патерналистична традиция в резултат от ислямизирането на живота и примитивното социално и икономическо развитие. Патернализмът е типично балкански социополитически модел за десетилетия наред. Част от общото наследство е и липсата на съвременна политическа и гражданска култура. Мария Тодорова цитира следния пасаж от граф Херман фон Кайзерлинг: „Балканите днес не са нищо друго, освен карикатура на Балканите от древните времена. Духът на Балканите като такъв е духът на вечния конфликт. Населени с примитивни раси, те представляват първичната картина на борба между човека и всичко.“ Това са думи, изречени доста късно – през 1928 г. Горното наблюдение е свързано с третата отличителна черта на балканската изостаналост, а именно много ниската степен на структурираност на обществото, ниска степен на социална и културна интеграция.

Именно във връзка с това се явява и тази част от общото наследство, с която винаги сме се гордели – това е исконният демократизъм на балканските общества, необикновено развитото чувство за равенство. Отсъствието на поземлена аристокрация и съществуването на относително свободно селячество, преобладаването на малки селски владения в качеството на основни единици на производство са определили и особения балкански егалитаризъм, който се оказва, от друга страна, и много опасен. В резултат на всичко това се налага и представата за цикличността на времето на Балканите, за разлика от Запада, където времето протича линейно.

Богдан Богданов: Мария Тодорова изследва балканските проблеми на основата най-вече на историческа и политологическа литература. Липсват останалите възможни гледни точки, особено социологическата, културологичната. Това е основен недостатък на текста. В книгата не е уточнено съвпадат ли понятията Балкани и Югоизточна Европа; как се отнася Югоизточна към Източна Европа; коя е тази цялост, за която ние имаме основание да говорим, Балканите достатъчна цялост ли са, за да можем да говорим така за тях.

Точно на това бих искал да дам един схематичен отговор. Да, след като се говори, има такава цялост, която най-напред е исторически образувана, както показва много ясно и Мария Тодорова. Тя е създадена благодарение на Османската империя както политически, така и чрез културни традиции, които са отшумявали и след края на османското владичество. След това на Балканите е започнал един период на партикуларно съществуване, който е много силен и който фактически е станал причина за понятието Балкани така, както то се движи из Западна Европа и особено в Америка. Балкани означава преди всичко партикуларност или онези неща, които изброи Ивайло Знеполски преди малко – изостаналост, недостатъчна интегрираност и пр., неща, които могат да бъдат назовани по различни начини.

Най-накрая стои съвременният въпрос, който в книгата специално не е ясно поставен. Дали Балканите или Югоизточна Европа ще съществуват като цялост и ние работим ли за съществуването на тази цялост. Защото практиката показва, че балканските народи, бакаанските държави са ориентирани към Европа, всички в различна степен искат да влязат в Европа (т. е. тясната Европа на Европейския съюз) поотделно, не мислят за заедното си присъствие там и изобщо не обработват такъв субект, който се нарича Балкани. И книгата на Мария Тодорова показва как в различните страни по един или по друг начин се минава самата гледна точка на Балканите. Тоест нашият разговор има смисъл дотолкова, доколкото фиксираме един исторически предмет, който е даден, някакъв коефициент на общо битие и едно бъдещо състояние тогава, когато народите, нациите, държавите на Балканския полуостров се отварят една към друга, за да изработят един общ голям субект в границите на големите европейски съюзи. Европейският съюз се нуждае от това, той го казва, той би искал да има балканско сътрудничество, т. е. би искал да има Балкани.

Нашият разговор има смисъл поради две перспективи. Едната е историческа – Балканите безспорно по някакъв начин съществуват. Трябва да се изброи как съществуват, под какви форми те съществуват; дали като манталитет, дали като обща култура, дали като общи особености на историческото развитие или във всички тези неща едновременно като някакъв особен начин на живот; и след това да се постави вторият въпрос – ще съществуват ли те, има ли воля балканските народи и балканските култури, което не е едно и също нещо, да съществуват на равни-

щето на една обща единица, която няма значение как ще се нарича. Това е практическата страна на нашия разговор.

Балканите съществуват – веднъж имагинерно, втори път реално и трети път проективно във възможността в бъдеще някакви хора практически да направят нещо, за да съществуват Балканите; т. е. имаме най-малко три форми на екзистенция на Балканите.

Балканите наистина са един вид проекция на Европа. За Балканите можем да мислим добре и дискурсивно, ако мислим добре и дискурсивно за Европа. Ако не си дадем сметка какво разбираме под Европа, нямаме шанс да разберем по-ясно какво представляват и Балканите. Балканите са повече привлекателни за Европа, отколкото Европа е привлекателна за нас, защото тук, на Балканите, имаме една консервирана форма на европейската култура, ако не от XIX, то от първата половина на XX век. Европа е силно привлечена от този образ, който тя има в началото на века или в края на миналия век – партикуларност без интеграция, противопоставеност на публично и на частно съществуване по един сладък начин. Един живот с две култури – една публична, официална и друга частна, богата и много разнообразна, които не са свързани дори като настроение. Европейското представлява едно бавно интегриране на тези две форми на живот, които наистина сега, вече във фазата на Европейския съюз, получават голяма интегрираност. Тоест виждате колко много начини има да определим балканското, но единственото, за което аз настоявам, е, че ние имаме огледална ситуация. За Балканите можем да говорим, повтарям, толкова дискурсивно, колкото говорим за Европа. Ако за Европа не говорим дикурсивно, не бихме могли да говорим дискурсивно и за Балканите. Ако не си дадем сметка какво представлява европейското и какви са неговите проявления, не бихме могли да определим какво представлява балканското, защото балканското така или иначе влиза в системата на европейското; то е едно друго европейско, изостанало от миналото, но не само изостанало; това е форма на живот, която по някакъв начин настоява за себе си и това настояване се усеща.

Ивайло Дичев: С повечето неща, които каза проф. Богданов, съм съгласен, освен с това, че при книгата на Мария Тодорова става дума за историческо изследване. Смятам, че центърът в тази книга е политически и политическата ѝ насока е именно към нейната съвременна американска публика, която има тенденцията леко да конструира такива обекти от типа на Ориента, на Балканите и т. н. Тодорова в някакъв сми-

съл деконструира, критикува този начин на налагане отвън на идентичности (в кавички или без кавички) върху отделни региони в света. В този смисъл книгата там, в дебата в Америка, е много сериозна и важна стъпка в критикуването на този тип позиция, която има и политически измерения. Но, от друга страна, бил съм свидетел как тази книга много лесно може да стане инструмент в ръцете на хората, живеещи в региона, за легитимиране на някакви позиции – интегриски, културалистки, оневиняващи Балканите и фабрикуващи една отвътре защитена идентичност. Тази проблематика има две страни. Затова идентичността е толкова неточно и флуидно понятие – от една страна означава идентичност, погледната отвън, наложена върху някой; съвсем друго е, когато самата култура, самият човек отвътре конструира някакви културни рамки, някаква форма на своето живеене. Много е трудно да се определи каква е връзката между двете идентичности. Аз лично предлагам идеята на Чарлз Тейлър, че идентичността винаги е диалог, винаги е някакъв вид договаряне между вън и вътре, тя е отношение, а не факт. Следователно това договаряне или този диалог между Европа или Запада, срещата на външната гледна точка и самия балкански ареал – това е тема, вече по-широка, отколкото книгата на Тодорова, и оттам трябва да започнем да разсъждаваме – как този диалог тече днес, какви са неговите измерения. Според Мария Тодорова, цитирайки Саид, Ориента се мисли от западната гледна точка като същност, несъизмерима със Запада, като някаква тайна, мистерия, нещо трансцендентно и т. н., докато Балканите нямат такава същност. Те се мислят като преход, като мост, те са състояние на една непрекъсната промяна и модернизация. В какво се състои парадоксът на тази балканска идентичност? От една страна, идентичност, налагана отвън, от друга страна, възприета отвътре и разигравана, театрализирано показвана като някаква собствена същност. Нейната специфика е, че тя е фактически без последен референт. Тази парадоксална идентичност, идентичността на вечния преход, на радикалния преход, на бързо догонване на престижни културни измерения, дошли отвън – това ми се вижда не просто психоаналитично измерение на западния поглед, както каза Ивайло Знеполски, а интериоризирано вътре в самата балканска реалност, превърнато, колкото и парадоксално да е, в достойнство, в характеристика на региона – бързо, рязко индустриализиране на изостанали аграрни страни по времето на комунизма; бързо, тотално хомогенизиране на тези култури по отноше-

ние на език, на фолклор и т. н. по времето на класическата национална държава; бързо, внезапно завиване на всички възможни институции в посока на нови ключови думи, нови нормативни документи, които се спускат от международните институции.

Светлозар Игов: Книгата на Мария Тодорова като възможна база или поле за размисъл наистина дава една историческа и дори политологична представа за Балканите и до голяма степен е определена от аудиторията, към която се обръща. Не случайно нейна методологическа основа е книгата на Саид, която е един спор с европоцентричното мислене и въобще спор с онези концепции за историите и за света, които виждат някакъв център, някакъв правилен модел, според който се отчита своеобразието на другите култури.

Наистина външният поглед към Балканите се превръща и в техен собствен поглед. В българската култура има един начин на мислене на националната идентичност – да разбираме сами себе си не като исторически субект, а като исторически обект, вечна жертва на външни погълзновения, едно пасивно и страдателно мислене, което е фиксирано в българската литература в множество страдателни заглавия още от времето на Възраждането. Това е заложено в самото мислене на Балканите или поне на някои балкански народи, което, от друга страна, създава у тях и други обратни комплекси, да речем, героизиращи, митомански комплекси.

Книгата на Мария Тодорова възниква в един определен контекст, в момент на криза на националната и на регионално-балканска идентичност, предизвикана от актуалния политически контекст след 1989 г., и който е мислен на Балканите наистина само в политически смисъл. При това самото понятие за Европа, в което се стремим да мислим и ние днес, не е културно-историческо, а е политическо понятие. От друга страна, европейското мислене е и генеалогично мислене, мислене за общия произход: антична Гърция, Рим, християнството и т. н. Богдан Богданов обърна внимание и върху един друг тип мислене – проективното. Можем да го наречем и триалогично, което важи за всички понятия – и за нации, и за наднационални и междунационални общности. Например американците много повече мислят проективно. Самото изработване на понятието нация като гражданска нация е създадено на базата на това проективно, телеологично мислене. Докато европейското

мислене е повече генетично или генеалогично обременено, то повече е свързано с общността на произхода.

Разликата между европейската традиция и Балканите, разглеждани като културно и историческо наследство, е тази, че европейската традиция набляга на континуитета, докато за Балканите, особено след османското владичество, когато е силно желанието за откъсване от модела, се актуализира дисконтинуитетът, т. е. една от характеристиките на балканското е тази прекъсваемост в мисленето ни за наследството.

Георги Фотев: Има рискове, когато се обсъждат толкова едроформатни реалии като Балкани, при това разположени също едроформатно във времето, в историята. Но и без това не може. Необходимо е обаче да се проясняват най-напред колкото може повече едроформатните категории, с които си служим. В началото ще направя едно разграничение. Струва ми се, че вече няма съмнение за голямата познавателна значимост на това, което е имагология. И в момента търся термин, който не е изработен напълно и не съм сигурен дали е най-подходящ. Имаме нужда от такъв термин. Имагология е имало винаги. Но тематизиране, проблематизиране и рефлексивно отношение към имагологията не се появяват. За да разгранича имагологията от това, за което тя се отнася, въвеждам термина имаготетика. Имаготетиката е всъщност образ в изграждането на каквато и да е общност от най-архаичните до по-модерните, образ на себе си, образ на общност, която е друга и т. н. Човечеството не може да мине без конструирането и конституирането на подобни колективни образи. Имагологията, ако вземем този термин в по-прецизен смисъл, трябва да бъде едно рефлексивно, следователно и критично отношение на функциониращи образи, в дадения случай на образа на Балканите.

Няма нищо толкова странно нито във времето, когато регионът влиза в орбитата на модерността, нито след това. Има определени устойчиви културни и социални типове. Има устойчиви традиционни общностни форми, които по своята същина не се отличават от всички други предмодерни общности. Главният проблем, който възниква при изваждането на националните държави в региона, е проблем, който възниква в началото на модерността с всички национални държави. Националната държава става главният агент на конституирането на нацията. Ако такива национални държави по някакви причини не могат да се създадат или да допуснем, че не са създавани на Балканите, някои от сега съ-

ществуващите нации на Балканите, в прецизния смисъл на понятието нация, нямаше също да съществуват. Когато започва да се конструира държавата, възниква големият въпрос да се намерят колкото се може повече ресурси в историята за конституирането на нацията. И в този случай възниква първата задача, която може да си постави само дадена национална държава – да реши въпроса за единния език.

Османската империя не е имала инструментите за пълно асимилиране и не си е поставяла такава цел, което е дало възможност за живота на традициите на местното население. Традицията носи образец за поведение, носи отговор на въпроси, които не са зависими от течението на времето, носи крайни, върховни ценности, които не могат да бъдат подвъпросни. Традицията отхвърля всякаква промяна, защото промяната ще я взриви. Традицията елиминира времето, което за нея не е нищо друго, освен подвижен образ на вечността, както би казал Платон. След ликвидирането на османското владичество традициите са едни от главните ресурси за конституиране на модерните нации и модерните национални държави в региона. Но традиционализмът е в същото време сериозна пречка точно срещу конституирането на модерна държава. Възниква особен парадокс и проблем за страните от този регион. Първо, имаме късен преход към модерност. Европейският свят е станал различен. Нововъзникващите национални държави на Балканите се изправят пред проблема за националните граници. Да не забравяме съществените различия между традиционни и национални държави. Традиционните държави се превръщат в митовите на нововъзникналите национални държави. Въпросът за велика България, велика Сърбия, велика Румъния, Албания и т. н. не е въпрос на някакво метафизическо свойство на тези народи, това е въпрос, който може да възникне като търсене на границите, което трябва да стане след един петвековен период на несъществуващи традиционни държави. Възникват конфликти, които не са разрешими по разумен път.

Патосът в книгата на Тодорова е всъщност в разглеждането на една имагология на Балканите, но не се разискват достатъчно предимствата на външната гледна точка. Традициите, които са функционирали и по някакъв начин продължават да функционират в този регион, носят самобитността на всички традиции навсякъде по света. Това, което се получава с експлозията на балканизацията във войните в началото на века, не може да се изведе от функционирали в този географски реги-

он традиции. Те може само да хвърлят определена светлина. Затова аз се противопоставям на всички опити на мълчаливи или явно арогантно представяни метафизики на балканизацията, на нейните корени и генезис.

Ивайло Дичев: Това, което е характерно за Балканите по отношение на традициите е, че всички балкански страни правят едно и също. Именно понеже има едно голямо прекъсване на държавността в тези места, те правят една проста операция в края на XIX и началото на XX век. Скъсват с непосредствената традиция, която е отоманска – всекидневното живеене, начин на говорене, телесно поведение и т. н., т. е. културата в антропологичен смисъл се изтласква, тя става срамна, за да прескочат назад през много векове и да се обявят за наследници на някакви много престижни предци. Първи го правят гърците. Големият гръцки историк от XIX век Константинос Папаригопулос излезе с една четиритомна история на Гърция, в която показва, че има един континиум, една продължителност в историята на антична Гърция, Византия и съвременна Гърция. Нещо проблематично към този момент, защото по това време Гърция е много бедна балканска страна. Създава се изкуственият, измислен език катаревуса, който трябва да хвърли мост назад към античните образци, но който език не се разбира от всекидневния човек. Започва едно цялостно преизмисляне на себе си. Същият модел се наблюдава и в другите страни. Румънците, например, ще си изхвърлят кирилицата, ще я заменят с латинска азбука, ще се измислят като наследници на Латинската империя.

Георги Фотев: В това няма нищо особено на Балканите.

Ивайло Дичев: Това, което ми се струва особено, е силата на това скъсване, изтласкване, този срам от непосредствената традиция. Още един пример от българската ситуация – огромен срам по отношение на всичко, което е свързано с отоманския живот, отиване назад към прабългарите. Какво в нашата традиция днес, в нашата култура следва от прабългарското? С какво аз съм наследник на хан Аспрух, както ми е набивано в главата цял живот, а също че византийци и турци са ни врагове? Нашата истинска традиция, в антропологическия смисъл имам предвид, идва именно от Османската империя, от Византия и православието.

Георги Фотев: Във връзка с това, което казваш, да вземем за пример Франция. Как се отнасят мислителите, представителите на модерността, на революцията към предишния свят, който те отричат?

Ивайло Дичев: Това е много кратък епизод. И в днешната митология на Франция те са наследници на римляните и на галите.

Светлозар Игов: Искам да прибавя още по-куриозния пример на една ретроспективна утопия, която възниква при конституирането на нациите на Балканите. Не само по отношение на прабългарите, това е обща склонност на всички етноси на Балканите. Например един дубровнишки поет нарича Орфей „славен българин“, т. е. мисълта за нацията и нейното бъдеще се пренася към едно илюзорно историческо минало. Всички тези ретроспективни утопии, тези исторически илюзии идват първо от европейския романтизъм. Мистификациите не са наши, има ги у всички народи; у нас идват от чехите; у чехите идват от Макферсън.

Спецификата на Балканите, според мен, се състои точно в тяхната хетерогенност и хетеротемпоралност – Балкания Ортодокса, Балкания Романа и т. н. Балканите са не другост на Европа, а съжителство на много другости на едно много тясно пространство. Ние не сме друго на Европа, а сме едно от европейските времена, една от европейските съставки, в известен смисъл и не само на Европа, защото тук се намесват и източни култури. Просто ние сме не толкова другост, колкото съгъстеност на различни типове култури, един умален модел на света и на Европа в едно тясно пространство. Много от произтичащите проблеми идват от тази пространствена компресираност на културите.

Има съществена отлика между Балканите, а това се отнася в голяма степен и до Източна и Централна Европа, по отношение на влизането в модерността. Ако наречем средновековния модел теоцентричен, преждът на цялото европейско пространство към модерността е свързан със секуларизацията. Но тази секуларизация се осъществява по различен начин в различните европейски региони. Онова, което ние наричаме Възраждане и си служим с един и същ термин за националните възраждания на Балканите, в Централна и Източна Европа, се изразява в замяна на теоцентричния модел не с антропоцентричен, както в Западна Европа от Ренесанса, а с етноцентричен. И тук имаме съвпадения на националните балкански възраждания не с европейския Ренесанс, а със западноевропейския иредентизъм, със създаването на национални-

те държави. Тази разлика не изигра ли голяма роля и за разликата в прехода към създаването на модерните държави, във взаимоотношенията между публичната и частната сфера, не доведе ли до ниската култура на частната сфера, до липсата на права на личността, до липсата на изградено лично самосъзнание – всичко това подтиснато в етноцентричните възраждания.

Структурна сложност на Балканите

Ивайло Знеполски: Стана въпрос за реални традиции и за въобразени традиции. Това ме кара да мисля, че на Балканите има едно напластяване на традиции, с които, в зависимост от ситуацията, може да се борави по различен начин, използвайки ги като аргументи в една или друга конкретна ситуация. Има традиции, които се манифестират, които се идеологизират и се превръщат в идентификационни програми; има и други традиции, които реално подмолно определят или предопределят начина на поведение, начина на действие. Всичко това, според мен, обуславя и създава структурната сложност на Балканите, която представлява и трудност в разбирането на региона.

Културата е сложно образование и в нея можем да намерим различни пластове, които се появяват закономерно и ги наблюдаваме във всички култури от нашия регион. Традициите тук обаче не образуват една логична верига, която ги подема, развива, обогатява, продължава и т. н. Напластяването на традициите един път става на хоризонтална плоскост, друг път във вертикална и най-често те не се пресичат. Страните в Югоизточна Европа след Балканските войни са хомогенни само в един аспект – че повечето от тях са изправени пред структурните предизвикателства на модерността, с които се сблъскват всички доскоро аграрни, традиционни общества. Пред този проблем са били изправени и западните общества, но преди два века и отдавна са го забравили. Предлагам ви тезата, която смятам за най-точна от културно-историческа перспектива: балканските общества са хибридни общества с хибридна традиция. Това намира израз в закъснялото индустриално развитие и урбанизация, във форсираните и болезнено отекващи в обществото процеси на модернизация, които по същество водят до силни конфликти както през 20-те години, така през 50-60-те и през 90-те години на XX век.

За да разберем тази сложност на структурата и това преплитане на традициите, можем да разчленим три нива на проблематиката:

1. Конфликти във вътрешността на всяка отделна страна от региона. Това са както политически, социални, така и етнически проблеми.

2. Конфликти и нерешени проблеми между отделните страни, наследени както от предишни епохи, така и новопоявили се. Всички балкански страни са една против друга. Един силно негативен аспект на османското наследство е стремежът за покриване на географските и етническите граници, един и до днес нерешен проблем. Тоест съхранено е чувството, че националната държава се е формирала по някакъв начин в осакатен телесен вид, което се явява проблем на междудържавните отношения.

3. Конфликти на културно и геополитическо ниво. Сблъсък на регионални субкултури и глобалната култура. Така или иначе, регионът е в конфликтни отношения по някакъв начин с големите процеси, които протичат в света и които можем да наречем глобализация.

И именно затова искам да продължа темата, която постави Светлозар Йгов за различните темпоралности, в които живеят балканските страни, макар че от теоретична гледна точка едва ли има чиста темпоралност, чисто сегашно време. На Балканите можем да намерим най-различни съставки – на предмодерност, свързани с традицията, културни пластове от модерността, както и постмодерни елементи, които, макар и да не са много, понякога са твърде агресивни. За мен елементи на предмодерност са незавършените процеси на формирането на национални държави, както в случаите с Албания, Косово, Македония, Хърватия, Босна. Навсякъде другаде в Европа тези процеси са отдавна приключили, докато това е един типичен проблем, едно наследство за региона от предмодерността. Открити или прикрити териториални претенции и тълкуване на територията по един телесен, органичен начин също са елементи от предмодерната култура, както и някои елементи на родово-патриархалната култура, патерналистичната концепция за властта. Всичко това съществува във всички страни от региона, включително и в България, и създава интерпретационните напрежения в отношенията и контактите със Запада. Елементите на модерността са представени очевидно в постигнатата степен на индустриализация, урбанизация, съвременен, отворен стопанство, но също така и в изграждането на високи хомогенни национални култури. Можем да кажем, че въпреки всичките лъкатушения, в страни като Гърция, България, Сърбия, Румъния, може би и Хърватия, има изградена някаква висока хомогенна национална култура

или поне представата за такава култура. Постмодерните елементи виждам във включването на страните в процесите на глобализация и евроинтеграция с произтичащите от това елементи на деконструкция на различни традиционни установки и понятия, включително и на представата за нация. Обществата започват да стават, макар не достатъчно пълноценно, все по-комплексни и все по-плюралистични. Наблюдаваме елементи на отслабване на националната държава, отказ от идеята за абсолютен суверенитет, което ни приближава до стандарти, характерни за западноевропейските страни.

Не можем да пренебрегнем факта, че налице са конфликт и напрежения в резултат именно на пребиваването в тази двойствена темпоралност – темпоралността на съвременна Западна Европа и темпоралност на балканската традиция.

Георги Фотев: Тази преценка за днешната ситуация на Балканите е много тенденциозна и незащитима. Първо, терминът балканизация трябва да го приемем и да го използваме в универсалния смисъл, който е придобил. Ребалканизация имаше единствено при разпадането на Югославия. В България нямаше никакви признаци за някакви особени междуетнически латентни или явни напрежения и конфликти. Аз не съм съгласен да се спекулира по инерция с тези неща.

Другият въпрос, по който ще се опитам да бъда свършено кратък, се отнася до следното: няма идентичност без памет. Когато се говори за колективни идентичности, каквато е идентичността на нацията, е нужно да се има предвид конститутивното значение на паметта. Не може да се постави въпросът и за идентичност на отделната личност, ако човекът е безпаметен. И когато се поставя въпросът за конструирането и конституирането на нациите тук, в този регион, аз отново повтарям и подчертавам, че това е станало в различно физическо и историческо време и при всички случаи няма как да не се открият забравени смисли, които да не се възстановят. Проблемът за тези възраждания е проблем на конституирането на идентичност и в случая на национална идентичност. Защо толкова голямо значение при конституирането на модерната българска и други държави придобива нещо, което задържа модернизацията, а именно колективните (комунитарни) идентификации, а не антропоцентризмът, както го нарече Светлозар Игов? Може би още по-точно е да се каже европейски индивидуализъм. Смятам, че и тук не е нужно да прибъгваме до метафизика в традиционния смисъл на думата. Русо

казва по един недвусмислен начин: за да се направи модерна държава, е необходимо да се разрушат всички традиционни общности. Това е пределно и страхотно изискване, за да могат членовете на обществото и на държавата да бъдат равни по достойнство, права и свобода. Повратът към модерността се осъществява на Балканите мъчително. Тази свободна индивидуалност не е могла да се осъществи в рамките на Османската империя и в това спряло в традициите време. Вместо това се наблюдава усилване на традиционните общности, които се явяват единствената здрава опорна точка, за да се конституира нацията.

Искам да кажа, че и в общество, което може да бъде смятано за напълно хомогенно, има хетерогенни ценности. Това, че България влиза в орбитата на модернизационния процес и има ценности, които идват със самата модерност, които са напълно хетерогенни на традиционните ценности, е нещо саморазбиращо се. Големият въпрос е да видим в каква степен и каква сила могат да имат едните или другите ценности.

Богдан Богданов: Прагматично погледнато, ако говорим за България и казваме традициите на България, или за Балканите и за балкански традиции, първото нещо, което трябва да направим, е да изброим нивата на традицията. Специално за България едно от нещата, които много ми липсват в литературата, която ми е попадала, е това, че не се прави различаване на започналата много ясно изразена европейска традиция, веднъж по един канал през XIX век и по втори канал – допълнителното силно европеизиране, което започва за България в началото на XX век. Не се разказва историята на една, две или три европейски традиции отделно от историята на някакви други традиции, които носят други епитети, например много ясната фолклорна традиция, която е обща за България и останалите балкански страни. Или да кажем традицията на всекидневния живот в градовете. На мен винаги ми е липсвала тази дискурсивно-аналитична работа спрямо картата на българската традиция, която би ориентирала кои от линиите на традициите са със силна динамика и кои са без динамика. Най-характерното за българския живот е, че, от една страна, има един град, който се развива и то не много бързо, изоставайки от разивитието на западноевропейския град, който е негов модел. От друга страна, едно село, в което няма абсолютно никакво развитие на никакво ниво, т. е. две традиции с различна динамика (това, което Ивайло Знеполски нарича хибридность), не-влияние на една област върху друга област. И в момента в България наблюдаваме

един двоен живот – от една страна, едно село и един провинциален град без особено развитие; от друга страна – развиващи се по-големи градове. Фактически говорим за култура, която не може да обхване цялото си пространство. Преди много векове, когато римляните разпространяват римската цивилизация, те осейват Европа от единия до другия ѝ край с едни и същи, поразително еднакви градове. Това е първият случай, когато се поражда единна материална цивилизация. Извън тези градове цивилизацията липсва. Общо взето балканското съществуване във всички страни без изключение е това старо делене на цивилизовани малки пространства и големи пространства на не-цивилизация. Ето ви една по-точна социологическа характеристика на това, което представлява не-единството на традициите.

И още една бележка. Казваме общо традиция. Фактически става дума за различни видове традиции. Тази традиция, за която ние говорим, е традицията от европейски или от гръцки тип, традицията с голяма немара към произхода и много голямо внимание към функционалността на модела, който е избран. От друга страна обаче, има строги ригидни традиции, създали една система от образи и значения към тях, пазени от малък брой. Става дума за традиции без актуално прилагане. Характерното за европейската традиция е, че тя се прави, за да се прилага, с много повече внимание към приложението ѝ, отколкото към онова, което тя е представлявала като начало. Или, така да се каже, нетрадиционната традиция е моделът на европейското опериране с традиционни форми.

Георги Фотев: Безусловно съм съгласен с необходимостта от такава карта на българската традиция. Но тук веднага идва и следващото ми възражение – тази карта предполага и смислова гледна точка. За да можем да видим необходимостта от тази карта, трябва да можем да се отдалечим и да обхванем обширна територия. Да сме наясно с гледната точка. Другото е наивната вяра, че ние можем да седнем и да опишваме, без да е ясно как това може да стане, и да експлицираме точно това в най-автентичния смисъл на теоретично виждане. Необходимо е да се знае точно какво в действителност се е случвало и оттам нататък ще бъде необходимо и продуктивно социологическо въображение. Всеки социален факт е тотален. Нищо не може да говори само по себе си и трябва да се види в какъв периметър то говори. Следователно трябва да се постигне тази тоталност на факта. Затова би било много наивно, ако

си представим, че има едни емпирични факти или насложили се традиции, ние отиваме до тях и ги намираме.

Ивайло Дичев: На Балканите очевидно има едно разминаване между доста единната всекидневна, телесна култура и надстроената върху нея, сложно свързана с нея висока култура на отделните национални държави, които се конструират винаги една срещу друга. Всяка една национална култура се конструира срещу всички останали, в състезание, в битка с тях. За какво е нужна тази престижна висока култура? Балканският регион поради исторически причини е изключително несамостоятелен. Всички страни тук, или поне тези, които възникват от Османската империя, са създадени по силата на някаква външна намеса. От това време до днес, когато имаме мониторинг на разни европейски институции, този регион се намира непрекъснато под някакъв контролиращ поглед. И динамиката на този регион при това положение е да се хареса, да изпълни някакви изисквания, да прелъсти този поглед, да влезе в критериите, заложи в него. Естествено всяка една ценностна преориентация на центъра поражда сътресения в периферията. И това, на което сме свидетели в момента от 10-20 години насам, е, че тази престижна висока национална култура изведнъж престана да бъде престижна, загуби се ясната отчетлива йерархия на авангарда на модернизацията, така да се каже, във всяка отделна страна, и масата. Оказа се, че и едното, и другото имат своето място, влизаме в един консумативен свят, където дори може би телесното, всекидневното, антропологическото виждане на културата е по-актуално. Може би това е една от причините изведнъж тематиката Балкани да излезе рязко напред. Самата балканскост започва да се обиграва все повече и повече на всички нива. Въпросът ми е дали тук не става дума за една много голяма промяна на ценностния ред. И в тази промяна не става ли дума за това, че самата дефиниция на културата се променя, става демодифицирано да говорим за високи прояви, за високи национални, самобитни култури. Навсякъде по целия свят погледът се обръща към регионалното, към етническото.

Георги Фотев: Разбира се, страните от този регион, нациите и националните държави се намират в един междуременно много променен европейски и световен контекст. В своята телеология нацията в определен период от време и националната държава (правя това разграничение) се стремят към затваряне. По това нацията във формален смисъл наподобява традиционните общности. И това не е учудващо, за-

щото ако се вникне в нацията, може да се разпознае добре тази иманентна телеология на нацията. Оттук идва и грижата на националната държава да бъде много бдителна към идентичността на нацията, което може да става чрез затваряне в смисъл на предпазливост от всичко, което може да я взриви отвън или отвътре. Затова тя е много бдителна към разнородния етнически състав, към това да не би някоя етническа група да постави под въпрос монолитността на нацията. Държавата може да се разширява или да поглъща други в териториален смисъл, но само при условие да се укрепва тази монолитност, т. е. да се следва телеологията на затвореност. Донякъде и грижата на националната държава е тази. Обаче от променящия се контекст и иманентни необходимости на развитието на обществото като гражданско общество идва нуждата от отваряне. При съвременните условия затвореното общество е катастрофирало общество. Поставят се тежки предизвикателства пред самата нация. Оттук нататък това означава и ново преразглеждане на статуса и функциите на високата култура. И тогава степенята, в която се засилва това отваряне, степенята, в която се позволява различието като принцип на живота, в същата степен премества и позицията на т. н. висока официална култура.

Ивайло Дичев: Не може да мислим нацията само като перспектива на затварянето; тя е едновременно затваряне и отваряне.

Национализъм и национална идентичност

Ивайло Знеполски: Национализмът е един от проблемите на страните от балканския регион. Той присъства във всички страни без изключение, но не задължително в едни и същи форми. Един е национализмът, изразител на стремежите за национално обособяване, друг е национализмът на териториалния реваншизъм или на прикрития хегемонизъм. Някои от национализмите са чисто отбранителни реакции. Други национализми, особено в латентния си вид, не присъстват на ниво политическо изговаряне, но съществуват в масовите нагласи като рудиментни психологически нагласи, които в някаква ситуация биха могли да избухнат.

Корените на национализма на балканските народи е във все още незавършения процес за преодоляване на османското наследство. Източната империя за пет века не успя да хомогенизира населяващите я народи и етноси, с което предизвика точно обратния ефект – затварянето и дори капсулирането им в стремежа да оцелеят. Вкопчайки се

в традициите на малката общност, те съхраняват като реликви и възпроизвеждат почти религиозно всички тези елементи на традицията. В „Нации и национализъм“ Ърнест Гелнър предлага много интересно размишление за този тип империи, според което тяхната структура се разпада на силно централизирана бюрокрация и на значими местни самоуправления, на местни капсуловани общности. Същността на османското наследство не е само пряко изразен национализъм, свързан с територии, етнически състав и т. н., а по-скоро манталитетни нагласи на затворените общности, които са некомуникативни и психологически консервативни. Днес сме изправени пред една парадоксална ситуация. Страните влизат в един глобален свят и даже имат претенции за влизане в големи междудържавни образувания като Европейската общност и в същото време непрекъснато издигат и дори патетизират въпроса за националната и културната идентичност.

Предлагам ви няколко хипотези относно източниците на днешния балкански национализъм:

– Национализмът на Балканите е отпадъчен продукт на декомпозирането на Османската империя.

– Национализмът на Балканите е резултат на конструирането на новите национални държави, голяма част от които все още не са успели да постигнат както географските, така и етническите си граници.

– Национализмът е едно убежище за балканските народи. Може да говорим за бягство в национализма поради страха от модерността, от състояното на отвореност. Такъв национализъм се активизира в ситуация, когато трябва да се отговори на въпроса как да запазим индивидуалността си, важноста си в едно променено пространство, в което ценностите са конкурентни, а ние не сме много убедени в своите ценности.

– Национализмът е продукт на разпада на комунистическата система. Комунизмът от времето на своя възход беше производител на наднационална идеология – пролетарски интернационализъм. Но след 70-те години той изпадна в идеологическа криза и започна да търси опора и легитимност в някакъв тип национална идентичност. Кризата на режимите се запълва от етничността, от вярата и упованието в някакъв магичен духовен ресурс, като българщината например, или албанщината, сръбщината, румънщината. Буквално погледнато, това би трябвало да бъде един регрес, защото ни връща към телесната общност, към органистичната концепция за нацията. Но можеше ли той да бъде избегнат?

Вероятно да, след като в някои страни, като Чехия например, той наистина беше избегнат.

– Национализмът днес е политически конструиран. В страните на преход, както и в България, се получава идеологически вакуум в обществата, непривикнали към истински политически живот, който се запълва от исторически митове. В такъв смисъл проблемът за идентичността, следователно и за национализма, се превръща в политически въпрос дотолкова, доколкото трябва да обслужва определени стратегически интереси. Новите политически субекти в ситуация на криза не разполагат с друг по-ефикасен ресурс за легитимиране.

– В основата на съвременните прояви на национализма, който е в основата и на междуетническите напрежения, е кризата на идентичността в качеството ѝ на символен ред. У нас на практика не можа да се осъществи определението на Клод Льофор за демокрацията като символна идентичност без въображаемо, т. е. без инстанцията на въображаемото. Точно това изглежда не е по силите на съвременните балкански общества.

Въпреки всичко проблемът за националната идентичност не се явява анахронизъм, защото човек винаги има нужда от някаква репрезентация. Въпросът не се свежда до това да няма, да не се дискутира или да не се настоява на идентичността, а до начина, по който тя се разбира. Идентичността, която по-рано в националистическата парадигма се разбира като нещо монолитно и споделено, започва да става поливалентна и множествена и именно това позволява на съвременния човек с политическа култура да избегне обвързването ѝ с национализма. Съвременният човек може да намери идентичност на нивото на европейската общност, на нивото на балканското, на нивото на българската традиция, на нивото на местното, локалното и по някакъв начин може да направи продуктивна кооперация от тези нива на идентичности.

Богдан Богданов: Големият въпрос е има ли такова нещо като балканска идентичност днес? Някога имало ли я е и в каква форма. Другият въпрос е кои са другите по-малки колективни идентичности? Ако говорим за българския национализъм, кои са тези местни, локални фундаментализми, които влизат в системата на българския национализъм. Българският национализъм би могъл да се разгледа добре само ако мислим за неговите подразделения. Една част от тези подразделения няма да влизат точно в него, а ще засягат и странични области. Да кажем, има

македонски фундаментализъм, който е толкова български, колкото и македонски, т. е. осъществява се в една по-голяма територия. Или има тракийски национализъм, който по отношение на българския национализъм също не се побира точно в неговия обем.

Днес, сериозно погледнато, социологически можем да говорим за система от колективни идентичности, а не само за една. Когато визираме балканските национализми или балканските локални патриотизми, едно първо различаване, което се налага да направим, е чрез опозицията офанзивен – дефанзивен национализъм. Това, което характеризира Балканите, е, че има определени балкански народи и етноси, които са настроени подчертано офанзивно в своя национализъм. Разбира се, офанзивността се засилва и отслабва, тя не винаги е една и съща. Обаче можем да кажем определено, че сръбският национализъм е подчертано офанзивен, и то офанзивен в много дълъг период от време. Същото може да се каже и за гръцкия национализъм. Възможно е да се напише история на офанзиите на гръцкия национализъм, довели до определени авантажи. Благодарение на този офанзивен национализъм, провеждан организирано от гръцката политика (разликата между гръцката и българската политика е, че в българската политика липсва такова хармонично, добре планирано провеждане на национализма), се е достигнало до това, че Гърция е разширила силно своята територия. България се отличава от останалите балкански страни по своя подчертан дефанзивен национализъм. Периодите на офанзивност в нашия национализъм са малко. Управлението на Фердинанд и неговите амбиции са проява на такъв офанзивен национализъм, който не е довел до положителен резултат. Така че, ако говорим за национализмите на Балканите, би трябвало да направим известно различаване чрез тези термини, които аз предлагам – офанзивен и дефанзивен национализъм.

Национализмът представлява форма на „лесна“ колективна идентичност. У нас тя се развива в момента, в който трябва да се смени (и това е връзката с Османската империя) една стара система, една гъвкава и модулна система от идентичности, протичали по много линии. Имало е етническа идентичност, но имало е и някаква локална идентичност, както и някаква професионална идентичност в едно принципно голямо пространство. Това голямо пространство е престанало да съществува, следствие на което една от тези идентичности (в Източна Европа – етническата идентичност) се е повдигнала в степен на нацио-

нална идентичност, за да може да свърши работата по създаването на една общностна цялост. Било е все още твърде рано отделният индивид и отделни субекти, направени от съдружени помежду си индивиди, да бъдат активни и да могат да правят своята конкретна индивидуална идентичност. Поради това една колективна идентичност между много, които иначе влизат във формулата на идентичностите, получава предимство и започва да изпълнява работата на всички останали идентичности. Съвременният, модерният свят не е нищо друго, освен преобразуване на тази формула, изоставяне на изключителната идентичност, наречена национална, и обръщането към модулния тип на правенето на индивидуалната идентичност. За отделния човек това представлява един особен личен труд, който се усвоява в хода на дълго възпитаване и образование.

В модерното време националната идентичност ще бъде по-слаб коефициент във формулата на личната идентичност, но не бих казал, че той би изчезнал. Затова е необходимо да има правни и други културни условия, които да допускат в културното пространство да има повече видове субекти, отколкото в епохата на националната държава. В модерните условия субектите могат да бъдат много и най-различни. Модерният човек с лекота излиза от ситуацията на една идентичност, за да влезе в ситуацията на друга. Докато в епохата на националната идентичност и в епохата, в която продължаваме да живеем сега в България, ние все още не разполагаме с образование и тренинг да произвеждаме неконфликтно своята собствена индивидуална идентичност. Поради това няма нищо по-лесно от замяната на сложната индивидуална идентичност с дадеността на някаква колективна идентичност.

Удоволствието да се отървеш от трудната работа на правенето на собствената идентичност с приспособяване към една колективна идентичност трудно може да бъде заменено с друго подобно силно удоволствие. Аз не вярвам, че някога ще има модерно общество, в което всички индивиди ще бъдат така образовани и тренирани, че да могат да правят всекидневно формулата на своята собствена идентичност и да нямат конфликти с една или друга общностна идентичност. Затова и национализмите не могат да бъдат изгонени лесно. Така или иначе, те са налице.

Но конкретният въпрос е: съществува ли балканска идентичност, тази балканска идентичност естествено ли съществува и по-нататък тя изкуствено ли ще бъде построявана, защото е необходимо да влезем

като една голяма общност в Европейския съюз? Ще положим ли усилия, ще се съберем ли да вършим работа по създаване на такава балканска идентичност? Трябва да съществува балканско сътрудничество. Но балканските страни са се загърбили една друга.

Ивайло Дичев: За мен е любопитно да се види откъде идва самото понятие идентичност. Например, ако говорим за национална идентичност през XIX век, това е анахронизъм, струва ми се, защото тогава се е говорело за национална принадлежност. Според мен понятието идентичност в смисъла, в който го употребяваме, възниква някъде в средата на XX век с Ериксоновата теория, базирана върху теренно изследване на американските индианци, които именно изживяват криза затова, че са затворени в резерват и техният живот в момента противоречи на митовете и легендите, с които са живели. Идентичността е свързана с няколко неща. Първо, тя е винаги загубена, тя е винаги нещо, което вече е проблематично. Второ, идентичност има там, където има някакъв избор. За мен самото понятие е изфабрикувано като постмодерно, то не е понятие на класическата модерност. Оттук и самата тема на нашето събиране може да се види малко по-различно.

По мои наблюдения в Европейския съюз започнаха да говорят за идентичност от 1997 г. Оттогава датират първите проекти за изследване на идентичността и отпускането на първите пари за тяхното осъществяване. Очевидно става дума за някаква промяна в съвременния свят през последните десетилетия. Това е, което и Богданов каза, разпадна се задължителната йерархия на принадлежностите на човека, начело на която до известно време стоеше националната принадлежност. Може би, ако отидем по-назад в отоманско време, ще трябва да кажем, че най-високо седи религиозната принадлежност. Но така или иначе, някаква йерархичност има в тези принадлежности и въпросът за избора стои доста сложно. Цялата тази проблематика е натоварена с много морализаторство в епохата, за която говоря. Примерно преминаването от една принадлежност към друга се тълкува като предателство или като измяна и т. н. Очевидно се извършва някаква промяна, в която става не само възможно, но и норма човек да мисли своите принадлежности като плаващи. Идентичността е нещо като продукт, който може да се вземе и да се остави, може да се купи, става част от стандарта. Има нещо постмодерно във всичко това, има нещо, свързано с американския начин на виждане на тези неща, темата изобщо е много американска.

Къде в тази проблематика са Балканите. Между, от една страна, този постмодерен свят, в който индивидът плава из идентичности, които свободно може да избира, да оставя и, от друга страна, един класически модерен свят, където принадлежността към дадена общност е въпрос на принуда, това е нещо заварено и изтръгването от нея е морално-натоварен, драматичен акт. Напълно съм съгласен с това, което Знеполски каза, че национализмите на Балканите са доста странни и може би не трябва да се наричат национализъм в класическия смисъл на думата. Може би наистина става дума за някаква принадлежност към малката общност, към някакъв котловинен тип принадлежност. Защо е така? Защото този регион след разпадането на Отоманската империя няма политически център, националната идентичност е политическа идентичност. Отделните страни в региона са били досега традиционно свързани с някакви геополитически патрони, с които те осъществяват някаква привилегирана връзка, докато помежду им контактът тече по един спонтанен, неорганизиран начин.

Защо балканската идентичност се оказва проблематична? Защото през последните десет години този регион преживява геополитическо преориентиране. Доскоро центровете, с които беше свързан той, бяха едни, сега цялата група страни, разположени тук, се ориентират по посока на Европейския съюз. Това създава съвсем нова динамика, съвсем нови приоритети, но проблемът е дали това, което ще се появи като идентичност на този регион, ще има някакъв политически множител, дали ще бъде политическа идентичност, която да напомня за националната идентичност, или това ще бъде нещо от порядъка на културната идентичност, свързано с регионалната идентичност. Едно от движенията, които наблюдаваме в началото на XXI век, е, че политическите идентичности започват да стават проблематични, трудно удържими. Възниква тенденция те да бъдат подменяни с природни, естествени, културни идентичности. В тази перспектива трябва да виждаме Балканите като една регионална, естествена идентичност. От друга страна съществува и една потенциална опасност – вкарването на Балканите в една маргиналия, в едно друго алтернативно, не съвсем европейско пространство, нещо, което с охота някои дейци на региона подемат, но което буди и много яростни реакции от страна на самите политически играчи в този район. Цялата двойственост в отношението към тази балканска идентичност може би се дължи на това, че тя се мисли или като политическа

(но като политическа тя е невъзможна и много трудна), или като природна (но като природна, естествена, регионална тя е доста опасна).

Ивайло Знеполски: Има наистина един много интересен въпрос, който Богданов постави: Дали е възможен един такъв етаж на идентичностите, възникващ с предела на европейското ни интегриране. Според мен, колкото и парадоксално да звучи, една от пречките, които го прави проблематичен, е европейският дискурс за Балканите. Стана дума вече, че понятието Балкани е натоварено със силни негативни конотации, но, от друга страна, Европа направи един ход, който стратегически не беше много успешен. Общността на бившите източни европейски соцстрани беше много по-хомогенна, отколкото общността на балканските страни днес. В самото начало на промяната след срутването на комунизма Западът отказа да приеме Източна Европа като общност, придобила вече някаква идентичност. Тогава се възприе стратегията на йерархизирано подреждане на страните по пригодност, по степен на подготвеност и по този начин се създаде едно вътрешно, скрито напрежение в тези, които се видяха заплашени да отпаднат, да бъдат маргинализирани. Сега виждаме точно обратното – един регион, който исторически и политически така се е развивал, че се оказа много по-разпокъсан и по-разнороден, за да бъде приет, трябва да се хомогенизира. Обаче отделните страни възпроизвеждат европейския подход от първата ситуация и съвсем справедливо тези, които имат малка преднина, не искат да я поставят на олтара на общата балканска участ. Това е и нашата, българската позиция.

Георги Фотев: Първо, искам да направя една реплика от теоретически порядък към казаното от Ивайло Дичев, че идентичността възниква в контекста на постмодерността. Според мен не трябва да се смесва съществуването на феномена с неговата проблематизация. Феноменът национална идентичност възниква в началото на модерността. Самосъзнанието за национална принадлежност съществува, а проблематизацията на феномена е друго нещо. Аз държа да се прави това разграничение.

При изясняване на проблемите в нашия разговор може да се тръгне по обективистки начин. Да се види, да се изброи и да се опише в една нация онова, което остава непроменливо в процеса на историята ѝ. Но това няма да бъде удовлетворително за такива феномени. Смятам, че е безнадеждно да се подхожда обективистки. Във всички случаи аз държа, когато се говори за идентичност, да се разбира участието на съзнанието в смисловото конструиране. Така че разделянето на обективни и субек-

тивни неща за мен е неприемливо. Както при всички национални идентичности, въпросите стават много сериозни, когато на въпроса „Кои сме ние?“ не можем лесно да отговорим. Ако това затрудняване е радикално, има радикална криза на националната идентичност. В степента, в която обаче ние можем да отговаряме на този въпрос, съществува и националната идентичност на българите, респективно на гърците, сърбите и т. н.

Що се отнася до национализма, опозицията офанзивен – дефанзивен, с която си послужи Богданов, е работеща опозиция. Може да се каже също и агресивен национализъм или национализъм, който е здравословен в определен исторически период от време. Би било много интересно, но това може да бъде тема за специален разговор. Трябва да се има предвид, че в модерността главната интенция е бъдещето, това, което е възможно да се направи, иновацията. Всичко, което е в миналото и в традицията, трябва да бъде ресурс. И понеже у нас няма толкова богати културни традиции, е естествено в България да няма и такава зависимост от историческата памет и тя да не е толкова силна. Затова сме потворени към приемане на други и нови неща. Що се отнася до множествеността на идентичностите, влизайки в орбитата на модерността, се влиза едновременно в една перманентна криза на идентичността. Защото ако човек е свободен, ако неговият принцип е, че той е това, което може да стане, ако това е перспективата, а не доколко неговото ставане като човек е поемане на традицията, ако това е виждането и хоризонтът на човека, тук става все по-проблематично понятието идентичност, докато накрая става шизофрено.

Малцинства и мултикултурализъм в епохата на глобализацията

Ивайло Знеполски: Има един друг термин, който се употребява в странна релация с националната идентичност и по някакъв начин като че се явява ту част, ту конкурент – това е терминът културна идентичност. Ако искаме да избегнем цялата проблематика на национализма, или ако смятаме, че сме я преодолели и сметем, че политическият фактор вече играе в някакъв друг регистър, регистъра на разбирателството, регистъра на търсене на диалог и на мостове, то тогава културната идентичност като че представя по-приемлив терен на съжителство и хармонизиране. Дали може, превключвайки на регистъра на културната идентичност, да смятаме, че е възможен някакъв вариант на балкански мултикултурализъм. Дали малцинствата у нас могат да се осмислят

в ключа, в който в Америка осмислят малцинствата и техните култури, за да стигнат до термина и модела на мултикултурализма. Оттук и въпросът дали сега, когато в западния дискурс мултикултурализмът се препоръчва като рецепта за злините на регион, тази рецепта би могла да помогне.

От какво идва балканската специфика? На Балканите става въпрос за етнически малцинства, които не са привнесени, не са дошли на един късен етап, а в някаква степен с еднакво основание претендират за „коренно“ население. Следователно тези малцинства в същото време се явяват и в качеството си на „коренно“ население, което не е интегрирано пълноценно в доминиращия културен модел на количествено преобладаващия етнос. Тоест това също е част от наследството на Отоманската империя. Поради това и религията запазва значението си на идентификационен модел. Затова рецептата, която се препоръчва за развиване на балкански мултикултурализъм като ключ към снемане на напрежението, е поставена на изпитание.

Георги Фотев: Културно разнообразие винаги е имало в цялата световна история. Смисълът на мултикултурализма е признаване на културното различие и толерантност към другата култура. Понякога има враждебност, напрежение в една национална култура, което се проявява между т. нар. висока и ниска култура. И тези напрежения понякога могат да бъдат много по-остри, отколкото отношението между две високи култури на две различни страни. Тук проблемът е в много голямата трансформация, която е свързана с дълбинния смисъл на понятието култура. Аз твърдя, че ако е разрешено отношението между политика и култура, ако можем да си въобразим културата като отделна от социалната система, в нея най-чуждото нещо е агресивността и нетърпимостта към друг културен феномен, какъвто и да е той. Въпросът е да се промени светът до такава степен, че да се признават различията и другите култури.

Проблемът, който възниква при мултикултурализма, е проблемът за социалността. Истинска демократичност има там, където, като се тръгне от политическото равенство в смисъл, че всички са свободни и равни по достойнство и права, се стига до изработване на културна чувствителност към другата култура и толерантност. Проблемът е за усвояването на онова, което е демократичната политическа култура. А в този регион това не може да стане така бързо и лесно. Ние би трябвало с ин-

струментите на културата да можем да подпомагаме колкото се може усвояването на онова, което се нарича политическа култура. Това няма да стане само по просветителски начин, а и със структурни принуди, които идват от различни посоки.

Възприемането на мултикултурализма означава сериозно да помислим и да сме отговорни за другата, различната култура, да приемем различието, а не да се опитваме да наложим монологичността на нашата култура. Какво може да стане в противния случай? В зависимост от степента на непризнаване се стига до аутизъм, до самозаизждане, както добре е намерил този термин Цветан Тодоров, а оттам до фундаментализъм. Истинското културно различие включва в себе си несъизмеримости. И ние трябва да сме наясно, че има такива несъизмеримости между културните групи в балканския регион, които трябва да признаем.

Големият проблем на глобализацията е, че човечеството не може да реши проблемите с културните универсализми, които остават в епохата на негативната поляризация. Така се получава, че глобализацията върви без никаква система от ценности. Това е страшно. Защото има други универсализми, където няма проблем – примерно пред финансовата глобализация, пред икономическия език и т. н.

Богдан Богданов: Глобализирането по някакъв начин предполага вътрешно фрагментиране. Когато имаме чиста глобализация, се получава ентропия. И това е проблемът на Европейския съюз сега. Ние на Балканите сме много далече от този проблем. Европейският съюз трябва да извършва глобализация и в същото време да проявява голяма грижа за запазването на локалността. Защото унищожи ли тази локалност, унищожава динамиката на цялото. Едното върви с другото. В момента, в който се получи прекалена глобализация, започва да се развива локализирането, за да се избегне ентропията.

Ивайло Знеполски: Аз мисля обратното – че евроинтеграцията е реакция на глобализацията. Именно механизмите на глобализацията по-скоро предпочитат фрагментирането, те фаворизират балканската фрагментация, докато Европа иска да повлияе по посока на интегрирането на множеството малки държавни образования в пространството на бивша голяма Югославия.

Ивайло Дичев: Едно от нещата, което впечатлява на Балканите, са изключително многото граници и трудната им пропускливост. Струва ми се, че за да говорим за мултикултурализъм, трябва да съществува

свободно циркулиране на хора, стоки, капитали и т. н., нещо, което по една или друга причина в този регион не се е случило. Затова културните идентичности в региона имат съвсем друг статут. Те не са разположени в свободно пространство, а са зададени фатално. Не може човек да премине лесно от една принадлежност към друга в балканския ареал. Дали е възможен мултикултурализъм именно в такава ситуация? Аз мисля, че не, разбира се, защото мултикултурализъм означава свобода на движенията, много голяма циркулация вътре в едно пространство; и около това движение като обратна реакция – концентриране на някакви ядра на това, което вече можем да наречем идентичност, а не фатално зададена принадлежност. В момента, в който започне едно раздвижване, модернизирание, демократизиране на това пространство, т. е. тези етнически, религиозни или расови статутни започнат да се разклащат и да се местят, настава криза, понеже пространството не е готово за това.

Мултикултурализмът на Балканите се внася като продукт с много пари, с много програми и подкрепа от американския континент, но каква е неговата съдба, това е съвсем друга история.

Ивайло Знеполски: Дълги години не сме обсъждали този проблем, правим се, че не го виждаме, загърбвали сме го, така че едва ли ще можем всичко пропуснато да компенсираме с този разговор. По-съществено е да се получи по-ясна представа за многоаспектността на днешната кризисна ситуация на Балканите, която не позволява лесни и бързи решения.

Проф. Светлозар Игов (1945) е автор на фундаменталната *История на българската литература*. Занимава се и с поетика на романа, общо и сравнително литературознание, славянски литератури. Най-големият български познавач на Иво Андрич и въобще южнославянските култури. Напоследък пише стихотворения и художествена проза.

Проф. Георги Фотев, директор на Института по социология при БАН, е автор на капиталния труд *„Граници на политиката“* (2001). Между останалите му ключови съчинения са *„Гражданското общество“*, *„Криза на легитимността“*, *„Смисълът на политиката“*.

Проф. д-р Ивайло Дичев (1955) е преподавател в Катедра *„История и теория на културата“* в СУ *„Св. Климент Охридски“*. Автор на разкази, новели и романи, както и на изследванията *„Еротика на авторството“* и *„Граници между мен и мен“*.

Проф. Ивайло Знеполски (1940) е културолог, семиотик, литературен, филмов и масмедиян критик. Ръководител на катедра „История и теория на културата“ във Философския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“. Автор на книгите „Актуалното кино“, „Пътища и пътеки на българското кино“, „Кинематографичният процес“, „Между насилията и отчуждението“, „Езикът на имагинерния преход“, „Новата преса и преходът“.

Проф. Богдан Богданов (1940) е литературовед и културолог. Председател на настоятелството на НБУ. Автор на книгите „От Омир до Еврипид“, „Омировият епос“, „Литературата на елинизма“, „История на старогръцката култура“, „Орфей и древната митология на Балканите“. Проф. Богданов е превел на български Теофраст, Плутарх, Марк Аврелий.

от в. „Култура“, 17 май 2002

Източник

Патриотична супа за душата Автор: Любослава Русева

„Ти видя ли каква гавра с Левски си е позволил американският посланик?!“ Моя приятелка се тресе от възмущение, след като прочела за „онова кощунство в интернет“, и дори написала писмо до посолството на САЩ. Не бях видяла, но се връзвам, защото е интелигентна жена. Работи като някакъв важен директор в някаква важна чуждестранна компания. Говори няколко езика, пъгува, чете. И щом твърди, че има гавра, в спешен порядък се захващам да издирия и развенчая лъжите, за да възтържествува поруганата правда. И ето! В интернет наистина откривам писмо от името на американския посланик: „Уважаеми народни представители на Република България! В унисон със съвременните политически ценности и актуалната икономико-политическа обстановка в света като цяло и Либия в частност, ние смятаме, че е добре да преразгледате отношението си към Васил Левски, когото вие смятате за национален герой и борец за свобода. За съжаление, след задълбочен анализ от наши специалисти по глобална политика и световна сигурност, установихме, че от съвременна гледна точка Васил Левски е по-скоро терорист, отколкото борец за демокрация.“ Писмото се придържа към сериозния административен стил на нумероването, прошнуроването и окомплектоването и завършва с апел Левски да бъде изхвърлен от учебниците по история. Това естествено звучи толкова нахално, че читателите са излели възмущението си в десетки постинги от типа: „Много знае Американците... просто буклук и наглост!“ (Александер Еплер); „Как смееш, куче американско!!! Къде беше ти, хиено, когато 500 години турчолята живяха на гърба ни, гавреха се с нас и ни клаха както и когато си поискат???“ (Yarosten); „Кой не харесва Левски е за мюсулмански джихат!“ (Дидо Денев); „а бе я си е... ма..американска“ (Свилен Събев) и т. н. Гледам, моята интелигентна приятелка също споделила своя потрес. И на свой ред се потрисам, само че по друга причина. „Писмото“ на посланика, оказва се, е пуснато в блога „Истината такава, каквато можеше да бъде. Или частна теория на НЕвероятностите“.

То, с други думи, е тъкмо невероятност и повече от очевиден (макар и безвкусен) майтап. Пише го с ГО-ЛЕ-МИ букви. За да не го забележиш, трябва да си доста разсеян. А за да не се усъмниш, че има уловка, трябва да си и доста тъп. Защо тогава моята интелигентна приятелка също е влязла с двата крака в капана? Бързала била между няколко срещи и презентации – така обяснява. Бързала, бързала, ама колко да е бързала, щом е намерила време да натрака и коментар, че и гневен отговор до посолството да изпрати? Мисълта, че тази жена винаги или поне твърде често „чете“ подадената ѝ информация по същия начин, а ѝ се налага да взима отговорни решения не само за себе си, е особено притеснителна. Още по-притеснително е обаче, че тя – образованата и пътуващата, т.е. ползващата се с чудесни възможности за преборване на провинциални комплекси и откриване на нови хоризонти, споделя идиотското подозрение на Yagosten, че светът ни има зъб. Тогава???? „Общност, в която липсва сътрудничество и солидарност, доверие и чувство за справедливост, все пак е възможно да се обедини и при липсата на тези обществени ценности. Но това може да се случи единствено и само под знамето на национализма“, казва американският социолог Джордж Хърбърт Мийт. В този смисъл форумът под „писмото“ на посланика заслужава сериозно внимание, ако на него се погледне тъкмо като на социологическо откровение. Стилът е изключително различен, преобладават ругатните и тук-там се плези страшно невежество, но има мнения, писани с познания и грамотност. Тогава???? Под знака на мероприятиято „Да защитим осквернената светиня“, иначе казано, са се събрали хора, които в реалния живот нямат нищо общо помежду си и не биха седнали да изпият заедно дори едно кафе. Но тази спойка, която не е същинска солидарност, защото не стъпва върху взаимно доверие, не изглежда крехка. Тя показва трайни нагласи. Показва – освен дълбоко вкоренено чувство за незначителност и малоценност, известно наслаждение от позата на горди жертви. Показва също, че единственото лепило за общо действие е специфичният ни националконсерватизъм, който обяснява българските несполуки с враждебно отношение на външни фактори. САЩ, видите ли, нападат нашия Левски, трън сме в очите на цялата вселена! Но ние ще се изправим като гора от стомана, нищо че в делничното си живеене не можем да се гледаме и непрекъснато си правим сечено... Подобна нагласа е опасна по няколко причини. Фалшивата „кауза“, която сплотява тези хора във форума, свидетелства за липса или поне за съществен недостиг на смислени цели в текущия им

дневен ред. Тук и сега очевидно няма нищо, което е в състояние да накара писачите да се хванат един за друг реално, за да измислят жива перспектива. Какви сме, защо сме такива, накъде вървим и какво точно искаме да постигнем – това не ги вълнува. Те пребивават в някакво безвремево пространство между мрачното, но величаво минало и неясното, но светло бъдеще. Също като онзи герой на Алеко, който на изложението в Прага се обърна към даскала с думите: „Даскале, кажи и ти нещо, бе, нека им покажем кои сме, сега му е времето, кажи нещо я за Филип Тотю, я за Крума Страшний или изпей някоя песен...“, днес ние мъчително трудно (до никак) можем да посочим резултати от успешно колективно усилие. По-лошото: примирили сме се с това да лежим на кълката на Крума Страшний, вместо „да покажем кои сме“ с таланта и енергията на жизнеспособно общество. Най-лошото: понеже „национализмът е последният пристан на загубилите вяра в себе си“ (отново по Джордж Хърбърт Мийт), няма как тарикатите, зарабатващи като брокери на патриотични каузи, да не се възползват от благоприятните обстоятелства за собственото си виреене. Все пак къде-къде по-лесно е да препогребваш костите на цар Калоян и да канонизираш жертвите на клането в Батак, отколкото да чертаеш умни визии за бъдещето, нали? А като стана дума за Батак, държа да ви разкажа поучителна история: Полският художник Антони Пиотровски пристига в България през 1889 г., за да нарисува картината си „Баташкото клане“. Той е вдъхновен от репортажа на Макгахан за случилото се (2 август 1876 г.) и заедно с пловдивски фотограф решават да направят „възстановка“ на събитията. В дневника си художникът разказва, че за целта няколко по-млади хора били изпратени до околните помашки селца, за да докарат най-свирепите „колячи“ от 1876 г. По-нататък следва удивителен откъс: „Населението се събра на средата на площада и започна да играе хоро под звуците на гайда. Веднага направихме фотографска снимка... След няколко часа пристигнаха на магарета колячите, доста окъсани и мръсни, но говореха на български също така, както и братята им християни. А най-чудното беше това, че за съществена ненавист не можеше да става и дума. Нещата са станали така, както е трябвало да станат, защото не е могло да бъде иначе... Един от колячите, възрастен човек славянски тип, говореше, показвайки кинжала, който стърчеше от пояса му: – Ей, колко заклах с този нож. – Казват, че ти си заклал майка ми и сестрите ми – обърна се към него един бакалин. На това се намеси друг помак: – Боже мой, не той, а аз заклах майка ти. Тя викаше: „Пощади дъщерите ми!“

Но Пехливаноглу вече беше започнал да коли – главата на по-голямата падна, а малката клечеше със скръстени ръце, ей така. – Олеле, олеле, майчице – хлипаше бакалинът. – Мене ме нямаше в града, когато стана клането, бях във Филипопол за стока. Ако не бях отишъл, и аз нямаше да съм жив. – Не ви ли е жал за тези жени и деца, които сте избили? – запитах помаците. – Така нареди падишахът – отговаряха и разтваряха ръце с жест на безпомощност и отчаяние. Какво да се съжالياва, като е трябвало да се коли, такава била съдбата – няма какво да се прави. Всички присъстващи кимаха с глави...“ Горещо моля да не бъде заподозряна в национален нихилизъм! Ще рискувам обаче да преразкажа откъса, защото казва нещо важно за националния ни характер: Точно 13 години след трагедията в Батак двете страни в кървавите събития се събират, за да позират за... снимки. Жертвите са българи, насилниците – също. Заедно играят хоро. Между тях няма ненавист, а примирение, че „не е могло да бъде иначе“. Някои от жертвите благодарят на Бога, задето са били във Филипопол. Някои от насилниците се хвалят колко души са нанизали на ятагана си. „Възстановката“ е смайваща тъкмо със съгласието, с онова общо кимане с глави, че съдбата си е знаела работата, а човеците са напълно безпомощни да взимат фундаментални етически решения, избирайки между Добро и Зло. „Няма какво да се прави“... „Скоро ще напишеш, че Левски наистина е бил терорист!“ – цупи се моята интелигентна приятелка. А аз имам нахалството да ѝ разкажа друга поучителна история: Когато попитали големия културолог Клод Леви-Строс що е Добро и Зло, той цитирал свой разговор с враждуващи племена по поречието на Амазонка. „Зло е, когато съседното племе ни нападне, убие мъжете, изнасили жените и вземе в плен децата за роби. Добро е, когато нападнем съседното племе, убием мъжете, изнасилим жените и вземем в плен децата за роби.“ С това исках да кажа на онази приятелка, че никой не е нито добър, нито лош. Всичко зависи от гледната точка. Исках да ѝ кажа още, че трябва много да се пази. Най-вече от... себе си. „А какво стотви днес за децата си?“ – отклонява разговора тя. „Патриотична супа за душата.“ – отговарям. Истината е, че не стотвих нищо. Нямам продукти. И когато децата си легнат, ще вляза в интернет като Yagosten, за да напиша: „Как смееш, куче американско!!! Къде беше ти, хиено, когато 500 години турчолята живяха на гърба ни, гавреха се с нас и ни клаха както и когато си поискат????“ После ще заспя спокойно. Такава съм си.

Източник

Любослава Русева е българска журналистка и колумнистка в списание „Тема“.

Коментари (19)

- 18-12-2012|**Колев**

Добре написано Любослава! Само че посланието ти няма да бъде разбрано. Поне в следващите 50-на години.

- 18-12-2012|**Добромир**

Е, добре де, какво толкова: някакви хора в Интернет се повлекли по „фалшива тревога“ (за предполагаемо писмо от американския посланик, засягащо Левски) – и Любослава тръгва да прави от това ГО-ЛЯМ проблем... Национален проблем, направо!

И това при положение, че пак тук, в това списание, вече имаме текста на Ивайло Дичев, който като нещо самоочевидно и безспорно постулира: „Всяка нация има своята „метафорична спойка“, чрез която можем да я разберем; необичайното в българския случай е концентрирането на националния секуларен култ върху една единствена личност. [Левски]“

Така че, след като бяхме така любезно запознати с фалшивото писмо на американския посланик, нека си направим труда да се запознаем и с едно истинско писмо на американския посланик – от 2008 г.

Ще го намерите в официалния сайт на американското посолство в България. Четете и проумявайте. И се замислете: дали пък и американския посланик няма да се окаже, според разбиранията на Любославите у нас, някакъв „комплексиран“ индивид, изпълнен с „опасни нагласи“ и с „дълбоко вкоренено чувство за незначителност и малоценност“?

Ето какво пише Джон Байърли през март 2008 г. за своя сънародник Джънюариъс

Макгахан:

»»»»»

Какъв е основният принос на Макгахан към българската история?

На този въпрос може да се отговори най-добре, ако си представим каква щеше да бъде българската история в случай че Макгахан не беше посетил България.

– Ако Макгахан не беше написал видяното от него, никой извън България нямаше да научи за станалото в Батак и в много други български села. Тогава станалото щеше да бъде глас в пустиня, един безответен вик за помощ.

– Без статиите на Макгахан за британския печат обществеността и правителството на Великобритания, а след тях и европейската общественост, щяха да останат в пълно неведение за станалото на Балканите в България, на ръба на Европа.

– Без статиите на Макгахан британското правителство можеше да реши да подкрепя Турция при всеки неин конфликт с Русия. Съмнително е дали Русия щеше да освободи България, ако Великобритания се беше съюзила с Турция.

– Без статиите на Макгахан България можеше да стане независима от Отоманската империя много по-късно. Сега можем да празнуваме не сто и тридесетият, а по-скоро деветдесетият рожден ден на независима България.

»»»»»

• 18-12-2012|**Борислав** – Патриотична супа за душата

Цитирам статията на Захари Стоянов от 1885 г., т. 3 от „Събрани съчинения“, С., 1983, с. 396 – 404: „Тамръшката република и нейният прези-

дент Ахмед ага“. През 1883 г. в околностите на родопското село Конуш се освещава поправен манастир. Поканен е и известният Ахмед ага Тамръшлията /българин по народност, мюсюлманин по вероизповедание, изклат с ордата си българомохамедани населението на Батак/. До 1883 г. Ахмед ага не е слизал от своето царство в Родопите, страхувал се е от отмъщение. Ето как е посрещнат от множеството, събрало се около манастира: „Но чудо. Наместо нападение и оскърбление, българите – селяни, мъже и жени, посрещнаха агата, като че той да бе там господар, като че не бе бунтовник /т. е. не се подчинява на новата, българската власт – бел. моя, Борислав/, но пак техен кърсердарин. Дордето си подаваше едната ръка да му я целуват беловласите старци и стари баби, той бе принуден да подложи и другата. „Добре дошъл, Ахмед ага“, „Хош гелдин, аго“, „Хелбетя се накани да ни подойдеш, ние остаряхме, а ти си още млад“ – се чуваха гласове из тълпата, която се провървяше да поздравява своя четиредесетгодишен цар. Смешно е да се предположи даже, че българите правеха това от страх...“

Ако някой желае, може да прочете целия пътепис, той е в рамките на един разказ. Който желае, нека коментира.

- 18-12-2012|**Добромир**

Отношенията (в един момент – твърде близки) на Захари Стоянов с Ахмед ага Тъмрашлията (който е добре да не се бърка с Ахмед ага Барутанлията) са били добре известни (включително и на техните съвременници) – и са коментирани изобилно в българската преса на тогавашната Източна Румелия.

За добро или за зло, в онзи момент в Източна Румелия се води ожесточена борба между две български партии (каква изненада, а?). И партията, в която Захари Стоянов е сред лидерите, сключва договорка с Ахмед ага Тъмрашлията: когато Захари вземе властта със сила в Пловдив, Тъмрашлията да не се намесва със своите сили. Да не му пречи. Това е договорката. Тя става известна на политическите противници на Захари – и той е жестоко критикуван от тях по този повод.

Случаят е описан в книгата „Тъмраш“ от Ангел Вълчев (София, 1973).

Така че този тип политически договорки очевидно не са от вчера...

- 19-12-2012|**Пангелов** – Жив да си!

Една приказка, която съм чул от моята баба, която е чула от нейната баба, изобщо една женска приказка. Преди събитията в Батак, бащата извиква сина си и по традиция показва на детето, къде са закопани златиците (хората са били заможни). Майката оцелява с рана в рамото след като пада между труповите в църквата и естествено започва да търси сина си, който не остава с нея. Чува, че местен ага е прибрал детето (след като вижда, че имането е разкопано). Хлопат на вратите му и отвътре се появява агата и сина ѝ, който носи една табла. На нея са изсипани златните монети. Тук баба ми пресъздаваш доста театрално ситуацията, която завършва с думите „Жив да си Аго, жив да е синът ми!. Какво се случва по-нататък не помня, понеже женските приказки са пълноводни, но тази фраза е останала в паметта ми „Жив да си Аго, жив да е синът ми!

- 19-12-2012|**Колев**

Чета коментарите и си давам сметка колко съм бил прав за 50-те години...

- 19-12-2012|**Историк**

Колев, Колев, бедни ми Колев... Защо не умря при Гредетин?

Очевидно, Любослава Русева си има фенове, които са по-фанатични и от феновете на Костов...

За мен лично коментарите са много интересни. И е доста показателно, че американският посланик (Байърли), оказва се, има по-силно чувство за история, отколкото половината автори в това издание, взети заедно...

- 19-12-2012|**Св. Гавазов**

Добре написано, но ми се струва, че не може да се мери с –“Българите, които изкачват батаци, за да не могат да слязат оттам“ –, преди известно време, пак от Любослава Русева. Помня тази статия, защото тя беше първата, която хвърли камък в блатото на патриотарско-националистическият екстаз обхванал много хора, во главе с товащият президент, по повод на книгата на Балева преди 2-3 години...

- 19-12-2012|**Колев**

Бедни ми, бедни историко, ако други народи се бяха вторачили в героичното си минало и до днес да не са спрели да се трепят. Справка Германия и Франция. Мога да Ви дам умнико и други примери.

- 19-12-2012|**Колев** – До патриотарите, които коментират Любослава „Ако нищо не направим, за да спрем яростта на националната страст, ще се изправим пред реалната заплаха европейската цивилизация във вида, в който я познаваме, напълно да загине, както загина, когато варварите завладяха Рим“. Не съм го писал аз умници, но не е зла да се замислите за собственото си патриотарство!!

- 20-12-2012|**Марков** – до Колев, който се мъчи да надхвърли нивото си на

Поне да беше показал линка към писмото на Ръсел откъдето си взел цитата, за да разберат всички какъв глупак си.

- 22-12-2012|**Петър** – Мнение

Браво Любослава!

Искрено се радвам, че има будни хора по нашите земи, за жалост все още са много малко. Но продължавай в същия дух! На такива като теб се крепи все още тая държава.

Поздрави!

- 22-12-2012|**м**

В интерес на истината е да кажем, че всичко това преди няколко години го разказа Мартина Балева, имаше скандал, заплахи и пр. Добре е да се цитира. Добре е и да се помни. не беше отдавна.

- 23-12-2012|**Марияна Георгиева**

Съгласна съм с теб, Любослава...Но трябва съвсем друг тип образование, което хем да пази необходимите за една общност митове, хем да гради мостове... това изисква наистина визия за бъдещето... Но не съм съгласна, че описаните по-горе хора имат очакване за светло бъдеще... По-скоро нямат такова и живеят в мрака... И в това е големият ни проблем.

- 23-12-2012|**БС2003** – ---

Не дочетох материала, защото ми доскуча. Много шум за нищо. Но истината е че в интернет, в частност във „Фейсбук“, където влизам, много хора се хващат на всякакви фалшификации, съшити с бели конци. С голяма готовност се приемат изказвания, приписвани на чужди дипломати, без да се помисли, че един дипломат не може да си позволи да плещи неща, които биха обидили хората в страната, в която е изпратен, за да установява контакти и да шпионира, а не за да създава ненужни конфликти, за които шефовете му бият през пръстите. Нееднократно съм писала, че това, за което се възмущават или радват, е невъзможно да е било казано или написано. Хеле пък има един Чергар Чергаров, вероятно не много нормален човек, който се е специализирал в измишльотините с лява насоченост, което особено ме ядосва, защото от левите особено изисквам честност. Най-шокиращото е че съм получавала отговор от възхитени читатели в смисъл, че написаното може и да не е истина, но е добре измислено. На което съм реагирала със съкрушителния според мене, но всъщност не оказващ особено въздействие аргумент, че най-важното е да се придържаме към истината и че не бива човек да се опитва да постига някакви цели, дори напълно приемливи, с помощта на лъжи и фалшификации...Все пак трябва да си признаем, че вълната от фалшификации не е наш патент, а въобще е характерна за интернет. Затова когато видя нещо, което ми понамира, отивам в „Гугъл“ и правя справки. Така установих, че са фабрикувани снимката на Мерилин Монро и Джеймс Дийн заедно (оказа се, че те надали са се и виждали), хвалебственото изказване на Чърчил за Сталин, уж направено в разгара на студената война, статията, приписвана на Ноам Чомски, за десетте начина, по които медиите манипулирали хората, а той с тази тематика, доколкото имам впечатления, изобщо не се занимава. Има и други дивотии – как този или онзи древен историк хвалел българите като каймака на човечеството, възмутителното предсмъртно писмо, приписвано на Левски, в която той употребява неизвестната по него време дума „етнически“ и какво ли още не.

- 23-12-2012|**сухи**

Любослава, признай кое посолство ти плати да оплюеш така българите?!!!!

П. П. Само че кажи и за контраклането след Освобождението на т. нар. „баташка рота“ над Барутин...

А Златко, както винаги предпочита добре сресаните материалчета...

- 26-12-2012|**lorka**

С извинение, но материалите на Л. Русева винаги ми напомнят на приказката „Новите дрехи на краля“.

Все само тя е провидяла Истината, която е така дълбоко невидима за простите и диви българи, дето са си все така диви и неграмотни и неуки, като по времето на Паисий. Неуки, неуки, че и глупави, че и „важни“, че и толкова безсрамно плиткати, че една патриотична супа им е достатъчна. Те по-високи и по-дълбоки мисли и цели – нямат.

Добре, че има такива модерни и прозорливи писачи, дето да нижат модерните си, напудрени и свръхпрозорливи писания, докато всъщност е нужно само да се намери някой, дето да не го е страх, че ще го нарочат за глупав и непрозорлив, за простак, за ненапредничав балкански дивак, който просто да каже истината – че царят е гол!

Аз, може би, бих била по-модерна, но и в същото време точна, ако кажа, че тази „словесна инсталация“ (крада си израза от Валери Петров) ресто – не струва.

- 30-12-2012|**Александър**

Много обичам статии от вида – „Казвам ти сине сещай се снахо“. Поради лични недостатъци (образование, интелект ...) често не успявам да схвана смисълът.

Какво се опитва да ни каже авторката тук? Опетняването паметта на Апостола би трябвало да ни вълнува по малко от Бюджет 2013 или отношението към него е възможно да е негативно поради наличието на повече гледни точки? Ако е последното искам да попитам – не трябва ли да си променим отношението към хората определящи Хитлер за най-великия политик на 20 век и Сталин за бащата на нациите? По повод на последното се сещам за най-пресния пример за различен поглед към поредния смешник от човешката история – Мохамедчо. Обрисувването му като психопат-изнасилвач струваше живота на няколко стотин човека.

Как се вписват спомените на Пиотровски в случая? Чрез тях авторката се опитва да ни покаже, че за разлика от нас някогашните Батак-

чани са били достатъчно силни да преодолеят и простят случилото се? Внушението е – те са могли да го превазмогнат, та вие на какви се правите сега? Те са могли да видят различните гледни точки а вие сега не успявате?

По повод на последното си мисля друго нещо свързано с поредица от статии тук. Човек, чиито майка и сестри са заклани казва – „Няма какво да се прави“ и прощава, а друг чието име е трябвало да бъде сменено и се е дърпал, за което е бил пребит и е лежал в Белене – сега пише книги, статии, снима филми????

Ако потомците на колячите от Батак са освободени от чувството за вина, защо аз трябва да се чувствам виновен за възродителния процес например?

- 30-12-2012|**Златко** – ге:

Александър писа:

Ако потомците на колячите от Батак са освободени от чувството за вина, защо аз трябва да се чувствам виновен за възродителния процес например?

Предполагам, по същата причина, поради която (примерно) не си канибал, не ходиш по улиците с набедрена препаска и нямаш голяма клечка в носа... С други думи – онова, което е било подходящо за други, отминали времена, просто не е подходящо в наше време. Инак, ако ще правим все същото като онези преди нас, то откъде да почерпим поне капчица увереност в това, че на тоя свят все пак има някакво развитие и напредък?

(А в поведението на тогавашните баткачани – имам пред вид ония, които през 1880-те години! все още са целували ръката на Барутлията, вместо да го осъдят и хвърлят до живот в затвора, с все християнската му прошка и всичко – аз лично не виждам никакъв израз на прошка, ами на чисто беззаконие и страх пред силния, тоест долу-горе същото като и сега. Ако бихме искали да бъдем по-различни от тях, не трябва да целуваме ръка, а да съдим според закона. Така поне си мисля...)

Щрихи върху икономическия лик на свободата

Автор: Пламен Димитров

Всяка година националният празник 3 март е повод да си припомним възторжените борци за свобода от пантеона на българските герои, които градят революционни комитети, вдигат Априлското въстание и се включват в редиците на Опълчението по време на Освободителната война. Историци и политолози пък обикновено кръстосват шпаги по вечно актуалния въпрос за ролята на Русия в българската история.

По традиция денят на Освобождението се схваща като синор между две епохи. Едната – османската, символ на национално подтисничество и азиатска изостаналост и другата – на свободно развитие, белязано от политически и икономически възход.

Британският корифей по българска история

Националната свобода обаче има много лица. Едно от тях можем да открием в книгата на британския историк Майкъл Паларе (Michael Palaret) „Балканските икономики 1800-1914: еволюция без развитие“. Тя е публикувана в Оксфорд преди повече от десет години, а през 2005 г. бе издадена и на български език. Като историк нямам спомен да съм чел по-прецизно и скрупулوزно научно изследване, опиращо се на огромна документална база. Авторът ползва български и сръбски език и цитира не само докладите на чуждестранните консули на Балканите, но и местни източници, включително периодичния печат в София и протоколи на бургаската или сливенската търговско-индустриална камара. С една дума – в България няма достатъчно компетентен икономически историк, който би дръзнал да оспорва изводите на Паларе.

Защо книгата на британския професор е интересна и нейните тези заслужават да стигнат до читатели извън кръга на професионалните историци? На първо място, защото това е едно силно ревизионистично изследване. В предговора авторът декларира, че ще се пази от нагаждането на данните по шаблона на теорията за развитието. В крайна сметка той

стига до шокиращия за мнозина извод, че османското господство осигурява повече възможности за икономическо развитие, отколкото държавната уредба в независимите Сърбия и България. Паларе доказва убедително, че последните две–три десетилетия преди освобождението съвсем не са период на феодална стагнация и беззаконие, а връхна точка в икономическото развитие на българските земи през XIX век. След като са сериозно реформирани през втората четвърт на века, османските институции подпомагат развитието на пазарно ориентираното земеделие и на прото-индустрията. Макар че формално не са напълно свободни в придвижването си, българските селяни се ориентират добре в новата обстановка и извличат сериозни икономически облаги. Паларе цитира едно малко известно изследване на Славка Драганова, която анализира данните за поземлената собственост в Русенско, Силистренско, Шуменско и Берковско през 60-те и 70-те години на XIX век. Данните от регистрите показват, че от тези четири района единствено в Силистра средното мюсюлманско семейство притежава повече земя от средното християнско. Навсякъде другаде българите са по-имотни от своите съседи-мюсюлмани като в Берковско тази разлика достига 57%. Хората без никаква собственост са рядко изключение.

Златните български градове

Най-забележителният икономически феномен по българските земи в османския период е разцветът на прото-индустриалното производство в градовете от двете страни на Стара планина. Оперирайки на огромния пазар на империята, българските предачи, тъкачи и шивачи натрупват завидно благосъстояние, вдигат красиви къщи и пращат децата си в елитни училища. Не случайно градове като Котел, Грявна и Калофер получават пред името си добавката „златни“. Но може би най-успешно се вграждат в османската социално-икономическа система жителите на Копривщица. Много от тях се издигат до тежки международни търговци, други откупуват от Високата порта правото да събират данъка десятък. Копривщеници влизат в кръга на банкерите от цариградския делови център Галата. Един от тях – хаджи Ненчо става могъщ земевладелец и banker чак в Кайро, а братя Пранчови основават търговска къща във Виена.

Майкъл Паларе иронизира известния български историк марксист Христо Гандев, като изтъква, че неговите твърдения за тежкото положение

ние на българските селяни преди Освобождението са подкрепени единствено с някакъв афоризъм от Карл Маркс. По отношение на икономическото развитие тезите на изследователите-марксистични вече са отречени и в България, но Априлското въстание и другите антиосмански бунтове все още са свещена крава за родните историци. Паларе смята, че в българската историография бунтовете и техните подбудители придобиват преувеличени размери, защото отразяват развитието на националното съзнание. Според британския историк, жестокостта на репресиите при потушаването на Априлското въстание „се преувеличава без мярка“. Макар че българските изследователи се придържат към твърдението за над 12 хиляди убити въстаници, западната историография смята, че далеч по-реалистично е числото 3700 като трябва да се има пред вид, че в хода на бунта жертва стават и около 1000 мюсюлмани.

Един от изводите на Майкъл Паларе е, че „османското управление в България е отменено в периода на най-голямото си благополучие“. Той категорично отхвърля тезата, че рухването на османската власт е политическо проявление на краха в икономиката на страната. Всъщност българските земи са били най-проспериращата част от огромната империя, като в ярък контраст с тях е била намиращата се на запад свободна Сърбия, която е царство на безпросветна икономическа изостаналост и натурално стопанство.

Трябва ли да работим, щом сме свободни?

Какво се случва след Освобождението? Още в хода на Руско-турската война започва масово заграбване на мюсюлмански земи. Собственици на по-големите имения са принудени да бягат, а ако не са го сторили навреме са убити. Мнозина, които при бягството са подписали пълномощно на съседни-българи да управляват земите им, по-късно откриват че тяхната собственост е продадена. В резултат цената на земята пада, а стойността на човешкия труд рязко се покачва. Няколко години след Освобождението ратаите в големите стопанства са поне толкова заможни, колкото и селяните-собственици. В първите години след подписването на Берлинския договор се наблюдава преразпределение на доход в полза на по-бедните, които съответно увеличават потреблението си. Паларе привежда любопитни български източници за отражението на еуфорията след Освобождението върху стопанския живот на страната. В брой на пловдивския вестник „Марица“ от 25 юли 1878 г. четем: „В някои от

нашите селени се забележва една распустнатост, една немарливост към своите частни работи, която ни учудва. Мнозина напустнаха ралото и се удариха на пиене. Не се вижда вече у тях онова трудолюбие, което имаха по преди в тежките за всинца ни времена. Днес мнозина може да мислят, че като се освободихме от турците, не трябва да се работи твърде много... Един наш приятел, който преди няколко дни заобиколи някои села в Пловдивско, ни разказваше, че един работен ден намерил няколко души селени да се излежават под една сянка край едно село. На запитването му, празник ли е, че не са отишли на работа, те отговорили, че сега е свобода и не е нужно да се работи“.

Политика и икономическа рационалност

В крайна сметка, твърди Паларе, Освобождението води до намаляване на земеделските добиви и западане на прото-индустриалното производство в подбалканските градове. Авторът нарича този процес на частично връщане към натуралното стопанство „сърбизация“ на България. Показателен е един цитат от историка на Панагюрище Влайков, който пише, че градът „принесе в жертва своето благосъстояние и своята бъднина преди всичко на олтара на отечествената свобода“. Според Паларе негативното развитие след Освобождението се дължи на „триумфът на политическата над икономическата рационалност“.

Разбира се, временните икономически неблагоприятия не означават, че за България е било по-добре през 1878 г. да остане в пределите на Османската империя. По отношение на държавно-административното и военно строителство българите се оказват отличниците на Балканите и през 1885 г. надделяват безапелационно във войната със сърбите, които имат своя държава още от началото на XIX век. В този смисъл борецът за политическа свобода Васил Левски ще си остане номер едно в пантеона на националните герои. Но е добре да се познават и другите лица на свободата, например икономическото. Най-малкото защото в идеологията на Левски няма и помен от икономическа програма.

Източник

Пламен Димитров е български историк, енергиен анализатор и журналист. Член е на Българското геополитическо дружество.

Коментари (5)

- 27-12-2012|**Икономисти емигранти**

Изводите са погрешни. Като – същото се наблюдава и след 1989та. След 1944та пък се работи яко – задади силната власт – каквато има и при османската империя. След освобождението се появяват много партии създадени от бившите вече революционери – но вече кандидати за буржоазия и буржоазна диктатура. При такъв стрес как ще работиш – защото да не бъдеш революционер поне в кръчимата. И какво правят българите? Просто имитират турският начин на живот. А трябва ли човек, само, да работи.

Въобще мерзост до мерзост – неолиберална.

Авторе, дай доказателства – че бедните българи са имали повече земя от средните турци. Макар, че мюсулманите не плащат данъци на държавата, освен дарове към султана и дарове към общината си, но – по техен пример правят и българите богаташи.

- 27-12-2012|**Гост**

Златният икономически век на Холандия започва докато провинциите са автономна зона в рамките на Хабсбургската империя: империята осигурява пазари, сигурност и ресурси, които едни независими провинции не биха имали или за които би трябвало да се борят и защитават. Бунтът им срещу Испания започва, когато Хабсбургите решават, заради войните, които водят и плащат, да изцедят повече данък... (ако

паметта ми не ме лъже.) Така идеята за добро икономическо положение на българите по времето на империята не би трябвало да е „шокираща“

- 27-12-2012|**Икономисти емигранти**

„Хабсбургите решават, заради войните, които водят и плащат, да изцедят повече данък... (ако паметта ми не ме лъже.) Така идеята за добро икономическо положение на българите по времето на империята не би трябвало да е „шокираща“ „

Също, и изцеждането – на гяурите..

А евреите, българит, гърците, и арменците са били на „почит“ след като издържат държавата им с данъците си. (Почит? – към добитък, нещо от което се добива) И е било по-изгодно фирмите и големите земевладения да са от гяури. Родопите не е имало какво да дадат и в определен момент е било по-изгодно и за населението им и управниците, да бъдат мюсюлмани. (На запад пък евреите по същите причини имат икономически свободи)(нали робите са можели да се трудят и в четенето и мисленето – писането, математиката, макар че истинските роби са били крепостните – които давали само труд си, и образование не им е било необходимо, евреите са давали данъци – но нали и пари са трябвали на властите)

Историята наистина се прави от икономиката. Не случайно Фукуяма пише „Край на историята“ – с такова заглавие. Но не е познал. Маркс е изчислил нещата вярно. И буржоазните – дори с пари без злато пак не можаха да нагодят икономиката.(монетаризма)

- 28-12-2012|**Стоян**

Е, това, което е написал/а „икономисти емигранти“ е голяма излагация! Но има право да си каже мнението, нали?

- 31-12-2012|**проф. Благоев** – Щрихи от икономическото...

Написан е един сериозен материал, който бе да се съгласявама с всичко, подбужда към размисъл. Английския автор явно е осведомен, но може би ненапълно. Заслужава да се разглежда с внимание.

Пренебрегнатите уроци на един исторически присмехулик Автор: Георги Вълчев

Когато се появи през ранната пролет на 1990 г. „Краткосмешната история“ на Никола Веранов¹ не бе съпътствана с обичайния шум и значителен обществен интерес, който бе неразделна част от книгите на проф. Николай Генчев, започвайки още с неговото първо откровение „Левски, революцията и бъдещият свят“. Отпечатването ѝ мина някак незабелязано и потъна безвъзвратно във водовъртежа от шеметни събития, маркирали колебливия и противоречив път на започващите тогава демократични промени в българското общество.

Само две сравнително кратки интервюта в периодичния печат отбелязват публикуването на този негов шеговит опит за прочит на българската история².

На какво се дължи този странен на пръв поглед факт при положение, че точно тогава проф. Генчев присъстваше почти ежедневно по страниците на печатните медии и бе търсен събеседник по множество исторически и злободневни обществено-политически проблеми?

Отговорът на този въпрос може да бъде потърсен в няколко възможни посоки.

Първата от тях е в пряка връзка с дългата предистория на тази негова работа. Както самият той свидетелства в интервюто си пред Райна Пешева, идеята за текста възниква през 1981 г., когато от редакцията на вестник „Стършел“ му се обаждат с предложението да подготви около 50

1 Генчев, Н. Краткосмешна история на България, С, 1990 (издадена под псевдонима Никола Веранов)

2 „Щом един народ не може да се смее над своето минало, трябва да бъде готов да плаче над своето бъдеще“. В: Генчев, Н. Избрани съчинения, т. 3, С, 2004, 438-439

„Тази смешно-тъжно-страшна българска история“. Пак там, 440-443

Още два кратки отзива допълват цялостната картина на този общо взето блед обществен и професионален интерес: Захариев, Л. Да се посмеем днес – вместо да плачем утре. В: Зора, юни-дек., 1990 и Любенова, Л. Смешна история. В: Родна реч, XXXVI, 1992, № 7-8

кратки теми, свързани с българската история, които да представят по нетрадиционен и подходящ за профила на вестника, смешно-ироничен начин основополагащи според тогавашния официален историографски канон моменти от нашето минало¹. В разгара на юбилейната година, в кулминацията на големия идеологически проект „1300 години България“², редколегията явно е поставена в деликатната ситуация едновременно да откликне под някаква форма на императивната партийна повеля за включване във „всенародната“ програма, без обаче да изневери на сатиричната насоченост на своето доста популярно по онова време издание. Това от своя страна автоматично изключва използването на преобладаващата в останалия печат по тази тема тържествено-приповдигната и високопарна публицистична реторика.

Да се шегуваш с миналото, макар и добронамерено, точно в онзи момент явно крие много трудно предвидими опасности и редколегията на „Стършел“ вероятно си е давала ясна сметка за риска, който ще поеме, отпечатвайки на страниците на вестника поредица от материали с подобно съдържание. Ако написването им бъде възложено на автори от писателските среди, то винаги остава отворена възможността техният хумористичен или сатиричен прочит на исторически факти и събития да бъде обявен за повърхностен, елементарно-вулгарен и дори преднамерено злонамерен от страна на професионалните историци или от страна на плътно ангажираните със създаването на многобройните популяризаторски и художествени текстове творци. Ето защо изборът на редакторския екип първоначално се спира не върху някой от изявените и ползващи се със симпатиите на властта по онова време писатели-сатирици, а върху проф. Н. Генчев. Мотивите за подобно решение, както и неговите предимства, са напълно очевидни и логични – в края на 70-те и началото на 80-те години на миналия век професорът е едно от най-популярните имена в българската историческа наука, в качеството си на декан на Историческия факултет в Софийския университет е водещ на официалната телевизионна историческа поредица на БНТ, посветена на 1300 годишнината от създаването на България, а освен това е отдавна

1 Генчев, Н. Избрани съчинения, т.3, С, 2004, с.440

2 За повече подробности около цялостния замисъл на проекта „1300 години България“, етапите на неговата реализация, мястото му в официалната държавна културна политика, идеологическата му обосновка и пропагандните цели, преследвани като краен ефект от тогавашния режим виж: Еленков, Ив. Културният фронт, С, 2008, 353-413

известен в артистичните бохемски среди с тънкото си чувство за хумор и шеговитите си импровизации върху теми от българското минало.

Интересната и трудна задача, поставена му от Черемухин, по всичко изглежда, че допада като предизвикателство на проф. Генчев и за кратко време той написва вместо възложените му първоначално петдесетина материала двойно повече – около 100. Както сам той твърди обаче, някои от тях са се сторили „много остри за онова време“ на редколегиата на „Стършел“ и шеговитите му интерпретации изобщо не виждат бял свят по страниците на вестника. Това, разбира се, въобще не обезсърчава навикналият на далеч по-сериозна цензура автор и той постепенно се замисля дали да не се опита да свърже тези кратки като форма свои опити в един по-голям, смислово организиран текст. Съзнавайки цялата сложност на подобно амбициозно начинание, професорът си дава ясна сметка, че за успешното му осъществяване са необходими не само задълбочени професионални познания в областта на българската история, но и наличието на специфичен литературен талант. За притежаването на първите самият той не храни никакви съмнения, но по отношение на второто не е напълно уверен и желаейки да усети въздействието на хумора си върху различни аудитории започва да разказва каламбурите си с миналото на българите „по стъгди и мегдани“, пред свои студенти и колеги, слагайки началото на тяхния дълъг самостоятелен живот преди официалното им отпечатване¹. Почти цяло десетилетие, през което неговите разкази, споделяни обикновено в неформална приятелска атмосфера, започнаха да се препредават от уста на уста и постепенно придобиха широка популярност най-вече в университетските среди и по-специално в тази на историците. Ето защо, когато се появи на книжния пазар само няколко месеца след изолирането на Тодор Живков от властови позиции, този текст не предизвика голям интерес, тъй като основната част от него вече беше позната на професионалната гилдия. Вярно е, че малката по обем книжка, с чудесни илюстрации от Борис Димовски, тогава се разграби почти моментално, но повечето от читателите ѝ имаха усещането, че препрочитат за сетен път нещо отдавна им известно и просто прибират в библиотеките си поредното му издание.

Разбира се, слабият отзвук, с който беше посрещната „Краткосмешната история“, вероятно се дължи в много по-голяма степен и на един

1 Генчев, Н. Цит. съч., с. 440-441

друг фактор – силно променената обществено-политическа среда. Динамиката на събитията, свързани с разпада на комунистическите режими в страните от блока на „реалния социализъм“, в началото на 90-те години беше погълнала почти изцяло внимането на хората и медиите.

Тогава, вместо разчувстван да гледа днешните турски сериали, обикновеният българин следеше със затаен дъх от екрана на БНТ зле режисирания спектакъл на „революцията“ в съседна Румъния, а в главата му, освен свистенето на куршумите по улиците на Букурещ, натрапчиво кънтеше тенекиеният тембър на един от основните участници в тъй наречената „кръгла маса“, белязала началото на „мирния преход“ към демокрация у нас. От телевизионния екран и от страниците на вестниците, наред с полумистичните откровения на многобройните екстрасенси и всякакви други екзотични персонажи, пръкнали се сякаш изневиделица заедно с поредния изгрев на българската свобода, се лееха щедрите обещания на новите политически шамани за едно светло бъдеще, което трябваше съвсем скоро да замени с благоденствие отприщания в страната икономически хаос и недостига на основни хранителни продукти. Извилите се дълги опашки от хора в набързо опразнените магазини си съперничеха с тези пред вестникарските будки и общо взето, стискайки здраво купончето си за хляб и кисело мляко, в първата паметна година от новия живот на никого не му беше до смях с тревожното настояще, още по-малко пък с близкото или далечно минало.

Като човек, преживял вече в младостта си една радикална политическа промяна и като историк, надарен с интуиция за изтъканата от противоречия същност на човешката природа и обществото, проф. Генчев явно си е давал ясна сметка, че точно в този момент неговите глуми с българската история няма да предизвикат сериозен публичен интерес. Обикновено в подобни съдбовни, преходни периоди, когато настоящето е тревожно, а бъдещето – неясно, хората търсят и намират упование най-често в миналото с илюзорната утеха, че то е единственото сигурно нещо, което не може да им бъде отнето. Иронизирането на тази утеха, осмиването и на малко останалото им в един ставащ все по-несигурен свят е неблагоприятна, трудно изпълнима задача, чиито краен неуспех е почти предизвестен. Неслучайно на въпрос от страна на интервюиращата го непосредствено след отпечатването на „Краткосмешната история“ Райна Пешева той заявява категорично, че нито би продължил този свой текст, нито пък би го променил, тъй като, според него, „историкът,

ако той е пълнолетен, трябва да пише така, че ако му се наложи да променя нещо, то това трябва да бъде свързано единствено с намирането на нови фактически данни или на нови исторически документи¹.

И тук стигаме до много по-сериозния проблем за мотивите, накарали проф. Генчев да вземе все пак решението за официализирането на останалия апокрифен твърде дълго време и вече доста позакъснял свой ироничен историографски опит.

Както самият той твърди², първият сред тях безспорно е желанието да бъде осмян реверансът към официалната марксистко-ленинска идеология в изследванията и достиженията на българската историческа наука през периода на късния социализъм. Къде по-отчетливо, къде доста по-свенливо, тя бе утвърдена като неотменна част и присъстваше ако не задължително, то поне осезателно в повечето от сериозните занимания с българското минало. Дори и в най-стойностните и издържани от професионална гледна точка трудове, появили се в онези години, този „идеологически пласт“ може лесно да бъде разпознат – по-умелите изследователи го превръщаха в част от речника си и доста фриволно жонглираха с добили широка популярност идеологически термини, фрази и изрази, без това да накърнява сериозно научните качества на техните текстове, докато по-несръчните просто пришиваха идеологическите клишета на няколко места в хода на своите изложения, най-често в уводните или заключителните им части, съобразявайки се по този начин с конституционно регламентираната по онова време ръководна роля на Партията. Понякога обаче идеологическите конструкции надделяваха над здравия разум до такава степен, че теоретично предпоставеното, желаното, бе представяно за действително, за „научно обоснована историческа истина“, като това обикновено си проличаваше най-ярко в официалните колективни разработки, посветени на българското минало, каквато например беше появилата се като част от проекта „1300 години България“ многотомна история, която някои колеги години по-късно съвсем находчиво и напълно справедливо нарекоха „многотъмна“³.

В същото интервю обаче професорът добавя още два любопитни и изключително важни щриха към мотивите, които са го подтикнали

1 Пак там, с. 442

2 Пак там, с. 441

3 Виж коментара под линия на Ив. Еленков в предговора му към издадените през 2005 г. спомени на проф. Николай Генчев. В: Генчев, Н. Избрани произведения, т.5, С, 2005, с.13

към закъснялото публикуване на отдавна попреминалото родилния си термин негово отроче – младостта на българската историческа школа и недостатъчната духовна зрялост на българската национална култура¹. Макар да ги поставя на второ място, по моему това всъщност са двете главни причини, поради които той пристъпва към публикуване на краткосмешните си исторически интерпретации.

Това му твърдение ни дава основание да допуснем с голяма степен на вероятност предположението, че към момента на издаването ѝ той вече гледа на своята „Краткосмешна история“ по-скоро като на своеобразно предупреждение към по-склонната на конюнктурни компромиси част от професионалната гилдия на историците за изпитанията и капаните, които ѝ предстои да преодолява в новите условия на отсъстваща политическа идеология, отколкото като на сериозен повод за дебат и преосмисляне на спорните моменти от българското минало.

Само няколко месеца след началото на промените, в момент когато десетки хиляди въодушевени хора по улиците и площадите оспорват гарантираната от конституцията ръководна роля на БКП, да осмиваш проекциите на нейната идеология в историографията е в известна степен анахронизъм, дребнотемие, тичане след събитията. Да се мисли, че историк с темперамент, характер и усет за обществения живот, каквито безспорно притежаваше проф. Генчев, не си е давал ясна сметка за този проблем, е несериозно. Преминал през много лични битки и множество конфликти от различен характер, станал свидетел през годините на напълно неочаквани личностни метафорфози, натрупал огромен социален опит от собствените си и чужди грешки, увлечения, успехи или провали, той най-вероятно вижда в способността да самоиронизираш собствената си история огромен критически ресурс в условията на поредния български радикален преход. Наясно е изглежда, че в годините напред тепърва предстои да се отприщват и нажежават обществените страсти, че в хода на настъпващите промени историческата наука за пореден път ще бъде призвана да легитимира различни визии за бъдещето на българската нация, да компенсират липсата на достойно настояще с блянове по отдавна отминала историческа слава и величие, а на историците ще бъде вменявано задължението услужливо да я прекрояват и интерпре-

1 Генчев, Н. Избрани съчинения, т.3, С, 2004, с.441

тират отново и отново, съобразно предпочитанията и потребностите на различните политически партии, идващи периодично на власт.

Тези си виждания проф. Генчев развива доста разгърнато в едно свое пространно интервю от 1987 г., когато предстоящите неизбежни промени в социалистическия блок и страната вече се предусещаха. Още тогава, наред с изключително интересните си размишления върху голям кръг от проблеми, той специално акцентира върху опасността, пред която е изправен всеки професионално занимаващ се с българското минало историк отвъд господстващия идеологически императив. „Един народ- отговаря той на въпрос на Велислава Дърева, ако е достигнал до нормална степен на социална и културна зрелост, не би трябвало да иска да забрави нищо от своята история. Един народ обаче, който е закъснял в духовното си развитие, а аз трябва да кажа съвършено направо и директно – българският народ е закъснял в духовното си развитие, той започва да крие като един човек със скрупули, с отежнено минало и отежнено настояще, започва да крие всичко, което му изглежда срамно. Следователно броят и степента на табутата в една национална култура, в едно национално мислене, в една национална история определят точно степента на духовното развитие на нацията. Колкото повече табута, свещени места, неприкосновени неща, светини и т. н. има една национална история, толкова пъти това е доказателство за незрелостта на интелигенцията и на историографията, които трябва да изследват и да изучават, и да предлагат истината.“¹

Иначе казано, и без доминираща политическа идеология, самата компенсаторна обществена функция на историята в подобен тип национални култури, каквато е българската, ще поставя редица ограничения пред изследвателя на миналото и тяхното преодоляване ще бъде не по-малко трудно предизвикателство от надмогването на каквато и да било политическа конюнктура. Отхвърлянето на една зависимост обикновено води до изправяне пред други и точно тогава на преден план изпъкват дефектите на отделния изследовател, склонен повече или по-малко към недопустими от професионална гледна точка компромиси. Притежаващи различни качества и водени от най-разнообразни лични мотиви и причини – тщеславие, алчност, искрен или притворен патриотизъм, политически, административни или други кариеристични ам-

1 Пак там, с. 341-342

биции, боязън, страх, обикновено раболепие, сервилност, колебливост, нерешителност и още много други, професионалните историци могат да станат подвластни на собствените си недъзи и да се поддадат на доминиращите в обществото очаквания или временен политически натиск. Това от своя страна ще отключи обществени рефлексии и нагласи, които отново ще ни отдалечат от нормализацията на мисленето за миналото и от същностните, най-належащите за разрешаване проблеми на настоящето. При подобни обстоятелства смисленият професионален дебат е невъзможен, премерената и научно обоснована позиция – немислима, а смехът е единствения сериозен начин, единственото силно оръжие срещу отприщените обществени мании и нови или позабравени стари фобии.

Само бегъл поглед назад към изминалите вече повече от двадесет години на преход ще ни убедят в тези тъжно-смешни прозрения на проф. Генчев.

След първоначалното всеобщо залитане и силно увлечение по прабългарската проблематика¹, което в обществено-политически план отговаряше на тогавашната необходимост от обосновка на новия ни „цивилизационен избор“, ориентиран към „евроатлантическите ценности“ на Запада и скъсване със „славянското начало“, олицетворявано от Русия и бившия социалистически лагер, постепенно настъпи едно преориентиране. Тропотът на прабългарската конница започна бавно да заглъхва и отшумява заедно с края на първото десетилетие на прехода, за да бъде заменен неусетно с новата обществено-политическа повеля излязла на дневен ред след приемането на страната ни в НАТО – легитимиране на изконната ни „европейска идентичност“, чиито корени трябваше да бъдат открити много по-назад във времето, по възможност дори преди създаването на самата европейска цивилизация, за да не бъдем приети с компромис пореден обикновен член на Европейския съюз, а държавата доайен в голямото европейско семейство².

1 В своята наскоро излязла от печат книга „Чудният свят на древните Българи“ (С, 2011) Р. Даскалов подлага на обстоен анализ и критика натрупалата се огромна литература по тази тема, очертава основните дискуссионни въпроси, които тя разглежда и се опитва точно със средствата на иронията да акцентира върху множеството вътрешни противоречия, напълно предпоставени или открито шарлатански тези, с които избилстват изследванията и публикациите на отделни автори.

2 В резултат на тази нова тенденция по първите страници на най-масовите български ежедневници започнаха да се появяват огромни заглавия от рода на „Нощ. Китов копае.

Освободени вече окончателно от опеката на тоталитарната власт и идеология, мнозина по-окати представители на професионалната гилдия вместо да фокусират усилията си в собственото си изследователско поле, захванаха да се разхождат смело нагоре-надолу из всички периоди на българската и световната история. Започнаха гръмко да тръбят наляво и надясно, че именно от днешните български земи за първи път е появил цивилизационният вятър над сегашна Европа, че зората на европейската цивилизация е изгряла най-напред над „нашите сини планини“, от „Рила и Пирина“, засукала е бъдещата си мощ от живителните сокове на Тунджа, Струма и Марица и се е калила в топлите води и плажовете на „бурното Черно море“. И всичко това на фона на тъжния факт, че както тогава, така и сега сме най-бедната страна в целия Европейски съюз, че значителна част от съвременните българи действително живеят зле, че населението ни се топи като лански сняг, а държавата ни с мъчителна неохота прави безплодни опити да се реформира, имитирайки промяна на своето законодателство и желание за синхронизирането му с това на останалите си европейски посестрими... В подобна ситуация напъните да се докаже на българското население и на света, че Европа няма основания да се държи към нас с поучително високомерие, да ни предава опит, да поставя изисквания и да ни налага санкции, тъй като тя самата е зачената в България и се явява нещо като сопелива внучка на една от „най-древните държави в този континент“, звучат действително смехотворно. Поне към този извод ни навежда на пръв поглед набиращата все по-голяма обществена популярност култова фраза, родена от новите идеолози на „българското“ – „България – люлка на европейската цивилизация“¹.

Подобно на Каравеловата калугерка баба хаджи Христина, която преди близо век и половина напълно убедено „проповядва, че Казанлък е исторически и божествен град, защото старовременният рай, в който е живял наш дядо Адам с наша баба Ева, се е намирал не между Тигър и Ефрат, а между Стара река, между Баятът и между Кайнарджа“², днес те отново се опитват на практика да обърнат представите на света и на самите българи за България. Тук въобще не е необходимо да бъде комен-

Злато!“, а общественият интерес беше отместен от прабългарите към тракийската древност и праисторическата епоха.

1 Павлов, П. България – люлка на европейската цивилизация, С, 2006

2 Каравелов, Л. Събрани съчинения, т. 3, С, 1984, с. 68

тиран проблемът доколко имат реално научно основание или не за подобно рисковано интелектуално усилие. В случая конкретната историческа фактология не е важна, основното е друго – има ли здрав смисъл в подобно начинание, полезно ли е то за самочувствието на съвременните българи и имиджа на страната ни? И още нещо – не се ли крият в него нови, трудно предвидими капани и последствия?

На първо място, въпреки отчетливата липса на предишната политическа идеология, ефектът за образа на България отново е отрицателен. От почти неизвестна малка страна, тънала шест века под чуждо владичество някъде там на Балканите и още близо половин век в мрака зад желязната завеса, България изведнъж се опитва да впечатли външния свят с гръмката претенция, че едва ли не световната (или поне европейската) история се налага да бъде основно пренаписана, като на самата нея трябва да бъде отделено централно място в новото повествование за миналото на стария континент. Подобно послание няма как да не изглежда налудничаво за чужденеца, който би проявил интерес към страната ни, но е формирал представите си за миналото на света през парадигмата на съответната негова национална образователна система. Нещо повече дори – в същността си то може би би навело всеки що-годе запознат с историческия генезис на европейската цивилизация вероятно към нелицеприятни мисли за сякаш изтъквания от комплекси мантилитет на съвременното българско общество. Зад него прозира по-скоро чувство за малоценност, отколкото отношение на равнопоставеност и усещане за себеуважение. В този смисъл е абсолютно излишно гръмно и гордо да се тръби във всички посоки, че сме „люлката на европейската цивилизация“, а просто трябва да се научим да разказваме интересно за миналото, чиито следи пазят от хилядолетия насам земите на днешна България. Интригуващият, деликатен и едновременно с това колоритен исторически разказ действително би привлякъл вниманието на чуждата публика и би допринесъл много повече за хармоничното ни вписване в пъстрата и сложна картина на съвременна Европа, отколкото директната заявка, че самата тя не би съществувала без „първата европейка“, без „мегацентъра на неолита“ и „долината на тракийските царе“!

На второ място се отразяват отрицателно върху самото българско общество. Стратегията за изначалната цивилизационна роля на България има обаче и друг, още по-голям дефект. Тя отново подхранва нагласи и очаквания в не малка част от българските граждани, че проблеми-

те на трудното ни настояще ще бъдат решени главно с инвестициите и борсовите спекулации със символния капитал на миналото. Съзнателно или не, тази стратегия в значителна степен допринася за подмяната на актуалните обществени проблеми, а нуждата от цялостна и добре премислена модернизация на страната се оставя на заден план за сметка на спекулативните занимания с поредното реинвестиране на миналото българско величие и слава. Апологетите ѝ на практика отключват процеси, характерни за формирането на националните държави и култури през XVIII и XIX век, а не за съвременната културна ситуация от началото на XXI век. Не случайно през последните петнадесетина години в България се направиха толкова „епохални“ открития от иначе напълно искрени поклонници на миналото – в днешните ѝ актуални граници бяха локализирани останките от Ноевия ковчег, идентифициран беше Старозаветния кивот, дешифрирани бяха тайнствени послания в кремъчни артефакти от епохата на неолита, неколкократно беше разчетена писмеността на иначе безписмената тракийска култура, доказано бе, че точно нейните текстове, а не тези от района на Двуречието, са залегнали в основата на Стария завет, открит бе дори гробът на принцеса Анастасия от избитата династия на Романовите и т. н., и т. н. В крайна сметка всичко това дава резонното основание да се постави естествения въпрос – защо при толкова бляскаво минало, където всичко се е развивало по възходяща линия, съвременна България стои на дъното на почти всички възможни класации за страните от Европейския съюз? Коя е причината за този печален, но напълно безспорен факт? В условията на подобна обществена среда отговорът се налага от само себе си в съзнанието на обикновения човек – винаги се е намирал някой, който ни пречи и е слагал прът в колелото на българския прогрес. Този някой се персонифицира от древните елини и римляни, профанизирали и обезличили в крайна сметка бляскавата тракийска култура, подлите византийци, унищожили Първото българско царство малко след неговия „златен век“, западноевропейските средновековни владетели, които не ни помогнаха в достатъчна степен, за да устоим на османското нашествие, самите турци и световния еврейски заговор, които пет века не ни позволиха да възстановим държавността си и продължават и до днес да кроят тайни, подмолни планове за унищожаването на България, усърдно подпомагани от продажни български политици и учени-ибричкии, които срещу жълти стотинки са готови да оплюят всичко „българско

и родно“. Продължавайки по тази линия на отрицанието вече ставаме свидетели, че започнаха да се възкресяват призраците на „национално предателство“ и омразата, благодарение на които на околните не се гледа като на партньори, а като на врагове. Когато откриването им около нас става все по-трудно, ще започне естествено процесът на търсенето им между нас. И без това хората, живеейки зле, имат достатъчно основания за стъписване и напълно разбираем страх при поредното ни „отваряне“ към Европа и света, за да бъдат подхранвани допълнително. По ирония на съдбата след съсловията на лекарите и съдиите, под прицела на властовото клеймо попаднаха точно учените, а специално археолозите пък бяха официално жигосани като саботьори на държавата. Заложеният вероятно с добри намерения в началото на прехода капан неочаквано щракна и истината лъсна безпощадно – страстно лансирайки и защитавайки тезата, че ние сме люлката на европейската цивилизация, всъщност даваме основания за самозатваряне и вътрешна дезинтеграция на обществото, а не за заимстване на положителното от чуждия опит. Подсмърчащият в периферията, пристъпващият от крак на крак в антрето на историята чужденец, няма на какво да научи родения и откърмен в нейното лоно българин и който оспори тази велика истина няма място в народното тяло!

На трето място – процесите на социална дезинтеграция започват да бъдат усилвани от все по-често пораздащите се негативни опозиции в полето на историческото наследство на местно и регионално ниво. Наследена още от епохата на Възраждането романтичната традиция националната ни култура да се легитимира пред света основно с достиженията от своето минало, вместо постепенно да бъде преодолявана в днешно време се усилва все по-отчетливо и дори започва да придобива на моменти карикатурни форми. Нещо повече – бавните и мъчителни процеси на децентрализация, които по принцип усилват значението на местната власт, поради липса на цялостна национална стратегия в областта на културата и съответни на нея политики на регионално ниво, пораздат видим стремеж сред местните общности да експроприират „националното“. Точно поради дефицита на премислени регионални политики, наследството на пооехтялата и загубила част от блясъка си идентичност на централизираната държава, се превръща в обект на ожесточени спорове и претенции директно от страна на отделните общини и региони. Това пък на свой ред често се превръща в непреодо-

лима пречка за провеждането на каквито и да било смислени опити за изграждане на местна или регионална културна идентичност.

Вдъхновено от многократно коментираната вече в този текст легитимационна претенция, че страната ни е „люлката на европейската цивилизация“ и „вратата на Европа“, че сме наследници на „първата Европейка“ и на „най-старото обработено злато в света“, че именно от днешните български територии благодатният „цивилизационен“ полъх е облагородил тънещата по това време в първобитен мрак Европа, в последните години се разгоря едно нездраво съперничество между отделни местни общности къде точно трябва да бъде локализирано ядрото на тази древна цивилизация. Претенции да бъдат признати като древна праисторическа столица имат естествено най-вече Варна, Стара Загора, Враца, Пазарджик, Джулюница, София, Нова Загора, а напоследък и Провадия. Аргументите на Варна са очевидни и се базират на удивителните находки от разкрития на нейна територия халколитен некропол. Враца залага на нещо по-сексапилно пред мекия блясък на златото – на „неолитната Тодора“, която имала „впечатляваща усмивка“, съчетана с „излъчване на кинозвезда“ и на близостта си с пещерата „Козарника“, където обитаващият я европейски прародител е оставил „най-древния паметник на символното мислене“ под формата на няколко резки върху кост¹. Стара Загора и нейните интелектуални опълченци надхвърлят тесните европейските измерения на двете си претендентки с твърдението, че именно там се намира истинският „мегацентър на неолита, дал на света уникални технологии и културни образци!“². По този начин „градът на липите“ направо обезсмисля опитите на Пазарджик да грабне палмата на първенството правейки невъзможното – да свърже директно праисторическите митологични представи с християнството твърдейки, че първообразът на една от неговите най-разпространени иконографски сцени – тази на Богородица с Младенеца – също принадлежи на страната ни и е физически олицетворена от т. нар. „Пазарджишка богородица с младенеца“, открита в селищната могила „Юнаците“, намираща се в сърцето на Тракийската низина. Не е за подценяване обаче устремът на Провадия към първото място на тази почетна

1 Иванова, Н. 2008, Дали Европа започва от Враца, достъпен: 22.10.2010, http://visit.vratza.com/index.php?r=about_visit/d3376/d3651&lang=bu

2 Национална бизнес поща, г. XVIII, бр. 8 /892/, 25.02 – 02.03.2008

стълбичка, която в последно време също се намеси в перманентно тлеещия спор с радикално нова постановка по въпроса за първенството. Ситуирайки известните досега факти в историческия контекст на онази древна епоха, тя възкреси за нов живот правдивото твърдение, че тогава солта, която се е произвеждала в изобилие от съществуващия и до днес солен извор в нейните околности, всъщност е била най-скъпата стока в древността и е истинският източник за просперитет на целия този Североизточен регион¹. Интерпретацията в подобна светлина отслабва в голяма степен значението на варненските златни находки и на самата Варна, където, изнурени от тежкия труд на солодобиването, древните провадийци по всяка вероятност са търсили приятни мигове на отмора и прохлада, пласирайки между другото своята безценна продукция на акостиращите в пристанището на тяхното ваканционно селище търговски кораби от целия черноморски басейн. Откритите наскоро множество праисторически златни находки в района на карловското село Дъбене биха могли само да потвърдят подобна хипотеза, тъй като този подбалкански район на южна България е известен с множеството си минерални извори, в някои от които богатите провадийци вероятно са облекчавали с балнео-лечебни и различни други изтънчени спа-процедури своите професионално-производствени заболявания, щедро отблагодарявайки се на любезните си домакини за проявеното гостоприемство с малка част от спечеленото черноморско злато.

Оставяйки настрана иронията и сарказма, които са неизбежни при сериозния коментар на подобни недалновидни легитимационни стратегии, е очевидно, че те нямат потенциала да изградят у чуждата публика адекватна представа за българската култура. Посланията, които се раждат в процесите на създаване на местна идентичност често са в ущърб на съседите и вместо да подпомагат устойчивото развитие на региона водят до вътрешни противоречия. След като например Казанлък официализира логото „Долината на тракийските царе“, Хасково на свой ред би трябвало да популяризира вероятно „Низината на тракийските владетели“, тъй като в близост до него се намират други два прекрасни паметника от същата епоха – гробницата в Мезек и тази в Александрово. Родопчани пък могат да добавят към поетичния и обвит в мистика де-

1 Милчева, Ж. 2010, В Провадия показват как солта е ставала злато, в. „24 часа“ от 30.09.2010 г.; достъпен: 22.10.2010, www.24chasa.bg

виз „Планината на Орфей“ думите „и на тракийските властелини“. След тях претенциите си към същата епоха вероятно ще обявят с пълно основание Малко Търново и съседните му общини на територията на днешна Турция и Гърция, да не говорим за останалите региони на България. Много често дори тези стратегии влизат в противоречие с изградени дълги години преди това образи и това води до видима хаотичност на посланията, които се опитват да отправят към външната публика. Такъв е например случаят с Казанлък, където към станалия вече традиционен още от времето на социализма акцент върху розопроизводството и известните Празници на розата се правят опити да се прибавят нови елементи с „тракийски“ привкус – съвременни свободни художествени интерпретации на тракийски мистерии и обредни ритуали.

На този фон напълно разбираеми и съвсем искрени изглеждат усилията на Шумен, намиращ се в непосредствена близост до първите две български столици, да ни убеди, че точно оттам, и от никъде другаде, започва България. В същото време Велико Търново пък полага неимоверни усилия да възстанови изцяло старопрестолния си блясък, въздигайки се според поверието за нов живот заедно с възстановяването на порутения владетелски храм „Св. Четиридесет мъченици“, докато Пловдив по-скоро бленува да си възвърне заедно с блясъка на Панагюрското съкровище всепризнатия в миналото авторитет на истинската културна столица на България...

Разсъжденията в тази посока биха могли да бъдат продължени още дълго, но едва ли е нужно, за да се убедим, че това съперничество е доста нездравно, че в него отсъства задължителната в подобни случаи нотка на себеирония, на дяволито намигване към съперниците и вместо да бъде повод за благородно съревнование, то може да се превърне в извор на ненужни нови конфликти, на нелоялни битки за целеви държавни субсидии и разточително финансиране по европейски проекти.

В края на този бегъл и твърде непълен преглед на някои от пресечните точки между символните полета на миналото, професионално занимаващите се с неговото изследване и тяхната употреба в периода на прехода, трябва да признаем, че пренебрегнатите уроци на „Краткосмешната история“, макар на пръв поглед да изглеждат доста поовехтели, могат да бъдат много полезни, стига, разбира се, да се доверим на интуицията на нейния създател. Без да е толкова кратка, нито пък толкова смешна за съвременния читател, тази иначе малка книжка съдържа

послания, които не бива да забравяме и които бихме разбирали по-добре, ако наистина вникнем в смисъла на по хлапашки небрежната самооценка, която още приживе си дава „историческият присмехулник“ Н. Генчев: „Но веднъж избрал пътя си, всеки човек трябва да има критерий и добра самооценка; на мен ми е ясно, че това, с което се занимавам, не е описание на философския камък, нито големият глас на историята. Но аз просто не мога да се занимавам с друго.“¹

В крайна сметка, ако не друго, думите му поне деликатно ще ни напомнят, че светът нито започва, нито ще свърши заедно с нас.

Георги Вълчев (роден 1962 г.) е доктор по история и доцент в СУ „Св. Климент Охридски“, преподавател в катедра „История и теория на културата“ на Философски факултет. Автор на монографичните изследвания „Чуженците в българската следосвобожденска култура“ (2001) и „Захарий Стоянов и символният капитал на Българското възраждане“ (2010).

Коментари (5)

- 30-12-2012|**Гост**

Отлично, даже много добре, както би се пошегувал проф. Н. Генчев. Светла му памет! Малка корекция-никога не са били пренебрегвани уроците му от мислещите хора в Отечеството. Ако се следва правилото, че „това, което е общоприето, е най-неясно“, има възможност да се стигне до истината. Сполука за доцент Георги Вълчев са характеристиките му за нагаждащите се спрямо конюктурата производители от ширпотребата за лъжеистини...

1 Генчев, Н. Цит. съч., с.368

Обикновеният човек, неподатлив на манипулации, ще си разгърне „Швейк“ на Ярослав Хашек, „Апокрифите“ на Карел Чапек, сборника „Сатирикони пишат историята“, „Автобиографията“ на Нушич с чудесното му изобразяване на уроците по родна история, дори ще даде ухо на приказки от схватливи иманяри, които изпреварват понякога хабилитирани зубрачи, тънещи в уюта на избрана схема... Като скеч и фарс често изпъкват сцени от миналото, сякаш трябва да се изтърпи сапунен оперетен спектакъл в бардак наедно с „научно обосноваването му тълкуване“... Не! По-добре „11 000“ камшика“ на Аполинер, „Ботуре, Ботуре“ на Йордан Попов... Ще се радвам в този порядък някой да допълни списъка от заглавия.

Статията ме накара да се размисля защо се пренебрегва у нас всеки опит да се докаже някоя истина независимо от подхода към нея. Пример: пак по същото време – след година, две, с публикуването на проф. Н. Генчев излезе „Антиистория славянобългарска“ на Георги

Константинов, после и други книги, в които третира нашата история. Мълчание. Същото стана и с „Кладенецът на позора“ на Караиванов...

Знам, че тези, които визира в статията си доцент Г. Вълчев, ще подчертават, че става дума за други... И тази им „другост“ продължава да ни втриса. Пак добре, че мога да чуя записа на великолепните пародии на Димитър Панов в ролята му на дядо Мянко на Шипка и в световната война... Проф. Н. Генчев обичаше такива изпълнения...

П. Вълков

- 30-12-2012|**Симеонов** – Да и не!

Този текст е много верев. И необходим. Прилежно събира, сумира и резолтира фактите с оглед на някакъв национален имидж, гледан и граден отстрани и отвън. Николай Генчев – историк на Възраждането фокусиран основно върху него, действително умееше да гледа и така, но като корекция на собствената си вгълбеност отвътре. И това е измежду най-симпатичните му и добри качества – двупоставеността.

На този текст липсва Генчевската двупоставеност; той е едноок. Много вярно сумира и дефинира националните психози, но само за да ги констатира.

Затова по патоса си ми заприличва на ирадето, с което „Великолепният век“ бе обявен за исторически неверен и (доколкото евярно?)свален от екраните в собствената си страна.

- 31-12-2012|**проф. Благоев**

Чудесно написано, наистина като ехо от мислите на Николай Генчев.. Трудно е да се пише по въпроса без известна ехидност и тя е заслужена. До втръсване са патриотарските вестникари, та донякъде и Божи-дар Димитров. Дали е само до липса на знания, до манталитет или до национална недостатъчност?

- 01-01-2013|**Историк**

И каква точно е целта на автора? В една доста голяма част от текста виждаме авторовото неизказано, но доста очевидно съжаление по повод на факта, че книжката с каламбурите и глумите на Николай Генчев не била получила подобаващ „отзвук“ навремето...

После се оказва, както авторът ни разкрива, че и самият Н. Генчев, като особено прозорлив, видите ли, още тогава бил съвсем наясно, че книжката му няма да получи такъв отзвук...

И накрая чак става все пак ясно, че всичко това се пише само и само за да се атакуват съвременни историци – само и само за да се стигне до „проблема“, който според автора е в това: че някои историци „захванаха да се разхождат смело нагоре-надолу из всички периоди на българската и световната история.“

Ха! Колко добре казано – и колко на място!

Ами той самият Николай Генчев си беше точно от тях! Той самият правеше същото! И то не след 1989 – а още доста преди 1989 г.!

Именно Николай Генчев се „разхождаше смело нагоре-надолу“ из най-различни периоди от българската история – и то не просто в ироничните си текстчета, а в най-“сериозните“ си трудове!

Той е автор едновременно и на трудове по история на българското възраждане, и на трудове по история на българската външна политика в навечерието на Втората световна война! Нерде Ямбол – нерде Стамбул!

- 01-01-2013|**Историк**

Но все пак, нека отдадем дължимото и на сериозното лице на Николай Генчев. Каквито и глуми или каламбури да си е позволявал той, из-

давайки през 1990 г. своята книжка, пак през същата тази паметна 1990 г. той застана в най-гледаното време по телевизията и каза следното:

<http://www.isda.bg/2011/01/05/%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80-%D1%81-%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B9-%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D1%87%D0%B5%D0%B2/>

Популярният по това време (1990 г.) телевизионен водещ Кеворк Кеворкян взема интервю с известния български историк проф. Николай Генчев в предаването на Българската национална телевизия „Всяка неделя“.

<http://www.youtube.com/watch?v=hPofvZE8oYI>

„Историята като наука не може да се занимава с „флирт“ с историческата памет – но историята като публицистика, по своето предназначение, трябва да използва историческите познания – за определени социални цели – следователно ще се занимава и с такава „флиртуване“. Въпросът е: кои ценности от миналото ще видиш, за да използваш – за национално самочувствие, за съвременно ползване, за политическа употреба – и кои ... и дали тези ценности са автентичните. Когато ти подменяш великаните на българския национален дух с лица, които предлагаш за национални герои само поради това, че се бяха научили да говорят – едва – на български език – очевидно подобен „флирт“ с националната история и с народа в последна сметка не може да даде никакъв резултат. За по-умния той ще предизвика усмивка – а за останалите: просто едно ... едно неутрализиране, едно минаване край събитията.“

...

„... нашата национална история, особено от Освобождението насетне, е история на борбата между „-филите“ и „-фобите“. Огромно количество български политици защитаваха чужди интереси, явявайки се под българския национален флаг. Стефан Стамболов беше един от малкото, който знаеше историческите интереси на България и можеше да отстои тези интереси. И заради това той беше убит. Защото в българската история са загинали: Ботев, Левски, Бенковски, Стефан Стамболов – всички, които смятаха, че България трябва да бъде поставена над всичко.“

И т. н. – вижте какво още казва той във видеото по-горе.

Спасяването на Развигор

Автор: Орхан Тахир

Развигор се качи върху парапета на „Моста на влюбените“ и разпери ръце. Искаше да сложи край на живота си. Писна му да живее така – безработен, затънал в заеми, с разклатено здраве. Сигурно нямаше да липсва на никого. Родителите му бяха в старчески дом, с жена си отдавна не говореше, а синът му се беше запилял някъде из Америка. Развигор жадуваше за спасение, искаше да избяга от депресиращата действителност, която го заобикаляше – от лъжите на политиците, от погледа на бездомните кучета, от дупките по улиците, от просяците, които го дебнеха зад всеки ъгъл на София, от всичко.

На моста беше оживено, но никой не обръщаше внимание на човека, който се готвеше да умре. Изведнъж до кандидат-самоубиеца се приближи усмихнато мургаво момиче с цветя и някакви листа в ръцете. Развигор осъзна, че досега е чакал някой да го заговори, не искаше да си отиде от този свят, без да си е казал две думи с друго човешко същество.

– Какво е това?

– Карамфил.

– Защо ми го даваш?

– Правим кампания

– Каква кампания?

– Раздаваме на всеки цвете, рисунка и есе, написано от ромско дете за бъдещето на България

– И какво е бъдещето на България? – попита той иронично.

Мургавото момиче се смути, не очакваше такъв въпрос. У Развигор се събуди някакво чувство на раздразнение, нима бъдещето на България е работа на циганските деца. Настъпи неловко мълчание, момичето с цветята трябваше да се върне при другите доброволци, които я чакаха до сгъваема маса с българския трибагреник върху нея. Преди момичето да си тръгне, Развигор го попита.

А ти как се казваш?

Надежда – отговори тя, докато се отдалечаваше.

Останал отново сам на парапета, Развигор погледна детската рисунка. На нея беше нарисувано кафяво дете, което влиза в огромна къща с деца, оцветени в розово. Отдолу с големи букви пишеше „Първи учебен ден“. Развигор с умиление си припомни циганчетата на последния чин в неговия клас, тогава циганите не пишеха есета, мислеше си той.

Зачете се в есето, беше любопитен да види какво е написал шестокласникът от „ромски произход“. Отдавна не беше чел нещо по-различно от жълти вестници. Ученикът обясняваше колко много обича България и как тя била и негова родина. Развигор продължи да чете, докато стигна до следния ред: „Аз съм българче...“.

Изведнъж Развигор подскочи като ужилен – беше българин на средна възраст, готов да скочи от „Моста на влюбените, но някъде дълбоко в себе си чувстваше, че циганчето иска да му отнеме нещо съкровено, нещо, което си беше само негово – правото да обича и да мрази България.

В съзнанието му се появи апокалиптична картина – гигантско училище, пълно с кафяви деца, които повтарят като обезумели „Аз съм българче, аз съм българче, аз съм българче“, а хиляди хора, оцветени в розово, се опитват да се спасят, като скачат от един висок мост... В този миг той разбра, че не може да умре сега, не и по този начин.

Листът с ученическото есе полетя от „Моста на влюбените“ надолу към булеварда. Развигор бавно слезе от парапета, сякаш беше в транс – аз трябва да живея, трябва да живея – повтаряше си той и усещаше, как по тялото му се разлива топло патриотично чувство, каквото не бе изпитвал от ученическите си години. В главата му нахлу ураган от образи на ханове, поробители, освободители... Някъде в далечината се провеждаше митинг, от които долитаха викове „България на българите“. Развигор нямаше да скочи от моста, той щеше да живее.

Текстът се публикува под името „Огнян Топалов“, по желание на автора. Това е името, което той е получил по време на „възродителния процес“ и за него то е свързано с дълбока, незабравима символика, както и множество спомени...

Орхан Тахир е български юрист, експерт, активист за човешки права и член на дружеството „Гражданско общество в действие“.

Коментари (3)

- 02-12-2012|**Христо Кючуков**

Pozdravleniya za hubaviya razkaz, Orhane!

- 02-12-2012|**Колев**

Харесва ми? Защо ли ми прилича по нещо на сцена от „Малкия принц“?

- 02-12-2012|**Стефан Бонев** – Невероятен разказ

Невероятен разказ! Страхотен е!

Плашило

Автор: Таня Рупел – Тера

Днес стават две години, откакто работи на това място. Като си спомни с каква надежда бе почнал, му идеше да се смее с глас ... ако не му се ревеше. Като малък си бе мечтал да притежава подобно градче или поне да бъде част от него. Всичко наоколо му се струваше толкова вълнуващо. Плюшените тигри на стрелбището, които за миг оживяваха, щом минеше покрай тях. Които всеки баща би могъл да спечели за момчето си, ако имаше желание и 7 пъти уцелеше в десятката.

Бухналият захарен памук, за който по-голямата му сестра все повтаряше, че развалял фигурата ѝ, ала неотменно купуваше – един за себе си, един за него. И щом го преполовеше, прошепваше: – Хей, малкия, да не си забравил? Лапнеш нещо, глътнеш нищо... После се изхилваше под носа му: – Помниш, нали? Историята за злата магьосница в стария град, дето извадила душите на християните, които не ѝ се подчинили. И заповядала на онези, които ѝ станали роби, да ги предат, докато не получат прекрасния, снежен цвят на невинността и вкуса на истинска захар. Докато не пресучат и най-малкото възелче, не изличат и най-нищожното петънце, и най-лекия привкус от горчилките, които се криели в тях. Ха-хаааа – още кънтеше в главата му.

И той я виждаше как облизва лепкавите си пръсти и му заприличваше на самата магьосница. А кожата, опъната по крехкия му скелет, настръхваше. Понякога си спомняше и любимата ѝ игра, когато оставаха сами и трябваше да го пази и да се грижи за него. А всъщност излизаше от стаята и го оставяше сам. Сам с ножа на великана, който се подаваше под прага на вратата, докато тъмен глас известяваше: – Великан със ноооож. Великан със ноооож...

Ах, той знаеше колко го обича сестра му. Но до ден днешен не успяваше да се отърве от едно странно усещане. Така неведнъж пред него изневиделица се пръкваше бащиното му лице, с червило, дълга коса и

вечния презрителен поглед. И уж сестра му приказваше, ала той все чуваше – женчо, женчо, дръж се като мъж!

Може би затова бе почнал работа именно тук. Да стои в полумрака и да стряска всеки, заплатил да се повози на ужасното влакче, бе за него един вид школа. Изкарваше месеци, вече години, от младия си живот в тоя бункер, за да обръгне. Докато другите се веселяха и летяха покрай него с писъци, той се вслушваше. Изживяваше всеки един. Свой, и чужд. И копнееше да се насити. Да се накрещи така, че да освободи собствено-то си подземие от чудовищата и заровените кости.

Още като дете бе виждал, тук и по разни панаири, как големият чук играе в ръцете на силните момчета. Едвам издържеше да гледа, но и не успяваше да отмести погледа си. Те удряха без пощада страха, докато го повалят. Стрелката на уреда отскачаше високо. Звън огласяше победата. Боецът триумфираше... Неговото сърце примираше. И той си обещава-ше тайно да постигне същото. Да не се бои. Да не изпитва жал. Дори към смазания страх.

Колко неща бе променило времето, ала още не можеше да забрави, когато стаяваше дъх пред входа, оплетен в паяжини. Двете чучела вееха сламените си коси отпред и му се струваха така коварни в своята обикновеност. После виждаше лабиринтът да се разширява и да поглъща светлината. И се надяваше по-скоро да настъпи часът, в който ще прекрочи и той прага му, за да излезе от другата страна истински мъж.

А ето че отдавна стоеше по цели часове вътре. Изкарваше си хляба на площадката, където влакчето сякаш се задъхваше, преди да продължи. И освен досада, вече не изпитваше нищо. Разпилените ръце и пръсти по пода, размазаните мишки събираха прах, заедно с някогашните му стремежи. Грозни лица изскачаха и смразяваха кръвта на посетителите. Ала те си оставаха неустрашими. Идваха пак, и пак. Да подишат от тоя странен газ, наречен ужас. Да се опият от него след празнична литургия или семеен обяд, вечер, преди да се приберат по домовете си.

Може би идват, за да го срещнат тук, а не наистина – мислеше си в началото. Да не разкъсва сънищата им. Или да се подготвят, ако им се яви наяве... После престана да търси причината. Каквато и да беше, посетителите не секваха. И той нямаше защо да се притеснява, че ще остане безработен. Но си оставаше без радост.

И не спираше да крои планове. Всеки един работен ден той се канеше да си тръгне. Да се отскубне от това място. Нека другите се лутат

из него. Нека се въртят до забрава. Като кучета, подгонили опашките си. Аз ще имам късмет. Все нещо ще се случи, ще ме спаси – казваше си. И продължаваше да се чувства като останалите. Едновременно вбесен и развеселен. Решен да гони докрай. И уплашен, че няма никога да стигне

...

Само няколко пъти бе напускал омагьосания кръг. Ала заслугата не бе негова. Веднъж бе обявена грипна епидемия. Останалите пъти бе спирал токът или имаше някакъв технически проблем. Така теснолинейката се движеше доста по-бавно и той можеше да вижда лицата на пътниците. В един от тези случаи някой го беше наплюл. Или напърскал с вода, както предпочиташе да си мисли.

Друг път се бе заплесвал в хората, забравяйки да върши съвместно работата си, и вместо страх, бе предизвиквал смях. Тогава зърна и онова момиче. Тя го погледна така, все едно го позна. Все едно видя в сърцето му. Пропътува маршрута два пъти и му помаха. А той все още гледа за нея. Напразно... За сметка на това, възрастна жена бе вдигнала пред него блузата си. Уж не се шокира особено, но после дълго сънува гърди. Ключнали, със зърна, устремени към пръстта...

И този ден влакчето, който знае защо, се бавеше. Отделните гари ужасяваха с недомислени детайли, които изпъкваха при тая гротесктна скорост. Вероятно повредата щеще да бъде отстранена бързо. Но той почваше да се задушава от отегчение и самота. Бе сигурен, че неговият колега, в началото на тунела, вече пише есемеси и ги изпраща светкавично по света. Докато той си повтаряше наум, че две години стигат. Трябва да предприема нещо. Вече трябва да се реша!...

В следващия миг някой се реши и скочи от полупразното вагонче. Смотолеви нещо като: – Ти си – или – ти не си последният... Той не можа да чуе добре. Ала усети острието на ножа в гърдите си. Онзи се прехвърли обратно в смехотворното превозно средство, което постепенно се засилваше. А той рухна – на тясната площадка, на своето място, където работеше като плашило.

И за първи път изпита нещо като удовлетворение от труда си. Да можеше отнякъде да го види баща му, стрелна се през замаяната му глава. Той се гърчеше от болка. Хората възкликваха и го окуражаваха. Някой само пищяха или се смееха. А времето минаваше по своето разписание. И всичко се сливаше в бучащите му уши.

– Виждаш ли? Най-сетне нещо ново! Като истински е. Bravo! Лицето ти изразява смърт!... За такава игра заслужаваш повишение!... Не се виждаш добре, човече. Трябва да кажеш, да те осветят подходящо... Това е ново. Ново... Ново ли е? ... Страхотно!

Най-сетне си отиваше оттук. С овации...

Тера

И той си отиваше с аплодисменти. / най-сетне си тръгваше оттук, с овации.

Най-сетне си тръгваше от тук, и то/ при това/ изпращан с овации...

Най-сетне напускаше това място/този омагьосан кръг, и то с ръкопляскане.

И плашилото си отиваше с аплодисменти и без страх. / с ръкопляскане

Таня Рупел (Тера) е родена в Благоевград, България. Основното и средното си образование получава в София. Следва българска филология в Софийски университет „Св. Климент Охридски“, София, където завършва и свободния факултет по Журналистика. Първата поетична книга на Таня – „Земя, небе и по-нататък“ излиза от печат 1994г. Същата година следва втората част от поредицата, по-късно – трета. 1996г. – първият ѝ роман – „Прошка“; 1997г. – новелата „Край реката“; 1999г. излиза сборник разкази и новели „В тишината на залива“; 2001г. стихосбирката „До скоро“; 2004г. „Знак“.

Коментари (4)

- 29-11-2012|**bobi**

Страхотно плашило! В началото ме учудиха редовете отдолу, но разбирам, че Златко ни открехва творческата кухня, да видим как се нами-ра блестящ финал, така ли е?

- 29-11-2012|**gost** – Maistorska rabota.

Maistorska rabota. Bravo! Preporachvm na avtorkata da pishe i prikazki. Много uvlichа.

- 29-11-2012|**таня рупел**

Благодаря за хубавите думи, но вината за този малък фал не е на издателя, моя е. Явно пак „излязох“ от къщи с ролки или по пантофи, както между другото, наистина ми се е случвало. Съжалявам... но в крайна сметка вече ми е смешно.

- 30-11-2012|**Златко**

Именно! Досега все ме обвиняваха за недостатъците на текстовете, тук пък изведнъж някой реши, че аз съм имал заслугата за добрия край... Странно мислене. Но пък, хей, толкова по-странни неща има на тоя свят.

Три дни в Камбоджа

Автор: Елена Мечка

Ден първи

Камбоджа е прекрасна страна и хората там са невероятно мили. Забелязвам, че за които и народи да пиша винаги казвам същото. Тайландци, индонезийци, баски, руснаци, камбоджанци – все много мили. Това е самата истина и започвам да си мисля, че всички хора навсякъде са много мили, стига да не се поселиш там, където са те и да създадеш необходимите за бита съседски и роднински дразги и куп проблеми на работното си място.

Искам да подчертая, че абсолютно никога не съм мечтала да отида в Камбоджа. Напоследък ми мина един-два пъти през главата подобна идея, заради прекрасния храм Ангкор, но ако не беше нискобюджетната авиокомпания, отмъкнала ми сума пари за багаж, който не бях поръчала нямаше и да отида. След куп протести и писма парите ми бяха възстановени под формата на кредит за следващ полет. За да приключа с тази авиокомпания и нейните полети се наложи да отида някъде и да си използвам кредита. Къде, къде... хайде в Камбоджа.

Отначало планирах да пътувам сама, защото маршрутът беше съобразен с моята способност да заспивам по всяко време и навсякъде, нещо което никак не върши работа при пътуване в група. Всичките ми приятели отказаха да спят малко в самолета и малко в нощния автобус и ако не вали да видят и еди-какво и мислех, че ще съм соло преди да се появи Живко. Живко е оператор и има няколко характерни черти. Спи само деном, а нощем никога. Не яде по пазари и закусвални, за улична сергия – да не говорим. Не отваря шише с вода или капки за нос на кръстовище, защото е много прашно. С една дума – идеалната двойка пътешественици.

По тези земи е прието да попиташ дали няма нужда да бъде пренесено нещо отгук натам или наобратно и аз като съвестен пътешественик попитах сингапурския равин дали иска да изпрати нещо на равина в Пном Пен. Той отговори, че ще е чудесно, ако пренесе 15-20 килограма. Щял да

подготви чантата и да я остави в хладилния склад. Също така, ако мога да върна чантата после. Аз пътувах само с ръчен багаж, а и от мисълта за тази авиокомпания и думата багаж ме втрисаше, затова казах на Живко да заплати 15 кг на неговия билет. Той обаче, както вече е известно спи през деня, затова ми даде номера си и всички данни и каза да се оправям. Обадох се аз и след многократно диктуване на номера и имена, рождени дати и кодови думи, служителката ме попита любезно:

– Вие не сте ли мис?

Аз отговорих утвърдително по навик, че съм мис (демек госпоица)

– А, тук пише „мистър“, съжалявам – каза тя весело – не мога да правя изменения по билета, само лично.

Успях да събудя някакси Живко, обясних му, че много съжалявам, че не съм мистър, но това е положението, ставай!

На него пък му казаха, че макар и да е мистър, изменения по билета не се правят в последните три дни преди полета. Той пък каза, че днес, утре и в деня на полета (шест сутринта) са си три дни. Тя каза, че те не ги броели така. Той каза, че ако ги броят така, ще вземат пари за багаж, а инак – няма да вземат пари за багаж. Тя каза, че ще направи изключение. Той каза, че ще ме убие и отиде да спи, а аз отидох да взема чантата.

Чантата беше много тежка и много студена. Замъкнах я вкъщи. След един час чантата беше и много мокра и се принудих да я отворя. А там се мъдреха десет замразени пилета, две риби, кори за баница, фалафел и голяма кутия със сладолед плюс един наръч клони, но за клоните – по-късно. Тукаткиси извадих всичко ненужно от камерите и започнах да наблъсквам пилета и риби в хладилника ми и да забърсвам водите из къщата. Синът ми каза „О, взела си заплатата“ и се опита да отмъкне сладоледа. След това открихме малък Нов завет в джоба на чантата. Синът ми се усъмни в мен и каза, че едва ли равинът изпраща Нов завет на колегата си, та по-добре да съм кажела къде отивам. Както и да е, оказа се, че чантата е на помощничката на равина, а тя пък е филипинка и християнка и всичко беше наред, с изключение на това, че и чантата, и заветът и снимките вътре бяха мокри и аз реших да не я нося, а да натъпча всичко в една раница, после да си изпразня раницата там и да си сложа моите собствени неща вътре, а дотогава да ги нося в плик. Спах на пресекулки, сънувах изпускане на самолети и станах в 4, за да подготвя багажа и се исипах на летището. Там се оказа, че раницата е седемнадесет килограма, затова дадох една риба на Живко и едно пиле на мен си за ръчен багаж и заедно с клоните се

качихме на самолетчето. Самолетчето се караше от Марта – много весела приятелка на наша приятелка и ние гордо помахаме на Капитана на слизане. Взехме по виза набързо и си прибрахме билетата, които бяха на път да се разтекат.

Сега малко и за клоните – става дума за един празник, който трае цяла седмица, яде се само навън в определена за целта временна постройка, която няма покрив, а само клони и листа подредени така, че да се вижда небето и звездите. В тази седмица обичаят повелява да се поклащат по определен начин към шестте посоки (Север, Юг, Изток, Запад, към Небето и към Земята) следните растения: Етрог (цитрусов плод, приличен на грамаден лимон) палмови и върбови клонки и мирта. И изобщо не си мислете, че става дума за първия изпречил се пред вас клон – има сума си правила за листенцата, формата, крайчетата, броя и какво ли още не, за да се приеме, че растенията са годни за ритуала. Някои етрози струват по няколко хиляди, има специален пазар за тази работа, познавачи на клончетата ходят там с лупи и микроскопи и изобщо не е за разправяне. Всяко движение или клон има определена символика и общо взето и двадесет страници няма да са достатъчни, за да обясня за какво става дума, но Живко се закучи в самолета (кажи, та кажи) и се наложи да разказвам. Но той пък не беше лягал изобщо и на третия клон заспа блажено.

Стъпили на камбоджанска земя ние благоразумно решихме да отидем първо при равина и да се освободим от флората и фауната. Взехме такси и се стоварихме пред една къща. Вратата на двора беше отворена и попаднахме в приветливо дворче, където в шатрата построена за празника се виждаха следи от снощното похапване. По-навътре беше къщата, също гостоприемно отворена и влезнахме в много голям хол, в който нямаше никого. Постояхме няколко минути и аз реших да намеря хладилник, за да не стане потоп. В този момент един млад мъж заслиза по витата стълба, която водеше към горния етаж. Много се зарадвах и тъкмо да го пратя да извика баща си, той спря по средата на стълбата, вторачи се в мен и извика „Това е чудо, Да, това е чудо!“. Трябва да призная, че винаги съм била посрещана радушно, радвала съм се на топъл прием в не една държава, но никога не ми беше казвано в очите, че съм чудо. Та, леко се посмутих и тъкмо скромно да кажа нещо любезно, човекът се завтече по стъпалата, грабна клоните от ръцете ми и пак завика „Чудо, чудо!“

Леко разочарована от развоя на събитията аз вметнах, че има и билетата и че търсим Рави Гутман, а той каза:

– Да, да, оставете билетата, елате да седнем – и прегърнал клоните най-нежно с една ръка взе да звъни по телефона на някакви хора. Скоро заприиха младежи, които надаваха радостни възгласи при вида на клоните и настана голяма веселба. Това, което успях да схвана е, че това именно е равинът, че по някаква причина дървото, което те знаели е било отсечено, после ходили три часа нагоре по реката да търсят друго, но няма много и когато празникът бил напълно помрачен, заради липсата на два от четирите елемента ние сме се явили на вратата, сякаш игра на майя, донесли сме радост на хората и ако не знаем за какво е цялата тази работа – хей-сега ще ни обяснят. Наложих се Живко да изслуша наново всички обяснения, този път в будно състояние. В това време около моята раница се образува голяма локва и аз най-сетне се преборих за хладилник, за да си я взема макар и мокра обратно. Докрая на пътуването понамирисваше леко на риба.

Равинът беше много любезен, намери ни билети за нощния спален автобус до Сиен Рип, покани ни на закуска в тяхната сука (постройката за ядене), а най-веселото нещо беше един тук-тук (много разпространени моторетки в Азия), връз който бяха закрепил малка сука и обядваха, докато се возеха из града. Сбогувахме се с всички, обещахме да се обадим, ако ще оставаме в Пном Пен и се упътихме към близкото кафене и после към двореца.

Дворецът беше красив, като всички дворци, а жегата беше неописуема и аз напълно се оглуших след спане три-четири часа и екваториално слънце над главата ми. Добрахме се до една кръчма, с интернет и климатик и най-важно – бира. Отвън се виждаше покривът на една къща, по който се катереха маймуни, досуш като нашите котки. След като се посъвзехме, разгледахме пазара, улица „Г. Димитров“ и музикалното училище, което е на два етажа, с огромен двор и има около двадесет ученика. Вярвате или не – централната улица в Пном Пен се нарича „Георги Димитров“. Хората я знаят като 114 авеню, но в някои карти все още фигурира като „Г. Димитров“... Най-накрая взехме решение да сменим нощния автобус със следобеден такъв, за да се наспим добре и да имаме сили и време за храма Ангкор, който беше основна цел на нашето пътуване.

Няколко думи за краля. Негово Величество Преа Бат Самдех Преа Нородом Сианук Варман е предишният крал на Камбодия, композитор и баща на 14 деца, който почина преди няколко дни в Пекин на 89 години. Негов наследник на трона е крал Нородом Сихамони, който е прекарал

по-голяма част от живота си в Чехия и Франция и е преподавател по балет. Говори чешки (единственият управляващ монарх, който говори чешки), руски, френски, английски и естествено кхмер. Коронясването му е било скромно, за да не се утежнява и без това тежкото положение на народа, а оригиналната корона от злато с диаманти, която е била предавана от монарх на монарх с векове е била открадната, заедно с много други вещи по време на предишния режим. Той отказва да се направи отново, защото „докато народът е беден, няма нужда от диаманти“. Кралят няма и не възнамерява да има наследници, никога не е се е женил и според цитат на баща му „той обича жените, като свои сестри“. Така или иначе кралската фамилия е многолюдна и наследници винаги ще се намерят.

Стигнахме до автогарата (не точно, но до един ъгъл, където спират автобусите). Автобусът имаше огромни кресла – седалки, макар и да не беше спален, опнахме крака, наклонихме облегалките назад и лично аз заспах. Трябваше да пътуваме от пет до единадесет и нещо през нощта. Когато се събудих бяхме стигнали, а хората ме гледаха и цъкаха. Някои кимаха (не знам дали одобрително) с глава и явно имаше нещо, което бях пропуснала спейки. Потърсих Живко. Той също клатеше глава и цъкаше. Оказа се, че автобусът счупил полуоска и се започнало едно сменяне и спиране на всеки половин час, а шофьорът по липса на инструменти донабивал някакви болтове с чук. На деветото спиране и блъскане с чук една жена все пак проверила дали дишам. Хората слизали и се качвали, пушели наред тресавищата, запознали се един с друг, разказвали си семейни истории, а когато си станали близки автобусът се дотъртрил до Сием Рип и ето там вече се събудих аз, свежа и готова за храм, спала тринадесет часа. Живко обаче каза, че имам много здраве и тръгна след един туктукаджия, който ни предложи да ни отведе в прекрасния хостел „Златна Рибка“. Аз имам сантименти към това име от времето, когато ходех на къмпинг, а Живко имаше сантименти към креват и ето как попаднахме в нещо, което не подлежи на описване, но все пак ще се опитам. Първо убедих Живко да си махне лещите и да вземе душ и бързо да легне, защото ако се беше позадълбочил в разглеждането на хостела, щеше да хукне панически някъде. Не беше за човек, който не отваря шише с вода на кръстовище. Аз също постоях в банята – първо спря тока, после закономерно водата стана ледена и накрая Живко изрева да не шумя и аз излязох на експедиция. В хостела гости бяхме само ние. На тавана имаше някакво помещение, стълбата за към него беше страховита, от тавана висяха шалове и драпе-

жените готвят, децата продават картички и справочници, мъжете превозват и развеждат туристите.

Имайки опит от Боробудур (друг прелестен храм в Индонезия, който е побратимен с Ангкор и дори има директен полет, който свързва двата близки до храмовете града) мислех, че ще попаднем в един единствен много голям храм и ще си го разглеждаме цял ден. Ха-ха. Оказа се, че има два препоръчителни кръга, свързващи сума храмове, по-късият от които беше 17 км, а другият – 26 км. Продължавам да се питам, как е построено това каменно великолепие, наред джунглата през XII век.

Ето защо се наложи да си изберем три храма – основния, Терасата на слоновете и този, който най-много исках да видя – с дърветата. Предполагам, че ако сте виждали снимки от този храм, със сигурност сте виждали и тези, на които огромни дървета сякаш поглъщат камъните, протягайки хищно клони, за да съберат и последните каменни трохи. Нашият тур започна с издаването на пропуск със снимка на входа на комплекса. Имам предвид лично моя паспортен формат снимка, принтирана заедно с билета. Нашият водач обясни, че се правят измами, като пропуск за три дни се прехвърля последователно на трима различни туриста, поради което се наложило да се издава билет със снимка. Срам и позор за човешкото племе. Тъй, като камбоджанците влизат в храма безплатно, очевидно става дума за измама от страна на туристите. Питам се кой болен мозък може да измисли да краде от този така беден и достоен народ, за да направи няколко снимки. Сигурна съм, че ако имаш пари за самолетен билет, то имаш и двадесетина долара за храмовата такса, а ако нямаш, може просто да не ядеш един ден.

Както и да е, тръгнахме ние с нашия тук-тук, по път имаше чудесни гледки, зеленина, горички, рекички и най-важното – много деца с униформи отиващи на училище. Всичките се придвижваха с велосипеди или моторетки, много рядко и пеша, махаха с ръце, звънкаха и бипкаха и се поздравяваха един друг, изглежда всички се познаваха. Зад нас караха моторетка две хлапета, шофьорът беше девет-десетгодишен, а брат му още по-малък. Прекрасно време, прекрасно настроение, всичко искреше от енергия и живот и мога да го сравня само с усещането ми за пролет. Стигнахме до храма. Великолепна древна архитектура, дважди по-впечатляваща поради местонахождението си. Истина е, че творенията на хората и творенията на Твореца си кореспондират по някакъв начин в пълна хармония, ето защо не мога да си представя Сфинксът

насред борова гора и Борободур покрит със сняг. Това обаче ще си остане тайна на изкуството да съзиждаш.

Разглеждането на основния храм ни отне около три часа и половин килограм телесно тегло. Решихме да се подкрепим. В една горичка бе разположен местния ресторант. Отпред изглеждаше като количка за сладолед, отзад изглеждаше като нищо на света. Имаше чадъри, под тях пънове използвани за дъски за рязане и приготвяне на храната, кофи с мръсни чинии, кофи с вода и кофи с относително чисти чинии, кучета и гъски. Опитвах се да задържа Живко в предната част, за да не се откаже да поседнем, но той все се буташе отзад, дори засне една гъска. След това за моя огромна изненада се тръсна на един стол, поръча храна, бира, вода, кафе и изглеждаше решен на отчаяни постъпки. Ето как туризмът променя човека. Отстрани имаше много кално езерце, в което двадесетина дечурлиги от пълзяща възраст докъм дванадесет се забавляваха, като цопкаха и скачаха във водата. Отнякъде се пръкна един чичо с триножник, фотоапарат, чадър, някакви светлилки и още един чувал приспособления, натъкми се до езерцето и даде монети на децата, за да ги снима. И се започна: той крещи „едно, две, хоп“, те пищят и скачат във водата, чудесия. Виждах водните пръски и мислите им във въздуха. Той си мислеше, че срещу шепа жълти стотинки ще направи невероятни снимки на екзотично пътешествие, за което ще му платят много добре, а децата си мислеха, че поредният тиквеник се е минал да им даде пари, за да правят нещо, което и безтуй си правят. Тук е моментът да поясня, че аз никак не обичам туристите, въпреки, че и аз съм такъв и никак не обичам хората, които правят снимки на всичко, макар че и аз правя. Парадокс на сложната ми личност.

Нашият водач си спеше сладко в тук-тука и изобщо не беше забелязал отсъствието ни. Отведе ни на още два храма, единият много разрушен, а другият беше поне два километра навътре от позволеното за тук-тук място, затуй само преминахме покрай него. На втория храм имаше едни много стръмни и високи стълби и очевидно беше голяма атракция да се покатериш по тях. Аз не бях изпълнена с желание, но с Живко решихме все пак да се дотъртим горе, и безтуй път сме били. За разлика от другите храмове, където не те пускат с непокрита глава, тук се наложи да си сваля шапката. За сметка на туй не се допускаха жени с голи ръце. Както се сещате на 40 С всички хора са с непокрити ръце, без мен обаче, защото за седем години в Азия поне на това се научих – колкото

по-покрит- толкова по-прохладно. И не изгаряш. Една жена пред мен едва що не се разплака, че не я пускат, на мен ми стана криво и извадих трите си ризи с дълги ръкави и ги раздадох на хората. И се започна едно изкачване и слизане, преобличане, изкачване, слизане, преобличане и така – цяла група. Нещо да ви напомня за риби и хлябове? Или за две ризи? Излишно е да казвам, че нямам сведения за местонахождение-то на ризите ми. Може би още ги обличат...Тази цялата история ми напомня всеизвестния цитат за разглеждането на Лувъра, в който героят казва, че потичали из двореца и успяли да видят всичко, като дори се поспряли пред един Рембранд за двадесет секунди (цитирам по памет). Та и ние така. Наистина, за какво ти е да видиш тридесет еднакво красиви и потрошени храма, ако нямаш поне един час да постоиш в поне един от тях и да се помолиш за поне едно хубаво нещо да се случи на този объркан свят. На последния храм – този с дърветата се опитах да направя точно това. Отнесох една ехидна благодарност, че съм развалила снимката на някакъв тип, три предупреждения, че камъкът, на който седя пуска зелено, заради мъховете, които растът по него, няколко души ме прескочиха, защото бях на пътя им и нали разбирате... Causa Perduta.

Така или инак, това място е спокойно и красиво, мъдро и някак завършено, въпреки цялата си разрушеност. И ако съдбата ви отвее натам, оставете си поне три дни за мотаене из околностите. Относно дърветата – не мога да си обясня как са поникнали и обсебили зидовете, но наистина са много красиви. Въздушните им корени приличат на лава, потекла по камъните. Сякаш се надпреварват, кое е по-старо – камъкът или дървото. Този двубой вплетен в уникалната азиатска природа създава едновременно душевен мир и тревога. С лириката – дотук. На по-стратегическите места за снимки на най-красивите дървета се бяха разположили китайски групи с флагчета, екскурзководът им броеше – едно, две, шрак, следващия – едно, две, шрак, от всички входчета, арки и дупки извираха хора, майки крещяха по децата си, мъже търсеха жените си, просто да полудееш! Ето защо ние помолихме нашия водач да ни отведе по възможно най-обиколния път до „Златна рибка“. Искам още да разкажа и нещо, което ме впечатли до крайна степен. В един от храмовете, май първия, попаднахме на група австралийски туристи. Една жена попита какво са направили с Пол Пот. Отговорът на гида ме срази. Той каза буквално следното: „Ние много мразехме този човек, затова го

оставихме сам, никой не искаше да се погрижи за него и той умря без хора край него, без приятели, в самота.“

Това е най-страшната присъда на будиста, за човек виновен за геноцид сравним само с Холокоста. Няма семейство в Камбоджа без загуба на близък, Полетата на Смъртта трябва да бъдат посетени от поне 90% от сегашните политици. Да се водят там под конвой. Само ще вметна, че всичко приключва ... знаете ли коя година? 1998. Точка. Всъщност не. Нека се знае, че ООН подкрепя и признава режима на Червените кхмери, по-късно наречени Демократична Република Кампучия за легитимно правителство. Защо ли имам някой асоциации...

Такаааааа, върнахме се ние в „Златна рибка“, сбогувахме се с хората там, отбелязахме, че има ново попълнение от пет французойки (популярна се оказа Рибката), след което решихме, че ако автобусът пътува по същия начин на връщане последиците ще са две: аз ще се наспя и ще изпуснем самолета. Затова сменихме билетите за по-ранен час, изядохме по кило риба, сготвена на улицата пред автогарата, разгледахме пазара и си харесахме две неща. Първото беше местно изкуство, нямам идея как се казва, дълбае се с длето и чук в кожа на някакво животно. Изобразяват се обикновено батални сцени. Никога не бих внесла такава неща в къщи, но трябва да призная, че опънато на стената, с рамка и леко оцветено е много красиво. Отделно, че в Индонезия може да видиш подобни неща от хартия, което по ми се нрави. Второто ме изпълни със завист. Става дума за нещо като федербал, но с крака. Има едно топче, което се рита отзад, отпред, отстрани, може да видиш невероятни пози. Обикновено топчето отива зад теб и ти трябва да го ритнеш с пета и да го отпратиш напред. Според мен е значително по-атрактивно от тенис, а момчетата бяха факири. Гледахме около половин час, стана време за автобуса, качихме се, аз смених поне три седалки, докато се установя и както може да се предположи заспах.

Ден трети

Ден трети започна точно в полунощ. За зла врага стигнахме абсолютно навреме в Пном Пен, който се беше преобразил от каляска на тиква. Мрачни, неосветени улици без веселите сергии с джунджурийки, тук-там плъхове, градът изглеждаше изоставен. Опитахме се да намерим свестен бар, обаче местните девойки се интригуваха повече от мен, да не говорим, че не бяхме много за клубен живот с единствената

ми останала ризка и раниците. За хотел също не ставахме, защото полетът беше много рано и се страхувахме, че няма да се събудим. Ето защо решихме да вземем един тук-тук, за да пътуваме по-бавно и да отидем на аерогарата. По път се удивих на следния тип нощен живот. Абсолютно нищо не свети, малки блокчета и къщи тънещи в мрак, няма хора и изведнъж кабел с електрическа крушка над сергия с плодове, напитки и дремеща продавачка. Говорим за 2-3 часа посред нощ. На кого ли ги продават тези плодове? А отделно във всеки квартал през който минахме имаше по едно-две отворени заведения на улицата с ядене и бира. Те бяха пълни с мотористи. Да се надяваме, че пият лимонада...

Само една подробност ни беше убягнала – пътуването с открит тук-тук по магистралата може би не беше опасно, но беше изключително студено. Затрупах се с шалове и якета, увих си раницата около врата, сложих си чантата на главата и заприличах на нийоркски клошар, не че много се стоплих, но все пак беше по-добре. Достигнахме до летището, което беше напълно затворено. Намерих една прелестна желязна пейка, настаних се удобничко, макар и да беше малко къса и въпреки вперения в мен изпълнен с негодувание Живков поглед заспах. Събуди ме чистачката и после се прибрахме къщи.

Елена Мечка е родена в град София в семейство на музиканти. Завършва Музикалната Академия със специалност пиано в класа на Проф. Моллова. Преподавала е в НАТФИЗ „Кр. Сарафов“ и ДМА „П. Владигеров“, автор е на оригинална музика за куклен театър на над 50 постановки, както и на 8 CD с детски песни и приказки. Носител на наградата „Куклар“ за 1999 година. Работи и живее в Сингапур, заедно с двамата си сина.

Юбилей

Автор: Мими Михайлова

Тази история е стара колкото първата Ева и всъщност се случи вчера. Празнувахме юбилей на моята приятелка. Две жени стоим пред отрупаната маса сами и мълчаливи. Жени – Евгения – беше предупредила мъжа и синовете си въобще да не се вясват и сега бяхме с нея в чужд град, захвърлили набързо багажа си в хотелската стая. Умна, властна, можеща, обичаща въпреки насечения ѝ делник, търсен хирург, сега тя стоеше като вкаменена с удавен поглед в чашата с бяло вино.

Безмълвието беше започнало още от потеглянето, продължи през целия път и сега беше разпънало цялата вечер. Мълчанието държеше с ръцете си раздалечени невидимите вече била на Пирин и Рила и носеше усещането за един разкъсващ вик, който все още не е излязъл от гърлото.

Евгения беше споменавала, че този рожден ден не го чувства и не го чака като празник. Но сега пожела да се скрие, да потъне, да я няма. Малкият оркестър в ресторанта беше неочаквано добър. Парчетата, които изпълняваше, бяха разтърсващи като проникновение и отваряха още повече раната ѝ.

Децата ѝ бяха станали самостоятелни мъже. Имаха своите отговорности, вълнения, път в живота. Съпругът ѝ все така вярно стоеше до нея и я подкрепяше безрезервно. Обичаше го. Това беше голямата, единствената ѝ Любов. Двамата бяха преминали през толкова много изпитания и проблеми, бяха оцелявали, създавали дом, споделяли трудни радости, чувстваха се като едно цяло. Съпругът ѝ стана приятел, брат, баща, нейното друго Аз. И точно този уравновесен живот, вместо да ѝ донесе удовлетворение и спокойствие, отвори пропаст пред нея.

Нямаше го инфарктното събуждане, приготвянето сутрин на дрехи за децата, правенето на закуски, подаване на чанти и изпращане на училище...а после с прибирането им от училище – беше малкият ад. В натоварения ѝ ден я нямаше вече онази сияйна мъглявина, която я караше да затваря очи и да си представя времето, когато децата ще са големи, а

тя ще е направила своята кариера и ще може да се отдаде на желанията си, на пътуването за удоволствие... А колко желаете мъжа до себе си! И винаги отлагаха страстта, докато заспят децата, докато пораснат, докато мине поредният проблем...

Саксофонът с нежния си скалпел разнищваше душите ни. Между извивките на меката светлина на музиката се стрелна неочаквано гласът на Жени:

– Отложеното щастие е изгубено щастие.

Ръцете ѝ вече не държаха чашата с вино, а въртяха нервно вазата с повяхналата ресторантска роза.

– Мечтая да отида край реката в края на лятото, край синята вена, тръгнала от небето. Зелените облаци на дърветата да са надвиснали над водата. Облечена в дълга бухлата пола и бяла риза с дълги широки ръкави, да разпъна статива. Боса в росната трева да усещам как пълзят нагоре по тялото ми капките живот. И магически пръстите ми да пренасят течението на водата върху платното. Реката да ухае на терпентин... Да, и този мирис ме връща в гримьорната на татко, когато бях зад кулисите, следях излизането на актьорите на сцената, но никога не пожелах да стана актриса...защото няма игра. Играта е самата истина и тя е навсякъде: в живота, на сцената, в операционната, у дома, сега в този миг.

Стояхме замислени между миналото и настоящето си. Жени продължи:

– Не се ли изгубих в последователността, във всеотдайността си към семейството и работата си. Не изпуснах ли други важни неща, които трябваше да открия за себе си...възможности, хора, професии, страсти, пътища...

Рожденичката не търсеше моето внимание, а догонваше емоциите си:

– Защо ми трябваше точно сега, на 50, да се влюбя отново. И се изгубих...Разпилях се...Не мога да загърбя старата любов с толкова рани и бръчици, а не мога и да се отдам на новата от границите, с които сама съм се затворила. И ме боли, и плача, и се моля на себе си да се обичам, да не се самосъжалявам, да не се крия от емоциите си, да не се плаша от болката; да призная, че съм жива...А душата ми крещи за свободата си.

Бентът беше отрищен:

– Искам да отида в гората...Онази от приказките. И да срещна Вълка. Винаги са ме пазели да не вляза там, да не пострадам. Винаги съм се

страхувала да изпробвам себе си... Толкова тъга натрупах по пропуснатото в живота от предпазливост и послушание, че сега съм гладна за нови емоции, за най-екстремните изживявания... Близките ме съветваха да не надничам в гората, че те ще ми кажат какво има там, че няма смисъл да се губя, да страдам, да търся... Изгарях от любопитство... и един ден замръкнах в гората... Беше и страшно, и приказно. Такова огнено вълнение никога не бях усещала дотогава. Същността ми разпознаваше други същности, срещаше нови емоции, за които все още не беше създала мисли. Думите ми бяха пусти, а сърцето ми бе превзело тялото ми и бях само чувство... А в главата резонираше не слово, а идеята, че трябва да се доверя на случващото се, на Вълка, който тъй и тъй ще срещна, и да му задам единствения въпрос, който си струва да се зададе...

– И кой е този въпрос?

– Изпитвах не толкова страх, колкото притегляне и приемане на Звяра. Усетих дъха му в тила си. Сякаш молеше за споделеност, за разбиране. Не го видях, но усетих ръцете му. Не го целунах, но почувствах глада му за близост. Сякаш бяхме едно цяло...

– И какъв беше въпросът?

– Събудих се. И ме болеше от раздялата. А той знаеше, че знам въпроса, и чакаше да му го задам.

– Да не е нещо като „Абракадабра“? – попитах, за да подкрепя разговора.

– Да, нещо, което те спасява от магията... и оставаш цял. Но се събудих сама в едно мъгливо утро. – Жени говореше в унес. – Осъзнах с цялата острота и една друга истина – години наред се грижех за децата и знаех, че те се нуждаят от мен, но сега не те, а аз имам потребност от тях. Оглеждам се в очите им и разбирам каква съм, какво искам да направя, колко много мога да обичам... че ме има в тях, в мен, в теб, във въздуха...

Отклоних очакването на сервитъора за нова поръчка. Виното беше достатъчно, щом накара рожденичката да говори.

– След като бях върна на другите, останах ли върна на себе си – продължаваше монолога си Жени? – Не знам откъде идва тази болка и горчивина, но ми се иска да завия като вълчица и да не спирам, да нося с гласа си планините, да накарам да закипят реките, да обруля звездите в скута си... Да подрънквам със стоте шарени цигански гривни на ръката ми, докато закича слънцето над ухото си... – за първи път приятелката ми замечтано се усмихна.

Може би беше вече време да си тръгваме. Опитвах се да откликвам на емоциите на юбилярката, а и да уцеля момента, когато е най-удачно да я отведа в хотела да си отдъхне.

Саксофонът отново изви глас, а след него пое пътя си към струната на нашите души класическа китара. И разбрах, че съм закъсняла да изведа Жени от ресторанта. Прозвуча страшен гърлен вопъл, тътен, който издъно заорава и преобръща всяко присъствие. Приятелката ми цялата бе станала вода, набраздена от вълните на ситни конвулсии. Сервитьорът гледаше безпомощно. Побързах да прегърна Жени и да избягаме от чуждото внимание.

Хотелът беше наблизко. Сгущени като момиченца в леглото, шепнех какви ли не приказки на своята приятелка. Жени бе забравила, че е Златното момиче. Тя беше национален консултант по хирургия, нямаше човек с толкова отворено сърце към другите, раздаваше себе си и времето си, а тя оставаше винаги на заден план...Трябваше да обезболя чувствата ѝ, за да я накарам да си спомни какво заслужава.

Винаги бях успявала да размивам Жени и цялата ни дамска компания с поученията на баба и наподобявайки автентичния ѝ език, за разказвах:

– Апнал веке от благата ябълка, дядо Адам гледа баба Ева една такава убава, нагласена, па се сепнал и лъцнал. Налита човека, завърти се насам, завърти се натам, ама нема нищо...А му се сака – умирачка! Дядо Боже гледал отгоре кво се мъчат двамината бадева, па ем му е жал, ем му е смех. Извардил моменто, кога Адам бил връз Ева, фанал от огино един въглен и уцелил го право у гъзо. И он се сецне какво бил върху баба Ева и...Айда-а-а! Свършили работата. Голем им бил мерака, ама зора им бил още по-голем. И оттогава е останало на мъжете све да им ги гори гъзо и все да налитат.

Сълзите стояха все още върху очите на юбилярката, но смехът я разтърсваше. Лицето ѝ се избистряше все повече. Двете се кикотехме неудържимо, бутайки се силно с ръце, и това даваше още по-голям тласък и сила на смеха ни.

Вече притихнали с мислите си, Жени пак включи на своята вълна:

– Май мъжете и любовите нямат никаква вина за моите чувства. Просто не мога да приема промяната, която настъпва в мен. Не искам да нося печата на годините, защото за себе си съм все така млада, любо-

питна и наивна. Пък защо не, бръчиците ми отиват. Те са всичките мои тревожни и щастливи мигове, които обичам...

С палаво пламъче в очите, сякаш подмладена, юбилярката скочи върху широкото легло и започна да вика: „Искам нови дрехи, искам нови дрехи...“.

Задъхана се тръшна долу, втурна се към гардероба и започна да вади дрехи, шалове, завивки...Хвърляше ги към мен, върху мен, увиваше ги, накрая с кикот ми нареди: „Дърпай да видим кой е по-силен!“.

Трудно ми беше да следвам настроенятията на Жени, но трябваше да ѝ бъда противовесната точка. А пък и играта започна да ми харесва. Късакме всичко ненужно от себе си и го оставяхме да пада на земята. И ставахме все по-леки, по-ефирни, по-щастливи. Накрая уморени се строполихме върху купчината от парчета. Беше пъстро и хаотично. Две жени, които все са подреждали, чистили след другите, следели са за реда, сега на воля разтурвахме. Дишахме шумно през смях на пресекулки.

Жени пак се оживи:

– Знаеш, че от дете мечтая да бъда Фейта със сините коси, и да помагам на животинки и хора. – Вдигна синята блуза върху главата и обхвана с нея косата си. – Ще ми трябва и вълшебен плащ. Аз ще подреда парчетата за него, а ти отивай до рецепцията за конци и игли.

Гледах приятелката си и хем я познавах, хем сякаш я виждах за първи път. Тя вече не мечтаеше, а правеше мечтата си. Цялата сияеше. Беше гола от кръста нагоре. Гърдите ѝ бяха леко увиснали от кърменето, но въпреки това изглеждаха пълни с живот и смях.

На зазоряване наметалото на Жени беше готово. Горда, тя го сложи на голите си плещи. Стгуши се в него и усмихната заспа.

Мими Михайлова е завършила специалностите „Българска филология“ и „Психология“. Автор на две стихосбирки: „Жива вода“ и „Целуната от изгрева“. Изда-ла две книги с критика: „Кризата на прехода. Митични и културно-антропологически наративи“ и „Пътят на неопита“. Пише разкази и есета. Има публикации в печата и в електронните медии. Член на Дружеството на писателите – Пловдив и в управителния съвет на НПО – Клуб на дейците на културата – Пловдив.

Коментари (3)

- 09-12-2012|**Парпулов**

Ах, г-жо Михайлова, пак приятно ни изненадахте!!! Парпулов

- 09-12-2012|**Стефан Бонев** – Благодаря!

Благодаря за хубавата история! Чете се на една хапка!

- 09-12-2012|**Гост**

Хубаво написана история. А и нали всеки един от нас някога е преживявал подобни емоции. Макар и да не си го признаваме.

Ножът

Автор: Атанас Стойчев

Пак ще спасяваме честта на риболовния флот. Непосилна задача, господа. Като ни дойде наум за този нож, още веднъж се уверяваме, че сме пропаднали, пропаднали сме и такива ще си останем. Лудия Пепо също не е от тези, които държат на честта. Той взе ножа, но при друг случай може да го подаде. Макар че това все пак е нещо – има положение, при което Лудия Пепо може да вземе ножа. При нас такива положения няма.

Ну, поехали, както казва Висоцки.

Един ден, малко преди сутрешното ставане, бяхме събудени от ужасни крясъци. Трябва да кажем, че обичаме по-силните думички: ужасен, трагичен, мръсно и т. н. Та, крясъците не бяха толкова ужасни може би, но достатъчно силни, за да ни събудят. Не скочихме веднага от койките, държим светът да знае, че не се стряскаме толкова лесно. Пропаднали сме, но това не ни пречи да правим някои неща с достойнство. Ако мис Мери Маклейн беше видяла колко спокойно се измъкваме от каютите, сигурно би спряла да крещи.

Плът, великолепна мургава плът срещнаха сънените ни очи на кърмата, открита гръд, двете връхчета на която направо избодоха очите ни. Негърката беше само по бикини, бели и някак нелепи върху тъмния фон, от лявата ѝ ръка капеше кръв, а в дясната държеше широк кухненски нож.

– Какво направи... какво направи моята ръка... няма пръсти! – крещеше тя на ужасен английски и ни показваше наранената си ръка.

Когато стигнем дотук, повечето искат да чуят още нещо за негърката и никой не иска да чуе гласа на онзи от долните канижели. Готови сме да разправяме за негърката, умираме си някой да ни пита за такива работи, освен това знаем, че за да имаме успех, трябва да говорим само онова, което другите искат да чуят. Така че ще потърпи още малко онзи от долните канижели.

Обикновено никой не пита за името ѝ, питат за кожата и за онези две връхчета, които са избождали очите ни. Кадифе, както казваме за кожата на всяка негърка, а гърдите скромни и изправени. Какво е усещането? Винаги ни трябва малко алкохол преди това, но не сме хора, които се отвличат с подробности, когато искат да докажат на другите и на себе си, че им е хубаво. Има и такива, които питат за лицето ѝ. Дребно лице, с тъмночервени и подвижни устни, които европейското око винаги намира за дебели, плосък нос с трептящи ноздри, през които сякаш дишаше джунглата. Тънки масурчета, специално навити за случая, се спускаха около това лице и се блъскаха в него, докато негърката разтърсваше глава и крещеше:

– Какво направи... какво направи моята ръка... няма пръсти!

Как се е качила на кораба? С такси. Става дума за кану с мотор, който събира поне два̀сет гърли. Имаме специални трапове за такива посетителки, най-често провесени от фенистрините. С тяхна помощ на кораба стават много специални и уж тайни фиести, за които няма да кажем нищо, с риск да изгубим част от аудиторията.

Гласът на онзи от долните канижели беше дрезгав и малко уплашен, доколкото хора като нас могат да си позволят да изглеждат уплашени. Мильо умира, каза гласът. Ха, сепнахме се ние, както най-често се сепват всички, които слушат. Как така ще умира? Кръвта му изтича, каза онзи от долните канижели. Поискахме да ни се обясни по-подробно. Мильо привикал тази тигрица в койката си, но изглежда забравил да ѝ плати. И както се разбра по-късно, заплашил я с нож, широкия кухненски нож, който негърката размахваше сега пред нас. Тя не само отнела ножа, при което пострадала ръката ѝ, но дори успяла да го забие някъде отляво на гърдите му.

Това не е мелодрама, господа. Не е мелодрама, защото тук няма евтини чувства. Изобщо няма чувства, господа. Тук има просто разчистване на сметки. Може би не сме единствените, които зачитат такива дами като мис Мери Маклейн, но претендираме, че сме от малцината, които си го признават. Въпреки че се славим като едни от най-способните мъже на Европа, негърката не беше дошла на кораба да се забавлява. Бе дошла да печели, а е много неприятно, когато не се заплати спечеленото. Така че ние бяхме на нейна страна. Лошото бе, че тя не искаше да го разбере и се нахвърляше върху всеки, който се приближи до нея.

Предполагаме, никой не си мисли, че ножът ще бъде до безкрайност в ръката на негърката. Може да бъде изпуснат, може да падне във водата, може по някакъв мистериозен начин да изчезне, а най-вероятно е да бъде взет от някого. Но докато гадаехме кой може да свърши това и докато слушахме внимателно онзи от долните канижели, кръвта на Мильо течеше. Ако някой си мисли, че се паникьосахме – не! Просто побутнахме доктора да отиде най-после долу, да види какво става. Като разбра това, негърката изтича побесняла към него и докторът едва успя да се вмъкне в лазарета. След малко се показва на фенистрина. Никой ли още не е взел ножа от тази пачавра, попита, онзи долу умира, кръвта му изтича. Не, никой не беше го взел. Стояхме на безопасно разстояние и си траехме.

– Какво направи... какво направи моята ръка... няма пръсти! – крещеше непрестанно негърката и се приближаваше все по-плътено към нас.

Постепенно отстъпвахме, накрая съвсем се разсеяхме, сипейки върли моряшки псувни и проклетия по повод неприятностите, които винаги ни създават тия черни. В този момент на кърмата се появи капитанът и смело се приближи до негърката.

– Какво се е случило, мис, дайте ми моля... – започна той на отличен английски, но мис не го дочака да продължи, втурна се към него и капитанът едва успя да се оттегли с нужното достойнство.

Точно тогава по корабната уредба зазвуча Тина Търнър. Музиката и крясъците на негърката се смесиха в безумно кресчендо, на което мнозина от нас се наслаждаваха в каютите си. Не знаем дали песента екзалтира негърката, но тя изпадна в транс, тръгна из целия кораб, без да престава да крещи, като че корабът бе джунгла. Ако приемем, че нашето цивилизовано корито в този момент приличаше на джунгла, то трябва да признаем, че най-силното животно в нея бе мис Мери Маклейн. Тя беше жадна за мъст, ноздрите ѝ трептяха от решителност, но нямаше върху кого да излее всичко това. Напразно блъскаше по вратите, те бяха заключени.

Дълго след тази злополучна сутрин пред нас се изправяше стройното тяло на негърката. Но по-често виждахме ножа. По дяволите, винаги се намира един да го вземе, на другите остава само обяснението защо не са го направили. Мильо беше дебел и безформен, понеже злоупотребяваше с яденето и тънките питиета, усмивката му беше озъбване, процеп, през който се виждаха зъбите му. С тази усмивка влизаше във

всяка каюта, щом надушеше алкохол. Раболепен, но отмъстителен, човек, който само имитираше загриженост за другите, моторист, за когото машините бяха само желязо. Не се напиваше лесно, но когато минеше петстотинте, разправяше за дебелиите жени от санаториума за отслабване в Несебър, които стенели страшно възбуждащо, за жена си, която възпитавал с юмруци, а също и за двете си деца, които наказвал до стената на колене с вдигнати ръце. Според нас Мильо беше пълен идиот и ние бяхме доволни, че в лицето на мис Мери Маклейн си намери майстора. Само заради едната гола смелост можехме да направим опит да спасим Мильо, но за разлика от яростта на мис Мери Маклейн, нашата цивилизована смелост не беше отгледана в джунгла и се посвени да се покаже.

Да де, щеше да каже по-късно Дебелото момче Жорж.

След като обходи целия кораб и не намери човек да употреби ножа, негърката сякаш се примири и застана пред лазарета да превържат ръката ѝ. Лудия Пепо се оказа най-близо до нея, издебна я и сви ножа. В първия момент тя се разяри отново, но после притихна и каза, че тази ръка и тази кръв ще струват скъпо на белия мъж.

След като я превързаха, тя мина покрай нас, вдигнала гордо бинтованата си ръка. А ние си останахме на кораба да приказваме и да анализираме. Все пак съдбата можеше да не бъде толкова несправедлива. Можеше в края на краищата да пхне тоя проклет нож в ръката на някой друг, подаде го на последния, този, когото смятахме съвсем сигурно за побъркан, а да не говорим за външния му вид. Лудия Пепо имаше дълги ръце и къси крака, коремче, ни в клин, ни в ръкав щръкнало под хлътналите му гърди. Папагалът на капитана знаеше повече думи от него и преживяваше по-емоционално отплаването. Говореше се, че не си вършел работата в леглото, че бил непоносим вкъщи и го изпращат на рейс, преди да изтече отпуската му. Сега, надяваме се, всички разбират колко е трудно да се даде медала на такъв човек. Но ние му го даваме, с чиста съвест му го даваме, нека се радва Лудия Пепо, а ние ще продължаваме да доказваме на света, че сме пропаднали, защото знаем, че светът страшно си пада по пропаднали типове. Или най-малкото, все му е тая дали си пропаднал, мъжествен или побъркан.

Мильо ни спести неприятността да умре, раната му се оказа лека и още на другия ден на устните му заигра познатата усмивка, която изведнъж помръкна, когато на борда се появи полицаи.

– Мис Маклейн – каза извинително и раболепно той, – иска обезщетение сто долара. В противен случай...

Знаехме какво в противен случай. Естествено Мильо трябваше да плати. След като не е могъл десет – сто. Но нямаше в момента. Лудия Пепо имаше и му услужи.

– Чест е за нас, господа – каза същата вечер Пецата, един дългуч от Плевенско, – че в риболовния флот има такъв пропаднал тип като Мильо.

– Плюя аз на такава чест – каза Дебелото момче Жорж.

А Мильо никога не върна стоте долара на Лудия Пепо.

Атанас Стойчев живее във Варна. Първата му книга с разкази – „Нон стоп“, излиза през 1988 г. в Профиздат. Още като ръкопис е наградена в Националния конкурс за произведения на морска тема. Следват „Пясък от дъното“ (Факел, 1993), „Не ми вярвай, скъпа“ (Факел, Свободно поетическо общество, 1995), „Слаби ангели“ (Факел, 1999), „Тъмната страна на жената“ (Славена, 2003), „Тъмната страна на мъжа“ (Славена, 2008).

Кончето

Автор: Здравка Евтимова

Той беше висок – разказваше баба. Очите ѝ отиваха много далече, скриваха се във входа на съседния блок, даже още по-далеч, аз дърпах ръката ѝ, исках да я върна при мене, защото знаеше всичките приказки на света, но тя не идваше. Дядо също е висок, изтъквах аз. Дядо беше най-силният човек на света, с бяла коса, която понякога сресвах с гребенче. Аз много обичах дървени кончета – баба ми е повтаряла това милион пъти, а аз мога да броя само до дваисет и едно. Изрязваше ги липово дърво. Бяха по-силни от истинските коне, много по-красиви. Но са дървени, възразявах аз. Копитата им са слаби – дървото се чупи, като се удари в асфалта. Тя поклащаше глава. Така мечтала той да ѝ подари конче... но ти нищо не разбираш, Ана. Аз съм Ана, името ми е също като нейното. Когато дядо казва „Ана“, като че е в най-хубавата сладкарница и има сто лева в джоба – а това милион пъти повече от дваисет и едно – аз зная, че се обръща към баба. Тя също знае, но не отвърща веднага. Много е умна. Тя ме гледа, защото първо си отиде татко – сега е в Америка и си има друго момиченце. После си отиде мама, в Холандия е и също си има друго момиченце. Аз не съм виждала тези деца, но ми се ще някой ден, много скоро да ги срещна. Ще им покажа куклите и книжките, които вече мога да чета, е, не съвсем, но когато дядо задреме и каже, че Червената Шапчица изяла вълка, аз веднага го поправам. Той въздиша – умница си ти, Ана. Изрича „Ана“ така, все едно бърза да тръгне за хляб и ако искам да ме вземе, трябва светкавично да си обуя сандалите, ето, вече се е усмихнал – белите му като хляб вежди се надигат към тавана. Зная, че вика мен. А пък баба пак ми разказва за онзи висок мъж – само той знаел, че искала да стане балерина и разбирал колко красив е гласът ѝ. Бил добър. По-добър от дядо? Не мога да повярвам! С дядо ходим в парка, когато не е на работа. Два дни и две нощи той пази един огромен паркинг, там има три милиона коли, което е почти колкото дваисет и едно. Много ги пази, после вземаме заедно с него заплатата и отиваме да жи-

веем. Той чете с едно око вестника, с другото гледа мен, да не се запилея някъде – аз все се пиляя. В моето някъде тревата е много дълбока, но той твърди: – Ана, тревата е най-дълбока при мене. Веднъж ходихме в зоологическата градина при мечока Пепи. Дядо ме научи да карам колело без спомагателни, научи ме как се пише моята буква А – това е най-трудната буква в нашата азбука и най-първата. Дядо смята, че всичко първо е опасна работа, първата крачка в пътешествието била най-трудната, но не е така – за мене е най-лесна. Само да си обуя сандалите. Това е най-трудно в пътешествието, сандалите. Често ги няма никакви – сигурно котката ни Мързулка ги е скрила или добрият дракон Ванчо, който живее над телевизора. Добрият дракон Ванчо знае нашата тайна, даже понякога ни дава съвети – как да направим нещо много важно от липово дърво. С дядо ходим на консултации при един негов приятел – той е бил състезател от националния отбор по езда – „Езда“ значи да дялаш копилата от липово дърво, почти сигурна съм в това. *Каза ми: – Ще ти направя дървено конче. Когато ти е тъжно, помисли си за него и то ще те заведе при мене* – разказваше баба и очите отново се губеха към оня блок в края на квартала, даже още по-далече, чак до чешмите с минерална вода, а щом баба отиде до минералната вода, не я чакай скоро да се прибере. Пие я на малки глътки, това е добре за сърцето. Аз също имам сърце като нея, чувам го как бие – като чукче върху наковалня, обяснява ми дядо. Сигурно някъде под моето сърце има малка наковалня и то я бие, за да си изкове здрава кръв. Щом очите на баба се върнат от чешмите с минерална вода, тя ми разказва – че той, най-добрият висок човек, отишъл да ѝ купи ябълки. Било октомври – както всички, дори и аз знаем, това е месецът на ябълките. Те обичат октомври, защото тогава се наливат със слънце, а дядо мисли, че се наливат със звезди нощем – затова са щастливи ябълки. Всичко, което дядо забележи, е щастливо – моите сандали, хляба, дето купуваме от супера и аз съм едно щастливо момиче, когато му показвам пътя към парка. Все го забравя. Ние с дядо винаги имаме пари – от пенсията, от работата на паркинга и сме най-богатите дядо и внуче на света. Ядем кисело мляко, дори като свършим спестяванията, пенсията и заплатата. От доста време с дядо заедно майсторим – но не казваме какво- от липово дърво. Той дяла, но не у дома, а докато пази грамадния паркинг. Аз дялам вечер, когато ми чете за трите прасенца. Правим ... но това е голяма тайна. Вече ми е по-лесно да си обувам сандалите, отколкото да пиша буквата „А“, макар че понякога я познавам

във вестника. *Той отиде за ябълки и не се върна...* Тук баба спира, пие една чаша от щастливата вода за сърцето, аз пия глътка от щастливото мляко, което уж е пълно с калций, а хич не го обичам. Какво от това, окуражавам баба аз, ние имаме и пенсия, и заплата, ще купим ябълки от пазара. Баба се усмихва, но не на мене, а на оня блок в края на града. *Не станах балерина...* После очите ѝ се връщат при мене, защото в моите очи ѝ е топло и хубаво – така казва дядо, а той никога не лъже. Накрая с него сме готови и нашата стайна е още по-готова. Направихме кончето. Сега ще го сложим в една торбичка и през нощта тя ще се напълни със звезди. Ще кажеш на баба, че го е донесъл един непознат човек – много висок и много добър. Как така ще изприказвам тази дебела лъжа? Та ние с тебе издялахме кончето за баба. Да, мое щастливо внуче, отвърна дядо, така е, но аз и ти измайсторихме една приказка. А хората правят приказки, за да зарадват някого, когото много обичат. Значи не лъжеш за кончето. Ти просто ѝ разказваш щастлива приказка. Добре, дядо.

Вечерта баба намери голямата найлонова торбичка с Вихрогонко и звездите в нея. Тя прехапа устни и аз побързах да ѝ обясня: – „Един човек, много висок, го донесе и каза да го дам на тебе“ - тя се дръпна в тъмното, към телевизора, където живееше дракона Ванчо. Какво ли търси там? После татко си дойде от Америка и ми донесе един милион долара в кожено портмоне за рождения ден. Станах най-богатото хлапе в квартала, толкоз богато, че сменихме счупеното стъкло в хола и ни останаха трийсет лева! Баба забрави да бяга с очи от мен, напротив, погледна ме така хубаво, като че беше балерина на най-голямата сцена в България.

– Дядо ти направи онова конче, нали Ана?

Ние с дядо се заклехме – значи изядохме заедно една баничка в бакалията – да не казваме нищо. – Аз и дядо изядохме една баничка – отвърнах твърдо аз. – Нищо не знаем.

– Дядо ти е – измърмори баба и се усмихна. А аз, понеже съм умно момиче, разбрах, че всички в стаята, дори дракончето Ванчо, което живееше на тъмно до телевизора, гледаха само нея с ей толкова големи и удивени очи.

Здравка Евтимова (род. 1959) е българска писателка. Завършила е Великотърновския университет през 1985 г., специалност английска филология. Автор е на четири сборника с разкази и четири романа, публикувани в България. Нейни разкази са публикувани в САЩ, Великобритания, Канада, Австралия и Германия, където през 1999 г. тя печели наградата за къс разказ в конкурса за разкази на фондация Lege Artis.

Зимният ден на истината и Песента на кита

Автор: Михаел Стомин

Имала съм най-различни дни: първи – за нещо, дълги – поради друго, щастливи – вместо трето; едни съм забравила, други – почти, а някои ще помня винаги, защото те не са само онова, което изброих набързо дотук. Ще пропусна обаче описанията за тях, за да пестя времето на последния си ден във вилата на Веневи.

До Коледа оставаха по-малко от четиридесет часа: още не бях се измъкнала от леглото, когато джиесемът позвъни, и Жу ми го каза:

– По-малко от четиридесет часа остават, слънчице, и е Бъдни вечер. Едва издържам, като натегната съм, така, че не знам на какво да се радвам по-напред: че видях Тони жив и здрав на записа по телевизията, че ти се прибираш у дома или, че утре пак ще изгрее Витлеемската звезда. Благ се обади да ми каже, че и тази година ще се преоблича като тримата влъхви, по-точно като Валтазар, но не разбрах за къде. Много му било домъчняло за теб..., един момент да си избърша носа. И на Паско също... Кой, Весела ли? Тя още спи. При теб всичко е наред, нали. Добре, утре си идваш, слънчице. Обичам те.

Бях напълно готова, и докато очаквах Михал да подраска на вратата за закуска, сложих в ред лейди Дай, но вместо него – с два топли кроасана, чаша горещо мляко и още една с кафе, пристигна Вени. Котаракът се моташе из краката му, и без да иска, той го настъпи по опашката. Михал изквича така диво, че можеше да му завиди и глигана ми Чочо, пък бухалът се ококори жълто като варена царевица. Вени също се уплаши малко, но достатъчно, да забрави да каже добрутро. Правеше впечатление на повече от разсеян.

– Добро утро, Вени. Изглеждаш уморен, късно ли си легна снощи?

– Късно.

По-кратко можеше да отговори само пеленаче.

– Обади ли се в болницата вече?

Първо кимна; после обясни, че засега няма промяна в общото състояние на майка му, и отиде на прозореца: докато гледаше вятъра навън, погледът му стана още по-сенчест. Без да се обърне към мен, рече:

– Вятърът е толкова топъл, че от полярните мечки са останали само купчинките на руната им. Очакват се положителни температурни рекорди за Коледа.

Той мълча доста преди да обърне очи към статива, и попита:

– Да се захващаме ли с картината?

Не знам как съм го погледнала, но той се съгласи:

– Добре. Започвам след малко, дано да се получи.

Каза, че ще се върне бързо: отивал да направи още едно кафе за себе си. Аз отказах още мляко.

Не обичам ветрове, които превръщат в слепи локви чистотата на белия сняг. Един жълт слънчев лъч надничаше през разнищени от бързанае облаци и разплиташе бялата шапка на покрива. Но улуците не пееха: те пеят слънчево на белия ябълков цвят и на щъркелите. Чух как през главата ми изпърха ято думи: „И на къщата бялата шапка, заразплита капка по капка“. Бяха птички от някакво не знам кога забравено стихотворение. Всеки случай онзи, който го е писал, сигурно е виждал това, което виждах сега и аз. А руната на полярното семейство наистина лежах като захвърлени на земята.

Гледах картината дълго – достатъчно дълго, за да усетя, че Вени не се беше върнал бързо; гледах я някак с други очи, и постепенно ми стана ясно какво значи израза „гледам с други очи“, но не можех да разбера има ли въобще смисъл от бухал.

Вени се върна с димяща чаша кафе и нещо бяло под носа; по-точно под ноздрите, защото краят му се губеше дълбоко в тях. Виждаше съм така да се връщат от тоалетната и Елбо, и модълите, и мама понякога; леля Уми само веднъж, Шошо – никога, и мисля че добре знам за какво става въпрос.

– Е, мила, да се захващаме с работа? – попита той.

Този път не го погледнах, но той пак се съгласи; духна в чашата и отпи предпазливо, преди да я остави на прозореца. Беше живнал малко, защото потри нетърпеливо длани и ги плесна няколко пъти една в друга.

– Добре. Да почваме, тогава. Въпросите са два, обаче: къде да поставя бухала и дали да не наричам само очите му. Бих искал да чуя какво мислиш ти. Знаем, че имаш мнение винаги.

Жу смята, че бялото под носовете на хората ги прави по-самонадеяни. Тя казва „намахани“, но то е все едно. Вени изстиска по малко от няколко туби, взе четката и се взря в бухала.

– Ще ми изспириш ли нещо? – попита. – Имам нужда от музиката ти. Но само ако желаяш, разбира се.

Съгласих се, но вместо да започне, той потъна в размисъл: погледът му се обърна навътре, а бялото под ноздрите му стана по-видимо. Спомням си, че и с Весела се случва същото: тя чуваше, виждаше всичко, което става около нея, но с някакви вътрешни, невидими за мен уши и очи. Погледът ѝ притихваше – мързеливо зареян нанякъде, докато празните усмивки мръзнат по лицето ѝ. В такива моменти се страхувах от нея, затова казвам – тук и сега: добре, че имам погледа на Жу: винаги готов да ме стопли и прости, ако излъжа за някоя беля повече от два пъти. Той го прави така мило, че да го излъжеш трети път е просто неуместно. Как ли? Ами, понеже погледът ѝ към света е обърнат винаги навън: плах понякога, най-често търпелив, но винаги добър, той кара човека да се замисли даже и над други божи заповеди. Опитвам се да обясня, че всеки може да види величието на Жу с просто око.

Вени рече:

– Не мога да вдигна ръцете си да положа и една мазка, Оси. Не знам какво ми ...

Преди да рече „става“, падна. Не, че падна като посечен, а се свлече първо на колене, после легна на пода. Виждала съм много модъли като с посечени колене, които се просват направо, затова не се уплаших изобщо. Но има една подробност, която ще помня дълго: очите на бухала станаха толкова големи, че зениците погълнаха жълтото им като черни дупки. Чувала съм, очите на страха били големи, затова вероятно. Но продължих да свиря – нарочно. И щях да свиря дълго, ако джигесемът не ме прекъсна след минута. Беше Жу.

– Гледаш ли телевизия в момента ..., не, добре, остави Виола сега! Включвай го веднага. На канал три. Веднага, като ти казвам.

Чета от дневника си:

Главата на Тони едва се вижда от микрофони. Сто журналистки; първите са най-разрошени от блъскането кой да бъде най-близо до него. Проекторите зад тях са повече от сто, а светлината им е прашина; толкова е силна, че ушите на първите журналистки светят призрачно-червено. Говорят всички наведнъж, затова чувам само най-кресливите думи: „тихо“, „господин Генов,

господин Генов“, „господин...“, може ли“, „кажете“, „вярно ли е“ и още подобни, от които и Шошо не може да направи половин свястно изречение. Тати казваше нещо като „не, не, вижте, решението е мое“, „три папки изобличителни“ и „не, не ме е страх от нищо“. Последното, което ясно чух, бяха два сухи трясъка и „боже господи“. Нещо ме понесе навън от невъобразимата тишина в главата, към дълбините на някакъв бездънен страх.

Вени се надигна от пода, попита какво става и се настани на канапето до мен.

– Геният е зимна истина, – рече – която ни осенява, само ако я следваме безсъзнателно. Какво се случи там?

Не разбрах какво иска да каже със „зимна“, но може би имаше връзка между снега вън и бялото под носа му.

– Искам да кажа, че ще ми трябва още вдъхновение. Боже, та това е Тони... Наистина! В какво се е забъркал пак? Какво търси пред вратата на прокуратурата сега? Моля те, увеличи малко звука, мила. Нещо не мога да си обясня.

Баща ми изчака докато утихне врявата – сякаш да обясни и на Вени:

– Дойдох тук по собствено решение, да оставих цели три папки с изобличителни доказателства, да, три, и сега се връщам доброволно в затвора. Да. Понеже трябва да докажа на съда и обществото защо бях осъден аз, вместо други. Да, казах вече, връщам се доброволно. Как защо? Там се чувствам много по-сигурно от където да било другаде в тая измислена държава...

Нещо изтрещя на два пъти; женски глас повика панически господ на помощ; камерата падна на земята, а Вени попита себе си:

– Каква държава, Тони? Какъв съд, кое общество? Какви ги говориш, човече? Господи, по него стреляха май.

Помня, че пропадах като в някаква сляпа бездна; оглушах и онемях напълно...

Не знам колко време е минало преди да схвана от малко какво ми говори Вени: Тони бил жив: прострелян тежко, с опасност за живота, но жив, жив, жив... Зимната истина на гения ти ли ми нашепва надеждата си, Вени?

Но не посмях да го попитам.

– Отивам да се обадя в болницата, дано мама е малко по-добре – мисля, че ми каза той. – Няма да се бавя много.

Жу казва, че когато страхът чука, вратата трябва да му отвори кураж. Трябваше да го припомня и на нея, но не биваше да се обаждам от джигесема. Оставаше да изчакам, докато се върне Вени, за да питам може ли да говоря с нея по неговия, но по някаква причина, той не се връщаше. Наложил се да сляза сама.

Намерил го с опрени на масата лакти; двете длани подпирала глава, натежала от мисли. Попитал го:

- Какво има, Вени? Още лоши новини ли?
- Изпаднала е в кома.

Нямаше нужда да питам кой; нямаше нужда и да цитирам Жу. В ушите ми чукаха капчуци.

Телефонът му го извадил от вцепенението. Той изслушал вяло гласа отсреща, казал само „добре“, преди да затвори, и рече:

– Когато толкова неща говорят за човека, той не трябва да говори изобщо.

Едва ли се отнасяше за мен. Може би имаше предвид тати, помислих си, но от това не ми стана по-ясно какво иска да каже. Седнах срещу него и се помъчих да не мисля, но не се получи, и вместо това попитах предпазливо:

– Може ли да включа радиото на майка ти, Вени? Съвсем тихичко, няма да ти пречи.

Той въздъхна, но разбрах, че може.

Наближаваше един часа и се надявах да кажат нещо повече за тати в новините. Радиото в кухнята на Жу е включено от сутрин до вечер, и човек може да реши, че тя изобщо не го слуша, но не е така. Представям си я седнала до масата, само слух – да чуе нещо хубаво за Тони. Страхът чука на вратата, но тя е цялата кураж. Злото спохожда по-често онези, които го смислят, чувам я да ме поучава.

В един съобщиха, че Антон Генов, известен в някои среди и като Тони Чипа, избягал преди няколко дни от затвора по време на концерта на своята добре известна и зад граница дъщеря Росица Генова, е бил откаран спешно в Пирогов, с тежка огнестрелна рана в главата, и няколко специалисти се борят за живота му. Ранена била и една журналистка, но без опасност за живота. Извършителят успял да избяга, а полицията работи по няколко версии. Повече по развитието на случая, в следващата емисия „Новини“.

Чу го и Вени, но му трябваха пет минути докато каже на себе си:

– Това копеле е гърмян заек. Сигурен съм, че и този път ще прецапа гъола. За такива като него винаги има място в ложата на политиката. Разбирай „копеле“ като осмица по шестобалната система, мила.

Отговорих му в същия тон:

– Не знам какво е шестобална система, Вени. Искам само да съм сигурна, че баща ми ще прескочи трапа.

– Тони плаща скъпо и на късмета. Бъди сигурна.

Голяма колкото входната врата преспа се откъсна от покрива и се просна като огромна мокра птица пред нея.

– Вероятността да падне върху главите ни беше по-голяма от самолетна катастрофа. Бях се накарнал да я съборя от покрива тая сутрин, и виж, забравих. Излизам да разчистя веднага.

Вени беше успял да прогони най-лошите мисли от главата ми; зарадвах се, че и неговата беше вече наполовина проветрена. Когато се прибра, вече се смрачаваше. Студения му дъх освежи цялата кухня.

Решихме да не вечеряме. Пихме горски чай с малко гол сухар, а от новините в шест разбрахме, че горната челюст на тати е пострадала сериозно. Операцията преминала успешно, и сега го охранявали повече от двама президенти. Не знам как охраняват президентите, затова си представих командоси с къси автомати, ръчни картечници и големите очи на маските. Жужу не ги мрази, но появят ли ѝ се пред очите по телевизията пита, пак ли тия *бодили*. Идва от „бодигард“, предполагам.

В седем състоянието на госпожа Венева беше без промяна: дежурната сестра осведоми Вени по телефона, че в момента дежурният лекар прави визитация, а тя спи дълбоко. В осем спеше дълбоко и тати. Състоянието му е стабилно, каза по първи канал един доктор с развята в Пировов манта. *Бодили* не видях никъде.

Оставих Вени в кухнята. Аз се качих в ателието и се въртях в леглото цели два часа, докато разбере, че ще остана още дълго с отворени очи. Малко завидях на лейди Дай, че в главата ѝ няма будни грижи: легне ли, тя веднага затваря очи и спи докато някой я изправи. Нощта навън беше тъмна. Стори ми се, че съм по средата на Тихия океан – толкова тъмно и тихо беше като погледнах навън. Да се опише с музика такава нощ е нужна гениалност, помислих си, и в същия момент видях картината ...

Аз седя с лейди Дай в ръце, по средата на невъобразимо красива коралова поляна, а около нас се въртят неописуемите цветове на милостива тишина: странни риби, раци, таралежи, октоподи и всички морски

твари, които съм виждала по *Дискъвъри*, идват да ни видят любопитно. Абсолютно сигурна съм, че фантазията на земните цветя не може да нарисува всичко това. И Жу би се затруднила даже: трябва да си го измисля, а за такива развнтени фантазии, самата тя няма думи. Жалко, защото едва ли мога да ѝ ги опиша и аз. Лейди Дай е онемяла напълно: големите ѝ сини очи са станали огромни, и ако бях някой велик поет можех да напиша сто нежни куплета за изумлението им. Защото знам какво е метафори и алегии, а всичко около нас е една онемяла истина: не дишам, а се чувствам комфортно като кристал в огромна чаша вода. Облак неонов синьо-зелени рибки се върти нагоре-надолу, встрани и назад, а когато се устремява напред, чувам ...

Сега наистина трябва да помисля, защото съм много затруднена... Добре, нека го кажа така: чувам гласа на цялата Вселена, който извира от дълбините на земята, спуска се от звездите над нея и диша като дъвен спомен на сърцето ми. Далечен и близък едновременно, загадъчен и щастлив като любов. Ехото му отеква в тишината на спокойна пауза, и щом отгълхне към единия край, гласът на милостивата тишина се връща пак откъм другия – несравнимо величествен, проникващ до последната клетка на тялото ми. Това ми напомня за величието на Жу и думите ѝ, че великият смисъл на тайната *живот* съм самата аз. Гласът се връща: идва все по-отблизо и обръщам очи към него.

Извира из недрата на огромна планина: топъл и спокоен; разтворил словото на Вселената в себе си и обещаващ вечността ѝ; обещание на начало, и край, който се завръща при началото: като луна – при слънцето, звездна нощ – при утрото, дъжд – в океана. И като мен – у дома. Защото знам, че когато идващата към мен сега планина изчезне от погледа ми, ще се върна при мама, Жу и поплюшковците си, а после ще отида да видя Тони в болницата, за да му кажа, че вече не се срамувам от него. Но това ще стане после.

Сега планината приближава бавно и тържествените звуци от недрата ѝ застигат паузите. Светът е звук, а тези звуци – величественото спокойствие на истината. Сигурно има и други имена за това, но това едва ли има някакво значение за нея. Пред носа на планината и над нея щъкат ситни рибки, от страната която виждам – също. Някои, по-безстрашни сигурно, влизат и излизат във входа ѝ. И чак тогава виждам, че планината е един огромен колкото Витоша кит.

Той не ми обръща нула внимание, което намирам за нормално, защото Весела има един познат, който е шампион по нещо си, има тъмни очила и се казва Кита. Срещали сме го с нея два пъти на Витошка, и ако не бяхме го поздравили първи, щеше да мине покрай нас без да ни обърне внимание изобщо. Така че това е нещо нормално за китовете. Много хора постъпват така и когато не са китове или шампиони, но какво да се прави. Се ла ви, както казва Шошо.

Китът плуваше невъзмутимо, а песента, която пееше беше достатъчна да се досетя, че с малките си като бадемчета очета, просто няма как да ме види. Затова приех гласа извиращ из недрата му като благодарност и поздрав към света; и най-вече към планктона влизащ услужливо във входа на пещерата му. Нямах никакво съмнение, че той познаваше абсолютно точно смисъла на величествена си благодарност към живота, но оставяше на океана да я чуе и предаде на цялата останала вселена: *Бъдете благодарни за търпението ѝ, искаше да каже; и смирени, защото сте пратени по чужда воля да дирите смисъла му на земята. От устата, в която доброволно влиза планктона – до опашката ми, всичко е гения на тази воля. Вслушайте се добре, за да чуете трептенето на всяка нейна нотка, и ще усетите не само дъха на своето нищожество, а и великия му дух. Бъдете живи хора, а не пътници от „Трамвай „Задушница“ „.*

Под вода не може да се плаче и трябва да преглътна солените си океански сълзи, когато китът отмина. Останахме с лейди Дай, докато песента му заглъхна някъде на обратната страна на земята. А бухалът ми и е свидетел, че си легнах след полунощ.

В дневника си съм написала:

Има доста хора, които порастват в живота си за часове – някои с година, други с цяло десетилетие наведнъж; има и такива, които са остарявали за нощ само. Любимият чичо на Жу е един такъв случай: само за нощ перчемът му побелял в някакъв много строг тъмничен арест. Той влязъл в него само на двайсет и дветри, а излязъл след седмица като на шейсет – така изглеждал външно и се чувствал вътрешно. Получава се при силен стрес и неустойчивост на нервите, обяснявала ми е Жу. А обратното на това се наричало шоково възмъжаване. Жалкото, обаче, е, че аз не съм момче и няма как моя случай да се нарече възмъжаване. Както да се нарече, истината е, че с това може лесно да се обясни шоковото ми порастване с десет години наведнъж: умът ми сякаш набъбна, докато гледах кита и слушах песента му, а главата ми стана малко малка за него. Весела често се е питала как такъв голям гений се побира в

малката ми глава, но тя не може да си отговори и на много по-лесни въпроси. Освен това, аз си мисля, че геният и любовта живеят в сърцето, понеже те не мислят, а чувстват нещата: както стана в случая с кита. Как иначе може да се обясни възмъжаването ми за часове само?

Вени и Михал дойдоха в ателието малко след шест. Спеше ми се зимно като на Грудите Мечока, но още преди да седна в леглото знаех, че нещо не е наред; никак, при това. Черната опашка на Михал висеше до пода, очите на Вени бяха червени. Но не от безсъние, от безсъние очите стават по-малки и по-малко червени. Нещо ме хвана за гърлото преди Вени да рече съкрушително:

– Мама умря, Оси.

Цял симфоничен оркестър избухна: засвири „Песента на кита“ в главата ми – така силно, че си запуших ушите с длани. Не знам дали казах и на Вени, че това не може да е вярно, защото нещо стискаше гърлото ми, да не крещя, сигурно. Сетих се за Жу и съжалих, че не беше сега тук, за да му каже: Не, смърт няма, това е само една от грозните шегии на живота, Вени. Ако имаше такава неща, лошото завинаги да е умряло. А то е вечно живо, нали? Човек оплаква само загубата на доброто, повярвай ми, защото знае, че то е много по-малко от злото и, без него е безпомощен. Онова, което не знам, обаче, е защо човекът го забравя така лесно, приживе. Бъди обаче сигурен, че майка ти ти е простила и този голям грях. Нека Бог да я помилва. Ако помниш добрината ѝ, няма да си толкова нещастен сега, Вени.

Аз не можех да му кажа всичко това. Така може да го каже Жу, защото детето в нея е здраво и живо, а аз пораснах наведнъж с десет години за последната нощ. И освен това, геният се ражда възрастен. Станах да го прегърна. Мисля, че му казах колко много му съчувствам, а той отговори, благодаря ти, Оси, сега обаче ще трябва да тръгваме. Облечи се бързо и си събери нещата, мила, чакам те долу. Нещата ми са Виола. Лейди Дай оставих, защото вече съвсем не биваше да си играя с кукли; чудих се дали да взема и куфара от тати, защото сладките неща бях изяла, а коледната украса ми се видя излишна тази година. Все пак го взех, защото тати може и да ме попита за него, когато идем да го видим в болницата. Сбогувах се с ателието и с тъжната мъдрост на бухала преди да сляза в кухнята. Там се сбогувах и с Михал. Той лежеше страхливо сгушен на перваза и слушаше тъжната песен на капчуците. Дано не му се случи

така, че да умре от мъка като котката на Жу, когато си отишла майка ѝ. Дано, нали казват, че котките имали по седем живота.

Слязох пред болницата. Оттам ме взеха Дим и още някой, с когото си говореха: първо за *Литекс*, после за някакъв играч на едро, пак от него. Двамата ме заведоха до входната вратата на къщата, но не се наложи да звънят: Жу излезе преди това. Въобще не помня такова нещо, но този път тя забрави, и те си тръгнаха без да им благодари. Едва ли само това беше причина и от дворната врата Дим да не ми каже довиждане.

Жу беше по-усмихната и от дядо Коледа; сто пъти по-щастлива от чувала с всичките му подаръци. Видях го, понеже не чух нищо: нито възклицателни, нито възходящи, нито възродителни звуци или думи. Само радост видях: велика, като *Песента на кита*, беше тя. Потекоха ни сълзи, но може да беше, защото се гледахме без изобщо да мигнем – нито веднъж и една цяла вечност.

За поплюшковците няма да говоря, защото щастието е най-обяснително, ако не говори. Весела, както обикновено, закъсня, но изпяхме и на нея *О, таненбаум*. Тя ме прегърна, целуна ме и по двете бузи, по главата, и каза че не я пуснали при Тони. Но докторите казали, опасност за живота му вече няма, госпожо, не се тревожете. Последното са можели и да не го казват, въпреки че беше по-хубаво и от коледната елха. Весела ни пожела на три пъти весела Коледа и излезе отново, след половин час. Жу каза, весело прекарване, Весела, а като затвори входната врата, рече и слава богу.

Разказах всичко. Жу само притичваше за кратко да нагледа фурната и се връщаше още по-нетърпелива: Туй можеш да ми го разкажеш по-подробно и утре, онуй не ми стана съвсем ясно, да, ето, туй специално, трябва да го повториш, скъпа. За трамвай Задушница ѝ разказах два пъти, за картината с цигулката – три, а за песента на кита – още повече. И не само повече, ами се наложи да си измислям още, защото Жу искаше големият кит да е женски и да си има поне едно малко. Успокоих я, че има, но просто съм пропуснала да го спомена. Толкова много преживелици и емоции, Жу, рекох, че още утре сядам да си ги пропомня до последната, но тя настояваше, не, припомни си ги тука, сега е Коледа, дете. За трамвая се натъжи много, защото не ѝ стана ясно какво търси и тя на картината, въпреки че се почувства поласкана. Наистина трябва да ме запознаеш с този Вени още при първата възможност, сигурна съм, че е велик художник, като ми го описваш. Да, вярно е, всички майки умират

някай ден, но е много по-страшно, ако децата им си отидат преди тях, нали. Казвала съм ти, слънчице, че смърт няма, сега карай по-нататък. Тя изслуша описанието на абстрактната картина с цигулката, без, слава богу, да задава излишно конкретни въпроси. Отначало се притесних страшно, но после като дойде Паско, се посъвзех донякъде. А като дойде и Одита да ми каже, че мога да ти се обаждам спокойно от телефона му – вече съвсем. Ама те май всички хора са точки в някаква схема, скъпа. Да знаеш, обаче, баща ти е най-големият от всички. Общо взето не съм се притеснявала особено за него, защото такъв, какъвто го знам, той никога няма да се предаде. Както и да е, можеш ли сега да ни изсвириш песента на кита под елхата. *Отаненбаум* е хубава, но да ти кажа честно, започва вече малко по малко, да ми дотяга. Всяка Коледа отаненбаум, отаненбаум. Ще писне и на немите, пардон, на немците, ако още не е. Пък и е чужда композиция, отгоре на всичко, нали. Ще ни я изсвириш ли, слънчице, както само ти можеш?

Свирих я три пъти най-малко. Добре, че откъм кухнята замириса леко на прегоряло, та Жу, докато викаше, вземай поплюшковците и сядайте всички около трапезата, дете, отърча нататък.

Беше тържествено; и страхотно.

Нали Бъдни вечер е само семеен празник.

Михаел Стомин е роден в Пловдив и живее в Германия от 1975 г. насам. По професия лекар, той пише за собствено удоволствие.

Коментари (3)

- 20-12-2012|**Златко**

Достоен финал на една тематична поредица, която – в някоя по-голяма и по-малко несигурна в себе си култура – сигурно би се превърнала в сензация. Много, много Селинджър в писането на този човек...

- 23-12-2012|**сухи**

е, трудно е да се изтърпи докрай, забелижително досаден и претенциозен автор...

- 24-12-2012|**Красимира Иванова**

Викай в пустинята, Златко. Аз съм обикновена жена на трийсет и пет години съм и работя в едно семейство като това на госпожица Росица Генова. Ще празнуваме Бъдни вечер подобно на нея, великата Жу и плюшковците с искрената надежда, че геният на България ни връща от безпътието в пътя на доброто на който и хора като г-н Сухи с признателност ще стъпят. И трябва да благодарим на Бога, че в новата българската литература се е появил един самотен глас, който ни го сочи. Честита Коледа, благодарим на Вас и Либерален преглед г-н Енев.

Провалът на публичното образование

Автор: Стоян Панчев

*Статията е вдъхновена от дискусиите, проведени с членовете на **Плодивското либертарианско общество** и **Студентския либертариански клуб към УНСС**.*

Примерите са навсякъде около нас, разполагаме с безброй анекдотни и емпирични доказателства за това как образователни системи в различни части на света са на ръба на криза. Възникващите навсякъде по земното кълбо проблеми са ясен знак за фундаментално несъвършенство в това как са организирани процесите на учене и просвещение. За да разберем какво се случва, е нужна дълбока дисекция, която да не се съсредоточава върху злободневните проблеми, свързани с управлението на публичното образование, а върху сгрешената философия на организираната от държавата просвета.

Когато говорим за проблеми и България, възниква въпросът, дали да посочим **провала** според тестовете на PISA, или пък абсолютното нежелание на учениците да участват в образователния процес? Може би да се съсредоточим върху **университетите**, които са се превърнали в манифактури за тапии или пък в евтин начин за преселване в столицата. Ситуацията в развития Запад, макар и по-различна, не е по-розова. Може да споменем **престъпността** в американските училища, слабото (но скъпо) представяне английската образователна система¹ или **балона** във висшето образование в САЩ.

Независимо дали държавата не може да преразпредели достатъчно средства, за да поддържа един неефективен и пилеещ мастодонт, както

1 Финансираното от държавата образование в Обединеното кралство е по-голямо (като дял от БВП) от това в САЩ, Холандия и Канада. Между 2001 и 2010 са били наети повече от 200 хил. нови учители. В същото време в класациите на PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) страната е класирана зад повечето европейски държави, включително и България. Ясно е изразена липсата на връзка между качество на образованието и размера на държавните разходи.

у нас, или пък налива милиарди в безполезни програми, както в САЩ и Великобритания, резултатът е един и същ – разхищение на ресурси и намаляване благоденствието на обществото. Опитът и един прост анализ показват, че проблемът няма да бъде решен с още харчене или пренастройване на съществуващия модел. Ако не искаме просто да печелим време преди следващия срив, ще е хубаво да отправим поглед към основите на образователната система и да търсим отговорите там.

На преден план могат да бъдат изведени две основни характеристики на държавното образование, които формират и неговия фундамент. Това са **централизираният контрол** върху формата и характера на процеса преподаване/учене и **финансирането чрез преразпределение**, базирано на данъци.

Акредитация, учебни планове и държавни изисквания

Пагубното въздействие на контрола върху това какво, къде и по какъв начин се преподава е известен на растяща група експерти (в образователната сфера¹) и родители². Налагането на унифициран модел за това как всеки индивид трябва да развива личния си капацитет е абсурдна идея. Отдавна на педагогическата психология е известно, че различните учещи имат различни образователни нужди, не само в смисъла на това колко часа математика или музика изучават седмично (което, за съжаление, също се управлява от един или повече държавни органи), но и на ниво философия и цялостен подход.

Ако навлезем в детайлите, можем да попитаме, защо да е правилно децата да се приучават, че тяхната свобода (да отидат до тоалетната) е нещо, за което трябва да молят, вместо нещо, с което са се родили. Защо даден материал трябва, а друг – трябва, да присъства в учебния план? Защо експертите от МОНМ, министрите и директорите да са прави, а

1 Експерти като любимия ми **Сър Кен Робинсън**, който казва: The other big issue is conformity. We have built our education systems on the model of fast food. This is something Jamie Oliver talked about the other day. You know there are two models of quality assurance in catering. One is fast food, where everything is standardized. The other are things like Zagat and Michelin restaurants, where everything is not standardized; they're customized to local circumstances. And we have sold ourselves into a fast-food model of education. And it's impoverishing our spirit and our energies as much as fast food is depleting our physical bodies.

2 Например движението на homeschooling родителите: http://usatoday30.usatoday.com/news/education/2009-01-04-homeschooling_N.htm

не, например, предприемачите¹, родителите и самите ученици? И по-важното, защо това, което властта смята за правилно, трябва да се налага на индивидите чрез законите за задължително образование и за акредитация.

Масовото, задължително образование често се защитава с аргументи за големите положителни външни ефекти (positive externalities), които създава, и икономическият растеж, който може да се предизвика чрез стимулиране на образованието с публични средства. Тази теза е опровергана от едно изследване на Wolf (2002), което показва, че наливането на още средства в британската образователна система не може да гарантира дори половин процент по-висок годишен растеж.

Акредитацията, от друга страна, служи като сериозна бариера срещу създаването на нови образователни институции, които следват модели, различни от фаворитизираните от администрацията. По този начин се ограничава конкуренцията и иновацията в цялата система. Често споменаваната консервативност на образованието не се дължи просто на дългия период, нужен за създаването и оценката на продукта, а и на изкуствено създадените препятствия, които спират експериментирането и от там положителната промяна.

За да се избегнат всички негативи на сегашния модел, характерът на училищата трябва да е толкова различен, колкото е и обществото. Учебният план, методите за преподаване и времето за учене са малка част от нещата, които трябва да бъдат разнообразени. **Мъри Ротбард** споменава, че един от основните плюсове на премахването на държавния контрол и установяването на свободен пазар ще бъде възникването и развитието на такъв набор от училища, чрез който да се отговори на всички видове търсене.

Данъци, финансиране и конкуренция

Стигаме и до втория елемент от основата на публичното образование – контролът върху ресурсите, с които се финансира системата. Точно чрез него и чрез нелоялната конкуренция на държавата се получава допълнителното задушаване на образователното предприемачество и ограничаването на избора. Нещата в случая са прости, както с всеки друг (квази) монопол.

1 Като например директора на **Eton College** във Великобритания или на някое училище по системата **Монтесори**, или родител **homeschooler**

Тъй като системата не се издържа с пари на потребителите, а с данъци, тя не отговаря на нуждите и желанията на тези, които я ползват. В този смисъл, няма връзка между резултатите на системата и нейното съществуване. За разлика от всеки продукт, търгуван на свободен пазар, който престава да се произвежда, щом спре да задоволява нуждите на потребителите, поради простата причина, че няма как да се финансира предлагането му.

Така образователната система не може да се саморегулира и да възприема нови и различни модели, чрез които да предлага по-добра услуга. Практиката отдавна е показала, че иновациите не идват през административната пирамида, спуснати от върха. Те се появяват на база на идеите на множество независими играчи, които пробват ценността и полезността на своите идеи на свободния пазар.

За да задуши допълнително възникването на алтернативите, държавата предоставя услугата „безплатно“. По този начин, макар и съществуването на системата да е финансирано с данъци, получаваме нещо, от което би трябвало да ни пази Комисията за защита на конкуренцията – играч, съществуващ с пари, придобити без съгласие, и в същото време предоставящ услуга на цена, която изкривява пазара и поведението на потребителите.

Съвкупното влияние на централизираното управление и на плащането чрез данъци е причината за лошото състояние на различни образователни системи по света. Независимо каква точно криза е създадо местното политическо и административно ръководство (огромен балон или тотално недофинансиране), в основата на самата криза седи точно това влияние. В следващата статия от серията ще разгледаме алтернативите, които възникват встрани или под руините на старата система.

Източник

Стоян Панчев е завършил Софийския университет и University of London. Член е на изпълнителния борд на European Students For Liberty и редактор в Експертния клуб за икономика и политика.

Коментари (19)

- 27-11-2012|**градинко**

Доверието в държавното образование е по-високо, отколкото в частното:

<http://shum.bg/index.php?item=82123>

А най-провалено държавното образование пък е в Швеция:)

- 27-11-2012|**gayane**

Браво! Гласът на човечността и разума!

- 27-11-2012|**Добромир**

Най-важното послание в горната статия е това: „За да се избегнат всички негативи на сегашния модел, характерът на училищата трябва да е толкова разнолик, колкото е и обществото.“

Само че точно това, ако бъде приложено последователно на практика, би означавало наистина твърде много различни неща за твърде много (различни) хора.

Например, това би трябвало да означава, че в България циганите ще учат в изцяло цигански (ромски) училища, които ще получават финансиране толкова, колкото самите цигани (роми) решат – и колкото самите цигани (роми) са в състояние да осигурят (чрез данъците и таксите, които евентуално благоволят да плащат) – и ще се обучават по програма, напълно адаптирана към техния начин на живот.

Тук обаче веднага ще гракнат грижовните защитници на ромски права и ще кажат, че това е „сегрегация“, „дискриминация“, „расизъм“ и т. н.

С което пак се връщаме в началото на разговора, а именно: май най-големият проблем е не „държавата“ сама по себе си, а разни дори над-държавни фактори, които пречат и на най-добрата държава (пък и на всяка друга по-малка структура надолу по веригата, включително и до отделния индивид) да направи нещо реално добро за себе си и за хората.

- 27-11-2012|**Хахаха**

Трудно може да се съберат толкова глупости на едно място. Ще кажа само, че образованието е консервативно явление. То цели да унифицира и реконструира. Целта му е социална интеграция и като цяло винаги е антилибертинско.

- 28-11-2012|**Бла** (лично)

Има набор от основни умения, които един грамотен човек трябва да владее, т. е. да умее да чете, да пише, да разбира прочетен текст и устно изказване, да има елементарни математически познания (понятия, число, цифра, геометрични форми, математически действия, функции, обем, площ и т. н.), елементарни познания по естествени науки (за да преценява методите на контрацепция например) и прочие.

В този смисъл трябва да има единни образователни стандарти, които трябва да се покрият, след като сте се обучили, където и както прецените за добре. И които можете да надграждате, където и както прецените за добре. Без да забравяте, че има хора, които си остават на това основно ниво на грамотност. И които нямат избор.

П. П. Джейми Оливър. Просто. Трябваше. Да остане. За вътрешна консумация. Доживях британски кръчмари да ме учат на хранене и да се правят на специалисти по средиземноморска кухня.

- 28-11-2012|**Златко**

Самият аз също смятам, че идеята за тотална приватизация на образованието е заредена с големи рискове, по следната, може би малко абстрактна причина:

Добре известно е, че регулативната функция на пазарите, особено в по-бедни общества, много често се изразява най-вече в тотално сни-

жаване на качеството – първоначално, за да може да се предостави на потребителите възможно най-ниска цена, но по-късно и без връзка с цената, която твърде често може да бъде отново постепенно увеличена, без това да е съпроводено от повишаване на качеството. С други думи: като най-вероятен резултат от едно по-широко раздържавяване на образованието в България със сигурност може да се очаква тотална загуба на качествен контрол и стандарти, която може би с времето ще бъде компенсирана в отделни учебни заведения, но като цяло може да се окаже далеч по-пагубна от сегашната ситуация (която вече е тръгнала в някаква подобна посока, доколкото разбирам). Всякакви предложения за голямомащабни промени в една такава област са изключително рискови и заредени с потенциални необозрими последствия (пример: българската „приватизация“ от началото на 90-те години, която само за една или две години на практика унищожи селското стопанство и създаде в страната едва ли не военновременно положение, само без открита война)...

- 28-11-2012|**gayane**

Тук никъде не става въпрос за пълна приватизация на образованието, а за допускане на плурализъм в една система, която в момента е изцяло тоталитарна. Наличието на държавно образование е част от разнообразието, необходимо за съществуването на плурализъм. Макар поуките от приватизацията да са основателни, примерът с нея в конкретния случай е неуместен.

- 28-11-2012|**Златко**

Не познавам добре системата на българското образование, само знам, че е заимствана от немската, при която също има доста силна доминация на държавното образование, без това да означава пълна липса на частни образователни бизнеси. Първото нещо, което виждам, когато се прибирам в София, са рекламите за различни частни училища. В такъв смисъл не мисля, че системата е „тоталитарна“; изглежда, че има пълно непридържане към стандарти и норми, което едва ли може да се промени лесно, включително и чрез даване на повече свобода за частно предприемачество. Самият аз живея с усещането, че много хора в България, включително и добре образовани хора, живеят с един вид нова религия, онази на „пазарното мислене“. Слагам го в кавички, тъй като обикновено то се свежда до силно опростени представи за това „как

функционира капитализма“ или „как функционират пазарите“, на едро, в съответствие с образи, много подобни на едновременните, от комунизма (абе първо да го изградим, а пък после ще му мислим). Непрекъснато се сблъсквам със стереотипи, които се въртят около абстракции от рода „да оставим конкуренцията да си свърши работата“. А всъщност, по някакъв доста неприятен начин, именно такъв тип мислене се оказва силно пречещ на постепенното развитие на страната, защото той напълно игнорира местните традиции и особености на бита и поведението, които по принцип правят абстракциите на пух и прах. Какво имам пред вид? Да вземем например мантрата за „ненамесата на държавата в работата на пазара“, която в България води най-често до създаване на картелни структури, да речем в сферата на масовата търговия, от която обикновените българи са най-силно засегнати. Най-директното следствие от „ненамесата“ на държавата по правило се оказва липсата на функциониращо антимонополно, антикартелно законодателство, което да направи невъзможни нереалистично високите цени, които българските пазари, примерно ония за хранителни стоки, достигнаха буквално за броени години. Нека икономистите сред читателите тук извинят наивността ми, но това ме кара да мисля, че функциониращи пазари, като реални регулатори на търсенето и предлагането, при реални цени и условия на равнопоставеност на повечето играчи, може да има само в общества, които са успели да изградят достатъчно стриктно функциониращи системи на контрол върху тенденциите за формиране на извънпазарни структури и механизми (монополизъмът като най-тежка сред тях, но също и сивата икономика, пък и директната криминалност). С други думи – в общества като българското, при които по принцип липсва овътрешностяване (тоест осъзнаване и доброволно приемане) на правилата и механизмите на свободния пазар и свободното общество (което също е общество с правила, само че тези правила се поддържат в по-голяма степен от индивидите и групите, без нужда от чак толкова силна държавна намеса)... та, при такива общества, простото „пускане на пазарите“ няма как да не доведе до силни изкривявания и липса на реално функциониращи пазарни механизми. Погледнете само какво се случва в Гърция, именно по тази причина. Пускаш балканските пазари на свобода, а след това не можеш да насъбереш труповете. Мисля си, че ние би трябвало сериозно да се поучим от това и да не си правим прекомерни илюзии по отношение на „невидимата ръка на пазара“ в тукаш-

ните части от света. Напредналите общества са се нуждаели от векове, за да изградят този вид „овътрешностяване“ на правилата, който ги прави да изглеждат така, сякаш при тях всичко функционира по магия. Но, зачетете се само за миг в техните класици („Михаел Колхаас“ на Клайст е великолепен пример), за да видите до каква степен тяхното далечно минало – с всичките му бандитизми и борба на всички срещу всички), напомня за нашето светло настояще.

Казвам всичко това именно по повод тази тема и този начин на мислене, който изглежда немалко хора, образовани на Запад, носят със себе си обратно, само за да започнат да проповядват идеи и предложения за промени, които са силно рискови в нашата среда и реалност, днес и сега. За мен тонът на тази статия е достатъчно радикален. Говори се на едро, за промяна на начините, по които функционира държавното образование, дават се примери с големи и силно различни от българското, общества и образователни системи (най-вече англосаксонските, от САЩ и Великобритания), като в същото време има очевидно непознаване на начините, по които функционира държавното образование в някои други, далеч по-малки и по-близки до нас като размери и шансове за внедряване на чуждия опит, страни и образователни системи (давам за пример следната, публикувана тук, статия: [Какво може да научи светът от финландската образователна система?](#)).

Накратко: самият факт, че се съгласих да публикувам текста, вече говори за това, че съм добронамерен към автора и идеите му. Но собственото ми мнение е, че има нужда от повече занимания с европейските, и в частност северноевропейските, модели на образование, които са по принцип силно одържавени, и въпреки това изглежда функционират чудесно. Проблемите на българското образование (които авторът онагледаява с въпроси като

Цитат:

...защо да е правилно децата да се приучават, че тяхната свобода (да отидат до тоалетната) е нещо, за което трябва да молят, вместо нещо, с което са се родили. Защо даден материал трябва, а друг – трябва, да присъства в учебния план? Защо експертите от МОНМ, министрите и директорите да са прави, а не, например, предприемачите, родителите и самите ученици? И по-важното, защо това, което властта смята за

правилно, трябва да се налага на индивидите чрез законите за задължително образование и за акредитация.

В много случаи изглежда могат да бъдат решени само постепенно, в един продължителен и бавен процес на промяна на културните стереотипи, които няма как да бъдат „раздържавени“ (няма гаранции, че авторитарното мислене в образованието ще изчезне с намаляването на държавния контрол – преди да се промени институционалното мислене, трябва да се промени индивидуалното, личното – а това не става с просто „пускане на свобода“; тук има нужда от бавен, мъчителен, къртовски цивилизационен труд, който изисква работата на цели поколения). Дискусията, целяща да постави под въпрос „вечната истинност“ на експертните и бюрократични мнения и преценки, е абсолютно нужна и важна. Но пък идеите за лесни и бързи решения, признавам, ме изпълват със силен скептицизъм. Там, където има млади, модерно мислещи хора, и днес очевидно функционират добри образователни центрове, вътре в тази същата система (говоря примерно за софийското езиково училище „Уве Кинд“, където екип от млади и компетентни учителки работи на много високо ниво – с всичките му министерства и бюрократи, които сигурно пречат и на тях колкото на всички останали). Всъщност именно това са хората, които би трябвало да говорят по такива форуми, защото те са единствените, които знаят от какви точно промени – малки, постепенни и целево прокарвани – има нужда, докато всички ние тук си оставаме на някакво макро ниво, което по принцип си остава религиозно: едните вярват в това, другите в онова, но никой не познава системата в детайли и не може да каже „как се сменя спукана гума“, всички говорят за „нуждата от принципно нов вид двигател“...

Това е, което мисля – може би изказано с прекалено много думи и прекалено абстрактно... Не съм специалист, за съжаление.

- 28-11-2012|Гост

По принцип съм съгласна с „Хахаха“, но донякъде. Задължително трябва да има един минимум знания и умения, които трябва да покрият поне 80% от децата завършващи основно образование, което е един вид унифициране и социално интегриране. И мисля, че този минимум се определя от степента на развитие на самата държава... Защо не разгледаме едни успешни модели на държавно обучение във Финландия, например или в Япония?:-)

- 28-11-2012|**Гост**

забравих да допълня „частното обучение в Япония“:)

- 28-11-2012|**Бла** (лично)

На мозъка на децата от време оно са се упражнявали най-различни неща. И те оцеляват. Живи и здрави да са.

Все още има девически училища, пансиони, семинарии, военни формирования.

Има деца, които на 4-годишна възраст вече четат Цицерон на латински. Напълно сериозно.

Имам приятели, които искат децата им да са в крак с креационизма, затова си ги учат сами.

Други пък са фенове на взаимоучителната метода.

Има две най-добри училища в София, за които е луда конкуренция – едното е еврейското и всички търсят еврейски корени, за да си запишат децата в него (за самите евреи няма места), а в другото децата учат японски и китайски и са на конкурс с родителско тяло заедно.

Да не споменавам за диференциалните уравнения в яслата.

Викате, че нямало алтернатива ...

- 30-11-2012|**Rogger Dojh** – respect

мн яка статия

- 02-12-2012|**Лазарин Лазаров** – нелогично либертарианство

Детинско либертаринство в което липсва логика!

Възприемането на висшето образование като пазарна услуга е несъвместимо със същността му като институционална система за търсене и натрупване на познания и с мисията му като дългосрочна инвестиция за благополучието на обществото. Управление на чисто пазарен принцип и липса на контрол от държавата водят до погазване на академичните норми!

Пазарната икономика роди вредна ‘философия’ – че науката и висшето образование трябва да се оставят на пазарните принципи, че висшето образование е стока, а студентите – клиенти. Тази ‘философия’ е погрешна. Тя доведе до „макдоналдизация“ на висшето образование, особено проявена в САЩ, но там държавата взе мерки – там висшето образование е по-достъпно за социално слаби отколкото в България. В

Болонската декларация ясно е казано – „образованието не е стока, студентът не е клиент, университетът не е супермаркет“.

Министърът на науката и образованието в България С. Игнатов се провали в резултат на такава неправилна «философия».

Обзалагам се че този млад автор като студент както в Софийския, така и в Лондонския университет е получавал някаква стипендия. Ако бяха неговите утопии, сега нямаше да е образован. Плурализъм – да, но логично обоснован.

Лазарин Лазаров

bulgarianscienceproblems

- 02-12-2012|**Гост**

Съветвам автора да прочете статията си в клас от 30 деца докато едното ходи до тоалетна, другото яде, третото седи на перваза на прозореца, четвъртото става, защото му е скучно, петото говори по телефона, шестото пее, седмото е със слушалки, осмоото пита как е бизнесмен на английски...И така седем часа на ден в продължение на една седмица в девет различни паралелки. При постоянен шум. После да ги изпита. И да му платят 4лв. на час. Ако нервната му система е наред, да го прави 40 години. После пак да напише статия.

- 02-12-2012|**Rogger Dojh**

Ей, гост. Тези 4 лв на час са пряк резултат от липсата на конкурентна среда. Едни пари се взима отнякъде и се дават за образование от едни хора в едни кабинети. Резултатът е – 4 лв на час на даскал.

Съответно учители стават хората, дето за друго не стават – почти винаги. (За да ми е чиста душата – мн яки даскали съм срещал. Но малко на брой.)

И като ти дойде даскал, който за нищо не става, да ти преподава материал, който на никой не му трябва, по система, одобрена не от децата и родителите, а от шепа отегчени самозабравили се паразити в държавната администрация – няма нормално дете, което да се заседи и да се заслуша.

Виждал ли си, как дете играе образователна игра на iPad? С топ не може да му откъснеш вниманието. Защото е интересно, защото е забавно, защото е смислено.

Виждал ли си класна стая с ученици, които дремят на чиновете? Ако някой пръдне на последния чин, целият клас подивява. Защото една пръдня е по-интересна, по-забавна и по-смислена от една черна дъска с тебешир с едно сдухано зомби отпред, което рецитира факти от света на държавната просвета.

Създай нормална пазарна среда, където всеки да си маркетира своето – даскалите да рекламират качествата си на преподаватели; училищата – организаторските си качества и HR-а си за даскали, както и реализацията на възпитаниците си след това; родителите – качествата на децата си; бизнесите – финансирането си на учебни заведения – и гледай как на хлапетата няма да им мине и през ум да говорят по gsm в час – освен ако не е час по телекомуникации: P

А сега отивай да си гризеш старите соц-учебници, по които те е обхванала тежка носталгия – по тях и по изгубеното детство и юношество, когато най-интересното преживаване за изтерзаното ти съзнание е била бележката със сопол, която тайно подаваш на момичето по диагонал от предния чин.

- 03-12-2012|**Rogger Dojh** – us and the public education
<http://www.bbc.co.uk/news/business-20154358>

- 03-12-2012|**Майя Маркова** – ге:

Златко писа:

...Пример: българската „приватизация“ от началото на 90-те години, която само за една или две години на практика унищожи селското стопанство и създаде в страната едва ли не военновременно положение, само без открита война...

Селското стопанство беше напълно унищожено в края на 80-те години, справка: докладът на др. Петър Младенов при свалянето на др. Т. Живков, плюс стотици хиляди хора като моя милост, били на бригади в посочения период. В част от страната, разбира се, последният милостив удар е нанесен през лятото на 1989 г., знаете как.

Това, че приватизацията и ликвидационните съвети от мимолетното управление на СДС през 1991-92 г. са унищожили селското стопанство, е само соц-пропаганда, доста успешна за жалост.

- 10-12-2012|**Георги Гочев** – Това не е верно

Авторът очевидно няма представа за сериозността на американското висше образование във водещите ВУЗ – и не само там, а и в Германия, Англия, Италия... „Балон“ е написаното. Доказателствата са твърде много, но само си задайте въпроса: къде е икономическият и социален прогрес и кой е носителят на прогреса?

- 17-12-2012|**проф. Боян Дуранкев** – Провалът на частното образование

Ако авторът притежава научна смелост, го призовавам да докаже провала на частното образование в училищата, функциониращи в търсене на печалбата! Такива горещи примери има от света и България, че за съжаление, анализът му ще е доста по-обширен. Високи цени, сравнително ниски заплати на преподавателите (това са “разходи“ на фирмата), лобизъм...

Нежаргонно за жаргона

Автор: Петър Вълков

*Джаз не означава да кажеш нещо;
джаз е начинът, по който казваш нещо.*
Пол Уайтман¹

Позволих си да повтора заглавие на статия отпреди двадесетина години (Вълков – 1988) поради все още неизяснената същност на едно многообразно явление. В литературата по въпроса (Армянов – 1989, 1995; Кирова – 2008; Виденов – 2000; Благоева – 2006; Орлова – 2006; Карастойчева – 1988) по една инерция, вместо да се посочват родова принадлежност и видови отлики, при опит за дефиниране се изтъкват признаци, които могат да се отнесат и до други явления на езиковата практика. Това неудобство на описанията е посочвано, без да му се обръща внимание (Вълков – 1990:56-57). Стига се до парадокса, любим похват в „живото слово“, че жаргон в чист вид се наблюдава най-често, когато се пише за него. Ето защо се налага да се посочат отпратки с цел относително поцялостно изясняване на проблемите, свързани с тези езикови прояви.

Типологията с джаза и играта бридж е повече от ясна: контаминации на отделни стилове и традиции в новите музикални построения и полагането (екстраполагацията) в анонса, където взаиморазбирането се основава върху установени преусловици между разбирана като оптимално решение в условия на конфликт (Математическият енциклопедически словарь – 1988: 220-221), при което под конфликт се разбира всяко явление, където участват различни страни с несъвпадащи интереси. В случая с жаргона става дума за отреагиране на липсващи импулси, разбираемо най-общо като компенсаторни прояви, противодействие на унификационни процедури, нетърпимост към клишета, шаблон и др. Струва ни се безпредметен спорът, що е сленг, жаргон, социолект (Киро-

1 Ръководител на джазов оркестър (Вж. Андре Азриел, Джаз. Анализи и аспекти. С., 1982, 13).

ва – 2008). В този порядък по-сполучливи са площадно слово (Бахтин – 1978: 170-171), „живо слово“, импровизация, непринудена реч, дори по-добре за удобство на описанието да се използват антомасии, корефериращи средства, също обикнат похват в тази речева дейност.

Оценките за това явление във времето вървят от възторг до отрицание: поезия на улицата, може би най-сполучливото („Поезия означава да се избяга всекидневното име на нещата – Хосе Ортега-и-Гасет), цехов рецензентски жаргон, пошла реч, блатна музика, жаргонна употреба на термини, „абсурдът се превърна в жаргон на епохата“ (А. Марло), всеки автор си има свой жаргон, с перифразата на Виктор Причит в разказа „Светецът“: „Всички догми имат свой жаргон“ и се стигне до речевите разстройства – жаргонофазия (Критчли – 1974: 12-13). Явно в тези вторични номинации се отразяват различни страни на явлениято, което подчертава, че липсва аргументирана обосновка на обема и съдържанието на понятието, което обозначават.

Главна предпоставка за възникване на явлениято с много имена: стилистична диференциация (в териториалните говори липсват подобни прояви), за да може да се осъществява смяната на регистрите и в динамичния контекст на новите речеви образувания на основата на възможни и вероятни контаминации да се пораждат явления, които са манифестация на задължителни склонности. В този пункт нефреквентността на проявите е определяща, а изразът тъкмо на тези склонности. И не „корпоративността“, а най-вече в идиолектите да се търсят именно тези закономерности, които имат статистико-вероятностен характер и през ред случайности и „отклонения“ се прокарват безизключително.

Например в привидното затишие на 70-те години се долавят реплики като: „Как може такова отношение към кадрите?“ или „Откъде ми е известен? Ами в затвора е неетично да не се познаваме“, които са явна ирония на партийни решения и реална оценка на действителността тогава. Или парадоксите:

„Краварката Иванова получава златен орден на труда... – сребърен“, „Толкова те обичам, чак те мразя“ с вариант „Толкова красива, чак грозна“, „Ударихме глиста в око“, „Умрем да живим!“, „Най ме е страх от „не бой се“, „Иванчо се осъжда на разстрел чрез обесване“, „Дани е виден представител на пернишката сексуална школа, тире, девствени“ и сочените за върхови прояви тогава“, „Копеле, дръж ми дъвката, влизам в боя“,

„Майна, много те моля, не си прави от стари лайна дъвка“ (санкция за разказване на стари вицове).

Първият израз е антифразис на решенията на Декемврийския пленум на БКП за кадрите. Другите са повече от ясни, където играта не е самоцел, а чрез нея се реализира оптимално решение. Чрез смесването на елементи от различни стилови сфери се постига осмиващ ефект, но за това е нужна „богата“ личност с усвоени повече обхвати и в променена ситуация или контекст да съумява съобразно регистъра. Без значение е дали определена общност ще усвои и „лексикализира“ тези иновации. По-важното е, че основните тенденции манифестират в плана на изрече- новите построения. Преди време беше отбелязана типологията със сати- рата (Вълков – 1990: 57), където по образното вмятане на Н. Гогол „по- положителен герой е смехът“. С две думи, матрицата, по която се изграждат изказванията в сатирата и в жаргона е една, става дума не за тъждество и аналогия между двете изяви, а за сходство. Една кратка илюстрация: в редица сатирически жанрове общият тон на изложението като цяло звучи **жаргонно**. Следователно в разглеждания случай „истината се съ- държи в изказването, а не в нещата“ (Касирер – 2000: 262).

Живото слово е своеобразна отворена система, при чиято саморегу- лация статистиката ѝ е възможна благодарение на голямата динамика, както при пумпала – въртене при малка точка на стоеие и колкото по- бързо се върти, толкова е по-устойчив. Или сравнението с живака, който прави амалгами с ценни метали. Поддържането на стабилни състояния в отворени системи се нарича хомеостаза (Енциклопедия по психоло- гия – 1998: 1379). В случая с живото слово устойчивостта се поддържа от основните склонности, реализацията е „ускорен оборот на езика“ (Тоф- лър – 1992: 119), при който много иновации имат мимолетно съществу- ване. Тофлър посочва бързината, с която възникват и отмират множество сленгизми в английския език. За образното сравнение с амалгамата филологическото съответствие е стилизация, при което словото не само обозначава реалиите, но се съотнася и към другото слово и към себе си (Бахтин – 1976: 208). Пародията като вид стилизация не се среща само в литературата, а е често срещан похват в живото слово: България... Тегла и документи. Мъжът и жената интимно. Вид на изглед. Знак за признак. Занимавам се с бездействие и пия коняк. Или – занимавам се с **науче- на** работа. Живият класик на махалата. Изгарям от желание за работа, ама ми пречат ръцете.

И трансономизациите: Бриджит Бардо в диво състояние. Херкулес през купонната система. Казанова Сапунджи дере. Капитан леш(ж) и яж (травестия на Капитан Леша от филма). Тинтарела се навела (от италианската песен „Тинтарела де люна“).

Тук трябва да се отбележат някои прояви, които, взети изолирано, са ясен маркер за видове афазии, в контекста на по-цялостни изказвания в живото слово също са вид стилизация: Ужаст. Не съм уведомент. Съвсем естенствено. Ние си заминанваме. Моля ви ти се. Или – молив. Даже и съзнателната промяна на граматическия род: китица, вампирка, врагиня. Наред с личните имена: Азалий, Орхидей, Нектарий, Хризантем. Също така могат да се посочат солецизми, макаронизми, сдвигове и примери от авторска глухота – мосю Сметанов (за сладоледаджия), които са равностоен компонент на фактурата на изказванията, чието пораждане се подчинява на основните склонности както при сатирата.

Важна особеност на живото слово са опозициите официалност: неофициалност, наред с оценъчното висок: нисък стил, преднамереност: спонтанност, нормално: аномално. В подвижния контекст на изказванията в живото слово тези опозиции се неутрализират и предизвикват търсената реакция. При снизяването на фикциите смехът утвърждава истинските ценности, което е основната цел на тези изказвания.

И понеже терминологичният спор за сленг или жаргон остава открит, нужно е да се припомнят неподхванати и неразвити идеи от Л. Йелмслев (Йелмслев – 1960: 370-371), които са плодотворни – „Посредством комбинации на члена на една категория с члена на друга възникват хибриди, които често имат специално обозначение или леко могат да получат последното“:

- сленг – творчески стил, явяващ се едновременно висок и нисък оценъчен стил;
- жаргон и код – творчески стилове, невявяващи се ни високи, нито ниски оценъчни стилове;
- църковен стил – висок оценъчен стил, явяващ се реч и жаргон;
- канцеларски стил – висок оценъчен стил, явяващ се архаичен стил, вид писмо и жаргон;
- жаргон – в общ смисъл може да бъде определен като неутрален оценъчен стил със специфични знаци.

С някои изключения (Карастойчева – 1980, 1987; Вълков – 1991) проблемите с речевите жанрове изискват относително по-цялостни и за-

дълбочени проучвания, за които има надеждна основа с очертани перспективи за развитие (Бахтин – 1986: 250-296).

И за да не увисне мотото в началото на изложението, нужно е да се припомни основното изискване в джаза, чиито термини са с произход от сленга: доброто познаване на темата позволява отлични импровизации.

ЛИТЕРАТУРА:

Азриел – 1982: Азриел, Андре. Джаз. Анализи и аспекти. С., 1982.

Армянов – 1989: Армянов, Г. Жаргонът, без който (не) можем. С., 1989.

Армянов – 1995: Армянов, Г. Българският жаргон. С., 1995.

Бахтин – 1976: Бахтин, М. Проблеми на поетиката на Достоевски. С., 1976.

Бахтин – 1978: Бахтин, М. Творчеството на Франсоа Рабле и народната култура на средновековието и Ренесанса. С., 1978.

Бахтин – 1986: Бахтин, М. Естетика словесного творчества. М., 1986.

Благоева – 2006: Благоева, Д. Прояви на езиковата игра в българския и руския компютърен жаргон. – Съпост. езикознание, 2006, № 2, с. 5-13.

Виденов – 2000: Виденов, М. Увод в социолингвистиката. С., 2000.

Вълков – 1988: Вълков, П. Нежаргонно за жаргона. – В. „Народна култура“, С., 19.II.1988.

Вълков – 1990: Вълков, П. За същността на жаргона. – Христоматия по съвременен български език. Благоевград, 1990, с. 56-71.

Вълков – 1991: Вълков, П. Кратките фолклорни жанрове в жаргонна ситуация. – Фолклорът и съвременният свят. Т. 9, С., 1991, с. 125-131.

Ельмслев – 1960: Ельмслев, Л. Пролегомени к теории языка. – Новое в лингвистике. Выпуск 1. М., 1960.

Енциклопедия по психология – 1988: Енциклопедия по психология. С., 1988.

Карастойчева – 1980: Карастойчева, Ц. Елементи на гатанка в съвременния младежки сленг. – В: Език и поетика на българския фолклор. Т. 5, С., 1980, с. 152-165.

Карастойчева – 1987: Карастойчева, Ц. Афоризмите в младежкия сленг. – В: Смехът във фолклора. Проблеми на българския фолклор. Т. 7, С., 1987, с. 83-91.

Карастойчева – 1988: Карастойчева, Ц. Българският младежки говор. С., 1988.

Касирер – 2000: Касирер, Е. Философи на символните форми. I част. Езикът. С., 2000.

Кирова – 2008: Кирова, Л. Сленг = Жаргон? <http://liternet.21.XI.2008>.

Критчли – 1974: Критчли, М. Афазиология. М., 1974.

Математическият енциклопедическият словарь – 1988: В: Советская энциклопедия. М., 1988.

Орлова – 2006: Орлова, Н. Сленг жаргон: проблема дефиниции. <http://www.bestreferat.ru/referat75465> 2006.

Тофлър – 1992: Тофлър, Ал. Шок от бъдещето. С., 1992.

Петър Вълков (род. 1951) е български, нека го наречем така, „самобитен талант“. Сменил е множество професии (строител, журналист, асистент по съвременен български език в ЮЗУ „Климент Охридски“, отново строител). Автор е на сборника с разкази „Времето на туриста“ (1990). Всестранно начетен човек, буден и неспокоен дух, търсеца душа...

Коментари (9)

- 28-11-2012|**Гост** – Добромир

От всичкия този словесариум наумявам, че авторът е дълбоко непознат с проблема. Онуй, дето на английски го гъгнат „сленг“, пък французите го мълвят кат „жаргон“, на български най-паче мяза да му викаме „градски диалект“...

- 02-12-2012|**Димитър Илиев**

Зад тази статия стои интересна идея, но тя е омесена в такава словесна каша, че малко се разбира от нея. Бих посъветвал автора да си даде

текста на редактор, като по възможност му обясни добре какво иска да каже и онзи му направи текста по-четим и ясен. Да не говорим за не-точната на моменти употреба на езиковедски технически жаргон, която прави текста съвсем непроницаем за неизкушения в лингвистиката: „антомасия“ вместо „антономасия“ (така че незнаещият що е това дори не може да го потърси в речника или Гугъл)?!

• 02-12-2012|**Гост**

Благодаря на двамата, че са прочели материала. Истина е, че не е за масова употреба. Приемам критиката. В библиографията съм посочил популярния вариант във в. „Култура“.

Друг преписва и не съм довидял. Извинения. Терминът антономасия го популяризира проф. Янакиев много отдавна в лекциите си по стилистика и в едно книжле от „Библиотека за ученика“, известен е, а употребата на кореференция или парафраза на лично име би объркала още повече обикновения читател.

В края на 30-те години на ХХ век проф. Константин Стефанов, основател на английската катедра в СУ „Св. Климент Охридски“ и автор на първите двустранни речници от английски на български и обратно, в студията си „Английският говор в Америка“ в Годишник на СУ за първи път лансира термина сленг у нас. Чак в края на 70-те и началото на 80-те години Цветана Карастойчева от ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ във Велико Търново актуализира този термин в публикациите си. По-нататък се знае вече...

Ще ми е много драго, ако положеното от Йелмслев, когато посочвам в края на статията, бъде доразвито. Успехи!

П. Вълков

• 02-12-2012|**Димитър Илиев**

Радвам се, че носите на критики, без да ги приемате лично:) Честно казано, сред нашего брата това не е често срещано явление. Написаното от Вас оставя впечатление по-скоро на нахвърляни паметни бележки и опорни точки т изложение, което може да бъде допълнително разгърнато в по-подробна лекция. Оттук донякъде и неговата нечетивност.

Колкото до съмненията Ви доколко е нужно въобще да се правят тънки разграничения и дефиниции кое е жаргон, кое е сленг и т. н. (аз бих добавил и „арго“) – напълно ги споделям. Все пак мисля, че можем

да дадем добра оперативна дефиниция (демек която не изчерпва всичко, но върши прекрасна работа, ако я приложим към реални говорители) за жаргон, арго, сленг и социолект, които аз приемам в общи линии за синоними. Това чудо, независимо как ще го наречем, може да бъде определено като съзнателно маркиране на речта /на всякакво ниво от фонетика до лексика/ с две до три основни цели:

1. Езиково отграничаване на някаква по-малка група вътре в рамките на езиковата общност и заявяване на принадлежност към нея.

2. Евентуално прикриване на речевото съдържание от непринадлежащите към групата, използването като таен код.

3. Евентуално улесняване на вземното разбиране вътре в групата чрез бързо и ясно обозначаване на някакъв общ за членовете ѝ опит, който за външните би бил неясен и би изисквал допълнителни разяснения.

Но това от гледна точка на социолингвистиката. Вие, струва ми се, се опитвате да погледнете на тези явления не само през призмата на езика като социална дейност, но и на езика като творчески акт, което е другата страна на монетата. Тук сте прав да следвате Йелмслев. Мисля, че и процъфтяващата в последните десетилетия дисциплина/школа на прагматиката (дори не съм сигурен кое от двете е по-скоро) може би също може да е от полза за изясняване на тези неща.

Абе, интересна и неизчерпаема тема.

• 02-12-2012|Гост

„Мъжът и жената интимно“ е заглавие на книга. И не е Бриджит Бардо, а Алида Вали, което си е друга епоха.

• 02-12-2012|Гост

Правилно съм разбран от Димитър Илиев. Написаното е за хора, които доста отдавна са в тази насока, а посочената литература е за добросъвестност и вътре има отправки за развитието на проблематиката. И все пак, Корней Чуковский посочва в „Живой как жизнь“, че „...само в мъртвите езици няма жаргон...“, но ако днес се правят опити да се говори на някой отмрял език, то си е на практика жаргон.

Satira иде от satura-“смес“, „всичко от всякъде“. Определящите признаци в матрицата за сатирата покрива и явлението „жаргон“. Похватите за изграждане на образа в сатирата ги има в езиковата практика – онази склонност за пораждане(генериране) на речевите построения в

жаргонна ситуация. Но...трябва да се подчертае наличието на „богата личност“ - да притежава богатство от регистри(стилови обхвати) в една разностранно диференцирана езикова действителност. Може и грехота да е, но тази дейност е за избрани, а онова, което се преследваше в писанията, беше шаблонът, хайде да го речем с изрази от самия жаргон, „когато някой си прави от стари л...на дъвка, за да удари глиста в окоето“. Тук може да се посочи чудесното изследване на Михаил Бахтин за Рабле.(Има го в цитираните ми статии под линия).

Първа и втора точка визират речевото обособяване, което е под влияние на аргото-при нас 20-те години на XX век след войните. Андре Доза в неговата стилистика на френския език проследява този процес на рудиментарни форми от аргото в съвременния му френски жаргон. У нас Стефан Илчев, Н. Костов и др.

Трета точка е попадение на Д. Илиев. Става дума за пресупозициите. Така е. Ще се отклоня-ето отговор на въпроса защо у нас хайку в източното му разбиране е невъзможно. По същия начин някоя жертва на масовата информация като „Галиматий Деменцио“, освен да преповтаря нещо чуто, за да има винаги шаблон до отврат, той никога няма да сътвори нещо ново в езика. В този ред на мисли вече става ясно изразът „жаргонът на Маяковски“ или на който и да е голям автор какво обозначава.

Точно прагматика е, Димитър Илиев, но избягвам такива словоупотреби, за да не ме обвинят, че се крия зад „рошавата фактура“ на изказванията си, което вече си е една от крайностите в научното дирене, обозначена като „особит научен жаргон на езиковеди без език“(заслугата е на Олга Ахманова).

Благодаря на събеседника и се извинявам, че само се възхищавам на Ал. Теодоров-Балан на думи, а посегна ли да пиша, не мога да го докарам стегнато и ясно като него. Поне стана разговор...

П. Вълков

• 03-12-2012|Гост

„Мъжът и жената интимно“ е книга на гедереца Зигфрид Шнабл. Излезе малко преди да ни приберат в казармата (говоря за наборите, родени в началото на 60-те.) Много конкретна сексуалнопросветителска книга в идиличните времена, в които видеоапаратурата беше скъпа (струваше повече от половин нова „Жугула“), за гледане и притежание на порнокасети можеха да те тикнат в затвора, а пък Интернет, разбира

се, нямаше. Иначе статията на Вълков е размисли по повод, но поводът често се губи. Илюстративният материал е интересен.

- 04-12-2012|**Гост**

Чак ми е неудобно, че поради нужда се предоверих на колежка филолог да ми препише материала на компютър. Тя „нормализирала“ текста по някакъв си свой начин: „нефреквентността“ - не фреквентността, „статистиката“ - става дума за статиката (статика и динамика в системите, в случая: конвиргенция-дивиргенция според Ян Бодуен де Куртене) и най-накрая: „Мъжът и РЪКАТА интимно“, това е в оригинала (вече е ясно в тази стилова сфера що значи „ръчна индустрия“). Вина моя. В тон с описваното явление: Моля да бъде разстрелян!

Много сте внимателни и Ви благодаря!

П. Вълков

- 05-12-2012|**Т. Заимова**

По въпроса има писано много. Авторът се опитва да прокара свое мнение и не разглежда предисторията на търсенията в тази посока, (макар че има под линия посочени изследвания - при прочит на тях под линия има други посочвания и така, докато се навлезе по-издълбоко), отчитайки, че това е известно на подготвената публика. Едно е повече от ясно, че жаргонът независимо от множеството си названия не търпи клишета и шаблон, а в случая с тях се мъчат да го оборват - ами ако е обратно?...

По въпроса за джаза - и на най-големият профан му е пределно ясно, че джаз не може да слуша всеки. Изисква се настройка на възприятието и най-вече да влезнеш в темпото на джазмена. Иначе ти се струва пълна каша. В случая мислите на автора на места изпреварват самият автор, и за по-бавно мислещите просто не е разбираемо. Не се хващайте за дребните неточности. Темпото е много добро! Поздравления за авторът! От един колега учен. От хаоса винаги излиза нещо ново, а не от посредствеността! Важно е да се експериментира!

Ницше е мъртъв

Автор: Мередит Хиндли

Граф Хари Кеслер узнава новината в офицерския стол на своя армейски полк от един колега-офицер. На 25 октомври 1900 г., Фридрих Ницше, който преди това е обявил смъртта на Бога, е умрял на свой ред.

През предишното десетилетие творбите на Ницше вече са завладели немската култура. Един от приятелите на Кеслер се шегува, че „няма как шест образовани немци да се съберат на едно място за половин час, без да се спомене името на Ницше“. Ницше се е превърнал в герой и култова фигура за всички, които се опитват да си представят Германия по нов начин; или пък в злодей – за онези, които си остават привързани към протестантските корени и традиционния ред в страната.

Трагичната съдба на философа само е увеличила още повече мистиката около него. Ницше преживява унищожителна нервна криза през 1888, точно когато идеите му започват да се разпространяват извън академичните среди. Някога брилянтният учен и философ, доведен до умственото състояние на малко дете, не успява дори да разбере колко известен е станал.

И докато идеите му се приспособяват за различни, често противоположни цели, от авангардни артисти, психоаналитици и расови идеолози, смъртта му става повод за започване на битка около духовното му наследство. Кеслер, известен покровител на културата и разполагащ с добри връзки посредник на европейската артистична сцена, взема сериозно участие в тази битка.

Графът е човек с ненаситен интелект и безкраен чар, както и дълбоко убеден писател на дневници. На дванадесет години той започва първия си дневник, след което създава цяла ракла със съкровища за изследователите на Вилхелминска Германия и Belle Époque¹. Изглежда, че той е познавал всички важни личности от онова време – в дневниците

1 Тоест Германия и Европа от края на 19 век. Бел. пр.

му, повече от петнадесет хиляди страници, написани в продължение на 57 години, се появяват над петнадесет хиляди имена. С дисциплината на голям репортер той записва безброй много забележителни моменти, в които се представят, в интимни детайли, сеизмичните политически промени, разтърсващи Европа от края на 19 век до времето на Третия райх. Забележително място сред тях заема ангажиментът на Кеслер с живота и наследството на Ницше.

В годините, водещи до Първата световна война, графът впряга организационния си талант за изграждането и финансирането на мемориал в чест на Ницше. Но той не е единственият човек, който е силно заинтересуван от наследството на философа. Елизабет Фьорстер-Ницше, сестрата на философа, има свои собствени представи относно начините, по които творчеството и идеите на брат ѝ трябва да бъдат използвани.

Близки по възраст, Фриц (както философът е известен сред приятелите и семейството си) и Елизабет имат здрава връзка, подсилена до голяма степен от смъртта на баща им, протестантски свещеник, който почива през 1849, когато Фриц е на четири, а Елизабет на три години. Като момче, Фриц получава чудесно образование, което насърчава интересите му към литературата и музиката. През 1864 той се записва в университета в Бон, но се прехвърля на следващата година в Лайпциг, оставяйки Елизабет сама с Франциска, тяхната властна майка. Ученията на Фриц, както и срещите му с широкия свят, го отдалечават от семейството му и в друг смисъл. Той започва да поставя под въпрос мястото на Бога и религията, а след това се отказва от теологията в полза на филологията. Разочарованието му от християнството причинява първия сред много разриви между него и Елизабет, която счита отхвърлянето на вярата на баща им за нещо дълбоко объркващо.

През 1859, след като злополука по време на езда слага край на военната му служба, Ницше започва да работи като преподавател по класическа филология в университета Базел, Швейцария. През същата година се запознава с Рихард Вагнер. Въпреки възрастовата разлика от три десетилетия, двамата мъже започват интензивна интелектуална връзка, базираща се на споделяната и от двамата любов към музиката и философията на Артур Шопенхауер. В творбата си *Раждането на трагедията от духа на музиката*, публикувана през 1872, младият мислител твърди, че западната култура е достигнала кулминацията си при античните

гърци, но пък вагнеровите опери са стигнали възможно най-близо до олицетворяването на гръцката традиция в модерно време.

Здравето на Фриц никога не е било особено силно, а манията му към непрекъснатата работа често го е водела до изтощение и болести. Освен това тялото му е бавно разрушавано от сифилис, който е прихванал от проститутка. Разтревожена от писмата, съобщаващи за постоянни мигрени и стомашни проблеми, Елизабет пристига в Базел през 1870, за да се грижи за брат си. В течение на следващите осем години тя прекарва там дълги периоди в грижи за домакинството му, така че той да може да преподава и пише без да бъде смущаван.

В хода на времето отношенията между Фриц и Вагнер придобиват реалната динамика на връзка между баща и син – и постепенно синът започва да се бунтува срещу прекомерното влияние на бащата. След като посещава фестивала в Байройт, открит през 1876 за увековечаване музиката на Вагнер, Фриц преживява радикална промяна на възгледите: оперите на Вагнер са не онова възобновяване на гръцката култура, което той винаги е виждал в тях, а спектакли, своднически в услуга на най-ниските импулси на новообединената Германия. Освен това той изпитва съмнения към шопенхауеровия песимизъм и антисемитизма, от който е проникнат мирогледът на Вагнер.

През 1878 Ницше публикува *Човешко, твърде човешко*, в която се открива критика срещу християнството и антисемитизма. Книгата огорчава Елизабет, която е подразнена от факта, че Фриц я е превърнал в persona non grata за семейство Вагнер и техния приятелски кръг. Напрежението води дотам, че тя напуска брат си и се завръща в Германия. Неспособен да се грижи сам за домакинството си, Ницше напуска поста си в Базел и става странстващ философ.

Следващите караници между братя и сестрата са предизвикани от любовните им връзки. През 1882, на тридесет и седем, Фриц се влюбва в Лу Саломе, двадесет и една годишна рускиня, която е също толкова умна, колкото и красива. Фриц намира интелекта ѝ опияняващ, той се наслаждава силно на безконечните им философски дискусии. Елизабет, която цени високо буржоазното достояние и е силно ревнива към връзките на брат си, разглежда неконвенционалната Саломе като заплаха. Тя се противопоставя на плана за създаване на „философски манастир“, в който Саломе, Фриц и философът Паул Рее ще живеят заедно, в платоническо домакинство. И се чувства силно унижена когато Саломе разпраща из при-

ятелския им кръг шеговита фотография, на която тя, Саломе, е заснета с камшик в ръка, караща каруца, в която са запрегнати Фриц и Паул Рее.

Разгневен от намесата на сестра си, Фриц я обвинява в „гадно и манипулативно“ поведение. Самият той си има свои собствени проблеми с годежа на Елизабет с Бернхард Фьорстер, водеща фигура в тогавашното германско антисемитско движение. През 1881 Фьорстер дирижира отпращането на специална петиция до правителството, в която се изисква регистрацията на всички евреи, ограничаването на еврейската имиграция в Германия, както и налагане на забрана за евреите да упражняват учителски професии. Когато политическите дейности му костват собствената учителска позиция, той решава да вложи енергията си в основаването на *Nueva Germania* – расово чиста германска колония в Парагвай. Макар че първоначално е скептично настроена към радикализма и колониалния проект на Фьорстер, Елизабет постепенно възприема идеите му, считайки ги за по-приятни от братовото ѝ отхвърляне на Бога. През 1884 двамата престават да разговарят. „Този проклет антисемитизъм... е причината *зарадикалното скъсване* между мен и сестра ми“, пише Ницше до един приятел.

В течение на следващата година двамата се помиряват. Елизабет дори моли Фриц да стане шафер на сватбата им. Той отказва: да приеме това би означавало публично да приеме и брака, който той отхвърля. Елизабет се оженва за Фьорстер на 22 май 1885, което е и рождения ден на Вагнер. В края на октомври Фриц ѝ пожелава щастие преди тя да замине за Парагвай. Това е последния път, в който Елизабет вижда брат си в пълно присъствие на умствените му способности.

В началото на 1889 той има тежък припадък; тялото му е напълно изтощено от почти двете десетилетия на борба със сифилиса. Когато идва на себе си, философът се обявява за превъплъщение на Дионис. Това не е иронична философска прокламация, а отчаяния вик на един чезнещ интелект. Настъпва краят на неговия интелектуален живот и началото на безсмъртието му. Докато Фридрих Ницше и деветнадесетият век навлизат в последните си години, немските читатели постепенно започват да възприемат творбите му.

Кеслер е един от хората, заплениени от магията. Роден в Париж през 1868 в семейството на хамбургски banker и наследничка на голямо британско богатство, той прекарва детството си между Викторианска Великобритания и Вилхелминска Германия. Националистическата треска

от късния деветнадесети век, в комбинация с натиска от страна на бащата, правят за Кеслер невъзможно да стане гражданин на Европа, както чувствителният младеж би предпочел. Изправен пред перспективата да стане банкер, той успява да се пребори и убеждава родителите си да го оставят да следва право и история в Бон и Лайпциг. Когато става време да изкара военната си служба, той си осигурява място в елитната Трета кавалерийска гвардия.

По време на следването си Кеслер придобива интерес към антична Гърция, възхищение към изкуството и естетиката, както и презрение към историцизма – все неща, които го правят идеален читател за творбите на Ницше. В края на 1891 един приятел му дава *Човешко, твърде човешко*. Кеслер е запленил на мига. Дневникът му съдържа възражения срещу обяснението, което Ницше дава за типично немското *Schadenfreude*¹, и отбелязва, че омразата на философа срещу всичко немско го е „довела до пълни абсурди“, като например да разделя постиженията на Гьоте от руслото на немската култура. Но скептицизмът му скоро се изпарява.

Лудият в архива

След пет години, прекарани в Парагвай, Елизабет се завръща в Германия през 1890, но не като триумфираща first lady, а като покрита с позор вдовица. Обвинен в злоупотреби и кражби при управлението на *Nueve Germania*, Фьорстер се е застрелял, за да не бъде принуден да понесе униженията на банкрута и възможната затворническа присъда. „Фалшиви приятели и интриги разбиха сърцето му“, обяснява Елизабет, настоявайки, че съпругът ѝ не се е самоубил, а е починал от инфаркт. След като е преглътнала загубата на съпруга си, тя най-неочаквано открива, че вече има двама братя: на първо място – философът, почитан като Бог от германци като Кеслер; на второ – лудият, обитаващ стаите на дома, в който и двамата са израсли.

Вместо да остане и да помага на майка си в грижите за брат ѝ, Елизабет се връща в *Nueve Germania*, твърдо решена да продължи делото на Фьорстер и да възстанови репутацията му – но само за да бъде на свой ред обвинена в злоупотреби. Оставяйки след себе си множество креди-

1 Злорадство. За Ницше „злорадството“ е преди всичко един вид удовлетворение за собствените, осъзнати или не, изблици на завист към други хора. „Ако човек е добре, той събира в съзнанието си нещастията на другите като своеобразен капитал, който да вложи срещу нещастieto, ако то постигне самия него по някое време“. Бел. пр.

тори, тя забягва обратно в Германия и прегръща окончателната си идентичност на сестра на Фридрих Ницше. Никога повече тя няма да бъде „Ели“ Фьорстер, а само импозантната Елизабет Фьорстер-Ницше. Промяната на името ѝ е утвърдена чрез постановление на съда.

Принудена да прекарва времето си под покрива на майката, в малкото градче Наумбург, Фьорстер-Ницше насочва енергията си към създаване на архив от творбите на брат ѝ, започвайки работата по разчитане на онези от ръкописите му, които биха могли да бъдат допълнително публикувани. Имайки пред вид ниското ѝ образование и противоречиви възгледи, тя едва ли е идеалният за тази цел попечител. Но, тъй като ръкописите на Ницше се намират в нейно физическо притежание, приятелите му не могат да направят почти нищо. Оттук нататък всеки, който би искал да влезе в досег с ръкописите на Ницше и неговото наследство, ще трябва да си има работа с Фьорстер-Ницше.

На 26 октомври 1985 Кеслер прави първото си посещение, срещайки госпожата за пръв път. Междувременно той е станал член на издателската колегия на *Пан* – илюстрирано списание за литература и изкуство, и желае да публикува музикалните композиции на Ницше.

Фьорстер-Ницше никога не е била лишена от амбиции и нарастващата слава на брат ѝ се превръща в средство за удовлетворяването им. През 1896 тя извоюва контрола над произведенията му от майка им и се премества с него във Ваймар – сънливо градче, някога люлка на германската култура. Там тя се надява да го представи като равен на Гьоте и Шилер.

През август 1897 двамата се настаняват във вила Зилберблик – четириетажна сграда недалеч от центъра на Ваймар. Вилата е закупена от Мета фон Залис, швейцарска аристократка, която се е сприятелила с Ницше, докато е живял в Цюрих. Малко след това Кеслер ги посещава отново, вече във вилата. Фьорстер-Ницше му разказва, че брат ѝ е харесал новата къща – след пристигането той е тичал от стая в стая, припявайки „palazzo, palazzo“. Тази и други подобни истории потискат Кеслер. „Тя изглежда до такава степен е свикнала да третира брат си като заекващо дете, че вече не чувства цялата ужасна трагедия на всичко това“, записва той в дневника си.

Фьорстер-Ницше очевидно не е доволна от вътрешната подредба на вилата и започва серия от скъпи ремонти, като изпраща сметките на Залис. Разгневена от „все по-голямото нахалство“ на сестрата, Залис прекратява връзката. Не желаейки да има нищо общо с Фьорстер-Ницше,

тя продава вилата на един братовчед на Ницше през 1899. Както много други почитатели на философа, тя се тревожи какво ли ще се случи с наследството му, докато се намира в ръцете на Елизабет Фьорстер-Ницше.

Маската на смъртта

Кеслер се прибира у дома след работа, за да открие, че там го очаква спешна телеграма. „Тази сутрин дълбоко обичаният ми брат почина неочаквано“, пише Фьорстер-Ницше. „Понеделник 5 ч. следобед погребение в архива на Ницше. Моля елате ако е възможно“. Той взема първия влак и се отправя към Ваймар.

Идеята за увековечаване на Ницше вероятно отдавна се е въртяла в главата на Кеслер. На сутринта преди погребението той урежда на философа да се направи смъртна маска. За тази цел той наема Курт Щювинг, който вече е рисувал философа няколко години по-рано, заедно с един местен майстор. Гипсовата маска е приготвена в течение на половин час.

Ницше е погребан близо до родителите си, в гробището на църквата Рьокен, където баща му е служил като пастор. Това не отговаря на собственото му желание – той винаги е желал да бъде погребан в Швейцария, на полуостров Шастè, в Силс-Мария, където е прекарвал множество прекрасни лета. Процедурата е християнска – и това за човек, който не е вярвал в Бога. Камбаните звънят, хорът пее религиозни химни, върху ковчега е положен сребърен кръст. В недовършения спор по въпросите на религията между Фьорстер-Ницше и брат ѝ, тя е онази, която има последната дума.

Увековечаването на Ницше

С напредването на новия век Кеслер се оказва все по-ангажиран с Ваймар – по причини, независими от Ницше. Неговият добър приятел, белгийският архитект Хенри ван дер Велде, е станал директор на Ваймарското училище по изкуства и занаяти през 1902. В двора на Вилхлем-Ернст, ерцхерцога на Саксония-Ваймар-Айзенах, има много хора, които желаят да привлекат и Кеслер във Ваймар. За човек, свикнал с живота в Берлин и Париж, решението да се установи в градче с тридесет хиляди жители, най-вече пенсионери, едва ли е лесно. Но предложението за почетно директорство на Музея за изкуства и занаяти е трудно за отхвърляне и през март 1903 той приема поста.

Но модерните му разбирания за изкуството скоро се сблъскват с традиционните възгледи на ваймарското общество. През 1906 той е принуден да се откаже от поста, след като едно изложение на акварели на големи платна от Огюст Роден предизвиква скандал. Кеслер бързо се прехвърля към други проекти, като например различни меценатски проекти за художници, от които се възхищава. Той дори сътрудничи на Хуго фон Хофманстал при писането на либретото за *Der Rosenkavalier*, известната опера на Рихард Щраус.

Фьорстер-Ницше също не си е губила времето. Междувременно тя е наела ван дер Велде за разширяването и преустройството на архива през 1903 (и до днес сградата е образец за дизайн в стил art nouveau). През 1908 основава фондацията Архив Ницше, която отгук нататък ще придава форма на цялата ѝ дейност. Парите за поддържане на архива идват от Ернст Тил, шведски бизнесмен от еврейски произход. Фьорстер-Ницше е потиснала антисемитизма си, за да спечели поддръжката му.

Междувременно се е появил постоянен поток от събрани съчинения и писма на философа, издавани под ръководството на Фьорстер-Ницше. Очакват се много други. Томовете са изпълнени с фалшификации, големи и малки. Учените, които по-късно се опитват да сравнят съдържанието на изданията с онова от архива, отбелязват липсата на множество оригинални писма, особено от кореспонденцията между Фьорстер-Ницше и брат ѝ през времето, в което тя е живяла в Парагвай. Освен това тя не се е колебала да променя имената на получателите на писмата или дори да променя съдържанието им, за да прикрие отвращението на брат си от антисемитизма.

Плановете за изграждане на мемориал продължават с все нови подеми и задръжки до 1911. За изграждането на планирания „малък храм“ са необходими 50,000 марки – доста значителна за онова време сума. Кеслер и останалите ентузиастични решават да открият подписка, изискваща от участниците вноски от по 1,000 марки (самият Кеслер внася 5,000). Планирани са също благотворителни концерти, лекции, представления в Германия, Франция, Австрия и Ню Йорк.

Изграждането на храма е амбициозен, но все още изпълним проект. След това обаче се появява идеята за изграждане на стадион. Кеслер смята, че окончателната сума няма да бъде повече от сто хиляди марки. През юни 1912 ван дер Велде представя пред комитета идеята си за оформяне на мемориала на Ницше. Дизайнът е одобрен, въпреки окончателната

преценка, според която за реализирането му ще са необходими два милиона марки.

През останалото време от 1912 и 13, мемориалът продължава да съществува, но само като проект. Фьорстер-Ницше, която междуременно е довела архива до огромни дългове, се гневи силно от мисълта, че парите, които биха могли да отидат за погасяване на дълговете, ще отиват за изграждането на мемориала. В края на краищата тя и Кеслер действително постигат споразумение мемориалът да бъде оставен на заден план, докато нуждите на архива бъдат покрити.

„Изпитвам ужасния страх, че някой ден може да бъде обявен за *свещец*“, е писал Ницше в *Есе Ното* през 1888. Началото на Първата световна война слага край на плановете за изграждане на мемориал. Ницше със сигурност би бил благодарен.

След войната Фьорстер-Ницше, която се противопоставя на новата Ваймарска република, се присъединява към *über*консервативната Германска Национално-народна партия. В хода на двадесетте години тя захранва почитателите на Ницше с различни дясно-радикални приказки, особено ако те са в състояние да напишат чек в полза на архива. „Човек може да се разплаче като види какво е станало с Ницше и с неговия архив“, оплаква се Кеслер през 1932.

Вече не се говори и за мемориал, не и от страна на Кеслер. Войната очевидно е намалила вкуса му към имперски амбиции и го е превърнала в пацифист. След като е открил у себе си талант за дипломация, той става първи немски посланик в отскоро независимата Полша. Възходът на нацистите прави невъзможно завръщането му в страната, с която той е принуден да се раздели. Останалите години от живота си той преживява във Франция.

Елизабет-Фьорстер Ницше обаче е обсипана с внимание и възхищение от новия Трети райх. Годините, които е прекарала в непрестанни изкривявания на делото и паметта на брат ѝ, са го направили един от героите на новото нацистко ръководство. От май 1934 тя получава почетна пенсия от триста марки месечно – от личните средства на Хитлер, в чест на „заслугите ѝ при опазването и публикуването на творчеството на Ницше“. Когато тя почива през 1935, Хитлер лично посещава погребалната церемония.

Източник

Мередит Хиндли е американска историчка и журналистка. Тя е сътрудничка на множество популярни американски издания, сред които Salon, Lapham's Quarterly, и New York Times.

Коледата и глобалния свят

Автор: Златко Ангелов

(или Защо днес е възможно да изпратиш *Поздрави на Дикенс* от България)

Коледно време! Време за честитки. Време за добро хапване. Време за подаръци. Домашно време.

Когато бях малък, най-обичах на Коледа да ми подарят книги. Веднага ги зачитах – книгите бяха моя празник. По него време не бях пътувал никъде и не се сещах, че съществува друг свят освен този около мен и онзи в книгите.

По онова време и аз, и Коледа бяхме локални. Светът свършваше в края на града, а Коледа свършваше с разопаковането на подаръците и изжждането на сърмите с кисело зеле. Никой не ми каза тогава, че Коледа е християнски празник, който се празнува далеч не от цялото човечество. Още повече, на български името не съобщава, че празникът е Рождеството Христово. И още по-повече, на нас ни казваха, че празнуваме Новата Година.

Днес тригодишната ми внучка – родена в Чикаго, пътувала до България, Швейцария, Германия, Аржентина, Чили и Мексико и притежателка на три паспорта – празнува Коледа в Рио де Жанейро и се вижда с Дядо на екрана на компютъра. За нея свят от книгите едва ли ще съществува, но ако допуснем, че ще, той няма да бъде отделен или паралелен с нейния локален свят. Защото за нея локален е целият свят.

Глобалният свят е понятие, което обяснява процеса на световните промени на хората като мен: израсли в локален свят и останали му верни завинаги. Дори и когато се преместят да живеят в друг локален свят. Дори и когато успеят да се приспособят към глобалността. Това е нашия бивш локален свят, който пред очите ни се свързва с други като него, уеднаквява се, одостъпява се и ... ни озадачава. *Целият свят* е естественото понятие за онези, които се раждат през 21 век в света на Нещата без граници, на вир-

туалните технологии и социалните мрежи. Те растат в него без да влизат в конфликт с понятието за локален свят, защото такъв за тях просто няма.

Но какво става с книгите в този глобален-цял свят? Глобализират ли се и книгите, които си приличат с моя локален свят по това, че имат граница – корицата; броя на страниците; сюжета, който има завръзка и развързка, начало и край, тема и заключение – и ни навяват носталгия, когато ги напуснем? Въпросът ми не е съвсем точно дали хартиените тела на книгите ще изчезнат, разтопени от горещината на вездесъщите електронни технологии, макар че и това се включва в него. Въпросът ми е дали книгите ще започнат да описват света на моята внучка – цял, без граници и без локалности.

За (мое) щастие, всяка монета има и обратна страна. Тръгнете да пътувате и изведнъж ще се натъкнете на толкова локалност, че ще ви бъде трудно да повярвате, че светът си е въобразил, че се глобализира.

Преди книгите идва храната. В Америка е проблем да се намери българско сирене и още по-голям проблем да си купиш българска ракия. Кой би сложил на българска маса Хамон Иберико, който е задължителен за всяка испанска трапеза! Ако искаш да се храниш добре в Япония, трябва да свикнеш да ядеш рибена супа на закуска. Коледата в Англия си има своя Christmas pudding, Коледата във Франция – своя *Bûche de Noël*. За задължителното коледно ядене в Америка е печена пуйка, докато в България – баница и зелеви сърми. Германците на *Weinachten* не могат да минат без курабии и хляб с джинджър, а португалците – без сварена осолена моруна. В Италия е трудно да намериш място, където няма да ти предложат спагети.

По-навътре в света на потреблението: в Англия трябва да си купиш кола с дясно кормило; ако живееш в Америка и искаш да си купиш обувки или палто по мярка в Испания (на място или по интернет), трябва да знаеш да превърнеш твоя номер от едната в другата система; литрите бензин от Европа се превръщат в галони в Америка; километраж в Америка трябва да се казва милиметраж; пак там икономичността на автомобила се измерва в мили за галон, а не в литри на 100 км. Дори зареждачката на централния инструмент, който ползваме за да се чувстваме глобални, т. е., *свързани* – лаптопа – се включва в електричеството с американски контакти, които са различни от европейските, които са различни от британските, които са различни от австралийските и т. н. И понеже без лаптоп вече не можем да излезем от къщи както без бельо или портмоне,

ако например пътуваме до Япония през Хитроу на отиване и през Франкфурт на връщане трябва да си носим конвертори за всеки вид контакти, за да можем да го зареждаме по летищата.

А книгите? Те се пишат на местен език и това няма как да се промени. Езикът е най-устойчивата граница, с която всяка локална общност се идентифицира и гордее.

Момент! Не са ли всъщност книгите най-старата стока, която е прекосявала границите – благодарение на превода? Прекосявала – да, но не и премахвала. Тази стока е пренасяла история и култура, когато историята и културата са били изключително местни явления – не толкова в пространството, колкото във времето. Днес техният преносител – виртуалният език на електрониката – ги доставя навсякъде почти в мига, в който те се случват, и ги прави глобални.

Но все пак! Все пак това става на човешкия език, на който се създават. Езикът се оказва непреодолимата граница, чието съществуване е гарантирано и през този век. Епъл, Гугъл, Фейсбук, Амазон, Майкрософт – всички тези гиганти на комуникацията се съобразиха с това и накараха неутралния кодов език на компютрите да служи на човешките езици. Да живее превода! Да са живи и здрави преводачите!

И – издателите! Да, издателите, които някои по света прибръзано обявиха, че са на изчезване, а други смятат за необходимо зло.

Ето защо искам да привлека вниманието на книголюбите към един издателски феномен: книгата „Поздрави на Дикенс“ (Скалино, София 2012), коледен подарък за читатели и издатели, който ознаменува Коледата на 2012. Това е книга, която търси път към глобалното, залагайки на традиционните носители: преведеният човешки език и хартията. Бих се учудил, ако някой може да ми посочи друга такава книга по света, събрала автори пишещи на различни езици в сборник, обединен от темата за Празника на Рождеството, която резонира с всяко сърце, независимо на какъв душевен език то се изразява. Аз не съм чувал. При това книгата – смело поет издателски риск – е отпечатана едновременно на три езика: български, италиански и английски.

Изобретателното хрумване на съставителя и издателя на „Поздрави на Дикенс“, Емилия Миразчийска, посочва оригинален път, по който локалната литература може да се пренесе през границите с традиционни средства – предизвикателство към агресивния език на глоболизиращите ни медии. Този похвален от всяка гледна точка издателски проект е съ-

брал в едно красиво оформено книжно тяло, облечено в дядомразовско червено, коледните разкази на петнайсет писатели, пишещи на седем езика: български (5), италиански (3), английски (1), унгарски (2), гръцки (1), сръбски (1) и испански (2). Идеята на Емилия е осъществена от самата нея и осем преводачи за българския вариант, десет – за английския и осем – за италианския. Колосално преводаческо начинание, в което някои писатели са и преводачи (Яна Букова от гръцки и Глориана Орландо от испански), а някои преводачи превеждат от два езика на своя роден (Давиде Фанчуло от български и сръбски на италиански, Петя Винанд от български и испански на английски). Емилия Миразчийска превежда от и на италиански, а Роберта Морети от и на английски.

Благодаря на търпеливите читатели, които дочакаха да прочетат „за какво се разказва в тази книга“. За Коледа? Не само. Дори твърде малко. Но книгата е еманация на коледния дух. Как всеки отделен разказ е пропит с него разказва чудесното Въведение на Филица Софиану-Мълен, от Американския университет в Благоевград.

За да не преразказвам нейния преразказ, ще кажа само кои разкази са по мой вкус, без това да е оценка на литературните достойнства на сборника. Впрочем, ако прозата в този сборник не беше четивна, увлекателна, оригинална, с една дума качествена проза, не бих могъл да защита твърдението си, че става дума за феноменален издателски проект. Иска се не само много добро познаване на литературата, солиден литературен вкус и отвореност към света, но и немалка доза смелост, за да вярваш, че петнайсет разказа от толкова различни по език и култура автори могат да зазвучат в резонанс като се съберат в книга, посветена на Коледа: един общочовешки семеен празник, за който всеки човек по света има своя собствена представа от най-ранното си детство. И това е, според мен, големият риск поет от издателя.

Разказите в „Поздрави на Дикенс“ не са от един и същ калибър. Но като цяло те са на достатъчно ниво, за да изпълнят своето предназначение: да ни доставят удоволствие от четенето, да ни върнат в детството, да ни приобщят към духа на щедрост и човеколюбие, който свързваме с Коледа (и който, като литература, ни е завещан от „Коледна песен“ на Дикенс), и да ни накарат без колебание да подарим тази книга на любими хора.

Разказите са на достатъчно ниво и поради добрия подбор на преводачи – още едно постижение на издателя. Добрият преводач пренаписва

творбата, която превежда. Че избутването на преводаческите имена далеч зад авторските в полиграфическото оформяне на всяка книга е несправедливо, проличава особено силно от този сборник, който би бил немислим без тяхното съавторство.

На един дъх прочетох изповедта „Коледа в България“ на американеца Иван П. Хол, роден в България през 1934 година, който през целия си живот е изпитвал носталгия по България. Носталгията, с която Хол описва своите три завръщания в страната на детството си, показва едно възможно индивидуално превъплъщение на глобализацията: той е бил подготвен през детството си да живее с две култури и през целия си живот е съумял да цени и двете и да ги ползва в своите взаимоотношения със света.

До сълзи се смях на финала на фантасмагоричната история „Горивото на Дядо Коледа“ от Деница Дилова. Какъв ти Дикенс?, сякаш казва тя, ние сме си у наше село и там духовете ни се появяват, само когато стигнем до върха на алкохолното опиянение. На тази весела случка контрастира мрачният хумор на унгарката Жужа Такач в „Гостът с измамна външност“, история, която започва обикновено, но завършва с кървав опит за самоубийство. Една убедителна метафора на саморазпадането на личността. Другият унгарски разказ, „Рожден ден“ от Ноеми Киш, е превъзходна история, построена като постмодерен коментар на непорочното зачатие, в която една жена се подлага на манипулациите на оплождане ин витро.

Милен Русков се извисява с философската си ирония в „Сбогуване с Платониците“. Неговата история ни пренася във времената на Римската империя, когато робите са станали християни и празнуват раждането на Христос, докато в същото време господарите им, в своя упадък, преживяват идеологическия конфликт.

Останалите разкази не съдържат изненада, но – с три изключения – предават успешно и без претенция сантимента на Коледата, който е общ за всички християни по света.

„Поздрави на Дикенс“ е озаглавена по едноименния разказ на Любов Кронева – една сатирична българска антитеза на Дикенсовия оптимизъм. Отново алкохолът е главен герой и причина за мизерния завършек на коледната нощ на нашите Дядо Мраз и Снежанка, пълна с ангели, златни фанфари и душевно отчаяние. Имаш много поздрави, Дикенс, нашата коледна песен е друга, иска да каже авторката, с ирония към себе си и героите си, които сигурно са чели „Коледна песен“, но не могат да я ин-

сценират по същия одухотворяващ начин. Интересен факт е, впрочем, че „Коледна песен“, според изследването на Владимир Трендафилов, е първата творба на Дикенс преведена в България, още през 1859 година, и то на предосвободенски български език. Повестта е многократно преиздавана в нови преводи до 1922 г. След продължителна пауза, тя излиза в съвременен превод на Нели Доспевска в събраните съчинения на Дикенс през 1984 година.

С всичко казано искам да подсказва, че „Поздрави на Дикенс“ е един сериозен – и, независимо от заглавието, съвсем не ироничен – български издателски проект, който показва неизчерпаемите възможности за културен пренос дори в съвременния технократизиран свят. Не мога да си представя, че ще остане незабелязан. Не мога да си представя, че догодина на Коледа, изчерпаният му тираж няма да бъде допечатан, за да радва нови и нови почитатели на хубавото четиво, на Коледния дух и на Света без граници.

Поръчах няколко английски книги, за да подаря на приятели в Америка, чието любопитство към България и какви са българите все остава, струва ми се, незадоволено. През годините съм ги гощавал с баница и сърми – сега към това мога да добавя уникална българска книга, в която гостуват небългарски автори, сродени от духа на Коледата.

Една книга, която ме обнадеждава, че и в глобалния свят Коледата ще си остане време за честитки, за добро хапване и за подаръци. Домашно време.

Златко Ангелов (1946) е лекар, преводач, журналист и писател. Автор е на мемоарната книга „Communism and the Remorse of an Innocent victimizer“ (Texas A&M University Press, 2002), сборник с новели „Еротични спомени“ (Сиела, 2012) и сборник с разкази „Любов на Boogie Street“ (Скалино, 2013). Негова публицистика и литературна критика четете на [www. antipropaganda. net](http://www.antipropaganda.net).

Национализъмът на Балканите

Автор: Ибрахим Карахасан-Чънар

Балканите отдавна са си извоювали имиджа на „барутен погреб“ на Европа, главен източник на тревоги и място, където всичко е възможно. В буквален смисъл регионът носи усещането за гранична територия между християнството и исляма, за мистериозност, настроения и предубеждения, свързани с претенциите на всяка от нациите за някакво политическо и културно превъзходство, обикновено за сметка на „другите“. Отношенията на Балканите ни сблъскват много често с една бутафорна реалност, която маркира разделителна линия между народите живеещи тук, едно противопоставяне с препратка към миналото, което води от своя страна до създаването на нови митове и на още по-голяма враждебност.

Факт е, че на Балканите в определена степен „изтъняват“ границите между отделните етнически групи – поради продължителното живее-не в земите на Османската империя и сравнително по-свободното движение на хора, стоки и капитали в рамките на тогавашните ѝ граници. Това позволява и по-сериозно културно взаимопроникване между отделните етнически и конфесионални общности, каквото е заимстването на културни традиции например. Независимо от това, всяка национална група запазва своята строга йерархия от архетипове, които оформят нейната идентичност. Нещо повече, въпреки че те постоянно общуват и обменят информация помежду си, в плана на националната им идентификация, особено през периода на формирането и изпълването със съдържание на понятието нация през XIX век, се стига до идеализирането на „своите“ и съответно – до приписването на всевъзможни негативи на „чуждите“. При това всичко става пак в рамките на общото живее-не.

Очевидно е, че процеса на национална самоидентификация протича при всички балкански народи. Идеализирането на „своите“ за сметка на „чуждите“ е процес, който може да се наблюдава и по хоризонтала и по вертикала – като краен резултат от мултикултурализма, мултире-

лигионизма, различните национални стремежи и традиционния арбитраж на Великите сили. Етноцентризмът кристализира при всички: българите, гърците (например при формирането на „Мегали идея“), при сърбите, турците, албанците и румънците (мантрата „Велика Румъния“), а при закъснялото зараждане на национална самоидентификация в края на XX в. той намира почва в Босна и Херцеговина и в началото на настоящия XXI в. – при шиптарите в Македония и Косово.

Формирането на националните държави през XVIII-XIX век върви по разделителната линия на отрицанието. Своите се идеализират, а чуждите – те са образец за всички негативи, при това събрани на едно място. При създаването си една държава, не само на Балканите (но особено на Балканите), неизбежно включва в себе си и представители на други етноси, които изпадат в позицията на национални малцинства. Това на свой ред налага общото (съвместното) живеене. И съответно – диференцирането на поведението. На практика чисти едно-етнонационални държави на Балканите няма. И не може да има. И съответно доста често съществува силно разминаване между границите на религиозните и националните идентификации. Което пък на свой ред значи включване на религиозни малцинства в рамките на една нация. Което обаче не прави по-толерантно отношението към „чуждите“ в процеса на националната идентификация.

Традицията, тръгнала от средата на миналия век, която унифицира националната държава и формите на нейното управление на всяко ниво, за съжаление все още функционира в литературата, историята, културата и политическия живот на балканските народи. Когато ние водим (или сме водили) войни, които и да сме „ние“, то те са благородни, а когато се водят войни срещу нас – те са престъпни. Това предопределя и формирането на нетърпимостта като основна характеристика в етническите отношения. В края на краищата се подменя реалността и резултатът е налице – като не може да се открие исторически факт, се ражда мит. Така през XIX и XX век започва една бясна надпревара за фалшифициране на историята на балканските народи. Формират се своеобразни научни мистификации, които създават доста проблеми и в съвременността, което от своя страна само подхранва балканския национализъм. И за съжаление нерядко пуска кръв и взима невинни жертви.

Развитието на Балканския национализъм, особено през втората половина на XX век, е пример за това как не историческото развитие,

а определени исторически интерпретации дефинират концепцията за нация. Съветското влияние над региона (с изключение на Гърция, която успешно установи западния начин на държавност в началото на XIX в., бивша Югославия и Албания, които имаха свои гледни точки за социализма) и социалистическият идеал за абсорбиране на всички националности и етноси в рамките на унифицирана идеология, наложени от политиката по времето на Студената война, трасират развитието на националната държава на Балканите. Въпреки това структурата и характеристиката на нацията и национализма на Балканите се проявяват по-скоро като единност, в която по исторически причини съществуват много националности, намиращи се под обща имперска юрисдикция. Днешна Македония е най-добрият пример за подобна формация, при която всички националности разчитат на изключването на другия, според собствената си концептуализация на историята и произхода си, докато нито една отделна нация не може да има претенцията за изчерпателна националност, която да обхване всички етноси в изградена политическа единица. До известна степен тази сложност произтича от факта, че Македония се намира на исторически кръстопът от заявени претенции за хегемония, а именно тази на източното православие, западния католицизъм, протестанството и исляма, гръцкия, сръбския и албански национализъм. Според Ърнест Гелнър в Македония не може да бъде удовлетворено нито едно от националистическите искания, най-вече поради специфичните национални, етнически и религиозни разклонения.

Признаването на Българската Екзархия през 1870 г. послужи за създаването на македонския национализъм, както и за база, от която да се изключват гърците, сърбите и българите, когато става дума за доминация над македонските територии. След победата на русите над османците, Санстефанският мирен договор от 3 март 1878 г. създава българската държава, чиито граници покриват толкова голяма територия, че напомнят на границите на средновековното българско царство, простиращо се от Дунав до Беломорието и от Черно море до Охридското езеро. Териториалните претенции на новата българска държава са в пряка зависимост от идеята, че всички националности, обитаващи територията, представляват част от българската етническа група. Велика България обяви Македония и нейните националности от сърби, гърци, турци и албанци за етнически българи, обитаващи естествената и сфера на экс-

панзия. Управляващите в България вярват, че тези националности са били или отделени от по-голямата българска нация, или асимилирани от други държави в региона. Но Берлинският договор от същата година намалява размера на България и изключва от нея македонските етноси. След като договърът определя границите на възможни претенции на българската държава и периметър за маневриране относно Македония, съседите (Сърбия, Гърция и Румъния) също увеличават своята активност за придобиване на последна дума при администрирането на Македония. Въпреки помощта на Русия и Австрия, всяка водена от своите интереси, за намеса в политическата организация на Балканите, установеното в Берлин през 1878 г. не трае твърде дълго. Българите и сърбите са разделени от изключващи граници и западащата Османска империя все още разполага със свои балкански националности. Гърците, от друга страна, целят разширяване на териториите си чрез интегриране на Тесалия и Македония в кралството им. Картата на централните Балкани е окончателно оформена едва след двете Балкански и двете Световни войни. Гърция, Сърбия и България са на печелившата страна при разделянето на Македония между тях малко преди началото на Първата световна война.

След 1918 г. Балканите са коренно различни от онези в края на XIX в. С малкото си останала в Европа територия Турция (от 1923 г. република) е редуцирана главно до Азия и е на косъм от възможността да бъде поделена от победилата във войната Антанта. Постигнала интегрирането на по-голямата част от Македония в границите си, Сърбия цели обединяване на населените със сърби в части на Босна и Херцеговина. Етническото формиране на Тракия се превръща в една от най-важните спорни теми между българи, сърби и турци. Македония става част от кралството на сърбите, хърватите и словенците, което през декември 1918 г. се ситиуира като Югославия. Доколкото Сръбската патриаршия разглежда Македония като Южна Сърбия, юрисдикцията на Патриаршията е установена и над Македония, а сръбският език е обявен за официален в училищата и става водещ за обществения живот. И докато сръбските политически доктрини игнорираха македонците и повишаваха ролята на България (съгласно указанията на болшевишка Москва), македонските националисти създадоха след Втората световна война македонската република, не без лептата на маршал Тито. Така за пръв път в историята македонската нация е припозната като национална етническа група.

На Македония предстои да бъде една от автономните области в рамките на югославската държава. Управляващите в Югославия и България комунисти разглеждат македонската република като мост между техните държави и като част от обединената балканска федерация, която би могла да включи също и Гърция и Албания. Но този опит на югославско-българско сътрудничество, отчитащ и връзките на Македония с други балкански националности, остава неуспешен за историята.

След откъсването на Македония от България през 1948 г. македонските националисти успяват да моделират национално самосъзнание чрез изтриване на пробългарските настроения сред населението. Оттогава Република Македония като част от Югославската федерация се провъзгласи за териториална национална държава със собствен различим македонски език, който е изчистен от български и сръбски влияния и със собствена Православна македонска църква, която обявява своята независимост от сръбската и българската църква. След разпада на Югославия и промените в конституцията през 1989 г., които провъзгласяват Македония за национална държава, националните и етнически амбиции на модерната Македонска република се насочват към включването на региони от северна Гърция и българска

Македония в македонския национализъм и изключването на албанските и турските малцинства от него. През 1991 г. конституционна поправка свежда позициите на албанците и турците до тези на циганите, власите и други малцинства и признава равнопоставеността на всички малцинства с македонците. Това означава, че албанските и турските илямски жители на Македония вече не се разглеждат като обособени от нацията и биват поставени в позицията на малцинство и второкласни граждани. Вследствие на това македонският проблем с унифицирането като национална държава, зависеща от ясна национална и етническа идентичност, още веднъж довежда до историческия въпрос за изключването и етнорелигиозното диференциране в сърцето на Балканите.

Политическите цели на балканските националисти са не само в реализирането на национална независимост и установяването на собствена национална държава в рамките на собствена територия, но и в узаконяването на техните действия за национални интереси и придобиването на решаваща дума при формирането на националната държава с цел легитимирането и функционирането на установените от тях административни органи, които да са в състояние да проникнат в об-

ществото. Добър пример в това отношение е гръцкият национализъм. Гръцките националисти се възползват от ползите при установяването на административен ред на обособена територия в относително по-ранен период на разширяването на националистическите идеи на Балканите. Използвайки разнообразни административни прийоми, гръцкият национализъм успява да проникне в социалните сфери на гръцките националности и да засили правилата и процедурите на гръцката социална държава върху територии, към които имат претенции и други балкански националности. По тези причини националната държава Гърция през ХХ в. се очертава като най-развитата политическа организация на Балканите в условията на засилена държавна власт върху всички сфери на нейното общество и удовлетворяването на социалните искания на политическо ниво. Ето защо съпротивата на изключените срещу държавната власт, която понякога може да се окаже ефикасна в други балкански общества, не намира добра почва в Гърция, главно поради успешното засилване на административната власт в държавата. Въпреки това няма съмнение, че дори гръцкият национализъм, подсилен толкова мощно от гръцката национална държава, дължи своите предимства в определена степен на изключването.

Изключването на другия стигна дотам, че съвременната гръцка национална държава не призна ромеите (брънка от елинския етнос), лоялни на Вселенската Патриаршия, след като последната прекъсна отношенията си с гръцкото православно население, вярно на независимата Гръцка православна църква и други църкви. В същото време това означава откъсване на модерния гръцки национализъм от не толкова далечното османско минало. Все пак, въпреки отсъствието от националната държава през годините на нейното формиране, политическите цели на гръцкия национализъм от ХХ век предвиждат включването в днешните граници на Гърция на съседни територии от Балканите, Турция и Кипър. „Мегали идея“ отново влезе в действие и послужи на съвременна Гърция за главен повод при опита да се анексират кипърските гърци през 1974 г. в политическата, икономическата и идеологическата юрисдикция на родината, както и да се интегрират македонците в Гърция, която от своя страна твърди, че Македония като територия и принадлежи. Да не говорим за турците и българите в Беломорска Тракия, които бяха напълно асимилирани и вкарани волю или неволю в гръцката орбита.

Босна и Косово са други феномени на Балканите, където изключването на различния премина всякакви граници и доведе до драматични събития – кръвопролитни войни, разрушения, ксенофобия, омраза и разделение между хората, непреодолими психически травми. Босна е пример за това, как една отиваща си комунистическа диктатура (в случая тази на Слободан Милошевич в Югославия), може да възпроизведе религиозна вражда и реваншизъм и да предизвика демоните на ада. Изглежда че Иво Андрич, единственият южнославянски нобелист, се оказва лош пророк. В разказа си „Писмо от 1920 година“ той пише с мрачна предубеденост, която по-късно се оказва вярна: „Може би в Босна трябва да се предупреждават хората да се пазят на всяка крачка, при всяка мисъл и при всяко най-възвишено чувство от омразата – вродена, несъзнателна ендемична... Тази специфична босненска омраза би трябвало да се изследва и премахва като коварна и дълбоко вкоренена болест. И аз вярвам, че чуждестранни учени ще идват в Босна да изследват омразата, както са изследвали проказата“...

Преобладаващо е мнението, че мюсюлманското население в Босна в по-голямата си част произхожда от местните жители славяни, които преминават към исляма. Значителен е броят на хърватите и словените. Евреите и власите са също неразделна част от мултикултурната картина на Босна, но евреите споделят драматичната съдба на европейските евреи през Втората световна война. Включването на Босна в границите на Османската империя като стратегическа погранична провинция след време довежда до изменения в етноконфесионалната структура на областта. Босненският феномен се крие във факта, че в този ареал османските и другите мюсюлмански заселници успешно се нивелират, дори асимилират сред интензивно усвояващото исляма славянско население на Босна и Херцеговина. Град Сараево, който се развива като голям административен и икономически център през XVI в., е прочут с пъстротата на своето население.

В края на XVII – началото на XIX в. вътрешната обстановка се усложнява от стремежа на Херцеговина да се отдели от Босна и да постигне пълна независимост. Опитите на Високата порта да се наложи чрез реформи среща съпротивата на местните феодали, които държат да запазят привилегии и самостоятелност. За окончателно усмиряване на непокорните бейове Портата изпраща през 1850 г. в Босна султански войски под предводителството на Юмер Паша Латас, който сломява бунтовни-

ческата съпротива в Херцеговина, Босненска Крайна и Посавина. През първата половина на XIX в., когато босненският пашалък е разтърсван от анархия, бунтове и сепаратистки опити, християнското население има свое специфично поведение, изразявано по различен начин – посредством пасивност и участие под знамената на своите капетани и бегове без особено старание. Немюсюлманите в еялета са наясно, че всички тези бунтове, брожения, преразпределяне на богатства и власт, не засягат техните общности, и трябва да се следва стратегия на оцеляването или на даването на минимални жертви – материални и човешки.

Хатихумаюнът от 1856 г. и последвалите го реформи предизвикват цялостна промяна в Османската империя и конкретно в Босна. Административната реформа, която се извършва през 60-те години, е наречена „блестящо време“ за Босна и Херцеговина. Създават се нови полицейски сили, армия, централизиран апарат. Реформите обаче не решават проблемите за собствеността на земята и това води до нестихващи селски бунтове през втората половина на века. Част от тези бунтове, сред които се откроява въстанието на Лука Вукалович, за първи път преплитат аграрни искания с национални. Въстаниците искат изравняване на правата – религиозни, имуществени и юридически – на мюсюлманите и християните, все проблеми, останали нерешени от Танзиматските реформи. Именно в този период се засилват външните интереси към Босна и Херцеговина; особено ясно се очертават сръбските, черногорските и хърватските, тогава ясно се оформя и ориентацията на Хабсбургите за военна и политическа окупация на Босна.

През XIX в. в Босна и Херцеговина започват да се формират местна буржоазия и млада интелигенция, но за избистрянето на самостоятелна икономическа и революционна програма не може да се говори. През този век всъщност за първи път сърби и хървати започват да спорят и да търсят доказателства, че ислямизираното местно население е от хърватски – католически произход, или от сръбски – православен. Тогава са оформени вече и националните различия и противоречия в Босна и Херцеговина, които никога не намират своето разумно решение. Патриотичната идея на Иван Франьо Юкич за „бошняштво“ – за славянска нация, изповядваща три религии, не е в състояние да се наложи. По-късно в началото на XX в. теорията за „бошняшка нация“ е тотално компрометирана и претърпява фиаско поради крайностите на нейния автор и реализатор Бениамин Калай. Тази традиция на непримирими

дебати продължава до войната, която започва през 1992 г. и едва ли има смисъл да се води изобщо, след като общностите бяха завинаги разделени, капсулирани и ясно етноориентирани с цената на потоци от кръв и хиляди жертви. До войната между март 1992 и ноември 1995 г. населението на Босна и Херцеговина е в съотношение: 43,7 % мюсюлмани, 31,4 % сърби – православни християни и 17 % хървати – католици и други.

Съдбоносните предвестници за по-нататъшното развитие на Босна и Херцеговина произтичат от исторически установения факт, че процесът на засилена и интензивна самоидентификация на всеки от трите „главни народа“ не само е съдържал националистически заряд, но е бил всъщност причина и двигател на същото това развитие. В тежко болната Югославия от началото на 90-те години на XX в., в атмосферата на общото разпадане на еднопартийната комунистическа система, в Босна започнаха да никнат почти изключително национално профилирани политически партии в демократични одежди. И понеже политически плурализъм означава непрестанна и агресивна конкуренция в борбата за власт, основните национални програми и стремежи на тези партии бързо се преобразиха в националистически, а на места в Босна – и с националношовинистически платформи и практика. Логично беше да се очаква, че такова развитие ще подбуди политически интереси и в едно по-широко югославско пространство и че със сриването на Югославия Босна и нейното население ще се превърне в полигон за „окончателното“ сръбско-хърватско разчистване на сметките.

Най-очевидна и възмутителна характеристика на съвременната босненска идентичност е катастрофата на човека, инспирирана от отрицанието на другия и предизвикана от вътрешната и външната агресия срещу Босна. От самото начало, още в първата и фаза, а и по-късно тя представляваше брутално въоръжено насилие над гражданското население, а в следващата фаза се превърна във война между силите, които искаха да разпокъсат Босна и Херцеговина, и онези, които искаха да я запазят. След колективните и индивидуални физически ликвидации, които злодеите извършваха (най-вече над мюсюлманите) и които бяха съпроводжани с ужасяващи садистични оргии, страната напуснаха реки от бежанци и изгнаници. Независимо колко са били свързани с Босна, всички тези хора напуснаха своя дом под страхотен натиск, който беше най-често вследствие на „неподходящата“ им народностна принадлежност. Съзнанието за взаимно изключване между мюсюлма-

ните бошняци, босненските православни сърби и босненските католици хървати на много места се разшири до поразителни размери. Така съвременното босненско общество е разделено на три остро профилирани формации, които различните национални стремежи тикат в три различни посоки.

Споразумението от Дейтън (декември 1995 г.) определи Босна и Херцеговина като държава, съставена от два ентитета, т. е. части. Федерация Босна и Херцеговина, или т. нар. мюсюлманско-хърватска федерация, разделена на десет кантона – едни с преобладаващо мюсюлманско, други с преобладаващо хърватско и трети със смесено население, – и Република Сръбска в съотношение 51:49 процента от територията на страната. Двата ентитета имат отделни парламенти, правителства и различни органи и институции. Според основните закони на двата ентитета във Федерацията са конститутивни само бошняшкият и хърватският народ, а сърбите са лишени от това право. В Република Сръбска пък е конститутивен единствено сръбският народ, докато представителите на останалите два се смятат за малцинства. Уникално политическо устройство – но това е цената на мира, който се крепи от въоръжената част на НАТО.

Войната в Босна – най-продължителната и кървава част от разпадането на Югославия – е едно от онези събития, за които може да се спори дали представляват край на една ера или начало на друга. В продължение на три години на Балканите, в самата Европа се води една война, в която загинаха 145 хиляди души, ранени бяха 174 хиляди, 2,5 милиона бяха прогонени от домовете им. В тази касапница бяха разрушени 60 % от жилищата, 28 % от пътищата, неизброимо много обществени сгради, храмове, градове и села. Само в Сараево за трите години обсада бяха убити повече от 10 хил. души. При това както насилията, така и разрушенията не бяха страничен резултат от воденето на бойни действия, а самата им цел, резултат от обмислена, планирана и целенасочена кампания. Днес е ясно, че никой не спечели от войната в Босна, никой не излезе с чест от нея. Към човешката трагедия се добави един огромен провал – провалът да се осъзнае и реагира на събитие от първостепенна международна важност, при това събитие на европейския континент. Така както бе проспано и не бе реагирано някога на възхода на националсоциалистите в Германия, което донесе невъобразими нещастия на човечеството. Уроците от Босна сигурно ще бъдат дълго анализирани: Тузла, Вуковар, Маркале, Сребреница, Сараево не могат лесно да бъдат

забравени – те се превърнаха в ключови думи на патологичен национализъм и зловредна агресия. Тази война наля отново гориво в огъня и направи целите Балкани да изглеждат като далечен тъмен ъгъл на Европа, обречен на трагедии и изостаналост, самото vyplъщение на антагонизъм, разпадане и омраза в един свят, устремил се в обратната посока – към толерантност, обединение и рационалност.

Докато светът се чудеше какво става в Босна и как ще се изправи тя от пепелищата, старите паранои и фобии изплуваха в съседно Косово – албански анклав в рамките на Сърбия, което показва, че истинският урок от босненската трагедия не бе прочетен правилно. Косовският проблем е симптом, кристализирал от агресивността на югодиктатора Слободан Милошевич, белязан от някои като „персонафикация на шовинистичното и ирационално крило на Сърбия“, както и от „хуманността“ на албански националисти от всякакъв калибър, които събудиха призрака на „Велика Албания“ и които затръбиха за независимост на Косово, и за обединение на историческите албански земи. В зародиша на събитията през 1993 г., когато бе отнета автономията на Косово, писателя и Нобелов кандидат Исмаил Кадаре, призова в един вестник в Тирана към здрав разум и подложи на остра критика онези, които стояха в основата на националистическите презентации: „Косово е пробен камък за всички нас – заяви Кадаре. – Но това е свещено изпитание което не позволява повърхност, арогантност или горещене... преди всичко мисля, че трябва да се избегне клане... не трябва да се прибегва до отчаяни актове. Отчаяни актове могат да се извършват от индивиди, но не и от нации. Никоой няма правото да подтиква хората към такива актове“. Но изтъкнатият албанец като че ли не беше чул...

„Албанският национален въпрос“ вля от своя страна енергия в мантрата „ние и другите“, което придоби плът и дух през 1999-2000 г. чрез кризата в Косово, войната на НАТО срещу армията на Милошевич, бежанските лагери в Македония, Албания и Сърбия, чрез новото разместване на големи маси от хора, прогонени със сила или от страх, и най-вече чрез отключването на нови национализми, иредентистки апетити и ксенофобия в Балканския регион. Ескалацията на конфликта, бомбардировките, присъствието на НАТО в Албания, Македония и Косово, приемането и настаняването на бежанците са теми, все още много живи в съзнанието на хората. По всяка вероятност 2013 г. ще се окаже решаваща за самоопределението на косоварите като автономен субект и ще при-

добие прагматичен вариант, който ще надделее над всякакви форми на национализъм и сепаратизъм.

През последното десетилетие албанците и от трите общности (тези в Албания, Македония и Косово) преживяват период на национална идентификация, себеоткриване и национално съзряване. В момента албанците са устремени към това да се утвърдят като нация, успявайки да преодолеят центробежните сили на клановото и териториалното разделение. Тези общобалкански стремежи се усложняват обаче от различията на трите общности. Изненадващо е противоречието между липсата на ксенофобия сред албанците в Албания, яростната ксенофобия на косоварите и пълната етнокапсулация на албанците в Македония. Как при тези значителни различия и с привкуса на взаимно недоверие и чувство за превъзходство би се извършило национално формиране и национално обединение? Това просто не може да стане, освен ако не бъде общо решение и платформа на политическите елити на трите общности, наложено агресивно и, разбира се, подкрепено от външни фактори. Иначе последиците за непредвидими.

Албания се отнася насърчително към всичко, което се случва в Косово. Всяко завоевание на косоварите се одобрява и приветства. Това, че се прочиства територията от сърби и роми, че се държат в страх и напрежение горанците (българомохамеданите) и турците – всичко се обяснява с последиците от преживяното страдание. Никой не е склонен да коментира факта, че агресията се обръща и срещу своите, срещу интелектуалците, бивши идеолози на съпротивата срещу сърбите, които днес се плашат от албанската ксенофобия и от неясните перспективи за развитието на Косово. Албанците знаят една-единствена истина от учебниците по история, че Косово е изконна албанска територия, която през 1912 г. е била вероломно нападната от сърбите и откъсната заедно с населението от родината майка.

През своята история албанците почти никога не са съществували самостоятелно или в състояние на трайно обединение. Те са били за кратко или за по-дълго под властта на Рим, на Византия, на България, на Сицилия, на Сърбия, на Османската империя и т. н., чак до 1912 г. Де юре няколко столетия Албания е управлявана от Високата порта и господства ислямът, а де факто – там има алтернативно местно управление, криптохристиянство. При видимото спазване на нормите на османско-ислямския шерият всъщност властва Канунът – обичайното пра-

во. Това е система от безупречно действащи и изпитани през вековете механизми на изолация и независимо съществуване под привидността на подчинението и демонстрирана лоялност. Такова е съществуването на албанците в границите на Югославската федерация и особено след отнемането на автономията им в провинция Косово. Тогава се отключват отработените механизми на успоредното съществуване във всички сфери на политическия, обществения и стопанския живот, което в буквален смисъл е голяма крачка в зоната на риска – т. е. на отрицанието на другия.

Сега – в дните, в които се решава бъдещето на Косово, виси следният въпрос: „Възможно ли е мултиетническо Косово?“ За съжаление, аз не съм голям оптимист в това отношение. Един известен косовски интелектуалец потвърждава моята теза, при това съвсем категорично: „Въпросът за мултиетническо Косово е идеологическа мантра, която Западът наслажда, прехвърляйки я от Босна. Но там има друга демографска реалност. Те не разбират, че на Балканите не може да се прилага един и същ модел.“ Очевидно, от особена важност тук е въпроса, дали в бъдеще албанци и сърби ще могат да живеят заедно в Косово. Мнозина заявяват, че сърбите, които не са участвали в репресиите и убийствата, могат да се завърнат и останат по родните си места. Според тях, това е повече проблем на сърбите, отколкото на албанците. За самите сърби ще бъде много трудно да признаят Косово като независима държава и себе си като малцинство в нея. Всъщност, ако трябва да бъдем обективни, албанците просто не желаят сърби в Косово и винаги ще ги притесняват. Аз лично не се ангажирам за какъв период от време чувството на колективна вина и омразата ще пречат на нормалното общуване между двете общности. Малките сръбски анклави в момента живеят изолирано, охранявани от международните сили, заобиколени от враждебно албанско население. Тази екстремна ситуация едва ли ще съдейства за завръщането на избягалите от областта сърби. По-скоро ще стане обратното – все повече сърби ще напускат областта, а тези, които ще останат, ще трупат агресивност. По неофициални данни в момента в Косово са останали около 80 хил. сърби, а близо 220 хил. са напуснали родните си места.

Не по-завидно е положението на другите етнически общности – мюсюлмани, турци и горанци. Общността на горанците е наброявала 17 хил. души преди войната, а сега по последни данни те са около 10 хил.

души. По-голямата част от тях живеят в общините Драгаш, Гниляне и Косовска Митровица. Горанците са обявени за сръбски колаборационисти и са обект на преследване от страна на косовските албанци. Горанците са изправени пред нов проблем, защото им се предлага нова идентичност с цел да се спасят от притесненията на албанците. Натискът е особено силен да се запишат като бошняци. Самите горанци търсят своя произход и не отхвърлят тезата, че са българи. Непоносимост има и към ромите, които са определяни също като сръбски колаборационисти и за тях няма живот в Косово. Съществуват населени места, които са 100 % прочистени от роми. Малкото останали в областта роми (приблизително около 15 хил.) се съсредоточават близо до сръбските анклавни и преживяват там под закрилата на международните сили.

Безспорно най-важното в този момент е изграждането на самостоятелна държава Косово. Едва на по-късна фаза може да се пристъпи към прекрояване на държавните граници и формирането на по-голяма албанска държава. На този етап обаче, Косово се стреми да поддържа ситуацията на етнически чиста албанска територия с всички законни и незаконни средства. Албанците в Косово се намират в период, в който са напълно капсулирани в себе си, те са си самодостатъчни и са изпълнени със задоволство от себе си, изпитват чувство за превъзходство и бурен оптимизъм за бъдещето и не желаят да съжителстват или да се съобразяват с никой друг. Техният витален национализъм се съчетава с осъзнатото превъзходство на една етническа група, активно възпроизвеждаща се на фона на демографския спад на всички нации в региона. Без да артикулирам повече с термина „Велика Албания“, ще стопирам темата чрез думите на един албански творец, който формулира по следния начин албанските национални тежнения: „Обединението на всички земи, населени с албанци, е дълбоко вкоренено в нашето съзнание. Албанският национализъм, дори албанският комунистически национализъм от времето на Енвер Ходжа винаги е подхранвал аспирациите, че един ден всички ние ще бъдем едно. Това е част от съзнанието на всеки албанец, където и да живее той, и е много трудно някой албанец да декларира, че е против това.“

Турската държава и общество са националистически, една вероятно логична последица от носталгията по империята и от изграждането около една нова основа на националната държава – друга идея, плод на западната модерност, която е възприета против волята поради

липса на по-добър модел. Дали този национализъм, който днес среща един друг също толкова силен и подражателски, а именно кюрдския национализъм, може да бъде преодолян през XXI век? В тази връзка трябва да се държи сметка за два процеса с противоположни последици: европейската интеграция, непълна и несигурна, но все пак способна да го смекчи, доколкото идеите на регионализация, децентрализация и преодоляване на локалните специфики печелят пространство; близоизточният, кавказкият, дори балканският контекст, в който относително новото понятие за нация рискува да упражнява за още известно време привличане върху елита и населението, в търсене на ред, идентичност и граници и способен да подхранва като отговор един национализъм на отхвърляне в Турция.

Скъсвайки с мултиетническият, мултирелигиозен и многоезичен имперски ред, националистическата Турска република се отличава със своето отхвърляне на етническата и културна специфика на кюрдите. Един социолог, Зия Гьокалп, родом от Диярбакър и вероятно кюрд, парадоксално става идеолог на турския национализъм. Лозунгът: „Щастлив е този, който се нарича турчин“, който и днес може да се прочете, изписан по планини и хълмове, добре илюстрира тази идеология и се обяснява в контекста на 20-те години на XX век. В своите увлечения унитарната идеология разкрива място за някои аберации: така две теории, официално наречени „турска теория за историята“ и „слънчева теория за езика“, постановяват, че „турската раса е майка на всички цивилизации на света“ и че „турският език е майка на всички езици“. В оправдание на турския национализъм трябва да се каже, че въпреки някои залитания, „турското“ обикновено не е разбирано в расов смисъл: за турчин е смятан този, който мълчаливо приема да бъде част от анадолинския „мелтинг пот“ и често е някой, намерил там убежище, като например черкезина от Кавказ, босненския мюсюлманин, българските турци (които принципно приемат Турция за „Анаватан“ – Родина майка), абхазина от Грузия и други.

Сред най-малко познатите аспекти на съвременна Турция стои и алевитският въпрос. Смята се, че тази синкретична и хетеродоксна група съставлява приблизително около 15 % от населението на страната, тоест в порядъка на дела на кюрдите. Въпреки това алевитите са само бегло засегнати в политологическите и социологическите изследвания върху Турция. Можем да обясним тази пестеливост в информацията

с унитарния характер на Турската република, която прави алевитите „статистически невидими“ – те отсъстват от всички официални източници, а също и поради това, че този феномен дълго време остава „табу“ – поне до края на 80-те години на миналия век.

Трудно е да се определи със сигурност единен произход на алевитството, доколкото то се характеризира със своя синкретизъм. Може да се приеме, че алевизма изкристализира като специфичен култ в началото на XVI в. в резултат на политическите и религиозни развития, които променят облика на целия Среден изток. През 1501 г. водачът на Сафавидското братство Исмаил взема властта в Персия. Той се опира на някои слоеве от османския Анадол, главно на племена от тюркменски произход, които по това време са наричани „къзълбаши“ (буквално „червени глави“, заради цвета на шапките им). На няколко пъти в началото на XVI в. последните изразяват своето социално и икономическо недоволство, заплашвайки да съборят все още слабо укрепналата османска династия. С обявяването на шиизма (т. нар. шиизъм на Дванадесетте имама) за официална религия на Персия от шах Исмаил, този политически въпрос придобива и религиозно измерение: в противопоставянето си на шиитска Персия, Османската империя все повече се представя като защитник на сунизма. Дотогава религиозните различия са плаващи и не са политизирани, тъй като няма държава, която да е заинтересувана от това да определи кое е „ортодоксално“ и да го налага. Но паралелно с институционализирането на официалната религия, къзълбашите започват да бъдат смятани от Истанбул за „пета колона“ както в религиозно, така и в политическо отношение. Една част от тях са избити, а после дълго ще бъдат остракизирани. Така те ще останат извън системата на „миллетите“ (признати немюсюлмански религиозни общности), която ще институционализира конфесионалното многообразие през XIX век.

Установяването на републиката радикално променя рамката, в която се поставя алевитският въпрос. Отмяната на исляма като официална религия през 1928 г. слага край на легитимирането на политическия ред в религията, както и на религиозната дискриминация на алевитите. Тази еволюция трябва да бъде разглеждана в перспективата на изграждането на унитарната национална държава. Съгласно проекта за създаване на национална общност, която не признава никакви партикуларистки елементи, кемализмът игнорира многообразието, включително конфесионалното. На практика се подразбира, че Ханефитският сунни-

зъм е издигнат за официална религия, от която алевитството е изключено. В часовете по вероучение, които постепенно се въвеждат, а след това стават задължителни, се преподава сунитската интерпретация на исляма. Същевременно изкованата от кемализма национална идентичност дава възможност за включване на културни характеристики (в литературата и музиката) и от алевитски произход, като все пак отказва да ги означава като „алевитски“, което би означавало, че са партикуларистки. Впрочем републиканската власт продължава да се отнася към алевитските групи, които слабо познава, с известно подозрение.

Политическото реактивиране на разделението придобива формат и съдържание след 60-те години на ХХ век. В една многопартийна система вероизповеданието бързо се превръща в сериозен политически аргумент или във важен електорален периметър. През 70-те години амалгамата между алевитите и левицата придобива общ характер. Тогава започва и крайната политическа поляризация, която води до най-внушителните погроми през републиканския период, насочени срещу левицата и алевитите в смесените градове на Централен Анадол: Сивас, Малатия и преди всичко Кахраманмараш през 1978 г. (стотина убити) и Чорум през 1980 г. След тези репресии в новата политическа конфигурация от 80-те години насам се появява едно движение, свързано с алевитската идентичност – фондацията „Джем“, ръководена от уважаван алевит – Изеттин Доган, който е едновременно „деде“, водач на племе, политик и преподавател във френскоезичен университет. Според версията на г-н Доган (между другото има още три конкурентни движения: „Хаджи Бекташ Вели“, „Пир Султан Абдал & 2 Теммуз (2 юли)“ и „Ехл-и Бейт“ – но с по-малка тежест), алевитството представлява типично турска версия на исляма и е продължител на тези две наследства. Неговата организация твърдо настоява за включването на алевитския въпрос към Дирекцията на религиозните дела. Исканията на „Джем“ в основни линии не се различават от исканията на останалите: признаването на алевитството от страна на държавата, за слагане край на проявите на дискриминация, за освобождаване на алевитите от задължителните часове по религиозно обучение в училище.

Мобилизацията на алевизма е вследствие на два акта на насилие, които и до днес заемат важно място в представите на алевитите. На 2 юли 1993 г. участниците в една културна проява, организирана в Сивас от дружеството „Пир Султан Абдал“, са обсадени в хотела си в продълже-

ние на осем часа и 37 от тях са изгорени живи от протестиращите активисти на крайната десница (ислямисти и националисти). Последните са възмутени от присъствието на Азис Несин – открито атеистичен интелектуалец, който поема отговорността за превеждането на турски на романа на Салман Рушди „Сатанински строфи“.

Друг акт на насилие се извършва вечерта на 12 март 1995 г. в истанбулския квартал „Гази Осман Паша“. Вържени мъже, които се намират в едно такси, откриват масиран огън по четири кафенета и една сладкарница, посещавани от алевити и леви активисти. Двама души са убити, а 14 други са ранени. Слухове обвиняват полицията в съучастие в това нападение, приписвано на крайната десница. На следващия ден стотици хора излизат на улиците и избухват размирици, а полицията стреля срещу тълпата, като убива двама и ранява мнозина. Тогава протестът набъбва с хора, идващи от други квартали на Истанбул и активисти на радикалната левица, които издигат барикади. Силите на реда стрелят наново, убитите са 16, а около 200 души са ранени. През следващите дни сдруженията на алевитите и синдикатите организират многобройни протестни шествия в големите градове. На 15 март, по време на едно събиране в квартала „Юмрание“, където привърженици на алевитите протестират срещу полицейските методи, силите на реда още веднъж откриват огън по демонстрантите – има четирима убити и двадесетина ранени. Самата Турция е в шок: тя не е преживявала сблъсъци в градовете с такъв размах от времето на преврата през 1980 година.

Като цяло, институциите не приемат исканията за религиозно признание, формулирани от лидерите на алевитите. Със сигурност Дирекцията на религиозните дела е трябвало да вземе под внимание алевитския въпрос, примерно като взема публично отношение по тази тема. Същевременно тя се противопоставя бурно на признаването на религиозната различност, както и на каквато и да било форма на автономия на алевитите по отношение на официалния ислям. Тя вижда спасението на алевитите в зачитането на ортодоксалния ислям и в изоставянето на практиките, които са били прибавени към него. Дирекцията се защитава от обвиненията в дискриминация, като настоява, че изграждането на джамии с нейни усилия в алевитските села не е мярка за асимилация, а добро дело. Досега исканията за религиозно признаване на алевитството изглежда имат малко вероятност да успеят. Всъщност те поставят под въпрос самите основи на отношенията между държава и религия и кон-

цепцията за хомогенна национална общност. Същевременно тези развития пораждаат силна съпротива и не трябва да бъдат смятани за нещо окончателно решено.

„Кюрдският въпрос“ е може би най-деликатната и от друга страна най-злосторителната тема в най-новата история на Турция. Кюрдите, турски граждани, съставляват една безспорно съществуваща и нехомогенна съставна част от населението на Турция, привързана към своите особености, които не могат да бъдат отричани. По принцип няма противоречие между желанието да бъдеш различен от другите и искането това да получи признание, от една страна, и политическа интеграция, от друга. Кюрдската реалност на Турция е едновременно очевидност, въпреки политиката за отричане и асимилация, но също така социална и политическа конструкция, реализирана на индивидуално и колективно ниво.

Трябва да се направи прочита на участието на кюрдите във войната за независимост и основаването на Турската република (1919-1923) и след това да се потърси мястото им в една история, от която по неотделим начин те са съставна част. Политическата реторика на тази епоха извиква на преден план религиозни ценности и знаци, а валидната тогава политическа общност е религиозната общност, която включва кюрдите по същия начин, както и останалата част от мюсюлманското население на Анадола и Румелия. Мобилизацията срещу окупаторите дефинира една отбраняваща се религиозна и териториална общност, въплътена от Комитета за защита на правата на Анадола и Румелия. Основният организационен закон от 1921 г. бележи една осезаема промяна – в член 3 се появява изречението „турска държава“. Изглежда обаче прибрзано да виждаме в това някаква етнизация на зараждащата се политическа структура. Премахването на султаната от Великото национално събрание на Турция през ноември 1922 г., по време, когато новата власт вече контролира очертаната от Народния обет територия, значително променя ситуацията и начините на дефиниране на възникващата политическа общност. Всъщност съотнасянето към религията, което е в основата на османската връзка, губи от значимостта си.

Парижката мирна конференция предоставя възможността кюрдската обособеност да се ситуира за пръв път на световната дипломатическа сцена. Заедно с „официалната“ делегация на османското правителство е допусната една „кюрдска национална делегация“ под водачеството на

Шериф паша. Но всички кюрдски депутати в османския парламент не признават тази „делегация“ и държат да афишират своята солидарност единствено с османската делегация. Така или иначе, тази конференция представлява началната точка в отношението на държавата към политически изразената „кюрдска различност“.

На Лозанската конференция от 24 юли 1923 г., където Великите сили безрезервно признават новата турска държава, се забелязва липсата на признаване на кюрдите като „малцинство“, чиито права да бъдат гарантирани. В духа на Лозана (според членове 37- 45, част III от договора) има само религиозни малцинства. Съдбата на кюрдите също не е предмет на отделно разглеждане. Религиозната концепция за това какво е малцинство (азънлък), каквато се вижда в договора, е наследница на османския модел на управление на различията и ще просъществува до наши дни. Все пак член 38 на същия договор постановява: „Турското правителство се задължава да даде на всички жители на Турция пълна и цялостна защита на техния живот и свобода, без разлика на месторождение, националност, език, раса или религия.“ Но никакво конкретно развитие не идва да допълни и да материализира този принцип по отношение на нетурските езици и „раси“ и той ще остане само на хартия. Сякаш единствената грижа на тогава подписалите договора се отнася до немюсюлманите. Конституцията от март 1924 г. довършва налагането на турския език и прокарва „турското гражданство“, независимо от религията и расата. Член 3 на тази конституция провъзгласява турския език за официален език на републиката. Но от официален език до единствен език има известна разлика, която политическите и административни практики ще запълнят.

По това време вече започват и „кюрдските бунтове“, които ще доведат докрай процеса на затваряне на политическата сцена за кюрдските искания, каквато и да е тяхната форма. През 30-те години на XX в. се изгражда една концепция за турската национална история (макар че още преди това идеологът на турския национализъм, Зия Гьокалп, работи в това направление в новаторските си творби), която изключва кюрдите, или по-право – поглъща ги и прави от тях турци, които не съзнават тази си принадлежност. Успоредно с това историографията не проявява никакъв интерес към кюрдските езици и игнорира тази особеност. С многобройни принизяващи варианти тази официална представа за

кюрдите изненадващо ще се запази и в продължение на десетилетия ще блокира всяка сериозна политическа дискусия и научни изследвания.

Средата на миналия век се характеризира с относително либерализиране и конституцията от 1961 г. разкрива някои възможности за свободно изразяване. Този период на поява на националното публично пространство е белязан с организиране на масови демонстрации в кюрдските градове (т. нар. „Митинги на изток“), по време на които са изразени културни и икономически искания спрямо държавата. В този контекст се допуска появата на двуезични списания (на кюрдски и на турски), като например „Тигър-Ефрат“ и „Ново течение“, а Мехмед Бозарслан публикува в Истанбул своята „кюрдска азбука“ (1968). Почти по същото време кюрдските организации, които в мнозинството си са нелегални, добиват самостоятелност и се заемат с преформулиране на „въпроса“ в по-директна политическа форма. След амнистията на политическите затворници през 1974 г. завръщането на кюрдите на политическата сцена продължава в климат на относително разведряване. Известен брой кюрдски политици от левицата успяват да се интегрират в политическия живот. Един от най-добрите примери е този на Мехди Зана – независим кандидат, който е избран за кмет на Диярбакър през 1977 г. През 1978 г. за пръв път в историята на региона жена е избрана за член на градски съвет – в Хилван, окръг Шанлъурфа.

Превратът от 1980 г. довежда до безпрецедентно засилване на репресивните мерки в национален мащаб, в това число и срещу кюрдите. Стотици хиляди кюрди са арестувани и затворени на изток, както впрочем и в другите части на страната. Ръководството на ПКК (Кюрдска работническа партия), която става изразител на исканията на кюрдската общност, се оттегля в Сирия и възприема една по-нападателна линия и започва да действа чрез прониквания в Турция. Произволът и насилието довеждат до смъртта на мнозина политически затворници. Във военния затвор в Диярбакър гладните стачки и убийствата стават част от ежедневието, а надигането в Дерсим (Тунджели) срещу военните превратаджии е последвано от изключително сурови репресии. Орхан Айдън, който участва в този протест, влиза в историята като първия кюрд в Турция, който е осъден на смърт и екзекутиран.

Успоредно с това, със закон под номер 2820 от 24 април 1983 г. (по-късно допълван многократно), официално се забранява използването на кюрдски език на публични места. В Анадола се провежда и асимилатор-

ска пропаганда, която широко е опира на религиозната тематика. Тогава триумфира идеологията на „тюркско-ислямския синтез“, която прави от турците защитници на исляма и радикално изключва кюрдите от националната история. В поредица публикации от началото на 80-те години, кюрдите са представяни като „планински турци“, които спешно трябва да бъдат ретурцизирани. През годините след преврата се достигат екстремните точки в ожесточеното отричане на съществуването на кюрди от страна на държавата.

Завръщането на отрицанието е все пак нееднозначно, защото това са годините през които премиер на Турция е Тургут Йозал, впоследствие и държавен глава. Той е роден в Малатия, източната част на страната, като в началото на 90-те години публично признава, че има „кюрдска кръв“. Йозал е привърженик на разрешаването на „въпроса на изтока“, чрез различни политически и икономически инициативи. Той е главният стратег на един „закон за разкаянието“, приет през 1985 г. и предназначен да „върне в правия път“ кюрдите, които са станали партизани. Първата голяма бежанска вълна на кюрди от Ирак към Турция (след масовите убийства в Халепче през 1988 г.) довежда до ускоряването на еволюцията на Йозал по този въпрос. За по-малко от три седмици, след трудни преговори и ужасни условия за бежанците, повече от 70 хиляди кюрди са приети в Турция и са настанени в бежанските лагери. От този момент нататък, става трудно да се отрича „кюрдската реалност“, където и да се проявява тя. Започвайки от края на 80-те години, под влиянието както на външни фактори (войни в Ирак, искания на Европейския съюз), така и на вътрешни влияния, турските правителства, започват да признават съществуването на „кюрдската реалност“, без обаче съдържанието на тази реалност да бъде все още в действителност изяснено. Тази промяна отговаря на дълбоките обществени трансформации и се вписва в пробуждането на идентичностите по всички направления, което обхваща по това време турското общество. Показателен израз за това е представата за „анадолска мозайка“.

Тургут Йозал не спира дотук с актовете на отваряне и вдига забраната от 1983 г. да се говори и издава на кюрдски и освобождава няколко хиляди политически затворници (април 1991 г.). Сюлейман Демирел – също знакова фигура в най-новата турска история е този, който прави по-големи крачки и официално минава „линията на границата“. По време на една реч през 1991 г. в Диярбакър, малко след като е избран за министър-пред-

седател, той тържествено признава от името на турската държава „кюрдската реалност“. Независимо, че това негово изказване някои капацитети да смятат за конюктурно (Демирел дължи победата си отчасти на Народната социалдемократическа партия, в рамките на която има много депутати с кюрдски произход), то има важно значение от символична гледна точка, защото нанася удар на дискурса на отрицанието.

Всички тези прояви на отваряне от началото на 90-те години разкриват възможности за една безпрецедентна културна обнова сред кюрдите, която приема многообразни форми. В общ план този културен подем е част от даването на свобода на словото и неофициалните начини на изразяване, които се извършват в Турция от този момент нататък и които засягат всички групи в страната (без да е необходимо във всички случаи да говорим за „малцинства“). Вдигането на юридическите пречки води до създаване на голям брой фондации, сдружения и издания, чиято основна цел е да подкрепят развитието на културата на кюрдите. От началото на 2002 г. в цялата страна стартира широка кампания за въвеждането на факултативни курсове по кюрдски език (курманджи). През юни 1990 г. се появява и първата легална „прокюрдска“ партия в Турция – Народната трудова партия. На парламентарните избори от 1995 и 1999 г. същата партия (под абривиатурата ХАДЕП) се налага като първа сила в единадесет окръга, които в известен смисъл очертават сърцевината на турски Кюрдистан: Диярбакър, Агръ, Карс, Хакяри, Мардин, Сиирт, Ван, Муш, Батман, Ъгдър и Ширнак. Над „кюрдските партии“ все още продължава да тегне съмнението, но в сравнение в началото на 90-те години те вече са възприети от мнозинството. Стъпките към либерализация от 2004 г., дават нови надежди, които изглежда бяха обусловени от европейският дневен ред. Те се изразиха, от една страна, в откриването на няколко частни школи по кюрдски език (в Батман, Ван и Шанлъурфа), а от друга, в разпространяването по телевизионните канали и на вълните на обществените радиостанции (ТРТ-1 и ТРТ-3) на седмични предавания на кюрдски езици (курманджи и заза) в рамките на нова програма, наречена „Нашите културни богатства“.

Дотук добре, но 2007 г. отново експонира „кюрдския проблем“, който по принцип гравитира в югоизтока около границите с Ирак и Сирия. И дебата отново забуксува с цялата му острота. ПКК беше обявена официално за терористична организация, както от самата Турция, така и от нейните стратегически съюзници САЩ и Германия. Надире Матер, коя-

то публикува през 1998 г. „Книгата на Мехмед: войниците, които са се сражавали на Югоизток разказват“, ще трябва да преосмисли и актуализира реалностите на тази „скрита война“. Диалогът влезе в задънена улица, дори се усложни след гражданската война в Сирия, жертвите се множат – над 40 хиляди души от началната му фаза отпреди четвърт век, до сега.

В края на 2012 г. противопоставянето придоби окраска с нови терористични актове и жертви от двете страни. Уличните сблъсъци между полиция и демонстранти се превърнаха в ежедневие, както в кюрдските анклавни, така и в по-големите градове на страната. Друг ракурс е искането на близо 700 души от 67 затвора, за трайно решаване на проблема, пълно признаване на кюрдската идентичност, преразглеждане на делата на осъдените, но най-вече, осъденият с доживотна присъда лидер на ПКК

Абдуллах Йоджалан да бъде преместен под домашен арест. Едно от другите ключови условия е кюрдският език да получи статут на втори официален език в кюрдските райони и да се изучава като задължителен в училищата. Турският премиер Тайип Ердоган даде ясен знак, че въпреки стачките и сблъсъците няма как Йоджалан да бъде изпратен в дома му. Сега излежаваният доживотна присъда водач на кюрдските сепаратисти се намира на острова затвор Имралъ в Мраморно море. Според Ердоган „кюрди и турци нямат проблем помежду си, проблем имат всички турски граждани с тероризма на ПКК.“ Независимо от всичко това, правителството подготвя реформа позволяваща кюрдският език да се изучава като свободно избираем във всички училища. Внесен е на обсъждане от Меджлиса и проектозакон, който ще даде възможност на кюрдите да се защитават на майчиния си език в турските съдилища.

Румънците, упоени от своята конспирация за „Велика Румъния“, също насищат с идеи и действия пъстротата на тукашните национализми. Жлъчното минало придоби ясни очертания през март 2012 г., когато националисти-юнионисти, проведеха шествие в Кишинев по случай така нареченото „обединение“ на Бесарабия с Румъния, а в действителност окупация, която се е състояла на 27. III. 1918 г. Ако трябва да се направи ретроспекция на миналото, на Парижката конференция след края на Кримската война (1853-1856), тогавашното княжество Молдова получава от страните победителки руската територия Бесарабия. Русия си връща последната след Руско-Османската война (1877-1878), но след краха на Руската империя през 1917 г. Букурещ отново я окупира. Територията е освободена окончателно след Втората световна война, по

време на която Румъния е сателит на нацистка Германия В Молдова тогава, което в общи линии не се е променило и сега, живеят големи малцинствени групи – руснаци, украинци, българи и гагаузи. Всички те са подложени на жесток гнет по време на румънската окупация и на изключване от всякаква легитимност

България е също конфокален участник в историческият гамбит, която по някакво злощастно стечение на обстоятелствата попада под влиянието на северния си румънски съсед. Схемата на противопоставянето става напълно отчетлива, когато България е разгромена в Първата световна война и губи значителни територии в Южна Добруджа. Българите, които са преобладаващо население в този Придунавски регион, не само не получават предвидените от мирните преговори и Устава на Обществото на народите малцинствени права, но са и подложени на жестока денационализация, целяща обезбългаряването на Южна Добруджа. Тук ще добавя, че „добруджанския въпрос“ е покрит с едно черно було за очите на света, за което вина имат и българските управници. От 1882 г. до Крайовската спогодба през 1940 г. българите са поставени извън законите, лишени са от право да участват на избори, а църквите и училищата им са затворени. Един от изтъкнатите ни изследователи на Добруджа д-р Петър Вичев¹ (1844-1933) посочва в своите публикации, че румънската политика е „завоевателна, грабителска, колонизаторска“ и че „унижава правото и свободата на българското население“ и се „изнасилва неговата национална съвест“.

Румънското господство в Южна Добруджа продължава до 7 септември 1940 г., когато е сключена Крайовската спогодба с помощта на Германия и СССР. Условието на спогодбата налагат Румъния да върне на България Южна Добруджа, както и да се осъществи обмен на населението от Северна Добруджа и Южна Добруджа. Така 88 хил. румънски колонисти, заселени от румънските власти след края на Втората балканска (Междусъюзническа) война през 1913 г., са принудени да напуснат и да се преселят на север, докато 65 хил. българи от северната част емигрират в родината. Въпреки че Крайовската спогодба трябва да сложи окончателен край на взаимните претенции между двете страни, румънските националисти регулярно повдигат въпроса за „румънска Добруджа“.

1 Д-р Петър Вичев е член на ръководството на Международната лига за мир и свобода и е убит на 14 юни 1933 г. в центъра на София от наемни убийци на Македонската организация.

В последно време националистите изповядват обща идеология и искат „прочистена“ от ромите държава и твърдят, че Холокост не е имало. Политическата криза от 1989 г. насам способства за възраждането на потъналата в забравата клерикална фашистка идеология на легионерите. Тази идеология придобива радикални и войнствени форми в спектъра на дясноекстремистките организации. Те се обединяват от консенсуса за отхвърляне на Холокоста и антисемитските погроми. Румъния беше формално неутрална в началния етап на Втората световна война, но под управлението на военния диктатор маршал Йон Антонеску страната се съюзи с Хитлер през ноември 1940 г. и се присъедини с ентузиазъм към инвазията на Съветския съюз. По време на диктатурата на маршал Антонеску между 1940 и 1944 г. в Румъния са избити над 400 000 румънски евреи.. През май 1946 г., когато вече Румъния е под солидна руска опека, Антонеску е осъден и екзекутиран като военен престъпник. Днес той бива възстановен в някои румънски кръгове като национален герой и малцина обръщат внимание на нещо изключително смущаващо в неговата кариера: приноса му към окончателното решение на еврейския въпрос.

Обичайната румънска позиция винаги е била, че Антонеску е спасил румънските евреи. Може би все пак има някаква истина в това, че от 441 000 евреи (преброяване от 1942 г.), една значителна част оцелява благодарение на закъснялото осъзнаване от страна на Антонеску, че Хитлер ще изгуби войната. Но това не включва онези стотици хиляди евреи, живеещи в Буковина и Бесарабия. Тук румънците си сътрудничат с германците и дори ги надминават в мъченията и убийствата, като погребват живи 19 000 евреи в Одеса през октомври 1941 г. и заравят 16 000 души в масови гробове в Далник. Към края на войната румънската държава е депортирала и избила над половината от еврейското население, намиращо се под нейна юрисдикция. Това е напълно съзнателна политика. Именно Антонеску разрешава погрома от Яш на 29 и 30 юни 1941 г., където са убити към 7 хил. евреи. През март 1943 г. маршала обявява: „Операцията трябва да бъде продължена. Колкото и да е трудно, ние трябва да постигнем тотална румънизация!“ Според Корнелиу Зелеа Кордрану, основател на тогавашната лига „Архангел Михаил“, преименувана по-късно на „Желязна гвардия“, „историческата мисия на нашето поколение е решението на еврейския проблем“.

Днес Корнелиу Кодреану има своите съвременни проекции в Румъния. Раду Сореску, основател на „Партия на националните права“, се бори яростно срещу „циганската опасност“ и мечтае за държавен ред в който няма място за национални малцинства. Крайната цел на неговата партия е да се интернират ромите в резервати и да създадат етнокрайнична държава, начело с чистокръвни румънци (на кого ли ни напомня това). Друг ултранационалист Тудор Йонеску, основал през 2001 г. организацията „Нова десница“, тръби за създаването на „Велика Румъния“ (обединение с Молдова), за сурови наказания за „циганската престъпност“ и се обявява за евроскептичен противник на мултикултурализма. В програмата на тази десница е включена и борбата срещу унгарския сепаратизъм.

На прага на Милениума – през декември 2000 г., румънците заставаха пред изборните урни. В един кошмар на посткомунистическа радиоактивна катастрофа те бяха изправени пред избор на президент измежду Йон Илиеску – бивш комунистически апаратчик и Корнелиу Вадим Тудор, фанатичен националист. Слава богу, румънците избраха Илиеску – по-малкото зло, с мнозинство от две към едно. Платформата на Корнелиу Тудор комбинираше иредентистка носталгия и атаки срещу унгарското малцинство – около два милиона души сред население от 22 милиона – и открито се обявяваше в подкрепа на антисемитизма. Изданията, които го поддържат, открито показват карикатури и шаржове със злостни и почти фекални описания на унгарци, евреи и цигани. В нормалните западни демокрации подобни неща са подсъдни и забранени.

Унгарците не останаха длъжни и също „изровиха томахаците“. Демони на национализъм вилнеят над живописното градче Търгу Муреш в Румъния, където доминиращо по население е унгарското малцинство. Повечето румънци от унгарски произход (8 на сто от населението на страната) живеят в Трансилвания, географска област, присъединена от австро-унгарската държава в края на Първата световна война. Подобно на ДПС (Движението за права и свободи на българските турци), в Румъния има етническа формация ДСУР (Демократичен съюз на унгарците в Румъния), която е арбитър в политическия спектър на страната от 1996 г. В последно време ръководството на ДСУР заложи на етническата реторика (познат прием и у нас), като заплаши правителството, ако то не разреши на ръководството на университетите в Търгу Муреш да

разграничи унгарските и румънските студенти – т. е. унгарската общност да обучава своите студенти на майчиния им език, както и право да избират преподавателите и студентите, като по този начин се опорва директно централното правителство в Букурещ. За партията на малцинството ДСУР (с нов лидер от февруари 2011 г. – Келемен Хунор) е важно и политическото предизвикателство. Тази етническа формация, създадена през 1989 г. след свалянето и екзекутирането на диктатора Николае Чаушеску, се включва на парламентарните избори в Румъния все по-претенциозна и националистически настъргвена. От 2008 г. други две партии, по-радикални от ДСУР, започнаха да я конкурират и да „окастрият“ електората на малцинствата.

Българският национализъм избуява през знаковия XIX век, а дебатът може да бъде започнат чрез препратка към субективното българско самосъзнание, възникнало през средните векове на основата на различия в етноса, религията и езика. В същото време формирането на българската национална държава през XX в. може да бъде анализирано най-добре чрез политическото самоопределяне на границите на българската национална държава в зависимост от специфичните характеристики на националност и изключването на онези, които не са припознати като част от нацията. След османското завоюване на българските територии за българите не е много трудно да дефинират и поддържат своята отделна идентичност срещу чуждата хегемонистична култура. На практика българската национална и етническа идентичност е дефинирана много преди последната четвърт на XIX век, когато България придобива автономен статут на своите територии. Чувството за българска национална идентичност се връща отново към XX век, когато употребата на роден български език, създаването на типична култура, употребата на кирилицата и формирането на национална църква конституират властовите инструменти с цел диференцирането на българите от гръцката имперска култура на Византийската империя. По тези причини основната институция за запазване на българския език и азбука от самото начало е религията. Различимата българска идентичност, зависеща от тези субективни национални характеристики, е пазена в манастирските килии до XVIII век. При поддържането на българското чувство за идентичност православните манастири винаги са поддържали ефективни средства за противопоставяне срещу домогванията на римските католически епископи. Православните манастири и църкви

обучават младите на родния им език и азбука, дават им национална идентичност, примесена с православие, и съхраняват националната памет в църковните библиотеки. Признатите със султански указ устави на манастирите и установените свободи и привилегии също помагат на българите да запазят своите национални характеристики срещу всички външни влияния и прогреса на изключващия български национализъм.

В допълнение към активността на клерикалите основата за формирането на териториална българска национална държава е подготвена от набиращите скорост през XVIII в. класа на търговците, точно както навремето сръбската и гръцката търговска буржоазия се превръщат в носител на национални възжеления в техните страни. Процесът започва през XVIII в., когато традиционният османски икономически ред започва да се променя, повлиян от експанзията на капиталистическата световна икономика на Балканите. Сърбите и гърците, особено техните интелектуалци и комерсиални групи са сред първите прослойки, развили идеята за нация и разпространили идеологията на национализма. Българите от своя страна стават нация едва след като руската армия навлиза в територията им с пробългарска мисия по време на войната с Османската империя, въпреки факта, че българският национализъм е във възход още от XVII век. Както и останалите национализми на Балканите, българската независима националност също става изключваща и изключителна. Както турския етнограф Кемал Карпат правилно изтъква, веднага след като през 1878 г. руската армия направи България автономна, новата държава започва да пренаписва историята и незабавно създава идеята за историческо-националната етническа хомогенност на българите. По време на процеса на националното формиране методът за създаване на хомогенна българска нация е да се асимилират, ликвидират и изключат националните малцинства. Новата държава и правителства обявяват териториите, населявани от балкански националности, за изконно български земи и започват да интегрира не само съответните територии във „Велика България“, но и населяващите ги малцинства в българската нация, твърдейки, че турците, помаците и другите македонски малцинства са всъщност ислямизирани българи.

Национално-етническите и териториални претенции на българската национална държава продължават през Световните войни на двадесети век. Съюзът с Германия през Първата световна война не довежда

до реализиране на българските цели за създаване на по-могъща българска държава на Балканите, а окупацията на северна Гърция и югославска Македония от българите през Втората световна война не довежда до ефективни резултати, т. е. до българизирането на района. Един мрачен сегмент от присъствието на българската административна и военна власт в региона е депортацията на 11 343 евреи към нацистките концентрационни лагери.

Манипулациите върху Холокоста са честа практика в България, която е сложен случай, защото в българското царство от 40-те години евреи са преследвани, унищожавани и спасявани. По какъвто и начин да бъде разглеждано историята на еврейството в България през 1941-1944 г. не може да се отрече, че в онази епоха е имало властници, които са желали физическото премахване на всички евреи и частично са го постигнали. В последните години често се изтъква тезата, че България е спасила „всички свои евреи от старите територии на царството, а не носи никаква отговорност за чуждите в Македония и Беломорска Тракия“ – твърде наивен довод, като се има предвид, че по времето на онези събития всеки българин се гордеел с факта на „националното обединение“. Справедливостта изисква да се спомене все пак, че в същите години, когато еврейското население в цяла Европа е подложено на най-жестоки гонения, в прогерманска България се намира проправителствен политик като Димитър Пешев, който се противопоставя на антиеврейските мерки.

Въпреки че след войните българските управляващи трябва да оставят своите амбиции към етнически смесените балкански територии, паметта за насилствената асимилация и масовото прогонване на 350 хиляди етнически турски български граждани, станали жертва на изключващата политика на диктатора Тодор Живков и комунистическата му клика, все още живее в общественото съзнание. „Възродителният процес „в периода 1984-1985 г. и „Голямата екскурзия“ през лятото и есента на 1989 г., разтърсиха издъно безвремието, в което страната бе съществувала твърде дълго и бе причинило изоставането и. Международните организации и формации излизаха с унищожителна критика на действията на комунистическата върхушка спрямо малцинствата – шум, който не заглъхва и до днес. България се озова на подсъдимата скамейка и ако е имало в миналото добри моменти на съжителство, тя почти пропиля този свой кредит.

Веднага след промените в края на 1989 г. в българското посттоталитарно общество избуяха нови идеи, които „оцветиха“ националистическата концепция. В тази амалгама на националистическото съзнание се открояват главно три аспекта: реставрационен, европеистичен и аборигенен комплекс. По първия аспект се оформи ретроидеология, която се настани с носталгичен чар около една мечта по светлото далечно и недалечно минало. Персонажите и понятията са най-различни, но всичките са с маркера неудовлетворени национални възжелания (въздишки по цар Симеон Велики, Охрид, Кавала, излаза на Бяло море и пр.). Вторият аспект от реквизита на българския национализъм е свързан с проевропейските ориентирани кръгове, споделян от част от българската интелигенция и политическия елит. В основата на европеистичната идеология е залегнала идентификация с наследството и ценностите на европейската цивилизация, европоцентризъм, високомерно отграничаващ се от Азия, Изтока и исляма. Може би българското национално съзнание е исторически обременено с евромания още от времето на конституирането на Третата българска държава и тази мания е един болезнен опит за изтръгване от източната и ако щете балканската неизбежност в българската историческа съдба, един опит за рязко обръщане на гръб на част от себе си. Българският национализъм, застанал на позициите на западната формална рационалност, е съпричастен на Запада в ужаса и страха от надигането на исляма, а на България се приписва призванието да издигне Балканска стена пред него (видите ли в съседна Турция надига глава проислямизма и неосманизма). Третият аспект е ефект от архаичния спектър на българското общество (себичност, патриархален инат, балкански синдром, капсулиране и т. н.) всичко онова, което е синтезирано в понятието „тъмен балкански субект“. С една дума това е модела на оспорването на другия, различния от нас, което си е чиста проба боязън пред новото, чуждото, непознатото. И крачка (напред или назад – кажете вие) към ксенофобията: справка – националистическата партия „Атака“ и нейният лидер Волен Сидеров.

В съвременното българско общество най-крайни сега са нагласите към ромите (циганите), които съставляват 325 хил. души (4,6 %) от населението на страната, съгласно последното официално преброяване от 2011 г. (по неофициални данни техния брой е двойно по-голям). Въпреки приетата Рамкова програма за равноправно интегриране на ромите в българското общество и вече 5-годишното членство на България в ЕС,

въпреки сформираната Комисия за предотвратяване на дискриминацията (2004 г.) и институцията Омбудсман, ромите си остават най-уязвеното малцинство. Проектозаконите и законодателните инициативи зациклиха някъде из парламентарните разстояния – както, впрочем, се случва винаги когато става дума за по-прецизно гарантиране правата на малцинствата. И така, въпреки заявените добри намерения, от страна на българските институции – нищо реално за ромите.

Българският Наказателен кодекс инкриминира редица деяния, породени от расизъм и ксенофобия, включително подбудителство към омраза. Все пак, според редовните доклади в последно време на Европейската комисия, прилагането на тези разпоредби остава незадоволително и все още съществуват случаи за обществена проява на расизъм и расистки нападения срещу роми. Продължават да бъдат отчитани дискриминация и случаи на насилие сред членове на ромската общност, съществуват сигнали за нарастващо напрежение между ромите и българските етнически общности. Все още си остават проблемите с високата безработицата, достъпа до системата на здравеопазването и сегрегацията на училищата в ромските райони. Ромите продължават да изпитват социална неравнопоставеност, дължаща се на дълго натрупване на фактори, които са влошили условията на живот. Ако не се предприемат спешно сериозни действия, може да се очаква допълнително влошаване и нещата да излязат извън контрол.

Балканските национализми се базират на изключването на другия и народите живеещи тук имат ясно изразени претенции към исторически територии за установяването на своята родина. Всички хора на Балканите имат силни етнически връзки със собствените си националности, дължащи се на обща история, митове и историческа памет. В допълнение към този „тризъбец“, който е достатъчен на цивилизования свят за задоволяване правото на институционализиране на неговия политически механизъм, народите на Балканите притежават отчетливи разбирания за историческия опит на другите, различна интерпретация за собствения си религиозен произход и силно субективно възприятие за културните си корени. Тези три компонента (уникална история, религия и култура) са белезите, които са присъщи за всяка балканска националност и са основната причина за създаването на изключващия национализъм на полуострова. Изходът от конфликтни етнически и национални регионални политики изглежда се крие в редефиниране-

то на нацията и националната държава в посока на нейните обективни характеристики, посочени по-горе. И във възприемането на норми за безпристрастно управление на територията и населението без значение на етнически, религиозни и лингвистични различия, което безспорно ще намали до минимум напрежението, произтичащо от агресивните национализми и идеологии на Балканите. И в „приземяването“ на представите за толерантност при формирането в условията на новия тип отношения идентичност – интеграция, налагащи се като основен модел за поведение в съвременния свят. Труден за решение ребус – но реално постижим в обозримо бъдеще. За целта може би е задължително за всички балкански страни да се инкорпорират в ролята на саламандъра – смел и оцеляващ при преминаването си през огъня.

25 ноември 2012 г., София

Библиография:

Аспекти на етнокултурната ситуация в България. С., 1994.

Балкански идентичности в българската култура от модерната епоха (XIX-XX век). С., 2001.

Балканският XIX век. Други прочити. *Под съставителството на Д. Мишкова*. С., 2006.

Будинов, С. *Балканските войни (1912-1913)*. С., 2005.

Вичев, П. *Добруджа в общия конфликт на интереси*. С., 1919.

Връзки на съвместимост и несъвместимост между християни и мюсюлмани в България. *Сборник*. С., 1994.

Госийо, Ж-Ф. *Власт и етнос на Балканите*. С., 2004.

Гър, Т. *Народи срещу държави. Рискови малцинства през новия век*. С., 2002.

Желязкова, А. *Албанският национален въпрос и Балканите. Теренни проучвания*. С., 2001.

„Особеният“ случай Босна. *Изследвания*. С., 2001.

Карахасан-Чънар, И. *Светът на исляма – том III: Турският свят, Персия (Иран), Индия, Черна Африка, Новото време и Балканите*. С., 2006.

Коен, Л. *Ти вярваш: Осем погледа върху Холокоста на Балканите*. С., 2012 г.

Мутафчиева, В., Желязкова, А. *Турция*. С., 1998.

Турция. *Под редакцията на С. Ванер*. С., 2008.

Ибрахим Карахасан-Чънар е учредител на „Турски културен център XXI век“ и „Обществен съвет на етническите малцинства в България“. Член на редколегията на списанията „Етнодиалог“, „Кайнак“, „Планета“ и „Българе“. Автор на книгите „Турция“, „Етническите малцинства в България“ и „Светът на исляма“.

Коментари (36)

- 28-11-2012|**Добромир**

Този текст се опитва да обхване доста подробности около балканските национализми – но именно поради това в текста се е загубил погледът към „голямата картина“ („big picture“, както му казваме на английски).

А какво ни показва „голямата картина“?

Ако се върнем към годината 1989 и погледнем какво се случва преди нея и след нея, оставаме порази от някои на пръв поглед големи парадокси.

На Балканите тогава имаме една България, която е страната с компания (и „ком“-население) сравнително най-близки до духа и буквата на най-ортодоксалния, най-диктаторския комунизъм (съветския) – и имаме до нея една Югославия, която, точно обратното, и като партийно ръководство, и откъм население изглежда най-„отворена“ към Запада...

И въпреки това насилията, които се случват в България по време на Възродителния процес (1985-1989) си остават буквално една дребна прашина на ръба на историята – в сравнение с кървищата, които бушуват в различни части на Югославия само няколко години по-късно (1992-1995 г. в Босна, 1998 г. в Косово ... дори и албанските огнестрелни групи в Македония през 2001 взеха може би повече жертви, отколкото имаше в България през 1989 г.)

Защо се получи така? Защо в далеч една от десетилетия по-„плюралистична“, по-отворена към Запада (отворена и в икономическия,

и в политическия смисъл на думата) Югославия се стигна до по-големи изстъпления в сравнение с тези в България?

Същият въпрос можем да си зададем и ако погледнем на нещата вътре в Югославия: защо най-много жертви бяха дадени именно там, където от векове уж царува „мирно съвместно съществуване“ между християни и мюсюлмани (Босна, Сараево)?

Ако не успеем да си дадем отговор на тези въпроси, значи наистина няма да можем да извлечем никакви поуки от събитията на Балканите през 1980-те и 1990-те години.

- 28-11-2012|**Златко**

Ако имате време и желание да почетете книжки (както и достатъчно отворен ум, за да се освободите от готовите клишета, примерно за „съветския“ комунизъм, защото балканските комунизми се различават доста съществено от съветския; там се преследва „класовия враг“, без оглед на националност, докато на Балканите врагът винаги е етническият „друг“, включително и при комунизма), то може би тези тук заглавия ще ви дадат някой и друг отговор (много са, признавам, но пък сигурно не сте само вие, има и други хора, които се интересуват).

И така:

1. [Ethnicity and Ethnic Conflict in the Post-Communist World](#)
2. [Balkan Idols: Religion and Nationalism in Yugoslav States](#)
3. [The Balkans: A Post-Communist History](#)
4. [Yugoslavia as History: Twice There Was a Country](#)
5. [A History of Eastern Europe: Crisis and Change](#)
6. [The Orient Within: Muslim Minorities and the Negotiation of Nationhood in Modern Bulgaria](#)
7. [Balkan Identities: Nation and Memory](#)
8. [The Balkans in the New Millennium: In the Shadow of War and Peace](#)
9. [ETHNIC TIMES: Exploring Ethnonationalism in the Former Yugoslavia](#)
10. [Balkan Ghosts](#)

- 28-11-2012|**pecheneg**

„Териториалните претенции на новата българска държава са в пряка зависимост от идеята, че всички националности, обитаващи територия-

та, представляват част от българската етническа група. Велика България обяви Македония и нейните националности от сърби, гърци, турци и албанци за етнически българи, обитаващи естествената и сфера на експанзия“

това буди недоумение

подобна теза бях чел у един западен автор

аз не знам някога нашите управляващи да са заявявали че всички етноси живеещи на територията на македония са българи по произход

тоест македония е населена 100 процента само от българи

такова нещо дори гърци и сърби не са твърдяли

камо ли ние

като турчин сигурно е влязъл без изпит в университета и ето го резултата

псевдо учен

а югославия наистина загина заради прекомерно големите права даваща на своите малцинства

сега испания страда от подобни проблеми с каталунците

- 29-11-2012|**Златко**

Печенег, недоумение буди единствено начина, по който говориш тук. Първо, очевидно не си разбрал, че става дума за „Велика България“ от преди сто и тридесет години, по времето на Сан Стефано и след него. Това обезсмисля целия ти по-нататъшен коментар. А обидите срещу „турчина“, които ръсиш след това, изглежда са подходящи единствено за един печенег. Бих ти препоръчал оттук нататък да сдържаш желанието си да раздаваш удари и да се опитваш да четеш малко по-задълбочено, преди да започнеш да коментираш. И не опитвай, ако обичаш, да продължаваш в този дух... Тук това води само до едно, точно определено място – към вратата.

- 29-11-2012|**Историк**

Аз лично и без да ми се казва специално, се опитах да чета именно малко по-задълбочено...

И останах с впечатлението, че в текста на статията остров Кипър е споменат само като обект на някакви гръцки националистически възделения – но не и на турски такива...

А всички знаем какво е днешното състояние на този остров, как той стои разделен, как Турция подкрепя там една „Турска кипърска република“ (непризната от никой – само от Турция).

Дали това има някаква връзка с предполагаемият турски произход на автора на статията – ние това не можем да кажем, ние можем само да си правим догадки по въпроса.

- 29-11-2012|**Златко**

Възможно е да греша, но самият аз възприемам горния коментар като силно дребнав и преднамерен. При условие, че на турския национализъм в статията е отделено най-голямото пространство, и че начина, по който авторът го осъжда, е повече от очевиден, посочването на Кипърския турско-гръцки проблем като евентуален повод за критика ме впечатлява като особено дребнаво, директно зловничко. Що сега да му кажем „браво, човеко, свършил си сериозна работа, показваш ни неща, дето не сме ги знаели, отваряш ни очите“ и т. н... Що да му кажем нещо такова, като вместо това можем да му кажем, „абе щом си турчин, не ми приказвай сега, не ща да те слушам“...

Добре, че вътре в себе си съм сигурен, че сред читателите на списанието и сред българите изобщо, има и достатъчно разумни, добронамерени хора. А инак, дребните души... тях ги търпя, къде ще ходя...

Докато спра да ги търпя де. Но пък и те инати, и те не спират и не се отказват. Тъй и ще си отидем някой ден всичките, непримирени...

- 29-11-2012|**Историк**

Извинявам се, но тук става въпрос за някакво недоразумение.

Да, на турския национализъм в статията е отделено най-много място – но начинът, по който авторът го „осъжда“, не е особено впечатляващ.

Напротив, в статията се съдържа едно оправдаване на турския национализъм.

Ето го оправданието:

„В оправдание на турския национализъм трябва да се каже, че въпреки някои залитания, „турското“ обикновено не е разбирано в расов смисъл: за турчин е смятан този, който мълчаливо приема да бъде част от анадолския „мелтинг пот“ „...“

Аз лично нямам нищо против подобни „оправдания“ – просто в статията следваше да се отбележи, че те със същата сила важат и за всеки друг национализъм на Балканите.

Например, дори по време на Възродителния процес властите в България по същество не са искали от българските турци нищо повече от това: „мълчаливо да приемат да бъдат част от“ българската нация (която, както знаем, самата официална българска историография определя като произлязла от сливане на компонентите „траки“, „прабългари“ и „славяни“).

- 29-11-2012|**pecheneg**

и златко не виждам защо не търпиш инакомислие

все с изгонване заплашваш

както е тръгнало няма да има дискусия ще има съгласни само с теб пълно единодушие както на конгрес на бкп навремето

аз каквото мисля го казвам няма да си кривя душата за да се харесам на някого

бъркаш ме с друг

- 29-11-2012|**Златко**

За мен това е формално четене – и то е предизвикано от точно определени причини, както ще се опитам да покажа по-долу. Ако човек подходи към текста поне от малко-малко обективно и без предразсъдъци, то веднага става очевидно, че тонът в него е съдържан и лишен от прибързани заключения и оценки. В този конкретен случай например, думата „оправдание“ изобщо не цели оправдание в някакъв морален смисъл, а обяснение в чисто научен – това, че според автора турският национализъм е сравнително лишен от расов компонент съвсем не означава, че той го оправдава и приема.

Но нека се занимаем малко по-обстойно с последния ви аргумент, който според мен отново говори за принципно неразбиране на същността на национализма и различните му проявления. Първо и особено важно: когато става дума за „мелтинг пот“, тоест топилен тигел, който в едно или друго общество служи като средство за ДОБРОВОЛНА И МИРНА хомогенизация (основен пример в това отношение винаги са били САЩ), то става дума точно за нещо, което се различава ПРИНЦИПНО от насилническите опити за хомогенизация. В случаите, когато тези политики функционират, те са прост израз на факта, че обществото, което ги прила-

га успешно, е успяло по някакъв начин да убеди поне някои от членовете си, че за тях е по-добре (или просто по-изгодно) да приемат общата идентичност („американец“ или „турчин“, няма значение). До известна степен един подобен процес на доброволна хомогенизация беше започнал да се появява по естествен път и в България, но само допреди „възродителния процес“ – голяма част от българските турци бяха престанали да настояват толкова рязко на етническия си произход, бяха започнали да възприемат себе си като (повече или по-малко) пълноправни членове на едно общество, в което се твърдеше, че определящи за идентичността са граждански, а не етнически, критерии (идеята за „развитата личност при социализма“, която поне на теория беше лишена от етнически компоненти). На всичко това беше поставен рязък и трагичен край с „възродителния процес“, който с един удар захвърли страната обратно в порядките, начините на мислене и поведение, характерни за деветнадесети век.

(Между другото, това вероятно е и най-реалната причина за доброволното приемане на исляма от немалки части от населението на Балканите по време на Империята – просто тя очевидно е успявала да убеди някои от тях, че вярата им не е важна, по-важна е възможността за неспъвано участие в икономическия живот на тогавашното общество. Това, колкото и неприятно да звучи за ушите на „средния днешен читател“, е далеч по-вероятно от легендите за „насилствено потурчване“).

Сега, когато авторът тук говори за „турския мелтинг пот“, то е очевидно, че под това понятие той разбира факта, че множество мюсюлмани от най-различни краища на Европа и света, които опитват да се заселят в Турция, приемат ДОБРОВОЛНО една нова, турска идентичност, най-вероятно поради обединяващата сила на общата религия, която ги кара да се откажат от етническия компонент на дотогавашната си идентичност (или просто да го заменят с нов), доколкото за тях е по-важно това, че се намират сред „свои хора“ и че определящ е факта на споделяната религия, а не различните етнически произходи. (Това последното е само едно от възможните обяснения и то изобщо не е задължително. Напълно възможно е определящи при избора на много хора да са не религиозни, а граждански критерии – примерно възможността да станеш равноправен участник в една динамична и мощна икономика, каквато е турската). Във всеки случай принципното положение тук е, че при политиката на „мелтинг пот“ има принципен елемент на доброволност, който липсва напълно при насилствените опити за хомогенизация.

Повече от очевидно е, че авторът прави принципната и необходима разлика между онези компоненти от турската политика по националните въпроси, които са свързани с доброволност и останалите, които не са (всъщност на първите не е отделено чак толкова много внимание – те просто са споменати в изречението, което цитирате). Именно тук идва мястото отново да се посочи вашето неразбиране на проблематиката, защото, **първо**, вие приравнявате две напълно несравними неща: политиката на „мелтинг пот“, тоест ДОБРОВОЛНА хомогенизация на едно общество, и насилствените политики, характерни за толкова много от балканските страни, включително и нашия „възродителен процес“ и, **второ**, очевидно не разбирате, че и самият автор прокарва разлика между доброволните и недоброволни компоненти от турската вътрешно-политическа ситуация (най-известен сред които е проблема с турските кюрди).

Друг е въпросът, че вероятно има основание да се зададе въпроса дали от чисто МЕТОДОЛОГИЧЕСКА гледна точка не е спорно поставянето в един текст за балканските национализми на проблема с алевитството, който е не етнически, а религиозен. Според мен, ако и съпътстван от същите форми на насилие, той би трябвало да бъде разглеждан отделно, тъй като темата тук са национализмите. Това обаче е дребна забележка, чиято обосноваване отново е спорна.

И така – опитите за „задълбочено четене“ очевидно не са гаранция за нищо, ако човек подхожда към текста още от самото начало със специални наочници, и то точно наочниците на национализма, който е обект на разглеждане в статията. Няма как да разбереш нещо, в което е потопено цялото ти мислене и всяка среща с което те кара инстинктивно да се присвиваш и да си викаш „не, не, това не може да бъде вярно, просто няма как – инак самият аз значи съм...“ Това поведение е разбираемо, поне донякъде. Което не го прави по-малко проблематично, защото то блокира не само разбирането... В никакъв случай не само разбирането.

- 29-11-2012|Златко – ге:
решенег писа:
и златко не виждам защо не търпиш инакомислие
все с изгонване заплашваш...

Просто защото всяко дете знае, че има разлика между инакомислие и обиди на расова, етническа или религиозна основа.

А сега, понеже продължаваш да се правиш на луд и да твърдиш, че това твоето тук е „инакомислие“, а не най-директна обида на етническа основа:

Цитат:

като турчин сигурно е влязъл без изпит в университета и ето го резултата псевдо учен

хайде марш за известно време, да си поразмислиш малко и да се опитай да проумееш каква е разликата...

- 29-11-2012|Златко

И още: понеже немалко от сънародниците ми очевидно все още живеят със съзнанието, че „турците са тъпи и само ни теглят назад“ (с молба за извинение към всички етнически турци, които в момента четат това), то ми се ще да ви запитам: а с какво тогава ще обясните факта, че, от една страна, в България почти напълно липсва сериозно представена турска интелигенция (по времето на социализма имаше такава, но пък въпросът за цялостното качество на тогавашната ни „интелигенция“ е повече от спорен), а от друга страна, щом само се изселят в Турция, същите тия „тъпи и назадничави“ хора изведнъж завършват сериозни, модерни образования, стават архитекти, юристи, филолози, компютърни специалисти – СТАВАТ КАКВОТО СИ ПОИСКАТ? Къде е причината за тази толкова необяснима метаморфоза?

А ето ви и отговора: още от ден първи на Освобождението, традиционното българско разбиране за модернизация и прогрес е било здраво свързано с идеята, че Османската империя (и Турция, като неин наследник) е нещо не-европейско, назадничаво, ретроградно, изостанало. А това пък винаги е означавало, че ако искаме да се модернизираме, трябва да се отървем от турците (с всички произтичащи от това последствия за гражданското общество и политическата обстановка в страната, вече повече от 130 години). Това отношение, това разбиране, царува и до днес – при което в наши дни основната причина за продължаващото му съществуване е чистото невежество, просто защото огромната част от хората си няма ХАЛ-ХАБЕР от това какво представлява съвременна Турция и нейната икономика, култура и невероятна, динамична интелигенция, за която ние не можем дори да мечтаем! И докато „тъпите и назадничавите“ постепенно изграждат едно от най-бързо развиващите

се общества в днешна Европа, ние продължаваме да си пеем песнички отпреди сто години.

Това разбира се не означава, че Турция – също като нас – не носи бремето на едно действително силно назадничаво и откъснато от Европа минало. Всичко, което искам да кажа е, че в онази страна, за разлика от нас, очевидно има действителни опити за преодоляване на миналото и изграждане на ново, динамично, модерно общество. Турските университети са изключително реномирани, турските младежи – доколкото успеят да получат добро образование – постигат успехи и резултати, които ги поставят на директно международно ниво (има маса турски учени, за които в България никои не е чувал – което не пречи на Запад те да се считат за експерти в областите, в които работят; не ме предизвиквайте да вадя тук списъци от имена и книги, че само си пиляя времето в ненужни спорове)...

А през това време нашенци, които и без това са родени научени, вече си знаят твърдо, че „турците са тъпи и изостанали“. Иди след това, та не си мисли за разни тежки и навяващи депресия, работи...

- 29-11-2012|**Добромир**

Няма никаква нужда да се изпада в депресия, Златко – напротив, трябва просто да приемеш, че имаш работа не с какви да е читатели, а с български читатели.

Българският читател не е като средностатистическия европейски или американски читател. Българският читател не е тъп и изостанал.

Просто българският читател и преди доста често е бил лъган, та затова днес си отваря очите на четири. И докато чете, и преди това, и след това – българският читател внимава.

Българският читател чете по-внимателно разните статии тук – чете ги по-внимателно дори отколкото разните техни автори ги пишат...

Лични пристрастия, национално-оцветени пристрастия – всичко това го има в статиите, независимо от кого са написани. Дори и когато някой автор се опитва да поприкрие пристрастията си – те в крайна сметка проличават. И този твой автор тук също не прави изключение от общата картина.

И няма нужда да си затваряме очите за тези пристрастия – просто трябва да ги отчитаме и да ги имаме предвид.

(Поздравления и благодарности за наблюдателността на Историк – аз лично чета повече „по диагонал“ и затова пропускам доста от нещата, които той улавя в текста.)

- 29-11-2012|**Златко**

Българският читател – както тук, така и навсякъде другаде – е преди всичко **много, Много, МНОГО** зле информиран. Чувал съм вече от мнозина хора в България да твърдят, че в наше време нямало разлика къде живееш, тъй като по принцип глобализацията и Интернет правели културата еднакво достъпна за всички. Тъй ли? Ами като е така, защо тогава се налага ден след ден да се обяснява едно и също, едно и също, едно и също, да се набиват буквално с чука през стените на черепите неща, които на Запад отдавна вече са част от масовото гражданско съзнание? И, да те питам конкретно теб, Добромире – ти разбра ли поне една думичка от това, което ти написах вчера в онзи коментар – че представите ти за балканския комунизъм са резултат от отживели и фалшиви представи за неговото естество, както и на пълната липса на по-задълбочени, по-модерни студии и книги по този въпрос в България? Беше ли чувал ПОНЕ ЕДНО-ЕДНИЧКО от заглавията, които ти изредих? И сега, след като вече си ги чувал, имаш ли дори минимална възможност да си намериш и прочетеш някоя от тези книги? След като се опиташ да си отговориш на някой от тези въпроси (само че честно, за самия себе си), то едва тогава се опитвай да правиш заключения за това каква, аджеба, била реалната причина за недоверието и скептицизма на тукашния читател.

- 29-11-2012|**Добромир**

Добре, признавам: не бях чувал нито едно-едничко от заглавията, които бяха изброени от Вас (с линковете им).

Нещо повече: приемам, на доверие, че за разлика от мен, авторът на тукашната статия ги е чел. (Би трябвало да ги е чел – или поне част от тях – нали пише сериозна статия именно по този въпрос „Национализмът на Балканите“).

Е, и? След като ги е чел, каква полза? Нали пак си личат неговите пристрастия?

След като е проучил и описал различните балкански национализми, за кой от тях авторът намира някакво „оправдание“ – за турския, разбира се! Само и единствено за турския!

Но за да бъда още по-коректен към Вас и към автора, аз днес си направих труда да потърся част от публикациите, които ми посочвате.

Засега намерих в електронен вид тази: „A History of Eastern Europe: Crisis and Change“ (© 2007 Robert Bideleux and Ian Jeffries)

И за Вас, Златко, може да е чудно, но за мен не беше никак изненадващо, че в нея намерих потвърждение именно на собствените си наблюдения върху разликите между Югославия и България, за които вече писах по-горе.

В книгата нещата в Югославия са посочени така:

YUGOSLAVIA UNDER ‘WORKERS SELF-MANAGEMENT’ AND ‘MARKET SOCIALISM’, 1950s–1980s

The circumstances of its birth gave Marshal Tito’s Yugoslav Communist regime the freedom and

authority to define its own distinctive ‘Yugoslav road to socialism’.

А за управлението на Живков в България е написано следното: Zhivkov’s unwavering slavish ‘loyalty’ to the Soviet Union on international and doctrinal matters“.

Т. е. написано е в книгата почти същото, каквото и аз писах по-горе за двете страни: че България тогава е страна сравнително най-близка до духа и буквата на съветския комунизъм – за разлика от Югославия, която, точно обратното, и като партийно ръководство, и откъм население изглежда най-“отворена“ към Запада...

Ако някой се интересува, ето още два цитата, за да стане ясна разликата в развитието на България и Югославия („централизъм“ срещу „децентрализъм“, както и население без пряк достъп до Запада срещу население с пряк достъп до Запада):

„Since no ethnic group constituted an absolute majority of the population, a Soviet-style federation dominated by the largest ethnic group would have been neither acceptable nor workable in a country which had been riven by inter-ethnic and inter-denominational strife as recently as the Second World War. That made it all the more vital to move towards a system that could devolve decision-making to local or regional institutions, in the hope that this would assist and encourage the diverse nations living

within the Yugoslav Federation to live and work together peacefully and constructively.“

„During the 1960s and 1970s Tito’s increasingly decentralized and confederal Yugoslavia managed to achieve very rapid economic growth, which was buoyed up by booming tourism earnings and large remittances from emigrants to Western Europe (mainly from so-called Gastarbeiter working in Germany, Austria and Switzerland).“

Така че това, което аз (пък и не само аз) съм го формулирал от обща култура, се потвърждава и от научните източници, които Златко ми посочва.

Така че е време да повтора въпроса си:

„Защо в една от десетилетия далеч по-“плуралистична“, по-отворена към Запада (отворена и в икономическия, и в политическия смисъл на думата) Югославия се стигна до по-големи изстъпления – в сравнение с тези в България?“

- 29-11-2012|Златко

В книгата има една много кратка част, наречена „The Dark Side of National Communism“. Ще я цитирам тук, тъй като я намирам ключова за обяснението на източноевропейските и особено балкански комунизми, които, по мое мнение, се различават силно от съветския и представляват смесица между комунизъм и националсоциализъм, но с по-силна прилика с последния, поради подчертано етническите си елементи (при националсоциализма те са расистки).

И така:

Цитат:

Thus the evolution of the East European communist regimes towards ‘national communism’ was, in varying degrees, a retrograde rather than a progressive trend. It was naively welcomed by many myopic Western commentators as a retreat from the rigours of communist internationalism and as an attempt to gain greater political legitimacy by pandering to deep-rooted (and mostly brutish) nationalist traditions and aspirations. But it naturally paved the way for increased discrimination and fulmination against ethnic and religious minorities, be they Jews, Gypsies, Turks, Magyars, Albanians or whatever, and it made the eventual transitions to ‘post-communism’ much nastier and more fraught with dangers

of intolerance, authoritarianism, demagoguery and inter-communal violence. As Godfrey Hodgson remarked in 1991, 'Everywhere reconstruction is hindered by the revival of nationalism; not only the jealousies of nation states, but the ancient aspirations and resentments of the buried nations and provinces that were treated as so many estates to be exploited by the Russian, German, Austro-Hungarian, Turkish, Nazi and Stalinist empires' (The Independent on Sunday, 13 October 1991). The greatest bounties that communism could have offered the region were rooted in its formal 'internationalist' commitment to the goal of transcending inter-ethnic and interdenominational jealousies and conflicts, which have been the bane of twentieth-century Eastern Europe. Communist rule did initially suppress, contain or restrain the destructive nationalist and religious aspirations of the inter-war period and the early 1940s. But, even before the gradual abandonment of 'internationalism' in favour of 'national communism', the Stalinist purges of 1948-52 were strongly influenced by crude 'ethnic' stereotyping, hatreds and vendettas. In succumbing to nationalist demagoguery and mind sets, the communist regimes muffed their main chance to do something creditable in this fatally riven region.

- 29-11-2012|Златко

Но, за да се разбере най-добре етническата основа на югославските войни, човек трябва да чете история на Югославия, естествено. Вижте книгата на Джон Лампе. Не познавам нещата в детайли (би било глупаво да твърдя, че съм изчел всичко, което имам в електронната си библиотека, но поне знам къде какво да търся). Ако темата ви интересува, мога да ви изпращам книгите по електронната поща; има десетки други заглавия, които се занимават специално с историята на балканските национализми.

А специално за разбирането на българската проблематика изключително важна е книгата на Мери Нюбъргър. Няма сериозна студия по България, която да не я цитира. Също Крамптън, „История на България“ (той има няколко различни варианта, доколкото си спомням).

- 30-11-2012|**Добромир**

Сега нямам време да навлизам в още и още подробности около балканските национализми, но обещавам да потърся и останалите цитирани книги.

Засега само една по-обща забележка: да, съгласен съм, в горния цитат правилно е отбелязана тенденцията във всяка от отделните балкански страни да се развива собствена, местна версия на „комунизма“, т. е. „социализъм с национални особености“, така да се каже.

Това е така, факт е – въпросът е как тълкуваме този факт.

Защото може да се каже, че „националната“ особеност на българския комунизъм е именно това: „да се държим по-близо до линията на КПСС“ – докато националната особеност на югославския комунизъм е по-скоро обратната: „да балансираме между Запада и Изтока, все от едното място или от другото по нещо ще капе...“

И когато говорим за „национализиране“ на даден „комунизъм“, не е задължително да го възприемаме непременно като „ретроградна“ тенденция – както е наречена тя в горния англ. цитат. Ако една тенденция е обективно неизбежна, няма особен смисъл да я наричаме „ретроградна“ – напротив, повече смисъл има да разгледаме защо онези, които са налагали дадена идеология, не са успели да предвидят, че в крайна сметка ще се стигне до там...

Всъщност, аналогични процеси се развиват и днес, с „европеизма“.

Днес също може да се каже, че държавите в Европа се придържат, най-общо, към един „европеизъм“ – само че и тук вече започват да се очертават някои раздалечавания, т. е. и тук вече се оформят различни „европеизми“ – всяка страна си развива собствен „европеизъм“, с национални особености.

Може би просто това е историческа закономерност: каквато и универсалистка идеология да вземеш на въоръжение, постепенно тя неизбежно бива превзета отвътре от разни „национални“ и „местни“ особености?

- 30-11-2012|**Златко**

Националкомунизъм означава не комунизъм с национални особености, както сте избрали да го тълкувате вие, а смесица от национализъм и комунизъм, тоест етнически предразсъдъци, подкрепени от тоталитарна власт. На Балканите това е очевидно, в Средна Европа нещата са не толкова диво изострени, но и там става дума за същото, в малко

по-смекчен вид. Впрочем, след края на Студената война някои страни, например Унгария (която в продължение на много дълго време е била разглеждана като балканска страна), изглежда доста бързо се върнаха „обратно при извора“...

(Между другото, националсоциализъм също не означава социализъм с национални особености, а нещо доста по-различно. Но това само за да не стават прекалено много грешките де...:)

- 01-12-2012|**Sevcan Kence**

Национализмът на Балканите си е доста обширна тема, даже ако се разглежда поотделно за всяка една страна... Така, както е избрал авторът да пише, при цялото ми уважение към труда му, е станало „по малко, да има за всички“, от което са пострадали всички. Няма да се разпростирам върху сръбския, гръцкия и пр. национализми, защото не ги познавам, но върху турския и българския имам личен поглед. В същото време, аз също забелязах „субективизма“ на автора, споменат по-горе, но с обратен знак. Той се съдържа по-скоро в, сякаш задължителният тон на един български турчин, определен от жизнените обстоятелства, „смекчаващ“ българския и „втвърдяващ“ турския национализъм...

Какво имам пред вид? Заедно с това, че не го отричам и мисля, че са направени и се правят много важни грешки в миналото и сега, за корените на национализма на Турция (не на турците), специално спрямо кюрдите, трябва да се знае повече, да се говори по-информирано, по-надълбоко да се търсят корените и причините, а не само това, което се вижда на повърхността и което се повтаря като мантра от всички, особено от европейските спонсори на една терористична групировка. Между другото, PKK е призната като такава, не само от „нейните стратегически съюзници САЩ и Германия“, а и страните от ЕС, която включва и България, както и от много други, извън тях. Това, както и причините за изкуственото активиране на „кюрдския въпрос“, под натиска на определени „демократични“ кръгове на Запад, е подминато леекичко от автора. Същата „плахост“ у него се наблюдава и при разглеждането на национализма в България, като съвременна негова жертва се посочват само ромите. Аз мисля, че причините, тласнали нас, българските турци, да предприемем „голямата екскурзия“ през 1989 година, са налице със същата сила и днес, ако не и повече, изразяващо се в „икономическо

прочистване на терена“. Мястото е твърде ограничено, за да се простирам нашироко по въпроса, но има много да се говори по него.

Аз също съм се питала на какво се ли дължи разликата в българския, сръбския и/или другите национализми и отговорът, който намирам за себе си е, че може би и той носи националните черти на съответния народ и е по-твърд, по-действен, по-по-подмолен, по-толерантен (парадокс, да) и пр., според характерните черти на съответния народ...

- 02-12-2012|Златко

Благодаря ви, Севгън, за коменатра (надявам се да съм изписал името правилно). Радвам се всеки път, когато тук има коментари от етнически турци, защото една от големите липси в това общество, по мое мнение е, че в него не се чуват почти никакви турски гласове, като се изключи чисто партийната линия на ДПС. И това е огромен недостатък, огромен проблем за България. Всички виждаме, че отчуждението и напрежението между българи и малцинства се увеличава през последните години, увеличава се взаимната омраза, недоверието, хората са настръхнали едни срещу други както не помни никой (аз поне такава чудо не помня през собствения си живот, преди „възродителния процес“). Е сега, позволете ми да ви разкритикувам малко, ако и да съм ваш приятел, което, мисля, няма защо да доказвам.

Ще започна с една истинска история. Обажда ми се тия дни една жена, ваша писателка, и ми пише така, доста гневно, жената (не точно с тия думи, ама такъв беше смисъла):

„Вие, вика, господин Енев, много се биете в гърдите като приятел и защитник на турците, ама всъщност имате ли си поне малко хабер от това защо в България не се вижда турска интелигенция и не се чува турски глас? Аз, вика, издавам списание и на двата езика, толкова години стана, но да е чувал някой нещо за него? Ние нямаме медия, нямаме вестници, нямаме представяне в българската литература независимо че мнозина от нас творят и на двата езика достатъчно добре. За какво преодоляване на национализма и за каква гражданственост става въпрос? Вярно има няколко имена на творци от Живково време, които за да се харесат все продължават да са заедно и на същото хоро с бившите си авери. Да, но бившите авери понякога пускат сред себе си и други българи творци, но за турците-творци няма място. Нито една българска библиотека не се е заинтересувала от нас, нито едни културно мероприятие не би ни приело

като равностойни творци, както и забележете от книгите, които издават творците ни със личните си средства. А в същото време нашата библиотечна система се поддържа и от нашите данъци, децата, които учат Ботев, Йовков, Н. Йорданов и пр., никога няма да видят и знаят, че и турците в България имат творци – поети писатели, изследователи, че имат богато културно наследство и т. н. В България едно е „веруюто“: щом си на скелето на пътя, на улицата – си добър турчин, решиш ли да си отвориш устата че ти можеш и да твориш- вече си белязан с мълчание – сякаш те няма никъде...Вие да сте видели наши творци да заемат място в някое от сутрешните културни предавания и пр...въобще за какво ви ги казвам тези неща. Ако някой иска да покаже че е загрижен за културата на турците в България – да дойде и тук на място да се обори за нейното утвърждаване. До болка са ми познати чуждите изследователи, които с нашата култура си пробиват път към научни титли и звания копирайки от тук и там сведения за нас..Е, ние да си мълчим – сякаш това го желае и самия Господ.“

Е, да си призная, криво ми стана, и отговорих малко хладно и аз, ей така:

„Откривам в писмото ви много болка и гняв, но не и ясна идея за това какво може или трябва да се прави. Много други малцинства са минали по този път преди време, и само онези от тях са успели да си извоюват някакви права, които са излезли на улицата и са се борили. Гневът под юргана още никому не е донесъл нищо, това е всичко, което мога да кажа.“

Ето защо сега се обръщам от това място тука – може и да не е много високо, ама все някой го вижда – към всички разумни турци (и българи) в тая страна, и казвам следното: хора, няма кой друг да ви помогне, ако не си помогнете сами. Не надигнете ли глас, не започнете ли да участвате активно и уверено в ГРАЖДАНСКИТЕ (не партийните!) дебати в това общество, никой няма да го направи вместо вас. Крайно време е в България да се създаде някакво смесено българско-турско дружество за помирение, братство и борба срещу национализма – и българския, и турския. Всички сме граждани на тая държава, на теория всички имаме едни и същи права, защо тогава се оставяте непрекъснато да ви избутват назад и да ви правят да изглеждате като будали и неудачници? Няма как да стане така работа. Трябва българите и турците, които вярват в бъдещето на тая страна, да започнат да работят заедно за преодоляване на предразсъдъците и недоверието. Сега поне вече никой не може да ви запуши устата, нещата наистина не са като едно време. Не че някой ще ви посрещне с хляб

и сол, това е ясно. Но погледнете историята на мирните расови борби в Америка. Да не би някой да е отишъл да кани на масата чернокожите американци? Да не би някой да им е постилал килим пред краката, че и да им е предлагал чернокож човек да стане президент? Как е станало всичко това? Излезли са хората навън и са си търсили правата – заедно с немалко бели хора, между другото. И някои са си дали животите за това. Черни, бели, всякакви. Ей затова в Америка човек може да вярва в нещо и, ако и животът да не е цвете и там, особено за бедните, хората вярват в страната си и не са хукнали да я напускат, а се борят за оправянето ѝ на място, със собствени сили, без да чакат някой да дойде и да свърши работа вместо тях.

А какво правят българските турци? Горчиви думи ще ви кажа тук, хора, дано да ми ги простите. Предали сте се, като всички останали. Отказали сте се от надеждата, отказали сте се от мечтата, гледате ако могат децата ви да се изнесат към Турция – и това е. Е, ние българите ви даваме най-добър пример за това – ей ме на, аз самият от чужбина проповядвам и много хора с право ми казват „абе ела ти тука, пък тогава ми приказвай“... Е, за себе си мога само да кажа, че според мен отвън аз повече работа върша, отколкото отвътре. Но това не е най-важното. Важното, хора, е, че ножът вече е опрял до кокала, къщата е тръгнала да се събаря, трябва някой да запретне ръкави и да я ремонтира. Има в тази страна много свестни българи, които ще ви подадат ръка и ще се включат в делото, не са всички българи расисти и националисти, изобщо не са! И много хора също като вас биха искали да направят нещо, но не знаят как. Та затова ви казвам, стига толкова сте чакали на Доган и Господа – нито единият, нито другият няма да слезе на земята и да ви помогне. Има нужда от активни хора, активни гласове в ГРАЖДАНСКОТО пространство в тази страна. Хора, които да си подадат ръка и да кажат: „няма българи, няма турци – тази къща е обща, трябва всички заедно да я оправяме, а не всеки да я пали откъм собственото си къоше“. Нека се започва вече, крайно време е. Няма какво да се чака на партии и държавни организации, всички виждате каква е работата. Кажете речта всеки човек, който се докопа до служба и власт в България, губи контрол и се превръща в бей-чорбаджия, по-голям изедник и душманин от едновременните. Ето защо ставайте, стига сте псували под юрганите и сте изпращали децата си в чужбина, ами запретвайте ръкави и си оправяйте животите. Една българско-турска гражданска организация, която да дава пример на всички, ще привлече

много хора, след нея ще се появят и други, ще повярват хората в силите си, ще повярват, че тук не всичко е Атака и ДПС, ами има място и за реална борба, реално съгрудничество, рамо до рамо, ръка за ръка – турци, българи, роми, всички заедно против неправдата, против расизма, против мракобесието, против омразата.

НИЕ СМЕ ХОРАТА! Не го забравяйте. Щом сме го можали веднъж, ще го можем и втори, и трети, и много други пъти. Излизайте от къщите, търсете съмишленици, обединявайте се, борете се за права и свободи за ВСИЧКИ. За всички, заедно, без оглед на етнически произход, пол, раса и прочие. Мъже, жени, българи, турци, роми, хомосексуални, лесбийки, прави, обратни – всички сме хора и всички имаме едни и същи права, едни и същи мечти, едни и същи надежди. Всички искаме децата ни да живеят в една по-добра България, всички се питаме как и сме готови на всичко. Е добре тогава – какво чакаме още?

Хайде да ми каже някой – какво чакаме още?

- 02-12-2012|**Кунев** – Национализъмът...

След тая статия преставам да чета „Либерален преглед“. Макар и тоталитарен – Прав е Ленин като казва, че „всяка истина се проверява в практиката“ и „кой има полза от това“. Нищо либерално и хуманистично няма в тази статия. Особено днес, когато Европа се разпада от егоизъм и технологична некадърност. И ние българите сме най-ограбени от западни банки и корпорации. А темата е крайно едностранчиво разгледана. Левски хубаво го е казал: „Цели сме изгорени от парене и пак не знаем да духаме.“ Златко, Златко, нищо не разбираш от национални интереси. Светът е оцелял, защото се е смял на наивността на подобни либерали.

- 02-12-2012|**Кунев**
Свещена простота!

- 02-12-2012|**Гост**
ПАРЕН КАША ДУХА, А ДАЖЕ И ТАРАТОР!

За да се поддържа напрежението на всички равнища в определена обществена система, отколе властимащите никога не са подбирали средствата, основно правило – „ако клъвне“. И винаги в критични ситуации се е залагало на редуциране на социалните проблеми в етнически

вражди. Преди 20 години, когато ДС и Удбата се разиграваха с разработки на онези врекала от ОМО „Илинден“, ФАБ излезе с декларация по националния въпрос: „Ние, анархистите в България, не сме за преместване на държавните граници, а за тяхното премахване!“. На практика се повтаряха думите на Гоце Делчев, също споделял безвластнически възгледи, за „културно съревнование между народите“. Ответ-никакъв!

Доверявам се повече на писателите. Петер Вайс в пиесата си „Сад и Марат...“ има реплика на маркриз дьо Сад спрямо Марат: „Патриотизъм ли? ШЕПА ПОСЕРКОВЦИ, НАДЪХАНИ ДА ЛОЧАТ КРЪВ.“ В повестта си „Хаджи Адем“, препоръчвам я на турската писателка в България, още в края на 60-те години писателят Петър Константинов изобразява един хуманен акт, когато мюсюлманин дава пари за построяване на църква и понася последствията. По това време четях Сайт Фаик, Орхан Кемал, Халикарнас Балъкчъсъ, по-късно се възхищавах от филмите на Илмаз Гюней, зарадвах се на наградата на Орхан Памук... Яд ме е, че не знам гръцки и румънски, за да чета големите им пера в оригинал, но се измъчих в оригинал с Васко Попа, Весна Парун, Момо Капор в НИИ, Десанка Максимович... В Пловдив ме зарадва горещото посрещане на Драгослав Михайлович... Мой приятел поетът Петър Манолов обругаха, когато основа дружество за защита на кюрдите... Извод: за начетените хора не съществуват прегради към истинските ценности. Стратегията да се сее омраза е насочена към лумпенизираната част от обществото, но..., едно голямо НО... сега вече никой, ама НИКОЙ НЕ КЪЛВЕ на тези преексплоатирани хватки като национализма! Тези централи по върховете на властта нямат ли стратегически решения за нещо по-умно в социалната сфера? НЯМАТ! Тоягата си остава гол прът въпреки възхвалата ѝ при соцарта като положителен герой. (Виж Йордан Радичков: „Върви човекът с тояга в ръка-той прави две крачки, тя една и винаги са заедно“, нещо подобно, цитирам по памет).

Малко ли ни бяха дивотиите по македонския въпрос в нашия край под Пирина? А в края на 70-те години в някаква декларация в графата „семеино положение“ написах „КРЕЩЯЩО!“. Изобщо не вярвам, че у нас социалните проблеми ще се решат, а те са основните. Една колония с неустановен статут, каквато е България, просто е изключено да се предполага наличието на какъвто и да е национализъм. Хората сноват по улиците с поглед на бити животни и хич не ги е еня, че са турци или българи, роми или каракачани... Когато изход няма, всичко е

позволено(перифраза на Ф. М. Достоевски) и не е нужно да се обвиняват обикновените хора за конкретните им решения...

П. Вълков

P. S. Не бива да се обиждат персонално участниците в обсъждането. Все пак на Златко Енев сме задължени, че ни предостави една Итака, към която всеки по своему пътува в безкрая...

- 02-12-2012|**Sevcan Kence**

Прав сте, г-н Енев, даже малко сте казали за нас, турците в България. Всеки се е свил в своята черупка и гледа оттам... Много повече трябва да се вика, за да се събуди този народ. А и българския... Ние толкова си приличаме. Но и „Гост“ е прав. Не трябва да се винят хората, които не са видели друг изход, не са им достигнали знанията, куража, ината, самоувереността, или национализма/патриотизма или достойнството, ако щете... Един живот се живее, какво по-напред? Идеалите останаха в миналияте векове, а беше направено много, просто, за да ги няма... В крайна сметка, знаете, всеки заслужава съдбата си...

Мисля, че не е важно къде живее човек, а какво носи в главата си и как го отразява в начина си на живот. Скромната ми дан е, че имам приятели, българи, живеещи и в България, и в Турция, с които говорим, обсъждаме, спорим и споделяме знания, чувства, мисли... Разбиваме взаимно предразсъдъците си... Те имат семейства, деца, колеги и приятели и аз се надявам, че ще проработи принципът на хвърленото, във водата камъче... Имам и млади приятели, на по 19-20 години, които са истинската ми надежда- толкова са искрени, а и главите им са по-чисти от предразсъдъци... И виждам, че се променя нещо, макар и бавно, наистина не е като преди... Важното е да продължи...

- 02-12-2012|**Златко**

Трябва да се създадат кристализационни ядра, около които малко по малко да се оформи корпуса на новото гражданско общество в тази страна. А това може да стане само и единствено в някакви видими платформи в Интернет, които да избистрят, оформят и разпространяват навсякъде новите идеи и представи за гражданско участие, за сътрудничество върху нови основи, нови принципи на взаимно уважение и желание за съвместна работа, въз основа на чисто граждански, а не етнически-разделителни мотиви. Всички виждаме, че етническият принцип, щом

бъде доведен до нивото на съзнателна политика, води до създаването на силно противодействащи си, силно агресивни политически структури, които в един момент стават толкова зависими от образа на „врага“ за собственото си съществуване, че по принцип започват да подкопават основния принцип на политиката в демократичното общество, който е търсенето на взаимния компромис и отказа от дребнави изгоди, в името на общото добро. Крайно време е младите хора в тази страна да получат възможност за съвместна работа, за надмогване на етническите стереотипи, за преодоляване и осъждане предразсъдъците на родителите си, и от двете страни на сегашната ограда. В един момент, ако и когато това общество стане способно да издигне на върха на ценностната си скала някакви изчистени от предразсъдъци, реални граждански идеали, вече за никого няма да бъде проблем да каже „гордея се, че съм гражданин на тази страна, на тази държава – защото сам съм допринесъл нещо за това никой вече да не гледа произхода и кръвта ми, а всички да ме оценяват по способността ми за допринасяне към общия граждански и български проект“. Изчистена от националистическите, разделителни оттенъци, българската култура може да стане действително обединяваща, действително родна за всички, независимо от етническия им произход, както това в мултиетническите и мултикултурни общества като например Швейцария, от векове насам. И тогава вече няма да има хора от „първа“ и „втора“ ръка, няма да има вековни вражди, няма да има омразни погледи и думи, захвърлени като камъни. Защото децата ни, ако сме успели да ги възпитаваме като свободно мислещи хора, действително ще бъдат в състояние да прегърнат тези толкова прости, толкова естествени идеали за съвместно, мирно и полезно за всички съществуване вътре в рамките на тази държава и този над-държавен съюз, който без съмнение очертава основите на бъдещето за целия свят.

Самият аз си мисля, че, колкото и невероятно да звучи това в момента, шансовете то да се превърне в реалност съвсем не са чак толкова минимални. И причината за това е именно пълният вакуум откъм идеи и идеали, който в момента властва в това общество. На практика идеалът на доброто гражданско общество просто няма никаква конкуренция, просто защото всичко друго вече е опитвано в тази страна и не я довело до нищо. Четири национални катастрофи би трябвало вече да са достатъчни, ако не за нашите вече напълно бетонирани глави, то поне за онези на децата ни. От друга страна, очевидно е, че този иде-

ал функционира великолепно в обществата, които вече са успели да го възприемат и превърнат в реалност. Тук не говорим за някаква утопия, както по времето на комунизма. Говорим за най-обикновено достигане на западноевропейската нормалност, за възприемане, РЕАЛНО възприемане, на простите идеали на демокрацията, респекта към човешкото достойнство, върховенството на закона и всичко останало, което четем всеки ден из рекламните брошури на Съюза, САМО ЧЕ обогатено със собствения ни национален опит, пречупено през него, осъзнато, разбрано, овътрешностено. Не е нещо, което не сме правили. Говорих вече за двата блестящи примера от собствената ни история, за двете гигантски пробуждания на гражданското общество в тази страна – **спасяването на евреите и постигането на етнически мир през 90-те** – които показват черно на бяло, на всички ни, че го МОЖЕМ и че сме го правили вече неведнъж. Единственото, в което трябва да повярваме сега, е че го можем постоянно, а не само когато ножът опре до кокала. Този народ, това гражданско общество, това стълпотворение от хора – в цялата му пъстрота, с всичките му различни етноси и култури – притежава и дълбока мъдрост, освен вечната си вятърничавост и липса на увереност в собствените сили. Няма какво толкова да се убеждаваме. Всички го знаем някъде дълбоко в костите си. Сега трябва просто да го докараме нагоре до главите, до съзнанията.

Изпращайте децата си тука! Нека да говорят те, нека те сами да кажат какво мислят, на какво се надяват, с какво свързват надеждите си за бъдещето.

Защото пък нашата надежда, то се знае, са самите те.

- 02-12-2012|**Radka Falk**

V edin drug forum prepratih statia na Zlatko Enev, a v diskusiata, sled neia napisah, che portreta mu triabva da bade slojen sred portretite na BUDITELITE.

Potvarjdam go i tuk.

- 02-12-2012|**Златко**

Благодаря, да оставим тия приказки за след кафето...:)

- 03-12-2012|**Самолет 005** – идеологиите

Религиозността е много удобен начин да бъдеш учтиво зъл; национализъмът е много удобен начин да не си непременно учтив... и така гирляндата на човешките идеологии може да се разплита като за коледна украса. Почти всичко, което е очевидно правилно от гледната точка на някаква идеология, може да послужи и за добро, и за лошо. А всъщност, кой учи хората да знаят, че когато си купят геврек, дупката не се яде?

- 05-12-2012|**pecheneg**

златко къде видя обида в думите ми
аз на в думи като псевдо учен ли
или в това което казах за теб че не разбираш от история но аз просто
цитирах твоите думи
банираш защото не можеш да водиш дискусия
нямаш доводи

- 05-12-2012|**pecheneg**

не знам къде си следвал и по кое време но по времето на комунизма
наистина имаше такава политика на властта да толерира представителите
на етническите малцинства при кандидатстването им в университет

те влизаха с предимство или с тройки че и понякога без изпит в университета
кое не е вярно бе злати къде тук видя обида на расова основа

- 05-12-2012|**Златко** – ге:

pecheneg писа:

златко къде видя обида в думите ми

аз на в думи като псевдо учен ли

или в това което казах за теб че не разбираш от история но аз

просто цитирах твоите думи

банираш защото не можеш да водиш дискусия

нямаш доводи

Ти обиди не мен, а автора на статията. Освен това, самият факт, че продължаваш упорито да ме занимаваш със себе си, вместо да кротнеш най-после или да започнеш да говориш нещо по-съществено, вече е достатъчно основание да те гоня оттук. Нямам време за глупости, драги, нали разбираш?

- 05-12-2012|**pecheneg**

златко аз исках от така наречния автор да докаже с факти думите си че България е считала всички етноси в македония за българи. аз не знам да е имало българско правителство което да е провеждало тогава края на 19 век такава политика. според мен авторът изкривява и манипулира фактите от позицията си на краен пантюркист. за сметка на многобройните нападки гъм гърция румъния сърбия България авторът свенлино мълчи за турция и нейната политика. защо ли според теб го прави а златко

- 05-12-2012|**pecheneg**

златко аз съм българин и имам право да задавам въпроси към авторът щом те касаят българската история. към теб зададох само един въпрос и той касаеше банирането ми. за теб може да е глупост искането ми чънар да цитира факти а не голи твърдения с които да докаже тезата си но за мен не е. и златко остави на нас хората които са останали българи да обсъждаме темите засягащи нашата история. какво общо имаш ти с България нали се отказа от нея. само да не приемеш и това за обида

- 05-12-2012|**Златко**

Аз тук хората ги делим не на българи и не-българи, а на умни и по-малко умни. Съжалявам, ако този критерий се оказва неизгоден за теб, но човек все с нещо трябва да дели плявата от зърното, нали разбираш?

- 05-12-2012|**Златко**

Колкото и ужасяващо да ти прозвучи, същата е била и целта на „кръвния данък“ – да се намерят най-способните и умни момчета за служба на държавата, едните във войската, а другите в администрацията – двете възможно най-високи кариери по онова време. И никак не е случаен фактът, че в течение на векове великите везири и висши сановници на Империята са били от не-турски произход. Просто по онова време етническият произход не е бил толкова важен, колкото е днес, поне у нас. И много хора, както изглежда, с удоволствие са „давали“ децата си – по същия начин, по който днес хората изпращат децата си в реномирани университети. Това просто е бил единственият начин да ги измъкнат от немотията и теглилата, да им дадат шансове поне те да си поживеят „господарски“... Аннадънму?

Смъртоносните национализми на Балканите

Автор: Уилям Хейгън

Историческите корени на Косовската война

Войната в Косово укрепи образа на Балканите като врящ казан на етническа омраза. Мнозина коментатори твърдят, че регионът винаги е бил съсипван от древни омрази. Други пък смятат, че днешните напрежения са изкуствени, създадени от цинични посткомунистически демагози, опитващи се да легитимират управлението си. Никоя от двете школи не е съвсем права. Балканските етнически напрежения не са нито древни като самото време, нито пък толкова скорошни, колкото идването на власт на Слободан Милошевич. Те са приблизително толкова стари, колкото са разпадането на Османската империя и възходът на национализма. За един историк днешните балкански кризи произтичат, преди всичко друго, от осакатяващата зависимост на всички балкански народи от идеологията и психологията на експанзионисткия национализъм. И тъй като Западът днес е въввлечен по-дълбоко от всякога в борбата между сърбите и албанците, ние трябва да разбираме по-добре причините за техните страсти.

Днешните напрежения са резултат от поглъщането на региона от Османската империя, което е довело до изключително разпиляване и смесване на различни етнически групи в балканска и долно-дунавска Европа. Пред-модерното формиране на държави на Балканите е било осуетено от османското завоюване на региона през четиринадесети до шестнадесети век. Както и по други места по света – Индия и имперска Русия са подходящи примери – империята тук върви ръка за ръка с голямо етно-културно разнообразие, както и – на локално ниво – политическа автономия. Под властта на османците, подчинените населения са били организирани основно според религията си. Тази схема не изисква последователите на която и да било религия да живеят в някаква компактна област. От гледната точка както на Османската империя, така и на различните религиозни йерархии, личната идентичност

е, така да се каже, екстратериториална. В някои случаи, като например при Сръбската православна църква, религията насърчава националната културна идентичност. Но пък тя може и да раздробява някои групи, говорещи един и същи език, като албанците – около три четвърти от които бяха мюсюлмани до 1945, докато останалата част са последователи на православието или католицизма (както е случая с Майка Тереза). По същия начин, католиците-хървати, мюсюлманите-босненци и православните сърби говорят един и същи език, но са дълбоко разделени от религията и политическата си история.

Докато Османската империя започва да се разпада през осемнадесети век, идеологията на европейския национализъм прониква на Балканите, в подкрепа на желанието на балканските християни да бъдат освободени от все по-угнетителното османско управление. Жадни за териториални придобивки или балкански християнски клиенти, някои от европейските Велики сили, особено Русия, стават покровители на този процес. Други, като Великобритания, губят вяра в способността на „болния човек в Европа“ да продължи да живее и се съгласяват с разделението на Империята. По този начин основите на независимите национални държави са положени в Сърбия през 1815, в Гърция през 1830, в Румъния през 1856, в България през 1878 и в Албания през 1913. Във всеки от тези случаи освободените държавни територии съдържат различни малцинства, освен управляващото национално мнозинство. Освен това новите държави са само фрагменти от идеалните териториални нации в представите на новите националистически елити. Тези идеални нации – Велика Сърбия, Велика Албания, Велика Гърция и т. н. – обхващат лежащи извън държавите региони, населени от допълнителни национални малцинства и желани от още една или повече от съседните страни.

С други думи, всички балкански страни са родени в деветнадесети и ранния двадесети век като иредентистки нации – тоест, нации, стремящи се да си възстановят „неосвободените“ национални „въображаеми общности“.

Нещо повече, тези общества (освен части от Румъния и Хърватска, където местната аристокрация е оцеляла) са извънредно популистки според западноевропейските стандарти. Османското управление ги е лишило от средновековните им династии и благородничества. Колапсът на Империята освен това срива и малкото групи, които са изградили

благосъстояние поради сътрудничеството си с турците. Новоосвободените балкански страни са селски общества с много скромни търговски и производителни елити и националистически интелигенции. Интелектуалците се посвещават на изграждането на държавите, пробивайки си път както могат в онова, което, с извинение към Маркс, би могло да бъде описано като националистически начин на производство – тоест, забогатяване и постигане на социален статус в служба на току-що покълващата национална държава. Капиталистическият индивидуализъм все още притежава твърде малко престиж или легитимност; държавното изграждане, с цел да се създадат армии, способни да извоюват от врага-притежател неосвободените земи на нацията, е най-високата обществена ценност. В това отношение Балканите изобщо не са уникални; тук има много паралели с други части от не-западния свят, особено с постколониална Латинска Америка и части от Африка.

Ако във всичко това е имало демокрация, то тя е била някаква олигархично контролирана, популистка демокрация, функционираща единствено за управляващата националност. И тя е съществувала редом с родовите мрежи и отношенията патрон-клиенти, и двете от които са били изключително важни за оцеляването и на мюсюлмани, и на немюсюлмани под османско владичество.

Националните малцинства са изправени пред незавидни проблеми. Мюсюлманските малцинства рядко могат да претендират за реално гражданство в балканските християнски национални държави, тъй като те винаги се свързват с ненавижданите и, в повечето случаи, вече прогонени турци. Но дори и християнските малцинства могат да се надяват на толерантност само ако ограничават исканията си за езикови и религиозни права, като същевременно се съгласяват да изучават доминиращия език на мнозинството и лоялно служат на държавата, в която живеят. Да се иска нещо повече е свързано с риск да бъдат обвинени във враждебност към новата си родина.

Затворът на нациите

Днешните балкански държави не притежават почти нищо от западната либерална традиция, с нейното подчертаване на индивидуализма и защитата на несъгласните и малцинствата. Балканските държави се появяват от столетията на османско управление без почти нищо друго освен тази отчаяно желана национална идентичност. Дори религиоз-

ните им чувства са национализирани, както чрез действията на собствените им интелектуалци, така чрез османския режим. Междувоеният напредък към либерална демокрация под егидата на Уилсънизма¹ е слаб. Вярно е, че през 1920-те, преди да изпаднат под властта на различни десни диктатури, независимите балкански държави развиват многопартийни демократични политически системи, в които масови селски партии се борят за реформа на поземлената собственост и други анти-олигархични мерки. Но тези партии са и силно националистически², каквито са и десните авторитарни монархии и прото-фашистки режими, които ги изместват през 1930-те. Тук почти няма следа от либерализъм, който да се противопостави на възхода на диктаторските режими.

По същия начин, балканския комунизъм от времето след Втората световна война също е дълбоко националистически, въпреки интернационалистката си фразеология. Комунистическите режими тук всъщност са популистки диктатури, оправдавани от гледна точка на единството на нацията и нейното право да настигне развития капиталистически свят. Дори в капиталистическа Гърция, комунистическото и социалистическо движение са дълбоко националистически. Югославия на Тито е легитимирана изцяло от национализма, особено след драматичния сблъсък между Тито и Сталин от 1948. Тито се стреми да задоволи колективните искания на всяка от основните югославски националности, като в същото време ги противопоставя една на друга, за да може да поддържа непокътнатата собствената си позиция на харизматичен лидер и да направи така, че никоя от националните групи да не доминира останалите³. Така например през 1966 той пречупва властта на евентуалния си наследник, сърбина Александър Ранкович, защото той

1 Тоест политиката на САЩ, въведена и защищавана след края на Първата световна война от президента Удро Уилсън, свързана с по-активно участие в международната политика и насърчаване разпространението на демокрацията и капитализма. Бел. пр.

2 Тук вече авторът демонстрира сравнително непознаване на историческите реалности, или поне онези от България. Ако през 20-те години в страната има някакви антинационалистически партии, то без съмнение това са на първо място земеделците, следвани от (тесните) социалисти (които по-късно, след получаването на властта, вече като комунисти, поемат по стария националистически път). Във всеки случай твърдението, че селските партии са автоматично националистически, просто не отговаря на историческата истина. В тази връзка виж подробното изследване на [Pavlos Hatzopoulos, „The Balkans beyond nationalism and identity“](#), Бел. пр.

3 Всъщност идеята за сръбската доминация в един бъдещ югославски съюз е залегнала още в основополагащия документ на сръбския национален проект, „Начертанията“ на

е насъбрал прекалено много власт в сръбската част от Югославската федерация.

Понякога се твърди, че, понеже титова Югославия е била комунистическа диктатура, тя е предотвратила появата на дисидентско движение, стремящо се да създаде някакво либерално, индивидуалистично гражданско общество. Вместо това, антикомунистическото движение е било „принудено“ да се преоблече като сепаратистки национализъм. Но това е само вид западна интерпретация. Изключващият национализъм триумфира в Югославия защото той изразява най-дълбоките въжделения и ценности на повечето от хората, които са разочаровани от комунистическия режим. Сред различните грехове на титовия „затвор на нациите“, в очите на неговите националистически врагове, е и защитата му за такива малцинства и аутсайдери като мюсюлманите-босненци и албанците-косовари.

За да се влошат нещата още повече, към всичко това се добавя и факта, че балканските страни винаги са били слаби държави, разчитащи до Втората световна война предимно на слабо развити аграрни икономически бази. Данъчните им постъпления не са достатъчни за да плащат за големи и специализирани армии, нито пък за държавни институции, които биха били в състояние здраво да контролират собствените си общества. Спорадичните войни, в които те участват, ги обезкръвяват докрай. До 1914 управниците им живеят в страх от селски бунтове поради високи данъци. (През 1907, потушаването на селския бунт в Румъния струва 100,000 човешки живота). Балканските държави изпадат в тежки външни дългове. И докато икономическата им зависимост от техните капиталистически или комунистически кредитори нараства, те изпадат във все по-силен властови клиентелизъм.

Обичай ближния си

Концепцията за идеалната Велика Сърбия води началото си от 1840-те години. Тя дава на независимата държава Сърбия задачата да завладее и включи в себе си населените от сърби земи на Босна; частите от южна Сърбия, владени по онова време от османците, които се простират отчасти и в Македония; областите Войводина и Банат в южна Унгария, както и Косово, люлката на средновековната сръбска монархия. Идеята

Илия Гарашанин (1844). Виж в тази връзка [Edislav Manetovic, „Ilija Garasanin: Nacertanije and Nationalism“](#). Бел. пр.

за южна славянска федерация – тоест, идеята за Югославия от 19 век – никак не се харесва на сръбските националисти. Тя не е от жизнено значение за националното им освобождение, каквато е била за хърватите и словенците, живеещи по онова време под австроунгарско управление.

И макар че Сърбия е доминирала в междувоенната Югославия, в новата държава на Тито сръбските националисти са недоволни от намаленото си влияние. Сръбският гняв поради загубата на хегемония се запазва от времето на падането на Ранкович чак до колапса на федерацията през 1992. Сръбските дисидентски националисти започват да критикуват комунистическа Югославия след смъртта на Тито през 1980, като концентрират гнева си особено около ситуацията в Косово, където в наше време сърбите са многократно числено превъзхождани от албанци. Слободан Милошевич подхваща тази тема в една днес печално известна реч от 1989, в която определя себе си и сръбската държава като ръководени от гледната точка на сръбските националистически интереси.

В исторически план, сръбската позиция в Косово е била подкопана завинаги от неуспеха на сръбското въстание срещу Османците от 1689. По това време Османците са временно отслабени след голямото си поражение пред Виена през 1683, но все още напълно способни да се справят с всеки бунт в сръбските земи. Страхувайки се от кланетата, които ще последват след въстанието, сръбският архиепископ на Печ извежда около 30,000 семейства в управляваната от Хабсбургите южна Унгария, където техните наследници живеят и до днес. Това пък дава възможност на албанците в Косово, насърчавани от Османците като лоялни мюсюлмани, да постигнат демографска доминация. Два века по-късно, когато голямата Източна криза от 1875-78 отново отслабва Османската империя, миниатюрната сръбска държава се опитва да присъедини Косово, но се сблъсква със силната съпротива на зараждащия се по онова време албански национализъм. В резултат на това се стига до сериозни кланета.

По време на Балканската война от 1912 Сърбия успява да завладее и присъедини Косово, след което начаса атакува и прогонва тамошните мюсюлмански турски елити, заедно с множество албанци-мюсюлмани. Славяните-християни (най-вече сърби и черногорци) извършват ужасни кланета над албанци, заедно с турци и славянско-говорещи мюсюлмани в Косово, Черна гора, Босна и южна Сърбия, малко преди, и по време на Първата световна война. В десетилетията между войната Косово е вътрешна колония на сръбската част от югославската държава. Офици-

алната политика е да се заселват там колкото се може повече сърби, при същевременни непрекъснати опити за „сърбизиране“ на албанското мнозинство, езиково и политически.

По време на Втората световна война Косово е откъснато от Югославия, след като страната е окупирана от нацистите. По онова време Косово е част от Албания, която е била италианска колония от 1939. Това изпълнява за кратко време, макар и под чужда егида, програмата на великоалбанските националисти. След падането на Мусолини и оттеглянето на Италия от войната през 1943, нацистите окупират Албания, насърчавайки косоварите да вземат участие в борбата им срещу сърбите и комунистическите партизани на Тито. Нацистите създават специална SS-дивизия от косоварски мюсюлмани. Те провеждат множество убийствени атаки срещу сърбите, също както го прави и про-нацистката по онова време Хърватска.

След края на Втората световна война, в продължение на почти една година косоварите водят отчаяна борба срещу подновеното им включване в югославската държава. По-късно те са управлявани по полуколониален начин от сръбските комунисти, чиито дискриминационни политики принуждават може би около 250,000 албанци да емигрират от Косово. Бурните албански демонстрации от 1968 убеждават Тито да даде на Косово широкообхватна провинциална автономия, която през следващите 20 години албанците използват в своя полза, доколкото го позволява икономическата им слабост и зависимостта им от Сърбия.

Това е положението на нещата, срещу което започват да се бунтуват през 1980-те години сръбските националисти, с което окуражават Милошевич да премахне през 1989 косовската провинциална автономия, да въведе директно управление от Белград и да се опита отново да сърбизира публичната сфера в провинцията. Косовските албанци реагират като формират един вид неофициално дисидентско общество, със своя собствена данъчна система, училища, закони и полицейски органи – всичко това управлявано от идеология за ненасилствен националистки сепаратизъм, под ръководството на косоварския албански водач, Ибрахим Ругова. Подобно на други версии на национална солидарност, изпробвани от други народи без собствени държави, тази също демонстрира от време на време актове на агресивност, за да принуди местните сърби да се оттеглят.

С разпадането на Югославия през 1991-92, връх на което са отделянето на Словения и Хърватска, както и последвалата ги гражданска война, желанието за политическа независимост се разпространява и сред югославските албанци, които гласуват за него в Косовското събрание от 1991. След падането на комунистическия режим в съседна Албания в средата на 1990-те, оттам също започва да се предлага помощ, най-вече под формата на нелегални доставки на оръжие за формиращата се Косовска освободителна армия (КОА).

Създаването на КОА вероятно трябва да се оценява като грешно решение за косоварите, колкото и прави да са били в твърденията си, че ненасилието и пасивната съпротива са само слаби защити срещу политиките на Милошевич за сърбизация на провинцията. След 1997 присъствието на КОА позволява на Милошевич да оправдае етническото прочистване на Косово, включително изселването на няколко стотин хиляди косовски албанци и убийствата на много други.

Варварите са на портите

Макар че някои журналисти като американеца Роберт Каплан са склонни да „есенциализират“ балканското насилие – тоест да твърдят, че то е нещо присъщо за балканските култури – разпространеното сред академичните среди мнение е, че то е „социално конструирано“. Никое от двете гледища не е особено просветляващо. Държавно санкционираното насилие е нещо напълно различно от насилствените действия на отделни личности, независимо от това дали те действат под нечия команда или по собствена инициатива. В Османската империя кръвните вражди, основаващи се на фамилни връзки от вида, обичаен за Западна Европа от времето на средновековието, са просъществували чак до двадесети век. Това се дължи на обстоятелството, че турците не са успявали да осигурят ефективна защита и справедливост за поданиците си след златната епоха на империята от шестнадесети век. До голяма степен потиснатата, но никога не изчезнала напълно, етиката на кръвното отмъщение, обвързваща отделните членове на големи семейства, се завръща отново към живот след срутването на държавите и избухването на граждански войни в региона.

В много случаи тази етика е била успешно представяна като вид етнически национализъм. Отделните убийства, обичайни при кръвните вражди, се извършват срещу анонимния национален враг. Това помага

да се разбере защо специалните поделения на Милошевич в Косово могат да убиват и депортират цивилни хора на всякаква възраст. То помага да се разбере и насилието срещу жените. При гражданските войни в посткомунистическа Югославия прастарото безчестие на изнасилването е подсилено от желанието на извършителите да заплодят утробите на жените на националните си врагове със собственото си семе – едно окончателно „есенциализиране“ на националната идентичност, ако тя изобщо е съществувала някога.

Често се правят аналогии между сръбското етническо прочистване на Косово и нацисткия геноцид срещу евреите. В някои отношения – като например бруталното прогонване на хората от домовете им, както и нечовешкото транспортиране със специални влакове – аналогията, макар и не съвсем точна, е просветляваща. Но в основата си тя все пак е подвеждаща. Холокостът е програма за биологическо унищожение, основаваща се на расистки евгенически теории. Балканските етнически прочиствания не изискват масови унищожения, а по-скоро масови изселвания, които могат да бъдат подсилени от демонстрации на убийствено насилие, почерпено от репертоара на кръвните вражди и убийствата за отмъщение. За съжаление това се е случвало много често през миналия век – например убийствата и изселванията на гърци от турци в Мала Азия, последвани от злополучната гръцка инвазия в Турция през 1922. Дори печалният арменски геноцид от 1915 е крайна форма на етническо прочистване, а не опит да се прочисти света от всеки жив арменец. През 1914-15 царска Русия принуждава масово изселване на всички нейни германоезични поданици, живеещи по границите с Австро-Унгария. Най-голямото такова експулсиране е онова на немците от източна и балканска Европа след поражението на нацистите през 1945. Тук става дума за може би най-голямото насилствено придвижване на хора в цялата човешка история, при което между 12 и 15 милиона души са принудени да напуснат родните си места, сред сцени на насилие и убийства.

Всичко това подсказва, че Милошевич не е Хитлер. Макар че неговото и онова на поддръжниците му съучастие във военни престъпления оправдава моралното им и юридическо осъждане, диaboлизирането им не служи на никаква разумна цел. Западът си има работа с безскрупулни националисти, които желаят сигурни (и изгодни за тях) граници – цел, добре разбирана и споделяна от всички балкански народи.

Източник

Уилям Хейгън е професор по история в Университета Дейвис, Калифорния.

Коментари (11)

- 12-12-2012|**Самолет 005**

Много ми хареса статията, но очертава „тъмно бъдеще“ ...:)

- 12-12-2012|**Златко**

Защо? Всичко си зависи от нас. Единствената разлика между Сократ и съгражданите му била в това, че за разлика от останалите той ЗНАЕЛ колко малко знае. Същата е и ситуацията, в която се намираме ние. Има огромна разлика между човека, който НЕ ЗНАЕ до какво водят национализмите, когато не са осъзнавани и контролирани, и онзи, който го ЗНАЕ. Нима това е малко основание за оптимизъм?

Илюзия е да се смята, че вековната идентификация на повечето хора по света, която е национална (и все още до голяма степен националистическа), би могла да бъде изличена, каквито и алтернативни модели да предлага едно бъдеще, за което в момента можем само да гадаем. Но пък всички виждаме, че различните нации и народи подхранват различни видове национализми – и само НЯКОИ от тях стигат до нещата, описани в тази статия. Географията и историята са мощни определители, но нищо на тоя свят не е неизменима съдба, нещо, което не подлежи на промяна. Хиляди, а може би и милиони българи копнеят за някаква нова идея, за нещо, в което да повярват и което НАЙ–ПОСЛЕ да им позволи да вложат енергията, разума и волята си в нещо разумно и красиво, да покажат на света и самите себе си, че действително МОГАТ, че заслужават далеч повече уважение или дори просто човешко внимание, отколкото винаги са го получавали. А това е мощна потребност, мощен импулс, който не бива да подценяваме. Всеки от нас, колкото и убит да

е от унищожителния житейски опит в тази страна, копнее за нещо хубаво и истинско, за строшаване зъба на клеветата, за реални, а не изсмукани от пръстите постижения, за признание и заслужена гордост. Защо тогава избираме да кажем за пореден път „в лайна сме родени и в лайна ще си умрем“, вместо да се осмелим да се изправим и кажем, „А, не, тоя път вече не!“

Ние можем! Правили сме го неведнъж, имаме зад гърба си истински вдъхновяващи примери, имаме Възраждането, имаме спасяването на евреите, имаме избегнатата гражданска война. А това не са дреболии, това не са неща, които можем да отпишем като глупостите на историята си. Всичко, което е необходимо, е да повярваме, поне малко, в собствената си сила за творене на добро и вяра в правдата и реалните човешки правдини. Толкова народ по света го прави, защо да не можем и ние?

- 12-12-2012|**Добромир**

Няколко думи за статията – а после и за патоса на Златко под нея.

За статията:

Хубавото на горната статия е, че авторът все пак се старае да степенува нещата, т. е. поне се опитва да не поставя всичко непременно под един знаменател.

Защото има едни нашенски глобалисти-пропагандисти, които наистина се увличат, и за които всеки път, когато някой у нас каже нещо лошо за циганите, това е непременно „расизъм“, а всеки път, когато българската държава направи нещо, което не се харесва на турците, това е непременно „геноцид“, „етническо прочистване“ и т. н.

Така че наистина добре е от време на време сравнително трезви личности от типа на автора (Уилям Хейгън) да ни припомнят очевидности като тази, че, примерно, „Милошевич не е Хитлер“ и че „дори печалният арменски геноцид от 1915 е крайна форма на етническо прочистване, а не опит да се прочисти света от всеки жив арменец“ (което пък ни позволява да видим и цялата абсурдност на чисто политическите опити днес етническото напрежение у нас през 1989 г. да бъде наричано „етническо прочистване“ ...)

Да си затваряме очите пред реалните различия е един наистина „гниален“ начин да отбягваме истината.

По патоса на Златко след статията:

Ако наистина „хиляди, а може би и милиони българи копнеят за някаква нова идея“, то нека тази идея бъде наистина нова – а не някаква имитация, не нещо, което „толкова народ по света го прави“...

А този „толкова народ по света“ какво по-точно прави, на практика? Виждаме, че каталонците масово гласуват за партии (и „леви“, и „десни“), които им обещава да проведат референдум (не за автономия, каквато те вече си имат – а за нещо повече – независимост) – виждаме, че и шотландците са тръгнали в подобна посока – а и квебекчани също... За фламандците и валонците в Белгия имаше статия дори тук, в това списание... А пък швейцарците преди години си направиха един референдум против минаретата на джамиите, за което отнесоха пак дежурните международни политкоректни коментари колко „опасно“ и едва ли не „пагубно“ било това – въпреки че реалността после, естествено, показва, че в действителност нищо катастрофално няма нито в провеждането на подобен референдум, нито в резултатите от него.

Така че, ако действително има някаква „нова“ идея, която да се влива днес в сърцата на хората по света, то тя пак старата либерална идея: „Живей и остави другите да живеят“ – само че този път издигната от първоначалното си индивидуалистично равнище до едно общностно разбиране – че общностите, каквито са, и където са, трябва да живеят по свой си начин – и да оставят останалите общности по света също да живеят по свой си начин. Така че остава само всяка общност да си намери своя си начин (ама наистина своя си – не някаква имитация на нещо чуждо) – и да си живее по него.

- 17-12-2012|**Владимир** – национализмът е национализъм, независимо чий е

Златко, поздравления за добре намерената статия – на Балканите такива статии трябва да бъдат поставени на големи билбордове на всеки площад и на всеки кръстопът и с тях трябва да започват всички учебници по история.

Направих си труда да прочета и оригинала и останах разочарован от пропуснатите в превода значителни пасажки – сериозни по обем и важни по съдържание – защото мисля, че са абсолютно актуални и днес (ако сте имал някакво съображение за ирелевантност към деня, отчитайки че статията е публикувана през 1999 г. във Foreign Affairs). Като че точно определени национализми са игнорирани.

Разочарованието ми е още по-силно поради липсата на упоменавање, че статията е със съкращения – дано това не е прилагано и друг път и дано е пропуск поради недоглеждане, защото иначе такъв подход има само едно име – „цензура“. Очевидно човек трябва да се доверява, но и да проверява, както са казвали тук-там.

Поздрави!

- 17-12-2012|**Златко**

Благодаря ви, Владимире, вземам забележките ви най-сериозно. Пропуснатите пасажии според мен са маловажни, защото съдържат най-вече предположенията на автора относно евентуалния (по онова време) ход, който събитията биха могли да получат, и които за нас вече отдавана са неактуални, тъй като събитията са се разиграли и изходът им е известен. Но принципната ви забележка е абсолютно уместна, ако и разбираема единствено в контекста на всеобща подозрителност и липса на доверие сред нас българите, откак ни има. Съкращавам голямо количество от текстовете, които превеждам (всъщност реалността е следната: превеждам абсолютно пълно единствено текстове, на които гледам като на „класически“, или които са достатъчно кратки, за да мога да си го позволя). Всичко друго превеждам със съкращения, просто защото ми липсват съответните ресурси (време и енергия). Странната съдба на това издание, да бъде правено от един човек, го оцветява с неизбежност в съответния тон.

А иначе, за каква „цензура“ може да става дума, след като изобщо съм решил да публикувам текста? При това оригиналът се намира с едно щракване с мишката...

- 17-12-2012|**Владимир**

Не мога да отмина две неща:

Първо – пропуските съдържат важни, неостарели референции към някои национализми на Балканите, с което картината става непълна и едностранчива.

Второ – не знам дали тази подозрителност я е имало у нас българите „откак ни има“, не съм толкова дълговечен, но и не вярвам да е било така.

Знам със сигурност, обаче, че недоверието не е характерно само за българите, а за всички. Във всички граждански общества вярват до пър-

вата лъжа, след което наказват и отново се опитват да започнат да вярват, но много трудно, а на публични позиции това почти никога не се случва.

Мога доста основателно да предположа, че недоверието по презумпция (за каквото говорите, че било сред българите) е характерно за онези общества, където лъжата и измамата се разхождат необезпокоявани и ненаказвани, а определени техни форми дори са национална гордост.

- 17-12-2012|**Златко**

Хубаво. Тук вече разговорът започва да придобива отсенки, които никак не ми харесват. „До първата лъжа“ и пр., са определения, които няма как да допусна във връзка със собственото си издание, без значение дали идват от човек, който се представя като симпатизант или като противник. Значи, единственото, което мога да ви кажа е, че ако имате чувството, че тук някой си ви лъже, то по-добре да не идвате. Във всеки случай темпераментът ми е всичко друго, но не и особено търпелив към подобни подмятания, така че имайте го пред вид, ако обичате. Разликата в мненията и разбиранията е едно, приказките за лъжи и лъжци – нещо съвсем друго. При определени обстоятелства дори бих настоявал в случая някъде тук да се споменат думички като „съжалявам“, или „поднасям извинение“, тъй като в противен случай не ми оставяте никакъв друг избор, освен да ви третирам като някой от хората, които идват тук, за да задоволяват собственото си тщеславие и хич не се позамислят къде точно се намират и какви, аджеба, ги плещят...

Толкова! Оттук нататък ще очаквам малко повече здрав разум и малко по-малко желание за празни предизвикателства...

- 17-12-2012|**Добромир**

„Превод със съкращения“ е съвсем легитимна форма на хубликуване – когато е отбелязан именно така: „Превод със съкращения“. Освен това коректно е да се обозначава и годината, в която е бил публикуван за първи път даден текст на езика на оригинала – например, добре беше да се отбележи в двете заедно вървящи публикации от Бернар Лори и от Вера Мутафчиева, че са от 1997 г. Това се прави в печатните издания – но е още по-необходимо да се прави в Интернет-изданията, тъй като именно Интернет е средата, в която хората твърде често остават с измамното впечатление, че щом нещо е публикувано „вчера“, значи се е и случило (или е било написано) именно тогава ...

• 17-12-2012|**Златко**

Съгласен съм с всички тези забележки, това е просто немарливост от моя страна (впрочем, под текста на Бернар Леви си е написано, че е от 96-та, а текста на Мутафчиева е негов отговор, така че кое точно е неясното нещо тук?).

Само моля не ме дразнете с глупави забележки от типа „манипулация“ или „лъжа“. След толкова години блъскане такива неща са ми просто противни, ок?

• 19-12-2012|**Владимир**

Здравейте Златко,

Вашето обвинение към мен в липса на достатъчно здрав разум е неоснователно, а избухването Ви в лични нападки – непонятно и ненужно. Ако прочетете внимателно моя коментар върху Вашия отговор ще забележите, че не обвинявам нито Вас, нито изданието Ви в лъжа, а още по-малко отправям ПРАЗНИ предизвикателства. Напротив, отправям напълно съдържателно, а види се и основателно, предложение за коректно публикуване в изданието Ви. Защото аз, а предполагам и мнозина други, подхождам с доверие, че това, което чета там е истинно. Дали имам „чувството“, както казвате, че в това издание някой ме лъже, е въпрос на чувства, с които не занимавам нито Вас, нито читателите Ви. Не чувства излагам, а факт: и до днес, 19 декември, под заглавието на статията все още име две подвеждащи изявления: първо, че тя е от 11 декември 2012 г. и второ, че това е текстът на Уилям Хейгън, а както разбрахме, той я е написал доста по-рано и доста по-дълга.

Ако мислите, че това разминаване е маловажно и привличането на вниманието Ви към него е глупава забележка, мога да Ви уверя, че в либералните демокрации законът и традицията е на обратната позиция. Странно защо избухвате срещу мен в лични нападки, докато същевременно сте съгласен с напътствията на Добромир.

И понеже ми обръщате специално внимание върху Вашия темперамент, държа да кажа, че той не ме вълнува. Харесва ми изданието Ви и го чета. И докато ми е интересно, а за сега това е така, ще „идвам“ да го чета, независимо от Вашите препоръки. Е, разбира се ако го заключите, няма да мога, но тогава то няма да е толкова либерално, нали?

Моля да не считате думите ми за „подмятания“, защото ако четете внимателно ще видите, че са в пряк отговор на Вашите пренебрежител-

ни квалификации към всички българи (говоренето в първо лице не го прави по-малко арогантно). И аз, бидейки българин, излиза че съм неоснователно подозрителен, при това – особено към сънародниците си. А както разбрахме, оказа се, че съм бил съвсем основателно внимателен (а защо не и подозрителен), докато чета публикуваното на сайта Ви, нали?

Не знам Вие в каква среда и условия сте живял, но аз съм поживял достатъчно в държава, където други решаваха вместо мен кое е важно да чета и кое не, кое си струва да знам и кое не, кое е актуално и кое не и кое има значение за моите мисли и заключения и кое не. Наскоро ни припомниха онези времена с мантрата „вЕрвайте ми!“ Ще ме извините, Златко, но сигурно имам основание да съм подозрителен, дори към себе си.

След тези, надявам се ясно изложени аргументи, приемам признанието Ви за немарливост в отговора Ви до Добромир за Ваш особен маниер на поднасяне на извинения към читателите. Приемам, и че именно за тези извинения подсказвате в отговора си до мен.

Дали съм тщеславен – не мисля, че попада в контекста на тази дискусия, а още по-малко е в рамките на добрия тон, какъвто изданието Ви безспорно заслужава.

С пожелания за весела Коледа и щастлива и успешна нова година.

- 19-12-2012|Златко

Добре, Владимире, понеже тук се изляха много приказки, а нещата не изглежда да стават по-ясни от това, предлагам ви отгук нататък да направим нещо съвсем конкретно: моля ви, извадете от текста всички пасажки, чието пропускане, по ваше мнение, го лишава от смисъл, и се опитайте да обосновете мнението си. Само че този път, ако обичате, по-малко общи приказки и повече конкретен анализ. Кой са онези толкова важни съдържания, които ви карат да мислите за цензура? И по какви точно причини?

Имате думата, слушам ви...

Ататюрк, турците и Европа

Автор: Стоян Гяуров

Пери Андерсън е историк и плодовит есеист, автор на важни монографии върху европейската история и съвременните идеологически течения. Онова, което го откроява сред тружениците от академичния цех, е публицистичният му талант, категоричността на оценките и симпатичната му склонност, без да се крие зад претенцията за научна обективност, да ни информира от коя страна на историята стои; обикновено от лявата, а за критиците му – от погрешната. Методът му е елементарен: Андерсън ни показва историческия хоризонт зад актуалните политически събития. Неговите обширни есета, посветени на отделни страни и публикувани напоследък предимно в London Review of Books, са напомняне, че историята е не само миналото на днешната политика, но често и нейното настояще.

Този подход английският историк прилага и в книгата си След Ататюрк, събрала три дълги текста, **публикувани миналата година в LRB**. Интересът към съвременна Турция придоби особена острота във връзка с въпроса: имали място тази голяма мюсюлманска страна в ЕС? Преди време в дискусия по германската телевизия един от турските участници изрази учудване, че германците чувствали например финландците по-близки, отколкото турците. Това учудване показва двойно неведение: към историята и към народопсихологията. В продължение на векове Европа живее в ужас от завоевателната машина на Османската империя, възпламенявана от архаичния идеал на перманентната война; дали е толкова чудно, че негативната дефиниция на европейската идентичност все още бива формулирана като отрицание на всичко ислямско и турско? Или че България чества освобождението от турците като национален празник?

Вярно е, че образът на Турция в европейското съзнание не винаги се покрива с действителността. Но също така вярно е, че новата и дори най-новата турска история продължават да добавят шрихи към този об-

раз – от геноцида срещу арменците до убийството на журналиста Хрант Динк. В своя уравновесен анализ Андерсън ни показва една държава, която е по-различна и по-интересна от онази, която се вижда както през очилата на столетни предубеждения, така и в еднопосочната перспектива на пропагандата.

Неговият разказ започва от младотурската революция, войните и премахването на султаната през 1923, събития, които се оказват прелюдия към един невиждан модернизационен трус: Кемал Ататюрк буквално преобръща турската държава и общество. „Мащабите и скоростта на тази офанзива срещу религиозната традиция и ежедневната практика са до ден днешен уникални в мюсюлманския свят.“ Но тази трансформация, забелязва Андерсън, е много странна: извършва се „културна революция, която не се придружава от социална революция – нещо крайно рядко в историята“. Обществена структура, форми на собственост, класови отношения остават непокътнати. Авторът пише, че дълбоките етнически промени, включително изстреблението на арменците, и моралната и материална разруха след поредицата от войни позволяват разгръщането на *Kulturkampf* офанзива, която иначе би довела до неконтролируема съпротивителна експлозия. „Поради същите причини революцията не освобождава народна енергия – кемализмът си остава вертикално мероприятие.“

Религията е единственото поле, където масите оказват съпротива и където Андерсън съзира най-големия провал на „кемалисткия секуларизъм“. Затова пък с толкова по-агресивен ентузиазъм той бива прегърнат от „модерните приемници на османската бюрокрация – чиновниците, офицерите, представителите на свободните професии“. В тези градски среди „секуларизмът се превръща в нещо като заместител на религията – какъвто е и до днес“.

На едно по-дълбоко равнище обаче кемализмът се оказва яко споен с религията, която уж се опитва да изкорени. В един централен пасаж на книгата си Андерсън пише: „Дори и в моментите на своята най-голяма разгорещеност турският секуларизъм никога не е бил истински секуларен. Това се дължи, от една страна, на обстоятелството, че кемализмът се стреми не толкова да откъсне религията от държавата, колкото да я подчини на последната. По-дълбоката причина обаче е в това, че религията никога не се откъсва от нацията, а се превръща в неизказана дефини-

ция на националното.“ Тази е идеологическата основа на геноцида срещу арменците и на гоненията срещу гърците.

Тъй като режимът на Ататюрк гледа да опази на всяка цена секуларната фасада и не може да си позволи повече да използва публично религията като изразна форма на нацията, възниква нуждата от някакъв идеологически ерзац. Ататюрк, този самотен алкохолик и женкар, решава проблема, пускайки в обръщение пагубната легенда за особената расова и културна същина на турската нация. На тази база се въвеждат закони, насажда се манталитет, които до ден днешен препъват Анкара в устрема ѝ към Европа. Ататюрк умира през 1938, а инсталираната от него диктатура се спихва окончателно през 1950 с изборния разгром на протежето му Инъню, но Турция продължава да живее под неговата сянка. Сънародниците му едва ли са подозирали колко са били прави, като са го нарекли Ататюрк, „баща на турците“.

Андерсън се отнася много критично към делото и наследството на основателя на Турската република, но същевременно регистрира факта, че изостанала Турция става демократична държава (въпреки секирата на армейските преврати) много по-рано например от Испания. Андерсън обяснява този парадокс с „липсата на експлозивен класов конфликт, който се налага да бъде преодолян, с липсата и на радикално движение, което се налага да бъде смазано“. Пукнатините в турското общество се появяват по линията на етноса и религията, а не на класите. Към началото на '80-те години официалната идеология вече открито прокламира припокриването на нацията с религията, тоест с исляма. „Лаицизъм не означава атеизъм“, проповядва не друг, а стожерът на секуларизма, генералът-президент Еврен. Забраната на забрадките в университетите е друг „превъзходен пример за перверзната диалектика между държава и религия в кемалистка Турция“. Андерсън подчертава, че „в структурно отношение нация и религия в днешния кемализъм са в същите отношения на взаимна зависимост както навремето, когато бази основава републиката“.

Тази специфична констелация, обогатена с един важен нов елемент, обуславя възхода на най-голямата сила на турската политическа сцена през последните години – Партията на справедливостта и развитието на Ердоган. Тази партия иска едновременно исляма и Европа; дори повече Европа, отколкото исляма. „ЕС е идеологическият цимент на ПСР“, констатира Андерсън. В политическо отношение „това е много по-ва-

жно за Ердоган, отколкото Общият пазар беше по тяхно време за Аденауер или Де Гаспери“.

Английският историк обвързва своята условна благословия за присъединяването на Турция към ЕС с решаването на три проблема: окупацията на Кипър, положението на малцинствата, главно кюрди и алевити, и геноцида срещу арменците, „на чиито организатори са наречени училища и улици в цялата страна“. Андерсън е безмилостен в разобличаването на мотивираните от различни интереси опити да се забележи как си под чергата арменската трагедия: нагlostта на проникнатата от „интегралистки национализъм“ турска държава, която се прави, че не вижда изобщо никакъв проблем; лицемерието на европейците и американците, на чиито везни истината за съдбата на малкия арменски народ натежава прекалено много спрямо лоялността към турския съюзник; Израел и еврейските организации, които по идеологически съображения държат на уникалността на Холокоста като морален проблем, който не бива да се нарушава от солидарност с жертвите на един друг геноцид. Ужасяващо е, че цялата тази фарисейщина може да се побере всъщност под шапката на реторичния въпрос на Хитлер: „Кой се сеща днес още за арменците?“ Гневът на Андерсън се повишава с още няколко градуса, когато говори за опортюнизма на собствената си историческата гилдия, чиито представители прокарват тактично формулираната линия, че арменският „проблем“ трябвало да бъде изведен от политиката и върнат обратно в историята – „въпреки че Анкара винаги е третиралила и продължава да третира този проблем като държавна кауза“. Като типичен пример за слабодушието на колегите си авторът цитира Андрю Манго и неговата възхвалена биография на Ататюрк (Andrew Mango: Ataturk. The Biography of the Founder of Modern Turkey). Манго нарича геноцида просто „брутален акт на етническа чистка“ и фактически приема оправданието на младотурците, че въпросът бил „те или ние“ – след което отбелязва: „Депортациите на арменците обремениха османските транспортни линии и лишиха Анадола от почти всичките му занаятчии.“ Коментарът на Андерсън: „Малко по-късно и германската железопътна система щеше да се окаже силно претоварена.“ И обобщението: „Единият геноцид беше извращението на една диктатура, която не съществува повече. Другият беше основополагащият момент на една държава, която просъществува.“

Авторът подчертава, че упоритият отказ на Анкара да признае масовото изстребление на арменците не е нито анахроничен, нито ирационален, а представлява по-скоро „защита на собствената легитимност“. Защото първата голяма етническа чистка, която превръща Анадола в хомогенно мюсюлманска, макар и не в хомогенно турска област, е последвана от други по-дребни чистки, „които продължават и до днес“: според Андерсън откровеното признание на извършеното щяло да бъде крайно болезнено за унаследената идентичност и континуитета на Турската република. „Затова лидерите на ПСР практикуват същия безогледен негативизъм като предшествениците си.“ При всички търкания между двете традиции, кемализъм и ислямизъм никога не са били химически разделени. „Ердоган и Гюл също се чувстват у дома си в тази синтеза, в тази 'турска нация', чиято обида е обявена за престъпление – а в Брюксел минава за реформистка стъпка.“

Андерсън е за приема на Турция в ЕС; но на една друга Турция, която би имала много малко общо с „постосманската“ Турска република, описана така кристално ясно в неговото есе, което заслужава да бъде прочетено от всички застъпници на турското членство. „Трябва да уважаваме мечтите на турците за по-добър живот в Европа – пише Андерсън. – Но еманципацията рядко идва отвън.“

(2009)

Стоян Гяуров е журналист и преводач, роден през 1950 в Хасково. Завършва английска филология в Софийския университет, след което работи в държавното радио. От 1990 до 2012 е редактор в радио „Дойче Веле“, Бон. Превел е книгите: „Светът на късната античност“ от Питър Браун, „Невинни ръце“ от Александър Демант, „Мойсей Египтянина“ от Ян Асман, „Бъдещето на класическото“ от Салваторе Сетис, „Фараонът Пруст“ от Михаел Маар.

Коментари (4)

- 13-12-2012|**Цанко**

То не ще много приказки – ясно е като бял ден, че нито Европа е за Турция, нито Турция е за Европа: тези две неща просто не са създадени едно за друго.

И при най-добро желание, Турция докато се натута, Европа ще се разтута.

- 13-12-2012|**Sevcan Рядко**

Рядко непознаване на материята и наговорени наизуст, чути и прочетени тук и там, неща...Сравняване на ябълки и круши... Тове е общо взето...

Нито ПСР, нито вече и турците като народ, са се затискали за Европа. Беше то...

А и алевитите не са малцинство...

- 27-12-2012|**Niks1na**

Малцинство са алевитите и още как. Те, ако не бяха малцинство, нямаше да бъдат избивани от турските националисти. Алевитите и кюрдите често действат заедно срещу турската асимилаторска политика. Алевити, или още КЪЗЪЛБАШИ, са тюркменски народ с шиитски и дори криптохристиянски вярвания. Те са отделен народ от турците и са били избивани от тях още през 16. век по времето на султан Селим Втори Сви-репия. Имам приятели къзълбаши и от тях знам, че не са турци и нямат нищо общо с турците освен езика – ама то по тая логика всички славянски народи и по – специално южно и източнославянските народи говорят един език и са един народ, че те даже са и една вяра, докато къзълбашите за турците са нещо като хърватите за сърбите – отделен народ, изповядващ друга вяра, но говорещ почти един и същ език. Не заблуждавайте хората в България с доктрините на турския национализъм, г – н Севкан. Има и мислеци и знаещи хора между нас, които винаги ще го изобличат. В Турция е налице процес на национално възраждане на доскоро смятани за претопени от турците етноси – като черкезите например, които са 6 милиона. Кюрдите и къзълбашите никога не са били претопявани – а те заедно са около 40 процента от населението на Турция. В Турция живеят и над 5 милиона бошняци, както и 3 милиона

албанци – мюсюлмани. Забравих ромите, които са над 5 милиона, както и турцизираните грузинци – мюсюлмани – лазите, които са над 4 милиона. Турция е колос на глинени крака. Ердоган каза, че турците ще бъдат малцинство през 2038 година, визирайки факта, че една кюрдска жена има средно 4.5 деца, а една турска – 1.5. Но той всъщност излъга, защото турците винаги са били малцинство в Турция – от основаването ѝ през 1923г. досега.

- 11-03-2013|**Клайд**

Много повърхностни неща в статията нахвърляни едно през друго без връзка и логика. А Никсина(горния постинг)говори за алевитите като за отделна раса, и влиза отново в старата заблуда да не дели раса и религия. И ако има някаква разлика между турци алевити и турци сунити то е в разбирането на исляма.

Израел има нужда да отпие от силния финландски коктейл

Автор: Гай Ролник

„Всеки който не може да понася ситуацията в Израел трябва да отиде във Финландия или Швейцария.“ – Изказване на Ехуд Барак (току-що подалият оставка министър на отбраната на Израел- бел. пр.) пред радио Решед Бет след акцията „Стожер на Отбраната“.

Ехуд Барак предложи на тези, които не понасят ситуацията тук, да идат във Финландия.

Но може би ако той самият беше посетил тази страна, щеше да открие, че има много да се научи от отношението на финландците към управлението, икономиката и силата на духа – онова, което те наричат „сису“ (sisu).

Казано накратко това са политиката и реториката, които Ехуд Барак и повечето му колеги във властта, армията и за съжаление в печата искат да поддържат в Израел.

Тук не е място за миролюбци. Това е място пълно с насилие. Тук е Близкият Изток. И ако не ти харесва, ако не можеш да следваш програмата, ако очакваш отговори от правителството за социалната, икономическа и морална посока на Израел – тук не е за теб. Върви във Финландия.

Не става дума за ляво и дясно. Официалният дебат относно отбраната и дипломатията, чиято цел е да удави всяка друга дискусия, е свещен и за двете страни. Игнорирането на проблемите или задоволяването с повърхностни, клиширани дискусии по социални и икономически въпроси е угодно и на тези, които смятат че окупацията на територии е крайъгълният камък на нашето съществуване и на онези, които настояват, че нищо не може да се промени преди да се приключи с окупацията.

От своята позиция обаче, Барак очевидно не може, или не иска, да разбере, че за повечето израелци екзистенциалните трудности не са

свързани с оцеляването при ракетна атака от Газа или Ливан, а става дума за това как хората живеят между две войни. Животът е това, което се случва между две военни кампании.

Случи се така, че имах възможност да последвам съвета на Барак и отидох във Финландия за да науча нещо за нейната икономика. Беше точно преди година, след протестите в Израел с искания за социална справедливост като в Скандинавския модел. Прочитането на няколко книги за Финландия и срещите там с няколко дузини бизнесмени, икономисти и обикновени хора не ме направиха експерт по тази нация, ни най-малко, но ми хрумнаха някои интересни идеи. Ето някои от тях.

Израелците на са единствените корави хора на света

Финландия не е рай, нито е перфектният успешен модел. Като всяка друга страна тя има икономически, социални и културни проблеми, както и огромни предизвикателства, с които да се справя. Неравенството между хората се увеличава, населението застарява, Нокия се свива и като много други западни нации Финландия не знае какво да прави с имиграцията.

Но подобно на Швейцария, Швеция, Дания, Сингапур и редица други малки държави по целия свят, Финландия има на какво да научи Израел. Въпреки приказките, с които пълним израелските медии, че ние сме най-големият социален и икономически успех откакто свят светува; ние сме избраните; малка нация, обградена от врагове и тъй нататък.

Ако Барак отдели време за да научи нещо за Скандинавския или Финландски модел- модел който работи твърде добре през последните години, особено на фона на социалния колапс в част от развития и развиващ се свят- той не може да не забележи някои шокиращи разлики между Финландия и Израел, които нямат нищо общо със заплахите срещу сигурността или оръжията.

Преди всичко ще открие, че Финският Дух и култура имат основа, която изненадващо е донякъде близка до израелската. Финландците наричат тази основа „Сису“. Не може да се преведе директно на английски или иврит, но „сису“ означава комбинация от решителност, твърдост и способността да се устоява на напрежение дълго време; да падаш след удар, да ставаш и да продължаваш. Искане ни се да вярваме, че това са също и израелски характеристики.

„Сису“ се появява като термин в западната преса след ужасната Зимна Финско-Руска война през 1939-та. (winterwar.com, бел. пр.) Въпреки

огромния си числен и материален превес, Червената Армия не успява да превземе Финландия. Финската култура е все още пронизана с враждебност спрямо супер-силата Русия; някои от финските бизнесмени, с които разговарях, смятат, че финландският успех в много области се корени именно в този конфликт и в тази война.

Уважението е по-ценно от парите

Ако Барак би попитал своя финландски колега, би научил, че корупционните скандали са рядкост в правителството на Финландия. Също така е рядкост високопоставен държавен служител да напусне кораба заради по-изгодна работа в частния сектор. Финландските държавни служители виждат себе си като *служещи* за дълго време.

Ако Брак беше поговорил с финландския министър на просветата, щеше да научи, че макар Финландия да има една от най-добрите образователни системи в света, разходите на държавата за образование не са много по-високи от израелските. Финландските учители получават само средната за страната заплата.

Той щеше да научи, че финландската образователна система е базирана на същата етика, която се споделяше в миналото от израелската армия. А именно, че отличните постижения и мотивацията не са само функция на бюджета, а се дължат и на културата, на методиката и прозорливостта, както и на дълбокото чувство за всеобщо споделяна дисциплина. Финландският успех се дължи донякъде и на това, че учителите там се ползват с най-дълбокото уважение, а не че са удавени в пари.

Барак би могъл да научи едно или друго и за прозрачността в публичния сектор, която Финландия притежава, а Израел, особено що се отнася до бюджета за отбрана, за който отговаряше Барак, няма изобщо.

Той може би щеше да се шокира когато научи, че ако беше министър на отбраната на Финландия или пък просто обикновен финландец с обикновена професия, то данъчните му декларации щяха да са публични. В Израел никой не знае как политиците или бизнесмените изкарват парите си. Никой не знае как точно един кмет на малко градче може да се превърне в крупен предприемач само няколко години след напускането на поста си. Как един директор в някое министерство изведнъж става супер брокер на недвижима собственост. Как един пенсиониран генерал става търговец на оръжие. Финландия има свободен, конкурентен трудов пазар където данъчната декларация на всеки е прозрачна и публична. Достатъчно е да отидеш в данъчното, да попълниш един фор-

муляр, да платиш таксата и можеш да видиш данъчната декларация на всеки; всеки генерал, бизнесмен или държавник.

Ако Барак се беше консултирал с финландския еквивалент на профсъюзния лидер на Израел Офер Ейни, щеше да научи, че Финландия уважава профсъюзите и процента на членовете им е двоен в сравнение с Израел. Но във Финландия защитата на работещите не е изключително право на привилегироваани служители в гигантските държавни монополи. Всички работещи са защитени.

Във Финландия и още повече в Швеция и Дания държавата защитава работника, а не работното място. Противно на ставащото в Израел и Гърция. Във Финландия и работодателите и профсъюзите и правителството са осъзнали, че работниците могат да бъдат защитени наистина само ако правата им са отделени от конкуренцията и производителността, колкото и трудно да е това. Те разбират че ако ефективността и производителността се жертват заради правата на няколко работника, всеки извън тази клика ще плаща цената.

Димната завеса на „Конфликта“

При посещението си във Финландия Брак би трябвало да се срещне с местните организации на гласоподавателите и може би с водача на опозицията Тимо Соини. Ще чуе неща, които никога не би чул в Израел, където всеки депутат в Кнесета и всеки министър си имат своя личен дневен ред, а всички други, включително членовете на собствената им партия, са досадни като муха в супата. Политиците във Финландия са движени от нещо повече от собствените си цели, а именно ясно очертаните стратегия и цели на правителството и собствената им партия.

Докато е във Финландия, Барак трябва да прескочи до Аспо, индустриален град близо до Хелзинки, дом не само на Нокия, но и на редица други компании- високо технологични и индустриални. Би открил, че Финландия не е само Нокия и че Финландия и Швеция имат население съпоставимо с това на Израел, но всяка от тях има два пъти повече ориентирани към износ мултинационални компании, както и процъфтяващ сектор на стартиращи бизнеси.

Като влезеш в импозантната сграда на управлението на Аспо виждаш на стената гигантски интерактивен екран с играта, станала мания в целия свят: „Angry Birds“. Създадена е от една малка финландска ком-

пания, наречена Rovio. Преди пет години и те са били просто един от стартиращите бизнеси. Днес струват милиарди.

Има много причини, поради които „Сърдити Птици“ покори света. Може би една от тях е, че има огромна група хора, тайно копнеещи да взривят прасетата, които тлъстееха и просперираха през последните 30 години, докато пропастта на неравенството се задълбочаваше. Финландия също страда от това, но е все още далеч от Израел, където неравенството е сред най-лошите в Западния свят.

Дали неравенството в Израел е неизбежно заради ситуацията с безопасността? Нима не можем да имаме отлично образование, ефективен публичен сектор и не толкова концентриран бизнес сектор като във Финландия, Швейцария или Швеция?

Не: ситуацията с безопасността, териториите, Газа – те са извинението. Те са димната завеса. Но с годините все повече и повече израелци ще отказват да бъдат баламосвани.

Те ще настояват за по-доброто образование, по-доброто здравеопазване, по-добрите жилищни условия и по-добрата инфраструктура. Изглежда че повечето ни политици в този момент не схващат това.

Може би те са тези, които трябва да отидат във Финландия.

Подбор и превод: Ясен Бочаров

Източник

Гай Ролник е известен израелски журналист. Създател и главен редактор на списание „The Marker“ и заместник издадетл на влиятелната израелска пресгрупа „Haaretz“.

Коментари (12)

- 21-12-2012|**Икономисти емигранти** – Сравнение

Народна Република

България е имала дял

от световната

икономика 0,30%.

Сегашният дял на

България е 0,12% от световната икономика.

На Финландия е 0,25%

от световната

икономика. Обърнете внимание! А сега имаме 55% по-нисък брутен

вътрешен продукт от

средният за ЕС. Но

700% по-ниски

разходи за труд от средните за ЕС. Значи

българите

произвеждат 45

ябълки от средното за

ЕС което е 100 ябълки -

но българите ги произвеждат за 3,5-

евро – тези 45 ябълки,

а 100 ябълки -

средното за ЕС се

произвеждат за 23,5-

евро. Невероятно ефективен е

българина – като труд.

Експлоатация.

- 22-12-2012|**bigbold** – ябълки и круши който не яде

Да знаеш, че Люксембург са по-зле и от Финландия. Тяхната икономика е някъде към 0.00001 процента от световната. И затова се мъчат горките с едни мизерни 84700 долара БНП на глава от населението; на Финландците им е по-леко с 36700\$,

а ние с нашата свръхпроизводителност на труда направо пърхаме като пеперуди с 13 800\$ БВП на глава от населението (не че някой ни ги дава тия 13 800 долара) ...Наздраве!

- 22-12-2012|**Икономисти емигранти** – Izvodi

Просото можеше да си направиш извода, че икономиката на България е над 250% по-малка от тази на Народна Република България. А икономистите от „Отворено общество“ и хранениците им, не са прави – че народа е мързелив и неефективен. Че частното не е най-доброто. Че сега можеше да имаме БВП над 250% повече от сега. Но живковистите са решили – че ще управляват заводите по-добре ако са тяхни. Некадърни са били, но нали егоизма ценност – която е трябвало да ги направи кадърни. Неолиберализма е бил на мода. Но през 80-те България е имала два пъти по-голям БВП на глава от Чили и Южна Корея, и ги води до края на НРБ.

- 22-12-2012|ц

Аз напоследък си мисля, че когато говорим за успешна и неуспешна икономика, важното е не дали тя е либерална/пазарна или държавна, а каква е степента на организираност в обществото и какви са ползите от нея: има ли общо благоденствие и доколко личната инициатива и труд се възнаграждават.

Аз мога да сравня общия стандарт на живот по Живково време и днес, и бидейки нео-либерал, с чисто сърце казвам: при комунизма българската икономика функционираше много по-добре отколкото днес, защото за мен, бидейки, пак допълвам, нео-либерал, богатството на всеки член от населението е точно толкова важно, колкото и свободата му. Не може да се жертва благоденствието на хората, заради свободата, както не може да се жертва свободата, заради благоденствието. Всъщност може, но не трябва, а ние именно това направихме.

Ако някой вземе да смята колко телевизора, автомобила и хладилника е имало на глава на населението по Живково време и сега, и рече, че са били много по-малко от сега, ще му кажа, че говорим за 60те, 70те и 80те години. Тези приказки преди три четири години, че сме стигнали и разминали нивото на благоденствие от преди 89та ми се струват абсолютно погрешни.

Накратко, нео-либерализмът, поне така както аз го разбирам, не е бил никога прилаган в България (по-скоро бе приложен в Чехия и Полша), а комунизмът, разбира се, е една обречена и неефективна система (заради липсата на лична инициатива и нейното възнаграждение). Проблемът е, че след като успешно разрушихме една система, натрупаното богатство и база, не успяхме да изградим друга на нейно място... но пък сложихме набързо етикетът...

Икономика се организира трудно-необходима е подходяща култура у населението, която да произведе образовани и умни политици, наред с вярващи в себе си професионалисти и бизнесмени...

- 22-12-2012|**Икономисти емигранти**

Неолиберализма иска държавата да разполага максимум с 10% от brutният вътрешен продукт. Пари само за армия и полиция, пари също и за субсидиране на трудът бедните работещи в частните предприятия. Чилийските пенсионни фондове се оказаха пирамиди и сега на къде.. Преди държавните предприятия на запад и тука са подпомагали бюджета не само данъците. Неолиберализъм е имало преди 100-години. Мизерия е било и ентропия. Довела до две войни. Чак след това правят дизайнерската дъревава на запад. По модел на САЩ тогава. Но и с намесата на леви правителства. Южна Корея тръгва нагоре след кървави леви протести стачки и искания.

- 22-12-2012|**ц**

Неолиберализмът, който аз познавам и в който вярвам, е този на Хайек (и класици), подсилен от личния ми опит и история. Не е така нареченият неолиберализъм от популярните тв глупости в Америка и вече в Канада. Нито пък има нещо общо с неясната, но шумна, леви-чарска представа. И тоя неолиберализъм е група от общи, класически **принципи** от либералната традиция-като се започне от Лок и Хъчисън и се стигне до Рикардо и Мил.

Изпил съм една бутилка аржентинско вино (по-добро е от чилийското), и може да кажа някоя глупост, но добрата икономическа политика е балансираната политика, и тези спорове около нео-либерално и социално са адекватни за дискусии върху проблеми на миналия век.

Колкото съм чел Хайек, толкова съм чел и Маркс, и колкото съм възприел от Хайек, толкова съм попил и от Маркс. Нито единият, нито дру-

гият дават технически отговор на кризите, които тресат капитализма, затова пък и двамата предлагат **принципно** разбиране на икономическите отношения.

Стара либерална идея: принцип и според него гъвкава икономическа политика. Например: свобода и благоденствие. Като се започне реформа, първо се поставят целите, т. е. принципите, а те в една либерална държава са свобода и благоденствие. После, според принципите, се нагажда политиката... Ние в България започнахме и извършихме една безсъзнателна промяна. Аз за кусур години след 89 не чух веднъж някой да говори за благоденствие и лични свободи; едно и също се каканижеше и се каканиже до днес-- криза, престъпност, комунизъм, виновници, престъпници, кражба... е, така строителството на съвременна България не става... така става разрухата на съвременна България

- 23-12-2012|**Икономисти емигранти**

www.referati.org/nauchnite-prinosi-na-karl-marks-v-obshtoteoretichnata-ikonomicheska-nauka/21201/ref

Трябва да се говори и заблудите да се изяснят. Който мисли, че знае цялата истина е опасен.

Скоро надежда михайлова(нейнски) беше казала че някой от запад ѝ казал – дали имаме десни партии защото малкият и частният бизнес изнемогвал заради частните монополи. Предполагам че е казал демократични партии а не десни. Защото дясното защитава силният. За дясното силният е способния. Неолиберализма защитава частните монополи, точно затова се марица нео-либерализъм. Въобще дясното мечтае за положението преди 100 и повече години. Но това положение е довело до войни и жесток национализъм – след като колонките са се изчерпали.

Хайек би искал изобщо да няма държава. Той е и против науката и измерванията в икономиката. Елита обаче има нужда от държава защото тя дава правото върху собствеността. Държавата струва скъпо и без обединено общество няма да мине.

- 23-12-2012|**ц**

Всъщност не Хайек, а Маркс говори за изчезването на държавата. И всъщност неолиберализмът, тясно свързан с монетаристите, е за измерванията в икономиката, докато марксистката икономическа мисъл е по традиция и същност социологическа. По този повод потърси дебата вър-

ху стандарта на живот в индустриализираща се Англия между Хобсбаум и Хартуел (единият марксист другият неолиберал).

- 23-12-2012|**Икономисти емигранти**

Маркс единствено прилага научният метод, в разгадаването на икономиката. Хайек е като този дето е писал „Съзнанието може всичко“, психологическата школа.

Мостовете ги строи държавата, залите, метрото, магистралите, и тракторите дава, комбайните, цените са свободни и световни, държавата плаща стажа на младежта в частните предприятия, плаща и да безопасност и комфорт на работниците в частните предприятия, плаща и вместо частните пенсионни фондове.....

Защо без държавата пак не може.

В Скандинавия имат най-доброто образование – и то изцяло е безплатно. Имат много неща противни на Хайек. Норвегия има най-голямата държавна икономика в светът, и са първи в светът по благополучие и БВП на човек.

Какво предлагаш да се направи в България. Какви мерки?

Неолиберали предлагат само едно – да се намали минималната заплата или да се премахне – и младежта да работи за 200-лева на месец. Друго не се сещам да предлагат..

Хайек какво би предложил да се направи в България. сега? Защо не върви според неговите теории?

- 23-12-2012|**ц**

...би предложил, предполагам, да се изгради първо **функционираща** съдебна система, която да гарантира достойнството и свободата на индивида, правилата на играта, валидността и предсказуемостта на сделките и икономическите отношения... нали знаеш, образованието на Хайек е право и политически науки, не икономика и психология.

Норвегия (както и Канада, където впрочем живея) е с малко население и икономика базирана на експлоатацията на природните ресурси, не на производство. Тоест, тая страна може да си позволи много държава, и малко предприемачи. Една от тайните на Канадския икономически успех обаче е, че докато ние тук плащаме високи данъци и се „радваме“

на сравнително много държава, корпоративният данък (с който се облага бизнесът) е един от най-ниските в света. И пак като Норвегия, Канада е богата на природни ресурси, и може да си позволи, само заради това, социални програми.

Иначе, съгласен съм, че хората нямат време да четат и мислят, лепят етикети на политики и действия с лека ръка... Минималната заплата и да се вдига и да не се вдига, все същото--вдигаме заплатите и с тях инфлацията. Има икономически реалности, те не се влияят от празни приказки и държавни декрети, те се управляват с организация, която започва първо от поставяне на целите, после от изграждане на закони, накрая **отприлагане** на законите... Богатство има за всички, просто общества като българското не разбират, че то трябва да се разпределя за да расте, нито пък разбират начините на успешно разпределение (със сигурност държавните чиновници не са хората, които могат да се справят с тая задача)...

България има проблем със законите и прилагането законността.

- 24-12-2012|**Икономисти емигранти**

Какво като една държава има природни ресурси. При дясна политика ще е мизерия. В страните от шериата са богати и като население – защото шериата казва че богатите и тези дето не са бедни трябва да дават 2,5% от имуществото си за обществото и бедните. Чили имат повече ресурси от Норвегия и Канада. Но какво от това. И Южна Африка има. А Китай увеличава заплатите с държана власт не е като Лаос или Камбоджа, Индия да има свободен пазар на труда. Природните ресурси са за този който ги експлоатира. Ако е частник ще са само за него. Но пък е голяма грешка да се мисли че Канада и Норвегия са богати от ресурси. Всяка държава се развива благодарение на доброто си демократично управление и нищо повече. Ресурси колкото щеш. Но дясното няма как да се задържи без диктатура.

- 05-01-2013|**bigbold**

През 2011 Канада ИЗНАСЯ между другото само машини за производство за 21.5 милиарда долара, което на глава от населението е повече от САЩ!!! Но Канада също така произвежда самолети, локомотиви, вагони, автомобили, химическа промишленост и т. н и т. н.

Експлоатацията на природните ресурси на Канада

съставляват 11.5% от цялостната икономика. Останалите 87.5 % са производство и услуги...

Финландия няма огромни природни ресурси и въпреки това социалните програми са сходни на тези в Норвегия...

Норвегия освен че изнася петрол и газ има и една от най-големите корабостроителни индустрии в света. Правят огромни круизни кораби, танкери, риболовни кораби и всичко свързано с тази индустрия. В момента развиват усилено високи технологии защото знаят че нефта някога ще свърши и тази индустрия трябва да се замести с нещо.

Чили е страната в Южна Америка с най-висок стандарт на живот. След това Аржентина.

Саудитска Арабия където властва Шериата е с най-нисък брутен вътрешен продукт на глава от населението в равнение с по-“отворените“ страни като Кувейт и ОАЕ

Кувейт 54000\$

ОАЕ 47000\$

Сауди 24000\$ на глава от населението